VNIVERSA PHILOSOPHIA DE MORIBVS,

A FRANCISCO PICCOLOMINEO SENENSE,

IN ACADEMIA PATAVINA PHILOSOPHO PRIMO IN DECEM GRADVS REDACTA.

Et nunc iterum emendatior in lucem edita, & aucta.

AMPLISSIMO SERENISSIMOQ. SENATVI VENETO DICATA.

Additi sunt Indices duo: Vnus primorum Capitum, alter singularum sententiarum.

Cornelio Francescucci

[redacted]

VENETIIS, M D XCIIII.
Apud Franciscum de Franciscis Senensem.

AMPLISSIMO SERENISSIMOQVE SENATVI VENETO,

CVNCTORVM VIRTVTIS GRADVVM ALVMNO, PROPAGATORIQVE OPTIMO, ET MVNIFICENTISSIMO.

Franciſcus Piccolomineus Perennem Incolumitatem.

ANIMI *meditationes, ei iure optimo dicandæ, conſecrandæq; ſunt, cui iam diu dicatus, & conſecratus eſt animus: Et offerenda ſunt munera, cui ob recepta beneficia plura & maiora debemus; Eiq; Ciuiles gradus aptiſsimè congruunt, quod Ciuilis Imperij exactiſsimum vniuerſo patefacit exemplar. Imperium Venetorum mira animorum conſenſione, oreq; omnium, incomparabili quadam Gloria ad ſublimia tollitur, latiſsimeq; commendatur: erga quod ego interna quadam animi commotione ita ſemper fui affectus, vt nil magis optarim, quàm labores, vigilias, ſtudiaque mea, eius amplitudini dicare & conſecrare: propterea, quamprimùm à Gymnaſiarcharum Triumuiratu (inter quos tu* AMPLISSIME NICOLAE DE PONTE, *qui modò per gradus virtutis eleuatus in ſolio ſublimi Sereniſsimè fulges, Prudentiſsimè reſidebas) mihi oblata fuit occaſio, in celeberrimam Patauinam Academiam conuolaui, huicq; honeſtæ ſeruituti me libentiſsime deſtinaui: Quod eo conſilio, eoq; inſtituto feci, vt, cum pro communi auditorum beneficio, tum maximè pro vtilitate Nobilium Venetorum, cunctis ingenij neruis laborarem. Id autem cum ſedulò opera præſtitiſſem, res adeò mihi ſucceſsit ad votum, vt innumeri nobiles Veneti ex mea ſchola prodierint: qui & diſputationibus, & ciuilibus concionibus, & libris varijs, ſe ſublimes, prudentes,*

† 2 dentes,

dentes, & eloquentes Philoſophos patefecerunt; aptos, non ſuam tantùm rectè formatam Rempublicam congruenter gubernare, verùm inſuper nouas ex integro ad hominum ſalutem erigere & conformare. Nec mirum profectò: Ingenia enim Nobilium Venetorum, ad omnia Sapientiæ, Prudentiæ, Eloquentiæq; præclara ſtudia, aptiſsima ſunt; & deſiderio honoris, timoreq; infamiæ, tanquam ſtimulis acutiſsimis, maximè omnium ad ſublimia euehuntur. Cum igitur in præclara Patauina Academia, iam viginti tres integros annos, eam Philoſophiæ partem explicauerim, quæ contemplationi eſt dicata; honorificentiſsimè ſemper, & ad votum, a ſplendidiſsimo Senatu auctus, honeſtatusq; fui: iam enim duo de viginti præterière anni, cum ego dignitate primi loci fui decoratus, annum agens meæ ætatis quadrageſimumprimum; in quo temporis curſu nil petij quod non receperim, nil optaui quod non ſim conſecutus. Ex animo autem meo huic honorificæ ſeruituti dicato (dum per ferias a grauioribus contemplationis ſtudijs mihi vacare licuit; & recreationis loco, per viridia, ſalutariaq; Morum prata, vnà cum Academicis, Peripateticis, & Stoicis ſpatiari) hæ de ingenuorum animorum Ciuili inſtitutione prodière meditationes: ſumpta præſertim occaſione ab ea Populari calamitate; quæ ante ſex annos, ob infeſtiſsimam Peſtem, Venetias, Patauium, variasq; præclaras Vrbes miſerrimè afflixit: vt; ſi quam ex contemplationis fontibus, pro leuiendis humanis miſerijs, ſalutarem aquam mihi datum eſſet haurire; opera experirer. His itaque ſuaſus rationibus, huiuſmodi animi fructus ſoli Senatui Veneto dicandos & conſecrandos cenſui: ille enim eſt Sol, & Cœlum; cuius fauore editi, aucti, abſolutiq; fuerunt: quibus accedit, quòd; dum mentis aciem in eius amplitudinem conuerto; gradus ſingulos decem, in quos vniuerſam de Moribus Philoſophiam diſtribuendam cenſeo, diſtinctiſſimè ac exactiſsimè in ea impreſſos ac formatos intueor. Primò enim Populi eius Imperio dicati, necnon impuberes adoleſcentes, gradum primum, qui Perturbationum eſt, nobis aptiſsimè offerunt: Mox Nobiles Iuuenes, quibus ad Publica Comitia datur aditus, Principia Virtutum patefaciunt: Qui tertiò ad Magiſtratus infra Rogatorum ordinem conſtitutos eleuati, gradum Semiuirtutum præſeferunt: Elati deinde ad ordinem Rogatorum, gradum quartum Virtutum de Moribus prudenter oſtendunt: Qui deinde Conſiliariorum, Magnorum Sapientum, Procuratorumq; dignitate honeſtati; gradum quintum, qui Virtutum rationis eſt, ſplendidè illuſtrant: Gradum ſextum humanorum ſupremum, Heroicæ virtuti dicatum, Dux Reipublicæ Sereniſsimus poſsidet:

Ex quibus gradibus fœlicissimè complicatis consurgit septimus publica Amicitiæ, qua mira charitate Viri Nobiles inter se sunt deuincti: Quibus cumulatissimè gradus octauus munerum Naturæ, & Fortunæ famulatur, & fauet: Ex quibus nonus summi boni, eximiæq; eius Imperij fœlicitatis consurgit: Quod summum bonum, pro decimi gradus constitutione, insigni Prudentia, incomparabiliq; Iustitia, per Magistratus et Leges, in communem Populorum vtilitatem effundi inspicimus: adeò vt meditationes meæ ex gradibus Imperij Veneti prodierint, in eosq; fœlici quodam circulo reuoluantur. Nil vnquam ego animo ingrato deformius excogitare valui: Propterea, ne mihi nota tam fœda inureretur, voluntatem saltem pro facultate gratam patefacere mirum in modum exoptaui Impendi hactenus vitæ meæ meliores annos in huius amplissimi dominatus honestissimum vsum, speroq; in posterum me idipsum effecturum: at animo maiora optanti id non est satis. Vita enim breuis est; cupio etiam inseruire defunctus, cupio posteris quoque huius meæ obseruantiæ testimonium derelinquere: quod cum lingua præstare nequeam, calamo, & Philosophicis scriptionibus, me posse assequi non desperaui. Propterea has animi mei meditationes, quasi prolem ex Mente desiderio perennis venerationis fœcunda ortam, eius Serenitati dicatas & consecratas volui; vt vice sui parentis, dum vita hac fuerit functus, etiam posteris prosint; etiam posteris seruitutem, reuerentiam, obseruantiamque eius viuam & flagrantissimam patefaciant. Tu itaque AMPLISSIME SENATVS; *qui tot illustrium Senatorum Prudentia, Probitate, Sapientia, Eloquentiaque insignium continuata serie, vitam viuis perennem, innocentissimam, & penè diuinam; munus hoc, a tibi addicto, dedito, obstrictoq; oblatum, magnis excipe animis: id enim, nisi ob aliud, ob præstantiam saltem rei de qua agitur, tuæ Amplitudini aptissimum & congruentissimum iudicabitur. Diu fœlix viue, & vale, vt Virtutum gradus diu seruentur incolumes. Patauio Calend. Iulij.* M D LXXXIII.

PRIMA VNIVERSI OPERIS CAPITA.

PARS PRIMA.

INDEX EORVM,

DE QVIBVS IN SINGVLIS GRADIBVS AGITVR,

ET TANQVAM BREVE COMPENDIVM.

IN INTRODVCTIONE HÆC EXPLICANTVR.

GRADVS PRIMVS DE MATERIE Virtutum.

GRADVS SECVNDVS DE PRINCIPIIS Virtutum.

Quæritur,

GRADVS TERTIVS.
de Semiuirtute.

GRADVS QVARTVS DE VIRTVTE Morali.

GRADVS QVINTVS, DE VIRTVTE Mentis.

Expl.-

GRADVS SEXTVS, DE VIRTVTE Heroica.

GRADVS SEPTIMVS, DE VSV QVODAM Virtutis, nempe de Amicitia.

GRADVS OCTAVVS, DE INSTRVMENTIS Virtutum.

GRADVS NONVS DE SVMMO BONO.

Id ipsum

GRADVS DECIMVS DE VIRTVTE & summo bono per Vrbes, & Populos propagando.

FINIS.

ERRATA POTIORA
SIC CORRIGITO.

facie	Lfa,	ver.	error	emendatio
2	C	8	studiose	studiosis.
4	C	2	improbus,	probus
10	B	10	quo ad	quod ad, & ita emẽdetur alibi
14	A	1	stulum	stylum
16	A	8	socratorijs	decretorijs
		10	Artificiorum	Artificium
		11	factibus	Mentibus
18	A	8	cognoscendꝰ	cognoscendarum
19	A	13	econtra	contra, ita emendetur alibi sepe
	B	2	in Phys.	in primo Phys.
24	B	10	cepicamus	capiscamus
	C	2	ualeamus	valemus
	D	12	Artis	Artis
25	D	8	requiri	reperiri
29	B	2	dicit	dicet
		5	partem	parem
	C	3	& sapientia	et sapientis
30	C	7	medenda	medendi
		9	finis	finem
	D	14	oriri	ordiri
33	A	4	uerum de a definitione	demenda quia bis sunt posita.
37	C	4	competat	competant
	D	14	capitulo	capite, & ita alibi emendetur
43	D	2	sibi	soli
48	A	1	Galenus	Galenum
		15	ac	at
	C	11	uoluntas	uoluptas
49	D	4	a longe	e longinquo
63	A	5	impulsu	impulsu
70	A	7	donandiq;	domandi que
76	A	10	quem	quam
77	A	5	dirigunetur	redigantur
		5	ad rationes	ad rationem
80	A	8	omnese	uniuerse,
88	C	14	ve	vel
91	D	13	in magnitudine nulla	dematur finita
95	A	7	Encad.	Enneade & ita emendetur alibi
	C	8	hoc	de hoc
100	B	5	conscientia	cum scientia
	C	3	reperitur	reperiatur
101	A	3	inlneuse	in aena
106	A	10	desereret	deserant
107	B	3	in bonis	in nobis
	D	3	seruitutis pẽdentium	seruitutis & pendentium
109	B	1	Plato de Rep.	Platonis de Rep.
		12	necessitate subiecti	necessitati subiecti
110	B	2	cadere	tenere
112	D	14	usurpatur	usurpatur
		15	cui	cuius
113	D	4	cõfirmatioñ	confirmationum
116	D	9	procliua	procliuia
117	A	6	Boccasferreo	Boccaferrea
	B	4	impleri	implere
118	D	11	instinctum	instinctu
119	A	5	in rationem	in ratione
120	A	15	Aristotelis	Aristotelem
125	B	1	nec retereretur	nec teretur
131	C	2	perpesitioné	perpessionem
132	C	10	Abraham	Arabum
134	B	7	progrederis	progrederis
135	B	6	accurateque	accurataque
136	D	8	unam	unum
141	D	3	Quonia pacto	quonam pacto
149	C	2	inclinamus	inclinamus
151	D	11	facultatea	facultatem
152	A	4	tunc	nunc
161	C	5	competere	competere
	D	1	imo	immo
177	B	15	ad incarpitur	ad ea carpitur
180	D	14	senium	seniorum
181	C	14	innumerata	innumera
188	B	10	ea olet	continet
		11	quod diligitur	quo diligitur
190	B	5	esse ratione,	esse de ratione
191	B	5	ordinarius	ordinarias
192	B	4	essentia	essentias
	C	12	locum	locum
194	B	4	sit indiuisibilis	sit indiuisibilis
	C	8	formarum	redũdat ióro demat
195	A	9	at quo hesperũ	neque Hesperũ
	B	1	Au uniuerso	Ao uniuersa
	C	14	gradũ pfectiõis	graduũ pfectiõis
198	A	4	per gradꝰ magistratum	per gradus magistratuum
198	C	10	ducat ortum	ducat ortum
204	A	8	accurati sime	accuratissime
	D	6	enentia tio	enunciatio

facie	lfa	ver.	error	emendatio
206	A	8	hominem	hominum
	B	7	quamuis Metaphysicã	quamuis Metaphysica,
	D	8	manie redderet	inanis redderet
		10	esse	esset
		15	quia	quia
209	B	3	scientem	sentientem
211	A	4	agitur	igitur
212	D	8	affectione & uarietatis,	effectione & uersa tis
215	C	4	motoré sensibilem	motorem proximũ sensibilem
217	B	14	quia ratio	qua ratio
218	C	6	cognoscantur	cognoscuntur
226	A	8	Quo	Quo
	C	10	abstrahit materia,	abstrahis a materie
	D	13	quæ	quare
		15	ostendit	ostenditur
227	A	11	ac solum	ad solum
228	C	8	tã conspicue	tam conspicue
		9	& intelligẽtia	ea intelligentia
		15	in principijs necessarium	in principijs necessari
229	C	15	præstantiam	prestantia
	D	2	intelligentia	intelligentiam
231	C	3	nono	non
	D	12	inhiciebantur	inhiciabantur
233	A	7	quadam uia	quadam uia
		12	pię aponit	pręsupponit
	C	7	rationes sunt	rationes prosunt
234	C	3	fiento	silentio
		7	et sublimiores ac	ad sublimiores
		14	meritissimo qui,	dematur in.
	D	2	ab sublimia	ad sublimia
236	B	14	chorograha	chorographia
	D	9	Pironij	Pyrrhonij
		10	septici,	sceptici
237	A	2	decernendi,	audas, decernnot?
		4	inene	inanis
	D	14	progressa declinans	progressa & declinans
239	A	6	Rationis	Rationes.
242	D	13	Pater	Puer
246	B	6	quanuis	quatenus
249	C	9	asseruit,	asseritur
250	A	13	pisci	pisci
252	A	11	autem	Artem
	D	7	ac cunctis	a cunctis
254	C	15	quia in iudicãdo	q in iudicando
256	A	8	Prudentiæ	Prudentis
	D	1	conuertantur	reciprocentur
		7	finis	alius
257	A	1	Terra	Terrem
258	A	5	summu	sumere
262	C	11	concludant	includunt
	D	12	in prima	prima
263	A	15	constitutus	constitutam
	B	8	sapiẽtia propriã	sapiẽtiã pprię
264	B	7	qui malum	quia malum
	D	11	dicebatur	dicebatur
266	B	13	ordines definitur	ordinẽs definit
268	D	5	fortunę manib. in	fortunę manibꝰ
		14	actionum	actionem
272	A	5	finis	finis
	B	7	par tes	partes
274	C	1	accommodata	accommodatur
282	B	7	deformans	deformant
285	D	13	sapientis	sapientes
		14	sapientes	sapientis
285	B	12	effectiones	affectiones
286	B	1	uarijs, ac ita	uarijs vitijs, ac ita
287	D	3	abhorreat	abhorrent
		6	hac	ad
288	B	10	ea Sole	et sole
289	C	4	ignorabiles	ignobiles
292	A	9	ueger	eger
293	C	4	perfectis	perfectis
294	A	12	moralium	mortalium
295	C	8	quãtas affectione	quantis affectione
	D	5	ne diuidas	ne diuidas
296	C	8	in quid,	in qui,
297	D	5	en animi	est animi
304	C	13	tennes	tenues
306	A	6	Hi	Hinc
	C	1	amorum	animorum
310	D	12	seius habere amet	seius se habere amat
		13	si itaque	sic itaque
310	A	1	uia amicitia	quia amicitia
314	B	6	proferenda	præferenda
	C	12	indicasse	indicasse.
318	D	15	Acesse	Alcesse
320	A	3	est Deo	est de Deo
	B	4	Vaticinum	Vaticinium

facie	lfa,	ver.	error	emendatio
310	A	6	Hanc	similiter quamuis
321	B	14	Duo prima	De prima
322	B	8	tantem	saltem
324	C	15	sic	si
326	A	11	premeretur	premeremur
326	A	12	de auro	de auaro
328	A	11	amici. iam	desunt hæc verba, modo inficientur
331	D	14	nota	nota
332	B	1	cap 17. cõ...	deleãtur hęc uerba
335	B	10	rectam	recta
	D	9	aliquo eterno	aliquo externo
335	C	8	Aristotelis	est Aristotelis
	D	13	stoico	stoicos
		14	instituto	et instituto
339	C	6	nõ.n. instro	nõ.n. in instrumento
340	A	12	concionatione	continuatae (ut
	D	5	bona mea seruari	bona mea serua
342	A	6	ex pecunia	qui ea pecunia
342	B	1	Quid uuenet	quid noueat
	D	5	distodi	delectatur
341	B	15	uiuere	uiuere
	C	14	omni parte	omni ea parte
355	C	13	ea suo munere	& suo munere
361	A	1	sapientia	sapientes
	C	12	prodiens	prodient
362	D	8	gnuoris	honoris
363	C	9	qidam	quiddam
365	A	12	sola cõrde	solo corde
367	D	10	tempori	compori
369	A	1	terra qaodã	terra quadam
		5	animo	animos
377	C	14	redigantur	redigatur
378	D	8	casu quodam	ea n quodam
382	D	12	habe. di	habet id
384	A	4	pa rentem	pa rentem
		13	ille princeps	illa princeps causa
385	A	12	ratione	ratione
	C	5	pro tatu primo,	pro a prima
391	A	5	mendatium	mendacium
393	A	11	posteri	prosteri
	D	6	exactio	exactor
401	C	10	miserias	mi cias
		13	sine labore	sine labore
403	C	12	hac	hac
406	C	8	ab eo proferone	ab eo pferatur
410	D	7	calamitatem	calamitatum
411	A	7	ac iucunditas	a iucunditate
414	A	5	uoluptatis	uoluptates
432	D	7	Meteorororum	Meteororum (sic a
437	A	3	anima est natura	sub aia est natu
	B	9	qs cũ adhelsisset	cui cõ adhesisse
445	A	9	eo in cõibus,	enim ea cõibus
451	B	5	bea a	beatam
459	D	15	primum	primam
460	D	5	ut simul & maxime,	ut simul & sunt & maxime
463	C	2	primo erat	prima erat
465	A	1	Gradus	Grada
464	B	9	siquis	siquis, sique
475	B	1	& Los	& tne
		4	ob & cõditioné	ob conditioné
480	B	7	præstantijs.	præstantes
	C	12	prima	prima
481	C	5	& habet hõ diuini aliqd	Habet diuini aliqd demonio &
482	B	5	Meteororum	Meteororum
486	C	7	teiane	si ae (eruditio
487	D	8	uel maior,	prudentia uel maior
489	D	9	in omni de Rep.	in omni Rep.
490	C	8	imbecillitate	imbecillitates
491	A	8	Republicæ	Respublicæ
	D	3	uirtute propriã	uirtutũ propria
492	B	10	& facile	facile
		12	Sentia	sea casto
	C	14	indicari	indicaret
	D	11	uiros ingenuo	uiros ingenuos
494	C	15	Respublica	Respublica
496	A	6	feinuctaq; e cg.eris	feminasque a caeteris
	C	6	noni	non
		11	non	noni
	D	6	sed congractib	se congruẽtibus
497	A	2	imitus	imitye
	B	3	ut finem	ut fines
		7	conducuntur	conducitur
499	D	2	perperam	perperam
		12	instituum	ius suum
500	A	9	tumam	summam
501	C	3	aera pradia	ura Pedia
505	B	8	eternum	eternum
	C	14	deni an e sensu	denifẽtes sensu
506	A	8	Prudentia	Prou dentia.
507	C	2	imperno	supero

INDEX
SINGVLARVM RERVM
ET SENTENTIARVM,
QVAE IN VNIVERSO OPERE PROFERVNTVR, ET EXPLICANTVR.

Amoris

Astrono-

B

C

Astrono-

Conci-

D

Diuisio

Facul-

Fortu-

G

H

I

Insti-

I

L

M

M.gi-

Munera

N

O

Obedien-

P

unde

Philippi

Platonis

vt

S

Somnia

T

V

Virtus

F I N I S.

FRANCISCI PICCOLOMINEI SENENSIS

INTRODVCTIO AD DECEM GRADVS, vniuersam Ciuilem Philosophiam includentes. Cap. I.

A HEVS HOMO, nobilissima creatura, cur in vitæ cursu constitutus dormis, & stertis? non aduertis tibi, vt Peregrino vigiliam maximè conuenire? Cur oscitans, & inermis iaces? nonne percipis te in medio inimicorum collocatum, maximè oportere esse circumspectum, & de tua salute solicitum? Cur ad humilia inclinas? nonne audis octo præclaras voces, quæ te ad illustria, & sublimia inuitant? Prima est vox præpotentis Dei; qui cum sit ipsum bonum, te prolem ei similem ad bonum mirabiliter allicit: Altera est vox separatarum Mentium tibi necessitudinis nodo coniunctarum, quæ te ad communem parentem hortantur: Tertia est vox cœlorum enarrantium tibi Gloriam summi boni, & ad illud dirigentium: Quarta est ea Naturæ, quæ te aptissimum genuit ad summi boni indagationem: B Quinta est recta Ratio; nam rectum ex vero pendet, verum autem est idem cum bono, & ad solum bonum ducit: Sexta est voluntas, quæ nil vult nisi bonum: Septima est præmium strenuè ascendentibus propositum: Postrema est timor mali, in quod descendentes labuntur; quos mirabiliter a malo reuocans, in sublime bonum conuertit. Expergiscere igitur, indue arma, accingere ad iter salutare. Ac, vt de tua natura, & conditione sis conscius, animo accuratè perpende, Diuinæ prouidentiæ munere Parentibus omnibus natura insitum esse, vt quò eorum nati impotentiores fuerint, eò maiorem de illis curam suscipiant: quò verò fuerint vegetiores, ac robustiores; magis eos negligant, in suaq; facultate derelinquant. Hoc in iumentis, & feris omnibus seruare licet: quamprimum enim impotens eorum proles in lucem prodit, vt impotens sedulò a suis parentibus curatur, arte & diligentia fouetur, nutritur, ducitur: C Cùm verò mox creuerit, & iam robore, ac vsu suarum virium munita pro sui salute pugnare valet; negligitur, in suisque (vt aiunt) manibus derelinquitur. Hoc ipsum ab vniuersis rerum Parentibus (Deo scilicet & Natura) erga rerum gradus quasi natos, primo seruari inspicimus. Quò enim vniuersi Mundi corporei gradus humiliores fuerint, eò vel certius (quasi impotens proles) Naturæ instinctu in suum finem ducuntur; vt de grauibus, & leuibus euenire conspicuum est: vel instrumentis pro eorum salute opportunis, vt pilis, rostris, & vnguibus, cumulatiùs muniuntur. Quò verò fuerint sublimiores, proprijsque viribus manitiores; eò magis liberi, suimet domini, a semetipsis curandi derelinquuntur. Hinc euenire putandum est, quòd tu quoque, O PRAECLARE HOMO, qui nedum cæteris animantibus præstas; verùm insuper solus Diuinæ conditionis es particeps, a Natura ferè negligi, & sine animi habitibus, corporis indumentis, instrumentisque pro salute opportunis gigni videris: Nudus D enim in hanc lucem venis, Nudus corpore, Nudus animo, Nudus mente: Natus ratione corporis innumeris ęgritudinibus angi, ratione animi omni vitiorum genere inquinari, ratione mentis fœdissima ignoratione fœdari. Hinc ignauorum, rudiumq; quorundam quærimoniæ prodiere, qui frequenter de Natura, & Deo temerè conqueruntur; quia postrema perfectione ab eis donati non fuerunt; nec sine labore, studio, & vigilijs eam assequi valent. At respiciant miseri, & considerent, id ex humanæ conditionis præstantia ortum duxisse: animaduertantque, Deum, & Naturam cumulatissimè humanam conditionem perficere, can[illegible] sublimiore quodam prouidentiæ gradu seruare; cum ei dent Arma pro salute tuenda, forment corpus munere manuum ad omnia sibi paranda aptissimum, infundant Animam omni facultate munitam, natam fieri omnia, dominari mortalibus omnibus, & vsque ad Deum eleuari. His viribus tu insignis homo, quasi mortalis Deus munitus, cum sis Proles robustissima, iure

Homo tenetur esse de sua salute solicitus.

Octo voces inuitantes hominem ad bonum.

Impotentior ad istius curatus.

Quomodo homo oritur penitus nudus.

Ignauorũ quærimoniæ.

optimo libertate donaris, in tuaque facultate derelinqueris. Propterea summopere gloriari vales, si tuo labore, studio, cura, & diligentia perficeris; cum eaque perfectione verè tua, præsertim tibi auctorique Deo placere debes; cum sis tuæ integritatis minister, tuæque perfectionis faber: & de te solo conqueri, tuamque segnitiem, ac socordiam damnare debes, si eam non fueris assecutus. Tu enim munere Artium incommoda omnia corporis declinare, ope contemplationis Thebanam inscitiæ Sphyngem diluere, auxilio Ciuilis scientiæ infestissima Vitiorum monstra prosternere vales: Adeo vt simul impotens sis, & omnium potentissimus; inscius, & Sapientissimus; Animo nudus, ac splendidissimè indutus. Verùm, cùm ob creditam tibi libertatem ad opposita sis facilis, & in deteriorem partem inclines; summa cura, accurataque educatione eges, ne præposterè tibi tradita libertate vtaris, ne obliquè mees, sed via recta, quæ Regia est, in tuam perfectionem progrediaris. Immo cum solus sis rationis particeps, solus re vera propria disciplina formari natus es. Feræ enim & Iumenta, quorum nonnulla ex sententia Aristotelis disciplina corriguntur, tenuis tantùm vmbræ, non autem verè disciplinæ sunt capacia. Hinc Plato primò, mox Aristot. in libris de Republica sapienter enunciarunt, hominem perperam educatum deteriorem euadere feris, rectè verò institutum diuinum reddi. Per hæc monearis, quàm solicitus de recta tui institutione, deque tuæ vitæ magistra esse tenearis: quæ cum sapientum omnium consensione alia non sit præter veram philosophiam, iure optimo de ea solicitus esse teneris. Et quoniam omnia interna quadam Naturæ commotione expetunt sui perfectionem; propterea interna quoque, & diuinior tui portio, per Naturam propriam, sinceram, minimeque labefactatam, ad verum, & bonum, hoc est ad philosophiam est procliuis. Ex quo refulget intima quædam philosophiæ cum tua conditione cognatio, miraque necessitas eius. Nam dum dicitur; omnis homo Natura scire desiderat, omnis homo per Naturam verum, & bonum optat, omnis homo est disciplinæ capax, omnis homo est natus beari; omnis homo est natus reddi Deo similis; quid aliud indicatur, nisi quòd omnis homo ad philosophiam per naturam est aptus, ac ordinatus? adeò vt qui philosophiam aspernatur, & despicit, aduersetur Deo, præterque naturam sit affectus. Amplectere itaque, O GENEROSE HOMO, flagranti desiderio Illustrem hanc tui animi coniugem, & formatricem Philosophiam. Et quoniam ego tui sum humilis quædam, & obscura portio; ego quoque me teneri fateor viribus illis, quas mihi communis parens est impartitus; ac studio, vigiliis, & labore sum affecutus; pro ingenuorum animorum recta institutione insudare: idque sedulo me præstiturum polliceor. At quia ex distinctione graduum vltimi finis hominis; ex duplici conditione rerum, in quibus Philosophia versatur; ex duplici principali facultate rationalis Animæ; ex duplici ingenua indigentia; necnon ex duplici nodo, quo cum Deo nectimur; duplex Philosophia, quasi Sol geminus, orta est: quarum vna Mentis aciem ab ignorationis caligine purgat; altera humanas appetitiones, actionesque componit: ea diuinior quidem est, sed separatarum Mentium magis propria; hæc homini accommodatior, rectiusque vitæ magistra nuncupatur: ea perinde est, ac fœcundissima Planta; hæc verò est fructus salutaris. Propterea ingenuis animis pro facultate prodesse cupiens; Primò, (vt recta ratio postulat) fructus edam: quos si studiosè iuuenibus non ingratos persensero, Plantam quoque communi luci tradam. Versabor itaque modò in ciuili scientia; huius percurram gradus; huius principia, media, & finem considerabo. Ad quam, tanquam ad rem sacram, vt paratiores accedamus; primò, quasi præcurrentia Lumina accendens, capita nonnulla ciuilem cursum illustratura explicabo. Agam namque primò de Materie, siue subiecto genere Ciuilis Scientiæ: Secundò Ciuilem scientiam definiam, in Principesque partes distribuam: agam Tertiò de eius inscriptione: Quartò communia quædam de ordine explicabo: Quintò descendam ad considerationem ordinis inter Ciuilem, & Inspectricem Philosophiam: Sextò loquar de ordine partium Ciuilis Scientiæ: Septimò in Decem gradus iunctos profectò, ac colligatos ea cuncta redigam, quæ ad Ciuilem Scientiam pertinent; & quo ordine in vniuerso opere a me sint percurrendi, manifestabo. Placeat omnipotenti Deo, vt vniuersus labor in eius honorem, Ingenuorumque Iuuenum vtilitatem redundet.

Cur homo maximè egeat disciplina.

Homo per naturam procliuis ad Philosophiam.

Duplex Philosophia.

Capita in hac introductione explicanda.

De subiecto Ciuilis Scientiæ, & primò referuntur opiniones aliorum. *Cap. II.*

Quomodo intelligi debeat quæstio.

MVlta, eaque varia sunt, de quibus in Ciuili Scientia agitur: & propterea dubium est, quod nam eorum, vel vnum, vel plura, statui debeat adæquatum subiectum eius. Dum quæritur subiectum Ciuilis Scientiæ, nomine Ciuilis Scientiæ vniuersam Philosophiam Ciuilem denoto, non partem eius: ex subiecto namque totius subiecta partium facilè deinde elicientur: nomine autem subiecti id intelligi volo, quod adæquatum nuncupatur. Hac de re loquuturus, referam primò opiniones aliorum, secundò sententiam.

A tentiam veriorem explicabo, demum dubia ſoluam. Auer. ſtatuens ſubiectum hoc, ſibimet conſtare non videtur. In principio enim Paraphraſis librorum de Rep. Platonis inquit: Subiectum Ciuilis ſcientiæ ſunt res voluntariæ, quæ dum fiunt, ex noſtro arbitrio pendent; quarum Principia ſunt Voluntas, & Prælectio. Id ipſum aſſerit in proœmio libri Phyſicorum inquiens, Philoſophiam de moribus eſſe de actionibus voluntarijs. At in primo Moralium Nicomachiorum cap. 3. inquit: Inſtitutum in hoc ſermone eſt gubernatio ciuitatum. Sic modò humanas actiones, modò Gubernationem ciuitatum, ait eſſe ſubiectum. Poſſemus conciliando dicere humanas actiones eſſe ſubiectum adæquatum; Gubernationem verò ciuitatum eſſe principale, quod præſertim optamus in vniuerſa Ciuili ſcientia. Fundamentum Auerrois in Paraphraſi librorum de Rep. Platonis hoc eſt: Id eſt ſubiectum Ciuilis Philoſophiæ, quod congruente ratione reſpondet ſubiecto Phyſicæ, & Metaphyſicæ: At ſubiecto Phyſicæ, nempe rebus Phyſicis, quarum principium eſt natura; & ſubiecto Metaphyſicæ, hoc eſt rebus diuinis, quarum principium eſt Deus; recta ratione reſpondent humanæ actiones, quarum principium eſt humana libertas: hæ itaque ſtatui debent ſubiectum Ciuilis Philoſophiæ. Rectè igitur ex opinione Auer. apparet ciuilis ſcientiæ adæquatum ſubiectum eſſe humanas actiones, vt prodeunt ex humana libertate, & in gubernationem ciuitatum diriguntur.

[Margin: Diuiſio eius. — Opinio Auer. — Auer. vide tur ſecum pugnare. — Côcilium — Fundamêtum Auer.]

B Diuus Thomas non longè ab Auerroe recedere videtur; nam in Procemio librorum de Moribus inquit: Vt ſubiectum naturalis ſcientiæ eſt motus, vel res mobilis; ita ſubiectum Moralis Philoſophiæ eſt operatio humana ordinata in finem, vel etiam homo, vt voluntate agens propter finem &c. Indicat itaque D. Tho. humanas actiones reſpondere motui, hominem verò reſpondere rebus mobilibus: ac vt ſubiectum Naturalis Philoſophiæ ab eo dicitur ens mobile, ita ſubiectum ciuilis dicetur homo voluntate agens propter finem. Includit itaque in ſuo ſubiecto D. Th. humanas actiones, ſecus tamen ac id faciat Auer. qui humanas actiones non pro modo conſiderandi accipit, vt facit D. Tho. ſed pro re conſiderata. Fundamentum D. Tho. eſt; quia officium, & munus humanæ rationis, & diſciplinarum eſt, ordinem rerum, in quibus verſantur, iudicare, & ſtatuere. Ordo (vt ad rem pertinet) eſt quadruplex; vel eſt naturæ rerum in vniuerſo exiſtentium, qui a Philoſopho Theotico conſideratur: vel eſt ordo rerum interna ratione a nobis efficiendarum, qui ordo cum ſit internæ rationis, ad Logicum pertinet; vel eſt rerum extrinſecus a nobis efficiendarum, & pertinet ad Artem: vel demum eſt ordo actionum a voluntate prodeuntium, & hic pertinet ad Philoſophum Ciuilem.

[Margin: Opinio D. Tho. — Fundamêtû D. Th. — Ordo quadruplex.]

C Cum itaque Ciuilis Philoſophia verſetur in conſideratione humanarum actionum, vt ordinatæ ſunt inter ſe, & ad finem; colligit D. Thomas, eas modo ſupra explicato eſſe ſubiectum. Alij exiſtimarunt ſubiectum eſſe ſummum hominis bonum hanc vitam viuentis: ideo dixere Vitam beatam Practicam, vel Felicitatem, ſubiectum eſſe. Fundamentum horum eſt: quia id debet ſubiectum ſtatui, quod optatur in ea diſciplina, cuius principia, partes, & affectiones conſiderantur; ad quod cuncta referuntur, quæ in ea explicantur; quod præaccipitur, ac prænoſcitur: huiuſmodi in Ciuili ſcientia eſt vita beata practica: ea igitur eſt ſubiectum. In approbanda hac ſententia conſentiunt multi viri celebres: differunt tamen, & in quatuor claſſes diſtribui videntur. Nonnulli putantes Summum bonum in virtute eſſe poſitum, dixere ſubiectum eſſe Virtutem: huius ſententiæ fuere Stoici. Alij virtutem cum Ariſtot. a ſummo bono ſecernentes, abſolutè felicitatem dixere ſubiectum: in quorum numero eſt Epiſcopus Caſertain lib. de Honore, & de Euerſione ſingularis certaminis. Alij virtutem cum ſummo bono nectentes vtrumque dixere ſubiectum: huius opinionis fuit Magnus Alb. qui dixit, ſubiectum eſſe bonum hominis, vt homo eſt, ſiue perfectum, vt felicitas, ſiue ordinatum ad perfectum, quale eſt quadruplex genus Virtutis; Morale ſcilicet, Rationale, Heroicum, & Diuinum.

[Margin: Opinio 3. — Opinio 3. in 4. diſtribuitur. — Opinio 4.]

D Quartò demum reperti ſunt alij, qui ſummum bonum cum homine coniungentes dixere, hominem vt natum beari eſſe ſubiectum. Præter hos reperti ſunt alij, qui conſiderantes totam ciuilem ſcientiam ordinari ad ſummum bonum ciuitatis, & curam publicam, dixere, ſubiectum eius eſſe ciuitatem. Ideo Marſ. Ficinus in dialogum Plat. de Sapientia dixit: ſubiectum Ciuilis ſcientiæ ciuitas eſt, finis eſt commune bonum, miniſtræ ſunt artes omnes; officia duo, leges condere, & conditas exequi. Et hæc ſunt capita opinionum, quæ dignæ ſunt conſideratione.

Diſputatio aduerſus varias aliorum opiniones. Cap. III.

QVicunque de ſubiecto Ciuilis ſcientiæ verba fecerunt, pro re conſiderata vel ſumpſerunt hominem natum beari; uel ſummum bonum, ſiue id uirtus ſit, ſiue diſtinctum aliquid a uirtute; uel ciuitatem; uel humanas actiones. Qui hominem ſumpſerunt, erraſſe uidentur: Res enim conſiderata ea eſt, quæ in illa diſciplina præaccipitur, definitur, eiuſque principia explicantur: Homo autem & ad hominis conſtitutionem pertinentia, in ciuili ſcientia minimè explicantur; ſed cuncta ſupponuntur ut explicata in naturali Philoſophia. Quòd ſi etiam concederemus hominem ad rem conſideratam pertinere, proculdubio

[Margin: Hominem nô eſſe rê côſideratâ.]

culdubio censeri deberet aliquid remotum, nō proximum: nos autem id, quod proximum est, inquirimus. Confirmatur, quia homo natus beari, vel natus liberè agere, est species subiecti naturalis Philosophi, cum eius affectione: at considerare rem naturalem cum sua affectione, non Ciuilis, sed Naturalis Philosophi munus est. Demum ex confirmatione verioris opinionis clarior patebit eu'rsio huius. Similiter alienum a ratione esse censeo, asserere, rem considera- A tam esse summum hominis bonum: Quoniam summum bonum est finis, cuius gratia, & scopus ciuilis scientiæ, non secus ac sanitas artis medicæ, & persuasio rethoricæ; scopus autem distinguitur a subiecto scientiæ. Nam scientia est res ea, quæ consideratur per imitationem, & repræsentationem; quę cum referatur ad finem, & scopum suum, est necesse, vt sit distincta ab eo: nil enim ad seipsum refertur, vel ad se dirigitur. Confirmatur: quia sapientum consensione dicimus Aristotelem seruare ordinem resolutiuum, quia a summo bono auspicatur; quod non contingeret, si summum bonum esset subiectū, non autem finis, cuius gratia ciuilis scientiæ, a subiecto distinctus. Pręterea per Ciuilem Philosophiam componuntur actiones nedum vitę ciuilis, verùm Insuper omnium graduum vitę: propterea vita beata nō potest censeri adæquatum subiectum eius. Neque etiam pro subiecto accipere debemus virtutem. Primò, quia perperam censent Stoici in ea esse positum summum bonum, vt suo loco patebit. Secundò, B quia virtus consideratur non primo & prefertim, sed in gratiam alterius; nempe vt auriga humanarum actionum, & tanquam principium summi boni, vitæq; beatę. Et maximè errare videtur Magnus Alb. qui inquiens, subiectum esse bonū hominis, vt homo est, illud deinde distribuit in perfectum, ac imperfectum; per primum significans quatuor virtutum genera, per alterum fęlicitatem. Nam virtus, & fęlicitas, non eadem ratione in ciuili scientia considerantur: sed fęlicitas, vt scopus; virtus verò, vt regula humanarum actionum, ex qua prodit fęlicitas: quare non pari ratione subiectum debent statui. (Insuper virtus diuina, & magna ex parte virtus rationalis, minimè ad moralem pertinent; nec sunt materies propria eius, vt suo loco patebit: ideo Aristoteles de Diuina virtute non loquitur. Longè etiam minus pro materie, & subiecto debemus statuere Ciuitatem. Primò, quoniam non idem est subiectum adequatum totius, & partis: Ciuitas est subiectum partis, nempe librorum de Rep. vt ab Arist. dicitur sub initio libri de cura familiari. Confirmatur: quoniam id minimè debet iudicari subiectum alicuius disciplinæ, quo dempto adhuc ea disciplina posset seruari, & reperiri: at demptis ciuitatibus adhuc scientia de moribus seruari posset: quoniam moralis Philosophia nedum versatur in attinentibus ad ciuitatem, & Rempub. verùm etiam ad institutionem priuatam, & domesticam curam. Insuper frequenter euenit, vt in vrbe non idem sit vir improbus, & ciuis probus: C quare tunc in viro probo seruabitur Philosophia moralis, quamuis, vt talis, non sit pars ciuitatis. Reliquum itaque est, vt solæ humanæ actiones statui debeant materies considerationis ciuilis: Sed quia illæ multis modis considerari possunt; ideo, quinam censeri debeat proprius considerandi modus, superest explicandum. Auerroes rectè nouit, humanas actiones esse materiem, & rem consideratam: pro modo verò considerandi aliquando sumpsit, vt ex libera voluntate pendent; aliquando verò, vt diriguntur ad gubernandas ciuitates: quorum neutrum videtur esse verum. Non primum, quoniam est modus nimium latus: nedum enim actiones probæ, verùm etiam improbæ; & nedum vita beata, verùm etiam misera, libertati nostræ subiicitur: in ciuili autem scientia minimè ex principali instituto vita misera, & actiones improbæ considerantur; sed solùm vita beata, & actiones probæ, vt conspicuum est. Alter considerandi modus est nimium contractus, & angustus: quoniam ciuilis scientia etiam rectè instituit, & format hominem uiuentem uitam priuatam, uel in vrbe, uel seorsùm ab vrbe. Præterea modus considerandi disciplinarum dirigentium ad opus, semper includit, & seruat relationem ad finem, ob quem cuncta considerantur in ea disciplina; quæ relatio ad communem finem ciuilis scientiæ in subiecto ab Auerr. tradito, non apparet: finis enim communis est D summum bonum. Relatæ itaque opiniones satis videntur dubiæ.

Felicitatē nō esse rē considera-tam.

Virtutem nō esse rē cōsidera-tam.

Ciuitatem nō esse rē considera-tam.

Humanas actiones esse rem cōsideratam. De modo considerādi opinio Auerr.

De Subiecto Ciuilis scientiæ, opinio Propria. Cap. IIII.

VT de subiecto Ciuilis scientiæ dicam, quod sentio, accipio primò subiectum id, quod genus scibile dicitur, solùm scientijs propriè competere, non artibus, nec ciuili philosophiæ, quę ad actionem dirigit. Ratio est, quia in eis non consideratur commune aliquid, tanquam scibile, sed solùm relatum ad operationem; propterea non potest rectè dici genus scibile, sed effectibile, vel agibile: Sumpto tamen subiecto latè pro omni eo, in quo, vt in propria materie, disciplina aliqua uersatur; concedere possumus arti, & Ciuili Philosophiæ subiectum conuenire. Accipio secundò id, in quo uersantur artes, & ciuiles considerationes, esse duplex: vnum est materies actionis, vel effectionis: alterum est materies, & subiectum considerationis, & disciplinæ. Materies effectionis sunt, vt ferrum, ęs, lignum;

Primum quod accipitur.

Alterum quod accipitur.

A gnum; in quibus uersantur effectiones fabri erarij, vel lignarij. Materies humanarum actio-
num sunt res contingentes in hominum libertate collocatæ: huiusmodi materies non est su-
biectum disciplinæ, sed actionum, effectionum, & artificis. Materies autem, & subiectum
considerationis proportione respondens ei, quod in scientia consideratur, nil aliud est præter
id totum, quod agitur, vel efficitur: adeò vt id, quod arte efficitur, & a Ciuili Philosopho agi-
tur, recta ratione respondeat ei, quod in scientia inspectrice consideratur. Artes enim nil aliud
sunt, nisi regulæ, & leges construendi opera. Ex his colligo singularum artium id esse subie-
ctum, quod per se ab eis est natum effici; & Ciuilis scientiæ, quod est natum agi: huiusmodi
autem sunt humanæ actiones: hæ igitur sunt res considerata in Ciuili Philosophia. Patet hoc
inductione per singulas artes: ędificia enim artis ędificandi, statuę artis statuarię, picturæ artis
pingendi, sunt genus id, in quo disciplinę illę versantur. Nam contemplabile, agibile, & effe-
ctibile, consimiliter se habent ad habitum contemplandi, agendi, & efficiendi. Id autem,
quod ex habitu morali primo, & per se prodit, esse humanas actiones, ex se conspicuum est.
Et quoniam ea, quæ aguntur, vel efficiuntur, possunt nonnunquam natura, casu, & forte for-
tuna fieri; nec ob finem, in quem per se ab artifice diriguntur: propterea pro modo conside-
B randi accipi debet relatio operis ad habitum, a quo prodit, & id, per quod ad finem dirigitur:
veluti ędificia, vt nata prodire ab habitu ędificandi pro conseruatione hominum, sunt subie-
ctum artis ędificandi. Humanæ actiones consideratæ a ciuili prodeunt ex habitu prudentiæ, Subiectũ
& ex humana libertate: Scopus, & finis, cuius gratia earum est summum bonum: quare in ciuilis sciẽ
ea consideratur humana actio, ex hominis libertate prodiens, vt includens id, per quod proxi- tiæ.
mè refertur ad summum bonum: refertur autem ad illud per honestum, & quod decet: qua-
re subiectum Ciuilis scientiæ est humana actio, ex hominis libertate prodiens; vt in ea hone-
stum, & quod decet, natum est refulgere. Potest autem ea particula pretermitti (ex hominis
libertate psodiens,) quia per cæteras denotatur: non tamen insulse Auerr. eam quoque appo-
suit. Quòd autem hoc sit subiectum Ciuilis scientiæ, firmissima ratione ostendo. Inquit Phi- Firmissi-
losophus in sexto Moralium Nicomac. cap. 8. Prudentiam, & Ciuilem scientiam, tem esse can- ma ratio.
dem: quare id censeri debet subiectum vnius, quod est subiectum alterius: At subiectum pru-
dentiæ est humana actio, vt in ea natum est refulgere honestum, & quod decet: quare id ipsum
est subiectum Ciuilis scientiæ. Quòd autem humana actio subiiciatur prudentiæ, patet ex eius
definitione: prudentia enim est recta ratio agibilium, quæ recta ratio decernit honestum, &
C quod decet. Confirmatur id ipsum ex mutua responsione partium philosophiæ. Vt enim Confirma
scientia Diuina ad res diuinas, Physica ad res physicas; ita scientia Ciuilis, & humana ad hu- tio:
manas se habet: Diuina in diuinis, Physica in physicis, vt in subiecto versantur; quare Ciuilis
in humanis actionibus consimiliter versari debet. Ex quo constat conspicuus error D. Thom, Explodi-
qui censuit humanas actiones proportione respondere motui considerato a physico: quod di- tur senten
ci non potest, cum motus sit affectio corporis physici, actio verò materies considerationis Ci- tia D. Th.
uilis scientiæ, Confirmatur demum ea sententia auctoritate Arist. qui in procemio libri Ma- Postrema
gnorum moralium patefaciens consilium, institutumq; suum dixit. Quoniam de attinentibus confirma-
ad mores dicere instituimus: & post pauca. Apparet itaque vniuersum negotium, quod cir- tio,
ca mores est, partem esse, atque principium, &c. His verbis philosophus, ac insuper inscriptio-
ne patefecit ciuilem scientiam in morum compositione versari; mores autem sunt humanæ
actiones certo quodam modo efformatæ. Ex his constat iure optimo Ciceronem pertinentia Cicero.
ad institutionem humanæ vitæ explicaturum, libros construxisse de officijs: rectè enim nouit,
quòd qui officia docet, humanas omnes actiones rectè componit, quod est munus Ciuilis
scientiæ. Ideo dixit: Nulla enim vitæ pars neque publicis, neque priuatis, neque forensibus,
D neque domesticis in rebus, neque si tecum agas quid, neque si cum altero contrahas, vacare
officio potest; in eoq; excolendo sita vitæ est honestas omnis, & in negligendo turpitudo, &c.
Constat itaque iure optimo humanas actiones ex hominis libertate prodeuntes, vt in eis id,
quod decet, natum est refulgere, debere iudicari adæquatum subiectum vniuersæ Ciuilis phi- Colligitur
losophiæ. Et quoniam subiectum præditum est parte aliqua principali; propterea in hoc su- subiectum
biecto id, quod principale censeri debet, est publica hominis actio, vt in ea natum est refulge- & pertinẽ
re publicum honestum bonum, quod ad Rempub. pertinet; vt ex procemio moralium Ni- tia ad il-
comach. elicitur. Insuper, quoniam subiecto principia, & causæ competunt, ideo dicendum lud.
est humanas actiones varijs principijs esse præditas: Nam libertas, voluntas, consultatio, præ- Pars prin-
electio, habitus moralium virtutum, & similia, distincta tamen ratione sunt earum principia: cipalis.
Humanæ perturbationes sunt materies interna: res contingentes humanæ libertati subie- Principia.
ctæ, sunt externa materies, in qua ciuilis homo agendo versatur, vt in sexto moralium Ni-
comach. a philosopho asseritur: finis, cuius gratia, qui etiam scopus dicitur, est summum
bonum; cuius, cum duo sint gradus, summum bonum in actione positum est scopus pro-
prius, & proximus; summum verò bonum in contemplatione collocatum est scopus vlti-
mus, & remotus.

Diluuntur dubia nonnulla pertinentia ad id, quod de subiecto determinatum est. *Cap. V.* A

Prima dubitatio. VT explicata sententia de subiecto Ciuilis Prudentiæ clarior reddatur, tria dubia diluenda occurrunt. Primum est: quia summum bonum videtur debere statui subiectum; cum sit id, de quo Aristoteles præaccipit quòd detur; quod definit, diuidit, & ad quod cuncta refert, quæ considerat. Respondeo, summum bonum esse scopum & finem cuius gratia, & propterea non esse subiectum: & quia ciuilis scientia traditur ordine resolutiuo, ideo primò accipitur, & definitur. Insuper cuncta declarantur in ciuili scientia per relationem ad illud, vt ad scopum, & finem, non vt ad subiectum: tanquam enim ad subiectum cuncta referuntur ad compositionem humanarum actionum. Et cum summum bonum sit Secũda dubitatio. finis, & ex fine pendeat præstantia disciplinæ, rationi quoque est consentaneum, vt Aristoteles dicat, considerationem summi boni ad disciplinam præstantissimam pertinere. At oritur dubitatio secunda, quia ego reijciens eam sententiam, quòd summum bonum sit subiectum, incido in eam: Cum enim statuam, humanam actionem, vt in ea natum est refulgere honestum, esse B subiectum, humana actio honesta ex sententia Aristotelis videtur esse summum bonum; cum Solutio. ex eius opinione summum bonum, vt patebit, sit actio proba, siue honesta. Respondens dico, magnam esse inter ea duo differentiam: nam pro re considerata a me accipitur actio confuse sumpta, quæ & rectè & perperam componi apta est: summum bonũ accipitur non pro re considerata, sed pro formalitate ei superaddita, constituente modum considerandi, & contrahente eam. Quòd autem differant, ex eo conspicue patet, quia etiam si summum bonum non sit actio proba, sed vel gaudium vel quid aliud ab ea distinctum, seruatur, quòd actio sit subiectum & res Tertia dubitatio. considerata, quod non seruaretur dicendo, subiectum esse summum bonum. At occurrit tertia dubitatio, quia ciuilis scientia proportione respondet arti medendi, vna enim corporis, altera animi medela est: quare vt artis medendi subiectum non sunt effectiones medici, sed corpus humanum arte sanabile; ita ciuilis scientiæ non actiones, sed homo natus beari, videtur debere Solutio. statui subiectum. Respondeo, artem medendi, & ciuilem, conuenire in parte, non in omnibus: differunt enim, quia finis proprius artis non est effectio, sed id quod effectione perficitur; vt domus, & homo sanus: At finis proprius philosophi ciuilis, & cunctarum actionum ab effectione distinctarum, in actione includitur: & propterea, vt artis medendi subiectum est homo C arte sanabilis, vel aliquid simile; ita ciuilis scientiæ subiectum censeri debet actio, vt in ea natum est refulgere honestum, quia hæc sibi recta ratione respondent. Colligamus itaque rem in vniuersa ciuili scientia consideratam, esse humanas actiones: modum considerandi, vt in eis honestum refulget: coniunctum ex vtrisque, esse subiectum totum, proportione respõdens adæquato subiecto scientiarum: summum bonum esse finem cuius gratia: res contingentes in hominis facultate collocatas, esse materiem externam, circa quam versantur actiones: hominem na- Subiecta partium ciuilis scientiæ. tum beari esse finem, cui patatur, & pro quo quæritur scopus. Ex subiecto totius facile modò est elicere subiecta partium. Subiectum totius ciuilis scientiæ est humana actio, vt in ea natum est refulgere honestum, & quod decet, cum vniuersè, tum in parte considerata. Subiectum librorum, qui inscribuntur Moralia Nicomachia, sunt huiusmodi humanæ actiones solùm vniuersè consideratæ, & quatenus homines per eas absolutè viri probi redduntur. Subiectum librorũ de Rep. sunt humanæ actiones, vt in eis natũ est refulgere id quod decet, pro rectè formanda & conseruanda Rep. vel, quod idem est, sunt humanæ actiones, vt ex eis publicum bonũ natum est consurgere. Subiectum librorum de cura familiari, sunt humanæ actiones, vt ex eis domesticum bonum consurgere natum est. Et quoniam per huiusmodi actiones cum ciuitas, tũ familia rectè formatur: ideo Aristoteles sub initio primi libri de cura familiari dixit, ciuitatẽ esse subiectum librorum de Rep. domum verò curæ familiaris: sunt enim subiectum pro externa materie, circa quam versantur, non secus ac in lib. Rhet. aurum dicitur subiectum auari. Ex his constat, quàm rectè ciuilis scientia dicatur magistra vitæ, regulaque humanarum actionum. D

Definitio ciuilis scientiæ. *Cap. VI.*

Definitio ab Alcinoo tradita. QVoniam ex notitia subiecti elicitur præsertim definitio disciplinæ, quæ in eo versatur; propterea, explicato subiecto ciuilis scientiæ, de eius definitione loquendum est. Variæ circumferuntur Ciuilis Philosophiæ definitiones. Alcinous in Lib. de doctrina Plat. c. 33. eam definiens, inquit: Ciuilis disciplina est virtus in contemplando, & agendo posita; cuius institutum est, ciuitatem bonam beatamque efficere, sibique omni ex parte consentientem. Hæc definitio potius parti de Rep. quàm vniuersæ ciuili scientiæ com- Reijcitur. petit. Præterea id minus rectè dici videtur, quòd in contemplando & agendo posita sit: cum enim

A enim finis sit actio, & ab eo sumatur denominatio, absolutè dici debet in actione posita; vt monet Arist. in calce decimi Moralium Nicom. Est tamen controuersia inter Platonem, & Arist. Nam Arist. ciuilem dicit absolutè in actione versari; Plato verò in Lib. de Regno scientiam latè sumptam diuidit in cognoscentem, & agentem, per agentem tamen efficientem intelligit: Mox cognoscentem air vel versari in solo iudicio, vt Mathematicam; vel cum iudicio imperare, & talem esse asserit ciuilem scientiam: quam præsertim in contemplatione ait esse positam, quia Rex non viribus corporis valere debet, sed mente & intelligentia. Verùm lis hæc potius in verbis, quàm in sententia est posita: Aristot. vltimum finem inspiciens, ab eo absolutam deprompsit denominationem: Plato considerauit connexionem cum sapientia, ac id quod principatum obtinens iudicat, imperat, dirigit, legesque condit; hæc autem ex contemplatione, & cognitione prodeunt: sic itaque varia ratione, & agens, & contemplans dici potest. Eustratius in procemio Moralium Nicom. definiens inquit: Disciplina de Moribus est species moralis philosophiæ, quæ in morum hominis compositione versatur: Ratio rei familiaris est species moralis philosophiæ, quæ de familiæ, cohabitantiumque in ea constitutione considerat: Ciuilis est species philosophiæ practicæ, quæ de ciuitate, degentiumque in ea æqua, ac concordi administratione pertractat. Quæ definitiones etiam omni ex parte approbandæ non videntur: Primò, quia per eas non omnes causæ explicantur: Secundò, quia minus rectè in definitione speciei dicimus quòd sit species; non enim definientes hominem dicimus quòd sit species animalis, sed quòd absolutè sit animal: Præterea illæ sunt definitiones partium, non vniuersæ ciuilis philosophiæ. Proculdubio Philosophia Ciuilis vario modo posset describi: nam primò, vt est eadem cum prudentia, ei conuenit definitio prudentiæ; est enim recta ratio agibilium: Præterea ratione finis dicitur methodus assequendi fœlicitatem: Insuper dicitur Magistra humanæ vitæ. At si definitionem tradere volumus ex omni causarum genere conflatam, ita dicendum censeo: Ciuilis scientia est Philosophia humanas actiones componens ex naturæ interna commotione, sapientisque animi fœcunditate orta; vt in omni vitæ gradu honestum attingamus, summoque ciuili bono pro facultate fruamur. Ex hac communi definitione facile est elicere definitiones trium partium eius; contrahendo illas per proprium earum subiectum; quod vt notum missum facio.

Lis inter Aristot. & Platonem.

Conciliũ.

Definitio ab Eustratio tradita.

Reiectio.

Definitio potior.

C

Diuisio Ciuilis Philosophiæ, & ratio diuisionis ex opinione Aliorum. *Cap. VII.*

Omnium ferè consensione Philosophia Ciuilis in partes tres distribuitur, in vnam de Moribus, alteram de Rep. tertiam de cura familiari. Ratio diuisionis a varijs varia affertur. D. Thomas, quem Latinorum multi sequuntur, inquit, rationem diuisionis sumendam esse ab his, quorum actiones in finem rectè diriguntur: at per ciuilem philosophiam vel singulorum, vel familiæ, vel ciuilis multitudinis componuntur actiones: quare ratione horum trium tres statuuntur Ciuilis Philosophiæ partes. Cum enim triplex sit bonum, triplex sit cura, triplices sint actiones, necessario tres esse debent Ciuilis scientiæ partes. Hęc opinio varijs de causis mihi apprime dubia videtur: minimè enim verum censeo in libris de moribus solùm considerari actiones singulorum hominum, & institutionem suimet. Quoniam in omni disciplina primò ea sunt declaranda, quę sunt principia, & communia fundamenta vniuersę disciplinę; vt monet Philosophus in procemio Phys. & cont. 57. ac sępe alibi: quare etiam in ciuili scientia primò explicanda sunt communia vniuersę Philosophię morali; non autem ea, quę pertinent ad institutionem vnius tantùm vitę generis, nempe suimet. Pręterea disciplina vna debet habere vnum commune subiectum: subiectum commune habet principia communia, communesque affectiones, quę primò declarari debent: cum itaque ciuilis sit disciplina vna, necesse est vt sit prędita communibus principijs, communibusq; affectionibus primò declarandis. Falsum itaque est putate, quod primo agatur de uno distincto genere uitæ, unoque proprio bono eius. Præterea hoc lucidissimè patet accuratè considerando progressum Philosophi in libris de moribus: ipse enim primò verba facit de summo bono, non uitę priuatę, sed hominis quamuis uitam uiuentis; adeo vt uniuersè de summo bono disputet, quod est communis finis totius Philosophiæ Ciuilis. Hoc insuper ex eo conspicuum est; quia nec in lib. de Rep. nec de cura familiari, aliud ciuile bonum pręter illud in libris de moribus explicatum manifestatur: & definitio summi boni tradita in primo moralium Nicom. vniuersè de omni ciuili bono vera est: omne enim in actione ex perfecta virtute prodeunte positum est. Insuper hoc manifestè asseritur ab Arist. in procemio eius libri dicente: Nam etsi idem vnius hominis, & ciuitatis bonum sit; ciuitatis tamen bonum & consequi, & conseruare maior quędam res esse, & perfectior videtur: Enimuero pręclarè nobiscum agitur, si id, quod vel uni soli utile, reperire possimus; sed longe certè pulchrius, & diuinius id,

D

Philosophia Ciuilis in tres partes diuisa.

Reijcitur cõmunis Opinio.

quòd gentibus & ciuitatibus vsui est: huic igitur methodo hæc proposita sunt, cum sit ciuilis quædam. &c. Apertissimè eo in loco Philosophus proponit declaranda, quæ sunt communia omni generi ciuilis vitæ, non autem propria vnius. Præterea hoc redditur conspicuum ex consideratione virtutum, cum moralium, tum rationalium; quæ sunt communia principia, communesque formæ singulorum ciuilis vitæ graduum: ideo Arist. 3. de Rep. cap. 12. affirmat per easdem res & virum probum, & ciuitatem probam constitui: & in lib. 7. cap. 2. inquit, eandem esse singulorum, & ciuitatis fœlicitatem. Præterea id ipsum patet perpendendo conditiones legum, & magistratuum, de quibus agitur in libris de Republ. Leges quibus magistratus præsunt, nil aliud sunt, nisi præcepta virtutum in libris moralium, Nico. declaratarum. Propterea dicitur in lib. 5. moralium Nicom. Leges manare a virtutibus; & ad eas dirigi; & qui seruat leges, viuit vitam virtuti consentaneam: Adeò, vt conspicuum sit in libris de moribus non solam priuatam vitam institui, sed declarari communia, facultate, & virtute vniuersam Ciuilem Philosophiam continentia. Et hoc conspicuè enunciatum fuit ab Aristotele sub initio primi libri magnorum moralium dicente: Apparet itaque rei ciuilis omne negocium, quod circa mores est, partem esse, atque principium; omnino autem iure mihi videtur negocium hoc debere appellari non morale, sed ciuile, &c. Apertè Philosophus affirmat libros de moribus facultate & virtute vniuersam ciuilem philosophiam continere. Et in 8. lib. moralium Nicom. ob id considerandam amicitiam affirmat, quia videtur Remp. continere, & maiore quàm iustitiam in studio fuisse legum latoribus. Ex quo constat cuncta Philosophum in libris de moribus præsertim retulisse ad institutionem non singulorum, sed publicam, & ciuilem. Immo Philosophus in quinto Moralium Nico. cap. 2. dubitat, cuius sit officium singulos homines rectè instituere: de quo minimè dubitasset, si id fuisset institutum suum in illis libris: alioquin de re vna ageret, & sub dubio derelinqueret, cuius sit officium de ea agere; quod apprime est absurdum. Propterea est altera opinio Anto. Mirandulæ Episcopi Casertæ, Viri Doctissimi: qui in libro de honore inquit, Vniuersam Philosophiam Ciuilem tradi in libris de Moribus: Libros autem de Repub. non esse partem Ciuilis Philosophiæ, nisi ex euentu, ob hominum, scilicet deprauationem: nam in libris illis traduntur pertinentia ad Magistratus, & Leges: quæ duo inuenta & formata sunt, non quia absolutè constituant ciuilem scientiam; sed, vt qui virtutis amore nolunt rectè agere, id efficiant formidine pœnæ. Confirmatur; quia si omnes homines probi essent, nec legibus, nec magistratibus egeremus. Præterea id ipsum ostenditur, quia dum habemus principia, media, & finem alicuius Methodi, dicimur vniuersam Methodum possidere: at in libris de Moribus explicatur finis ciuilis scientiæ, nempe summum bonum, & omnia principia, ac media deducentia ad illud: quare in eis traditur vniuersa Ciuilis Philosophia. Hæc opinio cum Aristoteli, tum rationi aduersatur. Aristoteli primò, qui rationem legum ferendarum statuit partem Ciuilis scientiæ, vt patet ex sexto Moralium Nicom. capitulo septimo. Ratio autem legum ferendarum, quamuis ex libris de moribus principia sua prima recipiat, tamen in libris de Repub. perficitur, ac in vsum redigitur. Ideo inquit Philosophus propè calcem decimi Moralium Nicom. Cum superiores illi legum ferendarum rationem exquirere, atque inuestigare omiserint; operæprecium fortasse faciemus, si nos ipsi de ea, & omnino de omni Reip. statu commentemur; vt, quantum in nobis est, tota, quæ ad res humanas pertinet, philosophia perfecta sit &c. Præterea cum ciuilis scientia & prudentia idem sit habitus, vt asseritur in sexto Moralium Nicom. capitu. 8. quia pertinentia ad curam Reip. sunt per se pars prudentiæ, vt ex eodem loco colligitur; necesse est vt etiam iudicentur pars, non ex euentu, sed per se ciuilis scientiæ. Ideo Arist. frequenter libros de moribus solùm nuncupat partem quandam ciuilis scientiæ, non scientiam vniuersam: & dum absolutè loquimur, id solum inspicimus, quod est per se, non autem quod est ex euentu. In procemio libri Moralium Nicom. inquit eam esse ciuilem quandam Methodum. In primo Rhetor. ait, Rhetoricam esse conflatam ex Analytica scientia, & ea parte ciuilis facultatis, quæ est de moribus. Sub initio etiam magnorum moralium, quem locum in præcedentibus retuli, ait eam esse partem, ac principium. Academici quoque varias numerant partes ciuilis scientię. Propterea Alcinous in lib. de doctrina Plat. capitulo quarto, inquit: Philosophiæ, quæ in agendo versatur, prima pars mores hominis curat, altera domum gubernat, postrema tuetur Rempub. Fundamentum etiam, quo ea opinio nititur, leue est; minimè enim verum est solùm formatas esse leges, & magistratus ob deprauationem hominum; quoniam, vt docet Aristot. in calce decimi Moralium Nicom. leges conferunt tribus conditionibus hominum; primò illis, qui rectè ad honestum parati sunt, vt cognoscant quæ seruanda, quævè cauenda sint; secundò illis, qui non virtutis dilectione, sed formidine pœnæ honestum amplectuntur; tertiò illis, qui corrigi nequeunt, vt eliminentur, & extrudantur: ita manifestat vnicuique ętati, & conditioni leges conducere. Formæ quoque Rerump. & ordines Magistratuum, non ob solam deprauationem formata sunt: in his enim refulget forma ciuilis philosophiæ, & fructus eius. Et dum asseritur, si omnes homines essent probi,

Secunda opinio.

Euersio eius. Aristote.

Academici.

Euertitur fundamentum secundæ opinionis.

A B C D

A probi, non egeremus legibus; dico, si omnes essent probi, etiam non egeremus ciuili philosophia, quę uitæ magistra est: at quòd homines non sint probi, est propria quædam eorum conditio; & propterea egent disciplina, & institutione; quæ refulget per leges. Et dum addunt in libr. Moralium omnia tradi attinentia ad ciuilem methodum; Dicendum cum Arist. in calce x. de Moribus, in eis ea solum tradi, quæ sunt communia, & partem Theoricam constituunt: at pro actione requiritur, ut ad singula descendamus, tradamusque præcepta quibus proximè formentur humanę actiones. Propterea est tertia opinio quorundam, qui inquiunt, in libris de moribus declarari ea quę sunt communia uniuersæ ciuili philosophiæ, & præsertim uirtutē: & quoniam uirtutem quęrimus, ut ea utamur, usus perfectus eius respicit alium: ideo uirtutis perfectus usus aut ciuilis erit, aut familiaris: pręter quos nullus remanet, qui sit proprius priuati hominis: ideo præter moralem solæ duæ partes ciuilis philosophiæ inueniuntur. Hæc opinio etiam omni ex parte vera esse non videtur. Primò falsum est, quòd in libris de moribus præsertim consideretur virtus, imò præsertim consideratur summum bonum, virtus autem consideratur in gratiam eius: insuper, vt proprium subiectum non virtus, sed actiones hominum considerantur. Secundò minimè censeo verum, quòd solum sint duo vsus virtutum, cum detur tertius priuati hominis erga seipsum, qui est vsus saluberrimus: optima enim victoria est seipsum vincere, vt dicebant Stoici; salutaris pugna est dimicare cum sensu, moderari perturbationes animi; qui est vsus virtutis, non cum alio, sed nobiscum: & est fundamentum cæterorum vsuum. Hoc lucidissimè affirmat Aristot. in 5. Moralium Nicom. cap. 2. inquiens: Sed de disciplina cuiusque priuata, qua quis absolutè vir bonus est, vtrum sit ciuilis scientiæ, an alterius facultatis cauere, posterius erit disputandum; non est enim fortassis idem virum bonum esse, & ciuem bonum &c. Ponit apertè Philosophus vsum virtutis erga se, & solùm ambigit, ad quem pertineat. Quod etiam fecit Cicero in primo de officiis, inquiens: Nulla enim vitæ pars neque publicis, neque priuatis, neque forensibus, neque domesticis in rebus, neque si tecum agas quid, neque si cum altero contrahas, vacare officio potest &c. At vbi locum habet officium, etiam habet locum vsus virtutis. Demùm ea sententia mihi est dubia; quoniam, vt patebit, ratio domesticæ curæ non debet censeri pars vna principalis, distincta ab ea de Republ.

Opinio tertia.

Euersio.

B

C

Diuisio Ciuilis Philosophiæ, & ratio diuisionis, opinio propria. Cap. VIII.

QVemadmodum cæteræ omnes artes & disciplinæ, quarum finis est operatio, in partes duas principes, non in plures distribuuntur; quarum vna vulgo Theorica, altera Practica dicitur; vna in rerum iudicio, principiorumq; indagatione, altera in vsu, & operatione versatur: ita ciuilem scientiam in partes duas principes distribuendam cēseo; quarum prima, quæ tanquam Theorica est, tradit nobis principia, fundamenta, & semina vniuersæ philosophiæ ciuilis, facultateq; includit vniuersam ciuilem philosophiam; altera, quæ magis practica est, descendit ad ordines, ad præcepta propria, & leges; diuisimq; ea explicat, quæ competunt vnicuique gradui, & conditioni hominum. Hanc veritatem lucidissimè patefecit Arist. in 10. Moralium Nicom. cap. postremo, inquiens: Cum finis scientię ciuilis sit, non cognoscere, sed agere; non sat est perspectam, & cognitam habere virtutem; nec sat est communia, & vniuersa cognoscere; sed ad singula descendendum est: indicans in libris de moribus solùm cōmunia se explicasse; & vtitur exemplo artis medendi: ait enim: Nam ne medicinæ quidem satis periti fieri videntur ex commentariorum lectione: atqui commemorare, & tradere conantur illi, non solùm curationum genera, sed & quibus remedijs ægros sint curaturi, & quemadmodum medicinam facere oporteat de cuiusque habitudine corporis, distinctè ac distributè disserentes &c. Apertè Philosophus libros de moribus respōdere affirmat parti Theoricæ artis medendi, ceteros practicæ. In libris de moribus non descendit, vel ad vnius, vel ad plurium, vel ad omnium institutionem; sed præcepta communia tradit conducentia institutioni singulorum vitæ generum. Mox verò ad singula est descendendum, & virtute eorum communium principiorum, auxilioque exactæ considerationis singulorum ad vitam hominum rectè formandam conspirantium, constituendæ sunt formæ rerumpublicarum; formandi magistratus, & condendæ leges: quæ cum munitæ sint auctoritate Principis, vim habent cogendi, & ea iubent; quæ proximè formant tum ciuilem, tum domesticam, tum singulorum vitam. Hoc nos docuit Aristot. in calce 10. Moralium Nicom. inquiens. Quæ leges vtrum scriptæ sint, an non scriptæ, nihil referre videtur: neque verò refert, vtrum his legibus vnum, an plures instituantur; quemadmodum neque in Musica, & Arte corporum exercendorum, & cæteris deniq; institutionibus &c. Apertissimè Arist. eam veritatem protulit, quæ confirmatur; quia homines singuli, & familiæ sunt partes Reip. propterea qui totum format, tenetur etiam singulas eius partes rectè formare.

Ciuilis scientia in partes duas diuidenda.

D

re. Id optimè seruauit Arist. qui post libros Moralium Nicom. collocauit libros de Republ. vt A
patet ex calce 10. lib. & asseruit munus esse legislatoris, accuratè decernere pertinentia ad puerorum & iuuenum institutionem: & in primo de Repub. agitur de attinentibus ad familias, & de partibus earum; inde curam familiarem non esse disciplinam re vera distinctam, sed partem considerationis de Repub. vel appendicem eius.

Proponuntur, ac diluuntur tria dubia ad resolutionem difficultatis pertinentia. *Cap. IX.*

EX resolutione propositæ difficultatis de distinctione Ciuilis Philosophiæ, tria emergūt
Prima dubitatio. dubia. Primum est: quia inter partes ciuilis scientiæ etiam cura rei familiaris enumeranda uidetur, cum Aristo. libros œconomicos distinctos à libris de Rep. construxerit: & in sexto moralium Nicom. cap. 8. uarias enumerauerit partes prudentiæ, quæ etiā
Secunda dubitatio. sunt partes ciuilis scientiæ. Altera dubitatio est: quia rectæ instituere singulos homines, eosque reddere uiros probos, non uidetur pertinere ad libros de Rep. cum frequenter non idem sit B
Tertia. vir prob. & ciuis prob. Tertia dubitatio est de dignitate, & præstantia; quæ nam earum duarum partium ciuilis philosophiæ debeat censeri præstantior. Primæ difficultati respondens dico,
Sol. prima partes prudentiæ, & ciuilis scientiæ, multas quidem esse; principes tamen esse eas solas duas, quas retuli. De cura familiari dico eam dupliciter posse considerari. Primò, ut familiæ sunt partes Reip. ac ita pertinent ad libros de Rep. tanquam principia ciuitatis: & propterea Arist. de illis egit in primo lib. de Rep. & in calce x. Moralium manifestat officium esse legislatorum, & rectè formatarum Rerump. curam habere de recta educatione, & studio horum in singulis familiis: si autem id publicè negligatur; tunc ait teneri parentes curam habere de liberis, amicosque de amicis. Secundò consideratur familiaris cura quoad propria quædam præcepta pro constitutione & conseruatione familiæ, pertinentia ad ordinem partium familiæ; & ad nonnulla magis propria, magisque necessaria pro ea conseruanda; quorum consideratio minus philosophiam sapit, longiusque ab ea distat: propterea id seorsum in distinctis libris faciendum est; qui debent sequi libros de Repub. & iudicari tanquam appendices eorum; tum quia ad singula magis in fine descenditur; tum insuper, quia regulæ propriæ familiæ sequi debent leges, & regulas Reipub. & cum eis conformari; insuper hæc consideratio debet poni vt distincta; quia, C
vt dixit Aristot. in calce 10. moralium Nicom. in multis ciuitatibus ea cura a legislatore negli-
Colligitur primò. gitur. Ex his colligo primò inter libros de moribus, & de Repub. non mediare libros œconomicos, vt multi perperam censent; apertè enim Aristot. in calce 10. moralium libros de
Colligitur secundò. Repub. cum libris de moribus connectit: colligo secundò partim dari, partim non dari, curam familiarem à publica distinctam; re vera enim non datur, cum vel sit pars, vel appendix eius:
Colligitur tertiò. colligo tertiò considerationem attinentium ad familiam partim præire, partim sequi considerationem Reipub. & propterea considerari familias sub initio librorum de Repub. & separato sermone sequente libros de Repub. Erat secunda dubitatio, ad quem pertineat rectè instituere virum probum: qua de re dubitauit Aristot. in 5. moralium Nicom. capite secundo inquiens. Sed disciplina cuiusque priuata, qua quis absolutè vir bonus est; vtrum sit ciuilis scientiæ, an alterius facultatis cancere, posterius erit disputandum: non est enim fortasis idem virum bonum esse, & bonum ciuem. His verbis Aristot. & dubitat; & viam patefacit diluendi difficultatem; etiam; vt suo loco patebit, in sola rectè instituta Repub. idem est vir probus, & ciuis probus: & propterea rectè formare virum probum primò vniuersè, absolutè, & quo ad fundamenta probitatis; pertinet ad libros de moribus; vt ad eos, in quibus declaratur vir- D
tus; quæ forma; & radix est viri probi: proximè tamen & publicè id debet fieri per leges rectè conditas, & particulares institutiones in rectè formata Repub. in qua curandum est, quomodo educandi sint pueri, quæ teneantur addiscere, in quibus exerceri, vt monuit Arist. in calce 10. de Moribus: idque seruauit vna cum Platone in libris de Repub. & Legibus. Et hoc, quod dico de recta institutione viri probi; etiam intelligi debet de absoluta rectitudine institutionis reipu-
Solutio tert. difficult. blicæ; & familiaris: ea enim ex notitia summi boni, & virtutum elicitur. Tertia dubitatio erat de præstantia earum duarum partium; num scilicet libri de Rep. dignitate præstent libris
Opinio cōmunis. de moribus. Communis opinio Latinorum est, libros de Rep. longè antecellere: quia bonum eò est præstantius; quò est communius, vt dicitur in procemio lib. Moralium Nicom. libri de Rep. sunt de bono publico, libri de moribus de bono priuato: libri igitur de Repub. præstant; ac eò quidem præstant; quò publicum priuato præfertur. Confirmatur efficaci ratione: quoniam inter partes ciuilis Philosophiæ ratio ferendarum legum principatum obtinet, vt dixit Plato in libro de Regno, & affirmauit Aristot. in sexto Moralium Nicom. capit. octauo, at ratio ferendarum legum est munus librorum de Republ. vt asseritur ab Aristot. in calce 10. Moralium Nicom. his pene verbis. Nonne igitur deinceps videndum est, vnde & quo nam
modo

A modo quis legibus ferendis idoneus esse posʃit? &c. adeò vt post libros de moribus rationem
legum ferendarum indagandam proponat: & paucis interiectis addit: Leges autem opera ci-
uilia videntur esse, &c. Iure igitur libri de Repub. multorum consensione principatum obti-
nere videntur. Hanc opinionem longe a vero abesse censeo, nam pars ea de moribus longè Euertitur
præstat, & domina est: quod ostenditur, & primò. In omnibus artibus, & disciplinis pars opinio cõ
ea, quæ Theorica dicitur, longe præstat alteri, quæ nuncupatur practica: pars enim Theori- munis.
ca virtute, & eminentia alteram includit, & dirigit; vt pater de arte medendi. Præterea id
aperte asseritur ab Aristot. in calce 10. moralium Nicom. vbi cum partem practicam necessa-
riam dixerit pro obeundis munerum functionibus, addit. Nihilominus autem ei quidem, qui
bonus artifex, & ad res percipiendas, & contemplandas idoneus effici velit, ad genus vniuer-
sum sit progrediendum; atque in illo cognoscendo, quò ad eius fieri posʃit, elaborandum: in
hoc enim scientias positas esse diximus, &c. Id ipsum latius & clarius patefecit in proœmio
Metaphysicæ. Præterea hoc lucidisʃimè ostenditur per ea, quæ leguntur in proœmio Mora-
lium Nicom. quo loci inquit Philosophus: Ea disciplina, quæ considerat summum bonum,
est domina, & princeps aliarum: at summum bonum consideratur in parte de Moribus: ea
B igitur domina, & princeps est. Quod insuper confirmatur: quia Virtutum genera, & sum-
mum bonum, quæ considerantur in libris de moribus, facultate, & eminentia continent vni-
uersam Philosophiam ciuilem: vt etiam asseritur sub initio libri magnorum Moralium. Di-
camus igitur cum Aristot. in proœmio Metaphysi. descendere ad singula, hoc est partem pra-
cticam, & experientiam ad operandum quidem potiorem esse, magisque necessariam: ab-
solutè tamen præferendam esse partem Theoricam, & in ea eminentius includi cognitionem,
& artem. Ideo architecti præstantia & dignitate præferuntur illis, qui proximius operantur,
& descendunt ad singula.

Ex dictis varia pulchra, & vtilia colliguntur. Cap. X.

EX declaratis in præcedente cap. colligo primò, pertinentia ad ciuilem scientiam præ- Primum
sertim, & maximè in libris de moribus explicari; in eis enim finis, principia, & fun- quod col-
damenta omnia ciuilis philosophiæ declarantur. Colligo secundò, in libris de mori- ligitur.
C bus non bonum singulorum hominum, sed præsertim bonum publicum explicari. Alterũ, qđ
Ratio est; quia in eis agitur de fine, & summo bono ciuilis scientiæ vniuersè sumpto: at dum colligitur.
vniuersè de aliquo agitur, præsertim id optatur, quod est præstantius: huiusmodi est bonum
publicum, vt etiam asseritur ab Aristot. in proœmio Moralium Nicom. Colligo tertiò, ratio- Tertium.
nem ferendarum legum præsertim elici ex scientia de moribus. Ratio est: quia pro rectè fe-
rendis legibus duo maximè sunt necessaria; primum, vt cognoscamus principia vnde manant,
& finem quò tendunt leges; alterum, vt distinctè noscamus regionem, conditiones homi-
num, & loca vicina, vt in secundo de Republ. cap. quarto, monuit Aristot. quorum duorum
primum obtinet principatum, & est regula, & mensura cæterorum. Id primum in libris de
moribus traditur, & confirmatur; quia leges nil aliud sunt, nisi præcepta Iustitiæ, & sunt fœ-
tus Prudentiæ: Iustitia, & Prudentia in libris de moribus explicantur. Colligo quartò, eos er- Quartum
rare, qui iuri ciuili nauant operam, nec primò accuratè addiscunt pertinentia ad virtutes, & quod col-
summum bonum: Hi versantur in riuulis; neglecto fonte; & ambulant sine prænotione fi- ligitur.
nis, in quem tendunt. Colligo quintò, eos, qui legibus incumbunt, neglecta disciplina mo- Quintum.
rali, minimè versari in ciuili philosophia, verè enim ciuilis philosophia est pars eius theorica:
D pars autem practica iuncta theoricæ, munere eius redditur philosophia; at seiuncta ab ea, non
est philosophia, sed leuis quædam peritia; philosophari enim est rem in sua principia redigere:
& se habet de hac, vt de disciplinis subalternis, quæ seorsum a sua superiori, a qua principia re-
cipiunt, leuisʃimæ censeri debent. Demum diluenda remanet ratio sumpta ex auctoritate Diluitur
Aristot. in calce 10. moralium Nicom. vbi videtur asserere, rationem ferendarum legum ad li- ratio ex au
bros de Repub. pertinere. Solutio tamen ex dictis petenda est: nam ratio ferendarum legum; ctoritate
quo ad ea, quæ principatum obtinent, ex libris de moribus elicitur; quo autem ad nonnulla Aristot.
propria prænoscenda pro condendis legibus, pertinet ad libros de Republ. adeò quòd condere
leges pertinet quidem ad libros de Rep. ratio tamen principalis earum condendarum elicitur
ex libris moralium. Ideo asseruit Aristot. in calce 10. moralium, quòd non valent rectè conde-
re leges, nisi illi, qui animo cernere, & iudicare posʃunt, quid bene, quid contrà constitutum
sit, & quæ quibus apta sint: Illi autem, qui hæc sine habitu persecuti fuerint, rectè iudicandi fa-
cultatem sibi nunquam comparabunt; nisi forte temere, & casu quodam &c. His verbis indi-
cauit, neminem sine primo habitu rectè condendi leges, posse eas legitimè instituere.

De Inscriptione Librorum Moralium. *Cap. XI.* A

Inscriptiones ex Platone. PLato Libros ad Ciuilem Philosophiam pertinentes, varijs inscripsit nominibus: quosdam nuncupauit de Regno, alios de Rep. nonnullos de Legibus: Philebum construxit de summo bono, Charmidem de Temperantia, Lachetem de Fortitudine, & alios similes: in quibus vel vniuersè, vel singulatim varia ad Ciuilem scientiam pertinentia, explicauit.
Ex Arist. Aristot. verò duplici vsus est inscriptione, vna communi, altera propria: communi, dum vniuersam Philosophiam, quæ in actione versatur, Ciuilem appellauit; propria verò, dum libros hos de moribus, alios de Rep. quosdam œconomicos nuncupauit. Vt
Inscriptio communis pertinet ad inscriptionem communem, vniuersa hæc Philosophia nuncupatur Ciuilis; quoniam tanquam ad principem finem dirigitur ad summum bonum, & curam vniuersæ ciuitatis, cuius familiæ, & homines singuli sunt partes. Quod commune nomen nonnunquam contrahitur ad significandam solam partem de moribus, tanquam ad eam, quæ facultate & virtute continet vniuersam Philosophiam practicam; vt dixit Aristot. sub initio primi lib. magnorum moralium: & in eadem significatione in proœmio moralium Nicom. dixit, considerationem summi boni ad Ciuilem pertinere. Nonnunquam verò contrahitur ad denotan- B
dos solos libros de Rep. illi enim politici, siue ciuiles nuncupantur; & id fit non ob eorum dignitatem, sed ob vsum. Quamuis enim Ciuilis Philosophia præsertim contineatur in libris de moribus: euenit tamen, vt inquit Aristot. in 6. moralium Nicom. cap. 8. vt qui priuatim in rebus singulis versantur, commune ciuilis scientiæ nomen obtineant; cuius omnis opera est in agendo, & consultando: populi enim hos solos Remp. administrare dicunt; hi enim soli, vt operarij quidam, in rebus singulis versantur. Propriè igitur nomen ciuilis commune est, quod contrahitur ad libros de moribus, tanquam ad partem principem; ad libros verò de Re-
Inscriptio propria. pub. ob vsum, quem inspiciunt Populi. Inscriptio propria primæ partis est, Ἠθικῶν Νικομαχείων, Moralium scilicet Nicomachiorum: ἦθος, Latinè mos, propriè conuenit ratione præditis, ac ob eius vires Mos dicitur hominum Dæmon; extenditur tamen similitudine quadam etiam ad iumenta, & feras: inde varij dicuntur ferarum, iumentorumque mores. Insuper Mos propriè dicitur de attinentibus ad animum: extenditur tamen etiam ad ea, quæ pertinent ad corpus, dum in eis signa quædam animi resulgent. Diuiduntur Mores in Physicos, & assuetudine contractos. De Physicis inquit Aristot. in sexto Nicomachiorum cap. postremo. Singuli enim mores in omnibus hominibus quodam modo videntur inesse: Natura namque ad Iustitiam, Temperantiam, Fortitudinem, cæterasque virtutes apti, atque habilles sumus, cum C
primùm nascimur. Ita Galenus dixit, mores sequi corporum temperamenta: propriè tamen mores illi dicuntur, qui assuetudine comparantur. Ideo dixit Aristotel. in secundo Nicomachiorum cap. primo, quòd ἦθος ἀπὸ τοῦ ἔθους, hoc est ab vsu, & assuetudine deducitur. Diuiditur Mos per internum, & externum: nomen enim moris nonnunquam dicitur de externa operatione ex assuetudine prodeunte; propriè tamen solùm dicitur de interna dispositione, vel habitu, qui ex assuetudine consurgit; & præserum de habitu, qui firmus est, & constans: & propterea dicimus, morem esse alteram naturam, quia per comparatum habitum ita facilè operamur, ac si per naturam operaremur. Diuiduntur insuper Mores per probos, & improbos. At quando hi libri inscribuntur de moribus, significantur proprij Mores, ad animum pertinentes, cum ratione iuncti, formati assuetudine, qui probi sint: huiusmodi sunt virtutes morales, quæ vitam hominis rectè formant. Vitia enim non secus ex euentu a Ciuili considerantur, ac a medico considerentur morbi, & venena. Cum hi libri inscribantur de moribus, indicatur modus comparandi virtutes, quæ propriè ad ciuilem pertinent: manifestatur hos libros esse fundamentum, & principium vniuersæ Philosophiæ Ciuilis: indicatur Philosophiam hanc verè humanam esse, verè ad hominem pertinere, & verè hominem suæ sortis esse auctorem, cum suo more se perficiat. Nomen hoc de Moribus nonnunquam extendi- D
tur ad significandam vniuersam Philosophiam Ciuilem; vniuersa enim nuncupatur Philosophia Moralis: ratio est, quia vniuersa ex hominum more pendet, & ad componendos hominum mores parata est. Potuisset Philosophus hos libros inscribere de prudentia; cum prudentia, & Ciuilis scientia idem sint habitus: De virtute, cum per eam formetur vita ciuilis: Insuper potuisset nuncupare methodum assequendi felicitatem, Methodumque institutionis humanæ vitæ. At ob relatas causas prætulit cæteris eas duas inscriptiones, quarum vna est communis, altera magis propria, & ambæ connexionem habent cum subiecto & materie, de qua agitur: humanæ enim actiones prodeunt ex moribus, includuntur facultate in eis, vitamque Ciuilem constituunt.

De

A *De parte altera inſcriptionis Nicomachiorum, & varietate librorum de Moribus.* *Cap. XII.*

INſcribitur prima pars ciuilis Philoſophiæ, Ἠθικῶν Νικομαχείων, moralium Nicomachiorum. Nicomachus fuit filius Ariſt. a quo inſcriptionẽ librorũ ſumpſit: non quia pro eo ſolo eos cõpoſuerit, vel ad eum miſerit, ad communẽ enim vſum eos conſtruxit: ſed id fecit, quia conſueuere veteres nonnunquam libros inſcribere nomine alicuius ſibi ſummopere vel amicitia, vel ſanguine iuncti, vel cuius conditioni eſſent accommodati: quod frequenter fecit Plato, & ſeruauit Ariſt. in ſuis dialogis, & in libris de moribus. Ideo non dixit ad Nicomachum, ſed Nicomachios eos nuncupauit: Nec ad Eudemum, ſed Eudemios. Vſus autem eſt nomine filij, nedum ob dilectionem, verum præſertim vt indicaret diſciplinam hanc accommodatiſsimè verſari inter patrem & filios, vel inter eos, qui parentis & filiorum ſeruant conditiones; vt ſe habere debet de principe & populis, docente & diſcipulis. Et conſiderãdum, quòd inter morales libros Ariſt. numerãtur Nicomachij, Eudemij, & Magna moralia: de quibus lis eſt, an om- *Cur inſcriptionem ſumpſerit a filio.*
B nes ſint Ariſt. Qua de re probabiliter ab alijs multa dicuntur, nil enim certi ſcire valemus. Cen- *Varietas librorũ de Moribus.* ſeo tamen ego, re vera omnes diſtincto tempore fuiſſe ab Ariſtotele conſtructos: omnes enim videntur fętus einſdem ingenij; omnes redolent ſtylum, methodum, ordinem, iudicium, & opinionem Ariſt. Cuius rei ſatis firmum argumentum eſſe poteſt, quia nonnulli libri Nicomachij in Eudemijs ſunt inſerti, in omnibus ſatis conſimiles ſententiæ leguntur in Eudemijs pro reijcienda ſententia Platonis de Idea boni ferè eędem formantur rationes his quæ in Nicomachijs: qui libri ſi ab alio fuiſſent conſtructi, verecundari profectò debuiſſet; cum tam apertè alienis rationibus, inuentionibus, & ornamentis vſus fuerit. Cenſeo itaque omnes eſſe fętus ingenij Ariſt. cęteros tamen eſſe rudes & inchoatos, ſolos Nicomachios eſſe fętum abſolutum & perfectum. Puto enim Ariſt. id contigiſſe, quod facilè multis accidit qui libros de re aliqua conſcribentes, frequenter in ordine ſibi non ſatisfaciunt, conſilium mutant, variant inſcriptionem; ſententiam aliquam emendant, quouſque demum opus vnum ad votum perficiant, in quo ſolo ſibi ſatisfaciant; & ſi deberent librum edere, ſolum illum ederent combuſtis alijs: at euenit, vt, antequam id fiat, morte præueniantur; & cum omnes veniant in manus aliorum, ob famam auctoris ſeruantur omnes, omneſque circunferuntur. Dicamus itaque libros Moralium Nico-
C machiorum abſolutiſsimos eſſe, cęteros eſſe rudimenta, & inchoationes eiuſdẽ auctoris. Quòd ſi qua in eis apparet ſententiæ varietas, & aliquid in eis legitur, quod diſſonat a ſententia Ariſt. vt re vera aliquid reperitur, & præſertim in Eudemijs: putandum eſt id contigiſſe; partim quia ab auctore non fuerunt emendati, ſed neglecti potius; partim quia cęteris minori curę fuerunt: & ob id plures errores in eos irrepſerunt, quàm in Nicomachios; qui, vt abſolutiores, accuratius ſeruati fuerunt.

An Libri Moralium Nicomachiorum ſint Ariſt. *Cap. XIII.*

ORitur dubitatio de libris Nicomachijs, num fuerint compoſiti ab Ariſt. vel potius a *Opinio Ciceronis.* Nicomacho filio, & ob id Nicomachij dicti ſint. Aſſeruit Cicero in quinto de finibus: Quare teneamus Ariſt. & eius filium Nicomachum, cuius accuratè ſcripti de moribus libri dicuntur illi quidem eſſe Ariſt. ſed non video, cur non potuerit patri ſimilis eſſe filius, &c. Suſpicatus igitur Cicero eſt, libros illos eſſe Nicomachi: cuius opinionem
D ſequuti nonnulli eam his rationibus confirmare nituntur. Primò, quia Diogenes Laertius quatuor ſolos Ariſt. moralium libros enumerat, cum libri Nicomachij ſint decem. Inſuper Ariſt. in ſecundo de Repub. cap. 1. inquit æqualitatem talionis ſeruare ciuitates, vt in Ethicis dictum eſt prius: at hoc non dicitur in Nicomachijs, ſed potius oppoſitum; nam legitur in quinto lib. cap. 5. Talio verò non conuenit ad legitimum, neque ad ciuile: ſed ea ſententia legitur in magnis moralibus cap. vlti. Præterea in ſeptimo de Rep. cap. 13. legitur: Sed beatitudo in contrarijs eſt, etenim hoc etiam determinatum eſt in ſermonibus ethicis: Quod minimè in Nicomachijs reperitur. Inſuper in ſexto moralium Nicom. legitur: Scientia igitur eſt habitus oſtenſiuus, & quæcunque alia adiecimus in analyticis: At nullibi in analyticis definitur ſcientia. Præterea inquit Dioge. Laertius: Nicomachus Ariſtotelis ait, Eudoxum dicere, voluptatem eſſe ſummum bonum: Quod cum dicatur in primo, & decimo moralium Nicomachiorum, colligere valemus, eos libros Nicomachi eſſe. Addunt poſtremò Ariſt. eos libros nec valuiſſe, nec debuiſſe Nicomacho ſcribere, quia paruulus remanſit in obitu patris. His & conſimilibus coniecturis & ſignis vſi nonnulli, conati ſunt ſuadere libros Nicomachios non fuiſſe ab ariſtotele conſtructos. At proculdubio in re conſpicua conſpicue errant: nil enim reperitur in moralibus Nicomachijs, quod ſententiæ Ariſt. non ſit ſummopere conſentaneum; *Reijcitur opinio cõprobatur.*

quod

quod non ſapiat conſtantiam, ingenium, iudicium, eruditionem, ſtylum, ordinem, & metho- A
dum Ariſtot. In eis libris nos reijcit ad externos ſermones, quos nonnulli in idem venire cùm
circularibus exiſtimant, quòd conſueuit facere in alijs, vt patet ex primo cœli, & 12. metaphyſ.
In calce decem Nicomachiorum nos dirigit ad libros de Rep. inquiens. Quocirca primùm,
ſi quid a veteribus rectè dictũ eſt, id conabimur recenſere: deinde ex collectis Rebuspub. quæ-
nam ſint ea, conſiderabimus; quæ ciuitates, & ſingulas Reſpub. corrumpunt, & ſeruant. Hoc
in libris de Rep. ab Ariſtotele exactiſsime ſeruatur, in quorum 2. ſub initio legitur: Quoniam
propoſuimus conſiderare de ciuili ſocietate, quæ ſit optima omnium ijs, qui poſſunt viuere ma-
ximè ad votum; oportet alias quoque conſiderare Reſpub. quibus vtuntur ciuitates aliquæ ea-
rum, quæ bene legibus inſtitutæ videntur, &c. His manifeſtiſsimè patet, libros Politicos, & Ni-
comachios ex eodem manaſſe parente: cum autem politici a nullo tribuantur Nicomacho;
ſed Ariſt. cogimur fateri etiam Nicomachios ab Ariſt. fuiſſe conſtructos. Ideo ſuo more fre-
quenter Socratẽ damnat, in Platonem inuehitur, eos in 1. Moralium nuncupat amicos: quod
non valuiſſet facere Nicomachus, qui eos minimè nouit, niſi impropriè fuiſſet loquutus. In-
ſuper ad ſuos analyticos libros nos reijcit. Nec memoriæ traditum eſt, Nicomachum eius fuiſ-
ſe eruditionis; vt libros tam eximia ſapientia, methodo, ſententiarum conſtantia, poſtremaq; B
perfectione præditos valuerit formare: niſi fingamus (quod viuens Ariſt. falſum cenſuit) Ani-
mam eius poſt obitum in filium migraſſe. Mitto varia, quæ pro huius veritatis approbatione
poſſem referre. Et præſertim, quia ea opinio potius fuit quorundam Grammaticorum, quàm
ritè philoſophantium: illi enim pluris faciunt vnum Ciceronẽ, quàm vniuerſos Philoſophos;
quaſi non ſit conſpicuum Ciceronem frequenter fuiſſe hallucinatum in referẽdis opinionibus
Ariſt. veluti in explicanda endelechia, fato, fortuna, & ſimilibus, vt etiam in gradu 8. cap. 39. pa-
tefaciam. Rationes autem aduerſæ, vt ſunt leuiſsimæ, ita facillimè diluuntur. Nam de Dio-
gene ſcœus referente numerum librorum moralium Ariſt. dico etiam numerum multorum
aliorum librorum, qui proculdubio ſunt Ariſt. ſecus ab eo fuiſſe relatum, ac re uera ſe habeat;
nam ipſe quoque nil certi habuit: & tunc multi extabant libri, qui mox perierunt; & nonnul-
li, qui modò extant, tunc inuenti, & pro Ariſtoteleis approbati non erant. De æqualitate ta-
lionis, quæ dicitur ſeruare ciuitates, & oppoſitum aſſeritur in quinto Nicomachiorum; Re-
ſpondeo minimè dictum fuiſſe oppoſitum: non enim Ariſt. in quinto Nicomachiorum abſo-
lutè damnat ius talionis, ſed illud damnat pro æqualitate Arithmetica, at non pro Geometrica.
Ideo inquit in quinto Nicomach. cap. 5. Quin etiam in communicationibus, rebusq; contra- C
hendis hoc ipſum ius talionis proportione, non æqualitate concluditur, &c. Damnat itaque
Ariſt. modum, quo eo vtebantur veteres, non abſolutè ius talionis. Addebatur ex 7. de Rep.
quòd beatitudo in contrarijs eſt poſita, quod non dicitur in Nicomachiis: Reſpondeo, ſi ver-
ba Ariſt. eo loci prolata rectè referantur, & intelligantur, in qua recta ſignificatione ea autho-
ritate vtor in gradu 8. cap. 9. ne dum nobis non aduerſantur, verùm potius conſpicuè noſtram
ſententiã confirmant: at quia a ſecus ſentientibus minus rectè referuntur, ideo pro nunc vtens
fiduciaria reprobatione, aſſero etiam in Nicomachijs dici, beatitudinem in contrarijs eſſe poſi-
tam, cum virtus moralis in medio contrariorum dicatur conſtituta, & aſſeratur virum beatum
ſe habere, cubi inſtar, quoniam ab aduerſa fortuna impelli quidem poteſt, at non proſterni.
Hæc dicuntur in primo Moralium Nicomach. Id, quod affertur ex 6. Nicomachiorum; quo
loci ſcientia dicitur habitus oſtenſiuus; & additur, & quæcunque alia adiecimus in Analyti-
cis, &c. eorum ſententiæ aperte aduerſatur: id enim reſpondet ſententiæ prolatæ in 1. Poſter.
cap. 2. dum definitur ſcire, necnon ſcientia oſtenſiua; & in Epilogo 2. Poſter. colligitur: De
Syllogiſmo igitur, & de demonſtratione, quid vnumquodque ſit, & quomodo fit, manifeſtum
eſt, ſimul autem & de ſcientia demonſtratiua, &c. Falsò itaque inquiunt ab Ariſtotele in Ana- D
lyticis non fuiſſe definitam ſcientiam; nam definitum eſt ſcire, & ſcientia demonſtratiua, quæ
idem ſunt. Inſuper Ariſt. in 6. Nicomachiorum, cap. 3. inquit, omnem ſcientiam fieri ex præ-
cognitis, & nos reijcit ad Analytica, id autem patefecit in principio libri Poſteriorum. Vrge-
bant adhuc per Diogenem Laertium, qui tribuit ea, quæ dicuntur in Nicomachijs, Nicoma-
cho Ariſtotelis. Reſpondeo per Nicomachum Ariſtotelis ſignificaſſe libros Nicomachios
ab Ariſtotele conſtructos; vt per Timæum Platonis, Parmenidem, Phædrum, & Alcibiadem,
intelligimus dialogos Platonis ita inſcriptos. Poſtrema ratio, quia Nicomachus erat valde par-
uus, nec aptus hos libros audire, proculdubio nullius eſt roboris: eos enim inſcripſit illius no-
mine ob ſpem, ob dilectionem, vt congruente tempore ei, & alijs inſeruirent: & demum, quia
hæc diſciplina paternam quandam erga dilectos filios curam, & inſtitutionẽ præſefert; & pro-
pterea a Pythagora, & veteribus Philoſophis per Aphoriſtica præcepta, Laconicasq; ſententias
tradebatur, vt facilè a pueris apprehenderetur, & ſeruaretur memoria. Colligamus itaque cum
Simplicio, Alexandro, Euſtratio, Aſpaſio, & alijs viris ſapientia illuſtribus, libros Nicomachios
eſſe Ariſtotelis, nec Cicero temere oppoſitum aſſeuerat, ſed cum modeſtia ſuſpicatur, vt eius
verba conſideranti redditur notum.

A

De ordine vniuersè ſumpto, & primò Quotuplex ſit. Cap. XIIII.

QVemadmodum formoſiſsima mundi Moles a Chao ſolo ſecernitur ordine, ita ſcientiæ, & artes ſaluberrimæ, a pernicioſa confuſione, ſolo ordine diſtinguuntur. Ex quo conſtat, quàm præclarus, & ſalutaris ſit ordo; adeò vt iure optimo ab Ariſt. cenſeatur Natura rerum, a Platone in Gorgia forma Scientiarum, & Artium nuncupetur, ab Anaxagora Munus Diuinæ Mentis. Inter cætera, quæ Ariſtotelem reddunt per ora hominum illuſtrem, eſt admirabilis Ordo; in quem philoſophiæ partes, primò conciſas, & confuſas, exactiſsimè redegit, & iure profectò ordo eſt res præclara cum ex Deo, vnà cum Prouidentia prodeat, ideo Galenus in 2. de diebus Socratorijs, cap. 2. dixit, Ex Mente Hippocratis, & potiorum Philoſophorum, pulchrum omne, quod hic pulchrum eſt, atque etiam ordinatum, & Artificiorum, ex ſupernis diuiniſq; factibus innaſci, inordinatum vero ex materie, Id ipſum affirmauit Ariſt. in 1 t. Metaph. inquiens, niſi darentur ſubſtantiæ ſeparatæ, non daretur

Præſtantia Ordinis.

B ordo in vniuerſo. Si in aliqua diſciplina expetendus eſt ordo, qui profectò expetendus eſt in omni, præſertim in diſciplina Ciuili id fieri debet; cum ea nil aliud ſit, niſi ordo, ordinataq; inſtitutio humanarum actionum. Vt igitur Ordo ab Ariſtot. in Ciuili diſciplina ſeruatus eluceſcat, primò nonnulla vniuersè, ad ordinis notitiam pertinentia pateſaciam. Accipio primò vt notum, Ordinem a Methodo, quæ via, & docendi ratio dicitur, ſummopere diſtingui: Ordo enim conſideratur inter varia, quæ declarāda occurrunt; Methodus verò conſiſtit in vnius rei per alteram explicatione. Ordo in quatuor conſiderari poteſt: Primò in origine, ac inſtituto agentis: Secundò in rebus ex eo principio pendentibus, veluti in vniuerſo orbe: Tertiò in inſtrumento, ac diſciplina organica; qualis eſt Logica; quæ inſtrumenta parat ordinantia, & explicantia Scientias, & Artes: Quartò in diſciplinis ordine præditis, quæ rerum ſunt imitationes. Primus eſt ordo originalis. Secundus eſt forma ex eo prodiens. Tertius eſt inſtrumentum. Quartus eſt imitatio veræ formæ. De hoc quarto genere ordinis, quod in Scientijs, & Artibus reperitur, ego verba faciam; ex cuius declaratione varia patebunt ad cæteros ordines pertinentia; nam ſibi mutuò recta ratione reſpondent. Ordo diſciplinarum multiplex eſſe poteſt: cum enim ordo inter ea verſetur, quibus competit prius, & poſterius; ac prius, & po-

In Ciuili ſciētia maximè ſeruādus eſt ordo.

Ordo quadruplex.

De quo ordine ſit agendum.

Ordo diſciplinarū multiplex.

C ſterius multipliciter dicatur, vt patet ex quinto Metaphyſicæ, & ex poſtprædicamentis; iure etiam ordo multiplex eſſe dicitur. Nam datur ordo originis, ad quem redigitur ordo temporis: de quo loquens Ariſt. in procemio Metaphyſicæ dixit Artes ob neceſsitatem prius fuiſſe inuentas: Datur ordo dignitatis, & præſtantiæ; Quo ordine ſcientia Diuina omnium conſenſione prima dicitur: Datur ordo abſtractionis; quo Mathematica ſtatuitur media inter Phyſicam, & Metaphyſicam: Datur ordo vtilitatis, quo Artem Medendi cæteris Artibus præſtare aſſerimus: Demum datur ordo addiſcendi, accommodatus vel inuentioni, vel explicationi, vel apprehenſioni diſciplinarum; de quo poſtremo conſilium meum eſt verba facere, cum ille ſit, qui meo inſtituto inſeruit. Hic docendi Ordo conſiderari poteſt; cum inter diſtinctas ſcientias inuicem comparatas, & colligatas, vt inter Phyſicam, & Metaphyſicam; tum inter partes eiuſdem, veluti inter libros ad Ciuilem Philoſophiam pertinentes. Ego de vtroque ordine loquar, vterque enim ad rem noſtram facit: ordiar autem ab eius definitione.

Ordo originis.

Dignitatis

Abſtractionis.

Vtilitatis.

Addiſcēdi

Quid ſit ordo. Cap. XV.

D

VAriæ circunferuntur definitiones ordinis a viris doctis traditæ: quibus ſilentio obuolutis, ego ita ordinem diſciplinis accommodatum definiendum cenſeo. Ordo eſt congruens diſpoſitio plurium vel diſciplinarum, vel partium eiuſdem diſciplinæ, cum inter ſe, tum ad vnum primum, ex rerum natura a dirigente deprompta, vt diſciplinæ pro facultate Naturam rerum æmulentur, diſtinctèque legentium animis eam offerant. Ex hac definitione cauſſæ omnes eluceſcunt, quæ ordini diſciplinarum competunt, Sumitur primò loco formæ; congruens diſpoſitio: conſideratur enim nunc ordo, non vt habitus animi, ſed vt in diſciplinis reperitur res imitantibus, & explicantibus; qua conſideratione nil aliud eſt ordo, niſi ea congruens rerum ordinatarum diſpoſitio. Additur pro materie; plurium vel diſciplinarum, vel partium eiuſdem diſciplinæ; in vtriſque enim locum habet ordo, dummodo communi quodam fine iunctæ ſint: dicitur plurium, quia in vno, & ſimplici non ſeruatur ordo; hoc tamen verum eſt, quòd ordinata, quanuis ſint plura, ratione tamen vnius communis finis, vnum quoddam totum conſtituere dicuntur, cuius ordo eſt forma. Additur; cum inter ſe, tum ad vnum primum; vt manifeſtetur, quo modo ea congruens diſpoſitio in re ordinata reperiatur: nam requiritur pro ordine, vt ordinata ad vnum primum re-

Definitio ordinis.

Forma.

Materies.

ferantur,

ferantur, vt mox patebit; non autem recta ratione referuntur ad vnum, nisi etiam inter se congruente ratione iuncta sint. Ideo Arist. in 8. Phy. cont. 15. dixit infinita non esse subordinata; quia omnis ordo est ratio, infiniti autem ad infinitum nulla est ratio: hinc in ordine, dempto primo, secundum obtinet locum primi; dempto secundo, tertium obtinet locum primi; & sic de cæteris, vt dicitur ab Aristotele in secundo Post. cap. 14. vbi loquitur de ordine partium definitionis: quod non eueniret, nisi partes etiam inter se ita se haberent, vt mutuam rationem includerent. Hinc patet eorum error, qui inquiunt, ordinata referri quidem ad vnum primum, at non inter se. Additur pro caussa efficiente, ex Natura rerum a dirigente deprompta. Dirigens duas exposcit conditiones: prima est, vt sit versatus in natura eorum, quæ in ordinem sunt redigenda; nam in Methodo sequimur nostrum cognoscendi modum: in ordine verò imitamur naturam: altera est, vt versatus sit in Logica, quæ ei instrumenta dirigentia præbet; & hæc est Pædia, rectaque institutio, quæ pro dirigente requiritur. Cætera, quæ adduntur, ex se conspicua sunt, ac finem ordinis disciplinarum patefaciunt. A

Efficiens. *Finis.*

An de ratione ordinis sit, vt ordinata referantur ad vnum primum. *Cap. XVI.* B

Prima dubitatio. *Altera.* *Opinio quorundã.*

EX tradita ordinis definitione duæ emergunt difficultates, accurata consideratione dignæ: prima, an verum sit, quod dixi, de ratione ordinis esse, vt ordinata ad vnum primum referantur: altera, an verum sit, quòd ordo sumatur ex Natura rerum. Ordiens a primo, putarunt nonnulli minimè esse necessarium, vt ordinata ad vnum primum referantur: quod patere potest exemplo naturalis scientiæ, in qua Philosophus orditur a Principijs; quæ non unum, sed tria sunt: & in primo cont. primi Physicorum inquit Philosophus, primò agendum esse de Principijs, non autem ait de Principio: similiter in Grammatica ea, quæ prima sunt, & elementa dicuntur, non unum, sed multa sunt: & in calce primi Post. manifestans Philosophus, quæ scientia debeat censeri una; non per Principium unum, sed per vnum subiectum eam reddi unam affirmat; cum tamen scientia sit ordo unus: Quare in ordine compositiuo Principium non est unum; in resolutiuo si finis est unus, id ex euentu est, non autem aliquid necessarium pro constituendo ordine. Horum sententiam alienissimam a uero censeo. Nam, ut inquit Auer. in quinto Metaphysicæ cont. 16. Ordo non fit, nisi per relationem ad aliquid primum positum, aut intellectum. Arist. eo in loco referens significationes Prioris, & Posterioris inquit: Alia dicuntur Priora ordine; & sunt ea, quæ ab aliquo vno determinato distant secundum rationem. Apertè Arist. affirmat esse de ratione, & definitione ordinis relationem ad vnum: Propterea in 12. Metaphysicæ cont. 52. asseruit in vniuerso, cuius forma est ordo, cuncta esse ordinata ad vnum; ordo autem vniuersi exemplar censeri debet cunctorum ordinum. Id ipsum ratione ostenditur, & primò omnium consensione ordo includit relationem quandam posterioris ad prius, ac insuper recessum quendam posterioris a priori; qui recessus mensuram exposcit: de ratione autem Mensuræ est (vt constat ex decimo Metaph. cont. 3.) vt sit aliquid vnum, primum, & simplex: quare est necesse, vt illud quoque, a quo sumitur mensura ordinis, sit vnum aliquid, & primum; non autem plura & indefinita. Præterea inquit Arist. in decimo Metaph. con. 7. in omni Genere vnam reperiri Naturam, quæ sit Mensura omnium illius Generis: Scientia ordine prædita, est vnum quoddam Genus scibilium: quare necesse est, vt in ea reperiatur vnum primum, quod cunctorum subordinatorum sit mensura. Prærerea omnis ordo est ratio, vt dicitur ab Arist. in octauo Phy. cont. 15. omnis ratio est mutua habitudo duorum inter se, vt definitur ab Euclide in quinto Elementorum: D quare omnis ordo est mutua quædam habitudo duorum inter se, vt secundi ad primum; est itaque necesse, vt primum sit vnum, alioquin non esset vna ratio, & vnus ordo. Præterea ordinata vel sunt finita, vel infinita: non infinita, quia in ordinaris per se non datur progressus in infinitum, vt constat ex 8. Physicorum; ordinata autem ex euentu, ad scientiam non pertinent: si itaque finita sunt, necesse est vt primum habeant: id primum vel est vnum, vel plura; si vnum, hoc volo; si plura, vel ea sunt prædita ordine inter se, vel ne: si ordine sunt prædita, non itaque omnia æquè sunt prima: si ordine carent, & æquè sunt prima; tunc obtinent rationem vnius, quatenus id commune habent, vt constituant gradum vnum, & primum. Ita se habent in Naturali scientia principia prima, in Grammatica elementa: ea enim secundum rationem & formam vnum sunt, multa quo ad materiem; sunt vnum quo ad gradum ordinis, plura quo ad res in eodem gradu collocatas: ita dicimus Elementa gradum vnum simplicem, & primum constituere, Syllabas secundum, ac ita de cæteris? Immo, dum Principia corporis Physici considerantur vt plura, etiam inter se ordinem quendam includunt; & aliqua ratione materies, alia forma prima est; vt sub initio secundi de Partibus animalium declarat Philosophus: ita consueuit Arist. primò de materie verba facere, vt de priore origine. Præterea

Reiectio. C

hæc

A hæc veritas conspicua redditur inductione in ceteris generibus ordinis: nam ordo originis, dignitatis, vtilitatis, loci, numeri, magnitudinis, & demum omnis ordo vnum primum exposcit. Quod demum patere potest considerando, a quo præsertim sumatur ordo; & quodnam sit verè primum, quod ordinis, & ordinatorum debeat iudicari mensura. Nam quanuis in ordine disciplinarum consideretur & primum in explicatione, & primum in intentione, id tamen, per quod præsertim constituitur ordo, finis est: nam finis ille est, per quem cuncta diriguntur, & ordinantur in illum; & fine dempto aboletur ordo, & euanescit: hoc nos docuit Arist. in secundo Phy. dum veteres damnans, qui negabāt Naturam operari propter finem, inquit in cont. 84. eos euertere Naturam, & opera naturalia; Natura enim est ordo rerum, vt etiam asseritur tertio Cœli 24. Ex quo constat, finem esse illum, a quo præsertim ordo petendus est: & cum finis subordinatorum, & præsertim disciplinarum sit vnus; conspicuum est de ratione ordinis esse, vt cuncta referantur ad vnum. Non itaque est ex euentu, vt in ordine resolutiuo primum sit vnum; immo est per se: & præsertim, quia ordo, vt patuit, a fine originem recipit, qui vnus est: sic in ordine resolutiuo cuncta ducuntur ab vno fine, in compositiuo cuncta diriguntur ad vnū finem: & hoc est illud vnum, quod maximè est de ratione ordinis. Et hoc patefacit Philosophus frequenter in prooemijs, in quibus a fine rationem sumit sui consilij & ordinis. Insuper constat ex consultationibus, quibus media diriguntur: consultationes enim fiunt semper præ-
B assumpto, & supposito fine. Hoc nouit admirabilis Galenus, qui quanuis putauerit artes triplici ordine tradi posse; tamen sub initio Artis Medendi dixit, ex notione finis omnes artes via quadam atque ordine constitui. Constat itaque de ratione ordinis esse, vt cuncta ordinata referantur ad vnum: constat insuper rationem ordinis propriè a fine petendam esse, quanuis non semper ordiamur a fine: constat demum & primum origine, & primum consilio ac instituto, quod finis est, debere esse vnum. Rationes aduersæ per dicta euersæ & solutæ sunt: sola remanet diluenda ratio postrema, quæ sumebatur ex auctoritate Arist. in calce primi Post. At ea profectò ad rem non facit: loquitur tunc Philosophus de requisitis ad id, vt scientia sit vna, non de requisitis ad ordinem: quamuis enim omnis scientia sit quidam ordo, & scientia vna sit ordo vnus; vnitas tamen scientiæ, vt scientia, & vt ordo, distincta sunt: dum enim cōsideratur vt scientia, sic est ipsum scibile per repræsentationem; dum autem consideratur vt ordo vnus, ita exposcit vt ex vno principio ad vnum finem progrediatur. Potest profectò, vt dixi, scientia vna esse prædita principijs pluribus, cum primis, tum non primis: ea tamen prima, dum gradum primum ordinis constituunt, obtinent rationem vnius, vt patuit; & finis, ad quem vltimo ordinata referuntur, semper vnus est.

Quid sit primum, per quod ordo constituitur.

C

An ordo petatur ex Natura rei, vel potius ex nostro cognoscendi modo. Opinio Aliorum. Cap. XVII.

CVm detur methodus, & ordo disciplinarum, de methodo consentiunt omnes ꝙ sit petenda ex nostro cognoscēdi modo; de ea.n. manifestè dixit Philosophus in prooemio Physicorū, insitam nobis natura esse viam a notioribus nobis; id ipsum frequenter alibi confirmat: cuius sententiæ conspicua est ratio. In methodo.n. vnū per aliud declarādū proponitur: id, quod est declarandū, quatenus declarandū, est obscurū, & latet; alioquin declaratione non egeret: id añt, per quod declaratur; cum nos, qui methodo vtimur, illi simus, qui addiscere debemus; si fuerit vel nobis conclusione obscurius, vel æque obscurū, non poterit nobis eā illustrare: quare (ne inanis sit methodus) est necesse, vt per nobis notiora nos deducat. De
C ordine non ita cōstat, an petendus sit ex natura rei, vel potius ex nostro cognoscendi modo. Existimarūt nonnulli, vt methodū, ita ordinē mensurā recipere ex nostro cognoscēdi modo: quod
D vr̄ posse ostendi auctoritate, & rōne. Auctoritate, quia Arist. sub initio primi Physicorū inquit, Principia primò esse declaranda; afferens rōnem ordinis, ait, quia absq; eorum notitia cetera cognoscere non valemus: & sub initio quinti Metaph. inquit, non semper in scientijs principium rei esse principium cognitionis; sed id, vnde facilius quis addiscit: & in Primo Moralium Nic. cap. 4. id ipsum affirmat, auctoritateque Platonis confirmat. Ideo Aristot. frequenter, derelicto ordine naturæ, ordinem cognitionis sequitur: vt relationem prius, quàm qualitatem declarauit in prædicamentis: in secundo de Anima non a tactu origine priore, sed a visu orsus est: similiter libros de Animalibus prætulit libris de Plantis, & partes hominis prius explicauit, quàm partes ceterorum animalium; non aliam ob causam, nisi ob nostrum cognoscendi modum; vt patet ex primo de Hist. Animalium cap. 7. & secūdo de Partibus cap. 10. id ipsum ostendi posset rationibus, quarum vis in hac vna breuissimè includitur. Si ordo sumendus esset ex natura rei; quia ordo naturæ rerum duplex est: nam cum simplicia, tum composita, aliqua ratione dicuntur natura priora; tunc vel vnus, vel alter, vel vterque seruari posset ordo; si seruandus esset ordo naturæ, qui est a simplicioribus, solum daretur ordo compositiuus;

Methodus cur sumatur ex nostro modo cognoscēdi.

An ordo sumatur ex Natura rerum.

Ordinem esse petendū ex nostro modo cognoscēdi.

Auctoritas.

Ratio.

B si a com-

si a compositis, solum resolutiuus; si ab vtrisque seruari posset, tunc ordo ex natura rei incertus & indefinitus esset; & propterea debet dari regula, per quam potius ab vno quàm ab altero ordiamur: & quia ea regula ex parte naturæ rerum est incerta, ideo est necesse, vt sumatur ex nostro modo cognoscendi; & dicamus vel ab vno vel ab altero esse ordiendum, quia sic melius & facilius res explicantur & cognoscuntur a nobis. Ex quo constat, vt methodum, ita ordinem sumendum esse ex nostro modo cognoscendi: methodum quidem ex modo cognoscendi confusè, ordinem vero ex modo cognoscendi distinctè. Quòd si dicitur ordinem sumi ex natura rerum, id debet intelligi non ex natura rerum absolutè, sed vt cognoscendum a nobis. A

Euersio relatæ opinionis, & comprobatio verioris. Cap. XVIII.

Ordinē ex rerum Natura petendum. Frequenter Aristo. aliijque Sapientiæ Principes asserunt scientiarum ordinem ex natura esse petendum, ac naturę rerum debere esse consentaneum. Legitur enim in principio lib. Elenchorum: De sophisticis autem redargutionibus; & de ijs, quæ videntur redargutiones, sunt autem captiosæ ratiocinationes, at non redargutiones; dicamus oportet, incipientes secundum naturam a primis. Et in tertio Rhet. inquit Philosophus: Ac primò quidem vt ordo naturæ postulat, quæ situm est id, quod re ipsa primum erat. Id ipsum patefacit in primo Phy. 57. inquiens: Est enim secundùm naturam, vt communia primò dicamus, mox de vnoquoque propria speculemur. Manifestè his locis asserit Philosophus ordinem a natura rerum esse petendum: ideo sæpe absolutè inquit ordiendum esse a primis; & quæ sui natura sunt prima, primò esse declaranda. Hoc patet ex principio lib. de sensu & sensili, quo loco legitur: Quæ igitur dicta sunt de anima, subijciantur; de reliquis autem dicamus, & primùm de primis. Clarius in 2. de Gen. Animalium cap. 4. ait: Nunc a primis ordiendum est, prima autem sunt perfecta; eiusmodi sunt, quæ animal generant, eorumque primum homo, &c. Adhuc lucidius in 2. de Anima cont. 34. eandem veritatem proferens inquit: Quare primùm de alimento, & generatione dicendum est; nutriendi enim facultas & alijs inest, & prima est, & maximè communis potentia animæ, per quam inest viuere omnibus &c. Ex rerum itaque natura Aristot. ordinem, ordinisque rationem petendam asserit. Hinc frequenter ordo ab eo dicitur natura rerum, & qui ordinem euertit, euertere dicitur naturam; vt constat ex 2. Phy. 84. 8. Phy. 15. 3. Cęli 24. adeò vt disciplinæ, quarum ordo non respondet naturæ rerum, præter naturam debeant iudicari disposite; non secus ac si Statutarius, statuam Cæsaris formaturus, partes eius secus ordinaret, ac in Cæsare per naturam ordinatæ inspiciantur. Hæc veritas rationi quoque est consentanea: cum enim scientiæ per repræsentationem, & in esse cognito sint res, quarum sunt scientiæ; est etiam necesse, vt in distributione partium, & ordine, naturam rerum æmulentur; & præsertim, quia ordo est natura rerum, vt dictum est. Ratio etiam distinctionis methodi, & ordinis, quòd methodus respondeat nostro cognoscendi modo, non autem ordo, satis est conspicua: in methodo enim per vnum declaramus, & cognoscimus aliud: de ordine secus se habet, non vnum per aliud, sed vnum post aliud explicamus; & si eueniat vt vnum conducat cognitioni alterius, id ex euentu est, nō quia id sit de ratione ordinis: imò in ordine si vnum est necessarium pro notitia alterius; id potius ei competit, vt conuenit cum methodo, & includit quandam methodi rationē; quàm vt a methodo contradistinguitur: veluti dum euenit, vt primò principia explicemus, vel ab eis ordiamur, quæ nobis sunt notiora. In ordine igitur, vt ordo est, naturā sequimur, & æmulamur. Quod manifestè patet; quia prima, & simplicissima, primò declarantur; vt patet de prima materie, & forma vniuersè sumpta, quæ in Physicis primò declarantur, quamuis nobis sint vltima, & obscura; vt dicitur in 2. cont. primi Physic. Hinc etiam euenit, quòd in Logica non ita pertinētia ad ordinem, vt pertinentia ad methodum explicantur: ordo enim ex natura rerum desumitur, & propterea non ita subijcitur arti. Insuper quia in rerum natura duplex reperitur ordo, vnus compositioni, alter resolutioni respondens: & duplex datur natura primum, vnum appetitione, alterum origine: inde iure optimo ex naturæ fontibus duplex manat genus ordinis, compositio nempe, & resolutio; vt latius infra patebit. Confirmantur hæc omnia; quia Metaphysica, cum sit de his, quæ absolutè sunt prima, absolutè dicitur prima philosophia: ordo enim vel est talis absolutè, vel per relationem ad nos; ordo absolutè talis, semper respondet naturæ rerum, alter verò nostro modo cognoscendi: at dum absolutè loquimur, denotamus id, quod absolutè est tale. Propterea qui inquiunt ordinem respondere naturæ rerum, rectè loquuntur; errant autem, qui secus sentiunt: id enim, quod nobis competit ob imbecillitatem, est ex euentu; ideo quanuis nos non a Metaphysica ordiamur, non propterea desinit esse absolutè prima. Præterea loquendo de sensibus, illi qui auspicantur a visu, vt Aristot. post visum declarant auditum, tertiò odoratum, quartò gustatum, vltimò tactum: Qui verò auspicantur a tactu, vt Plato in Timæo, & Auicenna in sexto Naturalium, primò tactum, secundò gustatum, tertiò odoratum, quartò auditum, vltimò visum declarant. Huius ordinis inter quinque sensus

Marginal notes: Auctoritates. — B — Ratio prima. — C — Secunda ratio. — Cur Logicus practica de ordine dicat. — D — Confirmatio. — Alia confirmatio. — Alia confirmatio.

A sensus quam rationem valemus afferre præter naturam rerum consideratam, vel secundum originem, vel secundum perfectionem? Nam si primò visum, secundò odoratum, vel si primò tactum, secundò auditum declarassent; omnes asseruissent deprauatum fuisse ordinem: nec profectò alia de causa, nisi quia non ita natura iuncti, ordinatique essent sensus. Et hoc confirmatur: quia quanuis odoratus hominis sit obscurior gustatu, cum homo obscurè & diminutè olfaciat, vt dicitur in secundo de Anima, immo cum cognoscantur odores per sapores; tamen Arist. ne deserat ordinem instituti naturæ, quem tunc imitabatur, prius de odoratu quàm de gustatu voluit verba facere. Colligamus itaque, absolutum ordinem rectamque ordinis rationem petendam esse ex natura rerum: ac dum naturæ ordinem ob aliquam occasionem deserimus, dicimur tunc ob eam occasionem prætermisisse absolutum ordinem. Ex his constat malè Auerroem, & asseclas eius in procemio Physicorum, ex ea methodo tradita in 2. contextu: (insita nobis via est ex notioribus nobis ad notiora natura &c.) colligere pertinentia ad ordinem; cum in ordine econtra se habeat, & a natura primis ordiamur, vt fecit Arist. in primo Physicorum. Constat insuper minus rectè eosdem sentire; dum causam tradentes, ob quam communiora primò sunt explicanda, inquiunt id fieri, quia nobis sunt notiora: quæ causa per se vera est de methodo, de ordine autem nequaquam, nisi aliquando ex euentu: Simplicissima enim principia, quæ in scientijs primò declarantur, remotissima sunt a nobis. Simpliciora autem, & prima primò sunt declaranda, duas præsertim ob causas ab Arist. traditas: Quarum prima est, quia sunt natura priora, vt dicitur in Physi. 57. Altera ex hac prima prodiens est, quia sine illis cętera cognosci non possunt; vt dicitur sub initio primi Physi. & in sexto Top. cap. 3. Quia enim ita per naturam sunt ordinata, ita quoque distribuenda & cognoscenda a nobis sunt. Constat itaque methodum respondere nostro modo cognoscendi, ordinem verò respondere naturæ rerum: nec secus dicere valemus. Cum enim methodus nos ducat per nobis notiora ad notiora natura in explicandis principijs, & ob id dicatur respondere nostro modo cognoscendi: ordo, qui econtra a primis principijs initium recipit, oppositis illis, quæ sunt prima nobis; est necesse, vt minimè ex nostro cognoscendi modo, sed potius ex rei natura rectè desumi dicatur. hanc veritatem conspicue approbauit Auer. disp. 3. in fol. 18. d. inquiens, ordo rerum sequitur ordinem intelligentiarum separatarum: sed ordo nostri intellectus sequitur ordinem rerum, Galenus quoque in sexto de decretis cap. 5. constanter id ipsum affirmat & inquit, stultum esse velle aliud naturæ rei, aliud doctrinæ inuenire principium, mitto viros alios præclaros eandem veritatem enunciantes & approbantes ne in re conspicua

Alia confirmatio.

Conclusio dictorum.

Damnatur Auer. 1.

Secundo.

B

Cur simpliciora & prima primò declaranda.

C latius morer.

Euertuntur euasiones, & rationes aduersæ.
Cap. XIX.

VT aduersa opinio approbanda non est; ita leues censeri debent cùm euasiones, tùm rationes, quibus niti & defendi posse videtur. Nam dicet forte quispiam, ordinem sumi ex nostro modo cognoscendi distinctè, methodum verò ex modo cognoscendi confusè: quæ sententia pro nulla parte vera est. Primò methodus non sumitur ex modo nostro cognoscendi confusè, sed absolutè ex nobis notioribus: quoniam nonnunquam in methodo progredimur per ea, quæ distinctè sunt nobis nota; vt in formanda ostensione per causam. Insuper non rectè dicitur ordinem sumi ex nostro modo cognoscendi distinctè: quia dum ob nostrum cognoscendi modum cogimur deserere ordinem naturæ, tunc ille est modus cognitionis confusę, non distinctæ; vt euenit, dum ob imbecillitatem ingenij nostri primò nauamus operam Naturali Philosophiæ, mox Metaphysicæ. Insuper progredi per ea, quæ absolutè, & distincta notitia sunt priora, & notiora, non est sequi nostrum modum cognoscendi; sed est sequi naturam, imitari illam, cum eaque conformari: dum enim fit mentio de nostro modo cognoscendi, proculdubio ille denotatur, qui contra distinguitur a priore, & notiore natura; & refertur ad id, quod magis sensu vsurpatur, ac sub sensum cadit: quod autem sui natura primum est, nunquam dicitur primum quo ad nostrum modum cognoscendi, nisi ex euentu. Neque etiam rectè dicitur ordinem sumi ex natura rerum, vt cognoscendarum a nobis. Primò; quia aliud est dicere ordinem sumi ex nostro modo cognoscendi, & sumi ex natura rerum vt cognoscendarum: iam enim patuit, quid denotetur per nostrum modum cognoscendi, & quomodo sit distinctus ab ordine naturæ vt docuit Aristoteles in secundo cont. procemij Physicorum inquiens, non eadem esse nobis & natura priora & notiora. Insuper reduplicatio, quæ denotat per se, & primum, non debet cadere supra nostram cognitionem; sed supra naturæ ordinē: rectè enim loquimur, si dicimus ordinem disciplinæ sumi ex rebus; vt per naturam ordinatæ sunt: mensura enim ex natura sumitur, non ex nostro cognoscendi modo. At perpendamus, quanti fieri debeant aduersæ rationes. Di-

Reijcitur prima solutio.

D

Reijcitur altera.

Solutio aduersarum rationum.

cebatur primò, principia & communia primò esse declaranda; quia per illa cognoscuntur A
Sol. 1. alia: quare ratio ordinis sumitur ex nostro modo cognoscendi. Hæc ratio leuissima est. Pri-
mò; quia ea non est vniuersa, & adæquata ratio ordinis, sed partis eius: multa enim primò
sunt declaranda, non quia sint principia sequentium, sed quia sic per naturam sunt ordinata;
vt patet de anima nutriente comparata cum sentiente, de sensu odoratus comparato cum gu-
statu, de varijs affectionibus viuentium, & alijs innumeris. Secundo ea non est ratio principa-
lis; nam potissima ratio est, quia est natura primum, vt frequenter inquit Philosophus: ex hac
principali ratione manat altera, quòd cætera sine illis cognosci non possint: nam interroga-
ti, cur sine notitia principiorum, & communium cætera exactè cognosci non possint; re-
spondemus cum Aristotele, quia res, vt se habent ad esse, ita ad cognitionem, non autem
econtra, vt asseritur in secundo Metaphysicæ. Hinc euenit, quòd quamuis Aristoteles in ter-
tio Physic. dicat ignorato motu ignorari naturam; non propterea primò agit de motu, sed se-
cundo loco; quia quoad naturam & absolutè posterior est. Tertiò, ea non est ratio propria
ordinis; sed methodi, vel ordinis, vt conuenit cum methodo: dum enim consideramus, vt
per vnum cognoscitur aliud; tunc non ordinis, vt ordo est, sed methodi conditionem inspi-
cimus. Demum, quòd ordo etiam conducat nostræ cognitioni, nemo inficiatur; at non ob B
id dicitur elici ex nostro cognoscendi modo, sed vice versa nostra absoluta cognitio dicitur
sequi & imitari naturam: quia enim res per naturam ita se habent, ideo sic se habere debent
in absoluta earum cognitione; neque etiam hic esse dicitur noster cognoscendi modus con-
tra distinctus a priori & notiori natura. Addebatur authoritas ex quinto Metaphysicæ cont. 1.
necnon ex primo Moralium cap. 4. quæ ad rem non faciunt, & nostræ potius, quam aduer-
sæ opinioni fauent: loquitur enim Philosophus in eis locis de methodo, non de ordine, vt
apertè patet accuratè verba considerantibus: nam dum Philosophus inquit ex nobis notiori-
bus esse progrediendum, semper de methodo loquitur, non de ordine; vt constat ex 2. cont.
1. Physicorum, & latius ex 10. cont. septimi Metaphysic. hinc rectè Alexander locum illum
quinti Metaphysicę retulit ad viam siue Methodum, non ad ordinem. At dicet fortè quis-
Explicatur piam, Aristotelem in primo Moralium Nicomac. cap. quarto, non potuisse de Methodo lo-
locus in 1. qui; quoniam in cap. præcedente dixerat se non vsurum demonstrationibus, sed tantùm ra-
Moralium tionibus communibus, & popularibus: ideo ambigere non poterat de specie demonstratio-
nis, qua esset vsurus. Facile est respondere: nam primò retorqueo argumentum, & dico
Aristotelem non potuisse dubitare de ordine, quia iam ordini resolutiuo dederat princi- C
pium: Iam finem, nempe summum bonum, declarandum assumpserat, comprobauerat
dari, & ostenderat a ciuili esse considerandum. Insuper falsum est, quòd non valuerit
dubitare de Methodo: non enim asseruerat se non vsurum rationibus, sed non vsurum
exactis & certis, quales sunt ostensiones Mathematicæ; ideò in eo cap. id ipsum confir-
mans, ait per nobis notiora esse progrediendum: Nomen enim Methodi latum est, non
enim solùm dicitur de exactis ostensionibus: hinc Auer. in proœmio primi Physicorum
multiplicem ponit viam disciplinæ. Et demum quòd Aristot. de Methodo loquatur, aper-
tè constat, si verba eius consideramus: inquit enim. Sed hoc ignorare non debemus,
quòd differunt rationes, Græcè λόγοι, quæ a principijs proficiscuntur, & quæ ad princi-
pia ducunt: rectè enim etiam Plato de hoc dubitabat, & quærebat, vtrum via proposita
sit nobis a principijs ad fines, an a finibus ad principia; velut in stadio, vtrum ab ijs, qui
præmia proponunt, ad calcem, an contrà: Initium enim ab ijs, quæ nota sunt, sumen-
dum est; hæc autem dicuntur duobus modis, alia enim nobis, alia absolutè nota sunt:
fortasse igitur nobis initium ab ijs sumendum est, quæ sunt nobis nota, & cætera. Aper-
tè Philosophus de methodo loquitur, non de ordine: nedum quia apertè mentionem fa- D
cit de via & λόγοις, hoc est rationibus; quæ methodum significant, non ordinem: verùm
insuper, quia ponit duplex notius, & nobis, & natura, inquiens nos debere exordiri a
notioribus nobis, contradistinctis a notioribus natura; quod de sola methodo, non de
ordine verum est: nam in ordine initium sumimus a primis natura, non nobis; vt fre-
quenter affirmat Philosophus; & confitentur illi, qui sunt aduersæ opinionis, cum dicant
in ordine nos sequi nostrum modum cognoscendi distinctè. Præterea addit ibi Philoso-
phus. Quocirca qui de rebus Ciuilibus vtiliter auditurus est, eum oportet bene educa-
tum, beneque moratum esse: satis est enim scire rem ita esse, quod si sit conspicuum, cur
ita sit, non magnopere desiderabitur; homo enim eiusmodi aut iam tenet principia, aut
ea facile percipere, & tenere potest: cui autem neutrum horum suppetit, audiat Hesiodi
versus, &c. Hæc omnia, vt etiam versus Hesiodi qui referuntur, tam apertè conueniunt me-
thodo, & ab ordine dissident, vt nil clarius dici possit: recta enim iuuenum educatio, con-
gruensque assuetudo, nequaquam ordini, sed solum facili apprehensioni & assensioni condu-
Diluitur al- cunt. Constat itaque de methodo Aristotelem loqui, dum ait a nobis notioribus ad notio-
tera ratio. ra natura esse progrediendum. Et quicunque locum illum exponunt de ordine, simul Ari-
stoteli,

stoteli, rationi, & sibimet apertissimè aduersantur: nam Aristoteles tunc ait progrediendum
A per nobis prima & nota contradistincta a primis natura & absolutè: at hoc est verum de methodo,& cognitione confusa,non de ordine; cum ordo concedentibus illis respondeat nostro
modo cognoscendi distinctè. At addebatur, Aristotelem sępe,dimisso Naturæ ordine,sequi nostrum modum cognoscendi: Respondeo id fieri rarò ex euentu, dumque ordo non est necessarius; & tunc ille non est rectus ordo absolutè, sed ordinis prætermissio ob aliquam occasionem. Ita Arist. quia inter sensus ordo nō est necessarius, orsus est a visu: quod cum fecerit, etiam naturam est sequutus, quoniam visus natura primus est, vt dicitur in 2. de ortu & interitu cont. 7. est enim præstantior cæteris, præstantius autem est natura prius, vt dicitur in 8. Physicorum;
& sumpto primo sensu cęteri eo ordine explicantur, vt per naturam sunt dispositi. At afferebatur ratio, quæ magni videbatur momenti: cum enim ordo naturæ sit duplex, & vterque seruari possit; danda est mensura, ex qua sumatur ratio, cur potius vnum quam alterum eligamus. Respondens primò reflecto argumentum. Nam si ordo sumendus esset ex nostro cognoscendi modo: quia nota nobis sunt duplicia, vel notitia confusa vel distincta; & nonnunquam ordimur a primò notis confusè, vt dum a physicis ad metaphysica progredimur; nonnunquam a primò notis distinctè, vt dum ordimur a principijs; ordo similiter erit incertus: & præsertim hoc coguntur fateri illi, qui inquiunt, Aristotelem in 1. Moralium fuisse loquutum
B de ordine; nam apertè ibi ait esse progrediendum a notis nobis, & accipit nota nobis, vt contradistincta a notis natura. Insuper alio modo reflecto argumentum: quia si sequimur nostrum cognoscendi modum, & duo occurrant declaranda æquè ignota, nec vnum conducat cognitioni alterius; nulla dabitur regula, ob quam vnum alteri præferre debeamus, nisi ad naturam conuertamur, eamque sequamur. Respondens tamen rationi, vt mihi aduersari videtur: dum dicitur natura priora esse duplicia, concedo; & dico ob id vtrumque ordinem seruari posse. Natura enim consideratur vel vt componens, vel vt experens & resoluens: nos imitantes naturam, si volumus vti compositione, sequimur naturam componentem; si resolutione, sequimur eam quo ad intentionem & resoluentem: ac ita semper naturam sequimur. Quòd autem vno, vel altero ordine vtamur, id euenit vel ex varietate rerum, de quibus loquimur; vel ex varietate instituti nostri, & variarum opportunitatum: eo enim ordine vtimur, qui rei, de qua est sermo, & nostro instituto est accommodatior: quouis tamen vtamur, semper ordimur a natura primis; & constituto primo sequimur in cęteris naturam, & conditionem rerum. Colligamus *Cóclusio*
itaque ordinem esse duplicem; vnum necessarium, qui semper respondet naturæ; alterum *dictorum.*
non necessarium, qui ob opportunitates varias, ob difficultatem, ob nostrum cognoscendi modum variatur, nec semper naturæ respondet: id tamen est rarò, & ex euentu, quod considerari
C non debet. Veluti Aristoteles in declarandis partibus animalium carentibus necessario ordine; modò orditur a partibus hominis, vt in 1. de Historia cap. 6. modò nouissimè agit de attinentibus ad hominem, quia maiorem exposcunt considerationem, vt asseritur sub initio 5. de Historia: & in 7. Metaphysicæ cont. 9. ob eandem rationem ait se primo de forma differere. Insuper in 2. de partibus cap. 10. inquit: Tum quia Homo omnium animalium maximè diuinitatis est particeps; tum insuper quia externarum partium eius forma est notissima; primùm de homine differendum censemus &c. Indicat Aristoteles ordinem minimè esse necessarium; non enim partes hominis, & iumentorum per naturam sunt ordinatæ: ideo ob varias opportunitates modo ab vno, modò ab altero orditur. Nec dicit Philosophus partes hominis prius esse declarandas solum, quia sint notiores; verum insuper, quia homo est præstantior; præstantius autem est natura prius, vt dicitur in 8. Phy. & 2. Cœli.

Duo sola, non tria esse genera ordinis. Cap. XIX.

D Cvm apparuerit ordinem ex natura rerum esse petendum, quót sint genera ordinis considerandum occurrit. Medici Galenum sequuti in principio artis medendi triplicem ponunt docendi ordinem; compositiuum, resolutiuum, & definitiuum: cuius numeri varij variam tradunt rationem. Nonnulli inquiunt, ordinem esse aut vnius ad *Triplicis*
vnum, aut multorum ad vnum: si vnius ad vnum; vel esse prioris ad posterius, & est com- *ordinis ratio prima.*
positio; vel posterioris ad prius, & est resolutio: si est multorum ad vnum, est ordo definitiuus. Alij inquiunt ordinem exigere, vt omnia referantur ad vnum: quod vel est princi- *Ratio secū*
pium, & oritur compositio; vel finis, & oritur resolutio; vel medium, quasi centrum quod *da.*
definitur, a quo omnia tanquam lineæ a centro ducuntur, & oritur ordo definitiuus. Non de- *Ratio ter-*
sunt, qui inquiunt, ordinem esse duplicem, vel a communibus, vel a proprijs: qui est a commu- *tia.*
nibus, est duplex; vel compositiuus, vel definitiuus; a proprijs verò est resolutiuus. Demum in- *Rō quar-*
quiunt alij ordinē esse vel definitiuum, dum artem quam tractamus, definimus; & ex definitio- *ta.*
ne per gradus omnes causas, differentias, & accidentia deducimus; vel esse compositiuum, dum

a principijs internis ad externa,& inde ad prædita principijs progredimur:vel resolutiuũ, dum ab vltimis causis ad primas eleuamur: ac vtrumque horum afferunt postea descendere ad effecta,& ostendere ea explicatis principijs esse consentanea. Nam ab effectis ad principia ascendere,non est munus ordinis docendi,sed methodi,ac nostræ inuentionis proprium. Hæc sunt capita eorum,quæ dicuntur ab alijs. Verùm quicquid sit de lite inter eos,de eo tantum loquar,de quo conueniunt, & quod pertinet ad rem nostram. Triplex illud ordinis genus profectò nec sententiæ Platonis,nec verbis Arist.nec rationi est consentaneum.Non rationi:quoniam ordo disciplinarum debet respondere ordini naturæ,vt in præcedentibus patefeci: ordo autem naturæ non triplex,sed duplex solum est; vnus constitutionis, alter appetitionis siue instituti;quare non triplex,sed duplex est ordo.Præterea:quia ordo exposcit vnum primum,vt patefeci; in natura non triplex,sed duplex primum reperitur; vnum originis,alterum intentionis. Insuper in vniuerso consideratur vel ordo rerum a primo principio pendentium,compositionem seruãs; vel ordo earundem in primum principium redeuntium, præseferens resolutionem. Præterea, si ad rerum causas conuertimur,occurrit ordo inter causas externas & internas;in ordine enim semper a causis ordimur:progrediendo a causis internis ad externas oritur compositio; ab externis verò,& præsertim a fine,ad internas oritur resolutio. Præterea, si nostrum cognoscendi modum consideramus,nos in methodo,quæ ordini proportione quadam respondet, vel a primis ordimur progrediendo ad vltima, vel econtra; vt in 1.moralium Nicomachiorum cap.4. dixit Aristoteles: quare etiam in ordine vel a primo, vel ab vltimo ordimur: duo enim soli, & non plures, nobis se offerunt termini, a quibus ordiri valemus. At inquiunt nos posse ordiri a medio, vt in ordine definitiuo. Verùm hoc nihil est. Primò; quia medium exposcit aliquid prius & aliquid posterius; quare si a medio ordimur,modò ascendere,modo descendere,modò componere, modò resoluere dicemur: quare ea erit non ordo, sed confusio ordinum & permistio. Præterea medium in ordine definitiuo inquiunt esse definitionem artis,siue scientiæ; definitio est eadem cum definito; quare definitio artis est eadem cum arte: dum accipitur ars tota, & resoluitur in attinentia ad illam, ea est resolutio:vt etiam definitio est resolutio; veluti inquit Arist. in proœmio Phy. cont. 5. definitio enim dicitur resoluere definitum in singula, hoc est in simplicia, & distincta principia: immo dum ars definitur, vt attinentia ad eam inueniantur & explicentur; præsertim definitur, vt constet id in quo versatur, & finis eius, ex quo deinde resolutionis occasio desumatur: cum itaque definitio sit resolutio, dicere dari ordinem definitiuum, & resolutiuum, est repetere inutiliter idem. Immo hoc veteres quoque medicos nouisse existimo; nam Galenus sub initio artis Medendi inquit, Licet autem huiusmodi doctrinam appellare non tantùm definitionis dissolutionem; sed & explicationem, vel resolutionem, vel diuisionem, vel explanationem, vt nonnulli appellarunt. Ex quo constat etiam ab alijs fuisse dictam resolutionem. Præterea nos in disciplinis vel progredimur inueniendo,vel addiscendo ab alijs,siue inuenta docendo,ac distribuendo; in inuentione præsertim vtimur resolutione,quia vltima nobis primò occurrunt: in scientiarum distributione & doctrina præsertim vtimur compositione, manifestantes quomodo res fiant, & ex principijs prodeant.Insuper,vt docet Aristoteles in calce 2.Physicorum,in 7.Metaph.cont.23.& frequenter alibi, duplex consideratur ordo; vnus in appetitione & cognitione, alter in rerum productione: primus est cum resolutione, alter cum compositione: ita primum,quod optamus,est vltimum, quod efficimus. Demum hoc apertè ostenditur per id,quod in præcedentibus patefeci; nempe quòd omnis ordo,ordinisque ratio a fine petenda sit:& quoniam ad finem cetera referri possunt tantùm duplici modo,vel recedendo ab eo,vel ad illum progrediendo; iure colligere debemus duos tantùm,non tres debere statui ordines. Quod confirmatur auctoritate,& primò Aristotelis: qui naturam imitatus in tradendis sciẽtijs,& explicandis partibus philosophiæ, vel instrumentis earum,solùm duplicem seruauit ordinẽ,non triplicem,vt consideranti libros eius redditur manifestum:& de ordine loquens solùm de duplici mentionem fecit; nã in 1.de partibus animalium sub initio inquit. Quam ob rem, quo nam modo tractandũ sit, latere non debet; vtrum inquam communiter primum per generis complexionem, post verò res proprias considerare oporteat, an protinus quæque persequi singulatim rectius est: non enim de re hac adhuc præfinitum est &c. Quibus verbis duplicem indicauit ordinem: nam prdientes a singulis,quodam modo a fine ordiri dicimur.Insuper in eodem cap. inquit, Latere autem ne illud quidem oportet, an ita agendum, quemadmodum priores auctores; qui,quomodo res quæque fieret, quàm quomodo esset, tractare maluerunt: non enim inter hæc parum interest &c. Nam dum consideramus,quomodo res fiant, oritur ordo compositiuus; si quomodo sint, ordimur a fine, qui primò nobis occurrit, & oritur ordo resolutiuus. Ita in proœmio de anima cont. 9. quærebat, an a partibus ad totum, vel a toto ad partes sit progrediendum. Et in 5. Metaphysi. cont. 16. manifestat, & totum partibus, & partes toto distincta ratione priores esse: totum enim obtinet locum formæ, quæ finis est. Plato quoque solùm duplicem patefecit dari ordinem: & quoniam inuentionem præsertim considerabat,

Fuertitur diuisio ordinis ĩ tria membra.

Plato.

A B C D

eique

A eique nauabat operam, ideo maximè commendabat resolutionem; ac frequenter de rerum a primis principijs emanatione, earumque in principia illa resolutione mentionem facit. & in Epist. 6. quæ est ad propinquos Dionis, ait esse progrediendum a nomine, tanquam toto quodam confuso, ad rationem; a ratione ad simulachrum, a simulachro ad scientiam, a scientia ad ideam: hæc autem est resolutio quædam, quæ vnà cum cōpositione & in methodo, & in ordine considerari potest: vt enim ordo omnis, ita omnis methodus vel compositionis, vel resolutionis conditionem seruat; quanuis modo vario. Similiter in Philebo inquit Plato, quòd cum ex vno & multis, seu infinito & termino res constent, ex eo oriuntur disputationes & errores; quoniam nunc in vnum, nunc in multitudinem inclinamus: quem errorem vitare possumus, & scientias assequi, si rectè diuidendo procedimus; inuenientes primò communissimam ideã, secundò descendendo per intermedia, postrema quæ sunt infinita derelinquentes; per quæ ordinem compositiuum patefacit. De ordine definitiuo nec Arist. nec Plato vnquam fecere mentionem. Iure itaque ego per multos annos publicè docens frequenter asserui, rationibusque patefeci, solum duplicem, non triplicem dari ordinem. Et varij mei auditores publicè differentes veritatem hanc proponere, ac tueri non sunt veriti; & præsertim Clariss. Tho- CLARISS. THOMAS CONTARENVS.
B mas Contarenvs, Illustris M. Antonii filius, sapientia, prudentia, probitateque insignis lib. 1. de humana tranquillitate cap. 7. vt interim alios silentio prætercam. Immo cum Eustr. in 1. de moribus dicat Aristotelem seruare ordinem resolutiuum similem definitiuo, duo indicat: primò duos tantùm esse ordines, secundò definitiuum ad resolutiuum redigi. Oritur tamen dubitatio; quia dixi resolutionem inuentioni, compositionem distributioni partium scientiarum præsertim esse accommodatam. Quod dubium videtur; quia scientiæ, vt inueniuntur, ita in ordinem redigi debent: & Arist. eodem ordine perfecit vtrumque, vt simul naturam rerum, ordinemque indagandi illam patefaceret. His accedit, quòd dum pro inuentione vtimur resolutione, ea est methodus, & via nostræ cognitionis, non ordo. Cui obiectioni respondens dico, in tradendis disciplinis nos vti posse vtroque ordine: Disciplinæ enim vel per dialogum traduntur, vel explicantur sermone auscultatorio: dum id fit per dialogum, vt apud Platonem; id verum est, quòd magna ex parte simul indagatur natura rei, & patefit ordo indagandi illam: at si sermo fuerit auscultatorius, tunc frequenter indagatur primo a nobis natura rei per resolutionem, traditur autem alijs & explicatur per compositionem; veluti Arist. in 2. post. docet definitiones superiorum ex definitionibus inferiorum esse colligendas, priusque species esse definiendas, quàm genera; quod tamen in scientiarum distributione non seruat. Similiter in
C artibus inueniendis semper ordimur a fine, in effectione semper a primis internis principijs; in partium autem artis distributione vtrunque seruare valemus. Sic aliud est docere ordinem & methodum inueniendi, quod fecit Arist. in Logica; aliud inuenta in ordinem redigere, quod fit in singulis disciplinis. Et dum additur, quòd resolutio pro inuentione methodus est, hoc minimè obest. Primò; quia resolutio cum ad methodum, tum ad ordinem pertinet, distincta tamen ratione: vt enim ex vno ducimur in notitiam alterius, methodus dicitur; vt vnum prius altero declaramus, ordinem dicimur seruare. Secundò; dum a composito nobis notiore ad principia tendimus, rectius dicitur methodus; at dum a fine externo ad interna principia resoluendo tendimus, magis propriè ordo nuncupatur, qui magis inter causas versatur. His tertiò accedit, quòd, dum ordo latè vsurpatur, omnis methodus est quidam ordo.

Dubitatio. Solutio.

An in scientijs & artibus vtroque ordine vti valeamus. Cap. XXI.

D Cum duplex sit genus ordinis; existimare quispiam posset in scientijs solum seruari posse ordinem compositiuum; in disciplinis verò, quæ vel in actione vel in effectione versantur, solum resolutiuum: & iure optimo quidem. Quòd enim scientijs sola compositio congruat, satis apertè colligi posse videtur ex 1. cont. primi Physicorum: quo loci legitur: Quia methodi prædiæ principijs non addiscuntur nisi ex notitia principiorum, ideo primò agendum de principijs: Arist. ibi nomine methodi scientias videtur denotare, & præsertim cum dicat; cognoscere & scire; & tunc putamus cognoscere, cum causas nouerimus: quæ omnia de sola scientia videntur esse vera, cuius finis est scire. Cum igitur in scientijs primò sint declaranda principia, quæ priora & simpliciora sunt, & hic ordo sit compositiuus, iure colligitur in scientijs solùm nos posse vti ordine compositiuo; alioquin ea ratio necessitate careret: progressus enim a principijs ad finem compositiuus est. Quod confirmatur; quia in scientijs non datur finis, quem præaccipere valeamus progrediendo per illum ad principia ordine resolutiuo: Nam finis est scire; scientia est eadem cum scibili, cuius notitiam quærimus; nō autem est id primum, per quod possimus ad alia progredi, cū quæratur, & sit ignotū. Ex aduerso artes & disciplinæ, quæ in actione versantur, solum ordine resolutiuo tradi posse vi-

Artes solū posse tradi ordine resolutiuo.

dentur: quod affirmasse visus est Arist. 7. Metaph. t. 23. inquiens in Arte ædificandi tradēda ordiendum esse a Domo, quę finis est, & inde ad principia esse progrediendum, non econtra: ordo.n. artis docentis necessariò opponitur ordini artificis operātis: at ordo operantis est cōpositiuus, quare docentis est resolutiuus. Confirmatur: quia, vt docet Arist. tertio Moralium Nicom. finis nunquam proponitur & quæritur vt ignotus, nunquam de eo consultatur; sed semper præaccipitur vt certus, & definitus, ac tanquam scopus attingendus proponitur; solùm quæruntur principia, & media per quæ attingatur: in ordine enim semper ab aliquo noto ordimur, quod in artibus finis est, ex cuius prænotione necessariò oritur ordo resolutiuus. Et confirmatur: quia in disciplinis dirigentibus ad operationem semper Theorica antecedit Practicę; in parte Theorica consideratur subiectum, & finis; in Practica media pro assequendo fine: at dum progredimur a fine ad ordinatam finem, & a notitia subiecti & finis in notitiam conducentium illi, resolutio oritur: quare in omni arte & disciplina ad actionem dirigente esse necesse, vt progrediamur ordine resolutiuo, Ita remedia pro recuperanda vel tuenda sanitate vltimo loco in arte medendi traduntur, & leges in ciuili scientia conducentes pro adeptione summi boni vltimo loco conduntur, Media itaquè conducentia pro assequendo fine in his vltimo loco traduntur, & propterea cogimur in eis ordinem resolutiuum seruare. Hęc sunt potiora, vt cēseo, quæ pro hac parte afferri possunt. A B

Euersio relatæ opinionis, & explicatiō propriæ. Cap. XXII.

Cur scientiis præsertim competat resolutiuo. Ratio prima. Secunda.

CVm duplex sit genus ordinis, proculdubio existimandum est, scientijs præsertim competere ordinem compositiuum, disciplinis autem ad operationem dirigentibus præsertim resolutiuum. Et ratio est: quia in scientijs res speculamur, quæ iam a suis principijs prodierunt constitutæque sunt; ideo cupientes eas exactè cognoscere, naturam sequimur ordine originis rerum, ac ita primò communissima, simplicissimaque principia explicamus: Quod etiam efficimus, quia seruamus ordinem quęstionum; primoque, quid res sit per interna principia explicamus; mox propter quid per externa; ex quo prodit ordo compositiuus. In attinētibus verò ad operationem secus disponimur: in eis enim inuitamur ad artem, excitamur, dirigimur; mediaque congruentia, necnon principia parāda indagamus per finis prænotionem; propterea in eis accommodatissimè vtimur resolutione. Quod etiam euenit: quia in scientijs principia ex rei natura definita & certa sunt, in attinentibus verò ad operationem a nobis cum finis prænotione inuenienda sunt & statuenda: id autem facimus vt plurimum, nō quia necesse sit ita progredi: valeamus enim cū in artibus tum in scientijs vtroque ordine vti. C

Artib. resolutio accōmodatior.

Cū in sciētiis tum in artibus, valemus vti vtroq; ordine.

in scientijs, veluti dum a Physicis eleuamur ad Metaphysica, ac etiam dum a visu progredimur ad tactum: nam si a tactu ad visum progredientes dicimur componere, cum ordinamur a prioribus origine; est necesse, cū dum econtra a visu progredimur ad tactum, dicamur resoluere, cū tendamus ad priora origine: & vterque ordo in declarandis sensibus a viris sapientibus est seruatus; primus a Platone, & Auicenna; alter ab Aristotele. Præterea si in rerum natura hic duplex ordo reperitur; nos qui naturam æmulamur, ab ea non recedentes valemus in scientijs vtrumque seruare. Similiter etiam datum nobis est artem vtroque ordinis genere tradere; & modò seruare ordinem instituti, qui est cum resolutione; modò originis, qui ad compositionē pertinet; nam cognitio respondet rei cognoscendæ: si in re cognoscenda & explicanda vterque ordo reperitur, cur in eius explicatione vtrumq; seruare non valebimus? Præterea dum dicimus Methodum præditam principijs non addisci nisi ex prænotione principiorum; ea sententia, vt de scientijs, ita de artibus vera est, & par est ratio; non enim apprehendunt artes nisi notis principijs: propterea si quis ex ea Aristotelis sententia colligeret sciētias tantùm tradi ordine compositiuo, etiam teneretur id ipsum colligere de artibus. Sic in Arte Medendi primò addiscimus elementa, temperamenta, humores, & similia; quæ sunt principia humanorum corporū, & materies sanitatis; ex quorum notitia elucescit, quid sit sanitas, & in quo sit posita. Ideo Galenus sub initio artis Medendi dixit neminem ante se tradidisse artem illam ordine resolutiuo. Preterea hoc seruare licet in scientijs, & artibus; quòd cum duplex sit genus ordinis, rarò tamē a principio disciplinæ ad finem seruantur ordines illi simplices, & consimiles, frequenter inueniuntur in parte permixti: quod nō contingeret, nisi vtrosque in eis seruare nobis datum esset. Insuper hęc confirmantur per ea, quæ leguntur sub initio libri de sensu & sensili. Inquit Philosophus: Medici, qui philosophicè artem profitentur, principia a Physico recipiunt, a fineque Physici auspicantur: at finis Physici, quod est principium artis medendi, non est finis eius Artis, sed potius sunt principia eius; vt qualitates, elementa, tēperamenta, & similia, a quibus ordientes componere dicimur. Id ipsum seruare licet in cęteris artibus, quę contemplationi subijciuntur, dum magis philosophicè traduntur. Id ipsum patet de Grammatica, quæ ingenuarum artium est origine prima, & ordine compositiuo proponitur & traditur. D

Artes vtroq; ordine tradi.

Diluuntur

A *Diluuntur Aduerſa Rationes.* Cap. XXIII.

QVemadmodum reiecta opinio minus vera apparuit, ita rationes pro ea relatæ facile diluuntur. Prima ſumpta ex primo cont. primi Phy. negligenda eſt: primò quia ſi alicuius eſſet momenti, etiam vim haberet de artibus, vt patefeci; de omnibus enim verum eſt, quòd cum pendeant ex principijs, non cognoſcuntur niſi notis illis; res enim omnes vt ad eſſe, ita ad cognitionem ſe habent; & Ariſt. in eo contextu nomine methodi omnes diſciplinas ratione præditas (vt cēnſeo) denotauit. Quòd ſi etiam demus ſolùm denotaſſe ſcientias, parum refert: id enim de ſcientijs, in quibus verſabatur, protuliſſet, quod vniuersè etiam de artibus verum eſt. Hoc lucidiſsimè patet ex initio ſexti Metaphyſicæ, quo loci inquit Philoſophus. Principia & cauſæ quæruntur entium, palàm autem, quòd quatenus entia ſunt: eſt enim aliqua cauſa ſanitatis, & conualeſcentiæ; ſunt etiam Mathematicorum principia, elementa, & cauſæ; & vniuersè omnis ſcientia dianoetica participans aliquid rationis, circa cauſas & principia verſatur, aut certiora, aut ſimpliciora &c. Apertè Philoſophus ſuam ſententiam ad omnes diſciplinas ratione vtentes extendit, faciens mētionem etiam B de attinentibus ad artem medendi. Præterea ex ea ratione Ariſtotelis, qua infert primò declaranda eſſe principia, non valemus colligere ſeruandum eſſe in ſcientijs ordinem compoſitiuum: quoniam omnis ordo habet principia ſua, & in omni ordine ſemper a principijs ordimur; & cum in ordine reſolutiuo ordimur a fine, finis principium eſt illius ordinis; & frequenter finis principium ab Ariſtotele dicitur, veluti in primo Moralium Nicom. cap. 12. & in ſecundo Phy. 91. quo loci inquit. Et finis is cuius gratia, & qui principium eſt, a definitione, & ratione petitur; vt in ijs, quæ ſecundum Artem &c. In omni itaque ordine a principijs ordimur. Ex quo conſtat nil colligi ex primo cont. primi Phy. quod nobis aduerſetur, vel aduerſæ opinioni faueat. Addebatur in ſcientijs non reperiri finem, a quo valeamus ordiri: hoc leue eſt; nam in ſcientijs dantur cauſæ externæ, a quibus ſi ordimur, reſoluendo progredimur.

Diluitur altera ratio.

Datur enim in ſcientijs duplex finis, a quo valemus ordiri: vnus eſt cauſa externa rei, de qua agitur, & eſt finis rei genitæ; vt finis hominis eſt felicitas: alter eſt finis generationis, conſpirantiumque ad illam, & eſt forma, ac inſuper totum & compoſitum; quod etiam ab Ariſtotele nonnunquam forma dicitur. Ita mixtum eſt finis elementorum, homo mortalium corporum; ac demum Mundus totus ex ordine grauium, leuium, & neutrorum corporum conſurgens, finis eorum eſſe dicitur; & quatenus eſt finis, eatenus etiam poteſt dici principium, C naturaque primum; perfectum enim eſt natura primum, vt dicitur in 8. Phyſic. Propterea ſi Mundum totum, vt finem intentioneque primum acciperemus, illumque mox in gradus, & ſimplicia redigeremus; ordinem ſeruaremus reſolutiuum, & ordiremur a principijs illius ordinis. Addebatur id primum, a quo ordimur, debere eſſe notum, nec eſſe id quod quæritur.

Diluitur alia ratio.

Hoc proculdubio falſum eſt. Primum in via ac methodo profectò debet eſſe nobis notum, & conſpicuum: at in ordine ſecus ſe habet. Velūti cum in Phyſicis Ariſt. ordiatur a materie, & principijs primis; ea nobis vltima, & obſcuriſsima ſunt, vt aſſeritur in ſecundo cont. nam ſi eſſent nota, non fuiſſet tradenda methodus cognoſcendi illa, & explicandi. Similiter in Moralibus, quid ſit ſummum bonum, a quo vt a principio ordinis reſolutiui orditur Ariſt. & in quo ſit collocatum adeò latet; vt innumeræ de eo extiterint opiniones, & lege potius quàm natura conſtitutum videatur; vt in primo Moralium confitetur Ariſtot. De fine non conſultamus, an expeti, & quæri debeat: at quid ſit, & in quo ſit poſitus, frequenter latet, & quæri debet. Similiter etiam inanes cenſeo rationes illas, quibus oſtendebatur artes ſolo ordine reſolutiuo poſſe tradi.

Diluuntur rationes, quib. oſtēdebatur artes tantùm tradi ordine reſolutiuo.

Et primò nequaquam id colligitur ex 7. Metaphyſicæ 23. nam inquit ibi Philoſo- D phus. Sanitas eſt ratio, quæ eſt in anima, & in ſcientia: fit itaque ſanum ita intelligentes: cum hoc ſanitas ſit, neceſſe eſt, ſi ſanitas futura eſt, hoc fieri, puta æqualitatem; & ſi hoc, caliditatem; ac ita ſemper intelligit, donec redigat in illud, quod ipſe poteſt vltimum facere; deinde motus qui iam poſt hæc fit, effectio ſanitatis appellatur. Et paucis interiectis addit. Generationum autem & motuum, hæc quidem intellectio, hæc effectio vocatur: quæ quidem a principio & forma, intellectio eſt: quæ vero ab vltimo ipſius intellectionis, effectio &c. Quam ſententiam etiam profert in 7. Moralium Nicom. & alibi. At quid colligitur ex ea? hoc ſolum, in artibus & ciuili ſcientia duplicem requiri motum; vnum rationis, alterum productionis rerum. Hoc autem non eſt proprium artium, nam etiam in rebus phyſicis vterque motus conſideratur, vt lucidiſsimè oſtendit Ariſt. in calce ſecundi Phy. & præſertim cont. 91. Cum enim natura operetur propter finem, conſiderare poſſumus in rebus Phyſicis duplicem illum motum, vnum rationis, alterum productionis: quare ſi ex eo colligeremus, artes ſolùm tradi poſſe ordine reſolutiuo, etiam cogeremur colligere eo ſolo ordine ſcientias poſſe tradi, cum in eis vterque motus conſideretur: & hoc eſt, de quo dubitabat Ariſtot. in primo de Partibus ani-

malium, num res ita sint considerandæ, vt fiunt, vel vt sunt. Præterea alia ratione ea authoritas ad rem non facit: quia id, quod Arist. dicit de contemplatione, quòd in ea finis actionis pro principio sumitur, non ad ordinem, sed ad methodum pertinet; in qua ex fine necessariò inferimus ordinata in illum, & non econtra: in his enim, quæ fiunt, inest necessitas ex suppositione; ideo tantùm ex fine necessariò inferuntur ordinata in illum, non econtra, vt lucidissimè in calce secundi Physicorum ostenditur. Demum addo ex illis verbis Philosophi hoc solum colligi, in attinentibus ad artes duplicem reperiri motum; vnum appetitionis opificis, alterum productionis operum; vnum inuentioni mediorum pro re efficienda inseruientem, alterum productioni eius: At qui disciplinas tradit, vtrunque ordinem imitari seruareque valet, quamuis media inueniat semper cum prænotione finis. At instatur, quia ordo docentis dicitur opponi ordini operantis. Respondeo hoc esse falsum, & nunquam profertur ab Aristotele: solùm ab eo dicitur; quòd ratio, quæ formatur, per quam ex vno infertur aliud, est opposita ordini operantis: insuper, quòd ordo inuentionis est oppositus ordini productionis: at non quòd ordo, quo traditur ars, semper opponatur ordini productionis. Hæc distinctè sunt intelligenda, non confundenda. Et quia Aristot. tunc de methodo loquitur, ideo in 7. Metaphy. 23. eos nuncupat motus; argumentatio enim est motus quidam animæ, & progressio ex vno in aliud. Addebatur, in artibus semper prænosci finem, & propterea necessariò tradi cum prænotione finis, qui ordo resolutiuus est. Respondeo nedum artes, verùm scientias quoque tradi cum quadam finis prænotione: sic Arist. in secundo Physic. 27. inquit; Quoniam sciendi gratia hoc negotium est, scire autem est per causas, ideo prænoscendæ sunt causæ. Id ipsum facit in procemio primi libri, in procemio tertij, & fere in procemijs omnibus; quia in scientijs etiam, vt dixi, vterque motus consideratur. At disciplinam tradi cum prænotione finis contingit dupliciter, vel cum eius exacta explicatione, & resolutione in principia; & hic est ordo resolutiuus: vel sine eius explicatione, sed tantùm cum quadam eius confusa prænotione, vt fit in procemijs; ita tamen, vt primò explicentur interna principia; & tunc consurgit ordo compositiuus. Dicebatur postremò artes omnes tradi ordine resolutiuo, quia primò traditur pars theorica, mox practica; ac ita vltimo loco explicantur media pro assequendo fine. Hæc ratio nullius est momenti. Primò: quia in parte theorica non solus finis explicatur, sed etiam cæteræ causæ, & nonnunquam causæ internæ explicantur prius; ex quo consurgit ordo compositiuus. Præterea ordo consideratur inter causas, & partes principes disciplinæ; non autem inter eas, & remedia siue leges: quæ non causæ, non partes principes sunt, sed tantùm instrumenta assequendi finem; quæ instrumenta partes principales sequuntur. Veluti in arte medendi considerari præsertim ordo debet inter elementa, temperamenta, humores, sanitatem, cognitionem partium humani corporis, & alia huiusmodi, quæ causæ sunt; non inter remedia, & causas; ordo enim inter causas semper vertitur; & ab illis, quæ potiora sunt, petenda est denominatio. His addo, media pro assequendo fine duplicia esse: vel enim sunt partes rei, quæ efficitur, & causæ; vt lapides, cementum, fundamenta, & similia sunt partes domus, & hæc constituunt ordinem; ac cum prius ordine compositiuo, tum posterius ordine resolutiuo explicari possunt: vel non sunt partes, nec causæ; sed instrumenta tantùm, de quibus se habet, vt iam dixi. Leuissimæ itaque sunt rationes omnes, quibus aliquis ostendere posset, artes tantùm ordine resolutiuo, scientias verò tantùm compositiuo tradi posse; adeò vt ob eas minimè suspicari debeamus viros sapientes, qui alterius sunt opinionis, hallucinatos fuisse: nō enim leuibus rationibus firma veterum decreta mutanda sunt, vt nos soli sapere videamur.

A

Dubitatio

Sol.

B

Diluitur alia ratio.

Diluitur ratio tertia

C

Colliguntur Dicta, & varietas compositionis, ac resolutionis explicatur. Cap. XXIIII.

D

Satis apertè constare puto ex his, quæ dicta sunt, duplex tantùm esse genus ordinis, compositiuum vnum, alterum resolutiuum; & vtrumque cum in artibus, tum in scientijs seruari posse: ordinem tamen compositiuum accommodatiorem esse scientijs; resolutiuum verò disciplinis omnibus, quæ vel in actione, vel in effectione versantur. At hoc latere nos minimè debet; compositionem, & resolutionem non vno, sed tribus præsertim modis seruari posse. Cum enim pro resolutione ordiamur a fine, hic finis vel est externus; vt sanitas in arte medendi, & summum bonum hominis in ciuili scientia; & tunc si ab eo ordimur, & resoluimus in prima principia intrinsecus rem constituentia, ordinem resolutiuum congruenter seruamus: vel finis est totum ex internis rei principijs conflatum, quod est vltimum, præstantius cæteris, & finis generationis; vt mundus se habet comparatus, cum grauibus, leuibus, neutrisque corporibus illum constituentibus: propterea si a mundo ordiremur, illumque in componentia resolueremus, definientes mundum; mox cuncta illum constituentia, cum proxima, tum remota, vsque ad prima; ordine resolutiuo progredemur;

Triplex resolutio.

A grederemur; qui eſt ſimillimus illi, quē definitiuum nuncupauit Galenus. Demum ordiri poſſumus ab vltimo loco ſecundum prædicationem, hoc eſt a ſpeciebus vltimis, aſcēdendo ad prima & communiſſima prædicata: vltimæ enim ſpecies cum ſint cæteris prȩſtantiores, primoq; optentur a natura, ſunt modo aliquo fines, & principia; propterea id facientes dicimur reſoluere: id tamen præſertim in methodo ſeruamus. His tribus reſolutionis modis opponuntur tres modi compoſitionis, vt ex ſe cōſpicuum eſt. Ordo igitur definitiuus ad reſolutiuum redigitur; in quo definitiuo ordine non eſt neceſſe, vt ſemper primò definiatur diſciplina reſolutione tradenda, vt dixere nonnulli: ſed poteſt definiri tum diſciplina, tum ſubiectum, tum finis eius; vt inde ſumatur occaſio definiendi cuncta in definitione poſita, eaque explicandi. Immo cum primò ea diſciplina definitur, vt fecit Galenus; id fit, vt ex ea pateſiat finis, vel ſubiectum, quod vſque ad prima principia reſoluendum eſt. Hæc cum mihi pro dicendis inſeruire debeant, neceſſariò primò explicanda fuerunt: & præſertim ea latius explicare fui coactus, vt meam opinionem a nonnullorum calumnijs vendicans, veritatem redderem illuſtriorem.

Triplex compoſitionis ...

B

De Ordine inter Ciuilem & Inſpectricem Philoſophiam, opinio aliorum. Cap. XXIIII.

VAria hactenus patefeci vniuersè ad ordinis notitiam pertinentia; nunc ad magis propria deſcenſurus, quatuor explicanda propono: quorum primum eſt, quæ pars Philoſophiæ docendi ordine prima ſit, num ea, quæ in actione, vel potius illa, quæ in contemplatione verſatur: ſecundò conſiderandus occurrit ordo inter partes Ciuilis ſciētiæ. tertiò declarandum eſt, quem ordinem in libris de moribus ſeruauerit Ariſt. demum ciuilis ſcientia in gradus eſt diſtribuenda; & quo ordine gradus eos mihi declarãdos propoſuerim, patefaciendum eſt. A primo itaque ordiens quæritur, cui parti philoſophię primò incumbendum eſt; num ciuili, vel illi potius, quę in contemplatione verſatur. Qua de re duæ ſunt principes opiniones; nonnulli enim vni, alij alteri parti primò incumbendum exiſtimarunt. Qui primò ciuilem eſſe addiſcendam putarunt, inter ſe etiam non conuenerunt: nonnulli enim dixere Philoſophię ciuili priuſquam Logicę eſſe incumbēdum: aiebant enim primò rectè formandos eſſe mores, mox ad reliqua progrediendum; vt rectè ea indicare, illiſquè vti valeremus: quã

Quatuor de ordine ciuilis ſcientiæ declarãda proponuntur.

Cui parti Philoſophiæ primo danda ſit opera.

C ſententiam Ammonius, & Simplicius in procę. Prędicamentorum retulerunt, & reiecerunt; concedentes, componendos quidem primò eſſe puerorum mores; id tamen non debere fieri diſciplina aliqua methodo tradita, ſed familiari inſtitutione, & educatione. At poſthabita comparatione inter logicam, & ciuilem ſcientiam, de qua nulla debet eſſe dubitatio (proculdubio enim inſtrumenta primò paranda ſunt) ſolùm de ciuili, & inſpectrice diſputare debemus. Opinio fuit Diogenis Babilonij, Simplicij, Acciaioli; multorumque aliorum ſapientum virorum, ciuilem primò eſſe addiſcendam. Ideo Simplicius in procemio Phy. inquit: Poſt morales diſciplinas, quæ ad vitæ noſtræ inſtitutionem pertinent, & poſt logicas, quæ nobis tradunt regulas diſcutiendæ, & iudicandæ veritatis, addiſcenda eſt rerum naturalium ſcientia &c. Hæc opinio ſatis firmis, & conſpicuis rationibus confirmari pōt; & primò ratione ſumpta ex facilitate, & modo explicandi. Nam ea, quę nobis magis ſunt familiaria, & modo magis rudi & craſſo traduntur, primò occurrunt addiſcenda: ciuilia ſunt huiuſmodi; ſunt enim de rebus humanis nōbis familiaribus, in quarum explicatione non exactus ille & ſubtilis explicandi modus eſt ſeruãdus, qui conuenit mathematicis; vt monet Philoſophus in procemio moralium Nicom. cap. 3. necnon xiij. Secundò id ipſum oſtenditur ratione ſumpta ex indigentia, & neceſſitate: Inquit

Opinio prima.

Opinio Simplicij & multorum.

Prima ratio ſumpta ex facultate.

D Ariſtot. in procemio Metaphy. artes ob neceſsitatem primò inuentas, & paratas fuiſſe: at ciuilis ſcientia longè magis homini conducit, & pro ſalute eſt neceſſaria, quàm cōtemplatio; ſine prudentia enim & iuſtitia hominum cętus, & vrbes ſeruari nequeunt: propterea primò per ciuilē formatæ ſunt vrbes, mox ex ingenuo ocio orta eſt contemplatio. Tertiò adhuc exactius oſtenditur ratione ſumpta ex fine. Finis Philoſophiæ eſt fælicitas; cuius duplex eſt gradus, vnus in actione, alter in contemplatione poſitus: Vt itaque finis ciuilis ad finem inſpectricis philoſophię ſe habet, ita ciuilem ad inſpectricem philoſophiam ſe habere putandum eſt: ſed finis ciuilis eſt prior; ſummum enim bonum in actione poſitum in contemplationem dirigitur, nōn ſecus ac bellum ad pacem, vt dicitur in decimo moralium Nicom. quare ciuilis primò eſt addiſcenda. Quod confirmatur ratione ſumpta ex prȩſtantia, & dignitate: nam dignitate prius eſt origine poſterius, vt dicitur in octauo Phy. cum autem Philoſophia inſpectrix ſit prima dignitate, cenſeri debet origine vltima; progredimur enim ex imperfecto ad perfectum. Inſuper id ipſum oſtēditur ratione ſumpta ex definitione Philoſophiæ: definitur Philoſophia a Plat. in Phędone, quòd ſit mortis meditatio, quatenus eſt quædam animi a corpore ſecretio: Philoſophia ſeiungit animum a corpore dupliciter; primò liberãs illum a vehemētioribus perturbationibus per ciuilem partem, mox a ſenſibus ope contemplationis; ex quibus hæc elicitur ratio: Vt ſe-

Ex indigētia.

Ex fine.

Ex dignitate.

Ex definitione Philoſophiæ.

cretio

cretio ad secretionem, ita Philosophia vna ad alteram se habet: at secretio a perturbationibus A
antecedit: ciuilis itaque Philosophia primò est addiscenda. Ideo dixit Aristot. in 7.Physic.20.
Quiescere enim & stare intellectum, scite & sapere dicimus; & eo quia anima morali virtute
componitur, prudens aliquis fit & sciens. Propterea Plato, & cum eo Arist. inquiunt scire,
Græce ἐπίστασθαι, ab ipso stare & quiescere deductum fuisse. Demum eadem sententia ostendi-
tur ratione ordinis partium animæ per philosophiam componendarum, qua ratione vtitur
Ex ordine partiũ animæ,
Arist.in 7.de Rep.cap.15.inquiens. Vt corpus generatione est prius anima, ita pars animæ ra-
tionis expers est prior generatione parte rationali, Ex quo infert primò suscipiendam esse cor-
poris curam; secundò curam partis animæ, quæ est expers rationis, qualis est appetitus; tertiò
partis animæ ex se ratione præditæ: cum igitur Moralis Philosophia instituat appetitum, & par-
tem animæ generatione priorem; est necesse vt origine, & docendi ordine prior sit inspectri-
ce Philosophia, quæ instituit mentem posterius homini aduenientem ex sententia Aristotelis,
nisi quoad essentiam, saltem quoad vsum eius. Hinc inspicimus Aristotelem in libris de mo-
ribus prius agere de virtute morali, mox in sexto de virtutibus mentis; & prius declarare sum-
mum bonum ciuile, postremò in decimo libro declarare summum bonum positum in con-
templatione, semper patefaciens institutionem moralem contemplationi præferendam. Con- B
firmari possunt hæc omnia per Aristotelem; qui in procemio Moralium Nicom.dixit ciuilem
scientiam decernere, quæ scientiæ, & quousque in vrbe sint addiscendæ: Ciuilis itaque præ-
fertur; cum cæteris leges præscribat, & terminos imponat.

Ostenditur contemplationem docendi ordine esse priorem. *Cap. XXV.*

SAtis profectò firmæ, & argutæ apparuere rationes, quibus docendi ordine ciuilis Philo-
sophia contemplationi præferebatur: aduersam tamen sententiam vt veriorem, ita effi-
cacioribus rationibus confirmari posse existimo. Ideo Zeno, Chrysippus, Archede-
Opinio verior.
mus, Eudemus, referente Diog. Laer.in vita Zenonis; & cum his Boethus, & Sidonius,
referente Ammonio in procemio Prædicamentorum, primò nauandam esse operam contem-
Ratio prima.
plationi existimarunt. Quod primò ostendi potest ex origine, & productione vnius partis ab
altera: Nam dum ciuilis cum Inspectrice Philosophia comparatur, hæc theorica, illa practica C
rectè dicitur; & quia theorica practicam dirigit, eique principia impartitur, necessario primò
est addiscenda. Hinc contemplatio dicitur mater vitæ ciuilis, dux humanarum actionum, ac,
vt ait Philosophus in proemio de anima cont.2.cognitio animæ confert ad omnem veritatem:
quo loci addit Philoponus. Non valemus humanis motibus ornari, nisi prius potentias ani-
mæ nouerimus, Id ipsum asseritur a Themistio, & Auer.addit moralem Philosophiam recipe-
re a scientia de anima vltimum finem hominis, vt homo est; & scientiam suæ substantiæ, quæ
sit &c. Id ipsum apertè patet de hominis libertate, de perturbationibus, & alijs multis, in qui-
bus versatur ciuilis, quæ per sola principia physica explicantur. Præterea ita argumentor: Prius
Ratio secunda.
danda est opera physicæ quàm arti medendi; quare prius addiscenda est physica, quàm ciuilis.
Antecedens omnium consensione, & experientia constat, & profertur etiam ab Arist. sub ini-
tio libri de sensu & sensili. Consequentia deducitur per Aristotelem in 1.Moralium Nicomac.
cap.13.dicentem: Si autem hæc ita se habent, manifestum est, quòd oportet, ciuilem scire modo
aliquo pertinentia ad animam; vt oculos curaturum, & vniuersum corpus; atque eò quidem
magis, quò Ciuilis maiori honore digna, & præstantior est, quàm ars medendi. At nituntur
Solutio quorundã.
nonnulli auctoritatem hanc vitare dicentes, Aristotelem asserere oportere ciuilem cognosce- D
re modo aliquo, vt ei satis est; non ait exactè: & eo in loco nos reijcit non ad libros de anima,
Euersio.
sed ad externas rationes; in quibus inquit nonnulla esse explicata, quæ satis sunt Ciuili. Hæc eua-
sio inanis est. Primò; quia si animæ cognitio conducit ciuili, proculdubio quò fuerit exactior,
eò magis conducet. Præterea id ipsum longè magis de arte medendi possemus dicere, quòd
ei satis esset cognitio rerum physicarum leuis & popularis, præsertim cum sit imperfectior: &
tamen inspicimus, ꝙ oẽs, qui rite futuri sunt medici, primò accurate incumbunt physicę contẽ-
plationi; & nõ est verus medicus, q non est peritus philosophus. Pręterea, cum Arist. nos reijciat
ad externas rõnes, qd p eas significet, conspicuũ non est: nã si denotat explicationes quasdã po-
pulares, cũ modo illæ non extent; ad naturalẽ philosophiã quæ extat, confugere cogimur: Et si
prosunt populares sermones, longè magis proderunt accuratæ considerationes animæ. Addo
demum Arist. dicere oportere, Ciuilem modo aliquo cognoscere pertinentia ad animam; quia
id cõsiderauit, ꝙ nedum vtile, verum apprime necessarium est: cognitio exacta est quidẽ vtilis;
leuis autem & crassa, nedum vtilis, sed necessaria est: at econtra cognitio Ciuilium nullam præ-
Ratio tertia.
bet vtilitatem contemplationi rerum Physicarum. Præterea id ostẽditur rationibus sumptis ex
ordine humanarum actionũ. In homine duæ sunt principales facultates, cognoscens vna, altera

appe-

A appetens: cognitio prior est, & dirigit appetionem; propterea primò rectè formanda est facultas cognoscens, mox ea quę appetit: at contemplatio perficit facultatem cognoscentem, Ciuilis appetentem: primò itaque contemplationi est incumbendum. Confirmantur hæc per ea, quæ Alexander, Simplicius, & Auer. protulerunt in proœmio lib. physicorum: docent enim in viro sapiente ex contemplatione veri manare omnes virtutes Morales. Quod confirmatur; quia ciuiles institutiones, & rectè formatę leges ex naturę fontibus manãt: propterea definientes philosophiam rectè dicunt, eam esse contemplationem diuinorum, humanorumque moderationem, prę ferẽtes semper contemplationem actioni.

Rõ quarta.

Preterea libros de moribus sequuntur libri de Rep. vt infra patebit: nos autem cum didicerimus pertinentia ad Remp. ad eam gubernandam accedere debemus; non autem inserendum est studium contemplationis inter scientiam ciuilem, & ciuilem administrationem: alioquin omnia confunderemus, & disciplinam ciuilem cum suo vsu non connecteremus.

Rõ quinta.

Preterea id ipsum ostenditur rationibus sumptis ex conditione addiscentis: Nam ea disciplina, cuius iuuenis non est idoneus auditor, non est a iuuene primò addiscenda: huiusmodi est ciuilis; inquit enim Aristot. in j. moralium Nicom. cap. 3. Iuuenem non esse idoneum auditorem ciuilis scientiæ, quia rudis est actuum vitæ, B de quibus in ciuili rationes formantur: præterea cum perturbationes sequatur, frustra, & sine vtilitate audiet, quippe cum finis non cognitio, sed actio sit &c.

Obiectio.

At dicit aliquis iuuenem etiam non posse esse physicum, & sapientem, vt asseritur in sexto moralium Nicom. cap. 8. potest.n. iuuenis esse geometra, & mathematicus; non autem prudens, vel physicus, vel sapiens: quare de physica & ciuili scientia est pàr ratio.

Solutio.

Respondeo rationem non esse partem: quia quamuis iuuenis absolutè sit idoneus auditor mathematicorum, non autem physicæ; tamen cum didicerit mathematica, magis est aptus euadere physicus, quàm ciuilis. Primò, quia contemplationi coniunctior est contemplatio quàm actio: secundò ob rationem, per quam dixit Arist. iuuenem non esse idoneum auditorem ciuilis scientiæ; dixit enim id euenire, quia finis ciuilis est actio non cognitio: at finis physicæ cognitio est, non actio. Hoc confirmatur ex prudentia, quę est re eadem cum ciuili scientia, vt dicitur in sexto Moralium Nicom. cap. 8. At prudentia serò nobis competit, & longo rerum vsu comparatur: Et cum prudentiæ pars potissima sit Nomothetica, quæ est ratio legum ferendarum, proculdubio iuuenes magis sunt apti apprehendere physicã, quàm condere Leges. Insuper ad prudentiam pertinet recta consultatio, iudicium, intelligentia, perspicacitas, sententia recta; quę iuueni non posse conuenire compertum est.

Ex auctoritate Platonis.

Demum eadem veritas confirmatur auctoritate Platonis, qui frequenter Ciuilem postremò esse, C addiscendam manifestauit. Nam in Alcib. primò dixit a sapientia ad prudentiam esse progrediendum: in Menone docuit virtutes morales & sapientia fluere, ab eaque constantiam & soliditatem recipere: & cęteris prętermissis legitur in Timæo. Visum nobis est, vt Timæus, tanquam in Astronomia omnium nostrum peritissimus, maximequè in rerum natura cognoscenda versatus, primus edisserat; ita vt a Mũdi generatione exordiens, vsque ad generis humani naturam deueniat: atque ego deinde suscipens homines, a Timęo quidem genitos, a Critia verò vt plurimum institutos, secundùm Solonis sermonem, Legemque in iudicium vestrum adducam; ciuitatisque istius ciues efficiam eos, qui prisci illi Athenienses fuerunt &c. His verbis lucidissimè ostendit Plato res physicas primò esse addiscendas, postremò ad ciuilem scientiam & Remp. esse accedendum.

Dubitatio

At oritur dubitatio, quia Plato libros de Rep. prętulit Timæo, qui physicus dialogus est, & primùm sermonẽ instituit de Rep.

Solutio.

Respondeo, Timæum, & libros de Legibus non esse continuatos cum libris de Rep. libri enim de Rep. sunt sermones distincti: Timæus autem, Critias, & libri de Legibus iuncti, & subordinati sunt pro vnius institutione a principio ad finem, vt patet per verba Platonis nuper relata. Neque etiam libri de legibus re- D spondent libris de Rep. nec ibi formatę leges respondent Reip. formatæ in libris de Rep. vt patet de mulierum, parentum, bonorumque communitate, quam statuit in libris de Rep. & per Leges latas in libris de Legibus non seruat. Colligamus itaque, Contemplationem esse veluti Ducem, exemplar, fontem, plantam, partemque theoricam: Ciuilem verò eius esse asseclam, imitatricem, riuulum, fructum, & demum partem verè practicam vltimò apprehendendam.

Resolutio difficultatis. Cap. XXVI.

Tres assertiones.

VT resolutio difficultatis conspicua refulgeat, tres profero assertiones. Prima sit: Si distinctè, & exactè ciuilem scientiam apprehendere cupimus, necesse est, vt primò cõtemplationi nauemus operam. Altera sit: si tantùm confuse, & crassa quadam notitia ciuilem apprehendere exoptamus, valemus primò, & sine scientijs physicis ei incumbere. His tertiò addo: pro cuiusuis partis philosophię congruente adeptione, necesse est primò recta educatione, probis moribus nos esse decoratos.

Prima assertio. Secunda, Tertia.

Prima assertio conspicua est ex dictis in præcedente cap. Altera ex rationibus nõnullis alterius opinionis, & præsertim cum sint disciplinæ distinctę, potest vna sine altera nisi exactè, saltem confusè apprehẽdi. Tertia frequẽ-

ter

ter ab Arist. enunciatur: nam in primo moralium Nicomach. cap. 4. dixit: Quocirca qui de A
rebus honestis, & iustis, ac (vt semel dicam) de ciuilibus vtiliter auditurus est; eum oportet esse bene educatum, beneque moratum: principium enim est rem ita esse; quod si sit perspicuum, cur ita sit, non magnopere desiderabitur, &c. Quod etiam scientiæ in contemplatione positæ, exposcant domesticam hanc morum compositionem, satis constat: hoc patefecere Plato in Cratilo, & Arist. in 7. Physic. dum considerarunt scire, græcè ἐπίστασθαι, ab ipso stare, & requiescere fuisse deductum; sedatis enim animi perturbationibus consurgit sapientia. Ita affirmauit Simplicius in proœmio prædicamentorum, hanc morum compositionem etiam esse necessariam pro disciplinis organicis, vt eis rectè vtamur: ideo ait non primò esse legendos libros Ciuiles, sed primò rectè componendos esse mores educatione, assuetudine, domesticisq; adhortationibus: propterea consueuere veteres proponere pueris carmina, præcepta, breuesq; sententias Pythagoræ, Philolai Crotoniatæ, & aliorum similium. Ex his colligimus primò resolutionem difficultatis: colligimus secundò Iuris Prudentes, nisi primò contemplationi incumbant, solùm confusè, & pingui quadam Minerua esse ciuiles, nec posse dici philosophos; quoniam philosophia est amor sapientiæ; sapientia est primarum causarum cognitio, quę primę causę in philosophia theorica, siue inspectrice explicantur. B

Diluuntur aduersæ rationes. *Cap.* XXVII.

Solutio primæ rationis. Reliquum modò est, vt rationes eas diluamus, quibus ostendebatur, ciuilem ordine docendi esse priorem. Sumebatur ratio prima ex facilitate, familiaritate, modoq; explicandi: quę duplici ratione non cogit. Primò, quia ex ea solùm colligimus, ciuilia cognitione rudi, & crassa esse notiora; at cognitione distincta èconra se habet: nam ordo, cum respondeat naturæ, etiam respondet distincto modo cognoscendi: hinc Aristoteles in formanda ciuili scientia vsus est inspectrice philosophia, tanquam patente eius; & Plato in primo de legibus dixit, Deum, & philosophiam esse principia legum. Præterea illa ratio est inanis: quoniam ciuilis non in sola cognitione, sed præsertim in actione versatur; ob quam dicebat Aristoteles iuuenes non esse eius idoneos auditores. *Solutio secundæ.* Altera ratio sumebatur ex indigentia, & necessitate. Cui respondens dico, necessitatem hoc efficere, vt nonnunquam crassa quædam, & rudis rei forma antecedat; at non exacta, & distincta; vt se habet de artibus: C
quæ quamuis vt exactæ, & postrema perfectione præditæ, dicantur filiæ philosophiæ; tamen, *Solutio tertiæ.* vt rudes & inchoatæ, ante matrem in lucem prodierunt. Tertia ratio sumebatur ex fine: finis enim proprius ciuilis, nempe summum bonum morale, antecedere videtur. Respondeo frequenter secus se habere de vsu disciplinæ, & fine, quàm de ordine addiscendi: veluti ordine addiscendi Physica est prior Arte medendi, tamen de fine econtra se habet; finis enim Artis medendæ, qui est sanitas, ordinatur in finem contemplationis: Ita artes omnes præstantiores subijciuntur contemplationi, nec exactè sine contemplatione Physica, vel Mathematica percipiuntur; cum tamen finis earum in finem contemplationis dirigantur, & non econtra. His accedit, quòd gradus fœlicitatis vtriusque partis philosophiæ proprij, miro quodam necessitunis nodo iuncti sunt, & se mutuò perficiunt; cum tamen ordine cognitionis solùm philosophia practica pendeat ex theorica, non econtra. Addebatur ratio sumpta ex præstantia. Respondeo non semper posteriora ordine addiscendi esse perfectiora, vt patet de Philosophia, & arte medendi, cæterisq; innumeris artibus: ea sententia solùm est vera, dum posterius absolutè est finis præcedentium; non autem, dum tantùm est fructus quidam eius: insuper de attinentibus ad eandem scientiam, & ordinatis ad eundem proximum finem. *Diluitur quarta.* Quarta ratio sumebatur ex definitione philosophiæ: dicitur enim philosophia secretio a perturbationibus, & sensu. Patet solutio: moderatio enim perturbationum necessaria pro adeptione scientiæ, ea est, quę nobis competit per congruentem educationem. His accedit; quòd, vt iam dixi, & affirmauit Auerroes in proœmio Posteriorum, nonnunquam secus se habet de ordine addiscendi, ac de vsu. *Diluitur quinta ratio.* Quinta ratio sumpta ex ordine partium animæ, comprobataq; per Aristotelem in septimo de Repub. soluitur: quia Aristoteles cõsiderat tunc pertinentia ad rectam compositionem partium hominis, non ad ordinem addiscendi: ideo inquit primò rectè disponendum esse corpus; at non ob id primò addiscenda est ars medendi. His accedit, quòd partes omnes philosophiæ, vt disciplinæ sunt, ad intellectum, & rationem pertinent: nam Ciuilis scientia eadem re est cum prudentia, quæ est habitus intellectus; nec vnquam in nobis rectè compositus erit appetitus, nisi rectè instituta sit mens, & ratio. Quòd si in libris Moral. Nicomach. philosophus prius loquitur de virtute morali, & summo bono ciuili, id accidit: *Diluitur vltima.* primò, quia vtitur ordine resolutiuo: secundò, quia debet oriri ab illis, quæ sunt magis propria illius disciplinæ: at mox in sexto libro loquens de habitibus mentis, inspectrices primò declarat, mox prudentiam. Instabatur demum, quia Aristoteles in proœmio Moralium Nicom. inquit

A inquit Ciuilem scientiam decernere, quæ scientiæ, & quousque sint addiscendę. Respondeo hoc debere cognosci, & decerni ab illis, qui Leges condunt; non ab eis, qui primò scientias addiscunt. At pulchra est dubitatio: dum progredimur a Philosophia inspectrice ad ciuilem, qui nam erit hic ordo, num resolutiuus, vel potius compositiuus? Respondeo ordinem propriè, & præsertim considerari in eadem scientia, ac in ordinatis ad eundem proximum finem, comparando inter se causas subiecti illius scientiæ. Inter disciplinas ordinatas ad proprios fines distinctos, non ita exactè ordo resolutiuus, vel compositiuus seruatur, sed quadam similitudine tantum: & distincta cōsideratione hic, de quo est dubitatio, compositiuus, & resolutiuus dici potest; est resolutiuus quo ad principale institutum: vt verò pertinet ad modum explicationis, est compositiuus. Nam si considerantur, vt contemplatio est verus finis actionis, non actio contemplationis; ordo est resolutiuus: præsertim tamen secundum modum explicandi est compositiuus; quoniam contemplatio non explicatur tanquam finis actionis, sed absolutè, vt ex suis principijs pendet; ac insuper in inspectrice philosophia declarantur prima, simpliciaque principia, necnon media; a quibus deinde tanquam fructus manant Ciuilis scientia, humanæque actiones.

B

De ordine partium Ciuilis philosophiæ opinio prima.
Cap. XXIX.

Proponebatur secundo loco explicandus ordo partium Ciuilis scientię, librorum nempe de moribus, de Rep. & œconomicis. Inquiunt nonnulli, libros de Rep. docendi ordine primos esse, eis succedere œconomicos, postremos esse eos de Moribus. Nituntur hoc fundamento: Quod est totum, commune, & Architectonicum, primò considerandum, & addiscendum occurrit; huiusmodi sunt libri de Rep. in quibus de ciuitate vt de toto & principali agitur, per quod cætera sunt dirigenda. Ideo Arist. in primo de Rep. cap. 1 inquit. Et certè quo ad naturam prius est ciuitas, quàm domus, & singuli nostrum: nam totum esse prius parte necesse est; perempto enim toto non seruatur pes, nec manus, nisi ęquiuocè. Confirmatur hæc sententia per ordinem, quem in iuuenum institutione seruandum docuit C philosophus in calce 10. moralium Nicom. inquit enim; A puero autem directam ad virtutem institutionē consequi difficile est, nisi qui in talibus legibus fuerit educatus; temperanter enim & patienter viuere, cum vulgo sit iniucundum, tum iuuenibus maximè: itaque educationem, institutionemq; legibus esse descriptam necesse est. & post pauca: Ac in omni vita traducenda nobis est legibus opus, &c. Cum igitur vniuersa institutio & familiæ, & singulorum hominum ex legibus pendeat, legibusq; consentanea esse debeat; necesse est, vt primò pertinentia ad leges, quales sunt libri de Rep. addiscamus; ac ita ex institutione totius eliciamus institutionem partium, non econtra. Qui huius sunt opinionis, ordinem rectum leuibus rationibus peruertunt. Primò aduersantur Aristoteli in procemio Moralium Nicom. quod est procemium commune vniuersæ ciuilis scientiæ, cum in eo statuatur finis totius, instituaturq; auditor; & cum sit procemium commune, cogimur fateri illum esse librum primum Ciuilis scientiæ. Insuper aduersantur his, quæ dicuntur in calce decimi de moribus; vbi Philosophus in sequentibus se de Rep. & ratione legum ferendarum disputaturum pollicetur. Aduersantur Arist. in primo cap. secundi lib. de Rep. quo loci se prius de morib. disseruisse affirmat inquiens; Aequalis compensatio ciuitates seruat incolumes, vt supra dictum est in libris de moribus. Aduer-D santur primo capiti magnorū moralium, quo loci scientia de moribus nuncupatur principium continens facultate vniuersam Ciuilem scientiam. Aduersantur rationi: quia communis finis, communiaq; principia Ciuilis scientię primò explicanda sunt; id autem fit in libris de moribus. Fundamenta eorum facilè euertuntur. Inquiunt totum primò esse declarandum. Respondeo, libros de moribus rectius dici totum, vniuersum, & principium, quàm eos de Rep. quoniam in eis explicantur communia principia, communis finis, communiaq; semina, facultate, & virtute cætera omnia includentia. Sententia Aristotelis in primo de Rep. quod ciuitas sit prior, vera est facta comparatione inter curam publicam vt totius, & domesticam, ac singulorum hominum, vt partium eius; non autem comparando libros de moribus, cum libris de Rep. iam enim patefeci in libris de moribus communia declarari, non autem agi solum de particulari singulorum institutione. Confirmationi sumptæ ex decimo de moribus respondeo similiter inquiens, leges conducere institutionibus & singulorum, & familiarum: at ratio condendi leges ex libris de moribus elicitur; & propterea primò addiscenda attinentia ad mores, mox per ea sunt condendæ leges; quibus legibus & vrbes, & familiæ, & singuli formantur, & diriguntur: non enim iuuenes legibus instituendi, sunt illi, qui rectam ferendarum legum rationem possidere debeant.

Opinio prima.

Fundamētum.

Confirmatio.

Euersio.

Opinio

Opinio secunda, eius reiectio, & verioris explicatio: Cap. XXIX.

Opinio secunda.

COmmunis opinio Latinorum Interpretum est, libros de moribus esse primos, eos sequi libros œconomicos, postremos esse libros de Rep. Ratio eorum est: quia a principijs, & simplicioribus est ordiendum; singuli homines, qui in libris de moribus instituuntur, sunt principia familiæ; familiæ autem sunt principia ciuitatum.

Reiectio.

Hanc opinionem non esse veram, satis patet ex dictis: falsum est enim, libros de moribus esse paratos pro sola institutione singulorum; nam præsertim sunt ordinati ad commune, & publicum bonum. Præterea falsum est, quòd institutio singulorum & familiæ præferenda sit institutioni vniuersæ Reip. nam partes sequi debent institutionem totius, non econtra; vt monuit Aristot. in primo de Repub. cap. 2. Præterea apertè Arist. in postremis verbis decimi Moralium Nicomac. nectit libros eos cum libris de Rep.

Opinio propria.

Dicamus itaque libros de moribus primum in ciuili scientia sibi optare locum; eos sequi libros de Rep. postremos esse libros Oeconomicos, tanquam appendices librorum de Repub. vt etiam in præcedentibus patefeci. B Hoc patet auctoritate, & ratione. Auctoritate: quia Aristot. in prooemio Moralium Nicomac. & in prooemio Magnorum Moralium libros de moribus statuit primos, vt iam patefeci: hos sequi asserit libros de Repub. vt constat ex calce decimi Moralium Nicomac. Id ipsum asseritur in primo de Repub. cap. postremo his verbis. De viri autem & mulieris, filiorumque & patris virtute, & conuersatione adinuicem; quid rectè, vel contra; & quomodo oporteat hoc quidem facere, ab illo autem abstinere; in his quæ in Rep. inspiciuntur, necesse est intueri: nam cum omnis domus sit ciuitatis pars, illi autem domus; virtus autem partis totum respicere debeat; necesse est inspicienti ad Remp. filios, vxoresque instituere; siquidem refert ad rectam institutionem Reipub. pueros, & mulieres esse bene institutos: quare cum de his determinatum sit, de reliquis autem in alijs sit dicendum; omissis propositis tanquam finem habentibus, alio sumpto principio disseramus &c. Ex his verbis accuratè consideratis elicitur primo instituere, curam singulorum & domesticam ad Rempub. proximè pertinere. Colligitur secundò, si seorsum agitur de œconomicis, descendendo ad regulas quasdam, & ordines proprios; vt fit in libris œconomicis; C eam considerationem debere elici ex institutione Reip. eamque sequi. Colligitur tertiò, quòd si primus liber de Republ. versatur in attinentibus ad familias; id fit non ob ordinem institutionis familiæ, cum ea institutio debeat sequi institutionem totius Reipub. sed solùm quatenus familiæ sunt modo quodam principia, & semina Reipub. Denium hoc confirmatur ratione: nam declaratis communibus, quod fit in libris de moribus, sequitur agendum de toto; ex cuius institutione, & legibus pendet institutio partium.

Quo genere ordinis sit vsus Arist. in ciuili scientia, & præsertim in libris de moribus. Cap. XXX.

PRoponebatur tertio loco considerandum; quo genere ordinis sit vsus Arist. in tota ciuili scientia, & præsertim in libris Moralium Nicomachiorum. Qua de re prætermissis aliorum sententijs, dico, Aristotelem ordinem resolutiuum seruasse, satis similem illi, quem medici definitiuum appellant. Ideo iure Eustra. primo Moralium cap. 7. inquit ordinem illum esse similem ordini definitiuo Artis medēdi: dico similem; quia, vt mox D patefaciam; in parte differt. Est similis, quia Arist. primò communem scopum ciuilis philosophiæ sibi proposuit, nempe summum bonum; illud definiuit; ex definitione mox occasionem sumpsit disserendi de Virtute, & cunctis ordinatis in illum finem. Conspicua apparet resolutio in libris de moribus: nam Aristot. a fine orditur, quem definit; mox sumpta in definitione vsque in prima principia ad ciuilem pertinentia resoluit. Insuper loquens de virtutibus prius agit de moralibus, quàm de attinentibus ad intellectum, quæ sunt principia moralium: & loquens de summo bono, primò communem eius dedit definitionem amplectentem duos eius gradus; demum in calce, nempe in decimo Moralium, resoluit illud in partes & gradus; adeò vt in potioribus capitibus conspicua resulgeat resolutio.

Opinio quorundā.

At quia dixi ordinem seruatum ab Aristotele in parte esse similem ordini definitiuo medicorum, obijciunt nonnulli, & inquiunt ordinem Aristotelis non posse dici definitiuum: quoniam in ordine definitiuo non pars, sed vniuersa ars definiri debet, vt fecit Galenus. Insuper addunt progressum Aristotelis a definitione summi boni ad virtutes non esse ordinem, sed methodum. Verùm hi apertè hallucinantur:

Euersio.

Primò, quia triplex statuunt genus ordinis distinguentes definitiuum a resolutiuo: Secundò, quia perperam explicant, quomodo fęlicitas se habeat ad ciuilem scientiam: nam

fęlicitas

A felicitas non debet censeri pars eius considerationis, sed communis scopus facultate vniuersam ciuilem scientiam includens, ex quo desumitur modus considerandi ciuilis. Tertiò minus rectè percipiunt, quid sit de ratione definitiui ordinis; nam, vt in præcedentibus patefeci, in ordine definitiuo nedum valemus ordiri a communi artis definitione, verùm etiam a definitione, verùm etiam a definitione communis finis; ordo enim eatenus dicitur definitiuus, quatenus ex definitione elicimus occasionem explicandi principalia capita ad definitum, ac ad eam disciplinam pertinentia. Similiter errant, dum inquiunt, progressum a definitione summi boni ad virtutem non esse ordinem, sed methodum: nam si methodus esset, tunc summi boni definitio primò tradita deberet nobis declarare virtutem, & esse principium cognoscendi illam, cuius oppositum verum est; nam ex declaratione virtutis elucescit definitio summi boni, non econtra. Præterea finis & ordinata in finem, non methodum, sed ordinem constituunt: ita se habent virtus, & summum bonum: rectè itaque dictum est in Moralibus Nicomachijs seruari ordinem resolutiuum, in parte similem definitiuo. Et si quis obiiciat, quia Aristot. prius in sexto libro loquitur de sapientia, & scientia; mox in decimo de fine, & summo bono in contemplatione posito; ac ita finis vltimò declarari videtur. Respondeo: satis B est pro constitutione ordinis resolutiui, vt primò vniuersè sermo sit de fine; veluti vniuersè in primo libro verba fecit Philosophus de summo bono; nam hoc seruare licet in omnibus, quòd nunquam finis exactè elucescit, non explicatis ordinatis in illum; ideo in decimo libro, explicatis cæteris, distinctiùs partes summi boni declarantur, & comparantur adinuicem. Similiter, dum inter se comparantur partes vniuersam Ciuilem scientiam constituentes, in eis refulget ordo resolutiuus: nam in libris de moribus vniuersè declaratur summum bonum, & finis totius Ciuilis scientiæ: mox in libro de Rep. explicantur formæ Reipublicæ, Magistratus, & Leges; quorum ope finis ille acquiritur, effunditur per Vrbes, & conseruatur: demum in œconomicis regulæ ex toto prodeuntes, eique consentaneæ familijs aptantur. Iure Philosophus in Ciuili scientia seruandum censuit ordinem resolutiuum ex prænotione communis finis: ille enim nedum disciplinis ad operationem dirigentibus est summopere accommodatus, vt patefeci; verùm insuper, cum homines summopere ad vitia sint procliues, dum eis proponitur finis, & summum bonum, id summopere valet eos a vitijs reuocare, ac inuitare ad Virtutem. Demum id fieri debuit, quoniam vniuersa rectitudo humanarum actionum ex summo bono tanquam ex regula, & mensura petenda est. Et quia de eo variæ circumferebantur C veterum opiniones, ob quas facilè esset errare; propterea primò necessarium fuit eas explodere, animos purgare, veritatemque patefacere; vt ita constantiùs, & rectiùs pertinentia ad Ciuilem scientiam explicarentur, in congruentemque finem dirigerentur.

Dubitatio. *Sol.* *Cur Arist. sit vsus ordine resolutiuo.*

Resolutio Vniuersæ Ciuilis scientiæ, eiusq; in decem gradus distributio. Cap. XXXII.

Ordo ab Aristotele seruatus, vt eius instituto inseruiebat, optimus apparuit. Ego tamen cupiens cuncta ad Ciuilem scientiam pertinentia in capita redigere, eorum ostendere connexionem, & quo ordine quasi gradus a nobis percurri debeant ostendere, aliquantum ab eius ordine recessi: ac, vt exactior consurgeret notitia, ordoque generationis in nobis cum ciuilium habituum, tum attinentium ad eos lucidior pateret; D magis ordine compositiuo sum vsus. Agam namque primò de Materie, in qua versantur morales virtutes; nempe de animi perturbationibus, quæ nobis primò per naturam competunt, & primum gradum constituunt. Agam secundò de Principijs virtutum. Tertiò progrediar ad semiuirtutes; ita enim cum Theage nuncupari congruenter possunt continentia, tolerantia, obedientia, verecundia, & similes. Quartò statutis principijs, declarataque semiuirtute, agam de virtute Morali. Quintò progrediar ad virtutes rationis, & mentis: Eleuabor sextò ad virtutem Heroicam. Septimò, declaratis virtutibus, de vsu, & fructu quodam principali earum verba faciam; nempe de Amicitia. Octauò; quia virtutes, vt pariant summum bonum, instrumenta exposcunt; agam de instrumentis virtutum, & summi boni. Quibus decursis ad finem properans agam nonò de fine virtutum, quod est summum hominis bonum. Et quia nitendum est, vt hoc summum bonum pro facultate commune reddatur, acquiratur a populis, per vrbesque effundatur; propterea agam Decimo de conseruanda virtute, & summo bono, illisque in vrbes, & Respublicas propagandis; in quo tanquam in postremo Ciuilis scientiæ fine, requiescam. Ita patebit, quomodo hæc salutaris philosophia in partes distribuatur; quomodo partes illæ,

C &gradus

& gradus a primo ad vltimum connectantur; ac demum, quomodo ab eo percurri debeant, A
qui ciuilis Philosophus expetit nedum vocari, sed esse. Cum varia percurrerim, ad Ciuilem
scientiam nos parantia, & manuducentia, de eius vtilitate, per quam ad eius studium inuita-
remur, nihil dixi, & iure optimo profecto: ea enim adeo ex se conspicua est, vt pro ea
illustranda nil clarius enunciare valeamus: statim enim, quod dicimus illam esse
Methodum assequendi summum bonum, esse Methodum qua docemur cun-
ctis recte vti, esse Methodum dirigendi cuncta in finem optimum, esse
Methodum eliciendi bonum ex rebus omnibus, & demum esse di-
sciplinam nobis Arma parantem, quibus aduersa Naturæ,
& fortunæ tela obtundere valeamus, luce clarior
in ingenuis animi eximia eius vtilitas ful-
get, quæ ad sui considerationem
eos excitat allicit, &
inuitat. B

FINIS INTRODVCTIONIS.

FRANCISCI PICCOLOMINEI SENENSIS,

CIVILIS PHILOSOPHIAE GRADVS PRIMVS

De materie virtutum, hoc est de animi perturbationibus.

P R O OE M I V M.

A TAM familiares humano Generi sunt Animi perturbationes, adeoque cum eius Vita sunt complicatę; vt in omni hominum gradu & conditione inueniantur, in omni ętate appareant, in omni actione sentiãtur; ac frequenter nobis adeò dominentur, vt nos latenter inuadentes inuitos trahant, ducant ad libitum, iudicium peruertant, nõ sinant in sententia manere, antę consultationem ad agendum nos rapiant; & non secus ac nobiscum orti educatique Dęmones, uniuersam uitam (nisi corrigantur) confundant ac regant. Quam nim apud Virgilium Nisus persentiens, exclamans dixit. 9. Aeneid.

Dij ne hunc ardorem Mentibus addunt.
Euriale, an sua cuique Deus fit dira Cupido?

B . Ac Plato in Conuiuio, Amorem, Perturbationum uehementissimam, magnum Dæmonẽ nuncupauit: Iamblichus quoque in libro de Mysteriis Aegyptiorum, Perturbationes clauos esse dixit, quibus animi corporibus affigerentur. Sect. 2. cap. 6. Cum itaque nati simus obnoxii vehementioribus animi quàm corporis morbis, & summopere simus soliciti de morbis corporis, & de importuna peste: quæ hac tempestate VENETIAS, Vrbem admirabilem, & Venerandam; necnon PATAVIVM, bonarum Artium illustrem Academiam, uehementer affligit, & excruciat: longè magis de Animi perturbationibus soliciti esse tenemur; cum ex earum consonantia, & dissonantia, potioris nostræ uitæ salus, & pernicies consurgat. Magis de Animi, q̃ corporis morbis tenemur esse soliciti. Non igitur iniuria ego his æstiuis feriis, onere publicarum Lectionum leuatus; & partim assuetudine, partim urgentis pestilentiæ timore, domi sponte occlusus, vt ocium hoc in honestum negotium conuerte-
C rem, & studia contemplationis, in leuiora commutarem; de Perturbationum genere aliquid scribendum mihi proposui: non enim me latet non posse corpus bene valere, nisi bene valeat animus, ac animi congruente valetudine, omnem aduersam corporis valetudinem fælicissimè corrigi. Sex capita ad perturbatiões p̃tinentia. Cumque varia sese mihi offerant ad Perturbationum notitiam pertinentia, egõ sex potiora capita eligam, in eisque cumulatè versabor: declarabo namque, Quid sint, Cui animę parti competunt, Quot sint, Num sint omni ex parte prauæ, An sequantur corporis temperamentum; Ac demum, num soli homini, uel etiam iumentis & feris conueniant. Ex horum enim explicatione ferè omnia, ad communem Perturbationum notitiam pertinentia, reddentur nota, & conspicua.

D

Explicantur nonnulla inuentioni Definitionis Perturbationum conducentia. *Cap. II.*

ANimi Perturbatio siue affectio, quæ græcè πάθη, dicitur, non est facultas aliqua Animæ nostræ, neque habitus assuetudine acquisitus; sed commotio quædam media inter facultatem, & habitum; ut enim per naturam prędit sumus facultate ridendi, ex qua deinde risus eius actio prodit; ita natura nobis competunt facultates irascendi ac cupiendi, ex quibus quasi actiones, mixtę tamen cum uariis perpessionibus, huiusmodi animi Perturbationes prodeunt. Nomine igitur Perturbationis, non facultatem, sed facultatis affe-

ctionem, numerisque functionem significamus: quotiescunque exactè definire volumus vel A
affectionem, vel actionem aliquam ex facultate prodeuntem, id efficere debemus per omne genus causæ; vt nos monet Philosophus sub initio octaui Metaphysicæ; necnon in procœmio de anima, cont. 15. quo loci id ipsum exemplo iræ manifestauit, inquiens: Vt irasci motus existit talis corporis, aut partis, aut facultatis, ab hoc, gratia huius. Atque id ipsum affirmauit nedum in secundo Poster. verùm insuper in sexto Metaphy. cont. primo, & iure profectò: cum enim hæ sint formæ, & accidentia quædam nobis per principia naturę competentia, debet primò per definitionem explicari forma, quod nō potest rectè fieri sine materie, & subiecto, in quo est: insuper quoniam pendent ab obiecto vt ab excitante eas, per intermediam cognitionem specie distincto, in finemque tendente, ideo hæc quoque sunt explicanda; & inde consurget definitio sola positione a demonstratione distincta. Hæc Perturbationum definitio omnibus suis numeris absoluta, non a Ciuili Philosopho, sed a Physico tradenda est: Physici enim munus est, nedum corpora Physica, verùm Principia quoque eorum, & Affectiones speculari. Cum igitur Perturbationes sint affectiones animalium, quæ sunt corpora Physica, iure a Naturali Philosopho debent exactè definiri. Has considerat Physicus, & definit in gratiam scientiæ; Rhetor in gratiam suasionis, vel dissuasionis; Ciuilis Philosophus eas considerat vt virtute formandas & corrigendas, Definitiones autem petit præsertim a Physico, illisque vtitur. Frequenter tamen in Ciuili B
scientia, vt etiam in Rhetorica, inueniuntur cum perturbationum, tum etiam multorum aliorum definitiones, non ita omnibus suis numeris absolutæ, nec ex fontibus Philosophiæ Theoricæ haustæ; sed potius populariter, modoque Dialectico traditæ; cum hoc instituto illius disciplinæ sit satis. Ideo inquit Arist. in procœmio de Anima, cont. 16. Vario modo definiet Physicus, & Dialecticus vnumquodque eorum; vt ira quid est? hic enim appetitum recontristationis, aut aliquid huiusmodi; ille autem feruorem sanguinis, aut calidi, circa cor. Vario itaq; modo a Physico, & Dialectico Perturbationes Animæ definiuntur: & quamuis verbis nuper relatis dicatur a Philosopho, Physicum definire per materiem; non propterea putandum est, quod non definiat per omne genus causæ. Definit profectò per omne genus, vt ex eodem cōtextu colligitur, ac etiam ex secundo Physicorum, cont. 70. dicitur tamē definire per materiem, hoc est per propria magis, & tanquam per id, per quod contradistinguitur a definitione Dialectica. Eliciuntur perfectæ definitiones perturbationum, partim ex declaratis in libris de anima, vbi animæ facultates explicantur; partim constare deberent ex libris, qui Parua naturalia dicuntur, in quibus animalium actiones affectionesque variæ considerantur: ideo dicitur, Aristotelem composuisse li- C
brum de Ira, nec non de Voluptate, qui si extarent, & physicè de his ageretur, inter libros Paruorum naturalium numerandi essent. Euenit tamen frequenter, quod Philosophus in scientijs ad vltimas species non descendit; & multa negligit tanquam conspicua ex communibus; ac principijs ab eo explicatis, de quibus cumulatiùs, & distinctiùs mox agitur in disciplinis inferioribus, quæ vti illis debent, & quibus inseruit eorum distinctior explicatio. Hoc seruauit Philosophus in consideratione Metallorum, Fossilium, Plantarum, necnon Perturbationum. Ideo in Ciuili scientia, & in lib. Rhetoricorū, qui cum Ciuili scientia est complicatus, latius & distinctius in perturbationum explicatione versatus est: præsertim tamen in libro Rhetoricorum singulas species accuratiùs diuisit, distinctiùsque explicauit, quoniam Rhetor sua oratione præter tum magis ad singulas descendit.

Quomodo affectione: definiri debeat.

A quo exactè definienda perturbatio animi.

Cur nonnunquam rerum species sphysicis negliguntur.

An Perturbatio sit Actio, vel potius Perpessio. Cap. III.

Vt naturam ac conditionem Perturbationum exactiùs cognoscamus, rectiùsque valeamus eas definire; nos minimè fugere debet, Perturbationes animi varia ratione D
cum actiones, tum perpessiones dici posse: quod vt appareat, ordo, quo excitantur, est considerandus. In excitanda Perturbatione primò se nobis offert obiectum, veluti iniuria, aut aliud simile; hoc mouet sentiendi facultatem; quæ excitata illud cognoscit, eaque cognitio vim imaginandi attingit; quæ obiectum primò absolutè iudicat, mox cum conditione boni, vel mali, siue afferentis nobis delectationem vel tristitiam: quo iudicio siue obiecto in esse cognito, excitatur appetitio pro adeptione vel fuga: in quo excitando alterantur spiritus, permutantur, ac certo quodam modo corpus afficiunt; mox per vim imaginandi vnà cum appetitu diriguntur instrumenta motus ad fugam, vel adeptionem. In vniuerso hoc ordine triplex consideratur motus, vnus facultatis cognoscentis ab obiecto, secundus facultatis appetentis a iudicio, tertius totius animalis a facultate appetente & instrumentis. Primus est causa secundi, & secundus tertij. Primus magis est spiritalis, & minus propriè dicitur motus; secundus magis corporeus, magisque propriè dicitur motus; tertius iam propriè penitus motus est. Hic tertius, quo sequimur, vel vitamus obiectum, non est perturbatio, sed perturbationem sequitur. Motio quoque prima facultatis ab obiecto, necnon iudicium eius, Perturbatio non est, sed ori-

Triplex subordinatus motus.

A go,& principium perturbationis. Perturbatio autem est ea media commotio considerata in facultate appetente, vergente ad obiectum cum quadam spirituum agitatione. Quæ media commotio ad tria potest referri; primò ad obiectum in esse cognito, secundò ad facultatem appetendi, tertiò ad corpus viuens siue partem eius: quæ tria ita se habent, vt obiectum solùm moueat; vis appetens primò moueatur, mox moueat; corpus tantùm moueatur: ac ita perturbatio ex parte obiecti est solùm actio; ex parte facultatis appetẽtis est primò perpessio, mox actio; ex parte corporis tantùm perpesio. Præsertim autem perturbatio ad vim appetendi refertur; hinc modò actio, modò perpesio dicitur: nuncupatur actio ab Aristotele in tertio de Anima 29. dicente: Et est delectari & dolere agere sentiendi medietate ad bonum vel malum, quatenus talia sunt &c. Ex quo colligo minus rectè, Scotum in 4. sent. dist. 47. asseruisse perturbationem esse solam perpesionem, ab actione virtutis appetentis distinctam, nam Aristot. eam esse actionem dixit. Quod confirmatur: quia in secundo de anima, 38. ostenditur, animam esse causam vt finem, vt formam, & vt efficientem; est enim efficiens suarum operationum: hinc affectio inter operationes immanentes numerari debet, veluti irasci, & amare, non secus ac videre; nam saltem vnà cum obiecto in esse cognito facultas appetens operatur in perturbationis productione. Assero tamen perturbationem rectius perpesionem, quàm actionem dici, Cõtra Scotum.

B cum ex perpesione oriatur; & sit perpesio quædam tum facultatis appetentis ab obiecto, tum viuentis vel partis eius, vt patet ex proœmio de anima, ac in ea perpesione præsertim posita est natura & conditio eius: hinc πάθος siue perpesio nuncupatur. Insuper cum omnis Perturbatio potisimum sit perpesio, ea tamen maximè perpesio est, quæ rationem præcurrit, vel ei aduersatur: tunc enim ab obiecto cognito penitus ducimur ac rapimur; perturbationes autem, quæ sequuntur rationem, minus sunt perpesiones.

Definitiones Perturbationis ab alijs traditæ referuntur, ac reijciuntur. Cap. IIII.

Stoici, qui in attinentibus ad mores accuratisimi fuerunt, varias dedere perturbationum definitiones: Zeno enim (referente Cicerone 4. Tusculanarum quæstionum) dicebat, Perturbationem esse aduersam rectæ rationi contra naturam animi commotionem. Definitiones traditæ a Stoicis.

C Alij ex Stoicis asseruerunt esse plus æquo vehementem turbidumque animi motum: Nonnulli prauam intemperantemque commotionem vires suscipiẽtem a deprauato iudicio. Hæ, ac similes a Stoicis traditæ definitiones, iure damnãdæ sunt: supponunt enim communem eorum errorem, quòd perturbationes soli competãt homini, sint omni ex parte prauæ, rationi aduersæ, ac cũ natura pugnantes; quod a vero abhorrere suo loco latisimè demonstrabitur. Perperam itaque inquiunt, eas absolutè esse prauas, nimium vehementes, naturæ aduersas, cum ratione pugnantes, & similia. Hæc enim non vniuerso Perturbationum generi, sed solùm exuperantiæ humanarũ perturbationum conueniunt, neque naturam & conditionem earum patefaciunt; cũ non explicent, neq; vnde re vera oriantur, neq; cui animæ parti conueniant, quid propriè sint, quemuè vsum præbeant. Andronicus, necnon Alcinous, alijque nonnulli, qui hos sequuti sunt, Perturbationem dixerunt esse animę motionem rationis expertem, consurgentem ex opinione boni vel mali. Quæ definitio, quamuis præferenda sit definitionibus Stoicorum; quatenus Perturbatio ab his nõ dicitur aduersa rationi, sed ad partem animæ dicatur pertinere Euersio eorum. Andronicus & Alcinous.

D quæ rationis est expers: tamen approbanda non videtur. Tum quia finis in ea non apparet: tum quia nomen opinionis perperam in ea vsurpatur; opinio enim ex sententia Aristotelis in secundo de Anima, cont. 152. ad partem animæ rationalem pertinet: perturbatio verò ad appetitum sentiendi: tum quia bonum & malum, quæ excitare dicuntur perturbationes, sunt mouentia nimium communia ac remota; quæ in sua potiore significatione sumpta, præsertim ad voluntatem pertinent: tum demum quia, vt inquit Aspasius, possunt nobis cõuenire perturbationes sine vlla opinione & assensu, per solam imaginationem; vt per ridicula voluptate afficimur, etiam si nil boni vel mali nobis adesse opinemur. Definitionem in parte similem dedit Boethus inquiens, Perturbationem esse motionem eius animæ partis, quæ rationis est expers, magnitudine quadam præditam: addebat autem hoc, quia nonnullos paruos motus ad hanc partem attinere existimauit, quos ob paruitatem non censuit debere dici perturbationes. Quam sententiam non iudico veram: non enim magnitudo est de ratione perturbationis: primò, quia maius & minus non constituunt speciem distinctam: secundò, quia dum magnitudinem addimus, id quod nimium est, indicare videmur, non autem vniuersam perturbationis latitudinem. Aspasius in secundo Moralium Nicomachiorum, capitulo tertio, Perturbationem definiens dixit esse motionem eius animæ partis, quæ rationis est expers, a voluptate vel dolore productam. Quæ definitio etiam dubia est: Primò, quia finem perturbationis non explicat: Secundò, quia non declarat, ad quam animæ partem rationis Boethus. Aspasius.

 expertem

expertem petineat: Tertiò, quia Aſpaſius videtur ſibimet aduerſari; nam primò inquit, pertur- A
bationes produci a voluptate & dolore, mox ait dolorem & voluptatem eſſe genera perturba-
tionum; dicere autem, quòd ſint genera perturbationum, & quod perturbationes indicant,
proculdubio inuicem pugnant; definitio enim perturbationis debet generi conuenire: ea au-
tem definitio voluptati & dolori minimè conuenit, vt conſpicuum eſt: Præterea genus non di-
Academici. citur inducere & excitare ſpecies, ſed eas vt partem conſtituere. Academicorum nonnulli aſ-
ſeruerunt perturbationem eſſe motum animi rationis expertis, gratia alicuius boni vel mali: in
qua definitione nec cauſæ omnes apparent: nec omni ex parte verum eſt id quod dicitur, quòd
ſint gratia alicuius boni vel mali: quoniam, dum inquiunt eſſe boni alicuius vel mali cauſa, aut
volunt pateſacere finem, aut originem; non finem, quia de ratione finis eſt tantùm bonum,
non malum; ſi originem indicant, miſſum faciunt finem. Præterea bonum & malum ni-
mium vniuerſalia ſunt, & communia omnibus actionibus, ac perpeſsionibus. Denium, ſi Pla-
tonem ſequuntur, deberent cum eo in Philebo dicere perturbationem omnem oriri ex con-
curſu voluptatis & doloris: ex eius enim ſententia ſunt motiones facultatis appetentis, con-
Latini nōnulli. ſurgentes ex permixtione voluptatis ac doloris. Propterea Latinorum nonnulli dixere. Pertur-
bationem eſſe motionem facultatis appetentis ab obiecto ſuaui vel moleſto, ad iucunditatem
vel moleſtiam ducens, ob conſenſionem quandam naturalem, vel diſſenſionem facultatis ab
obiecto. Quæ definitio reijcienda eſt. Primò, quia finis non eſt iucunditas vel moleſtia, ſed fu- B
ga moleſtiæ & adeptio iucunditatis: quòd ſi dum iraſcimur, cupimus alium triſtari; finis ta-
men eſt ea iucunditas, qua afficimur ob inimici contriſtationem; non enim triſtitia, quæ ma-
lum eſt, obtinet rationem finis. Præterea inquit Ariſtot. in ſexto topicorum loco 68. diminu-
tas eſſe definitiones Perturbationum, dum in eis non ponitur, quod apparet: ex eo enim quòd
obiectum tale apparet, oritur Perturbatio. Demum ſuperuacaneum eſt apponere, quòd pen-
deat ex naturali conſenſione, ac diſſenſione; ſat enim eſt dicere ex obiecto ſuaui, vel moleſto:
nam obiectum videtur tale, nedum ob naturalem cōſenſionem ac diſſenſionem, verùm etiam
ob habitus & conſuetudinem. Dubiæ itaque ſatis mihi videntur definitiones ab alijs traditæ:
propterea aliam excogitare debemus.

Propria Perturbationum Definitio, eiuſque explicatio. Cap. V.

Propria definitio. PErturbationum genus vnà cum Ariſtotele ita definiendum cenſeo: Perturbatio eſt mo-
tio appetentis ſenſuum facultatis, necnon ſpirituum cordis, ab obiecto, quod per vim C
imaginandi vel iucundum nobis, vel moleſtum apparet, pro moleſtia vitanda, fruenda-
que iucunditate. In hac definitione omnes cauſæ eluceſcunt. Nam motio eſt forma
communis: quæ tanquam in principali fundamento conſideratur in facultate appetente; tan-
quam in inſtrumento & proxima materie in ſpiritu, tenuioreque parte ſanguinis, cordis, & præ-
cordiorum: ideo Ariſt. in Procemio de anima, cont. 15. docens iram definire, nedum de facul-
tate, verùm etiam de parte corporis mentionem fecit. Perturbatio igitur dicitur motio: quia
ea nōn eſt vis animæ, quæ per naturam & ſemper nobis ineſt; non habitus, qui firmus & con-
ſimilis ſemper eſt; non idolum & Phantaſma, quod emittitur ab obiecto & ſeruatur in memo-
ria: ſed motio excitata ab obiecto cognito, quod per vim imaginandi iucundum nobis vel mo-
leſtum apparet. Fit mentio de virtute imaginandi, quia eius iudicium proximè excitat appeti-
tiones ſenſuum: hinc Ariſt. in tertio de anima agens de facultate mouendi, vim imaginandi, &
appetitum aſſeruit proxima principia motus: & in ſecundo de anima, cont. 20. voluptatem &
dolorem vnà cum ſenſu, appetitu, & imaginatione iuncta reperiri affirmauit. Additur, quod ap-
paret; vt ſeruetur regula Ariſtotelis in ſexto topic. loco 68. Ac pro fine accipio iucunditatem, D
eiuſque adeptionem, potius quàm iucundum; vt ſeruem ſententiam Philoſophi in ſexto topic.
loco 58. monentem, concupiſcentiam rectius per delectationem, quàm per delectabile defini-
ri, cum ea magis ſit finis. Hæc definitio (vt ex ſe conſtat) ſola ſuarum partium poſitione a demon
Dubitatio prima. ſtratione diſtinguitur. At dubitare quis poſſet. Primò: quia perturbatio nonnunquam oritur
non ex ſenſu, ac imaginatione iucunditatis, vel moleſtiæ, ſed ex ſolo rationis imperio, & manda
Secunda. to Mentis; vt in homine euenit rectè inſtituto, qui ſola ratione mouetur. Inſuper non ſemper
finis videtur eſſe iucundum; vel moleſtum, ſed nonnunquam honeſtum; & præſertim in atti-
nentibus ad facultatem iraſcendi, quæ pro ratione frequenter pugnat aduerſus cupiditatem: iu
cunditas autem & moleſtia videntur eſſe proprij fines cupiditatis, non autem omnium pertur-
Tertia. bationum. Præterea adhuc ea definitio minimè videtur conſimilis definitioni perturbatio-
num traditæ ab Ariſtot. inquit enim ſub initio ſecundi Rhetoricorum, perturbationes eſſe mo-
tiones, quæ faciunt, vt homines immutati non eodem modo de eiſdem rebus ſentiant, quas do
lor ſequitur vel voluptas: ita in ſecundo libro Moralium Nicomachiorū inquit, perturbationes
eſſe

A esse eas mutationes, quas sequitur voluptas, vel dolor: ego igitur secus definiens, videor ab
Aristotele recedere; & præsertim ab eo videor dissentire, quoniam ipse semper dicit, eas sequi
voluptatem, & dolorem, quod ego missum feci: demum non constat, an tradita definitio Quarta.
competit voluptati, & dolori.

Soluuntur instantiæ aduersus definitionem Perturbationis allatæ. Cap. VI.

NOn leuia profectò sunt ea dubia, quę ex tradita definitione emergunt. His tamẽ pro
facultare satisfaciens; de primo dico cum Arist. in 3. de Anima, nec non in libro de
motu animalium, Mentem solùm mouere a longe, nõ proximè; nec esse commi-
ne, & adæquatum principium motus animalium; & nunquam mouere sine inter-
media Phantasia, & appetitu: nos autem in definitione accipere debemus principium adęqua-
tum, & proximum, per quod sine medio excitantur perturbationes. Ideo Arist. in 3. de Ani.
B cont. 57. inquit: Vis appetendi non est sine Phantasia, Phantasia autem omnis aut est per ratio-
nem, aut per sensum; hanc secundam habent etiam cętera animalia pręter hominem, primam
autem solus homo habet, &c. per Phantasiam autem cum ratione significauit Arist. non cogi-
tatiuam illam ab Auerroe perperam excogitatã; vt censent nonnulli; sed apprehensionẽ obie-
cti a facultate imaginandi, approbati per rationem, vt euenit in prælectione: nunquam igitur
ratio mouet sine phantasia eam sequente, vt latius ostenditur in lib. de motu animalium, pręser-
tim cap. 5. & 6. Dubitabatur secundò, quia non semper finis videtur esse iucundum, vel mole- Solutio
stum, sed solùm hoc videtur conuenire perturbationibus cupiditatis: quod confirmatur per secundæ.
Arist. in 6. Topic. loco 58. dicentem, cupiditatem rectius definiri per delectationem, quàm per
delectabile: clarius in 4. Topic. loco 51. inquit, tristitiam non esse genus iræ; quoniam tristitia
est in parte concupiscibili, ira verò in irascibili. Respondeo, iucundum, & molestum dupli-
citer vsurpari: primò pro delectatione attinente ad gustatum, & tactum, quæ vehemens est, &
pro tristitia ei opposita; in qua significatione ea vera sunt, quæ ex Arist. fuerunt relata: secun-
dò vsurpatur latius, vt extenditur ad iucunditatem, & molestiam vtriusque appetitionis; vbi
enim sensus & appetitio, ibi iucundum, & molestum necessariò reperitur; in qua significatio-
C ne sumpta fuerunt in definitione: & in eadem significatione in 3. de Ani. 29. Cum sensus iudi-
cat delectabile, aut molestum, vt affirmans, & negans prosequitur, vel fugit: nam sensus, vt sen-
sus tendit ad bonum vt delectabile; tanquam verò a ratione directus respicit honestum. Erat
tertia dubitatio, quia Arist. secus definit: Cui respondens dico, in varijs disciplinis posse Per- Solutio tertiæ.
turbationes vario modo definiri, ob distinctionem finium earum disciplinarum: ego exactam
ac potiorem definitionem inquirens, Aristotelem sum sequutus in Proemio de Anima, alijsq;
in locis; in quibus conditiones declarat pertinentes ad exactam definitionem earum, non ad
popularem, Rhetoriq; accommodatam; qualis est ea, quæ traditur sub initio secundi Rheto-
ricorum. Et dum additur, quòd Arist. vbique dicit perturbationes esse eas, quas sequitur volu-
ptas, vel dolor, quod ego missum facio: respondeo hoc virtute contineri in tradita definitio-
ne, quatenus dixi Perturbationem excitari ab obiecto, quod vel iucundũ nobis, vel molestum
apparet, pro molestia vitanda, &c. An autem ea definitio voluptati, & dolori competat, ex eo-
rum explicatione infra apparebit.

D *An Perturbatio ad facultatem appetentem, vel ad iudicantem pertineat. Cap. VII.*

EX his, quæ de Perturbationum genere dicta sunt, duæ emergunt difficultates: vna est, Prima dubitatio.
an rectè sit dictum, Perturbationem pertinere ad facultatem appetentem: altera est, si Secunda.
ad appetentem pertinet, num etiam pertineat ad voluntatem, quæ est vis appetendi hu-
manæ Mentis. A prima exordiens, Putarunt Stoicorum nonnulli, & pręcipuè Chry- Stoici.
sippus, Perturbationes esse iudicia, & opiniones: ideo Cicero in 4. Tusculanarum quæstio-
num ex sententia Zenonis, & Stoicorum inquit. Sed oẽs perturbationes iudicio censent fieri,
& opinione; itaque eas definiunt pręsius, vt intelligatur, non modò, quàm vitiosæ, sed etiam
quàm in nr̃a sint potestate: est igitur Aegritudo opinio recens mali pręsentis; in quo demitti,
contrahiq; animo rectum esse videatur: Lætitia opinio recens boni præsentis; in quo efferri
rectum esse videatur: Metus opinio impendentis mali, quod intolerabile esse videatur. Libi-
do opinio venturi boni, quod sit ex vsu iam præsens esse, atque adesse. Sed quæ iudicia, quæ-
que opiniones Perturbationum esse dixi; non in eis Perturbationes solùm positas esse dicunt;
verùm illa etiam, quæ efficiuntur perturbationibus; vt ęgritudo, quasi morsum aliquem

doloris efficiat. Hęc Cicero, quibus indicat ex sententia Stoicorum cum Perturbationes, tum A
Galenus.
pendentia ex eis in iudicio quodam, ac existimatione esse posita. Galenus in quarto de Platonis, & Hippocratis decretis cap. 2. has definitiones asserit datas a Chrysippo: quem mox cap. 3. inquit, dissentire a Zenone, cęterisq; Stoicis: quatenus illi perturbationes esse iudicia putarūt, quia ex iudicijs consurgerent; Chrysippus verò easmet esse iudicia affirmauit. Confirmatur horum opinio: quia homo, dum perturbatus est, longè secus iudicat, ac a perturbatione liber; ideo iure antiquus ille litigator sub Alexandro Macedonum Rege, reuocauit sententiam ab
Reiicitur sententia Stoicorū.
Alexandro irato traditam, ad Alexandrum non iratum. Horum opinio alienissima est a vero. Pro cuius notitia considerandum, quòd vis cognoscens & appetens, re & subiecto idem sunt, sola ratione distinguuntur, vt docet Philosophus in tertio de Anima, cont. 29. ob quam rationis distinctionem vna non videtur altera, & multa competunt vni, quæ non competunt alteri: veluti facultati cognoscenti competit iudicare obiectum, approbare, reprobare, excitare appetitionem, eamque dirigere; facultati verò appetenti conuenit motio, aspiratio ad obiectum, conatusque ad illud assequendum, vel vitandum: facultas cognoscens primò rem iudicat vt veram, mox vt iucundam, vel molestam, siue vt bonam, vel malam: dum eam iudicat
vt veram, non excitat appetitum; sed dum eam iudicat vt bonam, vel malam, non quidem B
absolutè, sed nobis, vel nostris; nam dempto hoc iudicio, non excitatur appetitio. Et iure
Cur facultas appetens, & cognoscens necti debeant.
hæ facultates iunctæ esse debuerunt: nam vis appetens cum ex se sit cæca, nil prosequeretur, vel vitaret, nisi a cognoscente facultate excitaretur, ac dirigeretur: pariter econtra inane esset iudicium boni & mali, nisi ei iuncta esset facultas assequendi illud, vel vitandi: facultati cognoscenti respondet obiectum sub ratione veri, & falsi; facultati verò appetenti respondet optabile sub ratione boni, vel mali, iucundi, vel molesti. Ex his patet Perturbationes ad facultatem appetendi pertinere, & propterea non esse opiniones, siue existimationes. Hinc Aristot. in 4. Topic. loco 61. inquit, timorem, & iram in irascendi appetitu reperiri; voluptatem verò, &
Tria considerãtur in facultate appetente.
tristitiam, in appetitu concupiscendi. In facultate enim appetendi tria considerantur; primò facultas; secundò motio, & perturbatio, tanquam perpessio eius, & modo quodam actio; tertiò habitus ex iteratis actionibus, longaque assuetudine confirmatus. Cum itaque perturbatio sit motio; ac motio non sit iudicium, siue opinio, nec pertineat ad facultatem cognoscentem, sed appetentem; iure nec iudicium censeri debet, nec ad facultatem cognoscentem proximè valet attinere, sed ad eam solùm pertinet, vt ad excitantem, ac dirigentem. Hoc lu-
cidissimè affirmauit, & confirmauit Philosophus in secundo de Anima, cont. 27. inquiens. C
Animalia autem omnia habent vnum ex sensibus tactum: cui autem sensus inest, huic lætitia, & tristitia, suaue & triste competit: quibus autem hæc, & concupiscentia; hæc enim est appetitio rei delectabilis. His verbis Aristot. manifestè asserit lætitiam, mærorem, cęterasq; alias perturbationes ad vim appetendi pertinere. Id ipsum patet ex obiecto: perturbationes enim obiectum quærunt, & fugiunt, non sub ratione veri, vel falsi, quod proprium est facultatis cognoscentis; sed boni, vel mali, iucundi, vel molesti. Eadem veritas redditur conspicua, perpendendo ea, quæ pertinent ad motum animalium: Phantasia enim, ac vis appetendi sunt proxima principia motus, phantasia sine appetitu non mouet, neque appetitus sine phantasia, vt nos docet Philosophus in tertio de Anima, 50. & 56. cont. appetitus tamen proximius mouet; quia actio sensus, & phantasiæ non est motio, actio verò virtutis appetentis motio nuncupatur ab Aristotele in tertio de Anima, cont. 54. inquit enim. Appetitio motus qui-
Ordo cōsideratus in productione motus.
dam est, aut actus. Nam in motus productione ex sententia Aristotelis consideratur hic ordo: primò optabile, vt mouens immobile mouet facultatem cognoscentem: inde oritur eius
cognitio per sensus externos, ac vim imaginandi: & primò cognoscitur absolutè, secundò D
cum subnotione boni; vel mali, iucundi, vel molesti: cum qua subnotione tertio loco excitat vim appetendi, cuius commotio non est sine alteratione aliqua spirituum, & corporis, per quandam refrigerationem, vel excalefactionem, contractionem, vel extensionem productam ab obiecto noto, cuius notio seruat in parte naturam, & conditionem externi obiecti: demum anima per cognitionem vt per ducem & dirigentem, per appetitum vt per proximè agitantem, auxilio spirituū ac cęterorum instrumentorum corporis mouet corpus totum, quemadmodum in libro de motu animalium, pręsertim cap. 5. & 6. docet Philosophus. Cum igitur perturbatio sit motio oriens ex iudicio boni, vel mali; & ea motio non sit iudicium, sed sequatur iudicium, vt vmbra corpus; iure non ad facultatem cognoscentem, sed ad appetentem pertinebit. Perperam itaque Chrysippus, & qui eum sequuntur, inquiunt, perturbationes esse opiniones, iudicia, vel existimationes: opinio enim, & existimatio, si propriè sumuntur, ad intellectum pertinent, vt patet ex calce secundi de Anima: perturbationes attinent ad partem rationis expertem; perturbationes pertinent ad vim appetendi: cui nedū opinio, verùm neque etiam vlla cognitio competit. At cū perturbationes non sint iudicia, minimè tamen sine iudicio fiunt; appetitio enim animalium cognitionem sequitur, & exposcit. Ideo Aristot. in 3. de Ani. 29. dixit: Cum sensus rem nouerit vt delectabilem, vel molestam, prosequitur, aut fugit.

A Insuper cum non sint iudicia, possunt tamen esse causæ, quòd homines perturbationibus vario modo affecti, vario modo iudicent, vt in earum definitione patefecit Arist. sub initio secundi Rhetoricorum. At est dubitatio, quia Arist. 3. de Anima 29. dixit: Et est delectari & dolere, agere sentiendi medietate, ad bonum aut malum vt talia sunt, &c. ac ita Arist. voluptatem sensibus, non appetitui tribuit. Respondeo, voluptatem attinere ad sensum vt ad iudicem; ad appetitum vt ad id, quod ex iudicio excitatur: insuper ibi Philosophus sumpsit sensum, vt etiam includit vim appetendi; quam in eodem contextu sola ratione inquit a sensu distingui.

An Perturbationes locum habeant in parte Animæ rationis compote. Cap. VIII.

Satis apertè constare censeo, Perturbationes ad appetendi facultatem pertinere. Verùm quia vt in sensu duæ appetendi facultates inueniuntur, vna cupiendi, altera irascendi; ita in parte rationis compote inuenitur voluntas, & prælectio: propterea considerandum B occurrit, nunquid vt in facultate appetendi sensuum, ita in ea Mentis locum habeant Perturbationes: & iure hoc fieri debet, cum pro omni parte adsint rationes magni ponderis, & auctoritates grauissimorum virorum. Quòd enim sit necesse, vt in ea quoque inueniantur, ex eo satis conspicuè elici posse puto: quia homo per facultates rationis expertes conuenit cum iumentis & feris, & perturbationes ad hanc facultatem pertinentes communes sunt vtrisque: at homo nedum his, verùm alijs quoque, ac vehementioribus perturbationibus est obnoxius ad gloriam, ad honorem, ad summum bonum pertinentibus; quæ cum hominis sint propriæ, est necesse, vt etiam ei competant per facultatem propriam, quæ rationis est particeps. Et confirmatur; quia innumera sunt, quæ humanam rationem agitant ac turbant, nedum præsentia, verùm præterita quoque & futura: innumera sunt, quæ nos optamus vel fugimus, non sensu, sed ratione nota, ob quæ summopere turbamur: ea igitur cum mente, non sensu percipiantur; in appetitu mentis perturbationes parere valent, non in eo sensuum. Ita Plutarchus nitebatur ostendere, hominem cæteris animantibus miseriorem, quia pluribus perturbationibus, quasi ventis continenter agitaretur: quod accuratissimè etiam fecit Plato in Axioco, hoc est dialogo de contemnenda morte. Insuper id ipsum hac ratione ostenditur; quia Perturbatio C ex sententia Aristotelis in secundo Moralium Nicomachiorum mediat inter habitum & facultatem; cum autem in mente habitus & facultates inueniantur, etiam necesse est vt inueniatur medium, Perturbatio scilicet, quæ congruente habitu formetur ac dirigatur. Præterea vitia & peccata ad mentem pertinere videntur, cum sint hominis propria, fiant liberè, & cum prçelectione: peccata autem ad eam partem attinere videntur, in qua reperiuntur perturbationes; cum perturbationes vel sint occasioues peccandi, vel ipsæmet sint peccata, dum modum non seruant. Insuper voluntas & prælectio sunt facultates appetendi; actus autem secundus facultatis appetentis perturbatio quædam esse videtur, vel saltem complicata cum ea; est enim motio pro vitando, vel assequendo obiecto. Præterea Gaudium & lætitia, Amor & odium, nedum ad sensum, verùm etiam ad intellectum pertinent; quæ vel sunt perturbationes, vel complicatæ cum eis: quod patet, quia Arist. in 4. Topic. loco 61. ait, Amicitiam ad voluntatem pertinere, Amicitia autem est inueteratus amor. Insuper in 10. Moralium Nicomachiorum in mente ponit gaudium; & ambigit, an summum bonum contemplationis in gaudio sit collocatum. Et Plato in Philebo menti tribuit gaudium, illique conuenire asserit secundas partes summi boni: quare si voluntati & prælectioni conuenit actio, conuenit etiam gaudium, quod est perfe-D ctio & finis actionis; si gaudium, & dolor; si hæc, & perturbationes, cum vel sint principia earũ, vel eas sequantur. Ideo Theologi Angelis Amorem & gaudium tribuunt; Dçmonibus tribuũt inuidiam, superbiam, & odium: & Academici Dæmones perturbationibus aiũt obnoxios, cum tamen ratione operentur. Horum sententia confirmatur auctoritate satis conspicua Aristotelis in 4. Top. loco 61. asserentis verecundiam pertinere ad partem animæ rationis compotem. Propterea Scotus eximius Theologus, & Philosophus in 3. sent. dist. 33. affirmat, etiam in voluntate inueniri perturbationes, congruente habitu corrigendas: quod etiam affirmat in primo senten. dist. 1. q. 3. & in 4. sent. dist. 49. q. 7. Diuus quoque Augustinus 14. de ciuitate Dei, præsertim cap. 5. & 6. eiusdem videtur esse sententiæ. Id ipsum putarunt Stoici, & præsertim Chrysippus; cum asseruerint Perturbationes soli homini competere; easque definiuerint, quòd sint opiniones, & existimationes, quæ ad Mentem pertinent. Hinc Galenus in 4. de Placitis Hipp. & Plat. cap. 2. 3. & 4. ex definitionibus perturbationum a Chrysippo traditis asserit colligi eas ad rationalem animæ partem pertinere; cum tamen ex aduerso idem Chrysippus parum sibi constans dicat, cupiditatem esse irrationalem expetitionem, ac ita de inconstantia illum carpit. At pro Chrysippo dicere possemus, cupiditatem esse irrationalem expetitionem, non quia ad partem rationis compotem non pertineat, sed quia rectæ rationi aduersatur; vt rectè Aspasius definitionem

Quòd perturbationes etiam competat Menti.

Scotus.

Chrysippus nõ sibi cõstans

nem a Chrysippo traditam explicauit. Sic itaque hæc prima opinio satis firmis fundamentis A
nititur. Ex aduerso tamen Arist. secus sentire videtur; cum enim perturbationes formam & modum recipiant a Virtutibus in more positis, in ea parte animæ illas reperiri censendum est, in qua locum habent Virtutes morales: At hæ ab Aristotele tribuuntur appetitui sensuum, non mentis, vt suo loco patebit: Quare perturbationes appetitui sensuum conueniunt, non autem Mentis. Præterea [illegible] siue perturbatio minimè fit sine motione sanguinis, spirituum, & alicuius partis corporis: at in actione sine perpessione voluntatis & mentis, nulla adest motio instrumentorum; cum hæ facultates, vt asseritur in 3. de Anima, careant corporeo instrumento. Præterea ex perturbatione proximè oritur motio corporis pro vitando vel assequendo obiecto: Mens & voluntas non proximè mouent corpus, vt patet ex 3. de Anima, ex primo de Partibus Animalium; & ex libro de animalium motu; proximè enim mouent sola vis imaginandi, & appetitus eius: quare in sola sensuum appetitione, non in ea mentis locum habent perturbationes. Præterea perturbatio est motio pro vitando eo quod videtur malum, & amplectendo bono: & quia obiectum, quod actione attingitur, vel vitatur, est singulare, singularium propriè sensus est, mens autem propriè est vniuersalium: ideo Perturbatio propriè & proximè est partis sentientis; non autem Mentis: nam in mouendo corpore, & obeundis B
externis actionibus, Mens solùm præcipit & dirigit; vis autem imaginandi, & eius appetitus, proximè implent mandata eius. Hinc Arist. in Proœmio de anima, perturbationes omnes esse communes animæ & corpori, & cum temperamento miram quandam habere connexionem manifestauit; ait enim cont. 14. Videntur autem perturbationes omnes esse cum corpore, ira, mansuetudo, timor, misericordia, confidentia, insuper gaudium, amare, odisse: simul enim cum his patitur aliquid corpus, &c. Ideo infert debere per corpus & materiem definiri. Insuper in 7. libro Physic. asseruit, alterationem solam sentiendi facultatem attingere, non autem Mentem: at perturbatio animi non fit sine aliqua alteratione. Propterea rectè Cicero in primo de Officijs, nec non in primo Tusculanarum quæstionum, & in 4. ad solam sentiendi facultatem pertinere animi perturbationes affirmauit. Hinc, vbi nulla reperitur ratio, vt in amentis, & feris, vehementissimæ apparent Perturbationes. Eiusdem quoque sententiæ fuit D. Tho. præsertim in prima secundæ, quæst. 22. artic. 3. Id ipsum ex Platone colligitur, qui in Philebo omnes perturbationes ex voluptate & dolore esse permixtas affirmauit: voluptas autem & dolor, de qua tunc loquitur, ad appetitum sensuum pertinent.

Quòd ad mẽtem nõ pertineant perturbationes.

Cicero.

Resolutio difficultatis de Perturbationibus voluntatis & Mentis. Cap. IX. C

Perplexa valde, & obscura est res, de qua loquimur: pro cuius elucidatione, clarioreque veritatis explicatione, accuratè considerandum est, Nomen Perturbationis dupliciter vsurpari; est enim nomen ab vno, quod varijs conuenit ordine quodam. Nam primò & propriè motiones significat, ad sentiendi appetitum pertinentes, complicatas cum aliqua corporis alteratione; in qua prima significatione in præcedentibus fuit definita, & in eadem significatione ei competunt omnes conditiones propriarum perturbationum: secundò denotat ea, quæ cum propria perturbatione, vel affinitatem, vel similitudinem seruant; quæ similitudo & maior, & minor esse potest. Secundò accipiendum est, perturbationem duplici modo posse facultati conuenire: primò ratione obiecti perturbationis, & tanquam causæ principali, mouenti & excitanti perturbationes propriè sumptas: secundò D
tanquam subiecto, in quo insit vera forma perturbationis. His præassumptis dico, Perturbationes per similitudinem, & metaphoram sumptas, nedum humanæ menti, verum etiam Deo, & separatis mentibus conuenire: ita dicimus Deum irasci, pœnitere, misereri; quæ ei competunt cum eminentia per metaphoram, & per humanum considerandi modum: nos enim cum omnia agamus affecti perturbationibus, etiam supernis agentibus similem agendi modum tribuimus. At sumendo perturbationes propriè, dico eas competere menti, illiusque appetitioni; vt causæ, vt dirigenti, vt facultati, ad quam pertinet obiectum eius perturbationis; non autem tanquam subiecto, in quo postrema & vera forma perturbationis reperiatur: hæc enim vt rectè dixit Aristot. in procemio de Anima, non fit sine corporis permutatione. Sunt igitur Perturbationes in parte rationis compote, vt in principio multarum perturbationum, quæ hominis sunt propriæ; tanquam in dirigente, excitante, componente, & ratione obiecti, quod ad eam partem pertinet. Hinc perturbationes viri continentis, ad irascendi appetitum pertinentes, pugnant pro ratione aduersus cupiditatem, perturbationesque cupiditatis prosternunt: in incontinente econtra, Perturbatio rationem vincit, & cupiditas appetitui irascendi præualet. Ideo Galenus in quarto de Hippocratis & Plat. decretis cap. 2. manifestat, nonnunquam rationem cum appetitu sensuum concurrere: quod contingere potest

Perturbatio dupliciter, vsurpatur.

Resolutio difficultatis.

A varijs modis ob varietatem dispositionis hominum, vt conspicuum est. Ex his tria colligere valemus: primò resolutionem difficultatis; constat enim quomodo Perturbationes conueniant, & non conueniant Menti, & voluntati. Secundò concilium earum opinionum, quę inter se pugnare videntur; ambæ enim sunt veræ, sed vario modo, distinctáque Perturbationum significatione: rectius tamen loquimur, dum Perturbationes soli appetitui sensuum tribuimus; quia illi soli competit postrema & absolutissima earum forma, proximè agitans corpus, instrumentaque eius. Propterea tertiò colligimus facilem solutionem aduersarum rationum. Dum enim dicebatur, hominē per rationem proprijs agitari perturbationibus, dico, eas in ratione locum habere vt in origine, & in facultate, ad quam pertinet obiectum illarum perturbationum. Ita dixit Arist. in 4. top. loco 61. verecūdiam pertinere ad partem rationis compotem; pertinet enim ad appetitum irascendi, vt rationem sequitur, proque ea pugnat. In eadem significatione vera sunt, quæ a Plutarcho de hominis miseria dicuntur, necnon a Plat. in Axioco. At addebatur Menti competere facultatem, & habitus; quare ei competent perturbationes, quæ mediæ sunt. Respondeo, perturbationem non mediare inter facultatem, & quemuis habitum; sed inter facultatem, & habitum Virtutum & vitiorum, quæ in more sunt posita; cuius generis habitus nō in Mente, sed in appetitu sensuum locum habent. Confirmabatur eadem sententia per vitia, & peccata. Respondeo, vitia & peccata esse rationis, & prælectionis, tanquam eius partis, ad quam B primò pertinent mandata Dei; & tanquàm præeligentis, cuius culpa esse dicitur; & demum tanquam eius, in quo libertas sedem habet: at si vitia cōsiderantur, vt habitus virtuti oppositi, complicati cum perturbatione, sic ad appetitum sensuum pertinent. Neque etiam omnis secundus actus, nec quæuis motio spiritalis cuiusuis facultatis appetentis, debet dici perturbatio, nisi latè; sed ea sola, quæ est iuncta cum perturbatione spirituum, & partium corporis. De gaudio, lætitia, amore, & odio dico, vt in sola mente, & voluntate considerantur, non esse perturbationes, nisi latè, & per metaphoram, vel in quadam eminentia: tantùm autem verè esse perturbationes, dum sunt in appetitu sensuum, cum instrumentis suis. Cęteræ autem auctoritates (vt ex dictis est conspicuum) nobis minimè aduersantur. Nam Diuus Augustinus loco relato solùm asseruit, perturbationes esse voluntatis, quia a voluntate nonnunquam oriuntur, cum libertate sunt iunctæ, ab ea rectitudinem obliquitatemque recipiunt; & demum in ea locum habent, non secus ac in præcedentibus patefeci.

Tria ex dictis colliguntur.

Diluuntur aduersæ rationes.

C *De Numero Perturbationum opinio Latinorum. Cap. X.*

IAm cumulatè satis ea explicata esse censeo, quæ ad essentiam & naturam Perturbationum, necnon ad animæ partem, cui conueniunt, pertinere videntur: propterea ad tertium caput transiens, de numero earum agendum occurrit. Quæ consideratio apprime est obscura; nam Hydra multorum capitum est Perturbatio, & ab humanæ sapientiæ Ducibus varius assignatur earum numerus, nec numeri alicuius rationem vllam assignasse inueniuntur. Arist. in primo Rhet. agit de voluptate & dolore: mox in 2. libro (descriptis vniuersè perturbationibus, quòd sint motiones; quæ efficiunt, vt homines immutati non eodem modo de eisdem rebus sentiant, quas dolor voluptasque consequitur) agit de iracundia & mansuetudine siue lenitate, de amore & odio, de timore & confidentia, de spe & desperatione; nam spes versatur in bonis acquirendis, confidentia in malis vitandis; insuper agit de verecundia siue pudore, cuius defectio est impudentia, exuperatio verò pauiditas siue obstupefactio; de gratia & ingratitudine; de misericordia, cui nemesim siue indignationem eo in loco inquit opponi: at alia consideratione sæuitia, siue crudelitas ei aduersatur, & nemesis mediare dicitur inter inuidiam & ma- D leuolentiam, vt in 2. Moralium Nicomachiorum, cap. 7. ostenditur; ac demum agit de æmulatione. At in 2. Moralium Nicomachiorum, cap. 5. secus perturbationes enumerat: inquit enim, Perturbationes dico, cupiditatem, iram, θυμὸν, siue excandescentiam, audaciam, inuidentiam, gaudium, amicitiam, odium, desiderium, æmulationem, misericordiam; & omnino ea omnia, quæ consequitur voluptas, aut dolor. Lambinus excandescentiam prætermittit, & loco eius legit timorem: sed errat, nedum, quia in emendatioribus codicibus legitur; verùm insuper, quia frequenter ab Aristotele, a Cicerone in 4. Tusculanarum quæstionum, ac etiam a Galeno ex veterum Philosophorum sententia numeratur, vt mox apparebit. Ratio quoque hoc suadet: vt enim numeratur ἐπιθυμία appetitui cupiendi conueniens, ita numerari debet θυμὸς in appetitu irascendi illi respondens: timorem autem, quem addit Lambinus, denotauit Arist. per oppositam audaciam. Sic igitur Arist. nil certi dixit de numero Perturbationum. Plato quoque numerum certum non assignauit, sed in Timæo sex enumerat: voluptatem, & dolorem, tanquam principia; quibus succedant audacia, & metus: accedant demum ira, & spes. In Theæteto autem affirmat, perturbationes esse innumeras: nam inquit: Quos sequuntur voluptates, & dolores, cupiditates, timores, atque aliæ perturbationes, innumeræ quidem sine nomine, nominatæ

Arist.

Error Lābini.

Plato.

quoque

quoque permultæ. Eaſdem eſſe numero propemodum infinitas indicauit in nono de Repub. A dum hominem, perinde ac Monſtrum, & ſphyngem quandam, ex variorum animalium partibus conſlatum affirmans ait, cnpiditatem eſſe partem latiſsimam, multa beſtiarum capita continentem; per quæ capita innumeras eius facultatis perturbationes ſignificauit. Galenus. Galenus in libro de cognoſcendis, curandiſque animi morbis, cap. 5. quinque ex veterum ſententia ait eſſe perturbationes; inquit enim. An temere arbitraris veteribus has animi perturbationes quinque appellari ſolitas. Mærorem, iram, excandeſcenriam, cupiditatem, metum; Græcè λύπην, ὀργὴν, θυμὸν, ἐπιθυμίαν, φόβον. capite autem tertio inquit. Perpeſsiones animæ, quas omnes cognoſcunt, ſunt excandeſcentia, ira, timor, mæror, Inuidia, & cupiditas vehemens: & addit. Mea verò ſententia etiam nimio alicuius rei, qualiſcunque ea ſit, vel amore, vel odio occupari, in genere Perturbationum eſt habendum: probè enim dictum eſſe videtur, menſuram eſſe optimam. Sic itaque neque Galenus certum perturbationum numerum aſsignauit.

Cicero. Cicero in quarto Tuſculanarum quæſtionum, cum ex ſententia Stoicorum quatuor ſtatuerit prima Perturbationum capita; ægritudinem, metum, lætitiam, libidinem; ſub ægritudine mox contineri ait inuidentiam, æmulationem, oblectationem, miſericordiam, angorem, luctum, mærorem, ærumnam, dolorem, lamentationem, ſolicitudinem, moleſtiam, afflictionem, deſperationem, & ſi qua ſunt de genere eodem; ſub metu ponit pigritiam, pudorem, terrorem, timorem, pauorem, exanimationem, conturbationem, formidinem; ad voluptatem redigit maleuolentiam, delectationem, iactationem, & ſimilia; ad libidinem demum iram, excandeſcentiam, odium, inimicitiam, diſcordiam, indigentiam, deſiderium, & cætera eiuſmodi: ex quibus patet, Ciceronem quoque certum numerum earum non aſsignaſſe. B

D.Tho. D.Tho. quem Latinorum multi ſequuntur, in prima ſecundæ, quæſtio. 23. artic. 4. vndecim inquit eſſe Perturbationes; cuius numeri hanc tradit rationem inquiens. Cum Perturbatio ex iucundi vel moleſti, ſiue boni vel mali cognitione conſurgat, & ad ſentiendi appetitum pertineat; vel abſolutè ad ea appetendo refertur, vel ea reſpicit vt ardua & difficilia, ſi facultas appetendi abſolute ad bonum & malum refertur, oriuntur perturbationes ad facultatem cupiendi pertinentes: ſi verò vt ardua & difficilia, id pertinet ad appetitum iraſcendi; & inde oriuntur perturbationes illi appetitui conuenientes. De primis loquens ait: Vel appetendi facultas inclinatur ad bonum vel malum, amplectendum, vel fugiendum; & conſurgit amor boni, odium mali: vel mouetur ad obiectum, & oritur deſiderium; quod diuiditur in concupiſcentiam boni, & fugam mali; vel quieſcit in bono adepto, ſiue malo; & oritur delectatio, & triſtitia: & hæ ſunt ſex perturbationes appetitus cupiendi. C Ex aduerſo dum facultas reſpicit obiectum cum conditione ardui, iam id ad appetitum iraſcendi pertinet, in qua facultate non conſideratur perturbatio inclinans; quia inclinatio ad amplectendum bonum, vitandum malum præcurrit; & pertinet ad appetitum cupiendi; ideo ſolùm in ea conſideratur perturbatio in relatione ad obiectum non adeptum; quæ ſi refertur ad bonum, dicitur ſpes vel deſperatio; ſi ad malum, timor vel audacia, in relatione etiam ad bonum adeptum non conſideratur aliqua perturbatio in appetitu iraſcendi, quia tunc non habet rationem ardui; ſed tantùm conſideratur arduum in adeptione. Ex præſenti tamen malo, dum facultas aduerſus illud inſurgere tentat, oritur ira; dum verò quieſcit, manſuetudo; quam non perturbationem, ſed priuationem, ac negationem motionis eſſe cenſet: quare quinque erunt perturbationes appetitus iraſcendi, Alia opinio. ſex verò appetitus concupiſcendi, omnes autem Vndecim. Nonnulli iudicantes hunc numerum diminutum, lenitatem quoque, ſiue manſuetudinem inter perturbationes facultatis iraſcendi numerant, Alij his addunt gratiam, quam pertinere cenſent ad appetitum cupiendi; reſpicientem eos, a quibus opem, vel beneficium ſuſcepimus. Non deſunt etiam nonnulli, qui, prætermiſſa diſtinctione appetitus cupiendi & iraſcendi, perturbationum capita, eaque pauciora enumerant. D Sed hi confundunt potius, quàm diſtinguant: nos quærimus capita, & diſtinctionem Perturbationum; quam ſine diſtinctione appetentium facultatum, quibus competunt, inuenire non valemus.

Dubia Aduerſus communem Latinorum ſententiam: *Cap. XI.*

QVanuis non me latet, quàm difficile ſit communi multorum Clariſsimorum Virorum ſententiæ aduerſari, opinionemque hominum animis firmiter infixam euellere: tamen, quia deſiderium inueniendæ veritatis honeſtiſsimum eſt, hominique a natura inditum, propterea mihi quoque liceat pro inuenienda veritate explicare quod ſentio; ſemper tamen acriori firmiorique iudicio me ſubijciens. Aduerſus communẽ Latinorũ ſentẽtiam. Communis ea Latinorum ſententia ſemper mihi dubia viſa eſt. Primò enim ea diuiſionis ratio; quòd illa, quæ vt ardua a phantaſia concipiuntur, ad iraſcendi appetitum pertineant, reliqua ad appetitum cupiendi;

A cupiendi; nullo stabili fundamento, nulla insigni auctoritate, nullaque efficaci ratione firma-
ta est: nam Animæ facultates per obiecta, fines, & actiones, non per facile & difficile distin-
gui debent; vt indicat Arist. in 3. de Anima, 49. necnon in 2. de Anima, cont. 22. & 33. Et ideo
minus rectè D. Tho. in prima secundæ, quæstio. 23. artic. 2. sentire videtur, cum inquit, obie-
ctum facultatis cupiendi esse bonum, & malum absolutè: facultatis verò irascendi bonum &
malum ratione ardui; arduum enim, & non arduum non constituunt distinctionem obiecti,
ad distinctam facultatem pertinentis. Quod confirmatur: quia Plato, Aristot. & Gale. a qui-
bus distinctio appetitus in irascibilem, & concupiscibilem sumitur, longè secus eorum obie-
cta tradunt, & distinguunt. Appetitui enim cupiendi pro obiecto tribuunt bonum iucundum
& voluptuosum ad sensus, & corpus pertinens; irascibili verò bonum, quod magis pertinet
ad animum, voluptatemque animi, ad honorem, & ad gloriam; adeò vt honoris appetitio
non ad appetitum cupiendi, vt censent Latini, sed ad eum irascendi pertineat: quod apertè af-
firmauit Galenus in lib. quòd animi mores sequantur corporis temperaturam. cap. 2. inquiens. Galenus.
Irosa animæ portio libertatis, victoriæ, imperandi, obtinendi, gloriæ, honorisque appetens
est. Plato etiam in 9. de Republ. ait: Irascendi facultas ad potentiam, victoriam, gloriam, Plato.
B trahit tota; propterea eam contentiosam, ambitiosamque rectè dicimus. Simplicius quoque Simpli-
in secundo de Anima, 28. appetitionem honoris tribuit facultati irascendi. Constat igitur, ap- cius.
petitui irascendi conuenire obiectum re distinctum ab eo cupiendi, non solùm ratione ardui.
Quamuis enim difficile, & arduum præsertim fulgeant in attinentibus ad appetitum irascendi;
vt in victoria, gloria, & similibus; non propterea arduum est ratio constituens obiectum, &
appetitum vnum distinguens ab altero: quoniam (vt patuit) absoluta appetitio honoris, glo-
riæ, victoriæ, seiuncta omni ratione ardui, ad appetitum irascendi pertinet; quod inficiantur
Latini. Confirmatur: quia arduum vt arduum, non est aliquid optabile, nec includit rationem
boni, ideo non valet constituere propriam rationem obiecti appetitus. Quod inductione etiam
redditur conspicuum: nam intelligibile, siue arduum, siue facile, eiusdem facultatis est obie-
ctum; ita visibile, natum audiri, natum imaginari; & similiter de singulis: quare id ipsum de
optabili iudicandum est. Quod etiam manifestè colligitur ex Aristotele in 7. de Repub. cap. 7.
quo loci disputans contra Platonem ostendit, Amorem pertinere ad eam partem, per quam
irascimur, in quo tamen Amore ratio ardui non includitur. Quod etiam confirmatur: quia
continentia ad appetitum cupiendi pertinet, cum versetur in voluptuoso bono; at per conti-
C nentiam coercemus voluptatem; cui difficilius est obsistere quàm iræ, vt auctoritate Heracli-
ti affirmauit Aristot. in 2. Moralium Nicomachiorum, cap. 3. non itaque approbanda esse vide-
tur ea distinctionis ratio, cum perturbationum, cum facultatum appetentium, sumpta ex ar-
duo & non arduo. Ex hoc primo errore oritur secundus: & est; quòd, si perturbationes in- Explodi-
clinantes ad proprium obiectum competunt facultati cupiendi, etiam competere debent facul- tur alter
tati irascendi, cum absoluta honoris, gloriæ, & victoriæ appetitio ad hunc appetitum perti- error.
neant. Et confirmatur: quia cui per naturam competit motio, eidem necessario competit in-
clinatio, & terminus; cum ea sint de ratione motus naturalis. At inquiunt, inclinationem ha-
bere ab appetitu cupiendi, quòd minimè satisfacit: primò, quia, vt patuit, appetitus irascen-
di habet suum obiectum re distinctum ab eo cupiendi, ad quod per suam naturam & conditio-
nem est procliuis: secundò, quia frequenter appetitus irascendi, nedum non habet inclinatio-
nem ab eo cupiendi, verùm ei potius aduersatur, & contra eum pro ratione & honore dimi-
cat. Ex eodem quoque fonte manat tertius error, quatenus inquiunt, in appetitu irascendi Explodi-
non reperiri perturbationes prodeuntes ex relatione ad bonum adeptum, quia tunc non ser- tur tertius
uat rationem ardui; & ideo voluptatem, & dolorem sibi tribuunt appetitui cupiendi: quod error.
D cum dicant, apertè aduersantur rationi, Platoni, & Aristoteli. Dum enim facultati conuenit
motio ad finem, necessariò debet ei per naturam conuenire terminus, & oblectatio in ade-
ptione finis; ne motio sit inanis, & appetitio sit destituta fine: dicere, quòd in fine non con-
sideratur arduum, inane penitus est, nedum ob ea quæ dixi; verùm etiam quia concessa ea ra-
tione ardui, fat est vt seruetur in via ad finem. Aduersantur Platoni: qui in Philebo asseruit,
omnem perturbationem ex voluptate, & dolore esse permixtam; & manifestauit dari volu-
ptates, & dolores corporis, pertinentes ad appetitum cupiendi; pariter voluptates, & dolo-
res animi pertinentes ad appetitum irascendi; & demum mixtas. Insuper in 9. de Republ. tri-
plicem statuit Animæ partem, vnam rationis compotem, alteram cupiendi, tertiam irascen-
di: inde tria ait consurgere humanæ vitæ genera, tresque voluptatis gradus: ac voluptatem
partis ratione præditæ ait esse suauissimam, secundo loco commendat eam facultatis irascen-
tis, tertio illam cupientis: non igitur voluptas, & dolor soli conueniunt appetitui cupiendi?
Aduersantur etiam Aristoteli, qui in secundo Moralium Nicomachiorum, cap. 5. & in prin-
cipio secundi Rhetoricorum asseruit, perturbationes omnes sequi voluptatem, & dolorem:
& in secundo Moralium Nicomachiorum dixit, omnem virtutem moralem in voluptate, &
dolore esse positam; & cum Platone affirmauit, voluptatem, & dolorem esse fontes, ex qui-
bus

bus qui haurit quando, quantum, & quomodo oportet, felix est: ac in 2. Rhetor. homines irasci affirmat, cum animo dolent; ira enim voluptatem habet cum dolore mixtam: ac in eodem libro Homerum commendat dicentem, iram dulciorem effuso melle. quam sententiam in Philebo commendauerat Plato. Id ipsum patefecit Aristot. in 3. de Anima, 29. inquiens: Cum autem obiectum iudicatur delectabile aut triste, aut affirmans aut negans, prosequitur aut fugit; & est delectari, & dolere agere sentiente medietate ad bonum, aut malum. Sunt itaque in omni appetitu voluptas, & dolor. Quòd si Aristot. nonnunquam voluptatem, & dolorem tribuit facultati cupienti, id facit considerans voluptatem, & dolorem corporis, absolutè ob vehementiam ita nuncupatam; cui modum imponit Temperantia. Propterea D. Tho. in 3. senten. distinct. 26. q. 1. Artic. 2. ad tertium, veritate coactus etiam in parte irascendi ponit voluptatem. Neque dicendum est cum Cardin. Gaetano, quòd D. Tho. in prima secundæ mutauit sententiam in partem veriorem: imò oppositum est affirmandum, quòd scilicet sententia verior sit ea, quam protulit in 3. senten. vt patet ex præcedentibus. Neque etiam pro Latinis dicere valemus, quòd dum inficiantur, appetitui irascendi conuenire voluptatem, loquuntur de voluptate sumpta in specie, formanda & corrigenda per Temperantiam; hoc inquam dicere non valemus: quoniam ipsi aiunt, in facultate irascendi non inueniri perturbationes inclinantes, & firmantes; sed solùm mouentes: at voluptas & dolor firmare dicuntur, vt ipsi aiunt. Ex his etiam constat minus rectè loqui, dum inquiunt, eas duas appetendi facultates adeo esse iunctas, vt nunquam ea irascendi excitetur, non præcurrente motu cupiditatis: primo enim, vt aiunt, cupimus, ad quam cupiendi facultatem pertinet voluptas, & dolor: mox, si quid ardui occurrit, excitatur appetitus irascendi, ad quem voluptas, & dolor non pertinent. Quæ sententia approbanda non est; quoniam (vt patuit) hæ duæ facultates habent obiecta re distincta, & potest vna sine altera, ac ea irascendi, sine ea cupiendi excitari, vt patet in honoris, & gloriæ appetitione. Præterea, vt experientia nos docet, & Plato in 4. de Republ. affirmat, illæ duæ appetitiones nonnunquam sunt aduersæ, & vis irascendi in homine frequenter pro ratione dimicat aduersus eam cupiendi, vt in Timæo etiam ostenditur: imò nedum in homine, verùm in iumentis quoque, & feris, duæ illæ appetitiones nonnunquam inter se pugnant; vt patet de cane simul cupiente carnem, & timente verbera: non igitur tunc vis irascendi pro assequendo obiecto, facultatis cupiendi insurgit. Quartò minus rectè sentire videntur, quatenus voluptatem, & dolorem inter cæteras perturbationes numerant, quasi sint eiusdem ordinis cum illis; cum tamen Aristot. secus loquatur, & definiens perturbationes dicat, esse eas quas sequitur voluptas, vel dolor: cum igitur voluptas, & dolor sequi dicantur genus perturbationum ab Aristot. definitum, non possunt sub eo definito genere collocari, vt ex se conspicuum est; non enim species sequi potest vniuersum illud genus, sub quo continetur: at hac de re infra latius loquar, dum perpendam, an voluptas, & dolor sint perturbationes. Quintò ea enumeratio perturbationum diminuta videtur: quia si in appetitu cupiendi, & inter perturbationes ad eum pertinentes enumerant cupiditatem; cur inter eas, quæ pertinent ad appetitum irascendi, non enumerant θυμὸν cupiditati respondentem, quæ est motio ad obiectum eius facultatis? & præsertim cum enumeretur a Platone, ab Aristotele, & a Galeno. Insuper cum dicant, facultatem irascendi versari in malo cum præsente, & nuncupant audaciam, tum futuro, & nuncupant timorem; non est rationi consentaneum, vt solùm versetur in bono futuro, quam nuncupant spem, non autem in bono præsenti: omnis enim facultas respiciens futurum, & præsertim facultas appetens, dicitur aliquando potiri præsente, & in eo sibi præsente versari. Sextò, Aemulationem redigunt ad tristitiam, & asserunt, pertinere ad appetitum cupiendi, cum tamen ad illum irascendi pertineat; versatur enim in bonis honore dignis, vt in secundo Rhetoricorum docet Philosophus, quæ autem ad honorem pertinent, appetitui irascendi conueniunt, vt cumulatè ostensum fuit. Septimò mihi dubia ob id videtur eorum sententia, quia Amorem ad solum appetitum cupiendi pertinere censent, cum tamen etiam conueniat appetitui irascendi: Manifestè Aristot. in 7. de Republ. cap. 7. disputans aduersus Platonem ostendit, Amorem pertinere ad eam animæ partem, qua irascimur. At respondendo inquiunt Aristotelem per partem qua irascimur denotare, non eam vt contradistinctam a concupiscibili, sed vniuersè facultatem animæ sentientis. Quod cum dicant, primò perperam nomen proprium partis pro toto vsurpant: secundò apertè Aristoteli, eiusque rationi aduersantur; nam Aristot. eo in loco non de vniuersa sentiendi facultate loquitur, sed de solo irascendi appetitu, quem suo nomine θυμὸν appellat; quod manifestè patet per ostensionem, qua ibi vtitur; inquit enim, Amorem propterea pertinere ad appetitum irascendi, quoniam opposita ad eandem pertinent facultatem; ideo inquit. Cuius rei signum est, quòd θυμὸς, id est irascendi facultas, magis irritatur contra familiares, & amicos, quàm contra ignotos. Quod etiam in secundo Rhetoricorum affirmauit. Id ipsum quoque ex quinto de Republ. cap. decimo, patere potest, inquit ibi Philosophus: Particulam quandam odij debemus iram existimare, nam quodam modo earundem rerum causa existit, & cætera. Si igitur ira est pars odij, odium ad irascendi

Margin letters: A (line 1), B (line "vt ipsi aiunt"), C (line "spicuum est"), D (line "appetitui irascendi: Manifestè").

Marginal notes: *Alius error exploditur.* (at "vt ipsi aiunt. Ex his etiam") — *Alius error.* (at "di pro assequendo obiecto") — *Quintus error.* (at "Quintò ea enumeratio") — *Sextus error.* (at "Sextò, Aemulationem") — *Septimus.* (at "Septimò") — *Solutio.* (at "At respondendo") — *Euersio.* (at "Quod cum dicant")

A irascendi facultatem pertinebit. Insuper, si ad eandem facultatem pertinēt opposita, vt odium pertinet ad appetitum irascendi, ita amor ei oppositus ad eundem pertinebit: dico, Amor ei oppositus, quia multiplex est Amor, & in varijs facultatibus reperitur. Demum, cum cæteras perturbationes numerent cum oppositione, minus rectè iram sine oppositione statuunt; & præsertim, quia Aristot. in ea quoque oppositionem considerat: quamuis enim Ira vniuersam latitudinem significet, tamen in ea duplici modo inuenire valemus oppositionem; primò ratione vniuersæ eius latitudinis; Iræ enim opponitur gratia, & indulgentia, vt Aspasius in secundo Moralium Nicomachiorum, cap. 1. manifestauit; secundò ratione exuperantiæ, & defectionis eius, ac ita Iracundiæ lenitas, siue mansuetudo opponitur, vt in secundo Moralium Nicomachiorum, cap. 7. Aristot. patefecit, inquiens. Est autem etiam in ira nimium, parum, & mediocre; sed cum ea ferè nomine vacent, medium clementem ac lenem, mediocritatem, clementiam, ac lenitatem nominabimus: extremorum verò is, qui modum superat, iracundus, vitiumque iracundia dicitur; qui deserit, lentus, vitiumque lentitudo appellatur. Hoc etiam patefecit in quarto Moralium Nicomachiorum, cap. 5. Constat igitur rectè, iram cum oppositione designari; vt cum in Rhetoricis, tum in libris de Moribus fecit Arist. Varijs B igitur de causis ea communis perturbationum distinctio, & enumeratio a Latinis approbata, mihi approbanda non videtur.

Facultatum appetentium sentientis Animæ partis Diuisio, explicatio, & connexio. Cap. XII.

VT numerus, distinctio, ac ordo Perturbationum clarior elucescat, duo prius explicanda occurrunt, vnum pertinens ad notitiam appetentium facultatum, alterum verò ad notitiam voluptatis, & doloris. A primo ordiens, considerandum est, multiplicem dari appetitum; nam quot sunt ordines rerum, tot sunt gradus, & ordines appetituum; prætermisso tamen appetitu primæ materiei, qui est facultas, & facilitas recipiendi formam, necnon eo inanimorum corporum, qui est propensio, sequens formam, quæ Natura est; eoque Plantarum, qui cognitionem non sequitur (hi enim instituto meo non inseruiunt.) Accipiens appetitum cognitioni iunctum, qui magis propriè appetitus dicitur, asC sero hunc esse duplicem; vel enim pertinet ad Mentem, vel ad sensum: si ad Mentem, adhuc est duplex; voluntas scilicet, quæ finem respicit; & prælectio, quæ ordinata in finem, vt interim cæteras differentias prætercam. Appetitus pertinens ad sensum pariter duplex est, cupiendi vnus, alter irascendi; vt frequenter Plato, Galenus, & Aristot. affirmant. Vis appetendi a sua facultate cognoscente sola ratione distinguitur, non re, vt in 3. de Anima, cont. 29. docet Arist. nec quidem iniuria. Nam facultas ex eo appetit, quia primò cognoscit: at si vna cognosceret, alia appeteret; præter id, quòd superuacanea esset ea multitudo, etiam motus redderetur debilior, & affectio, siue Perturbatio consurgeret imbecillior. Propterea rectius sentire videtur Arist. qui appetentis, & cognoscentis facultatis eandem statuit sedem, quàm Plato, & Galenus, qui cerebro facultatem tribuunt cognoscendi, cordi verò, & iecori appetendi. Insuper, quoniam pars animæ sentiens ex sententia Aristotelis re distinguitur a mente, etiam est necesse, vt per eius principia appetitus sensuum re distinguatur ab eo mentis. Ex quo infero, Themistium, nec Aristot. nec sibimet consentanea protulisse, dum in Paraphr. cont. 52. tertij de Anima dixit: Vt nil prohibet vnum esse sentiendi principium, quamuis quinque sint D sensus; ita nil obstat, quin vna sit appetendi vis, actiones verò tres, quas appetitus exerceat, irascendi, concupiscendi, & volendi. Hæc profectò sententia fundamentis Alexandri satis est consentanea, qui omnem animæ partem materiatam, ac mortalem existimauit: at dum dicimus cum Arist. sentiendi facultatem re, & substantia distingui a Mente, vt Themistius quoque fatetur, proculdubio id asserere minimè valemus. Et siquis pro Themistio afferat locum ex Aristot. in tertio de Anima, cont. 42. dicente. Insuper autem vis appetens, quæ & ratione, & facultate alia videbitur a cæteris; & absurdum equidem est hanc seiungere: in parte enim rationis compote voluntas fit; in experte verò, concupiscendi, & irascendi appetitus: si autem tria sit Anima, in vnoquoque erit appetitus. Hæc Aristor. quibus videtur indicare appetitus non esse inter se diuellendos, ac secernendos. Cui respondens dico, sententiam Aristotelis non esse hanc, vt appetitus vnus non distinguatur ab alio, sed quòd facultas appetens, non re distinguatur a cognoscente; vt Platonis sententiam in Timæo euertat, qui in capite cognoscentem, in pectore appetentes facultates collocabat. Insuper Aristot. appetitus loco non secernit, vt faciebat Plato, sed omnes in corde ait esse collocatos. Demum Aristot. appetitum irascendi, non fundamento secernit ab eo cupiendi, sed hos a voluntate vera distinguit. Dicamus igitur cum Aristotele; Appetitum sensus distingui re ab eo mentis; Appetitus verò duos mentis, ac eos duos sensuum, inter se sola ratione secerni.

Appetitus multiplex.

Ex quo

Aduersus Galenum.

Ex quo constat, minus rectè sensisse Galenus; dum in eo libro, quòd animi mores sequantur corporis temperamentum, dixit, facultatem cupiendi esse temperamentum epatis: eam verò irascendi, cordis: quod dici minimè potest, cum re & substantia a virtute sentiendi non distinguantur. Duo itaque sentientis facultatis appetitus, cum a facultate cognoscente, tum inter se, nec sede, nec substantia, sed sola ratione distinguuntur. A

Vnde ortum ducat Distinctio Appetitus concupiscendi ab eo irascendi. Cap. XIII.

Opinio Latinorum.

QVoniam Appetitus concupiscendi ab eo irascendi aliqua ratione distinctus ponitur; vnde ea distinctio oriatur, & quomodò vicissim se habeant, accurata consideratione dignum est. Putarunt Latini, distinctionem ex eo oriri, quia appetitus cupiendi absolutè referatur ad bonum, & malum; ille verò irascendi ad illud inter, ac sub ratione ardui, & difficilis: quorum sententia cumulatè satis in præcedentibus reiecta est. Propterea recentiorum Philosophorum nonnulli dixerunt, non ob aliud Platonem secasse appetitum in iram, & cupiditatem; nisi vt per cupiditatem significaret eam partem, quę ad voluptatem fertur; per iram, siue irascendi facultatem partem illam, quæ a dolore mouetur: quę sententia cum Auctoribus eius diuisionis, tum rationi satis apertè aduersatur: Rationi primò, quia frequenter asserit Aristot. oppositorum eandem esse facultatem. Auctoribus verò eius diuisionis, quoniam Plato voluptatem, & dolorem in omni animæ parte, in omnique appetitu reperiri affirmauit, vt in præcedentibus manifestaui. Aduersatur Aristoteli, quia in quarto Topicorum, loco 61. inquit, iram reperiri in appetitu irascendi, tristitiam in appetitu concupiscendi, quia in eo est voluptas: sic igitur tristitiam tribuit Aristoteles facultati cupiendi. B

Alia opinio.

Euersio.

Opinio propria.

Aduersatur Galeno; qui non per distinctionem voluptatis, & doloris distinguit vnum appetitum ab altero, sed per alia obiecta, vt mox distinctiùs patebit. Propterea nos, vt distinctionem, ita rationem eius a Platone, Galeno, Aristotele, Plutarcho, immo a natura rei sumentes dicamus: Eorum, quæ bona videntur, nonnulla pertinent ad corpus, eiusque illecebras; & hæc respondent appetitui concupiscendi; alia verò ad animum magis, veluti honor, gloria, victoria, & similia, & hæc pertinent ad appetitum irascendi: cum enim hæc bona distinguantur, & frequenter inter se pugnent, non eidem facultati appetenti, sed distinctæ respondere debent. Est itaque obiectum facultatis cupientis id, quod videtur bonum, vel malum, ad corporis illecebras, & præsertim ad gustatum, & tactum pertinens; vel ad instrumenta eorum, vt ad diuitias, & similia. Ideo Plato in 9. de Rep. hunc appetitum nedum appellat concupiscibilem; verùm insuper auarum, & quæstuarium. Obiectum verò facultatis irascendi est bonum apparens, vel malum, quod ad honorem, ad custodiam, ad gloriam, ad victoriam, ad iniuriæ repulsionem, ad recompensationem beneficiorum pertinet; vt rectè dixit Galenus in eo libro, quòd animi mores sequantur corporis temperamentum. Hinc Plato 9. de Rep. hunc appetitum contentiosum, & ambitiosum appellat; Insuper cum obiecta principalia harum duarum facultatum distincta sint, inde euenit, quòd voluptates, & dolores earum distinguuntur; vniuscuiusque enim facultatis appetentis est propria voluntas, & dolor: cupiditati respondent voluptates, & dolores corporis, facultati verò irascendi voluptates, & dolores animi. C

Obiectũ, siue finis facultatis cupientis, Obiectũ, vel finis facultatis irascendi.

Exponitur locus Platonis.

Ex qua explicatione datum est nobis intelligere sententiam Platonis in Philebo de voluptate, & perturbationibus. Statuit ibi Plato duplex voluptatis genus, primum vnum, alterum cum dolore mixtum; primum conuenit Menti; alterum facultati sentienti. Voluptas cum dolore mixta ea est, quæ parit perturbationes, omnem enim perturbationem ex voluptate, & dolore mixtam ostendit. Impurarum autem voluptatum quasdam ait pertinere ad corpus; & hæ sunt illæ, quæ pertinent ad appetitum concupiscendi, & pariunt perturbationes eius; alias ad animum, & hæ pertinent ad appetitum irascendi, eiusque perturbationes pariunt: quas Plato enumerans ait esse iram, timorem, desiderium, lamentationem, amorem, æmulationem, inuidiam, & huiusmodi alias. Ex his colligo primò veram rationem distinctionis earum duarum facultatum appetentium. Colligo secundò rationem huius, cur sensui duplex competat vis appetendi finem, & non menti: id enim ei conuenit ob duplex voluptatum genus illi competentium: at menti erga finem sola conuenit voluntas; quia vnum est verum, & vltimum bonum, ad quod voluntas aspirat. Colligo tertiò, voluptatem, & dolorem non propriè esse perturbationes, sed ex eorum mixtione perturbationes oriri. Colligo quartò rationem, ob quam menti non dicantur conuenire perturbationes: ei enim conueniunt voluptates puræ, nō mixtę, quæ sint medelæ dolorum, ex qua mixtione perturbationes prodeunt. Nos autem latere non debet, quòd quamuis hæ duæ appetendi facultates habeāt suos fines distinctos, & sępe inter se pugnent; tamen vis cupiendi pręsertim finem respicit, vis autē irascendi ordinata in finem, in finem dico nedum Cupiditatis, verùm etiam Voluntatis, & Mentis. D

Varia ex dictis colliguntur.

Nam

A Nam vt Plato in Timæo, & in 4. de Rep. docet, munus appetitus irascendi est pugnare pro ratione aduersus cupiditatem: quod etiam affirmauit Galenus in lib. de cognoscẽdis animi morbis, cap. 6. necnon in eo, quòd animi mores sequantur corporis temperaturam. Propterea de hoc duplici appetitus genere ita decernit Theages. vt Ratio scientiam, Ira robur regat, Concupiscentia apprehendat. Et ex sententia Plat. in 4. de Rep. Consulatui in Vrbe respondet in homine Ratio, Quæstuario Cupiditas, Auxiliario demum Irascendi appetitus. Quæ sententiæ non in hac significatione accipi debent, vt distinctio eorum appetituum sumenda sit ab arduo, & non arduo; nam ab obiecto re distincto petenda primò est, vt patuit: euenit tamen vt vires, & versari in arduis, præsertim conueniant facultati irascendi; At hoc non obiectum constituit, sed comitatur illud. Theages.

De Facultate cupiendi, & irascendi duæ Difficultates diluuntur. Cap. XIIII.

B CVm multa declarauerim pertinentia ad notitiam appetitus sensuum, duæ adhuc supersunt diluendæ difficultates vtiles valde, & dignæ consideratione: vna est, an vterque appetitus sit natus audire rationem, eique obtemperare: altera verò, qui eorum dignior sit ac præstantior. Ordiens a prima, ea apprime est obscura, & rationes extant pro omni parte. Inquit Plato in Timæo, cupiditatem non obtemperare rationi: loquens enim de hoc appetitu ait. Quoniam verò videbat Deus, partem illam animæ talem fore, vt rationem non exaudiret; & si quo sensu pulsaretur, nullo modo rationibus obtemperaret; sed simulachris visisque nocte dieque maximè raperetur: iccirco naturam iecoris procreauit, &c. Id ipsum Galenus affirmat. Plutarchus quoque in libro de morali virtute nedum asserit hanc fuisse sententiam Platonis, verùm insuper eandem approbat & confirmat; & iure id facere videtur, cum experientiæ sit consentanea: experimur enim in nobis ipsis, quòd quanuis ratio præcipiat cupiditati, ne expetat voluptuosa ad gustatum vel tactum pertinentia; nihilominus tamen ea expetit. Ex aduerso Arist. in calce primi libri Moralium Nicomachiorum inquit. Apparet igitur, vim rationis expertem esse duplicem; vnam ad stirpes propriè pertinentem, nulla ex parte rationis participem; alteram ad concupiscendum, & omnino ad appetendum C impellentem; aliqua ex parte ratione præditam, quatenus scilicet ei paret atque obtemperat &c. Quam sententiam paulo post confirmans ait. Rationi enim quodam modo parere animi partem rationis expertem, cum præcipiendi ac monendi ratio, tum omnis reprehensio ac exhortatio indicat. Quòd si fatendum est hanc vim ratione quoque esse præditam, vis erit animi duplex rationis particeps; altera propriè, & vt habens eam in seipsa; altera veluti filius, qui parentis dicto obtemperat &c. His addere possumus rationem satis cogentem; quia eatenus se effundit hominis virtus, quatenus extenditur ratio: at hominis Virtus in more posita etiam competit appetitui cupiendi, vt patet de Temperantia: quare in eo quoque vim habebit ratio. Propterea dicendum est vtrumque appetitum esse natum obtemperare rationi, non tamen eodem modo: nam appetitus irascendi magis, facilius, ac proximius ei obtemperat; hinc dicitur minister rationis, & pugnare pro ratione aduersus cupiditatem; & iure ei magis obtemperat, cum sit spiritalior, & in his versetur quæ magis pertinent ad animam, & maximè iuncta sunt cum ratione, vt patet de gloria, & honore: cupiditas longius distata ratione, versa- D tur in voluptatibus magis cum corpore complicatis, gustatus scilicet, & tactus, & frequenter corrigitur facultate appetitus irascendi. Insuper hic appetitus minus rationi obtemperat, dum versatur in obiecto suo principali; quàm dum versatur in instrumentis eius, qualia sunt fortunæ bona. Sententia itaque Platonis, Plutarchi, & Galeni eatenus vera est; quatenus, dum inquiunt hunc appetitum non obtemperare rationi, id denotat difficultatem; significat quòd obscurè, parum, & a longe ei obtemperat; non autem quòd nullo pacto ei obtemperare sit natus: & demum vera est non absolute, sed facta comparatione cum appetitu irascendi. Rectè itaque Arist. in calce primi lib. Moralium Nicomachiorum dixit Appetitum sentientis facultatis parere rationi in continente, ac multò magis in viro forti ac temperante; in quibus omnia, vna penè dicam voce, cum ratione consentiunt; &c. Sed adhuc vniuersa dubitatio soluta nõ est, quoniam Arist. sibi constare non videtur; in 7. enim lib. Moralium Nicomachio. cap. 6. inquit: Ira quodam modo sequitur rationem, cupiditas non item. Est igitur cupiditas turpior. Cui difficultati respondens dico hæc inter se distingui, sequi rationem, & esse natum obtemperare rationi: cupiditas non sequitur rationem, adeò vt ratione excitetur, quemadmodum ira; est nata tamen ratione corrigi, & componi. Et hæc de prima difficultate, ex cuius resolutione colligitur resolutio secundæ. Quærebatur secundo loco, quænam harum appetentium facultatum debeat iudicari præstantior? Posset quis opinari, cupiendi appetitum esse præstantiorem, quia magis erga finem versatur, appetitus verò irascendi potius in ordinatis ad finem;

Prima dubitatio. Plato.

Galenus. Plutarch.

Arist.

Ratio.

Solutio.

Secunda dubitatio. Prima opinio.

D finis

finis autem ordinatis ad finem omnium consensione præfertur: ita voluntas prælectioni antecellit. Hæc tamen sententia non est vera, sed Principatum obtinet vis irascendi: primò, quia obiectum eius est præstantius; est enim bonum, & voluptas animi, vt patuit: secundò, quia proximior est rationi, eique magis obtemperat, ac pro ea pugnat: tertiò, quia est spiritalior, ac robustior; hinc euenit, quòd generatione est posterior: vermes enim, & stirpanimalia cupiunt, at non irascuntur, nisi adumbratè. Ideo Aristot. in secundo de Anima, contr.20. accuratè suo more loquitur, dum verba faciens de partibus infectorum animalium, inquit: Vbi enim sensus reperitur, voluptas, & dolor insequitur; vbi autem hæc, necessariò etiam adest ἐπιθυμία, hoc est cupiendi appetitus. Loquitur de hoc, & non de appetitu irascendi; quoniam est prior generatione, & necessariò sequitur sensum; non ita autem se habet de appetitu irascendi. Aduersæ autem rationi facilè est respondere: nam ostensum est, appetitum irascendi habere obiectum proprium præstantius obiecto cupiditatis; & ideo, si nonnunquam cupiditati opitulatur, id facit auxilio regio, non seruili; ueque ad eum ita se habet, vt prælectio ad voluntatem.

Euersio.

A

An Voluptas, & Dolor sint Perturbationes opinio Aspasij, eiusq; euersio. Cap. XV.

B

CVm patuerit, quid de duplici sensuum appetitione sit dicendum: vt exactiùs numerum, & capita perturbationum inuenire valeamus; quid de voluptate, & dolore sit sentiendum, considerare debemus. Ardua est dubitatio, quomodo voluptas, & dolor ad animi perturbationes se habeant, de qua opiniones sunt variæ. Censent nonnulli, è quorum numero est Aspasius in secundo Moralium Nicomachiorum, cap. 3. voluptatem, & dolorem esse communia genera omnium perturbationum; adeò vt reliquæ perturbationes sub his, tanquam species sub genere, contineantur. Quod vt clarius ostendat, dubiaque persoluat; præaccipit, voluptatem esse duplicem, vnam ad corpus, alteram ad animum pertinentem. Insuper voluptatem pertinentem ad animum duplicem affirmat; vnam erga obiectum præsens, quæ eodem cum suo genere nomine voluptas dicitur; alteram erga obiectum futurum: & quoniam oppositorum eadem est ratio, quotuplex est voluptas, totuplex est dolor ei oppositus. Accipit insuper Animi perturbationem esse motionem partis animæ rationis expertis a voluptate, vel dolore excitatam. His præassumptis ait, voluptatem, & dolorem, si vniuersè vsurpantur; esse communia genera omnium perturbationum: & quemadmodum genera sequuntur speciem, quia ex specie infertur genus; ita perturbationes ab Arist. illæ dicuntur, quas voluptas sequitur, aut dolor. Hæc sententia nec Platoni, nec Aristot. nec rationi est consentanea. Non Platoni, quia Plato in Philebo inquit, perturbationes omnes esse mixtas ex voluptate, & dolore, si perturbatio ex voluptate, & dolore consurgit: non igitur est voluptas, vel dolor; veluti colores medij non sunt albedo, vel nigredo. Aduersatur Aristoteli, quoniam inquit Aspasius iram contineri sub dolore, vt sub genere: Arist. in 4. Topicorum loco 61. damnat hanc sententiam, quia dolor ad appetitum cupiendi, ira ad eum irascendi pertinet. Præterea si voluptas, & dolor essent genera Perturbationum, errasset Arist. qui in primo Rhet. cumulatè agit de voluptate, & dolore; mox in 2. proponit agendum vniuersè de Perturbationibus, easque definit, definitionemque tradit, quæ nec voluptati, nec dolori conuenit; cum dicat, perturbationes esse eas, quas sequitur voluptas, aut dolor, vt etiam dixit in secundo Moralium Nicomachiorum, cap. 5. Neque dicere valemus, quòd ita sequantur, vt genus sequitur speciem; quemadmodum inquit Aspasius. Quoniam dum assignamus definitionem specierum, genus primò sumimus, idque in recto proferimus; non autem dicimus esse eas, quas sequitur genus. Præterea Arist. tunc definit perturbationem pro genere sumptam, sub qua species variæ continentur, non autem definit species. Insuper Arist. 2. Moralium Nicomachiorum, cap. 3. declarat seipsum, & manifestat, quomodo Perturbationem sequatur voluptas, & dolor, inquiens. Iam verò si in actionibus, & perturbationibus positæ sunt uirtutes; omnem autem perturbationem, actionemque omnem sequitur uoluptas, aut dolor, &c. His uerbis apertè indicat Arist. quomodo uoluptas, & dolor sequantur Perturbationem: nam perinde eam sequuntur, ac sequantur actionem: at actionem non sequuntur ut genus, sed ur pulchritudo congruentem partium mensuram; ut dicitur in 10. lib. Moralium Nicomac. Demum ea sententia aduersatur rationi; quoniam genus rectè dicitur de suis speciebus: dolor, & uoluptas non ita se habent ad species perturbationum: non enim dicimus iram esse uoluptatem, uel esse dolorem, sed solùm dicemus cum Arist. in 4. Topic. loco 61. iram otiri, prius in nobis dolore facto. Præterea pro constituendis speciebus diuiditur genus per oppositas differentias, non autem distincta genera inter se miscentur pro earum constitutione: at ex permixtione uoluptatis, & doloris uariæ emergunt perturbationes, ut affirmatur a Plat. in Philebo, & conspi-

Opinio Aspasij.

C

Contra Aspasium.

D

A conspicuum est de ira, & alijs. Propterea est alia opinio Stoicorum, qui minimè censent, voluptatem, & dolorem esse communia genera omnium perturbationum, sed aiunt eas esse duo ex primis capitibus earum; nam quatuor statuunt Perturbationes primas, vt in præcedentibus retuli. Plato etiam nonnunquam voluptatem, & dolorem numerat inter perturbationes; vt in Timæo, & in Theæteto: imò in Theæteto ea quatuor statuit Perturbationum capita, quæ etiam enumerantur a Stoicis. Latini quoque cum Stoicis inter principales Perturbationes voluptatem, doloremque numerant. Horum sententia confirmatur rationibus; nam Perturbatio definita est, quòd sit motio facultatis appetentis; quæ definitio in præcedentibus tradita, satis apertè conuenit voluptati, & dolori: voluptas enim pro genere sumpta, vt dicebat Aspasius, est operatio secundùm naturam non impedita; sumpta verò pro specie, est effusio animi, & spirituum, ob præsentiam rerum iucundarum: Dolor econtra est affectio ex impedimento operationis naturalis, vel animi contractio, ob præsentiam rerum molestarum: vel igitur non rectè fuit definita perturbatio, vel inter perturbationes numerati debent voluptas, & dolor. Insuper attinentia ad appetitum sensuum, vel sunt facultates, vel perturbationes, vel habitus; hæc tria sola in eo numerauit Arist. in secundo Moralium Nicomachio-
B rum: Voluptas, & dolor, cum pertineant ad illum appetitum, nec sint facultates, nec habitus; reliquum est, vt sint perturbationes. Pro parte aduersa extat sententia Platonis, qui in Philebo ostendit omnem perturbationem ex voluptate, & dolore esse mixtam. Extat similiter sententia Aristotelis, qui Perturbationum genus definiens ait esse eas motiones, quas voluptas sequitur, aut dolor; si omnem perturbationem sequitur voluptas, aut dolor, conspicuum est voluptatem, & dolorem non posse dici perturbationes: & demum huic opinioni ea aduersantur, quæ contra sententiam Aspasij dicta sunt.

Secunda opinio. Confirmatio. Euersio.

An Voluptas, & Dolor sint Perturbationes, Opinio Propria. *Cap.* XVI.

Mirum profectò est, quod nos, qui per naturam, perque assuetudinem cunctis sensibus, ac tam perditè voluptatem sequimur; erga eam adeò simus cæci, vt neque
C etiam secundùm commune genus illam cognoscamus: de qua tamen, vt dicam quod sentio, accipio primò; quòd vt voluptas, ita dolor multipliciter vsurpatur. Ac, vt ad rem nostram pertinet, triplex est Voluptas: vna, quæ est fons, & origo omnium perturbationum, quæ oritur ex cognitione obiecti, vt conferentis, vel aduersi; ac ex quadam andipathia, & sympathia facultatis cum obiecto: secunda est voluptas pariter, & dolor, qui in fine est posita, dum eo potimur, vel priuamur: tertia est voluptas pressius sumpta, quæ vehementissima est; oriens ex obiecto tactus, siue gustatus. Prima, & secunda voluptas in omni appetitu reperitur, tertia verò solùm in appetitu concupiscendi; & ob eius vehementiam, ac quia communis maximè est omnibus, absolutè nomine voluptatis frequenter designatur. De voluptate, & dolore in prima significatione præsertim vera est sententia Platonis in 1. de Legibus, necnon Aristotelis in 2. Moralium Nicom. cap. 3. dicentium: Duo hi fontes natura scaturiunt, a quibus qui haurit, vnde, quando, quantumque oportet, felix est, priuatus quilibet vel publicus Vir, omneque animal; qui autem insipienter, & importunè, contra viuit, infelix. De eadem quoque præsertim vera est sententia Aristotelis in 2. Moralium Nicomac. cap. 3. dicentis, Virtutem omnem in voluptate, & dolore esse positam; Vir
D enim probus illis lætatur, & dolet, quibus debet. De secunda Voluptate intelligi præsertim debet Arist. dum in 2. Rhetor. necnon in 2. Moralium Nicomac. cap. 3. & 5. ait, Perturbationes eas esse, quas voluptas sequitur aut dolor: omnem enim perturbationem sequitur voluptas, aut dolor, non autem vice versa omnis dolor, vel voluptas sequitur perturbationem. De voluptate in tertia significatione intelligi debent Plato, & Arist. dum inquiunt, Temperantiam in voluptate, & dolore versari, eique modum imponere. Secundò considerandum est, quòd voluptas, & dolor, quemadmodum antecedunt, & sequuntur, ita comitantur semper Perturbationes; nulla enim est perturbatio, quæ dolorem, vel voluptatem aliquam iunctam non habeat: dolor tamen vel voluptas, quæ ab initio ad finem perturbationem comitantur, non differunt specie ab illis, quæ in fine locum habent; sed solùm per magis, & minus, siue purius, & impurius; & iure profectò: ut enim motio tendens ad finem non dicitur differre a fine, nisi per magis, & minus, ut docet Auerroes in 5. Physic. commen. 9. ita de uoluptate, & dolore sequente motum putandum est se habere. Tertiò aliamente considerandum, memoriæque mandandum est, quòd ex sententia Aristotelis in 10. Moralium Nicomac. cap. 3. & 4. Voluptas non est motus, sed motum sequi potest, quatenus per motum aliquid consequimur nobis accommodatum; ut ex opposito consurgit dolor: Voluptas enim semper ex possessione aliqua rei conferentis consurgit, siue per motum, siue secus nobis cōpetat; & hoc de pri-

Primum, quod accipitur. Triplex uoluptas. Alterum, quod accipitur. Tertium, quod præcipitur.

mo quoque voluptatis genere verum est, consurgit enim ex possessione rei saltem per cognitionem. Ex his quinque notatu digna colligere valemus. Nam colligo primò, cum omnis perturbatio sit motio, voluptas, & dolor non sint motio, quod nequaquam propriè sunt perturbationes. Colligo secundò; cum adeptionem finis per motum sequatur voluptas, & oppositum dolor; & perturbationes sunt motiones, per quas adipiscimur, vel non adipiscimur finem; iure Perturbationes dicimus esse eas, quas sequitur voluptas, vel dolor. Colligo tertiò rationem rectam, ob quam Arist. definiens perturbationes frequenter dixit esse eas, quas voluptas sequitur, aut dolor: id enim fecit primò, vt suam sententiam de voluptate patefaceret, & ostenderet reuera non esse perturbationem eiusdem ordinis cum alijs: secundò, vt more suo Platoni aduersaretur, qui voluptatem dixit motionem, & generationem, quod reijcit Arist. in 10. Moralium Nicomachiorum, & solùm concedit consurgere posse ex motione; puto tamen (vt alibi patefaciam) litem in solis verbis esse positam. Colligo quartò, rectam explicationem sententiæ Aristotelis in decimo Moralium Nicom. cap. 4. dicentis, voluptatem esse totum aliquid, ac indiuiduum: nam motio diuidua est, mutatum verò est indiuiduum, ac terminus; voluptas cum sequatur motum, dicitur non motus, sed terminus, & mutatum; ac propterea dicitur totum quid, & indiuiduum: simili ratione in eodem cap. voluptas dicitur perfectio actionis, non vt habitus insitus, sed vt finis quidam subsequens. Colligo quintò rectam explicationem sententiæ Platonis in Philebo dicentis, Perturbationes omnes ex voluptate, & dolore esse permixtas; includunt namque vtrumque, & tanquam principia, & tanquam comites. Quarto demum accipiendum est, quòd perturbatio dupliciter vsurpatur: vel enim propriè, pro motione attinente ad appetitum sensuum; vel latè, pro quauis eius affectione, siue sit motio, siue principium, siue ex motione consurgat: dum vsurpatur perturbatio in prima significatione, voluptas, & dolor non sunt perturbationes, & in ea significatione perturbationem sumpsit Arist. & definiuit: at si vsurpatur latiùs, & in altera significatione; sic a Platone nonnunquam nuncupantur perturbationes, & a Stoicis inter prima perturbationum capita numerantur. Ex his elicitur vniuersæ difficultatis exactissima resolutio.

(Margin: Quinque colliguntur. Primum. Secundū. Tertium. Quartum. Quintum. Quartum, quod præaccipitur.)

Diluuntur nonnullæ difficultates ad Voluptatem, & Dolorem pertinentes. Cap. XVII.

Apparuit, voluptatem, & dolorem, non propriè perturbationes dici, sed vel principia, vel comites earum. Ex quo rationem rectam elicere valemus, ob quam Aristot. in lib. Rhetor. prius egit de voluptate, & dolore, quàm de genere perturbationum: cum enim voluptas, & dolor non sint rè vera perturbationes, sed sint communia principia, & comites perturbationum, & debeant in definitione perturbationum accipi; iure optimo necessarium fuit, vt congruens ordo seruaretur, primò de illis verba facere: quam rationem cęteri afferre non valent, imò coguntur fateri, Aristotelem turbasse rectum ordinem. Nam si voluptas, & dolor essent species perturbationis, & re vera perturbationes, vt est communis opinio; tunc Arist. prius de parte quàm de toto, & prius de specie, quàm de genere dissertuisset; quod eius præceptis aduersatur. At oritur dubitatio, quia Arist. non videtur sibi constare: negat in 10. Moralium Nicomac. necnon in 7. voluptatem, & dolorem esse motiones, in 1. tamen Rhetoricorum inquit: Ponamus itaque, voluptatem motum animi quendam esse, & subitam, sub sensúmque cadentem instaurationem ad explendam Naturam: Adeò quòd modò asserit, modò inficiatur, voluptatem, & dolorem esse motiones. Cui difficultati satisfaciens dico, Aristotelem in 10. Moralium Nicomac. propriam sententiam patefecisse; ibi enim ex instituto hac de re aduersus Platonem disserit; in primo autem Rhetor. tanquam in libro, in quo agit de rebus populariter, dedisse videtur definitionem popularem, euulgatam, & a Plat. traditam: propterea eo loci se excusans inquit, eas definitiones illi præceptioni esse satis nos existimare debere; quæ de singulis rebus prolatæ, neque obscuræ, neque exquisitæ fuerint. His accedit, quòd Aristot. eo in loco ita vsus est communi Academicorum definitione, vt simul indicauerit, quomodo vera reddi possit: nam voluptas, quamuis non sit propriè motus, & generatio, est tamen motio subita, hoc est terminus motus ex motu prodiens, perinde ac aeris illuminatio. Insuper, vt Eclypsis dicitur terræ interpositio, quia ex ea prodit; ita voluptas potest dici motus, & instauratio, quia consurgit ex eis: quod in 10. Moralium Nicomachiorum, cap. 3. his penè verbis a Philosopho asseritur. Non est igitur expletio voluptas, sed cum adest expletio, tum quis voluptate afficitur, & cum secatur, dolet &c. Quæ sententia vera est, non de pura voluptate; sed de illa, quæ pura non est, & medela est doloris; vt ex cap. 10. eiusdem libri colligitur. Nec in alia significatione censeo Platonem suam sententiam protulisse: Id ipsum enim apud Platonem denotare censeo generationem sub sensum cadentem, & motionem magnam, protinusq; factam, quibus in Philebo naturā voluptatis explicat, quod apud Aristo-

(Margin: Explicatur ratio ordinis seruati in Rhetoricis. Dubitatio. Solutio. Conciliatur Arist. cum Platone de voluptate.)

A Aristotelem denotant actio, & habitus cum natura consentiens, per quæ in septimo Nicomachiorum, cap. 12. definit voluptatem: ea namque actio apud Aristotelem, est motio apud Platonem, qui latiùs vtitur nomine motus. Insuper apertè Plato in Philebo manifestat sententiam suam de voluptate intelligendam esse per modum causæ, cum dicat ex restitutione in naturam protinus facta, ex motuque magno fieri voluptatem. Hac itaque solutione, & Arist. a contradictione, & Plato a calumnia conspicuè vendicatur. At adhuc diluendæ supersunt rationes, quibus ostendebatur, voluptatem, & dolorem re vera esse perturbationes. Quarum potissima erat, quia virtus omnis in more posita, est moderatio alicuius perturbationis. Temperantia est virtus in more posita, & est moderatio voluptatis, & doloris; voluptas itaque, & dolor re vera sunt perturbationes. Cui difficultati respondens dico, officium Temperantiæ esse primò, & præsertim componere cupiditatem tendentem ad voluptatem; quæ cupiditas & a Platone, & a Galeno, & ab Aristotele inter principales perturbationes numeratur: composita autem ea cupiditate consequenter componitur voluptas & dolor, quæ comitantur adeptionem obiecti cupiditatis, vel oppositum eius. At addebatur in præcedentibus Perturbationis definitionem etiam de voluptate & dolore veram esse. Hoc nos inficiari B debemus: ea enim definitio duplici de causa his non conuenit. Prima est; quia perturbatio dicta est motio, nam (vt inquit Arist. in secundo Moralium Nicomach. cap. 5.) perturbationibus moueri dicimur: at voluptate & dolore non dicimur moueri ex decimo Moralium, cap. 4. non itaque eis congruit definitio Perturbationum. Altera ratio est, quia Perturbatio dicebatur motio ad obiectum pro molestia vitanda, fruendaque iucunditate: at voluptas non est motio pro fruenda voluptate, sed est ipsamet iucunditas ex adeptione obiecti consurgens: ideo rectè dicitur sequi perturbationem, non autem perturbatio. Demum addebatur, omne pertinens ad appetitum sentiendi, vel esse facultatem, vel perturbationem, vel habitum. Dico hæc esse tria principalia, ad quæ cætera rediguntur; nam voluptas, & dolor sunt initia, calcaria, & comites perturbationum, vt declaratum est; ideo ad perturbationes rediguntur, quamuis re vera non sint perturbationes.

Diluitur prima ratio.

Officium temperantiæ.

Diluitur secũda ratio.

Diluitur tertia.

De Reductione Perturbationum in capita. Cap. XVIII.

C SAtis cumulatè me ea explicasse puto, quę ad notitiam distinctionis appetentis facultatis, necnon ad cognitionem voluptatis, & doloris pertinere videbantur: faciliùs modò prima perturbationum capita inspicere valebimus. Censuit Aspasius, Voluptatem, & Dolorem esse prima, communiaque genera Perturbationum: quam opinionem a verò abhorrere ex dictis in præcedentibus conspicuum est; & ex eo præsertim, quòd ostensum est voluptatem, & dolorem, vt extenduntur per omnes perturbationes, minimè esse perturbationes; sed fontes, fomites, asseclasque earum. Stoici, & cum eis Cicero, Perturbationum quatuor capita statuerunt; Voluptatem, Dolorem, Timorem, Libidinem; vt in præcedentibus retuli. Alij ab his parum recedentes inquiunt, prima capita esse voluptatem, dolorem, timorem, & spem: prima duo versari dicuntur in bono, vel malo præsente; reliqua in futuro. De his Plato in primo de Legibus inquit, quemlibet nostrum esse vnum, & habere in se consiliarios duos contrarios, & amentes, voluptatem, & dolorem; ad quos accedunt futurorum timor, & confidentia; quas in sexto Aeneidos ita expressit Virgilius.

Opinio Aspasij.

Opinio Stoicorũ.

Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque, nec auras,
Respiciunt clausæ tenebris, & carcere cęco.

D Has quatuor perturbationes nonnulli in duas redigunt; in communem timorem mali, communemq; desiderium boni. Hec opinio, quanuis a multis pręclaris Philosophis approbetur, mihi tamen apprime dubia videtur. Primò, quia iam est ostensum, voluptatem, & dolorem, minimè esse perturbationes. Hinc Plato in primo de Legibus, eas non perturbationes, sed consiliarios amẽtes nuncupauit. Pręterea: dum hę quatuor nuncupantur communes perturbationes, & capita cæterarum; vel ita sunt capita, vt omnes quatuor in vtroque appetitu locum habeant; vel duæ ad vnum, reliquæ ad alterum pertineant: non valemus dicere primum; quoniam timor ex eorum sententia ad solum irascendi appetitum pertinet, pariter & spes; voluptas autem, & dolor ad appetitum cupiendi. Quòd si loco spei cum Cicerone, & Stoicis libidinem accipimus, magis erramus: primò, quia libido non opponitur timori, vt dolor cupiditati: secundò, quia libido propriè sumpta ad appetitum cupiendi pertinet, non autem ad vtrunque. Si alterum prioris diuisionis membrum approbamus, & dicimus duas harum perturbationum attinere ad appetitum irascendi, reliquas ad eum cupiendi, proculdubio erramus: primò, quia sic non erunt primę penitus, & verè communes: secundò, quia perturbationes cupiditatis, quę non versantur in bono, vel malo pręsente, non possunt ad voluptatem, vel dolorem redigi, quę in illis pręsentibus versari dicuntur; ita quoque perturbationes facul-

Reiectio.

tatis irascentis, quæ non respiciunt futura, vt ira, inuidia, & similes, non valent ad eas redigi; quæ A ad sola futura referuntur. Propterea iure Aspasius in secundo Moralium Nicomachiorum, cap. 3, eam in quatuor capita deductionem damnauit; & præsertim, quia dum timor sumitur, & libido, non accipiuntur opposita: insuper, quia ira, necnon fiducia, ad nullum eorum capitum redigi potest. Ideo Turisanus Monachus, cognomine Plusquàm commentator, in tertio artis Medendi censuit, genera, communiaque capita Perturbationum tria esse; voluptatem, dolorem, & iram. Ratio eius est: quia animus per sui perturbationes, vel tendit ad apprehensionem, quod ei competit per voluptatem; vel ad fugam, quod facit per dolorem; vel ad repulsionem, quod per iram consequitur. Confirmant nonnulli hanc sententiam per triplicem motum spirituum, insitique caloris: vel enim in perturbatione per voluptatem effunduntur spiritus, & ad externa tendunt; vel interna petunt per dolorem; vel partim feruntur ad externa pro repellenda iniuria, partim ad interna per coniunctum dolorem, vt euenit his qui irascuntur. Hæc opinio etiam non est approbanda: primò, quia perperam voluptatem, & dolorem perturbationes statuit eiusdem ordinis cum cæteris: secundò, quia perturbationes per obiecta præsertim, non per motus caloris, & spirituum distingui debent. Præterea ira est mixta ex voluptate, & dolore, vt vna cum Platone censet Aristoteles; mixtum & compositum non potest statui caput, siue genus primum vnà cum componentibus; se haberet enim, perinde ac si inter prima corpora numeraremus elementa, & mixtum. Demum si ira ita esset commune genus, vt volu- B ptas, & dolor; quemadmodum perturbationem omnem sequitur voluptas, & dolor, vt inquit Aristot. ita deberet sequi ira; quæ tamen non sequitur, vt est conspicuum.

Aspasius.

Opinio Turisani.

Reiectio.

De Perturbationum communibus capitibus opinio propria.
Cap. XIX.

Opinio propria.

PRætermissis itaque aliorum opinionibus, vt de capitibus Perturbationum proferam quod sentio, ita dicendum censeo. In omni motu, ac in vniuerso progressu Perturbationum tria considerantur, principium, medium, & finis: in fine non seruatur motus, nec propensio ad obiectum; sed aliquid ex motu consurgens, & possessio obiecti; præsente enim fine non amplius rès dicitur moueri, quare nec turbari, cum perturbatio sit motio ad obiectum: in fine igitur solùm consideratur voluptas, & dolor, quæ dicuntur sequi omnem perturbationem: & quamuis nonnunquam dicantur affectiones animi, re vera tamen non sunt perturbationes eiusdem ordinis cum cæteris, vt patefeci. Propterea seruatur C motus solùm a principio ad medium, & a medio ad finem, per quæ statui possunt prima capita perturbationum. Nam vniuersa ea progressio a principio ad finem, potest & vnica oppositione, & duabus distinctis denotari: si vnica denotatur, orientur duæ communissimæ perturbationes ad vtrumque appetitum pertinentes, Amor, scilicet, & odium. Quòd si distinctiùs capita assignare volumus; & progressum illum in duas secare partes, dicendum erit, prima capita esse quatuor; quorum duo principij obtinent locum, Amor, & odium; duo verò Medij, θυμὸς καὶ ἐπιθυμία, hoc est animositas (vt ita loquar) & cupiditas; quæ duo ab omnibus veteribus Philosophis inter Perturbationes numerantur. Ratio huius reductionis, & ordinis est: quoniam oritur perturbatio ex imaginatione, ac iudicio obiecti, sub ratione iucundi nobis, vel molesti, siue boni, vel mali; quod iudicium, siue approbationem, & reprobationem sequitur in appetitu amplexus quidam obiecti in esse cognito, & inclinatio ad illud pro esse proprio eius extra cognitionem; vel econtra auersio, & aspernatio. Quæ prima excitatio in appetitu, & amplexus apprime iunctus cum approbatione interni sensus, est amor latè sumptus, vel odium obiecti: ideo Arist. in vtroque appetitu amorem, & odium collocauit, amorem nempe, & odium obiecti, quod ad illum appetitum pertinet. Amor itaque, & odium obiecti appeti- D tus sensuum sunt primæ, & communissimæ perturbationes, ex quibus cæteræ oriuntur, earumque sunt pedissequæ. Hanc veritatem tetigit nonnunquam, ac expressit Plato, veluti in Timæo, dum inquit: Primum vtique necessariò sensum vnum omnibus internum, & naturæ coniunctum illic a violentis perpessionibus excitari, deinde cum voluptate, & dolore mixtum Amorem, post hæc metum, & iram; & quæcunque, vel ista sequuntur, vel ab istis, vt contraria dissident. His verbis Plato Amorem, & odium primas esse perturbationes affirmat, cæteras ex his oriri. Id ipsum indicauit in 2. de Legibus, inquiens. Disciplinam appello virtutem, quæ primò pueris aduenit, si voluptas, & amor, dolorque & odium rectè in animos influant, antequam ratione moueantur; & ratione deinde præsente, rationi consentiant, quæ consensio vniuersa virtus est. Ipsam verò decentem circa voluptates, & dolores assuetudinem, per quam ab initio vsque ad extremum vitæ homines oderint, quæ odisse oportet, & ament quæ amanda sunt; si per se ipsam seorsum ratione consideratam disciplinam vocaueris, rectè (vt ego arbitror) appellabis, &c. His verbis Plato primam, & latissimam perturbationis oppositionem statuit

amorem,

Amor, & odiũ duæ primæ cõmunissimæ perturbationes.

Quatuor primæ perturbationes.

Ratio.

Approbatio ex Platone.

A amorem & odium: nam voluptas & dolor, si latè sumuntur, sunt fontes, principia, fomites, & asseclæ perturbationum; non propriè sumptæ perturbationes, vt patefeci. Hinc iure in conuiuio Amor dictus est Magnus Dæmon, nedum ob vehementiam, & vires eius; verùm insuper, quia est caput, & princeps omnium Dæmonum; hoc est humanarum perturbationum, quæ sunt quasi interni hominum Dæmones. Eiusdem quoque sententiæ visus est fuisse D. August. qui in multis Platoni adhæret: nam in lib. de moribus Ecclesiæ, cap. 15. inquit, quatuor Virtutes primas morales nil esse, nisi amorem ordinatum, vel amoris ordinati: & quoniam Virtutes morales sunt moderationes Perturbationum, iure colligimus ex eius sententia, omnes Perturbationes ad amorem redigi: quod in parte tetigit etiam 14. libro de Ciuitate Dei, cap. 7. Inquiens. Amor inhians habere quod amatur, cupiditas est; id autem habens eoque fruens, lætitia; fugiens quod ei aduersatur, timor est; idque si acciderit sentiens, est tristitia. Statuamus igitur cum ratione, cum Platone, Aristotele, & D. August. duas esse primas, & communissimas perturbationes, Amorem, & odium; quasi sympathiam, & andipathiam, siue consensionem, & dissensionem facultatis appetentis sensuum cum quouis eius obiecto. Quas si deinde distinctiùs volumus explicare; & Amorem, vt caput, & principem perturbatio-

B num, volumus secernere ab alijs, quæ proximè eum sequuntur; addere debemus, vt dixi, secundum gradum perturbationum, θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν, hoc est Animi vigorem, & cupiditatem. Ratio est: quoniam Amor propriè est amplexus ille primus, primaque inclinatio appetitus, proximè sequens approbationem iudicantis facultatis; in quo amplexu cum cognitione iuncto reperitur voluptas quædam ex sympathia, & consensione obiecti tanquam boni cum facultate prodiens, necnon dolor aliquis ratione priuationis. Huiusmodi Amorem sequitur deinde in appetitu motio quædam media tendens ad obiectum; quæ in appetitu cupiendi dicitur cupiditas, in eo irascendi θυμὸς, siue animi vigor. Et considerandum est, quod hæ voces θυμὸς, καὶ ἐπιθυμία, dupliciter vsurpantur: nonnunquam pro denotandis duabus facultatibus appetentibus, pertinentibus ad sensus, vt in secundo de Anima, 27. quo loci enumerantur facultates appetentes; in tertio tamen de Anima, 52. magis propriè Philosophus loquens eas appellat ἐπιθυμητικὸν καὶ θυμικὸν; nonnunquam verò illis vocibus denotantur non facultates, sed affectiones, siue perturbationes earum, vt constat ex secundo lib. Moralium Nicomachiorum, cap. 5. & in eadem significatione vsurpantur apud Galenum in libro de cognoscendis, curandisque Animi morbis, cap. 3. & 5. necnon apud Platonem, & Plutarchum frequenter. Insuper dum

C illæ voces denotant affectiones, siue perturbationes, adhuc id euenit dupliciter: vel enim denotant vniuersum genus appetitionis ad eam facultatem pertinens; sic omnis affectio facultatis cupientis dicitur cupiditas, & irascentis θυμὸς, hoc est animi vigor: vel significant propriam quandam eius facultatis affectionem, contradistinctam ab alijs; ac ita inter cæteras perturbationes numerantur. Ex his constat, prima perturbationum capita partim duo, partim quatuor esse. Si duo, ea possunt dici, vel amor, & odium, vt patefeci; vel cupiditas, & θυμὸς latè sumpta, vt nuper manifestaui. At si considerantur distinctiùs, erunt quatuor; quorum duo prima, Amor, scilicet, & odium, vtrique appetitui competunt; duo reliqua, cupiditas, & θυμὸς, idest, animi vigor, distincto congruunt appetitui; cupiditas appetitui cupiendi, altera appetitui irascendi. Quòd si has duas quoque perturbationes vtrique appetitui volumus communes reddere, dicemus θυμὸν, & cupiditatem id habere commune, vt sint prosequutiones quædam, vel fugæ obiecti consentanei, vel aduersi: ac ita Amor & odium, tanquam principia, Prosequutio, & fuga, tanquam media, erunt communissima capita Perturbationum.

θυμὸς dupliciter vsurpatur.

Epilogus dictorum.

D *Quomodo Amor se habeat ad cupiditatem.* Cap. XX.

Satis communis, & inter ingenuos iuuenes frequenter agitata est ea quæstio, quomodo Amor ad cupiditatem, vel econtra cupiditas ad Amorem se habeat; intelligendo nomine cupiditatis id ipsum, quòd etiam nomine desiderij denotatur: cuius solutio ex dictis satis conspicuè elici potest. Et quamuis ea dubitatio frequenter proponatur de Amore Venereo, & Voluptario; non de Amore vniuersè sumpto, de quo nuper sum loquutus: tamen, quia de vniuerso Amore, & partibus eius (vt ad hoc pertinet) eadem est ratio; propterea quod de parte dicimus, de vniuerso Amore censeo esse verum. Quæritur itaque, quomodo Amor se habeat ad cupiditatem. Censent nonnulli, cupiditatem, quam desiderium appellant, esse genus Amoris: ideo Amorem definientes inquiunt esse desiderium, &c. Horum sententia partim vera, partim falsa iudicari debet. Vera est, si nomine desiderij significant genus affectionum attinens ad appetitum cupiendi. Nam Amor, qui pulchrum inspicit, procul dubio pertinet ad appetitum cupiendi: at ipsi non in hac significatione, sed pressiùs vti videntur nomine desiderij, siue cupiditatis; nempe pro vna definita perturbatione contradistincta ab alijs; in qua significatione ea sententia vera non est: quoniam, vt patuit, cupiditas sequitur Amo-

Quomodo Amor ad cupiditatẽ se habeat.

Opinio prima.

rem, & se habet tanquam affectio Amoris, & medium quoddam inter Amorem, & id A
quod Amatur; affectio autem siue proprietas, cum sit posterior eo cuius est proprietas, non
potest iudicari genus illius. Malè igitur Amor dicitur cupiditas, cum Amor prius oriatur, il-
Opinio fe- lum mox sequatur cupiditas; nam ideo cupimus, quia amamus, non vice versa. Leo Hebręus,
cũda Leo- Vir elegans, & acri quodam iudicio illustris, in tertio suo dialogo de Amore, & desiderio, as-
nis Hebręi serit, Amorem a desiderio non distingui, sed esse idem; quanuis in primo libro secus loqua-
tur, & sentire videatur. At eius quoque sententia non est vera; cum enim cupiditas, (vt nu-
per dixi) in duplici significatione posit vsurpari, in neutra eius opinio vera est: nam si per id
nomen intelligimus omnem affectionem appetitus concupiscendi; cum eius longè plures sint
affectiones, quàm Amor presè sumptus ab eo consideratus, conspicuum est communius non
esse idem cum minus communi, nec totum cum sua parte. Si verò nomen cupiditatis vsur-
patur in altera significatione, pro ea nempe cupiditate, & desiderio, quod Amori iunctum est,
in qua & ab eo & ab alijs vsurpari solet; ita quoque est conspicuum, cupiditatem ab Amore di-
stingui, cum sequatur illum, eoque sit posterior, vt declaraui. Quod confirmatur: nam quæ-
cunque ita se habent, vt vno non variato alterum crescat vel minuatur, proculdubio idem non
sunt: at desiderium copulæ cum re amata crescit, minuitur, per multaque euenta variatur non B
variato Amore, vt experientia constat: quare inter se distinguuntur. Insuper aliquid est de ra-
tione Amoris, vt Amor est, quod non est de ratione desiderij. Amor magis est iunctus cum
facultate cognoscente, proximior est cognitioni approbationique ab ea factæ: hæc autem sunt
deinde principia, & causæ desiderij, quod magis vergit ad rem quæ optatur; & ideo censeri de-
bet affectio quædam prioris essentiæ Amoris, sine qua Amor nunquam reperitur. Et quan-
Plato. uis Plato videatur asserere, Amorem esse appetitionem ortam ex indigentia, & copia, non pro-
pterea iudicauit esse idem: sed quia nouit, desiderium sequi Amorem, nec atque cum eo, ac es-
se aliquid notum, lucidè patefaciens conditionem Amoris; ideo Amorem per desiderium
Homerus. nonnunquam manifestauit. Propterea rectè Homerus Amorem posuit a Cupidine distin-
ctum, dum 14. Iliados loquens de Cesto Baltheo Veneris dixit: Illic est Amor, cupido, & col-
Instantia. loquium, & deceptio, quæ furatur Mentem prudenter cogitantium. At dices: nonne ab om-
Solutio. nibus Amor filius Veneris, dicitur Cupido? Amor itaque & cupido idem esse videntur. Re-
spondeo; dum Amor dicitur Cupido, id rectè fit duplici ratione: prima est; quia Cupido vsur-
patur pro omni affectione facultatis cupientis, & per excellentiam pro principali, qui est Amor: C
altera est: quia circunscriptione quadam populari, & nota circunscribitur Amor per eius affe-
Colliguntur dicta. ctionem vehementissimam, & conspicuam. Dicamus itaque a fundamentis iactis, ab expli-
catisque principijs non recedentes; Amorem sumptum latè pro vniuersa latitudine perturba-
Quomodo Amor, & desiderium idẽ. tionum opposita communi odio, & Desiderium sumptum latè pro quauis affectione vtrius-
que appetitus, vnà extendi, ac in idem venire. Dicamus, secundo; Amorem sumptum pro
perturbatione propria appetitus cupientis, & desiderium sumptum pro vniuersa latitudine
Quomodo desiderium sit genus Amoris. eiusdem appetitus, non esse idem; sed desiderium esse genus eius, se habens vt totum ad par-
tem. Addamus tertiò; Amorem sumptum pro prima parte perturbationis ad hos appetitus
pertinente, differre a desiderio sumpto pro altera parte sequente illam; & id ipsum esse dicen-
dum de desiderio sequente cupidineum & voluptarium Amorem. Demum dicamus: cum
Quomodo desiderium sit affectio Amoris. hoc desiderium sit affectio Amoris, & affectio maximè sit iuncta cum eo, cuius est affectio,
adeò vt solùm secundum formam secernatur, ac id familiariter, & lucidè declaret: iure op-
timo Amor non reperitur sine desiderio, & per desiderium, vt per notius manifestatur. Ita ve-
ra est sententia Aristotelis nono Moralium Nicomachiorum, cap. quinto, dicentis: Nemo
Arist. Amore capitur, nisi fuerit ante forma specieque delectatus; nec tamen is, qui specie delecta- D
tur, statim amat; sed tum, cum & absentem desiderat, & præsentem concupiscit. Ex his con-
stat hæc tria esse vera, Amorem esse idem cum Desiderio; Desiderium esse genus Amoris; &
demum nec idem, nec genus Amoris esse, sed affectionem, & comitem eius.

Quomodo Voluptas, & Dolor ad Amorem se habent. Cap. XXI.

QVoniam Perturbatio dicta est motio, in cuius principio dominatur Amor & odium;
in medio θυμὸς, & cupiditas, siue prosequutio, & fuga; in fine non amplius motio,
Quomodo voluptas, & dolor ad perturbationes se habeant. & propriè sumpta perturbatio locum habet, sed voluptas & dolor, quæ non sunt
eiusdem conditionis cum cæteris perturbationibus: iure optimo posset quis
quærere, quomodo voluptas & dolor ad præcedentes perturbationes se habeant? Cui inter-
rogationi breuibus respondens dico, voluptatem & dolorem comitari perturbationes omnes
a principio ad finem; propriè tamen, & præsertim in fine versari, & ideo in fine locum sibi op-
tare dicuntur: statim enim quòd obiectum a virtute imaginandi concipitur sub ratione boni &
iucundi,

iucundi, ac ad illud excitatur appetitio; nos quadam delectatione per obiectum in esse cognito afficimur, quæ per spem crescit, & in adeptione externi obiecti perficitur: pariter dolorem percipimus per priuationem, qui per timorem augetur; & dum demum obiecto optato frui non valemus, vel malo aliquo præmimur, dolor maximè viget.

Nũ Amor sit prior voluptate vel ecõtra.

Cum itaque Amorem comitetur semper voluptas & dolor, quæritur, quid in nobis prius oriatur & antecedat; num Amor & odium, vel potius dolor & voluptas. Varia profectò pro omni parte dici possunt; nam procul dubio, vt inquit Plato in Timæo & in secundo de legibus, mira connexione complicantur, mutuoque se perficiunt; Voluptas auget Amorem, & Amor Voluptatem: ideo Venus, vt Amoris, ita voluptatis dicitur Dea. Qua de re breuibus ita dicendum censeo.

Solutio difficultatis.

Voluptas vel consideratur in adeptione, possessione, & fine; ac ita sequitur Amorem perficiens illum, & attinentia ad eum, vt ex decimo libro moralium Nicomachiorum colligitur; vbi ostenditur, voluptatem esse finem, & perficere actiones: ita cõspicimus, ꝙ quicunque re dilecta fruitur, ob Amorem incõparabili voluptate afficitur; & quò vehementior fuerit Amor, eò magis delectatur. Vel consideratur voluptas in origine Amoris, & est voluptas illa cõsurgens ex cognitione obiecti vt boni sibi & congruentis; & hæc est fons, parens, & fomes Amoris, Amorique antecedit: ita voluptas parit Amorem, eum comitatur, nutrit; & ab Amore quoque vt a sua prole demum perficitur. Quare vtrumque verum est, & quòd voluptas antecedat, & quòd sequatur; ea antecedens

B a nonnullis dicitur voluptas, sequens verò gaudiũ; quam distinctionem non colligimus ex Aristotele: & cum sint eiusdem speciei, non debent distinctis nominibus denotari: & præsertim, quia gaudium potius ad mentem quàm ad sensum pertinet.

Dubitatio.

Ar dices: Si voluptas actionem sequitur, eamque perficit, ac finis dicitur; quomodo seruari, & reperiri poterit in principio? Insuper, si attinet ad appetitum, quomodo dicitur oriri ex cognitione?

Solutio.

Respõdeo: Voluptas, quamuis antecedat Amorem, tamen semper sequitur actionem aliquam & possessionem. Voluptas pro origine Amoris sumpta, sequitur cognitionem obiecti vt sibi congruentis, & adeptionem eius in esse cognito. Dubitabatur secundo: Si voluptas attinet ad appetitum, quomodo oritur ex cognitione? Respondeo; Ea oritur ex cognitione, quoniam ex ea etiam oritur appetitio; & solùm gaudere & lętari dicimur, quatenus tale obiectum nobis per cognitionem aptatur, & tanquam congruens optamus id assequi pro suo esse primo & absoluto: adeò quòd sensus & appetitus re idem sunt, sola ratione distinguuntur; ratione sensus dicimur solùm iudicare, ratione appetitus delectari: ideo dicebat Arist. in tertio de anima, 29. Et est delectari & dolere, agere sentiendi medietate, ad bonum vel malum, quatenus talia sunt; fuga autem, & appetitus, qui

C actu est, hoc sunt: & non aliud est vis appetens & fugiens, neque inter se, neque a sentiendi principio &c. Ita vera est sententia Aristotelis in decimo Moralium Nicomachiorum, cap. 4. dicentis: Etenim sua cuiusque sensus voluptas propria, itemque mentis, & contemplationis est.

Dubitatio.

Sed adhuc obijciet aliquis: quia omnis voluptas pertinens ad appetitum videtur expletio quædam; voluptates sensuum non sunt tales: inquit enim Arist. in 10. moralium Nicomachiorum cap. 3. vacant dolore mathematicæ voluptates; hæque omnes, quæ sensibus olfactuque percipiuntur, atque etiam auditiones, & aspectus; multæ præterea recordationes, & expectationes, dolore carent. Quæ quidem cuius tandem rei ortus sunt futurę? præsertim cum nullius fuerint indigentiæ, quam explere possint, &c.

Confirmatio dubit.

Confirmatur dubitatio: quia inquit Aristot. in tertio de anima, cont. 54. Mouetur enim quod appetit, quatenus appetit; & appetitus motus quidam est, aut actus: at homo videns, dum lætatur eo videndi actu, non videtur moueri. Demum inquit Arist. in tertio de anima, appetitum non esse siue phantasia, vel rationis participe, vel non: at videntes, & audientes absque vlla imaginatione lætantur: non itaque illæ voluptates sensuum videntur ad appetitum pertinere. Hæc dubiam videntur reddere sententiam cum in præcedentibus, tum nuper approbatam.

Solutio.

Quibus respondens dico, huiusmodi voluptates iunctas profe-

D ctò esse cum cognitione, ex ea oriri, eamque perficere; competere tamen sensui, non vt cognoscens, sed vt appetens est: hinc cui conuenit voluptas & dolor, etiam dicitur conuenire appetitus, vt patet ex secundo de anima, cont. 20. & de hoc cumulatè in præcedentibus disserui. Ad confirmationes dico, voluptatem pertinere ad appetitum, non quia sit motus; sed quia sit vel principium, vel finis motus, siue actionis: & non est siue imaginatione, nisi perfecta, saltem imperfecta, quæ solùm versatur in sensili præsente: & demum, quanuis facultas appetendi, vt est appetens, priuationem includat; non tamen semper ea priuatio sensu percipitur, sensuique molesta est, vt indicauit Aristot. 10. Moralium Nicomachiorum, capitu. 3. & experientia comprobatur.

De Cæteris minus communibus Perturbationibus. A
Cap. XXII.

Constitutis Perturbationum capitibus, faciliùs modò minus principales enumerare, easq; in ordinem redigere valemus. Et quoniam Perturbatio est quędam motio facultatis appetẽtis; appetitiones autem ab obiecto, & motiones a suo termino, & fine, pręsertim cõditionem, distinctionem, & nomen recipiunt: iure optimo nos eas enumeraturi, obiecta, scopos, & finem præsertim inspicere tenemur. Et quanuis per sola obiecta indagari, inueniriq; valeãt cunctæ perturbationes: tamen, vt distinctiùs, & lucidiùs id fiat, quatuor inspicienda censeo; ea autem sunt obiectum, modus acquirendi, seruandiq; illud, dispositio nostra erga alios; & demum modus, quo obiectum competit, vel distribuendum est aliis. Si hoc quartum inspicimus, prodit illud Perturbationum genus, per quod homines dicuntur natura iusti, vel iniusti, vt inquit Aristot. in sexto Moralium Nicomachiorum, cap. 13. quatenus nonnulli per eorum dispositionem approbant; & expetunt ęqualitatem distributionis, & commutationis, vel eius oppositum: è quarum numero est indignatio, & aliæ perturbationes ei iunctæ magna ex parte proprio nomine carentes; quæ cum pariant voluptatem quandam, vel dolorem ad animum potius, quàm ad corpus pertinentem, ad facultatem irascendi attinent, & Iustitia componuntur. Si tertium consideramus, dispositionem nempe erga alios nobis per naturam competentem, tunc prodit triplex genus perturbationum: quia vel versamur in actionibus, vel in verbis: Si in verbis, vel seriis, vel iocosis; & consurgunt illæ perturbationes, per quas homines denominantur faceti, austeri, familiares, sinceri, scurræ, adulatores, inuidi, rustici: & quia voluptatem, vel dolorem habent comitem; quæ pręsertim ad animum pertinent, ideo præsertim hæ perturbationes pertinent ad appetitum irascendi; & componuntur tribus illis Virtutibus, quæ in conuersatione dicuntur positæ, de quibus suo loco differetur. Si consideramus secundum caput, modum nempe acquirendi, & conseruandi obiectum, consurgit ea perturbatio, quæ θυμὸς, siue animi vigor dicitur; & cum ea timor, ad quem Zelotipia redigitur, fiducia, audacia, & similes, quæ fortitudine componuntur, & ad appetitum irascendi pertinent. At si in primum caput, quod principale est, conuertemur, nempe in obiecta appetentium facultatum, tunc Amor & odium, quæ dicta sunt prima capita Perturbationum; necnon prosequutio, & fuga, quę statuta sunt media; vel respiciũt obiectum facultatis cupiendi, & ad eam pertinent; vel obiectum facultatis irascendi. Si primum, vel id est obiectum principale, vel est complicatum cum eo, illiq; conducens. Si principale; vel est bonum, quod per excellentiam iucundum & voluptuosum dicitur, pertinens ad venerem, & tactum; & consurgit Amor voluptarius, qui per excellentiam absolutè nuncupatur Amor, cum cæteri tantùm cum contractione dicantur Amores, vt vini, auri, & similium. Altera ex parte obiectũ principale huius facultatis potest esse bonum iucundum latius sumptum, minusq; vehemens; & est omne bonũ iucundum pertinens pręsertim ad gustatum & tactum, secundo autem loco ad cæteros sensus; & inde prodeunt variæ appetitiones, distinctæ iucunditates, varijq; amores magna ex parte proprijs nominibus destituti; qui communi nomine cupiditatis denotantur, omnesq; pertinent ad appetitum cupiendi, & Temperantia corriguntur. Si verò id bonum iucundum nõ fuerit obiectum principale facultatis cupientis, sed cum eo complicatum; vel id nectitur cum cupiditate, quia est instrumentum explendi principales cupiditates; vel quia ęmulatur, simileq; est principali obiecto. Si fuerit instrumentum; tale bonum, vel est munus Naturæ, vel Fortunæ. Si Naturæ, inde oritur varius Amor, variaque cupiditas, qua cupimus euadere formosi, vt alijs placeamus, aptiad venerem, ad gulam, & similia. Si verò fuerint munera Fortunæ, quæ sunt instrumenta explendi Amores, & cupiditates huius appetitus; prodeunt desideria varia Auri, Argenti, cæterorumq; Fortunæ munerum; quæ perturbationes partim liberalitate, partim Magnificentia componuntur. Hinc Plato 9. de Rep. appetitum concupiscendi auarum, & quæstuarium nuncupauit. At si altera ex parte id non principale obiectum fuerit simile principali, cum eoque iunctum; tunc oritur Amor, & cupiditas videndi pulchra, audiendi iucunda, ludendi, canendi, saltandi, & cætera huius generis faciendi; quæ perturbationes Temperantia corriguntur: inquit enim Arist. in 7. Moralium Nicomach. cap. 7. intemperantem videri, si quis ad ludum propensior fuerit, qui etiam mollis dicitur; ludus enim leuamen est. Ex his constat, in appetitu cupiendi Amorem esse caput; cupiditatem esse commune seminarium, quod relatum ad varia obiecta varias parit cupiditates, ob quas cupiditas a Platone dicitur bellua innumerorum capitum. Altera ex parte, si consideramus appetitum irascendi, inueniemus primò in eo Amorem, & odium proprij obiecti, vel eius oppositi; quos duces proximè sequitur θυμὸς, qui dictus est animi vigor: hic mox per varia obiecta distinguitur, variasq; parit perturbationes. Nam bonum, quod est obiectum facultatis irascendi, & voluptas ei respondens, potius est animi, quàm corporis; & versatur hic appetitus, vel in obie-

Quatuor inspicienda pro numero perturbationum.

Quartum caput.

Tertium.

Secũdum.

Caput primum, & principale. Perturbationes ad cupiditatẽ pertinentes.

Cupiditas bellua multorum capitum.

Perturbationes appetit' irascendi.

A In obiecto principali, vel in iunctis cum eo. Si in principali, oritur Amor, & alacer prosequutio Honoris, Gloriæ, Victoriæ, & similium; oritur æmulatio, necnon aspernatio, & fuga oppositorum; quæ perturbationes partim moderata honoris appetitione, partim Magnanimitate, partim etiam Fortitudine corriguntur, vt ex se satis est conspicuum. Si autem versatur non in obiecto principali, sed in iunctis cum eo; vel nobis conducunt, opemque ferunt pro assequendo principali obiecto; vel aduersantur, & obsunt: si conducunt, oritur appetitus rependendi beneficia; prodeuntque perturbationes ad eum pertinentes; vt ingratitudo, & similes, quæ partim Iustitia, partim Magnanimitate, & appetitione congruentis honoris alterius componuntur. At si contra lædimur, insurgit ira, quæ Mansuetudine corrigitur. Ex his constat, Prima Perturbationum capita esse duo, Amorem & odium, quæ etiam cupiditas & θυμὸς dici possunt. Quæ duo capita mox in quatuor distinctiis resoluuntur, in Amorem, Odium, Prosecutionem, & Fugam. Hæc quatuor; dum referuntur deinde ad obiecta varia, ad dispositionem nostram erga alios, ad requisita pro adeptione & conseruatione, & demum ad modum quo competunt alijs vel iure vel iniuria; in innumeras prope multiplicantur, quarum multæ carent proprio nomine. Congruenter tamen ab Aristotele in vndecim capita rediguntur, quatenus per vndecim Virtutes in more positas cumulatissimè componuntur; vt per ea, quæ dixi, satis apertè B constare potest: & ea reductio accommodatissima est ciuili Philosopho, quia Perturbationes considerat, quatenus Virtute corrigi componique debent. Sunt itaque Perturbationes duæ, quatuor, Vndecim, & innumeræ; ob quas Voluptas eas sequens dicitur vna, prædita tamen innumeris formis, vt ait Plato in Philebo.

Epilogus dictorum.

Vtrum Perturbationes sint tota sua Latitudine Praua. Opinio Stoicorum. Cap. XXIII.

Stoici; qui solam Philosophiam de Moribus vt hominis maximè propriam magnifecerunt, eique accuratam nauarunt operam; existimarunt, vniuersum Perturbationum Genus esse prauum, rationi aduersum, viro sapienti nulla ratione congruens, ac ab animo Virtutis studioso penitus arcendum. Quorum sententia vt magis conspicua & planior reddatur, considerandum primò est, putasse Stoicos partem animæ rationis compotem ab ex-C perte non distingui re, sed sola ratione, vt refert Plutarchus in lib. de Morali Virtute. Asserebant namque eam dici brutam, rationisque expertem; quotiescunque a falso deprauatoque iudicio in perturbationes ducitur, contraque rationis consilium effertur. Id ipsum quoque Chrysippo Stoico tribuit Galenus in quinto de Hippocratis, & Platonis decretis, cap. 1. quem tamen hac de re sibi non constare, pugnantiaque dicere nititur ostendere. Addebant insuper Stoici nullos inesse nobis per naturam affectus, siue perturbationes; sed omnes ortum ducere a peruersione, ac deprauatione iudicij: quarum Perturbationum quatuor prima capita statuebant, Aegritudinem, Metum, Lætitiam, Libidinem; quæ vt orta ex iudicij deprauatione, & aduersa rectæ rationi, absolutè praua esse censebant, viroque sapienti nulla ex parte congruentia: vt tamen seruarent ea, quæ apparent, pro Libidine viro sapienti conuenire dicebant Voluntatem, pro Lætitia Gaudium, pro Metu Cautionem, pro Aegritudine verò siue Dolore nil sapienti conuenire affirmabant: quoniam dolor oritur ex malo, quod iam contigit; at sapienti nil mali accidere posse dicebant. Et quemadmodum Perturbationes omni ex parte prauas existimabant; ita Voluntatem, Gaudium, & Cautionem, absolutè bona, sapientique maximè congruentia iudicabant; eique adeò propria, vt illi soli, non alijs conuenire possent. Et quemadmo-D dum primas Græci appellant πάθη, ita has εὐπαθείας: Cicero eas perturbationes, has constantias nuncupat; vt voce significetur eas esse prauas, has verò probas affectiones. Rem autem ita se habere, primò earum nomen patefacit; cum enim sint Perturbationes, proculdubio humanam tranquillitatem turbant & euertunt: vt igitur tranquillitas proba est, viroque probi, sapientis, ac fœlicis maximè propria; ita perturbatio improba, viroque infœlici, & misero accommodatissima iudicari meretur. Præterea; cum Perturbationes ortum ducant ex falso iudicio, deprauataque ratione; quòd ex his oritur, non nisi prauum, & vitiosum censeri potest. Confirmatur: quia Perturbationes omnes cum voluptate & dolore sunt permixtæ, vt dicitur a Plato. in Philebo; voluptas autem & dolor a Platone in primo de Legibus nuncupantur consiliarij amentes, ac insipientes, a quibus consultoribus vir sapiens pro facultate mentis aures auertere debet. Præterea id ipsum patet ex conditione Perturbationum: dicuntur enim motiones vehementes, nuncupantur ægritudines animi virtute curandæ, statuuntur aduersæ rationi, pugnantes cum ratione, dicuntur calcaria ad vitia; ob quas conditiones nedum non commendari, verùm maximè damnari merentur: Vt enim in corpore exactè sano nil ægritudinis reperiri debet, in oculo acutè inspiciente nil caliginis, in aure rectè iudicante nil externi strepitus; ita in anima rectè agente nil internæ perturbationis debet inesse. Id ipsum satis apertè patebit, si considera-

Stoici præter cæteros Morali nauarunt operam.

Confirmatio opinionis Stoicorum.

considerabimus naturam & conditionem earum Virtutum, quæ in more sunt positæ; percipiemus enim eam summopere pugnare cum natura & conditione perturbationum. Virtutes A
enim sunt tranquillitates animi, serenitates, eius purgationes, & demum requies & pax saluberrima; seruant animam verè liberam, ab omni aduerso iugo solutam: cum ex aduerso animi perturbationes mentis aciem turbent, caligine offundant, perniciosis cogitationibus hominem repleant, intestino bello vehementer turbent, & infesto seruitutis iugo eum subijciant. Quod etiam lucidius inspiciemus, si ex vna parte considerabimus, hominem Virtute reddi similem separatis Mentibus, conformarique cum Deo; ex altera verò a separatis mentibus, a Deoque optimo Maximo vniuersum Perturbationum genus ita abesse, vt nullum eius vestigium in illis inspiciatur. Si igitur vir probus & sapiens cum Diuinis mentibus debet conformari, necesse est, vt ab omni perturbationis labe purgetur. Præterea si Mansuetudo commendatur a Peripateticis, quæ iræ est aduersa; quomodo ira moderata ab eis poterit commendari, cum ea quoque mansuetudini sit aduersa? Non igitur iniuria Stoici, & cum eis Cicero, Seneca, Galenus, alijque viri sapientes asseruerunt, vniuersum perturbationum genus esse damnan-
Cicero. dum, arcendum, & eliminandum; qua de re multa dicuntur a Cicerone in Quarto & Quinto
Tusculanarum quæstionum, necnon in libro de Officijs: & præter cętera in primo de officijs B
inquit. Repellenda maximè est ira in puniendo; nunquam enim iratus, qui accedit ad pœnam, mediocritatem illam tenebit, quæ est inter nimium & parum; quæ placet Peripateticis, & rectè placet, modò non laudarent iracundiam, & dicerent vtiliter a natura datam: illa verò omnibus in rebus repudianda est. Et alibi: Quocirca mollis & eneruata putanda est Peripateticorum ratio, & oratio, qui perturbari animos necesse esse dicunt; sed adhibent modum quendam, quem vltra progredi non oportet: modum tu adhibes vitio? an vitium nullum est non parere rationi? Insuper in quinta Tusculana Theophrastum illudit, quia in Callisthene suo commendauerit illam sententiam; Vitam regit fortuna, non sapientia: & in libro de vita beata
Seneca. dixerit, Vitam beatam in Rotam non ascendere; vel aliquid simile. Ita quoque Seneca in lib. de Ira ad Nouatum multa dicit, vt suadeat euellendas penitus, non moderandas esse perturbationes; & præter cętera inquit: Nullum est animal tam horrendum, tamque natura perniciosum, vt non appareat in illo (si Ira inuaserit) nouæ feritatis accessio. Et aduersus Peripateticos addit. An secundum naturam sit ira, manifestum erit; si hominem inspexerimus; quo quid est mitius, dum in recto animi habitu est? quid ira crudelius est? homine quid amantius? quid
ira infestius? Homo in adiutorium mutuum generatus est, ira in exitium: ille congregari vult, C
illa discedere: hic prodesse, illa nocere; hic etiam ignotis succurrere, illa etiam carissimos petere: hic vel aliorum incommodis, vel impendere se paratus est; ira in periculum, dummodo secum deducat alium, parata descendere. Ac demum cum Ira furor breuis sit, vt cecinit Horatius, & Cato maior iratum ab insano tempore solùm seiungi asseruerit; quis non penitus cum cęteris perturbationibus iram euellendam censuerit? Quis non videt, voluptatem & dolorem distrahere animum, peruertere rationem, turbare iudicium, impedire præelectionem; quibus nil cum probitate pugnatius excogitare valemus? Cui sententiæ frequenter subscripsit
Galenus. Galenus. nam in lib. de dignoscendis, curandisque animi morbis, cap. 1. inquit. Ego verò hoc ipsum primùm, vt nosti, iam pridem distinxi; cum peccata quidem ex falsa opinione committi affirmaui; affectum verò siue perturbationem, ex quadam experte rationis vi fieri, quæ ipsi rationi minimè obtemperans sit; communi autem vocabulo vtraque peccata appellari. Insuper cap. 7. eiusdem lib. addit: Conari debemus affectum euellere, non vsque adeo solùm, vt ab
alijs dumtaxat videamur, sed vt ne radicem quidem ipsius vllam in nostro animo prorsus relin- D
quamus; nam ex ijs, quæ sic relinquuntur, solet aliquid rursus pullulare, dum id ipsum ab ipsa nequitia & prauitate irrigatur. Idipsum manifestauit in quarto de placitis Hippocr. & Plat. cap. 2. inquiens. Chrysippus Perturbationes ab erroribus & peccatis distinguit admodum rectè: Peccata siquidem & errores nihil aliud sunt, quàm praua iudicia, quàm falsa & a veritate abhorrens ratio: Perturbatio contra nullus est rationis error, nulla iniuria, sed rationis imperium detrectans animæ quidam motus. Censet itaque Galenus, perturbationes omnes cum ratione pugnare, & omni ex parte esse prauas.

Disputatio pro parte Peripateticorum aduersus Stoicos, eorumque assectas. Cap. XXIIII.

Consueuere Stoici niti pro facultate communi hominum sententiæ, cęterorumque sermoni aduersari, vt fortè plus cęteris sapere viderentur: inde e vulgata eorum paradoxa prodiere. Verùm eis frequenter contigit, vt quemadmodum a multorum sententia, ita a veritate recesserint: quod in re, de qua loquimur, eis euenisse facilè inspiciemus, si fundamenta aduersæ opinionis accuratè considerabimus. Plato enim, Aristoteles,

A Diuus Augustinus, alijque viri sapientes optimè manifestarunt, Stoicam perturbationum euulsionem esse quid fatuum, naturæ aduersum, virtuti non consentaneum, nec natum homini conuenire. Rem autem ita se habere facilè iudicabimus, si primò in Naturam conuersi considerabimus; eam nil temere, nil frustra facere; singula in congruentem finem dirigere; cunctis ea sola præbere, quæ pro finis adeptione eis conducunt; & iure profectò: cum enim Natura sit ministra Dei, compleat ordines diuinæ prouidentiæ; nil efficere potest, quod diuino ordini, eminentissimæque prouidentiæ non sit consentaneum. Cum autem homo a Deo, & Natura donatus sit facultate irascendi, & concupiscendi, cuius affectiones sunt perturbationes; minimè existimare valemus, eas omnino esse prauas, ad solam perniciem deducere, & a recto fine omnino mentem auertere: immo quicunque hoc dicere audet, Naturam increpat; Deumque naturæ ducem, non fidum ducem patefacit. Præterea experientia nos docet, quòd dum perturbationibus rectè vtimur, incomparabiles ex eis vtilitates elicimus: sunt enim nobis per naturam tributæ hæ facultates & vires, quibus turbamur, vt potentiùs in optatum finem feramur, cumulatiùs illum consequamur, iucundiùs eo fruamur, eisque tanquam rationis ministris vtamur. Cum igitur hæc sint instrumenta, instrumentorum autem conditio & natura ex congruente rectoque vsu iudicanda sit, per rectum autem vsum varias & eximias ex eis eliciamus vtilitates; iure commendari, vtiles iudicari, non penitus damnari merentur: conspicimus enim
B (si ad virtutum actiones conuertimur) conducere iram Fortitudini, quatenus vires auget, nos reddit promptiores, ita furor arma ministrat, timoremque longè repellit; conducere misericordiam, vt alijs opem auxiliumque feramus; vtilem esse timorem pro vitandis periculis, eisque declinandis, dum vires nostras superant. Et demum percipimus, Amorem, & odium; quæ, vt declaraui, sunt prima capita omnium Perturbationum; adcò esse ciuili vitæ necessaria, adeoque Naturæ hominis accommodata; vt sine eis nec rectè viuere, nec fœliciter seruari, nec rite homines iudicari valeamus. Homo irascendi facultate amat cęteros homines, & odit: at quis non eum iure arguet, non stipitem potius quàm hominem iudicabit; qui non amet amandos, non eos odio prosequatur, qui digni ob scelera sunt odio? Præterea inter munera perturbationum hoc principale a Platone in Timæo enumeratur, vt vis irascendi congruente ira aduersus cupiditatem dimicet pro seruanda ratione: at quicumque damnat instrumenta, & milites pro ratione pugnantes, etiam rationem damnare dicitur; & propterea sibimet, suæque rationi aduersatur. Insuper hanc veritatem in Naturæ operibus exactissimè insculptam impressamque intuemur: dum enim præclara Naturæ opera inspicimus, non ex contrariorum euulsione & de-
C structione, sed ex sola eorum moderatione & remissione, optima temperamenta, salutaremque harmoniam confici percipimus. Id seruare licet in sonis, in primarum qualitatum, necnon elementorum permixtione, in humorum compositione; ex quorum non destructione, sed moderatione ac temperantia suauis harmonia, admirabilis mixtio pręciosaqe sanitas consurgunt; ac (vt inquit Theages) ex graui & leui æquilibrium conflatur. Quare pari ratione ex aduersarum Perturbationum non euulsione, sed moderatione, virtutem, quæ est animi sanitas, saluberrimaque (vt inquit Plato) consonantia, consurgere putandum est: & iure optimo hoc dicere debemus, cum nos in componendis, rectèque formandis actionibus nostris, Naturam imitari teneamur. Præterea quis eum iure non despiciet, ex hominumque cętu arcendum non iudicabit; qui pro quibus oportet non irascitur, quibus debet non miseretur, formidanda non timet, non sperat speranda, non amat, non odit, sed statuæ instar in omni euentu se inopem sensuum patefacit? Præterea cum Stoici perturbationes omnes æquè damnent; & earum nonnullæ ab alijs omnino commendentur, vt misericordia, aliæ damnentur penitus, vt inuidia; colligemus ex Stoicorum sententia, non secus damnandam esse misericordiam, ac inuidiam, quod penitus est absurdum: nam de misericordia rectè cecinit Phocion, referente Sto-
D beo. Nec è templo aræ, nec ex humana natura, misericordia tollenda est. Rectiùs itaque Horatius, quàm Stoici virum Sapientem circunscripsit inquiens,

Sperat infestis, Metuit Secundis
Alteram sortem bene temperatum
Pectus &c. Et alibi moderandam, non euellendam cecinit iram,
Qui non moderabitur ira,
Infectum volet esse, dolor quod suaserit, & Mens.

Propterea Plato in Philebo Homerum commendauit, qui virum etiam prudentem irasci asseruit; ita tamen, vt eius affectio dulcior sit melle iugiter distillante. Et in primo de legibus, Pudorem varias præbere vtilitates manifestauit: declarauit quoque, virtutes esse moderationes perturbationum a ratione pendentes, dum in eodem Dialogo docuit, Perturbationes simillimas esse neruis, qui trahant & retrahant, ratio verò modum præscribat; ideo nonnullos ductus aureos & sacros, alios duros & ferreos appellat: insuper addit. Exponamus itaque similiter, quænam officia vestris in ciuitatibus sunt, quæ gustent quodam modo voluptates, non fugiant omnino, quemadmodum nec dolores refugiunt; sed, perinde vt in doloribus fit, ducant in me-
dias

Opinio verior.

dias voluptates, ad easque superandas homines partim vi impellantur, partim honoribus inuitentur. Hæc Plato, quibus manifestißimè affirmat, extrema perturbationum esse damnanda, media verò commendanda. Hinc Voluptatem & dolorem duos fontes statuit; ex quibus qui haurit vnde, quando, quantumque oportet, felix est: duoque esse affirmat, quæ victoriam pariant, aduersus hostes quidem audaciam, aduersus amicos autem turpis infamiæ timorem. Et in Phædro congruentes appetitiones, moderatasque perturbationes esse equos affirmat, currum nostræ vitæ vehentes in cœlum. Aristotelem huius fuisse sententiæ adeò est conspicuum, vt declaratione non egeat; manifestè enim Virtutes in more positas, statuit esse moderationes perturbationum, ac Medium earum Geometricum. At quid dico de Principibus Philosophorum, cum etiam Theologi verbis & opera eandem veritatem patefaciant? Nam Diuus Aug. in 14. lib. de Ciuitate Dei, cap. 8. & 9. latißimè ostendit, varijsque auctoritatibus confirmat, Ciues sanctæ Ciuitatis Dei, in huius vitæ peregrinatione sub Christi lege viuentes, metuere, cupere, dolere, gaudere; & nisi hoc facerent, aduersarentur mandatis Dei: id namque facere debent pro quibus, quando, quantumque oportet. Ita quoque in sacris literis ratione alicuius similitudinis nonnunquam perturbationes tribuuntur Deo; dicitur enim Deus irasci, misereri, pœnitentia affici: quæ minimè ei tribuerentur, si solum vitium a ratione que declinationem indicarent. Eandem veritatem Diuus Chrysostomus etiam patefecit, dum explicans sententiam illam (Qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit iudicio) Quare, inquit, qui irascitur cum causa, non erit reus, alioquin inaniter adderetur ea conditio, sine causa: si enim ira non fuerit, nec doctrina prodest, nec iudicia stant, nec crimina compescuntur. Perperam itaque Stoici vniuersum Perturbationum genus damnant, a Sapientisque animo longè repellunt. Et quia veritatis ea est vis & conditio, vt etiam inuitos ad eam consitendam compellat, propterea Seneca in sententia non stetit; sed veritate coactus in lib. de consol. ad Marcum filium inquit: Scio inueniri quosdam duræ magis, quàm fortis Prudentiæ viros, qui negent doliturum esse sapientem: hi non videntur vnquam in huiusmodi casum incidisse; alioquin extudisset illis Fortuna superbam sapientiam, & ad confessionem eos veri etiam inuitos compulisset &c. Præterea ipsimet Stoicorum Principes; dum eas affectiones, quas Perturbationum loco asserunt conuenire sapienti, voluntatem scilicet, gaudium, & cautionem, εὐπαθείας appellant; quid aliud significant, nisi eas quoque esse Perturbationes? si enim sunt bonæ perturbationes; necesse est vt etiam sint perturbationes. Hi ratione & experientia conuicti, sophisticis effugijs vtuntur; verba mutant, non sententiam; homines deludunt potius, quàm instruant; & cum re vera nihil dicant, videri volunt mirabilia enunciare. Propterea iure a Plutarcho in lib. de morali virtute hanc ob rem damnantur. Colligamus itaque, non nimium mollem & eneruatum esse sermonem Peripateticorum, neque eorum sententiam esse humilem & demissam, vt in quinto Tusculanarum eis obijcit Cicero; sed eam potius Stoicorum esse duram nimis, & cum hominum conditione & veritate pugnantem, ac vt talem negligendam & despiciendam.

D. Aug.

D. Chrysostomus.

Stoici in sententia nó stant.

A

B

C

An lis inter Stoicos & Peripateticos in verbis tantùm, vel etiam in sententia sit posita. Cap. XXV.

NOn videtur rationi consentaneum, quòd Stoici; qui adeò accuratè in disciplina morum sunt versati, qui sententias & præcepta tam frequentia, adeoque præclara protulerunt, satis similia illis, quæ a viris sanctis enunciantur; vt legenti Senecam, Epictetum, & alios Stoicæ familiæ illustres viros, redditur conspicuum; mox adeò ignauiter errauerint, vt nulla ratione defendi posiint, nullaque via eorum sententia possit ostendi vera: & præsertim mirari debemus; quia legentes Senecam, inter Stoicos magnæ auctoritatis virum, tam pium illum inspicimus, tam rectè compositum, vt suspicati sint nonnulli eum cum D. Paulo arcto amicitiæ nodo fuisse coniunctum. Propterea Diuus Augustinus exactißimè perpendens opiniones Stoicorum in lib. 9. de Ciuitate Dei, cap. 4. inquit, litem inter Stoicos, & Peripateticos in verbis tantùm esse positam: Quod etiam confiteri visus est Cicero in 4. lib. de finibus, dum argumenta stoicorum diluens, ostendit sola nouitate verborum ab Academicis & Peripateticis dissentire. Sed vt clariùs pateat; quomodo consentiant & dissentiant, nonnulla primò accipienda sunt. Quorum vnum est illud, de quo in præcedentibus verba feci; nempe, ex Stoicorum opinione, Animam rationis compotem ab experte sola ratione, non autem re & essentia distingui. Secundò considerandum est, quòd ipsi in commotione Perturbationum tres gradus considerarunt, vt Aulus Gellius in 19. lib. Noctium Atticarum ex sententia Epicteti Stoici retulit: quotiescunque enim nobis aliquid formidabile gratia exempli occurrit, fiunt in nobis terrifica quædam visa, quas φαντασίας appellant; per quæ etiam sapientis animus necessario aliquantulum mouetur, inde contrahitur, & pallescit; quæ motio non ex opinione alicuius mali oritur, sed inconsulta est, & officium Mentis, atque rationis peruertit,

D. Augu.

Cicero.

Primũ quod accipitur.

Alterũ quod accipitur. Ordo in introducẽdis perturbationib.

D

A uertit; propterea in nostra facultate non est posita: hæc prima motio communis est etiam feris, & minimè nuncupatur animi πάθος, hoc est perturbatio, siue affectio. Sequitur mox secundus gradus; in quo animus per rationem ea visa vel approbat, vt in viro insipiente; vel reprobat, vt in sapiente: si ea approbat, quod facit animus insipientis, qui talia verè esse putat, qualia esse sibi primo animi sui impulsa visa sunt, sæua scilicet & terrifica; tunc tanquam verè metuenda metuit, eaque est perturbatio, & metus: si verò ei nil metuendum esse videtur, quod facit sapiens, tunc non oritur perturbatio; sed vice eius, cauenda cauet, gaudet, vult; adeò vt in viro sapiente locum habeat pallor, contractioque animi in eo primo terrifico occursu, perturbatio autem minimè. In primo itaque gradu consideratur φαντασία, falsaque visio: in secundo, dum ea a viro insipiente approbatur, reperitur πάθος, hoc est animi perturbatio; ex reprobatione verò in viro sapiente, reperitur εὐπάθεια, quam constantiã & Cicero appellat. Ex aduerso Peripatetici, & Academici vniuersam illam commotionis latitudinem appetitui sensuum competentem πάθος appellant. Ex qua varia nominis perturbationis assumptione oritur primò, vt Stoici vniuersum perturbationis genus damnent; Peripatetici non vniuersum, sed partem: ea enim pars, quę damnatur a Peripateticis, apud Stoicos est genus vniuersum; quia

Peripatetici, & Academici. Primum, qđ colligitur.

B est id, quod modum non seruat, cum rationeque pugnat. Ex eadem varia nominis assumptione oritur secundò, vt Stoici perturbationes damnent, commendent autem facultatem cupiendi, & irascendi; quibus facultatibus modum esse præscribendum dixerunt, vt non perturbationes, sed constantię ex eis prodeant. Ideo Galenus in libro de cognoscendis, curandisque animi morbis, facultates commendat, quamuis frequenter damnet perturbationes: inquit enim. Latius autem de iisdem rebus disseritur in iis Commentarijs, in quibus mores tractantur; quo pacto scilicet eam vim quis optimam sibi, & commodissimam reddat: item quemadmodum vires, & robur illius non prosternere (sicut ne equorũ quidem, aut canum, quibus vtimur) sed illud ipsum robur potius exercere, sicut & in illis, ad obedientiam, &c. Ex his colligo tertiò, litem pręsertim positam esse in verbis, non in sententia: dico pręsertim, quia in nonnullis adnexis dissentiunt, vt mox patebit. His demum addo, Peripateticos & Academicos rectius loqui, deterius verò Stoicos; nam ea prima motio proculdubio perturbatio dici debet: quia Perturbatio est motio appetitus sensuum, cuius principium est cognitio, & phantasia; ea autem prima motio non fit sine phantasia, vt ipsi fatentur: & verè tunc animus patitur, turbatur, & ab obiecto mouetur, mox verò potius agit; ideo ea pręsertim πάθος dici meretur. Pręterea non patet ratio, cur; dum mouemur post rectum iudicium, gaudemus,

Secundò colligitur.

Tertiò colligitur.

Quartò colligitur. Rectius loqui Peripateticos, & Academicos.

C volumus, & cauemus; non debet ea motio nuncupari πάθος; præsertim, cum pertineat ex eorum sententia ad eandem facultatem. Et confirmatur; quia, vt iam dixi, si ea est εὐπάθεια hoc est bona affectio, etiam est affectio; dicere autem, quòd non sit affectio, sed cõstantia affectioni opposita, est mutare nomen, non rem; immo est vti nomine minus rectè; cum enim sint appetitiones quędam, necessariò sunt commotiones, & affectiones appetitus sensuum; quem perperam ab appetitu Mentis non secreuerunt.

Solutio Quarundam Difficultatum. Cap. XXVI.

ZEno Princeps Stoicæ familiæ, verborum nouitate in animis auditorum admirationem parere, suamque disciplinam ab aliis pro facultate secernere nitebatur: ideo dicebat Perturbationes omnes esse prauas, naturę aduersas, cum ratione pugnantes; & propterea euellendas, ac procul a sapientis animo arcendas; cum tamen ea euulsio intimiùs inspecta, nil aliud sit, nisi Peripateticorum moderatio; & illę, quas vice perturbatio-

D num Stoici tribuunt sapienti, nil aliud sint nisi moderatæ perturbationes. At aduersus hanc meam sententiam dubitare aliquis posset. Primò, quia Arist. defectionem perturbationum damnat, Stoici commendant. Secundò, quia Stoici Misericordiam & Verecundiam, prauas & vitiosas iudicant, Arist. probas & vtiles. Tertiò, quia Arist. moderatum dolorem commendat, Stoici dolorem omnem ab animo Sapientis longe repellunt, cum nil mali ei posse accidere dicant, & loco doloris nullam sapienti constantiam tribuunt; propterea nulla ratione videntur cum Aristotele posse conciliari. Pro solutione harum difficultatum considerandum est, quòd Stoici, & Peripatetici de summo bono non consentiunt: Stoici enim pro summo bono minimè necessaria censent Fortunæ & Naturæ munera; quę Arist. censet esse instrumenta necessaria, summopereque cum eo complicata. Stoici enim fęlicem hominis vitam considerabant magis in solitudine, magisq; secretam ab hominum cætu, & propterea minus egentem fortunæ, & naturæ muneribus; Peripatetici verò in congressibus hominũ, in vsu nedum virtutis, verùm insuper bonorum naturę & fortunę. Hinc pendet, quòd viro fęlici a Stoicis circumscripto, maior conuenit externorum bonorum negligentia, maiorq; remissio perturbationum, quàm viro fęlici definito a Peripateticis. Ex his facilè modò est colligere solutiones

Prima dubitatio. Secunda. Tertia.

Pro solutione pręaccipiuntur nonnulla.

difficul-

[Solutio primæ diffic.] difficultatum. Dicebatur primò, Arist. defectionem perturbationum damnat, Stoici commendant. Respondeo: Ea defectio Peripateticorum apud Stoicos proportione respondet gradui infra constantiam collocato, vt constantia respondet mediocritati: vt igitur Arist. commendat moderationem, ita Stoici constantiam: ac vt Arist. damnat defectionem, ita Stoici damnarent [Solutio secundæ.] gradum infra constantiam collocatum, quem tamen non appellant perturbationem. Dubitabatur secundò de Misericordia, & Verecundia. Respondeo de hoc quoque litem esse in voce: nam ea, quæ a Peripateticis nuncupatur Misericordia & Verecundia, quæ iure optimo commendantur, quia rectæ rationi respondent, a Stoicis non perturbationes dicerentur, sed constantiæ: quia perturbationem omnem dicebant esse aduersam rationi, cum tamen a Peri- [Solutio tertiæ.] pateticis inter perturbationes numerentur. Addebatur tertiò, Aristotelem commendare nonnunquam dolorem, Stoicos verò omni ex parte damnare. Respondeo, id ortum ducere ex duplici causa: Prima est, quia Stoici nomine doloris eam affectionem significabant, quæ aduersa est rectæ rationi, ea autem iure damnanda est: Altera causa est, quia Stoici incommoda fortunæ & naturæ non censebant mala, vt munera naturæ & fortunæ non appellabant bona; sed virtutem solam bonam, vitia mala asserebant, propterea cętera negligebant. Ob variam itaque de fine sententiam vario modo loquebantur de ordinatis in finem. A

B

Diluuntur rationes, pro parte Stoicorum aduersus Peripateticos relatæ. Cap. XXVII.

QVoniam modus loquendi Peripateticorum magis est commendatus, cui tamen maximè videbantur aduersari rationes pro parte Stoicorum excogitatæ; propterea operæ précium est eas diluere, illisque pro facultate respondere: quod profectò apprime arduum iudicari non debet. [Solutio primæ rationis Stoicorum.] Damnabatur primò vniuersum Perturbationum Genus ratione sumpta a nomine, quia Perturbatio est humanæ tranquillitati opposita. Respondeo: Ea, quæ a græcis πάθος, a Latinis verò & Perpessio, & Perturbatio, & Affectio nuncupatur: si accipitur in ea significatione, in qua profertur a Stoicis, congruenter Perturbatio dicitur: at pro denotanda vniuersa latitudine, rectius nuncupatur Affectio. Insuper addo, non omnem motionem & affectionem turbare ingenuam animi tranquillitatem cum summo bono complicatam; sed eam tantum, quæ modum non seruat, rationique aduersatur. Ratio est, quia ciuilis tranquillitas, non in ocio, sed in negocio rectaque actione posita C [Solutio secundæ.] est. Addebatur Perturbationes ortum ducere ex falso iudicio, deprauataque ratione; at hoc esse [Solutio tertiæ.] falsum iam patuit in præcedentibus: Insuper dicebatur, Perturbationes mixtas esse ex voluptate & dolore, qui sunt consiliarij amentes. Respondeo, verè hos esse amentes consiliarios, nec eis præbendas esse aures; sed rationi credendum, quæ illis modum præscribit: voluptas enim & dolor sunt illi fontes, ex quibus qui haurit vnde, quando, quantumque oportet, fœlix est. Ideo in Phædro manifestauit Plato nos minimè debere vti affectibus vt ducibus & consiliarijs, sed tanquam auxiliarijs pro explendis mandatis rationis. Ratio enim auriga est, Affectiones congruente proportione respondent equis; & præsertim Amor honesti, & timor infamiæ. [Solutio quartæ.] Addebatur præterea, Perturbationes esse motiones vehementes, ægritudines animi, aduersas rationi, pugnantes cum ratione. At hæ non sunt conditiones vniuersi generis Perturbationum, sed immoderatarum tantùm: nam moderatæ maximè prosunt, nec pugnant cum virtute; sed sunt eius cum famulæ, tum materies, varia tamen ratione. Virtutes autem in more [Solutio quintæ.] positæ, eatenus dicuntur tranquillitates, & purgationes; quatenus Perturbationibus congruentem formam tradunt, & extrema reijciunt. Addebatur Perturbationes abesse a separatis Mentibus, & a Deo, cui similes nos reddunt Virtutes. Respondeo: Quæcunque in homine D indicant perfectionem, tribuuntur Deo per similitudinem, eique conueniunt secundum eminentiam; ita Deus misereri, & irasci dicitur: & Lactantius in lib. de Ira Dei, capitu. 17. manifestat, quomodo ira conueniat, & non conueniat Deo: conformatio autem Viri sapientis [Solutio sextæ.] cum Deo est in parte solùm, quatenus homini licet. Ad instantiam de Mansuetudine oppo- [Mansuetudo triplex.] sita Iræ, respondeo, Mansuetudinem in triplici significatione vsurpari, nonnunquam pro priuatione vniuersæ latitudinis iræ; nonnunquam pro ira nimium remissa, iracundiæ opposita; aliquando demum pro mediocritate, & ira moderata: in prima & secunda significatione damnanda est, in tertia commendatur; iracundia enim & defectio proba non est; nam quicunque, dum irasci debet, non irascitur, errat. Ita quoque ea, quæ dicuntur a Seneca aduersus iram, vera quidem sunt; non de irascendi facultate, nec de ira moderata; sed de exuperantia eius, & prauo vsu.

An Per-

A

An Perturbationes & Mores sequantur corporis temperamentum. Opinio prima. Cap. XXVIII.

INter ea, quæ de Perturbationibus declaranda proposui, illud dignum est accurata consideratione, summopereque conducit rectæ institutioni humanæ Vitæ; An scilicet Perturbationes, & Mores sequantur corporis temperamentum: qua de re viri Sapientes non consentiunt. Composuit admirabilis Galenus librum, in quo anctoritate, experientia, & rationibus nititur ostendere, mores omnino sequi temperamentum corporis: & quanuis pro eius parte varia afferri possint, eorum tamen omnium vis in hoc est posita; quia percipimus ex varietate locorum, temperamentorum, anni temporum, alimentorum, ætatum, vitæ generum, varios consurgere mores, distinctasque perturbationes: cuius rei ratio alia non est, nisi quia singula enumerata connexionem habent cum temperamento corporum; temperamentum autem mox sequuntur mores, & perturbationes. Rem autem ita se habere, nedum experientia B nos docet, verùm insuper Principes Philosophorum affirmant: Aristoteles enim in 7. de Rep. comparans Græcos cum Asiaticis & Europeis, manifestat Nationum loco distantium varios esse per naturam mores: similiter Plato cum in Timæo, tum in quinto de Legibus, ostendit locorum differentias plurimum conducere generationi hominum vel meliorum, vel deteriorum. Hinc Nationum nonnullæ dicuntur bellicosæ, aliæ imbelles, nonnullæ iracundæ & feræ, aliæ mansuetæ & mites, nonnullæ ingenio & mente valent, aliæ ferè mentis vsu sunt destitutæ. Ideo dicebat Galenus in calce eius libri: Apud Scythas vnus tantùm post hominum memorias Philosophus extitit Anacharsis; Athenis autem plurimi: item apud Abderitas multi fatui nati sunt, Athenis verò pauci. Præterea in eadem quoque Regione, & Vrbe inspicimus mores & perturbationes varias sequi varietatem temperamenti. Inquit Arist. in procemio de Anima, cont. 14. ob varietatem temperamenti nonnullos esse iracundos, alios mites, nonnullos intrepidos, alios formidolosos. Et in 2. de partibus Animalium, cap. 4. asserit temperamentum varium sanguinis esse causam, vt multa animalibus accidant, tum per mores, tum etiam per sensum: quo in loco multa dicit ad rem hanc pertinentia; & ostendit animalia exanguia magis esse meticulosa, Apes & Formicas multis sanguineis esse prudentiores. Insuper In 6. Moralium NicoC machiorum, cap. 13. affirmat nobis quodam modo natura insitos esse mores; quatenus nonnullæ propensiones, igniculi, & tanquam semina futurorum morum in pueris inspiciuntur. Quæ semina considerantes Lacedæmonij præcipiebant pueros illi soli vitæ generi per disciplinam esse destinandos, cui per naturam & interna semina primò destinati iudicarentur; vt seruarent quod dicitur, Nihil inuita facies diceséue Minerua: quoniam, vt experientia docet, Naturam expellas furca, tamen vltro recurrit. Eandem sententiam frequenter apud Platonem cum in Timæo, tum alibi legere licet: Ideo Heraclitus dixit; Splendor aridus, animus sapientissimus (vt Gale. refert in lib. quòd animi mores insequantur corporis temperamentum) Patet itaque nedum Perturbationes & Mores; verùm insuper attinentia ad ingenium, ad memoriam, ad iudicium, sequi temperamentum corporis. Propterea Arist. in 2. de anima dixit, molles carne esse aptos mente: & in 30. part. Prob. primo latissimè patefecit atram bilem reddere homines aptissimos ad scientias. Ita quoq; percipimus ob mutationem ætatum, ęgritudinum, & similiũ, quibus variatur temperamentum, etiam mutari mores & perturbationes. Hęc efficacissimè confirmantur per Artem Physiognomicã, quę firmior & certior est cęteris diuinatricibus Artibus: cuius hoc vnum fundamentum est, quòd mores sequantur temperamẽtum corporis. Ideo CiD cero in lib. de Fato dixit, Zopyrum Physiognomum profiteri hominum mores naturasque ex corpore, oculis, vultu, fronteque pręnoscere: & Arist. multa pręcepta eiusdem Artis dedit, nedum in lib. Physiognomico, verùm insuper in lib. de historia animalium. Et quoniam eius Artis fundamentum est, quòd mores sequantur corporis temperamẽtum; ideo Arist. in principio lib. Physiognomici asserit, animas, & ad animam pertinentia insequi corpora. Prêterea eadem sententia alia satis firma ratione confirmatur deducta ex nobilitate; quę ab Arist. in Rhetoricis, & in lib. de Nobilitate, referente Stobęo, dicta est Virtus generis; quę nobilitas omnium consensione, & ore miris laudibus extollitur: ea tamen inanis & negligenda omnino esset, nisi mores sequerentur corporis temperaturam; hoc enim solum est fundamentum nobilitatis, & hoc solo nodo cum Natura connectitur. Quod patet: quia viri nobiles & generosi propterea commendantur, quoniam per naturam filios procreare nati sunt, qui munere temperamenti ad mores optimos, pręclarasque actiones sint aptissimi. Demum ea sententia confirmatur communi sapientum sententia; & pręsertim Stoicorum consensione, asserentium, primos animi motus non esse in nostra facultate; & propterea nos quadam naturę necessitate turbari & moueri. Non itaque iniuria Galenus vnà cum Hippocrate asserit, animi mores sequi corporis temperamentum; & propterea se morum institutorem, ac Pręceptorem optimum

Galenus.

Fundamẽtũ opinionis Galeni.

Confirmatio.

Heraclit.

Cicero.

Alia ratio.

Alia confirmatio.

E profitebatur;

profitebatur; quia tanquàm Medicus peritissimus, medicamenta,alimenta,aliaque huius generis cognoscebat; quibus corporum temperamenta mutantur, corriguntur, redduntur que aptissima ad optimas animi constitutiones,probatissimosque Mores. A

Reijcitur Opinio Galeni. *Cap.* XXIX.

QVanuis relata opinio aliquid veri includat, absolutè tamen falsa, perniciosa, humanæque conditioni aduersa iudicari debet. Ratio prima,eademque potissima est; quoniam illi, qui huius sunt sententiæ, etiam existimant, animam esse temperamentum, vel ex temperamento consurgere; propterea, vt suis fundamentis consentanea proferant, etiam coguntur dicere, mores sequi temperamẽtum corporis: quod enim com petit temperamento, siue temperamẽti est affectio, necessariò dicitur sequi temperamentum. Et hac de causa Galen. in eo libro, quòd animi mores sequantur corporis temperamentum, iaciens fundamenta suæ opinionis, primò nititur ostendere, Animam esse temperamentum; nouit enim ea duo insolubili nodo esse inter se iuncta. Id autem fundamentum quàm longè distet a vero, Viri omnes rectè affecti cognoscunt. Cum itaque fundamentum, quo maximè nititur ea opinio, apprime sit falsum; opinio quoque erronea, & fatua iudicari debet. Præterea eadem sententia aduersatur naturæ, & conditioni Morum: Mores enim propterea sunt, & nuncupantur mores; quia non natura, sed more & assuetudine nobis competunt; vt in 2. Moralium Nicomachiorum docet Arist. At si temperamentum sequerentur, non more, sed natura nobis competerent; vt etiam competunt cetera, quæ temperamentum sequuntur; dans enim formam dicitur dare ea, quæ formam sequuntur; ac ita mores non essent mores. Præterea id ipsum aduersatur experientiæ: frequenter enim in nobismet experimur rationem pugnare cum propensione temperamentum sequente, & nonnunquam rationem dominari, nec mores formari illi propensioni respondentes; vt euenit in viro continente: at si Mores temperamentum sequerentur, nullus continentiæ superesset locus, & præsertim ex sententia eorum, qui Animam cum Galeno temperamentum existimant: non enim temperamentum secum pugnar, vel se ipsum vincit. Præterea compertum est in multis viris Sapientibus, mores cum temperamento pugnasse; vt de Socrate, & de Stilpone Megarense referunt Alexander Aphrodiseus, & Cicero in suis libris de Fato: quod minimè contigisset, si mores sequerentur temperamentum. Præterea fautores & assertores huius opinionis sibi pugnantia dicunt: inquit enim Gal. in eodem lib. cap. 11. necandos esse viros prauos, vt eorum exemplo perterreantur alij viri scelesti: at inanis esset ille terror, si mores sequerentur temperamentum; vt etiam per eandem sententiam inanes & superuacaneæ redderentur disciplinæ, studium Philosophiæ, ac omnes rectæ institutiones; quas tamen ipsi quoque veritate coacti commendant. Præterea: Si mores temperamentum sequerentur, non homines, sed Natura increpanda commendandaque esset; ea namque, non hominis libera præelectio, principium esset probarum, vel improbarum actionum. Insuper periret libertas hominis; Legesque inutiliter præmia probis, pœnas proponerent improbis, vt ex se satis est conspicuum. At respondet Gal. cap. 11. inquiens, nos diligere probos, odisse improbos, seruare eos, hos interficere; non quia ex præelectione oriantur eorum peccata, probæque actiones; sed quia ex sui natura bonum seruandum & diligendum est, malum contra perdendum; Sic Scorpiones, Phalangia, Viperasque necamus; cum talia sint non a se, sed a Natura progenita. Deum econtra diligimus, bonumque prædicamus; cum tamen ingenitus sit, & bonus ab æterno, non autem a seipso, & ex sui præelectione. Insuper scelestos & facinorosos perdimus: primò, ne nobis obsint; secundò, vt terreantur pauli; tertiò, quia melius eis est non esse quàm esse, cum nequeant emendari. Hanc sententiam depromsit Galenus ex 9. Dialogo de legibus Platonis, vbi hæc verba leguntur. Quos verò insanabiles legislator esse senserit, vltimo supplicio hos afficit; non ignorans satius fore his, qui insanabiles sunt, mori, quàm viuere; ac si vita priuentur, dupliciter prodesse cęteris: nam horum exemplo a peccato cęteri deterrentur, & improbis hominibus ciuitas ipsa purgatur, &c. Hæc Galeni euasio potius est erroris confirmatio, quàm ab eo expurgatio; & si ipse non secus doceret curare corpora, quàm animos, perniciosa esset Ars medendi ab eo tradita: verùm ipse corporibus intentus, erga ea, quæ sunt supra corpus, se cęcum manifestauit. Primò in ea sua euasione errat: quoniam aliud est loqui de bono & malo animi, & morum; aliud, de bono & malo naturæ: Mores re vera dicuntur bona & mala nostra, quia ex nostra prodeunt præelectione; de his verò, quæ a natura producuntur, secus se habet; ideo perperam a malis animi transit ad venena, quæ sunt mala naturæ; mala non quidem absolutè, sed nobis aduersa. Sic occidimus Viperas, non quia vitiosæ & malæ sint, sed quia nobis infestæ; vt etiam vehementes incensiones nobis aduersas nitimur extinguere, ac insuper inimicos nostros nitimur interficere, dum ipsi nos interficere cupiunt: at facinorosos homines, etiam si no-

bis infesti

Marginal notes: Galenum falso niti fundamento. — Aduersatur Naturæ & Moribus. (B) — Aduersatur experientiæ. — Sibi non constant. (C) — Solutio Galeni. — Plato. (D) — Euertitur Solutio Galeni.

A bis infesti non fuerint, iudicamus ob deprauatam eorum prælectionem dignos morte, eosdemque reprehendimus: cum tamen nemo viperas, & scorpiones dignos reprehensione iudicet. Præterea leges de illis solùm decernunt, quæ pertinent ad mores; idque faciunt non alia de causa, nisi quia ea sola in nostra facultate sunt collocata: de his autem, quæ ad Naturam pertinent, minimè decernunt: nam deridendus esset legislator, si lege sanciret scorpiones, & viperas non esse venenosas. Ita quoque viros natura deformes, albos, vel nigros, non reprehendimus; nec lege statuimus vt tales non sint: at vitio inquinatos reprehendimus acriter, nec eis miseremur; quia tales sunt non natura, sed prælectione. Insuper id, quod addit de Deo, inane penitus est; in eo enim vt omnia, quæ apud nos absolutè indicant perfectionem, includuntur per eminentiam: ita libertas, prælectio, voluntas, virtus, eminentissimè sunt in eo; propterea iure cum ob hoc, tum quia ab eo omnia bona nostra pendent, dignus est honore. Demum, quia a nullo alio pendet, sed omne quod habet, ex se habet; iure non ob aliam causam, sed ex se Optimus, & Maximus omnium ore celebratur. Præterea Sententia, quam profert de facinorosis, quòd necandi sint, quia eis melius est mori; & cętera, quæ addit, ex Platone deprompta, vera quidem sunt absolutè, necnon doctrinæ Platonis apprime consentanea, qui

B animam nouit immortalem: at sibi, suisque principijs manifestissimè aduersatur. Cum enim Gale. in eo libro asseruerit, Animam esse temperamentum; nec facinoroso melius erit mori quàm viuere, nec eius exemplo alij corrigentur, quia ob id aliorum temperamentum non mutabitur; mores autem ex opinione eius sequuntur temperamentum. Confirmatur: quia si anima (vt ipse censet) temperamentum est, ea sola conducent perfectioni animæ, quæ conducunt temperamento; Mors autem omnino temperamentum destruit. Insuper; cum anima sit temperamentum, mores autem temperamentum sequantur; magis vltimo supplicio plectendus erit ille, qui morbo contagioso laborat, per quod vitæ nostræ, nostrisque temperamentis maximè est infestus; quàm vir iniustus & vitiosus, a quo nostrum temperamentum non læditur, nec permutatur. Præterea inquit Gal. vim cupiendi non obtemperare rationi, vim autem irascendi ei obtemperare: at vnde oritur hæc varietas? & quomodo hæc valet obtemperare rationi, si ambæ temperamentum statuuntur? Colligamus itaque huius sententiæ fautores euertere seipsos, Leges, Virtutes, Disciplinas, vires Assuetudinis, Continentiam, Iustitiam, vsum Præmiorum & pœnæ, aliaque innumera: nec minus eorum opinionem damnandam esse, quàm damnetur ea Stoicorum, dum cuncta subijciunt Fato; eaque

C Astronomorum, dum etiam humanarum actionum auctores statuunt Sydetum aspectus, cœlorumque reuolutiones.

Verioris sententiæ Explicatio. Cap. XXX.

VT verior sententia clarior refulgeat, simulq; appareat, quid veri includat Medicorum opinio; accipiendum primò est, tria in nobis (vt instituto nostro inseruit) reperiri, Propensiones scilicet ad varias perturbationes, Perturbationes, & Mores: quæ tria perinde se habent, ac Principium, Medium, & Finis. Mores.n. non absolutè sunt Perturbationes, sed Perturbationes rectè formatæ, vel potius modi earum. Insuper accipiẽdum est nomen Moris in duplici significatione vsurpari, primò pro more interno, secundò pro more externo prodeũte ab interno. Mos externus est actio ab interno more prodiens, eiusq; indiciũ: Mos internus est animi certa cõstitutio ad aliquid agendum; qui adhuc est duplex: vel enim ab ortu nobis competit, vel in progressu acquiritur. Si ab ortu, vel competit vniuerso humano generi, vel alicui nationi, vel alicui definito particulari. De huiusmodi moribus loquitur Arist. in sexto moralium Nicomachiorum, cap. 13. inquiens, singulis mores quosdã per Naturam cõpetere. De ijsdẽ loquitur Seneca Epist. 95. dum ait: Omniũ honestarũ rerum semina animi gerũt, quæ admonitione excitantur, non secus ac scintilla flatu leui adiuta suum excitat ignẽ. Altera ex parte Mos, qui in vitæ progressu acquiritur, duplex est; vel leuis, & est dispositio quędam; vel constans, & est habitus, qui magis propriè mos dicitur. De Moribus in hac magis propria significatione loquitur Aristot. sub initio secundi lib. Moralium Nicom. manifestans eos more & assuetudine comparari. Tertiò adhuc dignum consideratione est, Morem vel aliquid aliud sequi temperamentum, tripliciter posse contingere: vel quòd sequatur temperamentum, tamquam causam sui adæquatam; vel tanquam causam non adæquatam, potiorem tamen; vel demum, tanquam instrumentum. His præassumptis soluens difficultatem dico: Si loquimur de facilitate & propensionibus ad varias perturbationes, hæ proculdubio temperamentum sequuntur, & ex eius varietate ac mutatione variantur; propterea ieiunia, & abstinentiæ vtiles sunt pro formandis moribus. Pariter si loquimur de more, qui nobis ab ortu competit, proculdubio temperamentum proximè sequitur. At si loquimur de propriè sumpto more, ille temperamentum non sequitur, nec nobis per naturam competit; sed in no-

D

Primum quod accipitur pro resolutione.

Secundò accipitur.

Tertium quod accipitur.

Solutio difficultatis.

ſtra eſt facultate, & more ac aſſuetudine comparatur. Hinc Mos dicitur vnicuique Dæmon, & A Aſſuetudo nuncupatur altera Natura. Addo inſuper: quòd, quanuis mores propriè ſumpti corporis temperamentum neceſſariò non ſequantur, frequenter tamen illud ſequuntur; quia homines vt plurimum ita viuunt, vt per Naturam ſunt procliues; & hoc ſeruatur in hominum multitudine: at in viro rectè educato, & ſapiente ſecus ſe habet; ſuperat enim & corrigit ſapiens recta ſua ratione, congruenteque aſſuetudine deprauatas ſuæ naturæ propenſiones. Hinc

Philoſophia dominatur fato.

Philoſophia dicitur dominari Fato, illudque corrigere, quatenus hominem ſecus formare valet, ac per naturam ſit procliuis. Inſuper etiam hoc verum eſt, quòd, dum operamur cum conſpiratione naturæ, internæque propenſionis, longè facilius & rectius operamur, quàm dum naturam habemus aduerſam. Præterea addendum eſt, quòd, dum dicimus, Propenſiones, Naturaleſque mores ſequi temperamentum; id intelligi debet, non quòd illud ſequantur vt cauſam adæquatam; temperamentum enim etiam competit Plantis & Metallis, quibus minimè mores conueniunt: neque tanquam cauſam potiorem; quoniam id, quod vitale eſt, & cum cognitione perficitur, quales ſunt mores, non primò materiem ſequitur

Quomodo mores ſequantur tẽperamẽtum.

vitæ & cognitionis expertem. Sequuntur itaque primi mores, propenſioneſque ad eos, temperamentum, vt cauſam minus principem ordinatam ad animam, vt ad cauſam principalem; inſequuntur enim illud vt materiem, calcar, & inſtrumentum; iudicium autem ſenſuum, & vim imaginandi ſequuntur, vt cauſam potiorem. Ex quo conſtat, minus rectè Philoponum B

Cõtra Philoponum.

in proœmio de Anima, in expoſitione cont. 14. dixiſſe, ab vniuerſi opificij conſtitutione infundi in tali temperamento rationes harum perturbationum iuxta meritum vniuſcuiuſque animæ rationalis: nam affectiones animæ, & mores non infunduntur ab externa cauſa, ſed prodeunt ex anima & corpore in diſtincto genere cauſæ. Demum addo, quòd ea, quæ ſequuntur

Sequi temperamentum cõtingit dupliciter.

temperamentum, duplicis ſunt conditionis: nonnulla neceſſariò illud ſequuntur, adeò vt emendari nequeant; veluti ſapores, odores, colores, & ſimilia, quæ temperamentum vt cauſam principalem & adæquatam ſequuntur: alia illud ſequuntur non adeo neceſſario, ſed nata ſunt ſtudio & aſſuetudine emendari; e quorum genere ſunt animi perturbationes & mores. Et ratio varietatis eſt, quia cognitionem expoſcunt, eique in parte ſubijciuntur. Conſiderantes tamen animi perturbationes, inueniemus, earum nonnullas neceſſariò ſequi definitum aliquod temperamentum; vt inſaniam, amentiam, furorem: hæ namque adeò ſunt vehementes, vt nedum non valeant ratione corrigi, verùm contrà ipſæ omnem euertant ac pervertant rationis vſum: & propterea eis correpti non ſubijciuntur legibus, quoniam cauſæ earum non ſunt in facultate patientis; & illi non lege & admonitione, ſed helleboro egent; nec propriè ſunt perturbationes, ſed ægritudines potius: plurimæ tamen Perturbationes recta diſciplina, C

Cur in iumẽtis perturbationes magis quàm ĩ homine ſequãtur tẽperamentum.

congruenteque educatione corrigi emendarique poſſunt. Ex his colligere valemus, affectiones animi magis ſequi temperamentum in iumentis & feris, quàm in homine: immo in iumentis & feris, quæ non ſubijciuntur diſciplinæ, omnino temperamentum ſequuntur; in eis autem, quæ in parte ſubijciuntur diſciplinæ, vt de cane, equo, & ſimilibus ſe habet, poſſunt in parte mutari & corrigi; vt conſpicuum eſt de feris, quæ cicures redduntur: quæ moderatio, & emendatio ſemper fit munere rationis. At homines emendantur ratione propria, ſeu autem ratione aliena, nempe hominis. Ideo (vt rectè dixit Euſtratius) mores propriè ſoli conueniunt homini, quia veri mores non ſunt a ratione ſeiuncti. Ex his etiam conſtat, quid ſit di-

An primi motus ſint ĩ noſtra facultate.

cendum de communi illa difficultate, an primi animorum motus ſint in noſtra facultate; abſolutè enim, cum rationem anteuertant, in noſtra facultate non ſunt, modo tamen aliquo in facultate noſtra ſunt poſiti, quatenus more, diſciplina, educatione diſponi & aſſueſcere poſſumus, vt non magis quàm deceat moueamur. Propterea perperam Stoici, & qui eos ſe-

Dubitatio.

quuntur, abſolutè inficiantur, primos motus eſſe in noſtra facultate. At dubitare quis poſſet, quomodo id verum ſit quod diximus, temperamenta ſcilicet eſſe inſtrumenta perturbationum: nam ex inſtrumentorum varietate non permutatur inſtitutum & conſilium D artificis; ex temperamentorum autem diſtinctione varia conſurgit animi appetitio, & per-

Solutio.

turbatio. Cui difficultati ſatisfaciens dico, id mirum non eſſe; quia temperamenta non ita ſunt inſtrumenta, ut ea artis; ſed cum aliqua ratione ſint inſtrumenta, etiam ſimul ſunt ſtimuli, & calcaria perturbationum; quia ſunt partes uiuentis, non autem a uiuente ſeiuncta, ut inſtrumenta artium. Colligamus itaque pro formandis hominum moribus conducere cœlos & aſtra, ut communes cauſas; conducere fatum, ut eſt idem cum natura, & ab ea ſola ratione diſtinctum, quatenus per naturam hoc noſtrum organicum corpus uario modo conſtituitur: conducere temperamentum, ut materiem, ſtimulum, & inſtrumentum: Præſertim tamen tanquam a cauſa nedum proxima, ſed principe oriri perturbationes a facultate imaginandi, & appetendi; formari uerò mores diſciplina, educatione, ratione, aſſuetudine: quæ quanuis conducant omnibus; in illis tamen, qui per naturam ad uirtutes ſunt faciles, maiorem habent uim, & fęlicius ad optatum finem perducunt. Ex his quoque patet, Phyſiognomicam Artem penitus inanem non eſſe; per eam namque ualemus naturales hominum ad uaria

ſtudia

A studia propensiones, & facilitates cognoscere: frequenter autē euenit, vt homines naturalem illam propensionem, vel penitus, vel in parte sequantur. Ideo Arist. in 7. de Rep. dicebat, homines fieri probos natura, ratione, & assuetudine. Ex his conspicua est difficultatis resolutio, necnon dilutio aduersarum rationum.

An Perturbationes competant Iumentis, & Feris. Cap. XXXI.

CVm hactenus cætera capita cumulatè satis sint explicata, superest vt postremum absoluamus; an scilicet Perturbationes soli competant homini, vel etiam iumentis, & feris: in cuius explicatione breuior ero, quoniam ex iam dictis satis conspicua elici potest resolutio. Lis tota versatur inter Stoicos ex vna, Academicos verò necnon Peripateticos ex altera parte. Inquiunt Stoici, Perturbationes soli homini competere; nec secus dicere possunt, cum perturbationes definiant, quod sint deprauationes rationis: insuper eas esse dicant existimationes, & opiniones, quæ soli homini conuenire valent. Addunt Stoici: Animalia, quę non valent ignoscere, non irascuntur; opposita enim in eodem nata sunt fieri: cum autem solus homo valeat ignoscere, nō iumēta & ferę, solus itaque homo natus est irasci. Quod ratione etiam Peripatetica hunc in modum confirmatur. Cui non competit forma, neque etiam materies nata est competere: materies enim, & forma inuicem referuntur. 2. Phys. 26. At perturbationes ex sententia Arist. in 2. Moralium Nicomach. sunt materies virtutum, & vitiorū; quæ virtutes, & vitia soli competunt homini: quare & Perturbationes. Hinc colligunt Stoici, feris competere motiones illas primas, quæ in homine anteuertunt consultationem, & existimationem. Perturbationes vero, quę cum recta ratione pugnāt, non conuenire; sed earum vice in eis reperiri Ferocitatem, Rabiem, Feritatem, Incursionem, quę non nisi per metaphoram perturbationes nuncupantur. Hæc itaque fuit Stoicorum sententia. Verùm hi, vt in principijs, ita in his, quę principia sequuntur, valde aberrant. Conspicuum enim est, pueros ante vsum rationis non secus irasci, ac post vsum eius; nec Ira ante vsum rationis, est distincta specie ab ea, quę post vsum rationis eis competit; vt rectè etiam nouit, & affirmauit Galenus. Præterea ostensum est, Perturbationes esse affectiones appetitus sensuum, sequi imaginationē, nec fieri sine temperamento, & spiritibus: quę omnia, cum competant iumētis & feris, etiam est necesse, vt eis competant Perturbationes. Pręterea manifestissimè patet brutis voluptatem & dolorem competere, quæ sunt principia, & asseclæ perturbationum, quare etiam eis necessariò conuenient perturbationes. Pręterea Amor, odium, prosequutio, & fuga, quæ statuta sunt prima genera perturbationum, luce clarius in eis inspiciuntur: quare nemo mentis compos inficiari potest eis competere perturbationes. Et si quis dicat, voluptatem, dolorem, amorem, & odium eis non competere, sed affectiones alias eis similes, etiam dicere poterit, albedinem niuis nō esse albedinem, nec dulcedinem esse eam mellis: quod cū dixerit, primò se iudicij inopem manifestabit; mox sola nomina mutabit, nōn rem; & præsertim, quia in iumentis, & feris tum signa, tum opera perturbationum manifestissimè inspiciuntur. Adeò vt tantū absit, quòd feræ perturbationibus careant; vt potius eis maximè sint obnoxiæ, omninoque positæ sint in facultate earum; cum penitus a perturbationibus ducantur, ac regantur: ideo rectè Plato in 9. de Legibus, appetitus concupiscendi & irascendi, ad quos pertinent Perturbationes, nomine ferarum denotauit. Cōueniunt itaque etiam iumentis, & feris genera perturbationum, cum tamen nonnullæ reperiantur, quæ hominis sunt propriæ; vt Aemulatio, Verecundia, Indignatio, & illæ pręsertim, quæ vel honorem, vel ęqualitatem respiciunt.

Stoici.

B

Contra Stoicos.

C

Plato.

D

Litem inter Stoicos, & Peripateticos de Perturbationibus Ferarum in solis verbis esse positam. Cap. XXXII.

INdagantibus veritatem summopere cauendum est, ne varia nominum significatione decipiantur; & de vocibus eorum sit lis, cum tamen de sententia consentiant; quod multis accidere conspicuum est; & præsertim Stoicis, qui de sententiarum nouitate plus ęquo fuere soliciti. Hoc cum in alijs multis, tum in re, de qua loquimur, inspicere valemus: cum enim nomē Perturbationis longè secus, ac Peripatetici, vsurparint Stoici; iure illi affirmarūt, hi negarunt Perturbationes competere feris. Stoici motiones primas seiunxerunt a Perturbationibus; & de ratione perturbationum esse dixerunt, vt rationi aduersarentur: propterea suis fundamentis consentanea protulerunt, dum enunciarunt eas non posse conuenire feris. Peripatetici verò, & cū eis Academici, nec motiones primas a perturbationibus seiunxerunt, nec de ratione earum putarunt esse, vt aduersarentur rationi; quare de sola voce dissentiunt.

Lis est de voce.

Peripatetici rectius loquūtur. Addo tamen Stoicos minus rectè loqui, quàm Peripateticos; quoniam aduersari, vel non aduersari rationi, est aliquid externum, non autem internum perturbationi: ideo ob id non variatur natura eius. Dico tertiò, quòd cum Perturbationes sint communes homini & feris, profectò cum aliqua varietate, & distinctione vtrisque competunt: in homine enim iunctam habent rationem, qua corrigi, emendariq; possunt; in feris omnino sunt a ratione seiunctę, ideo in eis semper obtinent principatum, & regnant. Quæ si nonnunquam corriguntur, id fit humana ratione: quę pro mitescendis, corrigendis, donandisq; feris vtitur quasi pęna, & premio his, quæ voluptatem, vel dolorem afferunt; vt alimento, & verberibus, vnà cum assuetudine; sic domantur Tauri, frenantur equi, mites redduntur Leones, & demum Feræ redduntur cicures, conspirante quodam Naturę instinctu, per quem feræ hominem magis, quàm cætera animalia timent, suspiciunt, ac modo quodam venerantur: adeò vt paruulus Aethiops ingentem Camellum, & Elephantum funiculo alligatum ducat, quod fera aliqua non efficeret. A

Cur moderatio perturbationis ferarū nō fit virtus. Moderatio Perturbationum in homine virtus dicitur in more posita, in feris minimè. Ratio distinctionis est. Prima, quia moderatio Perturbationis ferarum, non fit a propria, sed ab aliena ratione. Secunda, quia ea moderatio non habet pro fine honestum, sed vtilitatem, & commoditatem hominis. Tertia, quia nil firmi in ea ferarum moderatione reperitur, sed facilè mutantur, & errant. Demum, quia non sunt præditæ Prelectione, & actione, in qua præsertim Virtutis natura, & prętantia est collocata. Colligamus igitur, rectiùs loqui Peripateticos, & Academicos, qui iumentis, & feris perturbationes condonarunt. B

Diluuntur aduersę rationes. Aduersę autem rationes facilè diluuntur: & prętermissis nonnullis, quarum solutio per iam dicta est conspicua, soluo eam, quæ fundamento Peripateticorum niti videbatur. Nam argumentabar: In feris non reperitur forma perturbationis, quę Virtus est, quare neque perturbatio. Respondeo: Perturbatio absolutè, & in se considerata, est forma quędam: est enim affectio, & motio; cuius materies dici potest, tum Animal, tum spiritus, tum cor, tum animæ facultas, varia tamen ratione. Virtus autem non est forma dans esse perturbationi, sed dans ei modum. Propterea seorsum a virtute seruari potest natura Perturbationis, at non perturbationis modus, qui virtus est, idque conspicuum est in pueris ante visum rationis.

Hominem pluribus, vehementioribusq́ perturbationibus esse obnoxium. Cap. XXXIII.

Quoniam opposita in hoc mortalium orbe nedum genere, & permixtione, verùm etiam subiecto iuncta sunt; propterea homo, vt solus summi boni, ita solus deterrimæ miseriæ est capax. Nam corpus eius longè pluribus, vehementioribusq; morbis est obnoxium, quàm ea iumentorum, & ferarum. Anima quoque pluribus, ingentioribusq; perturbationibus turbatur, ac agitatur. Perturbationes hominis plures sunt. Primò, quia plura cognoscit, cognoscendo appetit, appetendoque turbatur. Secundò, quia non vnum, vt iumenta & feræ, sed multiplex genus vitæ natus est viuere; adeò vt acommodatè a Pythagora, & Platone Anima eius meare fingatur per corpora variorum animalium. Demum, quia ratione vtitur, bonorumque rationis natus est esse particeps; per rationem autem imaginationes in nobis formantur, quibus nonnullæ hominis propriæ perturbationes excitantur. Ideo nonnulli putarunt, etiam in Mente locum habere perturbationes: & Aristot. in tertio de Anima, cont. 56. dixit: Vis appetendi non est sine phantasia. Phantasia autem omnis aut rationalis est, aut sensitiua: hac igitur & alia animalia participant, &c. Insuper dicebatur secundò, hominis perturbationes esse vehementiores: quod experientia nobis ostendit: inspicimus enim, quòd, dum homo vehementi aliqua affectione turbatur, magis extrinsecus mutatur, magis rubet, & pallet, quàm vllum aliud animal. Præterea homo maximè omnium voluptate & dolore afficitur, quæ sunt principia, fomites, & asseclæ Perturbationum: homo enim solus nonnunquam pre nimia voluptate, & dolore moritur; solus semper coitum expetit, cætera destinatis temporibus; iure igitur dictum est, hominem vehementioribus perturbationibus angi: cuius rei multiplex potest assignari ratio. Prima sumitur ex sensu tactus, & & gustatus, qui in homine exactissimi sunt, per quos vehementissimæ excitantur perturbationes: hominis Tactum esse exactissimum asseritur a Philosopho in secundo de Anima, colligitur ex cutis tenuitate, comprobatur experientia, hinc titillatio in solo homine apparet: de Gustatu quoque conspicuum est, quia iumenta & feræ certum habent alimētum, non ita varium vt homines, nec condimenta quærunt; nec plura vorant, quàm eorum sanitati conducat: homo autem adeò Gulæ indulget, adeoq; ab ea trahitur, vt iure dicatur plures necari Gula, quàm Gladio. Secundo vehementiores etiam sunt hominis perturbationes ob animæ præstantiam: cum enim eius anima cęteris prę̨stet, etiam præstat cognitio, & appetitio: maiorem autem appetitionem maiores, & vehementiores sequuntur Animi Perturbationes. Tertiò id oritur ex conditione

Homo obnoxius pluribus perturbationibus, quàm feræ. C D

Homo obnoxius vehementiorib. perturbationibus.

Ratio prima.

Ratio secunda.

Tertia.

A conditione obiectorum: obiecta enim quæ homini se offerunt, hominemque mouent, maiora, præstantiora, vehementioraque sunt. Quarta ratio sumitur ex temperamento hominis, & præsertim cordis: est enim præditus tenuissimis humoribus, & temperamento nato facillimè alterari; donatusq; est corde calidissimo plutibusque spiritibus referto; propterea solus rectus meat, solusque ad sydera caput extollit.

Quarta.

Quæ omnium Perturbationum sit Vehementissima. Cap. XXXIIII.

VAriæ ac apptimè Vehementes in nobis excitantur Perturbationes: a quibus tam perditè turbamur, ducimur, ac obcæcamur; vt minimè iudicare valeamus, quæ earum vehementiùs nos turbet; sed quauis afficiamur, eam cęteris vehementiorem iudicamus. Tres tamen sunt, quæ præsertim de magnitudine litigant; voluptas scilicet, Ira, & demum Desiderium honoris, infamiæque Timor: quarum vnaquæque sibi principem lo-
B cum vendicare tentat, & iure profectò. Voluptas enim propterea cęteris videtur esse vehementior, quia est stimulus & fomes aliarum perturbationum, ac cęterę ab ea spiritum & vires recipiunt: ideo a Platone modò fons, modò consiliarius nuncupatur. Arist. in 2. Moral. Nico. cap. 3. hoc nedum affirmat, verùm etiam ratione confirmat: inquit enim, Voluptatem a teneris vnguiculis vnà nobiscum otiri & educari, omnibus animalibus esse communem, nobis esse comitem assiduam, altissimasque radices in nobis agere; latentius, potētius, ac intimius nos inuadere; propterea commendat Heraclitum, qui difficilius esse dixit obsistere voluptati, quàm iræ: & in secundo de anima affirmauit, opus maximè consentaneum Naturæ esse generare sibi simile, ad quod opus per voluptatem cōmouemur. Hinc Plato in Cōuiuio Amorem nuncupauit Magnū Dæmonem: Ita præ nimia voluptate homo nonnunquā statim moritur, non autē id euenit per cęteras perturbationes: quā veritatem nobis luce clarius patefaciunt innumeræ vehementissimeq; affectiones, quæ ob voluptatis desiderium in eis refulserunt, qui Amore irretiti fuerunt. Voluptas itaq; est ille fallax & internus serpens, qui intrinsecus nunquam cessat cupidinem, effęminatamque partem tentare; vt illam vitio subiiciar, ab imperioque rationis subducat. Iure igitur Voluptas cęteris potentior iudicanda videtur. Cui tamen Ira non cedit; im-
C mo affirmat robur esse sibi proprium, & eius robore egere cęteras, & proprera virtute & robore cęteris esse præferendam: hinc ea sola furor dicitur, sola arma ministrat, sola dimicat pro ratione, sola impedimenta repellit, sola vindictam quærit, sola hominem maximè omnium alterat & permutat, sola dicitur incensio sanguinis & spirituum circa cor; quæ omnia indicant vehementissimam ac robustissimam esse omnium. Instrumenta enim facultatibus sunt tributa: cum autem vis irascendi & ira maximè vigeant in corde; quod est membrum robustissimum, maximè calidum, plurimis spiritibus abundans; iure optimo censeri debet perturbatio vehementissima. Confirmatur; quia ira frequenter est ministra rationis, propterea qui cum ira dimicat, pugnat vnà cum sensu & cum ratione: de voluptate autem non ita se habet, dicitur enim propria sensuum, difficilius autem est cum duobus, quàm cum vno, eoque impotentiore pugnare; sensus enim impotentior est ratione. Præterea qui pugnat cum ira, vnà pugnat cum voluptate & dolore; ira enim cum voluptate & dolore est permixta: at proculdubio difficilius est cum ira, voluptate, & dolore pugnare; quàm cum sola voluptate: iure igitur Ira omnium perturbationum vehementissima esse videtur. At quid de honesti desiderio, timoreque infamiæ dicendum est? nonne perturbationes ad huius obiecti appetitionem pertinentes, præsertim in
D animo rectè affecto, dominantur cęteris, ac eis potentiores firmioresque se patefaciunt? Per honesti enim desideriū ira excitatur, voluptas negligitur; adeò vt huiusmodi desideriū primò dominetur iræ, & per iram corrigat voluptatum cupiditatem; princeps autem & dominus potentior esse dicitur suis ministris. Hinc conspicimus, frequenter homines honoris desiderio, timoreque infamiæ impulsos, potius velle honestè mori, quàm turpiter viuere: vt patuit de multis, qui singulari certamine dimicarunt; & falsa opinione ducti, potius mori, quàm se victos fateri voluerunt. His tribus Perturbationum quasi Fulminibus, quartum addi potest; & sunt perturbationes attinentes ad desiderium vitę, timoremq; mortis, quę Fortitudine corriguntur: cum enim Fortitudo sit virtus potētissima, necesse est, vt etiam perturbatio, in qua versatur, quamq; corrigit, potentissima sit. Cōfirmatur ratione obiecti: Vita enim & esse, est optimum omnium Naturę bonorum; Mors autem (vt ait Arist.) est vltimum terribilium; si vltimum terribilium est mors, necesse etiam est, vt pariat perturbationem omnium terribilissimam. Confirmatur: quia homines Fortitudine refulgentes, inter Heroas numerantur; Heroes autē pręstantia suę virtutis, eminenti forma, & modo, sublimen aliquam perturbationem domuerunt. Constat itaque vehementes has perturbationes, nedum hominem turbare, eiusque animum in opposita distrahere; verùm etiam inter se de Vehementia & potestate contendere.

Cur voluptas præferenda videatur.

Quòd ira sit vehemētior.

Pro desiderio honesti.

Potētia timoris mortis.

Explicantur nonnulla conducentia Resolutioni Difficultatis de Vehementia Perturbationum. Cap. XXXV. A

ARdua profectò est ea dubitatio, quæ pro varijs partibus rationibus satis firmis excitata, agitataque fuit: pro cuius resolutione operæpretium est nonnulla præaccipere.
Primum quod accipitur. Quorum primum est, voluptatem & dolorem dupliciter vsurpari. Vel latè, vt pertinet ad omnem appetitum, in qua significatione dicitur in 2. Moralium Nic. omnem
Virtutem Moralem esse positam in voluptate & dolore: de voluptate in hac significatione non
Voluptas dupliciter vsurpatur. est dubitatio; quoniam ea non est perturbatio eiusdem conditionis cum ceteris, vt patefeci; sed
potius est communis materies, fomes, semen, & assecla earum, distincta tamen ratione: & ex huiusmodi voluptatum genere prodeunt vires perturbationum, adeò vt virtute & facultate vniuersum robur perturbationum modo aliquo includere videatur. Vsurpatur secundò voluptas pressiùs, pro attinente ad appetitum cupiendi, respiciente præsertim obiectum tactus & gustatus, quæ Temperantia corrigitur; de qua loquebatur Arist. in 2. Moralium Nic. inquiens, difficilius esse obsistere voluptati quàm Iræ: & de hac modò est dubitatio.
Alterum quod accipitur. Considerandum secundò, quòd etiam Ira non vno, sed multis modis vsurpatur; est enim nomen ab vno, quod de multis
ordine quodam vel magis, vel minus propriè dicitur: & quinque censeo in ea considerandos B
Quinque grad⁹ Iræ. esse gradus. Quorum Primus est hominis erga alium hominem: Secundus hominis erga se; dum, ratione duce, per facultatem irascendi insurgit contra cupiditatem: Tertius est hominis erga superiora, nam insani etiam aduersus Deum irascuntur: Quartus erga iumenta, & feras: Quintus erga inanima corpora. Oritur enim ira, dum percipimus ab aliquo iniuria affici, lędi, vel impediri pro assequendo fine: Iniuria propriè versatur inter homines, in quibus Ius & Iniuria locum habet: læsio & impedimentum etiam extenduntur ad alia; sic itaque nonnunquam homo cum supernis causis, nonnunquam secum, vel cum alijs hominibus, vel cum feris, vel cũ inanimis irascitur: propriè tamẽ ira inter distinctos homines versatur, in quibus verè ius & iniu-
Propria Ira. tia locum habent; cęterę minus propriè nomine Iræ denotantur. Omnis quidem Ira est feruor sanguinis circa cor: at quòd sit appetitio vindictæ, tantùm de propriè sumpta Ira rectè dicitur,
Arist. de cæteris minus propriè. Hanc veritatem censeo denotasse Arist. in 8. Top. loco 1 t. asserentẽ, dum definitur Ira, ꝙ sit appetitus pęnæ ob apparentem paruipẽsionem. Posset quis instare, quia cum parentibus irascimur quidem, non autem pęnam appetimus: quæ instantia fortasse vera
non est: nam quibusdam ea pęna satis est, vt qui lęsit, tristetur, eumque pęniteat id egisse; in Iræ C
tamen definitione facile est instantias inuenire &c. His verbis indicauit Arist. primò, instantiam
Damnatur Aspasius. sumptam ab ira in parentes inanem esse: ex quo constat minus rectè Aspasium in secundo Moralium Nicomachiorum, cap. 3. dixisse. Iram non esse appetitum vindictæ; quia parentes, cum irascuntur cum filijs, vindictam appetere non videntur. Indicauit insuper Aristoteles varios dari Iræ gradus, ratione quorum asseruit in Iræ definitione facile esse instantias inuenire; nõ enim de omnibus verum est, vt sint appetitio vindictæ. Hoc tamen prætereũdum non est, quòd dum definitur aliquid ab vno, præsertim id definitur quod primũ est: ideo definitiones iræ, quæ circũferũtur, præsertim & propriè de primo gradu iræ veræ sunt. At de Ira satis. Si deinde loquimur
De Timore infamiæ. de Timore infamiæ, & desiderio Honoris, considerandum; quòd aliud est loqui absolutè de appetitione honoris, & loqui de honesti desiderio: appetitio honoris perturbatio quidem est, & potest modum excedere; honestum autem nimium experi non potest: nam consideratur hic ordo. Homo rectè educatus primò honestum appetit, & per actiones honestas præuenientes habitu Virtutis ornatur; per quem adeò constanter honestum appetit, vt illud præferat omnibus. De hoc non est dubitatio, sed de appetitione honoris, quæ est perturbatio hominis pro-
pria; nec in cunctis hominibus vires suas patefacit, sed præsertim in Viris Popularibus, quorum D
nonnulli in honore summum bonum collocarunt. Hæc perturbatio nec apprime communis est, nec per Naturam valde vehemens; sed incenditur per definitum genus vitæ, & institutio-
De formidine Mortis. nem. Demum, si loquimur de formidine Mortis, desiderioque Vitæ, quæ cunctis animalibus videntur communia, considerandum est, quòd re vera & propriè solus homo timet mortem. Ratio est; quia solus eam cognoscit: rationis expertia instinctu naturæ diriguntur ad similis procreationem, non quia cognoscant per copulam assequi æternitatem: similiter instinctu naturæ videntur vitare mortem, cum tamen eam non verè formident; vitant lædentia ob dolorem proprio sensu perceptum; mortem, vt ad ea pertinet, solùm ex euentu timent, quatenus ille ti-
Solus homo propriè timet Mortem. mor dolorum per naturam ad vitæ conseruationem dirigitur. Timor itaque Mortis re vera, & propriè soli competit homini, & proculdubio vehemens est; hic Iram compescit, Voluptatemque necat: at quia semper iunctus est cum aliqua spe Vitę, & nobis factus est familiaris cum nati simus hac lege, vt moriamur, insuper quia iunctam habet necessitatem; propterea non tam apertè nos turbat.

A

Resolutio Difficultatis. Cap. XXXVI.

EX declaratis in præcedente capite resolutionem difficultatis eliciens, quatuor profero assertiones.: Prima est. *Prima assertio.* Ob varietatem temperamenti, assuetudinis, generis vitæ, ætatum, & similium, in varijs variæ perturbationes vehementiores sunt, ac principatum obtinent; sic trahit sua quemque voluptas: veluti in Auaro adeò regnat appetitio auri, vt cæteræ appetitiones sopitæ, & extinctæ penitus esse videantur. Altera assertio est: *Secunda.* Supposita cæterorum æqualitate, Perturbationes variæ, varios sibi Principatus, dominatusque vendicant: nam Timor infamiæ, desideriumque honoris, est hominis magis proprium, eminentiùs, sublimiùs, rationique magis iunctum. Timor mortis terribilior, & durior: Ira impetuosior, vehementior, magisque pugnax. Voluptas blandior, sensibus coniunctior, corpori intimior, latentiùs nos inuadit, magis continenter nos turbat, a ratione magis distat, minusque ei obtemperat; ac propterea maximè est insidiatrix. Tertia assertio: *Tertia.* Difficiliùs est
B obsistere Voluptati, quàm Iræ, alijsve perturbationibus: quæ assertio est Aristot. in secundo Moralium Nicomachiorum, cap. 3. Eius autem ratio est; quia obsistere perturbationi est opponi appetitui, ne ab eo extra terminos a recta ratione præscriptos rapiamur: & quoniam Ira est rationi coniunctior, magisque ei nata obtemperare, quàm cupiditas; propterea faciliùs est eam corrigere. Veluti quanuis Taurus, & Equus, sint ferociores, quàm Pisces; faciliùs tamen est hos domare, & frænare, quàm piscem disciplinæ subijcere; non alia de causa, nisi quia Pisces non ita homini obtemperant, nec apti sunt disciplina corrigi, vt Taurus, & Equus; magis enim cupiditate ducuntur. Quarta assertio est: *Quarta.* In homine Populari quadam aura elato, Desiderium honoris, Timorque infamiæ principatum obtinent: cum enim sibi honorem, & gloriam statuant finem, cætera desideria huic subijciunt, & ab hoc vehementissimè rapiuntur. Quicunque a vehementissimis his perturbationibus, quasi a perniciosis Dæmonibus peruertuntur; vitam viuunt miseram, inconstantem, egenam, omnique ferarum vita infeliciorem: affectio enim ferarum insequitur Naturam
C earum, illamque seruat; hæc autem conditionem Hominis omnino peruertit, ac labefactat: a qua si liberari cupimus, ad Virtutem conuertamur, & ad Gradus eminentiores ad eam nos perducentes, alacres accingamur.

Finis Primi Gradus.

FRANCISCI PICCOLOMINEI SENENSIS,

PHILOSOPHIAE DE MORIBVS GRADVS SECVNDVS.

De Principijs Virtutum. Cap. I.

PROOEMIVM.

TRIA sunt, quæ sibi mutuò in vniuerso recta ratione respondent: In- A
ter cuncta absolutè, Deus, Inter sensilia; Lux, Inter Animi autem
perfectiones Virtus. Hæc adeò sunt coniuncta, vt Deus, Lux, & Vir-
tus Mundi; Lux virtus Mundi, & imago Dei; Virtus demum & Lux,
& Deus animi dici mereantur; quæ iunctissima trinitas, eminentiam,
& præstantiam continet singulorum. Propterea iure optimo ad Vir-
tutem, Dei imaginem, paratissimi accedere tenemur. Ad quam per
gradus progressuri, operæprecium est primò de Principijs verba face-
re; nec quidem iniuria: nil enim exactius nos parat ad rei cognitio-
nem, quàm accurata cognitio principiorum eius. Principium com-
muni omnium consensione est pars præstantissima, consensione mul-
torum est dimidium operis; Ex sententia autem Platonis in sexto de Legibus, approbata ab B
Aristot. in primo Moralium Nicomachiorum; cap. 7. plus quàm dimidium iudicari debet:
sunt enim principia tanquam semina, facultate, & virtute vniuersum opus includentia; &
longè maiora sunt virtute, quàm mole, vt dicitur in primo de cœlo, cont. 33. At quid, si nos
addiderimus, Verum absolutumque Principium supra omnem rationem excedere totum?
Sententiam fortè similem Stoicorum Paradoxis videbimur enunciare; ea tamen ita erit vera,
vt nil verius dici posit; quod luce clarius apparebit, si ad Deum conuertemur: qui dignita-
tem Principij adeò sibi propriam esse voluit, vt solus Principium omnium, solus Principium
primum, solus Principium tantùm dici voluerit. Idipsum quoque constabit, si originales
Ideas considerabimus, quæ ex Academicorum Theologorumque sententia in Dei Mente re- C
periuntur; ac eorum, quæ gignuntur, sunt Principia. Hæc cum sola re vera, & absolutè sint
principia, dignitate, & præstantia cunctis, quorum sunt principia, longè antecellunt. Iure
igitur nos de Virtute loquuturi, in Principiorum eius consideratione accurati esse tenemur,
cum absque eorum notitia nullam certam virtutis cognitionem assequi valeamus. Varia pro-
fectò sunt, quæ erga virtutem Principij locum aliqua ratione videntur obtinere; quorum hæc
potiora, magisque cognitu necessaria iudicaui. Vires animæ, Habitus, Actiones, Mos, As-
suetudo, Exercitatio; Agere sponte, inuitè, non sponte, agere inscientem, per inscitiam,
per Vim; Electio, Prælectio, Consultatio, Voluntas, Libertas; & demum illæ, quæ actio-
num Circumstantiæ appellantur: quorum cognitio nedum ad Virtutem nobis viam sternit, D
& parat; verùm insuper ad ea omnia, quæ in ciuili Philosophia considerantur. Ordiar au-
tem ab enumeratione, & distinctione facultatum animæ, imitatus Aristotelem; qui de vir-
tutibus loquuturus, a distinctione partium animæ orsus est: ac in primo Moralium Nicoma-
chiorum, cap. 13. eò magis Ciuili curaturo animum, necessariam affirmat cognitionem Ani-
mi, quàm Medico curaturo corpus cognitionem Corporis; quò Ciuilis Philosophia præstan-
tior est Arte Medendi. Id tamen efficiam breuibus, & expeditè, quatenus Ciuili Philosopho
inseruire debet: ne videar inutiliter Physica cum Ciuilibus permiscere.

Cõsideratio principiorum necessaria.

Verũ principium est plus quam totum.

Varia Virtutũ principia.

A

Facilis compendiosaq; enumeratio singularum Facultatum Animæ. Cap. II.

FAcultas Animæ vel est cognitionis expers, cognitionemque non sequitur; vel est cognoscens, aut saltem cognitionem sequens. Facultas animæ omnino a cognitione seiuncta, est Vis nutriendi, quæ præsertim temperamento operatur: cuius tria sunt principalia opera; alere, augere, & simile generare: opera autem famulantia, facultatesque eius ministræ sunt quatuor; attractio, retentio, coctio, expulsio; siue vis attrahendi, retinendi, coquendi, expellendi: his Auer. quintam addit, facultatem scilicet secernendi vtile ab inutili, quam censeo ad eas quatuor redigi, & præsertim ad expultricem Medici inter virtutes per Naturam, & sine cognitione operantes facultatem vitalem enumerant; eamque distinguunt a virtute nutriendi, quam Naturalem appellant; easque loco secernunt. Facultatem enim Vitalem tribuunt cordi, Naturalem epati. Aristot. tamen Vitalem a Naturali non B secernit, sed Vitalem redigit ad Naturalem, & iure profectò; est enim veluti sublime culmen, apex, & eminentia eius. Propterea illis solis conuenit, quorum vita absolutior est, non autem conuenit Plantis. Nam vita vel vsurpatur latè; ac ita omni animæ gradui propria vita respondet, & varij statuuntur vitæ gradus: vel vsurpatur pressiùs, vt contradistinguitur a sensu, & ratione; ac ita per vim nutriendi dicimur viuere, per sensum sine motu constituuntur stirpanimalia, per sensum cum motu animalia, per rationem homines: in qua significatione vis Vitalis ad facultatem Naturalem redigitur. Nam actio virtutis vitalis esse dicitur pulsus, qui in Arterijs percipitur; qui præsertim consurgit ex naturali actione, & feruore eius caloris, qui vitæ est instrumentum, dum calor est vehemens, & æstuans. At hæc, quia instituto nostro non inseruiunt, missa facio. Ex aduerso; Si animæ facultas est cognoscens, vel saltem cognitionem sequens, ea duplex est: vel enim ex se est rationis compos, vel est expers rationis; nata tamen aliqua ex parte audire rationem, eique obtemperare. Si rationis est expers; hæc non per temperamentum operatur, vt facultas nutriens; sed parte aliqua corporis, vt instrumento vtitur. Et duplex est; vel enim est cognoscens; vel non cognoscens, sed sequens cognitionem. Si est cognoscens; vel est facultas externa, quæ sine præcurrente alia facultate externa C obiecta iudicat; vel est interna. Si fuerit externa, prodeunt quinque nostri corporis quasi exploratores; Vis videndi, Audiendi, Odorandi, Gustandi, Tangendi: Si interna; vel solum iudicat sensilia præsentia, & dicitur sensus Communis; vel iudicat etiam absentia per memoriam seruata, & est vis Imaginandi, quæ Phantasia Græcè dicitur, & perperam a Latinis, vt distincta numeratur. Ad eandem redigitur vis Cogitandi minus rectè ab Auerroe addita, quam dixit hominis esse propriam: reuera enim ea Auerrois cogitandi facultas nil aliud est, nisi culmen & excessus, quo vis imaginandi hominis præstat virtuti imaginandi Brutorum. Similiter quoque ad eandem redigitur vis Existimandi, quam D. Tho. ait conuenire iumentis, & feris, proportioneque respondere virtuti cogitandi hominis. Hæc aliena penitus sunt a sententia Arist. & Græcorum, qui solùm pro internis sensuum facultatibus numerant sensum communem, & vim imaginandi, dum loquuntur de facultatibus cognoscentibus; nec vlla ratio, actio, & experientia nos cogit plures statuere. Cogitatio enim, & Existimatio si minus propriè vsurpantur, ad Phantasiam pertinent; si verò vsurpantur propriè, sunt officia facultatis Dianoeticæ: cogitatio est discursus eius; existimatio est approbatio illius, quod ex discursu colligitur: D non itaque attinent ad facultatem sentiendi. At si facultas rationis expers non fuerit cognoscens, sed tantùm cognitionem sequens, vel cum ea iuncta, hæc triplex est; vna seruans, altera appetens, tertia mouens. Seruans est Memoria, ad quam in homine redigitur vis reminiscendi: quæ vis seruans cum Phantasia iuncta est; reminiscentia exposcit auxilium rationis, ideo soli homini competit. Vis appetendi est duplex: vel enim respicit bonum voluptarium ad corpus pertinens; & dicitur vis concupiscendi, siue ἐπιθυμία: vel respicit voluptates magis ad animum pertinentes, complicatas cum Gloria, Victoria, Honore, & similibus; & dicitur θυμός, siue irascendi facultas: de quibus in Gradu Perturbationum multa sunt dicta. Vis mouens Animalia è loco ad locum, proximè sequitur Phantasiam, & appetitum: Phantasia enim vel a sensu, vel a ratione formata, per appetitum animalia mouet, vt docet Aristot. in tertio de Anima, post cont. 40. cui motui varia inseruiunt instrumenta, vt conspicuum est. Ex aduerso facultas Animæ ex se rationis particeps, nec operatur temperamento, nec vtitur instrumento corporeo; sed solo eget obiecto, Phantasmate nempe, quod ei offertur a Phantasia. Hæc vel est cognoscens, vel sequens cognitionem, & dicitur appetens. Facultas seruans, & facultas mouens, ex sententia Aristotelis ei non competunt. Non seruans; quia ea, quæ seruantur, sunt phantasmata, iuncta cum tempore, & indiuiduorum conditionibus, quæ per Memoriam Phantasiæ iunctam auxilio corporei instrumenti seruari dicuntur, nec quidem sine præcurrente

Vis nutriendi. Vis uitalis. Vis cognoscens. Sensus externi. Sensus interni. Vis cogitandi excogitata ab Auer. Vis existimandi. Vis seruans. Vis appetens. Vis mouens. Menti nec Memoria, nec vis mouendi competit ex Arist.

te

te aliqua alteratione: Theologi tamen, & cum eis Academici, modo quidem vario, Menti A
quoque memoriam tribuunt. Facultas etiam mouens non pertinet ad Mentem; quia ea non proximè mouet, cum non ſit vis organica; ſed tantùm mouet eminus præcipiendo, & dirigendo. Ex aduerſo: ſi pars animæ rationis compos fuerit cognoſcens: vel verſatur in ſimplici

Mens. inſpectione principiorum ſine ratiocinatione, & dicitur νοῦς, hoc eſt Mens, ſiue Intelligentia;
Dianoetica. vel res cognoſcit cum ratiocinatione, & dicitur facultas Dianoetica argumentatione vtens. Quæ facultas Dianoetica, ſi connectitur cum Mente, ab eaq; ſumit Principia prima, & neceſſaria, conſtituit facultatem ἐπιστημονικὴν, ad quam Sapientia, & Scientia pertinet: ſi autem nectitur cum Principijs communibus varietati obnoxijs, vel in re non neceſſaria verſatur; conſurgit facultas λογιστικὴ, ad quem pertinet opinio, vt elicitur ex ſexto Moralium Nicomach. cap. 1. Hæ tamen facultates inter ſe ſola ratione ſecernuntur. In Mente pro obeundo ſuo munere duæ conſiderantur facultates, ſiue differentiæ; Mens ſcilicet poteſtate, & Agens. Officium

Mens poteſtate. Mẽs agẽs. Mentis poteſtate, eſt intelligendo fieri cuncta ſpiritaliter per cognitionem, & imitationem. Officium verò agentis eſt ea, quę ſunt intelligibilia poteſtate, reddere intelligibilia actu, vt Lumine colores redduntur actu viſibiles. Mens quæ dicitur poteſtate, vel conſideratur vt omnino eſt poteſtate, vel vt eſt habitu prædita, vel vt ſimul eſt habitu & actu: omnino poteſtate eſt B
in pueris, ſolùm habitu eſt in ſapiente dormiente, habitu & actu in ſapiente contemplante.
Dum conſideratur Mens prędita habitu, vel habitus eius eſt Principium contemplandi, vel agendi, vel efficiendi: inde conſurgit triplex eius differentia. Datur enim Mens ad actionem, altera ad effectionem, tertia ad contemplationem dirigens. Inſuper Mens contemplandi habitu prędita: vel eſt in eo prædita imperfectè, & cum diminutione, & abſolutè Mens inſpectrix dicitur: vel eo eſt prędita exactiſsimè, & exquiſitiſsimè, & nuncupatur Mens adepta, quatenus adepta eſt vniuerſam perfectionem eius Mentis; cuius officium eſt intelligibilia poteſtate reddere intelligibilia actu. Hæc ab Auerr. dicitur Intellectus adeptus; a Simplicio Mens animaria in ſe reuerſa, & cum Mente participata iuncta: & demum eſt poſtrema perfectio Men-

Mẽs quadrupliciter uſurpatur. tis inſpectricis, quæ homini hanc vitam viuenti competere poſsit. Cum autem ſermo nobis nunc ſit de Mente, quæ νοῦς Græcè dicitur, latere nos non debet eam apud Ariſtotelem quadrifariam vſurpari. Nonnunquam enim ſumitur latè; & ſignificat vniuerſam vim intelligendi; contradiſtinctam a virtute ſentiendi; in qua ſignificatione Ariſtot. in 3. de Anima, de mente verba facit. Nonnunquam ſecundò vſurpatur latius, vt extenditur etiam ad vim imaginandi; C
vt conſtat ex ſecundo de Anima, 155. & ex tertio de Anima, 20. & 48. quibus in locis nomine Mentis etiam vis imaginandi denotatur. Vis enim imaginandi in puero, & feris vices gerit

Mens brutorum. Mentis, propterea Mens Brutorum dicitur; ac ea nonnunquam efficit, quæ mente fieri videntur, vt de Formica, Hirundine, Araneo, & ſimilibus dixit Ariſt. in ſecundo Phyſicor. cont. 80. Vſurpatur tertio mens non pro parte Animæ; ſed pro habitu illo, qui eſt principiorum cognitio; vt conſtat ex ſexto Moralium Nicomachiorum. Quartò vſurpatur eadem vox, vt facultatem ſignificat contradiſtinctam a facultate Dianoetica: adeò vt νοῦς & facultas noetica in ſimplicium, & primorum principiorum inſpectione verſetur; facultas autem Dianoetica in compoſitione, diuiſione, ac argumentatione. Ideo Ariſt. dum eminentem vim, & diuinam Animæ conditionem vult indicare, eam nuncupat νοῦν, mentem ſcilicet, & contemplandi faculta-

Facultas Dianoetica. tem; vt patet ex ſecundo de Anima, 21. & 32. Facultas etiam dianoetica, quæ vis cogitandi rectè nuncupatur a Latinis, dupliciter vſurpatur: vel latè pro vniuerſa facultate intelligendi, ac parte rationis compote; vt in ſecundo de Anima, cont. 18. vel vt contradiſtincta a facultate Noetica; ac ita munus eius eſt argumentari, componere, diuidere; & ad eam pertinet vis con-

Vis conſultandi. Appetitus Mentis duplex. Anima rationis cõpos. ſultandi, quam βουλευτικὴν Ariſtot. appellat in tertio de Anima, 157. de qua multa dicuntur in ſexto Moralium. Facultas autem appetendi ad mentem pertinens, duplex eſt: vel enim reſpicit finem, & dicitur Voluntas; vel ordinata in finem, & dicitur Prǽelectio; vt patet ex tertio D
Moralium Nicomachiorum. Inſuper Anima rationis compos dupliciter vſurpatur; vel pro vniuerſa hominis anima, contradiſtincta ab anima ferarum & iumentorũ; vel pro parte eius, contradiſtincta ab alia parte: ita dictum eſt, vim nutriendi eſſe rationis expertem, mentem verò compotem. At hæc rectius pars, quàm anima nũcupatur. Quæ pars dicitur rationis compos. Primò; quia eorum, quæ contemplatur & agit, rationem & cauſam tradere valet. Secundò, quia officium eius eſt ratiocinari, & varia argumenta formare. Tertiò, quia valet varia inter ſe comparare, ex eis aliud colligere; comparatio autem duorum inter ſe, ratio dicitur. Demum quia eſt principiũ ſermonis, qui externus ſermo internæ ratiocinationis eſt ſignum.

De facultate attentiua. Synteresis. Synesis. Enumeratis facultatibus addunt nonnulli vnam, quam attentiuam appellant, vt facit Philoponus. Hanc Damaſcenus diuidit in Syntereſim, quam vult pertinere ad morales actiones, & cenſet nobis per naturam competere, eſſeq; habitum natura nobis inſitum principiorum ad mores pertinentium, attendentem leges naturæ, easque ſeruantem, inſtigantem homines ad bonum, reuocantem a malo. Alteram appellat σύνεσιν, quam ait eſſe habitum ſpeculandi, ſtudio comparatum, cõſeruantem principia ſpeculationis, vt Syntereſis ſeruat principia actionis.

At re

A At *h*æ vera hæ non sunt facultates a cæteris distinctæ, sed munera, & officia enumeratarũ facultatum; ideo Arist. de illis nullam facit mentionem. Facultates hactenus enumeratæ, & in pauciora, & in plura capita redigi possunt. Nam ratione essentiæ diriguntur in duo capita; in æternas, & mortales facultates. Per relationem ad cognitionem pariter in duo capita; in cognoscentes, & non cognoscentes. Ita quoque per relationem ad rationes, vel sunt expertes, vel rationis compotes. Ratione autem principalium, subordinatorumq; animæ graduum, sunt tres; vis nutriendi, sentiendi, intelligendi: prima omnino rationis expers, tertia ex se rationis compos, secunda medio modo se habens: prima operatur temperamento corporis; secunda parte corporis vt instrumento; tertia non eget corpore, sed aliquo existente in corpore. Dum verò gradus potentiarum consideramus, vt cõstituunt gradus viuentium mortalium, quatuor sunt, quæ enumerantur in 2. de Anima, cont. 18. addendo vim mouendi. Viuentia enim, vel solùm habent vim nutriendi, vt Plantæ; vel sensum sine motu, vt Stirpanimalia; vel sensum cum motu, vt iumenta & feræ; vel demum ratione sunt prædita, vt homo. Et hæc de facultatibus animæ, vt Ciuili Philosopho earum cognitio inseruire debet.

B

De Ingenio, ac de nonnullis facultatibus ei affinitate coniunctis. Cap. III.

CVm egerim de facultatibus animæ, summopere vtile esse duxi de Ingenio verba facere. Primò, ne quis putet illud esse animæ facultatẽ ab enumeratis distinctam. Secundò, quia frequenter de eo fit mentio in Ciuili scientia; nec constat quid sit, & variæ de eo sunt opiniones. Tertiò, vt simul pateat explicatio variarum vocum ad vires animæ pertinentium, quarum frequenter ab Arist. in ciuili scientia fit mentio; & obscura est earum significatio, mutuaq; distinctio. Ingenij nomen varias habet significationes: nonnunquã enim latè extenditur, & vsurpatur pro natura, & conditione cuique ingenita, & tribuitur etiam iumentis, & feris; propriè tamen soli conuenit homini. Ego autem de ingenio in hac magis propria significatione loquens, ostendam Primò quid non sit. Secundò quid sit. Tertiò de eius varietatibus verba faciam. Ingenium profectò minimè pertinet ad sensus, vel externos, vel communem; multi enim valent sensibus, qui ingenio sunt destituti. Non ad solam Phanta- C siam, quæ vis est imaginandi: ea enim est communis iumentis & feris. Ingenium autẽ propriè sumptum, soli competit homini; & solus homo dicitur valere, vel non valere ingenio. Insuper multi facilè varia imaginantur, qui tamen carent iudicio, sine quo nõ seruatur ingenium. Insuper non est positum in sola memoria: frequenter enim euenit, vt qui valent memoria, iudicio careant; & qui profitetur se memorem, profitetur simul se iudicij inopem; quoniam vt plurimum ea duo inueniuntur seiuncta, vt dixit Plato. Multa apud Græcos inueniuntur nomina, quæ aliquid significare videntur cum ingenio summopere complicatum; veluti εὐβουλία, hoc est bona consultatio: sed hæc ab ingenio differt. Quoniam bona consultatio coniuncta est cum prudentia, & in solis agibilibus propriè versatur, vt patet ex sexto libro Moralium Nicomachiorum, capit. 9. Ingenium autem maximè in contemplatione refulget. Præterea ingenium diuiditur in bonum, & malum, bona consultatio minimè. Præterea σύνεσις summa affinitate cum ingenio iungitur, de qua loquitur Arist. in sexto Moralium Nicomachiorum, cap. 10. Nonnulli vertunt perspicacitatem, & satis rectè, vt censeo; alij sagacitatem, nonnulli intelligentiam: non quidem eam, quæ dicitur Principiorum cognitio; sed eam, cui ἀσυνεσία, hoc est hebetudo, & tarditas opponitur: at perspicacitatis no- D mine rectius, vt censeo, nuncupatur: σύνεσις solùm in bonam partem vsurpatur; idem enim est σύνεσις, & εὐσυνεσία, vt in sexto Nicomachiorum inquit Aristot. Dicitur autem σύνεσις eò quòd bene addiscimus: nam μανθάνειν, hoc est addiscere, frequenter συνιέναι dicimus, vt affirmat Philosophus in sexto Moralium Nicomachiorum, cap. 10. Ex quo constat, synesim cum ingenio summopere conuenire, & posset rectè dici perspicientia veri. Et quamuis eo in loco Arist. dicat, Synesim non esse earum rerum, quæ semper sunt, & nunquam mouentur, neque vllius earum, quæ oriuntur; sed earum, de quibus dubitari, & consultari potest, & propterea in ijsdem rebus versari, in quibus versatur Prudentia: differre autem a prudentia, quia Synesis in solo iudicio est posita: Explicãs tamen, vnde nomen eius sit deductum, indicat etiam extendi ad scientiam: & id, quod nuper relatum est, debere intelligi de Synesi in potiore significatione; quæ ad Prudentiam ordinata est, & cum ea iuncta, de qua ibi est sermo: cui etiam γνώμη, hoc est, sententia succedit. In attinentibus enim ad Prudentiam, bona consultatio media comparat, & dirigit; Synesis, hoc est Perspicientia veri, siue Perspicacitas perspicit, & iudicat; Sentẽtia decernit; Prudentia imperat, & præcipit. Satis itaque conuenit Synesis cum ingenio. Differt tamen. Primò, quia Synesis propriè, & præsertim in agibilibus versatur, ingenium non itidem. Secundò, quia nonnunquã ingenium in prauam trahitur partem, & dicitur

Significationes nominis ingenij.

Ingenium non pertinet ad sensus.

Bona consultatio.

Perspicacitas.

& dicitur prauum, & deprauatum, ac tardum; non ita Synesis. Demum ingenium, vt sua perfectione sit præditum, nedum Synesim, verùm alia quoque videtur exposcere, & ad plura vi- A

Δεινότης.

detur extendi. Præterea inuenitur δεινότης, de qua loquitur Aristot. in sexto Moralium Nicomachiorum, cap. 12. Perionius vertit Ingenium, nonnulli Calliditatem, alij Solertiam: de qua hæc profert Philosophus. Est igitur vis siue potestas, quam δεινότητα appellant; hæc autem eiusmodi est, vt ea, quæ ad scopum propositum pertinent, agere & consequi posit: ac si scopus quidem honestus sit, laudabilis; sin malus ac turpis, πανουργία, hoc est versutia, est nominanda: ideo Prudentes, eosdem δεινοὺς & πανούργους dicimus, &c. Hæc facultas proculdubio ab ingenio distinguitur, & perperam a Perionio ingenium dicitur; hæc enim facultas ea respicit, quæ ad actionem pertinent, & in ea quasi in animi oculo ingeneratur Prudentia: & longè deterius nuncupatur calliditas, cum nomen calliditatis ei solùm conueniat ob præposterum, & deprauatum vsum, vt dixit Philosophus. Est igitur δεινότης facultas, congruensque dispositio ad ea agenda, quæ pro assequendo scopo conducunt; Ingenium autem maximè ful-

Solertia.

get in contemplatione, & attinentibus ad eam. Insuper datur ἀγχίνοια, de qua loquitur Arist. in calce primi Post. inquiens, eam esse celerem inuentionem medij termini; hanc interpretes dicunt solertiam; & est celeritas, ac dexteritas quædam in inueniendo medio, siue causa rei. Hæc cum in parte conueniat cum ingenio, differt tamen; quia solertia solùm potest dici differentia, & pars quædam ingenij: qui enim omni ex parte valent ingenio, etiam celeres, & B dexteri sunt; at non econtra: Multi enim sunt celeres in inueniendo, qui mox iudicio sunt destituti, sine quo non seruatur ingenium. Præterea fit mentio frequenter ab Aristotele de

εὐφυΐα.

ea facultate, quæ εὐφυΐα dicitur, & præsertim in tertio libro Moralium Nicomachiorum, cap. 5. & in octauo Topic. loco 93. Interpretum nonnulli ingenium vertunt; Lambinus naturæ bonitatem, & bonam constitutionem beneficio naturæ; alij bonum ingenium. De hac facultate Aristot. in tertio Moralium Nicomachiorum, cap. 5. disputans aduersus Platonem hæc profert. Et si appetitionem finis nemo sibi suo arbitratu adoptare potest, sed ita natus quisque sit oportet, vt quasi aciem habeat, qua & rectè iudicare, & id quod verè bonum est optare posit; & est εὐφυὴς, hoc est (vt vertit Lambinus) bene informatus a natura, vel (vt alij) ingenio præditus, cui hoc naturæ beneficium insitum est: rem enim maximam, & pulcherrimam, quamque ab alio neque consequi, neque discere posit; sed qualiscunque a Natura facta est, talem obtinebit; eamque bene & pulchrè a natura factam; & compositam esse, ea perfecta, & vera fuerit εὐφυΐα, &c. In octauo autem Topicorum, loco 93. inquit. Nam ad contraria accidit facere obseruationem, ac ad cognitionem philosophicamque φρόνησιν non exiguum est instrumentum posse inspicere, & inspexisse, quæ ab vtraque accidunt suppositione; reliquum enim est, vt alterum horum rectè eligamus: oportet autem ad id esse εὐφυᾶ, hoc est bene natura formatum, C siue bono ingenio præditum; & hæc est re vera εὐφυΐα, posse rectè eligere verum, & fugere falsum, quod quidem bene natura constituti valent efficere bene. Censent nonnulli, vt Episco-

Opinio Episcopi Casertæ.

pus Caserta in libris euersionum singularis certaminis, ingenium apud Latinos idem esse, ac εὐφυΐαν apud Græcos; & addit ingenium in idem venire cum Iudicio, quod κρίσις Græcè dicitur; adeò vt εὐφυΐα, ingenium, & iudicium inter se non distinguantur. Rem autem ita se habere ex eo ostendit: quia ea facultas, qua possumus ex multis rebus propositis eligere verum, & fugere falsum, dicitur iudicium; quod colligit ex quinto Moralium Nicomachiorum. Ingenium autem est huiusmodi, vt dicitur in octauo Topicorum verbis nuper relatis: quare ingenium est iudicium: & quia iudicium pertinet ad facultatem cognoscentem; in octauo autem Topicorum dicitur ingenium esse, posse rectè eligere verum, & fugere falsum; eligere autem, & fugere pertinent ad facultatem appetentem; ideo inquit Episcopus Caserta, vsurpari eo in loco

Reiectio.

electionem latè pro approbatione, & adhæsione. Sententia huius viri doctissimi, mihi (ne dicam falsa) apprime dubia esse videtur. Primò non censeo verum εὐφυΐαν, & ingenium esse idem; quoniam εὐφυΐα contrahitur per εὖ, hoc est per bonum; propterea non est indifferens, vt ingenium: hinc dicere possumus ingenium tardum, ingenium prauum; at si εὐφυΐαν diceremus prauam, pugnantia proferremus; ideo non insulsè interpres libri Topicorum εὐφυΐαν dixit bonum D ingenium, ita vox Latina rectiùs Græcę respondet. Præterea ingenium, & iudicium minimè videntur esse idem: multi enim iudicio valent, qui ingenio videntur tardi, & obtusi. Præterea iudicium solùm pertinet ad vim cognoscendi, εὐφυΐα autem etiam extenditur ad vim appetendi, vt patet ex tertio Moralium Nicomachiorum, cap. quinto, per verba iam relata: per εὐφυΐαν enim, & rectè iudicamus, & bonum optamus. Ex quo constat, quòd perperam explicauit sententiam verborum octaui Topicorum, cum dixerit ibi vsurpari nomen electionis latè pro approbatione veritatis: nam præter id, quòd ea significatio alienissima est ab vsu, & proprietate nominis Electionis, etiam manifestè aduersatur Aristoteli, nedum in tertio Moralium Nicomachiorum, verùm etiam in eodem octauo libro Topicorum, quo loci Aristot. mentionem facit de philosophica φρόνησις; cum dicat, conducere cognitioni, & philosophicæ φρόνησις: per cognitionem significans pertinentia ad iudicium veri, & falsi; per φρόνησιν Pruden-

tiam,

A tiam, quæ tunc est philosophica, quando pendet ex contemplatione veri: & dixit per bonum ingenium eligi verum, & declinari falsum, vt simul includeret pertinentia ad facultatem cognoscendi, & appetendi; bonum enim, & malum eiusdem generis est cum vero, & falso, vt dicitur in tertio de Anima, 34. veluti etiam in tertio Moralium Nicomachiorum, vtrumque expressit; & iure profectò; nam εὐφυΐα significat bonam naturæ constitutionem; tunc autem homo bene natura constitutus est, dum vt ad iudicium veri, & falsi, ita ad electionem, vel fugam boni, & mali rectè se habet. Ex quo etiam patet, dubiam esse quorundam recentiorum sententiam asserentium duplicem dari εὐφυΐαν Theoricam vnam, alteram Practicam: de prima Aristotelem egisse in octauo Topicorum, de altera in tertio Moralium Nicomachiorum, c. 5. nam Philosophus in vtrisque locis (vt dixi) tetigit vtramque partem eius. His accedit, quòd secerni non possunt; si enim vna pars seorsum ab altera reperiretur, non diceretur homo rectè per naturam formatus, & constitutus. εὐφυΐα igitur est bona animi per naturam constitutio cum ad verum, tum ad bonum: & ideo non est eadem cum ingenio; quia ingenium est indifferens ad bonum, & malum, & ad recipiendas varias conditiones: neque etiam est idem cum bono ingenio; quia hoc ad solam pertinet cognitionem, bona autem animi constitutio præsertim
B respicit actionem, extenditurque ad appetitum; adeò vt cum iudicij, tum præelectionis rectam includat constitutionem.

Quid sit Ingenium, eiusq; Definitio. Cap. IIII.

Comparaui hactenus ingenium cum varijs Animi facultatibus, quarum mentio fit apud Aristotelem, & apparuit re vera nullam earum esse; propterea, quid sit, modò superest explicandum. Inquiunt nonnulli, Ingenium esse habitum celerem, officij inuentorem. At hæc de ingenio non rectè dicuntur; tum quia habitus animi assuetudine, vel studio comparantur, ingenium nobis per naturam competit; tum quia ingenium non respicit officium, vel actionem, sed attinentia potius ad iudicium, & cognitionem; tum demum, quia celeritas seruatur sine iudicio, ingenium minimè. Cic. in quinto de Finibus dixit: Docilitas, memoria, quæ ferè omnia appellantur vno ingenij nomine; easque Virtutes

Opinio quorundã.

Cicero.

C qui habent, ingeniosi vocantur, &c. Satis accommodatè indicauit, quid sit Ingenium, non tamen exactè explicauit: prætermisit enim Iudicium, quod magis ingenium constituit, quàm Memoria: Inuentionem quoque siluit, per quam maximè fulgent ingenia. Insuper memoria, & docilitas modo quodam competunt etiam Iumentis, & Feris, vt dicitur in Procemio Metaphysicæ, quibus tamen ingenium propriè sumptum non competit. Demum maximè commendatur ingenium, eò quòd sit sublime, acutum, perspicax; quæ minus propriè de Memoria, & docilitate dicuntur. Dicamus igitur, quòd cum ingenium nil propriè sit eorum, quæ relata sunt, sed satis simile sit nonnullis; ex varijs eorum, tanquam ex conditionibus, perfectio eius cumulatissimè consurgit. Nam duo præsertim sunt de ratione Ingenij. Primum, vt sit ingenitum, naturaque insitum: Alterum, vt in facultate cognoscente, non in appetente propriè versetur. Primum constat ex eius nomine, Alterum ex communi vsu eius. Facultas cognoscens est duplex; vna penitus rationis expers; altera modo aliquo siue ex se, siue per participationem rationis compos, & in hac locum habet Ingenium. Cognitio cum ratione iuncta duobus perficitur, inuentione scilicet, & doctrina. Si inuentione perficitur, duo exposcit, dexteritatem ac acumen pro inuentione, & iudicium pro recta inuenti approbatione. Si perfi-

Opinio propria.

Duo de ratione Ingenij.

Cognitio per duo perficitur.

D citur doctrina, similiter duo exposcit; docilitatem siue facilem apprehensionem, ac iudicium, quibus omnibus plurimum conducit Memoria. Adeò quòd tria præsertim optimum Ingenium constituunt, Memoria, Acumen, & Iudicium, ad quæ cætera rediguntur. Memoria suppeditat Materiem: Iudicium ei rectam tribuit Formam: Acumen, & Perspicacitas sunt tanquam Spiritus, qui Illustre, & viuum reddunt ingenium. Horum trium comes est Docilitas: ideo Aristot. in primo Magnorum Moralium, cap. 6. inter attinentia ad rationem numerauit εὐμάθειαν, hoc est rectam ad disciplinas apprehendendas constitutionem. Hanc censeo Ingenij esse definitionem, vt sit constitutio per naturam earum animi facultatum, ad quas inuentio, & disciplina proximè pertinet. Pro clariori explicatione considerandum, quòd Ingenium, quamuis præsertim in bonam partem vsurpetur, tamen etiam ad prauam extenditur; & dicitur Ingenium obtusum, tardum, deprauatum: & ideo non idem est Ingenium, & bonum Ingenium. Ingenium potest esse bonum, vel absolutè, vel in parte. Bonum absolutè ingenium est id, quod valet inuentione, apprehensione, memoria, & iudicio. Ingenium bonum in parte est id, cui aliqua enumeratarum conditionum deest. Ingenium absolutè bonum ita definiri potest, vt sit recta constitutio per naturam earum animi facultatum, quarum munus est apprehendere, & inuenire. In inuentione magis fulget ingenium, quàm in disciplina; quia inuentio cum difficilior, tum sublimior est, quam disciplina. Non est igitur ingenium

Definitio Ingenij.

Ingenij absolutè boni definitio.

Ingenium in inuentione præsertim fulget.

[Dubitatio.] vna ſola facultas, ſed ex conſpiratione multarum conſurgit. At oritur dubitatio; quia ego in [A] precedentibus numeram facultates animæ, & plures prætermiſi, quarum loquens de ingenio [Solutio.] mentionem feci. Pro ſolutione conſiderandum, in anima duplicem reperiri facultatum ordinem: primò enim in ea reperitur facultas operandi; ſecundò facultas bene, vel perperam operandi; alia enim eſt facultas videndi; alia facultas bene, & acutè videndi. Prima facultas animam ſequitur; altera verò definitam affectionem, & conſtitutionem inſtrumentorum, & facultatum inſeruientium animæ. Prima facultas, vt cenſeo, non diſtinguitur ab eſſentia animæ, niſi ratione, quamuis D. Tho. ſecus iudicet; altera verò etiam prędicamento ſeiungitur. Dum enumerabam primò facultates animi, de facultatibus primi ordinis loquebar: dum verò in ſermone de ingenio facta eſt mentio de alijs facultatibus, dicendum eſt, eas eſſe facultates ſecundi ordinis; & eſſe facultates non agendi abſolutè, ſed rectè, vel perperam agendi, prodeuntes ex varia organorum diſpoſitione.

De Ingeniorum varietate. *Cap. V.* [B]

QVoniam ingenium eſt quędam animi conſtitutio per naturam, in qua conſtitutione multæ inueniuntur varietates, propterea ingeniorum quoque formę, & differentiæ variæ inſpiciuntur: quibus inter ſe, tum nationes varię, tum homines variarũ Vrbiũ; tum demum illi, qui eiuſdem vrbis, einſdemq; familię ſunt, diſtinguuntur. Hinc varij ad varia conſpiciuntur apti. Nonnulli valent in addiſcendis, alij in inueniendis diſciplinis. Quidam fulgent contemplatione, alij prudentia rerum agendarum. Inſuper nonnulli videtur Natura Poetæ, alij Oratores, quidam Mathematici, & ſimiliter de cęteris; ſine qua congruẽte per naturam cõſtitutione nil illuſtre effici poteſt. Permutatione autem locorum, aſſuetudinũ, temperamentorum, ętatum, & ſimilium, etiam permutari ingenia, modò in melius, modò in deterius, experientia conſpicuum eſt: nam Temperamenta plurimum valent, Mos eſt hominum Dęmon, ac Conſuetudo eſt altera Natura. [De origine diſtinctionis ingeniorũ.] Sed dignum conſideratione eſt, vnde nam ortum ducat diſtinctio hæc, & varietas ingeniorum? [Origenes.] Origenes in Commentarijs in Timęum ait; Atticorum ingeniorum probam conſtitutionem ortum ducere a fęlicibus aſpectibus, influxibusq; Cęli, & ſtellarum; cuius ſententiæ etiam ſunt Aſtronomi: ideo inſpicientes conſtitutiones ſtellarum, & cęli in natiuitate hominis, audent prędicere ingeniorum conſtitutiones. [C] At hi cauſam tradunt communem, diſtantem plurimisq; varietatibus obnoxiam; & propterea vt plurimum tentantes futura prędicere, pręſentem ſuam inſaniam patefaciunt: nos autem modò propriam, & proximam quęrimus cauſam. [Panætius.] Panætius propinquiorem cauſam aſſignans dixit, id pẽdere ex temperie aeris: aer enim varijs ſuis qualitatibus vario modo nos afficit. At hęc quoque eſt cauſa externa, neceſsitate carẽs: in eadem enim vrbe, eademq; aeris cõſtitutione, varia reperiri ingenia compertũ eſt. [Proclus, & Porphyrius.] Proclus, & Porphyrius pręter loci qualitates tres aſsignarunt cauſas potiores boni ingenij: primam eſſe dixerunt affectionem propriam animę, ſiue per naturam ei competẽtem, ſiue per electionem: alteram, inſpirationem eorum numinum, qui animę pręſunt: tertiam, cęleſtes influxus. Hæ cauſæ; vt ſunt conſonæ fundamentis, & ſententię Platonis putantis animas definito ſyderi reſpondere, & a proprio dęmone duci ac regi; ita longè diſtant a principijs, & fundamentis Ariſtotelis, qui hęc omnia, & pręſertim duo poſtrema, ſpernit, & negligit. His accedit, quod ſtellæ & Dęmon, res ſunt externæ, nec ſunt ex numero conſtituẽtium facultates animæ; ingenium autem eſt cõſtitutio quædam per naturam potentiarum animę, vt apparuit. [Opinio propria.] Propterea dicamus Cęlum ſuo lumine, & motu cauſam eſſe communem, & diſtantem: [D] Aeris temperamentũ eſſe cauſam propinquiorem, magisq; propriam, externam tamen. Parentes adhuc proximiorem, magisq; internam, quatenus materiem, & formam proli tribuunt; & ex hac cauſa ortum ducit vis nobilitatis, quatenus nobiles ſunt apti procreare filios faciles ad virtutem. Proximam tamen, & magis propriam cauſam ingenij eſſe temperamentum, cuius permutationem ſequitur permutatio ingenij. Hoc indicauit Ariſt. in 7. Phyſ. cõt. 20. & latius id expreſsit in 30. part. prob. primo: ideo in 8. Metaph. cont. 10. dixit, formam nõ recipere magis, & minus, niſi quatenus in materie recipitur; Indicãs, quòd ſi homo vnus videtur magis rationis cõpos, quàm alter, id pẽdet ex varietate temperamẽti, & materiei. Quamuis enim diſtinctio formę ſit potior cauſa diſtinctionis materiei, quàm econtra: tamen, quia definita forma expoſcit definitam materiem, & materies dicitur cauſa ſine qua non, & neceſſaria, vt patet ex calce ſecundi Phyſicorum; ideo in genere materiei dicimus temperamentum, & indiuiduas corporis affectiones eſſe cauſas varietatis indiuiduorum contentorum ſub ſpecie. [Inſtantia.] At iure inſtabit aliquis, quia dictum eſt, ingenium pertinere ad eam animę partem, quę ex ſe rationis eſt compos; quæ pars, nec a temperamento, nec a corpore pendet; & propterea [Solutio.] temperamentum non debet ſtatui cauſa varietatũ eius. Pro ſolutione dicendum eſt, ingenium verſari, & conſiderari in parte immortali non pendente a corpore, vt in principe, & potiore

A fundamento eius; in parte autem mortali, & præsertim in phantasia, vt in famula, & ministra, sine qua nil intelligit homo. Mens, quanuis pro sui essentia non pendeat a corpore, ab eo tamen pendet pro suo fungendo munere: & propterea varietas ingeniorum non potest sequi varietatem mentis (ea enim varietati non est obnoxia) sed necessariò sequitur varietatem Phantasiæ, qua proximè vtitur. Et hoc rectè nouit, & expresit Auerroes in tertio de Anima, in calce com.20.inquiens: Et per hunc intellectum, quem vocat Arist. pasibilem (significans cogitandi facultatem, quæ ad Phantasiam redigitur,) distinguuntur homines in quatuor virtutibus dictis in Topicis, quas Alpharabius numerauit in Elenchis, &c. Latius etiam id ipsum declarauit Arist. in septimo Physicorum, cont.20. inquiens: Ex eo enim quòd requiescit Anima per moralem virtutem, sapiens homo fit, & sciens; ideo pueri nec discere valent, neque sensibus ita iudicare vt senes; magna enim perturbatio, & motus in eis reperitur. Et paucis interiectis addit, ex dictis patere alterari, & alterationem fieri in sensilibus, & in sentiente animæ parte; at in nulla alia, nisi ex euentu, &c. His verbis duo lucidissimè manifestat Philosophus. Primum est, ingenij varietates omnes pendere ex temperamento, & constitutione corporum. Alterum est, varietatem officiorum mentis oriri ex varia affectione, & dispositione B facultatum ei famulantium. Et hæc de Ingenio satis.

De Habitu. *Cap. VI.*

QVoniam habitus cum Virtutum, tum Vitiorum est genus; propterea erga virtutem iure optimo Principij locum obtinet, & primò declarandus occurrit. Nomen habitus varias habet significationes. Nonnunquam enim significat externos habitus corporis; in qua significatione dicimus varios inueniri habitus religionum, variosque esse indumentorum habitus variarum nationum. Secundò vsurpatur frequenter apud Medicos pro constitutione corporis; in qua significatione inquit Galenus in libro Hippocratis de morbis acutis, con. 2. parte 47. Hippocrates habitum dixit struem corporis, compositionemque, vt qui raram, vel densam habent texturam, &c. Tertiò vsurpatur nomen habitus pro prima specie qualitatis contradistincta a dispositione, quæ apud Aristotelem est qualitas cum difficultate mobilis. Apud Stoicos tamen habitus, & dispositio in alia vsurpabantur significatione, vt refert Simplicius in expositione primæ speciei qualitatis. Sed quia nobis curæ debent esse res, non voces; ideo prætermissis Stoicis cum Aristotele dicamus, habitum esse qualitatem cum difficultate mobilem. Hæc qualitas, vel per naturam nobis conuenit, vel post generationem acquiritur; si acquiritur, vel pertinet ad corpus, vel ad animam. Habitus latè sumptus, de omni firma, & permanente qualitate dicitur; siue corporis, siue animi sit: propriè tamen sumptus, de sola dicitur animi qualitate; siue ad appetitum pertineat, vt Virtus moralis; siue ad facultatem cognoscentem, vt scientia. Ideo iure Alexander, referente Simplicio in prædicamento qualitatis, censuit, habitum propriè dici de qualitatibus animi: quod etiam affirmauit Arist. in septimo Physicorum, cont.17. inquiens. Habitus enim virtutes, & vitia sunt. Et ostendens in prima specie qualitatis motum non habere locum, id ostendit de sola virtute & vitio: & hoc rationi est consentaneum; nam qualitates corporis ad tertiam, vel quartam speciem qualitatis pertinent; & albedo non dicitur distinctæ speciei, eò quia firma, & permanens sit. Habitus itaque propriè sumptus, qui etiam instituto nostro inseruit, est qualitas animi, siue compositi munere animæ, difficilè mobilis: addo, siue compositi; quia scientiæ, & morales virtutes non solius animæ sunt, sed compositi; vt in primo de Anima, 65. monet Philosophus. Hi tamen habitus, dum ad animum referuntur, potius sunt qualitates populariter, ac per communem vsum loquendi, & denominandi, quàm ex natura rei: re vera enim vt ad animum pertinent, & a tertia specie qualitatis distinguuntur; rectius dicuntur relationes, vt alibi patefaciam, quàm qualitates. In animo siue in composito munere animi quinque considerantur inter se ordine prædita. Primò facultates cum operandi, tum bene vel perperam operandi. Secundò perturbationes. Tertiò dispositiones, & viæ ad habitum, qualis est continentia, & tolerantia. Quartò habitus. Quintò actiones. Animi principes facultates duæ sunt, vna appetens, altera cognoscens: vtrique conueniunt habitus. Virtutes enim in more positæ, sunt habitus facultatis appetentis. Virtutes autem rationales, facultatis cognoscentis, & seruantis. Acquiruntur habitus per iteratas ac repetitas operationes, consimiles illis, quæ mox ex habitu prodeunt: quæ operationum repetitio debet esse maior, vel minor, ratione variæ dispositionis recipientis, & difficultatis formæ recipiendæ. Quanuis pro firmandis singulis habitibus sit necessaria aliqua operationum repetitio; ea tamen ratione varietatis habituum varia est, & varijs designatur nominibus. Nam habitus Artium contrahuntur exercitatione in efficiendis operibus illius Artis. Prudentia longo rerum vsu. Virtutes morales more, & assuetudine,

Habitus varia significat.

Prima significatio. Secūda significatio. Tertia. Quarta.

C

Habitus propriè ad solum pertinet animum.

D

In animo quinq; inueniuntur subordinata.

Virtutes contemplationi dicatæ, studio, disciplina, repetitaque meditatione. Pro compa- A
randis seruandisque habitibus Mentis summopere necessaria est memoria. Pro habitibus ve-
rò appetentis facultatis etiam est necessaria, non tamen ita primo, sed potius secundo loco; vt
latius alibi explicabo. Habitus Mentis contemplationi inseruiens, est tanquam acies oculi, qua
cuncta quanuis distantia, acutè intuemur; proportione respondens facultati non sentiendi, sed
bene sentiendi. Habitus verò facultatis appetentis perinde se habet, ac Natura intrinsecus ad
bonum nos excitans; & hac ratione consuetudo in Naturam dicitur verti. Quod verum est,
non quia consuetudo re vera in Naturam verti possit, sed ob quatuor alias causas. Prima est,
quia consuetudo habitum firmat non secus constantem, ac si esset Natura. Secundò, quia per
habitum ita promptè, & facilè operamur, vt per Naturam. Tertiò, quia id non fit sine aliqua
temperamenti mutatione, quod nonnunquam latè Natura dicitur. Quartò, quia tunc in par-
te rectè constitutam Naturam æmulamur.

Habitus Mentis tanquã acies oculi.

Cur dicitur cõsuetudo in naturã verti.

An habitus sit primum Principium operandi. Cap. VII. B

Quòd habitus non sit primũ principiũ operandi.

HAbitum esse principium, quo rectè vel perperam operamur, satis conspicuum est.
Pulchra tamen est dubitatio, & digna consideratione; An censeri debeat primum
operandi principium. Quòd enim primum non sit, ostenditur: quia est accidens
inhærens substantiæ, ab ea pendens pro esse, & operari; pendens autem ab alio prin-
cipium primum iudicari non potest. Confirmatur exemplo Artis medendi; quæ ex sententia
Galeni non est primum principium seruandi, vel recuperandi sanitatem, sed est instrumen-
tum Naturæ: ac ita patet, cæteras omnes artes Naturam semper tanquam principem causam
supponere. Ex aduerso, videtur esse causa prima, & primum Principium: quia tunc scimus,
cum cognoscimus causam primam, principiumque primum; vt dicitur in principio primi
Physic. in primo Posterio. & sæpe alibi: At Ars ædificandi est causa summa, & prima, per quam
scimus attinentia ad ædificia; vt dicitur ab Arist. in secundo Physic. 38. Quare ars, quæ habitus
est, censeri debet principium primum: inquit enim Arist. in secundo Physic. 38. Oportet sem-
per causam vniuscuiusque summam quærere, vt homo ædificat quoniam ædificator est, ædifi-
cator autem est per artem ædificandi; hæc igitur prior causa est: & ita in alijs. Soluens difficulta-
tem dico, principium posse iudicari primum duobus modis; vel ipsius operis absolutè; vel ea ra- C
tione, qua est artificiosum, & denominatum nomine alicuius habitus: prima consideratione
habitus non est principium primum, veluti etiam non est principium operandi absolutè, sed
est principium secundum; & est principium rectè, vel perperam operandi: secunda autem con-
sideratione principium primum censeri debet. Quòd absolutè habitus non sit primum prin-
cipium operationis, ita ostendo. Pro efficienda (gratia exempli) sanitate conspirant Ars, intel-
lectus Medici, & Natura laborantis: quæ cum non concurrant æquè primo (non enim sunt
causæ eiusdem gradus) est necesse, vt vnum primo, aliud secundo loco conspiret. Dicere, quòd
Mens siue Natura sint instrumenta Artis, absurdum est; non enim substantia est instrumentum
accidentis, vel causa secunda eius: quare est necesse vt dicamus, in medico curante Mentem es-
se principium primum, in laborante Naturam, Artem verò esse causam secundam contrahen-
tem primam ad definitum modum operandi. Quòd confirmatur: quia causa secunda non po-
test operari sine prima, at prima potest sine secunda: cum autem Mens, & Natura operentur
sine habitu, non autem habitus sine eis, conspicuum est, habitum absolutè non posse statui, &
iudicari causam primam. Verùm cum non sit causa prima, sed potius secunda, & tanquam in-
strumentum; est tamen tanquam regula, & mensura actionis primæ causæ: & mediat inter pri- D
mam causam, & finem, non secus ac Idea ex sententia Academicorum mediat inter efficien-
tem, & finem; cum sit mensura, regula, & recta ratio, qua prima causa operatur. Et cum cau-
sa secunda, & instrumentum in parte conueniant, adeò vt omnis causa secunda modo aliquo
dicatur instrumentum primæ: tamen instrumentum propriè sumptum distinguitur a causa se-
cunda, quatenus causa secunda prædita est virtute aliqua propria, ob quam aliqua ratione cau-
sa prima dici potest: veluti homo est causa prima, ob quam hic, qui generatur, homo sit; quod
instrumento non competit. Hinc euenit, quòd per secundam causam contrahitur actio pri-
mæ, tanquam communis, ad aliquod proprium opus. Propterea habitus magis conuenit cum
causa secunda, quàm cum instrumento; quia per habitum operatio, quæ est indifferens, con-
trahitur ad probam, vel improbam, & est recta operandi ratio; quod instrumento non compe-
tit. Quòd autem Ars, omnisque habitus sint primum principium operandi, quatenus opus est
Artificiosum, & nomine alicuius habitus denominatum; satis constat: quod enim aliquis saltet
Arte, canat, ædificet, curet; ab alio non habet, nisi ab Arte: & propterea Arist. in 2. Physi. cont. 38.
artem ædificandi nuncupauit primam causam. Ac ita vtrumq; verum est, & habitum esse prin-
cipium primum, & non esse principium primum; & apparet, Aristotelẽ sibi non contradicere,

Quòd sit causa prima.

Solutio difficultatis.

Ostẽditur habitũ nõ esse primã causam.

Distinguit instrumentum a causa secunda.

Habitus magis conuenit cum causa secũda, quàm cum instrumento.

Quomodo habitus sit prima, causa.

cum

A cum modò vnum, modò alterum affirmet; vt patet ex 2. Phys. necnon ex 10. Metaph. Signum contracti habitus est hilaritas, facilitas, & constantia in obeunda sui muneris functione: dum enim expeditè, promptè, sine interna pugna, & constanter operamur, dicimur operari habitu; dum autem egrè, cum hæsitatione, & inconstanter, tunc habitu caremus. At oritur dubitatio, quoniam difficultas reddit opus magis præclarum, diciturq; augere meritum; ideo Plato asseruit Pręclara omnia esse rara, & difficilia. Si igitur operari habitu est operari sine difficultate, operari autem sine habitu est operari cum difficultate; colligere valemus functionem, muneris sine habitu prestantiorem, & magis gratam esse; quod tamen videtur absurdum. Respondeo, difficultatem functionis sui muneris esse duplicem; vnam prodeuntem ex obiecto, & fine; alteram ex affectione, & constitutione efficientis: prima difficultas reddit opus præstantius, & auget meritum; secunda verò minuit.

Signũ contracti habitus.

Dubitatio.

Solutio.

An habitus sit Qualitas, vel potius Relatio. Cap. VIII.

B Dictum est in precedentibus, habitum esse qualitatem animi difficile mobilem, exercitatione, vel studio comparatam, quod profectò dubitatione nõ caret: & presertim, quia Arist. sibi constare non videtur. Nonnunquam enim asserit habitum, & dispositionem constituere speciem primam qualitatis: aliquando inquit esse ad aliquid, vt in 7. Physic. præsertim cont. 18. nonnunquam mediat, & inquit, genera habituum esse ad aliquid, vt disciplinam, scientiam, & similia; species verò, vt Grammaticam, Geometriam, & similes, non esse ad aliquid; quemadmodum asseruit in Predicamento qualitatis. Nec videtur communis solutio satisfacere; inquiunt enim, habitum distincta ratione esse ad aliquid, & qualitatem. Nam si id esset, cur genera dicerentur ad aliquid, species verò minimè? præsertim cum dicatur in Topicis, si genus est ad aliquid, species quoque esse ad aliquid. Præterea si id esset verum, errasset philosophus in 7. Phys. cont. 17. dum ostensurus in prima specie qualitatis non esse motum, id ex eo ostendit; quia habitus sunt virtutes, & vitia; virtus autem omnis, & vitium eorum sunt, quæ sunt ad aliquid; ac ea, quæ sunt ad aliquid, nec sunt generationes, nec per se termini generationis, & motus. At si habitus aliqua ratione esset qualitas, dicerem ego, quòd vt qualitas posset esse per se terminus generationis, & motus; adeò quòd ratio Aristotelis omnino esset inanis. Preterea Arist. in cont. 20. eiusdem septimi Phys. apertè ostendit, habitus mentis non esse qualitates, sed in sola relatione esse positos; inquit enim. Vt igitur cum dormiens excitatur, non dicitur factus sciens, quamuis prius non valuerit vti scientia, sed solo impedimento remoto sciens apparet: ita qui a principio acquirit scientiam, per solam remotionem perturbationis redditur sciens, &c. Apertè his verbis Philosophus manifestat in adeptione habitus nil noui in mente acquiri: quare habitus mentis sola relatio esse videntur. Proprerea soluens difficultatem dico, habitus animę duplices esse: vel enim pertinent ad appetitum sentiendi, vt virtutes Morales; vel ad Mentem, vt habitus rationis: si pertinent ad appetitum sentiẽdi, proculdubio aliqua ratione sunt qualitates, alia sunt ad aliquid: sunt qualitates, quatenus sunt moderationes Perturbationum, & congruentes affectiones appetitus sensuum, per quas homo denominatur qualis: sunt ad aliquid, quatenus omnis habitus alicuius est habitus, ac ita ad id referuntur, cuius habitus dicuntur. Insuper relationem includunt, quate nus Virtutes sunt media congruentem rationem includentia, quæ congruens ratio relatio est; & sunt commensurationes quędam non secus, ac sanitas, & pulchritudo, vt dicitur in septimo Physic. cont. 17. Si verò altera ex parte habitus pertinent ad Mentem, quales sunt habitus rationis, scientia scilicet, sapientia, & alij; hi habitus ad duo possunt referri. Vel enim referuntur ad vim imaginandi, cui iuncta est memoria; & ita sunt modo aliquo qualitates impressæ, & seruatę in memoria; qua consideratione dixit Aristo. in antepredicamentis, scientiam esse in anima, vt in subiecto, & concessit adeptionem eius esse motum; vt patet ex tertio Physicor. cont. 8. & ex octauo Physicorum, cont. 40. & in septimo Physicorum, cõt. 20. asseruit ad partem sentientem pertinere motum: & iure profectò, cum sit iuncta corpori, & vtatur instrumento corporeo. At si habitus referuntur ad mentem; quia Mens diuina est, & immortalis, non pendet a corpore, nec vtitur instrumento corporeo: ideo ex sententia Aristotelis nil valet denuo recipere, nec mortali accidenti nata est subijci, sed solum valet obiecta iudicare; ideo habitus ad mentem relati non sunt qualitates, sed pura relatio: qualitates non sunt, quia Mens ex sententia Aristotelis nulli accidenti subijcitur: dicuntur autem relationes; quoniam, vt Mens rectè iudicet, sat est ex parte Phantasiæ congruens Phantasmatum repræsentatio, ex parte Mentis congruens eius ad Phantasmata relatio; vt Philosophus affirmauit in septimo Physicorum, cont. 20. Ex his patet resolutio difficultatis: constat enim habitus relatos ad mentem tantùm esse relationes; relatos verò ad partem animæ sentientẽ, partim esse qualitates, partim relationes. Id autem, quod ab Aristotele dicitur in pręd icamento qualitatis, quòd genera habituum,

C (margin letter, above)

D (margin letter, above)

Arist. sibi cõstare nõ videtur.

Cõmunis solutio.

Propria solutio.

Resolutio difficultatis.

veluti ſciéntia, & diſciplina, ſint ad aliquid, ſpecies verò minimè; putandum eſt fuiſſe dictum A ob communem vſum loquendi, non autem quia vera, & propria eorum natura, & conditio ea ſit: & ratio eſt; quia nomina generum deprompta ſunt ex eis, quæ magis præſeferunt relationem, quàm nomina ſpecierum. Hinc Ariſtot. eo in loco non contentus ea ſolutione alteram dedit inquiens, rem eandem diſtincta ratione, & qualitatem, & relationem dici poſſe.

Dubitatio

At vna adhuc ſupereſt diluenda dubitatio, & eſt: quòd ſi habitus modo aliquo eſt qualitas; & motus attingere poteſt partem animæ non intelligentem; ſed ſentientem, vt dicitur in cont. 20. ſeptimi Phyſicorum; tunc motus poterit pertinere ad primam qualitatis ſpeciem, cuius oppoſitum in eo ſeptimo libro Phyſicorum nititur oſtendere Philoſophus: nam oſtendit motum ſolùm pertinere ad tertiam ſpeciem, quæ eſt paſsio, & paſsibilis qualitas.

Solutio.

Species qualitatis non quatuor, ſed duæ ſolæ ſunt.

Profectò hæc dubitatio per communem ſententiam expoſitorum Ariſtot. dilui minimè poteſt. Propterea accuratè rem hanc conſiderans, cenſeo eſſe dicendum, non quatuor, ſed duas tantùm eſſe ſpecies qualitatis. Secunda ſpecies, quæ eſt potentia, vel impotentia, reijcienda eſt; quoniam potentia (vt alibi latiſsimè declaraui) a ſuo fundamento non diſtinguitur: propterea, ſi fundamentum fuerit ſubſtantia; quale eſt fundamentum potentiarum animæ, & primæ materiei; ea quoque erit ſubſtantia: ſi fuerit qualitas de tertia ſpecie qualitatis, ſimiliter potentia ad eam redigetur, non autem conſtituit ſpeciem diſtinctam. B Habitus quoque, & diſpoſitio re vera diſtinctam ſpeciem qualitatis non conſtituunt: quoniam hæc dupliciter conſiderantur; vel abſolutè, vt habitus, & diſpoſitio, & ita ad relationem pertinent, vt in ſeptimo Phyſicorum, cont. 17. & ſequentibus patefecit Ariſtot. vel vt talis qualitatis habitus, & ita non vt habitus, ſed vt eſt talis qualitatis, ad qualitatem pertinebit: quæ ſi fuerit qualitas de tertia ſpecie qualitatis, vt color firmus, & conſtans, ſimiliter ſanitas; ad tertiam ſpeciem qualitatis pertinebit, & ad eam redigetur: nam eſſe facilè, vel difficilè mobilè, qualitas non eſt; ſed modus, quo qualitas, vel aliud aliquid, veluti figura, & quantitas, ineſt ſubiecto. Hinc Ariſtot. in ſeptimo Phyſicorum, de ſecunda ſpecie qualitatis mentionem non fecit, vt neque etiam in quinto Metaphyſicæ, cont. 19. quo loci qualitatis ſignificationes enumerauit: de habitu autem, & diſpoſitione dixit in ſeptimo Phyſicorum eſſe ad aliquid: in quinto autem Metaphyſicæ, cont. 19. dixit. Virtus, & vitium paſsionum pars quædam eſt. Quibus verbis indicauit, quòd habitus animi, quatenus qualitates ſunt, ad paſsiones conſtituentes tertiam ſpeciem qualitatis rediguntur. Similiter in prædicamento qualitatis dixit, paſsiones, & paſsibiles qualitates ita dici, vel quia ex aliqua perpeſsione conſurgunt, vel quia perpeſsionem inferunt in noſtros ſenſus. C Id ipſum colligitur ex ſeptimo Phyſicorum, cont. 20. quo loci Philoſophus epilogo ſuam ſententiam colligens dixit: Patet itaque, quòd alteratio eſt in ſenſilibus, & in ſenſitiua animæ parte, &c. Dixerat prius, motum non eſſe in habitu, & diſpoſitione; mox colligit eſſe in ſenſibilibus, & ſenſitiua animæ parte: indicans, quòd virtutes, ſcientiæ, & demum animi habitus, vt pertinent ad facultatem ſentientem, qualitates ſunt; & rediguntur ad eam ſpeciem, ad quam pertinent ſenſilia, nempe ad tertiam: & iure profectò; nam ſunt receptiones ſenſilium, & ipſamet ſenſilia in eſſe cognito, & per repræſentationem, nec ſine ſpirituum, & corporea aliqua mutatione recipiuntur.

Quatuor ex dictis colliguntur

Ex his colligo primò, duas tantùm eſſe ſpecies qualitatis, non quatuor, vt eſt communis ſententia: colligo ſecundò, habitus, & potentias, dum qualitates ſunt, redigi ad tertiam ſpeciem; & ita ad eam pertinere alterationem: colligo tertiò, Ariſtotelem in prædicamentis ſolùm populariter de rebus ſuſe loquutum, vt fatentur etiam Græci expoſitores; nam habitus, & potentia, ſolùm extrinſecus, populariter, & per modum denominationis conueniunt cum qualitate: demum conſtat reſolutio vniuerſæ difficultatis. Et hæc ſatis de habitu vniuersè ſumpto.

D

De More, Aſſuetudine, Exercitatione, & Actione.

Cap. IX.

QVoniam Ciuilis ſcientia in humanis verſatur actionibus, quæ cùm More, Aſſuetudine, & Exercitatione ſummopere ſunt complicatæ; quorum trium frequenter fit mentio, & pro Virtutis adeptione ſunt neceſſaria: ideo de his quoque tenemur verba facere. De More in præcedentibus aliquid dixi: nunc tamen, vt inſtituto meo interuit, breuibus nonnulla repetam, nonnullaque ſuperaddam.

Mos.

Mos, Græcè ἦθος, dum latè vſurpatur, duplex eſt; externus, & internus. Mos externus eſt actio ex interno more prodiens: quæ vel præcurrit habitum, ob quam dicimus Virtutem more acquiri; vel habitum ſequitur, & hæc rectius mos dicitur. Mos internus etiam eſt duplex; vel enim per Naturam nobis competit, vel Aſſuetudine acquiritur: ſi per Naturam, vel eſt communis vniuerſæ ſpeciei, vel ſingulorum eſt proprius. Si acquiritur aſſuetudine; vel eſt conſtans, vt habitus; vel inconſtans, & eſt diſpoſitio; Inſuper, vel eſt probus, vt Virtus; vel improbus, vt Vitium.

Et

A Et quamuis nomen Moris extendatur nonnunquam ad Iumenta, & Feras; propriè tamen illi soli iudicandi sunt Mores, qui cum ratione iuncti sunt, & ratione formari, ac corrigi possunt, ob quos, homines vel commendatione, vel vituperio redduntur digni; & hi sunt, qui nostro instituto inseruiunt. Assuetudo, Græcè ἔθος, dicitur ea exercitatio, actionumque repetitio, qua Mores gignuntur: ideo inquit Aristot. in secundo Moralium Nicomachiorum sub initio, quòd Virtus ἠθικὴ assuetudine gignitur, quæ ἔθος dicitur; a qua nomen etiam recipit, mutata prima litera. Hæ namque duæ voces ita se habent, vt propria significatione ἦθος denotet qualitatem, quæ generatur; ἔθος vero id, per quod generatur, & dicitur assuetudo: quæ & frequenter (vt nuper dixi), nuncupatur mos, sumpto nomine a fine, siue eo quod gignitur. Et quemadmodum Mos, ita assuetudo propriè tantùm hominis esse dicitur ratione vtentis. Exercitatio, Græcè ἄσκησις, vox latior est; nam dicitur de omni operationum repetitione pro firmando, siue seruando habitu aliquo. Ita datur exercitatio corporis, pro acquirenda, vel seruanda bona valetudine: datur exercitatio prælidiorum Artis, pro acquirendo habitu Artis: exercitatio moralis, quæ ἔθος dicebatur: exercitatio Rhetorica, Dialectica, & sic de ceteris. Vsus etiam, & experientia variarum rerum pro comparanda prudentia, nonnunquam exercitatio nuncupantur,

Assuetudo

Exercitatio.

B quamuis minus propriè. Demum datur operatio, Græcè ἐνέργεια; quæ & actio, & effectio esse potest: de quarũ distinctione alius occurret differendi locus, nunc de solo genere agam. Hæc operatio ab Arist. in 2. de Anima nuncupatur actus secundus; pendet enim a forma, eiusq; est idolũ, & imitatio quædam; forma autem est actus primus. At de actione loquens, quæ tantùm instituto inseruit, ea est duplex; vna interna, altera externa: nam pro perficienda actione tria conspirare debent, scire, velle, & posse; ex primis prodit actio interna; si adest tertium, prodit externa actio; vna sine altera imperfecta est. Insuper vtraque actio adhuc duplex esse potest, vna præcurrens, altera sequens habitum: prima imperfecta, & inconstans, altera firma, & perfecta est: prima parit habitum, altera paritur ab eo: prima est cum pugna, & labore, altera cum alacritate, & facilitate. Demum in actione sex gradus considerari possunt. Primus, & optimus est bene agere: ei succedit indifferenter agere: sequitur tertiò ociosum esse; quartò aliud agere; & est sine attentione operari, vel laborare pro alio. His succedit quintò nihil agere, & est in rebus inanibus tempus consumere; de quo dixit Cato satius esse ociosum esse; quàm nihil agere. Deterrimum tandem est malè agere. Dixit Seneca Epistola prima; Magna vitæ pars elabitur malè agentibus,

Operatio sub qua actio.

Tria conspirar. debent pro perficiẽda actione.

Sex ĩ actione gradus.

C maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. Nos autem dicamus a bene agentibus Vitam perfici; ab indifferenter agentibus sine fructu protrahi, ab ocioso negligi, ab aliud agentibus in alterius vsum commutari, a nihil agentibus inutiliter consumi; a malè agentibus peruerti, in vitamque mortem commutari.

An Actiones præcurrentes, & sequentes habitum sint eiusdem speciei. Cap. X.

ACtionum nonnullæ dicuntur anteuertere habitum, aliæ sequi: quæ cum sint valde similes, iure dubitationem pariunt, an eiusdem, vel distinctæ speciei sint. Nonnulli aiunt loquendo de actionibus moralibus, quæ instituto nostro inseruiunt, eas esse eiusdem speciei in genere moris, solùm differre ex parte prælectionis bonæ, vel malæ: nam si bona fuerit prælectio, semper actio dicitur bona; si ea mala, hæc mala: ac ita actiones viri Continentis, & Temperati easdem esse specie existimant. Idque confirmant: quia

An actiones pcurrẽtes, & sequẽtes habitum sint eiusdẽ speciei.

D actiones formam conditionemque recipiunt a fine; finis præcedentium, & sequentium actionum idem est, bonum scilicet honestum, in Viro continente mox temperato; quare actiones eiusdem sunt formæ, siue speciei. Hanc sententiam non censeo veram. Primò; quia actus secundus oritur ex primo, ac (vt dixi) est imago, & tanquam idolum eius: ideo ab Aristotele in septimo Metaphysicæ, Ars medendi dicitur modo aliquo sanitas: quare si primi actus sunt distincti specie, vt verè distincti sunt, dum sine habitu, & cum habitu homo operatur; quòd secundi quoque distinguantur specie, necesse est. Præterea illæ actiones distinguuntur definitione, quare, & specie; definitio enim explicat rei speciem: quòd distinguantur definitione, patet; quia definitionem secundi actus ingreditur primus. Præterea actio moralis pro forma eam proximè constituente, & perficiente habet modum, quo fit; at modi sunt specie distincti; quare, & actiones. Modos esse specie distinctos, ostenditur: quia actio præcurrens habitum Iustitiæ, dicitur actio iusta, sed non iustè facta; quia non includit conditiones, quæ requiruntur vt iustè fiat: actio autem sequens nedum est iusta, verùm insuper est iustè facta. Modi igitur sunt distincti; & propterea forma, & species actionis distincta erit. Hinc actiones præcurrentes dicuntur imperfectæ; nec alia de causa, nisi quia eis deest vltima differentia, ad modum, & circunstantias pertinens: vltima autem differentia dicitur tota rei essentia ab Aristotele septimo Metaphysicor. cont. 43.

Opinio quorundã.

Euersio.

Præterea actio dicitur moralis, præsertim quia pendet ex habitu morali, more, & assuetudinē A comparato; quo cum careant actiones præcedentes, solùm æquiuocè morales nuncupabūtur.

Propria sententia. Propterea dicendum censeo, huiusmodi actiones morales solo genere proximo conuenire, vltima tamen specie differre. Pro cuius notitia, & explicatione cōsiderandum est actionem duo includere, vnum perinde ac materiem, alterum tanquam formam: primum idem est: distributio enim pro iure vnicuique est id, quod in actione iustitiæ obtinet locum materiei: id autem, quod obtinet locum formæ, est duplex; vel remotum, vel proximum: e longinquo formant actionem Ratio, Præelectio, & finis vniuersè sumpta; & ideo per hoc illæ actiones non distinguuntur: proximè autem formantur a modo, quo fiunt, & præeliguntur. Et quia præcurrentes sunt absque constantia, & cum interna pugna perturbationum; sequentes cum constantia, & moderatione perturbationum; ideo distinguuntur proxima forma, & specie: ratione cuius distinctionis vna actio dicitur virtutis actio, altera minimè; vna iusta tantum, altera etiam iustè acta: adeò quòd distributio pecuniæ pauperibus (gratia exempli) potest esse trium specierum, vitiosè facta, ex virtute prodiens, & media: vitiosè facta erit, dum fiet ab hippocrita vt decipiat; prodibit ex virtute, si fiet habitu liberalitatis: erit media, dū fiet sine habitu virtutis, vel vitij: potest tamen dirigi, vel ad hunc, vel ad illum habitum, ac ita magis cū vna, quàm cum B altera extremarū conueniet. Colligamus igitur, actiones antecedētes, & sequentes, extrinsecus

Diluitur aduersa ratio. conuenire, intus differre; cōuenire genere, & forma remota, differre proxima. Rationē aduersam facilè est diluere: inquiunt præelectionem, & obiectum nō differre, quare neque actiones. Respondeo, actionem proximè formari a modo præelectionis: præelectio, quanuis nō differat ratione materiei, hoc est rei, quæ præeligitur, differt tamen ratione formæ, hoc est modi quo præeligitur; a quo modo, tanquam a forma actiones morales formantur, & constituuntur.

In quo genere causæ præcurrentes Actiones constituant habitum. Cap. XI.

Repetitis, ac iteratis actionibus gigni habitum, nemo est qui dubitet; quo tamen genere eius sint causæ, dubitant omnes. Quod vt lucidiùs explicetur, exactiorq; actionum notitia consurgat; considerandi sunt gradus, per quos vel motum constituimus, vel morales edimus actiones. Hi gradus & plures & pauciores statui possunt: C

Decē gradus in actione cōsiderandi. censeo ego congruenter in hos decem redigi. Primò enim per externos, communemq; sensum, ac proximè per Phantasiam, Menti offeruntur excitantia ad notitiam vltimi nostri finis. Qui secundò a Mente iudicatur notitia absoluta, & ratione veri. Tertiò iudicatur vt bonum nobis, & nostra postrema perfectio. Quartò inde cōsurgit voluntas, quæ est ipsius finis. Hi quatuor gradus referuntur ad id, quod a nobis actione attingendum est. Sequuntur mox gradus attinentes ad modum. Nam Quintò consurgit consultatio, & ratio de medijs, per quę ad finem nobis est properādum; qua consultatione vnum alteri præferimus, & sententiam de approbato pronunciamus. Quæ sententia sexto loco imaginatione concipitur, & hęc est ea Phantasia cum ratione, de qua loquitur Arist. 3. de Ani. 57. perperam a multis explicata. Septimo loco sequitur assensio, & præelectio, quę in viro cōtinente est cū pugna appetitionis sensuū, in temperato autem est sine pugna. Octauò Phantasia vt dux proximus, & appetitio præelecti medij, cum sint medium illud in esse cognito, & optato, ac ferunt facultatem eius; alterant spiritus cordis, vel condensando, vel rarefaciendo; ac ita vel trahendo, vel pellendo neruos, musculos, & instrumenta, motus excitant. Inde nono prodit motus, & externa actio: per quam decimo, & postremo, si finem assequimur, voluptate afficimur: si de eo frustramur, tristamur: omnis D

Omnis actio vel est prosecutio, vel fuga. enim nostra actio & motus, vel est prosecutio, vel fuga, vt docet Arist. 3. de Ani. 46. Ex his constat, quomodo intelligi debeat diuisio moralis actionis in externam, & internam: actio enim

Diuisio actionis per internam, & externa. externa includit omnes enumeratos decem gradus; interna verò finem recipit in gradu sexto, in sententia nempe, & imaginatione: & dum desunt vires pro executione, in interna assensione, & congruente animi dispositione pro præelectione, præelectio tamen non absoluitur; quia præelectio est eorum, quæ in nostra sunt facultate: in incontinente autem nec exacta assensio adest, nec congruens dispositio ad præeligendum, ob aduersam, & præpotentem appetitionem sensuum. Et quia facta est mentio de Assensione, de qua a multis multa dicuntur;

Assensio duplex. propterea pro conspicua resolutione considerandum est, quòd Assensio duplex est; Vna attinens ad veritatem, altera ad actionem: ea nobis competit, quando ratione nedum colligimus conclusionem; verùm insuper eam, vt veram approbamus, eique assentimur: cui opponitur ea dissensio, de qua inquit Plato in calce Hipparchi, nonnullas rationes cogere, & non suadere; cogunt, dum eas diluere non valemus; non suadent, quia conclusioni non assentimur. Altera assensio ad actionem pertinens competit homini, dum sensus rationi cedit, eiq; succumbit, & inde consurgit præelectio; in qua assensione refulget humana libertas,

& sedem

A & sedem principalem habet meritum, & demeritum nostrarum actionum; cui aduersatur dissensio, & victoria sensus, vt in incontinente: nam assensio nobis competere potest, vel absolutè, vt viro Temperato; vel cum aliqua pugna, vt Viro Continenti. Et dum dicimus (Video meliora, proboque; deteriora sequor) indicamus nobis competere assensionem primam veri, ratione comprobati, deesse secundam. Per huiusmodi itaque iteratas actiones, cum internas, tum externas, & præsertim per iteratas assensiones, formatur habitus in appetitu sensuum: qui cum primò tergiuersetur rationi, assuescit non tergiuersari; sed spontè ei obtemperare, & famulari. His præassumptis dico, præcurrentes actiones partim esse causam efficientem principalem habituum, partim causam secundam, partim instrumentum, ac dispositionem præuiam. Nam si actio consideretur, vt pertinet ad Mentem, Voluntatem, Rationem, Assensionem, ac Consultationem; ita profectò est causa efficiens, & principalis: hæc enim in formanda actione se habent consultoris instar, & Ducis, qui dicuntur ab Aristot. in secundo Physic. 31. & in 7. de Republ. causæ primæ, primaque principia motus. At si actio præcurrens consideretur, vt est phantasiæ, & appetitionis; dicitur causa secunda, & proxima. Demum si consideretur, non ratione principiorum eius, sed ratione propria; vt actio est: tunc, si refertur ad principia, dicitur instrumentum, quo subordinata agentia habitum pariunt: si verò refertur ad appetitum sensuum, sic ex ea consurgit dispositio pro futuro habitu; quæ dispositio B per superuenientem habitum non propriè destruitur, sed potius perficitur. Varia itaque consideratione actio, quæ habitum præcurrit, dici potest tum causa prima; tum secunda; tum instrumentum; tum demum dispositio, quæ in habitum vertitur.

Quomodo actio producat habitum.

Quid sit agere sponte, inuitè, non sponte, per vim, inscientem, & per inscitiam. Cap. XII.

PRO rectè iudicandis, riteque formandis humanis actionibus, summoperè necessarium est de rebus propositis notitiam habere: propterea Plato, & Aristot. in libris ad Ciuilem Philosophiam pertinentibus de eis accuratè disseruerunt. Et vt clarius pateat, quid sit agere sponte; ab eo, quod inuitè est agere, ordiendum est. Dico igitur: Quod agere inuitè est operari, vel vi coactum, vel per inscitiam; adeò vt inuitè agere dupliciter contingat. Ratio autem huius duplicis acceptionis est; quia sponte, vel sequitur naturam rei, vt lapis sponte descendit; vel sequitur cognitionem: propterea inuitè erit, vel per vim, vel per inscitiam; quorum primum aduersatur naturæ, alterum cognitioni: & de vtroque modo agendum est. C Vt autem constet, quid sit operari vi, primò vniuersè de violento loqui debemus. Violentum definitur ab Arist. quòd sit id, cuius principium est extra, & id, quod agit vel patitur, ad id non conspirat; veluti ignis ab externo impellente vi fertur deorsum, & terra sursum. Dum autem ignis tendit sursum, quanuis extrinsecus cum a generante, tum a remouente impedimentum dicatur moueri; tamen natura, non vi fertur; quia ad huiusmodi motum sui natura conspirat, & adiumentum affert. Cælum etiam, quanuis moueatur a separato motore, tamen natura in orbem fertur, quia ad huiusmodi motum est facile, & procliue: cum enim cælum pendeat ab intelligentia, etiam vnà conspirat ad motum prodeuntem ex ea. Alter modus agendi inuitè erat per inscitiam. Pro cuius notitia considerandum primò, quòd aliud est agere per inscitiam, & virum inscientem agere. Agere enim per inscitiam, est quando ipsa inscitia est princeps causa, vt id agamus; & nisi adesset inscitia, non ageremus. Inscientem autem agere est communius; omnis enim, qui agit per inscitiam, est inscius, at non econtra: veluti qui per iram, per ebrietatem, per vinum aliquid agunt, inscij quidē sunt, non tamen per inscitiā id faciunt, sed vitioso affectu Mentis aciē peruertente, vel obumbrante; adeò vt nō deceptio perturbationis & vitij, sed econtra perturbatio, & vitium deceptionis sint causæ. Præterea non omnis ignorantia constituit ἄκουσιον, quod inuitè factum esse dicitur; sed, vt ad rem nostram pertinet, trium rerum ignorantia cōsiderari potest: primò eius, quod expedit & conducit pro assequēdo fine; secundò ipsius vniuersalis; tertiò D circunstantiarū actionis. Ignorantia eius, quod expedit, & cōducit, non reddit actionē inuitè factā; hæc. n. dr ignorantia ad consultationē pertinens, quæ improbitatis est causa: veluti si quis diceret, omne virtuti conducens est optandum, surripere alienam pecuniā virtuti conducit, quare est optādum; hęc est inscitia eius, qđ expedit. Ita quoq; inscitia vniuersalis non reddit actionē inuitā. Homo enim rationis compos moralem formaturus actionem ratione vtitur, cuius duæ præsertim sunt enūciationes; vna communis quæ dirigit, altera singularis contrahens ad singularem actionem: inscitia illius communis non reddit actionem inuitam; veluti si quis diceret, oē voluptatē afferens est optandum, mors inimici voluptatem affert, quare est optanda; includitur in hac argumentatione inscitia pertinens ad vniuersalem enunciationem, quæ non reddit actionem inuitam. Ratio est; quia, vt tenemur cognoscere id, quod expedit, & præeligendum est; ita tenemur cognoscere vniuersale, & ea cognitione instructi debemus accedere ad agēdū.

Quid sit agere inuitè.

Quid violentum.

Agere per inscitiā, & inscientem agere. Nō omnis inscitia cōstituit inuitè factum.

Trium rerū inscitia

Decē Circunstantiæ actionum.

Reliquum itaque est, vt sola ignorantia singulorum conspirantium ad actionem, in quibus positæ sunt circunstantiæ actionum, constituat actionem inuitè factam. Circunstantias appello has numero decem, Agens, Quod agitur, In quod agens agit, Quo instrumento, Quomodo, Cuius finis gratia, Quando, Vbi, Coram quo, Quandiu. Quarum potissimæ sunt duæ, Cuius gratia, & in Quod agit. Possunt hæ in pauciores redigi, & Aristot. pauciores enumerat; ego tamen maioris distinctionis gratia singulas modo aliquo inter se distinctas numerare volui. A

Colliguntur declarata.

Dum itaque aliquis vnam harum, vel plures ignorat, & ob id agit, per inscitiam dicitur agere. Constat itaque, quid sit agere inscientem, & per inscitiam. Inscientem agere non reddit actionem inuitè factam: similiter Agere per inscitiam, vel eius quod expedit, vel vniuersalis, actionem non reddit inuitam. Agere autem per inscitiam singulorum, quæ circunstantiæ dicuntur, contingit dupliciter: vel ita, vt, re cognita, & sublata inscitiæ nube, eum qui egit, pœniteat se id egisse; & tunc inuitè dicitur id fuisse factum: vel ita vt nulla sequatur pœnitentia, & tunc mediat inter spontè, & inuitè factum; ac negatione circunscribitur, quæ latior est; & dicitur non spontè factum, Græcè οὐχ ἑκούσιον. Ex his colligimus, inuitè agere esse operari, vel per vim, vel per inscitiam circunstantiarum, quam pœnitentia sequatur. Et quoniam ex notitia vnius oppositi elicitur cognitio alterius; ideo ostenso, quid sit inuitè agere, facile est colligere, quid sit agere spontè. Nam spontè agere est, dum principium, vel propensio est in eo, quod agit, & res singulas, in quibus actio versatur, non ignorat. Patet quoque, inter agere sponte, & inuitè dari medium, quod est non spontè, vt dum quis agit per inscitiam singulorum, & sublata inscitia non ægrefert se id egisse. B

Quid sit inuitè agere.

Quid sit spōte agere.

Spontè absolutè, & pro tunc. *Cap.* XIII.

HVmanarum actionum tot sunt formæ, tótque complicationis modi, vt frequenter ancipitis sint naturæ, & conditionis; neque constet, an sponte, vel potius inuitè fiant: vt euenit; dum nauta in mari constitutus, imminente naufragii periculo, non sine dolore, vt nauem exoneret, eamque a naufragio liberet, vitamque tueatur, Merces, diuitias suas labore partas in mare proijcit: similiter, dum Peregrinus in syluis incidit in sicarios, & latrones, eis vltro offert pecunias suas, ne ab eis interficiatur. Ita quoque Viri probi in manu viribusque Tyranni constituti, vt a maiori malo liberentur, aliquid efficiunt, C quod absolutè malum est. De his, ac alijs huius generis innumeris, non constat; an sponte, vel inuitè fiant; & pro omni parte rationes adsunt. Qua de re breuibus, & expeditè cum Aristotele dico, Agere aliquid sponte dupliciter contingere; vel absolutè; vel pro aliquo tempore, occasione, & conditione. Hæc proculdubio cum absolutè sint mala, & cognoscantur vt mala, non absolutè fiunt sponte: cum tamen sint minus mala illis, quæ per hæc vitantur, & minus malum cum deteriore comparatum, obtineat vicem boni; inde dicuntur bona pro tunc, & præeliguntur, sponteque fiunt pro tunc, & pro ea occasione. In quibus considerandum est; quòd, dum a nobis præeliguntur, & fiunt, non ea sunt fines actionis, sed id potius cuius gratia præeliguntur; vt finis Nautæ non est mercium eiectio, sed salus nauis; finis peregrini non est pecuniæ amissio, sed vitæ salus; pariter finis hominis sub Tyranno collocati, est id bonum, cuius gratia aliquid efficit: non secus ac dum laborantes medicamenta, sectiones, & combustiones libentissimè tolerant; hi non medicamenta, sed sanitatem quærunt. Nam (vt cum Platone inquit Arist.) dum nos aliquid alterius gratia facimus, vt præeligimus, non id, sed aliud, in cuius gratiam operamur, efficere dicimur. Hinc constat, quomodo ea, quæ absolute sunt mala, pro tempore, & occasione possint reddi bona vtilia, quatenus conducere possunt pro adeptione, & conseruatione maioris boni. Et in his euentis, ac discriminibus refulget Prudentia, & Virtus hominum; & prudentes ab imprudentibus, probique ab improbis internoscuntur: difficile enim est iudicare, quid pro quo sit eligendum, & duorum malorum quod sit minus malum; rectè enim id iudicare viri prudentis est. Insuper, cum rectè iudicauerimus, difficile est in sententia persistere, quod est officium viri probi. Neque nos latere debet reperiri nonnulla adeo praua, adeoque cum humana virtute pugnantia, vt nulla vi permittere debeamus ad ea efficienda compelli; veluti deserere religionem, prodere Patriam, Parentem interficere, & alia huius generis: sed potius extrema debemus pati supplicia, mortemque obire, quàm ad ea efficienda compelli. Ex his tamen, quæ dicta sunt, duæ emergunt difficultates. Prima est: quomodo ea, quæ absolutè, & per se mala reijciendaque sunt, possint pro aliqua occasione censeri bona, & præeligenda? regula enim est; quòd, dum aliquid per se est tale, nec per se, nec ex euentu potest oppositam recipere conditionem: insuper, dum aliquid per se est tale, per nil extrinsecus adueniens potest reddi non tale. Altera dubitatio est: cum detur sponte, & absolutè, & pro tunc; quia ei opponitur inuitè; num etiam detur inuitè absolutè, & pro tunc? Pro solutione primæ difficultatis duo dicenda sunt. D

Prima dubitatio.

Secūda dubitatio.

Solutio primæ difficultatis.

Primum

A Primum est, quòd ea absolutè mala semper sunt mala in suo definito gradu, & nunquam ratione sui sunt præeligenda; tamen comparata cum alijs, & magis & minus mala dici possunt: ac insuper nonnunquam sunt non bona, sed necessaria pro boni alicuius adeptione. Alterum, quod addi debet, est; quòd regulæ nuper pro dubitatione relatæ, veræ sunt de his, quæ absolutè competunt rei, & absolutè considerantur; non de his, quæ in relatione, & comparatione sunt posita: hæc enim per varias comparationes varia iudicari possunt, cum tamen absolutè semper mala sint; nam absolutè malum, & alicui vtile, non pugnant inter se. De altera difficultate, quæ erat; an etiam inuitè vsurparetur dupliciter, quemadmodum sponte; apparet quòd sic; quia ex 1. Top. quot modis dicitur vnum oppositorum, tot modis vsurpatur & alterum. Ex aduerso id est dubium, quoniam modus non constat. Respondeo distinctionem illam vtrisque conuenire; clarius tamen his, quæ sponte fiunt: quomodo autem conueniat inuitè factis, exemplo ostenditur. Scelera absolutè a viro probo inuitè fiunt: nonnulla autem opera proba, obscura tamen & necessaria dum nos occupatos detinent, ne eo tempore illustriora agamus; dicuntur inuitè fieri, non quidem absolutè, sed pro eo tempore. Verùm adhuc aliquis dubitabit: cum ea, quæ in præcedentibus relata sunt, dicantur fieri sponte, non absolutè, sed pro tunc, & sint modo aliquo mixta; nunquid in eis dominetur sponte, vel inuitum? nunquid scilicet magis sponte, vel potius magis inuitè facta iudicari debeant? Quòd sint magis inuitè facta,

Solutio secundæ.

B ostenditur: quia ea sui natura & conditione sunt mala, ideò absolutè sunt nata non fieri sponte a viro probo; denominatio fieri debet ab eo, quod absolutè est tale. Respondeo, actiones illas proculdubio esse modo aliquo mixtas, magis tamen debere censeri sponte, quàm inuitè factas: primò ratione finis; nam finis est illud eminentius bonum, quod optamus: secundò ratione principij; quod est consultatio recta, & prælectio ei consentanea: tertiò ratione instrumentorum, quæ libera in nobis tunc temporis supponuntur: & demum; quia abest violentia, & inscientia conspirantium ad actionem. Aduersæ autem rationi respondens dico, denominationem debere accipi ab eo, quod formæ obtinet locum, non materiei, in ea actione: quanuis res, quæ fit, absolutè sit mala; tamen ea, quæ actionem formant, reddunt eam sponte factam: insuper denominatio a fine vltimo præsertim petenda est, finis est maius bonum; propterea ea actio magis sponte facta, & digna commendatione censeri debet.

Actiones mediæ magis sponte quam inuitè fiunt.

An sponte operari soli conueniat Homini. Cap. XIIII.

C EX his, quæ hactenus declarata sunt, variæ emergunt difficultates: ego, multis silentio inuolutis, vtiliores proponam ac diluam. Quæritur primò; an operari sponte soli competat homini, vel etiam commune sit iumentis & feris. Quòd soli competat homini, ità ostendi potest: Operari sponte est operari cum scientia, liberè, per voluntatem, ac prælectionem: Scientia, Libertas, Voluntas, & Prælectio, soli competunt homini. Insuper operari sponte ad actiones pertinet dignas laude & vituperio, præmio vel pœna: Actio, Laus, Vituperium, Præmium, & Pœna, soli homini propriè competunt: quare sponte agere soli homini, non feris & iumentis conuenire videtur. Hinc a Legum latoribus accuratè, quid sit sponte & inuitè factum, consideratur; vt inquit Aristo. in principio tertij Moralium Nicomachiorum: ideo Plotinus En. 6. lib. 8. cap. 2. negat Pueros & feras sponte operari. Ex aduerso sępe dicimus iumenta & feras multa efficere sponte, multa inuitè: asserimus equum liberè & sponte per prata currere, dum solutus a frenis per ea ad libitum vagatur; inuitè verò, dum ab equite fræno & calcaribus cogitur. Confirmatur; quia opposita in eodem nata sunt fieri: at operari violentia, & per inscitiam, quod est operari inuitè, conuenit iumentis & feris: quare in eis quoque locum habebit sponte facere. Hinc Arist. in 3. Moralium Nicom. cap. 1. absurdum iudicat putare feras & pueros non operari sponte. Soluens difficultatem dico ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον, latinè sponte & inuitè, voces esse ab vno, non vniuocas; significant enim aliquid primo, aliud secundo loco. Nam operari sponte est operari cum appetitu; operans cum appetitu, vel operatur cum appetitu sine cognitione, vt inanima corpora, sic lapis sponte descendit; at quia ille est obscurissimus appetitus, ideo obscurissimè operantur sponte: vel est appetitus cum cognitione competens feris, vel cum cognitione & ratione; & inde prodeunt tres gradus factorum sponte: adeò quòd, si vsurpatur sponte in sua prima potioreque significatione, proculdubio soli competet homini. Ratio est; quia verè sponte cum prælectione & vera scientia connexionem habet, quæ soli homini competunt. Et confirmatur; quia verè sponte est id, quod nulli impellenti subijcitur, cum libertate est coniunctum, a rationeque pendet: Ratio, Libertas, & demum Agere, soli conueniunt homini: At si voces illę vsurpantur latius, ita secundo loco competunt feris; tertio autem, & per metaphoram ad inanima extenduntur. Ex quo constat, perperam Latinorum nonnullos sponte & inuitè facere, confundere cum voluntario; adeò vt sponte sit per voluntatem, inuitè contra voluntatem; cum enim ita loquantur, commune contrahunt ad

Opinio asserentium solum hominē operari sponte.

Ostēditur oppositū.

Solutio.

D

partem;

partem; & id quod omnibus ferè animantibus competere potest, soli tribuunt homini: nam A spontè & inuitè non in hominis libertate considerantur (homo enim, vt liber est, a nullo cogi potest) sed locum habent in cognitione & appetitu, quæ duo etiam conueniunt iumentis & feris: hinc, si latè vsurpantur, etiam competunt illis. Neque putandum, operari spontè, solis competere animalibus perfectis, imperfectis autem minimè, vt censuit Posseuinus lib. 2. Nam vermes quoque dum appetitu & cognitione contrahuntur & extenduntur, spontè operari dicuntur, quamuis minus conspicuè: non enim spontè exposcit appetitum irascendi, vt perperam ipse censuit; sed quiuis appetitus cum cognitione iunctus debet censeri satis. Rationes aduersæ, quibus ostendebatur, spontè & inuitè, non conuenire feris, solùm ostendunt eis non conuenire in prima significatione, vt ex dictis conspicuum est: Veluti etiam se habet de libertate, quæ prima sui significatione soli conuenit homini; latè tamen pro quauis licentia sumpta, & iumenta & feras liberè per syluas vagari, libereque volare aues affirmamus. Competit itaque spõte feris, vt opponitur facto per vim, non vt opponitur facto per inscitiam.

Dubia aduersus ea, quæ de violento dicta sunt: Cap. XV. B

Violentum pars eius erat, quod inuitè fit: propterea definitum fuit, quòd sit id, cuius principium est extra, nõ conferente vim eo quod agit vel patitur. Principium, quod dicitur esse extra, est efficiens, & principale, non finis: id tamen non est satis pro constitutione violenti; verùm insuper requiritur, vt id, quod proximè agit vel patitur, ad id non conspiret, eique adiumentum non prębeat. Inquit Arist. id quod agit vel patitur: quoniam nonnunquam illud, in quod externum agens operatur, solùm patitur; vt euenit de motu cœli naturali, & de motu violento lapidis sursum: nonnunquam verò illud est intermedium, & partim agit, partim patitur; relatum ad primum motorem patitur, relatum ad sequentia agit: vt euenit de motu naturali quatuor elementorum, dum a generante moueri dicuntur: ac insuper, dum aliquid coacti agimus; tunc enim nos sumus id, quo primus motor operatur & agit. Iure violentum definitur per principium externum; quoniam violentum opponitur naturali; naturale definitur per internum principium motus, quare violentum rectè definitur per externum: per id enim distinguuntur ea, quæ natura fiunt, ab his, quæ fiunt per alias causas; vt patet ex principio secundi physicorum. Et cum principium externum propriè & præsertim debeat intelligi de efficiente, colligendum est; quod etiam, dum motus naturalis definitur per principium internum, id propriè & præsertim de efficiente debet intelligi; ea enim contradistinctio externi & interni de eodem intelligi debet. Ex quo constat primò, minus rectè sentire Simplicium in secundo phy. in explicatione Naturæ, asserentem, Naturam esse principium patiens; & id principium sumptum in definitione Naturæ esse principium patiens, non efficiens. Constat secundò, Scotum in secundo sent. dist. 12. disputantem de motu grauium & leuium, minus rectè asseruisse, motum dici naturalem solùm ratione principij patientis: quamuis enim Scotus dissentiens a Simplicio censeat, Naturam etiam posse esse principium efficiens; tamen inquit, motum denominari naturalem, non ratione efficientis, sed patientis tantùm. Horum error est conspicuus ex notitia violenti, cui naturale opponitur, vt iam patuit. Præterea conspicua est sententia Aristotelis in octauo Physico. cont. 27. dicentis, animal totum Natura ipsum seipsum mouere; corpus autem eius contingit moueri, & secundùm naturam, & præter naturam, &c. Cum igitur animal se moueat secundùm naturam, & interim corpus præter naturam moueatur; vt euenit, dum aues volant ascendentes per aerem; conspicuum est, motum illum ab Aristotele nuncupatum naturalem, solùm esse naturalem ratione principij interni efficientis, non autem patientis. Præterea: cum Natura præsertim sit forma, & formæ sit efficere, & a potiore sumenda sit denominatio; conspicuum est, non ratione principij patientis, sed præsertim ratione efficientis, motum debere iudicari naturalem. Ideo dixit Arist. in primo de Partibus animalium, cap. 1. Naturam dici de Materia, & de Forma, qualis est anima; & præsertim de forma, quæ est efficiens, & finis motus. At de his obiter, nam alibi exactiùs hæc patefeci: Ex violenti declaratione quatuor emergunt difficultates. Prima est de motu ignis in orbem; non enim constat, an natura, vel violentia ita moueatur. Altera est de appetitu boni, & pulchri: nam de ratione summi boni est, vt non possit renui, non possit non appeti; & propterea videtur cogere nos, & compellere ad sui appetitum: ita pulchrum nonnunquam compellere animos videtur ad sui desiderium. Tertia dubitatio est; dum patiens æquè se habuerit ad duo opposita, vt euenit de prima materie, quæ dicitur media æquè respiciens oppositas formas; num si per agens contrahatur ad recipiendam alteram earum, dicatur eam recipere per naturam, vel ne? Postrema dubitatio est: quia multi interitus, plurimæque alterationes sunt a principio externo; & id, quod patitur, nedum non confert vim, sed pro facultate resistit; vt patet,

Damnatur sententia Simplicij.

Contra Scotum.

Quatuor proponuntur difficultates.

C

D

dum

A dum aqua calefit, dum lignum comburitur, vel exhalatio in ignem commutatur; illæ tamen nuncupantur generationes, & alterationes Naturales.

Diluitur prima difficultas ad Violenti Notitiam Pertinens. Cap. XVI.

Difficultates ex Violenti definitione consurgentes profectò non leues sunt & egerent accurata explicatione: verùm; quia pertinent ad inspectricem Philosophiam, non ad ciuilem; propterea de illis agam breuibus, quatenus iudicabo earum resolutionem Ciuili Philosopho pro futurã. Prima dubitatio erat de motu sphæræ ignis in orbem, de qua latè disserui in explicatione primi de Cœlo. Nunc lucidè dico, Motum posse dici vel omnino naturalem, vel omnino violentum, vel medium siue mixtum; omnino naturalis est motus firmamenti in orbem: omnino violentus est motus lapidis ad locum sursum; Medius est motus Elementorum in orbem, motus eorundem in latus, & motus animalium; sed B vario modo. Motus Elementorum in orbem dicitur medius & mixtus, quia non est secundùm naturam propriam, nec contra eam; sed secundùm Naturam communem, eminentiorem, & diuinam: hinc partim secundùm, partim non secundùm Naturam dicitur. Motus Elementorum ad latus, vt dum lapis proijcitur, etiam non ita est præter naturam, vt directè opponatur suo motui Naturali; tamen violentia dicitur moueri. Motus Animalium est medius & mixtus: nam est secundùm naturam ratione animæ, quæ est principium internum, & Natura animalium; est verò præter naturam corporis. At quia anima totum constituit, & forma dicitur totum in secundo Phy. ideo ab Aristotele in octauo Phy. 27. motus animalium dicitur secundùm naturam totius. Non enim motus hominis debet censeri medius & mixtus, vt Academicorum nonnulli dixerunt: qui asseruerunt, animam esse natam mouere in orbem, corpus esse natum rectè descendere; ex quorum mixtione consurgit motus progressiuus, qui medius est. Hæc sententia, quæ etiam a nonnullis expositoribus Aristotelis veluti a magno Alberto cõmendatur, vera non est. Primò; quia anima non est nata mouere in orbem, sed ita vt mouet, alioquin præter naturam suam moueret; & natura dat instrumenta inseruientia, & responden tia conditioni formæ. Secundo: quia si anima, quatenus nata est in se conuerti, diceretur na-C ta mouere in orbem; id soli deberet competere menti humanæ, quæ sola diuina est: at nedum homo, verùm iumenta quoque & feræ progrediuntur. Tertiò; quia progresio non verè est motus consurgens ex mixtione recti & orbiculati, sed talis potius est motus elicis. Aristotelis itaque sententia verior est. Cum autem patuerit, motum Elementorum in orbem esse non naturalem, eminentem, diuinum, supra Naturam propriam, per naturam vniuersi, ac demum secundum Naturam eminentiorem: Aristoteles tamen, cum sæpe diuidat motum in Naturalem & præter naturam, inspicit Naturam propriam; & propterea motus ille in orbem redigitur ad motum præter naturam, & violentum. At duæ oriuntur difficultates. Prima est; an elementa, dum in orbem mouentur, conferant vim. Altera est, quia Arist. in primo de coelo, cont. 15. inquit: Quare si est ignis id, quod circumfertur, vt aiunt quidam, non minus in eo inerit motus in orbem præter naturam, quàm qui deorsum &c. Quibus verbis asserit Aristo. ignem ferri in orbem non minus præter naturam, quàm dum fertur deorsum. De prima difficultate dico, ignem dupliciter considerari: Primò ratione propriæ naturæ, contradistinctæ ab alijs; & ita non affert vim, nec procliuis est ad motum orbicularem, sed solùm ad rectum. Secundò consideratur ignis vt pars Mundi, Mundum constituens, a cœlo pendens, & ita est procliuis ad motum D totius, qualis est motus in orbem ab ortu in occasum; hic enim motus ab Aristotele in octauo Physic. cont. 84. in 12. Meta. cont. 43. necnon in 2. de Gen. & interitu 56. nuncupatur latio, & motus totius: & propterea dictum est, hunc motum esse secundum Naturam totius, quia hac sola ratione mobile confert vim. Altera dubitatio erat: quia ab Arist. dicebatur, ignem moueri in orbem non minus præter naturam, quàm dum fertur deorsum. Pro solutione consideran dum est, morem fuisse Aristotelis, nonnunquam multa dicere, & dubitare; vt nos cogat confiteri aliud quid dari debere, sine quo non valeat dilui dubitatio, & quo inuento omnis quæstio diluatur. Hoc fecit in primo Phy. dum, ostensa contrarietate principiorum, mox nitebatur ostendere, principia non esse contraria; vt inde colligeret, non sola contraria esse statuenda principia, sed necessariam esse materiem, qua numerata inter principia, omnis dubitatio soluebatur. Id ipsum seruauit in calce octaui Phy. dum ostensurus, motorem æternum non esse in magnitudine, dixit, nec in magnitudine finita esse posse, nec in infinita: si enim esset in magnitu dine finita, esset materiatus; at in formis materiatis infinitum in perduratione non distinguitur ab infinito in robore; id enim, quod diutius mouet, maioris est roboris: quare si infinito tempore moueret, deberet esse roboris immensi; si autem fuerit immensi roboris, nullum po terit assignari definitum tempus in quo moueat. At statim quòd motor ille ponitur seiunctus a materie,

De motu Sphæræ ignis in orbem.

Prima dubitatio de motu elementorum in orbem. Secunda dubitatio. Solutio primæ.

Solutio secundæ.

materie, soluta est vniuersa dubitatio: Id enim, quod solutum est a materie, non habet contrarium, non repatitur, non laborat; ideo ex eo solo, quòd a materie solutum est, valet mouere æterno tempore, quouis gradu virtutis fuerit præditum. Ex quo constat, quàm leuiter ex eo lo co nonnulli colligant, Aristotelem nouisse Deum esse immensæ virtutis, quia dixit: Si esset in magnitudine, nullum esset assignare tempus, in quo moueret. Id ipsum igitur dicendum est de progressu Arist. in 1. de Cœlo. Institutum philosophi eo in loco erat ostendere, Cœlum esse corpus quintum, distinctæ Naturæ, diuinius ac præstantius quatuor elementis: si hæc diuinior corporis Natura non daretur, cuius motu ignis duceretur in orbem; non minus conueniret igni motus in orbem præter naturam, quàm qui deorsum: quod cum sit absurdum, cogimur concedere dari corpus diuinius ac eminentius; quo concesso colligimus, elementa moueri in orbem secundùm naturam illam eminentiorem, & motu totius; multa enim sunt falsa absolutè, vera tamen ex suppositione: ea sententia Arist. de motu ignis in orbem absolutè est falsa; vera tamen est, si non daretur Natura cęlestis corporis diuinior, cui primò competeret motus totius. De motu tamen orbiculari Elementorum Academici, & cum eis Ptolemæus & Zenarchus, secus loquuntur & sentiunt: inquiunt enim, omnia simplicia corpora per naturam vel moueri in orbem, vel in suo loco requiescere; motum rectum elementorum appellant reditum in naturam. At hoc ad rem nostram non facit. A B

Diluitur secunda dubitatio de Appetitu boni & pulchri. Cap. XVII.

Euenit nonnunquam, vt a bono aliquo, vel pulchro obiecto tam vehementer excitemur, adeoque extrinsecus rapiamur, vt ei obsistere non valeamus: propterea iure quis suspicari poterit, violentia & inuitè nos ad illud moueri & rapi. Qua de re loquens doctissimus Ficinus in sua Theologia, necnon in lib. Plotini de Pulchritudine dixit, Desiderium boni penitus & absolutè esse secundùm naturam; & propterea omnia, & semper bonum expetere, quamuis etiam fuerint cognitionis expertia; est enim appetitus boni intimus, trahitque ab intimo. Desiderium autem pulchri secus se habere; includit enim aliquid violenti, quatenus nec omnibus competit, nec ab intimo trahit; sed supponit cognitionem externi obiecti, iunctamque habet admirationem. Hinc Amor dicitur Magnus Dæmon, & Magus, quatenus nos compellit ad amandum. Ex aduerso est Arist. in tertio Moralium Nicomachiorum, cap. 1. inquiens. Quòd siquis dicat ea, quæ iucunda sunt, esse violenta, (cogere enim cum extra sint) hac ratione erunt omnia violenta; horum enim gratia agunt omnes omnia: & qui vi coacti, atque inuiti agunt, molestè ferunt; qui autem iucundo ad agendum inuitantur, cum voluptate & iucundè agunt. Ridiculum igitur fuerit ea, quæ extra sunt, accusare; non seipsum potius, qui a talibus rebus facilè capiatur, &c. Pro solutione difficultatis accipiendum est; appetitum non rectè diuidi in naturalem & violentum; quod enim fit appetitu, violentum dici non potest, cum agens conspiret ad illud; vt colligitur ex tertio de Anima, 44. Sed rectè diuiditur in naturalem sine cognitione, sensitiuum, & rationalem. Hinc iure inuitè, quod opponitur ei, quod sponte fit; est duplex; violentum oppositum ei, quod fit appetitu naturali; & per inscitiam, quod opponitur ei, quod est sponte per cognitionem sensuum vel rationis. Desiderium igitur Pulchri minus propriè violentum nuncupatur, solùm dicetur desiderium necessariò exposcens cognitionem. Neque etiam ratione obiecti, quod externum est, poterit dici violentum; quoniam etiam desiderium boni obiectum habet externum, cum tamen omnia per naturam illud appetant. Solùm similitudine quadam desiderium poterit dici violentum, quatenus externo obiecto mouenti non videmur nonnunquam posse obsistere; non enim valemus ea non appetere, quæ in sua ratione solam perfectionem, nullamque imperfectionem includunt; vt esse, intelligere, fęlicitatem, & similia: in qua significatione desiderium boni magis est violentum quàm pulchri; quia nedum obiectum est externum, verùm insuper minus ei obsistere valemus quàm pulchro. At fortè desiderium boni poterit dici magis Naturale; quatenus magis per naturam, & naturæ principia nobis competit, communiusque est quàm desiderium pulchri. Et in hac significatione quorundam Academicorum sententia approbari poterit, minus tamen propriè loquuntur; nunquam enim appetitus externi obiecti rectè dicetur violentus, cum sit cum interna ad illud commotione. Propterea rectius loquitur Proclus in lib. de Anima & Dæmone inquiens, καλὸν. hoc est pulchrum; siue dicatur ἀπὸ τοῦ καλεῖν. hoc est ab eo quod prouocat animas; siue ἀπὸ τοῦ κηλεῖν, hoc est ab eo quod permulcet intuentes; certum est, quod secundùm naturam est amabile. Colligamus itaque cum Boni, tum Pulchri desiderium esse naturale; illud communius, hoc minus commune; illud non necessariò exposcit cognitionem, hoc verò illam exposcit. Hinc desiderium pulchri assuetudine longè magis variari potest, quàm desiderium boni. Sed dices: Cum cognitio & natura conspirent ad excitandum C D

Opinio quorundam Academicorū

Aristote.

Solutio difficultatis.

Perperam ab Academicis appetitum diuidi violentum.

Desideriū pulchri perperam dici violentum.

Proclus.

Dubitatio.

A dum desiderium pulchri, nec ambæ possint esse causæ æquè principales; quænam earum censeri debet causa potior & magis princeps? Respondeo: Vel loquimur de desiderio pulchri sine ratione, vel de desiderio pulchri ratione directo: Si loquimur de primo, proculdubio Natura est causa princeps, & ducens; consurgit enim ex quadam naturali Sympathia & consimilitudine: cognitio autem est causa sine qua non, & causa secunda; non secus ac dum dicimus formicas Natura, & cognitione colligere grana; hirundinem formare nidum, araneum ducere telas: huiusmodi animalia primò & præsertim id faciunt instinctu naturæ, qui nil aliud est nisi interna quædam commotio sequens animam eius animalis, vt natura est; cui tanquam causa secunda inseruit cognitio. Ita Arist. in secundo phy. cont. 80. inquit, animalia id facere per naturam; in secundo autem de anima, cont. 156. ait id efficere per vim imaginandi: vtrumque enim verum est. At si loquimur de pulchri desiderio ratione directo & formato, quatenus talis est; qualis ille erat, quo Socrates formosos pueros diligebat; Ratio est causa potior: quia ratio format illud desiderium, ac patefacit id quod verè est pulchrum & ad illud dirigit: propterea deflorescente corpore non marcescit; quia tunc nedum verè pulchrum non deflorescit, immo maximè perficitur, vt idem Socrates affirmabat. Hinc etiam non sensus, sed ratio veri pulchri est

Solutio.

B index, & expertia rationis vel pulchrum vt pulchrum non cognoscunt, vel obscurissimè penitus: est enim pulchrum (vt inquiunt Academici) splendor boni, qui soli rationi propriè refulget. His demum addendum est, quòd desiderium boni & pulchri varia ratione dicitur competere nobis tum per naturam, tum per cognitionem, tum per rationem & prælectionem: Dum enim consideratur, vt insequitur Naturam & conditionem rei, ad bonum ordinatæ, dicitur per naturam ei competere: vt autem insequitur vel rationem liberamque prælectionem, vel cognitionem sensuum, sic alijs nominibus designatur.

Duarum Postremarum difficultatum solutio: *Cap. XVIII.*

QVoniam violentum illud erat, cuius Principium est extra, non afferente vim eo quod agit vel patitur, iure dubitabatur de motu competente alicui subiecto æquè se habenti ad opposita; & quærebatur, an ei conueniat per naturam, vel violentia. Respondens dico, subiectum æquè respiciens opposita esse duplex, materiem pri-

C mam, & liberam nostram voluntatem siue prælectionem. Scotus in 4. sent. dist. 44. q. 2. putabat etiam cœlum indifferenter se habere ad motum & quietem: quod tamen ex sententia Aristotelis dicendum non censeo, quoniam tunc timendum esset, ne cœlum quiesceret; cuius oppositum asseritur 9. Metaph. 17. Insuper frustra ei competeret illa facultas ad quietem, cum ex sententia Aristotelis necessario semper moueatur. Sed hoc missum facio, & de cęteris loquens dico: si de prima materie loquimur, proculdubio per naturam nata est recipere vtrunque oppositum; & ad quoduis per naturale efficiens determinetur, ad id per naturam moueri dicitur: cum enim ex se æquè respiciat vtrunque, ad vtrunque conspirare, ac vtrique conferre dicitur; potentia enim est veluti inchoatio formæ, & conspiratio ad eam: Et quamuis materies secundum intentionem Naturæ primum respiciat formam potiorem, tamen per potestatem & facilitatem æquè se habet ad vtrunque oppositum. At si loquimur de his, quæ ex nostra libertate prodeunt; hæc non per naturam, sed per rationem liberamque prælectionem fiunt: & quamuis non fiant per naturam; fiunt tamen sponte, & fiunt per principium supra Naturam collocatum. At dices: Quæcunque fiunt per internum principium motus, fiunt per naturam, vt colligitur ex definitione naturæ; Quæ fiunt per voluntatem & prælectionem, fiunt per internum principium; quare hæc quoque fient per naturam. Nonnulli viri docti è quorum numero est

Dubitatio.

D Zimara in Tabula, dixerũt, definitionem illam non soli Naturæ competere: & propterea Arist. in 2. Physicorum, cont. 3. dicebat; Tanquam existente Natura principio quodam & causa, quòd res moueatur & quiescat: Non dicebat absolutè Philosophus, Naturam esse principium, sed addebat quoddam; ob ea, quæ fiunt ab humana mente. Sed hi proculdubio errant, indicant enim Arist. non rectè definire Naturam; quoniam definitionem, nec negationes, nec particularia signa ingredi debent, vt est conspicuum ex secundo Posteriorum, & sexto Topicorum: & illud particulare signum (quoddam) non debet censeri pars definitionis naturæ; sed solùm fuisse appositum, vt indicaretur superaddendas esse differentias; veluti si diceremus, homo est animal quoddam, rationale nanque & mortale. Propterea dicamus, Naturam esse internum, & proximum principium motus naturalis; Mentem autem non esse proximum, sed remotum principium: mens enim non mouet sine phantasia, & appetitu sensuum, vt declaratur in tertio de Anima, necnon in libro de Motu animalium. Hinc Arist. in primo de partibus animalium dixit, Mentem non esse Naturam, quia non est principium motus; hoc est, quia non ita est principium, vt Natura, quæ proximè mouet sine interuentu alterius formæ. Insuper mens

Solutio Zim.

Reiectio.

Solutio propria.

potius est principinm qualitatis motus, quàm verè ipsius motus. Postrema dubitatio erat de interitu, senio, alteratione; quæ fiunt ab externo principio, cum pugna & resistentia patientis: A

An interitus sit Naturalis.

& tamen dicuntur fieri per naturam, & nuncupantur mutationes physicæ; vt patet ex proœmio libri de gen. & interitu, ex quarto Meteororũ, necnon ex locis alijs: ac ita frequenter Motꝰ in naturalem, & violentam distribuitur. Et præsertim res hæc dubia est, quia Philosophus sibi constare non videtur: in secundo enim lib. de cœlo, cont. 37. senium, & imbecillitates, quæ

Opinio Simplicij, & Philo.

ducunt ad interitum, asserit esse præter naturam. Simplicius, & Philop. in 2. Physi. in expositione quarti contextus, differentiam ponunt inter esse a Natura, & secundum Naturam: & inquiunt, priuationes, senium, interitum, esse quidem a Natura, at non secundùm naturam; vt

Reijcitur eorum opinio.

multa sunt ab Arte, sed non secundùm Artem. Hi aduersantur rationi, & Arist. Primò Aristo. qui interitum appellat nedum a Natura, sed etiam secundùm naturam; vt patet ex 4. Meteororum, cap. de putr;dine, vbi hæc verba leguntur: Omnis enim κατάφυσιν. hoc est secundùm Naturam interitus, ad putredinem via est. Ita quoque in quinto Physi. cont. 56. senium appellat κατάφυσιν. Insuper in secundo Physic. cont. 5. inter esse a Natura, & secundùm Naturam discrimen non posuit, sed pro eodem vtrunque protulit; & iure non secreuit: nam omne, quod per se est a Natura, etiam est secundùm Naturam, & vice versa, vt omne quod per se est ab Arte, est B secundùm Artem. Quòd si nonnulla ex euentu fiunt ab Arte, vel a Natura; vt errata, quæ non sunt secundùm Artem, vel secundùm Naturam; dicendum est, in scientijs ea esse perpendenda, quæ per se sunt & fiunt, non quæ ex euentu: iure igitur Arist. discrimen non posuit. Praeterea fieri secundùm Naturam, quid aliud esse potest præter quàm fieri per principia Naturæ seruantia leges Naturæ? at senium, & interitus legibus Naturæ nobis conueniunt; hæc enim

Opinio propria.

communissima lex Naturæ est, vt orta moriantur. Quare (prætermissis multis, quæ hac de re dicere consueui in explicatione proœmij libri de Gen. & interitu) dico Interitum, Senium, & huiusmodi Deprauationes, tribus modis considerari posse: Primò, vt mala sunt; ac ita dicuntur præter Naturam, & præsertim præter Naturam compositi, & præsentis formæ; qua consideratione vera est sententia Aristotelis in secundo de cœlo. Secundò referri possunt ad principale institutum Naturæ, ac ita quoque non sunt secundùm Naturam. Tertiò referri possunt ad secundum institutum naturæ, ac ita dici possunt a Natura & secundùm Naturam; primò, quia sunt necessaria pro introducenda forma, quam materia expetit; secundò, quia fiunt per principia secundùm Naturam operantia; tertiò, quia fiunt periodo per naturam prędefinito, & ordine ac lege Naturę, qua sancitum est, vt orta moriantur. Sic itaque mors, senium, & alia C huius generis; prima consideratione sunt pręter naturam, secunda consideratione sunt non secundum naturam, tertia verò secundùm naturam.

An ea, quæ fiunt Ira, vel alia animi Perturbatione fiant sponte, Opinio Platonis. Cap. XIX.

Plato.

NOn leuis est dubitatio; an ea, quę fiunt ira, cupiditate, vel alia animi Perturbatione, dicantur fieri sponte; & pręsertim, quia de ea non idem sentire videntur Plato, & Aristoteles. Plato enim in nono dialogo de Legibus inquit, quę fiunt ira, mediare inter sponte, & inuitè facta; ait enim. Si quis manu sua liberum hominem ira concitus interfecerit, bipartitò primò iram oportet distinguere. Per iram enim facit; & qui subitò absque voluntate interimendi interficit, ita vt confestim post impetum pęnitentia sequatur; & qui contumelia, vel iniuria lacessiti, ideoq; in vindictę cupiditate perseuerantes, postea volentes interfecerunt, nec pœnitet ea fecisse: duplicem igitur cædem ponere placet, D vtranque ira factam, quas inter voluntarias, & inuoluntarias actiones iure medias posuerim; neutra enim voluntaria re vera, aut inuoluntaria est, sed altera alterius est imago. Nam ille, qui iram seruat, nec repente interficit, homicidæ voluntario est persimilis; at qui absque pręmeditatione primo impetu interficit, inuoluntario homicidę similis iudicatur, non tamen omnino inuoluntarius est. Hæc Plato, quorum verborum sententia conspicua est. Id ipsum propè calcem eiusdem dialogi confirmat, inquiens; quæ fiunt ira, mediare inter sponte & inuitè facta. Confirmatur hæc sententia; quia primę animi commotiones non sunt in nostra facultate; & propterea quę per illas fiunt, spontę a nobis non fiunt: quale enim est principium actionis, talis actio iudicari debet. His accedit, quòd si Arist. ea quæ fiunt per inscitiam, & veritate perspecta agentem non pœnitet ea fecisse, non censet esse inuitè facta nec sponte, sed mediare: pari ratione cogimur asserere, quæ fiunt ira, vel alia vehementi perturbatione, non sponte fieri, sed mediare; nos enim agitati vehementi perturbatione, eaq; obumbrati, nescimus quid agamus. Pręterea ex sententia Aristotelis, quę fiunt per inscitiam, si sequitur dolor & pœnitentia, non dicuntur sponte facta, sed inuitè: quare simili ratione, quæ fiunt perturbatione aliqua, dum sequitur dolor, non erunt sponte facta. Insuper euenit frequenter,

quòd

A quòd voluntas, & ratio nos reuocant ab aliqua actione, perturbatio autem nos ducit captiuos; tunc dicimus, si possem, sanior essem; video meliora proboque, deteriora sequor: cum igitur tunc non operemur vt homines, & per principia hominis propria, sed à fera parte ducamur; non videmur sponte, sed inuitè operari. Quod confirmari, potest per ea quibus vtimur in componendis litibus, & repellenda iniuria; nulla enim redditur iniuria, dum constat, læsionem non sponte fuisse illatam: pariter reddimur venia digni, dum fatemur aliquid fecisse ira, & perturbatione. Hinc oritur distinctio læsionum in puras, & præmeditatas. Plotinus Enead.6. lib.8. cap.2. idipsum ostendere nititur, inquiens: Si iræ, concupiscentiæq; tribueremus, vt quæ per eas facimus, ageremus sponte; cogeremur fateri, pueros quoque, bruta, furētes, mente prorsus alienatos, item veneficijs irretitos, & incidentibus imaginationibus occupatos, id arbitrij munus habere, &c. Confirmatur: quia, dum perturbatione ducimur, vel ratio nihil agit, vel à commotione ducitur, vel ducit: in prima, & secunda cōstitutione non liberi, sed serui sumus: in tertia speciem seruamus libertatis; tamen, quia non fruimur exacta animi tranquillitate, adhuc exactè liberi nō videmur. Colligamus igitur; cum perturbationes obumbrent Mentem, nos rapiant, captiuosq; ducant; non sponte ea fieri, quę fiunt vehementi aliqua animi perturbatione. Ideo dixit Paulus ad Romanos, cap.7. Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi Mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati. Plotus.

B

Opinio Aristotelis, & quomodo dissentit à Platone. Cap. XX.

Aristoteles in tertio libro Moralium Nicomachiorum in calce primi cap. inquit. Fortasse enim non rectè dicitur, ea esse inuitè facta, quæ vel ira, vel cupiditate hortante fiunt; idq; ostendit varijs rationibus: & præsertim, quia si ea fierēt inuitè, tunc nullum cęterorum animalium sponte ageret, immo nec pueri; cum feræ, iumenta, & pueri solis ducantur perturbationibus. Præterea, si honesta, quæ fiunt perturbatione, dicuntur sponte fieri; etiam turpia fient sponte, cum eadem sit ratio. Insuper ea, quæ pendent ex principio rectæ rationi consentaneo, & commendando, non fiunt inuitè: at nonnulla eorum, quæ fiunt ira, & cupiditate, sunt huiusmodi; ob aliquas enim causas irascendum, & nonnulla cupienda sunt, vt bona valetudo: quare nonnulla eorum, quæ ira & cupiditate fiunt, non fiunt

C inuitè. Insuper inuitè facta iunctam habent molestiam, facta autem cupiditate iucunditatem. Demum, cur dicere debemus, peccata ira commissa inuitè fieri, facta verò ratione sponte? non ratione rei, quæ fit, vtraque enim sunt mala & fugienda: neque ratione varietatis principij, vtrunque enim principium homini internum est; nam vt ratio est res humana, ita perturbationes rationis expertes ex interno hominis principio prodeūt, ex quo principio cunctę etiam hominis actiones proximè proficiscuntur: constat enim actiones hominis, vel à facultate irascendi, vel ab ea cupiēdi proximè produci; ea autem, quę ex interno prodeunt principio, non dicuntur inuitè fieri. Ex his constat, Aristotelem cum Platone hoc conuenire; quòd ea, quæ fiunt ira, vel alia perturbatione, non fiant inuitè: differre tamen, quia Plato inquit ea mediare; & nonnulla eorum esse similia illis, quæ fiunt inuitè; alia verò similia illis, quæ fiunt sponte: Aristot. verò ea non distinguens, absolutè videtur illa redigere ad ea, quæ fiunt sponte. Quod ex eo conspicuum est; quia dereliquit vt absurdum, iumenta, feras, & pueros, quæ perturbationibus ducuntur, non operari sponte: insuper dixit, perturbationes esse res humanas, & homines cuncta proximè agere, vel per irascendi, vel per cupiendi facultates, ad quas pertinent perturbationes. Demum id patet ex declaratione eorum, quæ fiunt sponte: nam sponte ea fie- Quomodo Arist. consentiat cum Platone, & dissentiat.

D ri ab homine dixit, quæ nec violentia, nec per inscitiam fiunt: at facta perturbationibus neutro modo fiunt; & si adest inscitia alicuius concurrentis ad actionem, id dicitur factum non sponte, non ob perturbationem, sed ob illam inscitiam; nos autem modò id consideramus, quod ad solam pertinet perturbationem.

Resolutio Difficultatis, & Platonis cum Aristotele consensio patefit. Cap. XXI.

Quærebatur, an ea, quæ ab homine fiunt Perturbatione aliqua agitato, dicantur fieri inuitè, vel sponte. Plato asserebat hæc mediare: Arist. eos increpabat, qui censebant ea inuitè fieri; illaq; redigebat ad facta sponte, dummodo absit inscitia, & violentia Ex quo constat, interpretes minus rectè asseruisse, Aristotelem tunc damnasse opinionem Platonis, nam inficiabatur Plato ea inuitè fieri: potius putandum est, Aristotelem tunc disputasse aduersus cōmunem hominum vocem, asserentium, nos rapi, cogi, duci, & falli à perturbationibus. Vt autem resolutio difficultatis reddatur conspicua, duo accipienda sunt. Duo præaccipiuntur.

Primum

Primum est, quòd aliud sit hominem iratum, amore captum, vel alia perturbatione affectum agere aliquid, & hominem per iram, vel amorem aliquid agere. Hanc distinctionem denotauit Aristoteles, dum ait, quòd aliud est inscientem agere, & agere per inscitiam; nam pari ratione aliud erit iratum agere, & agere per iram. Consimilem distinctionem alijs verbis tetigit etiam Plato in 9. de Legibus. dum eorum, quæ fiunt perturbatione, nonnulla dixit esse similia his, quæ fiunt sponte; alia verò illis, quæ fiunt inuitè. Iratum facere aliquid, est communius, quàm efficere per iram; quicunque enim per iram aliquid facit, etiam iratus facit; at non econtra; tunc dicitur aliquid effici per iram, dũ ira est princeps ratio, ob quam id agimus; & nisi adesset ira, id non ageremus. De hoc intelligi debet Horatij dictum. A

Iratum facere, & facere per iram differunt.

Qui non moderabitur iræ
Infectum volet esse, dolor quod suaserit, & Mens.

Nam frequenter huiusmodi actiones pœnitentia sequitur. at homo iratus potest multa facere recta ratione, & prudenter. Accipiendum secundò, Aristotelem latius vsurpasse hanc vocem sponte, quàm id fecerit Plato. Arist. enim sumpsit sponte latius, vt contradistinguitur a violento, & facto per inscitiam, & id considerauit in proximo principio actionis, & motus, quale est vis imaginandi, & appetitus, ideo pueros iumenta, & feras dixit operari sponte: Plato verò arctius sumpsit sponte, nedum vt contradistinguitur a violento, & facto per inscitiam, verùm insuper ab eo, quod fit a principio turbato, & obumbrato; & præsertim cõsiderauit sponte in ratione libera, non obumbrata, non mancipata. Hinc ipse, & cum eo Plotinus, iumenta, feras, & pueros negauit operari sponte. His assumptis duas profero assertiones. Prima est: Cum Plato ea, quę fiunt perturbationibus, dicat mediare inter sponte, & inuitè facta, Aristot. eas redigat ad facta sponte, lis eorum in solis verbis posita est; nam sponte apud Aristotelem est latius, quàm apud Platonem: propterea includit nedum illud spõte sincerum, assumptum a Platone; verùm etiam illud, quod a Platone iudicabatur medium, cum non sit ita sincerum, sed obumbratum, & turbatum. Altera assertio est, Aristotelem rectius loqui Platone. Et ratio est, quia in perturbato principium agendi est internum, non extrinsecus coactum, nec inscitia rerum singularum obumbratum. Insuper, quia apti sumus vehementes perturbationes corrigere, & valemus assuescere, ne tam vehementer turbemur, idq; agimus cũ aliqua iucunditate. Hinc Theologi ea quoque iudicant facta sponte; & peccata ab eis mortalia dicta, siue potius peccandi occasiones, spõte a nobis dicuntur fieri, ac ob eas luere tenemur pœnas; cum tamen sint vehementes quædam perturbationes, vel complicata cum eis; vt patet de Ira, inuidia, & aliis. Dicendum tamen est, quòd facta sponte latitudine sunt prædita; & quædam purius sponte fiunt, alia impurius; propterea nonnulla magis, alia minus sunt venia, & indulgentia digna: præsertim venia digna sunt ea, quæ fiunt, nedum ab irato, sed per iram; quæ mox pęnitentia sequitur. At dices: Arist. in secundo de Rep. cap. 10. asserit, legem a Pittaco fuisse conditam; vt ebrij, si quem pulsassent, grauiori pœna, quàm sobrij plecterentur: quare simili ratione, qui per iram aliquid agunt legi aduersum, duplici pœna puniendi erunt. Solutionem indicat Arist. eo in loco inquiẽs, Pittacum vtilitatem inspexisse, quia plures temulenti, quàm sobrij contumeliam inferunt; non veniam, quæ potius est danda temulentis. Sed dices: Vnde euenit, quòd per iram, vel ebrietatem facinus patrantes, magis sunt venia digni? cum tamen in duplicem labantur errorem; in ebrietatem, quam valuissent cauere; & iniustitiam ob patratum scelus. Respondeo, id ex duplici causa ortum ducere. Prima est, quia pœna respicit patratum scelus, non iracundiam, vel ebrietatem. Secundò, quia scelus puniendum est, non quia sponte sit factum (ita enim iumenta, feræ, & pueri puniendi essent) sed quia cum libertate arbitrij, ratione, & prælectione coniunctum est, cuius participes non sunt feræ: ebrij autem, & perturbatione ducti, vel non sunt compotes mentis, vel minus cæteris. Deteriores profectò sunt, qui deprauata ratione peccant: at qui id faciunt ebrietate, & perturbatione, sunt humiliores, inferioremq; vitæ gradum viuunt; propterea innocentiores. Nec difficile est aduersis rationibus satisfacere. Ostendebatur quæ fiunt Ira, non fieri sponte, quia primi animi motus non sunt in nostra facultate. Respondeo per duo fundamenta: Primum est, quòd dum fieri sponte vsurpatur latè, non exposcit veram libertatem, alioquin nõ conueniret feris; sed est satis, vt fiat per appetitum absque externa violentia; & sine inscitia singulorum, in quibus versatur actio. Alterum fundamentum est, quia datum est nobis moderari vehementes perturbationes, & assuescere, ne plus ęquo turbemur: a quibus, si rapimur, nos damnandi sumus, qui manus damus, & tanquam imbelles a perturbationibus vincimur. Confirmabatur: quia, vt agere per inscitiam, dum pœnitentia sequitur, est agere inuitè; ita agere per iram, dum pęnitentia sequitur; & præsertim, quia tunc perturbatione obumbrati, tanquam per inscitiam agimus. Respondeo, non parem esse rationem de inscitia circunstantiarum actionis, & de perturbationibus: dum enim per iram agimus, possunt nobis singula esse nota, in quibus versatur actio, nec vlla externa vis non compellit; de inscitia non sic se habet. Quòd si perturbatio iudicium præoccupat, & confundit, ea non est inscitia circunstantiarum actionis, sed communium,

Arist. latius sumpsit sponte, quàm Plato. B

Prima assertio.

Secunda assertio. C

De lege Pittaci.

Dubitatio.

Solutio. D

Diluuntur aduersę rationes.

A nium, & pertinentium ad ratione͂; per quam inſcitiam non deſtruitur ſponte, vt patet de actione vitioſi: verùm ſi ob perturbatione͂ deciperemur in cognoſcenda aliqua circunſtantia actionis, tunc ratione illius inſcitiæ diceremur non ſponte operari. Addebatur, huiuſmodi actiones freqnenter aduerſari conſultationi, rationi, & fieri ſine præelectione. Iam patet ſolutio: non enim dicitur ſponte fieri, quia fiat recta ratione, & præelectione; ſed quia per internum principium, non coactum, nec circunſtantiarum inſcitia deceptum: tergiuerſatur quidem appetitio ſenſuum rationi, & dicitur ducere captiuum internum hominem; at non ob id homo dicitur agere inuitè. Colligamus igitur ea, quæ fiunt per aliquam animi perturbationem, fieri quidem ſponte, niſi in prima eius ſignificatione, ſaltem in ſecunda; qua pueri, feræ, ebrij, mentisq́; inopes, ſponte agere dicuntur. At dices. Si ea, quæ fiunt per iram, & perturbationem, fiunt ſponte; quomodo poterunt componi inimicitiæ, lites, & remoueri iniuriæ; dum qui eas intulit, confitetur ſe per animi perturbationem id feciſſe? Reſpondeo, optimè poſſe lites componi: quoniam qui id aſſerit, fatetur ſe ſpo͂te quidem iniuriam intuliſſe; at ita ſponte, vt etiam ſponte operantur iumenta, & feræ; quæ lædere valent: at non iniuria afficere, fatetur ſe id feciſſe ſponte; ita tamen, vt ob perturbationem nec rationis, nec mentis eſſet compos; homo

Dubitatio. Solutio.

B autem ita conſtitutus operatur vt fera, & poteſt lædere, non autem re vera iniuria afficere; veluti feræ non valent nobis iniuriam facere, quamuis frequenter nos lædant. Ideo in contrahenda pace, & componendis litibus frequenter ſummopere conducit, vt qui læſerunt, dicant ſe id feciſſe, perturbatione aliqua ſeductos: id enim conducit læſo, vt conſtet iniuſtè fuiſſe læſum; conducit ei qui læſit, vt conſtet ſe non vitio, ſed perturbatione fuiſſe ſeductum; ac ita indicat ſe venia dignum, minus vitioſum, & innocentiorem.

Iumenta, & feræ iniuriam no͂ faciunt.

De Voluntate, Conſultatione, & Praelectione. Cap. XXII.

IN his, quę ad humanarum actionum abſolutionem conſpirant, conſiderabatur hic ordo. Primò Mens abſolutè rem iudicat. Secundò ſub ratione boni. Tertiò voluntas id vult. Quartò vis conſultandi de medijs pro eius adeptione conſultat. Quintò id, quòd conſultatione cæteris fuit præpoſitum, Præelectio præeligit, niſi vis appetendi ſenſuum obſiſtat, vt euenit in incontinente. Propterea a differentibus de Principijs virtutum, ac humanarum

C actionum, de Voluntate, Conſultatione, & Præelectione agendum eſt. Ordiar autem ab eorum definitione. Voluntas eſt appetitus Mentis, te͂dens in finem humanarum operationum, a Mente vt nobis bonum iudicatum. Conſultatio eſt inueſtigatio per rationem mediorum latentium, quæ ad nos pertinent, ac in noſtra ſunt facultate; vt potiora inueniamus pro conſequendo fine. Pręelectio eſt appetitio Mentis, quæ iuncta imaginationi, appetituique ſenſuum amplectitur media conſultatione pręlata, eaq́; in finem dirigit. Pro explicatione harum definitionum conſiderandum eſt duas appetendi vires ad Mentem pertinentes; Voluntatem nempe & Pręelectionem, partim conuenire, partim differre. Conuenire, quia ambæ ſupponunt cognitionem mentis, ambæ feruntur in bonum. Differre. Primò, quia Voluntas ſolùm Mentis iudicium expoſcit; præelectio verò expoſcit conſultationem, per quam vnum alteri præfertur; propterea προαιρετὸν tanquam præ cęteris optabile nuncupatur. Differunt ſecundò, quia Voluntas tendit in finem, Pręelectio autem in ordinata ad finem; volumus eſſe ſani, ideo pręeligimus dictam, & pharmaca. Tertiò differunt, quia Voluntas reſpicit nedum pertinentia ad nos, verùm etiam ad alios. Pręelectio verò ſolùm ea, quæ ad nos pertinent; Duorum exercituum vellemus vnum ſuperare alium, id tamen non pręeligimus, quia non

Definitio Volu͂tatis. Definitio conſultationis. Definitio pręelectionis. Quo͂ volu͂tas, & pręelectio co͂ueniant & differant. Prima differentia. Secunda. Tertia. Quarta.

D pertinet ad nos. Demum differunt, quia voluntas nedum tendit ad ea, quæ in noſtra ſunt facultate; verùm inſuper ad ea, quę ſunt ſupra vires noſtras; immo etiam ad illa, quæ fieri nequeunt. Vellemus eſſe principes, eſſe immortales, volare, & ea facere, quę a nobis fieri nequeunt. Pręelectio autem ſolùm eſt eorum, quę in noſtra ſunt facultate. Conſultatio conuenit cum pręelectione, quia ambo in eadem re verſantur, & eiuſdem rei ſunt. Verſantur enim non in rebus neceſſarijs, neque in his, quæ fieri nequeunt; non enim conſiliu͂ capimus, quo motu cęlum moueri debeat, & quo modo valeamus terram e ſuo loco in alium transferre, vel cœlum detinere ne moueatur. Inſuper ambo in his verſantur, quæ ad nos pertinent, non in his, quæ pertinent ad alios; proptereà conſultationem ſequitur præelectio, de qua nulla eſt dubitatio, quòd eſt eorum, quæ ad nos pertinent. Pręterea conueniunt, quia ambo ſunt non de fine, ſed de medijs ordinatis in finem: du͂ enim de re aliqua conſultamus, primò finem ſupponimus; vt medici, ſuppoſito fine, nempe ſanitate, de medijs ratiocinantur, & conſulta͂t: in qua conſultatione eo vſque progrediuntur, quouſque deueniant ad prima; nam primum in actione in conſultatione vltimum eſt: ideo, ſi in conſultatione incidimus in aliquid, quod a nobis fieri nequeat, ab inſtituto deſiſtimus. Quòd conſultatio de medijs, & non de fine eſſe debeat; ex eo patet, quia conſultatio eſt de his, quæ a nobis fieri debent; omnis autem noſtra

Conſultatio.

actio, & operatio finem quęrit, ad finem tendit; quare consultatio non de fine erit, sed de his, quæ ducunt ad finem. Arcto itaque necessitudinis vinculo Præelectio, & Consultatio iuncta sunt. Differunt tamen; quia consultatio antecedit, pręelectio eam sequitur: consultatio est inuestigatio, mutuaque comparatio mediorum, ac de illis ratiocinatio; præelectio autem est amplexus rei iam decisæ, ac consultatione cęteris præpositæ: consultatio dirigit, pręelectio exequitur: propterea consultatio officium est facultatis cognoscentis, pręelectio verò appetentis. A

Quatuor Dubitationes ad Consultationem pertinentes, & Solutio duarum. Cap. XXIII.

EA, quæ dicta sunt, non adeò sunt conspicua, vt varijs difficultatibus quasi nubibus non sint obumbrata; propterea, vt clarius fulgeant, quę veritati obsistere videntur, repellenda, & reijcienda sunt. Nam primò in attinentibus ad consultationem dubitare quis posset; quia dictum est eam esse de illis tantùm, quę ad nos pertinent, & a nobis fieri debent, cum tamen sit conspicuum consiliarios Principum consultare, ac deliberare de attinentibus ad Principes, Patres de attinentibus ad filios, ac ita de cęteris: quod ratione ostenditur; consultatio enim est inquisitio, mutuaque comparatio ordinatorum in finem, quę a nobis fieri possunt, de rebus ad quemcunque pertinentibus. Altera dubitatio est; quia diximus, consultationem non de fine esse, sed de ordinatis ad illum, quod dubium est; quia nonnunquam etiam de fine consilium capimus; veluti dum consultamus, quam vitam viuere debeamus, num Ciuilem, vel contemplationi dicatam; cui facultati debeamus nauare operam, num Ciuili, vel Medicæ; num debeamus fieri sacerdotes: at hæc, & similia fines sunt, non ordinata in finem; & præelecto fine, mox consultamus de medijs. Tertia dubitatio est; an consultatio de solis humanis actionibus sit, vel etiam ad effectiones, & ad Artes extendatur, in eisque locum habeat. Demum ambigitur, an consultatio locum habeat in scientijs, & attinentibus ad eas. B

Prima dubitatio. — *Secunda.* — *Tertia.* — *Quarta.*

Solutio primæ difficultatis, an consultatio fit de alienis.

Ordiens a prima, apparebat, consultationem etiam versari posse in rebus alienis: hinc sæpe consulimus prudentiores de eo, quod a nobis agendum est. Viri enim prudentes, nedum suas, sed aliorum quoque actiones, recta consultatione corrigere, & dirigere valent. Cui difficultati respondens dico, Consultationem esse quidem de his, quæ ad nos pertinent: at per nos intelligere debemus, nedum nos indiuiduos; verùm insuper omnes, qui ad nos pertinent, nobis sunt iuncti, nostræq; curæ, & diligentiæ sunt crediti; vt Filij, Amici, Domini, & similes. Hoc declarauit Aristot. in tertio Nicomachiorum, cap. tertio, inquiens: Fieri autem posse dicuntur ea, quæ nostra opera effici possunt; nam quæ amicorum studio, & opera transiguntur, nostra opera quodam modo videntur; Principium enim in nobis est, &c. At instabatur, quia de omnibus nobis datum est inuestigare media, eaque inter se comparare: hinc modò commendamus, modò vituperamus actiones Principum, & aliorum, quatenus congruentibus medijs sint, vel non sint vsi. Respondeo: Cum finis consultationis sit pręelectio, & ea solùm præeligere valeamus, quæ ad nos pertinent; iure optimo ratione finis in his solis versabitur consultatio. Quòd si nonnunquam consultamus inter nos de alienis; vel id facimus gratia exercitij, vt rectius nostras actiones ualeamus dirigere, prudentioresque euadamus; vel sunt consultationes inanes, fineque destitutæ: ideo sæpe nos ipsos tunc carpimus, quia inaniter laboramus. Demum, dum id facimus, frequenter hac suppositione vtimur, si ad nos pertinerent; dicimus enim, si hoc ad me pertineret, his medijs vterer, per hęc in finem tenderem. C D

An consultatio fit de fine.

Altera dubitatio erat, quia consultatio nonnunquam videtur esse de fine. Confirmatur, quia dixit Plato in Lachete: Dum aliquis alterius gratia aliquid quærit, de illo ipso consultatio est, cuius gratia aliud quęritur; non de eo, quod quęritur alterius gratia. Quare ex sententia Platonis consultatio erit de fine, non de ordinatis ad illum.

Solutio.

Soluens difficultatem dico consultationem nunquam esse de fine, sed semper de ordinatis in eum; finis tamen est duplex, vel vltimus, de quo nulla penitus est consultatio, hoc enim est summum bonum, quod ita volunt omnes, vt nemo possit id nolle: cum nil includat, quòd non omnibus satisfaciat. Alter est finis non vltimus, qui relatus ad vltimum obtinet rationem medij; de eo potest esse consultatio, at non vt finis est, sed vt medium pro alio fine. Ideo si consultamus de genere vitę, de genere studiorum; id facimus supposito laborandum nobis esse pro assequendo summo bono, vt nobis licet: quo præassumpto quærimus, per quæ media id fœlicius, & cumulatiùs assequi valeamus. Pro solutione autem instantiæ ex verbis Platonis desumptę, dicendum est, quod aliud est consultare de fine, & consultare pro fine: dum consultamus de medijs, consultamus quidem pro fine, at non de fine: Plato hæc non distinguens, dubiam dereliquit sententiam; quæ rectè sumpta verissima est, nec sententiæ nostræ aduersatur, & ab Aristotele quoque approbatur.

An Con-

A

An consultatio in Artibus locum habeat. *Cap. XXIIII.*

Artem nō vti consultatione.

QVærebatur tertiò, an consultatio in Artibus locum habeat, & iure quidem: non enim leuis est dubitatio, an Artifex in efficiendis suis operibus consultatione vtatur; nec Aristot. hac de re idem semper affirmat. Nonnunquam enim id inficiari videtur, veluti in tertio Nicomachiorum, cap. tertio, inquiens: At de ijs consultamus, quæ cum sub actionem cadunt, tum in nostra potestate sunt &c. Actio autem non pertinet ad Artes, sed effectio, vt patet ex sexto Nicomachiorum. Confirmatur: quia consultatio terminatur Prælectione; Prælectio est agibilium, non effectibilium: ideo inquit Aristot. in sexto Metaphysicorum, cont. primo. Disciplinarum efficientium principium in efficiente est, aut Mens, aut Ars, aut potestas aliqua; Agentium verò principium est Prælectio, quæ in agente est &c. Id ipsum manifestissimè affirmauit in tertio Nicomachiorum, cap. tertio inquiens,

B idem esse id, de quo consultatur, & quod præeligitur: differunt solùm; quia de eo est consultatio, vt de re dubia; cum autem consultatione decisa, & definita fuerit, præeligitur. Insuper in secundo Physicorum, cont. 86. cum dixisset, non videri naturam operari propter finem, quia non consultat: soluens inquit, neque Artem consultare, cum tamen operetur propter finem.

Artem vti consultatione.

Ex aduerso consultationem extendi etiam ad Artes, asseritur a Platone in Alcibiade primo asserente gubernatorem vti consultatione: asseritur etiam ab Aristot. in tertio Moralium Nicomachiorum, dicente. Singuli autem homines de ijs consultant, quæ ab ipsis agi possunt; neque verò in scientijs exquisitis, suaque vi contentis consultationi locus est: verbi gratia de literis non consultamus, non enim quomodo scribendum sit ambigimus; sed de ijs, quæ tametsi opera nostra fiant, non tamen semper eodem modo fiunt; vt de ijs, quæ ad Medicinam, & ad Artem pecuniæ quærendæ pertinent: & in Arte gubernandarum Nauium potius, quàm in ratione corporum exercendorum locum habet; quantò minus illa, quàm hæc definita sunt. Hæc Arist. quibus apertè asserit Artifices nonnullos vti consultatione, quod in multis est conspicuum; proculdubio enim Medici, Gubernatores nauium, Duces exercituum, consultatione in rebus dubijs vtuntur.

Solutio difficultatis.

Duplex cōsultationis materies.

Soluens difficultatem dico primò, consultationi duplicem conuenire materiem, vnam magis, alteram minus propriam. Materies, in qua primò, præsertim,

C & maximè propriè versatur, sunt attinentia ad humanas actiones: & id euenit primò, ob eorum varietatem & inconstantiam: secundò, ob propriè sumptam Prælectionem, quæ est terminus consultationis; prælectio enim iuncta est cum appetitu sensuum, qui appetitus humanarum actionum, non operum artis dicitur proprie principium: tertiò, quia præsertim consultatio refulget in ordinatis ad summum bonum; ad quod cuncta dirigit Ciuilis scientia, quæ in humanis actionibus versatur. Materies autem; in qua secundo loco, & minus propriè versatur consultatio; sunt pertinentia ad artes, dum incerta, & indefinita sunt. Accipiendum secundò Artium duo esse genera: vnum definitum, & certum magis, ferè semper eodem modo se habens: aliud ratione rei, in qua versatur, est inconstans, incertum, & apprime indefinitum; vt Ars Medendi, Naualis, & Militaris. His tertiò addo, singularum Artium duplicem posse esse Artificem; Peritum vnum, Imperitum alterum: Peritus in artibus definitis, & certis non vtitur consultatione, sed in incertis: Imperitus verò in omni Arte eget consultatione, non quidem ob conditionem Artis, sed ob sui imperitiam; consultatio enim ob incertitudinem, & ambiguitatem requiritur: quæ ambiguitas, vel oritur ex natura rei, vel ex nostra imperitia. Et hæc pro resolutione difficultatis: ex quibus etiam patet, quomodo intelli-

Diluuntur aduersę rationes.

D gi debeant ea, quæ pro omni parte fuerunt relata. Nam dicebatur consultationem versari in actione, quare non habere locum in Artibus. Respondeo eam versari in actione, vt in principali, at non vt in adæquata materie: Addo actionis nomen sæpe vsurpari latè, vt etiam amplectitur effectionem, quemadmodum fortasse fecit eo in loco Aristot. Altera ratio sumebatur ex Prælectione, quæ in solis agibilibus versatur; quæ eadem distinctione diluitur. Nam prælectio, vt in propria, & principali materie versatur in solis agibilibus: at secundo loco etiam versari dicitur in attinentibus ad Artes; veluti facta consultatione de remedijs adhibendis a Medico, dicimus (gratia exempli) sectionem venæ fuisse prælatam cæteris, & ideo præeligi. Auctoritati Aristot. in secundo Physicorum, 86. respondeo, eo in loco Aristot. consilium esse ostendere inanem esse hanc consequentiam: Natura non vtitur consultatione, igitur non operatur propter finem: quòd sit inanis, patet de Arte, quæ omnium consensione operatur propter finem; & tamen cytharam pulsans, statuarius, & similes consultatione non vtuntur, dum proprium opus efficiunt: quòd ea sententia sit inanis, satis apparet, dummodo aliqua Ars consilio non vtatur: per vnicum enim singulare secus se habens, euertitur enunciatio vniuersalis.

An consultatio locum habeat in Scientijs. Cap. XXV. A

Consultatio nō videtur in sciētiis habere locū. Quòd in eis locum habeat. Solutio difficultatis.

QVerebatur postremò, An consultatio locum habeat in scientiis, vt in Mathematicis, Naturali Philosophia, & similibus. Primò enim in eis non videtur posse seruari: quia scientia est æternorum, ac eorum, quæ secus fieri nequeunt, nec in nostra sunt facultate, de quibus nulla est consultatio; vt dicitur in 3. Moralium Nicomach. cap. 3. necnon in texto, cap. 9. Ex aduerso, φ in eis locum habeat, asseritur ab Arist. in 3. Moralium Nicomach. cap. 3. his verbis: Magis autem in Artibus, quàm in scientiis consultationi locus est, in eis enim sæpius ambigere solemus; consultandi autem ratio in ijs locū habet, quæ plerunque eueniunt, quorum est incertus, &c. Cum Arist. dicat consultationem magis in Artibus, quàm in scientijs habere locum, satis apertè fatetur in scientijs quoque locum habere. Pro solutione difficultatis accipiendum est, inuestigationem esse communiorem consultatione, & esse genus eius; quicunque enim consultat, etiam quærit, at non econtra: inuestigatio proculdubio in scientijs locum habet, inquiruntur enim in eis principia, & causæ, vt sciamus, consultatio vero in scientia propriè sumpta non reperitur, nec in eadem re cum scientia versatur: ea enim, quæ scimus, secus se habere nequeunt; de quibus verò cōsultamus, possunt secus se habere. Verùm si consultatio latè vsurpatur, duobus modis potest in scientiis reperiri. Primò, quia sæpe eadē conclusio per varia media potest inferri; ideo consultare valemus, quodnam eorum sit efficacius, & illud præeligere. Secundò, quia conscientia variæ opiniones complicantur, de quibus certi non valemus reddi, cum pro omni parte sint rationes; ideo consultare valemus, quęnam eārū sit verior, & quam partem alteri debeamus preferre. Colligamus itaque consultationem, vt in propria, & principali materie versari in attinentibus ad actiones, secundo loco in artibus, tertio modo quodam in scientijs; quæ vt minus propriè est consultatio, ita in minus propriè sumptam præelectionem desinit; adeò vt ex euentu solùm in scientijs locum habere videatur. B

Consultatio quo in sciētiis locū habeat.

Difficultates ad Praelectionem pertinentes. Cap. XXVI.

Prima dubitatio de præelectione. Secunda. Tertia. Quo electio se habeat ad præelectionē.

QVemadmodum pertinentia ad Consultationem, ita quoque pertinentia ad Præelectionem difficultate non carent: præsertim tamen tria dubia se nobis offerunt dissoluenda. Primum est, quomodo præelectio ad electionem se habeat, & num in feris, & iumentis reperiatur. Alterum est, quia ambigere aliquis posset, num vera sit sententia Aristotelis in tertio Nicomachiorum, quòd viri impotentes, & incontinentes non agant cum præelectione. Tertiò in dubium vertitur, an præelectio necessariò supponat consultationem, eamque sequatur. Agens de prima difficultate dico, Electionem esse genus præelectionis, omnis enim præelectio est electio, at non econtra; præelectio enim electioni tanquam generi addit consultationem, ac ita per additam differentiam species constituitur. Electio pro genere sumpta solam exposcit cognitionem, & iudicium, per quod vnum, vel aliud eligimus. Hinc electio conuenit iumentis, & feris, at non præelectio, vt docet Aristoteles in secundo Physicorum, cont. 59. eligit canis panem, deserit aurum, idque facit sine consultatione, solo sensuum iudicio, & imaginationis, conferente instinctu quodam Naturæ. At si vera esset opinio Porphyrij in libro de Abstinentia ab esu carnium, necnon Plutarchi Chæronei, & in parte Galeni in eo libro, in quo suadet ad Artes, capit. primo. existimantium feras vti ratione; proculdubio eis quoque præelectio tribuenda esset: verum cum id sentiant, apertè falluntur, & hominem a ferarum genere non secernunt. Insuper, quia voluntas consultationi antecedit, nec eam exposcit; ideo ea, quæ volumus, etiam eligere dicimur, at non præeligere; adeò vt electio nedum ordinatorum ad finem, vt præelectio, verùm etiam finis modo aliquo esse dicatur. Hoc ex Aristot. satis apertè colligitur in tertio Moralium Nicomachiorum, cap. quatto, dicente: Atqui eorum ratione; qui id, quod sub voluntatem cadit, dicunt esse verè bonum; euenit vt id, quod vult is, qui minus rectè eligit, non cadat sub voluntatem, &c. & hoc dereliquit Aristot. vt falsum. Ex his patet solutio primæ difficultatis. Altera dubitatio erat, an viri incontinentes operentur cum præelectione. Aristot. in tertio libro Moralium Nicomachiorum, cap. secundo, inquit. Præterea incontinens a cupiditate quidem impulsus agit, at non cum præelectione, &c. Ratio est; quia videt meliora, eaque cousultatione probat, tamen sequitur deteriora. Ex aduerso apparet incontinentem agere cum præelectione; quoniam liberè agit, tenetur suorum delictorum luere pœnas, non caret culpa, quæ præeligentis est. Insuper operatio eius est actio moralis; actionum principium est præelectio, vt asseritur sub initio sexti Metaphys. & confirmatur sæpe in libris de Motibus: ideo in tertio Nicomachiorum, cap. secundo, legitur, Præelectionem virtuti esse coniunctissimam, & ab ea magis quam ab actionibus mores diiudicari. C D

Electio & potest esse ipsius finis.

An incontinēs agat cū præelectione.

Demum

A Deinum hoc satis apertè constat ex eo; quia incontinens, dum agit, aliqua saltem ratione vtitur, quanuis nō vtatur rectâ; omnis enim actio est gratia boni: si utitur ratione, & ea agit, etiam vtetur prælectione. Soluensę difficultatē dico cum Arist. virum incontinentē eligere quidem, at non præeligere; quia non rationem, sed sensum, eiusq; appetitum sequitur. Et quanuis incōtinens modo aliquo dicatur formare rationem, quatenus sub communi aliqua enunciatione minorem aliquam ponit sensu approbatam, eiusque appetitui consentaneam, vt dicitur ab Arist. in 7. moralium Nicomach. cap. 3. non propterea dicitur agere cum preelectione; quia nō sequitur rationem absolutam, & principalem, a sensu non seductam, suæ opinioni consentaneam, cuius executio re vera est preelectio. Colligamus itaque, incontinētem eligere quidem, at non preeligere. Rationes aduersæ facilè diluuntur, quanuis enim liberè agat, non propterea agit cum preelectione. Nam liberè agit, quia non cogitur; & valuisset præeligere id, quod recta ratione fuit approbatum; quod non fecit, ac propterea suorum scelerum tenetur dare pœnas: culpa enim est vel præeligentis, vel malè eligentis; vel eius, qui cum bonum nouerit, & valuerit præeligere, id non fecit. Addebatur eam incontinentis esse actionem, cuius principium dicitur esse preelectio. Respondeo: Preelectio est principium earum, quę verè & propriè sunt actiones, ad hominem vt homo est pertinentes; quales sunt illæ, quæ rationem sequuntur ducem: illæ autem viri incontinentis, quæ sequuntur perturbationem, & appetitum sensus, minus propriè nuncupantur actiones; nec sunt hominis vt homo, sed vt cōuenit cum iumentis, & feris, quæ sola ducuntur perturbatione. Iumenta tamen & feræ, cum careant actione, nec dicantur deserere rationem, nec continentes, nec incontinentes dici possunt. Querebatur postremò, an Preelectio posit esse sine consultatione. Arist. necessariò supponere consultationem affirmabat; id enim, quod consultatione preferiur, preelectione ad operam deducitur. Ex aduerso inquit Philosophus in tertio Moralium Nicomachiorum, cap. 3. nos non consultare de conspicuis, & de his, de quibus stolidus consultaret. De conspicuis igitur non est consultatio, quorum tamen est præelectio; seruatur itaque preelectio sine consultatione. Veluti conspicuum est, quòd qui vult euadere sapiens, debet deserere voluptates corporis, & dare operam literis; & cum de hoc non consultet, præeligit tamen studium literarum. Respondens dico; dum propriam volumus patefacere formam, propriam quoque materiem ei tribuere debemus: & hoc seruauit Aristot. in explicanda præelectione, & consultatione: si autem ad aliam transfertur materiem, vt uariatur materies, ita modo aliquo variatur C forma. Consultatio itaque, & præelectio, vt in propria materie, in re dubia uersantur; si transferuntur ad conspicuam; consultatio in re conspicua est consultatio stolidi, & insani: nam consultatio est ratio, & argumentatio, quæ rei dubiæ fidem facere debet; præelectio rei conspicuæ sine consultatione, potius dicenda est electio, quàm præelectio: & si nuncupatur præelectio, id euenit; quia facultate, eminentia, & virtute includit id, quod consultatio ei præbere posset; nam consultatio ei præbet approbationem partis, quæ approbatio in re conspicua sine consultatione elucescit. Ea igitur ratione modi, & formę est electio; ratione autem eminentiæ, & virtutis est præelectio.

Solutio difficultatis.

Diluuntur aduersę rationes.

B

An preelectio possit esse sine consultatione.

Solutio difficultatis.

An Separatæ Mentes, & Natura vtantur Consultatione, & Praelectione. Cap. XXVII.

D Consultatio, & Preelectio omnium consensione sunt hominis maximè proprię, Iumenta, & Feræ infra conditionem vtriusque sunt collocatæ. De separatis Mentibus, de Natura, & Deo quid sit dicendū, non facilè constat. Sæpe consilium Deo, sæpe Naturæ tribuitur, sæpe eorū opera mira consultatione esse facta dicuntur: Deus & Natura nil frustra faciunt, 1. Cœli, 32. nil vt contingit, & ex euentu, 2. Cœli, 50. hoc sine consultatione fieri posse non videtur. Hinc Plato in Epinomide Deo tribuit consultationem, inquiens: Enimuero tres illæ Parcę, quòd singuli Deorum optimo deliberarunt cōsilio, integerrimum seruant. Galenus in 5. de Vtilitate partium, cap. 9. ex sententia Hippocr. inquit. Natura est Iusta, Perita, Prouidens; ait enim: Eadem cum Hippocrate de Natura omnino pronunciabit, quod ea scilicet sagax, iusta, artificiosa, animaliumq; prouida, & consultrix est. Plotinus Enei. 3. lib. 8. cap. 2. & 3. inquit, opera Naturæ esse rationes, & contemplationes quasdam; quatenus Natura ex contemplatione Mentis, & rationibus animę oritur, eas sequitur, easq; supponit. Simplicius, Philoponus, & Academici omnes cęlo tribuunt animam rationis compotem, Naturam aiunt sequi Animam, ac ita cuncta recta ratione agere; cui autem conuenit anima rationis compos, & consilium, & Præelectio conuenire videntur. Ideo Simplicius in 2. Phy. cont. 23. inquit, Naturam proximè non vti ratione, & cognitione, includere tamen rationem munere sui Principij: Natura enim seminibus est prędita, quę ita a rationibus animę pendent, vt rationes a speciebus mentis. Stoici etiam Naturam Artificiosam, & consultricem dicebant.

Plato.

Galenus.

Plotinus.

Simplicius.

Stoici.

Ideo Cicero in 2. de Natura Deorum, inquit: Natura non Artificiosa solùm, sed planè Artifex, ab eodem Zenone dicitur, consultrix, & Prouida vtilitatum, opportunitatumque omnium, &c. Ob hęc itaque suspicabitur quispiam Naturam, & separatas Mentes consultatione, & prælectione vti. Ex aduerso Arist. in 2. Physic. cont. 80. & 86. Naturam asserit, nec ratione, nec consultatione vti. De separatis mentibus id ipsum ratione ostenditur; quoniam earum cognitio ex sententia Peripateticorum est earum essentia, quæ est indiuidua, carens progressione ex vno in aliud, carensq; ambiguitate; quæ pro consultatione requiruntur, vt declaratur in 3. Moralium Nicomachiorum. Ideo rectè inquit Plotinus Enead. 4. lib. 2. de dubijs animæ, cap. 12. Sapientia in statu est posita, Ratiocinatio autem est inquisitio sapientiæ: ac (vt ait Ammonius in secunda specie qualitatis) cõsilium est defectio Prudentiæ: & Philoponus in secundo Physic. 82. inquit. Consilium suscipitur ob egestatem Prudentiæ, quæ egestas a separatis Mentibus abest. Pro resolutione difficultatis tres profero assertiones. Prima est: Separatis Mentibus Voluntas conuenit; mentem enim omnem comitatur voluntas, & iure quidem: nam voluntas exposcit iudicium Mentis, & in bonum tendit, quæ duo separatis mentibus felicissimè conueniunt; iure igitur omnium consensione separatis mentibus conuenit Voluntas. Altera assertio est. Si consultatio, & pręlectio propriè vsurpantur, & propriam formam seruant, vt competunt homini; proculdubio nec Naturę, nec separatis Mentibus conueniunt, vt iam ostensum fuit. Ideo Plotinus in lib. 2. de dubijs animæ, cap. 11. inquit. Natura consultatione non eget. Ac ita intelligi debet Arist. in 2. Physic. Postrema assertio est. Si ratio, & consultatio sumuntur pro eminentia, & virtute, ita seorsum ab omni imperfectione competunt separatis mentibus. Naturæ verò, quatenus eas supponit, ab eisq; dirigitur: omnia enim præstantiam indicantia, quæ conueniunt nobis, & sunt complicata cum imperfectione, in supernis principijs seorsum ab omni imperfectione refulgent. His accedit, quòd nos ob nostrum operandi modum multa eorum, quæ nobis competunt, per analogiam ac metaphoram quandam ad diuina transferimus: ideo, quia nos dum aliquid rectè facimus, dicimur id recta consultatione facere; pariter intuentes Dei, & Naturæ opera, quæ sublimi quadam nos admiratione afficiunt, dicimus esse facta optima ratione, diuinoque consilio. Et de natura dicimus nos nullo consilio assequi posse, quanto consilio absoluta sint opera eius. Nam, vt inquit Arist. in calce primi de Partibus Animalium, & confirmatur a Gal. 3. de vsu partium, cap. 10. Nullum est Naturæ opus, in quo Diuini aliquid nõ refulgeat, præferens sapientiam Dei. Pręclara tamen, & sublimis est consideratio, quo pacto, qua ratione, & via Natura a separatis mentibus ad id, qđ bonum est, dirigatur. Qua de re quatuor sunt opiniones, quatuorq; explicandi modi. Primus omni ex parte verus est ille Theologorum: qui aiunt, Deum per ideas nedum species, verum indiuidua quoque cognoscere, cunctisq; prouidere, eisq; illa tribuere, quæ eorũ naturę, & conditioni sunt accommodata. Modus alter proximus est ille Platonis existimantis, Diuinam mentem non indiuiduorum, sed specierum tantùm includere ideas, quibus rationes animę, semina Naturę, participationes & vmbræ materiei respondeant: qua aurea catena ait gradus vniuersi ligari, & a primo ad vltimum cuncta descendere, ac ab vltimo in primum reuocari. Tertia est opinio Arist. existimantis, Deum cuncta includere & cognoscere non per ideas, & formam, sed per eminentiam; vt qui possidet aurum, cęterorum metallorũ dicitur Dominus: & quia Deus est ipsum bonum, à quo cuncta necessitate quadam pẽdent, non pugnante cum eius voluntate, sed eam comitante, vt infra apparebit; ideo necesse est, vt cuncta seruent imaginem, & characterem boni: de ratione enim boni est se effundere, bonaq; parere; non autem sunt bona, quę carent ordine, & in bonum non sunt ordinata: quia igitur omnia a bono pendent, insertam habent rationem boni, per quam ad bonum, suiq; perfectionẽ conspirant. Deterrima est opinio Empedoclis, Democriti, Leucippi, Epicuri existimantium cuncta fieri cæco casu, & per materiei necessitatem. Sed de his exquisitiùs agere, altioris est Philosophiæ munus.

Margin notes: Aristot. — Solutio difficultatis. — Prima assertio. — Secunda. — Plotinus. — Tertia assertio. — Quomodo natura tendat in bonum. — Theologi. — Academici. — Aristot. — Epicurus.

Dubia ad Voluntatis notitiam Pertinentia. Cap. XXVIII.

Absoluta eorum explicatione, quæ ad Consultationis, ac Prælectionis notitiam pertinebant, nonnulla de Voluntate explicanda supersunt. Ex his enim, quę de Voluntate diximus, tres emergunt difficultates. Prima est, an voluntas solùm sit ipsius finis, non autem mediorum ducentium ad finem. Altera, an voluntas tendat etiam ad ea, quæ assequi nequeunt. Postrema; an bonum, quòd statuitur obiectum voluntatis, sit tantùm illud, qđ verè est bonum; vel etiam id, qđ non est, iudicatur tamen bonum. His addimus; cum nedum voluntas, verùm insuper omnis actio, omnis electio, omnisq; appetitio bonum quærat; cur boni potius voluntatis, quàm alterius facultatis statuitur obiectum? His ego difficultatibus qua potero breuitate satisfaciam. Quærebatur primò, an voluntas tantùm sit finis, Arist. in 3. Moralium Nicomach. cap. 2. id affirmat: at contra. Quicunque vult finem, videtur

Margin notes: Prima dubitatio ad voluntatem pertinens. — Secunda. — Tertia. — Quarta. — Solutio primæ dubit. An voluntas tãtũ sit ipsi⁹ finis.

etiam

A etiam velle ordinata in illum; vt etiam econtra, quicunque vult ordinata in finem, dicitur velle finem; vt inquit Aristoteles in tertio Moralium Nicomachiorum, capit. quinto, disputans aduersus Platonem. Et confirmatur communi vsu loquendi; dicimus enim nos velle ambulare, purgari, studere, & alia similia; quæ media sunt, non fines. Respondeo, voluntatem dupliciter vsurpari: nonnunquam latè, in qua significatione dicitur de omni appetitione; & tribuitur nedum homini, verùm etiam feris: ita dicimus feras in syluis tendere quò volunt, aues in aere volare vt volunt, puerisque licere agere quod uolunt: & in hac significatione nemini dubium est, voluntatem, nedum esse de fine, verùm etiam de ordinatis ad illum. Secundò vsurpatur propriè pro appetitu Mentis, contradistincto nedum ab appetitu sensus, verùm etiam a præelectione sibi summopere coniuncta: in qua significatione Voluntas per se primò, & ratione propria est finis; non autem mediorum, nisi secundo loco, & per consequutionem. Præelectio verò econtra ratione propria est mediorum: in definitione autem ea accipi debent, quæ rei conueniunt per se, & primò. Quòd autem voluntas secundo loco, & per consecutionẽ extendatur etiam ad media, indicauit Aristoteles in primo Nicomachiorum, cap. primo, inquiens: Si quis igitur est rerum, quæ in actionem cadunt, finis, quem pro-

Solutio.

B pter se velimus: cætera autem propter hunc, &c. Insuper tertio Moralium Nicomachiorum, cap. secundo, inquit: Voluntas magis est ipsius finis. Et hęc de prima difficultate. Altera dubitatio erat; an Voluntas feratur etiam in ea, quæ fieri nequeunt. Arist. affirmat eorum quoque nobis posse competere Voluntatem, at non Præelectionem. Ratio differentiæ traditur a nonnullis: nam inquiunt id ex eo euenire; quia Præelectio supponit, iunctamq; habet consultationem; ideo non decipitur in his, quæ fieri nequeunt. Voluntas autem decipi potest, quia consultationem antecedit, eamque non exposcit. At ratio hæc inanis est; quoniam voluntas supponit iudicium mentis, quo quamuis iudicemus non posse aliquid assequi, tamen id volumus. Propterea dicendum est, quòd ratio eius differentiæ est; quia voluntas dicitur eorum, quæ iudicamus nobis esse commoda, & bona; huiusmodi autem multa sunt, quę a nobis assequi nequeunt: at præelectio iam principium est actionis, iam per eam incipimus ad finem tendere; aggredimur autem ad ea sola efficienda, quæ iudicamus a nobis perfici posse, ne labor sit inanis. At pulchra insurgit dubitatio; quia insani, & stulti est ea velle, quæ superant hominis vires; nos autem voluntatem considerare debemus, non Viri pręter naturam, sed secundùm naturam affecti. Et præsertim, quia id, quod fieri nequit, neque est, neque esse potest; quare non seruat rationem boni, quod est obiectum voluntatis. Confirmatur, quia si homi-

An voluntas tendat ad ea, quæ fieri nequeunt.

Reiicit opinio quorundam.

Opinio propria.

Pulchra dubitatio.

C num ineptias, & deceptiones sequimur; etiam dicere deberemus, Pręelectionem esse eorum, quæ fieri nequeunt, viresq; nostras superant. Filij enim Terræ, hoc est vitiosi, & deprauati homines, vt cęlum scanderent, in corpore confisi, montem monti superimponere præelegerunt; & ita viribus corporis putarũt se posse summum bonum assequi, vni terrenę cogitationi alteram quasi Montem in immensum superimponentes. Auari quoque, vt euadant diuites, pręeligunt Chymica Arte aurum efficere: Amore capti præeligunt vti auxilio Dæmonum pro assequendo fine; cum tamen ea media sint inania, minimè posita in nostra facultate.

Filij Terræ.

Pro exacta solutione duo explicanda sunt: vnum est, an vir sapiens rectè, & secundùm Naturam affectus, possit ea velle, quæ superant vires eius: alterum est, quomodo de re hac varia sit ratio Voluntatis, & Præelectionis. Vt pertinet ad primum, dico ea, quæ fieri nequeunt, duplicis esse generis: vel enim absolutè fieri nequeunt; vt quòd Cœlum ruat, homo volet, corporeque sit immortalis; vel possunt quidem fieri, at non ab eo, qui ea vult, & expetit. Si fuerint primi generis, ea profectò a nemine rectè affecto experi queunt. Homo enim mente valens, recteque affectus, voluntatem habet conformem Naturæ rerum, eique consentaneam non aduersam; & qui ea volunt, voluntati Dei aduersantur, eique videntur velle imponere legem, operaque eius emendare; quod maximè aduersatur conditioni hominis rectè

Solutio.

An sapiẽs possit velle ea, quę fieri nequeunt.

D affecti, recteque cum natura conformati, qualis est ea viri sapientis. Præterea voluntas est appetitio quædam; omnis appetitio ex sententia Aristotelis in tertio de Anima, cont. 54. est motus; nil per Naturam ad id mouetur, quod non valet attingere; veluti neque natura id quærit, & appetit, quod non valet perficere: nemo itaque rectè affectus debet ea velle, quæ absolutè fieri nequeunt. Si verò ea, quæ fieri nequeunt, fuerint secundi generis; adeò vt non absolutè, sed ab eo tantùm fieri non possint, vel ad eum non pertineant; tunc cadere possunt sub voluntatem viri sapientis, recteque affecti. Veluti si Patria Tyrannide fuerit pressa, iniusteque regatur, quanuis Vir Probus non valeat eam corrigere, & liberare, tenetur tamen voluntate rectè formata velle eam esse liberam; & de huiusmodi voluntate dicitur, in rebus Præclaris, & magnis sat est voluisse, sat est bonam voluntatem patefecisse. Similiter si inspicimus quempiam iniuria interfici, quanuis non valeamus eum seruare incolumen, tenemur tamen recta voluntate velle eum non interfici; alioquin nos impios, perperamque affectos iudicaremus: in qua constitutione cum bonum id, quod volumus, assequi non valeamus; deprecamur Deum, vel vt vires nobis tribuat, vel vt per alia media id perficiat. Huius-

modi voluntas non aduersatur naturæ: non enim tendit ad id, quod absolutè attingi nequeat, naturæque rei sit aduersum; sed ei est consimilis, quæ pendens a bono pro facultate bonum quærit. At dicebatur Voluntatem esse motum; & nil per naturam tendere ad id, ad quod peruenire non valet. Respondeo, motum dupliciter vsurpari, vel pro interna excitatione; & propensione ad aliquid; vel pro externa prosequutione, & effectione: ea sententia est vera de motu in secunda, non in prima significatione. Et considerandum est, quòd; dum Vir probus bonum aliquod optat, quod assequi non valet; rectius dicit vellem, quàm absolutè volo: inquit enim, Vellem Patriam meam esse liberam a Tyrannide, quod cum assequi non valeam, constanti animo fero. Solus itaque homo, qui falsa seducitur opinione, vel præter naturam est affectus, ea vult, quæ absolutè fieri nequeunt; & hæc ea sunt, quæ rationem boni nullo pacto valent seruare, nisi per fatuam insipientis opinionem: at reliqua verò alterius generis seruant rationem boni; cum modo aliquo fieri possint. Superest modò, vt ostendamus Voluntatis, & Prælectionis non parem esse rationem, quod ex iam dictis facilè colligitur. Nam voluntas pertinet ad internam animi constitutionem & propensionem, prælectio verò iam principium est externæ actionis: interna animi recta constitutio, & propensio ad bonum, semper in viro probo seruari debet; at tentare ea extrinsecus agere, quæ fieri nequeunt, insani penitus & furiosi est: qui etiam si ea præeligunt, propterea præeligunt, quia deprauata sua opinione censent in sua facultate esse posita; at de voluntate secus se habet: hinc dicimur etiam ea velle, quæ ad alios pertinent, non autem præeligere.

Quæritur, quodnam sit illud bonum, quod statuitur obiectum Voluntatis. Cap. XXIX.

Portij opinio.

DVbitabatur postremò de obiecto voluntatis; & quærebatur, an solum id, quod re vera est bonum, censeri debeat eius obiectum: ac insuper, cur bonum potius voluntatis, quàm alterius facultatis statuatur obiectum. Sententia fuit Doctissimi Portij in libro, an homo bonus vel malus fiat sponte, cap. 13. Volũtati nullum conuenire obiectum. Ratio eius est; quia facultas appetens, vt appetens est, caret obiecto, quandoquidem obiectum, quod Græci ὑποκείμενον appellant, solùm est potentiæ cognoscentis: Appetitus finem habet, non obiectum. Hinc ait cap. 6. falsò dici obiectum mouere appetitionem; appetitus enim est motus, motus autem non mouetur: At intellectus practicus ille est, cuius obiectum est bonum, actio verò finis; & obiectum ab intellectu cognitum dicitur excitare appetitum. Huius

Reiectio eius.

viri sententia minimè (vt censeo) approbanda est. Primò, quia confundit appetitionem cum facultate appetendi: appetitio, quæ est secundus actus, motus est, vt dicitur ab Arist. in 3. de anima, 54. at vis appetendi non est motus, sed principium eius; obiectum tribuitur facultati appetenti, non motui. Prÿterea; dum tribuitur obiectum facultati appetenti, proculdubio non eodem modo ei tribuitur, vt facultati cognoscenti; nam distincta vtriusque est actio: sed vnum est obiectum natum cognosci; aliud optabile, quod in esse cognito mouet vim appetendi, & excitat eam ad appetitionem. Obiectum nuncupatur a Græcis & ὑποκείμενον, hoc est subiectum, vt secundo de Gen. & inter. cont. 7. & 2. de anima, 136. 144. & ἀντικείμενον, hoc est oppositum, vt 1. de anima, cont. 10. 2. de anima, cont. 33. Vtrumque nomen conuenit appetibili relato ad facultatem appetendi: primò dicitur ὑποκείμενον siue subiectũ, vt patet per Aristotelem in 1. Rhetor. vbi quæstum & lucrum appellat subiectum Auari, id autem est appetibile appetitu eius: dicitur etiam oppositum, quatenus appetibile ita opponitur appetitui, vt sensile sensui: Insuper errat, cum dicat appetitum non moueri: Sententia conspicua est Aristo. in 3. de anima, 54. appetibile mente, siue imaginatione cognitum solum mouere, appetitum verò moueri, & mouere. Ex his constat, appetibile posse dici obiectum facultatis appetentis, finis autem eius est cõsequutio illius obiecti. Sed ne lis sit de verbis, voluntati id opponitur, quod ab Arist. in 3. Moralium Nicomachiorum βουλητὸν appellatur; nempe id, quod sub voluntatem cadit: de hoc est dubitatio, an de ratione eius sit, vt verè sit bonum; vel sit satis vt appareat & iudicetur, quamuis reuera non sit bonum. Res dubia est pro omni parte: nam asserere voluntate expeti id solum, quod verè est bonum, experientiæ aduersatur; inspicimus enim virum intemperatum velle vitam voluptuariam, & in voluptate finem & summum bonum collocare. Confirmatur: quia voluntas sequitur cognitionem Mentis; humana mens decipi potest, & non bonum vt bonum iudicare; quare voluntas tunc in rem non bonam tanquam bonam tendet: appetimus enim res, quia bonæ videntur, vt dicitur in 12. Metaphysicæ, cont. 36. Ex aduerso: si dicimus id esse obiectum, quod videtur bonum, sequetur obiectum voluntatis certum & definitum non esse; & nil reperiri, quod sui natura eius obiectum statui possit, quod apprime uidetur absurdum. Confirmatur auctoritate Arist. 12. Metaphysicæ, cont. 36. dicẽtis, quòd cadit sub cupiditatem, esse id quod uidetur: at βουλητὸν, siue id quod cadit sub uoluntatem, esse ipsum primum existẽtis bonum. Hac

An de ratione rei quæ sub uoluntatem cadit sit hoc, vt re vera bona sit.

de re

A de re Plato, & cum eo Boetius in lib. de consolatione Philosophica, inquiunt, obiectum voluntatis id solum esse, quod verè est bonum: propterea inquiunt, Tyrannos, & improbos homines, nil eorum facere quę volunt, cum voluntas tantùm sit veri boni, sed solùm ea facere, quæ illis videntur. Ex aduerso Eustrat. in tertio Moralium Nicomachiorum, cap. quarto, opinionem ab Aristotele reiectam magis commendans, inquit, non dari optabile per voluntatem absolutè, sed solum dari bonum absolutè; differt enim dicere, dari bonum absolutè, & dari optabile absolutè: nam bonum est aliquod absolutum, βουλητὸν verò, & optabile relationem includit ad voluntatem & optantem, a quo non est optabile nisi videatur; ideo de ratione eius non est, vt sit, vel non sit, sed solùm vt videatur, & appareat. At errat profectò: nam quemadmodum cognoscibile, quamuis referatur ad facultatem cognoscentem, tamen distinguitur per esse absolutè, & sui natura tale, & esse tale nobis; ita etiam βουλητὸν sequens cognitionem, quamuis referatur ad voluntatem, tamen potest dici tale, vel ratione sui, vel ratione nostri: & quemadmodum sui natura notius differt frequenter a noto nobis; ita sui natura optabile potest differre ab eo, quod a nobis optatur. Propterea soluens difficultatem dico cum Aristot. in tertio Moralium Nicomachiorum, cap. quarto, βουλητὸν, siue id, quod sub voluntatem cadit,

Plato. *Boetius.* *Eustrat.* *Reiectio.* *Solutio propria.*

B esse duplex; vel ex natura rei, vel ex parte nostri. Obiectum voluntatis ex natura rei est id, quod sui natura, & absolutè bonum est. Ex parte autem nostri est id, quod nobis videtur bonum. Hinc obiectum voluntatis ex rei natura certum, & definitum est, ex parte autem nostri est indefinitum, & incertum, quia varium, & inconstans est iudicium hominis: solum ex parte nostri eatenus est definitum, quatenus seruat vmbram, & imaginem boni. Hinc frequenter dicimur optare non optanda; & velle ea, quæ nolle deberemus. Eiusdem quoque sententiæ fuit Plato: propterea 9. de Repub. ait, Tyrannum non agere ea quæ vult, sed stimulo percitum violento, perturbatione, pœnitentiaq; redundare. Id ipsum patefacit in Gorgia, inquiens, Tyrannos non agere quod volunt, sed quod eis mente captis videtur, & propterea impotentissimos esse. Quæ sententia ideo est vera, quia voluntatis absolutum obiectum est bonum absolutè; & de hoc obiecto cum Boetius, tum Plato loquebantur. Et quoniam Vir Sapiens secundum Naturam est affectus, Naturæq; est consimilis; ideo ei vnumquodque prius, nótius, & bonum est, quod sui natura, & absolutè tale est. Vir enim probus, & sapiens est mensura rerum, vt colligitur ex decimo Metaphysicæ, cont. 5. & ex decimo Moralium Nicomachiorum, cap. decimo. De his namque perinde se habet, ac de Viro sano, cui ea sunt sana, & salu-

C bria, quæ sui natura sunt talia; econtra autem viro laboranti, ratione varietatis ęgritudinis; varia quoque sana, & salubria sunt. Reliquum modò est perpendere, qua de causa bonum, potius dicatur obiectum voluntatis, quàm alterius facultatis, cum omnes ferantur, & conspirent in bonum. Pro resolutione dico, omne appetibile præseferre rationem boni; & bonum definitur, quòd sit id, quod omnia appetunt; vt dicitur sub initio primi Moralium Nicomachio. Verùm hoc bonum, quod optatur, est multiplex; & frequenter est bonum apparens, ad sensus pertinens, non verè bonum. Absolutè & verè bonum est finis vltimus, quod summum est hominis bonum, ad quod humana voluntas propriè, & maximè conspirat; hinc absolutè bonum voluntati tribuitur. Hoc indicauit Arist. in duodecimo Metaphys. cont. 36. inquiens: Quod cadit sub cupiditatem, est id, quod videtur; at quod cadit sub voluntatem, est ipsum primum existens bonum, &c. Iure igitur cum voluntas sua propria ratione respiciat summum hominis bonum, quod eminentia quadam cætera cuncta bona includit; & reliqua eatenus dicantur bona, quatenus ei conducunt, dicitur absolutè sibi pro obiecto bonum optare, ac vendicare.

Cur bonū potius voluntatis, quàm alterius facultatis statuat obiectum.

D

De Hominis Libertate; Quotuplex sit Libertas. *Cap.* XXX.

INter ea, quæ ad Virtutem viam nobis parant, & sternunt, summopere fulget libertas; ea enim sua natura, & conditione nulli subiicitur, sed cunctis ad hominem pertinentibus dominatur, & imperat: alacri igitur animo ad eius considerationem accedamus. De qua a Viris sapientia, & religione illustribus multa latissimè dicta fuere: propterea ego, illis prętermissis, quæ a Theologis sapientissimè perpenduntur, ne in alienam prouinciam videar imprudenter irruere; ea sola perpendam, quæ a Philosopho, & præsertim Peripatetico dici posse videntur. Et quoniam Libertatis nomen varia significat, propterea ab eius significationibus ordiar. Primo Liberum dicitur illud, quod nulli subiicitur, & solùm prima intentione est gratia sui: in qua significatione inter ea, quæ sunt, solus Deus est liber; inter Scientias dicitur libera, & domina Metaphysica, vt patet ex Procemio Metaphysicæ; inter habitus humanæ Mentis Intelligentia dicitur libera. Secundo Liberum dicitur illud, quod est indifferens, pro nullo oppositorum est definitum; sed ęquè se habet ad vtrunque, ac vtrunque recipere valet;

Significationes libertatis. *Prima.* *Secunda.*

valet: huiusmodi libertate prædita est Prima Materies; at hæc libertas cum maxima seruitute A iuncta est, quia ab externo contrahi, determinarique debet. *Tertia.* Tertiò vsurpatur libertatis nomen pro omni eo, quod sponte operatur; quæcunque enim sponte aliquid faciunt, liberè operari dicuntur: in qua significatione Feræ, Iumenta, & Pueri libertate fruuntur. Verùm hæc potius dissolutio quædam, & licentia, quàm propriè libertas iudicari debet; non enim vera libertas seorsùm a Mente seruari valet. *Quarta.* Propterea vsurpatur libertatis nomen pro ea, quæ separatis Mentibus conuenit; quæ quidem libertas dicitur, quatenus ex earum eminenti natura, & cognitione pendet, vt ita velint. Verùm separatæ Mentes, vel ab æterno, & sui natura solùm determinatæ sunt ad optimum, vt est sententia Platonis, & Peripateticorum; vel ita se habent, vt quam partem primò elegerunt, nunquam deserunt, sed ei semper firmiter hæreant; vt angeli Lucis, & tenebrarum ex sententia Theologorum: constantia enim, & immobilitas non destruit libertatem. *Quinta.* Demum vsurpatur Libertatis nomen pro ea, quæ cum ratione iuncta est, a ratione oritur, ac mutari potest. Hæc non ratione carentibus, nec separatis mentibus, sed soli homini competit; ac præsertim in eo fulget, quia duplici animæ parte præditus est, vna fera; altera diuina: per partem feram inuitatur ad illecebras corporis, per diuinam ad diuina; & in eius facultate positum est adhærere cui libuerit parti, ac sententiam mutare; propterea suæ sortis, suæq; conditionis dicitur faber. B Hanc libertatem circumscripsit *Pythag.* Pythagoras per duplicem viam Virtutis, & vitij, homini post ortum propositam; ita vt in eius sit facultate ambulare, per quam maluerit. Hæc libertas, & Arbitrium, & id quod est in nobis, nuncupatur. *Nomina libertatis.* Dicitur Arbitrium liberum: quatenus non per naturæ impetum, vt inanima corpora; non per instinctum naturæ, vt iumenta, & feræ; sed arbitratu nostro in finem tendimus, ita vt in nobis sit id agere, vel non agere. Ideo Cicero in libro de Fato inquit. Qui introducunt causarum seriem sempiternam, hi Mentem hominis voluntate libera spoliant, necessitate fati deuinciunt. De libertate igitur in hac postrema significatione a nobis agendum est. De qua quæram primò, an sit; secundò, quid sit, tertiò, cui animæ facultati primò competat. Demum varias difficultates ad eam pertinentes diluam.

Rationes aduersus hominis Libertatem. Cap. XXXI.

Dubitatio maximè agitata inter Theologos. C Varia circunferuntur, quæ hominis libertatem, vel euertere, vel obscuram penitus, ac imbecillam reddere videntur. Laborant primò Theologi pro inueniendo modo, quo cum Diuina Prouidentia seruari valeat hominis Libertas: cum enim Deus momento æternitatis cuncta prænouerit, rebusq; omnibus cuncta prouiderit, nec secus res euenire valeant, ac ab eo fuerint prædefinitæ, iure cuncta necessariò futura videntur; presertim cum scientia Dei sit causa rerum, non autem ab his pendeat, quæ eueniunt. Nec satisfacere videtur solutio asserentium, Deum videre cuncta vt præsentia, sine distinctione temporum: quoniam ea æternitatis præsentia ita se habet, vt; dum refertur ad tempus, cui nos subijcimur, antequam a nobis res fiant, nobisq; eueniant, ei sint notæ, & exploratæ: ideo, antequam fiant, hoc habent, vt nequeant secus euenire. *Ratio Physica.* Secundò Physici libertatem hominis Cathena illa insolubili Fati, connexioneque causarum deuinciunt, a qua nil solui posse videtur. Hoc subindicasse visus est Aristot. in octauo Physicorum, cont. 8. & 9. inquiens, de omni agente id verum esse, quòd non mouet, nisi certo, ac definito quodam modo se habuerit, vt se habere debet causa proxima; & dum ita se habuerit, statim mouet: quod si verum est, nudabitur penitus homo libertate, omnesque euentus præcurrentibus causis necessariò respondebunt. D Quod confirmatur, quia motores secundi non mouent sine primo, ut ostenditur in octauo Physicorum; cum autem Mens, & Voluntas non sint motor primus, non poterunt sine primo mouere; quare egent alio determinante, & præmouente; non igitur ex se liberi sunt. *Ratio Astronomica.* Tertiò Astronomi libertatem oppugnare videntur motibus Cœli, aspectibus syderum, corumque ascensionibus: quibus humana cuncta subijciunt, eaque affirmant esse causas futurorum omnium. *Ratio Metaphysica.* Quartò etiam Metaphysici libertati obijciunt modum operandi Dei; aiunt enim operari primam causam cum quadam Naturæ necessitate. Si principium primum necessariò operatur, & ab eo cuncta pendent, rationi videtur consentaneum, ut omnia necessitate sint prædita; conditio enim eorum, quæ fiunt, imitatur conditionem sui principij, modumque operandi eius. Quod confirmatur, quia Arist. in secundo Physicorum, cont. 44. disputans contra Democritum absurdum iudicat, quòd cœlum sit factum a casu, collocata autem sub cœlo minimè: nam (ut ait Auerroes) quod pendet ex eo, quod casu factum est, ut etiam casu fiat, necesse est; quare longè magis pendentia ex principio necessario erunt necessaria. *Cõfirmatio.* Et confirmatur, quia si aliquid necessitati deberet obsistere, eamque euertere, deberet esse potentius ea: at quid potentius Necessitate? cum qua (ut fertur) nec Dij quidem pugnãt: *Alia confirmatio.* Quis ualet primæ causæ aduersari, ordinemque eius euertere? Et confirmatur, quia etiam ea,

quæ

A quæ contingentia dicuntur, necessitate sunt prædita; necesse est enim, vt ex materie oriatur contingentia; ideo de contingentia etiam scientiam habemus, cum sit prædita causis, ex quibus necessariò prodit: quòd si cōtingentia est prędita necessitate, longè magis cętera quoque eidem subijcientur. Quintò Medici languentem reddunt libertatem, dum vnà cum Galeno in libro, quòd Animi mores sequātur corporis temperamentum, affirmant, mores sequi conditionem temperamenti: cum enim temperamentum nobis per Naturam competat, nec in nostra facultate sit positum, mores quoque (si temperamentum sequuntur) nobis natura conuenient; dans enim formam dicitur ea tradere, quæ formam sequuntur. Sextò philosophus Ciuilis libertate hominem nudare videtur; dum illum uarijs deuincit Legibus, illum declarat uarijs animi Perturbationibus subijci, ob uarias indigentias a uariis obiectis duci; adeò ut ad agendum coactus accedere, non liber uideatur. Nam quomodo potest homo dici liber, cum in Theatrum Mundi legibus ciuilibus, Naturæ, Fati, & Prouidentiæ vndique ligatus prodeat? ac ita sit seruus Dei, ut totus sit iuris eius, eiq; teneatur omnia retribuere, cum ab eo receperit omnia? ita sit seruus Naturæ, & Fortunæ; vt cuncta corporis, & externa bona in eorum manibus sint constituta? Demum Logici argutè cum libertate, & eo quod est in nobis, ita con-

Ratio Medicorum.

Ratio ciuilis.

B tendunt. Si id est in nobis, cuius oppositum est in nobis; igitur cuius oppositum non est in nobis, id non erit in nobis. Sed oppositum eius, quod est esse in nobis, est non esse in nobis; & hoc non est in nobis, vt ex modo loquendi patet; quare neque id, quod ponitur esse in bonis, erit in nobis. Ita dubitat Alexander libro secundo Moralium quæstionum, cap. 4. Insuper si homo liberè operatur; uel id habet, dum operatur; uel ante: non secundum, quia tunc non operatur, quare non liberè operatur: non primum; quia dum operatur, necesse est ut operetur; omne enim quod est, quando est, necesse est esse. Cum tot conspirent pro euersione humanæ libertatis; iure optimo, nisi eam euertunt, saltem obscuram, & apprime dubiam reddere videntur.

Ratio dialectica.

Alia ratio.

Rationes Libertatem hominis Patefacientes. Cap. XXXII.

C SI tam facilè esset cōstruere vt destruere, euoluere vt inuoluere, illustrare vt obumbrare; facilè nobis esset pertinentia ad libertatem explicare, & patefacere. Verùm quia nobis vinculo corporis alligatis, tenebricosoq; carcere occlusis, propria sunt ligamenta, & tenebræ; propterea facilè dubitamus, cum difficultate veritatem patefacimus, & illustramus. Varia tamen sunt, quæ hominis libertatem satis conspicuā reddunt: & præsertim, quia per propriam naturam, & conditionem consultamus, deliberamus, mutamus consilium, damnamus improbos, hortamur iuuenes ad virtutem, laudamus probos, honoramus, docemus rudes, imperamus filijs, ut caueant a uitijs, assuescimus probis actionibus, leges condimus, cæteraq; consimilia facimus; quæ sine libero arbitrio, vel inania penitus essent, vel fieri nō possent. Præterea, cum Mundus sit perfecta rerum series, cunctarumq; formarum plenitudo, debent in eo omnes formarum gradus reperiri; in ęternis enim esse, & posse non distinguuntur, vt dicitur in 3. Physic. 32. quare cum in rerum vniuersa serie dentur inanima, feræ, & iumenta, quę serua sunt penitus; dentur abiunctæ mentes, quæ cum libertate iunctam habent quandam necessitatem; est necesse, ut etiam detur medium, in quo libertas, & contingentia iuncta sint semper: huiusmodi autem solus est homo, qui iure copula, & hymenæus mortalium, & ęternorum iudicatur. Præterea seruitus materiem sequitur, quæ cum omnium sit commune subie-

Nobis facilius est dubitare, quàm diluere.

Opera, & signa patefacientia libertatē.

Ratio ex mūdi perfectione.

C ctum, est etiam origo seruitutis pendentium ex ea; libertas econtra est proprietas, ac conditio

D formæ a materia non pendentis: cum autem homo sit Mentis compos, quæ Diuina, & immortalis est, etiam est necesse, vt sit particeps libertatis. Præterea id ipsum adeò experientia constat, vt omnis ratio superuacanea esse videatur: vnusquisque enim in seipso experitur, se uaria posse & agere, & non agere; ac secum frequenter dicit, hoc ago, quia ita volo, ita mihi placet; immo ex eo, quod aduersarij pręeligunt libertatem rationibus euertere, libertatē confirmant; non enim prælectio sine libertate seruatur, cum solùm sit eorum, quæ in nostra facultate sunt posita. Insuper, sublata libertate, nullus derelinquitur Virtutis, & Vitij locus, nec culpę & meritorum; hæc enim præeligentis sunt, ac propterea sunt præeligentis, quia præeligēs liber est; alioquin culpa non esset eius, sed impellentis: nec probæ actiones nostræ essent, nec virtutes bona nostra dicerentur; sed necessitate nos cogentis, & dirigentis. Demum ex eo, quia homo rationis est particeps, necessario colligimus, illum esse participem libertatis; alioquin inaniter nobis tributa esset ratiocinandi uis: vtimur enim ratione; ut pręterita cum futuris, distincta inter se, ac opposita cum oppositis comparantes, iudicemus quid eorum a nobis pręeligendum sit: quod inaniter efficeremus, nisi in nobis positum esset utrunque præeligere. Hinc Arist. cum in octauo Physicorum, cont. 8. tum in decimo Metaphysicæ, diuidit potestates mouentes in eas, quæ vni parti sunt destinatæ; & in eas, quæ utrunque ualent agere, quales sunt

Ratio ex separatione a materia.

Experientia.

Ratio ex virtute, & vitio.

Ex ratione hominis.

po.eltates

potestates ratione vtentes. Et in tertio Moralium Nicomachiorum, cap. 5. inquit, Virtutum A ac vitiorum habitus, antequam contrahantur, in nostra esse facultate; cum autem fuerint contracti, nequaquam. Actiones autem semper in nostra facultate esse positas. Hinc etiam euenit; quòd, cum homo solus in mortalium orbe sit liber, solus etiam est natus imperare, gubernare, regnare, esse ciues Mundi: hæc enim sine libertate consistere nequeunt, cum libertate autem felicissimè seruantur. Euenit tamen, quòd, cum homo postremus sit eorum, quæ libertate sunt prædita, & summopere sit cum corpore, & materie complicatus, illustrem illam libertatis formam, in supernis mentibus splendidissimè fulgentem, satis obscuram, & seruitutis imagine obumbratam seruet; adeò vt simul & maximè liber, & maximè seruus esse videatur: maximè liber, quia solus mortalium libertatis, & rationis est particeps: maximè seruus, quia pluribus, ac vehementioribus animi perturbationibus agitatur, pluribus corporis ægritudinibus est obnoxius, pluribus necessitudinibus premitur, pluribusq; legibus subijcit: quod propterea factum est; vt Virtus, quæ in arduis lucet, splendidior in eo refulgeret, & tanquam strenuus athleta corona dignum se redderet. Nam opposita in eodem nata sunt reperiri. B

Soluitur dubitatio ex Prouidentia, ac Præscientia Dei sumpta. *Cap.* . XXXIII.

Solutio Peripateticorum.

RAtio deprompta ex Prouidentia Dei, vt ex re sui natura illustrissima pendet, ita Mentis aciem debilem, ac impotentem plurima difficultatis caligine circunfundit; a qua tamen Peripatetici facilè se liberant: tribuunt enim Deo rerum mortalium solam eminētem quandam cognitionem, non autem notitiam indiuiduorum distinctam. Propterea fortuita & contingentia, ad quamcunque causam referantur, semper aiunt esse talia. Plato quoque non valde tenetur laborare pro soluenda hac difficultate, cum Primæ menti cognitionem conuenire dicat per ideas, quas solum esse specierum censebat, nō indiuiduorum: nam curam rerùm singularum Dæmonibus delegatam existimabat, communem verò communi Principi. Sed quia veritas hæc est, Deum momento æternitatis distinctissimè cuncta cognoscere, ideo nitendum est alia via difficultati occurrere; de qua multa a Theologis dicūtur: C ego pauca breuissimè perstringam: Deus est Naturæ nedum opifex, verùm insuper seruator & custos. Sapientiæ & prouidentiæ munus est, seruare naturam, & conditionem rerum, non peruertere: propterea, cum varios procreauerit rerum gradus, quosdam seruitute, alios libertate præditos; non eos confundit, sed distinctos seruat; vt non vnius tantùm conditionis, & gradus rerum, sed cunctorum sit opifex: quare; cùm creauerit hominem liberum, facultateq; consultandi, & præeligendi præditum; sua præcognitione non aufert ab eo, quod ei dedit: alioquin intelligens hominē redderet illum non hominem, & suamet sapientia opera sapientiæ euerteret. Præcognoscit Deus prælectiones nostras: at non, quia præcognoscit, ideo nos ita eligimus; sed econtra, quia nos liberè ita eligimus, ipse prænoscit nos liberè id eligere. Pulchra fuit sententia Plotini in lib. de Prouidentia, dū dixit: Quod fit a viro tēperato, non fit a prouidentia, sed secundum prouidentiam, & leges eius; quod verò ab intemperato, nec a prouidentia, nec secundùm prouidentiam fit. Et si quis obiiceret; quia sic Dei scientia non esset causa rerum, sed econtra ea penderet ex rebus, quod maximè videtur absurdum; nil enim in Deo excogitari potest, quod pendeat ex alio. Respondendum est, Deum sua sapientia quorundam esse causam absolutè, aliorum verò modo quodam; æternorum, Naturæ, & essentiæ rerum, D verè & absolutè est causa; humanarum verò actionum modo aliquo est causa, modo alio non: est causa communis, prima & absoluta; quia quicquid est causa causæ, est causa pendentium ex ea; cum a Deo pendeant vires hominis, conditio & libertas eius, etiam ab eo pendere dicuntur cætera, quæ ex his prodeunt: at proximè deinde, quòd illæ actiones vno, & non altero modo fiant, præeligentis est opus, non Dei: concedit nobis Deus vires, quibus opposito modo vti valemus; quouis modo eis vtamur, semper id quod facimus, dicimur facere virtute Dei: proxima tamen prælectio modi, in qua consistit ratio peccati, vel probitatis; hoc est officium libertatis hominis, & nostrum est. Sic Deus est causa peccati permittens; est causa peccati, hoc est principij, a quo proximè pendet peccatum, nempe libertatis, & prælectionis est causa peccati, vt peccatum est opus, est ens, & bonum aliquod: at peccati vt peccatum, & conditionis eius, vt est recessus a lege, nō est causa; hic enim est defectus ex nostra deprauatione prodiens, non effectus: ita demum est causa peccati, non per se, quia non vt peccatum; sed ex accidenti, quia est causa materiei peccati, nempe operis, vt est opus, ens, & bonum aliquod; nil enim est adeò malum, quin nitatur aliquo bono; omnino enim malum non datur, quia se ipsum destruit. Sic omnia pendent ex sapientia Dei, at non eodem modo. Ideo rectè Plato dixit 10. de Rep. culpam non esse Dei, sed præeligentis; & in secundo de Repub. addit. Malorum autem alicui causam esse Deum, cum bonus sit, refellendum est omnino. Et Dionysius Areopagita

Instantia.

Solutio.

in libro

A in libro de Diuinis nominibus, inquit. Vnicuiq; propriè prouidet Deus; propterea inanem multorum sermonem non admittimus, qui asserunt, Diuinam prouidentiam oportere nos ad Virtutem etiam inuitos impellere. Non enim Prouidentiæ est naturam peruertere; immo verò, qua ratione est Prouidentia, est vniuscuiusque Naturæ seruatrix &c. At per hæc non videtur soluta dubitatio, quoniam adhuc animus anceps est: quamuis enim Deus res ita cognoscat vt sunt, tamen semper dicere valemus Deo prædefinita, & certa ea esse, quę cras pręeligam, & si ei sunt nota, non valeo ea non præeligere. Respondeo, hanc esse necessitatem ex suppositione, non absolutam: quia enim cras hoc liberè præeligam, & Deus momento ęternitatis supra tempus collocato, eminenter differentias temporis sine succesione includente, futura vt præsentia iudicat; de præsentibus autem dicimus, omne quod est, quando est, necesse est esse, vt asseritur in primo de interpretatione: ideo, dum consideratur vt præsens, necessitatem includit ex suppositione; consideratum verò absolutè, vt futurum, est indefinitum, ac indeterminatum: videre enim res, vt præsentes, non infert necessitatem nisi ex suppositione, modo iam explicato. Cętera Theologis derelinquo, & eorum decretis me subijcio.

Instantia. *Solutio.*

B

Diluitur Ratio Secunda ex Fato sumpta. Cap. XXXIIII.

EX Diuina Prouidentia ortum ducit Fusus Fatalis ex Adamante (vt inquit Plato de Repub.) conflatus: siue oritur catena illa ferrea, cuncta ligans, & necessitate deuinciens: & iure profectò. Fatum enim ex Academicorum sententia est rerum mobilium immobilis dispositio: insuper describitur, quòd sit Diuina sententia, per quam cuncta ordine, & necessitate ineuitabili producuntur: ac (vt dicebat Plutarchus) est sempiterna ratio, Lexq; ęterna vniuersalis Naturæ: siue (vt Hermes in Asclepio definiebat) est connexio causarum, singulis destinato tempore distribuens, quæ sacramento Deorum cœlestium sunt præordinata. Hæc autem omnia, quæ Fato tribuuntur, satis apertè indicant cuncta in rerum serie collocata necessitate subijci; nilque fieri, quod a præcurrentibus, ac antecedentibus causis necessariò non fluat. Cui difficultati manus dant Stoici, & liberi arbitrij tantum nomen seruant, naturam & conditionem penitus euertunt: inquiunt enim Animam per naturam præ- C ditam esse quadam voluntate; & quicquid fit a nobis, per voluntatem illam natura nobis insitam fieri. Illud tamen addunt, quòd ea volumus, ad quæ per prouidentiam, & necessariam seriem cogimur; adeò vt voluntas necessitatem sequatur. Hæc sententia penitus reiicienda est, cum penitus euertat naturam, & conditionem Voluntatis, ac libertatis; nō enim seruatur libertas, dum antecedit necessitas. In ęternis, ex sententia Academicorum, libertas cum necessitate seruatur; quia libertas, ac Voluntas antecedit, sequitur necessitas; quia enim Deus ita liberè vult, ita est necesse se habere: at dum econtra se habet, nec libertas, nec propriè voluntas nuncupatur. Nonnulli viri docti asseruerunt Platonem, quoque putasse cuncta necessariò euenire, fatoq; subijci; præterquam ea, quæ ratione fiunt: sed manifestissimè falluntur, vt lucidissimè colligitur ex varijs, quæ Platonici de Fato, & contingentia proferunt. Et pręsertim, quia, si fatum ex Platonis sententia esset aliquid ineuitabile, superari, & vinci non posset. At Plato censet horum consensione Mentem, & Rationem posse vitare Fatum, illudque mutare in melius. Non itaque Fatum omnino ineuitabile est. At de his multa dixi in lib. de Fato. Soluens itaque nunc breuibus difficultatem dico, Fatum a Natura sola ratione distingui, vt rectè existimauit Alexan. Dicitur Natura, vt rei est essentia, & principium operis eius: dicitur D Fatum, vt ordinem includit, prouidentiæ subijcitur, & a primo principio deducitur; adeò vt Fatum ita definiendum censeam. Fatum est rerum Natura, quæ a primo principio ducitur, & per definita media ad statutum finem progreditur, nisi quid impediat. Ex quo constat, non omnia fieri necessariò; operum enim naturæ quædam semper, alia frequenter, nonnulla nec semper, nec frequenter fiunt. Quamuis enim Fatum præseferat causarum seriem; tamen in ea serie etiam collocatur materies, & ratio, quæ contingentiæ sunt necessaria principia; adeò vt ex eodem fundamento colligamus necessariò in mundo contingentiam reperiri. Et hoc erat, quod indicabat Plato, dum asserebat, non posse mundum liberari a malo; non enim potest liberari a materie, quæ contingentiæ est ianua, vel potius fertilissimus ager. Id ipsum patefecit Arist. in calce 4. de Generatione animalium, asserens naturam numero cęlestium motuum numerare ortus, & interitus rerum; id tamen non exquisitè facere, ob indefinitam materiei conditionem. Quibus verbis indicauit, materiem esse principium contingentiæ, ac inconstantiæ rerum. Ordo rerum per communia quædam immutabilis est, at ob nonnulla indiuidua, & contingentia mutari potest: & hoc est mirabile, quòd cum mutetur, simul seruatur; quia exposcit vniuersus rerum ordo, vt in eo contingentia inueniantur, alioquin non esset vniuersus. At dicet quispiam. Si contingentia habent causas, a quibus necessariò pendent, ea quoque ita fient, vt nequeant non fieri. Insuper: Materies non est potentior primis causis, quare

Definitio Fati. *Stoici.* *Reiicitur sententia Stoicorũ.* *Opinio quorundam.* *Euersio. Solutio Peripatetica.* *Definitio Fati.* *Dubitatio,*

quare eis non valet obsistere; & cogitur ea recipere, quæ ab eis tanquam a parentibus effunduntur in illam: & præsertim; quia cum sit indifferens, ab efficientibus causis contrahi definirique debet: primis autem potentioribusque causis non valent secundæ, debiliores, & impotentiores non obtemperare. Et confirmatur: quia secundæ causæ non valent operari, nisi vnà cum eis operentur primæ; at primæ non operantur aduersus seipsas, quare secundæ causæ nil valent efficere, quod ordini, & decretis primarum causarum aduersetur. Primæ rationi manus dedit doctissimus Pomponatius; & ex ea præsertim colligebat vnà cum Stoicis cuncta Fato fieri, & necessitati subijci. At errauit proculdubio, & rationem satis leuem insolubilem censuit. Nam dico, contingentiam vniuersè sumptam habere quidem causas, a quibus necessariò pendeat; propterea de illa esse scientiam, ac semper apud nos reperiri: at cum necessariò detur contingentia, est necesse vt singularia, quæ illi subijciuntur, indefinita ac indeterminata sint, alioquin contingentia non essent: firmum igitur & constans est genus contingentiæ, inconstantiæ & varietati obnoxia sunt singularia eius; vt etiam necesse est locum esse plenum corpore, contingenter tamen se habet ad singula definita & signata corpora. At addebatur materiem, secundasque causas non posse obsistere primis. Respondeo: Nec serui (si metimur eorum vires) valent obsistere domino; dum tamen longè ab eo dist nt, multa agunt præter leges eius: Ita quoque ea, quæ a separatis mentibus tribuuntur cœlo, constanter & firmiter in eo recipiuntur; ea verè, quæ per cœlum lumine & motu in mortalia descendunt, iam ob luminis & motus varietates, ob multiplicem & contrariam conditionem mortalium, ob materiei inconstantiam, multis varietatibus redduntur obnoxia: nil tamen operantur mortalia, non cooperante cœlo: at quia cœlum communis est causa, ideo cum causis proprijs inter se pugnantibus contraria producit: & propterea istæ secundæ causæ non dicuntur obsistere cœlo; non enim cœlo, sed sibi mutuò aduersantur, cum interim cœlum cum vtrisque oppositis operetur: ita dicimus cœlum cum leone generare leonem, cum cane canem. Materies mouenti causæ non obsistit, sed potentiori agenti obtemperat: euenit tamen, vt modò vnum, modò alterum contrariorum dominetur. At vrgent adhuc Stoici, & inquiunt. Nisi omnia fato fierent, non daretur optima, & libera Mundi administratio; quod nisi esset, nec Mundus, nec Dij essent: at Mundus, & Dij sunt: quare omnia fiunt Fato. Reflecto ego argumentum: Nisi darentur contingentia, non darentur omnes rerum gradus; qui nisi darentur, nec vniuersum esset vniuersum, nec Deus esset vniuersi opifex & gubernator: at Vniuersum est vniuersum, & Deus cunctorum est faber & custos: dantur itaque contingentia non definita, nec terminata; Optima & libera administratio exposcit, vt seruetur natura & conditio rerum, non vt peruertatur. At de his satis.

Pomponatius. Error eius. *Stoici.*

A B C (margin section letters)

Soluitur ratio tertia ex prauo vsu Astronomiæ deprompta. Cap. XXXV.

Astronomia, quomodo commendanda, quomodo reijcienda,

QVàm inanes sint quorundam Astronomorum iactationes, Ipsimet opera patefaciunt: cum enim quasi terrestres Dij velint futura prædicere, tam longè distant a vero; quàm ipsi a Deo, & terra, cuius sunt incolæ, a Cœlo Deorum sede. Astronomia, vt est pars Mathematicæ, magnifacienda est: in prænoscendis autem futuris; dum iuncta Physicæ cognoscens vires communium physicarumque causarum prædicit communia & physica quædam effecta, veluti siccitates, pluuias, sterilitates, fertilitates, tempora salubria, insalubria, cæteraque huius generis; rectè facit, ac ea valet præuidere & prædicere, non vt necessariò, sed vt frequenter euentura: nam impediri ea quoque possunt. At; dum ad particularia descendunt, ac insuper vel lucri vel inanis gloriæ desiderio ducti ea volunt prędicere, quę eueniunt rarò, ac hominis libertati subijciuntur; innumeris mendacijs leuitatem, temeritatemque suam patefaciunt. Prænosci possunt aliqua ratione hominum temperamenta, ac etiam propensiones, quę temperamenta sequuntur: at non actiones, quę frequenter aduersus propensiones fiunt, & semper in nostra facultate sunt positę. Verùm nonnulli, qui dubię rationi maiorem quàm certę experientię prębent fidem, ita nituntur sententiam suam verisimilem reddere; inquiunt enim: Primo non mouente cætera non valent mouere, & magis dicitur mouere primum, quàm pendentia ex eo; vt ex 8. Physicorum colligitur: cum igitur primum mouens corporeum sit Cœlum, sine motu eius & lumine nil efficitur, & id pręsertim & maximè causa rerum esse dicitur: quare omnia pendent ex Cœlo, omnia Cœlo subijciuntur: & qui figuras ac dispositiones stellarum & Cœli inspicere iudicareque valent, quę sunt quasi literę futurorum euentorum; valent etiam preuidere, ac pędicere futura. Magni primo intuitu videntur hi apparatus, at facilè dilabuntur. Nam separati motores sunt causæ primę, quę vnà cum Cœlo vt causę communes per instrumenta communia omnia fouent, omnibus ferunt opem; at per causas proximas & proprias effecta variantur & distinguuntur: Vt enim D

Ratio quorundam.

rectè

A recte dicebat Plotinus. Fouet Cœlum generationem omnem: at quòd hic qui oritur, sit homo, ille sit equus; non ex Cœlo pendet, sed ex causis proprijs communem Cœli fauorem ad huius vel ad illius productionem contrahentibus. Proximæ autem causæ multis varietatibus ac permutationibus sunt obnoxiæ. Vt enim pro colligenda conclusione necessaria non est satis, vt principium vnum sit necessarium: ita, vt res effecta sit necessaria, non est satis constantia & necessitas distantium & communium principiorum. Hinc rectè dicimus, Physionomiam cæteris diuinatricibus artibus firmiorem constantioremque esse; & ratio est, quia inspicit illa, quæ sunt proximiora: considerat enim temperamenta, & complicata cum temperamentis, quæ intimiùs, & proximiùs ad producendas humanas actiones conspirant: quanuis nec illa quoq; cogant, sed solùm pariant propensiones ad varia, quæ assuetudine mutari possunt. Hinc inspicimus sub eadem Cœli constitutione, ob varietatem propinquorum principiorum, necnon assuetudinis, homines reperiri aduersis moribus præditos.

B *Diluitur Ratio Quarta sumpta ex Modo operandi Dei. Cap.* XXXVI.

Firmissimo fundamento niti videbatur Ratio quarta: Prima enim causa operari dicitur a Peripateticis cum quadam Naturæ necessitate; a fonte autem necessitatis omnia, quæ manant, necessitate prædita esse debent. At facilis est eius euersio, & ex iam dictis conspicua solutio colligitur. Nam primò inquiunt Theologi, Deum extrinsecus non operari necessariò, nisi ex suppositione: nam; quia ab æterno liberè ita prædefiniuit, & non mutatur; ideo ita operatur, & non secus: & cum in Deo in prædefiniendis rebus refulgeat libertas a mutatione libera; in homine, qui factus est ad imaginem eius, apparere debet libertas consimilis conditioni hominis, nempe cum mutatione complicata. Soluitur ab Academicis & Peripateticis eadem ratio negando consequentiam: quanuis enim Deus necessariò operetur, & necessaria sint quæ ex eo in Cœlum manant, necnon quæ proximè sequuntur Cœlum, vt motus & lumen; tamen, dum ab æternis ad mortalia transeunt, ob varium se se habendi C modum cælestis corporis & luminum eius ad hæc mortalia, ob materiei inconstantiam, rerum contrarietates, hominumque libertatem, multifariam multisque modis variantur. Refulget in Deo primò & necessitas & libertas, in cœlo per motum varietas, in homine autem seruatur libertas cum varietate complicata. Et quanuis ea, quæ pendent ex facto a casu, dicantur a casu fieri; non propterea quæ pendent ex necessario, sunt necessaria; nisi id necessarium cum reduplicatione & adæquatè eius causa fuerit. Ratio differentiæ est; quoniam ex minus perfecto per propriam facultatem eius non valet proficisci præstantius & perfectius; at ex præstantiore per recessum ab eo & imbecillitatem recipientium, vel conspirantium ad opus, potest prodire vilius & imperfectius: opera enim quò longius a primo principio recedunt, eò imbecilliora & obscuriora redduntur. Addebatur necessitati nil obsistere. Dico necessarium non euerti, vt necessarium est: id tamen, quod ex necessario pendet vt ex causa communi, potest in materie & subiecto inconstanti vario modo recipi: & hoc ortum ducit ex contrarietate proximorum mouentium, & ex impotentia rerum mortalium; quæ non exactè valent recipere numeros & mensuras munerum Cœli, vt in calce quarti de Gen. animalium asseritur a Philosopho. Addebatur postremò contingentia habere causam, a qua necessariò manant: Iam dixi contin D gentia ratione communis generis includere necessitatem; indefinita autem, incerta, varia, & inconstantia esse ratione singulorum, in quibus proximè versatur operatio. Et hinc admirari, vt in cæteris, licet vires primi principij, ordinem partium mundi, perfectionemque vniuersi: cum enim omnia ex necessario principio fluant; omnia ordinatissimè, miraque perfectione necessitatis conditionem aliquam seruant. Nam contingentia necessitatem seruant: primò ratione sui gradus, & communis generis; quatenus est necesse, vt contingentia in mundo reperiantur: secundò ex suppositione; quia omne quod est, quando est, necesse est esse, vt dicitur in primo de interpretatione: tertiò ratione suæ conditionis; nam variabilia est necesse vt varientur, & mortalia pereant: demum ratione Præscientiæ Dei; quatenus, vt dixi in præcedentibus, semper præscientia iunctam habet aliquam necessitatem. Sed præscientia duplex est: vna, quæ absolutè est rei causa, & hæc rem constituit absolutè necessariam: altera, quæ non absolutè rei est causa, sed præcognitio determinationis alterius causæ, qualis est præscientia humanarum actionum: per quam seruatur simul contingentia naturę rei, libertas hominis, & certitudo eius apud Deum.

Sol. Theologica.

Solutio Academica & Peripatetica.

Contingētia etiā aliqua ratione sunt necessaria.

 A

Quinta, & Sexta Ratio diluitur. Cap. XXXVII.

Ratio medica diluitur.

Ratio ciuilis solut.

RAtio ex Medicorum, & præsertim Galeni, Principio deprompta, quòd mores sequantur corporis temperamentum; iam inanis reddita est ex eo, quod in gradu Perturbationum ostendimus: patefecimus enim Principium illud rationi, experientiæ, naturæque rerum esse aduersum. Declararunt Cicero, & Alexander in libro de Fato; opera confirmarunt Socrates, & alii plurimi uiri sapientes; munere Philosophiæ, & congruente studio, & assuetudine, perniciosas propensiones ex temperamento prodeuntes corrigi temperarique posse. Ratio quoque ex attinentibus ad Ciuilem scientiam deducta facilè diluitur: nã Philosophia de Moribus non esset Philosophia, nec morum magistra, si homo libertatis Arbitrio esset destitutus. Et cum dicitur, hominem ligari legibus, duci obiecto, turbari perturbationibus, subiici Deo: Respondeo, hæc minimè euertere hominis libertatem, sed confirmare. Non enim homo ita dicitur liber, ut nulli subiiciatur (ita namque solus Deus esset liber) sed liber dicitur, quia in præeligendo altero oppositorum a nullo cogitur, ex se determinatur, & suimet dominus est. Leges hominem dirigunt, obiecta inuitant, perturbationes agitant; at B nil horum cogit, nil aufert e manibus hominis facultatem præeligendi id, quod consultatione præstantius iudicauerit. Tantum autem abest, vt Deus libertatem euertat; vt eam potius fœlicissimè largiatur, & seruet. Liceat hoc in loco mihi duo enunciare, quæ vt leuiter & extrinsecus inspecta, uidentur apprime falsa, ita intimius considerata verissima inueniuntur. Primum est: Optimus usus libertatis hominis, est usus ueræ seruitutis eius. Alterum est: Homini melius est seruire, quàm regnare; & uniuersa perfectio regni hominis, in seruitute est posita. Fundamentum ueritatis vtriusque enunciationis illud est; quia uera seruitus naturæ rei congruens, ea est, per quam inferiora suo superiori subiiciuntur: dum uerò econtra superiora subiiciuntur inferioribus, ea est peruersio naturæ rerum, & dispositio præter naturam, non autem naturalis seruitus: & quoniam infera a superis perficiuntur; hinc euenit, quòd, dum per naturam seruiunt, sua perfectione fruuntur. Ita corpus per naturam inseruit animæ, anima rationi & Menti, Mẽs Deo: ac ut corpus ab anima, anima a mente, ita Mens a Deo perficitur: homo tunc rectè vtitur munere libertatis, dum ea præeligit, quæ legibus & uoluntati Dei sunt consentanea; dum autem id facit, uero & legitimo domino subiicitur: & inde oritur ducit ueritas primæ enunciationis, quæ fuit, optimum usum libertatis esse usum ueræ & naturalis seruitutis. Huic C simile illud est, quod a Theologis dicitur: Seruire Deo regnare est; vt etiam seruire Principi iusto, recteque institutis legibus. Id enim uerum est: primò, quia illa seruitus est, rectus usus libertatis: secundo; quia, dum nobis Deum statuimus ducem, libertatem nobis Principem facimus, cum Deus sit ipsa libertas: tertiò; quia iuncti Regi & Principi cum eo regnare dicimur, Deus autem Rex Regum est, iuncti autem seruis dicimur inducere vilem conditionem seruitutis; sic cum seruis serui sumus, iuncti Regi sumus Reges: demum; quia homines ita affecti verè agunt, quod per naturam rectè formatum uelle ac præeligere debent. Altera enunciatio erat, homini melius esse inseruire quàm regnare; & iure profectò. Dum enim homo imperat & regnat, eatenus bono fruitur, quatenus id facit, quod uoluntati & decretis Dei est consentaneum; & ideo in eo est posita perfectio sui imperii, vt Deo & legibus eius obtemperet: nemo igitur rectè regnat, nisi rectè seruiat; & quia rectè seruit, ideo bene regnat. Hinc maiorem hominis dignitatem præstantioremque eius conditionem indicamus, dum illum appellamus seruum Dei, quàm dum Regem & Principem Mundi. Nitendum est igitur ingenua seruitute maioribus nostris seruire: cauendum est ab ea seruitute, quæ nos inferioribus subiicit, & uilioribus mancipat; vt euenit, dum Ratio sensui, & sensus corpori obtemperat. D

Duo preter cõmunẽ loquẽdi modũ.

Perfectio hominis i seruitute posita est.

Diluuntur Dialectica Rationes. Cap. XXXVIII.

Rõ prima dialectica diluitur.

DIalecticæ rationes; vt primo occursu argutæ esse uidentur; ita quamprimum eis congruente distinctione obsistimus, retunduntur, decidunt, ac euanescunt. Prima ratio ex Alexandro deprompta, non dialectica, sed sophistica est; peccat enim per fallaciã æquiuocationis. Nam dicebatur: Id est in nobis, cuius oppositum est in nobis, at oppositum eius, quod est esse in nobis, non est in nobis; quare id, quod est in nobis, hoc est arbitrii libertas, non est in nobis. Fallacia pendet ex æquiuocatione uocis, quæ est esse in nobis: nonnunquam enim accipitur pro libertate arbitrii, nonnunquam uerò pro eo quod est nobis competere, & in nobis reperiri. Insuper dum refertur ad libertatem arbitrii adhuc dupliciter usurpatur, uel pro facultate cui libertas competit, uel pro obiecto libertatis, circa quod versatur, dum dicimus, id est, nobis cui oppositum est in nobis, hoc est verum de obiecto libertatis, in

qua

A qua significatione, si vsurparetur in cõclusione, verissimè colligeretur id quod est in nobis, hoc est libertatem arbitrij pro facultate sumptam, non esse in nobis, hoc est non esse obiectum libertatis, & non esse in nostra facultate positam: quod verissimum est; libertas enim pro facultate sumpta comperit nobis per naturam, nec ualemus eam non habere: at absurdum videtur ob uocem eandẽ, quæ modò in una, modò in altera significatione vsurpatur. Addebat secundò. Si homo liberè operatur, uel id habet dum operatur, uel ante; & deducitur ratio, vt prius deducta fuit: Vel dicamus. Si uoluntas liberè agit; vel id ei competit, dum est determinata, vel dum est indeterminata: non secundum asserere ualemus, quia tunc non agit: non primum, quia dum est determinata pro una parte, non amplius est libera. Respondeo homini semper competere libertatem; nam ei competit, antequam præeligat; quia quamuis non agat, ualet tamẽ liberè quam libuerit partem præeligere: ei competit dum præeligit, quia liberè id facit; ei competit actu cum operatur, quia ea præelectio sua est, & ab eo pendet. At adhuc dialecticorum acumen non videtur obtusum: pugnant enim acriter, & inquiunt. Si uoluntas, & præelectio libera & indifferens est, necesse est, vt ab aliquo determinetur; nil enim sui natura indifferens se ualet determinare, vt constat exemplo primæ materiei; cum enim sit indifferẽs, B non potius vni, quàm alteri parti adhæret: si igitur determinabitur ab aliquo, uel id est naturale, & per naturam operans, uel operatur per uoluntatem: si per uoluntatem, erit indifferens, & pariter necesse erit, vt ab aliquo determinetur; ac ita uel dabitur progressio in infinitum, uel erit deueniendum ad id, quod per naturam cõtrahet, ac determinabit uoluntatem: id autem, quod operatur per naturam, operatur necessariò, & pro facultate; quare omnia Naturæ, Fato, & Necessitati subijcientur. Confirmatur, quoniam (vt inquit Auerroes in secundo Phys. cont.48.) Facultas æquè respiciens opposita, est vis patiens, quæ ab aliquo agente contrahi, determinarique debet; & propterea non sui domina esse videtur. His accedit, quòd Auerroes in octauo Physicorum, cont.15. inquit, mototem per uoluntatem esse motorem motum, motor autem ab alio motus liber non est. Confirmatur, quia uoluntas per naturam fertur in bonum, & dum ei offertur summum bonum, non potest id nolle, sed necessariò illud uult; quare erga suum obiectum libera non est. His difficultatibus, quæ superare videntur vires dialecticorum, nunc breuibus satisfaciam; latius autem ex dicendis de causis, & definitione libertatis patebit earum solutio. Dico igitur, facultatem appetentem non cognoscere, sed sequi cognitionem: addo insuper eam sola ratione distingui a facultate cognoscente, vt dicitur in C tertio de Anima, cont.29. Ex his colligo, facultatem appetentem primò pati, excitari, & moueri ab alio, quamuis mox fit principium efficiens motus; vt colligitur ex tertio de Anima, cõtex.54. præterea dico, non Animam, vel eius facultatem esse adæquatum principium agendi, sed compositum: nam homo agit, intelligit, lætatur, non anima; vt dicitur in primo de Anima, cont.65. & propterea id, quod determinatur ad agendum, non facultas aliqua, sed homo præsertim iudicari debet: homo autem ad agendum dirigitur, modò a recta ratione, vt homo probus; modò a ratione deprauata, vt improbus; aliquando non a ratione, sed ab appetitu sensus, vt incontinens, qui non agit cum præelectione. Ideo inquit Aristot. in tertio de Anima, 47. Amplius autem præcipiente intellectu, & dicente mente fugere aliquid, aut prosequi, non mouetur: sed secundum concupiscentiam agit: Et tunc dicimus cum Diuo Paulo; Sentio nouam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati. Addo demum hominem non dici liberum, quia sit indifferens ad ea omnia, quæ per mentem proponuntur uoluntati; summum enim bonum oblatum uoluntati, non potest ab ea renui: sed liberum dici, quia mente, & ratione est præditus; qua iudicans finem, ualet indagare media, ratiocinari de illis, unum præferre alteri, ac præeligere, vt latius infra D explicabo. Ex his patet solutio difficultatum. Quærebatur primo, a quo pendeat contractio ad agendum hoc potius, quàm illud. Dixi pendere a tribus; quæ non ita se habent, vt necessariò moueant: immo cum ea sint tria, & modò determinetur homo ab vno, modò ab alio, inferendum est eam determinationem necessitate carere: quòd autem modò ab vno, modò ab altero determinemur, ortum ducit ex uaria hominis constitutione, quæ in nostra facultate posita est. Confirmationum autem difficultatis ex dictis solutio patet, & ex dicendis clarior reddetur.

Diluitur altera ratio.

Solutio.

De Origine, & Causis Libertatis Arbitrij. Cap. XXXIX.

Absolutis attinentibus ad primum caput, ex quibus constat, hominem esse liberi arbitrij participem, alterum occurrit maioris momenti; & est, quidnam sit liberum Arbitrium, & ex quibus principijs ortum ducat. Et quoniam scire est rei causam cognoscere, & definitio ex principiorum, causarumq; cognitione colligitur; ideo a Principijs ordiar, & primo a materie. Duplex assignari potest Materies libertatis; vna, cui

Materia libertatis. tanquam affectio conuenit: altera, circa quam versatur. Materies, cui conuenit, adhuc est duplex: vel subiectum proximum, & adæquatum; & hic est homo, qui liber & dominus dicitur: vel subiectum primum, & principium; & hæc est anima rationis particeps. Materies, circa quã versatur, sunt res humanæ necessitate carentes. Et quia ex prima materie ortum ducit contingentia; ideo censendum est eam ex parte externæ materiei, circa quam versatur libertas, esse A
Forma libertatis. originem primam, sine qua humana libertas seruari non posset. Forma & essentia libertatis est ea facultas, per quam non coacti, nec instinctu naturæ ducti, sed propria ratione, & consultatione ualemus pro omni parte ratiocinari, ac uni, uel alteri parti hærere: quæ essentia in eo præsertim posita est; quia valemus resistere perturbationibus animi, sensuum appetitiones cohi-
Finis. bere, propensionesque moderari ex temperamento prodeuntes. Finis est humana perfectio: cum enim homo Natura donatus sit omnibus animæ viribus, & secũdum substantiam postrema perfectione sit præditus; adeò vt mortalium finis, permanentium & fluxibiũ copula, Mundique epilogus nuncupetur; etiam donatus est libertate, per quam valet assequi summum bonum, & in seipso, vt in paruo Mundo, valet imitari opificem, moderatoremque magni Mundi, ac in suis manibus est positum se perficere. Maiorem perfectionem in animali mortali ex anima, & corpore conflato excogitare non valemus: cum enim huiusmodi animal materiem includat, sensusque exposcat; necessariò obnoxium est contrarietatibus, perturbationibus, variisque ad corporea propensionibus. Propterea eius perfectio in eo est posita, ut ualeat corporea moderari, mentem purgare, eamque incolumem a labe corporis præseruare: quod cum fecerit, verè gloriari ualet, & actione tanquam sua delectari; Deoque tenetur gratias referre, qui huiusmodi facultate eum donauit; non enim libertas nobis data est, vt miseri, sed vt fœlices reddamur: res namque mensurari debent per congruentem, non per deprauatum, ac præ- B
Causa efficiens. Alexãder. posterum vsum. Origo efficiens, & id vnde proximè manat libertas, a variis vario modo assignatur. Alexander 3. Naturalium quæstionum, cap. 13. inquit, solum hominem esse liberum, quia solus animalium est rationis particeps, & consultandi vim habet; adeò vt ratiocinandi vis statuatur ab eo origo libertatis. Verum id non videtur esse proprium, & adequatum princi-
Cõtra Alexandrum. pium, nec sola vis ratiocinandi videtur esse satis; Quoniam si homo valeret de rebus ratiocinari, mox esset coactus vni definitæ parti hærere; vt coactus esset, si anima esset temperamentum, vt censuit Galenus, vel saltem anima sequeretur temperamentum, ex eoq; consurgeret, vt censuit Alexander, proculdubio liber non esset. Si enim anima secundum essentiam sequeretur temperamentum corporis, etiam cogeretur illud sequi secundum actionem, non secus ac se habeat de iumentis, & feris: propterea cum Alexander dicat animæ gradus omnes sequi temperamentum corporis; vt affirmat in secundo de Anima, cap. 8. necnon in principio primi de Anima; originem, & radices liberi Abitrij euulsit, & pro seruanda eius umbra, & nomi- C
Alia sententia Alexandri. ne in libro de Fato laborauit. Insuper idem Alexander in secundo de Anima, cap. 45. agens de libero Arbitrio, ex sententia Aristotelis inquit, Arbitrij libertatem oriri ex permixtione non entis cum ente: quæ permixtio cum in rebus effectis, tum in causis reperitur. In rebus effectis reperitur permixtio entis cum priuatione, sine qua res non uariarentur, nec ortui, & interitui essent obnoxiæ: & nedum cum priuatione, verùm etiam cum mendacio permixtę sunt; adeò vt frequenter illæ, quæ veræ videntur voluptates, mendaces sint; & quæ videntur bona, sint mala. Ex hac permixtione oritur libertas ratione rerum, circa quas uersatur. In causis quoque reperitur mixtio cum non ente, quatenus eis conuenit, ut sint quorundam causæ ex euentu: nam quæ ex euentu est causa, non dicitur absolutè alicuius causa, vt inquit Philosophus in secundo Physicorum, cont. 52. & est causa ex euentu ob aliquid, quod accidit causæ per se, & ob imbecillitatem: & quod huiusmodi causam sequitur, sine causa factum dicitur; quoniam non est factum ob aliquam peculiarem, antecedentem, & principem causam. Id vero si in rebus externis fiat, Fortunam parit, & Casum; si verò in nobis, liberum Arbitrium. Natura D
quippe, & mos videntur causæ prælectionis, ac instituti nostri, quatenus in his quoque est non ens; quocirca eligimus quandoque ea, quorum causa in nobis non præiecta est, ob imbecillitatem, ac infirmitatem humanæ naturæ: Hęc Alexander quem Portius, & alij nonnulli sequuti sunt. At sententia hæc minimè approbanda videtur: permixtio enim causæ cum non ente, non est origo, & causa libertatis; verùm eius potius, quòd nos errare valeamus, & recedamus a vero bono. Nam in parte similis est ei sententiæ, quam Theologi proferunt, dicentes; Hominem in prima sui origine fuisse participem eius iustitiæ, quæ ob id originalis nuncupatur, & tunc verè fuisse liberum: ob peccatum verò primi Parentis animus degenerauit, declinauitque ad ea, quæ pertinent ad corpus: & inde ortum duxere uariæ eius imbecillitates; adeò vt ea mixtio cum non ente, & peccato, minimè sit origo libertatis, sed potius diminutionis, & labefactationis eius; Confirmatur; quia non ens & malum, solùm mali, & declinationis sunt longo, & machinantur maleficium, vt inquit Philosophus in 1. Physic. cont. 80. libertas autem Arbitrij inter ea numeratur, quæ absolutè perfectionem denotant: hinc primò tribuitur Deo, mox separatis mentibus, demum homini: in Deo autem permixtionem

cum

A cum non ente, nec quidem excogitare ualemus; ipse enim est omne, quod re uera est. Insuper, si ex permixtione cum non ente oriretur libertas; vbi maior permixtio, ibi maior refulgeret libertas; ac ita iumenta, & feræ liberiores essent homine. Nec rectè etiam dicitur, libertatem in internis respondere casui, & fortunæ in externis; ea enim, quæ liberè fiunt, ex instituto a proprio agente proficiscuntur. Propterea dicamus primam, ac veram originem libertatis esse solutionem a materie; ex eo enim, quòd forma, & primum agendi principium a corpore, & materie non pendet, libera & sui domina esse dicitur. Hoc indicauit Anaxagoras, inquiens, Mentem a Chao, & materie debere esse solutam, vt dominaretur; quam sententiam frequenter commendauit Arist. ex eo enim, quòd mens est soluta a materie, & ex ea non pendet, non est mancipes corporis; sed ualet corpori præesse, iudicare, dominari, imperare, attinentiaque ad illud moderari, coercere, & corrigere. Ex solutione itaque a materie, & ex imperio supra corpus, consurgit liberi arbitrij fœcundissima planta; ex qua prodeunt humanæ actiones, quasi humanæ salutis, & miseriæ dissimiles fructus. Hinc percipimus, quod Mens; quo magis fuerit a materie soluta, eo liberior est; quò verò magis fuerit mersa materiei, eò magis etiam carcere tetro occlusa, corporisque compedibus ligata detinetur. Deus cum B omni ex parte sit a materie seiunctus, nedum est maximè liber, verùm ipsamet libertas est. Et quoniam in causis adæquatis, si affirmatio est causa affirmationis, negatio est causa negationis, & uiceuersa; ideo omnes formæ a materie, & corpore non pendentes, liberæ sunt; pendentes verò a materie, libertatis munere sunt destitutæ. Verùm Alexander, eiusque asseclæ hanc ueritatem inspicere non ualuerunt, cum perperam iudicauerint humanam mentem esse mortalem: & profectò pro astruenda humanæ Mentis immortalitate, ea ratio, quæ ex eius libertate deducitur, maximi momenti censeri debet.

Opinio propria.

Definitio Liberi Arbitrij. Cap. XL.

EX causarum explicatione facilè modò est liberi Arbitrij definitionem colligere. Pro cuius notitia accipiendum est; quòd, cum libertas sit aliquid, necessariò uel est substantia, vel accidens. Non est substantia, quia non materies, vt patet; non forma, nec compositum, quia neutrum dicitur libertas, sed uel liberum, uel libertatis prin- C cipium: quare est aliquid, per quod forma, uel compositum denominatur; huiusmodi autem debet esse accidens. Sed cum accidens sit, uel est accidens per accidens, uel per se: non primum, quia id non sequitur formam speciei: at libertas sequitur formam speciei hominis. est igitur libertas accidens per se; huiusmodi autem accidens nuncupatur proprietas, & constituit secundum modum dicendi per se; quæ proprietas est facultas quædam conueniens composito per formam, qualis est facultas ridendi, necnon addiscendi disciplinas. Et quanuis proprietas re uera a suo fundamento non sit distincta, vt patefeci in præcedentibus: ea tamen fundamento semper superaddit relationem, denominationem, & modum accidentis; per quem formaliter, & ratione distinguitur, ac de subiecto suo demonstrari potest. Cum itaque humani Arbitrii libertas sit facultas quædam; quæ sit integra eius definitio, considerandum est. Nonnulli breuibus eam definientes inquiunt, Libertatem Arbitrij esse liberum de ratione iudicium. At ex hac definitione, genus omne causæ minimè elucescit; & id, quod pro genere sumitur, satis est dubium. Propterea dicendum censeo, Libertatem humani Arbitrij esse facultatem hominis, qua de oppositis ad eius actiones pertinentibus ratiocinari, oppositaque præeligere ualet; ex parte animæ sui natura rationis compote prodeun- D tem, quatenus ex materie non pendet; hominique Dei munere pro sui perfectione tributam. Ita censeo ex sententia Aristotelis, definiendam esse libertatem humani Arbitrij: ex qua definitione omne genus causæ elucescit, ut est conspicuum. At duæ emergunt non spernendæ difficultates. Prima est. Cum facultas hominis rationem sequens dicatur oppositorum; num unius sit per se, alterius ex euentu, uel potius utriusque per se? Insuper. Cum nedum homo, uerum etiam iumenta, & feræ efficiant opposita (ad libitum enim feræ mouentur motibus oppositis, & modò mouentur, modò requiescunt) cur solus homo, solaque facultas rationis compos dicitur esse oppositorum? Confirmatur dubitatio, quia inquit Aristoteles in octauo Physicorum, 29. se mouere esse proprium uiuentium; & quæ se mouent, posse mouere se oppositis motibus; quare etiam iumenta uidentur esse indifferentia, ac libertate prędita. Prima dubitatio ardua satis est: nam Aristot. in octauo Physicorum, cont. 8. facultates rationis expertes ait efficere vnum tantùm, vt ignem calefacere; quæ si efficiant nonnunquam oppositum, id tantum esse ex euentu, vt æstiuus calor reddit uiscera terræ frigida: facultates uerò rationis compotes ait efficere contraria. Auerroes eo in loco inquit, facultatem rationis compotem utrunque oppositum efficere essentialiter. Ex aduerso Arist. nono Metaphysicæ, cont. 3. inquit, vnum per se, alterum ex euentu efficere; ait enim.

Proprietas non distinguitur a suo fundamento.

Definitio liberi Arbitrij.

An agens per rationē efficiat duo opposita per se.

An feræ agant opposita.

Agitatur prima dubitatio.

H 3 Et quæ

Et quæ quidem cum ratione omnes contrariorum sunt eædem; carentes uerò ratione, una facultas vnius est: vt calidum solùm calefacit; facultas verò Medendi, infirmitatis, & sanitatis. Causa autem est, quia ratio eadem ostendit rem, & priuationem, non tamen similiter, & est, vt sit amborum; est autem ut magis sir existentis. Quare necesse est huiusmodi scientias esse quidem contrariorum, esse uero huius quidem secundum se, illius uerò nō secundum se; etenim ratio huius quidem secundum se, illius uerò quodam modo, & ex euentu. Hæc Arist. per quæ videtur sibi aduersari; quoniam si facultas cum ratione operans unius est per se, alterius ex euentu, non differret a facultate experte rationis, cuius oppositum dixit in octauo Physicorum. Insuper Auerroes in octauo Physicorum, vt dixi, apertè oppositum profert. Vicomercatus vir doctissimus eo in loco Auerroem errare, Aristotelique aduersari asserit. Nam inquit, facultatem rationis compotem non differre ab experte, quia utrunque oppositum per se efficiat; sed quoniam ad libitum utrunque ualet efficere, vnum tamen per se, alterum ex euentu; agentia uerò per Naturam non utrunque ualent ad libitum efficere. At eius sententia approbanda non videtur; quoniam agens per naturam, cum agat sua forma, quæ vna est, absolutè unum agere dicitur. Agens uerò per rationem, cum agat per scientiam, quæ eadem oppositorū est, verè dicitur posse agere opposita. Insuper scientia, & ratio eorū oppositorum, quæ ambo sunt formæ, per se esse dicitur, vt calidi, & frigidi; quare ambo ualet per se efficere. His accedit, quòd Aristot, in octauo Physicorum, eas potentias distinguit absolutè per posse, & non posse agere duo opposita, non per posse ea facere ad libitum, & non ad libitum. Propterea dicamus causam agentem cum ratione, uel uersari in fine, uel in ordinatis ad finem. Si versatur in fine, profectò unius est causa per se, alterius ex euentu. Ratio est, quia finis prius definitus est: ita medicus per se sanat, ex euentu interficit malè utens Arte sua, vt dicitur in octauo Physicorum, cont. 8. & in decimo Metaph. cont. 3. Et aduertendum, quòd Medicus malè utens Arte, & interficiens, potest dupliciter considerari; primò ut medicus, ac ita ex euentu penitus interficit; secundò vt vir prauus, suo uitio abutens Arte; & quia hoc facit ob ulteriorem finem, ideo de hoc se habebit, ut de ordinatis ad finem. De quibus modò loquens dico ordinata in finem non esse ea, quæ propriè fiunt; nam propriè optatur, & fit id, cuius gratia media parantur, vt vnà cum Platone inquit Aristoteles: veluti quamuis Medicus modò calefaciat, modò refrigeret, modò repleat, modò extenuet; semper tamen dicitur facere idem, cum hæc referat ad sanitatem. Cum itaque homo agens per rationem uersatur in mediis, & ualeat opposita facere, ualeat moueri, & quiescere, ualeat ire ad uidendum amicum, & non ire, eligere unum genus uitæ, uel aliud: ea opposita, uel considerantur in distincta occasione, & tempore, ac ita non est dubium, ambo posse fieri per se. Medicus enim pro distincta ægritudine modò humectat, modò desiccat. Pictor modò dealbat, modò denigrat, & utrunque facit per se; immo natura sic est per se principium motus, & quietis: vel considerantur in eadem occasione, & tempore, & de his est dubitatio. De quibus dico ea opposita ad duo referri posse: vel ad Arbitrij libertatem absolutè; ac ita assero hominem esse indifferentē, & utrunque agere per se; quatenus utrunque agit liberè; cognoscens, & præeligens; secundò posse referri ad absolutam conditionem rei efficiendæ, & ad rationem, quæ magis pro una parte, quàm pro altera est nata suadere, & excitare; ac ita unum principalius, quàm aliud dicitur facere. Ex his constat resolutio difficultatis; nam agens per Naturam absolutè unum agit per se, alterum ex euentu, & preter intentionem. Agens per rationem, dum refertur ad finem, unum agit per se, alterum ex euentu; nō ita tamen ex euentu, ut agens per naturam, quoniam id quoque efficit cum cognitione, & intentione; ideo Aristot. dixit decimo Metaphys. potius ex euentu: at si refertur ad ordinata in finem, dum consideratur ut agens liberè, utrunque efficit per se; per relationem uerò ad rationem unum efficit principalius, quàm aliud: Ac ita loca Aristot. conciliantur, nec Auerroes dissentit ab Aristotele. Vt uerò pertinet ad alteram difficultatem, quia etiam animalia expertia rationis videntur libera, & videntur posse agere opposita. Respondeo, Animalia bruta mediare quodam modo inter hominem, & inanima, quatenus ea quoque efficiunt opposita. Differunt tamen ab homine. Primò ratione finis: quoniam homo tendere potest & ad bonum animi, & ad bonum corporis; iumenta uerò, cum operentur per Naturam, solùm sunt procliua ad bonum corporis, & ad illud tendunt. Secundò ratione facultatis dirigentis: dirigi enim potest homo & a cognitione, ac appetitu sensuum, & a ratione; & ualet utrunque sequi. Tertiò ratione mediorum: nam cum brutis offeruntur media, illa eligunt quodam instinctu naturæ, non formata ratione pro omni parte; ac ita eligunt, at non præeligunt: propterea dicuntur determinata ad unum, ad illud nempe, ad quod per naturam ducuntur; non autem in differentia sunt munere rationis pro omni parte, vt homo: hinc potius dicuntur moueri secundum sensum, quàm a sensu.

Marginal notes: Vicomercati sententia reiicit. — Opinio propria. — An iumenta efficiant opposita. — Differētia ex parte finis. — Ex parte dirigentis. — Ex parte mediorū.

Quòd

A

Quòd Arbitrij Libertas in Ratione, Non in Voluntate sit posita. Cap. XLI.

IAm de Libero Arbitrio, & quòd sit, & quid sit, apparuit: sequitur modò, vt perpendamus, cui Mentis facultati competat; num Rationi, vel potius Voluntati, siue Praelectioni. Res est satis dubia. Rationes extant pro omni parte. Ac vt ad veritatis inuentionem excitemur, referam primò aduersarum opinionum fundamenta. mox quid sentiam, explicabo. Plurimi eorum, qui Aristotelem sequuntur, vt Alexander, Ludouicus Boccaferreo, Portius, Episcopus Casertanus, & alij viri celebres; in sola ratione, minimè in voluntate positam esse libertatem affirmarunt. Quorum haec sunt potiora fundamenta, & Primò, Voluntas, vt quaeuis facultas appetens, non cognoscit, cum distinguatur a cognoscente: facultas libera debet cognoscere; propterea enim dicitur posse opposita, quia vtrunque cognoscit: inquit enim Aristot. in octauo Physicorum, cont. 8. & 10. Metaph. cont. 3. facultatem cum ratione agentem esse oppositorum: quia ratio, & scientia oppositorum est. Secundò, Libertas ei debet competere, cuius officium est imperare, regnare, praeesse, & dominari: at hoc facultati conuenit iudicanti, & ratiocinanti, non appetenti; officium enim appetentis est exequi, & impleri mandata iudicis praecipientis: hinc Aristot. in tertio de Anima, ostendit, intellectum, & appetitum esse principia motus, & iure; nam intellectus imperat, appetitus exequitur. Tertiò. Ea vis & facultas, quae libera est, debet esse efficiens, non autem solum mota, & patiens; id enim, quod mouetur ab alio, dirigitur, contrahitur, determinatur, & tantum abest, vt libertate fruatur, vt potius maximè inseruiat, mouentibusq; succũbat: facultas appetendi, est patiens, mota, excitata, & ducta a cognoscente: non itaque libera dici potest; alioquin prima materies maximè iudicanda esset libera. Hinc Auer. in 2. Phys. 48. Voluntatem, & omnes appetentes facultates inter eas numerat, quę patiuntur; & in 8. Phys. cont. 15. inquit, motorem per voluntatem esse motorem motum. Quartò. Voluntas, cum sit vis patiens, & indifferens, non ualet ex se determinari; nil enim se mouet, ut ostenditur ab Arist. in 8. Physic. 40. & cum sit indifferens, nõ ualet sua facultate alterum oppositorũ prosequi, ab agente enim ęquali non manat actio, ut in 2. Phys. cont. 48. inquit Auerroes. Et confirmatur: quia voluntas definitur, quòd sit desiderium boni cum ratione; quare, dum per rationẽ ei offertur bonum, non potest id nolle: alioquin voluntas non esset voluntas, quia ei definitio voluntatis non conueniret; & pręsertim, quia bonum est obiectum voluntatis. Praetetea. Libertas pręsertim facultati nobiliori conuenire debet, indicat enim perfectionem: at facultas, quae ratiocinatur, & cognoscit, pręstat facultati appetenti non cognoscenti. Insuper. Libertas maximè fulget in ordinatis ad finem, non in fine: voluntas autem ipsius finis est. Plato quoque visus est huic parti adhaerere: quod satis apertè colligitur ex Protagora, vbi latissimè Socrates cum Protagora disputans, nititur ostendere, Scientiam in homine esse ducem, & principem, & scientia in homine nil esse potentius; adeò vt homo verè sciens peccare non valeat; superari autem, & vinci a voluptatibus summam nuncupat inscitiam: ex quo colligitur totam arbitrij libertatem in facultate cognoscente esse positam, voluntatem autem non posse ei non obtemperare. Ex qua disputatione etiam colligit Arist. in septimo Moralium Nicomachiorum, cap. 2. Socratem negasse dari continentiam, quia nemo sciens peccare potest. Plotinus etiam Enead. 6. lib. 8. cap. 6. inquit. Manifestum est libertatem, & quod est in nobis, inter res agendas, neque ad actionis effectum, neque ad externas actiones: sed ad actum internum, & intelligentiam, contemplationemq; virtutis ipsius omnino referri; hanc verò Virtutem oportet Mentem quandam existimare, &c. Manifestè Plotinus libertatem facultati cognoscenti, & contemplanti, non appetenti tribuit. Boetius adhuc clarius in Prooemio tertiae sectionis, secundae editionis libri de interpretatione, loquens aduersus Stoicos idipsum affirmat, inquiens. Nos autem liberum voluntatis arbitrium non id dicimus, quod quisque uoluerit, sed quod quisque iudicio, & examine collegit: alioquin multa quoque animalia habebunt liberum voluntatis Arbitrium; illa enim videmus sponte quaedam refugere, quibusdam sponte concurrere. At quotiescunque imaginationes quędam concurrunt animo, & voluntatem irritant, eas Ratio perpendit, & de his iudicat; & quod ei melius videtur, cum arbitrio perpenderit, & iudicio collegerit, facit: atque ideo quędam dulcia, & spem vtilitatis monstrãtia, spernimus; quędam amara, vel ardua, licet nolentes, fortiter sustinemus: ideo non in voluntate, sed in iudicatione voluntatis, liberum constat Arbitrium; & non in imaginatione, sed in ipsius imaginationis perpensione consistit. Hęc Boetius: ex quibus luce clarius colligitur in ratione, & non in voluntate liberum Arbitrium collocasse. Alexander Aphrod. id ipsum existimauit, quod colligitur ex primo suo lib. de Anima, cap. de Phantasia: inquit enim. Assensio, quę in simplicibus versatur, vtrum sint nec ne. in nostra potestate non est; nam sensum, atque imaginationẽ huiusmodi assensio sequitur:

Marginal notes: B; Ratio secunda.; Ratio tertia.; Ratio quarta.; C; Confirmatio.; Ratio quinta.; Sexta.; Plato.; Plotinus.; D; Boetius.; Alexãder.

Atverò aſſenſus ille, qui agendis rebus præſtatur, vtrum agi debeant, an non debeant, a ra- A
tione, uelut a cauſa proficiſcitur; quem in poteſtate noſtra eſſe, perſpicuum eſt. Nanque in
facultate noſtra eſſe quis dubitet rem quampiam de liberatione cæteris anteponere, atque
eidem aſſenſionem adiicere? &c. Clarius idipſum affirmat tertio Naturalium Quæſtionum,
cap. decimotertio, inquiens; Nos poſſe de rebus conſultare, & non conſultare, & eſſe do-
minos conſultandi de imaginationibus, non autem neceſſariò imaginationem ſequi, &c.
Auerr. Auerroes quoque id ipſum exiſtimauit, quatenus in ſecundo Phyſicorum, com. 48. omnem
facultatem appetentem aſſerit eſſe patientem, indifferentem, & nil agere, niſi ab agente ali-
Aristot. quo contrahatur; & propterea liberam eſſe non poſſe. At perpendamus, quomodo Ariſtot.
quoque huius fuerit opinionis. Nam id, quod eſt cauſa, vt voluntas aliquid velit, vel nolit,
eſt fundamentum libertatis; at huiuſmodi cauſa eſt mens, & ratio, vt dicitur ab Ariſtotele
in duodecimo Metaphyſicæ, 36. aſſerente. Concupiſcibile eſt id, quod videtur bonum; vo-
luntate optabile eſt ipſum primum exiſtens bonum: appetimus potius, quia videtur, quàm
videatur, quia appetimus: principium eſt Mens, &c. Manifeſte Ariſtot. voluntatem menti
ſubiicit, & id ait ab ea optari, quod a Mente indicatur bonum. Præterea inquit Ariſt. in ter-
tio Moralium Nicomachiorum, cap. primo. Ignorat igitur ſanè improbus omnis, quęnam B
ſint agenda, & a quibus abſtinendum, & ob hanc ignorantiam homines redduntur iniuſti,
& mali. Quod ſi improbi omnes ob ignorantiam redduntur mali, conſpicuum eſt non ob
voluntatem eſſe tales, nec voluntatem eſſe liberam; ſi enim ea libera eſſet, etiam qui non
ignorant, poſſent peccare. Inſuper in tertio Moralium Nicomachiorum, cap. tertio, inquit,
Poſtquam conſultatione adhibita iudicauerimus, tum ſecundùm eam conſultationem appe-
timus. Præterea in 30. part. prob. 11. inquit: Cur homo aliud intelligit, aliud facit? An quia
contrariorum eadem ſcientia eſt? An quia mentis officium ad plura extenditur, appetitus in
vnum tantummodo fertur? atqui homo mente magna ex parte viuit, & ratione; beſtiæ ap-
petitu, ira, cupiditateque ducuntur. Præterea oſtendit Ariſtot. in octauo Phyſicorum, lo-
quens de ęternitate motus, motorem non tranſire ex poteſtate ad actum ſecundum, & ex non
mouere ad mouere; niſi pręcurrat motus aliquis, per quem reddatur motor proximus; &
cum fuerit talis, neceſſariò mouet, niſi aliquid impediat: & hoc ait eſſe verum de omni mo-
uente, & per naturam, & per rationem, vt patet ex cont. octauo. At ſi libertas in voluntate
eſſet poſita, & ad libitum, quamuis partem poſſet pręferre, ea ſententia falſa eſſet: nam agens
per voluntatem poſſet eſſe in potentia proxima, & non mouere; & ſine pręcurrente motu C
per libertatem voluntatis poſſet ex non mouere tranſire ad mouere. Præterea declarat Ariſt.
in ſeptimo Moralium Nicomachiorum, cap. tertio, quòd nedum continentis, verum etiam
incontinentis actio, rationem aliquam ſequitur; adeò ut actio ſequatur rationem, ut con-
cluſio propoſitiones: ideo inquit Philoſophus, Cum opiniones aliæ ſint de rebus vniuerſis,
aliæ de ſingularibus, quarum ſenſus arbiter, ac dominus eſt: neceſſe eſt, vbi ex his duabus
vna effecta ſit; in ijs quidem, quæ ſunt cognitionis, animum id, quod concluſum eſt enun-
ciare, & affirmare; in ijs autem, quæ ſub actionem veniunt, ſtatim agere: Vt ſi omne dul-
ce guſtandum eſt, hoc autem eſt dulce, tanquam unum de ſingularibus; neceſſe eſt eum, qui
poſſit, quique non prohibeatur, ſimul atque dictum eſt etiam agere. Cum igitur ineſt vni-
uerſa opinio, quæ guſtare prohibet, ſecunda omnia dulcia eſſe iucunda, & tertia hoc eſſe dul-
ce, (hæc autem eſt, quæ agit,) & adeſt fortè cupiditas: opinio quidem illa prima hoc fugere
iubet, cupiditas autem alio trahit; poteſt enim vnamquamque animi partem commouere:
ita fit, vt a ratione, & opinione quodam modo naſcatur incontinentia: non quòd opinio per
ſe ſit rationi contraria, ſed ex euentu; cupiditas enim, non opinio, rectæ rationi contraria
eſt, &c. Apertè Philoſophus, dum loquitur de modo quo agimus, nunquam voluntati, ſem- D
per rationi libertatem, determinationem, & directionem tribuit. Ideo in tertio de Anima,
cont. 28. inquit. Sentire igitur ſimile eſt ipſi dicere ſolùm, & intelligere; cum autem iudica-
uerit delectabile, aut triſtabile, affirmans aut negans, proſequitur aut fugit. Idipſum confir-
mauit in cont. 34. Ita quoque in libro de Motu Animalium explicans modum, quo homo
per rationem mouetur, latiſsimè oſtendit ſemper dirigi, determinarique per rationem: nun-
quam aſſerit ex uoluntatis arbitrio nos aliquid agere, uel moueri; adeò vt voluntati ratione,
Epilogus & facultate propria nullam vnquam tribuat Arbitrij facultatem. Arbitrij itaque natura, &
dictorum. conditio in eo erit poſita: vt, cum iumenta, & feræ per certa media in finem definitum natu-
ræ inſtinctum ducantur, homo munere rationis ualet de his, quæ per imaginandi Virtutem
Menti offeruntur, ratiocinari; ea inuicem comparare, vnum alteri pręferre; ſub varijs com-
munibus enunciationibus ſingularia, in quibus uerſatur actio, ponere; vni parti aſſentiri; ac
ita actiones ſuas ſua ratione componere, formare, & dirigere; & propterea ſuarum actionum
dominus, faber, & auctor nuncupatur.

R tiones

A

Rationes pro parte asserentium, Libertatem in Voluntate esse positam. Cap. XLII.

Quòd Libertas in voluntate, ac prçelectione sit posita.

Firmissima profectò, & rationi summopere consentanea sunt eornm fundamenta, qui libertatem in ratione collocatam affirmant: at non leuiora sunt illa, quibus aduersę nituntut opiniones; nam hac de re tres sunr principes opiniones. Quidam enim in sola ratione eam esse positam censent, vt patuit; alij in sola Voluntate, vt Scotus in Quolib. D. Tho. inquit, libertatis originem in tationem esse positam, quia iudicium eius non est a natura definitum; libertatis tamen formam, vt in propria sede, in voluntate reperiri. Quicunque libertatem Arbitrij tribuunt Voluntati, inquiunt Voluntatem imperare rationi, & esse causam, vt liberè iudicemus. Ideo inquit D. Aug. lib. 3. de libero Arbitrio: Voluntas nostra non esset voluntas, nisi esset in nostra potestate. Quæ sententia ita rationibus confirmatut, & primò. Iudicium, & ratio in nostra facultate non est posita, sed naturam sequitur: non enim in

D. August.

Ratio prima.

B nostra facultate est bonum iudicare malum, & econtra; sed tale cogimur iudicate obiectum, quale se nobis offert. Similitet. Ratio ex natura, & conditione rei sumit definita principia, ex quibus definitam, & determinatā colligit conclusionem; & hoc videtur uerum, siue ratio sit de attinentibus ad cognitionem, siue ad actionem: quòd si nonnunquam argumentamur pro vna parte, mox pro altera, id pendet ex voluntate, quæ rationi præcipit, ut pro hac, uel pro illa parte ratiocinetur. Ita etiam vir sapiens dicitur speculari, quando uult; ut etiam fatetur Aristo. in 2. de Ani. cōt. 60. si speculatur, quando uult; voluntas igitur ei imperat, & dominatur. Pręterea. Libertas Arbitrij in nolle, & velle posita est; ideo sępe dicimus, hoc facio nulla ratione coactus, sed quia ita uolo: & de eo, qui imperat, dicimus; ita uult, ita iubet: & in nobis sępe experimur, nos aliquid facere non aliam ob causam, nisi quia ita uolumus, & est satis pro causa voluntas. Et dum uolumus aliquid suadere, uel dissuadere, dicimus; noli hoc facere, noli esse incredulus, uelis esse vir probus, noli esse improbus, qui sermones inanes essent, nisi voluntas libera esset: responderemus enim nos non posse, uel nolle aliquid, uel uelle, quia non est in nostra facultate. Pręterea, dum libertatem transferimus ad rationem, manifestè indicamus eam ex uoluntate pendere: dicimus enim nos ratiocinari, deliberare, intelligere id quod uolumus; & nisi

Secunda ratio.

Tertia ratio.

C ageremus id quod uolumus, non diceremur liberè agere. Cum itaque posita uoluntate ponatur libertas, dempta dematur, constar libertatem totam in uoluntate esse positā: in eo enim censeri debet posita libertas, in quo cęteris circumscriptis seruatur; & eo solo dempto, temanentibus cęteris seruari non potest. At demptis cęteris, hoc solo seruato, quòd actio fiat cum uoluntate, seruatur libertas; hoc dempto, superstitibus cęteris, libertas perit: in uoluntate itaque posita, & collocata est. Minor propositio, de qua sola potest esse dubitatio, ostenditur; quia intelligētiæ, quanuis uni definitæ parti ex sententia Arist. sint addictæ; tamen, quia ita uolunt, liberæ dicuntur: in anima corpora; quanuis libertate sint destituta; tamen, quia appetitu naturali in suum locum feruntur, seruant imaginem libertatis; & dum appetitu mouentur, dicuntur moueri liberè. Pręterea. In eo est posita libertas, ex quo pendet ratio probitatis, uel improbitatis actionis; & per quod reddimur digni pęna, præmio, laude, uel uituperio: at hoc pendet non ex nostra ratione, & iudicio, sed ex nostra uoluntate, & pręelectione: hęc enim est differentia actionum moralium, & effectionum Artis; earum enim principium est præelectio, harum Mens, vt dicitur sub initio 6. Metaph. Insuper opus Artificiosum commendatur, si formosum fuerit; actio uerò ad mores pertinens, si rectè fuerit acta, nempe si cum uolunta-

Quarta ratio.

D te, & pręelectione, ut patet ex tertio Moralium Nicomachiorum, cap. 5. necnon ex lib. 6. cap. 5. ideo virtus definitur, quòd sit habitus cum præelectione. Id ipsum affirmauit Seneca Epist. 96. inquiens: Vis scire, quàm dissimilis sit aliarum Artium conditio, & moralis scientiæ? in illis excusatius est uoluntate peccare, quàm casu, in hac maxima culpa est sponte delinquere. Et Plato in decimo de Rep. inquit: Eligentis quidem culpa est omnis, Deus autem est extra culpam; adeò quòd culpa & laus, nou ob rationem, sed ob uoluntatem, & pręelectionem nobis conuenit. Pręterea libertatem esse positam in uoluntate, ex eo colligere ualemus; quia tendit etiam ad ea, quæ fieri nequeunt, quæ nulla ratio ostendit esse optanda. Insuper id ipsum satis apertè confirmatur, quia si imaginamur aliquem præditum omni facultate cognoscendi, ratiocinandi de oppositis, consultandi, vnum alteri præferendi; & hoc solum adfuerit, vt coactus sit, uelle unum eorum definitè; statim perit, & abest uniuersa libertatis forma, ut constat de recipiendo senio, & ultimo fine uitæ. Pręterea ad eam facultatem pertinet libertas, ad quam pertinet contrahere hominem indifferentem ad unam definitam partem: at hoc est munus facultatis appetentis, vt dicitur ab Aristotele 9. Metaphysicæ, cont. 10. non autem iudicantis: inquit enim Arist. loco nuper relato, Potestates cum ratione agentes posse efficere contraria; & nisi adesset aliquid eas ad unum contrahens, simul contraria agerent,

Quinta.

Sexta.

Septima.

quod tamen fieri non poteſt: ideo neceſſe eſt, vt determinentur ab aliquo; id autem eſt appe- A
titus, aut præelectio; quod enim deſiderabit, id faciet, &c. Apertè his verbis aſſerit Philoſo-
phus rationẽ contrahi per appetitũ, & præelectionem; & quãuis appetitus ſupponat cognitio-
nem; tamen ille eſt, per quem minorem propoſitionem, ſub qua libuerit, vniuerſali collo-
camus, & per quem agimus. Nec ſatisfacere videtur ſolutio Portij aſſerentis præelectionem

Portij impugnatio.

eſſe actionem rationis; & cum præelectio dicitur libera, indicari libertatem rationis, & men-
tis: hoc inquam dici non debet. Primò: quia, vt voluntas, ita præelectio, dicitur facultas
appetens ad mentem pertinens; vt patet ex tertio Moralium Nicomachiorum: ideo non ma-
gis vna, quàm altera dici poteſt actio Mentis; nam actiones tantùm ſunt eius, quatenus ſup-
ponunt cognitionem Mentis. Præterea Ariſtot. eo in loco, ait rationem determinari a præ-
electione, & appetitu: id autem, quod facultatem contrahit, & determinat, non dicitur
eius facultatis actio; alioquin ratio tunc ſemetipſam determinaret, quòd ibi inficiatur Ari-
ſtotelis: at quod contrahitur, & determinatur ab alio, non debet cenſeri liberum. Simpli-

Simplici⁹.

cius etiam in Epictetum libertatem videtur tribuere voluntati; inquit enim capit. quinto.
Quis eſt, qui ſe non ſentiat modò velle, modò nolle, eligere, deliberare, aſſentiri, diſſenti-
re? &c. Eſt itaque res apprime dubia: nam libertas non videtur competere facultati appeten- B
ti; quia cæca eſt, & ab alio dirigitur: non Præelectioni; quia incontinens agit liberè, at non
cum præelectione: non Voluntati; quia ea reſpicit finem, libertas præſertim pertinet ad or-
dinata in finem: non Rationi; quia ea non valet ſe determinare, ſed ab alio determinatur.
Quid itaque erit dicendum?

Opinio Propria. *Cap.* XLIII.

Opinio propria.

Quatuor accipiuntur.

VAria retuli hactenus, per quæ cumulatè iudicare valemus, in quo ſit poſita difficul-
tas; necnon excitari ad inuentionem veritatis: nunc autem proferens, quod ex ſen-
tentia Ariſtotelis dicendum cenſeo, me ſemper ſubiiciens acriori iudicio, præac-
cipio Vires animæ ex ſententia Ariſtotelis ab eſſentia eius non diſtingui, vt dixi in
enumeratione earum. Accipio ſecundò facultatem appetentem non diſtingui a cognoſcen-
te, niſi ratione; vt dicitur in tertio de Anima, cont. 29. Accipio tertiò, Voluntatis nomen C
frequenter latè vſurpari: vel pro omni appetitu facultatum cognoſcentium; vt dicimus aues
velle volare, canem velle comedere: vel ſaltem pro omni appetitu Mentis, & rationis; veluti
dum quæritur, an voluntas ſequatur rationem; nam appetitus ſequens rationem eſt præele-
ctio potius, quàm voluntas: & in hac ſecunda ſignificatione modò voluntas vſurpatur. Ad-
do quarto id, quod in præcedentibus declaratum eſt: ſeiunctionem a materie, & corpore, eſſe
fundamentum, radicem, & originem libertatis. Ex his tria colligo. Primum eſt, in omni

Colliguntur tria.

mentis gradu, & facultate ad actionem ordinata locum habere libertatem arbitrij; cum omnis
ſit a materie ſoluta, & ſimul ad actionem conſpiret. Alterum eſt, eo ordine, & gradu liberta-
tem competere facultatibus Mentis, quo ad actionem conſpirant, & per naturam ſunt ſubor-
dinatæ: & quia ratio dirigit, appetitus exequitur; propterea libertas eſt in ratione, vt in princi-
pe, & dirigente, in appetitu eius, vt in exequente; in principio conſideratur radix libertatis,
& actionis, in appetitu vſus eius: in principio includitur virtute; in appetitu magis cum appa-
rente forma: in principio ſecundum naturam primò ineſt; in voluntate primò nobis, quate-
nus voluntas eſt proximius agendi principium: in Ratione eſt libertas, quatenus ipſa non per
naturam definita eſt ad vnum, quod ei offertur, ſed valet de oppoſitis ratiocinari, ſe primum D
principium conſtituere agendi, vel non agendi aliquid, & ſub communibus enunciationibus
modò vnam, modò alteram minorem collocare; & propterea homo dicitur dominus, & prin
ceps ſuarum actionum: in voluntate verò ſeruatur libertas; primò, quia non eſt re diſtincta a
mente; ſecundò, quia pendens, & formatum a libero, liberum dicitur; tertiò, quia in ea li-
bertas ſemetipſam per opera patefacit, veluti etiam dicimus Manum Principis liberam, & do-
minam eſſe. Quòd libertas ex mente ducat ortum, apertè patefacit Ariſt. in 12. Metaphyſ. 36.
inquiens: Appetimus res quia videntur, magis quàm videantur quia appetimus; principium
autem eſt intelligentia, &c. Cum itaque principium primum actionis, & directionis ſit intel-
ligentia, neceſſe eſt, vt ex ea ortum ducat libertas. Colligo tertiò verè, & propriè liberum
debere dici, non rationem, non voluntatem, ſed hominem: quia homo eſt integrum agen-
di principium, & eius vt totius agentis dicuntur eſſe actiones, vt aſſeritur in primo de Ani-
ma, 65. Conuenit itaque libertas & rationi, & voluntati, & homini; eo ordine, eaq; ratione,
qua eſt nata eis conuenire, & ad actionem ordinantur. Sic homo liberè dicitur velle, & nolle;
& id dicitur agere quod vult, quia id agit, quod iudicat ſibi expedire, & quod propria ratione
decernit; quam voluntas ſequitur: & præſertim denominatio tribuitur voluntati, quia ab ea
proximius pendet actio, in eaque extrinſecus per ſuam formam a ratione manantem refulget.

Et quo-

A Et quoniam ex cont. 57. tertij de Anima nonnulla colliguntur satis vtilia, instituto que meo inseruientia; ideo locum illum referam & explicabo. Inquit ibi Philosophus. Imaginatio ex sensibus pendens etiam ceteris animalibus conuenit, imaginatio autem ex consultatione prodiens in solis inest ratione præditis: vtrum enim agat hoc vel illud, rationis est opus, & necesse est vno mensurare, maius enim persequitur; quare potest vnum ex pluribus imaginibus efficere: Et causa hæc est eius, quod opinionem non videtur habere; non enim habet eam quæ ex syllogismo oritur, hæc autem illam, propterea appetitus non habet facultatem consultandi. Vincit autem nonnunquam & mouet voluntatem, nonnunquam voluntas appetitum; ac vt sphæra, ita appetitus appetitum, cum inconrinentia facta est: natura autem semper vis superior, principalior est, & mouet; adeò vt tribus lationibus iam moueatur &c. Ex his collige primùm, ex sententia Aristotelis originem libertatis in ratione esse positam: nam inquit; vtrum enim hoc vel illud agat, rationis est opus. Collige secundò, in homine, vt ad facultates mouentes pertinet, tres considerari motus; vnus, quo ratio excitat voluntatem; alter, quo voluntas appetitum; tertius, quo appetitus voluntatem. Ex quo constat non insulsè eos loqui (vt perperam censuit

B Portius) qui dicunt appetitum moueri; nam Arist. de voluntate, quæ est vis appetendi, ait, quòd mouetur ab appetitu. Tertiò considera, quòd motum illum, quo vnus appetitus alterum mouet, ait similem illi, quo sphæra mouet sphæram. Hoc debet intelligi per ea, quæ a Philosopho dicuntur sub initio Mechanicarum quæstionum: inquit enim circulum vnum mouere alterum, quem tangit in oppositum; ita voluntas & appetitus sensuum in oppositum se mouere dicuntur, & sunt vt sphæræ ab eodem ad idem, ab appetibili ad appetibile tendentes. Quartò considera id, quod dicitur a Philosopho: Necesse est vno mensurare, maius enim persequitur: Hoc sumptum est ex Platone in Protagora, vbi nititur ostendere omnia peccata ex inscitia ortum ducere; & propterea oportere adesse facultatem, quæ comparare ac metiri valeat opposita, vt præstantius eligamus: ex inscitia enim mensurandi & cognoscendi maiorem veriorem que voluptatem, nonnunquam a minori vincimur: hanc mensurantem facultatem tengit modò Aristot. ex cuius recta mensura pendet rectitudo nostrarum actionum. Quintò ex eo quod Arist. inquit (Natura semper vis superior principalior est, & mouet) collige continentem sequentem rationem eique obtemperantem esse affectum secundùm naturam, incontinentem econtra.

Sententia Aristotelis in 3. de anima 57.

Primum q ex Arist. colligit.

Secundũ.

Cõtra Portium.

Tertium.

Quartum.

Quintũ.

C

Soluuntur dubia nonnulla ad Libertatem Arbitrij pertinentia. Cap. XLIIII.

DE re præclara & ardua non tot dici possunt, quin plura dicenda supersint; nec tot difficultatum abscinduntur capita, quin alia emergant: propterea, quanuis ex dictis multarum dubitationum conspicuæ eliciantur solutiones, tamen adhuc dubitare quis posset. Primò quia si voluntas rationem sequitur ex sententia Aristotelis, nec potest aliud velle, nisi id quod ratione fuerit approbatum; profectò alteri subijcietur, nec libera erit. Altera dubitatio est: an, nullâ in nobis vel externa vel interna mutatione facta, sed omnibus eodem modo se habentibus, valeat homo id quod noluit velle, & nolle quod voluit. Tertia: An voluntas sit vis agens, vel patiens. Quarta: an valeat imperare Menti, vt intelligat, ratiocinetur, consultet; ac etiam valeat rationi eius tergiuersari. De prima difficultate dico inanem

D esse hanc consequentiam: Voluntas rationem supponit, ab ea excitatur ac dirigitur, ideo non est libera: inanis autem est duplici de causa. Primò: quia libertas Arbitrij non in eo est posita, vt valeamus aliquid præter naturam, & contra rationem agere; nec propterea euertitur, quia rationem sequatur, nam hæc est natura & conditio eius: ideo inquit Boetius in lib. de Interpret. Nos liberum voluntatis arbitrium non id dicimus, quod quisque voluerit, sed quod quisque iudicio & examinatione colligit. Similiter Plotinus. En. 6. lib. 8. c. 7. inquit: Si quis neget Deum esse liberum, propterea quòd ita dumtaxat faciat, vt se per suam naturam habet, absurdum est; siquis existimet quippiam tunc esse liberum, quando præter naturam facit & operatur &c. Insuper inanis est ea consequentia: quia (vt dixi) mens & voluntas re idem sunt; & idem iudicat, consultat, & quod approbauit vult, & præeligit: immo liberè homo dicitur velle, quia sua consultatione se principium constituit suæ actionis; & ita agit vt ipsemet iudicat, & decernit agendum. Altera dubitatio, quæ erat; an, nulla in nobis mutatione facta, nec interna nec externa, valeamus nolle quod voluimus, & econtra; obscurior profectò est: & rationes, ac opiniones sunt pro omni parte. Aristot. in Tertio Moralium Nicomachiorum inquit, nos esse dominos actionum nostrarum ab initio vsus rationis vsque in finem vitæ, non autem esse dominos habituum: at nos minimè essemus actionum semper domini, nisi liberè possemus nolle quod voluimus, & vice versa: & nisi, cunctis eodem modo se habentibus, posset Voluntas ad opposita tendere: Ideo multi sunt huius opinionis. Arist. tamen oppositum iudicat; manifestè enim

Prima dubitatio.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

Solutio primæ.

Solutio secundæ difficultatis.

Sententia Aristote.

asserit

asserit in 8. Physi. non posse tradi principium alicui motui, nisi motui illi alius antecedat. Insu- A
per inquit, non fieri nouam relationem, non præcurrente aliqua mutatione vel in motore, vel in mobili, vel in vtrisque. Demum addit in octauo cont. hæc esse vera de omni motore, siue moueat per Naturam, siue per Rationem. Propterea non est vera solutio quorundam, qui inquiunt, ostensionem illam Aristotelis vim habere de Deo & eius voluntate, quæ non est nata mutari; non de humana, quæ mutationi est obnoxia. Hæc inquam solutio inanis est; quia Arist. vniuersè de omni agente id esse verum affirmat, & per suam ostensionem de omni motu ostendit, nullum dari motum, cui alius motus non antecedat; quod non esset verum, si, nulla præcurrente mutatione, ex eius opinione posset quis de nolle ad velle transire: immo Arist. in eo cont. 8. etiam mentionem facit de homine, qui per scientiam est principium agendi, cum dicat; Et peccat sponte sciens, cum vtitur scientia præpostere. Ita absolutè & vniuersè inquit non fieri nouam relationem mouentis & mobilis, non præcurrente aliquo motu vel in motore, vel in mobili. Colligamus itaque (quicquid sit de absoluta veritate, cui semper me subijcio) Aristotelem fuisse huius opinionis; quòd, externis & internis omnibus eodem modo se habentibus, non transit homo per voluntatem ex nolle ad velle, & vice versa: nam voluntas debet excitari ab alio; propterea, non variato eo per quod excitatur, ea quoque non variatur. B
Nec ex eo sequitur voluntatem non esse liberam: nam libera est (vt dixi) eo libertatis gradu, qui illi est consentaneus; est enim libera libertate Regia, non Tyrannica, quia vnà cum ratione ad opposita vertitur; ac ita semper suarum actionum homo est dominus. Considerandum tamen, quòd sæpe exigua mutatio in alijs, est causa, vt ex nolle mutemur ad velle: veluti, dum primò non recordamur alicuius, mox recordamur; vel dum primò aliquod non speculamur, mox speculamur. Quærebatur tertiò, an Voluntas sit Vis agens vel patiens. Solutio ex dictis colligitur, nam duplex potest fieri comparatio; prima inter id quod sub voluntatem cadit, actuque prænoscitur vt bonum, & facultatem appetendi; altera inter eam, & actionem mox ex ea prodeuntem: in prima comparatione excitatur, in altera est principium agendi; vt frequenter dicitur a Philosopho in 3. de anima, & præsertim cont. 54. Hinc agens per voluntatem dicitur mouens motum. Erat quarta dubitatio, an Voluntas valeat imperare Menti, vt intelligat & consultet. Respondeo voluntatem non posse id efficere, nisi primò ratione fuerit decretum & iudicatum, quòd bonum est vt intelligat. Sic dicitur homo intelligere quando vult, hoc est ad libitum, dum iudicauerit id bonum esse. At inquit Scotus 28. quæst. quolib. voluntatem contrahere Mentem ad alterum oppositorum, idque colligit ex Arist. 9. Metaphy. cont. C
10. dicente, intellectum indifferentem determinari ab appetitu, nomine autem appetitus voluntatem intelligit. At errat Vir hic acutissimus: quia Arist. eo loci non voluntatem, sed appetitum sensuum denotauit; vt etiam in 3. de anima, dum dixit, appetitum mouere, & nonnunquam vincere voluntatem. Similem sententiam protulit etiam in 3. de anima, 47. inquiens: Præcipiente intellectu, & dicente Mente fugere aliquid, aut persequi; non mouetur, sed per concupiscentiam agit, &c.

Solutio quorundam. Euersio. — *Solutio tertiæ difficultatis.*

Posse hominem varijs modis ad actionem se habere, & Epicureorum sententia reijcitur. Cap. XLV.

Constare cumulatè censeo de Arbitrij libertate, quæ sit cum Platonis; tum Aristotelis sententia. Nam proculdubio & homini, & voluntati, & intellectui libertatem tribuunt, vt eis nata est competere; intellectui vt decernenti, voluntati vt exequenti, homini vt adæquato agenti. D
Et dum dicimus (Id ago quod volo, & quia ita volo) hoc in duplici significatione verum est: Primò sumendo voluntatem pro cupiditate; quasi dicamus, id ago quod volo, hoc est quod cupio; vt euenit de feris, & de homine, in quo cupiditas voluntatem mouet & vincit, vt inquit Arist. Secundò: si propriè usurpatur uoluntas, id agimus quod uolumus; hoc est quod iudicamus, statuimus, decernimusque esse agendum, quod non fit sine ratione. Ita constat, quòd neque uoluntas est serua & intellectus liber; neque econtra intellectus est seruus, & uoluntas libera: sed ambæ hæ facultates liberæ sunt, modo tamen eis consentaneo: at nos sæpe erramus, uel tribuentes uni, quod ei non est natum competere; uel putantes intellectum & uoluntatem omnino differre, cum tamen sint essentia una sola ratione distincta. Insuper ex declaratis colligere ualemus, hominem quinque modis posse esse affectum, dum agit. Nonnunquam munere rationis non utitur, sed ferarum more instinctu quodam naturæ ducitur; ut se habet de pueris, & dementibus: quibus cum non competat consultatio & præelectio, etiam non competit actio, nec usus libertatis. Secundò, cum utatur munere rationis, potest rationis principium esse deprauatum; & tunc per rationem id approbatur, quod sensui uidetur bonum: ac ita conspirant deprauata ratio, uoluntas, præelectio & appetitio; ut se habet in actionibus uiri uitiosi. Tertiò, potest ratio esse recta, & cum ea conspi-

Id ago quod volo, quomodo intelligitur. — *Modus primus non vtentiũ ratione.* — *Modus secũdus improborũ.* — *Modus tertius proborum.*

rate

A rare appetitus sensuum cum uoluntate, & præelectione, ut in Viro probo. Quartò, potest ratio esse recta; sed appetitus sensuum refragatur, dominatur, uoluntatemque superat; ut de incontinente se habet. Demum, potest ratio esse recta, & dominari, quanuis appetitus sensuum tergiuersetur; ut se habet de uiro continente, in quo uoluntas mouet, & superat Appetitum. Et in singulis his quatuor postremis modis seruatur libertas, quatenus semper homo suarum actionum est dominus. At nonnulli potius pecudes quàm Viri, iumentorum licentiam magni facientes, Epicuroque addicti, ita argumentantur: Libertas Arbitrij uel est bona, uel mala: Si mala, malus esset Deus, qui est ipsa libertas, & damnandus esset; quia nos fecit liberos, permittitque esse liberos, libereque agere: Si bona, ut re uera bona est, cur Principes nos uarijs legibus ligant, cur Pontifices & Episcopi non permittunt nos uiuere ad libitum, & liberè? uel enim Deus, uel ipsi errant; non Deus, quare ipsi. Verùm qui ita argumentantur, inter homines secundi generis sunt numerandi, quorum ratio est deprauata, mancepsque facta est appetitionis sensuum: nam Leges a Deo, & Natura ducuntur; ut nos non abutamur, sed rectè utamur libertate. Ideo iure Pontifices, Episcopi, & ministri eorum, nos errantes corrigunt, dirigunt, emendant: & auferunt a nobis, non libertatem, rectumque usum eius, sed dissolutam licentiam competentem iumentis ac feris, & prauum usum libertatis; ut nos non perdamur, sed perficiamur, uerumque finem libertatis assequamur. Ego hac de re, ut etiam de cæteris, id solùm constanter affirmo, quòd decretis sanctæ Romanæ Ecclesiæ est consentaneum: reliqua dicta uolo tantùm, ut constet, quid Plato & Aristoteles senserint.

Modus quartus incontinentium.

Modus quintus continentium.

Ratio quorundam.

Solutio.

B

Finis Secundi Gradus.

FRANCISCI PICCOLOMINEI SENENSIS,

PHILOSOPHIAE DE MORIBVS GRADVS TERTIVS,

De Semiuirtute, & vijs ad Virtutem.

Diuiduntur Semiuirtutes, & ea, quæ sunt declaranda, Proponuntur. Cap. I.

Gradus eleuàtes ad uirtutem. Quæ natura nobis competũt.

QVEMADMODVM ad Regiam Fortunę Dignitatem Necessarium est homini per uarios ascendere gradus; ita ad virtutem bonorum animi Reginam, quæ intrinsecus Regium animum format & constituit, per uarios gradus scandere tenemur. Hinc paratæ sunt illæ, quæ cum uiæ ad uirtutem, tum semiuirtutes dici possunt: de quibus, ut originis ordinem sequamur, antequam de Virtute loquamur, tenemur uerba facere. Viæ, quibus ad uirtutem ducimur & dispositiones, per quas ad easdem paramur, duplices sunt: uel enim nobis per naturam competunt; vel nostra opera, assuetudine, & diligentia comparantur. Si per naturam nobis competunt, duplicis generis esse possunt: uel enim sunt igniculi, semina, & tanquam fomenta virtutum, quæ & Instinctus & Naturales virtutes nuncupantur (& quod dico de feminibus uirtutum, id ipsum de seminibus Vitiorum intelligi volo) uel sunt affectiones animi probæ aut improbæ; vt Verecundia, Misericordia, & harum oppositæ. Si A B

Quę nostra cura parantur.

verò nostra opera, cura, & assuetudine comparantur: uel pertinent ad utrunque sensuum appetitum, & utrique conducunt; veluti est obedientia, per quam & cupiditas, & irascendi facultas ad uirtutem paratur: uel solam rectè afficiunt cupiditatem, & est continentia: vel solam irascendi facultatem, & est tolerantia siue patientia. Hæ sunt viæ, gradus, igniculi, semina, & calcaria; quibus Anima tendit, properat, paratur, & excitatur ad Virtutem; ac per eorum opposita ad vitia. De his ego verba facturus, Primò loquar de semiuirtutibus & affectionibus, quæ nobis per naturam competunt; ac simul de instinctu naturę, Hominisque ad Virtutes & Vitia propensione; ac de cæteris, quæ cum his sunt complicata: Mox agam de obedientia: Tertiò de tolerantia & continentia: Demum perpendam, an homo sciens peccare valeat, & nunquid homo sponte vel iuuitus bonus uel malus reddatur; quorum omnium considerationem cum utilem, tum iucundam illis futuram censeo, qui cum sint Virtutis amici, Ciuiles philosophi reddi cupiunt. C

De Semiuirtutibus nobis per Naturam competentibus. Cap. II.

CVm homines eò iuncti sint, quòd communibus Animæ Viribus ac facultatibus sunt præditi: differunt tamen; quia ratione varietatis temperamenti, distinctæq; constitutionis corporis, quidam ad vitia, alii ad uirtutes, magis uel minus sunt procliues & faciles. Hinc Arist. in sexto Moralium Nichomachiorum, cap. 13. inquit: Singuli enim mores in omnibus hominibus quodam modo uidentur inesse Natura. Nanq; ad Iustitiam, Tēperantiam, Fortitudinem, cęterasque virtutes apti atq; habiles sumus, cum primum nascimur, &c. Hi non sunt verè mores, quia non more & assuetudine acquiruntur; sed similes illis, & in D

eisdem

eisdem versantur cum illis: neque per hos est homo dignus laude vel uituperio, quia non ex
prælectione oriuntur, neque in nostra sunt facultate; sed sunt dispositiones nobis per indiui-
duorum conditiones natura competentes, quibus ad virtutes sumus faciles. Quæ disposi-
tiones; dum ad rationales Virtutes referuntur, constituunt ingenium; dum verò respiciunt
Virtutes morales, nuncupantur Semiuirtutes, & semina propriarum virtutum: in quibus se-
minibus radices suas collocatas habet Nobilitas generis, quatenus est aliquid cum Natura iun-
ctum, & ex ea prodiens; illi enim per Naturam dicendi sunt nobiles, qui huiusmodi virtutum
seminibus sunt fœcundi, & nati sunt alios parere ad virtutem faciles, & accommodatos. Hæc
semina in puerorum recta institutione accuratè inspicienda, dignoscendaq; sunt, nam si fue-
rint praua, pro viribus sunt necanda, vel corrigenda; si fuerint proba, accommodato cultu ad
frugem sunt perducenda. Et enim proba fuerint, non omnes ad omnem actionem reddunt
aptos; nonnulla enim rectè hominem parant ad actiones otij, alia ad eas negotij. Non enim,
(vt dicebat Plato) idem homo ad omnia facilis, & accommodatus esse potest: quorũ differen-
tia accuratè inspicienda, & iudicanda est; & pueri ei vitæ generi sunt destinandi, ad quod per
naturã fuerint faciliores. Hæc semina suis legibus præcipiebant Lacedæmones, vt primò per-
quirerentur, ac internoscerentur; vt mox vnusquisque eam duceret viram, cum eaq; arte, & di-
B sciplina quasi cum coniuge nec tereretur, quæ suis seminibus cõgruenter responderet; ex qua
Proles semper Generosa, & formosissima consurget: cum ex aduerso ex pugnantium conne-
xione monstra prodeant, ac degenerationes; vt ex coniunctione Ixionis cum nebula, imaginẽ
Iunonis præseferente, centaurum fuisse genitũ fingunt poetę: & iure quidẽ; nam (vt latissimè
ostẽdit Plato in 6. de Rep.) ex pugnante connexione disciplinę, & ingenij hominũ, ortũ ducunt
Philosophiæ bonarumq; Artũ degenerationes ac peruersiones; cum ex aduerso ex cõgruente
copula speciosissima prodeat proles. Ideo inquit Plato in 6. de Legibus. In omnibus viuẽtibus
prima ipsa germina, si aptè cœperint ad Naturæ suæ virtutem, vim habent summam ad finem
sibi debitum imponendũ: quod & in plantis seruatur, & in brutis tum syluestribus, tum etiam
mansuetis, & in hominibus; hominem autem mansuetum animal esse dicimus: Porro si cum
Natura Fœlici rectam quoque disciplinã fuerit assecutus, in diuinissimum mansuetissimumq;
animal solet euadere: si verò non satis aut non bene fuerit educatus; ferocissimum omnium,
quæ in Terris nascuntur, animal redditur, &c. Id ipsum latius in 6. de Rep. patefecit, & præter
C cætera inquit. Est igitur (vt arbitror) consentaneum naturam optimã, si aduersa forma nutria-
tur, deteriorem euadere, quàm ignauam. Quam sententiam approbauit etiam Arist. in suo pri
mo lib. de Rep. & quotidie approbat experientia. Hęc semina quatuor quasi fœcundissimis spi-
ritibus ad optimam frugem perducuntur, quorum duo nos respiciunt, & sunt Timor infamiæ,
& desiderium honoris: hæ namque sunt duę alæ, quibus anima nostra ad supera eleuatur; ex
quibus prodeunt continentia, tolerantia, verecundia, pœnitentia, & similes salutares affectio-
nes. Tertius spiritus respicit Deum, & est Amor Dei. Quartus proximum, & est dilectio pro-
ximi, ex quo oritur Misericordia. Hæ sunt radices, semina, & auræ; quæ saluberrimam Virtu-
tis plantam in animo rectè affecto fœlicissimè pariunt, partamque augent, & perficiunt.

Semina virtutũ sunt fundamentũ nobilitatis.

Plato.

De Instinctu Naturæ, Cap. III.

CVm consideratione semiuirtutum; & præsertim cum ea, quę est igniculorum virtu-
tis, & Naturalium propensionum; summopere est coniuncta consideratio Instinctus
naturalis: qui vt minus a cæteris est explicatus, ita exactius & diligentius nobis consi-
D derandus occurrit. Et quoniam instinctus Naturalis sub instinctu vniuersè sumpto
collocatur, ideo ab hoc genere ordiar. Instinctus, qui Græce [illegible] dicitur, nil aliud est, nisi in-
terna ad aliquid agendum, vel dicendum, vel recipiendum facilitas, & instigatio. Quæ inter-
na instigatio vel est Diuina, vel Naturalis, vel præter naturam. Diuina instigatio est Prophetia,
& omnis per numen supernum in Animam hominis inspiratio (quicquid hac de re sentiat
Aristot. non enim hoc est pręsentis considerationis.) In hac significatione Cicero in libro de
Diuin. dixit; Animum a corpore abstractum Diuino instinctu concitari, & Oracula Diuino
instinctu, afflatuque fundi, ac in Tusculanis asseruit, Poetas Carmina non sine cœlesti aliquo
mentis instinctu fundere: qua de re multa dicuntur a Platone in Dialogo de furore Poetico.
Alia interna instigatio ferè huic aduersa, est ea; quę præter Naturam dicitur; qualis est insa-
nia, & furor ex deprauata corporis affectione prodiens. At hęc duo instinctuum genera ne-
quaquam modò consideranda occurrunt. Datur Genus Tertium inter hęc medium, & dici-
tur Instinctus Naturalis; qui magna latitudine præditus est. Nã dum latè sumitur, initium reci-
pit a prima Materie; quæ cum sui Natura apprime sit parata recipere formas, dicitur facilis,
& propensa ad eas: quę propensio modo aliquo dici potest instinctus, insequẽs Naturam eius,
eamq; in suum finem dirigens. Extenditur Secundo ad Simplicia corpora; quæ interna qua-
dam

Instinctus vniuersè triplex est.

Diuinus.

Instinctus pręter Naturam.

Instinctus Naturalis.

Materies.

Elemẽtorum.

dam propenſione, inſtinctuque Naturæ ſuum quærunt locum: quod etiam competit Mixtis, A
Plantarũ. vt ex eis conflata ſunt. Tertiò clarius incipit refulgere in Plantis: in quibus inſpicimus ſeminum productionẽ pro generatione ſimilium, conſideramus varias eorum Sympathias, & Andipathias Naturales; ſeruamus ſolo inſtinctu Naturæ radicibus infera, folijs, & ramis ſupera petere.
Animaliũ. Quartò in Animalibus, quia eorum opera ſunt eminentiora, clarius adhuc Naturæ inſtinctus refulget: inſpicimus enim Araneum miro quodã modo telas formare, hirundinem conſtruere nidum, formicas grana pro futura hyeme recondere; Apes ſuum ducem ſequi, fauoſque conſtruere; Aues nonnullas pro varietate temporum loca mutare, Ceruum pro euellenda ſagitta ſibi infixa dictamo vti, Hirundinem pro cura oculorum celidonia; aliaque animalia innumera efficere, quæ præſeferre videntur rationem.
Opinio Porphyrij & Plutarchi. Immo Porphyrius in libro de Abſtinentia ab eſu carnium ob huiuſmodi opera iudicauit ea animalia prædita eſſe ratione, & per rationem ea efficere; vt etiam cenſuit Plutarchus, & ſuſpicatus eſt Galenus. At cum re vera huiuſmodi Animalia ſint expertia rationis, putandum eſt per Naturæ inſtinctum ea efficere.
Hominis. Demum Naturæ Inſtinctus in homine eminentiſsimè fulget; qui per internam inſtigationem dicitur expetere ſcientias, & ad Dei cultum eſſe paratus. At cum tam latè vſurpetur B
De ſolo Animaliũ inſtinctu agendum, qui magis proprie inſtinctus dicitur. hic Naturæ inſtinctus, ego, derelicta humiliore parte, de Illuſtriore loquar; de eo nempe inſtinctu, qui in ſolis animalibus refulget, & magis propriè eo nomine deſignatur. Huiuſmodi inſtinctus Naturæ diuiditur; vel enim eſt communis uniuerſis animalibus, ueluti uitam pro facultate tueri, & ſimilium procreationem optare; vel eſt diſtinctarum ſpecierum proprius.
Inſtinctus cõmunis. Inſtinctus proprius ſpecierũ. Inſuper uel eſt inſtinctus uniuerſæ ſpeciei, uel quorundam indiuiduorum tantùm. At qui indiuiduorum quorundam eſt, non propriè dicitur inſtinctus Naturæ; ſed potius indiuiduorum conditio, ſequens proprium temperamentum eorum. Natura enim ęqua parens eſt, & conſimilis omnibus ſub ſpecie contentis; quia tàmen ea indiuidua id habent, non aſſuetudine, & diſciplina, ſed ab ortu, propterea aliquando ille quoque Naturæ inſtinctus dicitur: ueluti dum dicimus Naturæ inſtinctu Achillem Arma magnifeciſſe, Platonem Libros, ac ita de cęteris? Nos tamen inſtinctum magis proprium conſiderare tenemur, ex cuius explicatione cęteri fulgebunt. Hic itaque ſpecierum animalis inſtinctus, inſequitur propriam eorum Naturam; & modo quodam eſt idem cum ipſa Natura, non ſecus, ac affectio propria cum ſuo fundamento. Et quia Natura eorum propria eſt Anima, ideo Animam comitatur; adeò vt Naturalis inſtinctus formicæ ad grana condenda ſequatur conditionem Animæ eius.
Anima cõſideratur, & vt Natura, & vt cognoſcens. Verùm Anima animalium dupliciter cõſideratur: primò vt cognoſcens; & hac ratione, quæcunque ex ea prodeũt, minimè ex inſtinctu Naturæ prodire dicuntur: ſecundò conſideratur vt forma materiei, quæ talis Natura eſt; ac ita quæcunque eam ſequuntur, ab eaque fiunt, dicuntur fieri inſtinctu Naturæ. C
Diluitur apparens contradictio in Ariſtotile. Ex quo colligo, quòd, cum Ariſtot. in ſecundo de Anima, cont. 156. dicat, ea opera fieri ab Animalibus per Phantaſiam, & in ſecundo Phyſicorum, cont. 80. aſſerat fieri inſtinctu Naturæ; minimè pugnantia profert: fiunt enim per Phantaſiam, ducente inſtinctu Naturæ: Veluti cum formica grana colligit, ad id efficiendum inſtigatur non per notitiam futuræ hyemis, cuius eſt ignara, ſed per commotionem ſequentem animam eius vt Natura eſt: vt autem id efficiat, utitur cognitione ſenſuum & Phantaſiæ, necnon memoria; Dux tamen eſt inſtinctus Naturæ, cętera ſunt veluti inſtrumenta ei famulantia, ac inſtinctum perficientia. Inſtinctus ſemper eſt conſimilis, ideo opera eorum animalium, vt prodeunt ex inſtinctu, conſimilia ſunt: Notitiæ, & Phantaſmata rerum, in quibus ea opera uerſantur, ſunt uaria, ac inde prodit Varietas operum; ueluti quòd formica ex hoc cumulo potius, quàm ex alio grana ſumat, & in hoc potius, quàm in alio loco ea recondat, ex cognitione variorum ſenſilium pendet. Inſuper hæc animalia, quæ inſtinctu Naturæ operantur, nonnunquam cognoſcunt finem, cuius D gratia operantur: veluti Araneus formans telas iudicat ſe id facere pro ſibi parando alimento, frequenter tamen illum non cognoſcunt: veluti procliuia ſunt animalia ad coitum; non tamen cognoſcunt illum dirigi ad prolem, & conſeruationem ſpeciei.
Finis inſtinctus. Vnde ortũ ducat. Literę enarrantes prouidentiam Dei. Definitio. Ex his conſtat, quid ſit Naturæ Inſtinctus, & quibus propriè competat: propriè enim ſolis animalibus competit; finis eius eſt perfectio ſpeciei animalis, cui competit. Natura enim res procreat, eas in finem inſtigat, traditque eis facultatem illum aſſequendi. Primum principium, a quo manat huiuſmodi inſtinctus, eſt Deus; qui cum ſit ipſum bonum, cunctis inſerit Characterem boni eis accommodatum, per quem in proprium bonum conſpirant: & hęc eſt admirabilis prouidentia Dei, cuius imago in rerum gradibus ſplendidiſsima fulget; Naturæ enim rerum ſunt tanquam literæ admirabilem Dei prouidentiam enarrantes. Demum ex cauſarum omnium explicatione hanc Naturalis inſtinctus definitionem colligo. Naturalis inſtinctus propriè ſumptus, eſt inſita per Naturam inſtigatio; inſequens Animam animalium, vt talis Natura eſt; Diuina prouidentia eis inſerta, vt ſuam perfectionem aſſequantur. Non me latet Fracaſtorium Virum doctiſsimum, lib. 2. de Intellectione, ſecus de inſtinctu Naturali ſenſiſſe: ac illum circumſcripſiſſe, quòd ſit Motus partium Animalis in toto animali, in ipſo ex diuerſis ſpeciebus in anima uario modo apprehenſis conſurgens. At quam rectè alij iudicent.

Prope-

A

Proponuntur, & diluuntur nonnulla dubia ex dictis emergentia. Cap. IIII.

EX his, quæ de Naturali instinctu dicta sunt, tres emergunt difficultates; quas singulatim reseram, & diluam. Dictum est, quòd cum in iumentis & feris ad aliquid efficiendum hæc duo conspirant, instinctus Naturæ, & cognitio; instinctus Naturæ præcurrit, & est tanquam Dux; cognitio verò tanquam instrumentum necessarium ei inseruiens: hoc videtur dubium; quia Anima nobilior est vt cognoscens, quàm vt natura est: vt enim cognoscens iudicium superaddit, quod ei non competit vt Natura est: Dux autem id censeri debet, quod est præstantius & cognoscit. Cui difficultati respondens dico, Naturam in bonum tendere, ad bonumque conspirare non propria facultate, sed directam ab alio: ducitur enim & instigatur ad bonum, quia pendet a bono, & est quædam boni participatio: propterea tunc cognitio dicitur famula instigationis manantis a primo principio, vt bonum est. At oritur Altera dubitatio, Num in homine ratione humanæ Mentis locum habeat Naturalis instinctus: & si in eo locum habet, num etiam locum habeat in Intelligentijs, & Deo. Pulchra profectò est hæc consideratio: apparet enim in homine ratione Mentis eius locum non habere; quoniam Mens non est Natura, sed supra Naturam: & ideo ei non potest competere instinctus Naturæ, qui Naturam sequitur, & modo aliquo est idem cum ipsa Natura. Respondens huic difficultati dico: Si homo consideratur ex parte formæ mixti, & facultatis Animæ Nutrientis & Sentientis, quæ Naturæ sunt, vt dicitur ab Aristotele in 1. de partibus Animalium; proculdubio ei competere potest instinctus Naturæ: ita Naturæ instinctu Mortem timet, Vitam appetit, concubitum quærit, & similia. At si consideratur ratione Mentis, cum Mens non sit Natura, sed supra Naturam; illæ instigationes ad bonum & verum, ad cultum Dei, & similia, potius Diuini contactus, Diuinæque commotiones dici debent, vt nuncupabantur a Diuino Iamblicho, quàm propriè instinctus Naturæ. Quòd si etiam Naturæ instinctus nuncupantur, vt dicuntur a Cicerone in lib. de Diuinatione; quia de vocibus lis esse non debet, eatenus censeri debent instinctus Naturæ, quatenus Naturæ nomen ad omnem essentiam & conditionem rerum extenditur: in qua significatione Cicero libros construxit de Natura Deorum. Et hac quoque consideratione non esset absurdum instinctum Naturæ modo aliquo tribuere Intelligentijs: Deo tamen minimè competit, nisi penitus per metaphoram, & eminentissimè. Ratio est: quia instinctus Naturæ præsefert ac indicat quod pendeat ex alio priore, a quo dirigatur, quod Deo non competit: de Deo solùm dicere valemus quòd sui Natura & conditione est aptus effundere & liberalissimè impartiri munera sua. Dubitatur postremò, in quo maximè refulgeat Naturæ instinctus propriè sumptus. Et proculdubio dicendum est maximè refulgere in Iumentis & feris, insuper in pueris. Et ratio est; quoniam hæc Naturam sequuntur; hæc eò tendunt quò per Naturam diriguntur; hæc si quid efficiunt admiratione dignum, cum careant ratione, dicuntur id efficere instinctu Naturæ: qui instinctus nonnunquam dicitur appetitus, & Prudentia Naturalis, quia præsefert vmbram Prudentiæ; vt constat ex proœmio Metaphysicæ. Hinc, dum Naturæ vires inspicere cupimus, eorum opera consideramus. De homine iam ratione vtente secus se habet; ille enim; cum vtatur consultatione, fit sui iuris, fit Vera prudentia præditus; edit opera, quæ sua sunt non Naturæ; nec amplius solo Naturæ instinctui subijcitur, sed supra illum eleuatur, eique dominatur & præest.

Prima dubitatio. Solutio. B Secunda dubitatio. Solutio. C Instinctus Naturæ quomodo competat Intelligentijs. Cur Deo instinctus nō conueniat. Tertia dubitatio. Solutio.

D

An Homo per Naturam ad Virtutes, vel ad vitia potius sit procliuior: Cap. V.

EX his, quæ de Naturæ instinctu, necnon de Virtutum ac Vitiorū seminibus dicta sunt, pulchræ considerationis se nobis offert occasio; & est, an Homo per Naturam ad Virtutem, vel potius ad vitia sit procliuior; & iure profectò: nam humana conditio adeò est anceps & dubia, adeoque tenebris inuoluta; vt ignoret homo, quò tendat, nesciat quid expetat, ignoret ad quod oppositorum sit procliuior: hinc pro omni parte rationes efficaces, auctoritatesque grauissimæ afferri possunt. Quòd magis ad vitia simus proni, sensibus omnibus compertum ac manifestissimum redditur; singuli enim nos ad vitia inuitant, ad eaq; nos trahunt præcipites. Cum igitur omnes a sensibus vitam auspicemur, primoque vitam sensuum viuamus; sensus autem omnes voluptatem sequantur, voluptasque (vt dixit Plato) sit esca vitiorum; iure optimo omnes per naturam ad vitia sumus procliues. Id ipsum vnusquisque in semetipso experientia cognoscit: nunquam enim desinit interna nostra corporis Aeua, ac coqua fragilitas, Virilem partem, nempe rationem, tentare; quousque eam non subijciat vitio:

Hominem ad Vitia esse procliuiorem.

Intemperātia est seminariū omniū vitiorum.

vitio: quod facilè consequitur, cum homo tactu sit præditus exactißimo, & propterea ad voluptatem corporis maximè sit procliuis; Voluptas autem corporis intemperantiam parit, omnium vitiorum seminarium. A Præterea eadem sententia ex eo colligi potest, quòd omnes naturæ quadam propensione ardua declinamus, sequimur facilia: descensus ad vitia facilis est, & iucundus; Ardua, sensuique molesta, est via virtutis: facilis dicitur descensus Auerni; at reuocare gradus, hoc opus, hic labor est: Inuia virtuti nulla est via, plana & multiplex est via vitij. Ideo rectè Synesius dixit: Maxima sine labore consequi, proprium diuinitatis est bonum; a nobis autem nedum virtutes, verum cętera quoque præclara sudore queruntur. Eadem opinio confirmatur, quoniam Natura vel est materies, vel forma materiei iuncta, vt patet ex 2. Physicorum: & quoniā omne ducit ad id, quod est sui generis; propterea per vtramque Naturam ad corporea materieique consentanea trahimur, eisque mancipamur. Hoc indicarunt Academici per egressum animæ a se, progressumque ad corpus: Hoc Theologi verum inspicientes manifestarunt per lapsum primi parentis, ex quo innumeræ imbecillitates, variaque fomenta vitiorum prodierunt: Hoc Philosophi retulerunt ad connexionem materiei cum priuatione; ex qua connexione varia prodeunt mala, innumeræque mutationes eum interitu complicatæ. Cum itaque simus materiei & corpori iuncti; nobisque insita sit peccati esca, internumque calcar, quo ad vitia inuitamur & concitamur; iure non ad virtutes, sed ad vitia dicimur procliues. B Hinc Plato in 2. de Repub. Poetam commendauit ita canentem.

Mortales vitium penitus labuntur in omne
Præcipites, quoniam facilis via ducit ad ipsum;
Hoc quia vel nobis iam tum nascentibus hæret. &c.

Stoici.

Et quicunque hæc inficiaretur, proculdubio sibimet aduersa enunciaret: vnusquisque enim in seipso experitur, quàm vehementer ad vitia trahatur, quàm ægrè ab eis se abstineat, quàm molesta ei sit continentia, quàm ardua tolerantia; nec tam raræ essent virtutes, nisi adeò ardua ad eas nobis esset parata via. Quam difficultatem considerantes Stoici neminem dixere fortem; nisi eum, qui primò se vicisset. Seneca affirmauit: Multos rexeris, si ratio te rexerit; magnum imperium regit, qui sibi dominatur; fortior est qui cupiditatem vincit, quàm qui superat hostem. Et Salomon exclamauit: Fortior est expugnator animi expugnatore vrbium. Et D. Paulus; quamuis superno lumine illustratus, quamuis iam purgatus, diuinoque robore munitus; tamen vt viuens, ac vt sensibus iunctus, internam illam pugnam persentiebat: ideo ad Rom. 7. conquerebatur inquiens; Sentio aliam legem in membris meis repugnantem legi C Mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati; quæ est in membris meis. Et hac ratione sæpe internus homo de externo, bonus de malo, rationis particeps de corporeo conqueritur. Ex quibus luce clarius constat, nos per naturam ad vitia præsertim esse procliues. Ideo interrogatus Pythagoras, quid verißimè diceretur, quòd homines mali sint, respondit. Et accommodatè Prisci, qui simul & Poetæ & Sapientes erant, veritatem hanc commento Herculis patefecerunt; qui magno conatu, summisque viribus terrena monstra, hoc est vitia ex corpore prodeuntia superauit: indicantes nos viribus Herculis egere, vt propensiones ad vitia vincere valeamus; quod adeò est difficile, vt qui id facit, Mundum vicisse dicatur.

Quid sit Mundum vincere.

Rationes pro parte aduersa. *Cap. VI.*

Hominem procliuiorem ad bonum.

SVmmopere vnusquisque mirari potest, quomodo id contingere valeat; vt homo per Naturam ad uitia, ad deprauationem, ad mala, longè sit procliuior, quàm ad uirtutes & bona; & iurè profectò: nam omne a bono ut a parente pendens, imaginem seruat boni, D & ad bonum per naturam est procliue; cum autem homo nedum a bono pendeat, verùm insuper ad eius imaginem dicatur factus, quod eius præclarißimum est priuilegium; maximè quoque ad illud facilis & procliuis iudicari debet. Quod confirmatur: quia Natura ut mater optima, ut Dei famula, nedum res generat, uerùm insuper eas in congruentem finem dirigit: ita grauia naturæ interna commotione feruntur ad medium, leuia eleuantur, iumenta & feræ instinctu naturæ sui salutem & perfectionem quærunt; quomodo igitur solus homo a Natura negligitur? & nedum negligitur, uerùm (quod deterius est) ad sui perniciem ac deprauationem deducitur? Præterea: Si materies a Deo longißimè distans expetit diuinum bonum, ut dicitur in primo Physi. 80. homo mortalium omnium præstantißimus, Deoque proximus, quomodo ad optimum maximè omnium non erit facilis? res enim quò propinquiores sunt fini, eò uelocius per naturam in eum tendunt, uehementiusque illum expetunt. Quod etiam homini præsertim conuenire deberet: quia uerus homo per Mentem & rationem constituitur; Mens autem, ut diuina, id solùm optat, quod diuinum est; unumquodque enim ad id tendit, idque appetit, quod se est præstantius: quare Mens actioni destinata, bonum ad actionem pertinens; Mens inspectrix bonum in contemplatione collocatum quærere & optare debet;

A debet; & ad id per naturam esse procliuis. Quod etiam ostenditur: quoniam nedum Gradus rerum natura cõstantium, verùm insuper omnis Ars, omnis methodus, omnis actio, & prælectio bonum quęrunt: vt in principio Moralium Nicomachiorum asseritur. Cum autẽ homo nedum Natura, verùm insuper Arte, & Prælectione viuat, solusq; sit summi boni capax; maximè omnium debet esse facilis, & procliuis ad Virtutem, & bonum. Præterea Boni conditio & natura est, vt expetatur ab omnibus; nam bonum dicitur, quod omnia appetunt, sub initio primi Moralium Nicomach. Malum solùm ex euentu, nunquam primò & per se optatur, vt in lib. de Diuin. nomin. asseruit Dionysius Areopag. dum autem absolutè loquimur, id inspicere debemus, qđ est per se; vt docet Arist. in 1. Phys. quare homo nõ ad vitia, sed ad solam virtutem absolutè, & per se debet iudicari procliuis. Cõfirmatur, quia (vt inquiunt Academici) perinde se habet homo ad virtutes, ac se habeat ad scientiã: at omnes homines Natura scire desiderant: omnes igitur homines ad virtutem, & bonum per Naturam sunt faciles, & procliues. Quare si bonum vt parentem inspicimus, homo est ei ualde similis: si Naturæ vires perpẽdimus, homo optimè per naturam constitutus est: si ad finem conuertimur, solus inter mortalia est summi boni capax: si ordinem perpendimus vniuersi, homo mortalibus præstat. Si Dei Prouidẽtiam B consideramus, exactißimè curatur: si consultationem, & rationem inspicimus, solus homo his vtitur. Quare multiplici ratione iudicari debet, maximè omnium ad Virtutes, & bonum facilis, & procliuis: non autem ad vitia, & malum, vt vox communis affirmat.

Opiniones aliorum referuntur: Cap. VII.

DE re satis dubia, & perplexa variæ sunt virorum sapientum opiniones: nam in tenebris homines incerto gressu dubij uagantur, in sola luce rectè meant, viam conspicuè intuentur, vnaq; progrediuntur. Putarunt Stoici omnes homines per naturam ad solam virtutem esse procliues, uitium autem extrinsecus accedere, nullamq; radicem, & semen in nostris animis per naturam poßidere: quorum sententia rationibus nuper relatis satis conspicuè potest confirmari; illis tamen ea aduersantur, quæ pro aduersa parte dicta fuerunt. Hinc Galenus in eo libro, ꝙ animi mores sequantur corporis temperaturam, aduersus Stoicos disputans, inquit. Nos inspicimus pueros minis, ac redargutionibus, vi quadam C corrigi, & per congruentem uiam ad uirtutem dirigi, non autem suæ Naturæ facilitate in illa tendere. Propterea ex aduerso dixere alij, omnes homines per Naturam ad vitia esse propensos; quatenus omnes iuncti sunt cum priuatione, cum carne, cum sensibus; quibus reddimur ad uoluptatem, ad uehementes perturbationes procliues, quæ sunt irritamenta malorum omnium. At hi non patefaciunt, quomodo in solo homine euertatur ea communis regula, & Naturæ Lex, vt omnia instinctu Naturæ bonum, suiq; perfectionem quærant, cum tamen in eo maximè videatur debere seruari. Propterea nonnulli se medios constituerunt, & dixere quosdam, ac eos quidem paucos, ad uirtutem esse faciles; plurimos verò ad vitia esse propensos, è quorum numero fuerunt Astronomi, & Galenus: verùm Astronomi id retulerunt ad cęlorum motum, syderum aspectũ, planetarumq; dispositionem: Galenus verò ad temperamẽta; quorum nonnulla, pauca tamen, adeò congruenter se habeant, vt ad bonos mores reddant homines faciles, & procliues. At hæc quoque sententia dubia est: quoniam ea, quę ex natura pendent, uel semper, uel frequenter eodem modò se habent; & opera naturæ, nisi semper, saltem frequenter seruant naturæ leges: at officium Naturę est res dirigere ad bonum: quare nisi semper, saltem frequenter, homines ad illud deberent esse procliues: & præsertim, quia in cæteris D omnibus hoc seruari inspicimus, vt per naturam dirigantur ad bonum, quare propensio ad malum est dispositio pręter naturam; id autem, quod est pręter naturam, rarũ est, & minimè diuturnum. Præterea quomodo est rationi consentaneum, ꝙ Cęli, eorumq; sydera, quę proximè famulantur summo bono, & omnia mortalia fouẽt, ac perficiunt; Hominem mortalium omnium præstantißimum ad malum, & vitia magna ex parte reddant procliuem?

Stoici. Galenus. Alia opinio. Instantia. Astronomi. Galenus. Instantiæ aduersus eos.

Resolutio Difficultatis. Cap. VIII.

CVm cæterorum sententiæ apparuerint dubiæ; nec constet per earum fundamenta, quomodo dilui debeant pugnantes inter se rationes; propterea, vt conspicua appareat resolutio, duas profero assertiones: quarum prima est; Omnes gradus rerum Natura constantium, instinctu naturæ, & per se bonum quærunt. Altera est; homo ex euentu per Naturæ principia ad uitia propensior est, quàm ad uirtutem, quanuis simul ad solum bonum dicatur esse procliuis. Et pro veritatis elucidatione præaccipienda sunt nonnulla: quorum primum est, omnia per internam Naturę commotionem appetere bonum,

Opinio propria. Prima assertio. Altera. Declaratio.

I non

Cũcta proxime quærunt bonũ proprium.

non tamen omnia proximè idem bonum optare, sed illud quod suæ Naturæ & conditioni est A
accommodatum. Hoc sumitur ex Aristo. in 1. Moralium Nicom. cap. 7. ita Medicus sanitatem, Miles victoriam appetit, Leuia locum superum, Grauia inferum. Pari ratione gradus animæ, & per eos gradus viuentium bonum sibi accommodatum quærunt: viuentia vitam plantæ, quærunt bonum plantæ; vitam sensus, quærunt bonum sensuum; viuentia vitam Mentis, optant, & per naturam quærunt bonum Mentis.

Duplex in hõie Gradus & propensio.

Accipio secundò duplicem reperiri in homine gradum, & duplicem eis respondere appetitum & propensionem: vnus est gradus sentientis & corporei hominis, cui respondet appetitus sensuum: alter est gradus eminentioris hominis per Mentem constituti, cui respondet voluntas & prælectio: ac vnusquisque appetitionis gradus tendit ad illud bonum, quod per facultatem sibi respondentem fuerit approbatum. Accipio tertiò integrum & absolutum agens in homine suo munere fungente, non esse gradum vnum

Totus homo ẽ agẽs adæquatũ, Vnus Gradus in homine cum altero pugnat.

eius distinctum ab altero, sed complicatum ex vtrisque; adeo vt homo ratione & sensu vtens agere dicatur; actiones enim totius compositi esse dicuntur, vt etiam asseritur ab Aristotele in primo de Anima, 65. His quartò addo, quòd; quamuis vnus hominis gradus per Naturam alteri inseruiat, & sensus sit minister rationis, ratio verò dux sensuum; tamen bonum proprium vnius sæpe pugnat cum bono alterius: ratio distrahit a bono corporis, illecebræ autem sensuum auertunt rationem a bono mentis; sensus trahit deorsum ad corpus, Mens sursum reuocat: inde interna lis oritur soli homini competens, quia solus homo est connexio diuinorum & mortalium. B

Absolutũ hominis bonũ quod nam sit.

Accipio quintò, quod; cum omnis gradus hominis per naturam aspiret ad bonum proprium, quia tamen denominatio sumitur a principali, quod composito conuenit ratione partis præstantioris; ideo absolutè hominis bonum illud esse dicitur, quod Menti est consentaneum; & tunc homo absolutè dicitur ad bonum procliuis, dum facilis est ad bonum Mentis.

Homo maxime propensus ad bonũ sensuum.

His demum addo, homines per Naturam maximè esse propẽsos ad bonum sensuum: Ratio est, quia omnes incipimus viuere vitam sensuum; sine sensu nec esse, nec cognoscere, nec quicquam agere valemus: cum autem sensus nos inuitent ad bonum sui gradus, quòd est bonum corporis, & uoluptarium, quod nos auertit a bono mentis; iure optimo colligimus; hominem per omnem sui gradum, & per se expetere bonum; ex euentu tamen, ob connexionem duorum graduum, sensus scilicet & rationis, & quia bonum unius auertit a bono alterius, dicimus hominem per Naturam ad Vitia esse procliuem. Ex quibus patet uniuersæ difficultatis resolutio, & quomodo intelligi debeant rationes pro omni parte formatæ. Hoc tamen pro exacta ueritatis cognitione addere debemus cum D. August. 14. de Ciuit. Dei, capit. 3. fallam esse Platonis, & Philosophorum sententiam, corpus & carnem esse causam malorum C
morum, ac originem uitiorum: nam ex fide scimus corruptionem corporis, quæ grauat animam, non peccati primi esse causam, sed pœnam; nec caro corruptibilis animam peccatricẽ, sed anima peccans fecit carnem corruptibilem esse: ex qua carnis corruptione licet cõsurgant quædam irritamenta uitiorum, & desideria praua; non tamen omnia deprauatæ uitæ uitia tribuenda sunt carni. Sed hæc Theologis derelinquamus.

Quomodo cæterorum opiniones aliquid Veri includant.
Cap. IX.

In qua significatione sententia Stoicorum sit vera.

EX præcedente elucidatione satis conspicuè elici potest, ceterorum opiniones aliquid veri includere, nec omni ex parte cum uero pugnare. Nam primò cum Stoicis dicere possumus, omnes homines per naturam esse procliues ad bonũ. Primò, quia uterque hominis gradus per naturam proprium bonum querit, & optat. Secundò, quia homo D
præsertim non ille corporeus est sensu cõstitutus, sed superior mente formatus; qui ad verum bonum est procliuis:

Quomodo malum extrinsecus accedat.

ita dicimus malum extrinsecus accedere, quia a nullo optatur ut malũ; ac insuper, quia non ex potiore hominis parte, sed ex materie, priuatione, imbecillitate, & non ente nobis permixtis ortum ducit. Insuper ex aduerso dicimur omnes per naturam ad malum esse procliues, quia consideramus completum, & absolutum agens, ex utrisque gradibus cõflatum:

Qua ratione homo ad malum dicatur procliuis.

quod cum necessariò utatur sensibus, & per naturam insita habeat semina, & fomẽta uitiorum, quatenus bonum proprium sensuum frequenter pugnat cũ bono mentis, dicitur per naturam, ut ad uoluptatem, ita ad uitia esse procliue. Demum facta comparatione inter uaria hominum temperamenta, quia nonnulli magis, alij minus inuitantur ad uitia; & pauci inueniuntur, qui leuiter, & obscurè incitentur ad ea; propterea cum Galeno, & Astronomis dicere possumus, multos homines ad uitia, paucos ad uirtutem esse procliues. Patet itaque uniuersam difficultatem, necnon distinctionem hominis ab alijs, ex eo pendere, quia in solo homine duo connectuntur principia ad uaria, & distincta procliuia:

Interna hominis pugna.

de quibus ea sentẽtia uera est, quòd non possumus duobus dominis seruire; ac de eisdem dicitur, duos nobiscum oriri, & cõniuere Dæmones ad opposita inuitantes; ex quibus ea pugna oritur nobis coæua, quæ per Philosophiam

phiam

A phiam componitur. Ideo Philoſophia a Platone dicta eſt pręclara Harmonia: & Socrates malle dicebat, vt Lyra ſibi diſſona foret, ac Chorus quem duceret, pluresq; alios homines ſibi eſſe aduerſos; quàm vt ipſe vnus ſibi ipſi contrarius, & diſſonus eſſet. Hæc autem interna pugna homini conuenit, cum ob ſuæ conditionis neceſſitatem (non enim in mortalibus ſeruari poteſt mens ſine ſenſu, & gradus ſuperior ſine inferiore) tum vt Virtus eius magis fulgeret, præſtantior appareret, ac magis ſua eſſe videretur. Virtus enim in arduis refulget.

De Obedientia. *Cap.* X.

INter Semiuirtutes, ſiue vias ad Virtutem, quæ ad noſtram curam, & diligentiam pertinent, iure optimo prima ſe nobis offert Obedientia: ea enim apta eſt rectè componere omnes animi noſtri appetitiones; & eſt radix, ſemen, & cultus omnium virtutum, quę in more ſuat poſitæ: de qua loquuturus; conſiderabo primò, quotuplex & quid ſit; mox, quibus conueniat; tertiò, vnde ducat ortum; demum, quos vſus præbeat. Ordiens a primo; Quæ-
B ritur, quid ſit Obedientia. Pro notitia conſiderandum, obedientiam dupliciter vſurpari; cum pro principio proximo, per quod obtemperamus; tum pro actione ex eo prodeunte; hoc eſt pro actu primo, & ſecundo: nunc conſidero obedientiam non pro ſecundo, ſed pro primo actu, ex cuius notitia eius actio elineſcet. Hæc obedientia latè ſumpta, eſt diſpoſitio, qua vnum alteri ſubiicitur, implens mandata eius, quę duplex eſt. Vna communis totius vniuerſi, qua infera ſuperis, & creaturæ creatori obtemperant. Altera eſt partium, & præſertim in homine conſideratur, quæ adhuc eſt duplex: vel pertinens ad externa, vel ad interna. Ea, quæ reſpicit externa, duplex eſt; vna Ciuilis, qua populi obediunt Principi: altera domeſtica, qua ſerui domino, & filij parentibus obtemperant. Interna obedientia eſt ea, qua vna animæ facultas alteri obtemperat; vt ſenſus rationi. Inſuper hoc proximum obediendi Principium duplex eſſe poteſt: vel leue, & facilè mobile; & dicitur diſpoſitio: uel firmum, & conſtans; quod nedum diſpoſitio, ſed habitus eſt. Dum tantùm eſt diſpoſitio, ea iuncta eſt cum humilitate, & tolerantia: at dum contractus eſt habitus, & congruenter ſe habuerit iam eſt virtus moralis, & ſola ratione ab ea diſtinguitur: nam virtus omnis in more poſita, eſt obedientia ſenſuum rationi; vt docuit Plato in quarto de Repub. Diſtinguitur tamen; quia Virtus dicitur, vt perficit id, cuius eſt virtus, & actiones eius; dicitur obedientia, vt ſubiicitur alteri, implens mandata
C eius. Inſuper, vt obedientia magis indicat perpeſsionem: vt autem virtus, magis actionem; nam alteri ſubiici, & ſequi voluntatem alterius, perpeſsionem præſefert; ducere verò, & dirigere, quod eſt virtutis officium, magis indicat actionem. Inſuper adhuc obedientia triplex conſiderari poteſt; nel enim humilius ſuo ſuperiori obtemperat, uel ęquale ęquali, vel ſuperius inferiori: ſed quia obedientia ſummiſsionem præſefert, ideo ea ſola cenſeri debet vera naturæque conſentanea obedientia, qua inferius ſuo ſuperiori obtemperat; vt dum imprudens Viro prudenti, ſenſus rationi, mortaliaque ęternis obediunt. At dum vice verſa ſupera obtemperant inferis, ea debet non obedientia, ſed violentia; non diſpoſitio naturæ conſentanea, ſed naturę peruerſio; non imperium, ſed tyrannis nuncupari: veluti dum ſapiens, & prudens cogitur viro furenti obtemperare; & ratio ſubiicitur ſenſui, eiusque mancipes redditur: ęqualis etiam non propriè ſuo ęquali obtemperat; ſed ei fert opem, ſe illi comitem præbet, non ſecus ac amicus amico. Vera igitur obedientia eſt inferioris ſuo legitimo ſuperiori: nam dum Principes ſuis conſultoribus obtemperant, iure id faciunt; conſultores enim
D vt prudentiores, Principi vt imprudentiori præſunt. Ex his conſtat cuiuſdam emergentis difficultatis reſolutio: nam quærere quis poſſet; an ſemper, qui vitam ducunt ſub Principe, teneantur ei obtemperare, & num omnis obedientia bona ſit. Dico enim; dum Princeps ſeruat locum Principis, ſuoque munere fungitur, ſemper tenentur populi ei obtemperare; ſeruat autem locum Principis, dum iuſtus eſt, ſuoque eminentiori Principi, Deo ſcilicet paret: dum uerò furit, formamque Principis exuit, non amplius ei obtemperare tenentur; forma autem principis eſt Prudentia, & Iuſtitia. Ex quo etiam colligo, omnem obedientiam, quæ re uera ſit obedientia, eſſe bonam, & ſalutarem. Addo tamen, non licere vnicuique ordines, decreta, actionesque Principum iudicare: ueluti etiam non licet ſingulis iudicium de illis tradere, audereque ea permutare, quæ in ſacris concilijs conſenſione multorum ſapientum Dei nomine aggregatorum decreta, deliberataque fuere: nam facilius unus perturbatione aliqua offuſus, uel imprudentia deluſus errare poteſt; quàm multi ſimul, Prudentia, & Sapientia conſpirantes. Propterea frequenter in re dubia noſmetipſos conſenſioni plurium Prudentium, & Sapientum ſubijcere debemus. Quicunque exactè obtemperare cupit, tenetur ſe promptum, celerem, conſtantem, & hilarem patefacere; hęc enim obedientiam formoſam reddunt, oppoſita verò deformem, & ingratam: & preſertim tenetur patefacere, ſe non propriæ utilitatis, commoditatisq; deſiderio, nec timore vllo coactum id facere;

Quid ſit obedientia.

Oīs virtus eſt obediē tia.

Obedientia triplex.

Vera obedientia.

Dubitatio. Solutio.

Conditio rectè obtē perantis.

ſed ſolùm ratione ſuaſum, reuerentia morum, dilectione, honeſtiq; deſiderio ductum: nam A
Definitio obedientię.
qui cathena deuicti obtemperant, non verè obediunt, ſed coguntur; & qui præmij gratia id
efficiunt, ſeruilem, non ingenuam reddunt obedientiam. Obedientia itaque cunctis ſuis nu-
meris abſoluta, eſt diſpoſitio conſtans implendi pro facultate mandata ſui legitimi ſuperioris,
gratia honeſti, & eius quod decet.

Quibus conueniat Obedientia, & a quo ducat ortum: Cap. XI.

CVm ſatis ſplendida refulſerit obedientiæ forma; de eius communi Materiæ loquens,
Duplex materies obedientię.
duplicem aſſero ei materiem competere; vnam, circa quam verſatur; alteram, cui
competit. Materies, circa quam verſatur, ea ſunt, quæ in facultate obedientis ſunt po
ſita: nam qui legitimè imperat, ea ſola effici iubet, quæ ſunt in facultate obtempe-
Prima circa quam.
rantis; & qui obtemperat, ad alia non tenetur, niſi ad ea efficienda, quæ vires eius non ſupe- B
rant. Materies, cui vt ſubiecto conuenit obedientia, ſunt creaturæ omnes, cunctique rerum
Secunda cui ut ſubiecto cōpetit.
gradus ſub Deo poſiti: vt enim Dei proprium eſt ducere, dominari, & præeſſe; ita eorum,
quæ ſubijciuntur Deo, proprium eſt duci, & obtemperare: & adeò eſt eorum proprium; vt
omnis eorum perfectio, omne bonum, omniſque rectitudo actionis ex obedientia prodeat.
Creaturarum propria obedientia.
Et hoc eſt mirabile; quòd creaturæ imperia eatenus ſunt bona, quatenus iuncta ſunt cum obe-
dientia, qua ſuperiori, Deo nempe, obtemperant; adeò vt obedientia ſit forma, perfectio, & re-
gula imperij creaturæ. Et iure profectò: obedientia enim creaturam rectè dirigit, conuertit
ad ſupera, gratamque reddit Deo; cum imperium econtra reſpiciat inſera, dirigatur a ſuperis,
& ex obedientia prodeat. De Deo tamen ſecus ſe habet, in eo enim ſolo ex interno bono Re-
Gradibus rerum eminentiorib. eminētior conuenit obedientia.
gię dignitatis forma, & præſtantia manat. Inſuper, quò rerum gradus eminentiores, prȩſtan-
tioresque fuerint, eò eminentior, ac firmior eis conuenit obedientia: obtemperant ſublimi
quadam obedientia Angeli Deo, & conſtantiſsimè ſeruant mandata eius; Cœli quoque ſuis
motoribus libentiſsimè obtemperant; Elementa ſequuntur cœlum, eique obediunt; & de-
mum mundus totus eximia quadam obedientia ſeruat mandata Diuinæ Prouidentiæ. Gradus
rerum obſcuriores pluribus profectò ſubijciuntur, & obediunt, at eminentiores eminentio- C
re firmioreque obedientia obtemperant; & iure profectò: eminentior enim obedientia emi-
nentiori Domino propinquior eſt, eique conſimilem reddit obedientem. In hoc mortalium
Iumenta, & ferę per naturā obediūt homini.
orbe iumenta, & ferę per naturam obediunt homini; adeò vt non ſine admiratione uideamus
formidare hominem, ei ſubijci, & obedire. Et quis non mirabitur, dum inſpiciet puſillum
Aethiopem ducere ingentem camellum? debilem puerum ſupra dorſum Elephantis colloca-
tum, illum moderari & regere? Quod ex eo prouenire putandum eſt, quia cuncta per natu-
ram obtemperant Deo; in homine autem & per formam, & per ſcientiam, & per artem, diui-
na quædam refulget imago. Inſuper, in homine anima per naturam dominatur corpori: &
adeò dominatur; quòd Abraham multi exiſtimarunt animum rectè affectum ita poſſe impe-
rare corpori, vt illud ex ęgro ſanum, & ex non temperato temperatum reddere ualeret. In
gradibus autem animæ ſaluberrima refulget obedientia: omnis enim humana tranquillitas,
omnis perfectio, & virtus, ex obedientia prodit; ex ea inquam obedientia, qua ſenſus ratio-
ni, & mortale immortali ſubijcitur. Ex his conſtare cenſeo, materiem, & ſubiectum com-
munis obedientiæ eſſe omnes rerum gradus ſub præpotente Deo collocatos, & gradibus
eminentioribus modo quodam eminentiore competere. Nec difficile etiam eſt ex dictis col- D
ligere, vndenam ortum duxerit obedientia: cum enim ea ſit res præclara, ſit cuſtos & ſerua-
trix ordinis rerum; putandum eſt ex eo fonte manaſſe, ex quo rerum ordo effluxit: rerum au-
Origo obedientię.
tem ordo ex diuina Prouidentia omnium conſenſione manauit; & propterea obedientia non
a fortuna pendet, nec eſt munus conſuetudinis, ſed ex fonte rerum vnà cum earum natura
manauit; & vnà cum Prouidentia, & Fato per vniuerſum effuſa eſt: refulſit in origine Mun-
di admirabilis obedientia; nam Deus dixit, & facta ſunt; Deus mandauit, & creata ſunt. Inſu-
per, vnà etiam cum homine humana obedientia orta eſt; tunc enim homo verè ſecundum
Obedientia unde prodeat.
naturam eſt affectus, dum humiliora eius diuinioribus obtemperant. Et quemadmodum obe-
dientia ex fonte ſummi boni manauit; ita econtra inobedientia ex infimo rerum gradu, nem-
pe ex materie, immo ex peruerſione naturæ rerum, & ex permixtione earum cum non ente
ortum duxit: ex imbecillitate enim materiei præuaricationes prodeunt diuinarum Legum; &
ex receſſu ab eo, quod verè eſt, ortum ducit inobedientia; & vnà cum ea vniuerſa deprauatio
nedum hominis, verùm vniuerſi quoque mortalis orbis.

A

De fine & fructibus Obedientiæ. Cap. XII.

Præmium obedientiæ.

FInis obedientiæ est conseruatio ordinis Vniuersi, rerum perfectio, earumque cum suo Principio connexio & conformatio: vt enim obedientia vnà cum rerum natura a Deo manauit, ita res in Deum pro facultate deducit; admirabilemque format circulum, a Deo per Dei prouidentiam in Deum cuncta deducens; adeò vt præmium obedientiæ summum bonum statui debeat. Ex obedientia in vniuerso consurgit tranquillitas & perfectio rerum, in Rebus publicis & domesticis salus earum; in homine autem virtutes omnes, quæ in more sunt positæ: vt enim homo ad obedientiam se habet, ita se habet ad virtutes; dum constanter sensus rectæ rationi obtemperat, vniuersus virtutum Chorus in homine fęlicissimè exultat; dum econtra abest obedientia, vitia cuncta emergunt. Hine aiunt Philosophi; quòd si cœlum per tempus exiguum requiesceret, & motori Deo non obediret, vniuersus orbis in Chaum reuerteretur: Ideo iure Dionysius Areopagita, inspiciens Solem non
B statuto tempore Eclypsari, admiratione commotus exclamauit. Aut Deus Naturæ patitur, aut vniuersa mundi moles confundetur. Hinc percipimus tot esse ea peccata, quæ æternæ morti nos subijciunt, quot sunt mandatorum Dei transgresiones: Insuper scimus ex inobedientia primi nostri parentis humanam omnem imbecillitatem fluxisse: Luciferus, quia ex seruo Dei voluit euadere dominus, fugiens obedientiam ex angelo lucis euasit angelus tenebrarum. Et quid clarius & maius dici potest? nonne: vt ex inobedientia primi parentis manauit humana miseria: ita ex obedientia Filij Dei; qui factus homo, indutusque obedientiæ formam, factus est obediens vsque ad mortem, effluxit salus gentium credentium, & obedientium illi? Si enim vis ingredi regnum Dei, serua mandata. Preciosi itaque ac saluberrimi sunt fructus ex obedientia prodeuntes: ea enim est rerum salus, Virtutum neruus, humanarum actionum spiritus, Regula nostræ salutis, & via ad summum bonum; ea connenit omni conditioni, & statui rerum: Præsertim autem viro Ciuili, Iuueni rectè instituendo, homini ad Virtutem properanti accommodatissima est.

C

De Tolerantia & Continentia, an sint. Cap. XIII.

QVemadmodum obedientia omnem animæ appetentem facultatem rectè disponit & format; ita continentia & tolerantia, quæ sunt duæ internæ nostræ obedientiæ partes, & quasi filiæ eius, duas appetitiones rectè componunt; continentia appetitum cupiendi, tolerantia verò appetitum irascendi: de quibus nunc verba facturus, considerabo primò, an sint; mox, quid sint; demum, quæ illis conueniunt. Iure primò ambigimus, an sint; quoniam inquit Arist. in septimo Moralium Nicomachiorum, cap. 2. *An detur continentia, & incōtinentia.*
Socrates, proindeque quasi nulla sit continentia, omnino rationem eorum, qui aliquam statuebant, oppugnabat: Neminem enim, qui bene de rebus existimaret, quicquā aliud, quàm quod sit optimum, agere; sed si agat, propter inscientiam agere &c. Hæc legere vnusquisque potest apud Platonem in Protagora: in eo enim dialogo Socrates cum Protagora disputans nititur ostendere, neminem sponte esse malum, scientem non posse peccare; sed omnes, qui peccant, per inscientiam delinquere. *Socratis sententia.*
Vis autem rationis eius in eo est posita: quia omne agens agit in gratiam boni: & quia minus bonum relatum ad maius obtinet locum mali, propterea *Ratio Platonis.*
D nunquam ab homine verum iudicante deseritur maius bonum, & vmbra eius eligitur: quòd si nonnunquam id euenire inspicimus; putandum est ex hominis inscitia ortum ducere, non valentis rectè metiri bona, & quod eorum sit præstantius iudicare. Ex his hæc contexitur ratio: Omnis electio est ipsius boni; minus bonum relatum ad maius obtinet locum mali; quare a nullo minus bonum eligitur, dum iudicat id esse minus bonum. Ex quo infertur non dari incontinentiam; nam incontinens ille dicitur, qui videt meliora, eaque probat, tamen deteriora sequitur. Ideo ait Socrates irrisione dignum esse asserere, hominem boni conscium *Socrates.*
nolle bene agere, quia a voluptate deuincitur; nam minimè deuinceretur a voluptate, si rectè vtrumque bonum sciret mensurare, & voluptatem cognosceret esse minus bonum; a voluptate namque superari extrema inscitia est: Si autem non datur incontinentia, apparet neque continentiam dari posse, quia oppositorum eadem est ratio; sed vt incontinentia ad intemperantiam redigitur, ita continentia a temperantia non distinguetur. Et confirmatur: *Confirmatio.*
quia scientia est habitus firmus & constans, est dux humanarum actionum; propterea dum ea viget, & per aduersam inscitiam non obumbratur, necesse est vt ducat: appetitus autem nil aliud appetit, nisi id quod iudicio approbatur; nec aliò tendit, quàm quo a scientia & cognitione ducitur; vt igitur de duce se habet, ita necesse est se habere de sequentibus eum,

Quòd si nonnunquam videmur aliquid approbare, & aliud sequi; id euenit, quoniam ea nō est A
scientia, sed opinio, quæ ab opposita potentiore vincitur. Homo enim, qui uiam deserit virtu-
tis ratione aliqua approbatam, & voluptatem sequitur; maioris precij uoluptatem illam existi-
mat, quàm virtutem; & ideo prænalet opinio præferens voluptatem, & per opinionem pre-
potentem homo operatur. Hęc est Socratis apud Platonem sententia, & hęc sunt fundamen-
Opinio Arist. ta eius. Ex aduerso Aristot. in septimo Moralium Nicomachiorum, cap. 2. nedum continen-
tiam, & incontinentiam a temperantia, & intemperantia seiungit, verùm insuper Platonis sen
tentiam reijcit, fundamentaq; eius exactissimè euertit: nam experientia in attinentibus ad mo
res est ratio efficacissima. Experimur enim, quòd Vir incontinens, dum labitur in voluptates;
& vir mollis, qui non tolerat dolores; interrogati an rectè agant, ipsimet fatentur se uitinm se-
qui, se deserere id quod melius; non autem asserunt se uoluptatem pluris existimare: solùm
aiunt se impotentes esse, & nō posse uehementibus perturbationibus obsistere; & vnusquisque
in semetipso idipsum experitur. Insuper communis hominum consensio hanc ueritatem pa-
tefacit; omnes enim uno ore affirmāt inueniri eos, qui uideant meliora, probantque, deteriora
sequuntur. Insuper illimet, qui perturbatione ducti scelus patrant, frequenter filios & amicos B
rogant, ac deprecantur, ne idipsum agant; & nedum deprecantur, uerùm etiam imperant illis,
quibus imperare ualent. Insuper, dum homines ita errorem suum cognoscunt, nituntur clam
errare, ne sui exemplo filios peruertant: quod profectò non efficerent, si id esse maius bonum
existimarent. Et quid clarius? dum, derelicta virtute per rationem approbata, uoluptatem se-
quimur, verecundamur: ac insuper internam percipimus pugnam, internam reprehensionē,
internumque rationis sermonem dicentis. Quò tendis miser, quò infamis progrediens? cur
tam perdite ruis? cur ita insanis? quæ interna compunctio non permittit, vt toto animo volu-
ptate fruamur. Hæc adeò manifestè nobis vim incontinentiæ patefaciunt; vt qui oppositæ
sunt sententię, derelicto sensu, neglectaque experientia, rationem eorum quærant, quorum
sensus est certissimus iudex: & perindo se habent ac illi, qui, neglecto sensu, rationibus nituntur
ostendere non dari motum; quos paruipendit Arist. in 8. Phys. Hinc Diogenes, auditis rationi-
bus Zenonis motum destruentibus, loco responsionis surgebat, & ambulabat. Quomodo ta-
men rationibus Socratis sit respondendum, & num Plato cum Aristotele ualeat conciliari, ex
infra dicendis latissimè patebit. C

Quid sit Continentia, & Tolerantia. Cap. XIIII.

CVm satis apertè patuerit dari continentiam, tolerantiam, earumque opposita; quid
sint, explicare tenemur. Pro quarum notitia prænoscendum est, quòd cum virtutes
Tot sunt continentię, & tolerantię species, quot uirtutes. in more positæ multæ sint; & hæ sint semiuirtutes, & viæ quædam; iurè putandum
est, tot esse has semiuirtutes, quot sunt virtutes: principia enim, media, & viæ; a suo
fine, & termino numerum, naturam, & conditionem recipiunt: sed quoniam singulę nomi-
nibus proprijs sunt destitutæ, propterea cogimur nominibus quibusdam proprijs vti tanquam
communibus; ex quorum explicatione ea redduntur conspicua, quę ad singulas virtutes per-
tinent. Eorum autem duo sunt prima capita continentia, & tolerantia: continentia propriè
attinet ad appetitum cupiendi, tolerantia ad appetitum irascendi: continentia præsertim uer-
satur in uoluptate, tolerantia in dolore; de qua Poeta.

Hoc quoque cor perfer, nam & grauiora tulisti.

Continentia nos magis armat aduersus internos hostes, tolerantia magis aduersus externos. D
Ad continentiam redigitur ieiunium, & abstinentia; ad tolerantiam humilitas, patientia, & con
stantia: continentia in superanda voluptate, tolerantia in resistendo doloribus posita est, vt in
septimo Moralium Nicomach. cap. 7. docet Philosophus. Continentia quamuis propriè sit uia
ad Temperantiam, Tolerantia verò ad Fortitudinē: tamen, quoniam Virtus omnis in dolore,
& voluptate latè sumptis uersatur; propterea, vt in attinentibus ad singulas virtutes communis
quædam Temperantia, communisq; Fortitudo, ita cōmunis quædam Continentia, commu-
nisque Tolerantia locum habent. Differt Continentia a Temperantia, necnon Tolerantia
a Fortitudine; vt via a suo termino, imperfectumq; a perfecto. In viro enim Temperato, &
forti contractus est habitus, composita est perturbatio, sedata est interna pugna sensuum, & ra-
tionis; in continente verò, & tolerante uiget, & præualet recta ratio, pugna uerò interna serua-
tur: quæ turbat, quosdam magis, quosdā minus; vt magis, uel minus virtuti sunt proximi, & ad
virtutem parati. Hinc temperantia, & fortitudo sunt virtutes, continentia uerò, & tolerātia mi-
nimè. Præterea considerandum est, virum incontinentem, necnon inconstantem duplici mo-
do se habere posse: nonnunquam enim ita est affectus, vt ratio primò fungatur munere suo,
& decernat abstinendum esse a voluptate; at in sententia non permanet; nec rationi obtempe-
rat: nōnunquam uerò, cum sit ad uoluptatem procliuior, statim eam sequitur, & amplectitur;
mox

A mox ratione vtens iudicat se facinus patrasse,& tristatur. De his inquit Arist. in 7. Moralium Nicomachiorum,cap. 7. Maximè autem celeres ac biliosi atra bile temeraria quadam inconti nentia sunt incontinentes; illi enim ob velocitatem,hi ob vehementiam non expectant rationem,eo quia imaginationem sequuntur &c. Ex his constat primò, quid sit Continentia: est enim affectio proba sequens rationem rectam, qua homo se abstinet a voluptatibus repugnante cupiditate. Tolerantia verò est affectio proba,rationem rectam sequens, qua homo perfert dolores,repugnante irascendi appetitu. Colligo secundò has semiuirtutes iumentis & feris non competere: cui enim non competit pugna cum ratione, nec tolerantia nec continentia,quæ victoriæ sunt,competere possunt. Insuper; cui non competunt Virtutes, quæ sunt formæ & termini,nec semiuirtutes,& viæ competere possunt. Hinc ait Arist.in 7. Moralium Nicomachiorum. Propter hoc belluæ non sunt incontinentes, quia carent vniuersali existimatione,& solùm sequuntur imaginationem singularium. At pulchra est dubitatio: quia si continentia est cum pugna, temperantia sine pugna,continentiæ actio erit difficilior actione temperantiæ;& quia in arduis fulget virtus,præstantior videbitur actio continentiæ quàm temperantię, & magis continentia videbitur iudicanda virtus quàm temperantia. Respondeo, difficultatem esse duplicem: vnam ex parte agentis, & modi agendi; & hæc indicat diminutionem &
B imperfectionem agentis & actionis: alteram ex parte obiecti,& gradus rei,quæ efficitur;& hęc patefacit virtutem; nam Deus sine vlla pugna & difficultate maxima facit. Continens se habet ut miles,qui constanter cum hoste forti pugnat: temperatus uerò perinde se habet ac ille, qui hostem uicit, uictoriaque potitus est,ob quam corona dignum se reddidit.

Quid Continentia. Quid Tolerantia. Continentia & tolerantia non competũt iumẽtis & feris. Dubitatio Solutio.

An Sciens Peccet. *Cap. XV.*

VT exactè pateant pertinentia ad Continentiam & Tolerantiam; duo magni ponderis, accurateque consideratione digna explicare tenemur: Primum est, an Sciens peccare ualeat: Alterum uerò, an homo sponte nel inuitus bonus uel malus fiat: hęc sunt fundamenta,radices, & semina omnium difficultatum ad rem hanc pertinentium; de quibus verba faciens,dubitabo primò; mox difficultatem resoluam; demum perpendam,an Plato & Arist. conciliari valeant. Quæritur primò, an sciens peccare ualear. Pro noti-
C tia difficultatis considerandum est,quòd scientia & error ad tria possunt referri; primò ad artem,& effectiones artium; secundò ad scientias in contemplatione positas; tertiò ad actiones morales, & pertinentia ad eas. Insuper accipiendum est scientiam dupliciter vsurpari; vel pro ea, quæ per demonstrationem acquiritur, & exactissima est; vel latè pro quauis veritatis cognitione: in hac difficultate scientiæ nomen latè vsurpatur. His præassumptis, primò loquens de Arte & Artifice assero, Artificem scientem proculdubio errare posse,dum sponte malè vtitur scientia sua;ut inquit Arist.in 8.Phys.cont.8.Ita Medicus sua arte valet interficere; & Aedificator optimè percallens attinentia ad Artem,potest errare,& non seruare rationes rectas suæ Artis. At dices, quomodo Artifex errare potest; cum Ars sit recta ratio efficiendorum, & sit habitus semper rectus,ut dicitur in sexto Moralium Nicomachiorum? Respondeo: Artifex fungi potest munere duplicis personę, hominis scilicet & Artificis: dum consideratur vt Artifex, profectò per se & primò errare non potest. Non enim medicus per se primò errat, nec alius Artifex, sed errare potest: primò, vt imperitus Artis, & ita multi errant: secundò, cum sit peritus,errare potest sponte, ut homo malè utens habitu; nam Artes dicuntur facultates oppositorum. Ex quo constat,quòd peritus medicus duplici ratione ex euentu peccat primò:
D quia Ars medẽdi per se ordinata est ad Sanitatem,ad interitum non per se, ac ita ratione finis Artis: secundò;quia id facit, non vt medicus, sed vt vir improbus: ex connexione enim artis medendi cum improbitate hominis oritur error: ea autem connexio est ex euentu, nam potest secus se habere: hinc illi errores non Arti, sed improbitati viri sunt adscribendi; Probitas enim ea est,per quam cæteris congruenter utimur. Et hac de re nulla inter Platonem & Aristotelem est dissensio. Si secundò loquimur de erroribus ad scientias pertinentibus, nemini dubium est,scientem errare posse: ueluti, dum secus de re aliqua loquitur ac sentiat, dissimulans se aliquid scire,ne alijs notam sibi ueritatem patefaciat,uel ob alias causas. Plato in Hippia definiens Mendacem inquit: Vt igitur summatim dicamus, mendaces sunt, qui ad mentiendum potentes sapientesque sunt. Insuper ostendit,sapientem magis posse mentiri viro ignaro: Et ratio est; quia sapiens conscius ueritatis, dum uult mentiri, nunquam ueritatem proferet; at vir ignarus non ualens uerum a falso secernere, dum uult mentiri, potest inscius ueritatem pro mendacio proferre. Arist. prope calcem quinti Metaphysicæ inuehitur in Platonem inquiens: Oratio,quæ in Hippia profertur, sophistica est, quòd idem sit mendax & verax; eum nanque, qui potest mentiri, accipit ut mendacem; hic uerò sapiens, & prudens est &c. Sic itaque uidetur,Arist. a Platone dissentire. Pro remouenda hac lite cõsiderandũ est

An sciens peccet. Scientia & error in tribus considerantur. Sciẽtia dupliciter vsurpatur. Artifex sciens errare ualet. Dubitatio. Solutio. Error in scientijs. Mendax. Arist. aduersatur Platoni. Arist. cum Platone cõciliatus.

quòd consentiunt de duobus; primò sapientem posse mentiri: secundò sapientem exactius A
mentiri posse viro ignaro: dissentiunt; quia Sapiens, quamuis exactissimè mentiri valeat, non tamen ab Aristotele iudicatur mendax; homo enim ob improbitatem est mendax, non ob sapientiam; a Platone tamen dicitur mendax, ut patet ex eius definitione nuper relata. At dicendum est ea verba fuisse a Socrate prolata, non ex sententia, sed differente cum Hippia Sophista, ut illum in contradictionem duceret: ideo Arist. non Platonem carpit, sed solùm inquit, orationem in Hippia esse sophisticam, & litigiosam. Præterea si etiam Plato id ex sententia protulisset, lis esset de verbis, non de sententia: Plato enim nomine mendacis illum denotauit, qui exactè mentiri valeat; Arist. verò propensionem significauit, qua homo ad mentiendum est paratus, quæ ex vitio prodit.

An Sciens in attinentibus ad Mores errare possit. Cap. XVI.

CVm scientia ad cognitionem veri, ad effectionem, & actionem referri posit; quid de duobus primis ex sententia Peripateticorum, & Academicorum sit dicendum, satis cumulatè apparuit: de attinētibus autem ad actiones magna occurrit dubitatio. Arist. B
enim cum a Platone, tum a seipso dissentire uidetur. A Platone primò, quia Plato in Protagora ex instituto hac de re disputans, ex eo quòd scientia omniū est potentissima, est dux appetitionum & actionum, est iudex boni & mali, colligit scientem peccare non posse. Et dum dicitur homines cognoscere uerum, at a perturbationibus ab eo abduci, inquit Plato: Vinci, & superari a voluptate, aliave perturbatione, est extrema inscitia; nam est errare luce media, & decipi in distinctione maioris boni a minori. Id ipsum in Menone latissimè confirmat: quia enim nemo optat lædi, nemo sibi vult malum adesse; colligit, nos tantùm ea mala agere, quæ, cum mala sint, putamus esse bona. Similiter in Alcibiade primò ostendit solam inscitiam prauæ dispositionis esse principium humanorum errorum; dum scilicet homo nescit, & putat se scire. Arist. nonnunquam id ipsum existimasse uisus est: inquit enim in tertio Moralium Nicomachiorum, cap. 1. Ebrius autē, aut iratus, agere per inscitiam non videtur, sed ob aliquid eorum, quæ dicta sunt; nec sciens uerò, sed ignorās: ignorat igitur sanè improbus omnis, quænam sint agenda, & a quibus sit abstinendum; propterque hoc peccatum homines efficiuntur iniusti, & (vt semel dicam) mali, &c. Insuper in eodem lib. cap. 4. inquit: Nam & verè de singulis rebus iu- C
dicat uir bonus; atque eo ipso fortasse longè præstat reliquis, quòd singulis in rebus verum perspicit, quasi earum norma sit, ac mensura. Multitudini autem fucū facere videtur uoluptas, quippe quæ, cum bonum non sit, boni speciem præseferat. itaque iucundum sequitur ut bonum, dolorem autem fugit ut malum. Insuper in 12. Metaph. 36. inquit. Appetimus res quia uidentur bonæ magis, quàm uideantur quia appetimus; Principium autem est intelligentia. Ex his colligi facilè potest scientem non peccare. Ex aduerso Aristot. in octauo Physicorum, cont. 8. inquit. Peccat sponte sciens, cum contra quàm debeat, utitur scientia. Insuper in septimo Moralium Nicomachiorum, cap. 2. & 3. patefacit incontinentem videre meliora, sequi autem deteriora. Præterea (vt in præcedentibus dictum est) vnusquisque in semetipso id experitur: quare dubitatio est satis obscura. Pro cuius resolutione tribus utendum censeo distinctionibus. Prima est. Sciens duplex, uel habitu tantùm, uel actu; hoc est, Scientia dupliciter usurpatur, uel pro solo actu primo, uel pro eo iuncto cum secundo. Hanc distinctionem tradit primò Plato in dialogo de Scientia, manifestans, quòd aliud est habere scientiam, & uti ea: eandem mox approbauit Aristo. in septimo Moralium Nicomachiorum, cap. 3. Altera distinctio est. Scientia dupliciter usurpatur; uel pro exacta, & certa cognitione, qualis præsertim D
erat scientia apud Platonem per essentiam rationum animæ, idearumque Mentis; uel pro opinione qualibet cum aduersa aliqua suspitione iuncta. Hanc distinctionem tetigit Aristot. in septimo Moralium Nicomachiorum, cap. 2. Addo tertiò, scientiam esse duplicem: vnam communium enunciationum ad mentem propriè pertinentium: alteram rerum singularium, in quibus uersatur actio, & per quas communia ad actionem contrahuntur, quarum cognitio ad Phantasiam magis pertinet, per quas phantasia proximum principium est agendi: veluti, quòd omne bonum sit optandum, est enunciatio communis; quòd autem hoc unum dulce nobis sit bonum, in re indiuidua uersatur, in qua etiam uersatur actio. Hæc distinctio traditur ab Aristotele in septimo Moralium Nicomachiorum, cap. 3. His præassumptis dico primò. Sciens actu non peccat, Sciens autem habitu, dum eo non utitur, peccare potest. Hæc assertio uera est de attinentibus ad Mores, non autem de attinentibus ad Artes. Artifex enim sua cognitione potest errare, dum ea malè utitur; ut Medicus sua scientia uenenorum potest interficere homines. Ratio huius uarietatis est, quia rectus usus non est de ratione Artis, sed est de ratione Virtutis morum; nam cognitio ueri nō necessariò format actionem probam, quia ea ualemus malè uti; cognitio autem boni, dum ea utimur, necessariò format actionem probam; vsus enim

Marginal notes: An sciens peccet. — Plato. — Arist. — Prima distinctio. — Secunda distinctio. — Tertia distinctio. — Prima assertio.

A enim eius est præelectio boni, quam sequitur actio proba: hinc medicus veneno necans, propriè peccat peccato morali, quia iudicat sibi vtile esse illum interficere. Nam (vt rectè dicitur ab Aristotele in Rhetor.) sola virtute morali non valemus malè vti, immo per eam rectè vtimur cæteris habitibus: propterea cæteri habitus cum vitio iuncti sunt, vt Gladius in manu furentis. Et hæc de prima assertione. Addo secundam. Homo sciens confusè, non distinctè; sciēs communem, non singularem enunciationem; sciens sub nube vehementis alicuius perturbationis, non autem conspicuè, errare potest. Hanc a perturbatione seductionem Plato in Protagora summam nuncupauit inscitiam. Ex his constat, Aristotelem secum non pugnare, nec a Platone dissentire. Insuper patet, quomodo intelligi ea debeant, quæ pro omni parte fuere relata. Plato ait, scientem non peccare; quia loquitur de scientia actu, non obumbrata perturbatione. Arist. modò inficiatur, modò affirmat scientem peccare; id inficiatur de sciente actu, & sine obumbratione perturbationum, & de sciente communes enunciationes; affirmat de oppositis, ut constat ex septimo Moralium Nicomachiorum, cap. 3. Dum inquit in tertio Moralium Nicomachiorum, cap. 1. quòd ignorat improbus omnis, quæ sint agenda; dico id esse verum de vitioso, qui verè ignorat & actu, & habitu: insuper est verum de incontinente, quatenus solo habitu, non actu scit. Dum autem in octauo Physicorum, contex. 8. inquit, (peccat B sponte sciens) primò dicendum, id esse verum de cognitione attinente ad Artes, qua valemus male vti vt patuit; addendum id esse verum de attinentibus ad mores; quatenus incontinens scit saltem habitu, si non actu. Secunda assertio. Plato, & Arist. conciliantur.

An Homo sponte fiat malus, sponteq́; peccet, Opinio Platonis Cap. XVII.

ALTERA dubitatio, quæ in præcedentibus dissoluenda proponebatur, erat; an homo sponte bonus, vel malus fiat: quæ proculdubio obscurior est, & maioris momenti, de qua summopere dissentire videntur Plato, & Aristot. Nam censuit Plato, neminem spontè fieri malum, ideo nono de Legibus, inquit. Existimate me dicere malos omnes omnino non sponte malos esse; quod si ita est, illud quoque sequi necesse est, iniustum esse malum, & malum non sponte huiusmodi esse: non sponte verò fieri, quod C voluntarium est, nulla vnquam ratione potest: qui igitur iniustitiam inuoluntariam putat, iniustè agentem hominem, iniustè agere non sponte putabit, &c. In Protagora etiam fusius eandem sententiam profert; eamque confirmans, præter cætera inquit. Arbitror equidem sapientem nullum putare quenquam hominum esse, qui vltro aberret, malaque, & turpia sponte committat; sciunt etenim sapientes omnes, quòd qui mala, turpiaque committunt, præter uoluntatem peccant, &c. Et quia Simonides dixerat: Vnumquemque verò laudo, amoque, sponte qui turpe nil patrat; cum necessitate uerò neque Dij ipsi pugnant, &c. quibus verbis indicare videbatur posse homines sponte peccare: ideo inquit Plato illud (sponte) non esse nectendum cum sequentibus uerbis, sed cum antecedentibus; adeò ut sententia sit, se sponte laudare, & amare eos, qui turpe nil patrant. Insuper Plato in 5. de Legibus, inquit, nullum iniustum, sponte iniustum esse; nemo enim unquam maximorum malorum aliquid alicubi uellet habere, multoque minus in his, quæ sibi præstantissima sunt: est enim animus (ut diximus) re uera in omnibus omnium præstantissimus; quapropter in eo (cum maximè sit honorandus) nemo sponte summum accipiet malum, uoletque per totam uitam id possidere: porrò miserabilis omnino est iniustus omnis, & qui mali quicquam habet, &c. In eadem significatione in 9. de Repub. inquit, hominem illum iudicandum esse seruum, in quo pars animi di- D uinior uiliori non dominatur, sed seruit; & cum non sit liber, minimè putandum est, quòd agat ea quæ uult, ut neque etiam Tyrannus sua licentia agit quæ uult, sed seruus est; & propterea stimulo semper percitus uiolento, perturbatione, pœnitentiaque redundabit. Latius etiam in Gorgia ostendit, Tyrannos non agere quod uolunt, sed quod eis mēte captis uidetur, & propterea impotentissimos esse. Ex sententia igitur Academicorum nemo sponte malus est, quorum fundamenta potiora hæc sunt. Vitium est ægritudo animi, deterior ægritudine corporis: at nemo uolens laborat ægritudine corporis: quare longè minus ægritudine animi. Insuper (ut ait Plato in Gorgia) quicunque aliquid alterius gratia agit, non id uult quod agit, sed id cuius gratia id agit: cum autem omne, quod agimus, agamus gratia boni, & id solum bonum uelimus, iure colligere ualemus, neminem uelle malum, neminemque sponte malum esse; nemo enim malum quærit ut malum. Veluti homo, dum patrat scelus, non uult id malum, quod in eo positum est, ut fures nolunt improbitatem, & uitium, sed rem alienam, quam iudicant sibi utilem: quòd si ob id euadunt mali, ex euentu, & præter intentionem id eis conuenit. Demum homines, dum in scelera labuntur, uel id faciunt sua imbecillitate, uel inscitia, uel deprauata ratione, uel agitati perturbatione, uel ab externo obiecto rapti, uel

An homo sponte malus. Plato. Simonides. Plato. Ratio pro parte Academicorū. Ratio prima. Ratio secūda. Tertia.

vel prauo habitu seducti, vel commotione temperamentum sequente compulsi: quæ autem A
Quarta. ita fiunt, proculdubio nec sponte, nec libera voluntate fieri dicuntur: Confirmantur hæc
omnia per ea, quæ referuntur ab Aristotele in tertio Moralium Nicomachiorum, capi-
te quinto, dicente: Vnusquisque id expetit, quod sibi videtur bonum: at non in cuiusque
potestate visio posita est, sed qualis quisque est, talis ei finis videtur: quare non sponte ho-
mo euadit malus, sed ignoratione finis in flagitio versatur, existimans, se in eo vitæ genere
maximo bono potiturum: nam appetitionem finis nemo suo arbitratu sibi adoptare po-
test; sed ita natus quisque sit oportet, vt quasi aciem mentis habeat, qua & rectè iudicare,
& id quod verè bonum est, sumere, atque optare possit. Hæc igitur Platonis, & Academi-
corum sententia fuit.

An Homo sponte fiat Malus, Opinio Aristotelis. Cap. XVIII.

Libenter Aristot. in Platonem inuehitur. NVLLA disputandi aduersus Platonem Aristoteli se obtulit occasio, quam ipse libētis-
sime non arripuerit; adeò vt non exiguam se inde gloriam relaturum existimasse B
visus sit: propterea hac de re in tertio Moralium Nicomachiorum verba faciens,
nedum sententiam Platonis varijs rationibus euertit; verùm insuper omnia eius
fundamenta esse inania pro viribus manifestat: inde colligit, homines spontè, liberè, suaque
uoluntate reddi prauos; & id quod dicitur (sponte improbus nemo, nec inuitus beatus vl-
lus est) ait Aristoteles; illud quidem falsum est, hoc autem videri verum. Ostensiones po-
Rationes pro opin. Aristot. tiores Aristotelis hæ sunt. Prima ducitur ex definitione nostri liberi arbitrij, ac ita formatur:
Id dicitur positum in nostra facultate, quod & agere, & non agere valemus, & cuius oppo-
Ratio prima. situm in nostra facultate est positum: at in nobis (concedentibus Academicis) positum est,
vt simus boni; quare etiam in nobis positum erit, ut non simus boni, sed simus mali: & si in
nobis non esse positum, ut simus mali; neque etiam in nobis positum esset, ut boni essemus.
Confirmatio. Confirmatur, quia si in nostra facultate est non agere malum, a quo abstineri honestum est,
Ratio secunda. in nostra quoque potestate erit agere malum: oppositorum enim eadem est ratio. Præterea
id colligitur ex definitione inuiti, uel uiolenti. Nam uiolentum est id, cuius principium est
extra, non conferente uim eo, quod agit, uel patitur. At dum scelera patramus, nos opem C
ferimus, sumus concausæ, conspiramus cum lætitia. Non igitur uiolentia, nec inuitè; sed
Tertia. sponte, nostraque uoluntate id agimus. Tertiò id ostenditur sumpta ratione ex conditione
hominis, ut contradistincta ab ea iumentorum. Homo enim, ut per Naturam est princi-
pium suorum filiorum, ita per Voluntatem, & Præelectionem est principium suarum actio-
num; actiones eius in improbas, & probas diuiduntur: quare ut probatum, ita improbarum
actionum sua voluntate principium est: propterea dicitur liber, suæ sortis faber, suæque sa-
Ratio quarta. lutis, ac miseriæ proximus auctor. Quartò id ipsum ostenditur ratione sumpta ex Principijs
actionum. Id enim dicitur esse in nostris manibus, nostraque facultate positum, cuius Prin-
cipia in nobis posita sunt. At Principia nedum probitatis, uerùm etiam improbitatis, in no-
stra facultate sunt posita; quod ostenditur, quia principia sunt prǽelectio, & uis mouens;
utrunque in nostra facultate est positum; nam liberè ualemus præeligere, & non præeligere:
moueri ad aliquid agendum, & non moueri: quare, ut spontè, & liberè sumus probi, ita &
Ratio quinta improbi. Quintò id ostenditur ratione sumpta ex conditionibus mediorum, & eorum con-
nexione cum fine. Nam quicunque uult media ordinata in finem, cognoscens ea ducere
ad illum, etiam dicitur uelle finem: at qui euadit improbus, vult media ducentia ad impro- D
bitatem, ea præeligit, & frequenter cognoscit ad improbitatem perducere: quare etiam di-
Sexta. citur uelle improbitatem, & sponte fieri improbus. Sexta ratio duci potest ex legibus,
& instrumentis Legum, quæ sunt Præmium, & Pœna, Laus, & Vituperium. Nam leges
eorum esse dicuntur, quæ a nobis fiunt sponte, ob quæ etiam sumus digni laude, uel uitu-
perio: at legibus sancitum est, ne simus improbi; pœnæ, & uituperia sunt constituta impro-
bis: quare spontè improbi reddimur. Hinc Plato etiam inter causas, ob quas censuit necan-
dos esse nonnunquam improbos, hanc quoque retulit, ut eorum exemplo monerentur,
Septima. ac corrigerentur alij: non autem corrigi possent, nisi peccarent sponte. Demum percipi-
mus, quod frequenter nos pœnitet commissi sceleris; increpamus nosipsos, & alios: hæc
autem in his solis locum habent, quæ sponte fiunt: quare asserere neminem sponte ma-
lum, est aduersari rationi, experientiæ, ciuili disciplinæ, communique hominum consensio-
ni, & institutioni.

A

Diluuntur Rationes pro parte Academicorum formata. Cap. XIX.

NEque etiam apprime arduum eſt rationibus illis ſatisfacere, quibus oſtendebatur, neminem ſponte fieri malum. Dicebatur malum non obtinere locum optabilis. Reſpondeo. Bonum triplex eſt, honeſtum, vtile, delectabile: & quãuis re vera bonum id ſolum ſit, quod eſt honeſtum; homo tamen frequenter, liberè, & ſponte (neglecto honeſto) ſequitur vtile, uel delectabile, non ignorans ſe ob id reddi improbum. Addebatur, quòd homo in patrando ſcelere non uult, nec optat improbitatem, ſed utile, uel delectabile; Reflectitur hæc ratio in Platonem; quia ſi ſponte amplectitur id, per quod fit improbus, ſponte dicitur amplecti improbitatem; qui enim uult media, dicitur uelle finem, in quem media perducunt. Dicebatur, Tyrannos, & improbos non agere id quod volunt, ſed id, quod eis videtur. Reſpondeo, eos non agere id, quod abſolutè, & ex natura rei eſt obiectum uoluntatis, quod eſt uerè bonum (vt patefeci, dum de uoluntate agerem) tamẽ agere id, quod poſſent non agere: ad quod agendum nec ab inſcitia, nec a vi vlla coguntur; per quę duo tantùm actio dicitur non ſponte facta. At dicebatur, neminem ſponte ęgrotare, quare longè minus improbum fieri: primò, falſum eſt id, quod aſſumitur, Nam (vt inquit Ariſtot. tertio Moralium Nicomachiorum, cap. 5.) dum homo incontinenter uiuit, & medicorum præcepta, conſiliaq; aſpernatur, ſponte in morbum labitur; hinc multos reprehendimus, qui ob ſuæ uitæ diſſolutionem ęgrotant; non autem reprehendendi eſſent, ſi non ſponte ęgrotarent. Addo inſuper conſeqnentiam neceſsitate carere: quoniam inuitè & ſpontè, propriè verſantur in attinẽtibus ad humanas actiones, non autem ad aduerſam, uel bonam ualetudinem, quæ frequenter nobis ſenio per naturam, & neceſſariò competit. Demum addebatur, quod homines in ſcelera labuntur, uel ſua imbecillitate, uel inſcitia, uel deprauata ratione, uel perturbatione, uel externo obiecto, uel prauo habitu, uel commotione ex temperamento prodeunte. At hæc leuiſsima ſunt; quoniam aliquid dicitur inuitè fieri, dum fit uiolentia, uel per inſcitiam, ut ſuo loco patuit: at hæc, quæ enumerata ſunt, non cogunt, ſed inuitant, noſque ad uitia propenſos reddunt. Neque etiam ita ſe habent, vt faciant nos per inſcitiam peccare; aliud enim eſt inſcium C peccare, & peccare per inſcitiam, vt in præcedentibus patuit. His accedit, quòd frequenter nos inſcitiæ noſtræ ſumus auctores: uel ob negligentiam, non conſiderantes mandata legum, quæ tenemur ſcire; & propterea legumlatores ſtatuunt pœnas etiam illis, qui attinentia ad leges, & inſtitutiones hominum ignorant: uel ob uitæ diſſolutionem, vt dum ebrij reddimur; quos Pittacus duplici poena puniendos cenſuit, cum ob ſcelus, tum ob cauſam ſceleris. Inſuper ſæpe ſcimus habitu; & ob noſtram negligentiam, prauam aſſuetudinem, appetitumque uoluptatis, eo habitu non utimur; vt accidit incontinentibus. Ratio etiam ſumpta ex habitu, qui in noſtra non eſt facultate, diluitur. Primò: quia, quanuis habitus, cum fuerit contractus, non ſit in noſtra facultate; tamen, antequam contraheretur, in noſtris viribus, noſtraque facultate poſitus erat; producitur enim repetitione prauarum actionum, quæ in noſtra facultate ſemper ſunt poſitæ: ſic habituum nos ſumus cauſæ per uitæ genus, quod ducimus; & hac ratione ſunt in noſtra facultate. Inſuper quanuis contractus habitus in noſtra non ſit facultate, tamen actiones ſemper prodeunt ex nobis ſponte, vt in tertio Moralium Nicomachiorum docuit Ariſtot. Et ratio eſt, quia habitus non eſt primum principium agendi, ſed eſt id, quo agens agit; & eſt ratio agendi certo quodam modo, promptè ſcilicet, expeditè, & faciliter. D His accedit; quòd etiam habitus diuturnitate temporis, repetitioneque aduerſarum actionum mutari poteſt, quanuis tardè, & ęgrè, vt in Poſtprædicamentis docuit Ariſt. Ac ita cæterarum rationum conſpicua eſt ſolutio. Solùm ſupereſt diluenda confirmatio poſtrema, quæ ſumebatur ex iudicio finis, quod in noſtra facultate poſitum non eſt: cui rectè ſatisfacit Ariſtot. in tertio Moralium Nicomachiorum, cap. quinto, & primò per fiduciariam reprobationem, mox per inſtantiam. Per fiduciariam reprobationem: quia ſi concedimus iudicium, viſionemque boni & mali, natura nobis competere, nec eſſe in noſtra facultate; & ob id non ſponte, noſtraq; uoluntate reddi prauos; pari ratione nec ſponte, nec noſtra uoluntate erimus probi: par enim eſt ratio utriuſque, vt conſpicuum eſt. Per inſtantiam uerò diluitur: quia falſum eſt id iudicium, & uiſionem aliqua ratione in noſtra facultate non eſſe poſitam: nos enim ob noſtri uitæ genus, obq; improbas aſſuetudines, frequenter ſumus cauſæ; vt ea, quæ mala ſunt, videantur nobis bona: ac ita frequenter homines ſemetipſos dicuntur reddere cæcos, mentisq; acie captos; vt etiam uitium dicitur labefactare, & peruertere mentis oculum.

A

An Aristoteles cum Platone conciliari posit. Cap. XX.

QVoniam putare non debemus, Platonem Virum sapientissimum, qui in attinentibus
ad Mores, & Vitam Ciuilem sequutus est Socratem; a quo Philosophia e Cœlo in
Terras, hoc est ex diuinorum cõtemplatione ad hominum curam deducta fuisse di-
citur; quem tota ferè antiquitas coluit, & venerata est; in re satis conspicua errasse, &
tam leuiter, ac oscitanter sibimet, suisq; legibus aduersa enũciasse: propterea suspicari ualemus
veri aliquid ipsum quoque protulisse, & de verbis potius, quàm de sententia esse litem. Asserere
Platonem de omnibus cum Arist. consentire, profectò falsum censeo; & qui vniuersum conci
lium sunt polliciti; vt Ioannes Picus, Simplicius, Boetius, & alij viri celebres; potius indicarunt
reuerentiam suam erga utrumque humanæ sapientiæ lumen, quàm rem aptam perfici, & prin-
cipijs eorum congruentem. Quod opera Simplicius, nonnullique recentiorum patefecerunt:

Plato non in omnibus idem sentit cum Arist.

qui cum id præstare conati sint, in conspicuos lapsi sunt errores: frequenter enim sententiam B
peruertunt Platonis, nonnunquã eam Arist. sæpe utrãque. Rectè faciũt, qui accuratè vtriusque
Philosophi decreta considerant: perpendentesq; fundamenta, principia, & media vtriusque
patefaciunt nonnunquam re, & sententia dissentire: nonnunquam verò sententiam esse ean-
dem; ob uarietatem tamen, uel considerationis rei, uel relationis, uel usus uocum, uideri varia

Conciliatur Arist. cum Platone.

sentire, & inter se pugnare. Nam Arist. pro facultate communem, & proprium loquendi mo-
dum sequutus est; Plato libenter a vulgari loquendi modo recessit, metaphorisque est vsus;
adeò vt longè magis, quàm re vera dissentiant, inter se pugnare uideantur: quod seruare licet
hac in re, de qua loquimur. Nam cum Plato dicat neminem sponte malum (si rem & sentẽ-
tiam eius accuratè perpendimus) nil aliud denotare voluit nisi id, quod ab Aristotele quoque
in principio Moralium Nicomachiorum enunciatum fuit: nempe quòd omnis Ars, omnis
Methodus, itemq; Actio, & Prçelectio bonum aliquid appetere videtur. Vt tamen res distin-

Prima assertio. Secunda. Tertia.

ctius elucescat, tres profero assertiones. Prima est. Plato, & Arist. de re hac, de qua loquimur,
valde consentiunt. Altera est. Plato, & Aristot. aliqua ratione, modoque aliquo dissentiunt.
Postrema est. Modus loquendi Aristotelis communi usui uocum, communique modo lo-
quendi magis est accommodatus. Vt pertinet ad primam. Dum Plato inquit, neminem C

Explicatio primę assertionis. Primum fundamentum concilij Secũdum fundamentum,

sponte, suaque uoluntate malum, noluit ob hoc indicare hominem uiolentia, & per inscien-
tiam talem fieri, sed medio quodam modo, vt colligitur ex 9. de Legibus. vbi quæ fiunt ira, ait
mediare inter sponte, & inuitè facta; & cum non fiant uiolentia, & inuitè, propterea condit
leges aduersus delinquentes, & asserit dignos esse pœna, ac vituperio. Præterea (vt in præce-
dentibus patefeci) Plato fieri sponte, & uoluntate, arctius usurpauit, quàm fecerit Aristot. pro-
pterea id, quod apud Aristot. fit sponte, apud Platonem mediare dicitur. Considerauit Plato
fieri uoluntate & sponte, purius & exactius, vt conuenit separatis mentibus; inspiciens more
suo quasi ideam eius, ab omni degeneratione alienam, ab omnique turbatione, & deceptione
solutam. Hoc patefecit Plotinus in lib. de Fato, cap. 9, inquiens. Quoties anima rationem pu-
ram, & passionis expertem, tanquã proprium ducem habens, aggreditur; hanc solam aggres-
sionem iudicare debemus in nostro arbitrio sitam, vereque liberam, idque opus nostrum exi-
stere, &c. At Arist. econtra inspexit conditionem hominis: vt enim homo mediat inter iu-
menta, & separatas mentes, ita eius actiones non puræ, sed mediæ, & mixtæ sunt; in eis enim
edendis appetitio sensuum, & ratio mentis, frequenter inuicem pugnant: ob quam pugnam
reddunt conditionem actionis ancipitem, adeò vt aliqua ratione spõte & voluntate, alia secus
facta videatur. Aristoteles considerans humanam conditionem mediam, contradistinctam ab D
ea ferarum, quia finem noscit, & non cogitur, dixit hominem sponte fieri malum. Plato com-
patans eandem conditionem cum ea separatarum mentium, & cum sinceritate uoluntatis, di-
xit nec sponte, nec uoluntate fieri; medium enim relatum ad uaria extrema dici potest utrun-

Tertium fundamentum.

que extremorum, vt sæpe fatetur Arist. Insuper tertiò considerando obiectum Voluntatis ab-
solutum, eiq; per naturã respondens, homo non voluntate & sponte peccat, & malus fit; quia
absolutum obiectum uoluntatis est id, quod absolutè est bonum; & in hac significatione Ty-
ranni, & uiri praui, non agunt quod uolunt: at considerando obiectum uoluntatis latè, pro eo
quod est, vel videtur bonum; sic homo & sponte & uoluntate fit malus. In prima significa-

Quartum fundamentum.

tione Plato, in altera Arist. loquitur. Præterea hominem sponte fieri prauum, dupliciter con-
tingere potest: vel per se primo; uel nec per se, nec primò, sed per consequutionem. Per se
primò nemo sponte malus, quia non per se primò id optatur; non per se autem, nec primò ho
mines sponte redduntur mali. Plato id negat in prima significatione, Arist. id cõcedit in altera.
Hanc distinctionẽ optimè nouit Plato: ideo dixit in 9. de Legibus, aliud esse sponte facere iniu-

Quintum fundamentum.

riam, & sponte iniustum fieri. Præterea actio ad duo potest referri: vel ad hominem eminen-
tiorem, mente constitutum: & ita homo non sponte fit malus: vel ad hominem materiatum
magis,

A magis, corporeum, & sensu cōstitutum; & ita sponte fit malus, quia per principium internum eius. Addo demum modum loquendi Platonis non omnino abhorrere a modo loquendi nostrorum Theologorum: nam Magnus Dionysius Areopagita, Theologus simul, & Platonicus præstantissimus, in lib. de Diui. Nomin. latissimè patefecit, Malum, vt malum, destitutum esse omni natura; & carere efficiente, forma, & fine: ac malorum omnium principium, & finem esse bonum; quia boni gratia omnia tum bona, tum contraria fiunt: nam & mala facimus appetentes bonum; nullus enim malum spectans in malum labitur: hinc malum eatenus est, quatenus nititur bono; & eadem ratione absolutè malum dari non potest, vt datur bonum absolutè. Insuper D. Paulus ad Rom. 7. inquit. Scimus enim, quia lex spiritualis est, ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato; quod enim operor, non intelligo: non enim quod volo bonum, hoc ago; sed quod odi malū, illud facio: consentio Legi, quoniam bona est; nunc autem iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum, &c. Addo demum Platonem fieri sponte, & fieri libera uoluntate in idem redegisse. Arist. autē ea seiunxisse; & propterea asseruisse operari sponte etiam pueris, & iumentis competere, non autem operari libera voluntate. Altera assertio erat, Arist. non de omnibus ad rem hanc pertinentibus omnino cū B Platone consentire. Ratio est, quia Plato intimiora, & firmiora animæ nostræ tribuit futuræ vitæ semina, quàm fecit Arist. censuit enim Plato uarias hominum animas ita uariis Stellis respondere, vt etiā uarijs propensionibus suæ stellæ respondentibus essent præditæ; & propterea secum deserre semina futurorum morum, propensionemq; ad proprium genus uitæ: quod nō censuit Arist. qui solùm existimauit, uarietatem propensionum oriri ex uarietate temperamentorum. Hinc ex sententia Platonis homo minus est dominus, quòd res uno, uel altero modo ei appareat, quàm ex sententia Aristotelis: & propterea iure ei obijciebat Arist. in 3. Moralium Nicomach. cap. 5. inquiens. Si visio, ac iudicium obiecti ex natura nobis competit, ac ex voluntate non pendet, & ob id sponte, & nostra voluntate non sumus praui; eadem ratione sponte, & nostra voluntate non erimus probi; quia ea visio ex natura nobis conuenit, &c. Insuper altera ratio differentiæ sumitur ex distincta opinione Platonis de scientia, & sapientia ab ea Arist. Plato enim censuit Scientiam ortum ducere ab ideis mentis, & rationibus animæ; & eam solam censuit absolutè sapientiam, & intelligentiam; quæ esset per connexionem cū rationibus, & ideis; quam rarò, & paucis conuenire existimauit; quam scientiam in eo, cui conuenit, verè dominam & principem affirmauit; qua de re Arist. secus existimauit. Ob nonnulla itaque C cum actione coniuncta Arist. & Plato dissentiunt, quanuis magna ex parte consentiant. Postrema assertio fuit. Modus loquendi Arist. magis est popularis, cōmuniq; vsui loquentium accommodatior; nam magis congruit rectę hominū institutioni, clariusq; vires legum seruat, necnō rectam distributionem premij & poenæ: nam qui inquiunt neminem sponte malum, occasionem tribuunt delinquentibus non acutè ueritatem inspicientibus se excusandi, & minus iustas iudicandi leges aduersus delinquentes. Propterea Theologi absolutè asserunt hominem sponte, suaq; uoluntate reddi malum: ꝙ si nonnunquam secus loquuntur, simul patefaciunt modū, quo eorum sententia intelligi debeat; vt fecere D. Paulus, & Dionysius Areopagita.

Sextū fundamētum.

Explicatio secundæ assertionis.

Explicatio tertię assertionis.

Qui peccet magis, num qui sponte, vel qui inuitus aberrat. Cap. XXI.

D Apparuit hominum quosdam sponte, alios inuitos, nonnullos non sponte peccare: inde oritur pulchra dubitatio, & est; an magis delinquat qui sponte peccat, uel potius qui inuitus, uel non sponte. Mouit hanc difficultatem Plato in Hippia Minore, siue de Mendacio: & primò ostendit Socrates, eos, qui sponte mendacium dicunt, meliores esse, quàm qui non sponte: mox Hippias ei obiicit, inquiens. Quoniam pacto Socrates qui scientes, volentesq; iniuriantur, seducunt, lædunt; meliores esse possunt, quàm qui hęc prӕter sententiam faciunt? quandoquidē multum ignoscitur illi, qui per ignorantiam iniuriam infert, mendacium profert, uel aliud quicquam committit mali, legesq; in eos seuerius animaduertunt, qui uolentes mala faciunt, mentiunturque, quàm qui nolentes. Ex aduerso Socrates cursorem sponte tardum, & in palæstra luctatorem, qui sponte cadit, ei præfert, qui inuitus hæc facit; & id ipsum de plurimis ita se habere inductione ostendit. Ratio, qua utitur, est: quia aberrans sponte, prӕditus est scientia & potentia rectè agendi; qui aberrat inuitus, uel uno, uel altero caret: at Sciens non sciente, potens impotente prӕstantior est. Inde colligit; Si quis igitur hominū est, qui sponte aberret, turpiaq; & iniusta committat, haud aliud est ꝙ Hippia, quàm vir bonus: Ac ita, cum pro omni parte dubitasset, rem sub dubio dereliquit. Arist. in 6. Moralium Nicomach. cap. 5. soluens difficultatem, inquit. in Arte qui sua sponte peccat, ei est anteferendus, qui inuitus; in Prudentia contra deterior est is, qui sponte sua offenderit, quemadmodum & in virtutibus. Eandem sententiam protulit Seneca Episto. 96. inquiens. Vis

Plato.

Aristot.

Seneca.

Vis scire, quàm dissimilis sit aliarum Artium conditio, & huius, nempe Moralis scientię? in illis excusatius est voluntate peccare, quàm casu; in hac maxima culpa est sponte delinquere. Grammaticus non erubescit solæcismum, si sciens facit; erubescit, si nesciens, &c. Resolutio itaque difficultatis est, in attinentibus ad mores deterius esse sponte peccare, in cęteris econtra. Ratio est, quia in attinentibus ad Scientias, & Artes perfectio posita est in cognitione, exactaq; possessione habitus; in attinētibus verò ad morales actiones præsertim posita est in pręelectione, ex ea enim consurgit probitas, vel improbitas actionis. At dices: Medicus sponte veneno necans, iudicatur dignus pœna; non autem, si nesciens, & inuitus id faciat. Respondeo, id contingere; quia tūc Medicus præsertim peccat vt vitiosus, praua vtens præelectione; & tanquam errans in attinentibus ad mores, iudicatur pœna dignus. Hac de re profectò inter Aristotelem, & Platonem nulla est dissensio: propterea Marsilius Ficinus in Argumento in Minorem Hippiam eandem difficultatem eadem distinctione dissoluit.

Resolutio difficultatis.

Dubitatio. Solutio.

At pulchra occurrit dubitatio; quia non apparet ex sententia Platonis in attinentibus ad mores dici posse hominem sponte errare, cum asseruerit neminem sponte malum. Respondeo: Aliud est inficiari hominem sponte reddi malum; & inficiari sponte agere actiones prauas, vt furari, & similia scelera patrare; potest homo ex sententia Platonis sponte furari, & lædere, at non ob id dicitur sponte fieri malus; quia non patrat ea scelera, vt per ea improbus reddatur; sed ob bona, quæ in eis reperiri iudicat.

Dubitatio. Solutio.

Finis Tertij Gradus.

FRAN-

FRANCISCI PICCOLOMINEI SENENSIS, PHILOSOPHIAE DE MORIBVS GRADVS QVARTVS,

De Virtute Morali.

Proponitur explicanda Virtus; *Cap. I.*

A REcta ratione contigiſſe putandum eſt, vt Virtuti Quartus reſponderet ciuilis aſcenſionis gradus; Virtus enim quadrata dicitur, cum hominem quadratum reddat, ſemper ſtantem, ac omni ex parte perfectũ: & præſertim; quia ſi de elementis loquimur, quartus gradus conuenit igni; ſi de cælorum orbibus, quartus eſt ſol. Ignis autem & Sol recta ratione Virtuti reſpondent; cum eorum officium ſit purgare, illuſtrare, dirigere, & perficere. De uirtute igĩ pro quarti gradus cõſtitutione agẽdũ & diſſerẽdũ occurrit: de qua cũ variaſe ſe nobis offerãt cõſideranda: hæc tñ potiſsima capita, accuratioreq; cõſideratione digna eſſe uidentꝰ. Quotuplex ſit Virtus uniuersè sũpta. Quid ſit uirtus in More poſita, Quotuplex ea ſit, In qua animæ parte collocetur, Quomodo Virtutes in more B poſitæ nectantur ac diſtinguantur, Quæ earum principatum obtineat, Quomodo in nobis gignantur, Ac demum quos uſus humano generi præbeant. In his ego capitibus præſertim uerſabor, non neglectis aliis; quę cum his connectuntur, & quorum cognitio a uiro ingenuo optãda & expetenda eſt. Iure optimo autem in explicanda Virtute accurati eſſe tenemur; cum ſit præſtantiſsima, iucundiſsima, & utiliſsima. Virtutem enim ut rem Præclaram interna quadam naturæ commotione commendant omnes, cunctique admirantur & colunt: Qui tamen ea ſint ornati, tam pauci inueniuntur, vt accommodatè homo uirtute prędicus Phęnicis imagine deſignetur. Quod cum ex aliis cauſis, tum ex ea præſertim ortum ducere putandum eſt, quia perpauci eius naturam & conditionem exactè cognoſcunt: quicunque enim mentis aciem in C eius ſplendidiſsimam formam intendit, tam miro pulchritudinis illius deſiderio flagrat; vt ſeorſum ab ea hominem non hominem, ac uitam prorſus inuitam eſſe fateatur. Propterea Pythagoras præclarè enunciauit, Dei lege Virtutem ſolam eſſe, quæ potens ſolidaque eſſet, cætera omnia eſſe nugas & ineptias; nunquam enim Stygias fertur ad undas inclita Virtus. Ex aduerſo autem, quia via Virtutis ardua eſt, quicunque illam exactè non cognoſcunt, non vehemẽter apperunt; ac ob vię difficultatem non quærunt; non quærentes non inueniunt, neque aſſequuntur; non aſſequentes, nec iure homines, nec vita prædìti iudicari merentur. Propterea, vt pro eius adeptione, ita pro explicatione & cognitione accuratiſsimi eſſę tenemur.

Virtuti rectè congruit grad⁹ quartus.

Quæ præſertim de virtute ſint declarãda.

Accurati tenemur eſſe in conſiderãda uirtute.

Pythagoras.

D *Quotuplex ſit Virtus*. *Cap. I I.*

VIrtus, quæ græce Ἀρετὴ dicitur, non vno modo, ſed multipliciter vſurpatur: cum enim Virtus latè ſumpta ea ſit, quæ perficit id, cuius eſt uirtus, & opus eius, vt aſſeritur ab Ariſtot. in 2. Moralium Nicom. cap. 6. Hæc latè ac uniuersè ſumpta in tres gradus eſt diſtributa. Vſurpatur enim nonnunquam pro ea, quæ eminentia tantùm uirtus eſt; in qua ſignificatione frequenter Deus dicitur Iuſtus, Sapiens, omnique Virtutum perfectione eminentiſsimè prędıtus: quæ Virtus eſt ipſamet eminentiſsima Dei eſſentia, ſola ratione, noſtroq́ue intelligendi modo ab eo diſtincta. Nonnunquam econtra uſurpatur Virtutis nomen

Tres primi gradus uirtutis.

pro

pro vmbra, ac tenui eius imagine: in qua significatione Arist. in 8. de Hist. Ani. cap. 1. dixit, in iumentis & feris inueniri morales virtutes, quatenus in eis insunt vestigia morũ hominis; ita Leones dicuntur fortes, Formicæ & Apes prudentes, similiter de cęteris. Quòd autẽ eis virtutes in more positæ re vera nõ competant, docuit Arist. in 7. Moraliũ Nicom. cap. 1. inquiens: Etenim vt feræ neque Vitium est neque Virtus, ita neque Dei: sed hoc quidem præstantius est virtute, illud autem diuersum est a vitio. Tertiò vsurpatur Virtutis nomen media quadam significatione magisque propriè, pro forma siue habitu, ac congruente eius constitutione: Quod tertium Virtutis genus ad hominem contractum, in eoque consideratum triplex est; vel enim nobis conuenit per Naturam; vel infunditur a Deo; vel nostro studio, cura, & labore acquiritur. Virtutes infusę illæ sunt, quæ nobis cõueniunt peculiari Dei munere desuper illustrantis; vt Fides, Spes, Charitas: quæ ad institutum nostrum non pertinent. Virtutes nobis Natura competentes, duplices sunt, vel enim sunt Virtutes generis, vel singulorum. Virtus generis est Nobilitas, vt in lib. de Nobilitate referente Stobæo docuit Aristot. & in primo Rhet. confirmauit. Quæ nobilitas est duplex, uel publica Gentis & urbis, qua Natio una alteri nobilitate præfertur, & de qua Nationes uariæ inter se contendunt; uel priuata alicuius familiæ, ut in eodem primo Rhe. ab eodem Philosopho diuisa fuit. Altera ex parte Virtus singulorum hominum duplex est; uel enim est virtus corporis, vel animi. Virtutes corporis sunt naturæ munera, Robur scilicet, Sanitas, & Pulchritudo; quæ vel sunt totius corporis, vel partis eius: ita Arist. in lib. de nobilitate ex relatione Stobæi dixit, εὐπρόσωπον dici, quod faciei habet uirtutem: id ipsum de oculi uirtute affirmauit in eodem lib. necnon in 2. Moralium Nicom. cap. 6. Et quanuis sensus sint facultates animæ; quatenus tamen eorum præstantia & optima constitutio oritur ex optima constitutione instrumenti, non est absurdum eas inter uirtutes corporis numerare. Animi autem Naturalis uirtus etiã duplex est: vel enim latè usurpatur pro singulis animæ facultatibus, quæ frequenter Virtutes nuncupantur; rectius tamen & magis propriè δυνάμεις vires, ac facultates dicuntur, quatenus sunt principia uariarum operationum hominum uel animalium: quarum uirium siue Virtutum nonnullæ sunt nobis communes cum cæteris uiuentibus, vt Virtus nutriendi; aliæ cum animalibus, ut uirtus sentiendi; aliæ nobis propriæ, ut ratio, mens & uoluntas. Magis autem propriè Naturalis Animi uirtus ea dicitur, quæ est congruens animi per naturam dispositio, & facilitas ad rectè perficiendum Munus aliquod: per quam Virtutem nonnulli dicuntur ualere ingenio, alii memoria, nonnulli phantasia, & ita de cæteris. Huius generis sunt illæ Virtutes & Mores, de quibus Arist. in sexto Moralium Nicom. cap. 13. dixit: Singulis a Natura quodã modo mores, suus cuique, tributi uidentur; natura enim & iusti, & temperantes, & fortes gignimur. Qui mores sunt igniculi & semina Virtutum potius, quàm Virtutes: de quibus Cic. quinto de Finibus dixit. Eius partis, quæ Princeps est, quæque Mens nominatur, plures sunt Virtutes; sed duo prima genera: unum earum, quæ ingenerantur suapte natura, appellanturque non voluntariæ: alterum earum, quæ in uoluntate positæ, magis proprio nomine appellari solent, quarum est excellens in animorum laude præstantia: Prioris generis est docilitas, memoria, quæ ferè omnia appellantur uno ingenii nomine; easque virtutes qui habent, ingeniosi uocantur &c. At hæ quoque Virtutes per naturam nobis insertæ, extra limites sunt præsentis gradus, & instituto nostro non inseruiunt. Alię demum inueniuntur Virtutes labore, studio, & diligentia comparatę; quę eatenus in hominis animo extenduntur, quatenus extenditur ratio. Et quoniam partibus animę ratio conuenit, uel ex sui natura & conditione, vel participatione aliqua; ex se, suique natura conuenit Menti, participatione uerò Appetitui sensuum: propterea duplex consurgit humanæ Virtutis genus; vnum attinens ad Mentem, aliud ad Appetitum sensuum: Primum Virtus rationis, Alterum uirtus in more posita nuncupatur. Virtus rationis, quæ ad mentem pertinet, adhuc est duplex: vel enim est semper recta; vel obliquitati, & errori est obnoxia, de quibus suo loco occurrit disputandum. Aliud Virtutis genus ad sentiendi appetitum pertinens, quia more, & assuetudine acquiritur, morale nuncupatur. Quod etiam duplex est; vel enim est semiuirtus, vel absolutè virtus. de Semiuirtute iam sumus loquuti. Absolutè autem Moralis virtus adhuc duplex est; vel enim in quadam excellentia, & sublimi constitutione supra humanam conditionem posita est, & nuncupatur Virtus Heroica; vel magis intra hominum terminos nos continet, communiq; voce virtus Ciuilis, & Moralis nuncupatur. Quæ adhuc est duplex: vel enim est virtus vniuersa, suo ambitu cunctas amplectens, vt vniuersa Iustitia; vel est virtus in parte sumpta: quæ etiam duplex est; vel enim attinet ad appetitum irascendi, vt Fortitudo, & Mansuetudo; vel ad appetitum cupiendi, vt temperantia, & similes. Cum autem variæ sint Virtutum formę, omnes in quatuor capita redigi possunt; in virtutes Physicas, Morales, Rationales, & Diuinas. Virtus physica perficit res Natura constantes; virtus Moralis virum probum, ciuemque probum format; Virtus Rationalis præsertim virum sapientem constituit; virtus Diuina, & infusa format Christicolam, & ciuem cœli. Ego cęteris derelictis, de Morali Virtute modò mihi disserendum propono.

Virtus in hoie Triplex.

Virtus corporis.

Virtus animi naturalis.

Virtutes nostra opera comparatę.

A

Quid sit Virtus Moralis, definitiones Variæ referuntur. Cap. III.

SEntentia fuit Platonis in Phædro, approbata a Cicerone in primo de Officijs, omnem, quæ a ratione suscipitur de aliqua re, Institutionem debere a definitione proficisci; vt intelligatur, quid sit id, de quo disputatur. Id præsertim seruare nos tenemur, dum agimus de Virtute; cum variæ eius definitiones circumferantur, nec constet quæ earum præferenda sit ceteris. Neque primò explicare tenemur Virtutes dari, cum ex se splendidissimæ fulgeant: Nam (vt enunciauit Seneca in lib. de Beneficijs) maximum hoc habemus Naturæ meritum, quòd Virtus in omnium animos lumen suum permittit; enam qui illam non inquirunt, eam vident; omnes quidem confusè virtutem intuentur & cognoscunt, exactè autem paucissimi. Vt igitur appareat quid ea sit, & ad verioris definitionis inuentionem paremur, definitiones nonnullas ab alijs traditas referamus. Eudoxus, & cum eo Epicurus, dixerunt Virtutem esse constantem dispositionem eliciendi ex vnoquoque congruentem voluptatem: hinc in Voluptate; non quidem corporis, vt perperam multi credunt; sed honesta, & vera, summum bonum collocarunt. At errarunt; quia huiusmodi voluptas potius est comes & assecla Virtutis, actionis probæ, & summi boni, quàm natura & essentia eius. Plato in Menone, siue in dialogo de Virtute, ex sententia Menonis quatuor tradit, easque in persona Socratis reijcit, virtutis definitiones: Primò definit enumerando virtutem Viri ciuilis, Mulieris, & Pueri; Virtus enim Viri ciuilis est ad ciuilium rerum administrationem congruenter paratum esse: Secundò definiens inquit Virtutem esse facultatem, qua omnibus præesse valemus: Tertiò dicit Virtutem esse gaudere honestis: quibus Quartò addit Virtutem esse appetitum honesti & facultatem illud assequendi. At nulla harum censeri debet vera definitio Virtutis; per eas enim solùm officia quædam virtutis numerantur, non autem quid re vera sit virtus explicatur. Ex libris de Repub. Platonis, Virtutis vniuersè sumptæ hæc definitio colligitur: virtus est habitus animæ, quo potentia Naturalis eius quàm optimè suum opus exercet. Hæc definitio est similis illi, quam dedit Aristot. in secundo Moralium Nicomach. capit. 6. inquiens: Virtus ea est, quæ perficit id cuius est virtus, & opus eius: Et rectius traditur ab Aristotele, quia manifestatur non vnum, sed duplex officium virtutis; primum est perficere id, cuius est virtus; alterum perficere opus eius. At hæc definitio communis est, nos autem quærimus propriam, quæ soli Virtuti morali competat. Alcinous in lib. de doctrina Plat. capit. 31. dixit: Virtus est affectio quædam animæ perfecta & optima, ornatum, concordem, & stabilem efficiens hominem, tum ad agendum, tum etiam ad loquendum, & erga se, & pariter erga alios. At nec proprium traditur genus, nec potiores differentiæ assignantur, ac superuacaneæ nonnullæ afferuntur; vt consideranti redditur conspicuum. Theages dixit: Virtus moralis est congruens relatio irrationalium partium animæ ad eam quæ ratione prædita est, ac insuper est habitus decori: Quam definitionem ex Platone desumpsit, qui sub initio secundi de Legibus dixit, Virtutem esse obtemperantiam rationi. Quæ definitio approbanda non videtur; quoniam etiam Vitiosus obtemperat rationi, ratio tamen eius deprauata est. In Theæteto dixit Virtutem esse similitudinem cum Deo, & alibi optimum animi habitum per se laudabilem. Plotinus En. prima, libro sexto, capit. sexto, ait esse animi purificationem. Aristot. in septimo Physico. contex. 16. esse perfectionem Animi, & constitutionem eius secundùm Naturam: in decimo Moralium Nicomac. cap. quinto, affirmauit, Virtutem esse omnium mensuram: & in 1. Rhet. esse facultatem comparandi, quæ bona sunt, eademque seruandi; ac insuper esse facultatem multa & magna in alios beneficia conferendi; esse facultatem, quæ potest omnes omnibus in rebus adiuuare; esse habitum rectè disponentem appetitum sensuum, & actiones eius. Alij dixerunt esse humani animi sanitatem, ac bonum eius Dæmonem; insuper esse mensuram & regulam humanæ dilectionis. Hæc omnia rectè dicuntur de Virtute, & per varia eius munera modo vario virtutem circumscribunt; nulla tamen earum est propria, cunctisque numeris absoluta Definitio. Stoici Virtutes vacuitates quasdam perturbationum, animique tranquillitates esse dixerunt, vt in secundo Moralium Nicomach. capit. 3. refert Aristo. At hi aberrant, cum perturbationes non euelli, sed corrigi debeant; vt in explicatione perturbationum apparuit. Exactior igitur inquirenda, & assignanda est definitio.

Marginalia: B; C; D; Seneca. Quid sit Virtus. Definitio ab Eudoxo & Epicuro tradita. Definitiones relatæ a Platone. Alcinous. Theages. Plotinus. Stoici.

Propria Definitio Virtutis Moralis. *Cap. IIII.* A

Tria quæ i animo reperiuntur.

IN hominis animo, & præsertim in appetitu sensuum tria considerantur, vt monuit Philosophus in 2. Moralium Nicomach. cap. 5. Facultas, Perturbatio, & Habitus: nec quartum addere debemus, dispositionem scilicet & viam ad habitum: quoniam via a suo fine & termino non distinguitur, nisi per minus & magis, ac vt imperfectum a perfecto. Facultates atque Perturbationes communes sunt omnibus, nedum hominibus, verùm insuper iumentis, & feris, eas a Natura recipimus; per illas nec commendamur, nec vituperamur: Virtutes solis competunt hominibus, & illis quidem paucis, more & assuetudine acquiruntur, reddunt nos honore dignos: propterea Virtus nec facultas nec perturbatio dici debet: quibus cũ tertiò succedant habitus, per quos vel commendamur vel vituperamur; ad hos proculdubio virtus redigi debet, & sub his contineri. Neque putandum est Virtutes esse vias tantùm, & dispositiones ad habitum;

Virtus est habitus.

Virtus enim est quid perfectum, via autem & dispositio sunt aliquid inchoatum & imperfectum. Per facultates ac perturbationes sumus nos ad varia faciles & accommodati: attamen inconstantes sumus, leues, in nullo vitæ genere firmi, & ad vitia potius quàm ad virtutes procliues: Per habitum verò firmamur; certo vitæ generi, vel probo, vel improbo destinamur; munera eius vitæ cum voluptate obimus. Qui habitus; si humanæ conditioni, rectæq; rationi fuerit consentaneus, adeo vt per eum animi perturbationes congruenter componantur; Virtus ac morum perfectio nuncupatur: si contrà ad nimium vel parum declinat, rectæque rationi non congruat; Vitium, detrimentum, constitutio præter naturam, ægritudo animi, ac dissonantia partium eius iudicari debet. Virtus itaque moralis est habitus, per quem congruens modus imponitur perturbationibus; qui modus medium est nobis accommodatum, quod recta ratione ad prudentiam pertinente statuitur. Propterea præclarè

Moyses. Phylon Iudæus. Pythagoras.

Moyses medium illud viã mediã, viamq; regiã nuncupauit: rectè etiam Philon Iudæus in morum latitudine medium dextrum, ac sinistrum considerauit. Nec iniuria Pythagoras malum, quia recessus est a medio, infinitum; bonum siue virtutem finitam, ac indiuiduam asseruit; nam rectè agere mediumque seruare, vnicè valemus: errare autem contingit modis innumeris. Insuper: quia dum appetitus implet mandata rationis, prælectio constituitur, quæ rationem proximè sequitur: in qua prælectione, tanquam in eo, quod nostrum est, in nostraque facultate positum collocatur potissima ratio ac perfectio virtutis; ideo virtutis habitus cũ prælectione necessariò complicatus dicitur. Ex his philosophus in secundo Moralium. Nicomachiorum cap. sexto, definitionem Moralis Virtutis colligens dixit;

Definitio Virtutis.

Virtutem Moralem esse habitum præligendi in ea mediocritate positum quæ ad nos refertur, rectaque prudentiæ ratione est definita. Hac definitione satis exactè explicantur pertinentia ad Naturam, & essentiam moralis virtutis, externæ tamen causæ prætermittuntur: ideo; si latius virtutem moralem definire volumus; cunctasque eius tradere causas; non recedentes ab Aristotele ita dicamus.

Definitio explicans omnes causas.

Virtus moralis est habitus appetitionis sensuum, natus præligere; in ea mediocritate, quæ ad nos refertur, quæque a prudentiæ habitu definitur, collocatus; comparatus more, vt ciuili felicitate fruamur. Ex hac definitione omne genus causæ elucescit.

Dubitatio

At pulchra se offert dubitatio, quia Aristoteles & cum Platone & secum pugnare videtur. Cum Platone primò: quia Plato in Menone quærens communem virtutis definitionem, Gorgiam damnat distinguentem virtutes pro varietate sexus & ætatis; Aristo. in primo de Rep. capito. 8. Platonem carpens inquit: Qui vniuersè loquuntur, & aiunt virtutem esse animo bene valere, aut rectè agere, aut tale quippiam, se ipsi decipiunt; Qui autem virtutes numerant, vt Gorgias, longè melius dicunt, quàm qui sic vniuersè definiunt, &c. Pugnat itaque cum Platone. Pugnat autem secum; D quia eo loci damnat communem virtutis definitionem, quam tamen inquirit & tradit in primo Moralium Nicomachiorum.

Solutio.

Cui difficultati respondens dico Aristo. secum non pugnare: non enim absolutè damnat communem virtutis definitionem, sed eam eo modo traditam, hoc est leuiter per remota & communia, vt visus est fecisse Plato. Insuper damnat communem, quia sine distinctis definitionibus partium non est satis: danda est communis definitio non neglectis propriis definitionibus partium; Virtus enim est commune ab vno, quod non exactè cognoscitur, non explicatis contentis sub eo. Nec propterea Plato damnandus est, nam ei disputanti cum Sophista fuit satis illum redarguere; præsertim tamen Aristoteles Platonem carpit, quatenus virtutem mulieris ab ea viri non secernebat: qua de re alius occurret disserendi locus.

Communis

A *Communis quædam explicatio Definitionis Virtutis.* *Cap. V.*

QVoniam virtus est congruens animi constitutio, humanorum bonorum sola firma & constans; iure optimo dicitur habitus: cuius conditio est, vt constanter, expeditè, ac cum iucunditate per illum operemur, omnem internam pugnam, ac cunctationem excludens. Quam virtutis constantiã Epist. 93. explicans Seneca dixit: Hoc aduersus virtutes possunt calamitates, damna, & iniuriæ; quod aduersus solem possunt nebulæ. Ar illustriorem fortè protulisset sententiam, si dixisset, longè minus virtuti obesse res aduersas & turbidas, quàm soli nebulas; cum virtus in aduersis refulgeat, splendidiorque appareat; Sol verò per nubes nobis saltem se offerat obscurior. Insuper hæc moralis virtus dicitur ad appetitum sensuum pertinere, vt secernatur a sapientia, scientia, cæterisque habitibus mentis. Præterea dicitur habitus præeligendi, siue, vt inquit Aristoteles, προαιρετικὸν; quia eo habitu constanter illa præeligimus, quæ recta ratione decernimus: Prælectio enim; quanuis dicatur appetitus Mentis, ac eius sequatur consilium; nectitur tamen cum appetitu sensuum, in eoque perficitur; dũ

Virtus cur dicitur habitus.

Cur attinẽs ad appetitũ sensuum.

Cur præeligendi.

B hic appetitus a ratione dirigitur, & id prosequitur vel fugit, quod ratione approbatum, vel reprobatum fuit. Prælectio in actione est veluti spiritus eius, & tanti est momenti; vt iure Aristoteles in 8. lib. Moralium Nico. cap. 13. dixerit, præcipuum virtutis & moris in prælectione esse positum: quod mox lib. x. cap. 8. confirmauit. Præterea virtus dicitur in ea medioeritate posita, quæ ad nos refertur: Mediat virtus inter nimium & parum, siue exuperantiam, & defectionem perturbationum; de qua rectè dicitur.

Est modus in rebus, sunt certi denique fines,
Quos vltra citraque nequit consistere rectum.

Virtus ita in medio extremorum vitiorum est posita, vt simul etiam extremum censeri possit. Virtus est Medium, ac in medio posita: quia est moderatio perturbationum; recta ratione circunscripta, quæ recta ratio in actionibus medium coniectat, & statuit: est euitatio eius, quod nimium est vel parum; est conseruatio omnium medij conditionum, vt scilicet homo agat, vel affectibus commoueatur, quando, quantum, quomodo, cuius gratia, ac ita de cæteris, quæ congruens medium circunscribunt. Sic itaque rectè Hesiodus dixit, Deum inter duo vitia collocasse virtutem; ita nanque magis fulget, potentiorem se patefacit, ac homini magis salutarem.

Virtus simul & medium, & extremum est.

Quomodo fit medium.

C Altera ex parte virtus est exuperantia & extremitas: Primò munere suæ perfectionis, cui opponitur imperfectum: Secundò ratione suæ rectitudinis, cui aduersatur obliquitas: Tertiò, vt virtus est, a qua vitium maximè distat; ita virum omni virtute prędıtum dicimus gradum supremum sibi cooptasse, & in gradu sublimi esse collocatum. Dum virtus comparatur cum vitio & constituit extremum vnum; ea tunc obtinet locum exuperationis, formę, & continentis: est enim id contrarium, quod bonum est; Vitium verò omne quatenus vitium, est defectio, priuatio, recessus a forma, & modo aliquo non ens. Cum virtus sit in medio collocata, Medium triplex est. Arithmeticum; & est id, quod absolutè æquè distat ab extremis, vt inter duodecim & sex mediant nouem: Hoc medium quantitatis absolutum est, & idem apud omnes. Aliud est medium Musicum; & est illud, quod eadem maioris numeri parte a maiori superatur, qua ipsum minoris minorem superat numerum; vt quatuor mediare dicuntur inter sex, & tria: quatuor enim tertia maioris parte a maiori exceditur numero, eadem autem minoris numerum excedit minorem. Medium tertium Geometricum est; & id esse dicitur, in quo eadem seruatur ratio maioris termini ad medium, & medij ad extremum; vt sex mediant inter nouem & quatuor: vt enim nouem ad sex, ita sex ad quatuor se habent. Hoc Geometricum medium il-

Quo uirtus fit extremum.

Medium triplex.

Arithmeticum.

Musicum.

Geometricum.

D lud est, quod in analogia est positum, a recta ratione statuitur, & a virtute seruatur: pro cuius medij inuentione omnia sunt consideranda, quę pertinent; nedum vniuersè ad humanam actionem; sed ad singulas quoque conditiones, & circunstantias eius, quæ tunc temporis ad definitam ac indiuiduam nostram actionem conspirant: quas circunstantias suo in loco cumulatissimè numeraui. Et quia circunstantiæ variantur, propterea hoc non est medium absolutũ, quod absolutè a ciuili statui possit; sed ita varietati est obnoxium, vt concurrentia ad actionem variari possunt: propterea dicitur medium ad nos, se habens perinde ac regula; quę flectatur, ac sui flexione variis aptari possit. Hoc Geometricum medium modo aliquo in omni virtute seruatur, pręsertim tamen & magis conspicuè seruatur in Iustitia distributiua; quę nõ ita inter duo vitia mediat, vt reliquæ virtutes morales, quemadmodum latius in explicatione patebit. Statuere hoc medium est officium Prudentiæ, propterea sine ea uirtus moralis consistere nequit. Sed dignum consideratione est: Cum recta prudentiæ ratio debeat constituere medium; idq; facere non valeat sine regula aliqua firma, consimili, & constanti; quænam est ea regula, qua vtitur recta ratio pro statuendo medio? Philon Iudæus, vir doctus & eloquens, triplicem dixit esse regulam examinandarum rerum, dirigendique actiones nostras; Amorem Dei, Virtutis, & Proximi. At hoc non videtur esse satis: quoniam regula & mensura vnius generis rerum

Quęritur a quo petẽda sit regula decernendi medium.

Philon Iudęus.

Instantia.

Instantia. una esse debet: ea tria uel uno aliquo nectuntur, vel distincta sunt penitus; si sunt distincta, non ualent consimiliter omniũ nostrarũ actionũ esse regulæ; si uno aliquo nectuntur, id unũ quærimus quod sit cõsimilis mẽsura mediorũ oĩum. Propter ea rectius alii dñt, Mẽsurã esse unã, eãq; A

Alia opinio. esse Charitatem; quæ cum sit maxima uirtutum, iure cæterarum est regula & mensura. At hoc

dubitatio. difficultate adhuc non caret: Quoniam omne ordinatum in finem ab alio regulam & mensuram recipit; Charitas, cum sit uirtus, in finem est ordinata; quare ea quoque eget regula & mensura. Præterea pro Charitatis munere rectè obeundo etiam circunstantiæ omnes sunt perpendendæ, & medium modo aliquo seruandum; vt quid pro quo, & quantum sit agendum, rectè decernatur: cum enim Charitas sit posita in dilectione Dei, & proximi; quomodo, cuius gratia, & quando id sit agendum, regula aliqua una decerni debet. Propterea dicamus, regulam unã

Opinio propria. constantem, & consimilem inueniendi medium, dirigendique humanas actiones, ab alio non esse petendam; nisi ab eo, a quo omnium operationum regulæ eliciuntur; nempe a fine; quod est principium constans omnium nostrarum consultationum, quæ pro inueniendo medio formantur: & iure optimo profectò: omnia enim in finem ordinata, ab eo fine mensuram, ordinẽ rectamque constitutionem recipiunt, ut Aristo. in 2. Physic. 91: & in 7. Met. cont. 23. patefecit; nam finis operationis est principium consultationis: quod etiam confirmauit Aristoteles in 7. B Moralium Nicom. cap. 8. inquiens. Principium autem actionis & officii id est, cuius gratia cętera fiunt, ideo uirtus bene sentire debet de principio. Finis itaque ille est, per quem cuncta diriguntur, lex singulis præscribitur, & medium seruandum exactissimè definitur: nam constituto & prẹassumpto (munere mentis & uoluntatis) fine, uiam rectam, officio nostro congruentem, quam Regiam diximus, inspicere ualemus: per quam progredientes, declinantes extrema, dicimur seruare medium, fungi officio nostro: & ea agere, quę ad propositum finem felicissimè perducunt. Hinc euenit, quod Theologi rectius inspicientes finem humanarum actionum, re-

Confirmatio. ctius quoque & procul ab errore media ad illum perducentia decernunt: constituentes enim sibi pro fine summum bonum futurę vitę, rectius media decernunt, quàm id faciant Peripatetici, qui in hac sola uita summũ bonũ nobis cõpetere perperã existimarũt. Similiter idẽ Peripatetici varium mediũ respondere affirmant pro componendis animi perturbationibus viro ciuili, & viro contemplationi incumbenti: nec aliam ob causam, nisi ob varietatem proprii finis.

Epilogus dictorum. Forma itaque virtutis est habitus natus prẹeligere illa, quę recta ratione decernuntur: Materies C eius interna, in qua versatur, est perturbatio, quam moderatur: Materies; cui vt subiecto competit, est appetitus sensuum: Principium efficiens est mos, & assuetudo: Finis est actio proba, & summum bonum ex ea prodiens.

An virtus moralis in medio sit posita.
Cap. VI.

Tria dubia proponunt. An uirtus omnis in medio sit posita. Quod nõ. VT exactè cuncta appareant, quę in definitione uirtutis fuerunt assumpta, tria prẹsertim explicanda occurrunt. Primum est, an virtus in medio sit posita. Alterum; an pertineat ad appetitum sensuum: Demum considerãdus est modus quo acquiritur. A primo ordiens, dubium uidetur id quod dictum est, virtutem omnem moralẽ in medio esse positam: Primo: quia Iustitia in medio duorum uitiorũ non est collocata, sed ei sola

Ratio prima. opponitur iniustitia: Secundò; quia virginitas est virtus moralis ad Temperantiam pertinens, quæ non moderatio, sed euulsio est concupiscentiæ; Tertiò; Magnanimitas, & Magnificentia

secunda. in summis honoribus, maximisque sumptibus positæ sunt: & propterea non in medio sunt

tertia. collocatæ: Demum dubitationem auget virtus Heroica, quæ culmen moralium virtutum D

quarta. esse dicitur: hæc in mediocritate non videtur posita, cum supra humanam conditionem nos

Pro solutione primò accipitur. eleuet, & vniuersam perturbationis latitudinem reijciat. Vt his ac similibus difficultatibus satisfaciam, accipio primò, duplici præsertim ratione virtutes morales in medio esse positas: Primò ratione perturbationis in qua versantur; ac ita, virtus omnis moralis ut talis, in medio vitiorum, extremarumque perturbationum est collocata. Secundò ratione Iustitiæ, omnis enim moralis virtus est Iustitia quædam, vt suo loco patebit. Vtraque consideratione virtuti congruit medium Geometricum congruente rationum similitudine præditum; præsertim tamen Geometrica rationum similitudo refulget, dum virtus consideratur, quatenus est iustitia quædam: ita enim æstimantur merita rerum, & recta inter quatuor terminos iustitiam patefacientes formatur rationum similitudo, quæ analogia dicitur; asserimus enim gratia exempli, vt se habet læsio cum suis circunstantijs ad meritum meum, ita iræ magnitudo erga lædentem. At dum absolutè virtus moralis consideratur, vt virtus moralis est, tunc in medio duorum extremorum uitiorum est posita. Accipio secundò, cum virtus omnis moralis sit collocata in medio, non consimiliter cunctis eius partibus medium respon-

Alterũ qđ accipitur. dere: virtus enim potest in medio esse posita; vel considerando latitudinem perturbationis;

vel

A vel inſpiciendo duo extrema vitia; vel perpendendo conditiones, quæ circunſtantiæ nuncupantur; vel demum (vt de Iuſtitia dixi) conſiderando conſimilitudinem rationum, quæ in diſtributione ſeruantur. Ex his aduerſarum rõnum facilè eliciuntur ſolutiones. Sumebatur prima inſtãtia ex Iuſtitia, quæ ſoluitur; Iuſtitia.n. varijs modis mediũ ſeruat: Primò enim, dum conſideratur vt virtus moralis, in medio eſt poſita, quia eſt moderatio propriæ perturbationis; non tamen ita apparet in medio duorum vitiorum collocata, quia eadem Iniuſtitia ſimul, & ad nimium, & ad parum inclinat; dans enim vni plus æquo, dat alteri minus: Inſuper Iuſtitia in diſtributione poſita ſeruat medium Geometricum, poſita verò in commutatione medium Arithmeticum, vt docet Ariſtoteles. Secunda inſtantia ſumebatur ex virginitate, quæ ſoluitur: Nam primò dico eam ex ſententia Peripateticorum, conditionem naturæ rerum pro ſtatu præſenti conſiderantium, non eſſe uirtutem moralem: Addo ſecundò, quòd cum ex ſententia Theologorum aliã vitam cognoſcentium re vera ſit virtus, & ſit Heroica temperantia, etiam modo quodam Heroico in medio eſt poſita: collocata eſt enim in medio non quidem perturbationis, & cupiditatis abſolutè, ſed circunſtantiarum eius: ſeruanda enim eſt virginitas non cuiuſuis finis gratia, ne que a quolibet, puta non a nupta puella; ſed ab eo, qui adminiſtrat ſacramenta Dei, totumque ſe

Solutio primæ instantiæ.

Solutio secundæ.

B Deo deuouit. Tertia inſtantia ſumebatur ex Magnanimitate, & Magnificentia, Cui reſpondens dico, eas virtutes verſari in maximis conſideratione materiei, & obiecti, at non ratione circunſtantiarum: Dicuntur enim ſeruare mediocritatem, quia verſantur in maximis ſumptibus, & honoribus; non eos appetendo pluſquam oportet, quando, quantum, quomodo, a quo, & pro quibus non oportet; ſed in omnibus his modum ſeruando. Hoc nos docuit Ariſtoteles in quarto Moralium Nicom. cap. 4. inquiens: Magnanimus igitur ſummus, ac extremus eſt, magnitudine quidem; ſed modo, ratione que medius. Poſtrema dubitatio erat de virtute Heroica, quæ nos ſupra hominis conditionem eleuat. Cui reſpondendum eſt, virtutem Heroicam ſeruare quidem medium; at modo Heroico, modo ſupra communem hominis conditionem poſito, quemadmodum decet virum, eam uitam viuentem, vt in eius virtutis explicatione cumulatius patebit.

Solutio tertiæ.

Solutio quartæ.

An virtus Moralis in Appetitu ſenſuum poſita ſit. Opinio prima. Cap. VII.

C Dictum eſt in Definitione Virtutis eam eſſe habitum appetitionis ſenſuum, ac ita in appetitu ſenſuum tanquam habitum eius aſſeruimus eſſe collocatam; quæ ſententia dubia eſt: propterea, vt veritas eluceſcat, opiniones variæ, earumque fundamenta perpendenda ſunt. Exiſtimarunt nonnulli, e quorũ numero eſt Scot. 3. ſen. di. 33. necnon Stoici, Morales Virtutes non in appetitu ſenſuum; ſed in intellectu potius, ſiue in voluntate, eſſe poſitas: nam inquiunt in appetitu ſenſuum, ſolùm gigni habitus per quos inclinamus ad obtemperandum rectæ rationi cum voluptate, qui habitus non debent cenſeri virtutes: quia Virtus eſt habitus προαιρετικὴ (vt inquit Ariſtoteles) hoc eſt natus præeligere, & vergens ad rectas præelectiones: huiuſmodi autem habitus non appetitui ſenſuum natus eſt competere, ſed intellectui: cum præelectio non ſenſuum, ſed mentis ſit appetitus, vt docet Philoſophus in ſecundo Moralium Nicom. capit. ſexto. Et confirmatur: quia (vt patuit in præcedentibus) perfectio moralis actionis in præelectione eſt poſita. Præterea obiectum virtutis eſt honeſtum, quod non ad ſenſum, ſed ad mentem & rationem pertinet: ſenſus enim rem appetit, vt delectabilem, non vt honeſtam, quemadmodum monet Ariſtoteles in tertio de Anima, cont. 29. &

Opinio Scoti, & Stoicorũ.

Ratio prima.

Ratio secunda.

D alibi: Præterea id patet ex Laude, & Honore: nam virtus eſt habitus laude dignus, ex quo prodeunt actiones, quæ nos reddunt honore dignos; Laus autem, Honor, & Gloria eorum ſunt, quæ ad mentem pertinent, non autem pertinentium ad ſenſum. Præterea Virtus ad eam animæ facultatem pertinet, ad quam pertinet libertas, & ſummum bonum; libertas enim neceſſaria eſt pro virtutis conſtitutione; ſummum verò bonum eſt virtutis finis, & ex virtute prodit: at neque libertas, neque ſummum bonum, ſenſui conueniunt; ſed Menti, quæ ſola æterna eſt, nata frui ſummo bono, & libertatis compos. Præterea virtus in ratione poſita eſt, & ſeorſum a ratione ſeruari nequit: Ratio propriè Mentis eſt, in ſenſu autem ſolùm apparet vmbra rationis; quatenus rationi obtemperare valet, non ſecus, ac dum equi obtemperant Aurigæ: Vt igitur Virtus dirigens, Aurigæ eſſe dicitur, non equorum; ita Virtus Moralis, non Appetitus ſenſuum, ſed rationis, quæ Appetitionum ſenſus quaſi equorum eſt Auriga, vt in Phædro dixit Plato, iudicari debet. Præterea id ipſum colligi poſſe videtur ex uerbis Ariſtotelis: qui in primo Moralium Nicomach. quærens, in qua operatione collocatum ſit ſummum hominis bonum, inquit cap. 7. collocatum eſſe in actione propria hominis; quæ a facultate hominis propria proficiſcitur, quæ rationis eſt particeps: Ex quibus uerbis hæc colligitur ratio. Ad eam animæ partem uirtus pertinet, ex qua prodit actio hominis propria, in qua ſummum bonum eſt collocatum:

Ratio tertia.

Rõ quarta

Ratio quinta.

Ratio sexta.

at huiuſmodi actio nõ ex ſenſu cõmmuni feris,ſed ex ſola ratione hominis propria prodit: quare non ad ſenſum,ſed ad rationem & mentem virtus pertinet, Id ipſum confirmatur ex ſexto A

Confirmatio.

Moralium Nico,cap.2.vbi hæc ſcripta leguntur; Tria aũt ſunt in animo, quæ actionis, & veritatis dominatum obtinent; Senſus, Mens, Appetitus: ex his tribus ſenſus nullius actionis eſt principium,quod ex eo patet; quia belluæ ſunt illæ quidem ſenſus participes,actionis autẽ non ſunt,&c. Ex his colligitur Virtutem in ea animi parte eſſe poſitam, quæ hominis propria eſt,

Alia confirmatio. Ratio ſeptima.

Inſuper in 3.lib.Moralium Nicom.cap.4.inquit Philoſophus; Quæ virtute aguntur, tria expoſcunt;ſcientiam,præelectionem,& conſtantiam,quæ ad mentem, non ad appetitum ſenſuum pertinere videntur.Inſuper id oſtenditur:quia voluntas eſt facultas indifferens; ideo eget habitu,quo in actionibus moralibus contrahatur ad verè honeſtum,ac ad illud ſolum dirigatur; qui habitus cum in actione ſit Princeps & dominus,iurè virtus moralis cenſeri meretur. Præterea

Rõ octaua

eius animæ partis eſt virtus,cuius eſt actio proba,in qua actione ab Ariſt. ſummũ bonũ collocatur:actio proba eius eſt,cuius eſt præelectio,& gaudiũ,comes ſummi boni:at præelectio, & gaudiũ ſummi boni,nõ ad ſenſum pertinent,ſed ad facultates mẽtis; quare proba actio & virtus nõ ad appetitum ſenſus,ſed ad eũ mentis pertinebit.Hinc Ariſt.in 2.Phyſic. ſolos hoĩes rõne vten-

Rõ nona.

tes ait agere,non iumenta & pueros. Præterea in ea parte locum habent virtutes, in qua inſunt B ſemiuirtutes,continentia ſcilicet & tolerantia;cum.n.hæ ſint viç ad virtutes,& principia earũ,in eadem animæ parte,in qua virtutes,reperiri debent; Via enim & terminus, eiuſdem ſunt facultatis: at Semiuirtutes,non ad ſenſum,ſed ad Mentem pertinent: non enim officium eſt ſenſus ſe abſtinere a ſuo obiecto,ad quod per naturam eſt procliuis; ſed rationis & Mentis munus eſt ſenſum corrigere,illumq; a corporis voluptatibus auertere: iudicat enim Mens, Voluntas finẽ optat, Prudentia & Præelectio rectè nos dirigunt,in ordinatis ad finem,quæ pro continentia & tolerantia neceſſaria ſunt: quare cum hæc omnia ad virtutem ducentia, eamque conſtituentia, ad Mentem,non ad ſenſum pertineant; Virtus quoque ad facultates Mentis,non autem ad eas, ſenſus pertinebit. Hinc Ariſtoteles in ſeptimo Moralium Nicom.cap.6.inquit, bruta non eſſe temperantia,quia carent ratione.Et in tertio Moral.Nico. antequam de virtutibus ſingulatim verba faceret;de Præelectione,Voluntate,& Libertate diſſeruit,quæ ad Mentem pertinent: qđ

Dictorum epilogus.

facere non debuiſſet,ſi virtutes ad appetitum ſenſus,non ad mentem pertinerent, Quare(ſiue Principia virtutes conſtituentia,ſiue naturam & cõditionem virtutum, ſiue earum actiones, ſiue affectiones & comites,ſiue obiectum,finem,& vſum,ſiue vias ad eas, ſiue demum conditiones facultatum animæ inſpiciamus) omnia nobis indicant,& conſpicuè manifeſtant, Virtutem C non ad appetitum ſenſuum,ſed ad facultates Mentis pertinere. Non itaque iniuria Stoici virtutes Morales ad Mentem pertinere putarunt: & Scotus aſſeruit ſolum habitum Voluntatis debere honeſtari nomine Virtutis,non autem habitum appetitus ſenſuum, qui ſolùm inclinat

Quo reſpõdeã aduerſis auctoritatibus.

ad obtemperandum. Et qui ſunt huius opinionis, quiq; eiuſdem cenſent fuiſſe Ariſtotelem, vt ſeruent ea, quæ ab Ariſtotele dicuntur, & præſertim in ſecundo Moraliũ Nicom. dum Virtutes Morales in perturbationibus eſſe poſitas affirmat; inquiunt perturbationes etiam voluntati conuenire: Et addunt,quòd ſi perturbationes conſiderantur in appetitu ſenſuum, in eis locum habet Virtus,quatenus ab habitu & virtute voluntatis dirigentis & imperantis corriguntur: Demum addunt per partem animæ natam obtemperare rationi, cui Ariſtoteles tribuit virtutes, denotari voluntatem; quæ rationi iuncta eſt, eam ſequitur, eique proximè obtemperat,

Diſputatio aduerſus relatam opinionem. Cap. VIII.

D

QVanuis ſententia aſſerentium,Virtutes Morales in Voluntate, non in ſenſuum appetitu eſſe collocatas, aliquid veri includat, vt ex dicendis apparebit; magna tamen ex parte nec Veritati, nec Ariſtoteli conſentanea eſt: re uera enim Morales Virtutes cenſeri debent habitus appetitionis ſenſuum; Quod manifeſtiſsimè oſtenditur, &

Quod uirtus moralis ſit in appetitu ſenſuum. Rõ prima.

primò. Materies & forma Virtutis, ad eandem pertinent animæ partem; non enim forma in alio recipitur, quàm in ſua materie:at Materies Virtutum eſt genus perturbationum; quod(vt in Gradu perturbationum apparuit)ad ſolum appetitum ſenſuum pertinet,non ad voluntatem & Mentem, vt perperam cum Stoicis exiſtimauit Scotus. Quòd autem genus Perturbationum ſit materies Virtutum,conſpicuum eſt; ſunt enim Virtutes non euulſiones, ſed moderationes earum:ideo dixit Ariſtoteles in ſecundo Moralium Nicom.ca.5. Habitus morales ſunt, quibus probè vel male affecti ſumus in perturbationibus: veluti ſi iraſcimur; ſi nimium vel parum, malè; ſi mediocriter,bene affecti ſumus; itemque in cæteris &c. Præterea id ipſum colligitur ex eo,quod in ſecundo Moralium Nicom. capitu.3. aſſeritur; quo loci legitur, virtutes omnes in more poſitas in voluptate & dolore verſari: & Platonis commendatur ſententia, aſſerentis oportere nos ſtatim a pueris ita eſſe educatos ac inſtitutos, vt quibus rebus opor-

A oportet, iis lętemur & doleamus: & hanc esse rectam institutionem ex eo colligit Philosophus, quia omnem perturbationem, in qua versatur virtus, insequitur dolor & voluptas. Neque putandum, quod Aristoteles loquatur de voluptate ad appetitum Mentis pertinente; ea enim nec pueris conuenit, nec sequitur omnem perturbationem. Hoc lucidius etiam ex eo patet, quod in eodem cap. profert Philoso. de medela & pęnis vitiorum; inquit enim: Hoc quoque indicant supplicia, quæ in doloribus ferendis constituuntur in maleficos; curationes enim quædam sunt: at curationes ex contrarijs adhiberi natæ sunt &c. ex his hæc colligitur ostensio: ad eam animæ partem pertinent virtutes Morales & vitia, ad quam pertinent supplicia & pęnę: at hæc ad appetitum sensuum pertinent; dolor enim ex supplicio consurgens sensuum est, vt constat: ad sensum igitur, & ad appetitum eius pertinent virtutes, & vitia: alioquin peccaret Mens, puniretur sensus; recederet mens a scopo, coerceretur & dirigeretur sensus. Præterea id ipsum lucidissimè constat ex illis moribus, qui nobis per naturam competunt, & sunt igniculi & semina futurorum morum; de quibus loquitur Aristoteles in sexto Moralium Nicom. cap. 13. Hi mores cum in infantibus inspiciantur, non ad voluntatem & mentem, cuius vsu carent pueri, sed ad sensum proculdubio pertinent: propterea hæc contexitur ratio. Ad eam animæ partem pertinent virtutes & vitia, ad quam pertinent naturales mores, qui sunt viæ, semina, & igniculi eorum; at hi pertinent, non ad mentem, sed ad partem & facultatem sentiendi. Præterea eandem veritatem inspicere valemus perpendendo discrimen continentiæ a temperantia: vt enim patet ex septimo Moralium Nicom. Temperans homo est; dum appetitus sensuum ita assuetudine est confirmatus, vt aduersus rationem non insurgat cum ea non pugnet, sed libentissime ei obtemperet: Continens verò; dum ratio rectè se habet, voluntas ac prælectio optimè sunt composita; solùm appetitus sensuum tergiuersatur, & domitus non est. Ex qua differentia hæc colligitur ratio. Ille habitus censeri debet Virtus, quo præsente adest virtus, quo absente abest: at præsente habitu sentientis facultatis adest virtus, & homo dicitur temperans; eo absente, & præsente illo voluntatis & mentis, non adest virtus, vt patet de viro continente: Virtus igitur non mentis, sed sensuum, & appetitionis eorum habitus est. Quod etiam colligi potest perpendendo principia & modum, quo Virtutum habitus acquiruntur: gignitur in nobis habitus moralis (vt sub initio secundi Moralium Nicom. asseritur) more & assuetudine; Mos autem versatur in compositione Perturbationum, ad appetitum sensuum pertinentium: euadit homo temperans, dum coercet, ac ad medium congruens redigit commotiones cupiditatis: quare habitus quoque Virtutis Moralis ad eundem appetitum pertinebit. Ideo rectè Plato monebat domandos esse equos, a quibus ducitur currus vitæ nostræ: nam pro virtutis constitutione non sat est recta Prudentiæ ratio, congruensque Voluntas; sed requiritur optima conformatio, internaque tranquillitas nostrarum perturbationum, quod fit per habitum more acquisitum, qui Moralis Virtus nuncupatur. Ita cum Platone manifestè asserit Aristoteles, Fortitudinem attinere ad appetitum irascendi, Temperantiam ad appetitum concupiscendi. Et lucidissimè in calce primi lib. Moralium Nicom. affirmat, ex duplici animi parte; quarum vna ex se, altera per participationem est rationis compos; oriri duplex Virtutis genus; quorum vnum in cogitatione & ratione, alterum in more positum est. Ita quoque Theages virtutes quasdam morales tribuit appetitui irascendi, alias appetitui concupiscendi. Quod etiam fecit Alcinous in lib. de doctrina Plat. cap. 31. Præterea eadem veritas conspicua apparet, dum consideramus causam & rationem, ob quam egemus morali Virtute: Nam si homo esset solus, hoc est si Mens eius esset seiuncta a sensibus, non egeret virtute morali; vt ea non egent intelligentiæ a corpore solutæ ex sententia Aristotelis: sed quia sumus iuncti cum corpore, & cum appetitu sensuu, per quem ad illecebras reddimur proni; propterea domari, rectoque habitu conformari in nobis debet pars sentiens & fera, ne quasi indomitus equus nos ducat pręcipites. Quod confirmatur per dicta in 7. Physi. cont. 17. quo loci Virtus Pulchritudini & Sanitati dicitur similis: Vt igitur Sanitas in humorum contemperamento, Pulchritudo in recta partiũ proportione, ita Virtus in perturbationum quasi in humorum mediocritate est posita; quæ mę diocritas in appetitu sensuum, non in eo Mentis locum habet. Id ipsum lucidius ostenditur per ea, quæ in cont. 19. necnon 20. eiusdem libri proferuntur. Inquit Philosophus in cont. 19. gigni in nobis moralem Virtutẽ, & abijci vitium, cum aliquid in nobis alteratur: quamuis enim nec virtutis nec vitij sit alteratio, tamen sine alteratione in nobis non gignuntur: Alteratio attingit facultatem sentiendi, & appetitum eius, non autem Mentem, vt in cont. 20. asseritur: quare infero; Cum Virtus moralis ad partem eam animæ pertineat, ad quam peruenit alteratio, vt dicitur in cont. 19. & hæc non attingat facultates mentis, vt dicitur in cont. 20. sed facultatem sentiẽdi; ad hanc, non ad illam pertinebit necessariò virtus. Hinc Aristoteles in eo cont. 19. asserit versari moralẽ virtutem in voluptatibus & doloribus; & in eo cont. loquitur de facultatibus animę sentientis, cõsiderans an ad eius habitus sit motus: Mox in cont. 20. trãsit ad Mentẽ, & habitus eius; & cõsiderat, an motus sit ad eos; ideo inquit: At vero neq; in facultate intelligẽdi animæ est alteratio &c. quasi dicat: Cum ad habitum moralium Virtutũ ad partem ex se rationis expertem

Ratio secunda. Ratio tertia. B Ratio quarta. Ratio quinta. C Confirmatio. Theages. Alcinous. Ratio sexta. D Ratio septima. Confirmatio.

K 4 pertinentium

pertinentium non ſit motus: neque etiam in facultate intelligēdi, ad quam pertinēt Virtutes, A
Simplici'. quæ habitus mentis dicuntur, motus reperiri poteſt. Ideo rectè Simplicius illum locum explicans, inquit. Cum oſtenderit Philoſophus, morales virtutes, ac vitia, eorumque receptiones, & abiectiones, non eſſe alterationes; tunc oſtendit, quòd neque partis intelligentis ſunt alterationes; vt morales erant virtutes circa partem animæ rationis expertem, in qua volupta-
Confirmatio. tes, & dolores communes animalibus omnibus inſunt. Quod etiam confirmatur, quia inquit Ariſt. in eo contex. 19. virtus eſt, vel perpeſsionis euulſio; vt putarunt Stoici, qui virtutes euulſiones perturbationum exiſtimarunt: vel perpeſsio talis, hoc eſt moderata, & ad medium redacta, vt ipſe cenſet: at hæc, quæ virtuti tribuuntur, non menti, ſed appetitui ſenſuum conue-
Ratio octaua. niunt, vt manifeſtè patet. Quod demum ex Ariſtotele manifeſtè colligitur, qui in calce primi Moralium Nicomachiorum, cum dixiſſet, facultatem ſentiendi animæ eſſe participem rationis, quia rationi ualet obtemperare, Mentem verò ſui natura eſſe rationis compotem; addit: Atque ex hac animi diuiſione, ac differentia; Virtutis quoque diſtinctio, ac partitio naſcitur; alias enim virtutes in cogitatione, ac ratione poſitas eſſe dicimus, alias ad mores pertinere, quas morales appellamus, &c. Apertè igitur Ariſtoteles affirmat Virtutes Morales ad B
appetitum ſenſuum pertinere, qui ex ſe caret ratione; natus tamen eſt, perinde ac puer, inſtrui, & obtemperare rationi.

Euerſio fundamentorum, & ſolutionum, quibus vtuntur illi, qui ſecus ſentiunt. Cap. IX.

CONſpicuum ſatis ex dictis eſſe puto, Habitum Moralium virtutum non in Mente, ſed in appetitu ſenſuum reperiri. Nec difficile eſt patefacere, fundamenta ea leuiſsima
Euertūtur fundamenta Scoti. eſſe, inaneſque eſſe ſolutiones; quibus Scotus, & alij nonnulli nituntur diluere aduerſas rationes, auctoritatibuſque ſatisfacere, quę ex Ariſtotele depromuntur. Nam
Euertitur primum. primò aſſerebant, perturbationes etiam in Mente reperiri, quod quàm longè abſit a vero, in gradu perturbationum cumulatè patefeci. Addebant virtutes pertinere ad perturbationem
Euertitur ſecundum. ſenſuum, tanquam ad commotionem virtute corrigendam; non autem tanquam ad ſubiectum & materiem, in qua virtutis forma recipiatur. Quod etiam uerum non eſt; quia virtus C
eſt ea forma & habitus, qui more & aſſuetudine acquiritur; huiuſmodi autem habitus in appetitu ſenſuum, vt in ſubiecto, recipitur, quod patet ex Ariſtotele; qui in ſecundo Moralium Nicomachiorum, cap. tertio, inquit, tria in animo reperiri, perturbationes, facultates, & habitus; & aſſerit virtutem eſſe habitum: declarans autem, qualis ſit habitus, inquit. Habitus verò ſunt, quibus probè, vel malè affecti ſumus in perturbationibus: veluti cum iraſcimur: ſi vehementer, uel parum, malè; ſi mediocriter, bene, &c. Apertè Ariſtoteles ea tria in eadem Animæ facultate conſiderauit; & habitum virtutis in perturbatione ſenſuum, non in uoluntate
Euertitur tertium. eſſe poſitum dixit. Similiter id quod demum addunt, Ariſtotelem per partem natam obtemperare rationi denotaſſe uoluntatem, alieniſsimum eſt a uero. Hoc conſpicuè patet ex primo Magnorum Moralium, cap. primo, quo loci damnat Socratem dicentem virtutes eſſe ſcientias; nam ſi ſcientiæ eſſent, pertinerent ad Mentem, quod iudicat abſurdum: & Platonē commendat, quia rectè diuiſit animam in partem rationis compotem, & expertem, ac vnicuique propriam virtutem condonauit. Inſuper in tertio de Anima, 41. luce clarius ſuam ſententiam patefaciens, inquit. (Vim ſentiendi nec rationis expertem, nec compotem quis facilè ponet) D
indicans eam mediare, cum ſit nata obtemperare rationi. Præterea lucidiſsimè Ariſtot. in calce primi Moralium Nicomachiorum idipſum patefacit, inquiens. Nam ea facultas, quæ ad Stirpes propriè pertinet, nulla ex parte rationis eſt particeps; ea autem, quæ ad concupiſcendum, & omnino ad appetendum impellit, aliqua ex parte ratione prædita eſt; nempe qua ei paret, atque obtemperat, &c. Apertè Ariſtoteles eam partem, quæ nata eſt obtemperare rationi, ad quam aſſerit pertinere virtutes in more poſitas, cenſet eſſe facultatem appetendi ſenſuum. Idipſum patefecit in ſexto Topicorum, loco 68. nam inquit, Manſuetudinem eſſe illum habitum, qui reperitur in appetitu iraſcendi: & ideo addit errare eos, qui habitum conſequenti facultati tribuunt; vt qui dicunt Manſuetudinem eſſe continentiam iræ, & Fortitu-
Theages. dinem, ac Iuſtitiam timorum, & lucrorum continentiam, &c. Similiter Theages Pythago-
Plato. reus, necnon & Plato ſecundo de Legibus, & quarto de Repub. partem natam obtemperare rationi virtute formandam, aſſerunt eſſe appetitum ſenſuum. Dixit enim Theages ex relatione Stobæi, ſermone primo. Pars vna animæ eſt ratio, pars altera vis iraſcendi, & concupiſcendi; virtus animæ rationalis eſt Sapientia, iraſcendi Fortitudo, concupiſcendi Temperantia.
Euſtratius. Similiter Euſtratius in calce primi Moralium Nicomachiorum nomine partis natæ obtemperare rationi, cui competunt virtutes morales, partem appetentem ſenſuum denotari cenſuit. Nec aliud intelligere valemus, quia Ariſtot. in 3. Moralium Nicomachiorum, cap. 10. inquit.

(Tempe-

A (Temperantiam, & Fortitudinem irrationalium partium esse virtutes videntur.) Voluntas autem cum pertineat ad Mentem, ad partem absolutè rationalem redigitur; & præsertim, quia a Mente sola ratione distinguitur: quod lucidissimè asseruit Arist. in tertio de An. 42. inquiens; In parte rationali uoluntas fit, in irrationali concupiscentia, & ira: & in sexto Topicorum, loco 70. inquit. Omnis enim voluntas in parte animæ est, quæ rationis est compos. Constat itaque Arist. uoluntatem redegisse ad partem ex se ratione prǽditam; Virtutes autem morales tribuisse parti, quæ ex se est expers rationis, est tamen nata obtemperare rationi; & per hanc partem denotasse appetitum sensuum. Et res apud Aristotelem adeò est conspicua, vt mirum sit viros doctissimos tam apertè esse hallucinatos.

Explicatio propriæ opinionis. Cap. X.

VT veritas clarior fulgeat, & aduersarum rationum conspicua reddatur dilutio; nonnulla præaccipienda, accurateq; consideranda sunt. Præsertim autem considerandum est, Virtutes omnes morales ex recta ratione tanquam ex fonte manare, ac eam vt principem sequi; eatenus enim extēditur virtus, quatenus effunditur recta ratio. Propterea cum Mens primò, & ex se sit rationis compos, Virtutes omnes pertinent ad Mentem, vt ad Ducem, & Principem: ad quam munere sapientiæ pertinet iudicare verum munere voluntatis finem optimum velle; munere consultanonis, & Prudentiæ congruentia media inuenire, medium circunscribere, & aurigæ more appetitiones sensuum quasi equos dirigere: conditio autem appetitionum sensus quasi equorum est, ita esse domitas, habituque conformatas, vt libentissimè rationi obediant. Ex his constat, quomodo Virtus sit mira consonantia partium animæ, sit pax, & tranquillitas saluberrima, sit facultatum in finem optimum fœlicissima conspiratio, sit demum seruitus, & imperium apprime consentaneum Naturæ. Ideo rectè Plato in quarto de Repub. affirmauit, Iustitiam in animæ partibus quasi in Repub. reperiri, dum partes omnes suo funguntur munere; & Theages asseruit virtutem consurgere, dum ratio, vis irascendi, & concupiscendi rectè contemperata fuerint. Conspicuum insuper ex dictis est, humanas actiones ex Mente, & facultatibus eius, vt ex primo mouente, manare; proximè verò ad appetitum sensuum pertinere. Propterea in sexto Moralium Nicomachiorum, cap. primo. Menti duæ tribuuntur facultates, vna contemplandi, altera agendi. Ex declaratis distinctionem hanc colligere valemus: Virtutem competere vni, vel alteri facultati animæ, dupliciter contingere; vel tanquam ducenti, & dirigenti; uel tanquam fundamento moderationis, & subiecto habitus in medio collocati, more acquisiti: in prima significatione virtutes ad Mentem pertinent, & ad eius facultates; in altera verò ad appetitum sensuum.

Officium mentis.

Officium appetitionis sensuũ.

Dupliciter virtus potest facultati competere.

His præassumptis duo nunc explicanda supersunt; primum est, in qua consideratione Aristot. in libro de moribus Virtutem sumpserit, ac definiuerit: alterum est, an opinio Scoti in præcedentibus reiecta, possit cum opinione altera conciliari, & tanquam uera defendi. De primo dico, Aristotelem Virtutis nomine denotasse, non dirigentis rectitudinem, optimamq; eius conformationem; sed formam, habitum, moderationemque perturbationum in appetitu sensuum existentium; & iure profectò; nam huiusmodi habitus, & forma est proximum principium actionum, per quod constanter, expeditè, & cum iucunditate operamur; quam iucunditatem Aristot. dixit esse signum contracti habitus, qui pro virtutis genere sumptus fuit. Id ipsum confirmatur, perpendendo modum, quo dicuntur gigni virtutes morales; considerando partem animæ, & materiem, quæ huiusmodi virtutibus formantur; & demum considerando ea omnia, quæ cumulatè in præcedentibus capitibus dicta sunt. De secunda difficultate, dum quæritur, an opinio Scoti, & asserentium Virtutē moralem in Voluntate, & Mente esse positam, possit eum aduersa opinione conciliari. Respondeo. Si auctores eius sententiæ solùm assererent Morales virtutes ad Voluntatem, & Mentem pertinere, proculdubio uerum enunciarent; nam (vt patuit) aliqua ratione ad Mentem pertinent: at eum addant habitus Appetitionis sensuum non esse virtutes; & Aristotelem definientem virtutes, & dicentem eas esse habitus, non denotasse habitus in appetitu sensuum collocatos, sed eos, qui in Voluntate reperiuntur: ac insuper, cum dicant Aristotelem per partem rationis expertem, denotasse uoluntatem; & virtutem esse id medium, quod in perturbatione uoluntatis reperitur: tam longè ab Aristotele, & a uero in his omnibus recedunt, vt nihil magis, quemadmodum ex dictis in præcedentibus lucidissimè colligitur: & præsertim, quia (vt patebit in gradu Virtutum Mentis) ex sententia Aristotelis in mente, & eius facultatibus, vt in subiecto nihil recipitur.

Quid Aristot. nomine virtutis denotauerit.

An opinio Scoti possit cũ aduersa conciliari.

Diluuntur

Diluuntur rationes asserentium, Virtutes non in appetitu sensuum, sed in Voluntate & mente esse collocatas. Cap. XI. A

QVanuis satis facile sit ex dictis solutiones elicere aduersatum rationum, tamen non
inutile esse censui distinctè de singulis aliquid dicere. Ratio prima sumebatur ex
Diluitur ratio Prima. præelectione: nam virtus est habitus natus præeligere, præstantia virtutis in præele-
ctione est posita, præelectio ad Mentem pertinet, quare & Virtus. Respondeo, prę-
electionem perfici in appetitu sensuum: & Virtus est habitus natus præeligere, quia est habitus
appetitus sensuum, per quem præeligimus; hoc est illud sequimur, & perficimus, quod recta
ratione decretum est: & hoc conspicuum redditur per incontinentem, qui rectè ratiocinatur;
tamen, quia appetitus sensuum non perficit mandata eius, non dicitur operari cum præelectio-
Diluitur secunda. ne. Secunda ratio sumebatur ex obiecto, quod est honestum; pertinens non ad appetitũ sen-
suum, sed Mentis. Respondeo, honestum pertinere ad sensum, non absolutè; sed vt habitu
Diluitur tertia. Virtutis ornatum, & cum recta ratione conformatum. Tertia ratio sumebatur ex Laude, Glo-
ria, & Honore; quæ sunt pręmia virtutum, vel pertinentium ad eam; & non sensui, sed menti B
conueniunt. Respondeo virum probum dignum esse Laude, Gloria, & Honore, munere cũ
facultatis dirigentis, tum facultatis directæ: vir enim probus optimè est, cum Natura confor-
matus, præditus est mira consonantia omnium animæ virium ad honestam actionem conspi-
rantium. Hic vicit se, perturbationes domuit, & congruente habitu se honestauit. Quarta ra-
Quarta. tio sumebatur ex libertate, & summo bono, quæ ad Mentis facultates pertinent. Cui respon-
dens dico, virtutem pertinere ad facultatem libertatis vtpotè, vel ex se & primò, vel saltem per
participationem: nam virtus pertinet ad mentem, vt ad ducem & dirigentem, non vt ad eam, in
qua insit habitus more acquisitus; non enim mẽs eo habitu & moderatione eget: insuper sum-
mum bonum morale conuenit coniuncto ex omni animæ parte ad actionem conspirante: at
tranquillitas tanquam forma consideratur in ea moderatione perturbationum. Quintò in-
Quinta. stabatur fundamento sumpto a ratione, quæ menti conuenit. Solutio est conspicua: per id
Sexta. enim ostenditur virtutem competere Menti vt Duci & aurigæ; sed habitus emendationis in
obtemperante, & proximo agente reperiri debet. Sexta ratio sumebatur ex verbis Aristotelis
in primo Moralium Nicomachiorum, cap. 7. asserentis, propriam hominis actionem non com
munem feris, eam esse, in qua summum bonum est collocatum. Solutio ex dictis est conspi- C
cua: nam ciuilis & moralis actio ortum ducit a mente vt a dirigente, perficitur in appetitu sen-
suum vt in obtemperante rationi per habitum virtutis. Confirmabatur per Aristotelem in se-
xto Moral. dicentem, sensum nullius actionis esse principium. Respondeo, sensum munere
suæ cognitionis & iudicij non esse principium actionis, quia sic communis est feris; at munere
sui appetitus rationi obtemperantis esse proximum principium actionis, & esse aliquid propriũ
hominis: hinc Arist. eo in loco appetitum dixit principium actionis. Addebatur, ea quæ Vir-
tute aguntur, tria exposcere; scientiam, præelectionem, & constantiam: Dico scientiam com-
petere dirigenti, præelectionem perfici in appetitu sensuum, constantiam pendere ab habitu in
appetitu sensuum producto. Septima ratio sumebatur ex conditione Voluntatis, quæ eget ha-
Ratio septima. bitu. Respondeo, Voluntatem nec ratione cognitionis, nec ratione perturbationis, habitu
egere: non ratione cognitionis, quia vis appetendi non consultat, vt dicitur in tertio de Ani-
ma, 57. non ratione perturbationum, quia eis caret: voluntas enim est appetitus mentis pertur-
bationis expers, sequens iudicium rationis: quare; dum vna ex parte ratio rectè se habet, ex al-
Ratio octaua. tera perturbationes sensuum sunt compositæ; iam in pace sunt omnia. Octaua ratio sume- D
batur ex gaudio summi boni, & probæ actionis comite, quod ad voluntatem pertinet. Respon
deo, gaudium & voluptatem consurgere ex vniuerso ordine partium animæ concordi amicitia
ad probam actionem conspirantium: nam menti vt duci, qui victoriam & finem suum sit ade-
ptus, primò & præsertim sincerum & eminens gaudium competit; ex moderatione autem
perturbationum, & habitu virtutis contracto in appetitu sensuum, consurgit ea voluptas, quę
Rõ nona. contracti habitus est signum: quod ex eo patet; quia continens; qui sine eo habitu operatur,
In qua aĩæ facultate cõtinentia & tolerantia sint positę. molestia potius quàm voluptate afficitur. Ratio Nona sumebatur ex semiuirtutibus, ex con-
tinentia inquam & tolerantia, quæ ad facultates Mentis pertinere videntur. Hac de re opinio-
nes sunt variæ: Nonnulli has dicunt esse positas in ratione, vniuersa enim vis continentis, seque
a vitio abstinentis, in recta eius ratione videtur posita. Alij, vt D. Tho. secunda secundæ, quęstio-
ne 155. Art. 3. inquiunt, esse collocatas in Voluntate; cum sint quædam dispositio ei superaddi-
Nõ attinere ad volũtatem. ta, per quam pugnant aduersus vehementes perturbationes. At proculdubio hæc opinio vera
non est; quia Voluntas vt habitu, ita dispositione aliqua non eget, nec ratione consultatio-
Opinio ꝓpria. nis, nec ratione perturbationis, vt patuit: nam si egeret dispositione, pari ratione in viro probo
egeret habitu; cum dispositio sit via ad habitum, vt patet ex prædicamento qualitatis. Propterea
dicendum

A dicendum censeo, continentiam & tolerantiam propriè & præsertim ad rationem pertinere, in parte autem etiam ad appetitum sensuum. Et pro notitia considerandum est, pro constitutione virtutis duo requiri; ex parte mentis rectitudinem rationis, ex parte appetitionis sensuum, habitum moderationis: in Viro continente, & se abstinente, reperitur id quod ad rationem pertinet, nempe rectitudo eius; deest solùm habitus moderationis, qui pertinet ad appetitum. Hinc minus dicitur continentia pertinere ad appetitum sensus, quàm temperantia. Attamen quia, quanuis in viro continente non sit productus habitus, adest tamen dispositio quædam ad habitum, quæ dispositio est via ad Virtutem; vt in incontinente reperitur dispositio ad Vitium: ob has dispositiones & vias ad habitum, continentia & incontinentia ad appetitum sensuum modo aliquo pertinent; adeò quòd, vt sunt semiuirtutes, & semiuitia, & quatenus sunt viæ ad Virtutem vel vitium, ad appetitum sensuum pertinent. Hinc euenit quòd; quanuis continens & incontinens præditi sint ratione recta; tamen ob varietatem dispositionis attinentis ad appetitum sensuum, vnus est continens, alter incontinens. Ita etiam Aristot. in sexto Topico. loco 70. verecundiam asserit in parte rationis compote reperiri, quia ex ratione oritur, nec est virtutis habitus in appetitu sensuum more confirmatus. Addebatur postre-
B mò Aristotelem in 3. Moralium egisse de Voluntate, libertate, & prælectione, pro explicandis Virtutibus. Respondeo, Aristotelem de his egisse; quoniam sunt principia formantia, ducentia, & constituentia habitus virtutum: at habitus ad appetitum sensuum pertinent, vt lucidissimè frequenter affirmauit. Nil itaque pro aduersa parte dici potest, quòd per fundamenta nostræ opinionis non facilè diluatur.

De Iustitia, an sit in Appetitu sensuum, vel in Voluntate. Opinio communis. Cap. XII.

IAm manifestè satis patere censeo, Morales Virtutes in appetitu sensuum reperiri, qua de re D. Tho. in prima secundæ, quæst. 56. Artic. 4. rectè sentit: De Iustitia tamen non leuis est dubitatio. Latini enim omnes vnà cum D. Tho. in prima secundæ, q. 56. Art. 6. eam in vo-
C luntate esse positam existimant. Inquit enim D. Tho. facultatem egere habitu & virtute, quotiescunque ex se non est satis ad bene agendum; an autem ex se suaque ratione sit satis, cognoscitur ex relatione eius ad obiectum. Proprium voluntatis obiectum est bonum ratione approbatum voluntati congruens, ideo pro hoc non eget habitu; ex se enim habet, vt ad bonum rationis tanquam sibi proprium tendat; hinc non eget virtutibus moralibus, quæ bonum rationis respiciunt, ad illudque rectè parant: verùm quia datur bonum, quod superat humanam conditionem, & est bonum diuinum; insuper datur bonum, quod præstat bono proprio, & refertur ad alios homines; ideo ob huiusmodi bona rationis, quæ non sunt propria volentis, voluntas eget Virtute: & ob prima bona eget Charitate, cæterisque diuinis virtutibus; ob secunda verò eget Iustitia: ideo Iustitia vnà cum Theologicis virtutibus in voluntate collocatur. Quicquid sit de virtutibus Theologicis, de quibus modò non loquor agens de Iustitia, his præsertim rationibus relatam opinionem confirmari posse existimo. Prima sumitur ex definitione Iustitiæ; nam definitur a Iuris prudentibus, quòd sit constans & perpetua voluntas tribuendi vnicuique quod suum est; ab Aristotele verò in quinto Moralium Nicomachiorum, quòd sit habitus, quo volumus, possumus, & agimus Iusta: in quibus definitioni-
D bus sola voluntas, non appetitus sensuum collocatur. Præterea: Virtus ad appetitum sensuum pertinens est moderatio alicuius perturbationis, & mediat inter duo extrema vitia: Iustitia non est huiusmodi, ea nullius perturbationis videtur esse moderatio; neque inter duo opposita vitia collocatur, sed solùm iniustitia ei est contraria: Neque ita medium est, vt reliquæ virtutes Morales, quemadmodum in quinto Moralium Nico. capitu. 3. & 4. ostenditur; reliquæ enim virtutes mediant inter nimium & parum commotionis perturbationis; Iustitia autem seruat medium Geometricum vel Arithmeticum, quod ad minus quatuor terminos exposcit, duas nempe personas duasque res, in quorum congruente ratione positum est ius. Præterea ita argumentantur. Maior perfectio requiritur in mouente quàm in moto; Voluntas mouet appetitum sensuum; præstantior igitur, & magis debet competere virtus Voluntati, quàm sensuum appetitui conuenit; quare & voluntati. Hinc Aristot. in 2. Moralium Nicomachiorum, capitu. 7. cum morales Virtutes numerasset, de Iustitia, & attinentibus ad rationem inquit (Alius erit de his disserendi locus) indicans, Iustitiam non conuenire appetitui sensuum, vt reliquæ morales virtutes.

Iustitia an sit in uolũtate. D. Th.

Confirmatur opinio D. Th. Ratio prima.

Secunda.

Tertia.

Ostenditur Iustitiam attinere ad Appetitum Sensuum, non ad Voluntatem. *Cap. XIII.* A

Iustitiam non attinere ad Voluntatem. IVstitiam esse habitum & virtutem voluntatis, vt multorum est opinio, alienissimum & a vero, & a sententia Aristotelis existimo: quod ostendo primò perpendendo Iustitiam vniuersalem, quæ suo ambitu virtutes omnes morales amplectitur. Ea dicitur Virtus vna; virtus perfecta, virtus vniuersa, vt patet ex quinto Moralium capite primo: cum itaque sit
Ratio prima. Virtus vna & perfecta, ad vnam animi facultatem debet pertinere; & cum includat Virtutes omnes morales, in ea animæ parte debet reperiri, in qua insunt cęteræ virtutes Morales, quæ sunt partes eius: sed cęterę Virtutes morales sunt in appetitu sensuum, vt patuit; quare & Vniuersa moralis Virtus: at Vniuersa moralis Virtus & Iustitia, re sunt idem, sola ratione secernuntur, vt patet ex quinto Moralium Nicomachiorum cap. 1. igitur vt Vniuersa Virtus, ita vniuersa Iustitia in Appetitu sensuum, & non in Mente locum habet. Hæc ratio mihi profectò B magni momenti esse videtur. Et confirmatur: quia ad eandem animæ partem pertinet Iu-
Ratio secunda. stitia, ad quam pertinet via, & semen Iustitiæ nobis per Naturam insertum: at iustitiæ semen (quod est quædam semiiustitia) conuenit pueris ante rationis & voluntatis vsum: quare non conuenit voluntati, sed appetitui sensuum; si ei non conuenit semiiustitia, neque etiam Iustitia competere poterit: nam inquit Aristoteles in sexto Moralium Nicomachiorum capite po-
Ratio tertia. stremo. Natura enim & Iusti, & temperantes, & fortes gignimur. &c. Prætereа voluntas proprium aliquem habitum more acquirendum non exposcit, neque ratione perturbationis, neque ratione consultationis; vt in præcedentibus apparuit: Hinc Arist. in 7. Mor. Nic. capitu. 3. ostendit hominem actu scientem non peccare; dum enim ratio & perturbatio rectè sunt com-
Ratio quarta. posita; omnia congruenter se habent. Prætereа id ipsum ostenditur per attinentia ad distinctionem Virtutum: nam Aristoteles duo sola ponit Virtutum genera; vnum attinens ad partem ex se rationis compotem, & dicitur virtus rationis; aliud ad partem ex se impotem, natam tamen audire rationem, & dicitur virtus moralis; vt patet ex calce primi, & ex principio sexti Moralium Nicomachiorum: sub hoc secundo genere Iustitiam Aristoteles collocauit: Cum igitur moralis virtus pertineat ad appetitum sensuum, & Iustitia sit Moralis Virtus, necessariò C ea quoq; pertinebit ad appetitum sensuum. At respondet D. Th. in prima secundæ, q. 56. Art. 6. inquiens, Aristotelem Virtutes morales Appetitui tribuisse: nomine autem appetitus cum ap-
Solutio D. Tho. petitum sensuum, ad quem pertinent reliquæ Virtutes morales; tum Voluntatem, ad quam pertinet Iustitia, denotasse. Hæc solutio vniuersam sententiam Aristotelis confundere & euer-
Reiectio. tere videtur; Nam Aristoteles Virtutes Morales tribuit parti, quæ ex se ratione caret, & solùm est nata obtemperare rationi: at iam patefeci in præcedentibus per hanc partem non denotasse voluntatem, quæ vbique ab Aristotele dicitur pertinere ad partem ex se rationis compotem; sed solam phantasiam, & appetitum sensuum. Quod etiam lucidissimè affirmauit in septimo de Repub. capit. 14. inquiens: Diuisæ sunt duæ partes Animæ; quarum altera rationem per se habet, altera non habet quidem per se, veruntamen rationi obtemperare potest; cuius diximus esse virtutes illas, per quas Vir bonus dicitur, &c. Cum autem per iustitiam homo absolutè denominetur vir probus, necessariò ad eam facultatem pertinebit. Insuper Aristoteles in 3. de Anima cont. 42. Voluntatem parti rationali conuenire affirmat; inquit enim In parte
Ratio quinta. rationis compote voluntas fit; in experte autem cupiditas, & appetitus irascendi; Et in cont. 50. addit: Cum autem secundùm rationem mouetur, & secundùm voluntatem mouetur. Ex his D patet, quam apertè ea solutio aduersetur Aristoteli. Insuper confirmatur eadem principalis assertio ex modo, quo Iustitia, & aliæ morales virtutes acquiruntur. Nam quæ more & assuetudine acquiruntur, ad appetitum sensuum pertinent; hic enim appetitus ille est, qui pueri more corrumpitur, & assuetudine formatur: at nedum cęterę Virtutes morales, verùm etiam Iustitia
Ratio sexta. more & assuetudine acquiritur; quod dicitur ab Aristotele in 2. Moralium Nic. cap. 1. asserente: Iusti, Temperantes, Fortesq; efficimur, cum ea facimus, quæ iusta sunt temperata, & fortia. Demum id ipsum colligere valemus ex attinentibus ad iustè agendum: nam qui rectè iudicant iusta, eaq; volunt, præeligũt, & agunt; si internam appetitionis sensuum pugnam seruant, illi profectò iusti non sunt, nec iustè agunt, sed iusta tantum; non ob aliam rationem, nisi quia in appetitu sensuum non est contractus habitus: quare Iustitia, non secus ac cæteræ morales virtutes, est habitus appetitus sensuum; & exposcit, vt iustè agens sit animo certo quodam modo affectus, vt latissimè explicatur 9. cap. quinti lib. Moralium Nic. Hinc iuris periti, qui decorati sunt habitu ciuilis scientiæ; quamuis iusta iudicent, velint, & præeligant: non propterea dici debent iusti: nisi id agant sine pugna appetitionis sensuum, constanter, & cum habitu in eo appetitu confirmato. Demum hãc veritatem lucidè protulit Arist. in calce quinti Moralium Nic. inquiens: De iustitia igitur, alijsque uirtutibus moralibus ita a nobis determinatum sit. Apertè indicans Iustitiam esse vnam ex moralibus virtutibus.

Diluuntur

A

Diluuntur rationes asserentium Iustitiam in uoluntate esse positam.
Cap. XIIII.

RAtiones, quibus Diuus Thomas, Scotus, & alij viri Docti nituntur ostendere Iustitiam in voluntate, non in appetitu sensuum esse positam; satis facilè diluuntur. Principale eorum fundamentum est, quia inquiunt voluntati debere habitum aliquem competere; vel quia absolutè est indifferens (vt ait Scotus) vel saltem quia non est determinata ad bonum distinctum a proprio, & supra proprium collocatum (vt inquit Diuus Thomas) At hoc nullius videtur esse momenti. Non id, quod dicitur a Scoto; quoniam Appetitus cũ facultate cognoscente connectitur, vt per eũ vitentur vel quærãtur illa, quæ a facultate cognoscente approbantur vel reprobantur: Propterea; dum ratio rectè se habet, & compo- *Diluitur ratio prima aduersis.*
B sitæ sunt perturbationes; id vult Voluntas, & perficit prælectio, quod recta ratio decernit: Ex sui enim natura appetitus omnis dicitur determinatus ad id obiectum, quod tanquam bonum a facultate cognoscente sibi iuncta iudicatur: ita appetitus sensuum sequitur iudicium Phantasiæ proximè sibi iunctæ; appetitus mentis tendit ad bonum ratione approbatum, quod mox præeligitur, nisi aliqua perturbatione interturbetur. Hinc Aristoteles in septimo Moralium Nicom. cap. 3. inquit. Cum opiniones aliæ sint de rebus vniuersis, aliæ de singularibus, quarum sensus arbiter & dominus est: necesse est, vbi ex duabus vna effecta sit; in ijs quidem quæ sunt cognitionis, animum id quod conclusum est affirmare; in ijs autem quæ sub actionem veniunt, statim agere, &c. Sic itaque Aristoteles nullum in voluntate censuit reperiri habitum, pro actione requisitum: habitus enim solùm requiritur pro cognitione dirigente ad agendum, & pro moderandis perturbationibus: omnis appetitus; ut appetitus per naturam ad bonum dirigitur; iudicium boni nõ ad eum, sed ad facultatem cognoscentem sibi iunctam pertinet. Similiter id quod dicitur a D. Tho. satisfacere non uidetur: Nam si uoluntas sequitur rationem & iudicium Mentis, dum ratio prefert id quod melius ei esse videtur (siue sit bonum proprium siue alienum) semper uoluntas id bonum siue proprium siue alienum prosequetur:
C Voluntas enim rem absolutè vult, vt a ratione prelatam, & mente potiorem iudicatam; non autem cum distinctione boni respicientis uel se, uel alios. Altera ratio sumebatur ex definitione Iustitię, quę dicitur constans & perpetua uoluntas; ac insuper habitus quo uolumus, &c. Cui respondens dico, similes definitiones esse veras de singulis uirtutibus moralibus; nam fortitudo est constans & perpetua uoluntas agendi fortia, & ita de ceteris. Et ratio est: Primò; quia ad omnes uirtutes, earumque actiones conspirant iudiciũ Mentis, recta ratio, Voluntas optãs finem, prelectio ordinatorum in finem, moderatio perturbationis, & demum libens obediẽtia appetitus sensuum. Secundò; quia uoluntatis nomen frequenter latè usurpatur pro omni appetitu hominis sequente cognitionem, in qua significatione eo est usus Aristoteles in septimo de Repu. capi. xv. inquiens: Vt corpus prius gignitur quàm anima, ita pars animę rationis expers quam compos: Argumento, quod ira, & uoluntas, itemque appetentia pueris etiam statim genitis adsunt; ratiocinatio autem, & intelligentia ętate progredientibus naturaliter ingeneratur, &c. Addo, quòd pręsertim id fieri potest; dum omnes appetitiones conspirant; tunc enim denominatio sumitur a prestantiore, ut etiam Aristoteles in tertio de anima, conte. 56. Phantasiam sequentem rationem, rationalem appellauit. Tertia ratio sumebatur ex forma Iu- *Solutio alterius rationis.*
D stitię; quia non ita perturbationis est moderatio, & inter duo uitia mediat, vt reliquæ Virtutes morales. Cui respondens dico, etiam iustitiam esse moderationem perturbationis, ac ita in medio esse collocatam: possumus enim ab ortu esse procliues ad inferendam iniuriam, ad surripiendam aliena bona, ad tribuendum plus uni quàm alteri; quę propensio & commotio corrigitur per habitum Iustitię. Hinc Arist. in 6. Moralium Nic. ca. 13. dixit, quosdam per naturam esse faciles ad Iustitiam, & in 2. Moral. Nic. cap. 1. manifestauit, Iustitiam, non secus ac cęteras morales Virtutes, more & assuetudine acquiri; more autem & assuetudine rectè cõponuntur perturbationes animi. Hanc ueritatem lucidissimè patefecit Arist. in 5. Moral. Nic. cap. 2. inquiens: Sed hęc quidem (nempe Iustitia) in honore versatur; aut pecunia, aut salute; aut si quo vno nomine hęc omnia complecti possimus; & propter voluptatẽ eam; quę e lucro proficiscitur &c. Apertè indicat Iustitiam respondere alicui perturbationi, & corrigere voluptatem, quę ex lucro uel similibus prodit. Differt tamen Iustitia a cęteris Virtutibus in more positis; nõ quidem ex parte materiei, hoc est perturbationis alicuius corrigendę; sed ex parte proprii modi, quo seruat medium: quamuis enim Iustitia, vt est Virtus in more posita, sit moderatio proprię perturbationis; quia tamen refertur ad aliud, similitudinemque rationum exposcit, non valemus similitudinem rationum destruere pro una parte, quin destruamus pro altera *Diluitur tertia ratio.*

simul

simul enim dum plus æquo tribuimus vni, minus æquo derelinquimus alteri, & ob id opposi- A
Diluitur rō quarta.
tum eius vno iniustitiæ nomine denotamus. Quarta ratio sumebatur ex præstantia, & dignitate facultatis: dicebatur enim maiorem virtutem requiri pro mouente, quàm pro moto. Respondeo: Si ea ratio esset alicuius momenti, ex ea colligeretur morales virtutes non esse in appetitu sensuum, sed in voluntate; quod tamen negat D. Thom. Insuper; facta comparatione inter voluntatem, & mentem siue rationem; colligeretur eas non in voluntate, sed in ratione, & Mente esse positas, quia iudicium, & ratio excitant appetitum. Insuper addo Voluntatem non egere habitu, vt patefeci; & Virtutes omnes eminentiori quodam modo esse in Ratione, & mente, quàm in appetitu sensuum; quoniam in eis insunt, vt in Auriga, & duce. Auctoritati sumptæ ex Aristotele, qui in secundo Moralium Nicomach. c. 7. dixit de rationalibus Virtutibus, & de Iustitia alium esse disserendi locum: Respondeo, Philosophum denotasse post explicationem cæterarum Virtutum moralium explicandam esse Iustitiam, non quia in alia animæ facultate reperiatur, (solùm enim in principio sexti libri, dum incipit de virtutibus rationis verba facere, repetit distinctionem partium animæ, & de Virtutibus alterius partis loquitur) sed id facit: Pri-
Cur iustitia vltimo loco declaretur.
mò; quia Iustitia Vniuersa est Virtus vniuersa, Vniuersum non elucescit nisi notis partibus: Secundò; quia Variatur relatio, primò enim origine debemus nos intrinsecus perficere, mox ve- B
rò rectè disponi erga alios, quod fit per Iustitiam. Tertiò, quia reliquæ virtutes in seruando medio magis sunt consimiles, Iustitia id facit vario modo, ideo seorsum fuit declaranda: Demum id facere debuit Philosophus; quia Iustitiæ explicatio pluribus eget, latior est, nec ita paucis poterat absolui, vt declaratio vel temperantiæ, vel alterius moralis virtutis. Colligamus itaq; in eadem animi parte collocandam esse Iustitiam, in qua cæteræ morales virtutes positæ sunt.

In qua Animæ parte posita sit Iustitia ex sententia Academicorum. Cap. XV.

PAtefeci ex sentẽtia Aristotelis, Iustitiam in appetitu sensuum esse collocatam; superest modò vt perpendamus, quid hac de re senserint Pythagorei, & cum eis Academici. Existimarunt Viri hi Sapientia & Auctoritate illustres; singulas virtutes in proprijs, ac sibi destinatis animæ partibus reperiri; Temperãtiam in appetitu concupiscendi; Fortitudinem in eo irascendi; Iustitiam autem vniuersam in amicitia & consensione omnium par- C
tium, rationis nempe & appetitionis sensuum: & iure profecto. Vt enim pars ad partem, ita totum se habet ad totum: cum igitur virtutes in parte sumptæ sint moderationes partium; Iusti-
Plato.
tia, quæ est virtus vniuersa, erit perfectio totius. Ideo Plato in quarto de Republ. inquit. Meminisse oportet, quòd quisque nostrum, cuius singulæ animæ partes suum munus explent, iustus erit, suaque peraget: nec obliti sumus, quòd ciuitas ex eo iusta visa est; quia, cum tria in ea sint
Alcinous.
hominum genera, suo quisque munere fungitur. Alcinous in lib. de doctrina Plat. capit. 31. inquit: Iustitia est consensio quædam omnium animæ partium: quippe vis quædam, qua tres animæ vires sibi mutuò consonant, & vnaquæque pro dignitate suum explet officium. Propterea
Carpitur Marsilius.
nescio qua ductus ratione Marsilius Ficinus in Platone accuratè versatus, in Argumẽto in Menonem dixerit; Iustitiam & Liberalitatem perficere voluntatem, Fortitudinem appetitum irascendi, Temperantiam, & Continentiam illum concupiscendi: nam ea sententia, vt ad liberalitatem & iustitiam pertinet, nulla nititur Platonis auctoritate, vel recta ratione. Ideo Theages Pythagoreus, ex relatione Stobæi sermone primo, dixit Fortitudinem esse habitum partis irascendi, Temperantiam concupiscendi, Iustitiam verò totius Animæ. Ex his constat, Pythago-
Theages.
reos, quos sequutus est Plato, Iustitiam non in solo appetitu sensuum (vt fecit Aristoteles) sed D
Arist. cum Platone & Pythagora conciliatur.
in coniuncto ex appetitionibus sensuum & ratione collocasse. Lis tamen in solis verbis est posita. Quod vt pateat, considerandum primò est, Iustitiam tripliciter vsurpari: primò pro origine, hoc est pro principijs virtutum congruenter & iustè dispositis: secundò pro Iustitia vniuersè sumpta: tertiò pro iustitia, quæ est pars Virtutum. Dum vsurpatur in prima significatione; rectè dicimus, nedum cum Platone & Pythagora, verùm etiam cum Aristotele, Iustitiam esse consensionem congruentemque rationem partium animæ inter se: dum vsurpatur in secun-
Cur congruens rō Partiũ animę præsertim tribuatur iustitię.
da significatione (pro Iustitia nempe, quæ est virtus vniuersa, & habitus more comparatus) tũc est moderatio perturbationum vtriusque appetitus: at si tertiò vsurpetur pro parte virtutis, sic vni soli facultati tribui debet, appetitui nempe irascendi; vt suo loco patebit. Re vera igitur Plato & Aristoteles hac de re non dissentiunt. Et accuratè considerandum est, quòd; quamuis ea congruens ratio, & consensio partium animæ pro omni virtute requiratur, quę in more sit posita; præsertim tamen & magis propriè tribuitur Iustitiæ: idque ex tribus causis prodire censeo.
Ratio prima.
Prima est; quia fungi suo munere, & seruari ab vnoquoq; quod suum est, Iustitiæ est officium:
Secunda.
Secunda; quia Iustitia est virtus maximè omnium exposcens moderationem singularum ani-
Tertia.
mi perturbationum, quæ congruens moderatio, & consensio Iustitia est: Tertia, quia, cum sit

A vniuersa virtus,& totius obtineat rationem; maximè etiam præsefert connexionem cum duce ratione,cæterarumque animi partium consensionem.

De Modo, quo acquiruntur Virtutes Moralas. Cap. XVI.

IN definitione Virtutis dictum fuit,quòd more,& assuetudine acquireretur;quæ res dubitatione non caret: propterea, cæteris explicatis, superest vt de hoc quoque verba faciamus. Vt autem clarius pateat, in quo sit posita dubitatio, considerandum est in attinentibus ad Virtutem tria considerari; primò facultatem, secundò Virtutis habitum, tertiò muneris functionem; hoc est potestatem,actum primum,& secundum. Non est dubitatio de facultate; omnes consentiunt facultates,ac propensiones ad vnum potius,quàm ad aliud nobis per Naturam competere: Neq; ēt est dubitatio de functione muneris;ea enim est actio nostra ex præelectione habituq; Virtutis prodiens,quæ Muneris functio iam genitum habitum sequitur: Ideo de modo tantùm est dubitatio,quo in nobis Virtutis habitus gignitur; qua de re frequenter So- B crates apud Platonem acriter disseruit,& se dubium patefecit, & præsertim est dubitatio;an doctrina,& disciplina,an munere Naturę & Dei,vel potius more & assuetudine acquiratur. Inquit Plato in Menone in Persona Socratis, Theognidem Poetam nonnunquam dixisse virtutē doceri posse,nonnunquam id negasse: affirmasse quidem his carminibus. Hos propè bibe & comede,cum ijs vnà sedeto,ijs obsequere,quorum magna potestas:a bonis enim bona perdisces; quòd si malis adhæseris,quam habes mentem,proculdubio perdes. Negasse verò his verbis: Si sana Mens homini tradi posset,multam sanè magnamq; mercedem, qui id efficerent,reportarēt;neque bono ex patre filius malus esset,prudentibus monitis imbutus;verùm docendo nunquam ex malo bonum hominem facies. Sic dubius & sibi non constans uisus est Theognides.

An virtus doctrina, vel natura, uel assuetudine acquiraf. Theognides.

Galenus in eo libro,quòd animi mores sequātur corporis temperaturam,affirmat virtutes nobis per Naturam,& temperamenta competere, hinc medicos esse affirmat optimos, & principales morum moderatores: de qua sententia cumulatè disserui, dum de animi perturbationib. verba feci.

Galenus.

Plato suo more disputans,nil certi dicere uidetur: Nam in Menone,primò ostendit Virtutem esse prudentiam quandam;ex quo infert Virtutem non Natura nobis cōpetere,non enim prudentes sumus Natura: Confirmat,quia eorum,quæ nobis natura cōpetunt. signa quę- C dam nobis insunt,per quæ dignoscuntur;at in homine nō insunt signa,;quibus probi ab improbis distinguantur. Mox ostendit Virtutem doceri non posse; quia non inueniūtur præceptores, qui eam doceāt: ideo colligit neque doctrina,neque natura nobis competere,sed diuina sorte, Mox in Protagora,in persona Socratis iterum ostendit eam doceri non posse; quia de attinentibus ad Ciuilem administrationem non illi soli, qui ciuilem Virtutem didicerunt, sed omnes deliberant atq; consultant: Similiter inspicimus viros Ciuili virtute illustres non alios erudire, nec probos parentes filios suos doctrina reddere meliores. Ex aduerso in persona Protagoræ latè ostendit doceri posse,& nostra cura,ac disciplina acquiri,non natura nobis competere; alioquin non commendatione,vel vituperio ob virtutes,& vitia digni essemus, non pœnis & præmijs,non reprehensione & similibus. Insuper id ipsum confirmat, quia multi apparent virtutū præceptores,vt Nutrix,Mater,Pædagogus, Pater, Poetarum carmina, Conditores legum,& similes. Et demum Socrates,cum primò negasset Virtutem doceri posse, satis firma ratione patefacit eam ex doctrina,& disciplina ortum ducere: quatenus omnis virtus est quædam Prudentia,omnis Prudentia pendet a scientia,omnis scientia est nata acquiri doctrina,& disciplina,omnis itaque virtus doctrina,& disciplina acquiritur. Hinc a Sapientia,& Scientia ad prudētiam ait D dari progressum,& ob id Sciētia in homine dicitur Dux vitæ,& regula bonorum,& malorum. Et demum in Euthydemo siue litigioso in persona Socratis eam sententiam commēdat,quòd virtus doceri possit. Quare Plato modò affirmat,modo negat eam posse doceri.

Plato.

Aristoteles sub initio secundi Moralium Nicomachiorum duo ponit Virtutum genera, vnum ad cogitationē siue rationem attinens, alterum ad mores: primum genus ait magna ex parte a doctrina ortū, & incrementum suscipere;ideo cum experientiam,tum tempus exposcere: alterum autem ait non natura nobis cōpetere,quod quatuor ostendit rationibus; sed more acquiri,a quo nomen sumpsit;ideo mox,quo pacto more & assuetudine acquiratur, latissimè patefacit. Altera ex parte uidetur Aristoteles concedere Virtutes nobis competere Natura, quia Nobilitatem asserit Virtutem generis; Nobiles autem statuit eos,qui nan sint procreare filios probos: Quod confirmatur;quia,nisi nobis per naturam conuenirent, periret Physionomia, per quam Aristoteles docet signis corporum cognosci mores animorum. Demum videtur Aristoteles asserere acquiri doctrina,& disciplina;quia construxit Philosophiam Ciuilem,quæ est methodus assequēdi virtutes & summum bonum,& manifestauit in prooemio Moralium Nicomac. quinam sint idonei auditores Ciuilis scientiæ,& qui non. Patet itaque rem esse dubiam, & cum Platonem, tum Aristotelem non videri sibi constare.

Arist.

Vt Arist. sibi nō cōstare.

A

Resolutio difficultatis ex sententia Aristotelis Cap. XVII.

Dubitatio est de efficiente. Efficiens multiplex. Tria pro formanda Virtute.

PRo conspicua resolutione difficultatis duo praeaccipienda sunt. Primum est, quòd, cum ad rei constitutionem variae debeant (distincto genere) conspirare causae, & materies, & forma, & finis, & efficiens; modò dubitatio est de efficiente: quod efficiens etiam potest esse multiplex; cum proprium, tum commune; cum proximum, tum remotum; dubitatio est de efficiente proprio, & proximo. Insuper pro acquirenda, & firmanda Virtute tria praesertim considerantur: primò facilitas ad eam recipiendam: secundò directio in eis, quae virtutem pariunt: demum causa propria, & proxima, qua Virtutis habitus formatur & firmatur. His praeassumptis: Si loquimur de facilitate, & propensione ad Virtutes & vitia, eam habemus a Natura: & quia eam magna ex parte sequuntur habitus consimiles; ideo Nobilitas, Physionomia, & cura congruentis coniunctionis maris & foeminae res inanes non sunt. Si loquimur de directione in his, quae virtutem pariunt, dico eam vt a distante Principio duci ab inspectrice philosophia, cognitio. n. veri est dux Prudentiae & humanarum actionum; proximè vero pendere a Ciuili Scientia. Hac itaque ratione uirtutes in more positae a doctrina & disciplina ortum ducunt, & ob earum adeptionem parata est disciplina Ciuilis: eandem vtilitatem praebent admonitiones, adhortationes, emendationes, cum parentum, tum amicorum. At demum, si de proprio, & proximo principio loquimur formante, & producente habitum, tale principium est mos, & assuetudo, de quo loquitur Aristo. in secundo Moralium Nicomachio. Pro dictorum tamen exactiore notitia considerandum est, tribus modis uirtutes in more positas posse in nobis gigni: Primò propriè, & proximè; & id fit more & assuetudine: Secundò per connexionem, & consecutionem ex actione propria alterius uirtutis ei iunctae; cum enim morales virtutes sint complicatae, nec una consistere ualeat sine reliquis, ob eam connexionem per actiones proprias unius altera producitur: Tertiò produci possunt modo eminenti, per principia priora, per inspectricem nempe Philosophiam; per quam cum mens uerum intueatur, ualet nos dirigere in attinentibus ad bonum: nam rectam Mentis constitutionem in homine per Naturam rectè affecto, sequitur congruens dispositio appetitionum sensus. Propterea rectè Plato in sexto de Republ. & post Platonem Alexander, Simplicius, & Auer. in procemio physicorum, asseruerũt, inspectricem Philosophiam parere probos mores, & iure optimo profecto: eius enim septem possunt assignari conspicuae rationes. Prima est, quia ipsemet contemplationis actus animum a corpore reuocat, purioremque reddit. Altera; quia philosophia ciuilis ab inspectrice sua principia recipit. Tertia; quia per inspectricem philosophiam intuemur Leges prouidentiae, Fati, & Naturae; quibus qui obtemperant, probi redduntur. Quarta; quia in Dei & Naturae operibus impressa inspicimus conspicua uirtutum exempla; ad quorum imitationem dum nosmetipsos conformamus, probitate decoramur. Quinta; quia cognoscentes naturam & conditiones rerum, percipimus quanti unumquodque facere teneamur; qui autem unumquodque tanti facit, quanti fieri debet, congruenter est affectus. Sextò; quia nos ipsos, hoc est mentem, noscimus: cuius praestantiam intuentes, eam actionibus nostris ducem praeficimus, sensuumque appetitiones ei subijcimus. Septimò; quia noscimus cuncta manare a Deo, cunctaque esse Dei; & propterea teneri nos ipsos, cunctaque nostra retribuere Deo. Ab his modo quodam Regio, & eminente in nobis insignes uirtutes producuntur. Ex his constat uirtutes in more positas & per naturam, & per doctrinam, & per assuetudinem in nobis gigni.

Propensio a natura.

Directio a doctrina.

Habitus more firmatur.

Modi tres quib. in nobis gignũtur virtutes.

Philosophia inspectrix parit probos mores. Septem huius ratio traduntur cãp.

B C D

Sententia Platonis de modo, quo in nobis gignuntur virtutes morales. Cap. XVIII.

QVomodo ex sententia Aristotelis uirtutes in more positae in hominum animis producantur, satis est conspicuum. Opinio Platonis est obscurior; ipse enim disputans pro omni parte, uaria protulit inter se satis pugnantia: at si uestigia suarum disputanonum accuratè seruamus, principiaque perpendimus, quibus utitur, nection eorum seriem; non erit difficile ueritatem inspicere, propriamque Platonis sententiam e tenebris eruere, Ea, quae in Platone praesertim difficultatem pariunt, haec sunt: Nam modò uirtutes oẽs asserit esse Prudentiam; ut in Menone; modò id negat, ut in calce eius dialogi: Pariter nonnunquã affirmat, nõnunquã negat, eas esse scientiam; ut in Protagora: Insuper modò negar, modò affirmat Virtutẽ doceri posse, ut patuit. Demũ nonnunquã asserit uiros probos, & ciuiles non intelligere, nec mente uti; sed diuina quadã sorte, & recta opinione duci; ut in calce Menonis nonnunquam ait solos Philosophos rectè administrare Rempub. ac eam posse foelicẽ reddere.

Opinio Platonis explicas.

Per

A Per quas apparentes controuersias, latenter uaria, scitu digna, indagantibusque ueritatem utilia indicare uoluit. Nam in Virtute (vt ad rem nostram pertinet) duo considerantur: vnum est connexio earum cum prudentia,& prudentiæ cum scientia: alterum est habitus proprius,quo perturbatio corrigitur. Insuper considerauit Plato Virtutem posse competere hominibus duplici modo: Nonnunquam cum connexione constanti & firma cum superioribus principijs suis,nempe cum prudentia & scientia,vt in Philosopho & uiro sapiente; & hanc appellauit in Menone Virtutem constantem,similem statuis Dædali ligatis; eandem connexionem in viro sapiente reperiri,in Epinomide latissimè patefecit: Nonnunquam uerò sine ea connexione, sed solùm cum quadam recta opinione,vt in Themistocle & consimilibus;qui in administranda Repu. ualuisse uisi sunt, cum tamen contemplationi nullam nauauerint operam; horum uirtutes ait esse similes statuis Dædali solutis, quæ fugiebant, & inconstantes erant. His præassumptis dico ex sententia Platonis. Virtus est prudentia, dum consideratur pro duce & communi forma Virtutum; non est prudentia, dum usurpatur pro habitu proprio moderante perturbationem. Secundò: Virtus est scientia ratione Principij,a quo pendet & dirigitur; pro ha-

Virtus moralis est,& nó est prudentia: pariter scientia.

B bitu uerò in appetitu formato non est scientia: Insuper; Virtus modo nuper relato est scientia in philosopho,& uiro sapiente; in aliis est opinio quædam recta. Tertiò; Virtus,vt connexa cum prudentia & scientia, potest doceri; pro habitu uerò more confirmato non dicitur doceri, sed assuetudine acquiri; ita etiam, vt coniuncta cum recta opinione, dicitur diuina quadam sorte nobis competere. Demum nonnunquam asserit Plato, ciues & viros probos non intelligere,nec mente uti: id debet intelligi de illis,qui sine connexione cum primis principiis Virtutem habent,& Resp.gubernant,de quibus loquitur in calce Menonis; ideo inquit in appendice legum. Quicunque non a sapientiæ Principijs omnia deducunt, Deum inuocent, & fortunam; quasi dicat hos bona quadam sorte, non per constantia principia rectè agere: hi namque recta ducuntur opinione; quæ inductione,exemplis,auctoritate,& sorte nobis conuenit; sorte inquam diuina; quatenus inquit Plato in Legibus non posse fęliciter homines multos ab vno Principe regi,nisi & ille unus regatur a Deo. Nonnunquam asserit, philosophos & sapientes fęlicissimè gubernare Resp.quod verissimum est considerando Virtutes cum suis primis principijs firmiter colligatas; De quibus inquit in calce Menonis: Si ex Viris Ciuilibus talis quispiam existeret,qui alium quoque Ciuilem efficere posset; hic talis erit inter uiuentes, qualem Homerus ait Tyresiam inter mortuos esse; ita dicens:Inter eos,qui apud Inferos sunt,

Potest & non potest doceri.

C solus sapit,cæteri uerò umbræ uolitant; similiter ciuis hic ad alios tanquam ad vmbras se haberet,&c. Ex his,quæ hactenus dicta sunt,quatuor colligere ualemus. Primum est,quòd Plato sibi optimè constat, & uarietate suarum enunciationum uariam uirtutis conditionem patefecit. Secundò colligimus, Virtutem & doctrina, & more, & Diuina sorte nobis competere: & dum dico (diuina sorte) id potest ad uaria referri, & ad opinionem rectam,& ad uarietatem Temperamenti,& ad alia similia. Colligimus Tertiò,Platonem & Aristotelem solis uerbis,non autem sententia dissentire: nil dictum est ex sententia Aristotelis, quod pugnet cum opinione Platonis,& uice uersa: lis solùm inter eos est de modo connexionis; quatenus Plato id fieri censet per ordinem idearum mentis,& rationum animæ, cum quadam reminiscentia; quod non censet Aristoteles. At de hoc alius occurret differendi locus: Demum colligimus Theognidem Poetam, quem ut sibi contradicentem induxit Socrates, minimè secum pugnare. Dum enim dixit posse uirtutem addisci,& bona assuetudine acquiri; manifestauit uim assuetudinis, ac insuper utilitatem disciplinæ, pro rectè instituenda nostra uita: Dum uerò asseruit (Si sana mens homini tradi posset, mulram sanè magnamque mercedem, qui id facerent, reportarent) indicauit disciplinam, & assuetudinem non esse satis; sed alia quoque requiri ad

Quatuor ex sententia Platonis colliguntur.

Theognides sibi cōciliatur.

D temperamentum & naturam pertinentia. Imo etiam Fortuna non leue ualet afferre momentum; per occasiones uarias, quas nobis offert; per copiam diuitiarum, & inopiam; per socios uarios; per id, quòd nos ciues facit uel rectè formatæ, vel deprauatæ Reipub.per id, quòd nobis uel probos uel improbos offert præceptores; perque alia huius generis. Ideo inter partes bonæ fortunæ Alexandri hæc quoque refertur,vt Aristotelem sortitus sit præceptorem.

Diuisio Virtutum Moralium ex sententia Academicorum. *Cap. XIX.*

APparuere hactenus pertinentia ad definitionem uirtutis, necnon ad explicationem partium eius: nunc ordini consentaneum est, vt ad eius distinctionem descendamus, ac mox de numero moralium Virtutum uerba faciamus. Virtus, quæ in recta morum cōpositione posita est,ab Academicis in uarios gradus distribuitur. Plotinus in libro de Virtutibus,capite tertio,Deum statuit supra Virtutem; Menti tribuit non Virtutem,

Diuisio virtutis moralis ex sententia Plotini. sed Virtutis exemplar; Animæ demum rationali Virtutem conuenire affirmat. Quam Virtutem rationalis animæ duplicem esse dicit, Ciuilem unam, alteram purgatricem. Prima non absolutè Virtus dicitur, sed cum additione Ciuilis. Altera absolutè Virtus est, per quam reddimur Deo similes; omnis enim uirtus purgatio est. Hæc insuper, quæ absolutè dicitur virtus, diuiditur in Virtutem purgatricem, & Virtutem animi purgati. Virtus igitur triplex est, Ciuilis, Purgatrix, & Animi purgati. Virtus ex Plotini sententia non est bona, sed conferens, vt purgatio corporis dicitur utilis, non autem absolutè bona. Bonum autem animæ est, cum purgata per virtutem fuerit, hærere Menti, & Deo. Porphyrius in libro de occasionibus ad intelligibilia quatuor statuit Virtutum gradus: Primum asserit esse Virtutum Ciuilium, quæ sunt moderationes perturbationum, nos rectè disponentes in attinentibus ad cætus & conuentus hominum. Secundum gradum asserit esse purgationum, quas censet fieri per scientias inspectrices, quibus anima a corpore & nube Perturbationum liberatur, & mente perficitur. Tertium gradum tribuit Virtutibus animi purgati; dum anima expurgata operatur per abiunctam & liberam mentem: in Quarto positas affirmat Virtutes exemplares ad Mentem pertinentes; ad quem gradum quartum qui se extulerit, virtutes omnes absolutè possidet. Primus gradus ad animam pertinet, per quem homo rectè disponitur & instituitur; Secundus ad animam hominis se purgantis; Tertius ad animam mente plenam; Quartus ad essentiam Mentis: Quicunque agit per virtutes ciuiles, dicitur homo Virtutis studiosus; Qui per purgatrices, homo Dæmonicus, vel bonus Dæmon; Qui per Virtutes animi purgati, Deus; Per exemplares demum, dicitur pater Deorum. Virtus ciuilis secundos amputat animi motus, ad sensilia uergĕtes: Purgatrix eos nedum amputat, verùm etiam euellit: Virtus uerò animi purgati iam secundos animi motus domuit; ac eadem primos motus vel euellit ab homine, si id fieri potest; vel saltem eos ratione aliqua, & assuetudine moderatur. De his quatuor Virtutum gradibus Macrobius in primo de Somnio Scip. cap. 10. inquit: Politicæ siue ciuiles Virtutes passiones molliunt. Secundæ auferunt. Tertiæ obliuiscuntur. in Quartis nefas est nominati. Et hoc dicit, quia exemplares Deo tribuit. Nonnulli tamen Platonicorum censent eas nobis quoque competere posse, in participatione mentis, & eleuatione ad non participatam Mentem. Ammonius in explicanda prima qualitatis specie, his in parte assentitur: eo enim loci enumerat quinque Virtutis gradus, Naturalem, Moralem, Ciuilem, Purgatricem, & Inspectricem. Naturalem uult esse primam illam ad Virtutes facilitatem, de qua Arist. in sexto Moralium, cap. 13. Moralem uult esse congruentem morum conformationem, more & assuetudine partam, sine notitia causæ Virtutum: Ciuilem asserit esse habitum, per quem honestiores mortalium uoluptates, vt decet, consectamur: Purgatricem, per quam uoluptates omnino contemnimus, ad infera non conuertimur, & solùm purè agimus: supra quam statuit Virtutem Inspectricem, quæ non est præsentis considerationis. Eustratius quoque non longè ab his recedit; cum affirmet in viro contemplationi addicto, & iam purgato, perturbationes penitus esse euulsas. D. Thom. in prima secundæ, quæst. 61. Arti. 5. vnà cum Macrobio commendat diuisionem quadrimembrem Virtutum, in Politicas, Purgatrices, animi Purgati, & Exemplares; quas virtutes exemplares in Deo considerauit: inquit enim, quòd Mens Dei, in Deo dicitur Prudentia; conuersio Diuini instituti in seipsum, dicitur Temperantia; eius immutabilitas, Fortitudo est, Iustitia demum est conseruatio æternæ Legis. Diuus etiam Aug. varios hos virtutis gradus nouit: ideo in libro unius supra uiginti sententiarum, sententia 14. inquit, Purgatoriæ Virtutes illæ sunt, quibus exuitur anima a vitijs: Exemplares, quæ iam contemplanti Menti imprimuntur a Deo; vbi totum uiuit, vbi totum semper uiuit, vbi totum semper beatè uiuit &c. Opera Virtutum animi purgati viri sancti patefecerunt; dum humanis uoluptatibus & doloribus omnino neglectis, in Deum flagranti quadā pietate conuersi, in martirio exultabant; humana omnia negligebant; & in sola connexione cum Deo se uiuere, & bene uiuere asseuerabant.

Margin notes: Porphyrius. — Quatuor gradus Virtutum. — Macrobius. — Ammonius. Ammonij sententia. — Eustratius. — D. Thom. — D. Augustinus.

Disputatio aduersus Academicos. Cap. XX.

Theologi superno lumine illustrati, postremum hominis finem, summumque bonum eius exactè cognoscentes; etiam pertinentia ad Virtutes, vt uias ad illud, exactè cognoscere ualuerunt: nam ut dixit D. August. 19. de Ciuit. Dei, cap. 25. Virtutes, nisi ad Deum referantur, nedum non sunt Virtutes, verùm potius perniciosa vitia. Has itaque Virtutes cum exactè nouerint Theologi, varios quoque earum gradus rectè distinguere ualuerunt: Ita D. Augustinus uirtutes exemplares in homine considerauit; quarum nomine nil aliud, nisi uirtutes infusas, denotauit. Similiter D. Thom. modo iam explicato exemplares uirtutes in Deo esse patefecit; Quorum decretis constanter adhærendum, ac subscribendum est. Academici eatenus rectè senserunt, quatenus cum nostris Theologis conuenerunt

Margin notes: D. Augustinus. — Academici.

A uenerunt; nam Academici quoque futuram uitam, futuramque fęlicitatem aliqua in parte co
gnouerunt: In plurimis tamen eorum ſententia dubia eſt, & iure optimo a Peripatetico redar
guuntur. Primò enim errant, quatenus Mentem ab anima rationali in homine ſecernunt, & — Aduerſus
homini in eleuatione ad Mentem Virtutes ideales conuenire affirmant; quod nec Theologi, — Academicos.
nec Peripatetici approbant; in homine enim nil ſupra animam rationalem reperitur: propte- — Primum
rea Mens illa participata ab eis excogitata, commentum, & fictum aliquid cenſeri debet: & lon — qđ obijci-
gè magis reijciendum eſt id, quod addunt, dum inquiunt; in anima rationes, Virtutesque ra- — tur Acade
tionibus congruentes; in mente Ideas, Idealesque Virtutes reperiri. Nam Mens hominis ſui — micis.
natura nuda penitus eſt, & expers omnium formarum, vt cum Theologis conſentiunt Peri- — Alterum.
patetici: propterea nec in anima rationali inſunt rationes, nec in participata mente Ideæ. Præ-
terea: Si in humana mente eſſent Ideæ, non propterea uirtutes illæ eſſent ex numero mora- — Tertium.
lium, de quibus modò eſt ſermo; virtutes enim morales in perturbationibus uerſantur, & ad
appetitum ſenſuum pertinent, non ad Mentem. Præterea: Cum ipſi tribuant Virtutibus ani- — Quartum.
mi purgati euulſionem perturbationum, profectò id nobis tribuunt, quod cum corpore & ſen
ſibus complicatis nunquam competit; eſt enim neceſſe, vt appetitu ſenſuum præditi aliquid
expetamus, & modò aliquo commoueamur: immo ea affectionum euulſio homini potius
uitio, quàm uirtuti danda eſt; nam peccat, qui, dum debet agere, in ſola contemplatione ver-
B ſatur; & qui debet ſperare, timere, iraſci, miſereri, non commouetur ut debet. Ideo D. Augu- — D. Auguſtinus.
ſtinus 14. de Ciuit. Dei. cap. 9. aſſeruit: Apud nos autem iuxta ſcripturas ſacras, ſanamque do-
ctrinam, Ciues ſanctæ Ciuitatis Dei in huius uitæ peregrinatione ſecundùm Deum viuentes,
metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque. Præterea minus rectè Virtutem Ciuilem a purga- — Quintum.
trice, & ab ea animi iam purgati ſecernunt: Nam uirtus eſt optima animi conſtitutio, habitu
firmata: ideo uel ſola poſtrema eſt uirtus, vel aliæ non ſunt ab ea diſtinctæ; niſi ut uiæ a ſuo ter-
mino, & imperfectum a perfecto; quæ diſtinctio non uariat ſpeciem. Si autem ita ſe habent,
idem iudicium debet fieri de uia, & termino; quoniam aſſuetudo, & præcedens actio eſt prin-
cipium ſequentis habitus; ideo talis eſſe debet actio præcedens, qualis futurus eſt habitus ſe-
quens: cum itaque actiones antecedentes ſint cum moderatione perturbationum, non cum
euulſione, etiam poſtremus habitus talis erit. Et hoc patet perpendendo Virtutes Heroicas,
quæ ſunt eminentiæ uirtutum moralium: hæ autem non omnino euellunt, ſed Heroicè per-
turbationes moderantur. Præterea minus recta uidetur ſententia Plotini; quòd Virtus non bo — Sextum.
na, ſed conferens cenſeri debeat: Virtus enim nedum purgatio eſt, verùm etiam ſanitas; eſt
enim forma & habitus perficiens id, cuius eſt uirtus, & opus eius: ideo humanorum omnium
optima eſt, adeoque cum mandatis Dei eſt coniuncta, vt non ualeat homo eam amare & am-
C plecti, niſi primò & præſertim Deum amet: non ſunt profectò uirtutes finis ultimus; ſunt ta-
men tales, vt ſui natura & conditione eminentem includant conditionem boni. Colligamus — Epilogus
igitur, omnem humanam moralem uirtutem eſſe ciuilem, quatenus omnis a prudētia forma- — dictorum.
tur & fundamentum eſt ciuilis uitæ omnem eſſe purgatricem, & animi purgati; quatenus om-
nis hominem purgat a Vitijs, & ab eo, quod nimium eſt uel parum: inſuper omnem eſſe mo-
deratricem perturbationum, quia ea purgatio moderatio eſt. Aſſero tamen, quòd (facta com-
paratione inter uarias humanæ uitæ conditiones) uaria quoque eſt perturbationum modera-
tio: adeò ut liceat non quidem abſolutè, ſed cum comparatione uirtutes quaſdam dicere mo-
derationes, vt eas viri Ciuilis; alias euulſiones, vt uiri contemplantis: cum tamen Virtus om-
nis medium ſeruet nobis congruens, Perturbationes corrigat, Animum curet, a uitijs purget;
eumque ſibi, & alijs reddat concordem; & propterea eſt ſalutaris harmonia, ſuauis tranquilli-
tas, ingenua libertas, ſeruitus demum & imperium omnibus utile.

D *An Virtutes Morales ſint diſtincta ſpecie, vel potius omnes Prudentia ſint, & ſola materie diſtinguantur.* Cap. XXI.

APparuit, quid de Motalium Virtutum gradibus ſentiendum ſit; reliquum modò eſt,
vt de earum numero, & ordine loquamur; & iure profectò: non enim leuis eſt du-
bitatio; an Virtutes ſint forma, & ſpecie diſtinctæ; vel potius omnes una ſint, ſola — Menedemus.
materie ſecretæ. Menedemus Eretrienſis cenſuit morales Virtutes unam eſſe, ua-
rijs tamen nominibus deſignatam; adeò ut Temperantia, Fortitudo, & Iuſtitia ſolo no-
mine, non eſſentia & natura inter ſe diſtinguerentur. Ariſto etiam Chius eiuſdem fuit ſen- — Ariſto Chius.
tentiæ: ipſe enim Prudentiam a moralibus Virtutibus, easque inter ſe non ſeiunxit; ſolùm aſ-
ſeruit uarijs deſignari nominibus, quatenus ad uaria referuntur, adeò ut extrinſecus, non
intrinſecus ſecernantur. Zeno Citieus Stoicorum Princeps id ipſum affirmauit; omnem — Zeno Citieus.
enim virtutem aſſeruit eſſe vnam, & eam prudentiam nuncupauit: adeò ut Fortitudo ſit
prudentia in rebus gerendis, Iuſtitia ſit prudentia in rebus diſtribuendis, & ita de cæte-
 ris;

ris; vt refertur a Plutarcho in lib. de Morali Virtute, necnon in eo, qui de Stoicorum repu-
Plato. gnantijs inscribitur. Quam opinionem idem Plutarchus Platoni adscripsit, veluti etiam Arist. A
in sexto Moralium Nicomachiorum cap. vltimo inquiens. Et Socrates quidem partim rectè quærebat, partim errabat: nam quòd Virtutes omnes prudentias esse putauit, errauit; quòd autem eas non sine Prudentia censuit, rectè dixit, &c. Hanc difficultatem mouit Plato in Protagora inquiens: esse inquirendum; vtrum Sapientia, Temperantia, Fortitudo, Iustitia, & Sanctitas, quinque nomina eiusdem rei sint; an vnicuique horum nominum propria quædam essentia respondeat, & res quædam vim propriam habens; adeò vt non sit alterum, quale est alterum. Protagoras distinctionem virtutum tuebatur, & præsertim Fortitudinis ab alijs;
Protagoras. Socrates contra consimilitudinem, & vnitionem: & quanuis disputando progrediatur, tamen
Socrates. (vt colligitur ex rationibus Socratis in eo dialogo, necnon ex dictis in Menone, de Philosophia, Appendice legum, & Euthidemo siue litigioso) Plato omnes virtutes in vnam redigi prudentiam existimabat, quam cum scientia & sapientia connectebat, adeò vt sine ea essent tanquam Statuæ Dædali solutæ, fugaces, & instabiles. Hinc frequenter Plato Sapientiæ, Scientiæ, Prudentiæque nomina confundit, quanuis propriè sumpta distinguantur. Quòd quinque illæ a Platone enumeratæ Virtutes solo nomine & materie, circa quam versantur, non B
Ratio Platonis prima. natura & forma distinguantur, in Protagora ita ostenditur. Id, cui vnum tantùm est contrarium, vnum iudicari debet: at enumeratis omnibus vna insania aduersatur: quare non multæ, sed vna sunt virtus. Confirmatur: quia si Sanctitas a Iustitia differret, vt species vna ab altera;
Ratio secunda. tunc vna de altera non diceretur, vt homo non dicitur esse leo: at de his non ita se habet, nam vna dicitur de altera; verum enim est dicere, sanctitatem esse rem iustam, & iustitiam esse rem sanctam, vt falsum est negare iustitiam rem sanctam esse. Confirmatur: quia species
Ratio tertia. distinctæ sub eodem genere positæ, non ita se habent, vt vna sublata demantur aliæ; non enim contradistinctarum specierum vna pendet ex altera: at moralium virtutum dempta vna omnes euanescunt, vt infra patebit: non itaque sunt contradistinctæ species. Præterea: species
Rõ quarta. eiusdem generis per oppositas differentias constituuntur, quæ differentiarum oppositio ab Aristot. in 4. 7. & 10. Metaphysicæ ad oppositionem contrariam redigitur: quare si hæ virtutes distinguuntur specie, etiam erunt inter se contrariæ, nec poterunt simul in eodem seruari,
Ratio quinta. quod est absurdum. Demum eadem sententia confirmatur: Quoniam vnumquodque per id constituitur, quod est eius forma: at Prudentia, quæ est recta ratio agendi, est communis forma omnium moralium Virtutum; omnes enim sunt recta ratio agendi, omnes in medio sunt positæ a prudentia circumscripto: omnes igitur vna erunt Virtus, non autem plures forma distinctæ. Hinc omnes nomine iustitiæ nomine perfectæ virtutis, nomine communis temperantiæ, communis fortitudinis, communisque prudentiæ, & scientiæ denotantur: Et ideo putandũ est Platonem virtutibus omnibus vnam præposuisse ideam, sapientiam nempe; a qua fluerent scientia, prudentia, sequentesque morales virtutes sola materie distinctæ. C

Opinio Aristotelis de Distinctione Moralium Virtutum. Cap. XXII.

Quòd omnes morales Virtutes iunctæ sint, & modo aliquo sint virtus vna, virtusque Perfecta, nemini dubium esse debet: at id, de quo est dubitatio, & de quo modò agitur, hoc est; an virtutes omnes morales sint eiusdem speciei, cum inter se, tum vnà
Pro virtutum distinctione a prudentia. cum prudentia; & solum per materiem, in qua versantur, distinctæ sint. Quod ego minime verum censeo: nam quòd distinguantur a prudentia, ostenditur primò, quia Pruden-
Ratio prima. tia est habitus Mentis, Morales Virtutes sunt habitus appetitionis sensuum: Insuper prudentia D
Ratio secunda. non est moderatio alicuius perturbationis, morales virtutes sunt moderationes perturbatio-
Tertia. num: Prudentia versatur propriè in ordinatis ad finem, Virtus moralis nos rectè disponit erga finem, vt patet ex sexto moralium Nicom. Per Prudentiam non denominamur boni vel
Quarta. mali; per morales virtutes & uitia, probi & improbi dicimur. Secernuntur itaque morales uirtutes a prudentia. Nec censeri debet Prudentia forma propria & proxima uirtutum: propria enim uirtutum forma est habitus more contractus, solùm Prudentia illi habitui medium præscribit, mediaque proponit; adeò ut prudentiæ officium sit dirigere, officium uerò
Virtutes inter se distingui. habitus uirtutis sit constanter exequi. Ita quoq; putandum non censeo morales uirtutes non esse forma, & specie inter se distinctas. Primò: quia pertinent ad distinctos appetitus; nonnullæ
Ratio prima. enim pertinent ad appetitum irascendi, aliæ ad eum concupiscendi. Insuper sunt moderatio-
Secunda. nes & mediocritates distinctarum perturbationum: & quia materies, & forma sunt ad aliquid,
Tertia. & distinctæ materiei distincta est forma, ut dicitur in secundo Phys. 26. ideo necesse est eos uirtutum habitus, quibus distinctæ perturbationes formantur, esse distinctos. Præterea: Actiones, & obiecta, siue externa materies distinctarum uirtutum sunt specie distincta; quare uirtutes

tes quoque censeri debent distinctæ specie: distinctio enim actionum, nedum indicat distin-
A ctionem principiorum, verùm insuper tanquam fines sunt causę distinctionis eorum; id enim, cuius est opus, est gratia operis, vt dicitur in secundo de cęlo, contex. 17. ita quoque res terrificæ, honores, pecuniæ distributiones, & similia, in quibus uersantur virtutes, patefaciunt earundem distinctionem. Præterea nonnulli magis sunt apti ad unam, quàm ad aliam uirtutem; magisque in eis una, quàm altera Virtus fulget; quare est necesse, vt sint formæ distinctæ. Quarta. Quod demum confirmatur: quia morales virtutes more acquiruntur; nam agentes iusta euadimus Quinta. iusti, fortia fortes, temperata temperantes; non autem agentes fortia euadimus temperati, nisi ex euentu: cum itaque principia, quibus producuntur, sint distincta; est necesse, vt etiam habitus & formæ distinctæ sint. Ex his constat Virtutes cum a Prudentia, tum inter se, specie esse Conclusio distinctas. Constat insuper malè a Stoicis, & præsertim a Zenone fuisse definitas, qui in om- dictorum. nium definitione Prudentiam tamquam genus & communem formam assumpserunt. Demum patet minus rectè a Platone Virtutes in Protagora, in Menone, in Lachete, & alibi dici scientias; vt fortitudinem esse scientiam metuendorum & non metuendorum, ac ita de cæteris: non enim scientia est satis pro constituenda Virtute. Possemus tamen Platonem a calumnia uendicare, & patefacere de uerbis potius quàm de sententia esse litem. Nam quamuis pru- Defendit dentia non sit genus Virtutis, cum pertineat ad distinctam animæ partem; omnis tamen Vir- Plato.
B tus dicitur Prudentia, quatenus eam supponit, ab ea dirigitur, & in ea quodam modo facultate continetur. Propterea Plato frequenter multas numerat Virtutes; & in Menone primo affirmat, mox negat uirtutem esse Prudentiam, quia nouit partim esse, partim non esse: Stoici tamen minus prudentiam a Virtute morali secreuerunt, nam putarunt ad eandem animi facultatem vtrasque pertinere. Simili ratione defenditur Plato, cum dicat Virtutes esse scientias; dum enim id dixit, inspexit principium primum, & conditionem principalem exactissimæ uirtutis: de eius enim ratione est, vt una cum altera insolubili nodo sit iuncta; & omnes simul iunctæ sint cum Prudentia, scientia, & sapientia; tanquam cum principiis, ex quibus per naturam pendent, sine quibus ultima perfectione prædita esse non possunt. Solùm igitur ratione primi principij uirtutes una sunt: quo autem pacto rationes aduersæ diluantur, infra patebit.

A quo sumenda sit distinctio Virtutum Moralium. Cap. XXIII.

C CVm apparuerit, Virtutes Morales non unam, sed plures esse; vnde petenda sit earum inter se distinctio, considerandum occurrit. Plato inspiciens scientiam & prudentiam, in- Plato. iciatus est esse distinctas: non enim per scientiam uel prudentiam distingui possunt, cum sint communia principia; distinctio autem a proprijs petenda sit. Aristo. nonnun- Arist. quam videtur distinctionē sumere ex partibus animæ: inquit enim in calce primi Moralium Nicom. Atque ex hac animi diuisione ac differentia uirtutis quoque distinctio partitioque nascitur; Alias enim uirtutes in cogitatione ac ratione positas esse dicimus, alias ad mores pertinere. Similiter in lib. de Virtute, referente Stobęo, distinctionem uirtutum ex distinctione facultatum animæ deprompsit. Ita Marsil. Ficinus in Arg. in Menonem, Alcinous in lib. de do- Ficinus ctrina Plato. cap. 30. Theages Pythagoreus in lib. de virtute, referente Stobęo, distinctionem Alcinous sumpserunt a partibus animę uirtute perficiendis. At hoc distinctionis principium non est sa- Theages. tis; quoniam in eadem facultate uariæ reperiuntur perturbationes, quibus unicum uirtutis Reijcitur medium non est satis: quod confirmatur exemplo uirtutum, & habituum Mentis. vni enim horū opinio. Menti quinque tribuuntur distincti habitus; Scientia, Sapientia, Intelligentia, Prudentia, & Ars: solum uerum est, quòd communia genera uirtutum distinguuntur differentia facultatum; at ultimę species differentijs magis proprijs secernuntur. Propterea D.Thom. in 1. secun D.Tho.
D dę. q. 60. Art. 5. inquit, uirtutes, quę in perpessionibus uersantur, distingui inter se specie per obiecta considerata in ordine ad rationem, & hoc censet esse principale Principium distinctionis habituum, vt affirmauit q. 54. Art. 2. Addit tamen in eadem q. 60. virtutes inter se distingui vel per distinctas materies, vel per distinctas perpessiones, vel per distincta obiecta. Sic igitur per obiecta uaria, vario modo se habentia ad rationem, principaliter censet distingui uirtutes; perfectio enim uirtutis ex ratione pendet, quare etiam distinctio. Hęc sententia aliquid dubij includit; quoniam Ratio non pertinet ad uirtutem moralem, neque ad facultatem cuius est In dubiū virtus, sed ad mentem: propterea, dum referimus obiecta ad rationem, ea potius referi- reuocatur mus ad mentem, & habitus mentis; quàm ad aliam facultatem, siue habitum alterius facul- sententia tatis. Non itaque obiecta, vt uario modo se habent ad rationem, sunt principale principium D.Tho. distinctionis habituum sensus. Confirmatur; quia ratio recta est aliquid commune cunctis uirtutibus in more positis. Preterea: omne ordinatum in finem, primum distinctionis principium a fine recipit, virtus in finem est ordinata, ab eo itaque primò petenda est distinctio.

Alia opinio. Alij dixere, uirtutes distingui distinctione uoluptatis, in qua versantur: omnis enim uirtus in recta constitutione erga uoluptatem & dolorem posita est; vt cum Platone in Protagora, & de
Reijcitur. legibus, affirmauit Aristoteles in 2. Moralium Nico. Quæ opinio falsa est: quia distinctio uoluptatum sequitur distinctionem facultatum, actionum, & obiectorum; ideo voluptas non potest esse prima ratio distinctionis.
Opinio propria. Propterea dicamus res per ea distingui, per quæ etiam sunt; ac etiam per ea eo ordine distingui, quo ab illis pendent: res habent esse a suis causis, ideo per eas distinguuntur; & eo ordine, & gradu distinguuntur, quo pendent ex eis.
Primum, quod accipitur. Insuper addamus varia reperiri, quæ ad constitutionem uirtutum conspirant. Nam Virtutes sunt formæ, non gratia sui paratæ, sed ordinatæ ad aliud; nempe ad honestum, quod in ciuilibus actionibus reperitur:
Alterum. pro subiecto habent appetitum sensuum; pro materie corrigenda perturbationes: pro obiecto siue externa materie, circa quam uersantur, habent uaria; ueluti terribilia, honores, distributiones bonorum, commutationes, ac similia: pro causa efficiente, habent assuetudinem
Resolutio a ratione & prælectione directam. His præassumptis dico, Virtutes intrinsecus distingui seipsis, hoc est suis formis receptis in distincto appetitu, vel in eodem per distinctas perturbationes: quarum formarum distinctio extrinsecus pendet a distincto fine proximo, nempe a distincta actione, siue distincto honesto incluso in distinctis actionibus; quæ uersantur in distincta externa materie, vel in eadem, modo tamen vario: quæ distincta forma in distincto subiecto ordinata in distinctum finem, ortum ducit a distincta assuetudine ratione directa. Ita distinctio pendet ex omni genere causæ, origo tamen prima distinctionis est proprius finis; adeò ut ob distinctum finem parata sit distincta forma in distincta materie a distincto efficiēte proprio, & proximo. Ex his patet, vnde petenda sit distinctio, & qui sit ordo inter principia distinctionis eorum, quæ diriguntur ad aliud, e quorum numero est uirtus: quæ est gratia actionis probę, siue honesti, quod in ea actione includitur. Patet secundò, non esse dicendum virtutes distingui per obiectum: nam id, quod dicunt obiectum, est externa materies, in qua uersantur actiones uirtutum, non autem est uerè finis uirtutis.

Diluuntur rationes, quibus ostendebatur Virtutes Morales non distingui specie. *Cap. XXIIII.*

CVm apparuerint Principia, quibus Virtutes Morales inter se distinguuntur; non est difficile eas diluere rationes, quibus oppositum ostendebatur. Nemo profectò inficiari debet, virtutes morales mira necessitudinis connexione esse iunctas; adeò vt ex eis, tanquam ex partibus, vnum totum absolutissimum consurgat: distinguuntur tamen
Diluitur prima ratio. (vt patuit) fine, forma, materie, & efficiente proprio. Et ideo, dum dicebatur uirtutibus unicum opponi contrarium nempe insaniam; quare unam esse earum formam: Hæc ratio tribus de causis necessitate caret. Primò: quia uirtutibus non propriè aduersatur insania; nisi virtutes dicantur scientia, sapientia, & prudentia, vt eo in loco dicebantur a Platone: at sic insania erit contrarium communissimum, non proprium; ratione generis, vel communis principij, at non ratione propriæ formæ. Secundò: quia inquit Aristo. in 4. Topic. loco 42. plures esse species ægritudinis quàm sanitatis, ita plures possent esse species uirtutis quàm uitij. Sed quia hoc dicitur a Philosopho in Topicis probabiliter; ideo addo tertiò virtuti vt generi vni, opponi uitiorum genus unum, distinctis autem virtutum speciebus opponi distinctas species uitiorum.
Diluitur secūda ratio. Addebatur secundò: quia si uirtutes essent formæ distinctæ, Iustitia non esset res sancta, nec Sanctitas res iusta; quod est absurdum. Respondeo, uirtutes dupliciter considerari posse: vel penes communia quibus iunctæ sunt, quæ communia singulis competunt, & de singulis dicuntur; ac ita omnis virtus est iustitia, & res quædam sancta: vel considerantur penes propria,
Diluitur tertia. qua consideratione una non est altera; Non enim Fortitudo est Temperantia, neque hæc Liberalitas, & sic de cæteris. Tertia ratio erat; quia dempta una uirtute omnes auferuntur: Respondeo, id indicare connexionem earum; nam ex unius destructione perit alia, non quatenus distinguuntur, sed quatenus communibus ligamentis ligatæ sunt pro earum ultima perfectio-
Diluitur quarta. ne. Addebatur quartò, species eiusdem generis contrariis differentijs inter se pugnare. Respondeo eam differentiarum pugnam, non esse veram contrarietatem; sed esse oppositionem, quæ in distinctis uirtutibus seruari potest: vt in carne, osse, & neruis seruatur oppositio quædam propria; ita tamen, vt ex eis vnum aliquod confici possit. Sic igitur virtutum quædam sunt in uno, aliæ in distincto appetitu; quædā sunt ordinatæ ad honestum tēperatæ actionis, aliæ ad honestum actionis liberalis vel fortis; quædā sunt moderationes unius, alię alterius perturbationis. His accedit, ꝙ uirtus non est propriè genus unum, cui per oppositas differētias cōpetant uarię propriè sumptę species; sed potius est commune ab uno, sub quo uaria subordi-
Diluitur quinta. nata contineantur absq; ulla oppositione, vt in diuinis. Postrema ratio sumebatur ex prudētia, quę cōmunis forma virtutum omniū in more positarū esse uidetur. Cui rn̄dens dico, Pruden-

A tiam minimè esse formam internam, proximam, & propriam Virtutum; pertinent enim ad distinctam animæ partem, variaque respiciunt; solùm hoc habent, vt necessariò connectātur, mutuoque sibi opem ferant: At forma propria Temperantiæ est habitus, quo constanter honestum quærimus in attinentibus ad voluptates: & sic de reliquis.

De Numero Virtutum Moralium Opinio aliorum: *Cap. XXV.*

Apparuit, Virtutes morales non vnam, sed plures esse specie distinctas: Verum, quot sint, non facile est cognoscere. Chrysippus, ex relatione Plutarchi in lib. de Virtute morali, penè innumeras esse censuit, vt etiam penè innumeræ sunt perturbationes. Plato, quamnis vnam modo quodam statuerit, tamen quinque dicebat esse eius partes principales; Sapientiam siue Prudentiam, Temperantiam, Fortitudinem, Iustitiam, & Sanctitatem. (Chrysippus. Plato.)

B Philon Iudæus: qui ea ingenij fælicitate, sententiarum copia, sermonisque fęcunditate refulsit; vt vel ipsum Platonizare, vel Platonem Philonizare dictum sit: longè plures enumerat Virtutes; earum tamen definitum numerum, numerique rationem non tradit. Leo Hebræus, vir simul doctus & elegans, in primo suo dialogo de Amore ait; virtutes debere inter se distingui, & in capita redigi, inspiciendo finem cuius gratia agimus, & mouemur. Qui finis vel est utile aliquod, vel delectabile, vel honestum. Si utile, quales sunt diuitiæ, ualemus erga utile duobus modis esse affecti; vel in eo appetendo, vel in eo distribuendo: in appetendo consurgit prima Virtus, quæ ab eo dicitur Sufficientia, per quam contenti reddimur eo, quod necessarium nobis est; cuius extrema sunt cupiditas redundantis, & negligentia necessarij: in distribuendo autem vtili consideratur secunda Virtus, & est Liberalitas; cuius extrema sunt Prodigalitas, & Auaritia. Erga finem delectabilem solùm consideratur appetitio, non distributio: ex qua consurgit tertia Virtus, Temperantia nempe cum suis extremis. Erga finem honestum pariter consideratur solùm appetitio, non distributio: & consurgit quarta Virtus posita; nō in medio, vt aliæ; sed in vehementi desiderio honesti. Hæc distributio quòd non sit Peripatetica, nemini dubium est, vt ex dicendis patebit: quòd non sit consentanea rationi, ita ostenditur, & primò. (Philon Iudæus. Leo Hebræus. Prima Virtus. Secunda Virtus. Tertia Virtus. Quarta Virtus.)

C Singularum virtutum finis est id honestum, quod in actionibus singularum includitur; vniuscuiusque enim Virtutis finis est honestum aliquid: & propterea quicunque præditus est appetitu congruenter composito erga honestum, decoratus est cunctis virtutibus; non enim rectè hic appetitus componitur, nisi per uirtutes omnes simul iunctas: quare non debet desiderium honesti pro una uirtute numerari distincta ab aliis. Et præsertim: quia utile, & delectabile, non debent censeri finis Virtutum, sed potius externa materies earum; finis autem est id bonū honestum, quod in eis reperitur; hinc in attinētibus ad uirtutes utile & delectabile ab honesto non secernuntur. Præterea malè secat pertinentia ad utile in appetitionem, & distributionem; nam eadem virtute ambo rectè formantur: quia enim moderatè appetimus diuitias, moderatè eas distribuimus, vt patefecit Arist. Præterea; in eo uirtutum ordine Iustitia non inspicitur, quæ tamen inter uirtutes Morales numeranda est. Demum honor est res honesta, nec propterea debemus eum vehementer optare. Aristot. in 2. Mora. Nicom. Vndecim statuit uirtutes morales numerata Iustitia. Ratio numeri ab eo non traditur; neque declaratur, quæ earum ad appetitum irascendi, quæ ad eum concupiscendi pertineat: sed accuratis indagatoribus id inquirendum, & explicandum dereliquit. (Reijcitur sententia Leonis Hebræi. Arist.)

D Linconiensis hanc eius numeri rationem, Virtutumque ordinem esse censuit: nam inquit. Affectio siue animi perturbatio, vel absolutè respicit obiectū, vel solùm id facit sub ratione ardui: Si absolutè, ad cupiditatem pertinet; si sub ratione ardui, ad appetitum irascendi. Si pertinet ad cupiditatem; vel respicit se, vel alium. Si se, in re delectabili est temperantia, in utili liberalitas, in honesta, moderata honoris appetitio: Si respicit alium, in uerbis & actionibus consurgit veritas, in seria conuersatione affabilitas siue facilitas, in iocis comitas siue vrbanitas. Si perturbatio ad irascendi appetitum pertinet, vel in bono uersatur, vel in malo: si in bono, id vel est utile, & consurgit ex moderatione magnificentia; vel est honestum, & oritur magnanimitas: si in malo; vel est præsens, & oritur mansuetudo; vel futurum, & oritur fortitudo. Cum Linconiense sunt etiam Latini ferè omnes, & D. Thom. in prima secundæ, quæst. 60. Art. 5. eiusdem est sententiæ. Verùm hæc opinio, vt est ualde communis, ita apprime dubia, cum ratione pugnans, sententiæque cum Platonis, tum Aristotelis minimè consentanea mihi esse uidetur. Primò enim inconstanti nititur fundamento, quatenus auctores eius per arduum & non arduum secernunt perturbationes duarum appetentium facultatum; nam arduum & non arduum non constituunt distinctum genus obiecti, vt in perturbationum gradu latissimè patefeci. Præterea perperam Liberalitatem & Magnificentiam distincto appetitui tribuunt, Liberalitatem cupiditati, Magnificentiam (Linconiensis. Reijcitur sententia Linconiensis. Ratio prima. Ratio secunda.)

L 4 appetitui

appetitui irascendi; similiter Moderatam honoris appetitionem cupiditati, Magnanimitatem appetitui irascendi. Hoc enim a ratione abhorret. Nam; vt nimium, parum, & medium ad eundem appetitum pertinent; ita ad eundem pertinere putandum est, in eodem obiecto versari Liberaliter, & Magnificè, Honoremque expetere vt decet, cum magnum, tum paruum: quod conspicuè declararunt Plato in 9. de Rep. Galenus in lib. quòd animi mores sequantur corporis Temperaturam, cap. 2. & Simplicius in 2. de anima, cont. 28. Hi enim absolutè appetitionem omnem honoris, & gloriæ, appetitui irascendi tribuerunt. Præterea; cur Fortitudinem solum referunt ad futura, cum frequenter etiam in malo præsente versetur? dum accidit, quòd animus viri fortis constanter, ac vt decet præsentia mala suffert, ab eis non prosternitur, nec plusquam deceat, turbatur. Ideo dixit Arist. multos absentia pericula non formidare, timere præsentia, & propterea non esse fortes. Missum facio, quòd veracitas & affabilitas ad irascendi potius, quàm ad cupiendi appetitum pertinent, vt suo loco patebit. Præterea Latini ea distributione missam faciunt Iustitiam, quasi ad aliam animi facultatem pertinentem: quod esse falsum latissimè in præcedentibus patefeci. Propterea nonnulli, vt etiam Iustitiam enumerent, inquiunt; Virtutum quasdam in moderandis actionibus, alias in moderandis perturbationibus versari: Iustitiam in moderandis actionibus, reliquas in moderandis perturbationibus. Quod etiam minimè verum censeo: nam omnis virtus rectè componit id, cuius est virtus, & actiones eius; vt constat ex communi Virtutis definitione ab Aristotele tradita. Præterea conspicuis verbis Aristotelis & ratione patefeci, dum ostendi Iustitiam ad appetitum sensuum pertinere, eam quoque definitæ cuidam perturbationi modum imponere, & quicunque iniustè agunt, ob appetitionem & perturbationem deprauatam delinquunt.

Rō tertia. Quarta. Quinta. Quorūdā opinio. Euersio.

B

De Ratione Numeri, & Ordinis Virtutum; Opiniones aliæ.
Cap. XXVI.

Viri nonnulli ingenio, moribus, & sapientia fulgentes, vt numeri Virtutum rationem afferant, inquiunt. Animæ vis, quæ ex se caret ratione, & nata est ei obtemperare; vel refertur ad alios, vel ad habentem: si ad alios; eisq; cuncta tribuit pro Iure & meritis, dicitur Iustitia vniuersalis; Si autem id facit, non in omnibus, sed in propria materie Iustitiæ, dicitur Iustitia particularis. At si altera ex parte refertur ad habentem, tunc ex obiecti varietate virtutes variæ oriuntur. Nam externa obiecta dupliciter considerantur, vel quatenus homo ad ea relatus agit, vel quatenus patitur: si vt agit, & ad præclaras actiones ab obiectis excitatur, ac deterretur; Fortitudo oritur: Si vt patitur, & per obiecta voluptate afficitur, vel ea voluptas pertinet ad corpus, vel ad animum: si ad corpus, moderatio est temperantia: si ad animum, delectatur animus varijs obiectis externis, quæ in quarto Moralium Nicomachiorum voluptates animariæ nuncupantur; præcipua tamen obiecta sunt: Diuitiæ, ac in paruis liberalitas, in magnis Magnificentia dicitur: Et honores; ac in paruis moderata honoris appetitio, in magnis Magnanimitas nuncupatur. Vel delectatur quondiana conuersatione: in qua ratio habetur vel iræ, & medium est clementia; vel habetur ratio conuersationis, quatenus in serijs vel ludicris versamur, vt decet: & hoc nobis competit, vel ratione rerum, de quibus agitur, & oritur veritas, & candor siue integritas; vel ratione personarum, cum quibus si rectè versamur in re seria, oritur affabilitas siue humanitas; si in ludicra, consurgit Vrbanitas. Hæc etiam distributionis ratio mihi summopere dubia videtur: præsertim, quia per eam non constat, quæ virtutum ad vnam, quæ ad alteram appetendi facultatem pertineat, quod maximi momenti est. Præterea malè distinctionis rationem sumit a voluptate: quia hoc est commune Virtutibus omnibus, ex sententia Platonis & Aristotelis, in voluptate & dolore versari; propriè autem, vt ab aliis secernitur, est proprium Temperantiæ; ideo non rectè tribuitur pluribus virtutibus, non autem vel omnibus, vel vni tantùm. Præterea dubium est quod dicitur, hominem in Fortitudine agere, in reliquis virtutibus pati: nam in fortitudine, cum constanter & patienter suffert, maximè patitur; ideo Tolerantia, quæ perpessio est, ad eam pertinet. Insuper in omni virtute, quæ in perturbationis moderatione est posita, consideratur cum perpessio, tum actio; vt inductione constat. Demum (vt cætera missa faciam) Virtus vniuersa, quæ sola ratione ab vniuersa Iustitia seiungitur; ea quoque, vt uirtus est, respicit habentem; vt in quinto Moralium Nicom. cap. 2. asseritur: quare, cum referant vniuersam Iustitiam respicientem alium, malè prætermittunt Virtutem vniuersam, quæ ad habentem refertur. Non desunt Viri alij docti, qui ita in ordinem redigunt virtutes. Inquiunt enim: quamuis virtutes omnes in perturbationum moderatione sint positæ; nonnullæ tamen earum in perturbationibus moderandis præsertim versantur, aliæ magis in externis actionibus: primæ rediguntur in ordinē per ordinem perturbationum, quarum prima est voluptas, cui opponitur dolor: & in voluptate temperantia, in dolore fortitudo locum habet. Præter dolorem & voluptatem duæ aliæ compe-

Opinio quorundam. C Relata opinio ī dubium vertitur. D Alia opin.

tunt ho-

A tunt homini vehementes perturbationes, ira,& desiderium honoris; quæ Mansuetudine, Mo-
derato honoris desiderio, Magnatimitateque componuntur. Altera ex parte si Virtutes præ-
sertim in externis actionibus versantur, vel sunt tales, vt eis sine scelere carere non valeamus;
& oritur Iustitia: vel consistunt in euitanda turpitudine; qualis est Liberalitas, Magnificentia,
Veritas, Amicitia, & Vrbanitas. Hæc distributio, vt censeo, approbanda non est. Primò; quia
minimè per eam ostenditur, quæ virtutum pertineant ad vnum, & quæ ad alterum appetitum.
Insuper falsum iudico, temperantiam versari in Voluptate, fortitudinem in ei opposito dolo-
re: nam materies fortitudinis interna est timor & audacia, externa sunt res formidabiles; dolor
autem oppositus voluptati ad temperantiam pertinet, versatur enim temperantia in mode-
rando appetitu erga dolorem & voluptatem: quod confirmatur; quia opposita pertinent ad
eundem appetitum, vt dicitur ab Aristot. in 7. de Rep. temperantia autem & fortitudo ad distin
ctum appetitum pertinent. Præterea; cum omnes Virtutes morales nobis competere de-
beant pro rectè componendis perturbationibus; minus rectè earum ordo & numerus colligi-
tur, partim ex perturbationibus, partim ex externis actionibus. Præterea; si appetitio honoris
numeratur inter perturbationes corrigendas, non video cur pari ratione appetitio pecuniæ in-
B ter eas numerari non debeat, & ob id liberalitatem inter virtutes corrigentes perturbationes
non esse numerandam. Demum (Cum dicant; qui carent Iustitia, esse in vitio; qui verò cæ-
teris virtutibus, nequaquam, sed solùm turpitudine quadam esse fœdatos) hoc proculdubio
dici non debet: quoniam qui carent Iustitia, & cæteris numeratis virtutibus, possunt vel oppo
sito habitu esse præditi, vel medio modo se habere: si medio modo se habent; vt pueri, fœmi-
næ, & multi alij; proculdubio vt virtute ita & vitio carent, nam in paucis firmi habitus reperiun
tur: si autem oppositò habitu sunt præditi; vt iniusti, ita auari, vitiosi debent iudicari; virtuti
enim vitium opponitur: hoc solùm dicere poterimus; quòd, vt Iustitia est virtus præstantior,
ita Iniustitia deterior est quam Auaritia.

Dubia aduersus eã.

Opinio propria de Numero & Ordine Virtutum, & primò de virtute vniuersali. Cap. XXVII.

C CVm satis dubiæ & rationi parum consentaneæ apparuerint relatæ opiniones, nitẽdum
est alia ratione & via ordinem & numerum virtutum patefacere; dicam igitur quod
sentio, me semper subiiciens iudicio eorum, qui ingenuè Philosophantur; & subli-
miori ingenio, acrioreque iudicio sunt præditi. Virtus moralis (ex Peripateticorum
sententia) vel in quadam præstantia est collocata, per quam homo supra humanam conditio-
nem eleuatur; & nuncupatur Heroica: vel est humana magis, ac intra communes hominum
terminos nos continet; & dicitur Ciuilis: Quæ adhuc est duplex: vel est virtus vniuersa, suo am-
bitu Virtutes omnes amplectens; vel est virtus in parte sumpta, distincta ab aliis. Ordiens a Vir-
tute vniuersa, iam in præcedentibus patefeci, distinctionem uirtutum perendam primò esse a
fine; finis est id honestum, quod in actione proba includitur; id honestum iudicatur distinctũ
inspiciendo distinctionem materiei, circa quam uersatur, quæ obiectum communiter dicitur;
necnon materiei, cuius virtus est moderatio, hoc est perturbationis; nam honestum in actione
refulget, dum erga obiectum perturbatio moderatè se habet. Cum hæc igitur sibi respon-
deant, perpendendæ sunt perturbationes uariæ ad varia obiecta relatæ: & a capitibus ordiens
manifestaui, dum agerem de perturbationibus, principia omnium perturbationum esse Amo-
rem & odium obiecti; Media θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν, quę sunt commotio ad obiectum uel asperna-
D tio: quę demum ad uaria obiecta & personas, cum quibus uersamur, referri possunt. Si igitur
prima principia inspicimus, consurgit una quędam Vniuersa uirtus, qua omnia (ut decet) dili-
gimus, uel odio prosequimur; quam qui habet, in omnibus rectè est dispositus. Prima itaque
communis uirtus erit omnium optabilium moderatus Amor, in eoque contractus habitus: &
quoniam moderatus amor Temperantia quędam est; iure hęc prima uniuersa uirtus, tũ com-
munis Amor, tum communis temperantia dici meretur; quam sequitur contemperatio om-
nium uoluptatum & dolorum perturbationem omnem comitantium. Mox progrediendo ad
medium perturbationum, in eo consideratur prosequutio & fuga, in qua animi nostri robur
refulget: cuius congruens forma fortitudo dici potest, per quam constanter (ut decet) serua-
mus medium, declinamus extrema, & in omni perturbatione nosmetipsos uincimus; omnes
aduersas propensiones, internasque commotiones domamus. Tertiò erga finem, & obiecta
in quę feruntur perturbationes, & ergà personas cum quibus uersamur, consurgit uniuersa Iu-
stitia; per quam iure (ut decet) erga omnia disponimur, partesque animę felici nodo ligamus.
Hę quatuor Vniuersę uirtutes, non re, sed sola ratione, distinctaque relatione seiunctę sunt;
eadem enim est uniuersus Amor, vniuersa Temperantia, uniuersa Fortitudo, vniuersaque Iu-
stitia: & ita se habent, ut amorem rectè compositum cęterę sequantur, & sint veluti tres gra-
dus

Virtus Ciuilis vniuersa & in parte.

De Virtute uniuersa.

Prima cõmunis & uniuersa.

Virt. Moderatus Amor.

Vniuersa tẽperãtia.

Vniuersa fortitudo.

Vniuersa Iustitia.

Quatuor primę uniuersę Virtutes sunt vnica perfectissima Virtus.

dus eius; qui gradus in omni particulari virtute inspiciuntur: omnis enim dici potest tum mo- A
deratus Amor, tum Temperantia, tum Fortitudo, tum Iustitia quædam. Hic vniuersus & mo-
deratus Amor ex eo consurgit, quia vnumquodque tanti facimus, quanti fieri meretur; quod
[Amor & Tẽperãtia.] est fundamentum vniuersæ nostræ rectę institutionis. Et pro clariori confirmatione horum
trium, siue quatuor virtutis graduum, ordiens a primo, qui est Moderatus Amor, & vniuersa
[Plato.] Temperantia; eam significauit Plato sub initio secundi de Legibus inquiens. Disciplinam ap-
pello virtutem, quæ primò pueris aduenit; si voluptas & Amor, Dolorq; & odium, rectè in ani
mos influant, antequam ratione moueantur; & ratione deinde præsente, rationi consentiant
propter superiorem bonorum morum consuetudinem, &c. sic itaque Plato Amorẽ recta for-
matum ratione primam ac communem virtutem manifestauit. Id ipsum patefecit Diuus Au-
gust. in lib. de moribus Ecclesiæ, cap. 15. affirmans quatuor virtutes Morales aliarum principes
[D. Aug.] nil esse aliud, nisi Amorem rectè compositum: & lib. xv. de Ciu. Dei, cap. 22. inquit; Virtus vera
[D. Tho.] est ordo Amoris. D. Tho. Augustinum sequens id ipsum affirmat in prima parte secundæ, q. 55.
Art. 1. q. 56. Art. 3. q. 62. Art. 2. Hoc etiam nouit Arist. ideo in 8. de Rep. cap. 5. inquit; Virtus effi-
cit, vt rectè oblectemur, & amemus, & odio prosequamur, &c. Hunc communem Amorem
iure optimo communem Temperãtiam nuncupare valemus, quatenus est modus in dilectio- B
ne seruandus; est congruens compositio communis illius voluptatis, quæ origo & fons est per-
[Cicero.] turbationum. Cicero in primo de Officijs explicans connexionem quatuor primarum virtu-
tum, communem ac vniuersalem temperantiam posuit, sed longè secus ac ego faciam: nam
eam ponit in omnium, quæ fiunt, quæque dicuntur, ordine & modo; ac in conseruatione de-
[Obiectio.] cori communis, quod virtutum omnium moralium officia amplectitur. At obijciet aliquis,
[Solutio.] quia Arist. in 4. Top. loco 68. reijcere videtur temperantiam communem: inquit enim errare
eos, qui habitum in consequentem facultatem ordinant; vt qui dicunt Mansuetudinem esse
continentiam Iræ; & Fortitudinem ac Iustitiam, esse timorum ac lucrorum continentiam, &c.
Respondens dico, Aristotelem tunc considerare virtutes particulares inter se distinctas, vt di-
stinctæ sunt. Progrediens autem ad medium, in quo prosequutio & fuga considerantur, iure
in eo Vniuersa Fortitudo statuitur, ad quam robur pertinet; quo obiectum assequimur, nos ip-
[Vniuersa fortitudo.] sos vincimus, & in sententia constanter permanemus: hæc fortitudo per omnes vagatur virtu-
tes, in omni refulget: de qua rectè dixerũt Stoici, quòd est propugnatrix pro æquitate; æqui-
[Vniuersa Iustitia.] tas autem in omni virtute locum habet. De communi demum Iustitia consentiunt omnes: &
Aristoteles non tres communes virtutes, tanquam tres gradus Amoris, sed vnicam posuit com C
munem Iustitiam; quam distincta ratione & virtutem communem, & communem Iustitiam
nuncupauit. Vt autem est communis virtus perficiens habentem, distincta ratione cum com-
[Cur Arist. fit usus nomine communis Iustitię.] munis Temperantia, tum communis Fortitudo dici potest. Vsus autem est Aristo. præsertim
nomine communis Iustitiæ; quia Virtus vniuersa re vera vnica est, quæ varia ratione denotatur
nomine vario. Ille Amor & communis temperantia, est veluti caput, & commune principiũ
vniuersæ virtutis: Communis fortitudo est tanquam cor, pectus, & medium eius: Iustitia demũ
nedum principium & medium supponit, verùm insuper finem addit & absolutionem; quo fi-
ne cuncta optimè denotantur, & definiuntur.

De Virtutibus Moralibus in parte consideratis.
Cap. XXVIII.

EXplicata vniuersa virtute, siue potius declaratis virtutum omnium communibus neruis
ac gradibus, de singulis distinctis eius partibus differendum est; in quibus explicandis
[Tria quę sunt seruãda.] tria præsertim seruanda censeo: primum, vt de singulis appareat, ad quem appetitum D
pertineant: mox, vt inter virtutes ad appetitum sensuum pertinentes numeretur Iusti-
tia, & proprius eius locus elucescat: demum, vt tot numerentur, per quot congruenter om-
nes perturbationes rectè componantur. Vt hæc præstare valeamus; quoniam Virtutes sunt
tanquam medelæ perturbationum animi nostri, propterea imitati optimos medicos ægritu-
[Ex voluptatum capitibus capita Virtutum eliciẽda.] dines inspiciemus; vt inde ordo, & numerus Virtutum elucescat. Et quia perturbationum
multitudo est confusa valde; voluptas autem, quæ est & principium, & comes, & assecla earũ,
clarius in capita redigitur: propterea, vt clarior numerus virtutum elucescat, Voluptatum ca-
pita inspicere debemus: & præsertim id faciendum est; quoniam (vt cum Platone affirmat Ari-
stoteles) omnis Virtus in more posita, est cõpositio recta voluptatis & doloris. Quamuis enim
origo distinctionis Virtutum primò petenda sit non ex voluptate, sed ex fine proprio, vt patefe-
ci: per varium tamen voluptatis genus, quod corrigi debet, elucescit distinctio propriorum fi-
[Duplex uoluptatum Genus.] nium; cum finis proprius sit id honestum, quod in actione & moderatione propriæ volupta-
tis collocatum est. Dicamus itaque, Voluptatum ad sensum pertinentium duplex esse genus,
vnum ad Corpus pertinens, alterum ad Animum; vt cum Plato in Philebo, tum Arist. in 3. Mo-

ralium

A raliúm Nicomachiorum, cap. x. affirmarunt: primum pertinet ad appetitum concupiscendi, alterum ad appetitum irascendi, vt ex eodem 3. Moralium colligitur. Genus voluptatum pertinentium ad corpus, & appetitum concupiscendi, vel oritur ex his, quæ primo ad corpus referuntur, ad illudque pertinent, & hoc Temperantia corrigitur; propterea Temperantia omnino ad cupiditatem pertinet, & est origo ac commune semen omnium virtutum: vel huiusmodi voluptas pertinet ad instrumenta, quibus explentur voluptates corporis; quæ instrumenta sunt diuitiæ, & fortunæ munera, dum in eis versamur erogando, vel congregando illa: & Perturbationes, quæ comitem habent huiusmodi voluptatem, Magnificentia, & Liberalitate, componuntur; quæ quamuis ad appetitum cupiendi pertineant, non tamen eius ita sunt propriæ, vt Temperantia; sed frequenter cum attinentibus ad appetitum irascendi permiscentur. Temperantia itaque, Liberalitate, & Magnificentia rectè componuntur perturbationes omnes ad appetitum concupiscendi pertinentes. Ex aduerso; Si voluptatum genus ad animum magis pertineat, magisque animarium fit, ad appetitum irascendi pertinebit: & hoc vel versatur in sui primi obiecti appetitione; quod obiectum est Honor, Gloria, & Victoria, & cōponitur Magnanimitate, moderataq; honoris appetitione: vel hoc voluptatis genus versatur in adeptione & B conseruatione obiecti optabilis, & corrigitur Fortitudine: vel tertiò collocatum est in quadā relatione ad aliud, siue cum alio conuersatione; & hoc tripliciter contingere potest: vel enim versatur in actione nostra erga alios; & huiusmodi est distributio, & commutatio, quæ Iustitia corrigitur: vel in actione aliorum erga nos, dum ab aliis lædimur, vel beneficio afficimur; & corrigitur Mansuetudine, cui Gratia iuncta est: vel demum in congressu & familiaritate cum cæteris posita est; & inde prodeunt Virtutes, quæ in cętu & familiaritate versari dicuntur. Nam vel consideratur communis dilectio & affabilitas in sermonibus serijs, & inde prodit Affabilitas, quæ Amicitiæ est similis: vel in sermonibus iucundis, iocosis, salibusq; inspersis, & Oritur Vrbanitas, satis iuncta cum attinentibus ad appetitum concupiscendi: vel demum consistit in rebus, de quibus agimus vel loquimur; & consurgit Animi candor siue integritas. Quibus octo Virtutibus congruenter componitur omnis voluptas, omnisque perturbatio ad appetitum irascendi pertinens. Ita cumulatè me ea tria præstitisse censeo, quæ seruanda asserui. Ex quibus constat veritas sententiæ Aristotelis relatæ a Stobęo: Virtutum nempe nonnullas omnino ad appetitum concupiscendi, vt Temperantiam; alias penitus ad illum irascendi, vt Fortitudinē, & Mansuetudinem pertinere; quasdam præsertim ad vnum, modo tamen aliquo ad vtrūque, C ex quarum numero præsertim est Iustitia: ea namque quamuis ratione propriæ voluptatis, & obiecti formaliter considerati, ad appetitum irascendi pertineat; id tamen obiectum pro materie sumptum ad cupiditatem pertinet. Nam Iustitia est huius conditionis, quòd; quamuis propriè versetur in voluptate Iusti & Iniusti, quod est bonum Animi; maximè tamen sequitur Virtutes alias: dum enim rectè erga personas, & obiecta per reliquas Virtutes sumus affecti, etiā iustè ea bona aliis distribuimus. Hinc non iniuria Aristote. hac quoque de causa postremò de Iustitia verba fecit. Demum constat; quòd, quamuis Arist. numeri Virtutum nullam assignauerit rationem, tamen non sine ratione eo numero est vsus, quam nobis colligendum ex eo dereliquit: quia Virtutes dixit moderationes perturbationum, necnon voluptatis ac doloris; quas voluptates diuisit in Animarias, & attinentes ad corpus.

Temperātia. Liberalitas. Magnificētia. Magnanimitas. Moderata honoris appetitio. Fortitudo Iustitia. Mansuetudo & Gratia. Affabilitas. Vrbanitas. Integritas. Colligitur primò. Conditio Iustitię. Colligit secundò.

Decem Virtutum formulæ, cum earum extremis, ex sententia Aristotelis. Cap. XXIX.

D VT sententia Aristotelis magis reddatur conspicua, non inutile duxi breuibus Virtutum formulas ex eius opinione subscribere.

Fortitudo, græcè Ἀνδρεία, versatur

Præsertim in Formidine			Secundo loco in Confidentia		
Declinatio ad parum caret nomine proprio: dicitur tamen qui eo habitu est præditus, ἀνάλγητος, id est doloris expers; & μαινόμενος, siue insanus.	Mediocritas Ἀνδρεία Fortitudo	Qui labitur Ad Nimiū, dicit̄ δειλός. ignauus, & timidus.	Declinatio ad parum. δειλός ignauus, & timidus	Mediocritas Fortitudo	ad Nimiū vergēs, Nimiumque confidens dicitur θρασύς. Audax.

Inter Virtutes non est necessarius ordo; sequar ego Aristotelem, qui a fortitudine orditur; nec iniuria profectò: competit enim Appetitui præstantiori, & nos rectè componit erga postremum

mum vitæ, quod maximè omnes turbat; ſine qua recta compoſitione non valemus rectè erga cætera affici. A

Definitio. Fortitudinem ita definiendam cenſeo: Fortitudo eſt moderatio formidinis & confidentiæ erga ea terribilia, quæ ad ſalutem corporis pertinent, appetitui iraſcendi competens, vt inde honeſtæ prodeant actiones.

Non eſt abſurdum, vt vni medio varia competant extrema; quoniam id medium, quamuis nomine ſit vnum, eſt tamen ratione & materie diſtinctum; propterea extrema quoque ponuntur diſtincta: quæ tamen ita ſunt diſtincta, vt ſummopere ſint conſimilia.

Potuiſſet Ariſt. ob eam ſimilitudinem & connexionem, vnicum medium, duoque tantùm extrema ponere: per hanc tamen diſtinctam diſtributionem diſtinctius natura & conditio eorum elucescit.

Inſuper hoc, quod Ariſt. facit loquens de fortitudine, aſsignans varia extrema contrariarum perturbationum, potuiſſet etiam ſeruare in explicandis alijs virtutibus: id tamen non facit breuitati ſtudens, & quia ei ſat eſt hoc patefeciſſe exemplo fortitudinis.

In definitione ſingularum virtutum pro genere habitum nō accipio; nam ſat eſt illum ſumpſiſſe in definitione vniuerſæ Virtutis, in quam definitiones ſingularum reſoluuntur. B

In Voluptate & Dolore ad ſenſum tactus & guſtatus pertinente, & præſertim in Voluptate;

Defectio caret nomine; dici poteſt deſtitutio ſenſus, & ſtupor, Ἀναισθησία	Mediocritas Σωφροσύνη Temperantia	Nimium voluptati indulgere dicitur Ἀκολασία Intēperantia

Verſatur Temperantia in voluptatibus corporis, non quidem omnibus, ſed his, quæ nobis cum cæteris animalibus ſunt communes, & vehementiſsimæ ſunt; ad tactum præſertim, & modo aliquo ad guſtatum pertinentes: in alijs ſolùm ex euentu, vt cum his complicatæ ſunt.

Et cum Ariſtot. in ſecundo Moralium Nicomachiorum, cap. 7. necnon in 3. cap. 11. dicat, Temperantiam verſari in voluptate & dolore, præſertim tamen in uoluptate; conſtat errare viros nonnullos eruditos, qui dicunt, Temperantiam in voluptate, Fortitudinem in dolore verſari. C

Vt Fortitudo præſertim componit appetitum iraſcendi, ita Temperantia appetitum concupiſcendi; & hæ ſunt duæ uirtutes, quæ intrinſecus nos rectè componunt: cæteræ virtutes magis in externis verſantur.

Definitio. Temperantia eſt moderatio voluptatis & doloris, ad ſenſum tactus & guſtatus pertinentis, appetitui concupiſcendi competens, vt inde honeſtæ prodeant actiones.

In pecuniæ mediocri acceptione & ſumptu.

Defectio in eroganda pecunia, exuperantia in ea exigenda Ἀνελευθερία Auaritia. Illiberalitas,	Mediocritas Ἐλευθεριότης Liberalitas	Exuperantia in eroganda, defectio in exigēda Ἀσωτία Prodigalitas Profuſio.

D

In Magnis ſumptibus, & pecuniæ receptionibus

Defectio in eroganda Μικροπρέπεια Indecora parſimonia, & homo indecorè parcus,	Mediocritas Μεγαλοπρέπεια Magnificentia	Nimium in eroganda Ἀπειροκαλία Decori imperitia Elegantiæ inſcitia Βαναυσία id eſt, Inſolentia in ſumptu faciendo, ac ineptitudo.

Verſantur Liberalitas & Magnificentia in pecunijs: Pecuniæ autem nomine denotamus omnia, quorum æſtimationem metitur numus; vt inquit Ariſt. quarto Moralium Nicomach. cap.

A cap. primo. Differunt: quia Magnificentia in magnis, præclaris, & illustribus versatur; in quibus tamen medium seruat, quia agit quod decet, quando, quantum &c. Liberalitas in mediocribus, & paruis versatur.

Definiri potest liberalitas hunc in modum: Liberalitas est mediocritas rectè componens Appetitum cupiendi in eroganda ac recipienda mediocri pecunia, vt in his assequatur honestum. Definitio.

Magnificentia verò est mediocritas in Magnis sumptibus ac pecuniæ receptionibus occupata, appetitui cupiendi competens, vt in eis assequatur quod decet.

Cum Liberalitas & Magnificentia in eadem externa materia versentur, nempe in pecunia, quam respondere patefeci appetitui cupiendi; iure vtramque virtutem ad eundem appetitum pertinere asserui.

In Honore, & infamia, si fuerint Mediocria, vel parua:

Defectio	Mediocritas	Nimium
B Contemptio honoris Ἀφιλοτιμία	caret nomine, denotatur nomine extremorũ; & modò Ambitio, modò contemptio Honoris dicitur: potest autem dici moderata honoris appetitio.	Ambitio φιλοτιμία

In Magnis Honoribus.

Defectio	Mediocritas	Exuperantia
Μικροψυχία Pusillanimitas C Vir humili angustoq; animo præditus.	Μεγαλοψυχία Magnanimitas. Animi magnitudo.	Χαυνότης Inflatio Elatio animi Superbia Ἠλίθιος hõ stolidus.

Honor maximum est externorum bonorum, infamia autem ei opposita est deterrima, vt in quarto Moralium Nicomachiorum, cap. 3. inquit Aristot. ideo iure dicitur: Melius est nomen bonum, quàm diuitiæ multæ.

In honore & infamia modo explicato versantur numeratæ duæ virtutes: quæ ambæ ad appetitum irascendi pertinent, cum honor & gloria ad illum appetitum pertineant, vt cumulatè patefeci: possunt ita definiri.

Moderata honoris appetitio est mediocritas rectè componens appetitum irascendi, vt in mediocri honore constanter præeligat id quod decet. Definitio.

Magnanimitas est Mediocritas rectè componens appetitum irascendi, vt in magnis honoribus constanter præeligat id quod decet.

In Vniuersa Iræ latitudine reperitur.

Nimium	Mediocritas	Defectio
D Ὀργιλότης Iracundia. Ὀργίλοι qui celeriter plus æquo irascunt. Ἀκρόχολοι supra modũ celeres & biliosi. Πικροί, siue amari & implacabiles, qui diu in iracundia perseuerant χαλεποί, siue difficiles, duri, sæui, & asperi; dicuntur illi, qui grauius, & diutius; & implacabilius quàm decet, irascuntur, nec placantur nisi vlti	Πρᾳότης Mansuetudo Clementia Lenitas.	Ἀοργησία dicitur in 2. & in 4. Moralium, capit. 5. in 2. Rethoric. πρᾳότης eodem nomine cum medio, Lentitudo Iræ vacuitas.

Iure Arist. statim, post Virtutem pertinentem ad honorem, posuit Virtutem, quæ in ira versatur: Ira enim ex læsione honoris præsertim oritur, custosque est eius.

Ira significat vniuersam latitudinem perturbationis, quæ ex læsione oritur: propterea in hac significatione ei contrarium non competit; sed nimium, parum, & mediocritas.

Gratia ex sententia Aspasij modo aliquo opponitur Iræ; quatenus Ira ex læsione oritur, Gratia Gratia

tia & Ingratitudo ad receptũ beneficiũ referunt̃:vel saltẽ Ira vindictã querit, Gratia indulget pe- A
nitus. Si gratia cõsideratur vt opponit̃ ingratitudini, nõ p Mansuetudinẽ corrigitur; sed partim per Iustitiam, partim per Magnificentiam, quæ non permittit, vt ab alio in conferendis beneficijs superemur: Si consideratur vt opponitur iræ; tunc gratiam facere idem erit, quod parcere illi, qui nos iniuria affecit; & componitur per mansuetudinem, siue clementiam.

Mansuetudo siue clementia est mediocritas rectè componens appetitum irascendi, vt in attinentibus ad iram constanter præeligat, quod decet.

Enumeratis septem Virtutibus inquit Aristo. in 2. Moralium Nicom. cap. 7. Iam verò sunt & tres aliæ mediocritates; quæ tametsi aliqua similitudine inter se connectantur, differunt tamen: nam cum omnes in sermonum, & actionum communitate versentur, distinguũtur; quòd vna in veritate ea, quæ in eis ipsis rebus inest, vertitur; aliæ duæ in earum iucunditate positæ sunt: Atque huius quidem iucunditatis altera pars in ioco; altera in ijs omnibus, quę in hac vita quotidiana vsu venire solent, cernitur &c. Earum formulæ hæ sunt.

In cętu & congressibus hominum, dum versamur in actionibus vel sermonibus serijs, reperitur in iucundo & molesto B

Nimium desiderium placendi competens illis, qui auribus audientium inseruiunt: & id faciunt vel	Mediocritas caret nomine, & videtur Φιλία.	Defectio
Gratia emolumenti, & dicitur Assentator; Κόλαξ	Amicitia vel ei similis.	Δύσκολος
Non gratia emolumenti. & dicitur Blandus Obsequiosus Placendi studiosus Iucundus ἄρεσκος	Humanitas.	Δύσερις
	Affabilitas.	Litigiosus
	Familiaritas	Morosus
	Facilitas,	Difficilis
		Pugnax in contentionibus,

Nedum in Iocis, verùm etiam in rebus serijs, seruari debet vt decet Iucundũ: nam vir prudẽs C
ẽt, dum suę Reipublicæ siue magistratus officio fungitur, dum iura dat alijs, dãnat, præmia vel pęnas decernit, id ita facere debet; vt nemini velle obesse, neminem odio prosequi videatur, sed desiderio videat̃ flagrare omnibus, vt decet, rem gratã faciendi; homo.n. ita affectus ẽt a damnatis diligitur, & commendatur: id ipsum seruare debet in congressibus, vel cum amicis, vel cum alijs. Hęc mediocritas similis quidẽ est amicitiæ, differt tamen ab ea, vt inquit Arist. in 4. Moralium Nicomach. cap. VI. Quia hæc mediocritas caret eo animi motu, amorisque affectu in eos, quibus cum versatur; quo prædita est amicitia: & ideo talem æquè se præbet erga omnes, siue notos, siue ignotos. Definiri autem potest hæc virtus hunc in modum.

Affabilitas Amicitiæ similis, est mediocritas rectè componens appetitum irascendi; vt cũ in
Definitio, sermonibus, tum in actionibus serijs, nos aliis faciles vel difficiles ita præbeamus, vt decet.

In congresibus hominum, dum loquimur de attinentibus ad nos, uel ad illos, siue etiam agimus

Diminutio	Mediocritas	Accretio
εἰρωνεία Dissimulatio; Qui res paruas & conspicuas dissimulant, dicuntur βαυκοπανοῦργοι Veteratores & uersipelles: & sũt hi εὐκαταφρόνητοι. i. abiecti homines. Qui uerò ultra modum dissimulatione utuntur, & dissimulãt non admodum nota; χαρίεντες, hoc est politi homines dicuntur	Ἀλήθεια, ueritas, siue ueracitas, & candor quidam; per quem ad nos, & ad alios pertinentia talia patefacimus, qualia sunt; & potius nostra minuimus, quàm augeamus,	Vel nullius rei causa, & homo talis dicitur μάταιος, hoc est nugator, & leuis potius quàm malus; Vel id facit gloriæ & honoris causa, & parum est uituperandus; Vel gratia pecuniæ, & magis est uituperandus: dicitur autem uitium ἀλαζονεία, Arrogantia. Dum uerò id facit, quia absolutè delectatur mendacio, absolutè mendax dicitur. D

Hæc

A Hæc virtus, quæ veracitas & candor dicitur, non versatur in vero ad contemplationem pertinente; nec in eo, quod in pactis conuentis inest; siue in eo, quod pertinet ad Iustitiam, vel iniustitiam: sed in eo, quod pertinet ad res, & sermones, de quibus nil refert, an sic vel secus se habeat: solùm enim consideramus conditionem hominis, per quam est paratus dicere & patefacere verum, vel mentiri. Inquit Arist. in Quarto Moralium Nicomachiorum, cap. 7. Dissimulatores autem, qui sua omnia verbis minuunt, moribus videntur illi quidem esse politiores; non enim lucri causa ita loqui videntur, sed quòd elationem animi iactationemque fugiant: maximè autem etiam hi gloriosa omnia de se negant, quod faciebat & Socrates, &c. At si Ironia & Dissimulatio vitium est; Socrates, qui ea in omni suo sermone vtebatur, non Verax, sed dissimulator & vitiosus erit iudicandus. Respondendum est, Socrati non esse vitio dandum, quod dissimulatione fit vsus, duplici de causa. Primò; quia dum se nil scite affirmabat, ea non erat dissimulatio, sed suæ sententiæ explicatio; considerabat enim in ordine ad sapientiam, quatuor gradus: in primo sunt pueri, qui nec sciunt, nec scire se putant: in secundo sunt Sophistæ, qui versantur in participationibus & vmbris rerum, & ea iudicant verè esse, cum re vera non sint, ideo in Sophista dicuntur versari in non ente; hi cum non sciant, putant se scire: B in tertio gradu se collocatum profitebatur Socrates; in quo reperiuntur illi, qui iudicant has esse vmbras rerum, & iudicant se non scire; hi supra sophistas collocantur, & valent detegere errorem sophistarum: in quarto reperiuntur sapientes, qui per animæ rationes eleuati sunt ad Ideas rerum in mente existentes, quæ te vera sunt, & verè sapientem formant; quod paucissimis competit. Ea igitur Socratis erat elegans eleuatio sui supra sophistas, & modesta veritatis indicatio, non vitiosa Ironia. Secundò ea non erat damnanda: quoniam Socrates; dum primò vltra merita commendabat Sophistas, & se deprimebat; id faciebat, vt eorum arrogantiam comprimeret, iactantiam corrigeret: eos verbis commendabat, rationibus arguebat; vt eos non prouocaret ad iram, sed modestè corrigeret. Arguenda autem, vitioque nobis danda est ea Ironia; qua vtimur, quia mendacium sit nobis gratum: & vires nostras minuimus, vel vt vitemus officia pro patria, parentibus, & amicis; vel (hypocritarum more) vt maiori honore, uel lucro afficiamur. Cicero in lib. de Oratore inquit: Socrates opinor in hac Ironia dissimulantiaque longè lepore & humanitate cæteris præstitit. Et in lib. de claris Oratoribus ait: Ironia illa, quam in Socrate dicunt fuisse, faceta & elegans, &c. Hanc virtutem ita definiendam censeo.

Dubitatio de Ironia.

Solutio.

Cicero.

C Veracitas est mediocritas rectè componens appetitum irascendi, vt in congressibus hominum de attinentibus ad nos, vel ad illos veritatem (vt decet) patefaciamus. *Definitio.*

In congressibus hominum etiam nonnunquam dandus est locus Iocis & salibus

Inclinans ad parum	Mediocritas	Ad Nimium tendens
ἄγριος	ἐπιδεξιότης	βωμολόχος
Agrestis	Dexteritas; & homines	Scurra
Insulsus	Dexteri; insuper εὐτράπελος	φορτικός ridiculus
Rusticus.	quasi, εὔτροποι· hoc est ingenio versatili præditi. Faceti, Vrbani, & Comites	

D Virtutes, quæ ὁμιλητικαί hoc est in congressibus positæ dicuntur, tres ab Arist. in secundo, & in quarto Moralium Nicomachiorum, cap. octauo numerantur: quæ omnes in sermonum ac actionum communitate versantur. Differunt tamen, quia vna in veritate, reliquæ in iucunditate positæ sunt. Atque harum ipsarum quæ ad iucunditatem pertinent; altera in Iocis; altera in congressionibus ac reliquæ vitæ communitatibus vertitur. Nam vir Prudens cum omni hominum conditione, in omnique actione & sermone, debet seruare decorum; & talem se præbere, qualem locus, persona, & occasio exposcunt: propterea etiam in Salibus & iocis tenetur modum seruare, & gratia requietis nonnunquam locis debet dare locum; vt se gratiorem reddat aliis, vitam ducat iucundiorem, animum reficiat, & ad seria se reddat alacriorem. Hæc virtus quanuis appetitui irascendi tribuatur, quatenus versatur in quadam animi voluptate, magnam tamen cum cupiditate habet connexionem: est enim relaxatio curarum animi: quam sic definiendam censeo.

Vrbanitas est mediocritas rectè componens appetitum irascendi, vt in congressibus hominum in attinentibus ad sales & iocos nos constanter præbeamus, vt decet. *Definitio.*

A

De Iustitia. *Cap.* XXX.

Iustitiæ nomen dupliciter vsurpatur.

ENumeratas decem Virtutes sequitur Iustitia; quæ vt origine modo quodam est postre-
ma, ita perfectione est prima. Vsurpatur Iustitiæ nomen dupliciter; vel pro Virtute vni-
uersa, vel pro parte Virtutis. Iustitia sumpta pro Virtute vniuersa; intra suos fines oēm
virtutem includit; & distincta rōne cum vniuersa Virtus, tum vniuersa Iustitia nuncu-
patur: Dicitur virtus, quatenus est habitus virū probum, eiusq; actiones rectè componens: Nun
cupatur verò Iustitia per relationē ad aliud; qđ aliud quadruplex est: vel enim sunt personę cum

Iustitia cū dicatur referri ad aliud, id aliud quadruplex ē.

quibus agimus, tribuendo vnicuiq; quod suum est, neminemq; aut opera aut verbo lędēdo: vel
sunt leges, quibus qui obtemperat, præcepta seruat oīum virtutum, vt dr̄ in 5. Moral. Nicomac.
sunt enim regulæ humanæ vitæ, quibus (vt dixit Plato) quicunq; obtēperat, Deo obtēperat, vel
tertio sunt res, in quibus versamur; siue enim in voluptate, siue in pecunia, siue in honore, siue
in ira, siue in alio quouis versemur: dum.n. vnicuiq; tribuimus, quod ei competit; tanti id faci-
mus, quanti fieri debet; & eā portionem recipimus, quæ nobis congruit; Iustitiam & æquū ser-
uare dicimur: vel demum sunt facultates animæ nostræ, in quibus Iustitia refulget; dū inuicem B
ita se habent, vt inferiores obtemperent superioribus, superiores rectè imperent: Hinc non in-
iuria Plato in facultatibus aīæ nostrę principem Iustitiam considerauit: His quatuor relationib.
vnaquæq; Virtus Iustitia quędā dici potest. Iustitia aūt pro parte Virtutis sumpta, propriæ cuius-

Iustitia in parte sumpta.

dam perturbationis est moderatio, & in propria materia versatur. Perturbatio cōponenda, re-
ctèq; hac virtute formanda, est appetitio latè sumpti lucri & voluptas ex eo prodiens. Hoc luci-
dissimè asseruit Arist. in 5. Moralium Nicom. ca. 2. inquiens: Sed particularis Iustitia in hono-
re versatur, aut pecunia, aut salute, aut siquo vno noīe hæc omnia complecti possimus; & ꝓpter
voluptatem eam, quæ e lucro proficiscitur. Vt enim hoīum nonnulli ad desideriū pecuniæ ma-
gis sunt per naturā proni, alij minus; ita ad ius vel iniuriam, ad æquū vel iniquum; vt constat ex
6. Moralium Nicom. ca. 13. quæ perturbatio, voluptas, ac appetitio, Iustitiæ habitu corrigēda est.
Materies, in qua hæc virtus, vel cōmutando, vel distribuendo versatur, sunt honores, dignitates,
ac oīa Fortunæ bona. Propterea censeo minus rectè nōnullos sentire; qui inquiunt, perturbatio
nes Iustitia moderādas esse, inuidiā, dilectionē, odiumq; aliorum: nā hæ non sunt ꝑturbationes
ꝓpriè corrigēdæ p Iustitiam, sed illæ a me enumeratę; hę aūt per alias proprias virtutes corrigi
debent, quas sequitur Iustitia: ideo dixi Iustitiam origine postremā, & postremo loco ab Aristo- C
tele declaratam. Et quia Ius & iniuria voluptatem & dolorem animo afferunt, nō corpori, ideo
Iustitiam dixi pertinere ad appetitum Irascendi. Eius Definitio hæc esse poterit.

Definitio.

Iustitia est moderatio appetitus irascendi, vt in omni commutatione & distributione exter-
norum bonorum æquum, & id quod decet expetamus, ac constanter præeligamus.

Diuisio ex sententia Aristot.

Diuiditur Iustitia & ab Aristotele in quinto Nicomachiorum, & a Iuris peritis. Ex sententia
Aristotelis ita in partes est distribuenda

Iustitia
- Vniuersalis
  - Vel propriè est Iustitia & Ius, & dicitur ciuile
    - Vel est Ius naturale, sub quo Ius gentium continetur.
    - Vel Legitimum & est id, quod a Iuris peritis Ciuile dicit.
  - Vel non propriè sed similitudine
    - Vel Herile, Domini ad seruos
    - Vel Paternum Patris ad natos
    - Vel viri ad Vxorem
- Particularis D

Iustitia Particularis
- Vel versatur in distributione: pro qua seruatur medium Geometricum in analogia, ac rationum similitudine positum; pro quo ratio habenda est actionum, & personarum
- Vel in emendatione, siue commutatione: pro qua seruatur medium Arithmeticum, nec ratio habetur personarum. Et hæc est
  - Vel eorum, quæ fiunt sponte
  - Vel factorum inuitè
    - Vel per vim
    - Vel per inscitiam.

Iuris

A Iuris periti alia uidentur uti distinctione. Inquiunt enim Ius & Iustitiam, uel esse publicam, uel priuatam: Vtramque mox distribuunt, in Naturalem, quæ ex natura sumitur, Gentium, quę apud omnes Gentes ęquè seruatur, & Ciuilem, quam quæuis Ciuitas sibi constituit: Quę Ciuilis Iustitia siue Ius, duplex est, uel non scriptum, sed usu approbatum, uel scriptum: Quod in sex partes distribuunt, constat enim uel Lege, uel Plebiscito, uel Senatus consulto, uel Principum placito, uel Prętorum edicto, uel responso Prudentum. Quę diuisio nil includit in sententia, quod diuisioni Aristotelis aduersetur. Hinc etiam Aristot. in primo Rhetoricorum diuidens Legem usus est ea prima Iurisconsultorum diuisione, in communem, & propriam, siue Publicam & priuatam. Conuenit Iustitia cum cęteris moralibus Virtutibus: primò, quia ea quoque pertinet ad appetitum sensuum, insuper componit perturbationem, tertiò more & assuetudine acquiritur, demum medium seruat: ualemus enim cum in distributione, tum in commutatione, ad nimium & parum labi. Differt uerò. Primò, quia utraque a recto declinatio eodem iniustitiæ nomine denotatur: ei tamen soli dicimur iniuriam facere, cui minus boni, quã ęquum sit, tribuimus, & hóc etiam de Iustitia uniuersa uerum est: Nam vt omnis uirtus dicitur Iustitia, ita omne uitium est iniustitia, quoniam Iniustitia absolutè est recessus a medio. Insuper differt: quia in attinentibus ad Iustitiam non possumus inclinare ad unum extremum, quin simul labamur in aliud, dum enim uni plus ęquo tribuimus, alteri minus derelinquimus. Demũ
B differt: quia in seruanda Iustitia magis actio respicit alium, & seruat medium, non quidem inter duo uitia, ut cęterę morales uirtutes, sed inter terminos proportionem constituentes, est enim ęqualitas proportionis.

Iustitia qũo conuenit cum cæteris virtutibus.

Qũo differt.

Prima differentia.

Secunda.

Tertia.

Affectiones Nonnullæ similes Virtuti vel vitio.
Cap. XXXI.

HOmini nedum competunt uirtutes, uerùm insuper affectiones nonnullæ virtuti similes, commendatione dignę, e quarum numero est Verecundia, Indignatio, Misericordia, & similes, quę re uera Virtutes non sunt, sed perturbationes certo modo affectę. Et quamuis homo ob animi perturbationes uniuersè sumptas nec commendetur, nec vituperetur, ob quasdam tamen certo modo constitutas, tanquam per indicia & imagines uirtutis, uel uitii uel per uias ad incarpitur, & commendatur. Cum igitur sint similes uirtuti, imitatus Aristotelem, post enumerationem uirtutum harum quoque formulas subscribã:
C rectius tamen inter semiuirtutes numerantur.

In Verecundię Perturbatione

Defectio	Medium	Exuperantia
Ἀναίσχυντος	Αἰδώς	ὁ καταπλὴξ, ὁ πάντα αἰδούμενος
Impudens	Verecundia	tanquam obstupefactus, qui omni in re verecundatur
Impudentia	Pudor	Pauiditas
		Obstupefactio.

In dolore & uoluptate ex iis suscepta, quę aliis accidunt

D Φθονερὸς	Medium.	Ἐπιχαιρέκακος
Inuidus,	Νέμεσις	Maleuolus, &
Inuidia,	Indignatio, per quam dolemus rebus secundis eorum, qui indigni sunt.	Maleuolentia, per quam alienis malis, nedum non dolemus, sed lętamur, sine nostro emolumento, vt ait Cicero quarto Tusculanarum.
Inuidentia,		
Per quam nimium aliorum rebus secundis dolemus, & contabescimus		

Hunc in modum distinguuntur ac distribuuntur ab Aristotele indignatio, & eius extrema: distinctius tamen & lucidius hoc alio modo id fieri posset.

 A

Affectio animi in dolore ex alienis commodis

Defectio	Medium	Nimium
per quam nullius commodis dolemus.	Νέμεσις Indignatio, per quam dolemus solùm ob cõmoda indignis competentia.	Inuidia, per quam absolutè dolemus aliorum commodis.

Affectio animi in uoluptate ex alienis Incommodis

Defectio	Medium caret nomine:	Exuperantia.
etiam caret nomine: hac non gaudemus ob incòmmoda alicuius.	& est, dum gaudemus ob incommoda iure alicui competentia.	Maleuolentia, per quam gaudemus ob incommoda omnium B

Simili modo assignari possunt affectiones consurgentes ex dolore alieni incommodi, quarũ medium misericordia est, cui (ex sententia Aristotelis in 2. Rhetoricorum) contraria est nemesis siue indignatio; quatenus indignatio consurgit ex commodis; misericordia ex incommodis & rebus aduersis: re uera tamen contrariæ non sunt; cum ambæ sint dolores; & affectiones commendabiles. Ita quoque possent assignari affectiones prodeuntes ex uoluptate alieni commodi: & nedum in his inueniuntur nonnullæ probæ & commẽdabiles affectiones, verùm etiam in aliis; ut ex his, quæ nobis accidunt, siue prospera, siue aduersa sint, uariæ & probæ & improbæ affectiones consurgere ualent: tamen sat est potiores enumerasse; quarum exemplo innotescunt aliæ: nam attinentium ad nos sumptæ sunt illæ, quæ uersantur circa honorem; attinentium autem ad alios illæ, quæ oriuntur ex commodis uel incommodis eorum; quia hæ sunt principaliores, & magis conspicuę. Hæ quamuis modo aliquo reddunt hominem uituperio, uel laude dignum; re uera tamen uirtutes non sunt, neque uitia: non enim sunt habitus facultatis appetentis ratione formatus, moreque confirmatus: sed sunt perturbationes C certo modo se habentes, per naturam magna ex parte nobis competentes: quæ uel sunt indicia futurę Virtutis & vitii, vt Verecundia & Impudentia; uel sunt similes uirtuti, vel ex uirtute iam præsente prodeunt; ut misericordia, & Nemesis siuè indignatio, quæ in uiro probo locum habent; & ob connexionem, quam habent cum virtute, reddunt hominem commendatione dignum, non autem vero honore. At, cum enumeratæ affectiones nec uirtutes nec uitia sint, sed perturbationes eis consimiles, & omnis perturbatio debeat habitu aliquo virtutis formari; dubium est, quo uirtutis habitu enumeratæ formari debeant. Cui difficultati respondens dico, Verecundiam non esse virtute aliqua formandam, quia in uiro probo locum non habet: Vir enim probus nil agit, ob quod verecundari debeat, sat est ut homo uirtutibus ornetur; ita nanque solùm honesta aget, scelera non patrabit, nec ullo infamiæ timore turbabitur. Cęterę autem enumeratę perturbationes rectè componuntur: primo per uirtutes, nos rectè disponẽtes erga personas & obiecta: proximè uerò per Iustitiam; sunt enim uoluptates & dolores quidam ob ea, quæ iure uel iniuria aliis competunt. Demum considerandum est quòd, vt dantur perturbationes probæ & commendabiles, ita nõnullæ dantur omnino prauæ, in quibus mediũ D laudabile inueniri non potest; nam ex se sunt extrema, in extremo non reperitur medium: huius generis sunt Maleuolentia, Inuidia, & similes: quæ quamuis prauę sint, non propterea sunt vitia; sed prauæ perturbationes, peccata, occasiones uitiorum, & similes uitiis: peccatum enim latius est quàm vitium, cum possit esse sine habitu. Insuper, ut dantur perturbationes, ita dantur actiones omnino detestandę, quibus medium adhiberi non potest; vt Adulterium, Furtum, Homicidium; quæ quouis modo fiant, praua sunt. Competunt itaque homini Perturbationes indifferentes, improbæ, & probę. Actiones indifferentes, improbæ, & probæ, & demum Virtutes, vitia, & peccata. Ambigunt tamen quidam, an dentur actiones neutrę. Nec desunt, qui eas dari inficientur; quod minimè faciendum censeo: dantur enim actiones nonnullę adeò leues, adeoque exigui momenti, vt nec improbum nec probum reddant uel patefaciant hominem, quas iure neutras nuncupare ualemus.

Dubitatio. *Solutio.* *Perturbationes improbæ.* *Actiones penitus prauæ.* *An dentur actiones neutræ.*

A

Dubia nonnulla, cum alia, tum præsertim ad Verecundiam pertinentia. Cap. XXXII.

EX declaratis in præcedente capite tria oriuntur dubia: Primum est, an indignatio & misericordia locum habeant in uiro probo: Alterum est, an Pudor sit Virtus: Postremum, an Pudor in Viro probo locum habeat. De primo, Stoici negarunt, in uiro probo indignationem & misericordiam locum habere, quia uirtus purgat & euellit omnes perturbationes: At falluntur, vt patuit in gradu perturbationum. Propterea dicamus, indignationem & misericordiam esse duplicem: unam per naturam nobis competentem, non ex ratione nec ex assuetudine pendentem; alteram sequentem uirtutem, uirtutis habitum, rectamque eius rationem: prima est inconstantior, secunda firmior; prima est frequenter mixta cum nimio vel pauco, altera est exactè media; prima est uia ad uirtutem, altera est fructus eius: & hæc secunda in uiro probo reperitur.

An indignatio, & misericordia, locum habeant in Sapiente. Stoici. Propria sententia.

B Quærebatur secundò, An uerecundia sit uirtus. Aristoteles in 3. Moralium Nicomachiorum, cap. 8. eam appellat uirtutem, inquiens. Hæc Fortitudo simillima uidetur ei, quæ primo loco posita est, quoniam eius effectrix virtus est: Pudor enim, & honesti appetitio, uidelicet honoris, & dedecoris, quod turpe est, fuga, eam efficit &c. Ex aduerso Aristoteles in secundo Moralium Nicomachiorum, & latius in quarto negat esse virtutem. Inquit in quarto lib. cap. 9. De verecundia autem, quasi uirtus sit aliqua, non attinet dicere, perturbationi enim quam habitui similior est; definitur itaque infamiæ metus quidã: Existit autem similiter atque metus, qui in rebus formidolosis uersatur; Erubescunt enim ii, qui pudore afficiuntur; pallescunt autem, qui mortem extimescunt: apparet igitur vtrumque quodam modo ad corpus pertinere, quod quidem perturbationis potius quàm habitus proprium uidetur, &c. Soluens difficultatem dico, Verecundiam minimè esse uirtutem: non enim virtutes competunt pueris, quibus tamen uerecundia frequenter competit. Quòd si Aristoteles eam in Tertio libro appellauit virtutem, id fecit, quia est semiuirtus, semen virtutis, uia ad virtutem: & oritur ex desiderio honesti, & timore infamiæ; quæ sunt principia uirtutis, & calcaria ad eam: Et dici etiam potest uirtus quædam Naturalis, quia est congruens constitutio per naturam nobis competens.

An Verecũdia sit Virtus. Arist.

Solutio.

C Postrema dubitatio erat, an Pudor in viro probo locum habeat: similiter etiam, an seni congruat. Inquit Arist. in quarto Moralium Nicomachiorum, cap. 9. Non omni porrò ætati, sed adolescentiæ verecundia conuenit; nam qui hac ætate sunt, pudentes & verecundos esse putamus oportere, quia, cum eorum uita assiduis perturbationibus agitetur, multa peccent, a quibus pudore reuocantur: Iuuenes itaque laudamus eos, qui sunt pudentes; senem uerò, quod facile pudore afficiatur, nemo laudauerit; nihil enim eum agere oportere iudicamus eorum, propter quæ pudor existere solet: nam nec viri boni est pudor, siquidem ex rebus malis nascitur, res enim eiusmodi ne agendæ quidem sunt &c. Sententia fuit Homeri approbata à Platone in Lachete, viro egeno verecundiam non conducere. Ex aduerso Plato in Protagora inquit, Iustitiam & Pudorem esse munera Iouis, per Mercurium tributa hominibus, quæ ciuitates ornarent, & mutua beneuolentia Ciues conciliarent: & post pauca, Omnes siquidem homines participes esse debent: Legem propterea meo nomine condas, qua, quisquis dominio uel Iustitiæ uel Pudoris est expers, tanquam Ciuitatis pestis quædam ultimo supplicio afficiatur, &c. Insuper in v. de Legibus ait: Sapiens Legumlator senioribus præcipiet, vt sint coram iunioribus verecundi. Ita Plato verecundiam omnibus conuenire affirmat. Propterea non nulli existimant uerba Aristotelis nuper relata, fuisse prolata contra Platonem. At

An Pudor locũ habeat in uiro probo. Arist.

Plato.

D aberrant, non enim hac de re Aristoteles a Platone dissentit, ambo dicunt affectionem hanc Iuuenibus congruere: de Aristotele iam patuit, de Platone redditur conspicuum; nam in Charmide inquit: Tunc enim ipsius Charmidis genæ rubore suffusæ grauiorem speciem ostenderunt, nam pudor eam ætatem decet, nempe adolescentiæ. Insuper in quinto de Rep. inquit, Timorem & Pudorem detinere iuuenes ne lædant senes; & ita ait esse custodes senum, indicans iuuenibus conuenire. Quod si in Protagora inquit conuenire omnibus: Dicendum est primò, Platonem loqui in persona Protagoræ, non Socratis, nec ex propria sententia. Addendum secundò, conuenire omnibus hominibus, at non in omni ætate. Addendum tertiò, uerecundiam nonnunquam usurpari latè, pro quauis formidine mali, cautione sceleris, & desiderio honesti. Propterea inquit Plato in sophista dixisse Homerum, cum Deos alios, tum maximè Hospitalem Deum, inter homines, qui iusti pudoris participes sunt, uersari, & hominum contumelias, iniuriasque inspicere, &c. His demum addo, quòd congruere potest omni ætati; quia dantur Senes ætate, Iuuenes moribus; quibus minus malum est uerecundari, quàm sine uerecundia patrare scelera. Tres enim dantur senum conditiones, una intemperatorũ, qui ob habitũ non uerecundantur,

Arist. cum Plat. conciliatur.

Diluitur obiectio.

Tres senũ cõditiones.

secunda incontinentium, qui verecundantur; tertia Temperatorum; conditio eius qui verecundatur, præferenda est primæ, & ob id in parte commendanda. At dices: Non ne viro probo multa accidere possunt ob Vxorem, filios, cæterosque affinitate iunctos, ob quæ tenetur verecundari? Respondeo cum Arist. in 4. Moralium Nicom. cap. 9. pudorem esse eorum, quæ sponte nostra agimus; nam eorum tenemur rationem reddere, quæ nostræ prælectioni subijciuntur, & actiones nostræ sunt: ob hæc sumus digni honore & vituperio, non ob alia: tenemur ægreferre scelera eorum, qui nobis iuncti sunt, ac pro facultate repellere; at non propterea verecundari. Definitur Verecundia ab Arist. in 2. Rhetor. quòd sit perturbatio in eis malis, quæ ignominiam & dedecus ferre videntur; cum aut sunt, aut fuerunt, aut futura sunt: Et in 4. Moralium cap. 9. definitur, quòd sit infamiæ metus: Et proculdubio pertinet ad appetitum irascendi, qui honoris est custos. A

Dubitatio. Solutio. Definitio.

Difficultates ad Numerum Virtutum pertinentes. Cap. XXXIII.

B

DVm vndenarium illum moralium virtutum numerum mente perpendimus, ex vna parte diminutum, ex altera redundãtem suspicari valemus. Diminutum primo: quoniam virtus est moderatio perturbationum, Perturbationes autem sunt longè plures quàm vndecim, quare & earum mediocritates. Præterea videtur Aristoteles numerasse virtutes minoris momenti, & principaliores prætermisisse: Nam prætermisit Religionem; qua vllum aliud iter ad fælicitatem esse breuius vel tutius, negauit Iamblicus in lib. de Mysterijs Aegyptiorum sect. x. prætermisit Pietatem erga Deum, quam maximam humanarum Virtutum in Epinomide Plato nuncupauit: Sanctitatem non enumerauit, quam eximijs laudibus in Eutyphrone Plato extulit, & varijs descriptionibus circunscripsit: prætermisit Fidem, Spem, & Charitatem; quæ nedum Virtutes, verùm insuper Virtutũ principes, cæterarumque regulæ iudicari debent. Insuper de Modestia, Sobrietate, Honestate, Ieiunio, Obedientia, Reuerentia, Benignitate, Concordia, Amicitia, Gratia, Pœnitentia, Pudicitia, Castitate, Humilitate, Misericordia, & similibus; quæ in virtutum Corona maximè fulgent, & a Theologis summopere commendantur; nullum fecit verbum. Ex aduerso numerus Virtutum videtur esse redundans; nam vnica videtur statuenda Virtus, non plures: quia Finis Virtutis vnus est, scilicet honestum; Principium vnum, Prudentia; Forma vna, recta Ratio; Medium vnum, recta Prælectio; Subiectum vnum, Appetitus sensuum: una igitur erit Virtus. Quòd si eas volumus asserere plures, sat erit fortè cum Theage Pythagoreo in lib. de Virtute quatuor statuere: Statuit enim ducem Prudentiam, comitem Fortitudinem & Temperantiam, compositam ex his Iustitiam: Nam singulis facultatibus singulæ virtutes uidentur esse satis, pro ratione Prudentia, pro cupiditate Temperantia, pro appetitu irascendi Fortitudo, pro vtroque sensuum appetitu simul Iustitia. Quod etiam approbauit Alcinous in lib. de doctrina Platonis, cap. 31. Ita communiter illæ quatuor nuncupantur Virtutes Principales, & Cardinales. Vel demum erit fortè dicendum cum Platone, qui in Protagora quinque asserit esse Virtutes; Sapientiam, Temperantiam, Fortitudinem, Iustitiam, & Sanctitatem: Nam Sapientia est dux omnium: Temperantia & Fortitudo, rectè componunt appetitum cupiendi & irascendi; Iustitia nos rectè componit erga homines; Sanctitas demum erga Deum: cætere omnino redundantes esse videntur; & præsertim illæ tres, quæ ὁμιλητικαὶ, hoc est in congressibus posita dicuntur, C

Quod numerus virtutum sit diminutus. Dubitatio de religione. Dubitatio de Pietate & Sanctitate. De Fide, Spe, Charitate. De Modestia, Sobrietate, & similibus. Quod sit redundãs. Theages. Alcinous. Plato.

D

Quomodo Virtutum numerus sit, vel non sit redundans, & diminutus. Cap. XXXIIII.

SI prima Virtutum capita inspicimus, ea paucissima sunt; si descendimus ad media genera, ea sunt plura; infime species longè plures; ac demum earum modi plurimi. Primum caput est vnum, virtus moralis, Virtusque perfecta; quæ virtus vniuersa, & vniuersa Iustitia dicitur, ut patet ex quinto Moralium Nicomachiorum, cap. primo. Insuper rediguntur in communem Amorem, communem Fortitudinem, communemque Temperantiam; vt patuit in præcedentibus. Demum rediguntur in vnum caput & ducem, Prudentiam scilicet; sine qua nulla uirtus consistere potest; vt in sexto Moralium Nicomachiorum, cap. 13, dixit Aristoteles. At hæc non est Virtus ad appetitum sensuum pertinens, & illæ non sunt uirtus una specie. Ideo Secundò Virtutes ad morum compositionem pertinentes, redigi possunt in duas; in uniuersam scilicet Iustitiam attinentem ad appetitum sensuum, communemque Prudentiam attinentem ad rationem. Insuper adhuc, prætermissa prudentia, dici possunt duæ; quia duo sunt sensuum Appetitus, quorum concupiscibilis. Temperantia, ira-

Quomodo Virtus sit vna. Quomodo sint duæ.

scibilis

A sensibilis Fortitudine præsertim corrigitur. Ita Theages & Alcinous, duabus sensuum appetitionibus duas solas nuper relatas tribuebant uirtutes: eadem ratione Aristoteles in 3. Moraliũ Nicomachiorum, cap. 10. inquit; Temperantiam, & fortitudinem irrationalium partium esse virtutes videntur: Quod dictum fuit, nedum ex sententia Platonis (vt censuit Eustr.) verùm etiam ex propria modo explicato. Præterea Virtutes dici possunt tres; duæ simplices iam enumeratæ, & Iustitia communis utrique appetitui: Quibus si prudentiam rationi competentem addimus, quatuor principes uirtutes consurgent, quæ Cardinales dicuntur a Latinis, & hæ a Theage numerabantur. Hac consideratione Arist. in primo Rhet. inquit. Partes Virtutis sunt Prudentia, Iustitia, Temperantia, & Fortitudo. At tunc populariter loquitur: Prudentia enim non est eiusdem ordinis cum cæteris, sed est dux omnium & regula; ac pertinet non ad appetitum sentiendi, sed ad Mentem, neque est moderatio alicuius Perturbationis: ideo est virtus rationis, non moralis, nec inter morales numeranda. Neque debent statui quinque (vt fecit Plato) nam aliud est loqui de uirtutibus moralibus appetitui sensuum competentibus, de quibus modò est sermo; & loqui de omnium uirtutum subordinatis capitibus, ut fecit Plato: qui ob id numerauit Sapientiam; ad quam & Scientiam, & Intelligentiam, & Prudentiam redigebat. Insuper ea enumeratio alia ratione est redundans, quia Sanctitas ad Iustitiam redigitur: eam tamẽ enumerauit Plato, ut amplecteretur uirtutes rationis, Virtutes Morales, & Heroicas; Sanctitas enim est Heroica Iustitia. Virtutum igitur Moralium principalia capita ex sententia Aristotelis debent iudicari tria, Temperantia componens appetitum cupiendi, Fortitudo eum irascendi, Iustitia nos rectè disponens erga alios. Quòd si mox ad distinctiores species uolumus descendere, sex enumerare poterimus; redigendo liberalitatem & Magnificentiam in unam, similiter Honoris appetitionem & Magnanimitatem; Magnificentia enim est liberalitas, & Magnanimitas est congruens honoris appetitio: Pariter prętermittendo tres illas, quæ in conuersatione versantur, quæ minoris sunt momenti, & magna ex parte cum ex natura tum ex aliis uirtutibus prodeunt. Quòd si adhuc distinctius eas numerare uolumus, & magis ad ultimas species descendere, quibus distinctius fiat moderatio perturbationum; sic poterimus Magnificentiam a liberalitate, Magnanimitatem a moderata honoris appetitione distinguere; & octo numerare uirtutes, prætermittendo tres illas in conuersatione positas. Ita loquitur Arist. in 1. Rhet. inquiens: Partes autem Virtutis sunt Iustitia, Fortitudo, Temperantia, Magnificentia, Magnanimitas, Liberalitas, Mansuetudo, Prudentia. Sed Arist. tunc missam facit honoris appetitionẽ, & populariter loquens Prudentiam numerat; quæ non est eiusdem ordinis cum cæteris, sed recta ratio earum. Quòd si adhuc distinctius numerare volumus virtutes morales, quibus fiat moderatio perturbationum; ita cum Aristotele undecim esse dicemus. Quòd si demum uarietates singulas inspicere uolumus, ex uariis prodeuntes; tuncque Chrysippo dicere poterimus, eas esse penè innumeras; vt etiam Philon Iudæus plurimas enumerauit: singularum enim Virtutum multę uarietates, distinctæ proprietates, variique fructus inueniuntur, quæ nonnunquam Virtutum nomine denotantur; vt in Temperantia consideratur Ieiunium, Abstinentia, Virginitas, Castitas, Honestas, Modestia, Sobrietas, & similes: in Fortitudine Securitas, & Constantia: Virtutum enim varię sunt conditiones, dispositiones, & munera. Ideo Stobæus in sermone de virtute, ex libro Aristotelis de uirtute hęc refert. Est uerò virtutis & hoc, beneficiis dignos afficere, bonos amicitia sua dignari, odisse malos, tum nec pęnę nec uindictę cupidum esse, sed misericordem clementemque, ac ueniam concedere paratum esse: Comites uirtutis sunt Probitas, Aequitas, Candor, Spes bona, & id genus alia; qualis est familiarium, amicorum, sociorum, hospitum, hominum denique bonorum pręsertim, Amor. Hæc Stobęus. Sic itaque ob semiuirtutes, Virtutum affectiones, officia, ac munera, uirtutes innumeratæ esse uidentur; cum tamen omnes ad ęnumerata capita redigantur.

(Margin notes: B; Quò mora les Virtutes sint Tres. Quò sint octo. C; Quò undecim. Quò innumeræ. Stobæus. Comites Virtutis. D)

De Pietate, Sanctitate & Religione.
Cap. XXXV.

Erat dubitatio, cur Aristoteles inter uirtutes non enumerauerit Religionem, Pietatem, & Sanctitatẽ. Cui respondens, & a Pietate ordiens dico, Pietatis nomen in uaria significatione usurpari: dũ tamẽ in sua principali & magis propria significatione accipitur, denotat animi constitutionẽ, qua colimus maiores nostros, & eos quibus debemus: Et quia primò debemus Deo, secũdò Patrię, tertiò parẽtibus; ideo pietas primò Deũ respicit, mox patriã, cõsanguineos, & amicos. Hinc rectè Cicero in primo de Natura Deorũ dixit, cũ pietate sanctitatẽ simul & religionẽ tolli, & addit: Atq; haud scio, an, pietate erga Deũ sublata, Fides, & societas generis humani, & una excellentissima virtus Iustitia tollatur, &c. Et iure hoc dixit, nam pietas est caput & eminentia Iustitię, ac fundamẽtum omniũ uirtutũ: qui enim rectè erga

(Margin notes: Pietas. Cicero.)

M 3 Deum

Religio. Deum est affectus, erga omnia congruenter se habet. Religio vsurpatur apud Platonem, cum A pro scientia diuini cultus, tum pro habitu obseruantiæ eius, quo habitu nos cum Deo deuincimus ac religamus. De his inquit Plato in Epinomide: Maiorem virtutem religione Pietateq; Sanctitas. in Deum nullam in humano genere inuenire, sibi quisquam persuadeat. Sanctitas demum ea est, per quam reddimus Deo quod ei debemus, & ab eo sine medio recipimus; sine medio autem suscipimus Mentem, eamque illi deuouere maximè debemus, quod sanctitate perficimus. Et quia uia frequenter nomine termini & finis denotatur, ideo vsurpatur nonnunquam Sanctitas pro innocentia, & congruente animi erga Deum constitutione; de qua dixit Mercurius: Mercurius Sanctitas est frequens intuitus & amor diuinitatis. Pietas igitur, Religio, & Sanctitas, arcto necessitudinis nodo ligantur. De his dixit Marsilius in Euthyphronem, Sanctitatem præcedit pietas, religio sequitur: est enim Pietas Dei patentis cognitio; Sanctitas eius, quod Dei est, Cur de his Arist. nō sit loquutus. Deo agnitio retributio; Religio eius, quod Deo redditum est, assidua meditatione, innixisq; operibus cum Deo ipso indissolubilis religatio. De his virtutibus Arist. verba non fecit quatuor de causis. Prima est; quia sub nube solùm, & eminus inspexit pertinentia ad cognitionē, Rō prima. modumque operandi Dei. Insuper futuram hominis vitam penitus ignorauit; propterea pietatem, religionem & sanctitatem, quæ illis ut radicibus hærent, obscurissimè inspexit. Plato verò quia priscis Theologis in attinentibus ad Deum fidem præbuit, rectè magis de illis sensit, ac B Plato. magis piè loquutus est. Secundò: Aristoteles virtutes considerauit, quæ Ciuiles sunt, nos rectè disponunt erga homines, quibus humanæ perturbationes componuntur; non autem eas, Secunda. quæ ad futuram gloriam ducunt. Tertiò eas prætermisit; quoniam, quatenus virtutes sunt, ad Tertia. Heroicas rediguntur: Heroica enim virtus ea est, quæ nos eleuat supra homines, & ad Deum extollit, quo munere fœlicissimè funguntur numeratæ uirtutes: Rem autem ita se habere clarè constat, cum conuertimur ad earum contraria; ad Impietatem scilicet, Prophanitatem, Religionisque aspernationem, quæ deterrimæ feritates sunt; feritas autem Heroicæ uirtuti opponitur. Postrema causa est, quia Heroicæ Virtutes sunt eminentiæ & sublimitates Virtutum mo- Quarta. ralium: propterea quicunque de virtutibus moralibus, & Heroicis differit; de Pietate, & aliis, vt ad Philosophum pertinet, differuisse dicitur: tres enim illæ enumeratę ad Iustitiam rediguntur; nam sunt Iustitiæ culmen, Iustitia erga Deum, qua Deo reddimus quod ei debemus; & sunt huius conditionis, ut sine fide, spe, & charitate nobis exactè competere non ualeant; consideratur enim hic aureus ordo; Virtutes Naturales parant ad humanas, humanæ ad diuinas; diuinarum C autem fructus est Pietas, Religio, & Sanctitas.

De Reliquis quæ inter Virtutes numerandæ videbantur, & præsertim de Fide, Spe, & Charitate. Cap. XXXVI.

IVre optimo de Fide, Spe, & Charitate ambigebatur, quare inter Virtutes numeratæ non fuerint; cum splendidiores Sole in Virtutum Choro refulgeant, & sine eis splendor omnis reliquarum virtutum delitescat. Hæ nos rectè parant erga postremum finem, cum Virtutes Theologicæ cur dicuntur. cæteræ solùm corrigant ordinata in illum: Ideo nedum sunt virtutes; verùm insuper sunt regulæ, radices, spiritus, & perfectiones cæterarum, quæ virtutes dictæ fuere. Hę a Theologis virtutes Theologicæ nuncupantur; quæ non humanæ, sed diuinę sunt: & diuinæ quidem, primo ratione Principii infundentis; secundò ratione finis, in quem eleuant; tertiò ratione propriæ naturæ, & conditionis earum: ideo competunt homini, vt per gratiam participat conditionem diuinam, illumque eleuant ad finem supra vires naturæ positum. Hæ tres cum antecedant, eas comitantur tres alię; Pietas scilicet, Religio, & Sanctitas; D Quō sint medio, & in summo sint positæ. Spes enim Pietatem parit, eique respondet; Fides Religionem, Charitas Sanctitatem. His aduersatur Feritas ab animis hominum euellenda penitus. Hæ virtutes partim in medio, partim in summo sunt positæ. In summo quidem, primo ratione obiecti, sine medio enim ad summum, nempe ad Deum eleuant: secundò ratione feritatis, & aduersę perturbationis, quam penitus euellunt. In medio autem munere quarundam circunstantiarum, nam credendum cui De fide. oportet, pro quo oportet. Id ipsum de Spe, & Charitate dicendum est. De his (vt instituto Triplex fides. meo inseruiunt) breuissimè agam. Ac a Fide ordiens, tribus præsertim modis fidei nomen vsurpari adinuenio, pro fide Theologica, Physica, & Ciuili. Fides Theologica definitur, quod sit substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium, quę a spe & charitate postremam re- Fides Theologica qd. Diuisio. cipit perfectionem. Huius obiectum est Deus sub ratione veri, supra humanam facultatem nostræ mentis collocati. Diuiditur autem in infusam, & acquisitam. Infusa producitur a Deo in nobis sine nostra actione, at non sine nostra consensione: ei conducit nostra actio, vt disponens, & seruans, at non ut producens. Fides autem acquisita nititur assertione alicuius testis fide digni, qui tamen possit errare. Fidem sequitur actio, non vt proprius finis eius, non enim fides est recta ratio agendi, sed rectè sentiendi;

sequitur

A ſequitur autem eam actio, vt fructus eius; ueluti inſpectrices ſcientias ſequuntur multæ artes, & effectiones. Propterea non aſſentior Scoto, qui in quarta quæſtio. prologi ſent. Fidem hanc, de qua loquimur, ſtatuit habitum practicum. Inſuper, quia Fides ſequitur aſſertionem teſtis Fide digni, propterea rectè Diuus Thomas 3. contra Gentiles cap. 40. eam auditui potius quàm viſui ſimilem affirmat. Hæc eſt fides nota Theologis; qui rectè cognoſcunt, quomodo Deus loquatur homini, ueritatemque patefaciat: ignota autem Philoſophis, qui per ſola naturę opera eleuantur in Deum. Fides in hac ſignificatione ad mentem pertinet, non ad appetitum ſenſuũ, niſi munere fructuũ eius; propterea inter uirtutes morales numeranda nõ eſt, ſed regula earũ, & regula quidẽ Heroica cenſeri debet, cũ nos eleuet ad Deũ. Altera eſt fides Phyſica, ad Theoricam Philoſophiam pertinens, qua aſſentimur concluſioni ratione collectæ: de qua Philoſophus in ſecundo de anima cont. 157. agens hunc ordinem ſtatuit: primam ſtatuit rationẽ: quam ſequi ait ſuaſionem, ratione enim ſuademur; ſuaſionem demum ait ſequi fidem, & fidẽ opinionem, quæ etiam fides ad rem non facit, cum ad mentem pertineat. Demum datur fides Ciuilis & moralis, quæ ad actiones refertur; & ſæpe ſermo fit de danda, accipienda, ſeruandaq; fide, & eſt dictorum factorumque conſtantia: quæ fides ad Iuſtitiam redigitur, ad eamque pertinet. Hanc dixit Theages in periculis maximè lucere, & Plato in primo de Legibus affirmauit eam eſſe Iuſtitiam Perfectam. Spes etiam non uno modo accipitur, frequenter tamen apud Philoſophos uſurpatur pro animi perturbatione relata ad futurum bonum; cui timor opponitur, & a Fortitudine præſertim corrigitur. Nonnunquam verò refertur ad finem poſtremũ, & ſignificat fructum vniuerſæ Virtutis; rectè enim de ſummo bono ſperat, qui cum uirtute uitam ducit: de qua rectè cecinit Pindarus (Quicunque iuſtè ſanctèque uitam exigit, dulcis eum ſpes comitatur, cor nutriens, ſenectutemque fouens) Quam ſententiam commendauit Plato in primo dialo. de Repu. Stobæus id ipſum in ſermone de uirtute ex ſententia Ariſtotelis aſſeruit, comites uirtutis eſſe inquiens, æquitatem, candorem, bonam ſpem, & id genus alia. De Charitate ſoli Theologi rectè loquuntur & ſentiunt: uerè enim (ut ipſi cenſet) Charitas eſt feruens Amor, quod diligitur Deus tanquam obiectum ſummi noſtri boni, ad quod dirigimur per fidem & ſpem; ſine qua Charitate nulla, quę abſolutè ſit moralis Virtus, conſiſtere poteſt: eſt enim mater, radix, neruus, forma, & ſpiritus uirtutum omnium. Ariſtoteles tamen cum ueram abſolutamque charitatem minimè nouerit, ſolam imaginem & umbram eius cõceſſit: nam Charitas ex Principiis Ariſtotelis nil aliud eſt, niſi Amor honeſti, cuius radix eſt dilectio Dei & proximi. Et quemadmodum uera Theologorum Charitas, ueras & abſolutas parit uirtutes: ita hęc Charitatis umbra parit uirtutes peripateticas; quæ cõparatæ cum exactis Theologorum Virtutibus, umbrę & imagines cenſeri debent. Hæc Peripateticorum Charitas pertinet ac redigitur ad eam, quam primam & communem uirtutem ſtatuebam, nempe ad moderatum amorem, qui eſt ſpiritus uirtutum omnium: eademque Charitas quatenus per ſingulos uirtutum habitus ad frugem redigitur ac perficitur, dici poteſt fructus & comes earum. Patet itaque ex ſententia peripateticorum, quid de Fide, Spe, & Charitate ſit dicendum. De Amicitia ſuo loco diſſeretur. De Modeſtia, Sobrietate, Honeſtate, Virginitate, Caſtitate, Obedientia, Reuerentia, Benignitate, Concordia, Humilitate, honorum Negligentia, Paupertate, Ieiunio, & ſimilibus, quæ frequenter commendantur, & a Theologis ſummis laudibus extolluntur; iam ex ſępè dictis conſtat, quid ſit dicendum: ſunt enim uel uſq; ad uirtutes, uel modi earum, uel comites & fructus; non autem uirtutes ſpecie diſtinctę. Hoc tamen ſeruandũ eſt: quòd, cum Theologi & Peripatetici de fine hominis non idem ſentiant, & uirtutes ad uarium finem dirigant; uario quoque modo de uirtutibus ad finem ordinatis loquuntur, & medium earum uario modo ſtatuunt: Theologi rectę id omnino faciunt: Peripatetici ſolam hanc mortalem uitam, ſummumque in ea bonum inſpicientes; nos rectè formant pro commertiis D & conſuetudinibus cum hominibus, pro ſalute Reipu. pro ornamento noſtri, & demum pro optima Ciuilis uitæ conſtitutione. Ideo mirum non eſt, ſi Ariſtoteles in 7. de Rep. cap. xvi. dixit, De expoſitione educationeque filiorum Lex ſit, Nihil orbatum Natura fore educandum. Non igitur Ariſtoteles in enumerandis uirtutibus eſt diminutus: quòd autem non ſit redundans, ex dictis in pręcedentibus eſt conſpicuum.

Fides Phyſica.

Fides Ciuilis.

B

Spes.

Pindarus.

Charitas.

C

Charitas ex ſententia Ariſtotelis.

Quomodo Vniuerſa Virtus, quæ etiam Vniuerſa Iuſtitia dicitur, Vna ſit. Cap. XXXVII.

FRequenter in præcedentibus dictum eſt, & a Platone in Protagora, necnon ab Ariſtotele in quinto moralium Nicomachiorum aſſeritur; Dari uniuerſam uirtutem moralem: quam Iuſtitiam uniuerſam, uirtutem perfectam, ac unam affirmant. Verùm quo pacto hæc uniuerſa uirtus una ſit, minimè conſtat; latet enim, num debeat

Virtutem uniuersam nõ esse unã genere. *Nõ esse unã specie.*

censeri una genere, vel specie, vel numero, uel analogia. Vna genere esse non videtur: quoniã sublata specie una, non aufertur genus; at, quauis Virtute sublata, perit uirtus vniuersa. A Præterea; destructionem vnius speciei non sequitur destructio aliarum specierum eiusdem generis: at quauis morali virtute sublata, ut omnes pereant necesse est, quemadmodum in progressu patebit. Insuper longè minus una specie & forma esse videtur: quoniam perturbationes corrigendæ sunt distinctæ; facultates, quibus competunt, obiecta, & actiones uariæ sunt: quare, vt forma sit uaria, necesse est. Si uirtus non potest esse una specie, longè minus una numero erit; quæ enim numero sunt unum, etiam sunt vnum specie. Dicere, quòd analogia, hoc est rationis similitudine sit una, ad rem non facit: proculdubio enim, ut Temperantia ad uoluptatem se habet, ita Mansuetudo ad iram; & sic de singulis: uerùm per hanc rationis similitudinem minus propriè uirtus diceretur una, & perfecta. At fortè dicet aliquis uirtutem esse unam numero, vt totum dissimilium partium: veluti Alcibiades unus numero dicitur, quamuis cõstet ex his, quæ forma inter se distinguuntur. Aduersus hanc sententiam disputat Plato in Protagora in persona Socratis, manifestans omnem virturem alteri uirtuti esse similem, & eiusdem rationis; nam uirtus omnis est modo aliquo Prudentia, est Iustitia, est Temperantia, & Fortitudo. Alexander in quarto naturalium quæst. aduersus id ita argumentatur. In toto conflato ex partibus B distinctæ rationis, parti non competit ratio uel nomen totius: non enim caput est homo, vel animal rationis particeps: at de singulis uirtutibus, cum nomen, tum definitio uirtutis rectè dicitur. Demum virtus non uidetur posse dici una ab uno, & ad unum, siue ordine quodam: quoniam in his, quę sunt ab uno, posteriore ablato non auferuntur priora: at quauis uirtute dempta pereunt omnes. Non itaque constat, quomodo uirtus iudicari possit una. Alexander hac de re multa dicit in quarto Nat. quęst. cap. 8. & 28. & demum in hanc sententiam uenit; vt uirtus una sit, non tanquam genus, sed tanquam totum similium partium: ideo inquit in ca. 28. Vt in corporibus ex mixtione dissimilium elementorum mixtum similium partium gignitur, ita de habitibus & uirtutibus se habet: & quamuis ad actionem uirtutis ea tota uirtus conspiret; tamen ex proprietate quadam, & modo loquendi tribuitur parti: & quia per talem mixtionem uirtutes omnes redduntur similes, ideo virtus vniuocè de illis dicitur. Hæc Alexandri sententia approbanda non videtur. Primò: quia, dum quæuis forma manet integra, formæ illæ non misceri, sed unà extendi, simulque seruari dicuntur; mixtio enim est miscibilium alteratorum unitio: formæ uirtutum simul seruantur integræ; & nedum non castigantur, uerùm potius se perficiunt: malè itaque dicuntur misceri. Prçterea appetendi facultates sunt distinctæ; similiter perturbationes, quæ uirtute corriguntur, hæ non miscentur, vt est conspicuũ: C quare neque uirtutes, quæ sunt harum formæ. Confirmatur: quia ea, quæ sunt nata misceri, etiam sunt nata seorsùm reperiri, ut asseritur in primo de Generatione & Interi. Virtutes autem minimè sunt natæ seorsùm seruari, & reperiri. Est igitur difficile uidere, quomodo uniuersa uirtus sit una: & præsertim; quia, si uniuersa uirtus est vna, quid erit dicendum de uno ei opposito? nunquid vnum vel multa debeat iudicari?

Nõ sunam numero. *Dubitatio* *Plato.* *Alexáder.* *Virtutẽ nõ esse vnã ab uno, & ad unum.* *Alexandri sententia.* *Contra Alexadrũ.*

Quomodo Vniuersa Virtus sit una; Opinio propria. Cap. XXXVIII.

Virtus uniuersa dupliciter usurpatur. *Quo uniuersa uirt⁹ sit tanquã genus.*

VIrtus uniuersa præsertim dupliciter considerari potest. Primò pro quodam prædicato communi, hoc est pro toto uniuersali; quod dicitur cum de uniuersa virtute, tum de quauis parte eius: qua consideratione proculdubio est tanquam genus, non D quidem vniuocum, sed ab uno, quod primò dicitur de uirtute uniuersa; secundò de uirtute in parte considerata; quæ virtus in parte considerata, mox ut genus proximum continet sub se partes singulas uirtutis. Secundò consideratur uniuersa Virtus pro sola perfecta virtute, ex aliis vt ex partibus consurgente; qua secunda consideratione minimè iudicari debet genus: non enim genus actu includit species; sed solùm potestate; uirtus autem uniuersa actu includit uirtutes omnes. Nec censeri debet compositum similium partium, ut patefeci, sed iudicari debet totum quoddam non mixtum, sed unum per connexionẽ & aggregationem, conflatum ex partibus dissimilis speciei: non secus ac mundus consurgit ex ordine simplicium corporum; manus ex connexione carnis, ossium, neruorum, & similium partium, quę, ut conspirant ad constitutionem, ita conspirant ad functionem muneris. Insuper: vt in his, quæ ex uariis partibus constant, inueniuntur nonnulla communia, quibus singulæ partes quasi neruis ligantur, quorum auxilio fit unum; ita quoque ea in vniuersa Virtute inspiciuntur: ligantur enim uirtutes singulę communi prudentia, communi desiderio honesti, communi amore boni, communi obseruantia legum, communi moderatione perturbationum, ac similibus; ob quam connexionem mutuo se perficiunt, ad eandemque actionem conspirant.

Quõ sit una per connexionẽ & aggregationem.

A ſpiranr. Et quanuis aliqua ſit actio propria fortitudinis, quæ non eſt temperantiæ; vt aliqua eſt operatio propria neruorum manus, quæ nõ eſt oſſis: tamen ad obeũdam perfectam actionem partes omnes unà conſpiranr. Inſuper: vt humanum corpus perfectum nõ eſt, niſi præditum ſit ſingulis partibus; ita Virtus nunquam erit uniuerſa & perfecta, niſi omnibus partibus quaſi numeris ſit abſoluta: immo ut caput ſine pectore, pectusque ſine uentre non uiuit; ita nec Temperantia ſine Fortitudine, nec una quæuis Virtus ſine alia, virtutis naturam & conditionem ſeruare ualet; ex quibus unum totum per connexionem, mutuamque conſpirationem diſsimilium partium conſurgit. Et quoniam exemplis ea, quæ ſunt obſcura, exactiſsimè illuſtrantur; propterea utar exemplo accommodatiſsimo a ſanitate, necnon a pulchritudine corporis ſumpto, quibus recta ratione animi perfectio reſpondet. Si corporis pulchritudinem ſanitatemque conſideramus, percipimus ambas per uniuerſum corpus extẽdi, eſſe totum quoddam ex uarijs partibus congruente ratione ligatis conſurgens: & quanuis alia oculi, alia oris, alia manus ſit pulchritudo & ſanitas; tamen ex huiuſmodi partium congruente ratione ac cõſenſione iunctarum, vna abſoluta, vniuerſaque totius corporis ſanitas ac pulchritudo cõſurgit.

Duo exẽpla accõmodatiſsima.

B Id ipſum de temperãtia, fortitudine, cæterisque Virtutibus iudicare debemus. Neque arduum eſt aduerſis rationibus reſpondere. Nam Platoni in Protagora oſtendenti partes Virtutis eſſe conſimiles & eiuſdem rationis, dico eas eſſe conſimiles ratione communium ligamentorum quaſi communium ſpirituum & neruorum, quibus ligantur; at ratione propria eſſe formas diſsimiles: quod patet ex ipſomet Platone, qui in 4. de Rep. & alibi, variarum partium Virtutis varias tradit definitiones. Rationi Alexandri aſſerentis; dum totum ex uarijs partibus eſt conflatum, partibus nec nomen nec definitionem totius competere; Reſpondeo, in hac argumentatione includi æquiuocationem: nam (vt dixi) Virtutis nomen duo ſignificat, genus ſcilicet ſingularum virtutum, & Virtutem uniuerſam, quæ eſt virtus tota & perfecta: de ſingulis virtutibus verè dicitur nomen & definitio Virtutis pro genere ſumptæ; at non virtutis vniuerſæ: non enim fortitudo eſt vniuerſa virtus, nec liberalitas, neque his congruit definitio uniuerſæ uirtutis; quod patet exemplo pulchritudinis, & ſanitatis: Sanitas enim oculi, eiusque pulchritudo eſt quidem ſanitas, & pulchritudo; at non vniuerſa ſanitas, vniuerſaque pulchritudo totius corporis. Conſtat igitur Virtutem vniuerſam eſſe unam per connexionem, & communia ligamenta ſingularum partium diſtinctæ formæ: in qua connexione pars quælibet ſuam ſer

Diluuntur aduerſę rationes.

Diluitur ratio Platonis.

Diluitur ratio Alexandri.

C uat formam; & per connexas nedum non minuitur, vt ea quæ miſcentur; verum potius & pro eſſe, & pro actione perficitur: & cum quæuis pars in ſuo gradu ſit perfecta; ex cunctis tamen Virtus vniuerſa perfectiſsima, ſplendidiſsima, & potentiſsima conſurgit. Inde euenit, quòd uirtutes ſingulæ, rectius partes forma diſtinctæ, quàm diſtinctæ & ſeparatæ ſpecies nuncupantur. Propterea Ariſt. in primo Rhetoricorum, Temperantiam, Fortitudinem, & reliquas frequenter nuncupat partes, potius quàm ſpecies Virtutis.

Colligitur quomodo Virtus vniuerſa una ſit.

Particulares Virtutes cur rectius partes quam ſpecies dicantur.

De connexione Moralium Virtutum. Cap. XXXIX.

FRequenter dictum eſt in præcedentibus, & ab Ariſtotele aſſeritur, morales Virtutes adeo eſſe iunctas, vt una ſine altera conſiſtere nequeat; quæ connexio earum dignitatem & præſtantiam patefacit: propterea pro Virtutum exacta notitia de earum mutuo amplexu, mutuaque connexione agẽdum eſt. Quemadmodum Vina ſummopere diſſident, & nedum Virtutem, verum ſe quoque mutuò deſtruunt: ita ex aduerſo Virtutes mora-

Connexio Virtutum.

D les inſolubili nodo ligantur, incomparabili conſenſione & harmonia ſibi mutuò reſpondent, ſalutarique ſpiritu ſe perficiunt; non ſecus ac diuinæ gratiæ, quæ ſemper ſe amplectuntur, & nunquam ſeparatæ inſpiciuntur. Hanc fęlicem copulam inſpexit Pythagoras; expreſſit Plato in Protagora, necnon in lib. de Regno: patefecit Ariſtote. in Quinto Moralium Nicomachiorũm; dum virtutes in vnam redegit; necnon in calce ſexti libri, dum morales virtutes cum rationalibus comparauit: approbarunt noſtri Theologi. Ideo Gregorius in 22. Moralium dixit: Prudentia vera non eſt, quæ Iuſta, Temperans, & Fortis non eſt: nec perfecta eſt Temperantia, quæ Iuſta, Fortis, & Prudens non eſt: nec Fortitudo integra, quæ Prudens, Temperans, & Iuſta non eſt: nec uera Iuſtitia, quæ Prudens, Fortis, & Temperans non eſt &c. Oritur Virtutum connexio ex octo præſertim arctiſsimis uinculis. Primum eſt prudentia, ſine qua nulla virtus moralis conſiſtere valet, vt in calce ſexti moralium Nicomachiorum affirmauit Ariſtoteles. Hęc adeò cum Virtutibus eſt inſerta; vt Zeno Stoicorum princeps, & Apollophanes Virtutem omnem putarint eſſe unam, & illam eſſe Prudentiam. Alterum Vinculum eſt communis finis, nam finis omnium eſt honeſtum; in quem conſpirant non alia ratione, niſi quia eſt honeſtum. Cum itaque homo Virtute prędirus, ſit uir probus, & vir probus ſua probitate & virtute expetat honeſtum vt honeſtum eſt, & reduplicatio vertatur in vniuerſale, Vir itaque probus appetet omne honeſtũ; quod ei cõuenire nõ põt, niſi omni virtute ſit præditus:

Gregorius.

Per quæ connectãtur Virtutes.

Octo uincula Virtutum.

Primum.

Secundũ.

qui

Alexander qui enim constanter omne honestum expetit, omni virtute est decoratus. Hunc nodum ex fi- A
Tertium. ne prodeuntem cumulatè patefecit Alexander in 2. de anima, cap. 41. Tertius nodus oritur ex
Amor quo deuincit Virtutes. Amore, quo (vt dicebat Plato in Conuiuio) alter insolubilior inueniri non potest. Amor tribus
modis deuincit Virtutes: primò per amorem ad voluntatem pertinentem, quo bonum & ho-
nestum constanter amamus & optamus: secundò per amorem attinentem ad appetitus sen-
suum; quo, vt decet, diligimus obiecta eorum, & rationem rectam: tertiò per mutuam virtu-
tum dilectionem; cum enim virtus omnis expetat honestum, ac vnaquæque Virtus honesta
Quartum. sit, vnaquæque virtus diligit alteram, & pro facultate cum altera connectitur; finis enim Amo-
ris coniunctio est. Quarta connexio oritur ex Principum Virtutum coextensione, mutuoque
amplexu. Iam patuit Iustitiam, Fortitudinem, Temperãtiam esse virtutes vniuersas, meare per
omnes, & in singulis reperiri: quamuis enim vt versantur in propria materie, & consideratæ vt
partes, distinctæ sint; tamen per communes quasdam earum proprietates meant per omnes, &
singulæ in singulis reperiuntur: per omnem enim virtutem obtemperamus legibus, vincimus
nosipsos, vitia vt monstra domamus, & perturbationes congruenter temperamus; ita consur-
git connexio in principio per communem Temperantiam, in medio per Fortitudinem, in fine
per Iustitiam. Quintò oritur connexio ex requisitis pro perfectione actionis singularum virtu- B
Quintum. tum, actionumque concursu: si enim contingere posset, vt partem haberemus virtutis (gratia
exempli) Temperantiam, & simul vitio Auaritiæ essemus inquinati, nunquam omni ex parte
perfectam temperantiæ ederemus actionem; contingere enim posset; quòd puella casta & tẽ-
perata, ob Auaritiam vel ægrè fungeretur Temperantiæ munere, vel Temperantiam peruer-
teret. Cum igitur actiones ex Virtute prodeuntes iunctæ sint, est necesse, vt virtutes omnes mo-
rales sint colligatæ. Ideo iure dicebat Plato in primo de legibus claudam esse Fortitudinem ex
Plato. parte dextra, si superat dolores, succumbit voluptatibus. Sextò elucescit connexio, perpenden-
Sextum. do attinentia ad denominationem nobis per morales Virtutes competentem. Sentẽtia est Ari
stotelis in sexto Moralium Nicomachiorum, cap. 13. necnon in primo Rhetoricorum mora-
les virtutes esse huius conditionis, vt homo eis ornatus absolutè vir probus denominetur; adeo
quòd Vir Fortis, cum sit fortis, absolutè dicitur probus; similiter liberalis absolutè probus no-
minatur: at nemo vnquam absolutè probus diceretur, nisi absolutè virtutem omnem include-
ret. Quod confirmatur, quia homo vno vitio inquinatus, absolutè dicitur vitiosus & quia ne-
mo absolutè simul vitiosus, & probus dici potest; ideo necesse est, vt homo vna virtute prædi-
tus omni virtute sit ornatus, omnique vitio careat. Hinc dicitur: qui in vno est reus, in omni- C
bus præsumitur reus; & vna actio vitiosa innumeras probas fœdat & labefactat. Iure igitur Arist.
in sexto Moralium Nicomachiorum, cap. 13. dixit; in naturalibus Virtutibus fieri posse, vt inter
se separentur; in ijs autem, in quibus absolutè vir bonus nominatur, non posse. Septima conne-
Septimũ. xionis ratio sumitur ex prælectione, quam rectè explicauit Alexander in 4. Nat. quæst. cap. 22.
Nam prælectio in functione munerum virtutis principem tenet locũ, vt sæpe Arist. affirmat;
prælectio recta rectam sequitur consultationem, recta consultatio exposcit ut ducem rectam
finis expetitionem: at cui prælectio, consultatio, rectaque finis expetitio competunt, ut om-
nes competant virtutes necesse est. Octauum caput connexionis sumitur ex integritate perfe-
Octauum. ctioneque Virtutis, quod etiam declaratum fuit ab Alexandro in 2. de anima, cap. 41. nam in-
quit: Integrũ quiddam est ipsa virtus, absoluta, & perfecta; cuius partes sunt Iustitia, Fortitudo,
& aliæ; quæ non simpliciter virtutes, sed cum additamento, & circa hæc, simpliciter enim est il-
la integra: Et addit: Haud enim facile est (vt inquit Theophrastus) virtutis differentias ita secer-
nere, vt non inter se aliqua saltem in re consentiant atque conueniant; appellationes uerò ipsa-
rum sunt, ut communis usus appellat. Demum eadem uirtutum copula, fœlixque connexio cõ-
Confirmatio. firmatur ex sententia Pythagoreorum; & præsertim Metopi & Theages, qui tres statuebãt uir- D
tutis fontes: Scientiam, ad quam redigebant prudentiam; Potentiam facultati irascendi compe
tentem; & Voluntatem, cum qua prælectionem, & cupiditatem connectebant, & tunc consur
Fœlix triũ cõspiratio. gere virtutem existimabant, dum scientia, potentia & uoluntas unà rectè conspirant: at quicũ-
que horum trium congruente conspiratione fuerit præditus, ut omni uirtute sit honestatus ne
cesse est. Non itaque iniuria Aristo. morales uirtutes ita complicatas existimauit, ut una sine al-
tera consistere nequeat.

Dubia de Virtutum connexione. Cap. XL.

DVm Principia, Naturam, Conditiones, Muneraque uirtutum perpendimus, miram in eis conspirationem connexionemque inueniri iudicamus. At, dum ex aduerso humanam inspicimus imbecillitatem, uirtutesque in uarijs dispersas, & quasi diuulsa membra seiunctas intuemur; cogimur de ueritate ambigere, ac eas non ita necessariò esse coniunctas existimare: & præsertim; quia nos potius experientię, quàm rationi cogimur

A gimur adhibere fidem. Propterea asserebat Protagoras apud Platonem, multos extitisse uiros fortes, strenuosque militum duces; qui tamen vel intemperantes, vel iniusti fuere: vicerunt sua fortitudine viros, victi fuerunt ob intemperantiam a fœminis; vt legitur de filio Amilcaris, & de alijs innumeris. Similiter uice versa viros plurimos cognoscimus Temperatos, Iustos, Liberales, Magistratibus suæ Reip. optimè accommodatos, qui tamen, quoniam in terribilibus non sunt versati, sunt timidi & imbelles. Hoc ipsum affirmauit Plato in dialogo de Regno inquiens; Fortitudinem & Temperantiã, quanuis virtutis sint partes, tamen multis in rebus inter se pugnare. Id ipsum asseruit Aristot. in sexto Topicorum, loco 89. inqniens: Accidet autem hoc; si hic quidem ipsorum Temperantiam, & Timiditatem habet; ille autem fortitudinem, & prodigalitatem. Insuper id, quod experientia cognoscimus, ratione cõfirmare ualemus. & primò: Si uirtutum una sine altera consistere nequit, absolutè inferre licebit, neminem esse Virtute præditum; quia nemo apud nos reperitur, in quo aliquid non desideretur, in quo omne virtutum genus refulgeat, qui omni ex parte sit beatus; qui dicere ualeat, Peccatum non habeo. Præterea: Virtutum nonnullæ inter se pugnant, una repellit alteram, vt Liberalitas Magnificentiam, Honorisque moderata appetitio Magnanimitatem; adeò ut

Experientia Protagoras. *Plato.* *Arist.* *Ratio pro seiunctione virtutũ.*

B nec liberalis sit magnificus, nec honorem mediocrem moderatè appetens sit Magnanimus: Et nedum Virtutes, verùm etiam conditiones hominum pugnant cum conditione quarundã uirtutum: nam Viri Pauperes & obscuri, possunt quidem esse liberales, & honoris mediocris congruenter cupidi; at non Magnifici, nec Magnanimi. Id ipsum patet de Vniuerso Ciuilium Virtutum genere comparato cum genere Heroicarum, quæ seruari simul non possunt; cum Ciuiles relatæ ad Heroicas obtineant locum defectionis, & vnius extremi, quod cum eminenti medio non seruatur. Propterea Scotus Theologus insignis, & Philosophus acutissimus, in 3. Sententiarum, distin. 36. connexionem illam virtutum minimè necessariam affirmauit, idque his potissimùm rationibus demonstrauit: Primò considerando originem Virtutum. Nam habitus Virtutum more, iteratisque actionibus producuntur: at frequenter contingit, vt aliquis magis in actionibus unius uirtutis quàm alterius uersetur, magis ad unum quàm ad alterum actionũ genus sit facilis, magisque abundet instrumentis opportunitatibusque pro una quàm pro altera Virtutis actione: & quoniam homo actionibus temperantiæ nõ euadit fortis, neque actionibus fortitudinis temperans, sed fortis; ideo potest homo unam acquirere uirtutem, &

Opinio Scoti. *Rationes Scoti.* *Ratio prima.*

C non alias. Insuper idipsum ostenditur ex definitione uirtutum: si enim uirtutum connexio esset necessaria, etiam esset per se, & esset de ratione uirtutum: at inspicimus eam non accipi in definitione uirtutis; nec sequi definitionem eius; sed solùm denotari connexionem Virtutum Moralium cum prudentia sibi propria, non earum inter se: ea igitur connexio uirtuti competit ex euentu, & propterea potest non competere. Præterea ita argumentatur: Si pro constitutione Virtutis necessaria esset ea connexio, sequeretur, quòd quælibet Virtus esset ratio alteri ut esset Virtus: consequentia nota est; consequens esse absurdum ita ostenditur: si enim id esset, tunc aliqua esset uirtus, antequam esset uirtus: insuper nulla esset prima Virtus: demum nulla esset Virtus. Hæ consequentiæ ita facilè deducuntur: Nam si uirtus una non posset esse sine altera, temperantia itaque habebit a fortitudine vt sit virtus, & vice versa fortitudo a temperantia; quare fortitudo erit virtus, antequàm sit virtus: temperantia enim non est uirtus sine fortitudine: igitur oportet ut fortitudo prius sit uirtus; at ea non est virtus sine temperantia; fortitudo itaque erit virtus antequam sit virtus. Similiter sequitur quòd nulla erit prima uirtus, nec vlla in nobis prius altera generabitur; quoniam nulla reperitur, quæ alias non supponat. Demum sequitur, quòd nulla erit virtus: quia si vna non potest esse virtus, nisi adsint aliæ, & aliæ non possunt esse sine ea; vna igitur supponet alias, & supponetur ab eis, & erit prior ac posterior aliis & seipsa; quæ maximè pugnant, & simul seruari nequeunt: quare nulla erit uir-

Altera ratio. *Ratio tertia.*

D tus. Præterea perfectiones non uniuersæ, sed in parte sumptæ, ita se habent, vt vna possit esse sine altera; vt sanitas & pulchritudo oculi sine ea aurium: at uirtutes morales sunt perfectiones in parte, variæ enim varias perturbationes rectè componunt: una itaque non exposcit alteram, sed potest esse sine ea; præsertim, cum perturbationes non sint subordinatæ. His ac similibus rationibus nititur Scotus nodum & connexionem virtutum dissoluere; ideo colligens asserit, nec vnam Virtutem moralem cum altera esse necessariò iunctam, nec partem prudentiæ cum vniuersa Prudentia, sed solùm virtutem cum sibi propria & respondente prudentia esse colligatam; vt Temperantiam cum ea prudentiæ parte, quæ versatur in attinentibus ad Temperantiam. Nam actiones variæ varias exposcunt prudentiæ partes; & potest homo in attinentibus ad vnum actionis genus esse versatus, in eoque esse prudens, non autẽ in attinentibus ad aliud; ac ita potest una, & non altera morali uirtute esse honestatus.

Quarta ratio. *Cõclusio.*

A

Nonnulla explicantur conducentia pro ſolutione Difficultatis. Cap. XLI.

Primum quod accipitur.

QVoniam ſatis firmis rationibus conſpicuiſque anctoritatibus virtutum connexionem patefeci; propterea, vt aduerſas rationes valeam diluere, non nulla præacipienda duxi. Quorum primum eſt, Virtutem duobus modis poſſe nobis comperere; vel cum poſtrema ſua perfectione, vel cum diminutione & imperfectione aliqua. Dum de genere alicuius rei loquimur, debemus ſemper optimum, abſolutum, perfectumque illius generis inſpicere; id enim eſt finis, eſt perfectè & abſolutè tale, non permixium cum ſuo oppoſito: per id autem, quod abſolutè & perfectè eſt tale, uera, propria, & ſineera rei condirio cognoſcitur, quæ eſt regula cognitionis aliorum. Hoc ſeruauit Cicero agens de Oratore, Plato de Rep. Ariſtoteles de Demonſtratione, & ſimilibus: quare idipſum ſeruare debemus, dum agimus de

Alterum quod accipitur.

Virtute. Accipiendum ſecundò, ob cauſas in præcedentibus relatas nullam virtutem cunctis ſuis numeris poſſe eſſe abſolutam, niſi cũ cæteris iuncta ſit; mutuo enim ſe perficiunt, augenr, B

Tertium.

ſibique opem ferunt. Tertiò id mente repetendum memoriaque ſeruandum eſt, quod in præcedentibus etiam dixi, tribus præſertim modis poſſe in nobis Virtutes morales gigni: vel munere eminentiotum habituum; ac ita dieuntur contemplationem ſequi, & ex Naturæ, Diuinæque prouidentiæ fontibus hauriri: vel per conſecutionem, munere mutuæ connexionis earum; per cuiuslibet enim Virtutis actiones rectè paramur erga communem finem, nee perfectè exercemur pro una, quin exerceamur pro alijs; vel demum per ſe & primò, & id fit actionibus attinentibus ad virtutem illam vt contradiſtinctam ab alijs; & de hoc modo, tanquam de

Quartum.

proprio & per ſe primo, loquitur Ariſt. in 2. Moralium Nicomachiorum. Accipiendum eſt poſtremò: quòd, cum ad habitum virtutis requiratur firmitas & cõſtantia, ea nedum requiritur, vt a contrario non ſuperemur; verum inſuper, vt a nullo penitus a mediocritate reuocemur: Veluti Temperantia eſt habitus, quo tam conſtanter in voluptatibus moderamur; vt nedum a nimia voluptate, verùm neque a Timore, neque ab Auaritia, neque ab vllo alio a medio retrahi valeamus; alioquin abſolutè temperati non eſſemus. Hoc tamen verum eſt, quòd; cum pro Virtutis conſtantia ea duo requirantur, nempe vt neque a cõtrario neque ab vllo alio a medio reuocemnr; vnum tamen eſt magis proprinm, magisque de ratione ſingularum virtutum, ne C

Nos dupliciter delinquere poſſe.

ſcilicet a contrario reuocemur. Ex his conſtat primò actionum copula: ſecundò, quòd nos in attinentibus ad virtutem aliquam dupliciter delinquere poſſumus; vel primò, & ratione contrarij proprij eins virtutis; vel ſecundò, ob oppoſitum alterius Virtutis; vt qui per Iram, Timorem, vel Auaritiam a medio Temperantiæ recedit. Ex dictis etiam ratio conſpicua eſt, cur Virtutes imperfectæ ſeiungi a ſe inuicem poſſint, perfectæ nequeant. Ideo Ariſt. in 6. Moralium

Virtutes imperfectæ ſeiungi poſſunt perfectæ nequaquã.

Nicomachiorum cap. 13. dixit; Virtutes morales, ſiue potius Virtutum ſemina & inchoationes, quæ nobis per naturam competunt, poſſe ſeiungi; more autem confirmatas, nequaquam. Idipſum nos iudicare debemus de virtutibus more acquiſitis, imperfectis tamen, nec cunctis ſuis numeris abſolutis; de his quoque vera eſt ſententia Ariſtotelis in ſexto Topicorum concedentis Temperantiam cum Timiditate, & Fortitudinem cum Prodigalitate coniungi: Et quoniam in hominum genere vt plurimum Virtutes inueniuntur ſine poſtrema perfectione, propterea vt plurimum ſeiunctæ inſpiciuntur. Colligamus itaqne Virtutes vltima perfectione præditas neceſſariò eſſe iunctas, inchoatas verò & imperfectas nequaquam; & quoniam vt plurimum ſunt tales, ideo vt plurimum ſeiunctæ inueniuntur.

D

Tria alia explicantur pertinentia ad notitiam Connexionis Virtutum. Cap. XLII.

Attinentia ad Virtutes ſiit duplicia.

PRo exacta cognitione pertinentium ad connexionem virtutum tria adhuc explicanda ſuperſunt. Primum eſt, quòd attinentia ad moralem virtutem duplieis ſunt conditionis: nonnulla enim ſunt de interna ratione, & eſſentia earum; alia non ſunt de eſſentia, ſed extrinſecus cum virtute colligantur. De eſſentia virtutum ſunt conſtantia, ſcientia, prælectio, honeſtique deſiderium: externa ſunt, vt homo per naturam ad vnum potius quàm ad aliud actionis genus ſit facilis, vt magis abunder inſtrumẽtis vnius quàm alterius virtutis, vt magis per varias occaſiones verſetur in vno qnàm in alio actionis genere. Dum dicimus virtutes perfectas eſſe iunctas, id intelligi debet de illis, quæ ſunt de interna ratione virtutum, non de cæteris: Nam ſæpe accidit; vt in homine probo, quanuis virtutes ſint iunctæ, modò tamen vna modò altera magis fulgeat ob externa nuper relata. Propterea Hiſtoriarum monumentis quorundam celebratur Iuſtitia, aliorum Fortitudo, non nullorum Magnificentia, ac

ita de

A ita de singulis. Alterum, quod explicandum occurrit, est: num virtutes ita iudicari debeant colligatæ; vt, seruata inter eas proportione, ita æquè crescant & perficiantur, vt æquè seruata proportione dicuntur crescere singulæ partes uiuentis; quemadmodum asseruit Aristoteles in primo de Gen. & inter. Censuit D. Thom. in prima secundæ, quæst. 66. Art. 2. virtutes morales æquè crescere, & perfici; Ratio eius fuit, quia Prudentia est communis forma virtutum; ideo oportet, vt per eam seruata proportione medium in quauis materie virtutis rectè cōstituatur. Cui sententiæ subscripsisse visus est D. Augustinus in sexto de Tri. cap. 4. inquiens. Quicunque sunt æquales in Fortitudine, æquales sunt in Prudentia, Temperantia, & ita de cæteris: nam si dixeris eos esse æquè fortes, sed vnum præstare Prudentia; sequitur, quòd vnius fortitudo minus erit prudens, & propterea non æqualis: & ita se habet de reliquis Virtutibus. Plato in Protagora satis similem formauit rationem; adeò vt hac in re, quemadmodum in aliis multis, uideatur D. Augustinus sequutus fuisse Platonem. Hanc opinionem ego satis dubiam & minus probabilem existimo. Ratio est: quoniam virtus Prudentiam exposcit, Prudentia longo rerū vsu acquiritur; & quia homo frequenter magis in attinentibus ad vnum quàm ad aliud virtutis genus versatur, ideo potest magis in attinentibus ad vnam quàm ad aliam Virtutem euadere prudens, & propterea perfectius vnam quàm aliam Virtutem acquirere: quod experientia nos docet. Conspicimus multos versatos in Arte Militari, rectius pro eo actionis genere consulere, prudentioresque euadere, quàm pro alio; ac ita exactius assequi Fortitudinem, quàm Temperantiam; constantius expetere honestum in materie Fortitudinis, quàm Temperantiæ: Econtra nonnulli in ocio & in Reip. administratione educati, viri iusti, & pro ea parte prudentes euadunt; cum tamen fortitudine uideantur carere. Hinc ait Aristoteles Rerump. nonnullas rectè institutas esse ad Pacem, alias ad Bellum. Confirmatur: quia, si virtutes æquè crescerent & perficerentur; sequeretur quod, vt virtutes perfectæ, ita imperfectæ iunctæ ac complicatæ essent; quod non esse necessarium in præcedentibus patefeci. Ratio Diui Thomæ facilè soluitur. Dicebat virtutes æquè crescere, quoniam Prudentia est communis forma earum. Respondeo rationem dilui: primò; quia prudentia non est forma interna & propria earum, vt patefeci: secundò; quia potest Prudentia pro vna virtutis specie esse perfectior, quàm pro altera. Confirmationi sumptæ ex Diuo Aug. dico; rationem eius solùm ostendere, quòd facta comparatione fortitudinis vnius cum fortitudine alterius, & supposita earum æqualitate, necessariò sequitur vt Prudentia vnius hominis sit æqualis Prudentiæ alterius; at nō quod Fortitudo vnius sit æqualis Temperantiæ eiusdem: Possunt enim ambo æquè esse Fortes, & æquè Prudentes in materie Fortitudinis, at non in materie Temperantiæ; vt iam patefeci. Hinc etiā minus veram censeo sententiam Diui Thomæ in prima secundæ, quæst. 65. art. 1. ad quartum dicentis, non posse Prudentiæ rationem esse rectam in vna materie, & non in alia, quia agibilia sunt subordinata & complicata: adeò vt qui in vno delinquit, in omnibus delinquere dicatur: At hoc cum rationi, tum experientiæ aduersatur, vt patet ex prius dictis. Hinc nonnulli rectū consilium tradere valent in attinentibus ad bellum, quod non ita facere apti sunt in attinentibus ad Iustitiam & pacem. Et ea sententia (Qui in vno delinquit, in omnibus delinquere dicitur) solum uera est de illis, quæ sunt communia omnibus uirtutibus: ueluti; cum honestum quia est honestum sit finis omnium, ideo qui ab honesto per vitiosam aliquam actionem recedit, ratione recessus ab honesto in omni virtute delinquere dicitur. id tamen non est verum de propriis singularum Virtutum: insuper aliud est dicere quod præsumitur & dicere quod necessario sit. Tertium caput & postremum, quod considerandum est per iam dicta, ferè est absolutum. Id autem est: quòd; cum Scotus ex vna parte censeat Virtutes non necessariò iunctas, ex altera Diuus Thomas vnà cum Diuo Augustino eas esse complicatas affirmet; ambo verum aliqua ex parte tetigere: Virtutes cum Scoto, vt imperfectæ, & per ea quæ sunt propria singularum, & per extrinsecus concurrentia, non sunt necessariò complicatæ: Ex aduerso Virtutes perfectę, per communia capita connexionis, & per ea quę sunt de ratione eorum, necessario sunt complicatę, vt cum Platone Aristoteles & D. Augustinus existimarunt.

An virtutes seruata semper proportione crescant.

Opinio D. Thom. D. Augusti-nus.

Plato.

Reiectio. Ratio.

Experientia.

Confirmatio.

Diluitur rō D. Th.

Diluitur rō ex D. Augu. deprōpta.

Reijcitur altera sententia D. Tho.

Conciliantur Scotus cum D. Tho.

Diluuntur rationes, quibus ostendebatur Virtutes non esse complicatas, Cap. XLIII.

Ex declarata veritate facile modò est aduersariū rationum efficere solutiones. Asserebatur primo ex Protagora, ex Aristotele in sexto Topicorum, ex Experientia, frequenter Virtutes esse seiunctas. Dico cum Platone in eodem dialogo, necnon in eo de Regno, eas esse virtutes imperfectas, vel non re vera virtutes: veluti in Lachete feroces nuncupat Leones, at non fortes; ita feroces potius, quàm re vera fortes sunt multi homines: Ideo Arist. in 3. Moral. Nicom. varias retulit formas non veræ, sed apparentis fortitudinis. Vel itaque non sunt re vera Virtutes, vel sunt imperfectę: vel tertiò, si perfectæ fuerint, videntur

Diluitur ratio prima.

A errare verò modis innumeris. Præterea; Qualitates contrario præditæ propterea magis & minus recipiunt, quia eum contrario permiſcentur; virtus cum vitio permiſceri non poteſt; Secnnda. non enim recta ratio cum peruerſa, nec honeſtum cum eo qnod non eſt honeſtum permiſcetur; & ſi permiſcentur, abſolutè ratio deprauata, & actio vitioſa denominatur, & præſertim, quia in vno delinquens in omnibus modo aliquo errare dicitur. Præterea; Id, de cuius ratione eſt perfectio & abſolutio, non recipit magis & minus; Tertia. non enim omne, totũ, & perfectum, magis & minus ſuſcipiunt; quoniã minus toto nõ eſt totũ, minus omni & abſoluto nec omne nec abſolutũ eſt: At de ratione virtutis eſt perfectio & abſolutio: perficit enim id, cuius eſt virtus, & eius actionem: non itaque recipit magis & minus. Præterea Stoici vitia omnia eſſe paria ita oſtendunt: Quarta. vitium eſt poſitum, non in hac vel in illa, ſed abſolutè in declinatione a recto & a Scopo: quare quicunque ab his recedunt, abſolutè & æquè dicentur erraſſe; veluti abſolutè dicuntur in aqua merſi, quicunque vel vno vel decem pedibus ſub aqua ſunt poſiti. Quòd ſi vitia ſunt paria, longè magis pares erunt virtutes; tum quia contrariorum par eſt ratio: tum quia res, quò ſunt præſtantiores, eò magis in indiuiduo ſunt poſitæ: tum demum, quia virtutes ſui natura & conditione certæ, definitæ, proprioque termino circunſcriptæ dicuntur. Quinta. Inſuper: virtus eſt

B rectitudo, cum includat rationem rectam; eſt veritas, cum a vero pendeat; eſt ordo, cum per congruentia media ducat in finem: Quare; vt nil recto rectius, nil vero verius, nil ordine ordinarius, nil decenti decentius; ita nil bono melius, nil temperante temperantius, forte fortius, iuſto iuſtius excogitari poteſt: non itaque recipit virtus magis & minus; ſed vnicè contingit cum recta ratione conſentire, rectè agere, vero reſpondere, mediumque attingere: & qui exactè rectum deſerit, ſtatim obliquè meat, & in vitio eſt poſitus. Non itaque iniuria Stoici, aliique viri ſapientes virtutem in indiuiduo poſitam affirmarunt. Cum his videtur etiam eſſe Alcinous in Alcinous. lib. de doctr. Plat. cap. 26. inquiens: Abſolutæ profectò virtutes nec creſcunt vnquam, neque decreſcunt; vitia verò intendũtur, & remittuntur. Theages. Theages Pythagoreus in lib. de virt. inquit. Virtus eſt decorum, & quod conuenit fieri; cui nec adiectio, nec detractio conuenit: eſt media exceſſus, & defectus; extrema eſt, quia nec adiectione, nec detractione opus habet; &c. Hoc in loco conſiderare debemus: quòd omne id; quod in indiuiduo poſitum eſt, & caret ſuæ conditionis latitudine; habet hoc, vt & maximum & minimum dici poſſit. Ratio eſt, quia nec maius nec minus eſſe poteſt; vt non valet eſſe maius, dicitur maximum; vt non minus, minimum: ita

C punctum ſimul & maximum & minimum eſt: ſimiliter Deus eſt maximus, quia non valet eſſe maior; eſt minimus, quia ſi minor eſſet, nõ eſſet Deus. Ita conſtat Cardinalem Cuſſanum in lib. Sophyſma Cuſſani eliditur. de docta ignorantia leuiter ſcientiam ſubſtuliſſe, cum oſtendat & minimum eſſe maximum, & maximum eſſe minimũ; per quod iudicat ſe deſtruere Principia Scientiæ. At leuiter errat: quoniam, dum dicimus maximum uel minimum, denotamus id, quod conſiſtit in indiuiduo, quod diſtincta ratione eſt utrumque: ita uirtus, ſi in indiuiduo eſt poſita, ſimul erit maxima & minima, quod abſurdum non eſt. Hoc quoque de virtute affirmaſſe uiſus eſt frequẽter Ariſtoteles: Ariſtot. nam in 2. Moralium Nicomachiorum, cap. 6. inquit: De operibus iis, quæ perfecta ſunt & abſoluta, dicere conſueuimus; nec iis detrahi quicquam, nec addi poſſe: Inſuper addit; Rectè agere uno ſolo modo contingit: Et poſt pauca; Virtus igitur natura ſua & definitione eſt mediocritas, ratione autem rei optimæ & perfectæ eſt extremitas. Hæc indicant uirtutem non recipere magis & minus, ut conſpicuum eſt; non enim in perfecto, extremo, & ſummo magis & minus ſeruari poteſt; nam id, quod eſt minus, non eſt ſummum & extremum. Inſuper Ariſtoteles in 7. Phy. cont. XVIII. inquit Virtutem eſſe perfectionem. Auerroes id exponens ait: Perfectio eſt indiuidua; Auer. quoniam aliquid non eſt perfectum niſi in tempore, quo attingit perfectionẽ, quod

D tempus Indiuiduum eſt. Inſuper addit in calce, tum uirtutem, tum uitia eſſe indiuidua: & propterea non dari medium inter uirtutem & uitium, Præterea Ariſt. in prædicamento qualitatis inquit: Iuſtitia namque ſi dicatur magis & minus Iuſtitia, quidam dubitant; Iuſtitiam namque Iuſtitia non rectè aiunt magis & minus dici, nec Grammaticam, & ita de ſimilibus, Demum addit Ariſtoteles in 7. Phyſicorum ad uirtutem non eſſe motum, & in relatione eſſe poſitam: quę id ipſum indicare uidentur.

Quomodo Virtus recipiat, & non recipiat magis & minus. *Cap. XLV.*

Aſſerere abſolutè Virtutes morales in indiuiduo eſſe poſitas, nec ullo pacto intẽdi uel Virtutem recipere magis & minn. remitti, experientiæ, rationi, & auctoritati manifeſtè aduerſatur. Experientiæ primò: quia in nobiſmet experimur, & in aliis ſeruari inſpicimus, uirtutes, uirtutumq; habitus recipi per gradus: ac eos modò magis, modò uerò minus cõſtãtes & firmos eſſe: Oſtẽditur experiẽtia. ideo nõnullos magis, alios minus Tẽperatos, uel Iuſtos, uel Fortes eſſe dicimus; qđ honorũ gradibus

dibus designamus: Cum enim honor sit virtutis præmiũ & signum, non omnibus magistratus A
& leges æqualem honorem decernunt, nec omnes dicimus æquè dignos esse honore. Rationi quoque id ipsum aduersatur: Id enim, cuius principia, differentiæ, & affectiones recipiunt magis & minus, vt magis & minus recipiat necesse est: at principia, differentiæ, & affectiones Virtutum sunt huiusmodi; nam affectio virtutis est delectatio & gaudiũ, quo afficimur in obeundo virtutis munere, & id ipsum quoque est signum contracti habitus; id autem gaudium manifestè recipit magis & minus, cum quidam magis, alij minus actione proba lætentur. Insuper assuetudo, constantia, honesti desiderium, & similia, quæ constituunt virtutem moralem, apertè recipiunt magis & minus: Id ipsum patebit in calce capitis de omnibus conspirantibus ad constitutionem virtutis. Et propterea Aristoteles in prædicamento qualitatis ut ex se conspicuum profert, vnum dici altero fortiorem, iustiorem, & sic de cæteris; quamuis de virtutibus in se consideratis dubitet, an magis & minus recipiant. Similiter in 4. Top. loco.77. inquit: Vt si virtus suscipit magis, & Iustitia, & Iustus; dicitur enim Iustus magis alter altero &c. Cum itaque res sit dubia, pro ea explicanda considerandum est, quòd forma dupliciter potest considerari; primò in se; secundò, vt in alio recipitur. Si consideratur in se, & per ea, quæ sunt absolutè de ratione formæ & speciei, ita nulla forma recipit magis & minus. Ratio est: quia id, quod pertinet ad rei essentiam & speciem, est aliquid natura definitum, constans, & certum; veluti B
etiam est definitio eam explicans. Hinc rectè dicitur essentiã rei non includere gradus, in qua significatione omnes formæ in simplici ac inuariabili essentia dicuntur positæ: Et in eadem dixit Aristoteles in octauo Metaph. cont. 10. definitiones ac essentia rerũ perinde ac numeros se habere; quibus nil addi, & a quibus nil detrahi potest, sine varietate speciei. Ac ita etiã vniuersè vera est sententia Porphyrij, in cap. de differentia dictis, differentias magis propriè sumptas nec magis nec minus recipere; nam neque genus magis aut minus dicitur de eo cuius est genus, neque generis differentiæ, quibus diuiditur; ipsæ enim sunt, quæ vniuscuiusque rationẽ complent; esse autem vnicuique vnum & idem, neque intensionem neque remissionem recipit &c. Quòd si Auerroes in decimo Metaphysicæ com. 23. asserit differentias coloris recipere magis & minus, id solùm debet iudicari verum, quatenus in alio recipiuntur: vt etiam Aristoteles in octauo Metaphysicæ cont. 10. cõcessit rerum essentias & formas recipere magis & minus, vt recipiuntur in materie; hoc est habere gradus particularis inexistentiæ, non autem essentiæ absolutè. Verùm hæ formæ in se cõsideratæ duplicis sunt cõditionis: nonnullæ enim sunt, quæ nedum expertes sunt graduum essentiæ, verùm insuper naturæ earũ repugnant gradus inexistentiæ, per quos in altero recipiantur: & hæ uel sunt tales, quia de ratione earũ propria est vt sint indiuiduæ; veluti de numeris & figuris se habet, ideo Aristoteles in prædicamento qualitatis negauit figuras recipere magis & minus: vel tales sunt, quia sui perfectione adeò C
dominantur materiei; vt uel ex ea non pendeant, qualis est Mens hominis; vel si pendent, tamen ob sui præstantiam & imperium in eam minimè ab indefinita & inconstanti natura materiei habeant vt magis & minus recipiãt, quales sunt animæ mortales. Aliæ ex aduerso inueniuntur formæ, quæ quamuis suæ essentiæ gradus non includant, eis tamen minimè repugnant gradus indiuidui & inexistentiæ; qui tamen inter se sint eiusdem rationis secundum essentiã, per quos distinctos gradus in subiecto recipiantur. Insuper huiusmodi formæ, quæ per gradus in subiecto recipiuntur, dupliciter considerari possunt: primò secundum vniuersam suam latitudinem, ac ita recipiunt magis & minus: secundò cum relatione ad vltimam ac absolutissimam perfectionem, qua consideratione nec magis nec minus recipiunt; quoniam sic de earum ratione est, vt sint locum, perfectum, latitudine carens. His assumptis Difficultatem tribus assertionibus ita resoluendam censeo: Prima est; virtutem in se, & per attinentia ad essentiam suã, nec magis nec minus recipere: Altera est; virtutem in sua latitudine consideratam esse talem, vt ei non aduersetur in subiecto per gradus recipi: Postrema est; virtutem perfectã cunctisque numeris absolutam, nec magis nec minus vllo pacto recipere; cum qua vltima perfectione sola potius Mentis notione concipitur, quàm inueniatur in homine. Virtus itaque, vt in homine D
nata est recipi, suscipit magis & minus; & id ei conuenit ob multa ad virtutis constitutionem conspirantia. Et primò Ratione ducis, nempe Prudentiæ: quæ cum longo rerum vsu perficiatur, clarior & obscurior nobis competere potest. Secundò ob assuetudinem in eis actionibus, quibus virtutis habitus formatur; possumus enim in eis magis & minus, accuratius & negligentius versari, & ob id magis & minus constantes reddi in expetendo honesto. Tertio id potest oriri ex aptiore vel ineptiore dispositione recipientis; nam ob varietatem recipientis vario modo recipiuntur formæ. Quartò id euenire potest ex firmiore vel debiliore connexione cum scientia & sapientia: Nam Prudentia & Morales virtutes, dum complicatæ sunt cũ Scientia & Sapientia, firmiores sunt, vt euenit in Viro sapiente; at seorsum a Sapientia sunt, tanquam Statuæ Dædali solutæ (vt ait Plato in Menone,) quæ recedunt & fugiunt. Quintò id oriri potest ex connexione maiori uel minori cum alijs moralibus uirtutibus, de qua in præcedentibus verba feci. Demum oriri potest uirtutum intensio & remissio ex uarijs extrinsecus occurrentibus;

Ostenditur ratione.

Aristotel. Opinio propria.

Porphyrij locus explicatur.

Auerroes.

Formæ sũt duplicis conditionis.

Gradus essentiæ & particularis existentiæ.

Tres assertiones. Prima. Secunda. Tertia.

Cur Virtus in homine per gradus recipiatur. Ratio prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quintà. Sexta.

A tibus, veluti ex Naturæ siue Fortunæ muneribus, quæ sunt instrumenta virtutũ, & ex varijs op-
portunitatibus. Inde euenit, quòd virtutes Principum optimæ sunt, deterrima eorum vitia: ne-
dum, quia sunt duces, & exempla cæterorum; verum insuper, quia prædita sunt instrumentis,
quibus eorum habituum perficiuntur actiones.

Diluuntur rationes, quibus ostendebatur, Virtutes nec magis nec minus recipere. Cap. X L V I.

EX dictis in præcedente capite colligitur resolutio difficultatis, & dilutio aduersarum ra- Diluitur prima ratio.
tionum. Dicebatur primò, medium virtute attingendum esse indiuidum; & carere lati
tudine. Respondeo primo per fiduciariam reprobationem, concesso assumpto: quan-
uis enim medium sit vnicum & indiuiduum, tamen possumus erga illud vario modo
esse affecti; nam valemus firmiores & mobiliores, constantiores & inconstantiores esse. Re-
spondeo secundò per instantiam, asserens assumptum non omnino esse verum: quanuis
enim medium exactissimæ Virtutis sit vnicum & indiuiduum, Medium tamen virtutis cum
B latitudine sumptæ præditum est aliqua latitudine. Ideo dixit Arist. in calce secundi Moralium
Nicomachiorum. Qui paululum aliquid decorum egreditur, non est in vitio: dicitur tamen
id medium vnicè posse attingi, quatenus contradistinguitur a Vitijs, in quæ per vias varias mul
tifariam multisque modis labi possumus. Dicebatur secundò virtutem non posse cum vitio
misceri, ideo non posse recipere magis & minus, quod fit per mixtionem contrarij. Respon-
deo, non misceri virtutem cum vitio; sed virtuti conuenire magis & minus, per accessum ad
exactè perfectum, & recessum ab eo, in illa latitudine quæ est extra vitium: nam ea, quæ habent
medium per negationem, adeo vt subiectum valeat nudari extremis, veluti se habet de vo-
luptate & dolore, de virtute & vitio, ac similibus; non est necesse, vt remissio semper fiat Ratio secunda diluitur.
per mixtionem cum contrario; sat enim est, vt fiat per accessum ad contrarium. His accedit,
quòd virtus potest remitti ob nos; qui constantius vel inconstantius eam possidemus. Tertia
ratio ex eo sumebatur, quia perfectio & absolutio sunt de ratione virtutis. Respondeo: De
ratione virtutis in sua latitudine sumptæ est, vt perficiat id cuius est virtus, & actionem eius;
hoc autem recipit magis & minus, gradusque includit: At de ratione virtutis, vt absolutis-
sima est, proculdubio est vt exactissimè perficiat, ac ita gradibus caret. Addebatur quarto ex
sententia Stoicorum vitia esse paria: Respondendum est, eos in conspicuo versari errore. Pro Non semper remissio per contrarium.
C pterea Plutarchus in lib. de Stoicorum repugnantijs asserit, eos hac de re nedum malè sen-
sisse, verum insuper sibimet non constare, cum frequenter multa protulerint cum ea sen-
tentia pugnantia: Nam si vitia essent paria, perperam leges omnes aduersus vitia poenas sta- Tertia ratio.
tuerent impares: Insuper vitia sunt malum, non ens; præuaricatio, & recessus a bono; in
omni recessu consideratur distantia, & in omni distantia magis & minus: Et dum osten-
dunt vitia esse paria, quia posita sunt non in hac vel illa a medio declinatione, sed absolutè in
recessu & declinatione; Respondeo, Vitium vniuersè sumptum positum absolutè esse in re-
cessu & declinatione, at vitium vt maius vel minus positum esse in maiori vel minori decli- Rõ quarta diluitur.
natione: Adeo vt Vitia imparia sint; nedum ob materiem, in qua versantur, & extrinsecus, Vitia non esse paria.
quod etiam concedebatur a Stoicis; verum insuper intrinsecus per eorum gradus attinentes
ad inexistentiam, prodeuntes ex varietate modi prælectionis, necnon cæterorum quæ ad
patrandũ scelus conspirant: Veluti multi virginem non religiosam violarent, religiosam mini-
mè, alij maiori vitio correpti violarent vtranque; propterea nonnulli facilius, alij difficilius
D curantur. Dicebatur Quintò nil recto rectius, nil vero verius, nil decenti decentius, nil or- Diluitur ratio Stoicorum.
dine ordinatius. Respondeo, exactissimè recto, quale est rectum mathematicum, nil esse re-
ctius, decenti decentius, &c. at his in latitudine sumptis datur minus exactè recto rectius:
in mathematicis locum habet exactum & exquisitum, in rebus Ciuilibus minimè, vt inquit
Arist. in proœmio Moralium Nico. Insuper esto etiam, quod in eis non detur magis & mi-
nus: nos tamen ad illud medium exactum & exquisitum possumus vel constantius vel incon-
tius esse affecti. Erat etiam dubitatio de vero: Virtus enim moralis cum vero & cum virtu- Diluitur ratio quinta.
tibus rationis iuncta est; cum itaque verum non recipiat magis & minus, non videtur vir-
tus moralis posse recipere magis minus. Respondeo: Inquit Arist. in 4. Metaphy. cap. 4. fal-
sum recipere magis & minus: non enim similiter mentitur, qui quatuor censet esse quin-
que, vt qui mille: ita quoque de vero magis & minus certi nos esse possumus, valemusque
id distinctius & confusius cognoscere: Præterea constantius & inconstantius possumus ve-
rum sequi; non enim, vt erga verum, ita erga bonum sumus affecti; incontinens enim re- De Alcinoo, & Theage.
ctè iudicat, & malè agit. De Alcinoo & Theage, dico eos esse loquutos de exacta & perfe-
cta virtute, vt patet ex eorum verbis, de qua etiam loquebatur Aristoteles in secundo Moraliũ.

N Dubia

Perpenditur sententia Arist.

Dubia solùm est sententia Aristotelis in septimo Physic. cont. 18. & locus ille summopere turbauit Latinos expositores, nec (vt censeo) difficultatem rectè penitus sustulerunt. Et pro notitia considerandum ibi duplicem repeteri contextum: vnum Aristotelis, qui legitur in Græcis codicibus, & exponitur a Simplicio: alterum Themistij, qui cum videatur clarior, loco eius Aristotelis a multis legitur; vt Simplicius affirmauit, & ab Auerroe Latinisque expositoribus exponitur: Et quia verba Themistij supposita pro verbis Aristotelis, summopere differunt ab illis; propterea Auer. ea exponens nonnulla dixit satis dubia, & fortè minus vera. In contextu Aristotelis nil reperitur, quod difficultatem pariat, solùm in eo legitur: Eodem modo & in habitibus animæ, omnes enim hi in relatione ad aliud consistunt; & virtutes perfectiones, vitia verò defectus sunt &c. Quibus verbis solùm ait Aristoteles ad virtutem non esse motum, quia est ad aliquid: relatio enim motum sequitur, non autem est per se terminus motus, vt dicitur in quinto Physic. At dicet aliquis: Relatio in indiuiduo consistit, quare & virtus. Respondeo primò, nos ad eam relationem posse esse firmius uel leuius dispositos, vt dixi in præcedentibus: Addo secundò: dum fundamentum relationis recipit magis & minus, etiam relatio dicitur recipere magis & minus, vt asserit Aristoteles in prædicamento relationis. In coutextu Themistij supposito pro eo Aristoteles, & exposito ab Auerroe, alia leguntur, quæ non proferuntur ab Aristotele: nam legitur, quòd Virtus sit similis Circulo; ad quem non est motus, nec recipit magis & minus: Ideo Auerroes inquit nec uirtutem, nec uitium recipere magis & minus, & inter uirtutem & uitium non dari medium; inquit enim: Cum iste finis (nempe uirtus) fit indiuisibilis, etiam id, quod distat ab eo maximè (uitium scilicet) est indiuisibile, ac ita non est medium inter uirturem & uitium. Hæc tria ab Auerroe prolata de uirtute, de uitio, & de medio, satis dubia esse uidentur: Nam cum uirtus, tum uitium recipiunt magis & minus: & inter ea datur medium primò per negationem; puer enim nec uitio nec uirtute præditus est, ut patet ex post prædicamentis: secundò datur mediũ per accessum & recessum ab aliquo extremorum. Soluens tamen difficultatem dico primò, dicta Auerrois nullius esse momenti; quia ortum duxerunt ex eorum uerborum expositione, quæ censuit Auerroès fuisse Aristotelis, cum tamen ab eo nunquam prolata fuerint. Addo secundò, ea tria dicta ab Anetroe ita posse reddi uera; uirtus & uitium in indiuiduo consistunt, dum considerantur ut extrema: nam extremorum, si unum terminatum, alterum quoque terminatum est: Insuper in indiuiduo consistunt, dum considerantur secundum gradus essentiæ, nam eis carent, ut patuit in præcedentibus. De medio autem dico, inter uirtutem & uitium dari medium per negationem, insuper inter uirtutem exactam exactumque uitium dari medium per magis & minus: at non dari medium consurgens ex mixtione extremarum formarum formarum specie distinctum ab illis, ut datur inter album & nigtum; non enim uirtus cũ uitio permisceri potest. Ita posset defendi Auerroes; mihi tamen curæ est natura rei, & Aristoteles. Solutio cæterorum ex iam dictis conspicua est.

Dubitatio. Solutio. In dubium uertitur sẽtẽtia Auerrois.

Mutua comparatio moralium Virtutum in dignitate & præstantia. Cap. XLVII.

Dubitatio in tres partes distribuitur.

FVlgent profectò quasi stellæ Virtutes omnes, earumque radijs noster hic tenebrarum Orbis redditur illustris: quæ tamen earum magis fulgeat, Solisque instar ad cæteras se habeat, non facile est iudicare; uariæ possunt inter uirtutes fieri comparationes; & post habita Prudentia, de qua alius erit sermo, triplex inter Morales Virtutes nobis sese offert comparatio. Prima uertitur inter Iustitiam, quæ Vniuersa Virtus est, & cęteras uirtutes in parte consideratas. Altera: quia Vniuersa Iustitia dupliciter consideratur, & quatenus Iustitia, & quatenus uirtus; hoc est ut refertur ad habentem, & ad alios, ut in Quinto Moralium Nicomachiorum, cap. primo docet Philosophus; ideo, qua consideratione sit pręstantior, perpendendnm occurrit. Tertia cõparatio uersatur inter uirtutes in parte consideratas. Dum prima fit comparatio; proculdubio uniuersa uirtus, quæ etiam uniuersa Iustitia dicitur, partibus suis dignitate & splẽdore antecellit: Totum enim, ut totum, suis partibus præstat, nam totum, omne, & perfectum inter se conuertuntur, ut dicitur in procemio de cœlo. Et hoc præsertim de uniuersa uirtute uerum censeri debet; quia singulæ eius partes sibi mutuò opem ferunt, se uicissim perficiunt, & una sine cæteris consistere nequit. Vt igitur uniuersa corporis pulchritudo, uniuersaque sanitas, sanitati & pulchritudini partium præstat, Salusque uniuersæ Reipublicæ præfertur saluti; partium; ita Virtus uniuersa, uirtutibus in parte consideratis antecellit. Huius splendor & dignitas ex operum eius præstantia lucidissimè constat: Hæc enim ea est, quę leges condit, Rẹsp. format, Vrbes regit; cuius exemplar in Dei Prouidentia refulget; & in Naturæ operibus formata inspicitur: bonum autem quò est communius, eò est pra-

Comparatio inter uniuersam Iustitiam & uirtutes in parte sumptas. Virtus vniuersa est illustrior. Confirmatur eadem sententia.

A est præstantius;& iure ob sui præstantiam digna est,vt sola nomine perfectæ virtutis ab Aristo-
tele in quinto Moralium Nicomachio.cap.1.honestetur.De hac loquens Plato in Cratylo in- Arist. Plato.
quit, putasse quosdam Iustitiam esse solem; alios ignem,aut eius insitum calorem; nonnullos
Mentem;ab Anaxagora pro rerum secretione & ordine positam. Hanc Pythagoras dixit esse Pythagoras.
summam,ac Thesaurum omnium virtutum:cuius,vt perfectionem & absolutionem significa-
ret,eam octeno numero,qui est solidorum primus,circunscripsit:veluti etiam Orpheus & Ae- Orpheus.
gyptij per numina octo,& vniuersa antiquitas per ordinem octo sphærarum eam denotarunt. Aegyptij.
De hac Aristo.in quinto Mora.Nicom.cap.1.inquit,eã esse virtutẽ omnium dominam & Re-
ginam,ne quæ Hesperum,aut Luciferum tantam in hominum animis excitare admirationem. Turris triũ
Hæc est turris fortissima;cuius tres sunt anguli,honestè scilicet viuere, neminem lædere,ius angulorũ.
suum vnicuique tribuere; de qua legitur: Veritas de terra orta est, & Iustitia de cœlo pro-
spexit.Constat itaque vniuersam Iustitiam singulis moralibus virtutibus in parte consideratis
esse præferendam.

B *An Vniuerso Iustitia præstantior sit ratione Iustitiæ, vel ratione Virtutis. Cap. XLVIII.*

VNiuersa Iustitia cum sit re eadem cum vniuersa virtute, differt tamen ab ea ratione,
vt patuit in præcedentibus: ideo iure quæritur,qua ratione sit præstantior; num qua- Pro parte
tenus Virtus est,perficiens id cuius est virtus; vel potius quatenus est Iustitia, & ad Virtutis.
alios refertur. Nam suspicari quis posset,eam esse præstantiorem vt virtus est: quia
bona nobis competentia eatenus magnifacienda sunt,quatenus animum & internum homi-
nem perficiunt: at hoc ei comperit conditione & ratione virtutis, non autem Iustitiæ. Id ip-
sum patet ex fine: habitus enim ea ratione est præferendus,qua magis conducit fini: finis est fę-
licitas,quæ definitur;quòd sit actio perfectæ virtuti consentanea; non autem dicitur, Iustitiæ.
Præterea se Vincere,rectæ rationi se subijcere,optime se suasque actiones componere, est fun
damentum,& ratio; per quam omnia nobis competentia vertuntur in bonum,& cuius mune-
re erga alios rectè disponimur: at id nobis competit per habitum,vt obtinet rationem virtutis:
C Virtuti igitur,ut virtus est,& non vt Iustitia,principatus competit;immo Iustitia non alia ratio-
ne commendatur,nisi quia virtus est.Ex aduerso Arist.in quinto Mor.Nic.cap.1. habitum præ- Rõnes pro
stantiorem affirmat per conditionem Iustitiæ, quàm per conditionem virtutis: inquit enim. parte Iusti tiæ.
Hæc igitur Iustitia virtus est illa quidem perfecta,non tamen simpliciter neque absolutè, sed si
ad alterum referatur: Et post pauca. Et perfectissima virtus est, quia perfectæ virtutis vsus est:
ideo aũt perfecta est,quia qui ea est præditus,ẽt cũ alijs & erga alios,nõ secum solũ virtutem co
lere põt,pleriq;.n.in suis quidẽ rebus vti uirtutę possunt in ijs aũt,quas cũ altero contraxerunt,
non possunt:quocirca præclarè Biantis illud uidetur esse dictum, Magistratus virum ostendit.
Ac demum addit,Iustitiam esse alienum bonum: aliorum enim utilitati cousulit; nempe aut
Principis,aut Reip.aut Populorum: Deterrimus igitur ille habendus est,qui improbitate & in
se & in amicos utitur; optimus autem,non qui secum & sibi,sed qui cum alijs & erga alios Vir
tutem colit.Hæc Aristoteles;quibus ostendit & asserit conditionem Iustitiæ præferri conditio
ni Virtutis. Et confirmatur: quia gradum perfectionis ille potior censeri debet, qui cæte- Confirmatio.
D ros sequitur; progredimur enim e x minus ad magis perfectum: at non ualemus erga alios re-
ctè disponi,nisi nosmetipsos primò ut decet composuerimus. Insuper: Bonum eò est præ-
clarius,quo est communius: Virtus,ut uirtus, est bonum suimet; ut autem Iustitia, est bonum
familiæ,Vrbis,& Orbis.Præterea: Virtus eatenus maximè fulget, quatenus Regiam dignita- Alia ratio
tem præsefert: at cui dubium,quòd id facit conditione Iustitiæ? hac enim sola ratione Princi- Altera con
pem format, leges condit, magistratus instituit,Populorum incolumitati consulit,Vrbiumq; firmatio.
salutem parit. Et quemadmodum Sol maximè commendatur & colitur, non quia se tan-
tùm sua luce perficit; sed quia extrinsecus uniuersum Orbem illustrat: ita Habitus mo-
ralis conditione Iustitiæ cæteris præstat, quia pluribus sui partem facit, in cæteros suam lu-
cem effundit; adeò ut accommodatè Aristoteles hanc Vniuersam Iustitiam cum stella Vene- Cur vni-
ris comparauerit, eamque illi prætulerit; & iure prætulerit, cum potius similis sit Soli omni- uersa Iusti
bus cœli luminibus dominanti: ideo Princeps Iustus non secus populorum saluti est dica- tia stellæ
tus, ac Sol sit destinatus saluti Mundi. Et addere quoque non iniuria ualemus,Iustitiam So- Veneris pferatur.
le esse splendidiorem: quia Sol interdiu solum, Hæc etiam noctu refulget; Sol oculis cor- Princeps
poris tantùm,Hæc autem oculis Mentis: Sol diuturna præsentia obest, & sua absentia noctu Iustus Soli
prodest; Iustitiæ semper obest absentia, semper prodest præsentia.Propterea non iniuria Iusti similis.
tia fingitur Virgo,Iouis filia,in cœlo inter Leonẽ & Libram collocata;ut indicetur eam iunctã Iustitia So
habere æqualitatem & fortitudinẽ,ut Nigidius,Philosophus simul & Astronomus,affirmauit. le splendidior.

Quare colligamus Moralem habitum conditione virtutis esse origine priorem, nobisque ma- A
Nigidius. Cōclusio. gis necessarium; at conditione Iustitiæ esse priorem perfectione, & populis magis salutarem;
Diluuntur aduersæ rationes. Ex his constat solutio aduersarum rationum: Iustitia enim maximè nos perficit, cum nos rectè disponat erga alios, & antecedenti perfectioni ultimum perfectionis gradum adhibeat. Et quia addebatur, quòd Iustitia est magnificanda, quia virtus est: Respondeo, uirtutis nomen dupliciter vsurpari: primò, vt significat habitum cōtradistinctum a Vitio; & ita Iustitia virtus est, ac ut uirtus est magnificanda: secundò, vt significat rationem Virtutis contradistinctam a ratione Iustitiæ, in qua significatione ea reduplicatio falsa est; non enim Iustitia est magnificanda vt uirtus, immo potius vt Iustitia. Ratio sumpta ex fine, nempe ex fęlicitate, soluitur: quia dum definitur fælicitas, quòd sit actio perfectæ uirtuti consentanea; non accipitur uirtus vt cōtradistincta a Iustitia, sed ut eam amplectitur; nam ex actionibus Iustitiæ, vt Iustitia est, præser-
Principes fęlicissimi & infęlicissimi. tim Ciuilis fęlicitas consurgit: propterea Principum ut uitium deterrimum, miseriaque maxima est; ita eorum summum bonum, & Iustitia est præclarissima. Ratio autē postrema solùm ostendit virtutem conditione virtutis esse origine priorem, quod iam concessi. Verùm quia in præcedentibus patefeci virtutem vniuersam modo aliquo esse Amorem moderatum obiectorum perturbationis; qui moderatus Amor ratione principij poterat dici communis Tem- B
perantia, ratione medij communis Fortitudo, ratione finis communis Iustitia: siquis quærat,
Vniuersa Virtus qua ratione absolutè præstantior. qua harum quatuor rationum sit præstantior: Respondendum censeo, ratione amoris: quia sic per principium, medium, & finem effunditur; est spiritus & uita cæterarum rationum, & charitati proportione respondet: Secundo autem loco, ratione Iustitiæ; quia ratio finis præfertur rationi principij, & medij.

Comparatio inter Virtutes Morales in parte consideratas.
Cap. XLIX.

TRium, quæ nobis occurrebant, inter uirtutes Morales comparationum, duæ hactenus sunt absolutæ: de tertia modò agendum est. Dum inter se singulæ Virtutis partes com-
Pro præstantia Iustitiæ. parantur; variæ reperiuntur, quæ uicissim (humanissimè tamen) de dignitate contendunt. Iustitia Reginæ nomine honestata, iure cæterarum Regina esse uidetur, cum C
nos erga alios rectè disponat, Ciuilitati reddat aptissimos, Reipub. apprime utiles: ad quam Pietas, Religio, Sanctitas rediguntur; quibus nil humano generi optabilius, nil salutarius com-
Cicero. petere potest. Propterea iure Cicero in primo de Legibus asseruit, nil esse prestabilius, quam planè intelligi nos ad Iustitiam esse natos; neque opinione, sed natura constitutum esse ius, Hinc oritur, quòd Vniuersa Virtus nomine Iustitiæ tanquam præclarissimo cupit honestari; Iustitia enim Regibus & Imperatoribus adeò congruit, vt sola ad dominandum & imperandum nata esse uideatur: quare vt principum conditio ad cęterorum conditionem se habet, ita Iustitiam ad virtutes reliquas se habere putandum est. Hęc non solo Pacis tempore, non solo tempore Belli, sed tempore omni est apprime necessaria: Nec Iuuenibus tantùm, siue senibus, nec uni soli hominum conditioni; sed omni ætati, omnique hominum statui, & conditioni est vtilis. Et nedum Respublica, verùm nec paruus hominum cętus, nec parua domus, sine Iustitia consistere ualet. Et quid de his dico? cum inter latrones quoque aliqua Iustitię umbra refulgeat: alioquin dissolueretur eorum cætus: aufer Iustitiam ex pectore hominum, statim eos inspicies feris infestiores, ac Vrbes syluis syluestriores. Nunquam finem dicendi facerem; si prę-
Pro temperantiæ dignitate. stantiam, dignitatem, muneraque Iustitię referre vellem. At lustremus Virtutes cęteras. Temperantia multiplici ratione se cęteris pręfert, dignitatemque suam patefacit. Primo nomine: D
dicitur enim σωφροσύνη, hoc est prudentiam seruans, vt una cum Platone dixit Aristoteles in sexto Moralium Nicomachiorum, cap. 5. custodia autem prudentię saluberrima omnium esse debet. Insuper: quia Voluptatem maximè pertinacem fręnat; ac illam quidem, quæ omnium est uehementissima, & intimius hominem inuadit; ideo internum hostem dicitur uince-
Heraclitus. re ac fręnare: de qua Arist. vnà cum Heraclito in secundo Moralium Nicomachiorum, cap. 3.
Seneca. dixit, difficilius esse uoluptati obsistere quàm iracundię: & Seneca affirmauit; Magnum imperium regit, qui sibi ipsi dominatur; & fortior est qui cupiditatem uincit, quam qui hostem
Salomon. superat: & Salomon affirmauit, fortiorem esse expugnatorem animi expugnatore Vrbium. Hæc est virtus apprime necessaria; est fundamentum, ac tanquam Penu omnium Virtutum: hęc facit, ne ex homine labamur in iumenta: est habitus, quo decentia eligimus & serua-
Alcinous. mus: est ordo ac consonantia animę ad imperandum, & obediendum, vt dixit Alcinous.
Plato. De qua (vt ait Plato in Philebo) adagium illud pręclarum enunciatur, NIHIL NIMIVM:
Pythagoras. de eadem Pythagorę circunfertur sententia, semperque celebrabitur; Omnibus in rebus opti-
Orpheus. ma Temperantia: & Orpheicorū consensione, vniuersum Temperātia regit. Ideo iure optimo

Plato

A Plato in Charmide omnes ad temperantiã hortatur; præsertim tamen adolescentes, nobiles, & pulchros: Et affirmauit Auicenna, & cũ eo Arabum sapientiores, Animam temperatam posse dominari elementis, eaque mira quadam virtute ad libitum mouere; Nec defuere, qui sub anima temperata posse corpus seruari immortale existimarint, vel saltem summopere diuturnũ sanitas.n.est corporis temperãtia, quæ a temperantia animę cõseruatur. Nõ itaque iniuria Plato in Gorgia Pythagoræ sententiã approbauit, Omnibus in rebus optimã esse tẽperantiã: Cui nos; addere valemus; quòd, vt ex intemperantia primi parẽtis humana miseria fluxit, ita ex Temperantia ei opposita summũ hominis bonũ cõsurgere natũ est. At Fortitudo quoque nulli primũ videtur cedere locum; Si.n. Virtus in re ardua fulget, in maximè arduis versatur Fortitudo; cũ versetur in attinẽtibus ad mortẽ, quæ ex snĩa Arist. in 3. Mora. Nicom. est vltimũ terribiliũ, quã omnia naturæ interna cõmotione pro viribus vitare nitũtur: Fortitudo ad irascẽdi appetitum pertinet: qui eminentior est, & rationi proximior, quàm appetitus cupiendi. In hac Virtute gradus Heroicus maximè fulget: Heroes enim præsertim robore Fortitudinis supra humanã conditionem eleuantur. & Hercules ob eandem Virtutem a Priscis doctis in ordinem Heroũ fuit elatus, & iure profectò: Vir enim fortis cum Fortuna apud homines potentissima dimicat; eã prosternit, conculcat, & eneruat. Ideo dixit Seneca: Potest Fortis inuita Fortuna viuere, inui-

B ta mori. Fortitudo omnibus virtutibus vires, neruos, & robur præbet, & cum ea præsertim cõplicatus est honor: per eam enim uirtutem homines maximè iudicantur honore digni, ut per oppositum infamia. Sententia fuit Alexandri; nil fortibus esse indomitum, nilque ipsa natura munitum timidis tutum esse. Iure igitur Fortitudo suo robore cæteras uirtutes sibi subijcere uidetur. Magnanimitas tamen nulli se subijci permittit, omnibusque præstare nititur: idque uidetur assequi, quia nil magno animo præclarius, nilque eminentius excogitari potest: per reliquas Virtutes humana rectè componimus, per hanc ea despicimus, eiusque calcaribus excitati eleuamur ad Deum; eius munere Fortunæ bona ut uilia pedibus conculcamus, quæ tamen hominum genus tantopere admiratur & colit. De hac a Seneca Epist. 108. pręclara illa enunciatur sentẽtia. Hic est magnus animus, qui se Deo tradit: ecõtrario ille est pusillus, qui obluctatur, & de ordine mundi malè existimat; & emendare mauult Deos, quàm se. Magnanimitatis præstantiam lucidissimè expressit Philosophus in 4. Moralium Nicomachiorum, cap. 3. inquiens. Magnitudo animi magnis in rebus (ut & nomen ipsum declarat) elucere uidetur; & Vir magnanimus magnitudine est quidem summus, ac in honore uersatur, quod externorum bonorũ maximum est: insuper est Vir optimus & præstantissimus, atque etiam, quod in quaque Virtute magnum & amplum est, uiri magnanimi esse uidetur: quocirca uidetur animi magnitudo,

C quasi quoddam uirtutum omnium esse ornamentum, nam & maiores eas amplioresque facit, & sine illis constare nullo modo potest; atque ob hanc causam qui re ipsa magno sit animo, nõ facile reperias, quippe qui sine eximia quadam bonitate talis esse non possit. His uerbis & rationibus Aristoteles lucidissimum reddit Magnanimitatis principatum. At Liberalitas amplitudine suæ Magnificentiæ exornata, ei nõ cedit, uerùm potius se illustriorem nititur patefacere: quia si Charitas Theologicarum Virtutum est princeps; Liberalitas, quæ ex moralibus ei est simillima, cæteris iure optimo pręstare uidetur: Et pręsertim; quia nulla actione proximius ad Deum accedimus, eique similiores reddimur, quàm dũ liberaliter & magnificè alijs opem ferimus. Hæc est ea Virtus, qua cunctos nobis Regio quodam nodo deuincimus: quæ nutrit egenos, Virtutes alit, fortunæ bona in congruentem finem dirigit. Eius actionibus Dei & Naturæ est simillima: Deus enim sola sua immensa liberalitate Mundum creauit: Natura eius famula, cum pro viribus operetur, suaque munera rebus impartiatur, liberalitatem amplissime seruat. Hæc præferenda uidetur Iustitiæ; quia Iustitia aliena bona congruenter distribuit, liberalitas ue-

D rò distribuit propria, quod longè est difficilius. Et præsertim Magnificentia, quę culmen est liberalitatis, cæteris præferenda uidetur: quia reliquæ uirtutes omni hominum gradui & conditioni conuenire natæ sunt; hæc sola præclarissimum hominum statum & conditionem quærit, cum solùm splendidè natis, & fortunæ bonis opulentissimè ditatis conueniat. Demum liberalitas ea est, quæ Thesauros e manibus Fortunæ aufert, & tutissimè recondit: nam eius munere dicere ualemus; Hoc habeo, quodcunque dedi: Mansuetudo quoque, quamuis (ut eam decet) modestissimè cæteras sibi præferri inspiciat; dum tamen id facit, suæ simul præstantiæ conspicua edit indicia. Hæc ab iræ furore nos liberat; cui obsistere, ut frugiferum, ita apprime arduum est: Hæc homini est accommodatissima, quia eum retinet intra terminos rationis; quos transgreditur, quicunque ab ira rapitur; extra quos terminos nec quidem homo iudicari meretur: Hæc hominum cætus deuincit, quos Iracundia turbat ac dissipat: Hæc irascendi appetitum componit, quem rationis ministrum nobis natura largita est: Hæc demum paci, tranquillitati; & requieti est simillima; quibus nil homini gratius, nil dulcius, nil cum summo eius bono coniunctius excogitari potest. Constat itaque Virtutes singulas aliqua ratione sibi principatum satis probabiliter uendicare.

Auicenna

Pro fortitudinis præstantia.

Seneca.

Alexandri sententia.

Pro Magnanimitate.

Sententia Senecæ.

Arist.

Pro liberalitate & Magnificẽtia.

Pro Mansuetudine.

Opiniones nonnullæ de Præstantia Virtutum Moralium. Cap. L. A

Opiniones Variæ ex vario vitę genere ortę.

VT variæ Virtutum Moralium partes inter se de dignitate contendunt, ita variæ hominum conditiones varijs partibus principatum tribuunt. Viri in imperio & magistratibus constituti, Iustitiam præferunt: Milites, & Duces exercituum, Fortitudinem: Viri splendide nati & educati, Magnificentiam: Ciues, qui per gradus magistratuum euehi cupiunt, & ambitione ducuntur, Principem faciunt eam virtutem quæ in honore versatur: Demum modesti homines, & virgines rectè educatæ Mansuetudinem vel Temperātiam.

Plato.

Plato in primo de Legibus duo statuit bonorum genera; vnum humanorum, alterum diuinorum: In serie humanorum, primum locum tribuit Sanitati, secundum Formæ, tertium Robori & viribus corporis, postremum Diuitijs: In serie autem diuinorum bonorum, primam asserit Prudentiam, secundam Temperantiam, tertiam Iustitiam, quartam Fortitudinem. Quæ sententia dubia est: minimè enim Temperantia principatum obtinere videtur; cum ea Vim appetendi ignobiliorem (cupiditatem nempe) rectè componat, & perturbationem satis vilem moderetur.

Dubia aduersus Platonem.

Inquit doctissimus Ficinus in argumento eius dialogi: Si substantiam animę, puritatēque contemplationi necessariam spectes, Iustitiæ Temperantiam antepone; si humanam spectes consuetudinem, præpone Iustitiam. B

Ficini sententia. Dubitatio aduersus eum.

Quæ sententia dubia mihi est; Quoniam Iustitia non ob consuetudinem, sed sui natura & absolutè præferenda videtur; & præsertim, quia eodem in loco inquit Plato, ex Prudentia & Temperantia cum Fortitudine mixtis oriri Iustitiam: quare cum Iustitia Temperantiam includat, absolutè videtur ea potior. Insuper in eodem dialogo Plato quærens virtutem præstantissimam, quam primò inspicere debeat rectè instituęs Leges, commendat sententiam Theognidis Megarensis, qui dixit Fidem esse hanc, ac Fidem esse illam, quæ maximè in periculis & seditionibus fulgeat; quam Fidem asserit esse Iustitiam perfectam: adeò vt Plato primò videatur præferre Iustitiam, mox vero Temperantiam.

Plato secū pugnare videtur.

Propterea ex sententia Platonis dicendum censeo, Temperantiam eatenus præferri Iustitiæ, quatenus consideratur vt commune semen & fundamentum omnium Virtutum; ita enim facultate continet omnes: insuper, vt victoria summet. De qua dixit in eodem dialogo; Primam & optimam victoriam esse dico, vt seipsum quis vincat; & demum; quatenus paci simillima est, ad quam in eo dialogo censet pręsertim referendas esse leges. Ex aduerso autem Iustitiam absolutè esse præstantiorem, quia Temperantiam præsupponit, actiones edit præclarissimas, plurimisque salutares: adeo vt Temperantia facultate & virtute, Iustitia forma & actione sit præstantior. C Verum ex his ordo virtutum adhuc nō est conspicuus; & præsertim, quia Fortitudo videtur præferenda Temperantiæ.

De Principatu & Ordine Moralium Virtutum Opinio propria. Cap. LI.

Vtilis est virtutū de dignitate contentio.

PRęclara profectò censeri debet ea inter Virtutes de dignitate contentio, & summopere vtilis: cum ex præstantia earum ducat ortum, & pro hominis perfectione conducat. Et quoniam virtus omnis est Amor rectè cōpositus; ideo quo magis de Principatu contendunt, eò arctius & flagrantius se amplectuntur & diligunt: quare potius permittendum esset vt de dignitate contenderent; quam nitendum, vt concordi pace vna alteri cederet. Commendandę laudibusque efferendæ sunt virtutes omnes, nulla est negligenda; qui enim vnam negligit, omnes negligit, cum vna sine cæteris seruari nequeat: D Et præsertim id faciēdum est, quia vnaquæque aliqua cōsideratione principatū obtinet.

Singulę Virtutes aliqua ratione Principatū obtinent.

Nā Ratione externæ materiæ, in qua uersantur; quoniam optimum externorū bonorū est honor; Magnanimitas, quæ eminentissimè in eo uersatur, maximè fulget; eademque ad altiora nos euehit, cęterasque præsupponit: Ratione ardui & difficilis, in quo Virtus refulget; Fortitudo, quæ in ultimo omnium terribilium uersatur, cæteris præstat: Ratione necessitatis & fundamenti reliquarum uirtutum Temperantia omnibus antecellit: Ratione affinitatis & similitudinis cum charitate Theologicarum principe, Liberalitas, & Magnificentia magnificentissimè fulgent: demum Ratione affinitatis cum humana conditione, quatenus homo a feris Secernitur, Mansuetudo summopere commendatur: Ac ita distincta ratione unaquæque Principatum obtinet.

Quid colligere debeamus.

Adeo ut colligere ualeamus, Magnanimitatem omnium esse eminentissimam, Fortitudinem potentissimam, Magnificentiam splendidissimam, Temperantiam maxime necessariam, Mansuetudinem homini accomodatissimam, Iustitiam regiam & utilissimam. Verum quia ea absolutè optima censeri debet, cuius optima præ-

stantiæ

A stantiæ ratio competit; Ratio dignitatis præstantissima a fine præsertim petenda est: finis Virtutis est actio; actionum præstantissimæ illæ sunt, quæ ex Iustitia prodeunt: Iure igitur Iustitia absolutè principatum obtinet. Quòd iustitiæ actio optima sit, constat: nam munus eius est, actiones nostras erga alios componere, cæteros congruenter gubernare, dissipatos homines congregare, congregatos seruare; Respublicas, hominumque cum paruos, tum magnos cætus aureis ligamentis perstringere; prodesse omnibus, & obesse nemini, quod uirtutis summopere est proprium. Hæc sunt munera nedum saluberrima, verùm etiam communia; bonum autem quò est communius, eò est eligibilius. Id ipsum ex contrario patet: nam uir Iniustus uituperio & pęna dignus iudicatur, cum fœdati alijs Vitijs non adeò tales censeantur: Hæc ob sui præstantiam intra suos limites Pietatem, Religionem, Sanctitatemque amplectitur; quæ mentem Deo retribuunt, ad Deum nos euehunt, cum Deo nos fœlicissimè ligant. Insuper cū ea arctissimo nodo iuncta est amicitia, cuius utilitas & præstantia suo loco patebit. Esto igitur Iustitia Princeps; cui (si placet) succedat Fortitudo, qua ad Heroicam eminentiam eleuamur: quod præsertim approbandum erit, dum Magnanimitatem tanquam speciem quandam Fortitudinis considerabimus; est enim Magnanimitas eminens quædam animi fortitudo, qua uita & mortalia conculcamus. Plato eam postposuit; quia potius popularem quandam, quàm B Veram Fortitudinis formam considerauit. Sequatur tertiò Temperantia; cum sit reliquarum Virtutum fundamentum, sit apprime necessaria, & cum difficultate acquiratur. Fortitudo rectè componit appetitum irascendi præstantiorem, Temperantia appetitum concupiscendi, Iustitia exposcit rectam compositionem utriusque. Per hunc ordinem rectè seruatur id, quod sæpe nos docet Philosophus; in mortalibus ea esse potiora, quæ origine sunt postrema. Declaraui in præcedentibus in cursu compositionis nostrarum Perturbationum, in principio fulgere Temperantiam, in medio Fortitudinem, in fine Iustitiam. Iure itaq; modò de dignitate agēs, Primam posui Iustitiam, Secundam Fortitudinem, Tertiam Temperantiam, Quartum locum liberalitati & Magnificentiæ, Quintum Mansuetudini tribuere ualemus. Et hæc de mutua Virtutum moralium comparatione.

Prima Iustitia. *Secunda fortitudo.* *Tertia Tēperantia.* *Quarta Liberalitas.* *Quinta Mansuetudo.*

An virtute Morali valeamus non vti, vel malè vti. Cap. LII.

C CVm finis Moralium Virtutum sit vsus & actio, ac cętera fuerint declarata ad earum notitiam pertinentia; reliquum modò est, vt de vsu earundem aliquid dicamus. Sententia est Arist. in primo Rhet. nos cæteris bonis omnibus posse perperam uti, sola Virtute non posse malè uti. Insuper de eadem Virtute morali dicitur; dum nobis se offert occasio, nos minimè posse ea non uti: De quorum veritate iure optimo quispiam posset ambigere. Primò: quia si ea malè uti non ualemus, quoniam rectum sit de ratione eius; similiter nec habitibus mentis poterimus malè uti; cum rectum sit de ratione omnium, vt patet ex eorum definitionibus. Scientia enim est recta ratio Scibilium, Ars recta ratio effectibilium, & sic de cęteris. Pręterea dicitur in secundo Moralium Nicomachiorum; quòd quanuis habitus non sint in nostra facultate, actiones tamen semper in nostra facultate sunt positæ: quare homo Virtutis habitu prędıtus, potest male agere; & nedum non uti, verùm etiam perperam uti Virtute. His accedit, quòd etiam Arte non uidemur posse malè uti, quoniam Artifex non errat: Nam inquit Plato in primo Dialogo de Rep. Quare si rem ad uiuum resecas, nullus Artifex peccat: quisquis enim peccat, deficiente scientia peccat; huiusmodi autem non est artifex. &c. Dubię igitur sunt sententię illę duę primò prolatę. Soluens difficultatem dico, D dari aliquid commune Virtutibus moralibus & habitibus Mentis, dari insuper aliquid proprium. Commune est rectum, adeò ut per se nemo eis præditus erret: Artifex enim non errat ut artifex, sed uel ut uitiosus, vel ut imperitus Artis; quemadmodum asseruit Plato, & affirmauit Aristoteles, qui rectum sumpsit in definitione habituum Mentis siue rationis. Proprium autem est Virtutum moralium, quòd eis nec malè uti, nec non uti ualemus, sine oppugnatione & euersione earum: statim enim quòd vir iustus iniustum patrat facinus, vel cum debeat iustè agere, non agit; desinit esse iustus. & suam Iustitiam euertit. Ratio huius uarietatis est: quia de ratione uirtutum Mentis solùm est id rectum, quod ad opus pertinet; at non id, quod pertinet ad vsum; de ratione autem Virtutis moralis est utrumque rectum; Virtus enim in more posita hoc sibi proprium optat, vt sit regula congruentis usus nostri liberi arbitrij, cunctorumque humanorum bonorum; quod cęteris non competit. Et hoc elicitur ex principalibus definitionibus eius. Definitur enim quòd sit habitus, quo agimus quando, quantum, quomodoque oportet, ac ita cum cęteris circunstantiis: si igitur tenemur per eam agere quando, & quomodo opórtet; non ualemus, dum nobis se offert occasio, sine eius euersione uel non uti, vel malè illa uti. Insuper definitur, vt sit habitus,

Arist. *Dubitatio.* *Ratio prima.* *Ratio secunda.* *Ratio tertia.* *Artifex nō errat.* *Proprium Virtutum Moraliū.* *Ratio uarietatis.* *Proprietas Virtutis moralis elicitur ex eius definitionibus.*

tus, quo possumus, volumus, & agimus honesta; similiter vt sit habitus præeligendi honesta: A
cum igitur per huiusmodi uirtutem uelimus, teneamurque præeligere honesta; qui id non ser
uat, conditionem virtutis euertit. Id ipsum patet: quia definitur, quòd sit habitus nos rectè di-
sponens erga finem hominis, quod est honestum: at qui congruenter erga commune honestũ
est affectus, non ualet sine euersione suæ conditionis, vel media ad id honestum ducentia non
Cur una actio improba innumeras probas fædet. — præeligere, vel ad finem oppositum ea dirigere. Hinc oritur etiam, vt una sola actio improba
innumeras probas fædet & labefactet; id enim accidit ne dum ob virtutum connexionem, ve-
rum insuper quia euertit naturam & essentiam virtutis: euerso autem principio & fundamẽto,
euertuntur omnia, quæ ducebantur ex eo, Ideo Stoici solam Virtutẽ Moralem iudicarunt bo-
nam, quia ea sola non ualemus malè uti: cætera autem iudicabant indifferentia, quatenus per
Stoici. — congruentem vel præposterum vsum ex Virtute vel ex vitio prodeuntem nobis & bona & ad-
Diluitur prima ratio. — uersa reddi possunt. Ex ueritatis explicatione elicitur dilutio aduersarum rationum, Diluitur
prima; eò quia rectum est duplex: vnum vsus habituum; alterum non vsus absolutè, sed ordi-
Diluitur secunda. — natorum ad proprium scopum vel finem alicuius habitus: id primum soli competit virtuti in
more positæ. Diluitur secunda: quia, quanuis actio semper in nostra facultate sit posita, non B
propterea ita se habet; vt si improba fuerit, non euertat & labefactet habitum virtutis mora-
lis: de cæteris autem habitibus secus se habet; quanuis enim medicus malè vtatur Arte meden
Diluitur tertia. — di, non ob id desinit esse medicus. Addebatur tertiò, nos etiam Arte non posse malè uti, quia
Artifex non errat. Respondeo nos posse artibus malè uti: quia, quanuis artifex non erret per
se, potest tamen errare ex euentu malè vtens Arte, nec ob id desinit esse Artifex; vt desinit ho-
mo esse iustus, dum patrat scelus.

Celebres nonnullæ Sententiæ ad virtutes Morales pertinentes.
Cap. LIII.

VT illustri aliquo fine Gradum Moralium Virtutum absoluamus, ingenuosque iuue-
nes ad eas inuitemus; sententias nonnullas præclaras referam, partim ex alijs de-
promptas, partim a me excogitatas; dignas, vt continenter animo reuoluantur, me-
Sententiæ uariæ. — moriaque seruentur. Virtutis ea est vis & facultas, vt eius munere defuncti uiuant,
collocati in tenebris splendeant, depressi eleuentur in Cælum, ægri optimè ualeant, pauperes C
veris diuitiis abundent, serui sint Principes, impotentes potentissimi, humiles reddantur su-
blimes, ignobiles nobiles, deformes formosi, & demum infortunati euadant Fortunæ domini:
Vt econtra opposita Vitiosis per uitia competere conspicuum est, Non secus per Virtutem
homo Angelicam nanciscitur conditionem, ac per Vitium Angeli Lucis euaserint dæmones
tenebrarum: Virtus Mentis aciem purgans facit, vt tanti vnumquodque faciamus, quanti fie-
ri debet; ideo iure recti, & honesti mensura dicitur: Virtus monet; vt uel ea agamus, quæ sint
digna scribi; vel ea scribamus, quæ sint digna legi: Viro probo conscientia factorum egregio-
rum amplissimum Virtutis est præmium: Virtutis munere omnia vertuntur in bonum. Ideo
dixit Plato, viro probo nil mali, improbo nil boni contingere posse. Qui Virtutem venerãtur,
Deum venerantur & colunt; virtus enim vel Dei est imago, vel via ad Deum; vel potius utrun
que: Virtus est non cæcus, sed oculatissimus Amor, Amorisque nodus insolubilis; quo nobi-
scum, cum inferis, & superis vt decet colligamur, & a quibus decet dissoluimur. Cato suos mi-
lites ita hortari solebat. Si quid labore rectè facitis, labor citò recedit, benefactum seruatur:
si quid autem voluptate nequiter feceritis, perpetuò nequitia vobiscum manebit, uoluptas cito
euanescet. Si Ardua tibi videtur via virtutis, recordari debes nil præclarum apud nos reperiri
nisi arduum; nil sublime & preciosum, nisi sudore paratum; nil animo salutare, quod corpori D
non uideatur amarum. Quò cultus pro virtute paranda est laboriosior, eò fructus virtutis est
salubrior: Cum vnum viceris vitium, vnamue composueris perturbationem, recordare id ip-
sum de alijs esse faciendum: Ita pugnandum cum vitio, vt nedum non vincamur ab ipso, ve-
rùm insuper vt ipsum vincamus; quod assequemur, si inde suscipiemus occasionẽ bene agen-
di. Animo rectè affecto longe dulcius est superare vitium, quàm animo vitioso labi in uitium.
Vtilis valde est sententia Senecæ in Epist. Sic viue cum hominibus, tanquam Deus uideat; sic
loquere cum Deo, tãquam homines audiant. Magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis te-
stis assistit. Salutaris est ea celebris sententia: Viro probo nullum est maius Theatrum conscien
tia sua: Nil vetat, dũ viuis, te bene viuere; nilque vetat te bene mori: Qui corporis obsequitur
libidinibus, Insanis inseruit Tyrannis: Innocentia sola (vt cecinit Pindarus) spem optimam in
nobis parit, dulcissimũ uitæ solamen. Sentẽtia fuit Platonis: Animus immortalis nõ debet pro
breui hoc, sed pro vniuerso tẽpore esse solicitus: viro probo lex Deus est, improbo verò libido,
Probi sunt, qui sibimet imperare ualẽt; improbi uerò, qui nequeunt: Optima enim uictoria est
seipsum vincere, deterrimum autem quiddam a seipso vinci. Fœlicem ille ducit uitam, qui supe

rat

A rat uoluptatem; infęlicem uerò, qui superatur. Putandum est omnium oculos in nos esse conuersos, adeò ut uitia nostra neminem lateant: Et enitendum est tales nos reddere, quales uideri cupimus. Præclarius nobis erit a diuitiis non uinci, quàm Aiaci non vinci a ferro. Neque permittendum est, ut, cum exteriora nostra multis sua pulchritudine placeant, interiora interim sua deformitate displiceant. De uirtute rę uera in omni aduersa fortuna id ęnunciare ualemus, quod de Musis Boetius cecinit inquiens.

Has saltem nullus potuit peruincere terror,
Ne nostrum comites prosequerentur iter.

Verissima quoque censeri debet sententia Boetii quarto de Consolatione. In improbitate manentibus omnis fortuna pessima est, in probitate uerò omnis fortuna bona. Qui uiuens decipit alios, dum moritur, inuenit se a semetipso deceptum: si Deum derelinquis, ab eo derelinqueris; Et plus tibi prodest vnus Deus, quàm vniuersa cæterorum multitudo. Virtus ex Pythagoræ sententia est animi harmonia, quæ ex sententia Socratis omni harmoniæ corporum longissimè præstat. Propterea iure Ctesippus apud Platonem in Euthydæmo dicebat: O Socrates hospitum uoluntati meipsum committo, & si me magis etiam quàm nunc excoriare uelint,
B excorient; modò pellis mea non in utrem, ut ea Marsyæ, sed in uirtutem vertatur. Verum hominis ornamentum non est corporis concinnitas, sed animi virtus. Nam virtus semper ingenuo vultu serena est, simplex moribus, incessu grauis, vultu serena, genuino quodam pudoris colore suffusa, semper sui similis, verbis non blanda; ornata non auro, sed radiis diuini boni. Duces virtutis sunt uerum, & bonum: Præcursores Continentia, Tolerantia, Obedientia. Caput Sapientia, Oculi Prudentia, Crura Iustitia, Sanitas Temperantia, Robur Fortitudo, Manus Liberalitas, Lingua Fides, Pectus Religio, Collum Pietas, Cor Amor, Spiritus Charitas, Pulchritudo Sanctitas: Comites & Ancillę huius Regię dignitatis multæ sunt; ut Securitas, Spes, Tranquillitas, Lętitia, Reuerentia, Clementia, Benignitas, Modestia, Puritas, Misericordia, Dilectio bonorum, & similes. Virtus cum dicatur Virgo, est huius conditionis; vt quò pluribus sui partem facit, eò magis pudica & casta seruetur; derelicta autem ab aliis, contaminetur & fędetur. Virtus est parens nobilitatis: propterea qui Virtutem non diligunt, uel parentem spernunt, uel
C se non verè nobiles patefaciunt. Ex Pythagoræ sententia hæ sunt Anchoræ firmæ, Prudentia, Magnanimitas, & Fortitudo; eas nulla tempestas agitat. Hæc Dei est Lex; Virtutem solam esse, quę potens solidaque sit, cętera omnia nugas & ineptias. Stobęus in primo sermone, qui de Virtute est, Hymnum hunc refert, quem Aristotelis esse dicit, O Virtus ardua laboriosaque generi humano, pulcherrima vitæ inuentio; tuam, o uirgo ob Venustatem etiam mori in Gręcia optabile habetur, ac labores vehementes perpeti; Talem pectori in seris fructum immortalem, auro potiorem, & parentibus, & lenissimo somno. Tua equidem gratia Hercules Ioue satus, Lędęque filii multa perpessi sunt, suis factis quid possent declarantes: Tui quoque desiderio Achilles, atque Aiax Plutonis ad Regiam descenderunt. Tuam insuper ob amabilem formam Atarneę ciuem Solis priuauit luce, itemque decantabitur ob egregia facta, immortalesque ipsum euehunt Musæ Mnemosynes filię, quæ Iouis Hospitalis honorem & reuerentiam augent. Eundem refert etiam Diogenes Laertius in Vita Aristotelis. Sed cur tot de Virtute dico, cum ipsa solo nomine se
D omni sententia splendidiorem patefaciat?

Forma virtutis.

Virtus quo Virgo.

Qui uirtutē non colunt, non sunt nobiles.

Hymnus Aristo. pro virtute.

Finis Quarti Gradus.

FRAN-

FRANCISCI PICCOLOMINEI SENENSIS,

PHILOSOPHIÆ DE MORIBVS GRADVS QVINTVS,

De Virtute Mentis siue Rationis differendum proponitur. *Cap. I.*

Virtutis officium est eleuare ad Deum.

VIRTVTIS ea est Natura & conditio, ut per uarios gradus ad Principium primum ascendat, secum nos eleuet; nec unquam requiescat, quousque cum illo nos non coniunxerit: & iure optimo profectò. A Cum enim vniuersæ Virtutis Parens sit Deus; ea pro facultate parentem quærēs in eo solo requiescit, a quo uitam, Spiritum, Pręmium, postremanque recipit perfectionem: Ideo qui per gradus virtutis progreditur, ad Deum eleuatur. Vtinam autem, quemadmodum eleuatur virtus, ita acies meæ Mentis purgaretur & eleuaretur, adeò vt possem dignè pro meritis de ea verba facere. At quoniam erga virtutem desiderium quoque flagrans commendatur, propterea de virtute Mentis omni laude dignissima, potius eius amore incensus, quàm facultate paratus (ut instituto meo inseruit) mihi differendum propono. B

Virtus unà cũ ratione manauit a Deo.

Virtus; quæ rationi est affinis, & unà cum ratione manauit ex Deo; eatenus effunditur, quatenus extenditur ratio. Anima nostra est rationis particeps: uel quia nata est obtemperare rationi, de cuius uirtute cumulatè disserui: uel quia ex se nata est rationis munere fungi, de cuius uirtute modò differendum occurrit. Anima ex se rationis particeps; cum nuda sit omni habitu, ac ob connexionem cum phantasia facilè decipi & errare possit; iure optimo eget habitibus, quibus ornetur, formetur, congruēterque dirigatur.

Diuisio habituũ Mētis.

Habitus, qui Menti competere apti sunt, duplicis sunt conditionis: uel enim sunt tales, ut rectum sit de eorum ratione; uel ne. Si rectum de eorum ratione fuerit, uel sunt instrumentarii, uel principales.

Habitus Instrumentarii.

Instrumentarij in his uersantur, quæ nobis instrumenti loco a natura tributa sunt; oratione, scilicet, & ratiocinatione: & uersari possunt vel in sola oratione, C vt Grammatica; vel in sola ratiocinatione, ut Sophistica, Dialectica, & facultas Demonstrandi; uel in utrisque, vt Poetica, & Rhetorica: qui omnes habitus, quatenus Artes quædam sunt, rectum includunt.

Habit⁹ Principales.

Si uerò fuerint habitus Principales, vel dirigunt ad cognitionem veri, vel ad operationem. Si ad cognitionem veri: vel versantur in sola primorum Principiorum cognitione, & dicitur Mens siue Intelligentia; vel in pendētibus proximè, ex primis principiis, & complicatis cum ipsismet principiis, & dicitur Sapientia: vel in conclusionibus demonstratione ostensis, & dicitur Scientia. Si uerò dirigunt ad operationem: vel ea est actio, & oritur Prudentia; vel est effectio, & consurgit Ars.

Prim⁹ modus distinctionis.

Ex quo constat, omnem principalem mentis habitum, vel ad cognitionem veri, vel ad actionem, vel ad effectionem dirigere.

Secundus modus.

Qui habitus distinguuntur etiam distinctione rei, in qua uersantur: nam in re, quæ secus se habere non potest, ver- D santur Intelligentia, Sapientia, & Scientia: in re uerò mutationi & uarietati obnoxia, uersantur Ars, & Prudentia; & iure profectò: nam speculamur æterna; agimus autem & efficimus ea, quę nostrę facultati subiiciuntur, & mutationi sunt obnoxia.

Terti⁹ modus.

Insuper distinguuntur distinctione facultatum Mentis respondentium duplici illi generi rerum: nam duplex (vt ad rem facit) est mentis facultas, vt inquit Aristoteles in sexto Moralium Nicomachiorum, cap. I. Vna, qua res speculamur, quarum principia aliter se habere nequeunt; Altera, qua cernimus ea, quæ possunt secus se habere: ad ea enim, quę sunt distincta genere, intelligenda, etiam partes animæ paratæ sunt distinctæ genere; siquidem ex similitudine quadam ac affinitate cognitio eis competit: ea

pars,

A pars,quæ versatur in his, quæ secus se habere nequeunt, ἐπιστημονικὸν dicitur, altera verò λογιστικόν; hoc est sciendi una,altera ratiocinandi facultas. Hi sunt habitus,de quorum ratione est rectũ, & veritas. Ex aduerso alij Inueniuntur,de quorum ratione hæc non sunt: huiusmodi est Opinio,Existimatio,& Fides; valemus enim opinari & existimare etiam falsa, ac eis fidem adhibere:verùm Existimatio & Fides,vt necessitate carent,ad opinionem rediguntur.Hi postremi habitus virtutis nomine honestari non merentur:quoniam Virtus est perfectio eius,cuius est Virtus;perficere autem id solum re vera dicitur,de cuius ratione est rectum & verum : ideo de his Aristoteles in sexto Moralium Nicomach.minimè verba fecit, ibi enim de Virtute disserebat.

Habitus ex ui recti.

Dubia quædam de numero Habituum Mentis.
Cap. II.

B NVmerus habituum nuper relatus,cum diminutus,tum redundans esse videtur. Primò redundans, quia Aristoteles in sexto Moralium Nicomachiorum agens de habitibus Mentis prætermisit habitus instrumentarios;diminutus autem fuisset, si darentur huiusmodi habitus distincti a principalibus : ita etiam in calce primi Posteriorum enumerans eosdem habitus,de instrumentarijs nullum fecit uerbum. Insuper Opinio inter habitus numeranda non uidetur: quoniam habitus est firmus & constans, opinio contra est mutabilis valde & inconstans,non itaque est habitus. Præterea Sapientia non uidetur distincta a Scientia; ambæ enim ex necessarijs principijs cognitionem pariũt ac in eis uersantur, quæ secus se habere nequeunt. Ex aduerso ea distributio & enumeratio videtur diminuta:quoniam Philosophus in calce primi Post.inter habitus Mentis enumerat (præter scientiam, Sapientiã, Prudentiam,Artem,& Intelligentiam) etiam διάνοιαν, hoc est rationem. Insuper in primis verbis primi de Partibus animalium duos ponit modos habituum,scientiam, & παιδείαν; quam nonnulli peritiam,quidam experientiam,alij eruditionem dicunt : de qua ego mentionem nõ feci. Præterea in primo Magnorum Moralium, cap. vt. enumerans Virtutes pertinentes ad duplicem animæ partem expertem scilicet rationis,& compotem,inquit:Ex ea parte , quæ habet rationem,oritur prudentia, ἀγχίνοια, hoc est Solertia,Sapientia, εὐμάθεια, hoc est Ingenium, Memoria, & similes : Enumerat eo in loco Aristoteles Memoriam,Ingenium,& Solertiam; C quas ego prætermisi, nec ipsemet in sexto Moralium Nicomachiorum enumerauit, adeo ut suimet oblitus fuisse videatur. Demum est dubitatio de Sacra Theologia diuinitus nobis reuelata;non enim apparet, ad quem enumeratorum habituum redigatur. His difficultatibus nunc breuibus satisfaciam,nam latius hæc patebunt ex distincta singulorum habituum explicatione. Videbatur primò enumeratio redundans ob habitus Organicos,ob Opinionem, & Sapientiam. De habitibus Organicis dico, eos posse & enumerari & prætermitti. Enumerari possunt clarioris distinctionis gratia;quoniam re uera a principalibus distinguuntur, cum principalium sint organa:ita ab Aristotele in primo topicorum numerantur,dum agens de problemate dialectico inquit: Problema autem dialecticum est speculatio tendens vel ad electionem & fugam,vel ad veritatem & scientiam,aut per se,aut amminiculans his &c. Si tamen prætermittuntur,vt fit in sexto Moralium Nicomachiorum; nihil refert : primò ; quia nobis ea præsertim debent esse curæ,quæ in principem aliquem finem ducunt,per quæ organa etiam denotantur eis famulantia: secundò quia in tribus communibus finibus cum his conueniunt. Omnis enim habitus mentis vel ad actionem,vel ad effectionem,vel ad cognitionem tendit: Hi habitus organici ad effectionem dirigunt;docent enim efficere,& formare aliquid : & quanuis non propriè sint artes,quia non uersantur in externa materie,ad Artem tamen rediguntur, & iure D optimo a Priscis sapientibus inter Artes Ingenuas libero homine dignas numerati fuerunt. De Opinione dico eam enumeratam fuisse in calce primi Posteriorum, necnon de eadem factam fuisse mentionem in sexto Moralium Nicomachiorum:Et iure. Primò : quia etiam dantur opiniones ; quæ , quanuis ex necessarijs principijs non oriantur tamẽ firmæ & constantes sunt, quales sunt inueteratæ senum opiniones,illæ vulgi & anularum; quæ firmius hęrent sententię Populari,consuetudine uel exemplis confirmatæ,quàm conclusioni demonstratione ostensæ. Insuper dantur opiniones de rebus nonnullis , quarum certi esse non valemus, nec pro earum opposito formari possunt ostensiones : & propterea firmæ sunt, quanuis virtutis nomine non sint honestandæ. De Sapientia,quomodo distinguatur a Scientia,in eius explicatione patebit.

Enumeratione habituũ esse redundantẽ,

Dubitatio de habitu instrumentario.

Dubitatio de opinione.

De Sapientia.

Tandẽ esse diminutã.

Dubitatio de Diania

De Pędia.

De Solertia & ingenio.

De Sacra Theologia

Diluitur instãtia sumpta ab habitu instrumentario;

Diluitur dubitatio de opinione.

Diluuntur

Diluuntur rationes, quibus ostendebatur numerum habituum esse diminutum. *Cap. III.*

NVmerus habituum diminutus uidebatur: quia τῆς παιδείας, τῆς μαθήσεως, λογισμοῦ, καὶ διανοίας,
insuper Memoriæ, & Solertiæ nulla esset facta mentio; cum tamen nonnunquam
Habit⁹ rõnis ab Ari. uario modo numerati. ab Arist. inter habitus rationis numerentur. Pro quorum notitia considerandum
est, rationis habitus ab Aristotele uariis in locis modo uario pro uarietate occasionis fuisse enumeratos; nam in calce primi Poster. in calce secundi, nec non in primo Magnorum Moralium, cap. vi. enumerati fuerunt: præsertim tamen fidẽ adhibere tenemur 6. Moraliũ Nicomachiorum, quo loci data opera acuratissimè de illis uerba fecit: ex eo autem sexto elicitur distinctio in præcedentibus tradita, per quam dicta in cæteris locis sunt explicauda. In calce primi Poster. inquit Aristoteles: Reliqua uerò quomodo oportet distribuere & in διάνοιαν siue Cogitationem, & Mentem, & Scientiam, & Artem, & Prudentiam, & Sapientiam; illa quidem B
De Dianoia. Physici, hæc autem Moralis considerationis magis sunt, &c. Enumerat eo loci Philosophus
Faber. διάνοιαν, quam in sexto Moralium missam facit. Iacobus Faber eam redigit ad νοῦν hoc est Mentem, adeò, vt vox vna explicet alteram: quam sententiam non probo: quia Mens propriè denotat inspectionem primorum principiorum sine argumẽtatione, Diania uerò est cum ratione; vt cum alibi, tum in sexto Moralium Nicomachiorum, cap. 9. asserit Philosophus. Philoponus
Philoponus. (quem multi sequuntur) inquit Aristotelem per διάνοιαν siue cogitationem denotare habitum siue actionem Mentis, communiorem opinione & scientia propriè sumpta. Atqui ita exponunt, in conspicuo uersantur errore. Primò: quia absurdum est inter species numerare genus; non enim, dum animaliũ species numeramus, rectè dicimus eas esse Animal, hominem, equũ, & similes. Insuper: Qui huius sunt opinionis, fatentur quòd dum Aristoteles in ultimo cap. secundi Post. numerat λογισμὸν, ea voce id ipsum significet, quod in calce primi denotauit per διάνοιαν, at Aristoteles λογισμὸν numerare consueuit pro specie habituum, qui non semper sint veri, contradistinctorum a semper veris: quare perperam ea vox accipitur, vt communis, adeò
Opinio ꝓpria vt amplectatur etiam habitus semper veros. Propterea dicamus Aristotelem per διάνοιαν denotasse habitum, quo de singulis probabiliter valemus argumentari; qui opinionem parit, & contradistinguitur a cæteris habitibus, de quorum ratione est rectum: ad quem habitum pertinet
Explicat locus ĩ calce primi post. λογισμὸς, hoc est ratiocinatio, tanquam uia; & opinio, tanquam terminus: ac ita rectè explicare C valemus Aristotelem in calce secundi Poster. dicentem. Habituum rationalis animæ, quibus
Explicat locus ĩ calce secundi post. verum enunciamus; nonnulli semper sunt veri, vt Scientia & Mens, alii suscipiunt falsum, vt opinio & λογισμὸς, &c. Hæc duo postrema Aristoteles in calce primi Posteriorum per διάνοιαν communi nomine denotauit. Hæc veritas elucescit per ea, quę protulit Aristoteles in primo
Confirmatio. cap. sexti Moralium Nidomachiorum, quo loci dixit λογιστικὸν, hoc est ratiocinandi facultatem in his uersari, quæ secus se habere possunt. Missas fecit Aristoteles in calce secundi Poste. Prudentiam & Artem; quia loquebatur de habitibus, quibus uerum enunciamus: ad Prudentiam, autem & Artem pertinent propriè, non enunciatio ueri, sed actio & effectio: Missam fecit etiã Sapientiam, quia modo aliquo ex scientia & Mente conflatur. Quòd autem verum sit id quod dixit, διάνοιαν siue cogitationem includere ratiocinationem, asseritur ab Aristotele in sexto Moralium Nicom. cap. 9. quo loci uerba faciens de consultatione; cum manifestasset eam non esse sagacitatem, non scientiam, nec opinionem; addit: διανοίας ἄρα λείπεται, hoc est: Reliquũ igitur est; vt consultatio sit ipsius cogitationis; hęc enim nondum enunciatio est &c. Pertinet itaque consultatio ad cogitationem; consultatio autem est ratiocinatio quędam, per quam in-
Lambini error. ferentes aliquid, id enunciare dicimur. Et considerandum, quòd locus ille a Lambino perperam interpretatur; inquit enim: Cogitatione igitur est inferior, &c. Adeò vt sententia sit D consultationem esse inferiorem cogitatione; at hoc ad rem non facit: non enim Aristot. tunc de prętantia consultationis loquitur, sed considerat, ad quid pertineat: Et verba, quę sequuntur nequaquam eius sententię sunt consentanea; addit enim Aristot. Hęc enim (nempe cogitatio) non est enuntiatio, sed uia ad eam, vt etiam consultatio. Pręterea Arist. utitur signo illationis: at id, quod de pręstantia dicitur, nequaquam Arist. poterat ex dictis colligere: Verùm inquit Lambinus verba gręca, & modum illum loquendi id significare; non autem illud, quod ego approbaui. Errat proculdubio. Inquirit enim tunc Aristoteles, cuius sit consultatio: & cum dixisset quod bona consultatio non est opinio recta, nec scientia, addit; Reliquum igitur est cogitationis, nempe vt sit: Solùm debet subintelligi verbum substantiuum, cuius paulo ante fecerat
Colligitur solò principalis difficultatis. mentionem; & mos est Gręcorum frequenter id subintelligere. Iure igitur Aristoteles in sexto Moralium Nicomachiorum διάνοιαν, & λογισμὸν inter habitus rationis non enumerat, cum tũc loquatur de habitibus semper rectis, qui uirtutes sint: numerat autem in libro Posteriorum;
De pędia. quia latius considerat habitus, nec eos contrahit ad semper rectos. Altera dubitatio erat de

Pędia; de qua quid sit dicendum, in progressu latissimè patebit: Nunc breuibus dico; eam di-
A stincta consideratione partim redigi ad disciplinam instrumentariam; partim ad opinionem;
partim non esse habitum, sed uiam ad illum. De Solertia, quam ἀγχίνοιαν nuncupat Philoso- De Solertia.
phus, dico; eam non esse habitum mentis a cęteris distinctum, sed congruentem animi consti
tutionem pro inueniendo medio, partim nobis per Naturam competentem, partim per disci-
plinas Logicas; ac, ut ad habitum pertinet, redigi ad instrumentarios: Nam Aristoteles nomine
habitus nonnunquam etiam eorum partes denotauit, ut constat ex sexto Moralium Nicoma-
chiorum, cap XI. quo loci γνώμην siue sententiam, & σύνεσιν habitus nuncupat. De εὐμαθείᾳ, hoc
est Ingenio, & Memoria, in enumeratione habituum mentionem facere non debuimus; quo-
niam (vt conspicuum est) non sunt habitus mentis: immo ad mentem non pertinent, sed potius
ad Phantasiam, cui iuncta est Memoria. Nec mirum est, si in Magnis Moralibus inter uirtutes
mentis unà cum sapientia numerantur; illi enim libri sunt concisi ualde, non emendati, nec ap-
probati ab Aristotele. Quòd si etiam locum illum probabiliter tueri uellemus, dicendum esset;
Aristotelem non habitus solos dinumerasse, sed omnia conspirantia ad habitum, & facilem
adeptionem eius: & nedum habitus studio acquisitos, uerùm etiam eos, qui per naturam no-
B bis competunt; e quorum genere est memoria, & ingenium; quę quamuis prӕsertim ad Phanta
siam pertineant, vel ex ea oriantur; tamen proximè inseruiunt adeptioni habituum mentis, &
seruant illos: Mens enim ex sententia Aristotelis nil tanquam subiectum recipit, nec seruat; sed
hoc est munus Phantasię, ut suo loco patebit. De sacra Theologia diuinitus reuelata sermo esse
non debet, quoniam nunc loquimur de habitibus studio & ratione comparatis. Ex his constat,
diuisionem ac enumerationem uirtutum mentis nec diminutam nec redundantem esse: con-
stat insuper, de quibus primò vniuersè, mox singulatim verba facere teneamur: ea autem sunt
Opinio, παιδεία, Fides, Intelligentia, Scientia, Sapientia, Prudentia, & Ars.

Ad quem pertineat de Virtutibus Mentis verba facere. Cap. IIII.

CVm apparuerit, quӕ sint Virtutes illӕ, quӕ quintum hunc constituunt gradum; iure
optimo quis dubitare poterit, ad quem pertineat de eis verba facere: & pręsertim,
C quia Aristoteles sibi constare non uidetur; nam in calce primi posteriorum inquit. Arist. non uidetur sibi cõstare.
Reliqua autem quomodo oportet distribuere, in διάνοιαν siue Cogitationem, & Men
tem, & Scientiam, & Artem, & Prudentiam, & Sapientiam; hӕc quidem Physicę, illa verò E-
thicӕ considerationis magis sunt. Mox hoc seruare non uidetur; in physicis enim de nulla ha-
rum virtutum videtur agere; in sexto autem Moralium Nicom. agit, non de horum parte, sed
de omnibus. Confirmatur dubitatio, quia in primo Magnorum Moralium, cap. 33. dubitans
hac de re Philosophus inquit: Dubitare quis poterit & admirari, quòd locuturi de moribus, ac
de Ciuili negocio, de Sapientia verba faciamus. Soluens ait. Primùm hac de re non videtur
esse aliena consideratio, quoniam (ut diximus) sapientia Virtus est; Insuper fortasse Philosophi
est de his considerare, quӕ in eodem fuerint; ideo necesse est, cum de his loquimur, quӕ in ani-
ma sunt, de omnibus verba facere, est autem in anima sapientia, &c. Ait itaque ad philosophiã
de moribus pertinere de omni Virtute differere, non autẽ de nonnullis tantùm. Prӕterea res
dubia est: quoniam Sapientia & Intelligentia neque ad Ciuilem philosophum, neque ad Physi-
cum pertinere videntur, ad quos reiecit horum considerationem Aristoteles in calce primi
Posteriorum; sed ad Diuinum potius; nam Metaphysica est sapientia, & intelligentia, vt conspi
D cuum est, & est communis iudex omnium habituum mentis. Hӕc sunt, quę rem hanc dubiam
reddunt. Expositores uaria dicunt. Inquit Philoponus in calce primi Poste. ad ciuilem per- Philopon.
tinere Prudentiam, & Artem; Ad Metaphysicum Intelligentiam, & Sapientiam; Ad physicũ,
& logicum scientiam, rationem, & opinionem: Insuper addit, Aristotelem eo in loco per phy-
sicam denotasse etiam Metaphysicam. At non uideo, cur ad Moralem de Arte potius In dubium uertitur sẽtentia Philoponi.
quàm de cęteris habitibus pertineat verba facere; non enim Moralis in attinentibus ad effe-
ctionem, sed in attinentibus ad actionem versatur. Insuper Metaphysicus, vel in habi-
tibus mentis non versatur, cum non pertineant ad suum subiectum; vel si in eis uersatur, vi-
detur vniuersè vt Princeps cognoscere omnes, eos distinguere, & inter eos comparatio-
nem facere; vt fecit Arist. in sexto Metaphy. & in procemio primi. Nec uidetur rationi
consentaneum, quòd Aristoteles tam impropriè usus sit nomine physicę. Propterea di- Opinio ppria.
cendum censeo, habitus omnes pertinere ad Logicum; considerando saltem modum & in- Qũo oẽs habitus ptineãt ad Logicum.
strumenta, quibus acquiruntur: propriè tamen ad eum pertinere Scientiam, & Opinionem,
quia omnis argumentatio vel scientiam firmam & constantem, vel opinionem parit. Insuper
omnes pertinere ad Physicum: quoniam ad eum pertinet loqui de anima, de eius facultatibus,

& operi-

Qūo oēs ptinent ad physicum. Qūo pertineant omnes ad Ciuilem.

& operibus;ex quibus vel in quibus prodeant,vel recipiunt habitus.Ita in calce 2.de anima sermo est deOpinione,Sciētia,& alijs habitibus saltē uniuersè sumptis: & in tertio declaratur,quo modo anima fiat omnia, & sit principiū cognoscendi & operādi: Pręsertim tamen, & magis propriè ob consimilitudinem versatur physicus in attinentibus ad contemplationem. Pariter Ciuilis Philosophus tenetur omnes habitus cognoscere: Cum enim eius officium sit humanas actiones componere,hominemq; ad summum bonum dirigere,quia ad summum bonum cōspirant omnes habitus mentis;propterea omnes tenetur cognoscere: Id ipsum etiam tenetur facere,ut ordinem statuat inter hominem gradus & conditiones, eas inter se comparet, honores rectè decernat,statuat cui disciplinę & quousque danda sit opera; vt dicebatur in procemio Moralium Nicomachiorum:Demum id efficere debet, vt valeat utrumque summi boni gradum cognoscere,& inter se comparare: quorum unus in actione, alter in contemplatione est positus; quod seruauit Aristot.in x.Moralium Nicomach. Ex quo constat, quòd non penitus ex euentu (vt perperam nonnulli dicunt) Aristoteles in 6.Moralium Nicoma. de cunctis habitibus verba fecit: Præsertim tamen tenetur verba facere de prudentia, quoniam ea propria est

Explicatur Locus in calce primi poster.

Ciuilis scientiæ.Ex his constat,quomodo explicanda sint verba Aristo. in calce primi Posteriorum supra relata: dum manifestat,ad quas disciplinas enumerati habitus pertineant: inspexit [B] enim id, quod propriè & præsertim ad distinctas disciplinas pertinet: ac insuper uariis scientiis potius varia delegauit ad enumeratos habitus pertinentia, quàm uarios & distinctos habitus; de singulis enim in uariis scientiis uaria considerantur.De Metaphysica mentionem non fecit, quoniam ad eam minus propriè pertinent:cum nec Animam, nec Virtutes, nec organa, per quæ acquiruntur,consideret; Sed solùm ut domina uniuersè cognoscat habitus omnes, præscribendo eis proprios terminos. Nam quanuis Metaphysicam sit sapientia,includens intelligentiam,& modo aliquo scientiam:hoc parum refert:aliud est enim esse aliquid,& considerare illud;nam considerare Virtutes ut habitus Mentis, vno vel altero modo comparandos, nequaquam est officium Metaphysicæ.

Quid sint Virtutes Mentis, siue Rationis.
Cap. V.

Lis inter Aristot. & Platonem. Opinio Platonis.

CVm Virtutes Rationis,quæ explicandæ occurrunt,enumeratæ sint; Quid sint, modò [C] declarare tenemur:nam quòd sint,nemo inficiatur. Qua de re nec Plato cum Aristotele idem sentit, nec Aristoteles sibi constare uidetur. Plato; qui cuncta a primo principio per ideas,rationes,& semina manare existimauit; fundamentum & essentiā horum habituum censuit esse ideas mentis,& rationes animæ,insertas in essentia vtriusque;cōcurrente tamen excitatione ab externis obiectis,per quam promerentur ab anima idola rationū,quæ per memoriā seruarentur: habitū tñ in regressu animæ in seipsam per rōnes,ac incōnexione rōnū cū ideis mentis, esse collocatū existimauit, ut latius alibi explicabo.

Contra Platonem.

Quæ sententia reiicienda est:uerè enim hominis anima nuda est omni habitu & forma, cum sit nata omnibus indui,cum sit potestate penitus,cum sit ad opposita facilis;nec tam facile deciperetur, si ueritas & rectum inserta essent in essentia eius.

Aristot.

Rectius itaque Aristoteles nec per internas rationes, nec per ideas competere nobis Virtutes rationales existimauit. Verùm adhuc ex opinione

An uirtus sit relatio.

Aristotelis quid sint non constant: Nam in 7.physicorum cont.20.loquens de habitibus mentis siue rationis inquit,eos esse relationes,& propterea ad eos non esse motum: At ex aduerso in prædicamento qualitatis habitum & dispositionem qualitates esse affirmat; & in calce eius prędicamenti ait genera esse relationes,& ad aliud referri, species uerò esse qualitates: adeo ut [D] anceps fuisse uisus sit,& sibimet parum constans.

Cōmunis solutio.

Communis solutio est, quòd habitus mentis uaria consideratione sint & qualitates,& relationes:sint qualitates,ut sunt formæ, quæ mente, vt fundamento nituntur:sint relationes, ut ex relatione obiecti ad facultatem consurgunt: ac insuper,ut eorum nomen,& pręsertim nomen generis præsefert relationem ad id, cuius sunt habitus,nam scientia scientis scientia dicitur.

Reiicitur Habitus & virtus non sunt qualitates. Rō prima. Secunda. Rō tertia.

Hęc sententia uera non est. Primo;quia,ut alibi patefeci,re uera habitus non est species aliqua qualitatis ab aliis distincta, cum solùm relationem & constantiam superaddat. Insuper;quia ratio Aristotelis in 7. physicorum inanis redderetur, Vult ostendere Philosophus in Mente non esse alterationem: & id probat,quia sciens maximè ad aliud refertur:at si scientia aliqua consideratione esse qualitas mentis, ea ratio esset inanis: quia dicerem in ea esse alterationem,quatenus scientia qualitas est. Pręterea: Si Virtutes rationis sunt qualitates,quę in Mente recipiantur,falsa esset sententia Aristotelis in 7.physicor.cont. 20.dicentis. Vt igitur dormiens cum excitatur non dicitur factus sciens, quanuis prius non ualuerit uti scientia,sed solo impedimento remoto sciens apparet:ita quia principio acquirit sciētiam,per solam remotionem perturbationis redditur sciens &c. His uerbis aperte asserit philosophus

A losophus in mente nullam recipi qualitatem, dum homo non sciens redditur sciens. Praeterea: Si Virtus Mentis & Rationis aliqua ratione esset qualitas mentis, tunc perinde ad Mentem se haberet, ac Virtus animae sentientis ad animam sentientem; & ita ut in una, similiter in altera animae parte esset, uel non esset alteratio. At Aristoteles colligit in calce cont. 20. ex eo quòd in mente nulla sit permutatio, alterationem attingere ad partem animae sentientem, & ad nullum aliud, nisi ex euentu. Dicamus itaque, Virtutes rationis ad duo referri posse; & ad Mentem, & ad facultates animę sentientis. Si referantur ad mentem, solum sunt relatio, non qualitas, nisi per uulgatem quandam denominationem. Ratio est: quia (ut patebit) ex sententia Aristot. nil noui in mente recipitur; & siquid recipitur, id in phantasia recipi dicitur, & per memoriam seruatur: ut autem ad mentem pertinet, ei sat est congruens relatio ad obiectum, per phantasiã & memoriam ei oblatum. At si Virtutes rationis referantur ad phantasiam, cui iuncta est memoria; ita nedum relatio, verùm insuper modo aliquo qualitas suut: cum enim phãtasia, eique iuncta memoria, ex sententia Aristotelis sint facultates morti obnoxiae, utantur instrumento corporeo; ualent aliquid denuo recipere, & alterari. Ideo Aristoteles colligebat iu solo sensu reperiri alterationem; & in 3. physic. cont. 8. ac in octauo physicorum, cont. 40. disciplinam nũcupauit motum, quia acquiritur per alterationem quandam pertinentem ad animam sentientem; & in antepręedicamentis dixit, scientiam esse in anima ut in subiecto. Sic igitur scientia & virtutes rationis, ut ad mentem pertinent, sunt relationes; ut attinent ad partem scientem, sunt qualitates ac relationes; praesertim tamen earum genera ad aliud referuntur: primò, quia genera sunt notiones magis tenues, & ideo potius relationes, quàm absolutae formae esse uidentur: secundò; quia communibus illis notionibus, & illis ad quae referuntur, magis sunt imposita nomina relationem praeseferentia, quàm minus communibus, quae sunt res absolutiores & magis proprio nomine praeditae. Absolutè tamen ea sententia Aristotelis uera non est, quoniam ad idem praedicamentum pertinent genus & species eius, ut dicitur in Topicis. Propterea aliam veriorem eo in loco solutionem dedit inquiens; non esse absurdum, ut eadem res distincta ratione sub distinctis praedicamentis constituatur. At occurrit dubitatio: quia Aristo. in cont. 17. septimi physicorum loquens de uirtutibus moralibus attinentibus ad sensum dixit, earum mutationem non esse alterationem; quia sunt habitus, & relationes: quare etiam, ut referuntur ad sensum, non qualitates, sed relationes tantùm esse uidentur; alioquin ratio Aristotelis inanis esset. Respondeo, Virtutum moralium & rationalium partim similem, partim distinctam esse rationem. Similem quidem, quatenus ambae, ut habitus referuntur ad aliud; nempe uel ad habentem, uel ad obiectum, vel ad vtentem; ac ita ad eas non esse motum. Est autem earum distincta ratio, quia uirtutes morales ad sensum pertinentes, non sinę alteratione partis sentientis, & instrumentorum eius acquiruntur: ideo eius sunt modo aliquo qualitates, non tamen ad primam, sed ad tertiam potius speciem pertinentes, ut alibi manifestaui: ideo Aristoteles absolutè colligit in sola tertia specie qualitatis esse motum, non in alia. Virtutes uerò rationis nec in mente, ut in subiecto recipiuntur, neque acquiruntur per aliquam mentis alterationem: Ideo Aristoteles in cont. 17. virtutes morales dixit esse similes sanitati, pulchritudini, & robori corporis, & in cont. 20. colligebat ad solũ sensum pertinere alterationem, non autem ad mentem; & iure profectò: cum enim uirtutes morales sint moderationes Perturbationum, ac in voluptate, & dolore corporis uersentur; non acquiruntur, nisi alterata quadam parte sensu praedita, ut in cont. 18. septimi physicorum docet Philosophus.

B

C

Rõ quarta.

Opinio propria.

Cur pręter tim genera disciplinarũ dicatur ad aliud.

Dubitatio

Solutio.

In Qua Animi parte recipiantur, ac seruentur Virtutes Rationis. Cap. V I.

D

QVoniam assertum est Virtutes Rationis, ut pertinent ad mentem, esse solas relationes obiecti congruenter se habentis, per phantasiam & memoriam ei oblati; quę res est apprime dubia: propterea ut reddatur cõspicua, utile est aliquantulũ in ea immorari: nec rem ad uiuum penitus resecabo; quoniam exactè de ea differere, ad tertium de anima pertinet. Quaeritur itaque, in qua animę parte insint Virtutes rationis. Qua de re quatuor sunt principales opiniones; Vna Simplicii, & Academicorum; Altera Alexandri; Tertia Diui Thomae, & fere omnium Latinorum; Quarta erit ea, quam ego censeo fuisse Aristotelis. Simplicius, qui in omnibus nititur Aristotelem cum Platone conciliare; statuens Mentẽ ab aĩa rationali distinctã; ac in anima rationali considerans animariũ intellectũ, partim ꝓgressum partim in se manentẽ; ac progressum, primò imperfectũ, mox pręcurrente excitatione a sensibilibus facta per rationes in se manentis intellectus perfectum, iudicat Virtutes rationis in duobus esse collocatas; in uno, ut in instrumento, in altero ut in fundamento: Vt in instrumento, considerantur in Memoria phantasię iuncta conseruante idola, quę promit anima rationalis,

In qua aĩæ parte isint Virtutes rõnales.

Opiniones quatuor.

Simplici*.

lis; & secũdum hoc pereunt huiusmodi habitus & vitutes intereunte phantasia, vt asserit in ex- A positione 20. textus tertii de anima. Quatenus autem ex parte fundamenti, & principalis corũ formę considerantur, sunt in anima rationali progressa, & constituuntur per rationes coęternas animę, dum in seipsam regreditur. Hinc habitus a Simplicio in expositione octaui, cont. 3. Cõtra Simplicium. de anima, non dicitur substantia, sed circa substantiam; hoc est pertinens ad intellectum progressum, vt versatur circa formas, quę sunt insertę in essentia animę in se manentis. Hæc opinio, ut non est Peripatetica, ita etiam approbanda non uidetur: Nam ea distinctio animę rationalis a mente; ea multitudo rationum, & quæ sint in essentia animæ, & quę promantur ab illis; insuper modus intelligendi per rationes insertas, & animę coæuas; Aristoteli, rationi, & experientiæ aduersantur. Præterea patuit in præcedentibus, scientiam ex parte intellectus solam esse relationem, & intellectum sui natura absolutè & penitus esse potestate. Prætęteà: Si habitus pręsertim per rationes formatur, quæ sunt formæ & substantię; non uideo, cur prima sui significatione non debeat esse substantia. Demum falsò iudicat intellectum habitu præditum posse ad Alexãder. libitum sine ope Phantasię speculari. At hęc in tertium de anima reiiciantur. Altera opinio est Alexandri Aphrodisei: qui falsò iudicans Mentem hominis propriam esse mortalem, & essentiæ Phantasię solùm superaddere puram pręparationem & facultatem ad intelligibilia: dixit, B Virtutes rationis, & habitus earum, in ea mortali anima esse positas: & esse depositas illas, conseruatas, & quiescentes considerationes; quę sint tanquam suprema acies animæ, per quam homines ea prẹditi ualent ad libitum operari. Hæc opinio ob id præsertim despicienda est, quia men- Reiicitur sententia. Alexandri tem statuit mortalem. Insuper aduersatur Aristoteli: quia ex eius sententia scientia (vt ad mentem pertinet) sola est relatio, & mens nil recipit, nec ad eam pertingere potèst ulla alteratio, ut lucidissimè in septimo Physicorum affirmauit. Insuper; cum perperam censeat mentem solam dicere præparationem, perperam etiam asserit intellectum in habitu esse conseruatas & quiescentes considerationes: hę namque sunt habitus, non intellectus qui habitu sit. Demum cẽtet communes notiones seruari, quod minimè existimauit Arist. nam (vt patet ex lib. de memoria, & reminiscentia) uniuersalium & communium notionum solùm ex euentu est conseruatio; quatenus per memoriam Phantasię iunctam Phantasmata seruantur, ex quibus ad libitum ea Diuus Th. communia elici possunt. Propterea est tertia opinio Diui Thomę, & multorum qui eum sequuntur: Hi asserunt, Virtutes rationis siue habitus Mentis, esse Qualitates de prima specie qualitatis; in mente, quam rectè immortalem statuunt, receptas & conseruatas. Hæc opinio dua- C Reiicitur. bus præcedentibus præferenda est, verùm (vt censeo) non est Peripatetica: Ac (vt multa prætercam) primò per eam habitus verè esset qualitas, non sola relatio; quod aduersatur Aristoteli in septimo physicorum, vt patuit, ideo etiam in quinto Metaphysicę habitus inter qualitates non enumerantur; & virtus ac vinum solùm dicuntur qualitates, quatenus sunt pars quædam perpessionum ad tertiam speciem pertinentium, ut eodem in loco asseritur. Pręterea, vt patuit, mens ex opinione Aristotelis nil recipit, & vniuersalia Opinio pprià. non seruat. Propterea ex opinione Aristotelis dicendum censeo, Mentem hominis distinguia Phantasia, æternam esse, & nil in ea, ut in subiecto recipi: id enim, quod immortale est, & a materie non pendet, nulli nouo accidenti subiici potest: sat est menti; cum ex se pura sit, & cõgruẽter se habeat; ut ea sola rectè parentur, quæ ad Phantasiam, Memoriam, ac Phantasmatum ordinem & dispositionem requiruntur: his enim rectè compositis, sublatisque impedimentis, mẽs rectè fungitur munere suo; non secus ac Geometra (vt vtar exemplo Aristotelis) dempta ebrietate & somno, congruenter speculatur: adeò vt Virtus rationis, quatenus pertinet ad mentem, sola sit relatio; & id, per quod est qualitas aliqua denuo acquisita & conseruata, in sola phantasia Auer. & memoria locum habeat. Ita Auerroes in 7. phy. com. 20. dixit; Scientia potius est relatio, quã qualitas: Et in 3. de anima, cont. 20. asseruit per phantasiam distingui hominum facilitates ad D Conclusio dictorum. quatuor virtutes dictas in Topicis. Colligamus igitur uirtutes rationis in phantasia recipi, & memoria seruari: & tunc hominem dici habitu pręditum; dum longo studio, cura, experientia, iteratisque actionibus phantasmata ita firmauerit, digesserit, ac in ordinem redegerit; vt ad libitum valeat communes notiones mente colligere, speculari, ac per eas uel ad actionem uel ad effectionem dirigi.

Dubia nonnulla, quæ approbatam opinionem reddunt obscuram. Cap. VII.

PErtinentia ad mentem & uirtutes eius, ut ex se sunt præclara & illustria, ita nobis sunt ardua & tenebricosa. Et præsertim arduum est cognoscere, quomodo ad eam Virtutes se habeant. Nam si dicimus mentem nil recipere, habitus non in ea sed in Phantasia firmari, pręter cætera hæc sequi uidentur absurda. Primò enim falsa erit senten- Prima dubitatio. tia Aristotelis, in principio sexti Moralium Nicomachiorum, asserentis, has Virtures ad

mentem

A mentem pertinere; ita enim ad Phantasiam potius, quàm ad mentem pertinebunt: nec esset Altera dubitatio.
per hoc differentia inter virtutes morales,& eas rationis; immo non deberent dici virtutes ra-
tionis,cum non in parte rationis compote, sed in Phantasia recipiantur ac firmentur. Prętere-
rea,tunc non Mens esset denominanda sapiens, siue homo munere mentis; sed potius Phan-
tasia,& munere Phantasiæ: cuius oppositum asseritur in primo & in quinto contextu 3.de ani- Tertia.
ma. Insuper,falsa esset sententia Aristotelis in tertio de anima, cont. quinto dicentis, intelle-
ctum,antequam intelligat,esse omnia potestate; ac, vt recipere valeat,debere esse omni forma
denudatum: quem mox in cont.sexto asserit esse locum specierum: & in cont. octauo ait fieri
omnia: Hæc proculdubio vera non essent, si intellectus nihil reciperet, sed solùm obiecta in
alio posita iudicaret. Præterea; Virtus acquiritur iteratis actionibus: actiones mentis sunt im- Quarta.
manentes,vt dicitur in 9.Metaphysicæ,cont.16.quare in mente,& non in Phantasia, habitum
formare & firmare debent. Præterea: Virtutes rationis, non singularium, sed vniuersalium
sunt; quæ vniuersalia, non sentiendi facultate, sed sola mente iudicantur. Et confirmatur: Quinta.
quia eiusdem est actus primus, cuius est secundus; actio enim ex forma pendet: actus secun-
dus Virtutum rationis, primò & præsertim est Mentis, vt de contemplatione est conspicuum:
B quare & primus. Demum: si id esset, Virtutibus rationis minimè competeret ea definitio,quę
illis traditur; non enim essent recta ratio Mentis. Hæc ea sunt, quæ præsertim approbatam
sententiam videntur reddere dubiam: ob quæ minimè turbari debemus, sed potius constan-
tius declaratæ veritati adhærere; cum hæc, quæ potiora sunt, sine magna difficultate diluan-
tur. Et præsertim,quia approbata veritas confirmari potest, quoniam origo receptionis no-
uæ formæ est materies;a qua cum Mens sit abiuncta, nec vtatur instrumento corporeo, iure
nil recipit; & si reciperet,id nunquam deleretur: solus enim materiei fluxus & inconstantia,
causa est, vt formæ varientur & deleantur; ac propterea maximè ponenda esset memoria
ad Mentem pertinens, quæ tamen ab Aristotele non ponitur. Præterea: cum mens sit res
diuina, ex se sufficiens; ut rectè fungatur munere suo, non eget forma aliqua & acciden-
te mutabili,per quod intrinsecus dirigatur ac perficiatur: solus homo eget requiete pertur-
bationum,& recta compositione Phantasiæ, vt speculari valeat; quemadmodum asseritur in
septimo Physicorum. Præterea: Si intellectus in se ipso haberet ac seruaret virtutis ha-
bitum; tunc, ut Phantasia sine externo sensu, ita Mens sine auxilio Phantasiæ operari vale-
C ret: cuius oppositum sæpe affirmat Aristot. cum dicat necesse esse intelligentem Phantasmata
speculari. Respondens autem aduersis rationibus dico, nullùm sequi absurdum. Non primũ; Solutio aduersarũ rationum.
quod erat,quia tunc non dicerentur Virtutes rationis. Nam hæ rationis dicuntur, non quia in
mente & ratione ut in subiecto sint positæ; sed quia officium rationis & mentis est eis uti, ex
eisq; communes notiones ad libitum elicere,& per eas speculari, siue ad operationem dirige-
re. Et ob eandem rationem,non Phantasia,sed homo munere mẽtis debet dici sapiens; quo-
niam solùm per mentem ualet fungi munere sapientię. Nec propterea euertitur sententia
Arist.in 3.de anima dicẽtis intellectũ esse locum specierum, antequam intelligat esse omnia
potestate,& propterea debere esse denudatũ omni actu,ac ita mox singula fieri: Nam hæc om-
nia debent referri ad actum intelligendi,qui actus non est distinctus a specie intelligibili. Si in-
tellectus in se haberet rerum ideas & rationes,ut existimabat Plato, non egeret excitatione &
motu ab externo facto,sed sui natura & essentia perinde ac Deus per ideas omnia continenter
intelligeret: cum autẽ noster intellectus,ut intelligat,necessario egeat Phantasmatibus ei obla
tis per Phantasiam; est necesse ut formis intelligibilibus sit denudatus,& ob id dicitur potesta-
D te; omne enim (uel sit recipiens ut subiectum, uel ut obiectum) est necesse, ut sit denudatum;
& hac consideratione dicitur recipere species, locus earum, & fieri omnia; quatenus iu-
dicat, ratiocinatur, intelligit communia ei per Phantasmata oblata: qui actus intelligendi di-
citur species,quia est ipsum intelligibile per repræsentationem,& in esse cognito, & idem est
actus obiecti & facultatis cognoscentis,ut asseritur in 2.de anima,cont.138.& 141. Dicitur ita-
que recipere non tanquam subiectum,sed ut iudicans obiecta: & propterea, cum nil ut su-
biectum recipiat,nil etiam seruat; sed semper, ut intelligat, eget præsentia Phantasmatum.
Ac ita explicatur sententia Aristotelis in tertio de anima, cont. 8. dicentis, quòd intelle-
ctus omnia factus adhuc est potestate: nam potestate adhuc dicitur, nedum ad actum se-
cundum; uerùm insuper, quia semper eget præsentia Phantasmatum, ex quibus commu-
nia abstrahat; quæ abstractio nil est aliud, nisi apprehensio unius (nempe communis na-
turæ) sine apprehensione coniunctorum cum ea: & intellectus dicitur in habitu, & factus
omnia, dum ita parata & disposita habet Phantasmata, ut ad libitum intelligere ualeat ea, quę
etiã prius, antequã cõtractus fuisset habitus, intellexit: Ac ita etiam intellectus tunc dicitur no
bis, nedum per naturam, sed etiam per Phantasmata & actum secundum copulatus. At adde-
batur habitum firmari iteratis actionibus: & propterea in eo recipi & firmari, cuius sunt
actiones. Respondeo: Habitus morales more & assuetudine acquiruntur: Habitus rationis

O acqui-

lis;& secũdum hoc pereunt huiusmodi habitus & vitutes intereunte phantasia, vt asserit in ex- A
positione 20.textus tertii de anima. Quatenus autem ex parte fundamenti, & principalis eorũ
formę considerantur, sunt in anima rationali progressa, & constituuntur per rationes coęter-
nas animę, dum in seipsam regreditur. Hinc habitus a Simplicio in expositione octaui, cont.3.
Cõtra Simplicium. de anima, non dicitur substantia, sed circa substantiam; hoc est pertinens ad intellectum progres
sum, vt versatur circa formas, quę sunt insertę in essentia animę in se manentis. Hæc opinio, ut
non est Peripatetica, ita etiam approbanda non uidetur: Nam ea distinctio animę rationalis a
mente; ea multitudo rationum, & quæ sint in essentia animæ, & quę promantur ab illis; insuper
modus intelligendi per rationes insertas, & animę coæuas; Aristoteli, rationi, & experientiæ
aduersantur. Præterea patuit in præcedentibus, scientiam ex parte intellectus solam esse rela-
tionem, & intellectum sui natura absolutè & penitus esse potestate. Prætętea: Si habitus pręser-
tim per rationes formatur, quæ sunt formæ & substantię; non uideo, cur prima sui significa-
tione non debeat esse substantia. Demum falsò iudicat intellectum habitu præditum posse ad
Alexãder. libitum sine ope Phantasię speculari. At hęc in tertium de anima reiiciantur. Altera opinio
est Alexandri Aphrodisei: qui falsò iudicans Mentem hominis propriam esse mortalem, & es-
sentiæ Phantasię solùm superaddere puram pręparationem & facultatem ad Intelligibilia: dixit, B
Virtutes rationis, & habitus earum, in ea mortali anima esse positas: & esse depositas illas, conser
uatas, & quiescentes considerationes; quę sint tanquam suprema acies animæ, per quam homi-
Reiicitur nes ea pręditi ualent ad libitum operari. Hæc opinio ob id præsertim despicienda est, quia men-
sententia. tem statuit mortalem. Insuper aduersatur Aristoteli: quia ex eius sententia scientia (vt ad men
Alexandri tem pertinet) sola est relatio, & mens nil recipit, nec ad eam pertingere potest ulla alteratio, ut
lucidissimè in septimo Physicorum affirmauit. Insuper; cum perperam censeat mentem solam
dicere præparationem, perperam etiam asserit intellectum in habitu esse conseruatas & quie-
scentes considerationes: hę namque sunt habitus, non intellectus qui habitu sit. Demum cẽset
communes notiones seruari, quod minimè existimauit Arist. nam (vt patet ex lib. de memoria,
& reminiscentia) uniuersalium & communium notionum solùm ex euentu est conseruatio;
quatenus per memoriam Phantasię iunctam Phantasmata seruantur, ex quibus ad libitum ea
Diuus Th. communia elici possunt. Propterea est tertia opinio Diui Thomę, & multorum qui eum se-
quuntur: Hi asserunt, Virtutes rationis siue habitus Mentis, esse Qualitates de prima specie qua-
litatis; in mente, quam rectè immortalem statuunt, receptas & conseruatas. Hæc opinio dua- C
Reiicitur. bus præcedentibus præferenda est, verùm (vt censeo) non est Peripatetica: Ac (vt multa præ-
teream) primò per eam habitus verè esset qualitas, non sola relatio; quod aduersatur
Aristoteli in septimo physicorum, vt patuit, ideo etiam in quinto Metaphysicę habitus in-
ter qualitates non enumerantur; & virtus ac vitium solùm dicuntur qualitates, quatenus
sunt pars quædam perpessionum ad tertiam speciem pertinentium, ut eodem in loco
asseritur. Pręterea, vt patuit, mens ex opinione Aristotelis nil recipit, & vniuersalia
Opinio ppria. non seruat. Propterea ex opinione Aristotelis dicendum censeo, Mentem hominis distingui a
Phantasia, æternam esse, & nil in ea, ut in subiecto recipi: id enim, quod immortale est, & a ma-
terie non pendet, nulli nouo accidenti subiici potest: sat est menti; cum ex se pura sit, & cõgruẽ-
tęr se habeat; ut ea sola rectè parentur, quæ ad Phantasiam, Memoriam, ac Phantasmatum ordi
nem & dispositionem requiruntur: his enim rectè compositis, sublatisque impedimentis, mẽs
rectè fungitur munere suo; non secus ac Geometra (vt vtar exemplo Aristotelis) dempta ebrie
tate & somno, congruenter speculatur: adeò vt Virtus rationis, quatenus pertinet ad mentem,
sola sit relatio; & id, per quod est qualitas aliqua denuo acquisita & conseruata, in sola phantasia
Auer. & memoria locum habeat. Ita Auerroes in 7.phy.com.20.dixit; Scientia potius est relatio, quã
qualitas: Et in 3. de anima, cont. 20. asseruit per phantasiam distingui hominum facilitates ad D
Conclusio dictorum. quatuor virtutes dictas in Topicis. Colligamus igitur uirtutes rationis in phantasia recipi, & me
moria seruari: & tunc hominem dici habitu pręditum; dum longo studio, cura, experientia, ite-
ratisque actionibus phantasmata ita firmauerit, digesserit, ac in ordinem redegerit; vt ad libi-
tum valeat communes notiones mente colligere, speculari, ac per eas uel ad actionem uel ad
effectionem dirigi.

Dubia nonnulla, quæ approbatam opinionem reddunt obscuram. Cap. VII.

PErtinentia ad mentem & uirtutes eius, ut ex se sunt præclara & illustria, ita nobis sunt
ardua & tenebricosa. Et præsertim arduum est cognoscere, quomodo ad eam Virtu-
tes se habeant. Nam si dicimus mentem nil recipere, habitus non in ea sed in Phan-
tasia firmari, pręter cætera hæc sequi uidentur absurda. Primò enim falsa erit senten-
Prima dubitatio. tia Aristotelis, in principio sexti Moralium Nicomachiorum, asserentis, has Virtutes ad
mentem

A mentem pertinere; ita enim ad Phantasiam potius, quàm ad mentem pertinebunt: nec esset Altera dubitatio.
per hoc differentia inter virtutes morales, & eas rationis; immo non deberent dici virtutes ra-
rionis, cum non in parte rationis compote, sed in Phantasia recipiantur ac firmentur. Prete-
rea, tunc non Mens esset denominanda sapiens, siue homo munere mentis; sed potius Phan-
tasia, & munere Phantasiæ: cuius oppositum asseritur in primo & in quinto contextu 3. de ani- Tertia.
ma. Insuper, falsa esset sententia Aristotelis in tertio de anima, cont. quinto dicentis, intelle-
ctum, antequam intelligat, esse omnia potestate; ac, vt recipere valeat, debere esse omni forma
denudatum: quem mox in cont. sexto asserit esse locum specierum: & in cont. octauo ait fieri
omnia: Hæc proculdubio vera non essent, si intellectus nihil reciperet, sed solùm obiecta in
alio posita iudicaret. Præterea; Virtus acquiritur iteratis actionibus: actiones mentis sunt im- Quarta.
manentes, vt dicitur in 9. Metaphysicæ, cont. t6. quare in mente, & non in Phantasia, habitum
formare & firmare debent. Præterea: Virtutes rationis, non singularium, sed vniuersalium
sunt; quæ vniuersalia, non sentiendi facultate, sed sola mente iudicantur. Et confirmatur: Quinta.
quia eiusdem est actus primus, cuius est secundus; actio enim ex forma pendet: actus secun-
dus Virtutum rationis, primò & præsertim est Mentis, vt de contemplatione est conspicuum:
B quare & primus. Demum: si id esset, Virtutibus rationis minimè competeret ea definitio, quę
illis traditur; non enim essent recta ratio Mentis. Hæc ea sunt, quæ præsertim approbatam
sententiam videntur reddere dubiam: ob quæ minimè turbari debemus, sed potius constan-
tius declaratæ veritati adhærere; cum hæc, quæ potiora sunt, sine magna difficultate diluan-
tur. Et præsertim, quia approbata veritas confirmari potest, quoniam origo receptionis no-
uæ formæ est materies; a qua cum Mens sit abiuncta, nec vtatur instrumento corporeo, iure
nil recipit; & si reciperet, id nunquam deleretur: solus enim materiei fluxus & inconstantia,
causa est, vt formæ uarientur & deleantur; ac propterea maximè ponenda esset memoria
ad Mentem pertinens, quæ tamen ab Aristotele non ponitur. Præterea: cum mens sit res
diuina, ex se sufficiens; ut rectè fungatur munere suo, non eget forma aliqua & acciden-
te mutabili, per quod intrinsecus dirigatur ac perficiatur: solus homo eget requiete pertur-
bationum, & recta compositione Phantasiæ, vt speculari valeat; quemadmodum asseritur in
septimo Physicorum. Præterea: Si intellectus in se ipso haberet ac seruaret virtutis ha-
bitum; tunc, ut Phantasia sine externo sensu, ita Mens sine auxilio Phantasiæ operari vale-
C ret: cuius oppositum sæpe affirmat Aristot. cum dicat necesse esse intelligentem Phantasmata
speculari. Respondens autem aduersis rationibus dico, nullùm sequi absurdum. Non primū; Solutio ad
quod erat, quia tunc non dicerentur Virtutes rationis. Nam hæ rationis dicuntur, non quia in uersari ra-
mente & ratione ut in subiecto sint positæ; sed quia officium rationis & mentis est eis uti, ex tionum.
eisq; communes notiones ad libitum elicere, & per eas speculari, siue ad operationem dirige-
re. Et ob eandem rationem, non Phantasia, sed homo munere mētis debet dici sapiens; quo-
niam solùm per mentem ualet fungi muniere sapientię. Nec propterea euertitur sententia
Arist. in 3. de anima dicētis intellectū esse locum specierum, antequam intelligat esse omnia
potestate, & propterea debere esse denudatū omni actu, ac ita mox singula fieri: Nam hæc om-
nia debent referri ad actum intelligendi, qui actus non est distinctus a specie intelligibili. Si in-
tellectus in se haberet rerum ideas & rationes, ut existimabat Plato, non egeret excitatione &
motu ab externo facto, sed sui natura & essentia perinde ac Deus per ideas omnia continenter
intelligeret: cum autē noster intellectus, ut intelligat, necessario egeat Phantasmatibus ei obla
tis per Phantasiam; est necesse ut formis intelligibilibus sit denudatus, & ob id dicitur potesta-
D te; omne enim (uel sit recipiens ut subiectum, uel ut obiectum) est necesse, ut sit denudatum;
& hac consideratione dicitur recipere species, locus earum, & fieri omnia; quatenus iu-
dicat, ratiocinatur, intelligit communia ei per Phantasmata oblata: qui actus intelligendi di-
citur species, quia est ipsum intelligibile per repræsentationem, & in esse cognito, & idem est
actus obiecti & facultatis cognoscentis, ut asseritur in 2. de anima, cont. 138. & 141. Dicitur ita-
que recipere non tanquam subiectum, sed ut iudicans obiecta: & propterea, cum nil ut su-
biectum recipiat, nil etiam seruat; sed semper, ut intelligat, eget præsentia Phantasmatum.
Ac ita explicatur sententia Aristotelis in tertio de anima, cont. 8. dicentis, quòd intelle-
ctus omnia factus adhuc est potestate: nam potestate adhuc dicitur, nedum ad actum se-
cundum; uerùm insuper, quia semper eget præsentia Phantasmatum, ex quibus commu-
nia abstrahat; quæ abstractio nil est aliud, nisi apprehensio unius (nempe communis na-
turæ) sine apprehensione coniunctorum cum ea: & intellectus dicitur in habitu, & factus
omnia, dum ita parata & disposita habet Phantasmata, ut ad libitum intelligere ualeat ea; quę
etiā prius, antequā cōtractus fuisset habitus, intellexit: Ac ita etiam intellectus tunc dicitur no
bis, nedum per naturam, sed etiam per Phantasmata & actum secundum copulatus. At adde-
batur habitum firmari iteratis actionibus: & propterea in eo recipi & firmari, cuius sunt
actiones. Respondeo: Habitus morales more & assuetudine acquiruntur: Habitus rationis

acquiruntur studio, cura, vsu rerum doctrina, disciplina, & exercitatione; quibus omnibus Phantasmata inueniuntur, formantur, congruenter disponuntur, & homo assuescit eis vti, A adeò vt mox sine errore fungi valeat munere rationalium habituum. Dubitatio. Dum enim mente speculamur, vnà Phantasia & Memoria operantur; & propterea simul firmatur habitus in phantasia & memoria, & homo assuescit vti huiusmodi habitibus: Solutio. Non igitur operatio est tantùm mentis; sed mentis est, vt vtentis, dirigentis, & iudicantis. At instabit adhuc aliquis: quoniam hæ virtutes, & præsertim principales, dicuntur recta ratio; siue agendi, siue efficiendi, siue contemplandi: recta autem ratio non est in Phantasia, sed in Mente Respondeo, Virtutes rationis esse rationem rectam munere utentis & dirigentis, non munere subiecti earum; Ideo Aristoteles in 3. de Anima, cont. 56. dixit Phantasiam esse duplicem, rationalem vnam, alteram rationis expertem: indicans, quòd in Phantasia etiam recta ratio reperitur, dum ab intellectu dirigitur. Addebatur insuper rationales Virtutes esse communium & vniuersalium, quæ a sola mente apprehenduntur. Respondeo: Cum seruentur Phantasmata per memoriam, etiam dicuntur seruari communia; ideo communium solùm ex accidenti dicebat Aristoteles dari memoriam; Virtutes rationales sunt communium munere utentis, & dirigentis; ut autem seruantur, solùm sunt singularium. At dicebatur; Tunc non eiusdem esset habitus & operatio, siue actus primus & secundus; B nec habitus esset principium operandi. Respondeo. Actus primus duplex est: vnus principalis; & hic est intellectus, cuius etiam principaliter est actio: alter est secundus, & quodammodo instrumentarius: & hic est congruens & constans dispositio Phantasmatum, qui habitus dicitur, cuius etiam secundo loco & tanquam instrumenti est actio: adeò ut uerè actus secundus respondeat suo primo actui, a quo prodit. Addo insuper, habitum non absolutè esse primum principium operandi, vt alibi patefeci; sed esse id, per quod homo rectè, facilè, & promptè operatur; quæ facilitas & rectitudo, nobis competit per congruentem Phantasmatum dispositionem, & frequentem hominis exercitationem. Ex his etiam conspicuum est, quomodo Rationales Virtutes dicantur recta ratio mentis: recta enim earum ratio oritur ex Mente dirigente, formante, & utente refulget in Phantasia, vt formata, ordinata, & directa. Et de his satis,

Quomodo Virtutes Rationales inter se distinguantur. C
Cap. VIII.

RATIONIS & Mentis Variæ in præcedentibus enumeratæ sunt Virtutes, omnes tamen in tria capita rediguntur: uel enim ad ueri contemplationem, uel ad actionem, uel ad effectionem dirigunt, ut dicitur sub initio sexti Metaphysicæ; quæ cum inter se distinguantur, unde ortum ducat earum distinctio; non leuis est dubitatio. Et iure ambigere debemus, nam Philosophus ob rei difficultatem non semper idem dicere uidetur. In septimo enim Metaphy. cont. 49. ait actum separare; actus autem forma est. Nonnunquam indicat distinctionem petendam esse a facultatibus siue partibus animæ, quarum sunt uirtutes, ueluti in calce primi Moralium Nicomachiorum: inquit enim ex animi diuisione ac differentia Virtutis quoque distinctionem partitionemque nasci; alias enim uirtutes in ratione positas esse dicimus, alias ad morem pertinere: similiter in principio sexti Moralium Nicomachiorum uolens inter se distinguere Virtutes ad rationem pertinentes inquit. D Nunc autem eius partis, quæ ratione prædita est, facienda eodem modo est diuisio: Atque hoc positum sit duas esse animi partes ratione præditas; unam, qua res eas cernimus, quarum principia aliter sese habere non possunt: alteram, qua eas, quæ secus possunt euenire: Ad ea enim, quorum non est idem genus, intelligenda, partiũ quoque animi eam, quæ ad utrumque apta sit natura, oportet genere differre &c. Sic itaque a facultatibus animæ, quarum sunt uirtutes; petendam esse distinctionem affirmat. Nonnunquam asserit distinctionem esse petendam a principio utente, præeligente, & dirigente; ueluti in sexto Metaphysicæ, cont. primo inquiens: Virtutum efficientium principium aut Intellectus est, aut Ars, aut Potestas quædam; Agentium uero Præelectio agentis, Demum nonnunquam affirmat distinctionem ortum ducere ex fine, ueluti in tertio de anima 49. inquiens: Intellectus ille est principium motus, qui propter aliquid ratiocinatur, & practicus est: differt autem a speculatiuo fine, & appetitus omnis est propter aliquid; id enim, cuius est appetitus, principium est practici intellectus; vltimum autem est principium actionis, &c. De re obscura uariæ sunt opiniones. Græci interpretes, & cum eis Diuus Thomas; inquiunt distinctionem

Aristoteles dubius. Distinctio a forma. A facultate, cui Virtus competit. A principio vtente. A fine. Opiniones variæ. Græci.

petendam

A petendam esse a fine; & iure profectò: id enim, cuius est opus, est gratia operis, secundo Cæli 17. & id, quod est gratia alterius, ab eo, cuius gratia est, recipit conditionem, terminum, & distinctionem: Virtutes autem omnes & habitus sunt gratia alicuius muneris functionis, vt finis: ab ea agitur distinctio petenda est. *Scotus.* Ex aduerso Scotus, Antonius Andreas, & horum asseclę, inquiunt, distinctionem harum rationalium virtutum sumendam esse, non a fine, sed a subiecto & re in qua versantur: siue (quod idem est) ab obiecto virtutum, & ab intellectu relato ad obiectum illud sub ratione obiecti, at non sub ratione finis. *Distinctionem petẽdã ab obiecto.* Et quia res est obscura, *Rõ Scoti.* propterea; vt reddatur clarior, & elucescat fundamentum huius secundæ opinionis; considerandum quod ratio obiecti est prior ratione finis, quatenus absolutum est prius relatione, quę eo vt fundamento nititur; primò enim consideratur obiectum in se, mox refertur ad finem: veluti in Arte medendi primò consideratur corpus sanabile, quod est obiectum medici, & artis medendi; hoc ex sui natura habet, vt referri possit ad sanitatem; quod non competit obiecto Sapientiæ, nec Scientiæ: At nunquam conditio aliqua & facultas siue relatio conuenit vni naturæ, & repugnat alteri, nisi per aliquod absolutum illi naturæ internum prius ea relatione. Quare in arte & scientia præcedit aliqua conditio interna, per quam *Confirmatio.*
B artu competit vna facultas, quæ repugnat scientiæ. Ea conditio artis & scientiæ oritur ab aliqua caula priore: causæ priores sunt intellectus, & obiectum; ab his itaque ortum ducit prima ratio distinctionis: ea autem, quæ sumitur a fine, sequitur hanc & hanc pręsupponit. Confirmant id ipsum, & inquiunt: Si per finem Virtus vna esset principium agendi, altera efficiendi, siue contemplandi; aut id eis competeret per finem iam adeptum, vel cognitum vel optatum; non per finem adeptum, quia hæc est res per virtutem effecta, sequens Virtutem; quare ea non constituit habitum, & distinguit; non per finem optatum, & intentione consideratum; hoc enim per præcedentem rationem reiectum est: quare id facit per finem cognitum; finis autem vt cognitus habet rationem obiecti, non autem finis: Ac ita respondent auctoritati relatæ ex tertio de anima, contex. quadragesimono. aiunt enim Aristotelem denotasse finem vt cognitum, & sub ratione & conditione obiecti, non finis. *Opinio conciliatiua.* Non desunt, qui censeant vniuersam litem in verbis esse positam: quia Virtutum, quæ in operatione sunt positæ, finis & obiectum idem esse videntur; id enim, quod facere optant, & obiectum & finis dr: Virtutum autem, quæ sunt positæ in cognitione veri, finis includitur in obiecto formaliter considerato. Demum dicunt alij Virtutes ex obiecto habere facultatem, vt possint distingui; ex fine verò, vt actu distinguantur. Ac ita varietas opinionum difficulta-
C tem reddit obscuriorem.

De Virtutum rationalium distinctione, Opinio propria. Cap. IX.

VT difficultati clarius satisfaciam, nonnulla primò accipienda & explicanda censui. Considerandum primò est (vt declarat Ar. x. Metaphysicæ, contex. t 2.) quòd non idem est differentia, & alteritas, græcè ἑτερότης: nam quæ differunt, aliquo differunt; altera autem seipsis pñt esse altera, siue diuersa: ita materies cęli ab ea mortaliũ & forma vna ab alia, varia est; non autem differunt. *Primũ qđ accipitur.* Insuper accipiendum est, quòd finis,
D scopus, obiectum, intentio; quanuis habeant significationes proprias inter se distinctas; frequenter tamen confunduntur, & vox vna pro altera vsurpatur. Finis est vox satis communis, & distinguitur varijs modis: præsertim diuiditur finis in finem generationis, & est rei forma, qua pręsente completa est generatio; & in finem rei genitę; qui adhuc est duplex, vel cui, vel cuius gratia: *Alterũ qđ accipitur. Finis.* Finis cui, est id, pro quo laboramus, & cui inseruire debet id, quod quærimus vel efficimus; vt finis cui productæ uel producendæ domus, est dominus, qui habitare debet in ea: Finis verò cuius gratia, est ille, qui Scopus dicitur, siue circa scopum versatur; ut finis cuius gratia laborant piscatores, sunt pisces, & capere eos. *Scopus.* Scopus ille est quem sibi attingendum proponit, qui actionem aliquam dirigit; ut capiendi pisces sunt proximus scopus piscatoris. *Intentio.* Intentio, quæ propositum, consilium, & institutum vocatur, mediat inter causam efficientem & scopum: nam intentio est appetitio, qua agens expetit attingere scopum; intentio piscatoris est pisces capere. *Obiectũ.* Obiectum, quod ab Aristotele etiã subiectum appellatur, propriè est facultatis cognoscentis; ut sonus dicitur obiectum auditus: eadem ratione subiectum Scientiarum & Artium, earum obiectum nuncupatur; quia est id, quod earum considerationi subiicitur ac offertur: frequenter tamen obiectum cum scopo confunditur, & scopus agentis dicitur obiectum eius. His leuiter explicatis, dum quæritur, an Scientia distinguatur ab Arte fine, vel subiecto siue obiecto, quanuis obiectum aliqua

A ratione sit finis, vt patet ex dictis; tamen (vt ad rem facit) nomine obiecti intelligimus subiectũ artis, nomine finis intelligimus illud cuius gratia est ars: vt obiectum artis medicæ est corpus sanabile, finis est sanitas; & ita de cæteris.

Tertium quod accipitur.

Accipiendum tertiò est, distinctionem ab eo petendam esse, a quo pendet esse rei: per idem enim res sunt, cognoscuntur, distinguuntur, & nomen recipiunt; loquendo de propria & principali distinctione, non de ea, quæ est per accidentia: Et quoniam esse rerum pendet ex quatuor causis, quarum duę sunt internę, duæ externę; ideo intrinsecus res per internas causas distinguuntur, extrinsecus verò per externas.

Distinctio a quatuor causis petenda. Resolutio difficultatis per quatuor assertiones.

His præassumptis dico, Virtutes distingui inter se posse per omne genus causę: Addo secundo, Virtutes suismet formis intrinsecus alteras esse: Addo tertiò, originem distinctionis petendam esse a fine: Demum dico, obiectum esse illud, sine quo distinctio, quæ oritur a fine, seruari non posset. In his quatuor positam esse censeo resolutionem totius difficultatis.

Declaratio primæ assertionis

Vt pertinet ad primum, nempe quòd distinctio peti possit ab omni genere causæ, satis patet: Distinguũtur virtutes proprio Fine, ut omnes fatentur; Distinguuntur Forma, quatenus sunt formæ alteræ; adeo ut ratione formę seipsis varię, alterę & diuersę esse dicantur. Tertio distingui possunt Materię; siue per materiem intelligamus facultatem animi, in qua insunt, possunt enim attinere ad distinctam facultatem; siue intelligamus rem, in qua, siue circa quam versantur; B Demum possunt differre Efficiente, hoc est producente habitum, siue operationem eius; nam habitus morales producuntur more, & assuetudine; habitus rationales doctrina, studio, & exercitatione: insuper agibilium principium est prælectio; aliarum est intellectus, vel aliud quid, vt dicebatur in principio sexti Metaphysicę.

Secũda assertio not. Explicatur tertia.

Ex his conspicua est etiam secunda assertio, nempe quòd virtutes intrinsecus sua forma varię & alteræ dicantur. Tertia assertio erat, originem distinctionis petendam esse a fine; hoc asseritur ab Aristotele tertio de anima, quadragesimonono, & ideo in secundo Mataphysicę, cont. 2. inquit: Vocari uerò Philosophiam veritatis scientiam; rectè se habet; nam Theoricę finis est veritas, &c. Cum autem a fine recipiat nomen; & nomen sumatur ab eo, ex quo pendet distinctio; conspicuum est, quòd a fine ortum ducit: quod patet ratione. Quia vt causę conspirant ad rei productionem, ita conspirare dicuntur ad eius distinctoinem: at ad rei productionem ita conspirant, vt finis non pendeat ex alijs, sed origo sit ordinis & directionis cæterarum; quare id ipsum de distinctione iudicare debemus. Confirmatur: quia (vt patuit in præcedentibus) omnis virtus, & habitus est gratia alterius; & omne, quod est gratia alterius, ab eo, cuius gratia est, recipit distinctionem: vnumquodque enim tale est, quale pro sibi proposito fine esse debet. C Præterea, origo distinctionis vel petenda est a fine, vel ab obiecto: non ab obiecto quia idem põt esse obiectum variarum virtutum; vt homo natus ægrotare vel sanari, considerari potest & a Physico & a Medico; ita homo natus beari cõsiderari potest & a Physico, & a Ciuili. At respondebunt fortè, id contingere distincta ratione. Verum dum hoc dicunt, statim fatentur, originem distinctionis petendam esse a fine; nam varius ille considerandi modus a fine sumitur: quod patet ex Aristotele in secundo Phy. contex. 26. dicente, Fabrum considerare æs, & medicum neruum, ut conducunt suo fini; similiter physicum considerare formam, ut suo fini conducit: ita Medicus considerat hominem natum sanari & ęgrotare, vt eum curet; Physicus, vt de eo tanquam de specie corporis physici notitiam habeat.

Quarta assertio. Epilogus.

Cum igitur non ab obiecto ortum ducat distinctio, conspicuum est quòd ortum ducit a fine. Quod autem pertinet ad obiectum, siue subiectum; ad ex sui natura habet, vt sit natum considerari in gratiam eius finis: & ideo in quarta assertione dictum est, sine propria quadam natura obiecti non posse seruari distinctionem prodeuntem ex fine. Colligamus itaque, distinctionem uirtutum ortum ducere a fine, proximè autem reperiri in obiecto ratione sui modi considerandi: qui modus considerandi trium principalium habituum, est varius ratione varietatis finis. D Hinc Aristoteles in secundo Physicorum, contex. 18. Physicum & Mathematicum ait conuenire in obiecto & re considerata, distingui autem modo considerandi; referunt enim ea, quæ considerant, ad uariam ueritatem respondentem uario modo considerandi: nam res considerata est tanquam materies, modus considerandi tanquam forma; quæ cum ordinetur in finem, est varia ratione varietatis proprij finis.

Diluuntur aduersę rationes. Arist. nõ secũ pugnat. Diluitur ratio Scoti.

Hęc omnia demum confirmantur per definitionẽ virtutum. Prudentia dicitur recta ratio agibilium, Ars recta ratio effectibilium, Scientia recta ratio scibilium; adeo vt postrema earum differentia ab actione, affectione, & varietatis cognitione petatur: vltima autem differentia est ea, per quam res propriè, primò, & per se sunt, & distinguuntur, vt constat ex 7. Metaphy. 43. Ex his quoque notæ sunt solutiones aduersarum rationum: nam quòd Aristo. ex varijs accipiat distinctionem, non est absurdum; ex varijs enim pendere potest: dubitatio est de origine, & primo principio. Dum ostenditur eam non esse primò petendam a fine; quia vel id contingeret per finem iam adeptum, uel cognitum, uel optatum: Dico singulis his modis: nam per finem adeptum habent, vt actu secundo distinctæ sint: per finem optatum habẽt, ut secundum formã & actum primum distinctæ sint: per finem in esse cognito habent,

vt

A vt cuncta in eum finem congruenter dirigantur,& distinctio cōspicua sit. At addebant; Finis in esse,cognito pertinet ad obiectum. Respondeo; Etiam finis ab agente cognosci potest vt finis: ita inquit Arist. in calce secundi Phy.& in 3.de anima,49. primum in ratiocinatione in opere esse vltimum;& si pertinet ad obiectum,ad illud pertinet vt modus considerādi sumptus ex relatione ad finem. Verùm addebatur: Nunquā facultas aliqua cōpetit vni naturæ, & repugnat alteri,nisi per aliquod absolutū illi naturæ internū; quod absolutū prius est relatione eius ad finem. Respōdeo,illud prius esse aliquid,sine quo nō recipitur distinctio petēda a fine; at nō esse primā rationem distinctionis: immo in eo priori seiuncto a relatione ad finem, non reperitur, nec seruatur distinctio virtutum; vt patet,dum idem obiectum per relationem ad distinctos fines a varijs virtutibus consideratur. Addebatur postremo, Aristotelem in 3.de anima, 49.asserētem virtutes siue intellectum Practicum a Theorico distingui fine,denotasse finem in esse cognito,vt habet rationem obiecti. Sed errant manifestissimè,nam Arist. vocibus vtitur propriè: & in secundo Physicorum describens finem,ait esse id,cuius gratia sunt cætera: & dum alibi finem virtutum patefacit,semper explicat propriè sumptū finem; vt patet 2. metaphysicæ, cont. 2.necnon sexto Moralium Nicom.& alibi; immo in eodem cont.49.tertij de anima semetipsum manifestissimè explicat,cum dicat: Intellectus practicus differt a theorico fine, & appetitus B omnis est propter aliquid; id.n.cuius est appetitus,principiū est practici intellectus; vltimū autem principium est actionis,&c. Sic itaque Arist. asserit se denotare illum finem,qui in intētione & ratiocinatione agentis principium est: hic autem est propriè sumptus finis, Et hæc satis de virtutibus rationalibus vniuersè sumptis,descendamus ad partes earum. Error Scoti.

De Virtutibus Mentis, de quarum ratione non est, vt sint semper vera, & primo de Opinione. Cap. X.

Virtutum Mentis sine rationis; nonnullæ statuebantur,de quarum ratione esset rectū, & veritas;aliæ verò,de quarum ratione ea non esset: & hæ dicebantur esse Opinio, Fides, & παιδεία, quæ vel peritia,vel experientia, vel eruditio dicitur: De his autem primò verba faciens ab Opinione ordiar. Veteres Philosophi de attinentibus ad opinionem varia dixere. Nonnulli opinionem non secreuere a scientia; vt illi,qui cuncta censebāt C in motu esse collocata,& continenter fluere; veluti Protagoras, Heraclitus, Epicharmus, Homerus, & alij multi: hi censebant omnia, quæ opinamur, esse vera; ideo Protagoras asserebat hominem esse rerum mensuram: vtebantur autem hac ratione. Ea opinamur, quæ nos mouent; ea nos mouent, quæ sunt: at quæ sunt, vera sunt; quare ea solùm opinamur, quæ vera sunt. Censebant isti res in motu esse collocatas: ideo cum res sensus nostros mouent, quos non secernebant a mente; ex re mouente & sensu motorem sensibilem consurgere asserebant,in varijs variam; & qualis consurgeret, talis iudicaretur: Ita Genista capræ dulcis, homini est amara; vinum sano dulce, febricitanti vt videtur ita est amarum. Qua de re multa dicuntur a Platone in Theæteto, siue dialogo de scientia. Sed hi decipiuntur: Primò ratione fundamenti,nam censent sensum non secerni a mente: Secundò in attinentibus ad naturam rerum,quæ cum sit certa & definita, ab eis incerta ac indefinita asseritur: nam iudicium est nō de proximo,sed de primo mouente; primum mouens,vt vinum & genista, vnum est; ideò vna est natura eius,non varia. Sed cum isti dicant omnia esse talia, qualia a nobis iudicantur; cum D iudicemus eorum opinionem esse falsam & negligendam, eam vt falsam ex eorundem sententia missam faciamus. Propterea alij iudicantes scientiam re vera distingui ab opinione, asseruerunt homini solam opinionem, non scientiam competere posse: Ideo Dialectici dixere, de quauis re posse probabiliter pro omni parte disputari; & Diuus Augustinus considerans imperfectionem humanæ scientiæ dixit, scire nostrum esse pulchrum quoddam opinari: Hinc varij prodiere libri de incertitudine scientiarum, de docta ignorantia: qua de re etiā a Lactantio Firmiano in libris diuinarum institutionum multa dicta fuerunt. Sed quoniam homo per naturam ad scientias est procliuis; desiderium autem per naturam nobis insertum, omni ex parte inane esse non debet; propterea censendum est hominem, nisi omnium, nisi plurimarum,quarundam saltem rerum scientiam assequi posse: adeò ut non sola opinio, sed etiam scientia ei competere valeat. Differt Opinio a scientia primò per materiem, nam in re mutabili & variabili locum præsertim habet opinio: dico præsertim, quoniam nō omnis cognitio rei mutabilis opinio est; dū.n.inspicimus ambulantē Alcibiadem, ea non opinio, sed conspicuus & certus sensus est. Et dum non differt per materiem, saltem differt per medium; de eadem namque re valet vnus per causam habere sciētiā; alter verò per accidētia & principia probabilia opinionem; ideo demonstratio scientiam, syllogismus topicus opinionē parit. Opino

De Opinione.

Ratio putantiū omnem opinionē esse veram.

Reiectio.

Alia opinio.

Reijcitur secūda opinio.

Opinio differt a sciētia, uel Ratione materiæ.

Vel ratione medij.

Definitio opinionis. igitur est existimatio siue assensio de eo, quod pôt secus se habere, uel rõne, rei, uel rõne medii, A
Plato. per, quod ei assentimus, pertinens ad eã animi facultatem, quæ ratiocinatrix nuncupatur. Plato
Quinque gradus. in 5. 6. & 7. de rep. opinionem ab intelligentia & scientia per id, in quo uersantur, distinguens
quinque statuit gradus nostrę cognitioni respondentes. In primo constituit id, quod purè &
Intelligentia & Sciẽtia. uerè est: huiusmodi est Mens, & eius ideæ, in quibus uersari ait Intelligentiam, & propriè dictã
Scientiam, quam etiam Sapientiam nuncupauit. Cui primo gradui opponitur alter, & est pu-
Inscitia. rum non ens, in quo uersatur absoluta Inscitia. Tertio sub vero ente posuit rationes ad Ani-
Cogitatio. mam pertinentes, quales sunt illæ, in quibus præsertim versatur Mathematicus quarum cogni
tionem propriè nuncupandam censuit Cogitationem, nonnunquam tamen nomine proprio
primi gradus dixit per consuetudinem nuncupari Intelligentiam & Scientiam. Quartò con-
siderauit sensilia cum materie complicata, qualia sunt Animalia & Plantæ: has dixit esse imita-
tiones, participationes, & umbras eorum quæ uerè sunt, nempe idearum; in his dixit versari Fi-
dem. Postremas posuit umbras imaginesque sensilium, quæ in speculis apparent, quibus simi
les sunt illę, quæ ab anima a sensibilibus excitata per rationes promuntur in Phantasiam: &
Fides. hanc nuncupauit Imaginationem, siue Assimilationem. Fidem autem & Imaginationem, com
muni nomine dixit esse Opinionem, ut Scientiam & Cogitationem, nuncupauit Intelligen- B
tiam. Hinc in quinto de Repu. opinionem ait esse mediam inter scientiam & ignorantiam:
Scientia enim est de eo, quod penitus est; ignorantia de eo, quod non est; opinio uerò de eo,
quod partim est, partim non est. In Theætero, hoc est in dialogo de Scientia modum explicat,
quo nobis conueniat opinio, & quid ea sit; inquit enim. Postquam anima intra se aliquid inter-
rogando respondendoque asserit, neque uagatur, hanc ipsam opinionem ponimus: quam obrẽ
opinari loqui appello, opinionemque sermonem; non ad alium, sed ad se; neque uoce, sed silen
tio, &c. In Sophista autem ait: Quando anima per cogitationẽ secum silentio loquitur, opinio
nuncupatur; & dum talis passio nobis non per cogitationem, sed per sensum accidit, Phantasia
Plato non videt sibi constare. dicitur. Ita Plato sibi constare non uidetur: nonnunquam cogitationem ait versari in re distin
cta ab ea, in qua versatur opinio, nonnunquam in eadem: insuper, nonnunquam Phantasiam
Conciliũ. nuncupat opinionem, aliquando eam ab opinione secernit. Sed facile est Platonem reddere
sibi concordem: nam in libris de Repub. considerat distinctionem sumptam a re, in qua pro-
priè versantur: in Theętero & Sophista considerat modum, quo fit, & formam. Insuper cogi-
tatio versatur in rationibus, tanquam in propria materie: opinio non est de illis, non tamen no-
bis competit sine discursu & ratione. Demum Phantasia apud Platonem est duplex: una for-
mata a solo sensu, & hæc distinguitur ab opinione, opinio enim ex ratione oritur: altera est, quæ C
dicitur imaginatio, & assimilatio ex ratione prodiens; quæ etiam opinio dicitur. Hæc ex Pla-
tonis sententia de opinione essent dicenda. Verùm quia Plato præsupponit ideas mentis, ra-
Diuisio opinionis. tiones animæ, & in materie solas umbras reperiri existimat; nos autem cum Aristotele,
Prima. hæc non approbamus: propterea eum missum faciamus. sat est quòd de hoc cum Aristo-
Secunda. tele conuenit, quòd opinio nec semper recta, nec prædita necessitate sit. Hinc diuiditur opi-
nio in ueram & falsam; insuper diuidi potest in perniciosam, utilem, & neutram: nam opinio
Tertia. falsa frequenter etiam perniciosa est. Hinc ait Plato in Gorgia: Nihil tam perniciosum ho-
minibus arbitror, quam opinionem falsam præsertim circa iustum & iniustum. Insuper
diuidi potest in firmam, & mutabilem. Pertinet opinio primò & præsertim ad cogita-
tionem & iudicium ueri & falsi, secundo autem loco respicere potest actionem & effectio-
nem, ut dirigens eam.

De Fide. *Cap.* XI.

INter Virtutes ad rationem pertinentes, cum a Platone in sexto & septimo de Repub. D
tum ab Aristotele in secundo de anima 157. etiam Fides numeratur: propterea, quid
ea sit, considerare tenemur. Fides (grecè πίστις) in varia significatione apud ciuilem
Fides. Philosophum, apud Theologum, & apud Physicum vsurpatur; vt in quarto gradu
patefeci: Fides Ciuilis & Theologica, non sunt pręsentis considerationis: Propterea lo-
quens de Fide Physica, ad veri cognitionem pertinente, quid ea sit ex sententia Platonis,
FidesPhy. in pręcedente capite satis apertè explicatum est; ex sententia autem Aristotelis ita dicen-
Opinio Aristotel. dum censeo. Fides cum opinione est summopere complicata, ac vna sequitur alteram, opi-
nio enim sequitur fidem; ideo vt vna, ita altera dupliciter vsurpatur: primò latè, secundò
vt a scientia contra distinguuntur. Dum vsurpantur latè, consideratur hic ordo relatus ab
Aristotele in 2. de Anima cont. 157. Primò reperitur ratio, rationem sequitur suasio, suasio-
nem fides, fidem opinio: nam opinamur, quia fidẽ adhibemus; adhibemus fidem, quia ita sua-
demur; suademur autem ratione: ac ita ea, quę scimus, etiam opinari, eisque fidem adhibere
dicimur; & vsurpatur tũc opinio & fides pro quauis existimatione, quę grecè dicitur ὑπόληψις.
Insu-

A Insuper nonnunquam etiam extenditur ad conspicuam notitiam principiorum; in qua significatione Arist.in 1.post.cap.3.dicebat,nos magis credere,maioremq; fidem adhibere principiis demonstrationis,quàm conclusioni:nuncupabat tunc fidem etiam cognitionem principiorũ, & conclusionis demonstrationis. Secundò usurpantur cum opinio, tum fides,vt contradistinguuntur a scientia:ueluti dum dicimus;hoc scio,non credo,siue opinor; hęc mea non est opinio,sed scientia:& tunc fides & opinio,necessariam causam, exactamque certitudinem excludunt, & in ueram ac falsam diuidi possunt: Non igitur hęc Physica Fides est habitus rationis distinctus ab opinione,nisi ratione; opinio enim absolutè conclusionem respicit: fides uerò magis refertur ad aliud, cui fidem adhibemus; Fides etiam uidetur præseferre maiorem constantiam,quàm opinio. Hinc Simplicius in explicatione contextus 155. Secundi de anima inquit;Fidem esse assensionem rei necessariæ sine causa, & sine formidine; & dum ita usurpatur,est opinio firma & constans.

De Pædia,aliorum Opinio. Cap. XII.

B ARistoteles in principio primi de partibus animalium inquit. In omni contemplandi genere & methodo,cum ignobiliore tum nobiliore, duo uidentur esse modi habitus; quorum unum scientiam rei rectè nuncupamus, alterum tanquam pædiam quandam:hominis enim congruenter pędia præditi officium est iudicare perspicièter posse,quidnam rectè aut non rectè a docente traditur; talem enim existimamus esse hominem omnino pędia præditum, & esse pędia præditum nil aliud esse, nisi posse facere quod dictum est: Pręterquam hunc quidem in omnibus (ut ita dicam) arbitramur iudicio valere numero unum,illum uerò certę naturę alicui delegamus;fieri enim potest, ut erga rem unam ita quispiam sit dispositus, ut alius erga omnes. Quamobrem naturalis quoque historię limites huiusmodi aliquos oportet esse,ad quos facta relatione approbabit modum demonstrationis, semoto ueritatis examine,&c. His uerbis Arist. & quid, & quotuplex sit pædia, patefacit. De eadem loquens in calce secundi Metaphy. dixit: Propterea oportet ita pædia institutos nos esse;ut indicemus,quomodo ea, quæ dicuntur, sint accipienda & approbanda; quia absurdum est simul quærere scientiam,& modum scientiæ,&c. Conspicuum est ex uerbis Aristotelis eo

Pędia ex primo de partibus animaliũ.

Ex secũdo Met.cõt.15

C loci,per modum scientię denotasse pædiam, quam in primo de partibus animalium modum habitus nuncupauerat: nam primo pędia quadam præditi esse debemus, per quam in singulis scientiis modum illum docendi amplectimur & approbamus, qui illi scientię & methodo est accommodatus; de qua pædia uerba faciens in procemio Moralium Nicomachiorum inquit. Est enim hominis pædia præditi, eam in unoquoque genere acriuiam expetere, cuius natura rei est capax;nihil enim uidetur interesse, utrum mathematicum rationibus ad persuadendum accommodatis utentem probes, an ab oratore demonstrationes postules. De iis autem, quæ habet perspecta & cognita, bene quisque iudicat, & bonus quisque est index: De singulis ergo rebus rectè iudicabit is, qui de singulis pędiam habet; absolutè uerò, qui de omnibus pædiam habet. Quocirca iuuenis ad ciuilem scientiam non est accommodatus auditor, &c. Insuper in 3. de Repub. de eadem pędia loquens ait; Tribuimus iudicandi officium nihilominus pædia præditis, quàm iis qui sciunt. Sententia Aristot. est similis sententiæ Platonis in Menone dicentis. Duo nos rectè ducunt, scientia, ac opinio uera. Hæc referre uolui, vt ex uariis locis innicem collatis firmius, & clarius colligere ualeamus, quid sit pędia, quotuplex sit, & quodnam sit officium eius. Pędia (quæ a Theodoro peritia, a nonnullis eruditio dicitur, mea autem sententia recta ad disciplinas institutio dici

Pędia ex procemio moralium Nicom.

Ex tertio de Repub.

Quid sit pædia.

D debet) ex opinione Leonici est uniuersa,confusaque rei cognitio, ex remotis materialibusue causis prodiens. Quæ sententia uera non est: Primò, quia Aristoteles ait, pædiam esse rei cognitionem sine causa: Præterea; congruens iuuenis institutio pro audienda ciuili disciplina, minimè oritur ex remotis materialibusve causis; sed ex accommodata morum compositione per domesticas institutiones,& congruentem assuetudinem. Insuper; iudicare, quis docendi modus conueniat docentibus & tradentibus disciplinam aliquam, minimè ortum ducit ex notitia communium, distantium, materialiumve causarum; quas frequenter ignorant illi, qui ad disciplinas addiscendas accedunt, & quarum cognitio non rectè format iudicium addiscentis. Propterea alii recentiorum, uiri apprime eruditi, inquiunt, pędiam esse experientiam;quod ita nituntur suadere: Ea, per quę rectè iudicamus, præsertim sunt Scientia,Ars,& Experientia: per pædiam rectè iudicamus, vt inquit Aristoteles; quare vel est ars,vel scientia,uel experientia:non est scientia, neque ars; quia hæ constant ex causis, & cognoscunt propter quid, & sunt habitus contradistincti a pædia: quare pædia est experientia. Hęc opinio mihi non satisfacit. Primò; quia experientia propriè est principium Artium: pædia autem magis propriè ad morum compositionem, & ad scientias pertinet, est

Leonicus.

Reiicitur sententia Leonici.

Alia opinio.

Reiicitř secũda opinio.

enim ad eas institutio; ideo Arist. in primo de partibus dixit, in omni contemplatione & methodo inueniri. Praeterea: cum paedia locum habeat in omni contemplandi genere, habebit locum in mathematicis; pro quibus tamen non est necessaria experientia, vt dixit Arist. in sexto Moralium Nicomachiorum, cap. 8. & propterea Puer dicitur posse fieri Mathematicus, quia principia mathematicae nequaquam egent vsu & experientia. Praeterea; Experientia propriè est de rebus, & in rebus versatur, de quibus sunt artes & scientiae: pedia autem praesertim pertinet ad modum, quo scientiae traduntur, vt philosophus monebat. Confirmatur: quoniam hi definientes paediam inquiunt, eam esse potentiam siue facultatem aptè iudicandi, quid rectè aut non rectè exponatur a docente. Quae descriptio apprime est imperfecta. Primò, cum dicatur potentia iudicandi; nam facultates quoque, & partes animae tales sunt. Insuper; quoniam id, quod est commune multis, & ex varijs pendet, ad vnũ contrahunt, soliq; experientiae tribuunt: Quod si ẽt verũ esset, nõ propterea Paedia deberet dici experiẽtia sed genus habitus ex experiẽtia prodiẽs; experientia .n. minimè est habitus, vel modus eius. Propterea alij reperiũtur, qui inquiunt, in Scientijs & Artibus duo reperiri; rẽ scilicet consideratã; & modũ, quo pro eius cõsideratione vtimur: ac propterea debere Methodum tradi, qua manifestetur, quis sit hic modus; **B** qui sint termini, quibus scientię circumscribuntur; & quę causę in eis sint cõsiderandę. Et ideo Arist. in procemio Moralium Nicomachiorum, in secundo Metaphysicę, in primo de partibus Animalium, & in principio primi Physicorum, id quod pertinet ad hanc peritiam lucidissimè pręstitit: cum patefecerit, primò declaranda esse principia, Physicum considerare omne genus causae, & distingui a Mathematico per modum considerandi, & in Ciuili Scientia nõ esse optandum exactum explicandi genus, aliaque huius generis. Verùm cum hoc dicant, quid re vera sit paedia, non patefaciunt. Primò enim errant; quia, quod est commune rebus consideratis & modo, contrahunt ad modum: praedia enim conducit vtrisque, vt patebit. Praeterea non manifestant, an pędia sit habitus distinctus ab ea scientia vel arte, cuius est pędia, vel ne: & si est quid distinctum, non manifestant, cuius facultatis sit hanc eruditionem, & paediam pro scientijs tradere. Si inquiunt hoc esse munus Logici, errant: non enim ad Logicum pertinet terminos scientijs praescribere, vel iudicare, quae causae in singulis scientijs sint consideranda; sed potius hoc est officium Metaphysici, & Dialectici, qui in omnibus versantur. Pręterea Arist. in proce. Moral. Nico. affirmat requiri pędiam in eo, qui anditurus est Ciuilem scientiam; quę cum non reperiatur in Iuuene, infert Iuuenem non esse idoneum auditorem eius, cuius rei afferens causam inquit: Quia actionum, quae in hac vita versantur, est imperitus: at ex his constat, & de his habetur haec disputatio; insuper, quia inseruit ac obtemperat affectibus animi &c. At affectuũ **C** cõpositio, & peritia actionũ vitę non competit nobis per Logicã; non igitur absolutè nobis pędia cõpetit munere Logicę: similiter ẽt Mathematicę ante Logicã addiscebãtur. Et ob hãc causam approbandã non censeo quorundã aliorũ sententiam, asserentium pędię nomine ab Aristotele denotari Logicam particularem, hoc est contractam ad ea, quę sunt propria particularium disciplinarum; cuius mentionem facit Auer. in secundo Metaphysicę, com. 15. in 4. Metaphy. cont. 1. in 2. Phy. 16. & clarius in primo Nicomachiorum, cap. 3. Nam multa ab Aristotele tribuuntur pędię; quę (vt patuit) ex Logica depromi non possunt, nec vniuersali, nec propria. Non desunt etiam nonnulli, qui dicunt ex Platonis sententia in Gorgia, Artem coquinariam, & Rhetoricam dici pędias, sed errant: non enim tunc Plato vtitur nomine pędię, sed experiẽtię; easque non pędias, sed experientias appellat, vt notum est legentibus gręca uerba: de pędia autem alibi loquitur Plato, ut ex dicendis patebit.

Opinio tertia.

Reijcitur tertia opinio.

Reiicitur quarta opinio.

Quinta opinio reijcitur.

De Paedia Opinio propria. Cap. XIII.

D

CVm de pędia cęterorum opiniones apprime dubię apparuerint, propterea dicendum censeo, pędię nomen esse satis commune; & denotare congruentem omnem institutionem ad quamuis disciplinam, consurgentem ex uarijs, quę addiscendę disciplinę conducunt. Hinc pędia dicitur sumpto a pueris nomine, qui pręsertim ea recta institutione egent: & est nomẽ ab vno; quod denotat primò cõgruentẽ puerorũ educationẽ, mox transfertur ad denotandam omnem rectam institutionem pro quauis disciplina comparanda. Hoc nos docet Plato in primo de Legibus, necnõ in principio secundi; quibus in locis veram pędiam illam esse affirmat, qua in Vrbe pueri & adolescẽtes rectè moribus instituuntur: qua Arist. in procemio Nicomachiorum egere iuuenes asseruit, ut reddantur congruẽtes auditores Ciuilis scientię. Est itaque pędia commune nomen, uniuersè denotans omnem rectam institutionem, cum ad disciplinas, tum ad omne genus uitę, quod rectè ducere optamus: Ideo Xenophon libros scripsit de pędia Cyri: Quam rectam institutionem non ex uno tantùm, sed ex uarijs ortum ducere conspicuum est. Oritur enim nonnunquam ex congruente educatione, familiari adhortatione, rectaque assuetudine; qualis ea est, quę necessaria est Iuueni audituro

Opinio propria.

Plato.

Paedia nomẽ ab vno.

Quid paedia.

Vnde oriatur pędia.

A turo Ciuilem Scientiam: quæ cum Logica nullam habet cõnexionem. Insuper oriri potest ex experientia, exercitatione, & vsu rerum, vt eadem pædia ad Artes, & ad Ciuilem Scientiam nos parat. Similiter naturalis Philosophia experientiam expostulat; & pædia ad eam frequentet ex perientia acquiritur. Ideo Arist. in 1. Physicorum. 71. dixit, veteres Philosophos ob inexperientiam nõ valuisse soluere difficultatem aduersus generationem; quæ inexperientia eo loci malè ab Auerroe dicitur inscitia Logicæ. Vt enim differt experientia a Logica; ita inexperientia ab inscitia Logicæ: & præsertim, quia Philosophus in sexto Moralium Nicomachiorum, capite 8. semetipsum declarat, cum inquit, puerum non posse euadere Physicum, quia principia Physicæ experientia noscuntur. Insuper oritur pædia ex Logica; nam Logica facit nos discipulos, hoc est nos rectè parat, varijsque modis aptos reddit ad cæteras disciplinas: & hoc nedum facit Logica, quæ de demonstratione est; verum etiam Sophistica, quæ nos rectè instituit, ne decipiamur ab alijs; ac insuper Dialectica locos nobis argumentandi, communesque regulas tradens. Ex his constat, quod cæteri, qui pædiam contrahunt vel ad experientiam, vel ad Logicam, vel ad notitiam ex remotis causis, diminutè eam explicant, ac pro toto partem accipiunt. Ideo Aristo. in primo Moralium Nicomachiorum, cap. 7. ait, Principia scientiarum ex varijs colligi, inquit enim. Rem autem ita esse, primum, & principium est: principiorum autem alia inductione percipiuntur, alia sensu, alia consuetudine, alia aliter. Ea autem prima nostra erga principia congruens institutio, pædia quædam est. Similiter etiam libri de Historia animalium pædiæ loco inseruiunt cæteris libris, in quibus exactius pertinentia ad animalia explicantur. Et hæc satis de pædia vniuersè sumpta.

Explicatur locus ĩ primo Physicorum.

Reijcit sententia Auerrois.

B

Logica facit nos discipulos.

De Diuisione & vsu Pædiæ, ac insuper diluuntur nonnulla dubia. Cap. XIIII.

Quid sit pædia, & quomodo ex varijs ortum ducat, cumulatè satis est declaratum. Reliquum est vt perpendamus, quotuplex sit, quos vsus præbeat, ac nonnullas difficultates remoueamus. Vario modo distingui potest pædia: & primo pædia duplex statui debet; vna interna, quia ratio appetitum instruit, altera externa: quæ distinctio colligitur ex Platone in primo & secundo de Legibus. Insuper pædia externa duplex est: vna communis omnium Artium & scientiarum, qua præditi sunt homines rectè educati, instrumentarijs disciplinis muniti, ac in rebus singulis accuratè versati: altera propria variarum Methodorum. Hanc distinctionem patefecit Aristoteles in primo Moralium Nicomachiorum, & primo de partibus animalium. Et ne aliquis decipiatur, latere nos non debet, quòd Lambinus latina reddens verba Aristotelis in primo Moralium Nicom. cap. 3. manifestè errauit, cum distinctionem hanc deprauauerit. Inquit eo loci Arist. De singulis rebus rectè iudicabit is, qui de singulis pædiam habet; absolutè verò, qui eam habet de omnibus. Loco eius, quod Aristo. inquit (ὁ περὶ πᾶν πεπαιδευμένος, hoc est de omnibus pædiam habens) ipse inquit, in omni doctrinæ genere versatus; quasi vniuersa pædia exposcat omne genus doctrinæ, & disciplinæ; quod ialsum est: non enim Physica, & aliæ Philosophiæ inspectricis partes, quæ doctrinæ sunt, pædiam pariunt, sed scientiam: His accedit, quod, si ea sententia esset vera; tunc pro ad discendis singulis disciplinis, primo in singulis disciplinis deberemus esse versati; quod pugnantia includit, vt conspicuum est. Insuper diuidi potest pędia in proximam & remotam; nonnulla. n. c longinquo, alia proximius nos parant ad Scientiam aliquam vel Artem. Quartò pædia duplex est: quędam parans ad institutionem vitæ, habitusque morales; qualis est congruens educatio, rectaque assuetudo: altera ad habitus Scientiarum, & Artium. Demum pædia attinere potest; vel ad Methodum & ordinem seruandum in Scientijs, quam per Logicam assequimur; vel ad res de quibus in scientijs agitur, & ortum ducit ab experientia vel assuetudine. Adeo quòd pędia vel interna, vel externa est: Si externa, vel dirigit ad institutionem morum, vel ad doctrinam aliquam: Si ad doctrinam, vel pertinet ad docentem, vel ad addiscentem; & vtraque vel est communis, vel propria: Si propria, vel remota, vel proxima: & demum, vel est instrumentorum, vel rerum de quibus agitur. Vtilitas pædiæ multiplex est. Primo ea nobis inseruit loco Scientiæ & Artis; dum illis caremus, non secus ac Phantasia lumentis & Pueris pro Mente inseruiat, vt dicitur in calce secundi de Anima. Secundo vtilis est pro facilè, citò, & rectè apprehendendis artibus & scientijs: & his conducit, tum pro apprehendendis & colligendis principijs earum; tum, vt rectè iudicemus, an disciplina & ars congruente methodo accomodatisque rationibus tradatur; tum, vt habitum artis vel scientiæ fęlicius acquiramus; tum demum, ut præceptis eius disciplinæ magis obtemperemus. His explicatis tres occurrunt soluendæ difficultates. Prima est, quia ostendebatur pædiam esse experientiam; cum nec scientia nec ars dici posit: altera est, quoniam non videtur partem eius a logica posse ortum ducere, quia inquit Aristo. hominem pædia præditum carere causa & ratione; at Logicus rationem tradit. Vltima dubitatio est, num pædia inter habitus

Prima diuisio pædiæ.

C

Secunda.

Detegitur error Lambini.

Tertia.

Quarta.

D

Epilogus Diuisionũ.

Vtilitas pędiæ duplex.

Prima.

Secunda.

Prima dubitatio.

Secunda.

tus

Tertia. Solutio primæ. tus mentis numerari debeat. Primam diluens difficultatem dico, pædiam non esse experientiā; sed modum habitus, nonnunquam ex experientia prodeuntem, non tamen semper, ut patefeci. Ratio, qua id ostenditur, leuis est: tum quia pædia non semper dirigit ad cognitionem ueri, sed nonnunquam ad rectam uitæ institutionem: tum quia pædia nonnunquam ex Arte instrumentaria pendet, ut ex logica: tum demum, quia uerum iudicare, rectoque assentiri ualemus, nedum per experientiam; sed etiam munere rectæ assuetudinis, rectæ educationis, & rationum dialecticarum. Ar instabatur secundò, id non posse fieri munere Logicæ, quæ causas tradit; & est habitus exactus, non modus eius, ut pædia. Respondeo: Logica potest dupliciter considerari: primò in se, ac ita rationibus vtitur: secundò, ut iuncta Physicæ, uel alteri scientiæ siue arti, & tunc est sine causa; quia id, quod in Logica explicatur, a Physico sine ulla ratione ut notum præaccipitur, suoque instituto iungitur; & ideo hac consideratione solum quia dicitur cognoscere, ut euenit de omnibus, quæ ex una in alteram disciplinam transferuntur. His accedit, quòd (ut dixi) non omnis pædia ex logica sumitur. At dicet quis: Hæc uidentur aduersari Aristoteli; qui in 1. de partibus animalium ex translatione Theodori dixit. Er pædiam non nisi facultatem huius officij esse, iudicandi quidnam rectè aut non rectè ab eo qui docet exponitur, &c. B

Solutio secundæ. Dubitatio. Solutio. Officium igitur pædiæ est, solùm iudicare quid rectè exponatur: Ego autem dixi eius officium esse etiam nos parare accommodatosque reddere pro usu & adeptione habitus uirtutum moralium. Respondeo: Id, quod dixi (ut patuit) sumpsi ex Aristotele, neque nobis aduersatur locus ex primo de partibus: tum quia ex eo quod iudicamus an rectè doceat, etiam reddimur faciliores ad recipiendum habitum: tum insuper, quia Theodorus unum addit, quod non dicitur ab Aristotele, cum dicat pædiam non nisi facultatem esse huius officij; id (non nisi) ab eo additur, non autem ab Aristotele ponitur, hinc minus ueram reddit sententiam Philosophi. Postrema dubitatio erat, an pædia sit habitus Mentis. Respondeo, pædiam tribus præsertim modis considerari posse. Primò ratione disciplinæ ex qua desumitur, ac ita potest esse ppriè habitus: ut Logica est habitus instrumentarius: potest etiam non esse habitus: ut patet de experientia, morali institutione, & similibus. Secundò consideratur, ut est modus habitus contradistinctus a scientia uel arte illa, cuius est pædia: ac ita dicitur modus, hoc est uia & rudimentum habitus; & redigitur ad opinionem, quatenus est sine causa. Tertiò consideratur, ut principium perfecti habitus inclusum in eo, illumque constituens: & ita tedigitur ad habitum cuius est pędia, in eoque includitur, non secus ac dispositio includatur in habitu; qui enim habet habitum, etiam est dispositus: at non vice uersa, ut dicitur in prædicamento qualitatis. Demum pædia in docente magis est habitus, in addiscente potius dispositio: Ex quo duo colligo. Primò minus rectè nonnullos viros doctos damnasse Alexandrum Aphrod. quia dixerat singulas scientias sibi parare propria principia: id asserunt esse falsum, quia experientia cognoscuntur principia scientiarum, nō autem per scientiam parantur. At errant: Primò, quia principia non sola experiētia cognoscan tur; inquit enim Arist. in 1. Mora. Nico. cap. 7. Principiorū profectò alia inductione percipiuntur, alia sensu, alia consuetudine, alia aliter &c. Secundò errant; quia experientia, ex qua colliguntur principia, consideratur ut iuncta Scientiæ uel Arti, ac tanquā crus eius, ut dicebat Galenus in pimi Aphor. explicatione. Colligo secundò, pædiam nō debere numerari inter habitus, tanquam distinctam ab alijs, cum redigatur uel ad opinionem, uel ad cæteros habitus, ut conspicuū est ex dictis: Ideo rectè Aristoteles in primo de partibus animalium dixit, in omni contemplandi genere duos apparere modos habitus: indicans eos non constituere uerè distinctos habitus, sed esse modos duos attinentium ad vnum completum habitum unius rei. Propterea Theodorum Gazam approbandum non censeo, qui latinum reddens illum locum dixit, duos esse habitus; cum hoc nec sit uerum, nec dicatur ab Aristotele: alioquin habitus essent longè plures, quàm illi, qui in 6. Moralium Nicom. fuerant enumerati. D

Error Theodori. Sol. tertię diff. Pædia triplex considera tur. C Primum quod colligitur. Alterum quod colligitur. Non approbanda interpretatio Theodori.

De Virtutibus Mentis, de quarum ratione est, vt semper rectæ & veræ sint. Cap. XV.

Declaratis uirtutibus Mentis, quæ non semper sunt sui conditione rectæ uel ueræ: de illis agendum modò occurrit, quæ sui conditione sunt rectę uel ueræ: & quinque in Præcedentibus enumeratæ fuerunt, Sapientia, Intelligentia, Scientia, Ars, & Prudētia. De quibus hoc primo considerandum occurrit, quo pacto possint dici Virtutes semper rectæ & uerę, cum uarijs obliquitatibus & erroribus inueniantur obnoxiæ. Nam si de humana Sapientia ac Scientia loquimur, in attinentibus ad eas plurimæ sapientum uirorum inueniuntur opiniones; quarum cum una tantum possit esse uera, necesse est ut plurimæ sint falsæ; & fortè ea, quæ uera est, ab illis non fuit inuenta: quod apertè patet, & experientia compertum est; frequenter enim ueritas, quæ superna reuelatione nobis refulget, a nullo Philosophorum cōspecta fuit. Redditur adhuc obscurior difficultas, perpendendo attinentia ad Artes & Pru-

Quo virtutes rationis semper verę vel rectæ sint.

A & Prudentiam: cum enim ars & prudentia in re fluxili inconstantique uersentur, est necesse, ut illæ quoque multis uarietatibus, obliquitatibus, & erroribus obnoxiæ sint. Respondent huic difficultati nonnulli uiri docti, & inquiunt Prudentiam & Artem dupliciter posse considerari: primò ex parte materiei, in qua uersantur; ac ita inconstantiæ, uarietati, & errori sunt obnoxiæ: secundò ex parte enũciationum & regularum, quæ de illis formantur; ac ita semper sunt ueræ & rectæ. Hæc solutio dubia uidetur, quoniam enuntiatio respondet rei, ac ut res se habent ad esse & non esse, ita enuntiationes ad ueritatem; quare si rei natura est inconstans & mutabilis, ueritas quoque enuntiationum inconstans erit. Præterea per hoc non soluitur dubitatio de Sapientia, & Scientia. Dicamus igitur enuntiationes, regulas, & definitiones debere intelligi per se, nam ita ueræ sunt; ex euentu autem nulla est regula & definitio, quæ non possit uideri falsa. Sapientia itaque ut sapientia, & scientia ut scientia, uera est: si autem a uero deflectit, nec scientia, sed inscitia, nec sapientia, sed insipientia dici debet. Id ipsum quoque de Prudentia & Arte dicendum est; nam Prudens non errat ut prudens, pariter Artifex ut artifex; & si frequenter errare uidentur, id euenit, uel quia Artifex ut uir prauus perperam utitur Arte, uel quia sunt imprudentes & ignari artis: ideo rectè dixit Arist. has uirtutes semper esse ueras ac rectas, rectè etiam affirmauit Plato nullum Artificem errare. Insuper considerandum est, in Artibus & prudentia

Solutio quorundam.

Refectio.

Solutio propria.

Differt officium a fine.

B duo reperiri; unum est officium Artificis, Virique prudentis; alterum est finis, & exitus: rectum in primo consideratur, non in altero: officium est medici ea facere, quæ sanitati conducunt, & ab eo fieri possunt, ut etiam officium est Viri prudentis sua cõsultatione ea præferre ac præeligere, quæ pro optato fine præsertim conducunt: in his rectum semper seruat Artifex & prudens: quòd si finem non assequuntur, non eis dandum est uitio; sed uarijs pro assequundo fine requisitis, quæ in eorum facultate non sunt posita: ut enim munus est sutoris ex datis pellibus calceum conficere, quam fieri potest accommodatissimum; ita officiũ est uiri prudentis, pro oblata opportunitate ea agere quæ rectæ rationi agibilium sunt consentanea. Hinc uirorum æquè prudentium nonnullos fortunatos, alios infortunatos dicimus, ob ea, quæ in facultate eorum collocata non sunt. Ideo Gal. in quinto de locis affectis asseruit, medicum debere esse fortunatum; quod requiritur, non ob pertinẽtia ad Artem, sed ob extrinsecus conspirantia ad exitum. Ac ita etiam de illis, quæ inconstantia & fluxilia sunt formari possunt regulæ ueræ & rectæ; quatenus recta ratione decernimus, id maximè conducere pro adeptione finis; quę regulę sunt ueræ, & ratione enuntiationis, & ratione rei de qua formantur; at ex euentu potest contingere, vt minimè conducant pro adeptione finis.

Cur dicatur Medicum debere esse fortunatum.

C

Ordo Naturæ ac Præstantiæ, nec non ordo Necessitatis Virtutum Mentis. Cap. XVI.

ORdo ratione uariorum uarius est; ut autem nostro instituto inseruit, uirtutum Mentis duplex est ordo: vnus Dignitatis, qui etiam uerè est ordo Naturæ; alter est ordo Necessitatis; frequenter enim euenit ut illa, quæ sunt necessitate prima, sint nobilitate & dignitate postrema. Primę necessitate sunt Artes; illæ enim succurrunt humanæ necessitati, & ob humanam imbecillitatem paratę sunt: ideo hę requiruntur pro esse, cęterę autem Virtutes potius pro bene esse. Proximè Arti succedit prudentia, quę eadem est cum Ciuili disciplina; sine qua homines uel dissipati lacerarentur a feris, uel congregati mutuo se destruerent. Hinc hę primò paratę, hominumque ingenio primò inuentę fuerunt, & ob earũ necessitatem iumentis & feris uestigia quędam earum per naturam inserta inspiciuntur. Nã animalia uaria hominibus uarias Artes indicasse dicuntur; ut Araneus Artem texendi, Hirundo &

Virtutis necessitate prima est Ars.

Arti succedit prudẽtia.

D Vespę ędificandi, similiter de cęteris. Ita imago Prudentię & Ciuilitatis in Formicis, Apibus, & Gruibus refulget: & nulla in nuper inuentis Insulis reperta est gens adeò fera & barbara, vt aliqua Arte sibi parare necessaria, & aliqua ciuilitatis vmbra suam vitam formare inspecta nõ sit. Ex aduerso, Artes dignitate cęteris cedunt; cum Artes solùm quęrant vtile, prudentia honestũ cęterę virtutes uerum contemplabile: Prudentia autem medium dignitatis locum sibi optat: Virtutes alię, quæ contemplationi incumbunt, sunt principes, Regię, & dominę omnium, ut in comparatione earum latissimè patebit. Facta autem comparatione inter eas non facilè constat, quę earum principatum obtineat. Nonnulli primum locum Sapientię tribuunt. Ratio est; quia sapientia ex intelligentia & scientia conflata est, propterea includit dignitatem vtriusque; totum autem suis partibus est pręferendum: ideo Sapientia Regina omnium nuncupatur, & dicitur scientia capite prędita; vniuersum autem corpus suo capiti perfectione prefertur. Hanc sententiam minimè veram censeo: dum enim virtutes uarię inter se comparantur, semper id inspicere & considerare debemus, quod est proprium singularum; vnaquęq; enim uirtus proprium aliquid includit, per quod a cęteris distinguitur, & in eo posita est propria dignitas eius:

Artes dignitate postremę.

Opinio Aliorum.

Euersio.

At

Opinio propria. Mens prę fertur sapientię.

At νοῦς, quæ Mens siue intelligentia dicitur, hoc sibi proprium habet, ut nullo egeat, ab alio lucem non recipiat; sapientia autem proximè ex intelligentia pendet, ab ea lumen & perfectionē recipit: Mens itaque siue intelligentia principatum obtinet. Hoc declarauit Aristoteles in primo post. loquens de cognitione principiorum demonstrationis, inquiens,) Propter quod vnumquodque, & illud magis est.) Et in prima philosophia dixit (primum esse illud, per quod aliis cōuenit vniuocatio) huiusmodi autem conditio & dignitas soli competit intelligentiæ, quæ primorum principiorum est inspectio, & ob id ea prima principia dignitatum nomine honestantur. Nec difficile est aduersæ rationi respondere. Dicebatur totum dignitate præferri partibus. Primo dico id non esse uerum, dum vniuersa perfectio totius ex parte prodit; nam tunc illi parti nobiliori modo conuenit perfectio quàm toti: parti enim conuenit ratione propria, toti verò ut pendet ex parte: ita formæ nobiliori modo conuenit perfectio quàm compositio; & est ea, quæ per nomen primò significatur, vt dicitur in octauo Metaph. con. 7. Addo secundò: Dū inter se comparantur intelligentia & sapientia, id considerare debemus, quod vtriusque est proprium, ac ei competit, ut contradistinguitur ab altero: proprium intelligentiæ est cognitio primorum principiorum, proprium sapientię est cognitio conclusionis proximè pendentis ex primis principijs: cognitio prima proculdubio secundæ cognitioni pręfertur & ideo proprium intelligentię præfertur proprio sapientiæ. Seruans igitur ordinem dignitatis, agam primò de Intelligentia, secundò de Sapientia, tertiò de Scientia, quartò de Prudentia, vltimò de Arte.

Diluitur aduersa ratio.

De intelligentia, an sit, & quid sit. Cap. XVII.

Mens oculus Animę

Quemadmodum ὀψις, Visus nempe, & pro facultate videndi, & pro eius actione vsurpatur: ita νοῦς siue Mens, quę per metaphorā dicitur oculus animę, ut inquit Aristoteles in Primo Moralium Nicom. nedum immortalem animæ facultatem significat, uerum etiam primam eius actionem, quæ est apprehensio primorum principiorum; & iure optimo profectò: hæc enim prima mentis actio ad cæteras eius virtutes se habet, perinde ac Mens ad vniuersam animam; & cæteræ virtutes ab hac seiunctę, re vera dici possunt luce, oculo, menteque destitutę. Quòd homini competere debeat primorum principiorū cognitio, conspicuum est; nisi n. ei cōpeteret, nullius scientiam assequi posset; nil. n. scimus ignoratis primis. Insuper homo non esset rationis particeps; omnis enim ratiocinatio exposcit prænotionem alicuius definiti principij, per quod in notitiam cæterorum perducamur. Præterea natura nil frustra facit, nec tribuit animanti partem animę sine facultate iudicandi suum obiectum. Homo per naturam, vel potius Dei munere præditus est Mente; cui primò tanquā obiecta respondent prima principia: ne igitur sit mens penitus amens, cogimur fateri esse natam cōpetere homini hanc virtutem, quæ sit cognitio primorum principiorum, quæ νοῦς siue Intelligentia, nomine facultatis nuncupatur. De hac virtute exponi debet Aristoteles in primo poste. cap. 3. dum hæc verba protulit. Hęc igitur ita dicimus; & nedum scientiam esse, uerum insuper principium quoddam scientiæ, quo terminos cognoscimus. Per principium scientię non denotauit facultatem animę; ut quidam malè censent; non. n. de partibus animę ibi sermo est: sed denotauit hanc virtutē, quę νοῦς siue intelligentia dr̄; quę nedum est scientia, sed est principiū scientię: hoc est, per quam nedum principia dicimur scire, uerum asserimus cognitionē eorum esse eminentiorē sciētia; & esse principiū scię, quę per demonstrationē acquirit̄ quo principio sciētię cognoscimus terminos; non quidē ideas, vel rōnes ideis rñdentes (ut nonnulli Grçcorum aiūt) nec terminos, hoc est dictiones ex quib. cōstāt enūciationes (ut Latinorū multi exponūt) sed terminos, hoc est prima principia demonstrationū; quę cū sint suprema, termini sunt. Ita se declarauit Arist. in sexto Moraliū Nico. cap. 8. inquiēs; Mens eorū terminorū est, quorum rō afferri non pōt. Et clarius cap. xi. dum ait; Mēs ad demōstrationē pertinēs, immobiliū & primorū terminorū est. Per terminos igit̄ denotat Arist. prima principia: q̄ cū sint prima, dr̄ stare, nūcupant̄ Termini, & principiū scię. Ex his definitionē Intelligentię colligere ualemus, q̄ talis erit: νοῦς siue Intelligentia, est habitus humanę Mentis, quo perinde ac oculo Prima cū actionū rum contēplationis principia intuemur: Vtor oculi Metaphora, qua vtit̄ Arist. in sexto Moralium Nicom. cap. xj. clarioris explicationis gratia; ac vt inde appareat, ea sine medio ac demonstratione cognosci: neque absurdum in circunscriptionibus, & præsertim ciuilibus, uti Metaphora.

Dari habitum, qui Mens dicitur.

Exponitur Aristoteles in primo posteriorum.

Definitio Mentis.

Diuisio Mentis, siue Intelligentia. Cap. XVIII.

Versatur ea Virtus, quę mens dicitur, in cognitione primorum principiorum; quę cū sint duplicia, complexa scilicet & incomplexa, utrorumque cognitio ad mentē pertinet, ut rectè Themistius asserit; & iure profectò: ambo enim ab homine per intellectum sine demonstratione percipiūtur, amboque sunt principia cognitionis aliorum;

A rum; & cum eorum cognitio ad Virtutem aliquam Intellectus debeat pertinere, & non pertineat ad cęteras, necesse est fateri ad mentem siue intelligentiam pertinere. Primum Principium complexum non debet iudicari illud, quod primum statuitur ab Antonio Andrea, viro acutissimo, 4. Metaphy. quæst. v. nempe ens est ens; nam ea enunciatio, in qua idem de se ipso dicitur, a scientijs tanquam nugax & superuacanea reijcitur. Hinc Aristot. in 3. de anima, 21. agens de secunda operatione Intellectus, quæ est compositio; ait ea componi, quæ ex se quodã modo separata sunt: Insuper ea non est talis, vt in illam cæteræ enunciationes resoluantur. Propterea dicendum puto, principium complexum posse dici primum duplici ratione: Vel quia sit simplicissimum, sit de re sui natura notissima & prima; quale est hoc, Deus est: Vel quia sit communissimum, in quod cætera principia resoluantur, & per quod ducendo ad conspicuè absurda demonstrentur. Huiusmodi autem sunt ea duo maximè iuncta & complicata. Quorum primum est (De nullo simul vera est affirmatio & negatio) cuius oppositum manifestissimè est falsum, & propterea ab Aristotele iure primum est constitutum. Alterum est (de quauis re vera est affirmatio vel negatio) Hæ enunciationes sunt maximè communes; tum ratione subie-

Primũ principium cõplexum.

B cti, tum ratione prædicati, quæ communissima sunt; tum demum ratione affirmationis & negationis, quæ sunt primæ differentiæ enunciationis. Altera ex parte, si de Simplicibus vocibus loquimur, primi ac simplicissimi termini sunt essentiæ rerum, quæ 8. Metaphy. cont. x. tanquam numeri esse dicuntur: ad quas acies nostræ mentis perinde se habet, ac oculus noctuæ ad lumẽ solis, vt sub initio secundi Metaphy. asseritur. Huiusmodi simplices termini, vel sunt confusi, vel distincti: Inter ea, quæ confusa sunt, primum est ens; Inter distincta Deus: Ens enim cum sit aliquid ab vno in omnibus gradibus varium, non potest distinctè nosci non cognitis gradibus eius; & dum seorsum ab eis Mente concipitur, confusissimè noscitur (quicquid hac de re sentiat Scotus, qui inquit ens solum distinctè cognosci posse) Essentiæ rerum explicantur per definitiones, quæ ratione rei explicatę simplices sunt, ratione autem vocum explicantium sunt cõplicatæ & complexę; rectius tamen ad principia simplicia & incomplexa rediguntur, quàm ad complexa: ideo non dicunt rem esse vel non esse, sed tantùm rei essentiam nobis distinctè offerunt, quam nomen confusè & sine distinctione significat. Diuiditur itaque primò hæc Virtus, quæ [illegible] siue mens dicitur, in simplicem & complexam: simplex est prior & pertinet ad primã actionem intellectus: complexa posterior, & ad secundam eius actionem pertinet. Diuiditur se-

Simplicia Principia.

CõtraScotum.

Prima diuisio Mentis.

Secũda diuisio.

C cundò: quia principia vel sunt absolutè prima, vel solum prima in aliqua determinata scientia, vt in Mathematica & Physica. Principia absolutè prima pertinent ad subiectum, affectionem, & scientiam absolutè primam; huiusmodi sunt Principia Metaphysicæ. Verè, propriè, & absolutè mens ea dicitur, quæ in absolutè primis versatur; hinc sola Metaphysica inter humanas scientias dicitur Sapientia capite prædita, conflata ex scientia & mente. Absolutè autem & penitus vera & pura mens refulget in Sacra Theologia; nam ea, quæ Dei munere nobis sunt reuelata, Lumina sunt repellentia humanam inscitiam, cæteraque omnia illustrantia: propterea eorum apprehensio censeri debet mens absolutissima, qua sola absolutè sapimus. Cognitio autẽ principiorum cæterarum scientiarum, quæ Metaphysicæ subijciuntur, absolutè mens iudicari nõ debet; sed asserendum est ea principia dupliciter posse considerari: Primò absolutè siue per relationem ad superiorem scientiam, ac ita prima non sunt; pendent enim ex alijs, cognoscuntur per alia; & propterea non ad mentem, sed ad alios habitus eorum cognitio redigitur: Secũdò considerantur in ea scientia, cuius sunt principia; in qua cum sint prima, aliqua ratione ad mentem pertinent; cum tamen non sint absolutè prima, nec Sapientiam constituunt, nec abso-

Absolutissima Mẽs.

D lutè nomine mentis honestantur. At oritur dubitatio: quia etiam in Physica inueniuntur nonnulla principia, quæ absolutè prima sunt, nec per alia noscuntur; ut motum esse, ea quæ sunt esse multa: in Mathematicis inueniuntur puncta, vnitates, eorumque definitiones; quare eorum quoque cognitio propriè, & absolutè mens erit. Respondeo: Dum versamur in scientijs, ea cẽseri debent absolutè prima, ex quibus tanquam ex causis cętera pendent & pro esse & pro cognitione; scire enim est rei causam cognoscere: de principijs particularium scientiarum non sic se habet; ea enim vel non sunt causæ, sed res effectæ sensu notæ, vel sunt accidentia pendentia ex substantia; & propterea nec sapientiam parere valent, nec exactè cognosci, nisi per alia. Tertia diuisio mentis est: quia principia, in quibus ea uersatur; uel dirigunt ad actionem, & officio mentis funguntur in attinentibus ad prudentiam; uel sunt principia demonstrationis, & scientiæ. Si fuerint principia demonstrationis, ea sunt absolutè prima, nec ualent secus se hẽre: Si autem dirigunt ad actionem, ea sunt duplicia: Vel enim sunt communia principia ad actionem dirigentia, ex se conspicua, siue ex singularibus collecta; ac ita Arist. in calce secundi Posteriorũ cõia principia ad mentis habitũ pertinentia, vel ad veri notitiã, vel ad operationẽ dirigere asseruit: Vel sunt ipsamet singularia, ad quæ pertinet uel in quib. uersatur actio, dirigentia rationem, consultationem, & actionem nostram; quę, dum formatur ratio practica, sumuntur pro minori enunciatione, uel ex eis saltem minor enunciatio elicitur: veluti si dixero; Omne quod Vitæ periculum sine honore affert, est vitandum; noctu vagari affert vitæ periculum sine hono

Dubitatio

Solutio.

Tertia diuisio.

re;

re;igitur vitandum;ea minor propositio inductione ex varijs singularibus euentis elicitur, quorum cognitio mens practica nuncupatur: nonnunquam autem ipsummet singulare pro minori propositione accipitur: vt si dixero. Viro ciuili in magistratu constituto salus patriæ maximè debet esse curæ;ego sum Vir ciuilis,sum ī magistratu cōstitutus ; maximè igitur de salute patriæ teneor esse solicitus. Vtraq; cognitio,cū maioris enūciationis dirigētis,tū singularium, nomine mentis designatur,non enim ad aliū habitū pertinere possunt : dū tamē sumitur mens practica pertinens ad prudentiā,vt contradistincta a mente Theorica; ea singulariū esse dicitur, quia in singularibus versantur actiones;& præsertim cognitio earum,quæ circunstantiæ dicuntur,actionē dirigit,& mentis practicæ nomine designari meretur. Ac ita censeo explicandum esse locū in 6.Mor.Nic.in calce ca.11.vbi hæc leguntur uerba.Et mēs extremorū est in utrāq; partē,(hoc est ex parte primi absolutè,& ex parte ultimi) est enim mens & primorū terminorum,& extremorū,quorū nō est ratio; Ac ea mēs,quæ ad demōstrationē pertinet,est immobiliū, & primorū terminorū.Altera autē,quæ pertinet ad actiones,postremi est,quod secus se habere pōt,& alterius propositionis,(nēpe minoris)sunt enim principia eius gratia,nā ex singularibus vniuersale colligitur;corū autē nos oportet habere sensum,sensus autē ille est mēs,&c.Hęc Aristot. ex quibus varia colligere ualemus. Collıgo primò, perperā ṗutos nōnullos eruditos illum locum exponere;nā præter cætera inquiunt.Dum Aristo.ait(Altera autem, quæ pertinet ad actiones, postremi est,quod secus se habere potest,& alterius propositionis) Alterius propositionis (inquiunt illi)hoc est dirigentis ad actionem,contradistinctæ a principio contēplationis : at minus rectè.Dum enim absolutè dicimus ad unam uel ad alterā argumētationis propositionem attinere,maior & minor propositio denotātur.Prçterea,quod pertinet ad maiorē,est firmū & cōstās; varietas est in eo,quod ad minorem pertinet:& Arist.inquit(quod secus se habere pōt)Insuper in ratione practica cuncta ad minorē vt ad finem,& ad id quod dirigi debet,ordinantur : Arist. inquit(hæc enim principia sunt eius cuius gratia)hoc est; huiusmodi singularium cognitiones, quæ mentes dicuntur,sunt principia eius cuius gratia;id autē,cuius gratia rōcinamur,in minori propositione reperitur:nā perperam(ut censeo)Lambinus eo in loco dixit;Hæc enim pronunciatorum genera,&c.Denium,si Aristot.per propositionē alterā denotasset,non minorem,sed contradistinctam a principio contemplationis;redundans fuisset:dixit enim (Altera autē Mēs, quæ pertinet ad actiones,postremi est, quod secus se habere pōt, & alterius propositionis &c.) Si denotaret,quòd esset alterius propositionis,nempe pertinentis ad actionem, esset idem ac si diceret, mens pertinens ad actionem est eius, quod pertinet ad actionem. Significauit itaque Arist.per alteram propositionem illam,quæ minor dicitur,quæ sumit aliquid sensu notum, vel ex sensu conspicuis collectum;& est id cuius gratia ratiocinamur,ut patefeci. Collıgo secundò ex illis uerbis,etiam cognitionem singularium dirigentium ad actionem ab Arist. mentem dici; mentem inquam Practicam,& mentem dirigentem actiones contradistinctam a Theorica. Collıgo tertiò ex sententia Aristot. intellectum hominis singularia cognoscere, & nedum cognoscere, verùm insuper ea cognoscere primò. Nam loquitur Philosophus de mente, quæ est habitus intellectus & Virtus rationis, & cognitionem singularium asserit esse eius partem; & cum id ostendat ex eo, quia uniuersale ex singularibus colligitur, indicat mentem illam, hoc est cognitionem eam singularium, primò intellectui competere. Demum considerandum,quòd; ut cognitio singularium dirigentium ad actionem, quæ principii loco prudentiæ inseruiunt,ab Aristot. νοῦς siue mens dicitur; ita cognitio singularium dirigentium ad effectionem,Artique famulantium, non ad aliam rationis Virtutem quàm ad mentem redigi posse videtur: adeo ut sit mens quædam artis, & effectionum; vt aliæ sunt actionis, uel contēplationis.

Explicatur locus sexti Moraliū.

Primū qđ colligitur: Error quorundam.

Alterū qđ colligitur. Tertium. Intellectus cognoscit, & primò cognoscit singularia.

A B C

Nonnulla ex dictis emergentes Difficultates proponuntur & diluuntur. Cap. XIX. D

EX dictis,præter cæteras,tres difficultates emergunt,quæ solutionem exposcunt. Prima est; quis sit ille sensus,quo propriè ea singularia percipimus,quorum notitia mox mentem constituit: Secunda est;num in contemplatione cognitio singularium, ex quibus vniuersalia colligimus,debeat nuncupari mens: Postrema,quia Arist. sibi constare non videtur;inquit cap.11.6.lib.Moral.Nic.cognitionem singulariū dici mentem; at cap.8.dixit oppositum:asseruit enim id,quod sub actionem cadit,esse extremum,& opponi menti;quia mens terminorum est,quorum non est ratio;Prudentia autem est extremi,cuius non est scientia, sed sensus &c. Primæ difficultati respondere videtur Arist.in 6.Moral.Nic.cap.8.inquiens. Singularium, in quibus uersatur actio, non scientia sed sensus est; non qui propriorum, sed qualis est ille, quo sentimus quòd hoc,quod in mathematicis est ultimum,sit triangulus; nam in eo quoq; est status. Veruntamen prudentia magis est sensus,eius autem(nēpe singularis Triāguli)

Prima dubitatio. Secunda.

Tertia.

Solutio primæ difficultatis.

altera

A altera eſt ſpecies &c. Verba ſunt breuia & obſcura: ex eis tamen unum manifeſtè elicimus,
quod dixi in cap. præcedente; Mentem ſcilicet eſſe etiam eius vltimi, quod ad minorem pro-
poſitionem pertinet: vt in Mathematicis quoque pro minori propoſitione accipimus, quòd
hic, qui in ſemicirculo, ſit triangulus; ut conſtat ex 1. cap. 1. poſte. Vt autem pertinet ad propo-
ſitam difficultatem, conſiderandum ex ſententia Ariſto. in ſecundo de Anima ſenſilia eſſe triū Explicat
generum; quædam per ſe & propria, ut colores; alia per ſe & cōmunia, vt motus, quies, nume- Locus in
rus, magnitudo, & figuras nonnulla demum ex accidenti, vt Alcibiades, & cæteræ indiuiduæ 6. Mor.
ſubſtantiæ: & inde prodeunt tria iudicia ſenſuum. Hæc ſenſilia percipiuntur primò a ſenſu Nic.
externo, ſecundò a communi, tertiò a phantaſia proximè inſeruiente intellectui. Mathemati-
cus, dum ad ſingularem Triangulum, vel Lineam deſcendit, verſatur non in ſenſili proprio,
ſed communi, iuncto non materiei ſenſili, ſed intellectili; vt ex Ariſt. colligitur 7. Metaph. 35.
& utitur tunc Mathematicus nō quidem externo ſenſu, nec ſenſu communi (quoniam hi ſo-
lum operantur præſentibus ſenſilibus externis, & nil percipiunt, quod non ſit iunctum cum
ſenſilibus proprijs, a quibus abſtrahit Mathematicus) ſed utitur Phantaſia, quæ dicitur motus
factus a ſenſu qui actu eſt, Hinc errant nōnulli dicētes Ariſt. in eo ſexto Moralium per ea uer-
B ba (Qualis eſt ille ſenſus, quo ſentimus quòd hoc, quod in Mathematicis eſt vltimum, ſit trian- Error quo
gulus) denotaſſe ſenſum communem: nam Phantaſiam denotauit. Prudentia dum deſcendit rundam.
ad ſingula, in quibus verſatur actio, dicitur uerſari in varijs ſenſilibus; nam uerſatur in ſenſili ex
accidenti, iuncto tamen cum ſenſilibus proprijs, quatenus uerſatur in ſingulis hominibus; in-
ſuper verſatur in ſenſilibus communibus conſiderans circunſtantias, nō eas ſecernens a pro-
prijs: & id facere poteſt ſenſu externo, communi, & Phantaſia; proximè tamen id efficit Phan-
taſia: & quia nō abſtrahit a ſenſilibus proprijs, vt Mathematicus; ideo Ariſt. dixit, Prudētia ma-
gis eſt ſenſus: His accedit, quòd Mathematicus magis verſatur in vniuerſalibus. Ex his conſtat
ſolutio primæ difficultatis: nam ſenſus Prudentiæ eſt ſenſilium uel ex accidenti uel commu-
nium, iunctorum cum proprijs, proximè per Phantaſiam oblatorum Menti: Singularium au-
tem Mathematicorum alia eſt ſpecies ſenſus; nam eſt ſenſilium communium, ſeiunctorum a
proprijs, ſola imaginatione apprehenſorum. Erat ſecunda dubitationum in cōtemplatione co- Solutio ſe
gnitio ſingularium, ex quibus uniuerſalia colliguntur, debeat cenſeri Mens. Cui reſpondens cundæ diffi-
dico, omnem cognitionem intellectui competentem cōſpicuorum ſingularium, ut ex eis vni cie.
uerſale colligitur, ad eam uirtutem modo aliquo redigi poſſe, quæ meus dicta eſt; ſunt enim ſe
C mina, lumina, & principia quædam ſciētiæ ex ſe conſpicua: Præſertim tamen id verum eſt de
ſingularibus prudentiæ, tribus de cauſis. Primò; quoniam ea in attinētibus ad prudentiā ſunt
fines & cuius gratia, ut dicebat Ariſtot. Prudentia enim ad actionem dirigit, quæ in ſingulari-
bus uerſatur, & per ſingularia uariatur: Scientia autem & Sapientia verſantur in cōmunibus;
quæ per ſingularia nō uariantur. Altera ratio eſt, quia Singularia ſumuntur in cōſultatione di-
rigente ad actionem, & cōſtituunt minorem propoſitionem, nō autem ingrediuntur demon
ſtrationem producentem Scientiam vel Sapientiam. Tertia ratio eſt, quia ſcientia abſolutè eſt
per cauſas, & per ea quæ ſunt abſolutè prima; Prudentia autem & Conſultatio a poſtremis
orditur, & ab his in quibus verſatur actio, quæ ſingularia ſunt, & circunſtantiæ pro rectè for- Solutio ter
manda actione, ſingulares ſunt. Erat ultima dubitatio; quia Ariſto. modò aſſerit cognitionē tiæ dubita
ſingularium, in quibus verſatur actio, opponi menti; modo ad mentem redigit. Reſpondeo, tionis.
eorum cognitionem opponi nō quidem menti abſolutè, ſed illi, quæ præſertim mens dicitur,
& eſt cognitio principiorum primorum demonſtrationis; non autem opponi menti ad actio
nem dirigenti, quæ Prudentiæ & conſultationis eſt principium. Ita Hiſtoriæ, quæ varia nobis
ſingularia euenta offerunt, Lumen hoc mentis in nobis accendunt, prudentiam augent, Cō
D ſultationemque perficiunt. Ideo Ariſt. in 6. Moralium Nicomac. cap. 7. & in procemio Meta-
phyſicæ dixit, in attinentibus ad actionem uel effectionem magis confidendum eſſe in viro
experto verſato in ſingularibus, quā in prædito exactiore ſcientia verſato in ſolis cōmunibus,

De Sapientia, & primò de Nominis ſignificatione & diſtinctione. *Cap.* X X.

QVemadmodum ex præſtantiſſima Solis Luce manant radij, quibus lumine replentur Lux. Mēs.
perſpicua corpora; qui radij repercuſſi ſplendorem pariunt, & poſt primam reper- Radius. Sa
cuſſionem vmbras: ita ex Intelligentia quaſi ex luce manant ſapientiæ radij; qui piētia. Lu-
incōgruēte materie recepti, pariunt ſciētias, quaſi lumen; repercuſſi ad actiones, men. Scien
pariunt prudentiam quaſi ſplendorem; ac demum tanquam vmbras pariūt Artes, humano tia. Splen-
generi apprime neceſſarias. Sapientiæ Nomen ut eſt magnum, ita quoque eſt latiſſimum, om dor. Prudē
ne enim, quod eſt præclarū, illuſtre, & honore dignum, Sapientiæ nomine honeſtatur: Sapiē- tia. Vmbra
Ars. Sapiē
tiæ nomē.

tia enim

tiæ enim apud Grecos dicitur σοφία; quod nomen a σέβομαι deducitur, quòd cultum, honorē, A
& venerationem significat, adeò vt σέβειν significare valeat, & honorantem, & eum qui hono-
re dignus est: Sapiens.n. magnifacit diuina, & honore simul se dignum reddit. Sapiētia duplex
Duplex sapientia. est, vna diuina, altera humana. Diuina sapiētia ea est, de qua Plato dixit in phędro in persona
Socratis: Sapientis cognomen, o Phædræ, magnum est, soliq; Deo cōuenit; viros aūt, quos nūc
Sapientia Diuina. descripsimus, cōuenientius modestiusq; Philosophos nuncuparemus. De eadem quoque sa-
piētia vera est sententia Simonidis, relata ab Arist. in proœmio Meta. dicentis sapientiam Deo
esse derelinquēdam. Hæc sapientia nō est Virtus humanæ rōnis, sed eadē est cum essentia Dei:
ppea, cum nostro instituto nō inseruiat, eam veneremur, & progrediamur ad alteram. Huma-
na sapiētia adhuc duplex est; Vel.n. est sapiētia uniuersè sumpta, uel sapientia in parte conside-
rata: quā distinctionē sumpsit Arist. ex Mergite Homeri dicētis. Hic neq; fossor erat, nec ara-
Sapientia Humana. tor, munere diuum, Nec sapiens ulla in re alia &c. Eandem in dialogo de sapientia approbauit
Plato. Sapiētia vniuersè, & in prima sui significatione sumpta, est habitus humanę mētis, p quē
vniuersè cūcta scimus, & est ea uirtus, quę a cęteris Mentis uirtutib. cōtradistinguitur: de qua
tenemur nos pręsertim uerba facere. Sapientia aūt sumpta in parte, ēt est duplex, uel.n. refertur
ad operationē, uel cognitionē: Si ad operationē, ea uel est actio, uel est effectio: Si fuerit actio; B
sic qui Prudentia fulgēt, & in obeundis munerib. magistratuū, fungendoq; munere optimi Ci-
uis præstant cæteris, sapientiores nūcupant. Hanc Plato Epist. x. Sapiētiam morum appellat in-
quiens: Audio te ante alios, & nunc familiarem esse Dionis, & per omne tps sapientiam morū
ad philosophiā pertinētiū in primis exercuisse; Nā firmitatē, fidem, synceritatē, uerā esse philo
sophiā existimo &c. Et in Theęteto uirū iustum uerè sapientē appellat, cū per Iustitiā sit simil-
limus Deo. Stoici hāc solā iudicarūt sapientiā; ideo dixerunt sapientiā esse scientiā bonorum,
malorū, & neutrorū; ac insuper esse Artē Vitæ degendæ: & de sapiente per eam formato varia
protulere paradoxa, Veluti; solus sapiēs est formosus, est potēs, est diues, & similia. De hac sapiē-
tia uera est ea uulgata sñia (Sapiēs dominabitur Astris) id.n. uiri Prudētis est officiū: de qua dixit
Quid sit uere sapere. Plato in Epinomide, dubitandū nō esse, quin bonus uir sapiens sit dicendus: ideo uiro sapienti
maximè propriam inducauit religionē, pietatemq; in Deū, nam hęc ad sublima nos eleuant.
Verè aūt sapere dñt, qui Heroica quadam prudentia, neglectis terrenis, cœlestiā quęrunt: de
qua sapiētia rectè dicūt Theologi, Initiū sapientiæ est timor Dei. Et quoniam prudentiæ nomē
ad umbrā eius nonnunquā extenditur, & de calliditate & astutia dr; ideo sapiētiæ quoq; nomē C
uiris callidis & astutis, ut Vlyssi & similib. ab Homero & alijs uiris doctis nonnūquā tribuitur:
D. Hieronymus. in qua significatione D. Hieronymus in explicatione ueteris testamenti dixit, Erat ibi serpens
sapientior omni bestia: ita apud græcos φρόνιμος, & sapere & prudentem esse significat. Si uero sa-
pientia in parte sumpta refertur ad effectionem: hac consideratione quicūque in aliqua Arte
cæteris præstiterunt, & culmen eius attigerunt: sapientis cognomine, nō quidem absolutè, sed
cum cōtractione Artis denominati fuerunt: ac ita fuere dicti sapientes medici, ut Aesculapius,
& Hippocrates; sapiētes fabri lignarij, ut Dædalus; de quibus Arist. in sexto Moraliū Nico. cap.
7. inquit. Sapientiam in Artib. ijs attribuimus, qui cuiusque artis sunt peritissimi; ut Phidiam sa-
pientem lapidum sculptorē, Polycletum sapientem statuarium dicimus &c. Ita quoque exten-
ditur ad Rhetores & dialecticos. Ex aduerso: si Sapiētia in parte sumpta refertur, ad cognitio-
nem ueri, quicūque in aliqua particulari sciētia maximè fulserunt, fulgor ille ac præstantia sa-
Androgynus Platonis. pientiæ nomine honestatur: Ita Thales milesius dictus est sapiens Physicus, alij sapiētes Astro-
nomi, uel Arithmetici, uel Geometræ fuerunt nuncupati: Ex his demum consurgere potest
sapiētia uerè uniuersa, uerè ex illustrioribus splendoribus conflata: & erit ea, per quam homo D
(ut ei licet) redditur similis Deo: per quam nedum sublimia cognoscit, uerū insuper ad eorū
imitationem moderatur humana; in qua intelligentiæ, sciētiæ, & prudentiæ radij refulgēt: per
hanc altissimæ rerū causę cognoscuntur, & cuncta in congruentem finem diriguntur; cuius
munere Androgynus Platonis reformatur, uerè quadratus, uerè omni ex parte perfectus, cū
in attinentib. ad actionem, tum ad contemplationem. Et de hac præsertim uerba facit Plato in
appendice legum: dum ostendit uerè sapientē illum dici, qui cum diuina speculatus fuerit, re-
ctè de humanis sapit, eaque cōgruenter moderatur. Verū; cum tam latè Sapientis nomē exten
datur; Sapientia instituto nostro inseruiens, est ea mētis Virtus, semper uera, quæ a cæteris con
tradistinguitur: propterea, cæteris prętermissis, de hac sola breuibus uerba faciam.

Quid sit Sapientia. *Cap. XXI.*

Physici Theologi Poetæ. Sapientes Philosophi.

VETERES, qui rerum cognitioni nauarunt operam, quatenus nil supra Physica corpo-
ra nouerūt, Physici nuncupabantur: & quia præsertim in diuinorum corporū con-
sideratione uersabantur, dicti fuere Theologi; qui simul poetæ erant, ut Orpheus,
Hesiodus & alij: mox hi omnes cæperunt nuncupari Sapiens, At cum Pythagoras
ani-

A animaduertiſſet nomen illud hominis conditionem ſuperare,loquens cum Leonte Phliaſiorum Principe,nomen Sapientis in nomen Philoſophi(hoc eſt amatoris ſapientiæ) commutauit: dixit enim ſe non ſapientem, ſed Philoſophum eſſe:quam ſententiam Plato in calce Phædri commendauit inquiens, cognomen ſapientis ſoli Deo conuenire, homines verò conuenientius nuncupari Philoſophos. Ariſtoteles agens de virtutibus Mentis,eam nomine ſapientiæ appellat; quæ eſt cognitio communis & vniuerſa eorum, quæ ſunt, per altiſſimas cauſas, quæ etiam Metaphyſica nuncupatur, hoc eſt poſt naturalia. Quod nomen ei conuenit primò ratione ordinis noſtræ cognitionis; nobis enim primò occurrunt phyſica, per quæ ad diuina eleuamur. Secundò ratione rerum, de quibus agitur; nam primę cauſę, res diuinæ, & ens vniuersè ſumptum,ſupra res phyſicas collocantur,& rerum Phyſicarum capita ac Principia eſſe dicuntur. Nuncupatur Metaphyſica ab Ariſtotele Sapientia, Prima Scientia, Prima philoſophia,abſolute Philoſophia, Methodus de primo principio; nam hæc eſt humana Theologia, quam philoſophi humanis viribus formare valuerunt. Eandem Plato, & cum eo Plotinus, ob eius acumen ac liberum indagandi & conſiderandi modum,dialecticam nuncuparunt; quam ſcientiarum apicem, vltimam abſolutionem, & culmen eſſe affirmarunt. Scio tamen aliquam inter dialecticam Platonis, & Metaphyſicam Ariſtotelis eſſe differentiam, de qua alibi verba B faciam. Huius ſapientiæ hęc eſt Natura,vt ſit ſcientia capite prædita; hoc eſt eleuata ad prima principia,cumque eis complicata: & inde prodeunt treſdecim eius Priuilegia. Primum eſt; vt ſola ſit libera,nulli ſubiecta. Altera; vt non ſit gratia alterius, ſed cæteræ ſcientiæ gratia eius. Tertia; vt ſibi ſola ſit ſatis. Quarta, vt altiſſimè omnia ſciat. Quinta; vt tantùm ſit gratia veri. Sexta; vt pariat ſcientiam procul ab omni ſuppoſitione, abſolutè perfectam. Septima; vt ſit ſui natura prima & certiſsima, nobis verò poſtrema & obſcuriſsima. Octaua; vt cęteras omnes ſcientias & artes ſibi ſubijciat; Nona; vt ſcientijs cæteris poſtremam adhibeat perfectionem. Decima; vt maximè docere valeat. Vndecima; vt maximè apta ſit imponere nomina rebus. Duodecima; vt ſit præſtantiſsima, maximeque digna honore. Tertiadecima; vt nos ſummo bono perficiat,cum Deoque coniungat. Et quia bonum eſt fęcundum, ideo hæc fœcundiſsimè cæteras Scientias & Artes parit. Sententia fuit Simonidis,Sapientiam non eſſę humanam poſſeſsionem, nec ab homine eſſe quærendam. Ariſtoteles in procemio Metaphyſicę eius ſententiam reijcit, necnon in decimo Moralium Nicomachiorum. Id ipſum facit Plato in appendice Legum. At nos dicere debemus, ſapientiam diuinam non eſſe humanam poſſeſsionem, ſed conditionem diuinorum; humanam verò ab homine eſſe optandam. In-C ſuper addendum eſt, ſapientiam humanam non eſſe poſſeſsionem & perfectionem hominis mortalem vitam & vulgarem viuentis; ſed eſſe poſſeſsionem eminentioris hominis, commune aliquid cum diuinis habentis, diuinamque vitam viuentis. Ideo dicebat Ariſtoteles in x. Moralium Nicomachiorum, Deum viro ſapienti eſſe amicum; quæ amicitia in quadam conſimilitudine poſita eſt, quam homo aſſequi valet per ſapientiam. Ideo in 12. Metaphyſicæ,38. aſſerebat,diſpoſitionem optimam competere Deo ſemper,homini verò exiguo quodam tempore. Iure itaque Socrates apud Platonem in Phædro deprecabatur Deum, vt eum Sapientiæ auro ditiſsimũ redderet: hic enim eſt Theſaurus ille,quo nobis cętera bona parare valemus, cunctaque deſideria (ut homini licet) explere.

Metaphyſica & eius nomina.

Treſdecim priuilegia ſapientiæ.

Simonides.

Ariſtoteles aduerſus eum.

Conciliũ.

An Sapientia ſit habitus vnus ſimplex diſtinctus a cæteris,vel mixtus ex Intelligentia & Scientia. Cap. XXII.

D VAria ad Sapientiam pertinentia ſe nobis offerunt,quę longam expoſcerent conſiderationem: verùm quia ab inſtituto noſtro ſunt aliena, illis ſilentio inuolutis, de hoc ſolo verba faciam,quod præſenti conſiderationi videtur accommodatum;num ſcilicet Sapientia ſit ſimplex habitus, vel potius ex duobus conſurgens. Apparet rationi conſentaneum debere eſſe ſimplicem: nam cæteri ſimplices ſunt; habent aliquid propriũ, per quod inter ſe diſtinguuntur: & dum numerantur ſimplicia,non debent conflata ex ſimplicibus numerũ augere. Ex aduerſo Ariſtoteles aſſerere videtur Sapientiam ex Intelligentia & Sciẽtia eſſe conflatam,ideo eam nuncupat ſcientiam capite pręditam: nam inquit in ſexto Moralium Nicomachiorum,cap.7. Quapropter perſpicuum eſt ſcientiarum omnium certiſsimã eſſe ſapientiam. Sapientem igitur oportet non ea ſolùm intelligere,quę ex principijs colliguntur; ſed etiam in principijs verſantem,de ijs verè loqui,vereque ſentire: Itaque ſapientiam dicere licebit eſſe tum mentem,tum ſcientiam; ac ſcientiam quidem rerum honoratiſsimarũ, quaſi capitis inſtar obtinentem &c. Apertè philoſophus ſapientiam ex ſcientia ac intelligentia conflatam affirmat. Quod etiam in primo Magnorum Moralium, cap. 33. confirmans ait. Sapientia porrò ex ſcientia menteque conſtituitur: eſt namque ſapientia circa principia, ipſa quoque mentis particeps; at, quatenus eſt circa ea quę poſt principia ſunt cum de-

Sapiẽtiam eſſe habitũ ſimplicẽ.

Sapientiã nõ eſſe habitum ſimplicem.

monstratione, scientiæ est particeps: & proinde dubium non est, quin sapientia ex mente scientiaque confletur; ideo in eis versabitur, in quibus versantur Mens & scientia. His verbis Aristoteles sententiam suam lucidissimè parefecit: Propterea communis opinio est sapientiam esse habitum ex scientia & intelligentia conflatum; quam sententiam satis dubiam censeo: nam si id esset, tantùm quatuor, non quinque numerandæ essent rationales Virtutes; cōpositę enim non augent numerum simplicium. Pro resolutione difficultatis præaccipiendum est, sapientiæ nomen dupliciter posse vsurpari; primò pro vniuersa sua latitudine; secundò, vt includit aliquid proprium, contradistinctum a cæteris habitibus. Quæ præassumpto dicendum puto: Si nomen sapientiæ sumitur, vt denotat vniuersam eius latitudinem; ita sapientia includit Mentem, & scientiam ex Mente proximè prodeuntem: si verò vsurpatur pro habitu a cæteris contradistincto, hac ratione est Virtus simplex; hoc sibi proprium vendicans, vt sit cognitio conclusionis proximè prodiens ex principijs absolutè primis. Propterea rectè finxere veteres, Palladem sapientiæ Deam ex Iouis capite, nempe ex Mente, duxisse ortum. Differt Sapientia a Mente, quia eius proprium est proximè ex Mente manare, & cum Mente iungi. Differt a scientia contradistincta a sapientia: primò, quia proximè pendet ex primis & communissimis principijs: secundò, quia latè versatur in omni eo quod est, cum cæteræ scientię solam partem considerent; tertiò; quia sua principia ab alio non recipit, sed ipsa dicitur exquisitissimè ea noscere; cum cæteræ scientiæ sua principia, per quæ considerata in eis sunt & cognoscuntur, recipiant a sapientia, & propterea sola Sapientia dicitur libera, capite prædita, cuncta cognoscens, vltimumque colophonem cæteris scientijs adhibens. Ex his constat, quomodo sapiētia pro habitu quinto simplici a cæteris distincto numerari possit: constat insuper, quomodo verum sit, quòd ex Mente & scientia sit conflata; ex scientia inquam propriè sumpta, cui maximè competit definitio scientiæ, non scientia contradistincta a sapientia: constat demum, cur cæteræ scientiæ quamuis principia cognoscant, non propterea dicūtur capite prædię; id enim euenit, tum quia ea non sunt absolutè prima, tum insuper quia illa a superiore recipiunt. De quibus loquens Aristoteles in Primo Posteriorum dixit; Sed horum principia habent communia, & eorum scientia est domina omnium: Quod etiam comprobauit sub initio sexti Metaphysicæ.

Resolutio difficultatis.

Qūo Pallas ex Iouis capite orta.

A

B

Quas Causas consideret & Sapiens. Cap. XXIII.

C

Dictum est Sapientem altissima indagare, in primorumque principiorum consideratione versari: At cum genera causarum sint quatuor, dubium est, num omne genus causę consideret, ac in omni genere causæ primum cognoscere valeat necne. Censuit Auerroes (vt constat ex procemio Physicorum, & Paraphrasi Metaphysicæ) solùm primam formam vltimumque finem considerare: Quòd si nonnunquam dixit cōsiderare primum efficiens, vt in primo com. primi Physicorum; tunc denotauit non efficiens proprium, sed conseruans, ac id quod in idem venit cum forma, vt se declarat in primo tractatu Paraphrasis Metaphysicę: Sic rectè Auerroes ab apparente contradictione uendicatur, nō autem vt sit a Zimara. Considerat itaque sapiens ex sententia Auerrois solam primam formam, vltimumque finem: Et ratio est; quia Metaphysicus abstrahit a materie, a motu, & a transmutatione, quæ ad physicum pertinent: ideo nec materiem primam, nec primum efficiens valet considerare, Quod confirmatur, quia considerat principia entis quatenus est, & cum reduplicatio vertatur in vniuersale, ideo considerat principia, quæ omni enti competunt; omni autem enti nequaquam cōpetunt Materies, & efficiens. Sic itaque Zimara & Lannorum multi dixere causarum duas primas a Diuino, formam scilicet & finem, reliquas duas a Physico considerari: Quam sententiam cum a vero, tum ab opinione Aristotelis alienissimam existimo Cum enim munus sapientis sit scire omnia, & altissimas causas cognoscere; nisi primam cognosceret in omni genere, nec omni ex parte, nec absolutè esset sapiens. Insuper; Si cognitio primarum causarum est intelligentia, non minus Intelligentia connecteretur cum Physica quàm cum Metaphysica; vt enim Metaphysica duas, ita Physica primas duas causas cognosceret: ratione quarum etiam Physica esset Sapientia capite prædita, non sola Metaphysica; ac insuper tunc Metaphysica non absolutè esset domina scientiarum omnium, nec absolutè eas sibi subijceret ac perficeret. Præterea lucidissimè Aristoteles in primo Metaphysicę, cap. 3. sciendi gratia proponit agendum de omni genere causæ, deque illis agit: & sub initio quarti Metaphysicę absolutè affirmat inquirendas causas entis vt ens, neque id contrahi ad aliquod genus causę. Præterea essentia & quid est sunt prędita omni genere causę, at ea pertinent ad Metaphysicum, quae tenetur Metaphysicus cognoscere omne genus causę. Quod autem essentia & quid est prędita sint omni genere causę, constat ex initio octaui Metaphysicę; quo loci exemplo definitionis Eclypsis, Serenitatis, & similium, ostendit

Opinio Auerrois.

Fundamēta Auerrois.

Confirmatio.

Reijcitur sententia Auerrois. Rō prima.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

D

cum

A cum internas tum externas causas esse sumendas in definitione: Et in 7. Metaphysicæ ostenditur, quæ materies, & quomodo sit vel non sit pars definitionis. Præterea subiectum Metaphysicæ est ens; hoc autem non est vniuocum, sed ab vno: id, quod est ab vno, in omnibus est varium; nec cognoscitur non cognitis illis, de quibus dicitur: ea autem, de quibus ens dicitur, magna ex parte habent omne genus causæ: ideo debent cognosci per omne genus causæ, & præsertim substantia composita, & accidentia eius.

Quinta.

Præterea Aristoteles in 12. Metaphysicæ inquit (Principia quæruntur substantiæ,) mox, quia ens diuisum in decem prædicamenta pertinet ad Metaphysicum, quærit post, cont. 18. an omnium prædicamentorum eadem sint principia, & ostendit analogia quadam esse eadem; eaque statuit actum & potentiam, actum ad formam, potentiam ad materiem redigens.

Sexta.

At quia dubitatio est de sola materie, & efficiente; ideo ostendo primum efficiens, primamque materiem ac solum diuinum propriè pertinere.

Primũ efficiens ad solum diuinum pertinere.

De efficiente manifestè constat ex 2. physicorum, 71. & 73. quibus in locis asserit philosophus ad Phisicum tantùm pertinere motorem mobilem, non autem motorem immobilem: at motor immobilis est primum efficiens: inficiatur igitur ad physicum pertinere primum motorem; vt etiam id ipsum facit in primo de ortu & interitu 14.

Rõ prima.

Insuper Aristoteles sæpe B pollicetur in prima philosophia se ostensurum dari genus abstractorum, idque ostendit in 12. Metaphysicæ vtens pro medio æternitate motus: at dum æternus motus refertur ad substantias separatas, considerantur hæ vt principia efficientia motus.

Secunda.

Similiter in eodem 12. cont. 30. ait motores cœli, vt semper moueant, esse sui essentia actus; & cum producant motum æternum, debere esse abiunctos; totque esse, quot sunt motus cœli, & cont. 35. ostendit cœli motores esse immobiles, ac ita multa in eo libro de primis motoribus declarat.

Diluitur tacita obiectio.

Quamuis enim Physicus ascendendo ac resoluendo valeat auxilio motus eleuari ad primum motorem: interrogatus tamen, quid sit ille primus motor, tanquam physicus respondere non valet; sed ad Metaphysicum tenetur interrogantem reijcere.

Tertia.

Præterea: qui considerat motum, viamque ad id quod est, etiam tenetur considerare motorem; cum motus sit actus, ad illumque referatur: At metaphysicus considerat primum: quare & alterum. Assumptum est Aristotelis sub initio quarti metaphysicę dicentis, metaphysicum cõsiderare id quod est, id autem quod est, ab vno est: & alia sunt, quia sunt substantię; alia, quia affectiones; quędam, quia vię ad substantiam vel interitus, vel priuationes, vel qualitates, vel efficientia, vel generantia substantiam, siue ea, quæ ad substantiam dicuntur &c. Confirmatur; quia definitio motus, quòd sit actus eius C quod est potestate, est per voces metaphysicas: & Aristoteles in quinto Metaphysicę, cont. 4. & 17. insuper 9. Metaph. definit potentiam agendi & patiendi per esse principia motus: constat itaque primum efficiens ad metaphysicum pertinere.

Ostẽditur primã materiẽ propriè ad solum diuinum pertinere.

Id ipsum ostenditur de prima materie; cum enim metaphysicus consideret accidens, cuius esse est alteri inhęrere, necessariò tenetur Materiem considerare. Et quòd ille solùm consideret Materiem primam, conspicuum est triplici pręsertim ratione: prima est, quia Metaphysicus solus considerat materiem vniuersè, diuisam per sensilem & intelligibilem; vt constat ex 7. & 8. Metaphysicę:

Rõ prima.

secunda, quia ille solus Materiem considerat in prima notione; at Materies in prima notione est prior seipsa in secunda notione:

Secunda.

tertia, quia metaphysicus refert materiem ad materiata, tanquam entia; eamque considerat vt principium entis, quę est consideratio prior.

Tertia.

Considerat itaque metaphysicus omne genus causę, & solus verè considerat primum cuiusque generis: Quod demum ostendo per principia ab ipsomet Auerroe prolata,

Sententia Auerrois euertitur cõcessa ab eo.

& primò ita argumentor. Qui considerat principia, causas, & elementa, considerat omne genus causę: metaphysicus considerat principia, causas, & elementa: quare &c. Minor est Aristotelis sub initio sexti metaphysicę. Maiorem cogitur concedere Auerroes, cum exponens eas voces (Principium, causam, & elementum) asserat denotare quatuor genera causarum.

Rõ prima.

Insuper ita argu- D mentor. Qui considerat finem cuius gratia est motus, tenetur etiam considerare causam efficientem; finis enim efficienti respondet, vt legitur in cap. de substantia orbis:

Secunda.

At inquit Auer. in primo de anima 51. Quare sit melius cœlum moueri quàm quiescere, & quare in orbem potius quàm rectè moueatur, considerare, ad metaphysicum pertinet: Sic itaque Auerroes suismet verbis conuincitur.

Euertitur solutio quędam.

Nec satisfacit quorundam euasio asserentium considerari a metaphysico omnes causas, vt modos entis; quatenus ens diuiditur in causam, & id quod pendet ex causa: nam formatę ostensiones ostendunt etiam considerari vt principia sui subiecti, vel partium eius, ac etiam prima in omni genere absolutè a solo metaphysico considerari. Ideo rectè etiam Simplicius in 1. physi. 69. dixit materiem eminentiori modo considerari a metaphysico.

Epilogus.

Est itaque metaphysicus omni ex parte sapiens, absolutè capite pręditus, omni ex parte dominus, absolutè cęteras scientias sibi subijciens, & solus a supremo habitu intelligentię perficitur.

Pro resolutione difficultatis elucidatur dubitatio de subiecto Metaphysicæ. Cap. XXIIII. **A**

QVoniam exactè loqui de attinentibus ad sapientiam sublimioris est scientiæ; propterea multa perspicuè paucis perstringam, quæ alibi exquisitissimè explicaui. Accipio primò subiecti nomen, vt instituto inseruit, dupliciter vsurpari. Primò pro obiecto, & re quauis, de qua in scientia sermo est: ita Aristoteles in 2. de anima, cont. 108. & alibi, obiectum facultatis cognoscentis nuncupauit subiectum: qua consideratione absolutè omne quod est, latissimè sumptum, est obiectum ac subiectum metaphysicæ. Secundò vsurpatur magis propriè: & tunc, dum subiectum metaphysicæ quæritur, considerandum est vnum magni ponderis; quod eius est proprium, & non competit aliis. Id autem est; quod, cum metaphysica sit sapientia, quæ ex scientia & intelligentia est conflata, ideo tripliciter potest considerari: Primò, vt est habitus conflatus ex scientia & intelligentia. Secundò, ex parte scientiæ contradistinctæ ab intelligentia: Tertiò, ex parte intelligentiæ contradistinctæ a scientia: Ob quam triplicem considerationem eius triplex potest asignari subiectum. **B** Nam dum consideratur ex parte Intelligentiæ, ita subiectum siue obiectum eius sunt prima Principia, siue complexa, siue incomplexa; quæ non ab alio recipit, sed per intelligentiæ habitum propria ratione considerat: & principale obiectũ est Deus. Si secundò consideratur ex parte scientiç contradistinctæ ab Intelligentia, subiectum eius censeri debet ens dependens ac compositum, quod propriè & per denominationẽ ens dicitur; & hoc est id, quod in decem prædicamenta vel proprie, vel per similitudinem distribuitur: dico per similitudinem, quia quinque modis censeo res ad prędicamentum pertinere. Vel enim in eo directè continentur, vt Genera & species; vel a latere, vt differentię; vel sub prędicamento, vt indiuidua; vel supra, vt principia: vel per similitudinem & analogiam, ut cęlum & eius accidentia. Cum enim ęterna propriè non sint sub Genere prędicamenti, quod vniuocum est, & per oppositas differentias diuiditur: in eo saltem sunt similitudine, & analogia quadam: Huiusmodi itaque ens compositum statui debet subiectum metaphysicę consideratę pro parte, quę est scientia contradistincta ab intelligentia. Et quia huiusmodi ens est ab vno, & primò dicitur de substantia; & eorum, quę sunt ab vno, id quod primum est, **C** necdum dicitur principale, sed etiam propriè subiectum: ideo hac consideratione substantia & principale, & propriè subiectum metaphysicę statuitur; vt apertè constat ex principio quarti metaphysicæ. At si demum metaphysica consideratur ratione vtriusque, vt inquam sapientia ex scientia & Intelligentia conflata, ita obiectum ac subiectum eius iudicari debet congregatum ex vtrisque: ens inquam extensum ad Principia, & ad ea, quæ ex Principijs pendent, inter quę Principatum obtinent Principia, non secus ac intelligentia pręfertur scientiæ. Hæc de subiecto Metaphysicę elucidario, tũ cõspicue elicitur ex ipsomet Aristotele, vt nil clarius, inquit n. in primo lib. Magnorum moralium, cap. 33. cum Sapientia & Intelligẽtia, & Sciẽtia consletur, ideo in eis versabitur, in quibus intelligentia, & scientia versantur & c. ex his hanc elicio ostensionem, sapientia in eo versatur, in quo versantur scientia & intelligentia, Metaphysica est sapientia, vt dicitur in eius procemio, quare in eo versatur in quo versantur intelligentia, & scientia, ex quibus constat: id autem in quo habitus versatur, dicitur modo aliquo subiectum eius, eadem elucidatio & veritas elicitur ex sexto Nicomachiorũ, cap. VII. quo loci hæc verba legũtur, sapientẽ igitur oportet nõ ea solum intelligere; quæ ex principijs colligũtur, sed ẽt in principijs versantur de illis vera loqui &c. Ex quo cõstat, ꝙ quicũq; nostrę elucidationi aduersantur, cõspicue cũ Aristotele pugnant. Hinc nõnulli viri acuti, qui pro viribus nixi sunt sententiam meam, hac de re euertere, tantum ab est quod id sint assequuti, **D** vt potius eam conspicue comprobarint, cum instantiæ quas magno studio, & cura excogitarunt, adeo sint leues, vt vix in gradum dialecticorum rationum ascendant, quod erudite, & exacte patefecit Octauius Roccius Brixiensis, Philosophiæ doctor egregius, eiusdem lector publicus, meusque auditor accuratissimus, in libro quem viuens edidit de intelligentiarum consideratione. Ex his varia colligere valemus scitu perpulchra & vtilia. Colligo primò; separatas mentes partim esse principem speciem subiecti Metaphysicæ, partim non speciem, sed principia subiecti eius. Colligo secundò; tum ens latè sumptum ad omnia extensum, tum separatas formas, tum ens concretum, tum substantiam compositam, esse subiectum Metaphysicæ. Colligo tertio, Metaphysicam iure optimo ab Aristotele frequenter dici scientiam de separatis formis; vt constat ex procemio de anima, ex secundo physicorum, 26. & locis alijs. Dicitur enim de separatis formis: Primò; quia sunt id, per quod præsertim a physica secernitur, & supra eam collocari dicitur, nã cætera omnia (quamuis distincta ratione) etiam a Physico considerantur: Secundo quia

Primũ qđ accipitur.

Nomen subiecti dupliciter vsurpatur.

Metaphysica tripliciter cõsideratur.

Triplex subie: Metaphysicæ.

Quinque modis res in prædicamento.

Eorũ quę sunt ab vno, quod est primũ & est propriè subiectum.

Primum quod colligitur.

Alterum.

Tertium.

quia

A quia denominatio fit ab eo, quod eminentius ac præstantius est; huiusmodi est Intelligentia, & presertim consideratio seiunctarum formarum: Tertiò; quia Vires semper mensurari dicuntur per maximum quod possunt, & per terminum postremum ad quem extenduntur, vt constat ex 1. cœli, cont. 116. Ratio quarta est, quoniam inquit Aristoteles in sexto Metaphysicę, cont. 3. Nisi darentur substantię abiunctę, Physica esset prima Philosophia. Cuius sententię rationem non eam esse censeo, quam communiter Latini asserunt, & cum eis Zimara; quia Metaphysica versatur in rebus abiunctis, quarum duo sunt Genera; vel enim sunt abiuncta per essentiam, vel per indifferentiam; quę abiuncta per indifferentiam non darentur, nisi darentur abiuncta per essentiam: non enim datur commune, nisi dentur ea, quibus id commune est. Hanc rationem inanem puto. Primò: quia commune ab vno non est natura vna in omnibus eadem, quæ exactè considerari possit seorsum a contentis sub eo; explicatio enim eius, quod est ab vno, est explicatio contentorum sub eo: at transcendentia illa & indifferentia ab illis nuncupata, sunt communia ab vno: quare ex notitia contentorum elucescunt, non autem ex sola indifferentis naturæ consideratione. Propterea de hac loquens Aristoteles in procemio de anima, cont. 8. dixit: Animal vniuersale vel nihil, vel posterius est. Insuper, dum Aristoteles inquit cōsiderari in Metaphysica ens quatenus ens, & eius Principia; per ens nō denotauit

Explicatur locus sexti metaphysicæ.

Reijcitur cōis sententia.

B commune abiunctis, & iunctis cum materie; ei nanque communi Principia non competunt, sed denotauit ens compositum, & concretum. Ita frequenter philosophus per id quod est, compositum significauit, ut in primo & in secundo Physicorum seruare licet; ens enim cum sit uox concreta, propriè significat uere compositum: quod patefecit Aristoteles in quinto Metaphysicę cont. 13. vbi explicans ens dixit dici dupliciter, secundum se, & ex accidenti, & per utrunque membrum denotauit compositum; vt constat ex eius uerbis accuratè consideratis. Et apertè suam sententiam explicauit Aristoteles sub initio quarti Metaphysicę; quo loci cum dixisset Principia & supremas causas alicuius naturæ per se esse debere, & eam esse ens quatenus ens, addit; Ens multipliciter quidem dicitur, sed totum ad unum Principium; quædam; enim quoniam substantiæ, entia dicuntur quouiam affectiones substantiæ; quædam, quoniam via ad substantiam, aut corruptiones, aut priuationes, aut qualitates; &c. Indicans semper eam substantiam, quę primo dicitur ens, esse substantiam compositam. Dicamus itaque, quòd dum Aristo. dixit (Nisi darentur substantiæ abiunctæ, Physica esset prima Philosophia) minimè denotauit eas esse subiectum Metaphysicę: sed id eatenus esse uerum, quatenus, nisi darentur substantię abiunctę, nullum daretur primum causę genus,

Opinio propria.

C ad quod non posset modo aliquo eleuari Physicus; ac ita Physica esset prima philosophia: Veluti etiam in primo de partibus animalium dicebatur (si physicus consideraret Mentem, quę est abiuncta, & ex materie non pendens; nulla remaneret alia Philosophia) hoc est, non amplius supra se haberet Metaphysicam, quę sola ad separata principia eleuatur: nam loquitur tunc Philosophus de consideratione animę, quę consideratur a Physico, non vt species subiecti, sed tanquam principium potioris speciei; gradus enim considerationis principiorum respondet gradui scientię, & modo considerandi eius. Hinc Veteres Philosophi; qui nil supra corpus excogitarunt, & Naturam iudicarunt Primum Principium; etiam Scientiam de Natura primam statuerunt. Quanuis enim, circumscriptis imaginatione separatis mentibus, excogitari posset modus quidam alius eadem corpora physica considerandi (nempe vt entia) tamen quia ea prędicata, pręter id quod solùm competerent Physicis, principia non haberent eminentioris gradus; propterea non distinctam constituerent sciennam, sed in physica consideratione includerentur. Quartò ex hac elucidatione colligo, iure Aristotelem XI. Metaphysicę, cap. VI. asseruisse pręstantiam metaphysicę ortum ducere ex pręstanria separatarum mentium, tanquam ex pręstantiam rei considerate: nam quanuis separatę mentes re-

Quartum quod colligitur.

D ctius dicantur principia subiecti, quàm subiectum metaphysicę tamen; quia est sapientia, quę pro sui parte includit intelligentia, quod cęteris scientijs non competit; ideo pręsertim, ex eo quod ad intelligentiam pertinet, eminentem dignitatis gradum sibi optat. Demum ex eadem elucidanone constat, quomodo enti vt ens est, principia & affectiones competant; nam principium & affectio debet modo aliquo ab eo differre, cuius principium & affectio est. Principia itaque entis minimè debēt esse entia, ne idem sit principium sui: & propterea entis vniuersè sumpti principia esse non possunt; at entis pro depēdente & composito sumpti dantur principia, quę non sunt entia per denominationē & composita, sed principia eius; ea autem dicuntur solum entia, ut ens contra distinguitur à nihilo. Ita Plato Deum dicebat esse no ens, sed supra illud, & principium eius: quod etiam fecit Aristoteles in 8. physicornm, cont. 5a. quo loci Deum nuncupauit Principium entis. Et huiusmodi ens de suis differentijs prædicatur; quia cum non sit Genus, sed commune ab vno, caret proprijs differentijs; & quæ nuncupantur differentię, sunt gradus & modi quidam eius, de quibus commune iure prędicatur. Ita variæ diluuntur difficultates, ut consideranti redditur notum.

Quintum.

Cur ens de suis differentijs prędicetur.

 A

Diluuntur Aduersæ Rationes. Cap. XXV.

Solutio primæ instantiæ.

EX præcedente elucidatione facile modò est colligere solutiones earum rationum, quibus ostendebatur, Metaphysicum non considerare omne genus causæ. Dicebatur primò, eum nec materiem, nec efficientem considerate posse; quia considerata ab eo sunt vt rectum, non vt simum, vt dicitur ab Aristotele; abstrahit enim a materie, a transmutatione, & motu. Respondeo Metaphysicum hac ratione ab eis abstrahere, quatenus in modo considerandi eius non actu includuntur, ut in modo considerandi Naturalis Philosophi; at non ob id peninitus excluduntur: vt qui dicit animal, non includit actu hominem; at non ob id illũ excludit. Insuper dicitur ab eis abstrahere, dum consideratur, ut distinguitur a Physico per habitum Intelligentiæ ei iunctum; ut enim monet philosophus in primo de cęlo, conte. 116. vires mensurantur per maximum, ad quod extendi possunt: non igitur ab eis ita abstrahit, ut non valeat (distincta tamen ratione ac id faciat Physicus) ea considerare. Nam qui considerat diuisionem entis in substantiam & accidens, & considerat quòd accidentis esse est alteri inhærere, necessariò tenetur considerare materiem vt causam accidentium. Addebatur insuper, Metaphysicum considerare ens, & entis vt ens quęrere causas; ens autem vt ens non includit omne genus causæ. Hæc ratio leuis est, tres potissimum ob causas. Prima est, quia iam patuit id ens, quod propriè est subiectum Metaphysicæ, esse illud quod est compositum, & in decem prædicamenta distribuitur, cui competunt omnia genera causarum. Decem enim prædicamenta sunt rerum mortalium: & quanuis similitudine quadam cœlum redigatur ad prædicamentum substantiæ, hoc nihil refert, quia etiam cœlo ratione motus competit materies & efficiens. Altera est; quoniam secus se habet de reduplicatione vniuoci, & eius quod est ab vno: vniuocum est natura vna in omnibus eadem, ideo reduplicatio cadit super eam consimiliter in omnibus se habentem: at id, quod est ab vno, non est vna natura eadem in omnibus, sed varia varietate graduum quibus competit; & huiusmodi nomen ab vno proximè significat gradus eos, quibus competit: propterea, dum fit reduplicatio, non reduplicatur natura aliqua penitus vna, sed distincta per varios gradus; ideo considerans ens vt ens, tenetur considerare ea, quę sunt principia & causæ distinctorum graduum eius: adeò quòd, vt consideret omne genus causæ, sat est vt aliquis gradus entis omne genus causæ includat; a maximo enim sumitur denominatio virium. Veluti Physicus cum consideret Principia corporis Physici, vt Physicum est; quanuis Cœlum & Mundus ex sententia Aristotelis efficiente careant, necnon forma, quæ Natura sit; dicitur tamen per se considerare genus omne causæ, vt patet ex secundo physicorum; nam corpus Physicum non vniuocum, sed ab vno est. His tertiò accedit, quòd ea dictio (quatenus) frequenter non veram reduplicationem, sed potius modi explicationem significat. Colligamus itaque & Metaphysicum & physicum considerare omne genus causæ, vel consideratione distincta, vel considerando distinctos gradus causarum; vel saltem, quia absoluta essentia cum primæ materiei, tum primi efficientis, a solo metaphysico consideratur. Hoc tamen Auerroi, & asseclis eius condonare valemus; quòd modi, quibus efficiens & materies sunt causæ, consimiliores sint modo considerandi Physici, quàm Metaphysici; vt ecõtrario modi, quibus causæ sunt forma & finis, consimiliores sunt modo considerandi metaphysici: Ideo Aristoteles nonnunquam materiem & causam efficientem, vt principium est motus, videtur excludere a consideratione Diuini Philosophi, vt 11. Metaphysicæ cap. primo & sexto. At de his satis. B C

De his, qui inter Græcos Sapientiæ cognomine fuerunt honestati. Cap XXVI. D

Hermippus de numero sapientum.

PRætermissis altioribus qõnibus ad primũ philosophũ pertinẽtibus, de his qui sapientiæ cognomine inter Gręcos fuerũt honestati, aliquid dicamus. Ex numero penè innumero Philosophorũ, qui in vniuersa Græcia floruerunt, nõnulli refulsere, quibus felici potius sorte, quã forte meritis cõtigit ut cõi populorũ ore sapiẽtum cognomine fuerint honestari, de quorum numero sententiæ sunt variæ. Nam ab Hermippo in libro de Sapiẽtibus decem & septẽ enumerantur. Solon scilicet, Thales, Pittacus, Bias, Cleobolus, Chilon, Periander, Anacharsis, Arcesilaus, Epimenides, Leophantus, Pherecydes, Aristodemus, Pythagoras, Lasus, Hermioneus, & Anaxagoras. Ex his alij septem eligunt, quos vocant Græciæ sapientes: in quibus eligendis non conueniunt. Nam Dicæarchus quatuor enumerat omnium consensione sapientes, Thaletem, Biantem, Pittacum, & Solonem: his sex superaddit, Aristodemum, Pamphilum, Chilonem Lacedæmonium, Cleobolum, Anacharsim, & Periandrum. Ex quibus tres eligit, vt septem seruet Græcię sapiẽtes. Sed cum alij alios numerent, hi pręsertim ab omni-

Dicearchus.

Plato.

A omnibus sunt approbati: Thales Milesius, Solon Salaminius siue Atheniensis, Chilon Lacedęmonius, Pittacus Mitylenęus, Bias Pyreneus, Cleobolus Lydius, Periander Corinthius. Plato tamen in Protagora pro Periandro Mysonem Cheneum enumerat. Horum Sapientum varię referuntur sententiæ, quarum multæ apud Diogenem Laertium leguntur, nonnullæ apud Platonem in Protagora; quo in loco inquit Plato eos omnes fuisse studiosos Lacedæmoniæ sapiẽtię, quæ talis erat, vt breuibus ea ęnunciarentur, quæ æterna memoria essent digna: Veluti, Teipsum nosce, Nihil nimis, Stateram ne transgrediamini, Bonum manere difficile esse, & similia.

An uerè fuerint sapientes.

Hi nũ verè fuerint sapiẽtes, & qua rõne sapientes fuerint, nõ cõstat; nã Anaximenes ait oẽs poeticę magis fuisse studiosos, quàm re vera sapiẽtes: Dicęarchus neq; Sapientes, neq; Philosophos fuisse eos asserit: sed probos, & Cordatos viros, Legumque Latores. At poetica non obest; quia Prisci simul erant Poetæ, Theologi, & Physici. Insuper; Si re vera fuere probi & Legumlatores, etiam fuere sapientes saltem ea sapientia, quæ tunc florebat; non enim prudentia suis numeris perfecta sine sapientia consistere valet: & præsertim; quia inquit Plato in 4. de Rep. solam ciuilem scientiam iure dici sapientiam, cum per eam veneremur diuina.

Sententia propria.

Dicamus itaque, Verè sapientem debere sibi & alijs sapere; cum sibi sapiat, sapere debet omni ex parte: ille sapit B omni ex parte, qui cum in attinentibus ad verum, tum in attinentibus ad bonũ sapit; sapimus in attinentibus ad verum per Philosophiam Theoricam, in attinentibus ad bonum per Ciuilẽ:

Qui uerè dicãtur sapere.

& cum primò sapiat sibi, dicitur deinde sapere alijs, siue pro alijs: sapit alijs in attinentibus ad verum, qui alios docere valet; signum enim sapientis est posse docere: sapit pro alijs in attinentibus ad bonum, qui alios rectè instruit, leges condit, & magistratus instituit. Quicunque ita se habent, absolutè ac omni ex parte sapere dicuntur, diuinasque mentes æmulantur: Vt enim separatæ Mentes per veram sapientiam cognoscunt omnia, beantur, & ad infera conuersæ cũcta gubernant; ita qui hac forma sunt sapientes, consimilibus conditionibus sunt præditi. Hæc sapientia non est vnus mentis habitus a cæteris contradistinctus, sed quatuor præstantiores includit, & a sapientia intelligentiam includente, ut a præstantiore nomen recipit: Hanc sapientiam in Epinomi de circunscripsit Plato inquiens, dubitandum non esse, quin bonus vir sapiens sit; sapientem autem illum iudicat, qui cum diuina speculatus fuerit, rectè de humanis sapit, eaque moderatur.

Solutio difficultatis.

Dum igitur quæritur, an illi, qui Græciæ sapientes dicti fuerunt, re uera sapientes fuerint: censeo dicendum, eos re uera (saltem facta inter homines eorum temporum comparatione) fuisse sapientes, & sapientes quidem eo sapientiæ genere, quod nuper explicatum fuit. Hoc colligitur ex præclaris eorum sententiis, ex legibus, quarum multi eorũ fuere conditores; C quæ indicant eos fuisse uiros prudentes, ac ea Prudentia ornatos, quæ ex ueri cognitione deducitur. Hinc Thales Milesius rebus cęlestibus & diuinis accuratissimam dicitur nauasse operam.

Sẽtẽtia Ciceronis dubia.

Ex his colligo non omni ex parte ueram esse sententiam illam Ciceronis prolatam in quinta Tusculana, comprobatam in Bruto, necnon in primo Academicarum quęstionum: Socratem primum deuocasse Philosophiam e cælo, & in Vrbibus eam collocasse: indicans ueteres sapientes fuisse versatos in sola diuinorum contemplatione: Socratem verò ad humana descendisse, & de hominum institutione fuisse solicitum: nam veteres etiam de humanis fuere soliciti: quod indicarunt per aurea eorum præcepta, salutares leges, probamque suę vitę institutionem. Defendi tamen potest Cicero, asserendo eius sententiam esse veram facta comparatione: Veteres enim magis in diuinorum consideratione uersabantur, Socrates econtra maximè in attinentibus ad uitæ institutionem: quam philosophiam in Vrbibus collocauit, nedum ob causam relatam; verum insuper, quia ex disputationibus, sententiisque eius, uariæ in uariis urbibus prodiere philosophorum sectæ.

Dubitatio

Sed oritur dubitatio, quia Aristoteles in sexto Moralium Nico- D machiorum, cap. VIII. oppositum asserere videtur, inquit enim. Ex iis igitur, quæ diximus, perspicuum est Sapientiam esse earum rerum, quæ sunt honore dignissimę natura, scientiam, & intelligentiam: Quocirca Anaxagoram, Thaletem cæterosque tales Viros, sapientes quidem esse dicunt, prudentes uerò nequaquam; cum uideant ea, quæ sibi utilia sunt, ignorare: atque eos fatentur recondita, atque eximia quædam, & admirabilia, & difficilia; & diuina tenere, sed inutilia, quia humana bona non quærunt, &c. Hæc satis apertè his, quæ nuper dixi, aduersari uidentur; dixi nanque, eos sapientes etiam fuisse prudentes.

Solutio.

Soluitur hæc dubitatio per duo fundamenta, quæ ex Aristotele eliciuntur. Primum est, hos non fuisse prudentes; non quidem ob inscitiam & imperitiam, sed ob negligentiam: neglectis enim mortalibus diuina magnifaciebant. Hoc declarauit Aristoteles in primo de Repu. exemplo Thaletis; qui præuidens sterilitatem olearum, indicauit sibi facile fuisse ditari, sed diuitias paruipendere: Similiter Plato huiusmodi negligentiam frequenter obiicit uetustioribus philosophis. Alterum fundamentũ est; quia ea prudentia, quam uiri populares inficiebantur Thaleti & Anaxagoræ competere, nõ vera prudentia erat, sed solùm prudentia popularis; qua homines diuitiarum ac propriarum vtilitatum sunt soliciti, neglectis publicis domesticisque curis: de qua ait Aristoteles in sexto Moralium Nicomachiorum, cap. VIII. fuisse loquutum Euripidem, dum carmina huius sententiæ protulit.

Prudentem enim quis me pu'et mortalium,
(ui ſuppetebat abſque vllo negotio
In totius turba numerato exercitus
Sortem parem obtinere Sapientiſſimo?
Prud. ntiores namque,& eos,qui pluribus
Se rebus implicant,malè odit Iupiter. A

Hac profectò prudentia illi uiri Sapientes nequaquam fuere prudentes;ſed veram prudentiam patefecere, dum condidere variis populis ſalutares leges, ac inſuper dum aureas enunciarunt

Qua prudentia viri Sapientes preſtent.

ſententias inſtitutioni uitæ accommodatas.Hinc Ariſt.ea verba,quę ego dubitans retuli,non ex ſententia protulit,ſed tanquam a multitudine hominum prolata: qui eos conſueuere nuncupare ſapientes,qui neglectis humanis diuina quærebant;prudentes uerò ecõtrario,qui de propria vtilitate erant ſoliciti:Hoc tamen verum eſt,quòd eorum nonnulli magis uacarunt contemplationi, alii rectæ hominum inſtitutioni. Vetuſtioribus autem ſapientibus ſucceſſit deinde Pythagoras,Socrates,Plato,& Ariſtoteles;qui (ut ſuo nomine patefacit) perfectioni Sapientum optimum adhibuit finem,& poſtremum addidit colophonem.

Græci non fuere pries Sapientię.

Nec tamen nos fugere debet; quòd,quanuis apud uarios ſcriptores ſoli Græciæ Sapientes celebrentur,non propterea ipſi fuere primi Sapientiæ Inſtauratores; ſed longè prius floruit Sapientia apud Aſſyrios, Armenos, B

Apolloni⁹ Tyaneus. D.Hieronimus.

Chaldæos,a Chaldæis ad Hebræos mox tranſlata fuit,ab Hebræis in Aegyptios effuſa eſt; præſertim per Ioſephum & Iacobum, qui in Aegyptum cum uniuerſa familia commigrarunt, vt in Geneſi legitur: ab Aegyptiis in Græcos eſt propagata, qui de Aegyptiorum Theologia fuere ſoliciti indagatores;& ob eam Sapientiores Græci frequenter in Aegyptum nauigarunt, ut Anaxagoras,Pythagoras,Plato,& alii. Et Apollonius Thyaneus(referente Diuo Hieronimo in Epiſt.ad Paulinum)intrauit Perſas,pertranſiuit Caucaſum, Albanos,Maſſagetas,opulentiſſima Indiæ Regna penetrauit,& ad extremum(latiſsimo Phyſon amne tranſmiſſo) peruenit ad Brachmanas;ut Hiarcham in throno ſedentem aureo,& de Tantali fonte potantem,inter paucos diſcipulos de Natura,de motibus ſyderum , ac dierum curſu docentem, audiret: Inde per Elamitas,Babylonios,Chaldæos,Medos,Aſſyrios,Parthos,Syros,Phenices,Arabes,Palæſtinos

Carpitur Diogenes Laertius.

reuerſus Alexandriam,perrexit Aethiopiam; vt Gymnoſophiſtas,& famoſiſſimam Solis Menſam videret in Sabulo &c.hæc D.Hieronymus. Conſtat itaque Græcos ab alienis nationibus ſapientiam hauſiſſe; a quibus deinde ad Latinos vnà cum imperio tranſlata eſt. Ideo Ariſt. in primo de cęlo a t. Barbaros Gręcis præfert:& Plato in Timæo Græcos comparatos cum Barbaris pueros appellat,tanquam ignaros antiquitatum: Similiter in Epinomide Aegyptios, & Syrios accuratè ait primò ſeruaſſe ſtellarum curſus. C

Ex quo cõſtat erraſſe Diogenem Laertium, qui ſub initio libri de vitis Philoſophorum inquit; non Barbaros,ſed Græcos fuiſſe ſciẽtiarum priores parentes: idque confirmat per Linum,& Muſæum; qui cum fuerint Græci vetuſtiſsimi,etiam inter Sapientes fama notos extitere. At firmius Ariſtoteli,Platoni,D.Hieronimo,& varijs Hiſtorijs credendum eſt,quæ oppoſitum affirmant: Et quod dicit de Lino,& Muſęo;exigui ponderis eſt;tum,quia eos alij Barbarorum præceſſere Sapientes; tum inſuper, quia illi potius Poetæ ob antiquitatem celebres,quàm re vera Sapientes fuerunt. At dicet aliquis: Si Bar-

Cur ſoli Gręcorum Sapientes celebrantur.

bari potius quàm Græci ſunt Sapientię patres,cur ſoli Græcorum,non autem Barbarorum Sapientes celebrantur? Dicendum id ex duplici cauſa ortum ducere: vna eſt; quia Latini proximè a gręcis ſapientiam receperunt,& ideo eam celebrant vnà cum gręcis: altera eſt; quoniam (vt inquit Plato in Epinomide)quicquid gręci a Barbaris receperunt, melius reddidere, ac eis poſtremam perfectionem adhibuerunt; at apud alias nationes putandum eſt alios Sapientes celebrari.

Comparatio Ariſtotelis cum Platone. *Cap.* XXVII. D

Plato & Ariſto. duo ſapientię lumina.

HOc in loco latiſsimus,& accommodatiſsimus ſe offert digrediendi campus. Cum enim ſermo præceſſerit de gręcorum Sapientibus, inter quos Plato & Ariſtoteles perinde ac duo Splendidiſsima Lumina refulſerunt; iure animus Sapientię amator quęret, quinam eorum inter ſapientes re vera ſibi principatum vendicauerit; & iure quęret:nam animorum acies in ſplendorem ſapientię eorum conuerſa, ab

Homines erga Ariſtotelẽ & Platonem vario modo affecti.

exuperanti lumine circunfuſa, potius obumbratur & obtunditur: quàm valeat exactè iudicare, quinam alteri pręſtet, & in ſapientię Regia Regium ſibi locum optet. Non defuere nonnulli,animo ac iudicio adeò peruersè affecti; vt vtrunque tanquam nugacem, mendacem, & leuẽ neglexerint. Alij minus inſanientes vnũ maximi fecerunt,ſpreto altero: qui oppoſitę fuere conditionis;nonnulli.n.Platonẽ tantũ cõmẽdarũt,neglecto Ariſt.alij vice verſa,neglecto Platone,ſolum Ariſt. laudibus extulerunt:At Viri omnes acriore iudicio prædití, vtrunq; re vera

humanę

A humanæ Sapientiæ Lumen iudicarunt: Qui deinde ob eximiam in eos reuerentiam, vel eos cō
ciliare, vel eorum decreta pro veri indagatione accuratè inuicem cōferre conati sunt, & hi po-
stremi profectò via Regia ad sapientiam progrediuntur, & cæteris longè sunt anteponēdi. Nā
qui Aristo. cum Pla. de reb. altissimis continenter disputantem interpretantur, nec exactè quid
re vera senserit Plato prænouerunt; non audita parte iudicium proferunt, & tanquam cæci eo-
rum asseclas in foueas tenebrarum detrudunt. Et iure vtrunque maximi facere debemus; cum
ambo fuerint tales, ut distincta quædam uia ad culmen sapientiæ progressi, æquè ad illud se ex
tulerint: nam in vtroque proprium aliquid reperitur, in quo nemini est secundus; talisq; vtrius-
que est absolutio, ut ab animo rectè affecto degustata, nihil vltra in eo genere desideretur. Qd̄
vt clarius constet, animo accuratè perpendendum est; duplicem esse uiam assequendi postre-
mam perfectionem, duplexque esse genus assequendi scientias & artes: Vnum per doctrinam,
disciplinā, & auscultationē; alterū per inuentionē, excitationē, & reminiscentiā: Primum præsu
ponit humanam Mentem penitus esse potestate, natam fieri omnia, formarique ab omnibus;
B quòd censuit Arist. alterum præsupponit eam in se habere ideas, uel rationes rerum, obumbra-
tas tamen & latentes ob connexionem cum corpore; quod censuit Plato: Primum infera ex
materie & forma conflata, sub sensum cadentia, res serias & absolutas præsupponit: Alterū ea-
dem præsupponit vt vmbras, imagines, & idola excitantia ad internas animi rationes, Mentisq;
Ideas. Horum duorum Generum quod firmius & verius sit, Deus scit; nos autem eatenus abso
lutè uerū cognoscimus, quatenus diuinitus illustramur. Arist. in primo gn̄e excelluit, Plato in
altero: Arist. pro attinentib. ad primū genus nemini est secūdus, omnib. longè præstat, Plato pro
attinentibus ad alterum: Arist. pro explicandis scientiis vsus est genere docendi continuato &
auscultatorio, quia id genus pro doctrina & disciplina est accommodatissimum; Plato econtra
vsus est Genere Dialogico, per disputationem cum interrogatione & responsione, ut ingenia
excitaret, ac inde ea excitata reminiscerenī, & quasi utero gerentia fętum ederent: pro docen-
dis & ex integro formandis scientiis vti debemus præsertim ordine compositiuo, Methodo
deprompto ex essentialiter connexis, uocibus propriis, non redundantibus; quod exactissimè
seruauit Aristo. pro excitandis ingeniis utiles sunt argutiæ, metaphoræ, orationes copiosiores,
dissimulationes. Ideo ex ore Platonis flumen quoddam eloquentiæ incomparabili dulcedine
C circunfusum uberrimè manauit, quo latius ingenia expergefacit: manarunt argutiæ, quib. acu-
tius; metaphoræ, quibus popularius fæcundi animi excitantur ad partum: & pro detegenda so-
phistarum sui temporis deprauata inscitia usus est Socratica illa Ironia & dissimulatione, qua
nil vrbanius, nilque aptius pro eo efficiendo excogitari potest. Pro ordinandis docendisq; scien
tijs necessaria sunt principia solida, firma, constantia, ex sensilibus nobis familiaribus deprom-
pta; quod seruauit exactissimè Arist. Pro excitandis ingeniis, latenteque scientia in lucem reuo
canda, etiam Dialecticæ & Rhetoricæ rationes sunt; quas uenustissimè formar Plato: Vt ab in-
feris excitemur & reuocemur ad supera, infera sunt vilipendenda; asserendum ea non esse res
serias, sed imagines & umbras; suadendum est de eis non esse scientiam, sed leuem opinionē;
quod sua uia progrediens Plato constanter seruauit: cum ex aduerso Arist. hauriens omnem
nostram scientiam ex sensilibus principiis, teneatur sensilia magnifacere, singularia res serias iu
dicare, & ideo in prædicamento substantiæ singularia substantias primas affirmauit. Hinc ma-
nauit, ꝙ; cum Arist. profiteatur se auctorem & formatorem scientiarum, quia signum scientis
est posse docere; opinatus & confessus est se scire: cum ex aduerso Plato cū suo Socrate; ut per
D negationem ad supera nos reuocaret, inscitiam aliorum detegeret, & modestius nos excitaret;
professus sit doctam suam inscitiam, quæ erat (Hoc vnū scio, ꝙ nihil scio) Ex quo constat, quàm
insulsè nonnulli Platonem despiciant; quia scientias in ordinem non redegit, nec eas per sua
principia docuit: & non aduertunt; ꝙ, si id fecisset, suam uiam, suumque philosophandi genus
euertisset. Profitebatur ipse se nil scire; quare scientias in ordinem redigens; secum pugnasset.
Profitebatur scientiam esse animæ insertam, desuperque ex rationibus & ideis per reminiscen
tiam esse petendam; ideo ei satis fuit patefacere modos excitandi ingenia: de rebus longè secus
sentiebat, ac uiri populares, qui sensilia magnifaciunt; propterea nouit ꝙ, si suæ sententiæ ad au-
res populorum deuenirent, ab eis sublimia non iudicantibus despicerentur. Plato suo genere
vtens, hauriens cuncta per vmbras, semina, rationes, & ideas ex superis: quia supera longissimè
a nobis distant, & sine superno lumine cognosci nequeunt; propterea magnam fidem adhibuit
veterum Legumlatorum, quasi vocum Dei, testimoniis; quibus etiam sine ratione loquentibus
credendum in Timeo asseruit: ac insuper internos quosdam quasi diuinos contactus maximi
fecit; furorumque uaria genera ad supera nos reuocantia, ob ideas & rationes quasi funiculos
firmiora & magis salutaria existimauit, quàm id fecerit Arist. qui sine serie rationū & Idearum
scientias ut ex integro in nobis imprimendas docens, ea tm̄ approbauit, quæ sensib. experien-
tię, ac ostensionib. ex eis deductis niderēt. Sic itaq; Arist. exactius uires humani ingenii periclita
tus est, Plato magis in superno lumine est confisus: Arist. pro explicandis his, q̄ apparēt, magis
valuit; Plato pro nouis indagandis, formandisque sublimioribus abstractionib. Arist. in traden-
da

Damnantur q̄ ignari sentē æ Platonis Aristotelē interpretātur.

Cum Plato, tū Aristoteles, summi sūt genere distincto.

Duplex via & genus assequēdi sciētias.

Socratica Ironia.

Cur Aristoteles ꝓfiteatur se scire, Plato, minimè.

Cur Plato sciētias in ordinē nō redegerit.

da Arte Rhetorica refulsit, Plato in vsu: Aristo. firmius hæret mortalibus, Plato liberiore spiri- A
tu nos eleuat ad supera: Aristo. nos exactissimè format pro degenda hac mortali uita, Plato sub
limius nos dirigit ad futuram. Ambo suo progrediendi genere principatum sibi uendicarunt;
Ambo se præstitere tales, ut Gloriam præcedentium suo splendore exobscurauerint & poste-
ris se eis æquandi spem abstulerint: Ambo in nos spirant fęcundissimos Sapientiæ spiritus. De-
buit eminenti prouidentia pręcedere genus progrediendi Platonis; pro refellenda Sophistarũ
deprauata inscitia, componendis animis, excitandisque ingeniis: Debuit sequi genus docendi
Aristotelis; ut purgata, excitata, parataque ingenia congruenter formarẽtur. Quæ non sine Dei
cura ordinata fuisse putandum est, ut hominum generi constaret, quantis ingenia præextite-
rint Prouidentia, Natura, Fortuna, & Arte elaboratissima; non tamẽ eius fuere facultatis, ut ue-
ritatem exactè inspicere ualuerint. Propterea tertiò successit & accessit Diuinum supernumq́;
Lumen, per unigenitum Dei filium; quod solum ualet omnem inscitię nubem a mentis acie
repellere, & lucidissimam ueritatem detegere. Constat itaque, inter humana Sapientia fulgen-
tes Arist. & Platonem sibi principatum optasse; constat vtrunq; suo genere esse summum, no-
bis utilissimum, a nobisque accuratè legendum: quod .n. illi suo progrediendi genere non
pręstiterunt, alius prębere non ualet; & qui ad alterum eorum sibi uiam obstruit, uno se mentis B
oculo priuat; quiq; eos omni ex parte conciliare nituntur, cum eorum viæ sint distinctę; omnia
euertunt, confundunt, eis aduersantur, & genera duo progrediendi utilissima & distincta inuti
liter permiscendo euertunt. Propterea alii via Regia ad Sapientiam progressi sunt: ut nõ longè
a nostra hac tempestate, VINCENTIVS MADIVS, vir acri quodam iudicio præditus; MARCVS AN-
TONIVS GENVA, cui ego pro explicanda Patauii Philosophia fui collega designatus, Vir singula
ri quadam gratia insignis; FRANCISCVS VICOMERCATVS, vario disciplinarum genere perpolitè
ornatus. Sed vita functos silẽtio obuoluens, ad uiuẽtes cõuersus; inspicio refulgere Bononiæ FE
DERICVM PANDASIVM, qui per septennium in explicanda philosophia Patauii fuit collega meus
apprime honorandus, hunc noui semper motibus & sapientia Illustrem: ibidemq́; refulget NI-
COLAVS TVRCVS, vir acri iudicio, solidaq́; doctrina præclarus: Nec non Camillus Baldus in quo
sapientia cum affabilitate & humanitate de principatu contendunt, fenis inter humanę sapien
tię interpretes splendide intueor refulgere Iugurtam Thomasium virum Doctrina, pruden
tia, & ingenii dexteritate insignem, & cum eo Fortunium Cinugum animi cãdore, & Philoso
phiæ habitu ornatissimũ. In Taurinensi, Gymnasio refulget Augustinus Buccius Philosophus
omni ex parte absolutus. Neapoli intueor IOANNEM BERNARDINVM LONGVM, Romę HIERONY
MVM DE PONTE, & FLAMMINIVM NOBILIVM, Pisis FRANCISCVM; cognomine VERINVM, SECVNDVM, C
& FRANCISCVM BONAMICVM, Ferrariæ ANTONIVM MONTECATINVM, virũ sublimi ingenio, sum-
maque eruditione ornatissimum; quod lucidissimè patefecit doctissimis suis commentariis in
tertium de anima. Hos ego omnes, ut de sapientia bene meritos, plurimi facio: ut interim va-
rios silentio prætercam, propria Virtute ex se splendidissimos. Inter eos autem, qui humanam
sapientiam explicant, maximè fulgere inspicio Reuerẽdum THOMAM PELEGRINVM; qui sua Sa
pientia, iudicio acri, ingenioque sublimi, iam omnem superauit inuidiam. at subliomiores digni
tatis gradus adhuc cõuersus, uarios intueor, qui humanã philosophiam humi sedẽtem sublimẽ
erexerunt; eamque ab omni errore purgantes, cum diuina Sapientia fœlicissimè coniunxe-
runt: e quorum numero est Illustrissimus & Reuerendissimus Archiepiscopus Nicosiensis
PHILIPPVS MOCENICVS, qui animo perfecta sapientia fæcundo libros edidit vniuersales institu-
tiones pro hominum perfectione includentes; dignos perfectò, vt a viro quolibet ingenuo le-
gantur, seruenturque memoria. Quid dicam de Illustrissimo & Reuerendissimo AVGVSTI-
NO VALERIO, Epo Veronensi dignissimo & nunc Cardinali meritiss. in qui siue sublimia in-
terpretur, siue scribat, siue curæ sui populi incumbat; semper supra humanam conditionem se
eleuat, & in cunctis sapientiam, prudentiam, probitatemque patefacit. Inter huiusmodi illu- D
stria Lumina etiam fulgere intueor Illustrissimum Tripoli Comitem, CAESAREM DE NORES Re
uerendissimum Parentii Episcopum: qui ingenii acumine ab sublimia conuersus, animi can-
dore sola purgata quærens, incomparabilique probitate humana componens, se talẽ præstitit;
vt Deo gratum, Mundo utilem, sibique salutarem se reddiderit. At quid dicam de Reueren-
dissimo Episcopo Crasseti siue uolsarum, Domino CLAVDIO BVRGHESIO? qui quanuis sero in-
genium suum sublime Sapientiæ dicauerit, tam cito tamen, cursuq; adeò fœlici ad culmen se
extulit; ut aptissimè ea sententia illi congruat, ueni uidi Vici: propterea nunc suæ sapientiæ
fructibus incomparabili tranquillitate fruitur. Mitto uarios æterna fama dignos, quos om-
nes honoro & magnifacio. Hi non Aristotelem spreuere, nec neglexere Platonem; sed vtrun
que humanæ Sapientiæ parentem sibi familiarem reddidere: ab vtroque semina, spiritus, for-
mamque Sapientiæ sumpsere; quibus elati, illustrati, & formati, se sibi, Vrbi, & Orbi Salutares,
splendidissimos, & admirabiles reddidere.

Epilogus. Qui via Regia ad Sapientiã sint pgressi. Vicentius Madius. Genua. Frãciscus Vicomercatus. Federicus Pẽdasius. Io. Bernardinus Longus. Hieronimus de Põte. Flaminius nobilius. Frãciscus Verius. Antonius motecatinus. Nicolaus Turcus. Frãciscus Bonamic⁹ Reuerendus Thomas Pellegrinus. Archiepiscopus Cypri. Episcopus Parentii. Episcopus Crasseti.

A

De Scientia quotuplex sit. Cap. XXVIII.

OMnes interna quadam animi commotione scientiam expetere, communi quadam voce dicuntur: Num tamen hæc scientia re vera aliquid sit, num sit nata a nobis acquiri, quotuplex sit, quid sit, quomodoque a nobis comparetur; adeo obscurum est, vt vniuersa scientia in uniuersam quandam inscitiam cōuersa videatur. De qua cum varia se mihi offerant accurata consideratione digna, eligam tamen potiora: & ea præsertim, quę meo instituto magis accommodata iudicabo: nec descendam ad species, sed tantùm in cōmunibus versabor. Latere primò nos minimè debet, Scientiæ nomen quadrupliciter vsurpari. Sumitur primò pro quauis certa rei cognitione: ita dicimur scire niuem esse albam, ignem calidum, nos ambulare, Alcibiadem sedere: & hoc præsertim ex veterum philosophorum sententia verum est, qui mentem a sensu non secreuere. Vsurpatur secundò scientiæ nomen pro omni habitu mentis semper recto contradistincto a cognitione sensuum, & habitu non semper recto: in qua secunda significatione Galenus Artem medendi dixit esse scientiam, sub initio libri Artis medicę: in eadem Aristoteles in primo Post. dixit nos scire principia demonstrationis sine demonstratione, & scientia exactiore quàm sit illa conclusionis; quia propter quod vnumquodque est, & illud magis est. In eadem significatione prudentia a Stoicis definiebatˌ scia bonorū, malorū; & neutrorū, & Aristoteles in procemio Moralium Nicomachiorū, Ciuilem disciplinam, quę est eadem cum prudentia, nuncupauit scientiam. Tertiò vsurpatur magis propriè, pro omni habitu acquisito per demonstrationem, contradistincto ab habitu ad actionem vel effectionem directo: in qua significatione Metaphysica nedum est scientia, verùm maximè est scientia, cum maximè constet ex primis: ideo in primo Posteriorum dicitur scientia domina cæterarum, quæ maximè parit scientiam, cum vtatur causis ex aliis causis non pendentibus. Quarto & vltimo loco usurpatur pressius adhuc scientiæ nomen, pro habitu demonstratione comparato, contradistincto a sapientia, in qua postrema significatione Physica & Mathematica dicuntur scientiæ, Metaphysica verò sapientia, & humana Theologia: & in hac præsertim significatione de scientia loquar. Definiri potest scientia Primo a logico cum relatione ad instrumenta sciendi, ex quibus pendet, vt fit ab Aristotele in primo Posteriorum: Secundò à Physico, vel tamquam affectio hominis, uel quatenus ex principali principio pendet, nempe ex Mente Phantasiæ iuncta; ut consideratur ab Aristotele in calce secundi, & in tertio de anima: Tertiò a Metaphysico, cuius officium est considerare quod quid est rerum omnium, nedū vniuersè, uerum etiam in specie ut ego censeo, ac insuper cum relatione ad ens & uerum, quatenus scientia est ueritas, & res ut se habent ad esse, ita ad ueritatem, ut dicitur in secūdo & quarto Metaphysicę. A morali demū consideratur, ut est uirtus hominis ordinata ad summum bonum eius. Vtitur Moralis, dum scientiam definit, declaratis a Logico, necnon a physico; ideo definitio scientiæ morali philosopho satis accommodata, hęc esse potest: Scientia est Virtus mentis demonstratione comparata, cuius ueritas finis est. Dum scientia dicitur Virtus, sumitur genus morali congruens, cuius uirtutis genus est habitus; Dum additur, Mentis, hoc recipit ciuilis a physico; Quòd comparetur demonstratione, sumit a Logico; Quod eius finis sit ueritas, pręsertim sumit a metaphysico. Nam ad exactam rerum cognitionem omnes scientię conspirant. Verum hęc definitio etiam competit Meta. propterea, si eam secernere volumus ab aliis habitibus, ita dicamus. scientia est uirtus Mentis demonstratione acquisita, quę in partibus eius quod est, tamquam in adęquato subiecto, ueritatem inquirit. Vt appareat quotuplex sit hæc propriè sumpta scientia, ita dicendum censeo, Scientia omnis in eo quod, est uersari debet: nam in eo quod non est, versari non potest; quia nō ens caret natura, caret essentia, caret principijs, nec vlli cognoscenti facultati ut obiectum respondet. Id autem quod est, vel consideratur vniuersè, quatenus est; uel in parte: Si vniuersè constituit Metaphyca; q̄ cū sit iuncta cū primis principijs, & oīa ingrat & doceat, Sapiētia dr: Si versat in parte; ea pars uel est ens rōnis, uel naturæ, uel artis, vel prudentiæ. Ens rationis non uerè est ens, ideo nō propriè sciam constituit: Sed si cōsideratur cum relatione ad propriè ens, ad Metaphysicum pertinet; si consideratur ut a Mente producitur, pertinet ad Physicum; si consideratur vt instrumentum explicandi id quod propriè est, pertinet ad Logicum. Ex quo constat, quàm longè a uero recedunt illi, qui Logicam statuunt scientiam, quia uersatur in ente rationis: Nam Logicus, quid sit ens rationis, & quæ sint eius principia & affectiones, minimè cognoscit; id enim est munus Physici, & Metaphysici: & cum logicus consideret ens rationis, ut instrumentum; & ex modo considerandi consurgat propria conditio, & natura considerationis; sequitur necessario, vt Logica instrumentum sit, non Scientia. Ens itaque rationis Scientiam non constituit. Similiter Ens Arte elaboratum, non ad scientiam, sed ad Artem pertinet; ut humanæ actiones ex prudentia prodeuntes pertinent ad Ciuilem. Si autem ea pars entis fuerit Ens Naturæ (intelligendo per ens naturæ omnia,

Margin notes: Scia quadrupliciter vsurpatur. Primò. — Secundò. — Tertiò. — Quartò. — Definitio sciē pertinet ad Logicum. — Ad Physicum. — Ad Metaphysicū. — Ad Ciuilem. Definitio scientię. — Quotuplex sit particularis scientia. — Logica nō est scietia. — Ens rationis a quo & quomodo consideretur. — Ars. Prudētia. Physica.

B C D

nia, quæ ad Vniuersi orbis constitutionem conspirant)huiusmodi ens,vel est .e.. cum penitus A
a corpore, vel ne: Si fuerit secretum, huiusmodi sunt separatæ mentes, quę ad intelligentiam
& sapientiam pertinent: Si verò fuerit cum corpore complicatum, vel est substantia, vel acci-
dens: Si fuerit substantia, aliud esse non poterit nisi corpus Physicum, quod totum a Physico
consideratur: Si verò fuerit accidens, id accidens; vel consideratur tanquam affectio corporis
Physici, ac ita ad Physicum pertinebit; vel consideratur cum abstractione a corpore Physico,
huiusmodi autem accidens nil aliud præter quantitatem esse potest. Et ratio est:quia quantitas
est accidens illud, quod primò in substantia recipitur, nec subiectum sibi certum ac definitum
exposcit:cętera uerò recipiuntur interuentu quantitatis, & definitum quoddam exposcunt su-
biectum:propterea quantitas seorsum a subiecto considerari potest, non autem cætera accidē-
Mathematica. tia;quantitas enim est,ut curuum; cætera accidentia, ut symum. Sola igitur quantitas distinctā
scientiam parere ualet, & ea est Mathematica; quę considerat quantum ut quantum, hoc est,
vt ex se natum diuidi in partes,& mensurari:Quæ consideratio si versetur in communibus nō-
nullis, constituit Mathematicam vniuersè sumptam; verum quia ea communia sunt pauca, B
ideo mathematica communis negligitur,& partes constituuntur. Nam quantitas vel est discre
ta,vel continua:Si fuerit discreta,est Numerus;qui purè sine complicatione cum alio conside-
Arithmetica. ratus, puram parit Arithmeticam: At si fuerit complicatus cum aliquo subiecto,& seruauerit
considerationem Arithmeticam; sic complicari potest cum sono,& consurgit Musica;quæ su-
Musica. bijcitur Arithmeticæ; & considerat numerum sonorum ut quantum: Si uerò fuerit quantitas
continua,ea;vel est incompleta, vt linea & superficies; vel completa, ut corpus:Si incompleta
Geometria. fuerit, ea potest considerari, vel secreta, & puram parit Geometriam; vel cum aliqua materie
complicata, ita tamen ut seruet modum considerandi Geometricum, & complicari potest
Perspectiua. cum radiis visui inseruientibus, & oritur Perspectiua. Si completa fuerit, pariter, vel secreta
consideratur, & oritur Stereometria, considerans corpus, quæ frequenter communi cum
Stereometria. Geometria nomine designatur,cum ab ea recipiat Principia; vel consideratur complicata cum
aliqua Materie, ac ita cum Mundo, cum cœlo, & cum Mundi partibus complicari potest; &
Mathematicæ mediæ. prodeunt Cosmographia, Astronomia, & Chorografia, considerantes Mundum vel partes
eius, ut quantę sunt. Vniuersa itaque scientiarum series hęc est. Prima est Metaphysica,
Series Scientiarum. quæ simul est scientia,sapientia,& intelligentia:Sub ea est physica,quæ in substantia versat. Ter C
tia dignitate est Mathematica, quæ uersatur in quantitate: & ea est triplex, Arithmetica,Geo-
metria, Stereometria:Quibus subiiciuntur Musica,Perspectiua,Astronomia,& similes. De qui
bus subalternatis dubium est, an debeant inter scientias numerari: ego tamen eas vt iunctas
cum suis superioribus scientias esse credo, alioquin per scientias non sciretur omne sub scien
tiam cadens singulis modis, quibus sciri natum est; Ideo seruant communem modum con-
siderandi suarum superiorum: Vt vero à superioribus seiunctæ, nequaquam scientiæ dici
merentur; Sunt enim scientiæ munere superiorum, a quibus Principia recipiunt. At de his
obiter, cum instituto meo non inseruiant.

Quomodo in nobis Scientia producatur, Opinio Platonis.
Cap. X X I X.

D

TAm obscurè & imperfectè Scientia homini competit, ut, quomodo ei conueniat,ob-
scurissimum sit iudicare:Propterea hac de re uariæ fuerunt Veterum Philosophorum
N. gantes dari scientiam. opiniones. Cum enim omnes de hac ueritate consenserint, id quod cadit sub scientiā,
debere esse firmum,constans,necessitateque præditum;ac exaduerso perspexerint cū-
cta, quæ sensu vsurpantur, ac omnia Physica corpora sub cœlo posita, uarietati, inconstantiæ,
permutationique esse obnoxia; qua ratione seruari posset scientia, summopere dubitarunt,&
Heracliti sententia. in uarias iuere sententias. Nonnulli ob huiusmodi fluxum & inconstantiam Scientiam e me-
dio penitus sustulerunt:horum Princeps fuit Heraclitus,a quo Heraclitici fluxere. Alii men-
Democritici. tem a sensu non secernentes, vniuersam Scientiæ facultatem sensibus tribuerunt,& sensus de-
cipi non posse existimarunt:e quorum numero fuerunt Democritus,Leucippus Epicurus,Lu
cretius,& cæteri huius classis. Nonnulli comprehensionem rerum negarunt,vel de quauis re
pro omni parte disputari posse asseruerunt; ac inde ortum duxere Dialectici, Pironii, Zethici,
Seprici,Ephectici, Academici nouę Academiæ, & similes: qui quanuis in parte consenserint,
Dialectici. aliqua ratione inter se distincti sunt. Verum quia hę sententię iam diu multorum sapientum cō
sensione explosę sunt, negligi potius debent quàm rationibus reiici; Et prætertim, quia nil con
stans dari putarunt,sed omnia continenter fluere. Nam si cuncta fluunt continenter,debet da-
ri causa constans & firma illius constantis & firmæ fluxionis. Insuper hi propriis se necant ar-
mis. Vel enim sciunt non dari scientiam,uel ne;si sciunt,datur scientia;si non sciunt,eis non est
adhi-

A adhibenda fides. Et si comprehensio non datur, quomodo res non posse comprehendi cõprehendunt? Si nil est decernendum, quomodo tam constanter nil esse decernendum? Si non datur ostensio, cur laborant, vt ostensionibus nos in suam trahant sententiam? Si demum cuncta ita se habent vt nobis videntur, cum eorum opinio fatua & inane nobis videatur, ut fatua & inanis per eorummet Principia, negligatur. Propterea Plato; qui in Diuinis præsertim sequutus est Pythagoram, in Physicis Heraclitum, & in Ciuilibus Socratem; iudicans dari Scientiã (alioquin inanis esset Scientiæ desiderium per Naturam nobis insitum, inanisq; Naturæ & Dei prouidentia & diligentia in formando Homine ad Scientias aptissimo) alia via progressus est. Nã cum Heraclito iudicauit Physica fluxilia & inconstantia, cum Pythagora nouit seiuncta a materie verè esse. Et quia cognitio sequitur naturam & conditionem rerum; ideo dixit de Physicis cum materie iunctis non esse Scientiam, sed opinionem: Et quia physica sunt vmbræ rerum in materie resulgentes, vmbræ autem prodeunt ex eo quòd verè est; ideo inferebat, necessariò in abiunctis mentibus reperiri ideas, quæ verè essent rerum formæ, quarum hæ sunt vmbræ: & quia vmbræ cognoscũtur ex notitia eorum, quorum umbræ sunt; ideo ueram scientiam & intelligentiam idearum esse existimauit, quam censuit nobis per reminiscentiam competere. Vt autem eius opinio clarius resulgeat, considerãdum est, ex Platonis sententia quinque in vniuerso rerum gradus reperiri. Res enim sunt in Deo, ut in fonte & causa prima, modo eminentissimo: Sunt secundò in Mente per Ideas, & formam: Tertiò sunt in Anima per rationes in eius essentia insertas: Quartò sunt in Natura per Semina; Natura enim est vis seminaria per mundi animam effusa in vniuersam Materiem: Quintò sunt in materie tanquàm vmbræ per imitationem, & participationem. Ex quo constat, diminutè viros nonnullos sapientes & illustres enumerasse gradus rerum ex sentẽtia Platonis, cum eos tantùm tres statuerint per causam, per formam, & per participationem; nam re vera quinque dicendi sunt: Qui gradus huius sunt conditionis, ut superiores dignitate prestent inferioribus; per quos gradus nobis datum est ab inferis ad supera eleuari. Ex quo constat, veras esse has sententias, ubi nihil est (nempe modo materiato) ibi esse cuncta (modo scilicet Diuino) vbi nulla est scientia (scilicet humana) ibi fulget lucidissima veritas: & vbi nulla est Virtus (modo nempe humano) ibi cũctæ refulgent Virtutes. Similiter constat, quomodo verę sint sententiæ Heracliti; in Puteo latet veritas; in Fuga requies reperitur: exactissima enim Veritas posita est in puteo, hoc est in latebris & penetralibus mentis: & vera quies nobis competit, dum a materiatis recedimus; semper id impurum secernẽdo, quod per descensum contraxerunt. His præassumptis, Plato duplici ratione & via Scientiã censuit esse reminiscentiam.

Opinio Platonis.

Quinq; rerum Gradus.

Aduersus eos, q[ui] t[an]tùm numerãt gradus.

Paradoxi vera.

Explicat sententia Heracliti.

C Vnus est. quia existimauit ab æterno ex Diuina Mente per Ideam animæ manasse animas omnes rationis compotes, quæ essent distinctæ illius ideæ participationes, certo numero definitæ; quarum prima participatio esset ea animæ mundi, mox aliæ: quarum pertinentes ad homines, essent effusæ per Stellas; quæ mox descenderent ad formanda mortalia corpora, ac purgationis loco mearent per uaria corpora, uariasque ducerent vitas. Ex quo refulget primus reminiscentiæ modus; ea enim, quæ nos denuo addiscere videmur, prænouit anima, antequam corpus formasset, tum stellę assistens, tum alteri mortali corpori iuncta. Hũc reminiscentię modum patefacit Plato in Menone, auctoritateque Pindari comprobauit, inquiens. Cum igitur animus immortalis sit, ac sępius in hanc vitam redierit; viderítque persæpe, & quæ in hac & quæ in alia vita sunt, omniaque perceperit; nihil vtique superest, quod ipse non didicerit: Ideo mirum non est, si eorum, quę ad ueritatem & ad alia pertinent, reminisci valeat; quippe cum olim illa cognouerit, &c. At hoc primum reminiscentiæ fundamentum satis est leue, & aliud principalius ac firmius exposcit. Propterea modus alter sumitur ex ideis, & rationibus Menti & animę insertis, quem indicauit Plato in Timæo inquiens: Denique cũ Deus

Scis duobus modis est reminiscentia.

Modus Primus.

Modus secundus.

D vniuersum constituisset, Astris parem numerum distribuit animarum, singulis singulas adhibens, eisque tanquam vehiculo impositis, monstrauit vniuersi naturam, ac leges fatales edixit; ostendens quidem primam omnibus generationem ordine quodam unam fore, ne quis ab eo minus aliquid sortiatur, &c. Cum dicat opificem monstrasse animis vniuersi naturam, nil aliud significauit, nisi quòd in eis inseruit rerum omnium rationes: & hic secũdus modus magis propriè reminiscentia dicitur, cum fiat per reliquias quasdam rationum in anima progressa conseruatas; & fit hunc in modum. Cum animæ ab æterno ex primo opifice manarint, ex quo nil nisi perfectum prodire potest, necesse est ut sua postrema perfectione donatæ fuerint: postrema autem animæ perfectio est scientia: manarunt itaque omni scientia decoratæ, per rationes in eis insertas, respondentes ideis Mentis. Cum autem deinde descendant ad formanda corpora, in ea connexione cum corporibus secundas edunt vitas: vita enim prima est actus proprius animæ: vita secunda est ea, quæ ab anima in corpus effunditur; quales sunt facultates expertes rationis, quæ sunt imago & idolum primę animę & vitæ. Anima in corpore consideratur, & vt in se manens, seruans conditionem suam; & ut progressa, ac declinans ad corpus: ut in se manens, seruat rationes illæsas, ut progressa declinans, easdem seruat progressas, tenues, obscuras, & obliuione ferè deletas. Ideo dicitur tunc anima in humano corpore quasi in campo obliuio

Q[uomod]o scientia sit reminiscentia.

nis

Capus & flumē obliuionis.
nis recipi,& collocari propè flumen negligentiæ, hoc est propè fluxum humorum & incon-
stantiam materiei;ob quæ sumet quodam modo obliuiscitur,supernaque bona negligit:& di- A
citur dormiens,& ebria;quę ut dormiens eget excitante;vt ebria,cum excitata fuerit debet pur
gari.Excitatur autem hunc in modum.Primò sensilia externa cum se nobis offerunt; mouent
Q[uom]o anima quasi dormiens excitatur.
instrumentum sentiendi; in qua motione instrumentum per corpoream partem patitur,per
formantem verò animæ facultatem redditur ea affectio purior ac spiritalior:ita dicitur perpes-
sio desinere in actionem, ac insuper dicitur anima promere idolum rationis. Ea tamen actio
formantis facultatis iudicium non est, sed mox ea spiritalior affectio attingit rationem faculta-
tis vtentis ipsius animæ,ac cum ea tanquam cum causa nectitur;& tunc facultas vtens per ratio
nem illi sensili respondentem de eo iudicium profert, adeo ut unica ratione albedinis iudiciū
promat de omni albedine;ac ita dicunt Academici, simile cognosci simili. Mox ea simulachra
per iudicium actu reddita,ab externis sensibus transeunt ad internos, in eisque puriora reddū-
Quomodo simile cognoscatur simili.
tur, & per rationes superioris ordinis illis simulachris respondentes,exactius ac eminentiori
cognitionis gradu iudicantur:nam primò occurrunt communi sensui, tanquam centro exter-
norum,cui succedit vis imaginandi;quæ duplex est, uel assimulatrix,vel phantastica: Assimila-
trix dicitur,quatenus eamet apprehendit,quæ ab externis & cōmuni sensu ei offeruntur:Phan-
Sensus cōmunis.
tastica uero, ut supra simulachrum erigitur, vlterioremq; notionem de eo format; iudicans il- B
lud tanquam conferens uel aduersum, bonum uel malum; ac ita ad libitum noua phantasma-
Vis imaginandi duplex.
ta,siue potius simulachra format: Imaginationem mox sequitur fides, & ex fide & imaginatio-
ne consurgit opinio;ad sensum internum pertinentes, cui tamen imperfectissimè competūt:
Assimilatrix.
Tertiò ab internis sensibus ad rationem & cogitationem ascendunt; in quo tertio gradu vera
cogitatio,exactior fides,firmiorque opinio formatur; quæ vulgo scientia dicitur: Demum ani-
Phantastica.
ma per rationem eleuatur ad mentem, & nectitur cum ideis; in quo quarto gradu vera scien-
Fides.
tia,& intelligentia refulget.Potest namque anima rationibus sibi insertis uti tribus modis; Pri-
Opinio
mò per eas promendo imagines similes obiecto excitanti; Secundò per suas rationes iudican-
Eleuatio ad rōnem.
do obiectum tanquam per simile; Tertiò per rationes ascendendo ad ideas mentis, & ad prin-
cipia & causas rerum: Primus vsus parit vmbras, secundus patefacit formam participatam, ter-
Verà cogitatio,& Fides.
tius formam principem: Primus facit putare nos scire,cum nil sciamus;Secundus facit nos per-
cipere,quod non scimus; Tertius parit sublimem scientiam ac sapientiam.Adeò ut sic anima,
Eleuatio ad mentē.
primò ad externa conuersa, mox in se redeat tertiò ad supera conuertatur; conuersa ad
externa,sentire, imaginari, uel assimilatione uti dicitur; rediens in se, dicitur cogitare; con-
Anima tribus modis vtitur rationibus.
uersa ad supera, dicitur intelligentia & uera scientia uti. Ex his consurgit duplex adeptio,
quam eminus inspexit Auerroes: Prima est, dum anima excitata in se redit, & tunc dicitur sui- C
mer reddi compos,& seipsam adipisci: Altera adeptio est, dum suis rationibus cum ideis men-
Triplex Animę cōuersio.
tis connectitur,qua connexione dicitur beari;nam tunc mentem sui perfectionem dicitur adi-
pisci,in quo gradu paucissimi reperiuntur. Ex his quoque redduntur notę quatuor hominum
Duplex adeptio.
dispositiones erga scientiam.Primò enim pueri & rudes;nec sciunt, nec scire se putant; & hæc
est inscitia crassa, & negationis. Secundo physici & Sophistæ; cum excitati per rationes uer-
sentur in rerum umbris,idearumque participationibus, quæ in materie refulgent;ac censeant,
vmbras illas esse ueras formas rerum;hi cum non sciant,scire se putant;& hæc est inscitia depra
Quatuor hominum dispositiones erga scientiam.
uatæ affectionis, quam sequitur tertia hominis constitutio; & est dum anima progressa in se re-
dit, conuersaque ad supera iudicat ideas esse essentias rerum uerasque formas,non autem has
in materie refulgentes,ac ita inscitiam suam animaduertit; quæ inscitia supra mendacem secū-
dæ dispositionis conditionem collocatur: & huius tertiæ conditionis profitebatur se esse So-
crates, dum dicebat (Hoc unum scio, quòd nihil scio) De hac loquens Plato in Charmide in-
quit: Qua nullo modo quis noscit, non potest cognoscere se ignorare. Quæ inscitia supra fa-
tuam sophistarum ostentationem, quæ arguebatur a Socrate,posita est. Ideo asserit Socrates
in Phædone se,dum primo in rebus Physicis,hoc est in rerum umbris uersaretur,putasse mul D
ta scire;at mox eò deuenit,ut uerè nouerit se nihil scire.Cum autem homo per salutarem hanc
inscitiam fuerit paratus,ualet quartum ascendere gradum,&quartæ conditionis fieri compos,
quam assequi non ualent illi, qui suę inscitiæ non sunt conscii, Quæ quarta & postrema condi-
tio est, dum anima per suas rationes connectitur cum ideis mentis, & earum capite,ut lumen
cum radiis,& radii cum fonte lucis; in qua connexione perficitur scientia rationum per intel-
telligentiam idearum: & in eo contractu & connexione animæ apprime salutari,tanquam per
reditum eius in suum principium suamque naturalem constitutionem, anima incomparabili
Explicatur secundus reminiscētię modus.
quodam gaudio perfunditur, ac postrema perfectione donatur. Ex his demum redditur con-
spicuum, quòd ex sententia Platonis; non homo conflatus ex anima & corpore reminisci-
tur;non enim eiusmodi homo primò rationibus & ideis formatus erat, nec hoc composi-
tum res prænouerat; sed sola anima: Constat insuper, quomodo ea sit reminiscentia; nam re-
miniscentia apparet modo aliquo in omni cognitionis gradu; quatenus semper cognitio fit
munere rationum & idearum, quas prænouerat anima: præterum tamen reminiscentia appa-
ret

A tet in regressu animę in se ipsam, per vestigia, quę in ea progressa remanserant; ac in connexione cum ideis exactissimè perficitur. Hæc, vt obscura, & minus ab aliis explicata, latius explicanda & declaranda iudicaui.

Rationis asserentium Scientiam esse Reminiscentiam. Cap. XXX.

VAria, nec leuia quidem, sunt ea fundamenta; quibus illi nituntur, qui scientiam ac intelligentiam nobis competere per reminiscentiam existimarunt: quę ego, qua potero breuitate, nitar referre. Prima ratio sumitur ex eo, quòd animæ ex diuina Mente prodierunt ex qua nil manat nisi perfectum; quare ex ea manarunt omni scientia decoratæ. Prætetea: Cum animę ex sententia Academicorum, falsa tamen, anteinerint generationem corporis, & corpore sint antiquiores, non est putandum, quòd solutæ a corpore in tenebris ignorantiæ vitam duxerint: prænouerunt itaque omnia, quorum cum seruent rationes, eorumdem mox reminiscuntur. Prętetea: quæcunque per naturam ad aliquid tendunt, per propriam formam ad id tendere dicuntur, ut grauia deorsum, leuia sursum: cum autem omnis ho
B mo per naturam ad scientias sit procliuis, est necesse vt insertas habeat rationes, per quas intus excitetur, commoueatur, reddatur facilis, tendatque ad eas. Insuper vtor ratione, qua vtitur Plato in Phędone, quæ negligenda non est: Nisi homo insertas haberet rationes rerum, nunquam earum essentiam valeret apprehendere: at homo apprehendit essentias rerum, dum scientias adipiscitur: quare insertas habet earum rationes, prius sibi notas. Connexum ostenditur: quia extrinsecus nobis sese offerunt solùm affectiones & accidentia; quę cum sint imperfectiora ipsa essentia, & ab ea distincta, nunquam in nobis parérent essentiæ cognitionem, nisi rei essentia per rationes insertas excitataq; ab accidentibus a nobis cognosceretur: oportet itaque essentiam rei, quæ est ipsum uniuersale, in anima & in mente esse insertum; quod cum fuerit præcognitum, deinde eius reminisci valemus. Pręterea vtor ratione, qua vtitur Plato in Menone, & ita formatur: Quicunque rectè interrogatus rectè respondet, & sola interrogatione excitatus ex se uetam promit sententiam, reminisci dicitur: At omnis homo rectè per naturam affectus, est huiusmodi: Quare dr̃ reminisci. Maior conspicua vr̃. Ostendit Plato minorem in famulo: qui rectè interrogatus, ex se uenit in cognitionem huius veritatis, ex diametro quadrati consti-
C tui quadratum duplum eo cuius erat diameter. Quod confirmauit Plato, in persona Menonis inquiens ꝑ At quo tramite id inuestigabis o Socrates, quod quidem omnino quid sit ignoras? Quale enim tibi ꝓponens, id quod ignoras inquires? Aut etiam si in illud incidas, quonam signo id quod ignoraueras esse illud agnosces? Quam difficultatem tetigit Aristo. in primo capite primi Post. Ex qua colligebat nos uel nil addiscere, uel ea quæ prænouimus; nisi enim prænouissemus, inaniter rerum cognitionem inquireremus. Aliud principale fundamentum sumitur ex natura & conditione animæ humanæ. Cum enim ea ex materie non pendeat, permutationi non sit obnoxia, sit æterna & immortalis, nil noui posse recipere videtur; ea enim, quæ noui aliquid recipiunt, permutationi & uarietati sunt obnoxia: anima itaque humana uel nil noui intelligit; vel ea tantum, quæ sibi sunt coæua, per reminiscentiam cognoscit; ut declaratum fuit. Hoc visus est nonnunquam approbasse Aristot. veluti dum in 1. de cęlo, & 1. Meteor. inquit, scientias esse æternas; nec dari primos inuentores earum, sed tantum redintegratores: cū enim obliuioni tradantur scientię, mox hominum cura & diligentia in pristinum statum restituuntur; quod non fieret, nisi constanti quodam fundamento animæ inserto niterētur. Clarius etiam id ipsum in 7. Phy. cont. 20. confirmat, inquiens. Acceptio ab initio scientiæ, ortus nō est,
D nec alteratio; quiescere enim & stare intellectum, scire, & prudēter agere dicimus; at in requiete non est ortus, neque mutatio, ut prius diximus, prætetea, ut quando ex ebrietate, vel somno, vel morbo aliquis in contraria mutatur; non dicimus quòd rursus fiat sciens, quamuis prius nō valuerit vti scientia, perinde ac neque a principio receperit habitum; nam quia anima morali virtute ornatur, aliquando prudens fit, & sciens: Quocirca neque pueri possunt discere, neque iudicare, vt senes; in eis enim inest magna perturbatio, & motus &c. Apertè Aristoteles indicare videtur scientiam (vt censuit Plato) esse reminiscentiam, cum dicat scire, græcè ἐπίστασθαι dedu ctum esse ab ipso stare, grecè στῆναι, quemadmodum etiam prius asseruit Plato: nā ex fluxu corporis & humorum eius oritur obliuio, ex requiete scientia & reminiscentia. Insuper; cum asserat scientiam perinde acquiri, ac dum homo habitu præditus, ex ebrietate, somno, uel morbo in oppositum mutatus, valet vti eo habitu. Ideo eo in loco inquit Simplicius. Semper quidem animus habitum habet, & disciplinæ te vera sunt reminiscentiæ, ut Platonis ostendit ratio; Verum (vt inquit Plotinus) est etiam habere habitum scientiæ, & non in promptu habere, & eius quod est in promptu habere, uel non in promptu habere, multæ sunt differentiæ: nam pueri ita habent habitum Scientiæ, & Prudentię, ueluti in substantia existentem prorsus immobilem; ideo uidentur egere disciplina & receptione scientię. Id ipsum confirmasse visus est Aristoteles

Ratio prima pro reminiscentia.
Ratio secunda.
Tertia.
Quarta.
Quinta.
Confirmatio.
Ratio sexta.
Confirmatio ex Aristot. le.
Scietia vnde dicta.

les in calce ſecundi poſteriorum,quo loci explicans modum deueniendi in notitiam primorũ A
principiorum,inquit;ſe habere de adeptione cognitionis eorum,vt in exercitu:dum euerſione
militum facta mox incipit miles vnus ſtare,faciem vertere,& dimicare; cumq́ne eo alter,& al-
Cognitio primorũ principiorum. ter;adeò ut ex integro vniuerſa pugna redintegretur. Cum autem Ariſtoteles aſſerat ſe habere
vt in exercitu,in quo euerſione facta &c. apertè indicat,adeptioni ſcientiæ præcurriſſe euerſio-
nem eius per obliuionem; mox ex integro refici per reminiſcentiam. Hoc confirmatur ex co-
Experientia. gnitione primorum principiorum,quæ axiomata & dignitates nuncupantur:iudicamus nos ea
ſemper nouiſſe,nec aſsignare valemus tempus,quo ea didicerimus;adeò vt per naturam nobis
videantur inſerta , ac per reminiſcentiam in lucem reuocata . Inſuper experientia percipimus,
Porphyri⁹ Ammoni⁹ Plutarch⁹ Priſcianus Lydus. Themiſtius quòd;dum cogitatione ſublime aliquid accuratè perquitimus,illudq́ue optamus apprehende-
re;in nos ipſos reuocamur,ſecernimurq́ue pro ſacultate ab externis omnibus; indicantes inter
nam,ac in eſſentia animę inſeι tam eſſe naturam veri,quam inquirimus.Ita Porphyrius,Ammo
nius,Plutarchus Lydus, Priſcianus Lydus,Simplicius,& alii multi viri celebres,animæ putarũt
inſertas rationes conuenire,& ſcientiam eſſe reminiſcentiam. Themiſtius quoque (vt patet ex
3.de anima,cap.32.)necnon Auerroes(vt colligitur ex 3.de anima,com.v.) ſcientiam modo ali-
quo reminiſcentiam eſſe putarunt ; id tamen fecerunt alio nixi fundamento:nam vnam nume B
ro mentem falsò putarunt vniuerſæ ſpeciei humanę competere, munere cuius vnus homo va-
let addiſcere ab alio; nam ſcientia non eſt ſorma generans & producens ſcientiam, ut calor ca-
lorem; non enim eſt forma aliqua efficiens,ac ita valens ſimilem producere: cum itaque ſcien-
tia non valeat efficere ſcientiam , & vnus homo per ſcientiam doceat alium , cogimur ſateri id
Auerroes. fieri modo quodam per reminiſcentiam;excitando communes Mentis ideas,ac latentem ſciẽ-
tiam in lucem redigendo . Propterea inquit Auerroes prope calcem quinti com.tertij de ani-
ma.Fieri non poſſet,vt diſcipulus addiſceret a magiſtro; niſi ſcientia,quæ eſt in magiſtro,ſit for
ma generans & creans ſcientiam in diſcipulo, ut ignis generat alium ignem;quod eſſe non po-
Socrates. teſt:& hoc,quòd ſcitum ſit idem in magiſtro & diſcipulo hoc modo,fecit Platonem credere di
ſciplinam eſſe reminiſcentiam &c. Sic Auerroes modo quodam putat ſcientiam eſſe remini-
ſcentiam.Satis itaque firmis nixi fundamentis putarunt Academici ſcientiam eſſe reminiſcen-
tiam , & propterea Socrates ſe ineptum aſſerebat ad ſolutas auſcultatoriasq́ue orationes ; illæ
enim docentibus & addiſcentibus ſunt accommodatæ: ſed vtebatur argumentationibus, dialo
Dubitatio. gis,interrogationibus;vt ſic animos excitaret, eosq; per reminiſcentiam rectè inſtitueret: ideo
etiam ſe fungi dicebat obſtetricio munere , quatenus ſcientiarum ſętum intus latentem in lu-
cem educeret. Sed pulchra occurrit dubitatio:Si ex ſententia Socratis ſcientia erat reminiſcẽ- C
tia,dabatur itaque ex eius opinione ſcientia; quę ſi dabatur, cur ſe nil ſcire profitebatur? Prete-
rea.Si ex ſententia Academicorum dabatur ſcientia, & erat per reminiſcentiam; cur viri No-
Solutio. uæ Academiæ nil certi nos de rebus poſſe enunciare aſſeuerabant? cur dicebant nos de quauis
re pro vtraque parte differere poſſe?His dubitationib. reſpondens,de prima dico, Socratem no-
uiſſe dari ſcientiam.Nam quatuor ex eius opinione in relatione ad ſcientiam cõſiderantur gra-
dus in præcedentibus relati . Verùm quia aſcendere in quartum gradum eſt homini difficilli-
mũ;ideo indicans ſe in tertio collocatum,nempe ſupra ſophiſtas,qui cum nil ſciant,ſe ſcire pu-
tant,dixit ſe nihil ſcire.De altera difficultate dico, plurimos hominum uerſari in vmbris rerum
in materie apparentib. pauciſſimos eleuari ad ideas, quę ex Platonis ſententia ſunt eſſentiæ re-
rum . Cum itaque homines verſentur in vmbris & imaginib. in quib. nil puri & ſinceri reperi-
tur;ſed cuncta ſunt permixta,mutabilia,& magis non talia,quam talia;iure optimo dicebant de
vnoquoq; pro omni parte licere diſputare,& cuncta in fluxu & motu eſſe poſita;diſputationes
enim de his vmbris formant̃, eſſentiarum verò eſt purus & ſimplex contactus. Scĩa itaq; eſt re-
miniſcentia;tum rõne condõnis creatoris Dei, qui cuncta producit perfecta; tum ob æternita-
Epilogus dictorum. tem Animæ,quæ nil noui valet recipere;tum ob præcurrentes eius vitas;tum ob cognitionem
eſſentiæ rerum;tum ob conditionem ſcientiæ,quę non eſt nata ſimilem producere;tum ob in-
ſertam dignitatum notitiam; tum ob propenſionem ad ſcientias;tum demum ob conditiones D
indagationis & inuentionis,quibus ea tantum,quæ prenouimus,videmur poſſe inuenire.

Reijcitur Opinio aſſerentium Scientiam eſſe Reminiſcentiam. Cap. XXXI.

Primum fundamẽtum inane reminiſcẽtiæ.

OPinio aſſerentium,ſcientiam eſſe reminiſcentiam , nititur uariis fundamentis appri-
me falſis , aduerſatur experientiæ , ac rationi . Primò nititur hoc fundamento,quòd
animæ ab æterno definito quodam numero ex Deo manarint,migrentq́ue per cor-
pora varia:quod quàm ſit abſurdum, & noſtri Theologi, & Ariſtoteles cumulatiſsi-
mè patefecerunt. Secundò præſupponit ea opinio non hominem, ſed animam eſſe illam, quæ
ſciat,

A ſciat, addiſcat, & intelligat: quod verum non eſt, vt primo de anima 65. aſſeritur; nam homo ille eſt, qui addiſcit, & ſcit; actiones enim compoſitorum, & totius perfecti ſunt, & præſertim, quia homo non intelligit abſque ope Phantaſmatum; quæ non excitant ſolum, ſed Menti offerunt imaginem rerum, ex qua Mens elicit eſſentiam & vniuerſale; apprehendens rei naturam, non apprehenſis alijs cum ea complicatis. Inſuper ſtatuit in Mente Ideas, in Anima Rationes reperiri, quarum ope competat nobis ſcientia; cum tamen eas in 3. de Anima, ac alibi cumulatiſsimè Ariſtoteles reiecerit. Earum autem euerſio latiſsimam conſiderationem expoſceret, huic loco parum accommodatam. Inſuper aduerſatur experientiæ: Quicunque enim reminiſcitur, indicat ac animaduertit ſe prius rem illam nouiſſe; at dum addiſcimus, minimè percipimus hoc nobis cõuenire, immo aſſerimus nos id prius non cognouiſſe. Præterea hoc ipſum confirmatur perpendendo modum productionis ſcientiæ, & cognitionis eorum, a quibus omnis noſtra ſcientia ortum ducit. Dicimur ſcire per definitionem, & demonſtrationem: definitionem, & Principia demonſtrationis colligimus ex rebus ſingulis; nam ex indiuiduis colligimus definitionem ſpeciei, ex ſpeciebus eam generis, vt in ſecundo Poſteriorum oſtenditur: definitiones, & principia demonſtrationis, non competunt rationi in anima inſertæ, vel ideæ; ſed naturę communi exiſtenti in indiuiduis, non diſtinctæ ab illis niſi ratione. Cum

Alterum inane fundamentũ.

Tertium inane fundamentũ.

Aduerſat Experientiæ.

Aduerſatur modo quo ĩ nobis producitur ſcientia.

B igitur in horum principiorum demonſtrationis collectione nulla appareat reminiſcentia, & ex his pendeat vniuerſa noſtra ſcientia, conſpicuum eſt eam non eſſe reminiſcentiam. Præterea ad eam animæ partem pertinet reminiſcentia, ad quam pertinet memoria, vel ſaltem ſine memoria fieri nequit; expoſcit enim reminiſcentia memoriam, & ſuperaddit vſum rationis: At memoria ſolum eſt Phantaſmatum: quæ Phantaſiæ, & parti ſentienti competunt: ideo memoria ad partem ſentientem pertinet: ſi autem memoria eſt vniuerſalium, ſolum ex euentu eorum eſt; quatenus lucent in phantaſmatibus, & ſeruantur ſeruatis illis, ex quibus ad libitum valemus Mente colligere vniuerſalia; vt docet Ariſtoteles in libro de memoria & reminiſcentia. Cum itaque memoria & conſeruatio pertineat ad facultatem ſentientem, quæ facultas ſentiens in hominis interitu perit; eſt neceſſe, vt etiam aboleantur ſcientiæ, & in Iuuene denuo producantur, & ex integro acquirantur. Ideo inquit in eo libro Ariſtoteles; Motus factus a ſenſibus, imprimit veluti figuram quandam rei ſenſilis, vt faciunt ſigillantes annulis & cæt. Neque dicendum eſt cum Simplicio memoriam eſſe duplicem; vnã Phantaſmatum, alteram rationum & idearum exiſtentium in eſſentia animæ & mentis: nam ſi ſeruantur principales formæ, inaniter ſeruarentur Phantaſmata per diſtinctum genus memoriæ.

Rõ ſũpta ex Memoria.

Sententia Simplicij reijcitur.

C Præterea, tunc nos poſſemus ſine conuerſione ad Phantaſmata per ſolas rationes & ideas ratiocinari & ſpeculari; quod tamen experientia cognoſcimus nobis minimè competere. Inſuper: Simplicius; cum in explicatione 20. cont. 3. de anima ponat duplex illud memoriæ genus, & per id nitatur Ariſtotelem cum Platone reddere concordem; nedum aduerſatur Ariſtoteli, qui in libro de memoria & reminiſcentia ſolum ponit memoriam Phantaſmatum: verum inſuper aduerſatur Platoni, qui cenſuit nos reminiſci; nedum eorum, quæ anima ſoluta a corpore per rationes nouit; verum inſuper eorum, quæ nouit anima cum alio corpore iuncta. Apertè enim in Menone inquit; animam recordari eorum, quę vidit, nouit, & didicit, dum alias vitas duceret: & id confirmat auctoritate Pindari. Non itaque rectè difficultatem vitat Simplicius. Præterea: Si ſcientia eſſet reminiſcentia, non adeò laboraremus pro ea acquirenda, non tam ſæpe falleremur, nec adeò nobis propria eſſet ignorantia: ea enim, quæ prius rectè nouimus, citiſsimè, & ſine errore readdiſcimus; & in his quæ nobis inſerta & familiaria ſunt, non fallimur. Pari ratione non adeò eſſemus indifferentes ad ſcientiam & inſcitiã, ad varias de eadem re opiniones; ſed definitè magis parti veræ eſſemus addicti. Et confirmatur: quia; cum innumeræ frequenter ſint de eadem re opiniones, quarum vnica eſt vera, cæteræ falſæ; vt in opinionem falſam ducimur ſine reminiſcentia, non enim falſi reminiſcentia

Simplici⁹ Ariſtoteli & Platoni aduerſat.

Alia ratio ſumpta ex ignorãtia.

D per ideas eſt; ita, vt in opinionem veram ſine reminiſcentia veniamus, neceſſe eſt: in vtramque enim per argumentationem deducimur, nec maior de vna quàm de altera ratio eſt. Ideo Bion, ex relatione Olympiodori in Phædone, dicebat: Si ſcientia eſſet reminiſcentia, non daretur opinio falſa. Propterea Plato in Theæteto laborauit pro ſeruando modo, quo detur opinio falſa. Strato Lampſacenus hac ratione euertebat reminiſcentiam: Nam ſi ſcientia eſſet reminiſcentia, minimè opus eſſet demonſtratione; ſed & ſigna, & cætera conſimilia media, parem demonſtrationi parerent ſcientiam. Conſequentia patet: quia conſimiliter nos ducerent ad id, cuius ſumus obliti; veluti euenit, dum nos prioris ſcientiæ obliuioni traditæ per aliquod ſignum reminiſcimur. Præterea manifeſtiſsimè in omnibus ſeruare licet, quod tunc aliquid ſui natura dicitur capax alicuius, dum ſui natura eius eſt expers: cum autem anima ſui natura ſit capax ſcientiarum, non debet eas ſui natura includere; recipiens enim eo debet eſſe denudatum, quod recipere natum eſt, vt etiam Plato in Timæo loquens de materie affirmauit. Dicere autem, quòd anima ob fluxum corporis obliuiſcatur, ob connexionem cum corpore progrediatur ac recedat a ſe, inania penitus hæc ſunt: nil.n. recedit a ſua eſſẽtia,

Bion.

Strato Lampſacenus.

Rõ ex natura & cõditione recipientis.

nec per aliquod externum id amittit, quod sibi per naturam est insitum. Demum: Si scientia A
esset reminiscentia; cum Socrates se hoc solum profiteatur scire, quòd nihil sciat; & scire se nil scire, non potest esse per reminiscentiam; non itaque quod scimus, per reminiscentiam addiscimus; & nil eorum, quæ Socrates sciebat per reminiscentiam, addiscere potuit: quare cum dicat scientiam esse reminiscentiam, & hoc vnum scio quod nihil scio, secum pugnat, & sibimet aduersatur.

Socrates p suamet fundaméta euertitur.

Quòd Aristoteles non putarit scientiam esse reminiscentiam, tam apertè patet, ut superuacaneum sit pro eius elucidatione laborare; frequenter enim patefecit, cum opinionem, tum fundamenta eius opinionis esse falsa: & Simplicius, dùm nititur Aristotelem cum Platone conciliare, opinionem vtriusque peruertit.

An Scientia modo aliquo possit dici Reminiscentia, & Solutio aduersarum rationum. Cap. XXXII.

Ex sententia Theologorũ scientia non est reminiscentia.

DE attinentibus ad animam variæ sunt opiniones, quarum ea tantùm vera est, quæ est nostrorum Theologorum; ex quorum sententia Scientia nullo pacto potest dici Reminiscentia: creantur enim animæ omni habitu nudæ, dum paratum fuerit cor- B
pus, & ideo denuo scientiam acquirunt.

Neque ex opinione Alexãdri.

Ex opinione Alexandri & eorum; qui adeò delirarunt, vt hominis animam & mentem putarint mortalem, ex materia pendentem, cum corpore ortam, & cum eo pereuntem; similiter scientia nulla ratione potest dici reminiscentia.

Ex opinione Platonis.

Per fundamenta Platonis, & eius de anima opinionem, scientia est reminiscentia: at cum fundamenta, tum opinio eius, falsa & inania sunt.

Ex opinione Auerrois & Themistij.

Ex opinione demum Auerrois, Themistij, & eorum, qui falsò putarunt humanam mentem esse unam totius humanæ speciei, scientia aliqua ratione potest dici reminiscentia; secus tamen, ac ex opinione Platonis id contingat: ex horum enim sententia scientia eatenus est reminiscentia, quatenus mens vniuersæ humanæ speciei una est; & nil intelligit in vno & per phantasmata unius, quod non infinities intellexerit in alijs per aliorum phantasmata; & in hac significatione Aristoteles in septimo physicorum dixit mentem nil denuò recipere, & scientiam nobis competere per solam rectam compositionem phantasmatum & phantasiæ: Mens enim semper valet ea rectè iudicare, quæ congruenter ei offeruntur; nil enim recipit mens ex sententia Aristotelis, sed solùm ea indicat, quæ per Phantasiam ei offeruntur. Hæc tamen non propriè est reminiscentia; quia non mens, sed homo intelligit; & mens nil seruat, sed sola phantasia per memoriam, quæ generatur & C
interit: insuper, quia rationes & ideæ ab Aristotele non conceduntur.

Themistiꝰ.

Ex sententia tamen Themistij scientia similior est reminiscentiæ, quia vnà cum Platone Menti insertas rerum species tribuere videtur. Sic itaque statuentes Mentem hominis unam, imaginem quandam reminiscentiæ seruant; secus tamen, ac id fiat a Platone: Verùm cum id fundamentum (quòd Mens vniuersæ humanæ speciei sit vna) fatuum sit & inane, opinio ea tanquam fatua negligatur.

Diluuntur aduersę rationes.

Superest modò, vt rationes eas diluamus, quibus ostendebatur scientiam esse reminiscentiam.

Diluitur prima.

Prima ratio sumebatur ex conditione creatoris, qui cum sit absolutissimus, cuncta creat absoluta & perfecta. Respondeo: Cuncta creat perfecta intrinsecus, at non extrinsecus; in attinentibus ad essentiam, at non in attinentibus ad ea, quæ proprio labore sunt comparanda; in attinentibus ad facultates, at non ad ea, quæ prodeunt ex facultatibus; & demum in attinentibus ad actum primum, non ad secundum: largiens tamen facultates, dicitur largiri cuncta prodeuntia ex recto usu earum.

Diluitur secunda.

Dicebatur secundo, Animas ab æterno manasse ex diuina mente. Hoc ut conspicuè falsum negligi debet: & præsertim, quia si Mens ab æterno manasset a Deo, non ob id scientia esset reminiscentia; quia homo addiscit, non Mens.

Diluitur tertia.

Tertia ratio ex eo sumebatur, quia homo per naturam expetit scientiam. Respondeo, ex propẽsione ad scientias non colligi scientiam esse reminiscentiam; cuncta enim per Naturam & per suam formam quærunt bonum, perfectionem sui; & sunt procliuia ad ea, quæ ex sua facultate D
prodeunt: immo reflectitur ratio: quia si nobis per naturam rerum rationes & formæ competerent, non eas per naturam expeteremus, cum appetitus adnexam habeat priuationem.

Diluitur quarta.

Dicebatur quartò: Nisi hominis anima rerum formas haberet insertas, minimè posset essentiam earum apprehendere. Respondeo essentiam earum definitione explicandam, minimè esse rationes, vel ideas in Mente collocatas (vt perperam censuit Plato) sed esse eam, quæ in indiuiduis & in materie reperitur: in cuius essentiæ notitiam ducimur per opera, perque accidentia propria, necessariò cum ea complicata, virtute humanæ rationis; qua nobis datum est ex vno aliud colligere: Et hoc ostenditur, quia per opera ducimur in notitiam Dei; cum tamen (concedente Platone) ipsius Dei nec Idea in Mente, nec in anima ratio reperiatur.

Diluitur quinta.

Quinta ratio ex responsionibus sumebatur: Pater enim interrogatus etiam de his, quæ non didicit, congruenter respondet. At facilis est solutio: Nam per interrogationem non excitatur scientia in anima latens: sed cum nos per naturam simus præditi facultate ratiocinandi & iudi-

A iudicandi,statim; quòd per congruentem interrogationem ea nobis offeruntur,quæ vel ad ueritatem sunt nata deducere,uel eam sunt apta nobis patefacere; nos facultate iudicandi,uerum rationi consentaneum approbamus,ac naturali ratiocinatione ex uno aliud colligimus: & hoc non semper,nec omnes facimus; nonnunquam enim perperam respondemus:& cum falsa responsio non prodeat ex reminiscentia, inferendum est ueram quoque ex ea non prodire; oppositorum enim eadem est ratio.Confirmatio ex eo sumpta(quia si id,quod quęrimus,non pręnouissemus; etiam si nobis occurreret, non possemus illud cognoscere) diluitur ab Aristotele sub initio lib. Posteriorum. nam id,quod quærimus,cognoscimus facultate, non actu; cognoscimus per communia quædam, at non per propria; cognoscimus uel per signa, uel per accidentia propria,uel per causas; & per id,quod prænoscimus, ducimur in notitiam eius,quod latet.

Diluitur confirmatio.

Afferebatur ratio sexta sumpta ex conditione humanæ Mentis; quæ cum interitui non sit obnoxia, nec a materie pendeat, nil noui ualet recipere. Respondeo primò cum Aristotele; Mens nil noui recipit,sed denuo ei oblata iudicat: Addo insuper; quòd,cum ea receptio sit sola perfectio sine interitu,rei immortali non aduersatur.Demum dico,quòd;cum hominis anima recedat a purissimo actu,includat potestatem,referatur ad mortale corpus,cumque eo per

Diluitur ratio sexta.

B naturam connectatur; redditur particeps conditionis eius,ac ita est apta noua recipere & iudicare. Afferebantur septimo loco auctoritates ex Aristotele depromptæ: quæ nil nobis aduersum ostendunt; solùm enim indicant illum putasse Mundum æternum, & Mentem nil recipere ut subiectum,sed tantùm noua iudicare: Simplicius autem perperam opinionem Aristotelis explicauit. At afferebatur auctoritas ex calce secundi Posteriorum. quo loci dicebat Philosophus se habere de scientiarum adeptione,ut de bello,in quo euersione facta unus stetit &c. adeo quòd confitebatur primò per obliuionem fuisse factam euersionem scientiæ, mox per reminiscentiam fuisse redintegratam.

Diluitur ratio ex auctoritatib⁹ sumpta.

Explicatur locus ex 2. Post.

Cui respondens,dico primò; morem fuisse Aristotelis in afferendis exemplis sequi opinionem aliorum, ut clarius rem patefaceret, ac ita id exemplum ex sententia Platonis tunc temporis celebri allatum fuit: Addo secundò,illud esse etiam uerum ex opinione Aristotelis, quoniam præcurrentes dispositiones ad scientiam, se habent perinde ac præludia belli; ut enim habitum assequamur, necesse est non semel, nec bis,sed frequenter res imaginatione concipere, easque Mente iudicare; alioquin quasi milites terga dantes obliuioni traduntur. Demum ea sententia est uera, dum humana Mens refertur ad humanam spe-

C ciem; nil enim in aliquo indiuiduo iudicat,quod non iudicauerit in alio. Afferebatur alia ratio sumpta ex cognitione primarum enunciationum,quæ dignitates nuncupantur. Quæ diluitur; quoniam (vt docet Aristoteles in calce secundi posteriorum) in earum notitiam deducimur ope sensuum,memoriæ,& experientiæ.

Ratio sumpta ex notitia dignitatum.

Dicuntur autem nobis per naturam conspicuæ & notæ; tum, quia ex sensu conspicuis eliciuntur; tum,quia statim quòd menti offeruntur refulget earum ueritas; tum demum, quia, cum sint de rebus primis ex se apprime conspicuis, absque ope alterius habitus exactissimè iudicantur: competunt itaque nobis per naturam facultate; quia sunt natæ,statim quòd menti exactè offeruntur, approbari; at non competunt actu.

Quo cognitio dignitatũ nobis per naturam cõpetat.

Afferebatur experientia; quia indagantes ueritatem uitamus externa, in nos reuocamur, quasi in nobis ipsis latentem scientiam perquirentes: & Deomocritus ob idipsum dicitur sponte se priuasse oculis.Respondeo,eam ab externis reuocationem tunc nobis esse utilem, dum imaginandi facultas per sensus rerum imaginibus fuerit formata: & tunc nobis conducit, ut accuratius eas consideremus, & diligentius ex uno aliud colligere ualeamus; non autem, ut rationes per naturam insitas consideremus.

Diluitur ratio ex experientia deprompta.

Afferebatur demum ratio ex Auerroe deprompta;quia scien-

D tia docentis non potest parere scientiam in addiscente, cum scientia non sit qualitas efficiens, ualens producere similem,ut calor calorem.Respondeo: Ad formandam scientiam in animo addiscentis uaria conspirant;nam considerantur agens principale,& instrumenta: Agens principale est mens addiscentis,eiusque ratio; quæ considerans,iudicans,colligensq; ex vno aliud, per iteratas actiones habitum producit; ita anima dicitur principium efficiens uariarum actionum, sine cuius cura & diligentia cętera omnia sunt inania. Instrumenta uaria sunt; nam Docens,Libri,Sensus,& similia, ei famulari dicuntur. Non igitur scientia docentis ut agens principale, producit scientiam in addiscente, sed tanquam instrumentum ei offerens iudicanda & apprehendenda.

Diluitur ratio sumpta ex conditione scientiæ.

At urgent adhuc, & inquiunt: Nisi per naturam nobis insita esset scientia, Mens non potius uero quàm falso adhæreret,sed æquè utrumque reciperet. Respondeo,iure Mentem præsertim parti ueræ assentiri;quia ea ab obiecto præsertim offertur,& rationi respondet.Immo reflecto rationem:Nam si per naturam insita nobis esset scientia; non tamdiu ignorantiam seruaremus; nec tam pauca,tam obscurè,tanto labore,tamque perplexè cognosceremus: Et præsertim ex sententia Academicorum, qui de omnibus nos posse probabiliter pro omni parte differere asseruerunt.

Diluitur alia ratio.

An scientia & Cognitio fiat per simile, adeò ut simile simili cognoscatur. Cap. XXXIII. A

Aristoteles ab antiquis & a se dissentire videtur.

PVLCHRA se offert consideratio, an simile simili cognoscatur: qua de re Aristoteles & secum, & cum antiquis pugnare uidetur. Primò cum antiquis, quia in primo de anima eos damnat, quia simile simili cognosci asserebant, quod esse falsum affirmat: nam ex ueteribus solus Anaxagoras existimauit Mentem (ut iudicaret) debere esse a Chao seiunctam, expertemque mixtionis; cæteri omnes simile simili cognosci putarunt. Secundo pugnat secum; quia in libris de anima falsum asserit simile simili cognosci, at mox in sexto Moralium Nicomachiorum, cap. 1. inquit: Ad ea enim, quorum non est idem genus, intelligenda, partium quoque animi eam, quæ ad utrumque apta sit natura, oportet genere differe; siquidem eis ex similitudine quadam atque affinitate cognitio comparatur, &c. Eadem sententia profertur, & confirmatur ab Alexandro in primo de anima, cap. 22. Rationes etiam extant pro omni parte. Nam, quòd simile simili cognoscatur, primo ostenditur inspiciendo cognitionem Dei, quæ omnium cognitionum debet censeri mensura; cognitio enim Dei, siue fit per ideas, siue per eminentiam; semper uel per simile, uel per idem fieri, conspicuum est: ideo inquit Auerroes 12. Metaphysicæ. 37. Deum res cognoscere ut conueniunt cum eius essentia. Ex aduerso; si loquimur de cognitione sensuum, quæ infima est, ea quoque in similitudine est posita; nam sensus materiatus solum materiata apprehendit: Visus lucidus iudicat lucida: Auditus aereus aerea percipit; sonum nempe, qui in aere gignitur, & per aerem defertur: Tactus in temperamento collocatus, iudicat attinentia ad temperamentum; ideo Plato in Timæo de sensu uisus loquens, manifestat fieri per similitudinem. Similiter etiam noster intellectus, qui mediare quodam modo dicitur inter Mentes omnino abiunctas & sensum, per similitudinem intelligit; nam intellectus in tertio de anima dicitur uerè intelligibilis, adeò ut intelligibili intelligatur intelligibile: & in cont. xv. ac. 16 manifestat Aristoteles, actum intelligendi fieri per conformationem intellectus cum intelligibili: & propterea inquit; Omnino ut separabiles sunt res a materie, ita quæ circa intellectum. Et confirmatur: quia per habitum iustitiæ iudicamus pertinentia ad iustitiam, per habitum temperantiæ pertinentia ad temperantiam, per habitum Geometricum Geometrica, ac ita de cæteris. Et demum, ut intellectus est abiunctus a materie, ita in uniuersali abiuncto uersari dicitur. Altera ex parte, non cognosci simile simili ostenditur ab Aristot. in primo de anima disputante aduersus Empedoclem, & alios ueteres Philosophos, qui simile simili cognosci affirmarunt: ideo in secundo & tertio de anima ostendit, Sensum & Mentem eorum debere esse expertia, quæ recipere debent; quoniam recipiens debet esse nudatum re recipienda, debet esse potestate, & dicitur modo aliquo pati: at nil est potestate id quod habet, nil patitur a se, nec a simili; Et confirmatur: quia si cognitio fieret per similitudinem, cum similitudo eminentet in eodem includatur, maximè idem cognosceret se; quod tamen de sensu & humana mente ab Aristotele non conceditur, nisi ex accidenti. Hac ratione Aristoteles in primo de ortu & interitu ostendebat simile non pati a simili, quia idem pateretur a seipso: & in primo Rhetoricorum dicebat; Si iucundum esset simile simili, idem sibi maximè esset iucundum. Res itaque est apprime dubia. Hac de re quatuor se mihi offerunt opiniones. Prima est ueterum Philosophorum; qui nil supra corpus reperiri existimantes, putarunt animam esse corpus, & esse conflatam ex ea materie & principijs, ex quibus cætera Physica conflata existimabant; ac ita simili secundum esse corporeum & materiatum simile cognosci affirmabant. Huius opinionis fuit Empedocles: quem dixit Aristoteles in primo de anima, cont. 25. asseruisse, Aethere ætherem, igne ignem, concordia concordiam, discordiaque discordiam cognosci. Quę opinio negligenda est: nedum, quia animam statuit corpus quoddam, & corpori iudicium tribuit: Verùm insuper, quia si uera esset, maximè elementum terræ deberet esse natum iudicare terram, elementum aquæ aquam, & sic de singulis; quod esse falsum apertè constat. Altera opinio est Galeni in lib. 7. de Placitis Hipp. & Plat. cap. 5. & 6. qui nititur opinionem Empedoclis & Platonis tueri, & aliqua ex parte ueram patefacere: inquit enim. Similitudo uel consideratur in facultate, uel in instrumento: si in instrumento, simile cognoscitur simili: si in facultate & uirtute, nequaquam. Verba eius in cap. 5. hęc sunt. Aptè igitur dicimus Visus instrumentum lucidum esse, aereum auditus, uaporosum olfactus, gustatus humidum, terreum tactus; nullo enim alio modo esse potest, cum ex similium alteratione consistant: atque hoc est, quod Empedocles significauit inquiens.

Quòd simile cognoscatur simili. B

Quòd simile non cognoscatur simili. C

Opiniones quatuor. Prima.

Reijcitur prima opinio. D

Secunda opinio. Galenus.

Conspicimus terram tellure, liquore liquorem,
Aere naturam aeream, igne cernimus ignem.

Sentimus enim re uera terrestri sensu, hoc est tactu, terrestrem insitam in rebus naturam; lucidissimo, qui est uisus, lucidam; non secus etiam aereo auditus sensu, proprias aeris affectiones

ctiones dignoſcimus; quemadmodum guſtatu, qui humidus natura ſpongioſusque eſt, ſaporũ
A qualitates nobis innoteſcunt: ſupereſt vnius, olfactus nempe, inſtrumentum; quod non in na-
rium meatibus ſedẽ habet (vt plerique putant) ſed in extremitatibus anteriorum cerebri ſinuũ, *Reijcitur ſententia Galeni.*
quo nariũ meatus pertinent, qua maximè in parte vaporoſos eſſe cerebri ventriculos conſtat.
Hæc Galenus. Verũ errat profectò, vt cenſeo. Primò, quia ſibimet aduerſatur; cenſet enim in li-
bro quòd animi mores ſequantur corporis temperamentum, potentiam animæ non diſtingui *Ratio prima.*
ab eſſentia; & in eodem libro ait temperamentum eſſe eſſentiam animæ: quare ſi temperamẽ-
tum eſt eſſentia animæ, & eſſentia eſt potentia, nõ põt ſeruari ſimilitudo in temperamento, niſi *Secunda.*
etiam ſeruetur in eſſentia & potentia animę. Pręterea videtur aduerſari Empedocli, quem tue-
ri nititur: Nam dicebat Empedocles igne cognoſci ignem, terra terram, ac ita de cæteris: adeò
quòd ſenſu tactus vt conflato ex quatuor elementis quatuor elementa perciperemus: Gale-
nus autem cognitionem terrę tribuit tactui, ignis viſui, aeris auditui, & ſic de cæteris. Tertiò ad *Tertia.*
uerſatur Platoni, quatenus opinionem eius redigit ad opinionem Empedoclis: cum tamẽ Em-
pedocles retulerit ſimilitudinem ad corporea elementa; Plato verò non ad hæc, ſed ad ratio-
nes, & ideas. Inſuper eidem aduerſatur; quia Plato ſimilitudinem non tribuebat inſtrumento
animæ, ſed rationibus vel principijs eius. Quartò aduerſatur veritati; nam ſi cõſideramus per- *Quarta.*
B tinentia ad inſtrumentum; inueniemus id debere eſſe denudatum eo quod recipere debet: ocu-
lus debet eſſe ſine colore, auditus ſine ſono, ac ita de cæteris. Demum eius ſententia non eſt ve- *Quinta.*
ra de mente, mens enim re vera caret inſtrumento corporeo; at perperam Galenus cenſuit ẽt
menti inſtrumentum competere, & ſi vera eſſet eius ſententia de mente, oporteret eam ſimi-
lem eſſe omnibus, cum ſit apta omnia fieri; ac ita ſimul rebus contrarijs eſſet ſimilis. Propterea *Opinio Platonis, & Pythagoræ.*
eſt Tertia opinio Pythagorę & Platonis, qui inquiunt ſimile cognoſci ſimili: Ideo Ariſtoteles
in primo de anima 26. inquit; Eodem modo Plato in Timæo Animam conſtituit ex Elemẽtis,
putat enim ſimile ſimili cognoſci &c. Plato in tribus cenſebat reperiri ſimilitudinem: Non *Triplex ſimilitudo ex mẽte Platonis.*
enim eam in re corporea collocatam exiſtimabat (ut Empedocles) ſed cenſebat eam primò eſ-
ſe poſitam in ideis & rationibus, quę ſunt principia ſeminum Naturę, & vmbrarum in materie
apparentium; quę cum ſint ſimilia, ſupera indicant infera, & infera nos excitant ad ſupera: Se- *Prima.*
cundò ſimilitudinem conſiderabat in numeroſis concentibus, communibusque proprietati- *Secunda.*
bus Geometricis & Arithmeticis, ex quibus animam in Timęo dixit eſſe conflatam; quas ra-
tiones & concentus modo quodam corporeo in corporibus quoque reperiri exiſtimabat: Ter- *Tertia.*
tiò eandem cõſiderabat in communibus generibus & principijs; communia genera ſtatuebat,
eſſentiam, motum, ſtatum, identitatem, & alteritatem, Communia verò principia, infinitum,
C terminum, & vnitionem, quæ & in corporibus, & in anima reperiri exiſtimabat: Demum adde-
bat Plato Animam conſtare ex principijs motus; vt tum phyſica, tum mathematica, tum Diui-
na, munere ſimilitudinis poſſet iudicare. Euerſio huius opinionis ex illis præſertim eſt conſpi-
cua, quæ aduerſus reminiſcentiam in pręcedentibus dicta fuere: neque hic eſt locus, vt exactius
de ea debeam verba facere. Propterea eſt quarta opinio Ariſtotelis: ex cuius ſententia dicen- *Opinio quarta Ariſtotelis.*
dum eſt, duplex eſſe cognitionis genus; vnum per eſſentiam, alterum per receptionem actio-
nis ab obiecto. Si cognitio fuerit per eſſentiam, nedum ſimile cognoſcitur ſimili, uerùm idem
eodem: at hoc cognitionis genus noſtro inſtituto non inſeruit. Si verò fuerit per receptionẽ,
duo conſiderare debemus, facultatem Animę, & habitum: Si habitum inſpicimus, ſimile no-
ſcitur ſimili; vt habitu Phyſico iudicamus Phyſica, ciuili ciuilia, mathematico mathematica,
& ſic de ſingulis: Si conſideramus facultatem Animæ; vel conſideramus ſimilitudinem pote-
ſtate, vel actu: Si poteſtatem inſpicimus, ſimile cognoſcitur ſimili; quia facultas cognoſcens
eſt poteſtate talis, quale eius obiectum eſt actu: Si conſideramus ſimilitudinem actu; Primò
dicendum, quòd non adeſt ſimilitudo modo corporeo (vt cenſuit Empedocles) neque per ra-
tiones & ideas, (vt cenſuit Plato) Secundò addendum ſimilitudinem in duobus conſiderari poſ-
D ſe; Primo in communi quodam genere, communique conditione; Secundò in propria for-
ma, & natura: Si inſpicimus commune genus, ſimile cognoſcitur ſimili; ſenſu corpo-
reo & materiato ſenſilia materiata, mente abiuncta intelligibilia abiuncta conſideramus;
& hoc commune genus, non vniuocum eſt, ſed ab vno: At ſi inſpicimus propriam na-
turam & formam cognoſcentis, & rei quæ cognoſcitur, in principio ſunt diſſimilia, in fi-
ne ſimilia; vt de omni agente & patiente ſe habere aſſeruit Ariſt. in primo de ortu & in-
teritu, & in ſecundo de anima: hæc tamen ſimilitudo cognoſcentis eſt ſpiritalis, per imi-
tationem & repræſentationem. Sic Ariſt. in 3. de anima cont. 3. dixit mentem eſſe pote- *Approbatur authoritate.*
ſtate talem, ſed non hoc. Ratio, quòd ſimilia eſſe debeant, non propria forma, ſed com-
muni quodam genere, eſt: quia recipiens eſt perinde ac materies & genus proximum, quæ *Ratio.*
formas & differentias oppoſitas ſunt nata recipere; vniuſcuiuſque enim actus in proprio &
definito ſubiecto eſt natus recipi, vt dicitur in ſecundo de anima. Hanc ſimilitudinem in com-
muni quodam genere poſitam indicauit nobis Ariſt. in 3. de anima cont. 9. dum ex eo quod
aliud eſt caro & eſſe carnis, inferebat ea cognoſci vel diſtincta facultate, vel eadem vario

Q 3 modo

modo se habente. Eandem quoque similitudinis necessitatem clarius expresit in sexto mo- A
Reiicitur annotatio Lambini. ralium Nicom.cap. primo, per verba sub initio huius considerationis relata. Neque assentiendum est Lambino; qui in annotationibus eius libri inquit, Aristotelem tunc loqui, non ex propria, sed ex aliorum sententia; id enim longè abest ab instituto Aristotelis & a recta eius loci interpretatione: loquitur enim tunc philosophus ex propria opinione, ac eam pro causa affert diuisionis mentis in agentem, & contemplantem; eãdemque sententiam alibi quoque protulit, vt patefeci:
Alexãder. Ideo Alexander in primo de anima eam vt veram approbat. Patet itaque,
Epilogus resolutionis. Simile cognosci simili, potestate, non actu: cognosci simili, genere quodam communi, non forma propria: cognosci simili, non in principio, sed in fine: cognosci simili, habitu animæ, at non facultate animæ: & eam similitudinem spiritalem esse, & per imitationem, non autem per propriam & principalem formam. Ex his quoque constat, quomodo ea intelligi debeant, quę pro omni parte fuere adducta.

De Prudentia, Quotuplex, Et Quid Sit. ❡ *Cap.* XXXIIII.

Prudentia exquisitè cognoscẽda. SInguli habitus, qui humanam mentem exornant, sui Natura & conditione digni sunt, vt accuratè considerentur: Prudentia tamen maximè omnium a ciuili debet exquisitè cognosci; cum eadem sit cum Ciuili methodo, & sola ratione ab ea secernatur: Quæ cum multipliciter vsurpetur, a variis eius significationibus ordiri tenemur. B
Prudentia multiplex. Diuina. Prudentia duplex est; vna diuina, altera mortalium propria: Prudentia diuina est prudentia eminens, seiuncta ab omni indagatione & imperfectione; quæ tribuitur Deo & separatis mentibus, quanus eminenti quadam prouidentia, rectisque legibus mundum gubernant: quæ cum instituto nostro non conducat, prætereunda est. Prudentia mortalium adhuc est duplex; vel enim est prudentia naturalis, vel humana.
Naturalis. Ea, quæ est prudentia naturalis, non verè est prudentia, sed vmbra eius; quatenus per naturam & instinctum naturæ iumenta & ferę ea efficiunt, quę etiam faceret vir prudens: Ita Formicę colligentes grana; apes fauum conficientes, & Regem sequentes; aues pro temporum varietate mutãtes loca; prudentes hac prudentia nuncupantur: de qua legitur (Estote Prudentes sicut serpentes)
Humana duplex. Spe. Prudentia humana adhuc est duplex: vel enim est prudentia spe & semine, vel habitu & forma. Spe & semine dicuntur pueri, dum per naturam indicant se ad prudentiam faciles, spemque præbent futuræ prudentiæ: de qua prudentia mentionem fecit Aristot. in sexto moralium Nicom. 13. ac insuper in primo de repub. cap. secundo, inquiens; Homo Arma tenet per innatam Prudentiam, atque virtutem, quibus plurimum valet in contrarium vti. C
Forma. Altera ex parte prudentia habitu, & forma adhuc est duplex: vel enim vsurpatur pro calliditate & versutia, ac ita diabolus & viri astuti nuncupantur Prudentes; & tales frequenter sunt illi, qui cum additione Prudentes huius mundi nuncupantur: vel est humana Prudentia propriè sumpta, cum morali virtute coniuncta, media quęrens pro attingendo honesto; & hęc a variis vario modo definita fuit.
Definitio Prudẽtiæ. ex sentẽtia Stoicorũ. Dixerunt Stoici, Prudentiam esse scientiam bonorum, malorum, & mediorum:
Speusippus. Speusippus in libro de definitionibus Platonis latius eandem explicans dixit; Prudentiam esse scientiam bonorum & malorum, dispositionem homini fœlicem præbens, qua quid agendum sit & quid non, iudicamus. Verum his definitionibus nec proprium genus Prudentiæ traditur: non enim Prudentiæ genus est scientia; neque eius differentiæ rectè & propriè explicantur.
Plotinus. Plotinus En. prima, lib. sexto, cap. sexto, dixit; Prudentiam esse intelligentiam, declinantem inferiora, animumque ad superna erigentem.
Euersio. At non intelligentia est proprium genus Prudentię, sed habitus ab ea distinctus: neque erigere ad diuina est propria eius differentia, cum prudentiæ officium potius sit humana gubernare; erigere autem ad diuina, & negligere mortalia, est officium, non Prudentiæ vt Prudentia vniuersè est, sed ut Heroica. D
Aliorum opinio. Alii dixerunt Prudentiam esse habitum mentis, qua vnusquisque id quod sibi est vtile, quęrit: in qua significatione Euripides (referente Aristotele in Sexto Moralium Nicomachiorum) Prudentem circunscripsit.
Euersio. Quæ etiam approbanda non est: quoniam Prudentiæ munus principale est quęrere id, quod est maius bonum; huiusmodi est bonum publicum & ciuile, non proprium:
Propria opinio. Præterea finis prudentiæ honestum potius, quàm vtile censeri debet.
Variæ circunscriptiones. Potest profectò Prudentia variis modis circunscribi: Ea namque est Regula humanæ vitę; Est lex, quam qui seruat, fœlicem vitam ducit; Est via Regia ad honestum ducens; Est auriga facultatum animæ nostræ mortalem hanc vitam ducentium; Est magistra docens ex omnib. elicere bonum; Est acies mentis, quæ finem inspiciens, rectè dirigit ordinata in illum.
Definitio ab Aristotele tradita, & breuis explicatio. At (cæteris circunscriptionibus prætermissis) dicamus cum Aristotele in sexto Moralium Nicomachiorum, cap. 5. Prudentia est habitus cum ratione vera, ad agendum ea dirigens, quæ homini bona sunt. Habitus est genus, & communis forma eius. Additur, cum ratione vera: per quod indicatur Prudẽtiam pertinere ad mentem, & ad eam mentis facultatem, q̃ ratiocinatrix dicitur, gręcè aũt λογιστικὴ, ad

quam

quam pertinet opinio, ut affirmat Aristoteles in eodem cap. 5. Opinio tamen diuiditur in verã & falsam, Prudentia autem solam partem verã & rectam sibi asciscit. Insuper, dum dicitur;
A practicus habitus, siue ad agendum dirigens, finis proximus Prudentiç ostenditur, distinctus a fine Artis, & contemplationis; qui finis est ultima differentia perficiens formam Prudentiæ: finis autem cuius gratia; est honestum, & summum hominis bonum, qui finis vt notus prætermittitur. Demum explicatur externa materia, in qua prudentia versatur; & sunt ea omnia, quę humanis actionibus subijciuntur. Quæ circumscriptio breuior redditur asserendo, quòd sit recta ratio agibilium...; (ea nanque sunt variæ facultates animæ) Prudentia & ... non sint prima operandi principia... facultate seruare, ac extrinsecus exemplar regula ... mere, vt & lex rectè operandi; quam operans nititur pro loco patefeci.

Definitio in pauca reducta.

Conspirantia ad Internam Prudentia constitutionem.

Cap. XXV.

B

CVm Prudentia sit Forma interna Regia, humanæ vitæ Magistra, & Dux humanarum actionum; illustribus principijs, insignibus partibus, præclarisque affectionibus debet esse insignita. Et quoniam in humanis actionibus, vt in propria materie versatur, actio autem a fine dirigitur; ideo necesse est pro formanda Prudentia, vt primò finem nobis proponamus, ac erga illum rectè affecti ac conformati simus. Finem postremũ & communem nobis voluntas proponit; erga quem, vt etiam erga fines proprios & proximos, nos firmos & cõstãtes reddũt virtutes illæ, quę in more sunt positæ. Quicunque.n. consultationis suæ non sibi primò congruentem finem proponit; vt in vniuersa actione & consultatione temere agitetur, imprudenterque ruat, necesse est. Propterea illi, qui secluso a morali virtute Prudentes nuncupantur, non verè Prudentes; sed potius callidi, versuti, & astuti nuncupari merentur. Rectè autem constituto, & nobis proposito fine, tenemur de modis rectè consultare: pro qua consultatione rectè formanda; vt pro Scientijs requiritur ille habitus, qui intelligentia Principiorum dicebatur: ita pro hac necessaria est νοῦς, hoc est intelligẽtia Pra
C ctica, ad actionem dirigens; quæ est cognitio exacta eorum singularium, in quibus versatur actio, vel quæ ad actionem conspirant. Ex attinentibus ad prænotionem finis, præsertim elicimus maiorem Syllogismi practici enunciationem; ex attinentibus verò ad notitiam singularium in quibus actio versatur, & conditionis eorum, elicitur minor: quod non valemus constanter, & sine errore efficere, nisi fuerimus experti, & in varijs cum proprijs, tum aliorũ actionibus versati: ac ob id conducunt Historiæ, confert Peritia morum & consuetudinum variarũ nationum; sic sensim, & serò tandem Prudentia crescit. Pro cuius perfectione congruens constitutio variarum animę facultatum est necessaria. Requiritur Memoria; vt distinctè visa seruentur, & per Phantasiam quærenti media & ratiocinanti ad libitum offerantur. Vtilis est Ἀγχίνοια, hoc est solertia & dexteritas ingenij, celerque inuentio medij: quæ quamuis propriè pertineat ad contemplationem; tamen, ut cognitio ueri, ita ἀγχίνοια pro cõsultatione & actione est utilis. Insuper necessaria est σύνεσις, hoc est perspicacitas & acumen ingenij: & est congruens ingenij dispositio, qua aliorum dicta rectè apprehendimus, congruenter de illis iudicamus, ac ex vno aliud promptè elicimus. Hæc, non secus ac Prudentia, in rebus dubijs versa-
D tur, ac in his, quę secus se habere possunt: differt tamen a Prudẽtia; quia ad σύνεσιν pertinet acutè perspicere, recteque iudicare. Prudentię autem officium est dirigere, & imperare. Insuper necessaria est γνώμη: quę est sententia recta, ex iudicio prodiens, & ex pręcedentibus facultatibus tanquam ex Principijs pendens. Demum conspirare debet facultas ea, quam δεινότητα Arist. nuncupat in sexto Moraliũ Nicomachiorum, cap. 12. & est vis ac facilitas ad ea agenda, quę pro fine assequendo conducunt; in qua, perinde ac in animi oculo, habitus Prudentiæ generatur, cũ per eam proximè Prudentię officium & vis elucescat: quę facultas, dum sine Prudentia ad malũ properat, Versutia nuncupatur. Cũ itaque tot ad Prudentię absolutionem conspirẽt, Voluntas, & Virtus, rectè disponũt & firmãt erga finẽ vltimum & proximum: Habitus ille, qui νοῦς & intelligẽtia practica dicitur, nobis ea offert, ex quibus principia cõsultationis eliciuntur; vel in quibus versari debet actio: Experiẽtia, & Memoria, per phantasiam Menti varia euenta offerunt, per quę rectè paramur ad consultationem, & iudicium: Solertia inuestigat media, & inuenit: σύνεσις apprehendit, & iudicat: ex his cõsultatio recta cõstituitur: ex qua prodit γνώμη, sententia nẽpe recta. Munere aũt horum omnium, Prudentia in ea Animi facultate generatur, quę dicitur ad agendum idonea: hęc enim proximè ad agendum dirigit, famulantibusque facultatibus pręcipit; eam sequitur pręelectio. Prudentiam autem iam formatã, tanquam proprię affectiones, comitantur Circunspectio, Vigilãtia, Prouidentia, Cautio, & similes. Cũ autem pro absoluenda prudentia tot conspirare debeant, quorum integer numerus raro in eodem reperitur, iure optimo Prudentia, vt est præclara, ita est rara.

Pro formãda Prudentia requirĩt primò, ut optimum finẽ nobis proponamus.

Pro formãda Prudentię consultatione necessaria est intelligentia Practica.

Historię vtiles.

Memoria vtilis

Solertia.

Perspicacitas.

Sententia.

Vis ad agẽdum.

Colligũtur conspirantia ad Prudentiã.

Affectiones Prudẽtiæ.

Prudentia cur rara.

A quo in nobis Prudentiæ Habitus oducatur. Cap. XXXVI.

Producentia habitū Prudētię. Opiniones tres. Prima Platonis. Secunda Arist. Tertia aliorum. Omnes in parte veræ. Considerandū primò. Quomodo Prudētia, cū nō sit Virtus moralis, nectaf cū ea. Considerādum secundò.

DEclaratis illis, quæ intrinsecus ad Prudentiæ constitutionem conspirant, facilius modò principium indagare valemus, per quod Prudentię habitus in animo ingenuo generatur. Qua de re tres sunt principales opiniones. Plato Prudentiam exactam & constantem, cum Sapientia iunctam censuit & quoniam Prudentiam existimauit: quæ in nobis gignitur, propterea per eadem principia in nobis virtutes morum producerentur. Cum de re latius verba feci, dum de modo differentias quod dixit de una, de reliquis etiam existimauit. enim Plato virtutes morales dixerit esse scientia, & longo rerum vsu produci. Alii dixere eam Aristot. censuit prudentiam sm munera naturæ sunt munera Dei, ideo Prudentiā nobis per naturam competere: & quoniam ita se habent, vt omnes aliquid ueri includant, præ Dei esse munus asseruerunt. Quæ approbanda: nam dum singula perpendimus, quę ad Prudentiæ absolutionem conspirant, sertim tamen sententia Aristotelis inueniemus cuncta ea tria esse necessaria. Pro cuius notitia considerandum primò est, Prudentia, quanuis non sit virtus moralis, cum non pertineat ad moderatio alicuius perturbationis; maximè tamen iuncta est cū B
ad appetitum sensuū, neque earum, & vltimum eius nectitur cum principio moralium virtutū; virtute morali: est enim dictum, & sententia quæ præeligenda est; præelectio autem est proximū vltimum enim erat deliberationum actionum ex morali virtute prodeuntium. Cum itaque Prudentia sit & principale principium, & morali iuncta, includit modo aliquo conditiones vtriusque generis virtutum virtus rationalis cum. Considerandum secundò est, pro exacta Prudentiæ absolutione tria requiri: primò, tanquam principia, requiruntur facultates animæ per naturam congruenter affectæ: secundo, tanquam media, cognitio veri, disciplinæ a quibus principia recipiat; variæque pręceptiones virorum prudentum, a quibus homo euasurus Prudens dirigatur: demum tamquam vltimum & finis, qui habitum firmet & absoluat, requiritur accuratus vsus eorum, quæ sub actionem cadūt.

Resolutio difficultatis. Sententia verior. Cur seniores sint prudētiores.

Quibus præassumptis dico: Prudentiam, per prima principia, esse munus Naturæ & Dei; p media, doctrinæ, & disciplinæ; per finem, nostro labore, longo rerum vsu, & experientia perfici. Et quoniam hoc maximè est proprium & proximum principium habitus Prudentiæ: ideo, quanuis tres illæ sententiæ aliquid veri includant, præsertim tamen hęc uera est, quòd experientia & vsu rerum producatur. Ex his elicio primò, iure seniores esse prudentiores: id. n. eis competit ra C
tione Principii, Medii, & finis; hoc est per temperamentum, per doctrinam, & per vsum rerum. Nam si temperamentum inspicimus, contemperatus est in eis feruor ille sanguinis; qui turbabat consultationem, peruertebatque iudicium, & sententiam rectam; insuper lenitę sunt perturbationes, quę animum distrahunt, quarum requiete & compositione anima dicitur fieri Sapiens & Prudens: demum, quia Prudentia exposcit temperamentum quoddam ad frigidum & siccum inclinans, prodiens ex bile atra congruenter temperata (quod Formicæ, Apes, consimiliaque Animalia naturali quadam Prudentia prædita nobis patefaciunt) & huiusmodi temperamentum senioribus competit; ideo colligere debemus, ob ea quæ ad naturam pertinent, seniores esse prudentiores. Quòd prudētiores esse debeant ob doctrinā & vsum rerū, ex se est conspicuū. Rōne igit̄ principii, medii, & finis Seniores sunt Prudētiores, nisi nimio senio repuerascāt. Propterea rectè Aristoteles in 7. Moral. Nicomachiorum, cap. 9. dixit; Natura Iunioribus vires, Senioribus Prudentiam largitur. Et Plato in Timæo inquit; Non florescit virtus animi, nisi virtus corporis deflorescat.

Arist. Plato. Cur Mares Prudētiores. Sententia Heracliti. Damnantur perperam vtentes Astronomia.

Insuper ex declaratis similiter elicere valemus, cur Mares sint Prudentiores Fœminis; nam ex eisdem tribus fontibus ratio huius elicitur, vt considerantibus redditur conspicuum: quod intelligi debet semper pręsupposita cæterorum consimilitudine. Nam sententia fuit Heracliti, approbata a Galeno in eo libro, quòd animi mores sequantur corporis D
temperamentum; Splendorem aridum, hoc est spiritus fulgentes, inclinantes ad siccum, reddere animam sapientem & prudentem: Spiritus autem fœminei sexus, redundante quadam humiditate, crassi & obtusi sunt. Tertiò colligere valemus, Astronomos minus rectè rationē reddere, cur senes sint Prudentiores: inquiunt enim eius rei causam esse, quia Senibus pręest Saturnus, qui contemplationis & cōstantiæ est dominus; & quia dū nimium sunt senes, redeunt sub imperiū Lunæ; quæ pueritiæ præest, ideo tunc repuerascunt. At hęc leuissima sunt: Stellæ enim sunt causæ remotæ, communes, ęquè cuncta fouentes, nemini aduersæ, nisi ex euentu; & cum Senes omnes æquè, vt Senes, sub imperio Saturni sint positi, non propterea sunt ęquè prudentes: At commenta Astronomorum, perperam disciplina ea nobili vtentium, missa faciamus.

Vnde ducaf, Quòd nationum quędā sint Prudētiores.

Nam si Stellarum aspectus, cœli constitutio, aerisque ambientis qualitas, vim aliquam habeat; ea ad temperamentū redigitur, cum proximè per hominū temperamenta operentur. Quartò colligemus, qùo inspiciendo ea tria principia & semina hominum generi Prudentiā proximè largentia, fieri possint comparationes inter varias nationes; quarū nonnullæ vel natura, vel disci

plina,

A plina, vel vsu, prudentiores, vel imprudentiores esse vñr. Et qm̃ vsus & experientia maximè valent, ideo demũ colligere valemus; iure optimo in amplissimo Senatu Veneto plurimos reperiri senes, insigni quadã prudentia adeò illustres, ut quilibet eorũ nedũ Vrbẽ vnã, sed amplissimum Regnum aptus esset fęlicissimè gubernare: nã Ciues in Vrbe libera educati, & præsertim in ea, in qua Imperium optimatum fulget; maximè per disciplinam & vsum sunt nati reddi prudentes; cum ad Prudentiam educentur, instituantur, & frequenti vsu ac exercitatione ducantur.

Cur in Senatu Veneto tot Prudentes fulgeant.

Diuisio Prudentiæ. Cap. XXXVII.

CVm definita ac formata hactenus sit Prudentia, sequitur modò, ut de eius diuisione loquamur. Quod ut exactius ualeamus efficere, operęprecium est primò cum Aristo. in 6. Moral. Nic. cap. 8. accipere, Prudẽtiam & Ciuilẽ sciam habitũ esse, fundamẽto & re vnum, rõne aũt & forma distinctum: Prudentia dr̃, vt ad nos, nostramq; perfectionẽ refert; Ciuilis verò Scia, vt refertur ad alios. Quemadmodum. n. se habẽt inter se Virtus vniuersa, & uniuersa Iustitia, ita Prudentiam & ciuilem sciam se hr̃e censendum est; adeò ꝙ prudentia
B respicit Virtutem uniuersam, ciuilis aũt scia vniuersam Iustitiam. Prudentia igitur, quæ cum ciuili scia vnus est habitus, diuidit̃: Vel. n. est vnius particularis hominis erga seipsum, & cõi voce ac absolutè prudentia dr̃; per quam homo ea rectè disponit, quæ ad sui vtilitatem, congruentemq; instõnem pertinent, cui aduersatur imprudentia, quæ est suimet, & suorum bonorũ negligentia: Vel hęc latè sumpta prudẽtia respicit alios: Et quia respicere põt cum familiam, tum patriam, & vniuersam ciuitatẽ; ideo diuiditur in Domesticam, & Ciuilẽ. Quæ prudentia Ciuilis adhuc est duplex: Vel. n. est Prudentia Nomothetica, hoc est ferendarum Legũ, quę est domina, Princeps, & Regia; cuius munus est Leges condere, Magistratus constituere, dominari, imperare, pœnas & præmia decernere: Vel est prudentia, quæ proximè in singulis hominum actionib. versat̃, & quasi manib. negotia ad Remp. pertinentia tractat; & hæc cõi voce absolutè nuncupatur Ciuilis. Quanuis. n. re vera ea mereatur ciuilis dici, quę est domina, & ratio ferendarũ Legum: tñ; quia multitudo inspicit non principia, sed exitus, & postrema opera; propterea eos nuncupat absolutè ciuiles, qui in singulis magistratuum actionib. versant̃, illi enim proximè ciuilia tractant. Demum hæc in singulorum actionib. occupata Prudentia, ẽt est duplex; vel enim est consultrix, vel iudicans: Consultrix in cõsultatione & deliberatione versat̃, cui oẽ actionũ ci-
C uiliũ genus vt materies subiicit̃: Iudicans in iudicio ferendo posita est; nã eius officiũ est iudicare, qũo actiones sint uel non sint ꝯsentaneę legib. quib. pęnis vel pręmiis dignę sint. de his oĩbus Prudentię partib. & præsertim de principalib. Arist. latissimè verba fecit. Nã de Prudentia; quæ est suimet absolutè, & non ꝑ relationẽ ad definitũ genus administrationis suæ Patrię; Arist. in libris Moraliũ Nico. cumulatissimè disseruit. Prudentia quoq; legũ ferendarũ, q̃ domina & Princeps est, in eisdẽ libris pręsertim explicata fuit: ad hanc. n. Prudentiam duo pertinent. Vnũ, quod est principale, & est cognoscere finẽ, & principia legũ: Finis vltimus est summũ bonũ, finis proximus est Virtus, Principia sunt hęc eadẽ vnà cũ Prudẽtia iuncta; Leges. n. ex Virtute prodeũt, & ad Virtutẽ vt ad finẽ proximum dirigũt, vt in 5. Moral. Nicomachiorũ asseruit. Hinc leges ea pręcipiũt, q̃ ad oẽs virtutes pertinent; & qui rectè institutis legib. obtemperant, seruant mãdata singularũ virtutũ. Cũ aũt pertinentia ad summũ bonũ & ad Virtutes, declarent̃ in libris de morib. iure optimo in eis explicant̃ illa, q̃ pręsertim constituunt Prudentiã ferendarũ Legũ. Alterũ minus principale pertinens ad Prudentiã ferendarũ Legũ, est cognitio quorundã, q̃ sunt ꝓpria huius vel illius Vrbis & nationis, q̃ in Libris de Rep. vt minus cõib. accõmodatius considerant̃. Ex quo cõstat, ꝙ; quãuis in libris de Rep. & Legib. cõdant̃ leges, instituãturq; magistratus,
D recta tñ illarũ, horũq; instituendorũ rõ, ad libros de morib. pertinet. Propterea iure Ari. in ꝓœmio eorũ librorum partem illã absolutè appellat Ciuilem; & summum bonũ in ea declaratum ait pertinere ad disciplinam, quę princeps & regia sit cęterarũ ad operationem dirigentium. Ex quo ẽt constat libros de morib. dignitate præstare libris de Repu. quanuis multi secus iudicent. Demum Arist. de cęteris prudentię partibus in libris de Repub. & cura familiari disseruit.

Prudentia & ciuilis sciẽtia habitus vnus.

Diuisio Prudẽtiæ.

Prudentia priuata suimet.

Prudentia domestica

Prudentia ciuilis, q̃ est duplex.

Prudentia Legum ferẽdarum.

Prudentia exequens.

Prudentia cõsultrix.

Prudentia indicans.

Vbi explicentur partes Prudẽtiæ.

Recta ratio condẽdarum Legũ, & instituendorũ Magistratuum ex libris de moribus elicitur.

In qua Prudentiæ parte versentur illi, qui Iurisperiti, siue Legistæ nuncupantur. Cap. XXXVIII.

PRouidentia, Prudentia, & Lex, arcto quodam necessitudinis nodo colligantur; ex prudentia enim oritur ꝓuidentia, & ex prouidentia lex: ideo, quot sunt gradus prudentię, tot prouidentię & legum reperiri necesse est. Quatuor sunt horum omnium principes gradus: in quorum primo refulget prudentia, prouidentia, & Lex eminentissima

Dei:

Prim⁹ gradus Prudētiæ, Prouidentię, & Legum. Gradus secundus. Tertius. Quartus.

Dei: ex qua in secundo gradu prodeunt & refulgent prudentia prouidentia, & lex Fati: in tertio Naturę: in quarto Hominum,& nuncupatur prudentia, prouidentia, & lex humana; quę A est tenuis quędam vmbra legum naturę,fati,& Dei; & eatenus est firma & constans, quatenus cum pręcedentibus principibus legibus conformatur. Et quamuis natura & fatum reuera idē sint; tamen, quia ratione distinguuntur, ideo leges vtriusque tanquam distinctę numerantur. In prudentia & legib. Dei Metaphysicus & Theologus versantur,& illi re uera scrutantur principes & eminentissimas leges,modo tamen vario; hi per diuinam reuelationem,illi per humanam indagationem: in legibus Fati & Naturę versatur Physicus: Ciuilis Philosophus in his versatur,quę ad quartum gradum pertinent; quę comparatę cum alijs, potius vmbrę legum, quā verę leges nuncupari merentur. Insuper versari possumus in hoc quarto legum & prudentiæ, ordine duobus modis. Vel resoluendo illum in sua principia, & priores gradus; quod faciunt illi,qui ex mandato Platonis a sapientia ad prudētiam progrediuntur; nam partes philosophię sibi mutuo opem ferunt: & propterea illi; qui primo inspectrici philosophię incumbunt,mox ad ciuiles leges descendunt; legitimè in eis versantur, & per Regiam viam ad eas progrediuntur: Propterea prisci Legumlatores inuentionem legum in Deum retulerunt; veluti Moyses, qui Iudęis leges dedit,in Verum Deum; Mercurius Trismax.mus, qui Aegyptijs condidit leges,in Mercurium; Minos,qui Cretensibus, in Iouem; & sic de cæteris: Quod fecerunt, nedū ob maiorem auctoritatem; verum insuper, quia re uera rectè conditarum legum origo Deus B est; ideo qui legibus obtemperat, Deo dicitur obtemperare, vt ait Plato in quarto de legibus. Sic approbanda maximè est Ciceronis sententia in secundo de legibus dicentis: Non tum incipit lex esse,cum scripta est,sed tum cum orta est; orta est autem simul cum mente diuina; quāobrem lex uera atque princeps, apta ad iubendum & ad uetandum, ratio est recta summi Iouis. Alij ex aduerso versantur in humanis legibus,& gradū earum non egrediuntur: qui adhuc id facere valent duobus modis. Primò percurrēdo partes omnes ad hunc gradum pertinentes: & hi sunt illi,qui summum bonum,virtutes,& alia proxima legum principia considerant,quę in libris Moralium Nic.ab Arist.explicantur;ex quibus proximè elicitur recta ratio ferendarū Legum: & hi,quamuis non absolutè, tamen in eo quarto prudentię genere perfectè versari dicuntur. Alij demum reperiuntur; qui cum in hoc quarto gradu versentur,non vniuersum illum perquirunt, nec rationem ferendarum legum addiscunt, sed leges perlegunt, eas memoria seruant,per eas iudicant: & hi procuidubio in infima parte huius quarti gradus legum sunt positi, quæ est cæterarum partium famula & ministra; vt docet Arist.in 6. Moralium Nicoma C chiorum,cap.8.& Plato in lib.de Regno; & hi sunt illi, qui consultores & iudices nuncupantur. Ex his constat, nos in quarto legum gradu, quæ humanæ & ciuiles dicuntur, tribus modis versari posse: vel cum resolutione vsque ad gradum supremum; quod paucissimi faciunt: vel cum resolutione in principia saltem proxima,ex quibus proximè elicitur recta ratio ferendarum legum; quod faciunt pauci: vel demum percurrendo leges latas, consultando, & iudicando per eas, neglecta recta ratione ferendarum Legum; quod profectò multi faciunt. Primi sunt absolutè philosophi: Secundi philosophi cum contractione, hoc est ciuiles tantum. Postremi nec quidem digni sunt nomine philosophi; quia philosophari est rem in sua principia resoluere,quod illi non faciunt. Sententia est Arist.in 1.Moralium Nic. cap.13.magis necessariam esse Ciuili philosopho cognitionem animæ quam curare profitetur, quàm Medico cognitionem corporis: at Medicus ignarus pertinentium ad corpus, Empiricus, & non iure Medicus nuncupatur: quare longè minus ille iudicandus est ciuilis philosophus, qui ignarus est animæ,& principiorum iuris. Dum autem quæritur, in qua parte versentur Legistæ siue iurisperiti, absolutè vnica responsione respondere non valemus; quia eorum nonnulli vna, alij alia ratione legibus incumbunt. Sat mihi est conditiones eius patefecisse, qui omni ex D parte prudens, & verè ciuilis philosophus nuncupari meretur; ego autem cunctos literarum studiosos honoro.

In quarto gradu Legū tribus modis versari ualemus.

Arist.

De nonnullis, quæ Prudentiæ tribuuntur. Cap. XXXIX.

Seruantia prudētia.

VNusquisque habitus per ea seruatur, quibus gignitur: cum autem Prudentia vsu & exercitatione acquiratur,vsu etiam & exercitatione seruatur ac perficitur. Inter habitus,qui a Prudentia sunt distincti; Temperantia præsertim dicitur custos & conseruatrix prudentiæ, vt vnà cum Platone dixit Arist. in 6. Mora. Nic. cap.5. propterea Græci Temperantiam dixere σωφροσύνην, hoc est conseruatricem prudentiæ; & iure optimo profectò: temperantia enim corrigit, frænat, modumque imponit voluptati; voluptas & dolor ea sunt, quæ præsertim nos inconstantes reddere,nostrasque existimationes peruertere valent; non quidem omnes (non enim peruertunt existimationes pertinentes ad Mathematica, vel physica) sed eas, quæ ad actionem dirigunt: quibus deprauatis, inquinatur virtus,peruertiturq; iudicium

A iudicium de fine;ſine quibus prudentia ſeruari non poteſt:iure igitur temperantia, quæ modũ
pręſcribit voluptati & dolori, prudentiæ dicitur cuſtos. Et conſiderandum, quòd omnis volu-
ptas & dolor,dum nõ ſeruant modum (ſiue pertineant ad honores, ſiue ad diuitias,ſiue ad alia)
nos malè diſponunt erga finem; & peruertunt prudentiam;& propterea nedum temperantia
contradiſtincta ab aliis virtutibus, verum etiam omnis virtus in more poſita, prudentiam ſer-
uat;id tamen tribuitur temperantiæ duplici de cauſa:Primò, quia ſignificat temperantiam vni-
uerſalem nos rectè diſponentem in omni voluptate & dolore: Secundò; quia voluptas & do-
lor ad propriam Temperantiam pertinentes, vehementiſsimæ omnium ſunt,& maximè aptæ
peruertere iudicium honeſti, & mediorum ducentium ad illud. Ideo Homerus 14. Iliados de
Ceſto Baltheo Veneris loquẽs,dixit:Illic eſt Amor,& cupido,& colloquium,& deceptio, quæ
furatur mentem prudenter cogitantium.De Prudentia inquit Ariſto. in 6. Moralium Nicom.
cap.5.:quòd eius non eſt virtus; Nam artis Virtus eſt,prudentiæ minimè:& iure profectò. Pru-
dentia enim eſt prima & communis regula omnium actionum, & propterea ſupra ſe regulam
aliam non habet; alioquin nec prima, nec omnium communiſsima eſſet: de cæteris non ſic ſe
B habet,rectus enim cæterarum vſus prudentiæ ſubiicitur:& propterea artis; & cæterorum habi
tuum mentis datur virtus rectè dirigens vſus earum, cum valeamus illis & rectè & perperã vti:
prudentiæ non datur huiuſmodi virtus,ſed ea eſt regula,menſura,& communis Virtus cętera-
rum.Ita cenſeo ſententiam illam exponi debere, quæ tamen communiter longè ſecus explica
tur:& errant interpretum illi, qui uerba Ariſto.latina reddentes dicunt(Artis porrò Virtus,&
præſtantia eſt aliqua,prudentię autem nulla)Cum addant(præſtantia)quæ non ponitur ab Ari-
ſtotele, ſententiam eius peruertunt, falſamque reddunt;ut ex ea explicatione conſpicuum eſt:
& pręſertim,quia ẽt in prudentia conſideratur pręſtantia & fulgor Inſuper de prudentia com-
parata cum arte dicitur,quòd,qui ſponte in arte errauerit, ei eſt pręferendus,qui non ſponte:in
prudentia contra deterior eſt is, qui ſponte ſua errauerit, quemadmodum & in virtutibus. Ra-
tio huius differentiæ conſpicua eſt.Nam prudentia;quanuis ſit virtus non moralis,ſed rationis;
eſt tamen cum morali virtute neceſſariò iuncta, vt in præcedentibus pateſeci, & propterea in
attinentibus ad actionem conſimilis eorum eſt ratio. Iam ego de morali virtute agens pateſe-
ci,quomodo qui ſponte peccat magis aberret; ideo idipſum de prudentia iudicandum eſt,præ
ſertim cum ad agendum prudentia & moralis virtus vnã conſpirent.Nã in attinentibus ad pru-
dentiam dum aliquis ſponte errat; primò delinquit, quia finem a virtute non recipit: ſecundò
errat;quia peruertit conſultationem,præelectionem,&vſum rectum,quæ ſunt de ratione eius;
C & ideo probitatem actionis, & ſuimet conditionem euertit. De arte ſecus ſe habet;non enim
de ratione eius eſt congruens pręelectio, & rectus vſus: nam perfectio Artificis in habitu artis,
& facultate rectè efficiendi proprium opus cum ei libuerit,poſita eſt.Demum in eodem cap.5.
a philoſopho dicitur prudentiæ non eſſe obliuionem, legitur enim eo loci: Sed nec prudentia
habitus eſt cum ratione coniunctus tantùm;idque ex eo perſpici poteſt,quòd huiuſmodi habi
tum delere poteſt obliuio,prudentiam non poteſt,&c.Cenſuit Diuus Thomas(quem ferè om
nes ſequuntur) Ariſtotelem tunc ſecernere prudentiam ab arte:nam prudentia non eſt recta ra
tio tantùm, quia ſic non differret ab arte; ſed eſt recta ratio agibilium; nam ars obliuione dele-
ri poteſt,prudentia minimè.Verùm (vt cenſeo)hæc explicatio minimè eſt approbanda: Quo-
niam inquit philoſophus prudentiam non eſſe rectam rationem tantùm; quia habituum,qui
ſolùm ſunt recta ratio,hoc eſt in ſola recta ratione ſunt poſiti(vt ſcientiæ)datur obliuio;prudẽ-
tiæ non datur: At ars quoque non eſt tantùm recta ratio, ſed effectibilium;ideo non ſola diſci-
plina,ſed exercitatione comparatur.Pręterea dubium videtur;prudentię non eſſe obliuionem:
multi enim reperti ſunt, qui cum diu in actionibus non ſint verſati, imprudentiores euaſerunt,
multaque pertinentia ad prudentiam dederunt obliuioni. Confirmatur; quia, vt pateſeci,pru-
D dentia modo aliquo etiam ex doctrina & diſciplina pendet: inſuper pendet ex rerum vſu & ex
perientia,quæ non fiunt ſine memoria,&obliuioni tradi poſſunt.Propterea dicendum cenſeo,
Ariſtotelem in eo cap. primò ſecernere prudentiam ab arte.Mox:cum aſſeruerit prudentiam
pertinere ad eam animæ partem,quę ad opinandum valet, & vnà cum opinione in his verſari,
quę ſecus ſe habere poſſunt; quoniam poſſet quiſpiam putare prudentiam eſſe opinionem re-
ctam tantùm,& ſolùm expoſcere eam, vt multæ verę opiniones ſe habent; ac inſuper vt ſe ha-
bet ſcientia & ſapientia: propterea philoſophus ab his prudentiam ſecernens ait,eam non eſſe
habitum cum ratione iunctum tantùm, alioquin poſſet obliuioni tradi: obliuio enim eorum
eſt,quorum phantaſmata in memoria ſeruantur, ex quibus eliciuntur principia rectæ rationis:
At prudentia nõ eſt recta ratio tantùm, ſed ultra rationem rectam expoſcit habitum uirtutum
moralium,& habitum proprium;non ſola ratione, ſed pręſertim lõgo vſu & aſſuetudine com-
paratum:eorum autem,quæ more,aſſuetudine,& uſu producuntur, nõ eſt obliuio:adeò quòd
prudentia,ut pendet ex ſapientia,& poſita eſt in ratione,obliuioni ſubiicitur;ut autem eſt agibi
lium,& longo rerum uſu acquiritur,& cum uirtute morali eſt iuncta, nequaquam. Recte itaq;
loquitur Ariſt.cum dicat non tradi obliuioni, quia non eſt recta ratio tantùm. Et pro exactio-

Cur cuſtodia prudẽtię pręſertim tribuatur temperantię.

Homerus.

Exponitur locus in 6. moraliũ, cap. 5. qđ prudentię non ſit uirtus.

Lambini error.

Cur in attinentib. ad prudentiã qui ſponte errat, magis delinquit.

An prudẽtię ſit obliuio.

T.Tho.

Euerſio.

Opinio ꝓpria.

Explicat locus ĩ 6. Moraliũ.

Qão prudentia obliuione deleatur.

re

Cur rõne ppria non delẽ ob-liuione. Rõ prima Secunda. Tertia. Ars an ob liuioni tra datur. Epilogus.

re notitia considerandum, quòd triplici de causa prudentia ratione propria, hoc est quatenus est agibilium, obliuioni non traditur. Prima est, quia vsus eius e maximè continuatus, vt eũ vsus virtutum moralium; quę continuatio est de ratione earum: Propterea Aristo. in 1. Moral. Nicom. dixit virtutem moralem firmiorem esse scientiis. Altera ratio est, quia prudentia, cum dirigat ad actionem, maximè iuncta est cum prælectione & appetitu; quæ facultates non obliuione, sed per turbatione peruertuntur: ideo Arist. in 6. moralium cap. 5. dixit Temperantiam seruare prudentiam. Tertia ratio est, quia prudentia propriè vsu rerum comparatũ quæ autem ex eo prodeunt, nequaquam obliuione delentur. Ars in parte est prudentiæ similis: nam quatenus ex ratione pendet, & recta ratio est; potest obliuioni tradi: at; quia est effectibiliũ, & exposcit habitum in instrumentis motus contractum, exercitatione comparatum; non obliuione, sed longo ocio aboletur; ut illis accidit, qui per longum aliquod tempus autem suam nõ exercuerunt. ex his constat primò resolutio difficultatis: constat secundò, quomodo explicanda sit sententia Arist. constat demum, quomodo aduersæ rationes dilui debeant. A

Quos vsus Prudentia prabeat. Cap. XL. B

Prudentia saluberrima. Tutißima. Optima Virtutum. Fidelißima. Inimici humanę conditionis. Potentißima. Securißima. Trãquilla. Regiã. Prouida. Mensura rerum.

Prudentia tanquam fęcundißimaplanta, saluti humani generis summopere accommodata, vberes ac salutares fructus parere nata est; quos omnes si referre vellem, nimium effunderetur oratio, & in re satis conspicua versarer: propterea paucis ero contentus; ea tamen proferam, quæ facultate cuncta continent. Prudentia sibi finem statuens summum bonum, cum ad salutem nos dirigat, iure optimo saluberrima censeri debet. Insuper Prudentia: cum terminos præscribat actionibus nostris, mediumque decernat a morali virtute seruandum; quod medium via Regia, via hanc vitam viuentibus tutißima est: rectè Dux securus, & tutus esse dicitur. Præterea Prudentia semper cum virtute morali innecta est: ac vt dantur Virtutes Naturales, Morales, Heroicæ, & Diuinæ; ita putandum est dari Prudentiam Naturalem, Moralem, Heroicam, & Diuinam. Cum itaque prudentia iunctam semper habeat Virtutem, ac eam facultate modo quodam includat; per Virtutem autem ad mores attinentem homo absolutè probus reddatur; iure censendum est prudentiam optimam esse. Pręterea Prudentia, non in unà, sed in omni humana actione uersatur; omnem dirigit, omnem perficit, omnem formosam reddit, in omni fortuna nos comitatur, ex omni euentu vel prospero vel aduerso bonum elicit, cunctis docet rectè vti: propterea congruenter fidelißima hominis comes iudicatur; & nullum numen abesse dicitur, dum adest prudentia. Insuper homo in hunc Terrenum orbem tanquam in arenam dimicaturus descendit, in qua a multis inimicis inuaditur & turbatur: ei occurrunt Inimici animi, Vitium, & ignorantia; Inimici corporis, vt aduersa valetudo, & deprauationes naturę, Inimici demum externi, vt aduersa fortuna: Destitutus Prudentia, ac cunctis vincitur, cunctis succumbit: Prudentia sola ei arma ministrat, quibus ualidißimè sibi substernit omnes Munere enim prudentiæ ingenuus homo aduersæ fortunæ tela in fortunam retorquet, ac eam victam tanquam illustre Trophæum secum defert: eiusdem prudentiæ uiribus Vitia, perniciosißima animi monstra, prosternit, animiq; tumultuosas perturbationes moderatur, & regit: & quotiescunque a Naturę necessitate & Fato inuaditur, Prudentia adstat; dolores leniens, non timenda negligens, incerto malo certißima bona opponens; accedentem Mortem, ut ad se non pertinentem, & tanquam nunciam potioris vitæ, tranquillo animo excipiens: adeò ut animi, corporis, & externorum tranquillitatem ac securitatem suis uiribus pariat; & propterea potentißima, securißima, & tranquilla simul iudicari meretur: & præsertim, quia hac homo se uincit, se sibimet reddit amicum; & cum se uicerit, hoc est uehementes aduersasque animi sui perturbationes domuerit, vnà & Naturam, & Furtunam, & Fatum vicisse dicitur; Victoriam enim illam sequitur victoria aduersus cætera. Si reliqua humana bona consideramus, inspicie mus ea in uitæ cursu uariari; & frequenter, dum magis eorum ope egeremus, uos derelinquere: Hęc, dum magis irritamur, dum aduersis magis premimur, dum a cęteris derelinquimur; intimius nobis hæret, magis fulget, robustior euadit, arma ualidiora ministrat, Præterea, si prudentię officium consideramus saluberimos eius fructus lucidius intuebimur: officium enim eius est imperare, dirigere, & corrigere; quod profectò est officium regium, adeò ut ob id prudentia verè Regia nuncupetur. Quod ut clarius pateat, considerandum quod: quemadmodum Prudentia Diuina, cum Prouidentia & suis Legibus iuncta, vniuersum orbem fœlicißimè regit; per naturam effunditur, cuncta dirigens in congruentem finem: ita hęc prudentia humana, cum sibi consimili prouidentia & legibus iuncta; primò interNum hominem, quasi paruum Mundum, Regia sua forma componit; mox per externa effunditur, familiam, & uniuersam Rempub. fęlicißimè regens. Sic hõ prudens est sensilis imago insensilis Rectoris Mundi; & sine Regno uerius est Rex, quàm qui Regnum occupat sine prudentia. Hęc est mensura Rerum, quæ vnumquodque tanti facit, quanti fieri debet; Terrena v

Terre-t

A Terrena paruipendit, Diuina magnificat, quia diuina sunt: Et hoc est salutare fundamentum rectæ institutionis hominum; ex eo enim tanquam ex fonte omnis error erumpit, quia de rerum precio decipimur. Insuper prudentia in omni Terreni orbis parte, in omni hominis sexu, vitæ genere, statu, sorte, & conditione est necessaria: Hæc enim fœlices euentus auget, aduersos minuit, inchoatos perficit, præteritos recolit, præsentes iudicat, futuros præuidet, dolores lenit, voluptates moderatur, appetitum rectæ rationi subijcit, cunctis rectè consulit, prælígenda proponit, rebus adeptis rectè vtitur: semper Circunspecta, Vigilans, Sobria, Perspicax, Matura; Opportuna, Solersque est: Hæc neminem decipit, nec permittit se ab alio decipi; & demum cuncta, vt ex ipso bono prodeuntia, per congruentia media in optimum finem dirigit: Et iure optimo tot munera ex prudentia prodeunt, cum viro prudenti Lex Deus sit, imprudenti verò Libido. Ideo congruente metaphora Prudentia à Platone dicebatur auriga humanæ vitæ: qua destituti, a perturbationibus, quasi effrenatis equis, præcipites trahimur: dicebatur peritus Nauta, In puppi sedens, a naufragio nos seruans incolumes; Ea enim memoria reuoluens præterita, sua perspicacitate inspiciens præsentia, futurorum ex sui principali conditione est prouida: Præterea omnium nostrarum actionum, consiliorum, & operum dux est; delectum B habens rerum honestarum & turpium, bonarum & malarum vtilium & inutilium; bona parans sibi, familiæ, & Vrbi. Demum; quia prudentia ordinem, & leges includit; ordo est forma Mundi, splendor rerum, absolutio compositorum; iure prudentia forma, splẽdor, ac perfectio censeri debet humanarum actionum. Ex his constat, quàm formosa, quàm hominis propria singulis congruens, Vrbi vtilis, Mundo necessaria, & Deo grata sit Prudentia.

Maximè necessaria.

Vigilans. Sobria. Matura. Solers. Perspicax. Opportuna.

Auriga humanę vitę.

Dux humanarũ actionum.

Splendor rerum.

An Prudentia dignitate præstet Virtuti Morali. Cap. XLI.

VARIA ad prudẽtiæ notitiam pertinentia hactenus sunt explicata: iam enim patuit, Quotuplex sit prudẽtia, quid sit, ex quibus principijs cũ intrinsecus tum extrinsecus prodeat, qualis sit, quosque vsus præbeat. At ex dictis tres magni momenti prodeũt difficultates. Prima est, an prudentia dignitate virtutibus moralibus præstet: Altera num illi, qui proprio bono neglecto publicum quærunt, vel neglectis humanis quærunt diuina, debeant iudicari prudentes. Demum; cum prudentia adeò pręclara & vtilis apparuerit, C num sapientiæ sit præferenda, vel potius ei primum cedat dignitatis locum? A prima ordiens suspicari non iniuria quispiam posset, Virtutem Moralem præstantiorem esse prudentia. Primo: Quia finis dignitate præfertur ordinatis ad illum, virtus Moralis (ut monet philosophus) nos rectè disponit erga finem, prudentia in ordinatis ad finem; præstat igitur Virtus moralis. Confirmatur idipsum: quia Virtus Moralis perficit præelectionem; per Virtutem enim Moralem constanter præeligimus id, quod recta ratione decernitur: in præelectione autem præsertim collocata est perfectio nostrarum actionum. Demum: per prudentiam homo non dicitur absolutè probus, sed prudens; at per Morales Virtutes absolutè probus denominatur. Ex aduerso: Cum prudentia consensione omnium dicatur Regula, Dux, & princeps Moralium Virtutum; iure optimo sibi primum dignitatis locum optare videtur. Pro resolutione huius difficultatis dicendum censeo, Aliquid posse alteri præferri; vel ratione propriæ & ultimę formę, uel ratione eminentiæ & facultatis: Veluti si quæratur, quid præstantiori modo sit calidũ, num Ignis uel Sol; profectò secundum postremam formam ignis dicetur calidior, Sol verò per facultatem & eminentiam: Similiter dico, Moralem Virtutem ratione postremi actus & vltime formæ pręstare, Prudentiam verò ratione facultatis & eminentiæ: Et quoniam id, D quod Virtute & facultate est tale, absolutè pręfertur; propterea Prudentia absolutè & Dux, & Regina Virtutum nuncupatur. De prudentia enim non secus ac de Consultore se habet; qui ex sententia Aristotelis in lib. de Rep. magis efficere opera dicitur, quàm ille, qui suis manibus ea absoluit. Et confirmatur: quia Aristoteles in sexto Moralium, cap. VIII. inquit, Ciuilem scientiam esse eandem cum prudentia, & principem prudentiam esse illam, quæ est ratio legum ferendarum: Ciuilis autem scientia cum eo habitu eadem est, qui principatum obtinet: quare in ciuili scientia prudentia princeps & regina statui debet. Supersunt diluendæ rationes, quæ Virtutem Moralem pręferebãt; quę profectò leues non sunt: & pręsertim prima, quę ex eo sumebatur; quòd Virtus Moralis in fine, prudẽtia in medijs versetur. quę sententia num sit vera, apprime est dubium. Aristoteles enim non semper idem uidetur dicere, D. Thomas secum pugnare videtur, & Scotus cum Aristotele. Ac ut ab Aristotele ordiar, Aristoteles in secundo Moralium Nicomachiorum, cap. VI. definiẽs Virtutem ait; eam esse collocatam in eo medio, quod a prudentia circunscribitur: & quia id medium est finis Virtutis; in eo enim positum est honestum, quod a Virtute quæritur; iure apparet prudentiam Virtuti finem pręscribere: ideo Virtus dicitur habitus prudentię consentaneus, cumque ratione recta coniunctus, in sexto Moralium, cap. 13. Ex aduerso sępe inquit Virtutem nos rectè disponere erga finem, prudentiam

Prima dubitatio. Secunda. Tertia.

An prudẽtia præstet virtuti Morali.

Rõ prima pro parte Virtutis.

Confirmatio.

Alia ratio.

Quòd prudentia præstet.

Solutio.

Num virtus in fine, prudentia in medijs versetur.

Aristoteles videtur pugnare.

dentiam in ordinatis ad illum, vt constat cum ex alijs locis, tum ex calce sexti Moralium Nicomachiorum: & iure profectò. Nam Virtus moralis ad appetitum pertinet; appetitus finem quærit, ad finemque tendit, Prudentia verò includit consultationem rectam. Consultatio autem, semper præsupposito fine, eoque pro principio sumpto, per resolutionem inquirit media deducentia ad illum. Ideo inquit Aristoteles in calce 9. cap. sexti lib. Moralium Nicomachiorum. Ac bona sanè consultatio absolutè ea est, quæ, proposito sibi absoluto & totius humanæ vitæ fine, bene procedit: quædam autem bona consultatio est, quæ certum aliquem & propriũ finem spectat: Quòd si bene consultare prudentium est; bona consultatio rectum quoddam cõsultationis erit, ad vtilitatem accommodatum, ad aliquem finem relatum; cuius vera existimatio est prudentia, &c. Ex his apertè constat, prudentiam in ordinatis ad finem uersari. Diuus Tho. in prima secundæ. quæstio. 66. Art. 3. soluens tertiam rationem inquit, Prudentiam dirigere Virtutes Morales, etiam præscribendo eis finem; finis enim est medium attingere, quod prudentia præscribitur. Ex aduerso secunda secundæ, quæstio. 47. Arti. 1. ad tertium inquit, finem præscribi Virtuti morali, non a Prudentia, sed a Synderesi; quæ ratio est per Naturam nobis competens. Scotus tertio Sent. distinct. 36. Artic. 2. & Aristoteli & Diuo Thomæ aduersari videtur: inquit enim prudentiæ munus esse decernere finem, & præcipere facultati appetenti vt illum quærat: Ratio eius præcipua est; quia Virtus Moralis semper Naturæ ordine sequitur prudentiam, & propterea in electione proprij finis eandem sequi debet. Res itaque est, cum ex se, tum ob varietatem opinionum, apprime dubia.

D. Tho. videtur sibi aduersa dicere.

Scotus videtur aduersari Aristoteli.

A

B

Resolutio difficultatis, an Prudentia Finem præscribat Virtuti Morali. Cap. XLII.

VT propositæ difficultatis lucidior & exactior appareat resolutio, Accipiendum primò est, Finem Virtutum esse duplicem; vnum communem, alterum proprium: Finis communis est summum bonum, confusè & vniuersè sumptum: Finis proprius est id definitum ac proprium honestum, in medio positum, quod proximè ac distinctè a distinctis virtutibus quæritur. Accipiendum secundò, prudentiam, & rectam consultationem esse duplicem; vnam absolutè talem & communem, explicatam ab Aristot. in calce 9. cap. sexti Moral. Nicom. alteram particularem, contractam ad proprium finem singularum virtutum: per primam præsertim decernimus quid agendum; per alteram, quomodo agendum: prima est communior ac eminentior, altera popularior: prima est præstatior, altera magis proprie nomine prudentiæ designatur. His præassumptis, uniuersam difficultatem his tribus assertionibus ita resoluendam censeo. Assero primò, finem communem nequaquam a prudentia præscribi. Ratio est: quia prudentia est ratio recta consultationem includens, consultatio semper fit assumpto fine tanquam noto; finis ultimus & communis alium finem non præsupponit, alioquin non esset vltimus; quare non potest prudentia, & consultatione decerni: Sed Mens Veri indagatrix illum iudicat vt bonum, Voluntas vt finem optat, & appetitui sensuum per phantasiam perquirendum proponit. Appetitus sensuum quamuis per naturam sit procliuis ad bonum; tamen quia sensum sequitur, quia in iudicando uero bono frequenter decipitur; ideo eget aliquo corrigente, & dirigente: corrigitur autem proximè a Virtute, a qua dirigitur, constansque redditur pro finis indagatione: sic itaque communis & ultimus finis, non a prudentia decernitur; sed ab ea ut iudicatum, approbatum, & optatum accipitur. Altera assertio est: Proprius singularum Virtutum finis a communi prudentia, communique recta consultatione circunscribitur. Ratio est; quia finis proprius relatus ad communem obtinet rationem medij: ideo prudentia; assumpto tanquam principio communi bono, communique fine; de cæteris ut de medijs rectè consultat, recteque eos circunscribit. Hoc lucidissimè expressit Aristoteles in calce noni cap. sexti lib. Moralium Nicomachiorum, cuius uerba iam retuli. Cum itaque decernere media ordinata in finem ultimum, sit officium uniuersæ prudentiæ; & finis proprius singularum uirtutum relatus ad finem ultimum, obtineat locum medij, iure colligendum est, quòd decernere illum sit officium Vniuersæ prudentiæ. Tertia Assertio est: Prudentia tantùm in medijs uersatur. Ratio est; quia semper ratiocinatur assumpto fine aliquo, ad quem dum cætera referuntur, obtinent locum medij: Addo tamen, Versari circa finem proximum Virtutum contingere dupliciter: vel statuendo terminos eius, ut expedit pro fine postremo; & hoc est officium uniuersalis prudentiæ dirigentis ad commune bonum: uel constantem reddendo appetitum pro eius tanquam proprij finis indagatione, quod est munus uirtutis. Ex his constat, quomodo Prudentia tantum in medijs uersetur, Virtus uerò nos rectè disponat erga finem: & dum Aristoteles inquit; Virtutem nos rectè disponere erga finem, prudentiam assumpto fine per consultationem inquirere media; id præsertim de prudentia propria singularum uirtutum intelligi debet. Ex his elicio primò Aristotelem non secum

Primũ qđ accipitur.

Alterũ qđ accipitur.

Resolutio. Prima assertio.

Secunda assertio.

Tertia assertio.

Versari in fine cõtingit dupliciter.

C

D

A cum pugnare. Elicio secundò, hac consideratione veram esse sententiam Scoti asserentis prudentiam præscribere singulis Virtutibus proprium finem: Præscribit.n. illum non propria, sed vniuersa prudentia; nec sub ratione finis, sed medij; adeò vt finem præscribat, non formaliter vt finem, sed vt medium, cui accidit vt aliqua consideratione sit finis. Ex quo constat malè loqui Scotum, cum dicat prudentiam decernere finem, & præcipere facultati appetenti vt illũ quærat; quia in electione proprij finis virtus sequitur prudentiam, &c. Malè in quam loquitur: Primò, quia appetitus non dicitur eligere finem; Electio enim est mediorum, non finis, vt docet Aristoteles: Secundò, quia (vt patuit) prudentia non illum inspicit vt finem, dum illum decernit: Tertiò; quia nedum Virtus sequitur Prudentiam, sed etiam econtra Prudentia Virtutem; sunt enim distincta ratione sibi inuicem causæ, & quælibet vt causa est altera prior: Quartò malè inquit prudentiam præcipere facultati appetenti, vt finem quærat; Nam Prudentia solùm decernit & circunscribit finem proprium tanquam medium; At Virtus moralis ea est, quæ constantem reddit appetitum inquerendo proprio fine: ideo dixit Aristoteles Virtutem & Vitium rectè statuere, vel peruertere principia prudentię, & nos rectè, vel perperam erga finẽ disponere. Elicio tertiò, Diuum Thomam non secum pugnare; quoniam Prudentia absoluta, eminẽsque consultatio, decernit finem proprium virtutum; non tamen sub ratione finis, vt patefeci:

Primũ qđ elicitur.
Secundũ.
Scotus minus rectè loquitur.
Tertiũ qđ elicitur.

B prudentia vero, & bona consultatio sequens & particularis, accipit illum finem vt optatum, eoque tanquam principio vtitur pro inuentione mediorum. Dubia tamen est eius sententia, cum dicat finem proprium decerni a Synteresi: Primò; quia ea non numeratur ab Aristotele inter facultates humanę rationis, tanquam distincta a cæteris. Secundò; quia finis proprius non humana naturali ratione circunscribitur, sed vniuersali prudentia & consultatione, absolutè bonum principij loco accipiente. Colligo quartò resolutionem principalis difficultatis; ex dictis enim constat prudentiam dignitate antecellere Moralibus Virtutibus, quia uel eis præscribit finem proximum per primam & vniuersalem consultationem, vel per secundam eius consultationem modum eis tradit assequendi finem primò præscriptum; cum virtus solùm nos constantes erga illum reddat. Sic a Prudentia vniuersus ordo, vniuersaque recta institutio ortum ducit. Addebatur, quòd virtus perficit prçelectionem. Respondeo cum Aristotele prope calcem sexti Moralium, perfectionem prçelectionis ex duobus pendere; ex recta prudentię consultatione, & virtute; primum dirigit, & nobiliori modo concurrit. Dicebatur vltimò, per virtutem dici hominem absolutè probum. Respondeo cum Aristotele in sexto Moralium Nicomachiorum, cap.13. dicente, sine Prudentia neminem posse

Sententia D.Tho. in dubiũ vertitur.
Quartum quod colligitur.
Diluitur altera rõ.
Diluitur ratio postrema.

C propriè dici virum probum: Insuper hoc est commune omni virtuti rationali; per nullam enim earum homo dicitur absolutè probus, cum tamen Sapientia præstet morali virtuti; cuius rei ratio in progressu patebit.

An Viri Ciuiles & Religiosi mereantur dici Prudentes. Cap. XLIII.

Iure optimo dubitabatur; an illi, qui neglecto proprio bono Publicę curæ incumbunt, vel neglectis humanis se totos dicant diuino cultui, mereantur dici prudentes: Apparet enim eos non esse Prudentes; cum officium Prudentis sit, se pro facultate perficere, & propriũ bonũ quærere: Ideo Euripides (referente Aristotele: in sexto moralium Nicomachiorũ, cap.VIII.) inficiabatur eos esse prudentes. Cui difficultati breuibus respondens dico, vt virtutũ, ita prudẽtię varios dari gradus; & eminẽtiori gradui virtutis eminẽtiorem rñdere Prudẽtię gradũ: prudẽtia.n. tradit media ꝓ assequẽdo fine virtutis. Dantur virtutes Morales, Ciuiles, Heroicæ, Diuinę; similiter dantur gradus Prudẽtię eis respõdẽtes. Quicũq; neglectis bonis proprijs

Quatuor gradus prudentię.

D ciuili curę dant operã, nõ sunt prudentes ea vulgari & populari prudẽtia, quę solũ est fuimet, de qua loquebatur Euripides; quę ẽt propriè Prudentia censeri non meretur: Verè enim prudẽs est, qui maius sibi bonũ parat; maius bonũ est publicũ, & cõmune multis; ideo qui multis prodest, verè se perficit, & hoc est officium Charitatis, & propriè Prudentię: sunt igitur hi prudentes uera ciuili prudentia, quę Moralem eleuat, & ad gradum eminentiorem perducit: similiter illi, qui neglectis humanis quærunt Diuina, dicuntur prudentes prudentia Heroica vel diuina, ob varietatem gradus Virtutis. At quæres, num illi; qui, neglectis publicis curis, se totos contemplationi tradunt; debeant censeri Prudentes. Aristoteles in sexto Moralium Nicomachiorum, cap.7. id negat, inquiens: Quocirca Anaxagoram, Thaletem, cęterosque tales viros, Sapientes quidem esse dicunt, Prudentes verò nequaquam; cum uideantur ea, quę sibi vtilia sunt, ignorare, &c. Similiter Plato in Theęteto asseruit, philosophum in rebus agendis se deridendum patefacere, & propterea carere recta ratione agibilium. Respondens huic difficultati dico, huiusmodi homines vt plurimum non esse Prudentes Prudentia Ciuili; quę longo rerum vsu comparatur, de qua præsertim uerba facimus: esse tamen pruden-

An cõtemplationi incumbẽtes sint prudẽtes.
Solutio.

tes

tes quodam eminentiori gradu, quatenus medium præeligunt, quod proximius eos ad finem ultimum perducit; dummodo, dum id faciunt, non adeò negligant suam patriam, vt ob eorum negligentiam in perniciem dilabatur: qui enim id facerent, in vitio essent, cum quo Prudentia seruari non valet. Et demum viri Sapientes sunt Prudentes pro primo Prudentiæ principio, at non semper pro forma postrema: nam (vt dicebat Plato) a Sapientia ad Prudentiam progressio est. A

Tertia Dubitatio proponitur, quæ est: num Prudentia præstet Sapientiæ, vel econtra, & pro parte Prudentiæ referuntur rationes. Cap. XLIIII.

De præstātia Ciuilis & Inspectricis Virtutis.

VTilis, pulchra, & frequenter inter viros celebres agitata est ea quæstio; num Sapientia principatum obtineat, vel potius Prudentiæ cedat. Hæc est lis illa, quæ versatur inter actionem & contemplationem, Vitam in actione ac in contemplatione collocatam; inter eos, qui iuri Ciuili & contemplationi nauant operam; ac demum inter summum bonum, quod in actione est positum, & illud quod est positum in contemplatione. Quæ dubitatio nedum ex se ardua est, verùm præsertim ob auctoritates & rationes vtriusque partis; Ciuiles.n.philosophi vnam, alteram Viri, qui cōtemplationi incūbunt, pro facultate tuentur: de qua difficultate multa dicūtur ab Aristotele in sexto & decimo Moralium Nicomachiorum; multa ab Academicis, & alijs viris illustribus. Pro parte Prudentiæ & Ciuilis sciētiæ Iuris prudētes insurgunt: qui copiosa oratione, auctoritate, & viribus, Imperatoriā suam Maiestatem exornant, ad ęthera tollūt; contēplationem uerò, ut uilem, humilem, nudā, & pauperem, negligunt & paruipendunt. Nitar multa paucis perstringere. Colligitur primò præstantia prudentiæ, & Ciuilis uitę ex regula sumpta ab oppositis: id enim, cuius oppositum est deterius, debet censeri præstantius: oppositum huius uitæ & habitus esse deterius patet; nam prudētiæ iuncta est moralis uirtus, imprudentię uitium: per imprudentiam & uitium homo absolutè dicitur infamis pœna dignus, & prauus, per inscitiam oppositam sapientiæ non sic se habet: quare Prudētia, & moralis uirtus præferri debet dignitate Sapientię: Ideo de uitioso dicitur, ꝙ melius est ei nō esse quàm esse, nō de ignaro. Propterea rectè Scotus 4. sentē. dist. 49. quæst. 4. dixit: Odisse Deum est deterius, quàm malè de eo sentire. Confirmatur: Quia bonum absolutè, præferri debet bono cum additamēto & contractione: Virtus moralis, cuius dux est Prudentia, reddit nos absolutè probos; sapientia non sic se habet: quicunque enim morali virtute est ornatus, absolutè dicitur vir bonus; Vir autem sapiens non absolutè bonus dicitur, sed cum additamento, vt bonus physicus, bonus Metaphysicus. Propterea Diuus Augustinus XI. de Ciuita. Dei, cap. 28. asseruit: Neque Vir bonus absolutè dicitur, qui scit quod bonum est, sed qui diligit. Præterea (vt nos, cum in Philebo, tum sæpe alibi, monet Plato) dum perpendere volumus naturam & conditionem alicuius, debemus eam puram, nudatam, seorsumque a cæteris considerare; & dum inter duo fit comparatio, id considerare tenemur, quod est proprium vtriusque: At si nos Sapientiam perpendimus destitutam Prudentia & morali virtute, ea erit vt gladius acutus in manu furentis, perniciosa, & infamis; Ex aduerso autem prudentia, quæ morales virtutes comitatur, seorsum a sapientia, semper vtilis & honoranda iudicatur, reddens homines probos: exemplo nobis sunt innumeri Ciues prudentes & probi, qui sine sapientia in sua Republica ut stellæ resulserunt. Terrio id ipsum ostenditur ratione sumpta a fine: Finis contemplationis est uerum, finis actionis est honestum & bonum: Et quamuis ens bonum & uerum inuicem conuertantur, distinguuntur tamen ratione, & ratio boni præfertur rationi ueri, cum unumquodque eatenus sit finis & optetur, quatenus bonum est: Quoniam igitur optimo nil melius est, proprerea nil melius excogitari potest fine actionis. Quæ ratio a fine sumpta confirmatur. Nam Ciuilis scientia summum hominis bonum cōsiderat, ad illudque nos ducit; Sapientia Mundum speculatur ex summo bono pendentem, ad illudque ordinatum: at summum bonum Mundo debet pręferri, quia Mundus ex bono pendet, & ad bonum tendit; ideo summi boni dicitur finis. Quartò sumi potest ratio ex eo, quod ad nos pertinet, nobisque conducit: Vnusquisque enim in eo tenetur uersari, quod ad eum pertinet, eique utile est; ea uerò, quæ non pertinent ad illum, debet missa facere, nec iudicare esse summum bonum eius: At Prudentia, uirtutes morales, earumque actiones ad hominem pertinent, eique sunt utiles; Sapientia autem, cura Mundi, ordo rerum, pertinent ad Deum: Ea igitur summum hominis bonum, non hæc statui debet. Hinc dicitur: Mitte arcana Dei, nec plus sapere quàm oportet sapere; nam Sapientia inflat, & stultitia est apud Deum. Et rectè monebat Simonides: Cum simus mortales, quęramus mortalia: diuina autem diuinis derelinquamus:

Margin notes: B — Rationes pro dignitate Ciuilis sciētię. — Ratio prima. — C — Confirmatio. — D. August. Ratio secūda. — Ratio tertia. — D — Confirmatio. — Rō quarta.

A nus; nam vt legitur in Sacris literis: Cœlum cœli domino; Terra autem dedit filijs hominum: Non debent populi perquirere secreta Principum, quare nec homines Dei: Mundus seruabitur a Deo, etiam si a nullo cognoscatur. Nullam igitur præbet vtilitatem contemplatio ordinis & causarum mundi; & siquam præbet, eam illi soli præbet, qui speculatur. At Vir Ciuilis & prudens, nedum sibi, sed & Domui, & Vrbi, & Orbi prodest; bonum autem quò est communius, eò præclarius & præstantius censeri debet: Nos autem recordari debemus, quòd vt ait Plato; Non tantum nobis nati sumus, sed ortus nostri partem patria vendicat, partem parentes, partem amici: Propterea de viro contemplationi addicto iure & patria & parentes & amici conquæri valent, tanquam ab eo derelicti. Errerauit Archimedes, dum in obsidione suę patrię, neglecta custodia eius, contemplationi mathematicorum nauabat operam. Præterea id quintò colligi potest ex re effecta, & per huiusmodi habitus formata: Nam ille habitus, eaque Virtus, Princeps & Regina censeri debet, per quam homo naturę legibus Princeps & Rex constituitur: At Ciuilis prudentia, non autem sapientia, talis est. Quod ostenditur latissimè a Platone in lib. de Regno, & conceditur ab Aristotele: per prudentiam enim conduntur leges, formantur Respublicæ, deprauatæ emendantur; Et homo, B qui prudentię habitu fuerit honestatus, forma Regia habituque Principis dicitur decoratus: Ac insuper quicunque in Vrbe cęteris prudentia præstat, ille per naturam in ea Vrbe Princeps iudicari meretur, vt in primo de Repub. monuit Aristoteles, quod patet exemplo eorum animalium, quæ per naturam sunt prędita duce, vt Apum, & similium: immo homo propterea iumentis & ferijs dominari dicitur, quia eis prudentia præstat. Sextò vti possumus ratione sumpta ex debito & officio proprio hominis. Tenetur homo diligere Deum, & prodesse proximo, quare ea virtus pręferenda est, per quam Deo gratiores, & a cæteris amabiliores reddimur: at bene agendo hęc duo consequimur, non autem contemplando; præcipit enim Deus) Dilige Dominum tuum, & proximum tuum) Non præcipit, vt speculemur arcana: Insuper amabiliores sumus ac vtiliores alijs munere probitatis; quæ animos allicit, & opem affert egenis; quàm munere contemplationis. Confirmatur ratione sumpta ex Aristotele in 12. Metaphysicæ asserente, Intelligentias Cœli fore inutiles, nisi mouerent: cum autem intelligentiæ; quæ eminenter sapiunt, & sublimi contemplatione refulgent; nisi operentur, censeantur inutiles, quid dicendum erit de homine soli contemplationi addicto; cui non sapientia nec contemplatio exacta, sed sola eius vmbra competit? Immo asserit Aristoteles in lib. de Repub. quòd nec Deus optimè se haberet, si omni externa actione esset destitutus. Propterea conspicimus ipsasmet humanas scientias, ne penitus sint inanes, ad aliquod opus dirigere: Physica per Physicam Ma- C giam docet operari, Mathematica plura nos efficere docet; Metaphysica, nisi proximè, saltem per intermedias scientias, ad opus aliquod dirigit: adeò vt pateat in actione fructum & summũ bonum esse positum. Septima ratio ex eo peti potest; quia Sapientia apta est cum miseria iungi, prudentia nequaquam: potest Vir Sapiens prudentia & morali Virtute destitutus, a Fortuna aduersa agitari, ei succumbere, in vitia labi, ac ita miserè viuere: prudens econtra, quia in omni Fortunæ euentu se cõstantem præbet; & est cubi instar, quod agitari potest, prosterni nequaquam; miser nunquam euadere potest. Insuper; prudentia semper, & omnibus frugifera est: cõtemplatio autem, & humana sapientia, sępe nos deuiare facit a vero, & deprauatæ hęresis est origo; vt patet de variis, de quibus Aristoteles secus sentit, ac sentiant Theologi. Propterea Plato in Apologia inquit; Communi voce facilè philosophis hęc obijci solent, eos neque sublimia super terram, neque profunda sub terra, neque Deos esse putare: Quod etiam in sexto de Repub. affirmauit; & Auerroes in proœmio suarum distructionum dixit, Theologos & Philosophos inter se pugnare. Demum id ostenditur: quia propter quod vnum quodque, & D illud magis: At per prudentiam & morales virtutes cætera omnia redduntur nobis bona; quia hę solæ nobis tradunt vsum rectum cunctorum, sine quo nil nobis bonum esse potest: hæ itaque inter humana bona principatum obtinent. Multiplici igitur ratione prudentia videtur pręstare Sapientiæ, & inter habitus omnes principatum obtinere.

Rō quinta. Rō sexta. Confirmatur. Rō septima. Rō octaua.

Auctoritates nonnullæ pro dignitate Ciuilis Prudentiæ. *Cap.* *X L V.*

PRæstantia Ciuilis Prudentiæ, quæ firmissimis rationibus refulsit, illustribus etiam auctoritatibus confirmatur. Et ordiens ab Aristotele, quærit ipse in secundo cap. primi lib. Moralium Nicomachiorum, ad quam scientiam pertineat summi boni consideratio. Respondens ait, pertinere ad eam, quæ cæterarum Princeps & domina est, qualem asserit esse Ciuilem scientiam; quod ostendit inquiens. Nam, & quas in Repu. scientias esse oporteat, & quas quisque discere debeat, & quatenus, ea statuit ac præscribit, Aristoteles.

R facultates

facultates autem eas quæ summo in honore sunt, vt Artem Imperatoriam, & Oeconomicam, & Rhetoricam, huic esse subiectas videmus, &c. Asserit itaque Aristoteles, & firma ratione ostendit, Ciuilem prudentiam esse dominam; principem, & imperare cæteris; & propterea considerationem summi boni ad eam pertinere: at si Sapientia præstaret; ad Sapientiam, non ad Ciuilem prudentiam pertineret consideratio summi boni. Cum igitur prudentia imperet sapientiæ, & summum bonum consideret, iure optimo principatum obtinet. Præterea in primo de Repub. cap. secundo, inquit, Hominem Natura esse Ciuile Animal; & eum, qui non fortuna, sed natura alienus est a Ciuitate, aut improbum esse, aut homine præstantiorem. Hinc Homerus homini in contumeliam obiiciebat, quòd iure tribu, domoque careret; & post pauca; Quicunque esse in societate nequit, aut nihilo indiget propter copiam, aut pars Ciuitatis non habetur; propterea aut bestia erit aut Deus; &c. Addamus autem nos: Cum homo ille Deus dici non possit; reliquum est, vt ex sententia Aristotelis, sit bestia, ac præter naturam constitutus; cum homo per naturam sit Ciuile animal.

Plato, Plato quoque clarius id ipsum sæpe affirmasse visus est. Nam in libro de philosophia ostendit, Philosophari non esse plurima scire, sed seipsum cognoscere, quod sapere est; seipsum autem cognoscere, est prudentiam & Iustitiam colere; adeò vt philosophi munus sit dirigere & corrigere humanas actiones: & quicunque hoc non facit, tanquam inutilis Planta, ex humano viridario abscindi & reiici debet. Insuper Epist. 10. inquit; Firmitatem, Fidem, Sinceritatem, veram esse philosophiam existimo; alias verò scientias & facultates si quis ornamenta nuncupauerit, rectè appellabit, &c. Manifestissimè Plato Ciuilem prudentiam contemplationi prefert. Et in Euthydæmo Aeschylis sententiam approbat dicentis; Ciuilem scientiam Puppi Ciuitatis præsidere, Gubernacula totius tenentem, dominam omnium, cunctaque vtilia reddentem. Quod etiam confirmauit sub initio Menexeni, dum in persona Socratis dixit: Quid tu ad Senatum? an fortè, quia disciplinæ philosophiæque finem adeptum iam & satis profecisse te putas, maiora posthac aggredi studes, nobisque senioribus ipse iuuenis imperare? &c. His verbis Magistratus & curam Reipub. Plato præfert Philosophiæ Theoricæ: & tetigit rationem illam, qua vsus deinde est Aristoteles in primo Moralium Nicomachiorum, cap. secundo. Præterea in Thæteto inquit philosophum speculari, quæ attinent ad vniuersum; his neglectis, quæ nobis sunt proxima. Et quemadmodum Thaletem, dum cœlum conspiceret, intentum Syderibus, in foueam cadentem, Thracensis quædam eius ancilla facetè nimium carpsit; quòd quę in Cęlo sunt peruidere contenderet, proxima verò pedibus non videret: id ipsum similiter omnibus, qui in philosophia versantur, obiici posse asseruit; latet enim Philosophum, non modò quid agat eius proximus, sed ferè homo ne sit an brutum; &c. Et latissimè in eo dialogo manifestat, philosophum contemplationi incumbentem, ad disputationes forenses & ad actiones minimè aptum esse; sed deridendum, superbum, contemptoremque se patefacere. Ac demum, vt cætera prætercam, inquit in Gorgia: Philosophia gratiosa res est & venusta, siquis illam moderatè in adolescentia que attingat; si autem vltra modum tempus in ea contriuerit, hominum est corruptela. Ideo in Phædone in persona Socratis inquit. Cum philosophiæ incumberem Naturali, vsque adeò sum occæcatus, vt ea etiam, quæ prius manifestè sciebam, vt mihi alijsque videbatur, dediscerem. Socrates nedum verbis & ratione Ciuilem prudentiam prætulit, verùm insuper opera id ipsum præstitit; cum neglecta contemplatione, actioni se dicauerit: propterea de eo dixit Cicero; quòd philosophiam a cœlo, hoc est, a diuinorum contemplatione, deduxit in terram ad curam hominum, & rectam eorum institutionem. Iamblichus in lib. de Mysteriis Aegyptiorum, sect. 2. cap. 11. inquit: Non cognitio & intelligentia Diis copulat sacrificantes, sed obseruatio & perfectio operum ineffabilium, omni intelligentia superior, atque ineffabilium vis Symbolorum solis cognita Diis; &c. Insuper sententia fuit Porphyrii, quòd Inquisitio animum Purificat, Amor Deificat.

Stoici. Stoici solam philosophiam moralem magnifecerunt. Propterea Seneca Stoicis addictus Epist. 20. inquit: Facere docet philosophia, non dicere, & hoc exigit vt ad Legem suam quisque viuat; indicans, vt facta dictis, ita ciuilem prudentiam contemplationi præstare. Et Epistola 89. latissimè ostendit, quot detrimēta afferat nimia subtilitas, & quàm infesta sit veritati; indicans nos temere in eis laborare, quorum certi esse non valemus, & a bono certo nos deuiant. Inde ortum duxere tot ac tam pręclaræ Stoicorum sententiæ, ad rectam humanæ vitæ institutionem pertinētes; ad bonum, ad honestum, ad vitam cum virtute ducendam nos inuitantes.

Theologi. Ex Theologorum quoque fontibus eandem veritatem haurire valemus; Mandata enim Dei ad actionem nos dirigunt, non ad contemplationem. Pręcipit Deus ut proximum diligamus, hunc negligit contemplator: præcipit ut impleamus opera Charitatis, quod contemplator non seruat. Et iure ad actionem eius mandata nos dirigunt: Nos enim modò sumus in statu peccati, ideo actione ac sudore id bonum quærere tenemur, ad quod nati & ordinati sumus: Nam Adam in statu innocentię totus in Deum conuersus contemplationi incumbebat; at ob peccatum euasit actor, cœpit se cooperire, & ad inferiora cōuerti: in quo statu cū nos modò simus positi, niti debemus vt p congruētes

tes

A tes actiones fœlices euadamus. Multa ex Theologis huc afferre possem, quæ vt minus instituto nostro inseruientia missa facio. Nec obesse videtur quod in Euangelio dicitur, Martam indicantem actionem nimium dici solicitam; Mariam verò denotantem contemplationem elegisse partem optimam, quæ in æternum non auferetur ab ea. Nam tunc non fit comparatio inter Vitam actiuam & contemplatiuam, sed potius inter spiritalem & corpoream. Maria curabat pertinentia ad Spiritum; Marta pertinentia ad Victum, ad curam corporis, & domesticam; propterea turbabatur erga plurima: immo Maria ea fuit, quæ vnxit pedes Christi, & inspersit capillis. Ratione igitur & auctoritate patet, Ciuilem prudentiam in actione positam sapientię & contemplationi esse pręferendam. Propterea Scotus Vir acutissimus quarto senten. distinctio. 49. actionem prætulit contemplationi; est enim actio præsenti vitæ accommodatior, magis propria, maioris meriti, & firmior, quàm contemplatio. Henricus quoque de Gandauo Quolib. 12. eiusdem fuit sententiæ. Non iniuria igitur Multi viri illustres Ciuili prudentiæ principatum tribuerunt: idque tam conspicue fecerunt, vt nonnulli ausi sint asserere contemplationem tanquam ex Matrę ortum duxisse ex Otio eorum hominum; qui cum inepti essent ad actiones, ac ad assequendos magistratus & honores, se ab hominum cœtu
B abdicarunt; cuius Patrem dicunt fuisse Superbiam; quia viri contemplationi incumbentes persimiles sunt Gigantibus, tentantibus ascendere in Cœlum, & se æquare Deo; immo tentantibus potius a cœlo repellere Deos, cum de diuinis frequenter malè sentiant: propterea ratione Patris pœna egent, ratione Matris veluti inutiles sunt negligendi; & permittendum, vt intra suum thalamum macie, squallore, & atra bilę consumantur.

Scotus.

Henricus.

Rationes pro Præstantia Contemplationis. *Cap. XLVI.*

HEus Inspectrix philosophia vbi vbi es? non ne aduertis, dum tuæ contemplationi incumbis, quot crimina tibi obiiciuntur? non consideras, quam miserè damnaris? est necesse, vt vel te purges a crimine, uel ut latẽs semper in tenebris penitus euanescas: Et præsertim, quia nemo audet tuas defendere partes; ne a Viris ciuilibus in magistratu constitutis, a principibus, a Regibus opprimatur. Rhetores & Aduocati pro te non surgent; nedum quia Ciuili scientiæ sunt coniuncti, verùm insuper; quia sine præmio id non faciunt; tu autem nuda & mendica iaces; quare de re tua malè agitur: & vereor ne tibi id accidat,
C quod contigit Socrati, qui ob pecuniæ inopiam damnatus fuit. At bono animo esto; nam Veritas ex se loquitur, conculcata resurgit, diu tecta refulget, ac etiam inuitos ad sibi assentiendum compellit. Qui igitur veritatem inspicere cupiunt, non per alienas vias, sed per tuas progrediantur, & fulgentissimam eam inspicient. Et præsertim; quia Ciuiles philophi, dum aduersus te dimicant, semetipsos euertunt & interficiunt: Ciuilis enim philosophia, cuius officium est componere mores, proles est contemplationis, & a contemplatione sua ducit principia; qui autem sua principia destruit, semetipsum necat & destruit. Dum dimicant aduersus contemplationẽ, dimicant aduersus parentem suum: qui dimicat aduersus suum parentem, peruertit bonos mores: quare moralis non amplius est moralis, dum aduersus contemplationem insurgit: verè itaque seipsum necat Ciuilis, dum contemplationi parenti suo, a quo semina & principia recipit, præferri tentat. Et iure optimo philósophia inspectrix de Ciuili dicere potest: Filios peperi; & enutriui; ipsi autem spreuerunt me. Cum itaque contemplatio pariat actionem, eam dirigat, eique principia tradat, ut patuit in prooemio; iure ei dignitate præstat. Hinc dixit Plato in Phæ-
D dro, nomen sapientis magnum esse, & soli Deo competere: absolutè enim soli competit Deo, homini verò ut Deum æmulatur, eique pro facultate redditur similis; nomen autem prudentis non adeò magnum dicitur. Et confirmatur ratione sumpta ex origine, nam Vita Ciuilis ortum duxit ex imbecillitate & impotentia: Quia enim homines non poterãt seiuncti viuere, sed laniabantur a feris; ideo Vrbes condidere, & cœpere vitam Ciuilem viuere: Cum ex aduerso contemplatio ex hominis diuina parte duxerit ortum; & sit eius affectio, per quam homo cum separatis mentibus affinitate coniungitur. Tertiò idipsum patet ratione sumpta ex instrumẽtis, & ex eo quod magis vel minus sibi satis sit: Nam cõtemplatio magis sibi satis est, minusq; eget instrumentis Naturæ ac Fortunę, quàm Vita ciuilis, ut cumulatè Aristoteles in x. Moraliũ Nicomachiorum patefecit: Immo nonnulli, vt cumulatius cõtemplationi incumberent, diuitias neglexerunt, viresq; corporis data opera minuerunt; hæc enim vita vel aliis nõ eget, vel si eget, non gratia sui, sed gratia necessitatum corporis eget. His accedit, quòd contemplatio in his solùm est collocata; quæ in nostra sunt facultate, & quæ nos semper comitantur: & dum soli sumus, vel in vrbe intra domicilium, vel in heremo, tunc maximè ualemus nostro munere fungi; & dum maximè soli videmur, tunc in illustriore congressu sumus positi: cum ex aduerso ciuilis Vita in sola hominum congressione versetur, & tot egeat, vt vix simul in vno aliquando coniuncta inueniantur. Insuper Vita ciuilis est negociosa, cum labore, cum sudore; est, belli in-

Ciuiles vilipendentes contẽplationem seipsos destruunt.

Ratio prima.

Ratio secũda.

Tertia.

ſtar, in pugna, in conflictuque poſita: contemplatio autem tranquilla, ſerena, paceque fruens A
Rō quarta. eſt. Quartò inſpicientes finem, propriumque terminum vtriusque vitæ, id ipſum conſpicuè
iudicabimus: Nam contemplatio per opera Phyſica & diuina ad ſupera eleuat, ad Deum nos
extollit, & cum eo nos iungit; Ciuilis autem vita nos conuertit ad infera, intra homines nos
detinet, & ſolùm hominibus Illuſtribus & egregijs nos reddit ſimiles. Exclamabat Plotinus
homini propoſitum eſſe, non ut hominibus, ſed ut Deo redderetur ſimilis: & quamuis Deo
etiam vnà cum contemplatione competat actio; contemplatio tamen antecedit, Princeps eſt;
& dignitate præfertur: quod etiam innoteſcit ex præmio; nam Vitæ Ciuilis præmium eſt ho-
nor; contemplationis verò, vt viſitetur a Deo tanquam amicus ab amico, quemadmodum
Rō quinta. in 10. Moralium Nicomachiorum, capitu. 8. docuit Philoſophus. Quintò patere poteſt præ-
ſtantia contemplationis, perpendendo ea, ex quibus conſurgit præſtantia habituum. Senten-
tia eſt Ariſtot. in procemio de anima; Diſciplinam unam præferri alteri, & ratione rei in qua
verſatur, & ratione exacti ac certi modi conſiderandi, ac etiam (vt addit in octauo Topico-
rum) ratione vtilitatis; per quæ omnia manifeſtiſsimè contemplatio actioni præfertur: Con-
templatio verſatur in rebus Phyſicis & Diuini . Actio in humanis: Contemplatio uerſatur in
his, quæ ſecus ſe haberè nequeunt; Actio in obnoxijs varijs mutationibus. Hoc inſpiciens
Ariſtot. in ſexto Moralium Nicomachiorum, cap. 7. dixit: Abſurdum eſt, ſi quis ſcientiam Ciui- B
lem aut Prudentiam honeſtiſsimam eſſe cenſeat; niſi homo, in quo verſatur, ſit optimum om-
nium &c. Indicans quòd, ut diuina præſtant humanis, ita contemplatio actioni, Vitaque con-
templationi addicta vitæ ciuili. Quòd etiam ratione Acriuiæ, hoc eſt exacti & certi, Sapientia
præſtet ciuili ſcientiæ, nemini dubium eſt: præſertim, quia Sapientia tradit principia Prudentię;
ſeiungit ea: quæ conſiderat, a materie; cognoſcit cauſas, ex quibus res neceſſariò pendent: cum
Prudentia ſecus omnino ſe habeat. Ideo frequenter Ariſtoteles in procemio primi Moralium
Nicomachiorum monet, in ciuilibus non eſſe expetendam acriuiam, neque id certum expli-
candi genus, quod contemplationi conuenit; Ciuilia enim adeò inconſtantia ſunt, ut quid re-
ctùm iuſtumque ſit, potius lege, quàm natura conſtitutum eſſe videatur. Præſtat etiam Sa-
pientia ratione vtilitatis: nam ſapientia eleuat ad ſummum bonum in contemplatione poſi-
tum, quod eſt eminentius bono poſito in actione: Sapientia parit Prudentiam & Artes, qua-
re eminenter includit fructus prudentiæ: Sapientia Mentem vltima perfectione perficit, Ci-
uilis autem prudentia componit perturbationes: Contemplatio pro fine ſuo non habet Pru-
dentiam, ſed econtra Prudentia & compoſitio perturbationum in Sapientiam ut in finem or-
dinatur: eſt enim Prudentia non finis, ſed fructus Sapientiæ; cum econtra Sapientia ſit verè C
finis Prudentiæ,. Ideo inquit Ariſtoteles in ſexto Moralium Nicomachiorum, Prudentiam
Rō ſexta. non imperare ſapientiæ, ſed imperare pro ſapientia, vt miniſter pro Principe ſuo. Sextò col-
ligitur præſtantia contemplationis ex præſtantia facultatis animæ, cui competit: Nam con-
templatio competit inſpectrici Menti, quæ omnium facultatum animæ noſtræ præſtantiſſi-
ma eſt; Ciuilis autem prudentia per Virtutes Morales competit appetitui ſenſuum, per pru-
dentiam, competit intellectui practico, qui intellectu contemplante longè eſt ignobilior.
Rō ſeptima. Septimò vti valemus rationibus ſumptis ex eſſentia & conditionibus utriuſque vitę. Eſſen-
tia contemplationis eſt omne quod uides, & quod non vides; uir enim ſapiens per imitatio-
nem eſt ipſum intelligibile: ideo in tertio de anima mens, cum intellexerit, dicitur omnia fa-
cta: Homo ſapiens eſt uniuerſum per imitationem & modum intelligendi a materie ſecre-
tum; Vir autem Ciuilis & prudens eſt recta ratio Vrbis: vt igitur totum parti, & Orbis præ-
fertur Vrbi: ita Sapientia Prudentiæ. Quod confirmatur per conditiones Vtriuſque habi-
tus. Vſus contemplationis eſt iucundiſsimus; quia ſola voluptas eius eſt ſincera, non mix-
ta cum dolore, ut patet ex decimo Moralium Nicomachiorum, capitulo ſeptimo, eſt purga-
tiſsimus, nam eſt actio animi purgati: eſt ſimpliciſsimus, & maximè a materie ſeiunctus: eſt
ſui gratia tantùm; cum ciuilis uſus ſit gratia alterius, & præſertim ſapientiæ: eſt magis conti- D
nuatus, minusque interciſus, quàm externus uſus prudentiæ, ut patet ex decimo Moralium:
Rō octaua. iure igitur Sapientia dominatur, & regnat. Octauò idipſum ualemus oſtendere perpen-
dendo conditionem eius, cuius utraque uita eſt maximè propria. Homo ut ciuis mundi
eſt contemplator, ut ciuis ſuæ Vrbis eſt agens: at ciuis Mundi pro principe habens Deum,
longè præfertur ciui Vrbis pro principe hominem reſpicienti. Inſuper Adam in ſtatu in-
nocentiæ contemplabatur, poſt peccatum ad actionem conuerſus eſt: ut igitur ſtatus inno-
centiæ præfertur ſtatui peccati, ita ſapientia prudentiæ. Prætetea hæc uita eſt uia ad alteram
uitam; alterius uitæ eſt propria contemplatio, huius uerò potius actio: ut igitur futura ui-
ta præſenti præfertur, ita Sapientia Prudentię. Inſuper conditio eius, cui competit Sapien-
tia, eſt diuina. Nam (ut inquit Ariſtoteles in decimo Moralium Nicomachiorum, capitulo
octauo.) Dij non operantur per moralem uirtutem, ſed per ſapientiam; & in 12. Metaphyſicæ
cont. 39. Optima diſpoſitio, quæ Dijs ſemper competit, eſt contemplatio: conditio autem eius,
cui competit Prudentia & actio, eſt humana: Vt igitur diuina conditio præfertur humanæ,

ita Sa-

ita Sapientia Prudentiæ. Demum conditio contemplantis est conuerti ad interna & ad supera; agentis verò ad externa, & infera: prior autem conditio præstantior est. Ideo Plato in decimo de Rep. volens indicare operationem tendentem ad externa esse viliorem, & faciliorem, dixit; Mundi animam genibus gubernare, & extremis manibus mouere cœlum. Constat itaque firmissimis rationibus Sapientiam Principatum obtinere, maximè fulgere, Mundum regere, prudentiam parere, & longè Ciuili scientiæ præstare: adeò vt non iniutia Veteres sapientes (vt Pythagoras, Anaxagoras, Zenophanes, Parmenides, Plato, Aristoteles, & alii plurimi) quanuis defuncti corpore, animo tamen illustrius viuant, splendidiusque fulgeant quam illi, qui Ciuili prudentia præstiterunt; Mundo enim eminentiorem vtilitatem, Humano generi diuiniorem splendorem, & Patriæ salutarius ornamentum attulerunt. Aristoteles. Plato.

Auctoritates pro Dignitate Contemplationis. Cap. XLVII.

B SI Iudicium est Munus Sapientis, proculdubio Sapientia Princeps & Regina est omnium, cum sapientes omnes ei primas tribuant dignitatis partes. Ac ordiens ab Aristotele, ipse in calce sexti Moralium Nicomachiorum, necnon lib. decimo. cap. septimo. ex instituto hac de re loquens, verbis affirmat, rationeque confirmat, Sapientiam ac contemplationem esse præstantiorem: quod etiam constanter asserit in septimo de Repub. cap. secundo, necnon 14. In proœmio quoque Primæ Philosophię id ipsum affirmat inquiens, solam Sapientiam esse sui gratia; propterea non humanam, sed diuinam possessionem esse, cum humana conditio in multis sit serua: & in 12. Metaphysicæ 39. contemplationem esse dixit affectionem absolutè optimam. Plato quoque proculdubio eiusdem fuit sententię: nam in Philebo dixit, vitam contemplationi dicatam cęterarum omnium diuinissimam esse, & ex sapientia primò & præsertim summum bonum prodire. Pręterea Plato ille fuit, qui censuit prudentiam ex Sapientia manare, sine sapientia leuem & fugacem esse, munere sapientiæ doceri posse; vt alibi cumulatius patefeci: propterea id omne bonum, quod in prudentia reperitur, ex Sapientię fonte manare existimauit. Hoc manifestissimè patefecit in lib. de Regno: dum numerans duo Regna, vnum Iouis, alterum Saturni, Regnum Saturni prętulit Regno Iouis; significans per Regnum Saturni contemplationis Vitam, per Regnum Iouis Vitam actionis, &

C Ciuilem. Et propterea Plotinus omnes, quæ in vniuerso reperiuntur, præstantes operationes, asseruit esse contemplationes; quatenus ex contemplatione, tanquam fructus e sua Planta, prodeunt: & addidit actionem tunc oriri, cum debilitatur contemplatio. Ideo Marsilius Ficinus in primum de Rep. ex sententia Platonis rectè colligit: Quanto oculus præstat manibus, caput pedibus, ratio sensibus, Anima corpori, finis omnibus quæ diriguntur ad finem, status motui, æternitas tempori, tantò contemplatio actioni præstare videtur: & Socrates (referente Stobęo) dixit, Cum sapiens os suum aperuerit tanquam templum, ibi animę pulcherrima simulachra perspiciuntur. Alcinous in lib. de doctrina Platonica, cap. 2. comparans hęc duo vitę genera, ex sententia Platonis contemplationem pręfert; & colligens suam sentētiam inquit. Propterea oportet Philosophum nunquam veritatis indagationem dimittere, sed eam nutrire semper; humanas autem actiones tanquam inferiora quædam nonnunquam attingere. Tyrius Maximus Sermone sexto, cum multa pręclara dixisset in laudem vtriusq; vitę, demum Sapientiā Ciuili prudētiæ præferens ait. Homero visus est Sapiens Vlysses propter longitudinem erroris. Tyrius. Maximus. Homerus.

Qui mores hominum multorum vidit, & Vrbes.

At ea, quæ vidit Vlysses, leuissima fuerunt: Philosophi autem spectaculum, insomnio simile

D est hominis; cuius integro corpore manente, Animus tamen in vniuersam Terram excurrit, ex terra effertur in Cœlum, vniuersum Mare pertransit, vniuersum peruolitat Aerem, Terram ambit cum Sole, cum Luna circunfertur, cęterorum Astrorum iungitur Choro; minimumque abest, quin vnà cum Ioue cuncta gubernet, atque ordinet: O peregrinationem beatam, o spectacula pulchra, o insomnia verissima, &c. Ac demum Proclus, Plotinus, Iamblichus, Syrianus, Ammonius, & alii in hanc venere sententiam; quorum verba longum esset referre, Stoici etiam, quanuis accuratissimam moribus nauauerint operam, veritate tamen coacti id ipsum affirmarunt. Propterea Seneca inter Stoicos non obscurus in proœmio Naturalium quęstionum pręter cętera hęc profert. Quantum inter Philosophiam interest, & cæteras Artes; tantum interesse existimo in ipsa Philosophia inter illam partem, quæ ad homines, & hanc, quæ ad Deos spectat: Altior est hæc & animosior, multum permisit sibi, non fuit oculis contenta; maius esse quiddam suspicata est ac pulchrius, quod extra aspectum Natura posuisset: Denique tantum inter has duas interest, quantum inter Deum & hominem; Altera docet quid in Terris agendum, Altera quid agatur in cęlo: Altera errores discutit, & lumen admouet, quo discernantur ambigua vitę. Demum addit: Et hoc habet homo argumentum diuinitatis suæ, quòd illum diuina delectant, nec ut alienis interest, sed Stoici. Seneca.

R 3 vt suis,

vt suis, &c. Hinc prodiere Stoicorum Paradoxa, solum sapientem diuitem, liberum, Regem, A
Dictatorem; de quibus Cicero 3. de finibus. Et quamuis Cicero primo officiorum elatus au-
Cicero.
ra ambitionis, & flagrans desiderio regnandi, ciuilem vitam contemplationi prætulerit; demum aduersis vndis Reip. iactatus & victus, sententiam mutauit, & Philosophus potius quàm Orator iudicari exoptauit. Theologi quoque idipsum affirmarunt; propterea summum bo-
Theologi.
num in contemplatione collocarunt, actiones autem morales, vias esse asseruerunt ad summum bonum. Et Diuus Thomas secunda secundæ, quæstio. 182. & sæpe alibi primas partes dedit contemplationi. Solus Epicurus inter veteres Philosophos (referente Diogene Laertio in vita eius) Prudentiam contemplationi prætulit: ille enim cum nil supra corpus nouerit, iure optimo erga diuina se cæcum pœnitus manifestans, sola humana magnifecit.

Resolutio difficultatis. Cap. XLVIII.

Lis, quæ versatur inter Viros Ciuiles & Philosophos contemplationi addictos, si suffragiis hominum decernenda esset, proculdubio contemplatio cederet; paucos B
enim asseclas habet: at si recta ratione esset decernenda, secus proculdubio se habere. Hinc euenit, quòd, cum sub bono Geminum contineatur Regnum; vnum Saturni, hoc est contemplationis; alterum Iouis, hoc est Ciuilis imperii: finxit antiquitas Iouem
An pugnantes opiniones conciliari possint.
vsurpasse Regnum Saturni, hoc est sibi subiecisse contemplationem. Verum; quia frequenter accidit, vt, dum viri celebres inter se pugnant, nemo eorum penitus recedat a vero; propterea num veri aliquid sententiæ illæ, quæ inter se pugnare videntur, includant, considerandum & explicandum occurrit. Qua de re tribus censeo vtendum distinctionibus. Prima est:
Prima distinctio.
Dum Sapientia cum Ciuili prudentia comparatur, vel inspicimus necessitatem, vel præstantiam: Si necessitatem, proculdubio Prudentia humanæ conditioni magis est necessaria:
Secunda distinctio.
Si præstantiam, vtendum est secunda distinctione, & dicendum. Aliquid esse melius, contingit dupliciter; vel absolutè, vel alicui definitæ naturæ & conditioni: vt habere quatuor pedes, bonum est equo, at non absolutè: esse philosophum, bonum est homini, at non equo. De Sapientia & Prudentia loquens dico, Sapientiam absolutè semper nobiliorem & præstantiorem esse: Dum verò refertur ad hominem, vtendum est tertia distinctione, & di-
Tertia distinctio.
cendum. Vel hominis vita consideratur vt finis, vel vt via ad futuram vitam, futurumque
Quo intelligi debeat dicta pro omni parte.
Dei intuitum. Dum consideratur vt via, ita homini melior & eligibilior est actio: est enim C
via tutior, homini accommodatior; digniorémque illum reddens summo bono, quo frui debet in futura vita: At dum hæc vita consideratur, non vt via, sed ut finis (quemadmodum eam considerauit Aristoteles) ita sapientia homini etiam hanc vitam viuenti melior & eligibilior est; quoniam hac consideratione actio non ad futurum Dei intuitum, sed ad solam præsentem contemplationem dirigi posset. Ac demum de his perinde se habet, ac si Fructum cum Planta comparemus: Fructus est profectò nobis magis necessarius, & proximè salubrior: Planta tamen semper est eminentior, cum facultate fructum contineat, illumque edat, nisi perperam sit affecta. Dum itaque ostenditur Sapientiam obtinere principatum, id profectò verum est absolutè: dum verò Prudentia præfertur, solùm ostenditur maior necessitas eius; vel quod homini ad futuram vitam properanti sit accommodatior, vtilior, & eligibilior. Et ita Philosophi inter se non pugnant, nec Theologi inter se, neque etiam Theologi cum Philophis; sed rem eandem vario modo considerant, ac ad varia referunt: & constat etiam, quid veri concludant rationes vtriusque partis. Sed iure quærendum est, quæ-
Quæ sit magis propria hominis.
nam earum duarum Virtutum debeat iudicari magis propria hominis, num Prudentia & vita ciuilis, uel potius Sapientia & contemplatio. Hac de re loquitur Aristot. in 10. Moralium Nicomachiorum, & ex eius sententia hac vtendum est distinctione. Esse proprium hominis, intelligi potest dupliciter: primò, considerando hominem, ut contradistinguitur a diuinis, & D
in hominum cœtu collocatur; ita diuinorum propria est Sapientia, hominum Prudentia: secundò absolutè, ac ita Sapientia est eius magis propria; quoniam competit facultati eminentiori eius, per quam in eminentissimo gradu collocatur; a nobiliori autem fit denominatio: & ideo inquit Aristotel. Nam quod cuiusque proprium est Natura, idem & optimum cuiusque est, & iucundissimum: igitur & homini optima ea vita est, quę menti conuenienter tra-
Theologi.
ducitur; siquidem hæc pars homo maximè est, &c. Ex sententia autem Theologorum potius dicendum esset hominem considerari dupliciter; vel ut in uia, ac lege peccati constitutum; vel absolutę, siue in fine postremo, siue in statu innocentiæ extra peccati legem: in prima consideratione eius magis propria est actio, in altera contemplatio. Visio enim Dei merces est, actio verò labor existentium in uinea, quibus dicit Dominus; Venite qui laboratis, & ego reficiam uos. At cum hæc duo uitę genera inter se de dignitate contendant, nitendũ pro facultate nobis est ambas connectere, & vtriusque splendore pro facultate exornari; quoniã vna seiun-

ćta ab

cta ab altera, Platonis instar sola infera quærentis, est clauda, & Polyphemi more vno solo est
A oculo predita, ac vltima perfectione destituta. Ciuilis Prudentia seorsum a Sapientia, est seiuncta a suo fonte, a suis principiis, est fructus a sua planta sectetus: propterea est inconstans, est tenuis, facilè euanescit; nec digna est, vt nomine Philosophię honestetur, cum munus Philophi sit cuncta redigere in sua Principia; sed Prudentia tantum iudiciaria, quæ custos legum a Platone & Aristotele nuncupatur. Ex aduerso non ualet homo legitimè cótemplari, nisi morali virtute sit ornatus; non speculatur rectè animus, nisi perturbationes eius sint compositæ: Ideo scire apud græcos ab ipso stare & requiescere deductum fuit; vt primò Plato, mox Aristoteles in septimo Physicorum affirmauit. Et qui dant operam literis, & sunt serui Vitiorum; non Philosophi euadunt, sed Philologi) vt dicebat Seneca) hoc est contentiosi, sophistæ, & ambitiosi; de quibus dixit Plato, somniare multos, non philosophari. Ardum ambę hę virtutes connectuntur, tunc formant Ianum duplici fronte donatum; formant Platonis Androgyuum omni ex parte quadratū, ex contemplatione vt mare, ciuili prudentia ut fœmina constitunim; oculatissimum formant Argum; Heroicum Herculem partim apud superos, partim apud inferos constitutus: reddunt paruū hominis mundū, similē mundo magno, & Cęlesti; in Cœlo
B enim fulgent præsertim duo Lumina, Sol, & Luna; Sapientia Soli, Luna Ciuili Prudentiæ est similis: vt enim Luna a Sole, ita Prudentia a Sapientia splendorem recipit: ac vt Luna præest nocti, & Sol diei; ita Prudentia præest huic tenebricosę vitę, Sapientia Vitæ diuinæ & absolutè prestanti: Prudentia propinquior est nobis; vt etiam Luna. Ideo iure Prisci Poetæ, qui & Theologi, & Sapientes fuerunt; Palladem cum sapientię, tum belli finxere Deam: vt indicarent vtrunque vitę genus ex eodem principio duci & connecti debere. Demus igitur vnicuique generi vitæ, quod suum est: & dicamus Sapientiam esse diuinam, Prudentiam humanam; Sapientiam honorandam, prudentiam commendandam; Sapientia propriam eminentioris gradus & conditionis hominis, Prudentiam humilioris; Sapientiam præstantiorem absolutè, Prudentiam alicui conditioni; Sapientiam illustriorem eminentioremque, Prudentiam magis necessariam; Sapientiam magis conducere vt bene simus, Prudentiam vt simus & seruemur: Ac demum Sapientiam esse illustrem parentem; Prudentiam Generosam prolem, quibus hominum genus verè redditur nobile, ac vltima perfectione donatur.

Sapientia Soli, Prudentia Lunę similis.

C *Diluuntur nonnulla, quibus ostendebatur, Sapientiam perniciosam & inutilem esse.* Cap. XLIX.

Apparuit resolutio Vniuersę difficultatis, ex qua etiam facilè eliciuntur solutiones aduersarum rationum: Sed quoniam nonnullis rationibus contemplatio vilis, inutilis, & perniciosa indicabatur, & nonnullæ infamiæ notæ ei inurebantur; propterea, quomodo delendæ sint, breuibus est explicandum. Ac primò accipiendum est; quod, dum conditionem & naturam alicuius rei perpendimus, non prauum, sed congruentem ac rectum eius vsum considerare tenemur; rectus enim vsus ei competit ex sui conditione, prauus verò ex deprauatione alterius: Si ex scientia & contemplatione detrimenta prodeunt, dicendum est cum Platone in sexto de Rep. ea ortum ducere ex hominū deprauatione, & prauo vsu; vt etiam cumulatè declarauit Alexander in proœmio Physicorum, necnon Simplicius, & Auerroes: & ideo tunc non Sapientia, sed homo damnandus est. Insuper accipiendum est; vt monet Plato in Epinomide siue appendice Legum, & post Platonem Aristoteles in decimo Moralium Nicomachiorum, cap. septimo. & in proœmio Metaphysicę, non audiendum esse Simonidem præcipientem nos, cum simus mortales
D homines, solùm mortalia & humana debere considerare. Nam putandum est, non inaniter nobis a Deo tributam esse Mentē & facultatē inquirendi diuina, non frustra per naturam nos summopere optare ea cognoscere; Deus enim & natura nil faciunt frustra: & præsertim, quia vnaquæque Dei proles pro facultate tenetur parentem inquirere, ad eum conuerti, ad illum euehi, illum imitari; & propterea tenetur homo continenter meditari eminentiam Dei: at quomodo eam meditabitur, si non cognoscet? quomodo cognoscet, si de mortalibus tantum sit solicitus? Explodatur igitur ea sententia; & per ea, quæ facta sunt, eleuemur ad creatorem, nam cœli enarrant gloriam Dei; caueamus ab erroribus; mittamus ea, quæ curiosos nos potius reddunt quàm sapientes; caueamus ne nimium soliciti simus de illis Arcanis, quæ sibi propria seruauit Deus, & ad absolutam Dei facultatem pertinent, & accuratè indagemus ea, quę per Naturę opera nobis patefacit: non confidamus nimium in nostris viribus, adeò vt ob id superbi euadamus; sed cognoscentes potius nostram imbecillitatem, humiles nos subiiciamus Deo; ac ita ex rectè composita sapientia saluberrimi manabunt fructus. Dicebatur Vitia & imprudentiam esse deteriora ignorantia, ideo Morale

Immensuranda præstantia rerum inspiciēdus est vsus congruens.

Sentētia Simonidis reijcitur.

Diluitur rō prima. virtutem & Prudentiam absolutè esse præstantiorem Sapientia. Soluitur hæc ratio per duo A
fundamenta. Primum est, Vitium respondere ignorantiæ, non quidem negationis, sed pra-
Primū fundamentū. uę dispositionis; hęc autem deterior est vitio, quatenus (vt ostendit Plato in Alcibiade primo, in
Lachete, in Protagora, & alibi) hæc est causa omnium vitiorum: ideo Aristoteles in tertio Mo-
ralium Nicomachiorum, cap. primo inquit, vitiosum omnem esse ignarum. Alterum fun-
damentum est; quòd ea ratio, si quam vim habet, solum ostendit Virtutem Moralem ma-
gis homini esse necessariam, & proximius ei prodesse; ac ita vitium est deterius in parte, vt pro-
ximius destruit id, quod homini est magis necessarium inter homines viuenti, & ideo puni-
tur: at simpliciter & tanquam causa, deterior est ignorantia prauæ dispositionis; ideo imite-
mur medicos, qui causam morbi remouent, & morbum contrario curant. At inquit Sco-
tus 4. senten. distinct. 49. quæstio. 4. Deterius est odisse Deum; si voluntati competere posset
odium Dei, quàm illum non cognoscere, etiam ignorantia praua & infidelitatis: ita quoque
deterius est non amare Deum, quàm non cognoscere: quare virtus absolutè est præstantior.
Soluitur rō Scoti. Respondens dico, ea assumpta non omni ex parte esse vera; nam ignorãtia est deterior, vt cau- B
sa & principium prius, vitium verò formalius & proximius: Quicunque enim odit Deum,
cum odium sit rei malæ, est necesse vt apprehendat Deum tanquam malum; quę deceptio est
origo odii. Similiter qui deum non cognoscit, non potest amare; quare si amat, cognoscit;
& si non amat, non propriè cognoscit: cognitio enim boni, vt bonum est, amorem parit; &
omne vitium ex aliqua iudicii deprauatione oritur. At dicet quis: Nedum ex ignorantia, verum
etiam ex nostra deprauatione prodeunt vitia. Respondeo: deprauatio nostra semper nititur ali-
quo ignorantiæ fundamento, qui malum vt malum, non expetitur: malum enim vt malum, ca-
ret natura, efficiente, & fine; vt dixit Magnus Dionysius in libro de diuinis nominibus. At de
hoc alibi verba feci. Altera ratio satis vrgens, summopereque apparens erat: quia Virtus Mora-
lis reddit nos absolutè probos, Vitium absolutè improbos; non autem id facit Sapiẽtia, & Igno
rantia. Respõdeo, id euenire; quia probitas & improbitas in vsu nostræ libertatis est posita, vsus
eius & probus & improb. ad virtutẽ Moralẽ & vitiũ pertinet; ideo non ob præstantiam, sed ob.
proprietatem probitatis & improbitatis vsus id accidit. His accedit, quod Sapientia & Igno-
rantia sunt tanquam causæ nostræ dispositionis, Virtus autem & Vitium sunt tanquam effecta
Diluitur rō secũda. & proximæ formæ; res autem absolutè nomen recipiunt a forma, non a facultate: non enim
Sol, sed ignis dicitur calidus, quamuis calor eminentiori modo competat Soli. Addo tertio, per
virtutem & vitium denominari probum & improbum absolutè; at non adeò absolutè, vt om- C
nia per virtutem Moralem & vitium dicantur talia (non enim Deus per Moralem virtutem est
Prudentia magis pendet a Sapientia, quã econtra. absolutè bonus, nec separatæ Mentes) sed cum contractione ad homines, asserẽdo reddi homi-
nem probum vel improbum: hoc autem indicat, non absolutam præstantiam Virtutis, sed ma-
iorem necessitatem; & magis esse accommodatam homini, magisque necessariam: at Deus sua
sapientia optimus est; & ideo melius est esse absolutè bonum sapientem, quàm esse virum pro-
bum. Diuo Augustino dicenti, virum bonum non illum esse, qui scit, quod bonum est, sed qui
diligit: Respõdeo, solutionem patere ex dictis; iam enim patefeci, cur per actionem & moralẽ
virtutem homo dicatur absolutè probus, nec ob id eam esse prę̨stantiorem contẽplatione: Ad-
do secundò, per cognitionem veri sortiri hominem eminentiorem denominationem, vt pate
feci: Addo tertiò, id esse verum per relationem ad hominem in statu peccati consideratum. Af-
ferebatur alia ratio, quia sapientia secreta a Morali virtute perniciosa homini videbatur. Prudẽ-
tia enim parit vsum rectum omnium humanorum bonorũ, sine quo nil nobis bonum esse po-
test. Respondeo, vnam pendere ex altera, & vnam sine reliqua imperfectam esse: Prudentia pen
det ex Sapientia, vt ex potiore principio, per quod constituuntur: Sapientia non eget Prudentia,
vt intrinsecus constituatur; sed solum extrinsecus ob nostram imbecillitatem, vt ea rectè vta- D
mur: ideo longè magis Prudentia pendet ex Sapientia, quam vice versa. Sapientia facultate pro
pria parit virtutes Morales: Si eueniat vt connectatur cum vitio, id oritur ex nostra deprauatio-
ne, nec absoluta & vera sapientia ea iudicari debet; nos autem cuncta mensurare tenemur per
ea, quę ex propria conditione & per se illis competunt. Insuper, dum inter se duo genera cõpa-
rantur, tenemur suprema vtriusque generis capita inspicere; prę̨stantia enim mensuratur per
maximum, ad quod genus aliquod extenditur: at inquiunt Academici, & consentiunt Peripate
tici, humanam primam studiorem speculationem purgare animum a vitiis; qui cum purgatus
fuerit, eminentius bonum & verum intuetur, quę postrema, est absolutissima, & vera contem-
platio, quæ vitio iuncta esse non potest. His denique addo, rationem & fundamentum illud so-
lum denotare maiorem necessitatem Prudentiæ, at non absolutam eius præstantiam. Dice-
cebatur insuper, finem Sapientiæ esse verum, Ciuilis scientię bonum. Respondeo; Bonum
duplex, vnũ in contemplatione, alterum in actione positum: Bonum attinens ad contemplatio
Diluitur tertia rō. nem (& est id, quod verum dicitur) prę̨stat bono ad actionem pertinenti; cum illud sit con-
stans & firmum, hoc vero varietati obnoxium: Sic Arist. in 3. de Anima, 34. verum & falsum at-
tinens ad cõtemplationem ait esse eiusdem generis cum bono & malo actionis: ambo. n. bona
sunt;

A sunt: & per hæc diluuntur pertinentia ad tertiam rationem. Ratio quarta per prius dicta solu Diluitur.
ta est. Solùm addo, secreta humanorum Principum ad absolutam eorum facultatem attinen- quarta.
tia, non esse curiosè perquirenda; accuratè tamen perquirenda esse pertinētia ad eorum digni-
tatem & ad ordinem, vt eos honoremus, eorumque mandata seruemus. Vtilitas Sapientiæ est Vtilitas sa
conspicua, & præsertim; quia omne bonum competens Prudentiæ vt a primo fonte a Sapien- pientię.
tia ducitur, cum constans & firma Prudentia ex Sapientia pendeat. Vir sapiens ad tria referri
potest, ad Deum, ad Vrbem suam, & ad Seipsum; si refertur ad Deum, dicitur ei sedere a secre-
tis; si ad Patriam, ei origines Legum patefacit, quas imitari tenetur; si ad Se, sibi pacem & tran
quillitatem parit: ita cunctis est vtilis: de Prudentia solum dicere possumus, quòd magis sit
necessaria. At instabatur quintò; quia prudentia est forma Regia, Reges intus formans, & cæ- Diluitur
teris imperans. Respondeo: Prudentia est quidem forma Regia proxima; at Sapientia est for quinta.
ma prior & potior, ex qua hæc proxima pendet; & cum sit imitatio Dei, dici potest forma di-
uina, Sexta ratio sumebatur ex eo, quòd per Prudentiam & morales virtutes Deo reddimur Diluitur
gratiores, & ab alijs amabiliores. Respondeo, hæc competere Sapientiæ vt potiori principio, sexta.
Prudentiæ verò vt formæ & principio proximiori: at quod est causa causæ, etiam est causa pē-
B dentium ex ea, & modo eminentiore. At addebatur Deum, Intelligentias, & cuncta aliquid
agere. Respondeo, hæc indicare actionem esse non finem principalem, sed fructum quen-
dam ex contemplatione prodeuntem; vt Ars Medica est fructus Philosophiæ: Planta autem,
dum fructum non parit, sterilis dicitur: Si fructus fuerit adæquatus & principalis, absolutè di-
citur sterilis; si autem talis non fuerit, dicitur Planta sterilis in parte: ita intelligentię pro ea
parte essent steriles, nec omni ex parte rectè se haberent, nisi mouerent. Septima ratio erat, Diluitur
quia contemplatio potest cum miseria iungi. Respondeo; Vt verè sapiens, etiam est eminen ratio septi
ti Prudentia prudens, ita miser esse non potest: Verè enim sapiens negligit & despicit ea, quæ ma.
naturæ & fortunæ subijciūtur, sola magnificiēs diuina, propterea per mortalia miser reddi nō
potest: Insuper, id solum ostendit vsum rectum esse officium Prudentiæ; Vera Sapientia nun-
quam obesse potest, sed tantum obest recessus a vero, & diminutio eius. Postrema ratio illa Diluitur
erat; quia propter quod vnumquodque tale est, illud magis est tale: at per Prudentiam cuncta octaua.
redduntur nobis bona. Primò reflecto argumētum: quoniam (vt patuit) id tanquam ex prio-
re causa pendet ex Sapientia, cum Prudentia ab ea ducatur: Demum addo, id solum pateface
re vsum rectum esse munus Prudentiæ, at non præstantiam & essentiam rerum. Quomodo in- Responde
telligi debeant auctoritates ex Aristotele deprōmptæ, ex iam dictis facilè constat. Nam: dū tur ad au
inquit in procemio Moralium Nicomachiorum, considerationem summi boni pertinere ad ctoritates.
C Ciuilem; quia est domina, imperat, terminosque pręscribit: Dico; Est domina, non absolutè, Explicatu.
sed inter eas, quæ ad actionem dirigunt; imperat non pro omnibus (non enim imperat Physi- rō ex pri-
co, vt iudicet cælum moueri) sed pro attinentibus ad actionem; & demum (vt Aristoteles in mo Mora-
calce sexti Moralium Nicomachiorum affirmat) imperat non Sapientiæ, sed pro Sapientia, ut lium.
minister pro Domino suo. Addebatur; quòd Heremita, & homo contemplationi addictus,
fugiens cœtus hominum, vel Deus vel bestia est; non Deus, igitur bestia. Respondeo: Homo Ex primo
in solitudine viuens, si vitam ducit sensuum, & corpori indulget, bestia est; Si congruenter spe de Rep.
culatur, est Deus per imitationem (ut homini licet) cuius otium eminenter includit omne ne
gocium. His accedit, quòd verè Sapiens non deserit patriam suam, nisi cogatur. Plato quoque Plato.
eiusdem fuit opinionis: Nam ex eius sentētia; si homo versatur in consideratione formarum,
quæ in materie refulgent, nec veræ formę sunt non dicitur sapiens, immo cū non sciat, putat se
scire: si autem eleuatur ad ideas, verè sapit; & ea sapientia optimam ei prębet constitutionem;
& optimos parit mores, qui sunt fructus eius, Ideo in libro de Philosophia præcepit, philoso-
D phum non in sola contemplatione versari, sed etiam debere conuerti ad sui suorumque emen
dationem, ne Planta sit sterilis: ita Plantam cum fructu sæpe prætulit plantę sine fructu. Con-
templator superbus apparet; At ea est elatio animi diuina, qua negliguntur mortalia; est ma-
gnanimitas Heroica, non autem Superbia vitiosa. Contemplatio videbatur inutilis: At inuti-
lis est apparens Sapientia, non uera; inutilis est pro rebus minoris precij, utilis pro illis quæ præ
stantiora sunt; inutilis est (vt inquit Plato in sexto de Rep.) quia populi ei non obtemperant,
ut inutilis est Medicus laboranti ei non obtemperanti. Propterea rectè Simplicius in Epicte- Simplici⁹.
tum dixit, philosophum esse formatorem hominum, proborum Ciuium opificem, commu-
nem omnium patrem, & uerè Patrem Patrię, Magistrum, emendatorem, & consultorem.
His, quæ in eius ignominiā & dedecus a nōnullis dicuntur, nō respōdet Vir sapiens: tum quia Sapiens
iniustum dedecus, inferentis est, nō eius in quem infertur: tum quia inanem gloriam negligit, non respō
seriā quęrit: tum quia qui id dicūt, verè se non Ciuiles patefaciunt, alioqnin suo parenti non es- det conui-
sent infesti; Viri.n. Ciuiles sapiētiā vt parētē venerantur, & sapiētia virū verè Ciuilē ut dulcissi- tijs.
mā prolē dulcissimè amplectit ac diligit; Illi igit iure egēt helleboro; quo purgati, viri Ciuiles
euadēt, & sapiētiā magnificiēt. Et si sapientes Gigantib. essent similes, qūo omne bonū in cęlo
dicerent collocatum; & solum Deum quærerent, colerent, ac magnificerent? At de his satis.

De

De Arte, Quotupliciter accipitur, & Quid sit. Cap. L.

Ars orta ante părentem suum.

QVemadmodum Ars dignitate & præstantia postrema est omnium habituum mētis, ita necessitate est prima, & primò inuenta ac formata fuit; vt in procemio Metaphysicæ docet Philosophus. De ea, quamuis præter opinionē, verè tamen id enunciare valemus, quòd filia ante matrem nata sit; Artes enim cum sint filiæ scientiarum, ante scientias inuentæ & formatæ fuerunt. Et id contingere potuit; quoniam Artes re uera sunt filiæ scientiarum, dum considerantur vt perfectæ, ac omnibus numeris absolutæ: illæ autem, quæ contemplationi præcesserunt, rudes, inchoatæ, & obscuræ fuerunt; quæ mox per contemplationem vltima perfectione fuerunt donatæ: & hoc de Artibus magis necessarijs præsertim intelligi debet. Nominis Artis quatuor sunt significationes. Vsurpatur nonnunquam Ars pro ea, quæ eminenter includit vniuersam Artis perfectionem; quam eminentiam vt in duce consideramus in Deo, vt in famula consideramus in Natura: De ea Dei loquitur Plato in x. de Legibus; dum differens contra Empedoclem, Democritum, & veteres philosophos, putātes cuncta cæco quodam casu fuisse constituta, ait; Vniuersum, & quæ in eo sunt, diuina Arte fuisse cōstructum. De altera ad Naturam pertinente loquimur, dum dicimus Naturam esse Artificiosam, & mira Arte res gignere ac formare. Vsurpatur secundò nomen Artis pro imagine & vmbra eius refulgente in iumentis & feris: de qua dicimus Araneum ostendisse homini Artē conficiēdi telas, Apem formandi domicilia, Piscem natandi, ac ita de cæteris. Tertiò vsurpatur latè, & extenditur ad omnem habitum mentis; quatenus per illum, vt contradistinguitur a natura, aliquid agimus: Ita Prudētia est ars rectè componendi humanas actiones, Scientia est Ars inspiciendi veritatem: In hac significatione Metaphysica dicitur ars artium, & scientia scientiarum; in eadē Geometria & Arithmetica artes ingenuæ & liberales nuncupātur. Vsurpatur quartò & postremò Ars propriè pro uera forma Artis, contradistincta a cæteris habitib. mentis; quatenus cæteri habitus sunt rectæ rationes sciendi vel agendi, Ars autem est recta ratio efficiēdi: in qua postrema significatione institutum meum est de ea uerba facere. A definitione autem ordines, definitur Ars a nōnullis, quòd sit collectio multorum Theorematum, communiumque præceptorum verorum, vtilium ac sibi consentientium, ad vnū eundemque finem tendentium. Fero similem definitionem dedit Lucianus inquiens, Artem esse collectionem multarum apprehensionum, quę exercentur pro fine aliquo vtili nostræ vitæ. At per huiusmodi definitiones nec proprium genus, quod habitus est, nec propriç differentiæ rectè explicantur: immo definitio primò relata modo aliquo etiam competit prudentiæ, ut consideranti redditur notum. Aristoteles in sexto Moralium Nicomachiorum, cap. 4. Artem definiens inquit, eam esse Habitum Mentis cum recta ratione, ad efficiendum idoneum, in eo occupatum quod aliter se habere potest; quæ definitio rectius per propria & interna principia, quid Ars sit, patefacit: desunt tamen externæ causæ, quas si addere capimus, dicere ualemus; Ars est habitus Mentis rectæ rationi iunctus, ad efficiendum idoneus, in eo occupatus quod secus se habere potest, experientia & ratione comparatus, vt humanæ imbecillitati succurramus. Ex hac definitione omne genus causæ elucescit. Et quia causarum Artis nonnullæ sunt conspicuæ, aliç obscurç, prætermissis conspicuis, de obscurioribus verba faciam, B C

Quatuor Artis significationes. Prima. Ars Dei eminens. Ars Naturæ. Secunda. Imago artis. Tertia. Ars latè pro habitu mentis. Quarta propriè sumpta ars. Definitio artis. Lucianus. Arist. Integra definitio.

Quid sit Recta Ratio Artis, & an sit Primum Efficiendi Principium. Cap. LI.

D

Rō recta trib. competit. Cur dr recta ratio. Plato.

QVoniam Ars est recta Ratio, siue habitus cum recta ratione coniunctus; propterea, quid sit ea recta rō, cōsiderandū occurrit. Pro cuius explicatione considerandū, Rationem rectam considerari primò in mente, secundò in habitu, tertiò in opere artificioso ex habitu prodeunte. Competit Ratio recta Menti, vt Principio; Habitui Artis, vt formæ ex Principio pendenti; operi demum Artificioso, vt rei effectæ & vmbrę. Recta ratio, quę est essentia habitus Artis, non est ratiocinatio; non enim Artifex semper cum ratiocinatione operatur, ut asserit Arist. in 2. Physicorum, cum tamen semper operetur recta ratione: Sed ea recta ratio est originalis forma rei efficiendæ mente concepta, cum notitia omnium cōspirantium ad eius expressionem in externa materie. Quæ forma nuncupatur recta Ratio; nedum, quia recta mentis ratione effingitur; verùm insuper, quia prædita est congruentia rationes partium omnium cum inter se, tum per relationem ad proprium finem Artis: & cum ita se habeat, per attinentia ad eam valemus rationem & causam reddere omnium, quæ Arte efficiuntur. Ideo Plato in libro de Regno dixit, omne Artificiosum esse mensuræ particeps; & in Gorgia asseruit: Quod caret ratione, non est Ars; omnis enim Ars cum ratione est: Et Arist. in

pro œmio

Procemio Metaphysicæ affirmauit, Artificem & propter quid & causam cognoscere. Hæc re-
A cta Ratio Artis, quæ est habitus Mentis, est Idea, exẽplar, & forma rei efficiẽdæ, mente cõcepta
Propterea Arist. in 7. Metaphysicæ, cõt. 30. & in 12. Metaphysicę 24. inquit, Artẽ esse formã, &
Artẽ medẽdi esse modo aliquo sanitatẽ; nã est sanitas in esse cognito, & per modũ causæ: ac ob
id 12. Metaphysicę, cont. 18. dixit etiam Artificiosa a simili fieri. Hęc forma & habitus artis,
vt in anima rationis compote consideratur, etiam a Platone recta ratio diceretur, at non idea; Recta ratio & forma & efficiens est.
nam Ideam indiuidue in sola Mente considerauit, quam distinctionem non fecit Arist. Hæc
recta Artis ratio; dum refertur ad partem animæ, in qua est; dicitur forma, ad cuius imitationẽ
extrinsecus alia producitur: at dum refertur ad rem efficiendam: modusque consideratur, quo
ad rei artificiosæ effectionem concurrit; redigitur ad causam efficientem: est enim ea recta ra
tio & directio, per quam efficiens operatur. Et de hac se habet perinde ac de Idea: nam Idea
in se & in Mente considerata, forma est; relata vero ad ea, quæ ab opifice per ideam efficiun-
tur, ad causam efficientem tanquam recta eius ratio pertinet. Propterea Idea ab Academicis, Idea ad quod genus causæ redigatur.
dum consideratur vt causa; redigitur; non ad concausas, quæ sunt forma & materies; sed ad
causas, quæ sunt efficiens & finis: mediat enim inter efficientem & finem; cum sit recta ratio,
per quam efficiens attingit finem. Rectè igitur Academici ideas numerant, non inter con-
causas, sed inter causas; & perperam multi Aristotelis expositores ad solam formam redigunt An Ars sit primũ efficiens.
B ideam, cum potius redigatur per modum producẽdi rem effectam ad causam efficientem. At
cum ea recta ratio constituens Artem redigatur ad efficientem causam, quæritur; an sit effi- Solutio.
ciens primum operis, vel potius secundum; & modo aliquo instrumentum. Cui difficultati
respondendum censeo, Artem absolutè, minimè esse primum principium efficiendi; aliqua
tamen consideratione & limitatione esse primum. Ars non potest absolutè esse primum prin
cipium; tum quia est habitus, qualitas, & accidens, quod sequitur substantiam; tum insuper,
quia necessariò præsupponit naturam, & ab ea pendet: præsupponit inquã naturã, & in recipiẽ
te, & in efficiẽte: In efficiẽte exposcit Mentẽ Artificis, quæ late dicitur Natura, & absolutè est
principium efficiendi, cum Ars ei solùm tradat regulas & modum: In recipiente & externa
materie eam exposcit; quia recipiens est corpus physicum, in quo sæpe producitur forma arti-
ficiosa munere formæ & Naturæ recipientis: Veluti Ars Medendi in Medico non est primũ,
sed secundum principium curandi; in laborante etiam primum principium non est Pharma-
cum, sed Natura laborantis, vt ait Galenus. Hinc sanitas existens in laborante, & virtus eius ef-
ficit sanitatem; non enim datur viuens adeò laborans, vt nil sanitatis includat; malum enim nõ
reperitur in vniuerso, nisi munere boni, quod in eo seruatur, in quo inest malum: ita agricultu
C ra non est prima causa messium & arborum. Aliqua tamen consideratione Ars dicitur prin- Quo Ars possit dici Principiũ primum.
cipium primum, quatenus refertur ad opus consideratum cum hac reduplicatione (vt Artifi-
ciosum) sanitatis enim vt arte recuperatæ primum principium est Ars medẽdi: Hac considera-
tione Philosophus in secundo Physicorum 38. dixit Artem ædificandi esse causam summam
ædificij. Requiritur itaque Ars, quæ est recta ratio, in artifice; non ut ei tradat principium pri-
mum operandi, id enim habet per naturam; sed ne temere, fortuito, & perperam operetur;
quæ ratio cum sit recta, non potest esse principium erroris: ideo nullus Artifex errat vt Arti-
fex, sed tantùm ut ignarus artis, uel arte malè vtens,

Quid sit Effectio, & Actio. *Cap. LII.*

ARs, & Prudentia per varia principia mirum in modum iuncta & complicata sunt:
ambo enim hi habitus ad operam dirigunt; ambo pertinent ad eam mentis partem,
quæ opinatrix & ratiocinatrix dicitur; ambo per materiem sunt inconstantes & va-
D rij; ambo ratione sui sunt ratio recta: differunt tamen, quia Prudentia dicitur recta
ratio actionis, Ars vero effectionis: & ideo, quid sit effectio, & quid actio, accurratè conside- Actio dupliciter vsurpatur.
randum occurrit. Quia de re vt lucide loquar, dico actionem dupliciter vsurpari; cum latè, tum
propriè. Si late vsurpatur, frequenter cum effectione confunditur. Quòd si etiam accipitur,
vt ab effectione distinguitur, id quoque duobus modis fieri potest. Vel communius, & tunc
vnica differentia distinguitur ab effectione, & ea sumitur a fine: & est, quod post effectionem
remanet opus aliquod effectum, quod sit finis eius; vt post ædificationem domus, & ex effe-
ctione statuarij consurgit statua: post actionem verò non remanet opus aliquod actione elabo
ratum, quod sit finis actionis, & si remanet, id est ex euentu, nec est finis actionis: ueluti si post
actionem viri Magnanimi supersunt erecta mœnia, constructa templa, & similia, id ex euentu
est; non enim est necesse vt remaneant, nec finis sunt magnificæ actionis; sed finis est id hone-
stum, quod in actione includitur. Hanc differentiam sæpe assignauit Aristoteles, vt in primo
de Rep. cap. 3. in calce primi lib. Magnorum Moralium, sub initio primi Moralium Nicoma-
chiorum, præsertim tamen id fecit in sexto lib. cap. 5. inquiens; Effectionis aliud quam effectio
finis

finis est, actionis verò nequaquam: vel (vt in alijs codicibus legitur) actionis verò non semper. Et ait (non semper) quia, ut dixi, si remanet peractum aliquid, id est ex euentu, neque A

Alexāder.

est finis. Eandem differentiam approbauit Alexander in sexto Metaphysicæ exponens cont. secundum, & vndecimo libro Metaphysicæ, commento. 25. Hac sola differentia interpretes actionem secernunt ab effectione. Verum, dum id faciunt, in plures labuntur difficultates. Ita enim si quis Lyram pulsat, si canit vel saltat, agere dicetur; cum tamen hæ non ad Prudentiam pertineant, sed potius ad Artem. Quæ si nonnunquam nuncupatur actiones, (vt ab Aristotele in calce primi Magnorum Moralium pulsatio Lyræ nuncupatur actio, similiter ab Alexandro in sexto Metaphysicæ saltans dicitur agere) putandum est tunc actionem vsurpari latè: Nam si propriè vsurpatur, præter relatam, duæ aliæ sunt addendæ differentiæ. Quarum vna sumitur ex principio; nam principium actionis est præelectio ad appetitum mentis pertinens, effectionis autem principium absolutè dicitur esse intellectus & vis imaginandi. Differentiam hanc dedit Aristoteles in principio sexti Metaph. inquiens. Effectionum in efficiente principium esse, aut intellectum, aut Artem, aut facultatem quandam; actionum verò in agēre præelectionem, idem enim agibile & præeligibile est. Eandem differentiam confirmauit in secundo Phy. cont. 58. & 59. inquiens, soli homini competere actionem, non iumentis & feris, quo- B

Aliæ differentiæ secernentes effectionē a propria actione.

Secunda.

Tertia.

niam eis non competit præelectio. Altera differentia sumitur ex modo operandi siue ex connexis cum eo: actio enim fit cum aliqua animi perturbatione, & intrinsecus præsertim absoluitur; effectio nec cum perturbatione nectitur, & extrinsecus perficitur. Hanc differentiam patefecit Aristoteles in 3. Moralium Nicomachiorum, cap. 1. inquiens; actiones hominis tum ab ira, tum a cupiditate ortum ducere. Constat itaque ad actionem propriè sumptam tria requiri, & tribus differentijs eam ab effectione distingui: & dum dicimus prudentiam esse rectam rationem actionis, vsurpatur tunc actio propriè. Distinctionem actionis ab effectione etiam nouit Plato, eamque protulit in Charmide ex sententia Hesiodi, sed secus ac id fecerit Aristoteles: at ego nunc Aristotelem sequor, præsertim cum hæc sit lis de sola voce. Ex his elicio definitiones cum propriè sumptæ actionis, tum effectionis: Actio est operatio humanæ libertatis, quæ versatur in attinentibus ad hominum mores, ex ratione & præelectione prodiens gratia eius boni, quod in operatione includitur. Hæc propriè sumpta actio; primò consideratur in ratione, vt dirigente; secundò in præelectione, vt exequente; tertiò in appetitu sensuum, vt obtemperante; demum in alijs, quæ nostræ facultati subijciuntur. Scio actionem ab alijs secus definiri, mihi tamen data definitio satisfacit. Effectio etiam & latius, & pressius vsurpatur. Dum propriè accipitur, pro ea nempe, quæ ad proprias Artes pertinet ita (vt censeo) est definienda. Effectio est operatio ab intellectu arte directo per Phantasiam & vim mouendi, in externam C prodiens materiem, gratia eius operis quod elaboratum remanet. At oritur dubitatio, quia dictum est artem esse rectam efficiendi rationem; & inquit Aristoteles in sexto Moralium Nicomachiorum, cap. v. hanc definitionem conuerti cum arte, & nullam actionem esse effectionem; nec effectionem vllam esse actionem: at Si hoc uerum est; tunc habitus canendi, saltandi, pulsandi Lyram, non poterit esse ars: non enim ex eis prodeunt effectiones, cum opus non remaneat ab eis elaboratum, nec videntur ad alium habitum posse redigi. Confirmatur dubitatio, quia Auerroes in secundò Physicorum cōt. 3. duplex ponit genus artis; vnum, ex quo prodeunt res effectæ, ut Statuaria; alterum, ex quo solùm prodeunt actiones, vt Ars saltandi, canendi, & similes: ac ita definitio artis non conuertetur cum arte, non enim omnis ars erit recta ratio effectibilium. Nec approbanda videtur sententia Eustratij in sexto Moralium Nicomachiorum dicentis, artium quasdam esse efficientes, alias agentes: nam si sunt agentes, nō sunt artes, cum eis non competat definitio artis. Propterea dicamus actum pulsandi Lyram, canendi, saltandi, esse actionem latè sumptam, non propriè; cum non ei competant postremæ differentiæ D actionis: Insuper addendum est; habitum pulsandi Lyram, saltandi, & canendi, artem esse, ac ei competere definitionem artis. Et pro notitia considerandum, in arte duo inueniri; officium, & finem: Officium Medici est, ea omnia facere, quæ sanitati cōducunt; Finis est sanitas. Officium Medici non est fortunæ manibus collocatum, sed finis adeptio: Opus peractum, quod post effectionem remanet, non consideratur in officio artis, sed in fine. Quod si consideramus, semper inueniemus post effectionem artis remanere opus effectum. Nam loquendo de actu pulsandi Lyram & canendi, proculdubio ad Musicam pertinet, cuius finis est congruens animi compositio & expurgatio eius a perturbationibus, siue earum moderatio (vt nos docet Philosophus in octauo de Rep. cap. 7.) ars autem saltandi, cum in parte iuncta sit cum Musica, præsertim tamen pertinet ad Gymnasticam; cuius finis est robur, sanitas, & congruens corporis constitutio. Ratione igitur finis hæ sunt effectiones, & earum principium est ars: de propriè sumpta actione secus se habet; nam finis eius est id bonum, quod in actione includitur. Hanc distinctionem cum interpretes non considerent, difficultatem hanc implicant, nec resoluere valent. Ex his constat primò, perperam Latinos interpretes actionum diuidere in immanentem & transeuntem, omnis enim actio, vt actio est, immanens dicitur: & Arist. 9. Metaphysicæ cont. 16.

Definitio actionis.

Actio in 4. consideratur.

Definitio propria effectionis.

Dubitatio.

Eustrati°.

Propria solutio.

Aliud est finis, aliud officium. Artis.

non

A non actionem, sed operationem, quæ genus est, ea diuisione diuisit. Effectio potest esse & transiens, & immanens; propriè tamen est transiens, dum consideratur vt derelinquens opus effectum; quòd si nunquam sit immanens, id contingit ex euentu; vt, dum Medicus se curat, vel arte Gymnastica suum corpus exercet. Constat insuper, quid sit dicendum de nonnullis; de quibus est dubium, an sint actiones, vel ne; vt de actu videndi, audiendi, contemplandi, & similibus: nam hæ sunt actiones in prima significatione, & latè sumptæ, non autem propriæ. Tertiò ex his colligitur, frequenter actionem cum effectione connecti; & ob vnum esse actionem, ob aliud effectionem: veluti, si Medicus lucri uel odij gratia, venenis accuratè permixtis, laborantem necat; vt præelegit tale scelus patrare, actio est, & finis eius est positus in eo apparente bono, quod in tali præelectione reperitur; vt verò rectè miscet venena, effectio est: ideo ob vitiosam actionem dicitur vir prauus pœna dignus, ob Artificiosam verò & rectè elaboratam permixtionem dicitur Peritus Artifex, & commendatur: & dum ea duo connectũtur, ratio actionis prior est ratione effectionis; nam præelectio, ac rectus siue deprauans vsus, necessariò præcurrit; vsus autem est munus actionis. Oritur dubitatio de Logicis, Philosophis, Medicis, & Metaphysicis; dum publicè docendo suam scientiam profitentur, num dicantur agere, vel potius efficere. Pro solutione accipio sententiam Aristotelis in 8. de Rep. cap. 2. dicentis: Scientiis qui-
B busdam liberalibus operam quodam tenus nauare, non est illiberale; sed qui hoc facit aliorum causa, is sæpe mercenaria seruilique opera fungi videri potest, &c. Indicat his uerbis Philosophus, vsum eiusdem disciplinę ob varietatem finis sortiri nomina varia. Et pro exactiore explicatione considerandum est, quòd dantur nonnullæ, quæ absolutè & propriè sunt actiones, alię, quę uerè sunt effectiones; nonnullæ verò similitudine quadam modò actiones, modò effectiones dici possunt. Et loquens de eo, qui publicè legens profitetur scientiam aliquam, assero illũ posse tripliciter considerari; primò, ut id officium liberè præeligentem, secundò, ut alium docentem; tertiò, ut contemplantem attinentia ad disciplinam, quam profitetur. Per primam considerationem dicitur agere: nam id officium præelegit vt utile, uel honestum, uel delectabile; & ea præelectio commendatur, vel damnatur, & ratione varietatis finis dic potest honesta vel sordida. At si secundò consideratur, non præelectio eius generis vitæ, sed absolutè officium docendi, vt pro fine habet alium instituere; ita est effectio quædam ingenua, & remanet opus effectum; auditor scilicet, qui eruditus ex non erudito factus est: nam officium illud docendi est vsus scientiæ; quem considerantes dicimus, nonnullos habere rectam docendi artem, alios ea
C carere; ideo dixit Aristoteles in procemio Metaphysicæ, Signum scientis est posse docere: rectè autem docemus per duo simul iuncta, per Logicam vel natura uel studio nobis competentem, & per habitum proprium scientiæ quam docemus. Ita Logica primò reddit nos discipulos rectè disciplinabiles, mox reddit nos magistros: & propterea rectius ad artẽ, quàm ad Scientiam redigitur; nam finis eius est instrumentum, quod arte logica elaboratum remanet. Eos tamen summopere decipi censeo; qui, cum fateantur Logicam docentem regulas formandi instrumenta esse artem, inquiunt eam iunctam scientiis reddi scientiam, cum vtatur Principiis proprijs scientiarum. Hoc alienissimum a vero iudico: Logica enim quouis modo considerata semper seruat conditionem suam; alioquin perinde se haberet, ac si diceremus, instrumenta naturæ iuncta operi esse naturam. Et pręsertim, quia Logica iuncta sciẽtiæ est Pædia quædam; at Pædia ab Aristotele ponitur distincta a scientia, cui iungitur, & cuius est Pędia, ut patuit. Sed de hoc obiter. At si tertiò considerantur docentes, ut considerantes attinentia ad disciplinam suam; ita ratione varietatis disciplinæ, & inspectores, & effectores, & practici nuncupantur. Verùm pulchra occurrit dubitatio, quomodo actio possit dici finis agentis; cum actio sit motus quidam, & omnis motus sit actus imperfectus tendens ad aliud. Confirmatur; quia Aristoteles in principio primi Moralium Nicomachiorum inquit, omnem actionem esse gratia boni, &
D gratia alterius: id autem, quod est gratia alterius, non est finis. Cui difficultati respondens dico, actionem moralẽ dupliciter considerari posse. Primò intrinsecus & ratione eius honesti, quod in præelectione includitur; ac ita non via sed terminus, non imperfectus, sed perfectus actus est. Secundò consideratur extrinsecus, vt via, & per multa conspirantia ad absolutionem actionis; ac ita hęc omnia sunt gratia eius boni, quod in actione includitur; & id particulare bonum est gratia summi boni, & vltimi finis hominis. Demum quęritur, quidnam absolutè debeat censeri præstantius, num Actio, vel Effectio? Breuibus dico, actionem esse pręferendam: tum, quia actio in bonam & prauam secatur; non ita effectio, sed in utilem & non vtilem: tum, quia actio ad libertatem nostram propriè pertinet, non ita effectio: tum demum, quia in actione collocatum est summum bonum, non in effectione.

Perperam actio immanẽtem & trãseuntem diuiditur.

An uisio sit actio.

Tertium quod colligitur.

Dubitatio de publicè Legentibus.

Primum quod accipitur.

Alterũ qđ est cõsiderandum.

Publicè Legens tripliciter cõsideratur.

Per duo rectè docemus.

Logica quouis modo considerata sẽper ẽ Ars.

Dubitatio quõ actio dici possit finis.

Solutio.

Actio effectioni præfertur.

Explicatio

Explicatio cæterarum Causarum Artis. Cap. LIII.

Materies Artis duplex.

CVm hactenus patuerit forma Artis, quæ erat Habitus efficiendi recta ratione; facile modò est cæteras causas explicare. Materies Artis duplex esse potest: Vna, in qua recipitur habitus Artis; & huiusmodi est homo, partim per Mentem, partim per Memoriam & Phantasiam; at quia præsertim pertinet ad Mentem, ideo in definitione de ea facta est mentio: Altera est materies, circa quam extrinsecus versatur; & hæc est res permutationi, ortui, & interitui obnoxia; quæ uel sola Arte, uel Arte simul & Natura effici potest; vt paret exemplo sanitatis, & declaratur ab Aristotele 7. Metaphysicæ, 29. & 30. Causa efficiens varia consideratione multiplex esse potest. Plato Dialogo 11. de Legibus a tribus Dijs prodire Artes affirmat; Vulcano scilicet, Pallade, & Marte. Hæc est ea Deorum trinitas, quæ Ioui semper assistit: nam Pallas Sapientiam denotat, cui subest recta ratio; a qua prodit ordo, qui in omni Arte summopere fulget: Vulcanus Igneum spiritum denotat, a quo manat efficax progressio, exactaque operis absolutio: Mars facultatem significat & uires, ex quibus munitissima prodit operis constructio: Pallas est Dux, Mars est Artifex, Vulcanus Minister. In libro autem de Regno inquit, a Prometheo tributum fuisse ignem, a Vulcano verò, eiusque consorte Artes: indicans a Cœlo, cum extrinsecus per lumen & motum, tum intrinsecus per ideas & rationes, manare uim Principem pro Artium constitutione; a Terrenis verò manare materiem, & proxima earum principia. At Academicorum Metaphoris derelictis, Principia propria & proxima quærentes, audiamus Auerroem: qui disputatione tertia contra Algazelem, dubio 18. inquit, multas Artes ex multorum hominum sententia non acquiri humana comprehensione, sed tradi a Dæmonibus; vel (vt inquiunt alij) ab Angelis, hoc est Prophetis; ideo inquiunt eas Artes esse maximum testimonium Prophetiæ: Verùm Auerroes hanc sententiam non approbat. Quæ etiam si in parte esset approbanda, ut re uera approbandi sunt Dæmones, Angeli, Prophetæ, & supernæ reuelationes; ad rem tamen non facit: quoniam ea est manifestatio externa, uel superna reuelatio; nos autem principia quærimus proxima, per se, & propria hominis. Propterea dico, Artes ab humana indigentia sumpsisse occasionem; sunt enim Artes omnes medelæ humanæ indigentiæ, ut in procemio Metaphysicæ patefecit Aristoteles, & Plato in lib. de Regno affirmauit. Proxima & magis propria principia, per quæ inueniuntur & formantur, sunt Ratio & Experientia, ut nouit etiam Galenus in expositione primi Aphorismi; quæ experientia quomodo pariat Artem, patefecit Aristoteles in calce secundi Posteriorum, & in procemio Metaphysicæ. Id, per quod in nobis firmatur habitus Artis, est exercitatio: ædificantes enim & exercentes palæstram, euadimus ædificatores & palæstrici: Iumenta & feræ nos etiam excitarunt ad inuentionem alicuius Artis, cum in eis refulgeant imagines quarundam artium. Artes sunt profectò humanum inuentum, attamen includunt aliquid naturale: ex conditione enim indigentiæ, reique efficiendæ tanquam finis, depromitur recta ratio artis, non secus ac ex natura rei desumitur recta ratio nominis eius: Sic ex operis conficiendi conditione exposcit serra, ut sit ferrea, & dentes habeat; Gladius, ut sit acutus; ac ita de cæteris: qua de re cum Plato & Aristoteles dissentire uideantur, re uera tamen non dissentiunt. Sed de hoc alibi. Colligens itaque dico, ex Deo & Natura pendere vires; ab Humana Necessitate offerri occasionem inueniendi artes; Rationem & Experientiam esse proxima principia, per quæ formantur: Exercitationem esse eam, per quam in nobis habitus firmantur: Demum ex conditione Finis & rei efficiendæ elicitur id rectum, quod arti congruit: pro quarum artium inuentione excitare etiam nos ualent Iumenta & Feræ, cum in eis refulgeat Ars Dei & Naturæ, De fine autem Artium loquens, expeditè dico, finem earum esse duplicem; unum productionis operis, & est forma rei Arte elaboratæ; alterum operis iam producti, & est utilitas ea, quam tale opus præbet: Quę utilitas duplex esse potest; uel enim per naturam, & uerè sunt utiles; uel tantùm apparent ob deprauatam hominis constitutionem, Inde prodeunt duo genera artium: quorum unum est naturę consentaneum, & est illud, quod ueras prębet utilitates; ut Ars medendi, ędificandi, & similes: alterum est redundans, & minus dignum nomine Artis; quemadmodum ars exornandi mulieres, artes Ludicrę, & similes: ut enim se habet de fine, ita censendum est se habere de ordinatis in eum.

Causa efficiens Artis. Plato. Pallas. Vulcanus. Mars. Auerroes. Artes vnde manarunt. Finis Artis duplex.

A

An Artifex vtatur Consultatione & Praelectione, & num cum Arte sit complicata Fortuna. Cap. LIIII.

PVlchra est dubitatio de Consultatione, Prælectione, & Fortuna, quomodo ad artem se habeant; nam de his omnibus Aristoteles secum pugnare, & sibi minimè constare videtur. De Consultatione primò Aristoteles in secundo Physicorum, cont. 86. negat artem vti consultatione, inquiens: Absurdum autem est non opinari agere propter finem, nisi videant mouentem vti consultatione; & tamen Ars consultatione non vtitur, &c. Hoc patet experientiâ: non enim scribens, vel Lyram pulsans, ratiocinatur & consultat, quæ litera & quomodo sit formanda, & quæ post quam pulsanda sit chorda; sed habitu artis sine consultatione & meditatione operatur. Ex aduerso, ipsemet Aristoteles in tertio Moralium Nicomachiorum, cap. 3. asserit artem consilio vti; inquit enim artem Medendi, Quærendæ pecuniæ, Naualem, & similes, consultatione egere, eaque vti: Idipsum affirmauit etiam Plato in Alcibiade primo de Gubernatore nauis. Similiter dubitatio est de prælectione: Dictū est in præcedentibus, prælectionem esse principium actionis, non autem effectionis; quod etiā asseritur ab Aristotele sub initio sexti Metaphysicæ. Ex aduerso: si consultatio locum habet in arte (vt asseritur in tertio Moralium Nicomachiorum loco nuper relato) & consultationis terminus est prælectio, videtur necessarium etiam in artibus locum habere prælectionem. Demum de Fortuna Aristoteles sibi constare non videtur. Inquit in secundo physicorum, cont. 57. & 58. Fortunam eis competere, quibus competit actio, & in rebus agendis versari: signum est, quoniam videtur vel idem esse cum fęlicitate prospera fortuna, vel propè, fęlicitas autem actio quædam est, nam est bona actio, &c. Ex aduerso in sexto Moralium Nicomachiorum, cap. 4. ait: Quoniam autem effectio & actio inter se differunt, necesse est artem effectionis esse, non actionis; in eisdemque rebus quodam modo Ars & Fortuna versantur, quemadmodum & ait Agatho.

Quòd Ars non utatur cōsultatione. *Quòd Ars utatur consultatione.* (B) *An Ars vtatur prælectione.* *An in Arte locum habeat fortuna.* *Aristoteles uidetur secū pugnare.*

C

Fortuna ut Artem, sic & Ars Fortunam amat.

Conspicua est pugna inter sententias Aristotelis, cum in 2. Physicorum fortunam redigat ad actionem, in sexto Moralium ad effectionem contradistinctam ab actione. Galenus quoque in libro quinto de Locis affectis, necnon in libro de Præcognitione, cap. 12. Fortunam cum arte permiscet, & Medicum asserit debere esse fortunatum. His difficultatibus respondens, de prima & secunda, hoc est de prælectione & consultatione, quæ coniunctæ sunt, dico; artes dupliciter considerari posse: vel secundum rectum & improbum earum vsum; & id proculdubio ad actionem pertinet, & consultationi ac prælectioni subijcitur: vel secundum attinentia ad proprium officium artis; & de hoc est dubitatio. Pro cuius solutione accipio, prælectioni & consultationi duplicem subijci materiem; vnam primam & magis propriam, alteram secundam & minus propriam: Prima & magis propria materies, sunt attinentia ad humanas actiones: Secunda & minus propria, sunt etiam attinentia ad artes. Ratio huius varietatis duplex est: Prima; quia attinentia ad humanas actiones magis sunt dubia & varietati obnoxia, quàm attinentia ad artes, immo sunt maioris momenti, & sunt communia viris omnibus, vt etiam cō sultatio & prælectio cunctis communis est: Altera ratio est; quia prælectio maximè iuncta est cum appetitu sensuum, & in eo perficitur, dum propriè vsurpatur; cum quo appetitu coniunctæ sunt humanæ actiones, non autem artes. Sic itaque consultatio & prælectio, locū habere possunt in artibus, non vt in propria & principali earum materie; qualem propriam materiem explicat Arist. dum in libris de moribus de illis verba facit. Addo secundò (vt inquit Arist. in 3. Moralium Nico. cap. 3.) Artes esse duplicis generis: nonnullas ob varietatem eorum, quæ occurrere possunt, indefinitas & incertas; vt ars Medendi, naualis, & similes: alias definitas & certas, quæ eodem modo semper operantur, nec variantur ob varietatem materiei; ut ars scribendi, pulsandi Lyram, & similes; in his consultatio & prælectio locum non habent: & de his vera est sententia Aristotelis in 2. Phy. nam ei sat erat tunc ostendere dari nonnullas artes, quæ quamuis operentur propter finem, tamen consultatione non egent, ita enim soluit difficultatem de Natura, quæ quamuis non vtatur consultatione, tamen operatur propter finem; se habet enim perinde ac artes certę & definitę. Hinc in eodem 3. Moralium Nicomachiorum ad dit Arist. Magis autem in Artibus quàm in Scientijs consultationi locus est, in eis enim sępius ambigere solemus; consultandi autem ratio in ijs locum habet, quę plerunque vsu veniunt, cū eorum exitus incertus sit, & in quibus nihil est definiti &c. Ex his constat errasse Trapezuntiū, cum asseruerit Aristotelem putasse artem nullo pacto vti consultatione: ac ita conspicua est solutio primæ & secundæ difficultatis. Tertia dubitatio erat de Fortuna, de qua apertè Philosophus secum pugnare videtur; At soluitur per duo fundamenta. Primum est, quod Fortunæ duplex est materies in qua versatur: vna magis, altera minus propria: Materies magis propria sunt humanæ

Galenus. *Solutio.* *Prima ratio uarietatis.* *Secūda ratio.* (D) *Ars duplex.* *Diluitur tertia contrrouersia.*

humanæ actiones; & hanc ei assignauit in 2. Physi. qui erat locus proprius eius declarationis: in A sexto autem moralium dixit Fortunam, & Artem iungi, & mutuò se diligere, explicans materiem minus propriam. Alterum fundamentum est, quia in sexto Moralium Nicomachiorum magis loquitur populariter, & ex opinione Agathonis. Considerandum tamen; quòd Fortunæ, non officium artis siue Artificis subijcitur, sed exitus, & finis eius; officium enim artificis ex recta artis ratione prodiens, certum & definitum est, at fœlix exitus fortunam prosperam exposcit: Tenetur medicus ea facere, quæ sanitati nata sunt conducere; pro qua assequenda eget fortuna prospera, ut cuncta ei succedant ad votum.

De varijs Artium Diuisionibus. *Cap. LV.*

An rectè ars diuidatur in Theoricā & practicam.

Ars perperam dicitur Theorica.

Ars nō est Practica.

Quomodo Ars dici possit Theorica & Practica.

VAriæ a varijs traditæ circunferuntur Artium diuisiones, de quarum nonnullis non inutile est uerba facere. Diuiduntur artes, & præsertim ars medendi, in theoricam & practicam: quod num rectè fiat, considerandum est. Proculdubio, si uocibus propriè uti uolumus, ars nec Theorica, nec Practica dici potest. Non Theorica; quia Theoricæ finis est scire & ueritas, Practicæ & effectricis operari: & quamuis habitus, qui in ope B ratione uersantur, multa considerent & speculentur quia tamen ea considerant non gratia sui, sed gratia operis, non theorici, sed practici uel effectrices dici debent (ut docet Aristot. in 2. metaph. cont. 3. denominatio enim a fine petenda est. Neque etiam Ars dici debet Practica: quia praxis est actio, quæ distinguitur ab effectione; ars autem non in actione, sed in effectione uersatur, ut patuit: & propterea Ars solùm est effectrix, non autem Theorica, neque Practica. Potest tamen ea diuisio defendi, asserendo Arti competere partem Theoricam & partem practicam latè sumptam, & facta comparatione inter partes eius. Quamuis enim uniuersa medendi ars sit effectrix: tamen pars eius una; quæ in causarum, temperamentorum, morborum, & similium cognitione uersatur; comparata cum altera, quæ ad curam descendit, potest dici theorica: altera uerò, cum propriè sit effectrix; latè tamen sumendo actionem, ut confunditur cum effectione; potest dici practica. Hoc denotauit Aristo. in Sexto Moralium Nicomachiorum, capitulo quarto, inquiens: Versatur autem ars omnis circa generationem, καὶ τὸ τεχνάζειν, καὶ θεωρεῖν quomodo fiat aliquid eorum, quæ esse & non esse possunt. Dixit (τεχνάζειν καὶ θεωρεῖν) indicans duas illas artis partes: quarum unam nuncupauit Theoricam; alteram non dixit Practicam, sed magis propriè loquens dixit, τεχνάζειν. In secundo autem Metaphysicę C cont. 3. usus est actionis nomine latius, ut extenditur etiam ad effectionem; cum dicat Theoricæ finem esse ueritatem, Practicæ verò opus. Ars itaque (dum uocibus utimur proprijs) nec theorica nec practica est; sola philosophia vniuersè sumpta rectè diuiditur in theoricam & practicam: Theorica namque est pars ueri inspectrix, Practica uerò pars Ciuilis; nulli alteri habitui hæc diuisio propriè competit. Plato in Sophista inuestigans Sophistæ definitionem longa utitur Artium diuisione: inquit enim artem omnem uel in acquirendo, uel in efficiendo uersari; mox unicuique capiti innumera subijcit membra, quæ superuacaneum esset referre: uerùm, quia non artes numerat inter artes, & numeri artium nullam assignat rationem, diuisionem illam prætereundam existimo. Neque etiam omni ex parte commendandam censeo distinctionem, quam tradit in 10. de Rep. dum artes omnes dixit, uel esse utentes, uel facientes, uel imitantes; omnis enim ars aliquid facit, dum propriè loquimur: & quamuis defendi posit, tamen ad rem non facit; cum ex ea numerum, numerique rationem colligere non valeamus. Auerroes 9. Metaphysicæ diuisionem accipit a modo apprehendendi eas; inquit enim, artium nonnullas acquiri consuetudine, alias ratione, quasdam ratione simul & assuetudine: Verùm ex hoc quoque diuisionis modo, nec numerus, nec conditio, nec ordo artium colligi potest. Dico igitur artes, uaria consideratione, uario modo diuidi posse: Verùm quia conditio, numerus, & ordo earum petendus est a fine; ideo rectè diuiduntur inspiciendo finem, & D uarietatem pertinentem ad illum. Finis artium est utile, quod loco medelæ humanæ indigentiæ tribuitur: ideo humana indigentia inspicienda est, ex qua occasiones inueniendarum artium homines sumpsere. Indigentia competit homini; uel ratione corporis tantùm; vel ratione animæ, ut iunctæ cum corpore (dico, ut iunctæ, quia anima seiuncta non eget auxilio artis) uel demum ratione utriusque simul. Insuper; hæc indigentia & medela eius, uel refertur ad esse, uel ad bene esse: si refertur ad esse; uel refertur ad esse pro generatione, ut ars obstetricia; uel pro conseruatione, ut agricultura, & artes, quæ nutritioni hominis sunt destinatæ; si altera ex parte ars est inuenta, ut homo bene sit; uel id bonum solùm apparet, non autem re uera est bonum; uel est re uera bonum: Si tantùm apparet, & pertinet uel ad corpus uel ad animam, prodeunt illæ, quæ potius delusiones quàm artes iudicari debent; ut ars uenefica, Magia superstitiosa, delusio quarundam artium diuinatricium; ars conficiendi fucum, cyncinnos, & similia; & demum artes nonnullæ ludendi, quæ uariæ sunt ob uarietatem apparentis indigentiæ, apparen-

Sola Philosophia rectè diuiditur in Theoricā, & Practicam.

Plato.

Artium numerus, distinctio, & ordo ex fine petendus.

A apparentis ve vtilitatis. Si autem ars refertur ad id quod verè bonum eſt, aut pertinet ad animam; & inde prodeunt artes vtiles, vt anima bene ſit: & quia ad animam quatuor præſertim pertinent, facultates ſcilicet, perturbationes, ratio, & oratio; ideo dantur artes componẽtes hæc omnia. Ars conficiendi & perficiendi memoriam pertinet ad facultatem. Muſica ad animi perturbationem. Grammatica ad orationem. Logica ad rationem; Rhetorica & Poetica ad vtramque, orationem nempe & rationem. Aut altera ex parte indigentia & vtilitas reſpicit bonum corporis; huiuſmodi eſt ſanitas, & robur: inde prodeunt Ars medendi, ars Gymnaſtica, & ſimiles. Si denique refertur ad bonum compoſiti: vel reſpicit diuturnam eius in hominum memoria conſeruationem, vt ars Statuaria, & pingendi: vel eius in hac vita commodam conſeruationem & cuſtodiam; vt Mercatura, ars conficiendi indumenta & ſuppellectilia, ars edificandi: vel cuſtodiam ſimul & tranquillitatem; vt artes pertinentes ad Militiam, quarum pax eſt finis. Hæc ſunt capita potiora; ad quæ dum artes referimus, valemus numerum, earum ordinem, & rationem vtriuſque colligere. Quæ omnes artes deinde valent alia ratione & via diuidi: quatenus earum nonnullæ ſunt dominæ & principes operis, quæ Architectonicæ nuncupantur; aliæ ſunt famulæ, & miniſtræ: quæ diuiſio traditur primò a Platone in libro de Regno, B mox ab Ariſtotele in ſecundo Phyſicorum, cont. 25. Artes principes ſunt duplices: vel vtentes; vt ars Naualis, Muſica, & Militaris: uel non utentes, ſed ſolùm alijs præcipientes; vt ſunt illi, qui Proti artium nuncupantur, & Architecti. Ex aduerſo ars famula eſt duplex: Vna, quæ materiem uel inſtrumenta efficit alterius artis; quales ſunt artes conficientes Inſtrumenta bellica, lateres, & ſimilia: Altera, quæ domino præcipienti inſeruit: Et huiuſmodi miniſtri; ſi prædi fuerint recta efficiendi ratione, Artifices dici poſſunt; ſi ea carent, ſolùm ſunt dicendi miniſtri artis, non autem Artifices, quales ſunt multi miniſtri ædificiorum. Inſuper; adhuc diuidi poteſt ars, quatenus uel naturam æmulatur, uel naturæ opera perficit: qua diuiſione utitur Ariſtot. in 2. Phyſi. 79. Præterea enumeratarum Artium quædam materiem exornant, opusque ex integro conficiunt; aliæ inualentiam corrigunt, & reſarciunt: qua diuiſione vtitur Themiſtius, in primò de anima. 16. At prætermiſſis cæteris diuiſionibus, eam demum afferamus, quæ a Poſſidonio Stoico (referente Seneca epiſtola 89.) tradebatur: dicebat enim, Artium quatuor eſſe genera. Primum vulgarium & ſordidarum. Alterum ludicrarum. Tertium puerilium. Poſtremum liberalium & ingenuarum. Verùm hæc quatuor capita rectius in tria redigi poſſe cenſeo, aſſerendo, Artium nonnullas eſſe ingenuas, alias ſordidas, quaſdam medias, quales ſunt Artes Ludicræ & pueriles.

Quatuor ad Animã pertinentia pficienda Arte.

Alia Artium diuiſio.

Alia Artis diuiſio.

Diuiſio a Poſſidonio tradita.

C

Quæ ſint Artes Ingenuæ, ac Libero Homine dignæ: *Cap.* LVI.

CVm uaria ſint genera Artium, tenetur Ciuilis Philoſophus exactè cognoſcere; quæ earum ſint ingenuæ, liberoq; homine dignæ; & quæ mercenariæ, ac ſordidæ: hæc erant potiora poſtremæ diuiſionis capita. Vt autem appareant ingenuę artes; finis præſertim earum, & definitio conſideranda eſt. Finis rei ingenuæ honeſtum eſt; ideo Artes ingenuę honeſto conducere, & ab honeſto nulla ratione recedere debent. Quid autem ſit Ars Ingenua & liberalis, videtur ſentire Plato in dialogo de Philoſophia. Artem ingenuo homine dignã eſſe illam, quæ Mentis ratione, non manuum miniſterio conficitur. At anguſtè nimiũ ingenuę Artis nomen ita vſurpatur; ideo Ariſto. in 8. lib. de Rep. cap. 2. inquit, operum quoddam eſſe neceſſarium; aliud non neceſſarium. Opus non neceſſariũ, uel ingenuum, uel ſordidum eſt. Opus D Sordidum, & Ars doctrinaq; ſordida ea putari debet, quæ liberorum hominum corpus, uel animum, uel intelligentiã, inutiles ad uſus actionesq; uirtutis reddit; corpus in deteriorẽ habitum inducit, Mentẽ impedit, abiectamq; facit. Ex quibus Philoſophi uerbis colligimus, ꝙ, vt Ars ſordida eſt ea, quæ animũ inquinat, illumq; a potiore hominis fine auertit: ita Ars & diſciplina ingenua ea eſt, quæ fini ingenui hominis eſt accommodata; hominemque ingenuum uel reddit aptum ad vſus actionesq; Virtutis, uel redditum decet, ſiue in otio ſiue in negotio uitam traducat. Quot autem ſint huiuſmodi Artes, minimè conſtat. Vetus eſt opinio, eas numero eſſe ſeptem; Grammaticam, Dialecticam, Rhetoricam, Geometriam, Arithmeticam, Aſtronomiam, & Muſicam; de quibus Martianus Capella, & alij viri docti multa dixerunt; quas etiam Encyclopedias, ſiue in Circulo poſitas, & populares diſciplinas nuncuparunt. Quæ ſentẽtia dubia eſt: Primò; quia non Artes inter Artes numerant, Geometria enim & Arithmetica nulla ratione ſunt Artes: Secundò, nonnullas ingenuas Artes miſſas faciunt: Tertiò; quia ſi Artis nomen latè uſurpant, ut etiam extenditur ad ſcientias, miſſas faciunt ſcientias maximè Ingenuas. Propterea rem paucis perſtringens, dicendum cenſeo: Vel quęrimus diſciplinas omnes ingenuas; uel eas tantum, quę Artes dici poſſunt, de quibus modò eſt Sermo. Si diſciplinas omnes ingenuas quęrimus, aptiſſimè omnes in tres gradus occurrunt diſtribuendę: Nonnullę enim

Artes ingenuæ.

Plato.

Ariſt.

De numero ingenuarũ Artium.

Propria ſententia.

Tres gradus ingenuarũ Artium. Primus parantium.

animum vel corpus iuuenis ingenui parant, aliç virum ingenuum formant, nonnullę demum virum iam ingenuitate formatum decent. Parant primò corpus viri ingenui Artes Gymnasticæ: vt Palęstra, Ludus paruę pilæ a Galeno summopere commendatus, nonnullaque venationum genera; & ea præsertim, quæ quadrupedum ferarum est, quæ libera est, non fraude & dolo parata, quæ cursu & vulneribus perficitur; & demum, quæ corporis fortitudinem, animi verò ingenuitatem præsefert; de qua Virgilius Platonem simul & Aristotelem sequutus eleganter dixit. A

Venatu inuigilant Pueri, Syluasque fatigant,
Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.

Secundum locum aucupio tribuere debemus. Piscatio (ex Platonis sentẽtia) nil habet ingenui; contingere tamen potest, vt procul a nota sordidi negotij aliquando ea quoque animum relaxemus; & præsertim in ea Vrbe, quæ iuncta est mari, a qua absint commoditates exercendi potiora genera venationum. Huiuscemodi Artibus bonam corporis valetudinem, robur, dexteritatem, agilemque membrorum flexionem nobis paramus: quibus ingenuè vti tenemur, pro Virtutis, Patriæ, Parentum, Amicorumque salute; ac etiam, vt corpore id extrinsecus congruẽter polliceamur, quod intrinsecus Virtuto seruare tenemur & exoptamus. Animum verò Ingenui iuuenis rectè parant disciplinæ illæ, quæ orationem, vel ratiocinationem eius rectè componunt; vt Grammatica, & artes illæ, quæ Logicæ nuncupantur. Hæ sunt Artes, quæ Animum pro ingenuitate parant. Quibus secundo loco illæ succedunt, quæ formam ingenuitatis impartiuntur: & hæ illæ sunt, quę Philosophię nomine honestantur; Philosophia nempe Theorica & Practica; sine quibus nemo re vera ingenuus dici meretur: His congruenter componitur cum facultas animi inspectrix, tum appetens. Tertio & postremo loco inueniuntur disciplinæ & Artes, quæ virum ingenuitate formatum decent. Huiusmodi sunt artes illæ, quæ fructus sunt inspectricis Philosophię: qualis est Magia Physica, ad quam redigitur Ars medendi, Ars distillandi, Agricultura: quæ dum cõsideratur vt Magia Physica, ingenua est; non quidem vt in aranda terra laboremus, sed vt noscamus vires naturæ, rectamque eius rationem; & cognoscẽtes, alijs pręcipere valeamus. Insuper Ars Pingendi, statuasq; efficiendi, ingenuitatis aliquid includunt; non quòd in statuis ex Marmore conficiendis laborare debeamus (nimium enim id est laboriosum, & corpus reddit minus aptum ad officia Virtutum) sed satest rectam eius rationem, & mensuras cognoscere. Huiusmodi Artes ingenui aliquid includunt, dum illis vtimur, non gratia lucri; sed vt partium operis congruentes rationes, naturęque, cuius sunt imitationes, industriam & vires intueamur; ac ita Artificiosi operis iudicium tradere valeamus. Similiter etiam vsus Musicę ingenuo ocio, & negocio est accommodata: de qua Homerus cecinit. B

Secundus Gradus formantium. Tertius earum, quæ decent.

C

Homerus.

Quàm suauis ad lautam cęnam accersire Thaliam.

Similiter Architectura, Ars naualis, Artes nõnullę diuinatrices; vt Astrologia, Physionomia, & similes; dum eis non perperam vtimur, ingenuę sunt. Tres itaq; sunt gradus ingenuarũ disciplinarum: quorum medius non Artis, sed Philosophię nomine honestari meretur: duo alij gradus Artis nomine designantur; & nuncupãtur ingenui, dum eis congruenter vtimur. Multę.n. inueniuntur disciplinę, quę ancipitis sunt cõditionis: nam (vt monet Arist. in 8. lib. de Rep.) plurimũ differt, quouiq;, quando, & cuius gratia eis nauemus operã. Ex his constat, ingenuas artes longè esse plures quàm septem, nec eodẽ gradu ingenuas esse. Nec etiam tantũ esse eas quatuor, quas in 8. de Rep. refert Arist. inquiẽs. Quatuor esse communes disciplinas, quibus olim pueros instituere consueuerunt, Literas, Palestram, Musicam, & Artem piugẽdi; nam pręter has dantur & alię, vt patuit. Nimiũ essem prolixus, & a scopo longè recederem; si Artes singulas ingenuas accuratè enumerare, easq; inuicem comparare vellem. Sit itaq; satis, cunctas in capita redegisse, earum patefecisse gradus, regulamq; dedisse secernẽdi ingenuas a non ingenuis. Et pręsertim; quia Hieronimus Capellus, Illustris Vincentii Filius, Vir familię splendore, morum integritate, sapientiaque splendidissimus, auditor olim meus, & Dominus colendissimus, in suis libris de disciplinis ingenuis rem hanc luculentissimè pręstitit. D

Quæ colligenda ex dictis.

Clarissimus Hieronymus Capellus.

Quæ valeat Ars propria facultate efficere, Quomodo recta ratione respondeat Natura; & Comparatio inter Artes ex Arithmetica, Geometria, & Physica, prodeuntes. Cap. LVII.

Ars substantiã nõ efficit.

VAria, & ea quidem satis præclara, Humana Arte effici possunt: eorum tamen, quæ arte effici dicuntur, nonnulla uiribus Artis, alia pręsertim uiribus Naturę perfici putandum est. Ars est habitus Mentis, habitus omnis est accidens, nullum accidens propria facultate ualet efficere substantiam; propterea putandum est Arte nullam substantiam effici posse; nil enim propria facultate ualet aliquid efficere, quod superet gradum perfe-

ctionis

A ctionis eius. Quòd si Arte Chymica dicuntur nonnulla metalla confici, & per Artes quasdam
dicitur effici materies; vt Gipsum, Calx, Lateres & similia. Respondendum est; effici aliquid ar-
te, contingere dupliciter: vel vt a principe causa propriaque virtute; ac ita substantia non potest
Arte gigni: vel tanquam a ministra naturæ, & hoc contingere potest; Ars enim, vt Maga (hoc
est vt iungens agentia patientibus, vt hymenæus marem cum femina nectens) dicitur per Agri-
culturam gignere Plantas, per Artem Chymicam nonnulla saltem composita metalla effice-
re, ac ita de cęteris. Ideo dum corpus artificiosum inspicimus, vt domũ, statuam, & similia; iudi-
candum est, non substantiam eius Arte fuisse confectam, sed figuram, ordinẽ partium, earumq;
congruentem rationem. Propterea ambigitur sępe, an corpus artificiosum sit distinctum a phy
sico. Et dicendum est, artificiosum corpus non propriè esse vnum; &, dum vt vnũ consideratur, An corp' Artificiosum sit distinctum a Physico.
non esse distinctum specie per essentiam a corpore physico ex quo cõstat, sed extrinsecus & ex
accidenti, & non esse distinctũ substantia, sed qualitate & accidentibus, ob quæ artificiosum de-
nominatur; & tanquã artificiosum ex Arte pendet. Ars in gignendis rebus congruẽte quadam
ratione Naturæ respondet, quod verum est in parte, non absolutè; verum inquam est in parte,
quatenus; quemadmodũ Natura est proprium principium producendi opus suũ, vt ignis produ
cendi ignem; ita Ars statuaria est proprium, & primũ principium producendi statuã: differũt ta-
mẽ; quia Natura est principiũ internum, quod operatur intrinsecus, est enim natura rei quę in-
B terna est; Ars verò est principium externũ. Insuper; Natura est vera rei forma in materie existẽs,
alterã similem generans; Ars autem non est forma materiei similem in materie producens, sed
est habitus animæ formam in externa materie gignens: adeò vt Artificiosa partim dicãtur a si- Artificiosa partim a simili, partim nõ a simili fieri.
mili fieri, partim minimè; fiunt quidem a simili, per facultatem, repræsentationem, & apprehen
sionem; non fiunt a simili, quia varium est esse formæ in anima & in materie. Hinc in Physicis,
cũ forma generãs, tum forma genita Natura est. in artificiosis autẽ tantùm forma, quæ effectio-
nis est principiũ, & in mente artificis reperitur, dicitur Ars; non autem forma genita, nisi minus
propriè. Dicuntur Artes fluere a scientijs, filiæ scientiarum, & fructus earum: ideo, quæ scientiæ A quibus scientijs q̃ artes fluãt.
quas Artes pariant, considerandũ est. Inquit Plato in Philebo, Artes omnes in duplici ordine es
se positas; alias, quę Musicã quidẽ in operibus sectantur, perspicacitatis minoris participes; Alias
Architecturæ pedissequas, aliquãto maioris, &c. Sic itaq; Plato Artes omnes asserit prodire ex Plato.
mathematicis. Ratio est; quia Artes omnes numerum, mẽsuram, pondus, & proportionem in-
cludunt, quæ ad Mathematicas pertinent: Ideo Artes non puras, sed cum materie maximè com
plicatas, ait resolui in artes puras, quæ sunt Arithmetica, & Geometria; quæ puræ artes uel mo-
C do populari, vel magis exacto in impurioribus continẽtur: & id omne asserit esse uile, quod præ
ter has in artibus reperitur. Hæc est sententia Platonis, ex qua duæ prodeunt difficultates: Prima Duæ difficultates.
est; quia etiam Physica videtur proximè procreare artes, & eas quidem præclaras; vt Artem me Prima.
dendi, Agriculturã, & similes. Altera est, quia Plato artes pedissequas Architecturæ, & Geome- Secunda.
triæ præfert artibus ad Musicam & Arithmeticam pertinentibus; artes enim, quæ Musicam se-
ctantur, minoris perspicacitatis ait esse participes: quod videtur dubiũ, cum Arithmetica sit pu-
rior, exactior, & prior, quàm Geometria. De prima difficultate dico, Duo in artibus posse consi-
derari. Primò id, quod eas præsertim constituit; obtinet locum formæ, & commune est cunctis Solutio primæ.
potioribus artibus: hoc autẽ est numerus, mensura, pondus, & congruens ratio partiũ, quæ sunt
interni spiritus artiũ; qua consideratione rectè inquit Plato, artes omnes ex Mathematicis flue-
re. Secundò considerare valemus principia propria & proxima earum, quæ sunt tanquam mate
ries numeri, mensuræ, ponderis, & proportionis artium; per quæ rectè ex Physica prodire dicũ-
tur: Nam (vt ex 4. Physi. patet) datur mensura mensurans, & mensura mensurata. Prodeunt itaq;
artes cum ex Mathematicis, tum ex Physica scientia; A Physica Artes habent, vt Magicæ sint; a Metaphysica nullã & omnes parit Artes.
Mathematica, vt numero, & mensura sint præditæ: ex Metaphysica proximè nulla ars manat,
quia in abiunctis, In communibus, & primis principijs versatur; quia tamen ex ea cæteræ scien-
D tiæ pendent, ideo eminenter & tamquam primus parẽs. dicitur parere omnes: & propterea dici
tur Scientia Scientiarum, Ars Artium, & domina omniũ. De Altera difficultate dico, Arithme
ticam esse quidem puriorem, natura priorem, & exactiorem: at nobis econtra se habere; nobis
enim mensuræ geometricæ, cum sint magis materiatæ, etiam sunt conspicuæ magis, & sensi-
bus nostris notiores. Ideo (vt in eodem dialogo inquit Plato) in ipsa domorum & nauium con-
structione utitur Artifex Amusi, regula, torno, circino, filo, perpendiculo, & similibus; quæ
maxime sub sensum cadunt, & conspicua nobis sunt. Absolutè igitur Artes illæ, quæ Physicæ Solutio secundę difficultatis.
subijciuntur, præstantiam suam recipiunt, primò a Physica, secundò ab Arithmetica, tertio a
Geometria: at munere mensuræ, numeri, & formæ, ac etiã ex parte nostri, primò a Geometria,
secundò ab Arithmetica, vltimò a Physica perspicacitatem & mensuram recipiũt. Sed mirum
profectò est: Si scientiæ & artes primò obscuræ & exiguę sunt, mox tempore perficiuntur (vt
inquit Arist. in primo Mora. Nic.) quomodo de plurimis secus se habere inspicimus? cõmenda- Pulcha dubitatio.
mus priscos Artifices, eosq; tanquam diuino sentine natos a Deo aliquo duxisse genus enũcia-
mus, Aesculapium Medicinę inuentorem vt Deum veneramur, Dędalum admiramur, priscos

 sculptores

A nos ſuperare ea, a quibus per naturam uiticimur. Cum igitur arte ſuperemus naturam, iure optimo cenſeri debet eminentior ea: veluti, cum ſimus debiles, arte tamen grauiſsima pondera eleuamus, domamus Equos & Tauros, uires Leonum ſuperamus; & alia plurima efficimus, quibus apertè patefacimus Artem ſuperare Naturam; & multa, quæ per naturam facere non ualemus, arte efficimus. Hoc confirmatur: quia per naturam producitur homo rudis, impotens, ad mala procliuis, omnium imperfectiſsimus; qui mox in gremio Artis receptus, formatur, perficitur, redditur potens, & ad vtilia & bona dirigitur. Hoc nobis lucidiſsimè patefaciunt homines illi, qui in nuper inuentis inſulis reperti ſunt; qui nutriti ſeorſum ab arte, ſequentes propenſionem naturæ, potius belluæ quàm homines uiſi ſunt. Ideo rectè Ariſt. in 1. de Repub. vnà cum Platone dixit, hominem perperam educatum deteriorem euadere feris. Cum igitur ars pugnans cum natura eam vincat, vires eius ſibi ſubijciat, eam exornet ac perficiat, iure optimo ei præferenda videtur. Vt itaque mens præfertur animæ, & anima naturæ; ita ars ad mentem pertinens, competentibus animæ & naturæ præferenda videtur: Et præſertim; quia Naturæ nomen uſque ad infimam materiem deſcendit, eiſque ſolis competit, quæ a materie pendent, & circa eam uerſantur; cum Ars econtra ſupra materiem, & eius formam erigatur.

B

Rationes pro Præſtantia & Dignitate Naturæ.
Cap. LIX.

PRæclara valde apparuit Ars, & multiplici ratione præſtare Naturæ uiſa eſt: At ſi mentis aciem accuratè in naturam intendimus, longè ſplendidior arte nobis refulgebit; & ex iiſdem fontibus, ex quibus hauriebantur rationes pro præſtantia artis, aduerſæ elicientur longè firmiores pro præſtantia naturæ. Et ordiens a primo pertinente ad modum operandi, proculdubio modus operandi naturæ èminentior eſt: Ea namque rem permutat intrinſecus, & eſt principium internum; ars ſolum extrinſecus operatur, & ſolùm externam permutat figuram: natura dicitur eſſe ars Dei, & quæ natura fiunt, diuina arte fieri dicuntur; de qua dixit Ariſtot. in 1. de cœlo, 31. (Deus & natura nil facinnt fruſtra) & in ſecundo de cœlo (Natura nil facit temere, & vt contingit) ars autem, de qua loquimur, eſt habitus humanæ mentis; qui, quamuis dicatur recta ratio, tamen ob hominis imbecillitatem, materieique inconſtantiam, multis erroribus eſt obnoxius. Natura; quamuis proximè non conſultet, non intelligat, non cognoſcat; tamen munere primi principij eam mirabiliter dirigentis, eminen-

Pro præſtantia Naturæ.
Ratio prima.

C tiſsimè intelligit & cognoſcit: propterea a Themiſtio in primo Phyſic. 81. & ab Auer. in 12. Metaphy. 18. dicitur dirigi ab intelligentia non errante: dirigitur autem, quatenus ipſamet natura eſt forma, quæ pendens ex ipſo bono, inſertam habet rationem boni, & ſui conditione perfectionem & bonum quærit, adeò ut nil niſi illud expetere ualeat; & propterea magis rectum eſt de ratione Naturæ quàm Artis. Inſuper: dum Ars & Natura pro aliquo efficiendo conſpirant, Natura obtinet locum principem, eſt enim ſubſtantia; & Ars æmulatur Naturam, non Natura Artem; Ars dicitur inſtrumentum Naturæ, non Natura Artis: ſubductis uiribus naturæ, Ars euaneſcit; at ſubductis uiribus artis, adhuc natura uiget & potens ſeruatur: nil fit per artem, quod præſertim per naturam ut per principem cauſam non fiat; ſi enim homo arte ſaltat uel ædificat, primò per naturam mouetur, & natura eſt fundamentum artis, eique facultatem impartitur; ars autem ſolùm ſuperaddit figuram, modum, & ordinem, qui dicitur forma, ſed externa: ars nonnunquam dicitur ducere & dirigere: at id facit ut inſtrumentum naturæ; natura uerò ducit artem, perficiens opera eius, ut Princeps & domina. Et uериſsima eſt ſententia Ariſtotelis in primo Rhetoricorum; quòd, dum aliquid fit arte & natura, rectius fit arte quàm natura tantùm: nam tunc non comparatur ars ſola cum natura, ſed ars iuncta naturæ cum ſola natura; ac ita rectius fit aliquid per ambarum conſpirationem, quàm per naturam ſolam. Et

Sententia Ariſto. explicatur.

D ſi ars a Cicerone dicitur dux certior: Dicendum, quòd eſt certior in paucisſimis hominis actionibus, at non in præſtantiſsimis operibus ad mundi conſeruationem pertinentibus: inſuper eſt dux certior, modo quodam inſtrumentario, & iuncta cum natura, ut dictum eſt. Propterea rectius Ariſtot. in ſexto Moralium Nicomachiorum, capitulo ſecundo, dixit Naturam & Virtutem eſſe duces certiores firmioreſque Arte. Sic itaque patuit rationibus ſumptis ex modo operandi, naturam præſtare arti: ideo Natura abſolutè dicitur cauſa ſecunda, Ars autem ſolùm famula Naturæ. Id ipſum patet inſpiciendo ea, de quibus ars uel natura dicitur. Natura non eſt accidens alteri inhærens, ſed eſt eſſentia rei & ſubſtantia; Ars eſt habitus alterius, eſt qualitas, & accidens; ſubſtantia autem quouis modo prior eſt accidentibus, ut aſſeritur in 7. Metap. cont. 4. Inſuper: Si natura dicitur eſſe alterius, non eſt alterius niſi Dei; nam Deo ſubijcitur, eius implet mandata, eius ſeruat leges. Vt igitur Deus præſtat humanæ menti, ita (ut pertinet ad hanc rationem) natura præſtabit arti. Quod ſi Ars dicitur cōpetere Menti, Natura autem Menti ſubijcitur, hoc nihil refert: quoniam Ars pertinet quidem ad Mentem, at non eſt Mens, ſed quali-

Sententia Ciceronis.

Altera ratio pro Naturæ præſtantia.

tas eius; Natura autem est ipsamet forma, quæ infra mentem collocatur, quæ forma præstat A accidentibus mentis. At dicebatur, modum operandi Dei respondere modo operandi artis, non naturæ: Respondeo, modum illum longè præstare modis operandi vtriusque; & opera naturæ longè magis quàm opera artis debere dici Dei opera, cum natura sit famula & ministra Dei. His accedit; quod, si ordinem operationum Dei consideramus, inspiciemus in Deo primò inueniri sui cognitionem, & communicationem suæ essentiæ cæteris personis, quod ei competit per naturam & necessariò; de ratione enim boni est sui communicatio; secundò autem considerabimus in eo liberam prædestinationem, ac prædefinitionem efficiendorum ab eo; primus modus prçstat secundo; primus modus exemplar quoddam est modi operandi naturæ, cum quadam necessitate; secundus, qui liber est, magis est exemplar modi operandi artis; modus itaque operandi naturæ respondet principali modo operandi Dei, & ideo hac quoque ratione est præstantior. Nec Plato in decimo de legibus artem prætulit naturæ (ut perperam nonnulli existimarunt) immo in eo dialogo artem postponit; quatenus asserit, eam solùm efficere imagines & vmbras rerum, non res serias: Solum Plato (dum verba profert in præcedente cap. relata,) comparat naturam, hoc est impetum corporum, & necessitatem materiei; ut atomorum Democriti, vel quatuor elementorum Empedoclis; quam perperam asserit nominari naturam; cum Diuina prouidentia & Arte, qua censet mundum fuisse constructum. Hanc eminentissimam artem Dei præfert Plato infimæ B illi conditioni naturæ corporum; non autem comparat artem hominis, de qua est sermo, cum propriè sumpta natura, quæ est forma rerum natura cônstantium: Et eandem sententiam etiam protulit Arist. in 1. Metaph. cap. 3. dum eos commendauit, qui mundum ex mente pendere putarunt, non ex cæco concursu corporum: Hinc Plotinus, quasi minor Plato, Enn. 4. lib. 1. naturam arte digniorem affirmat.

Tertium caput rationum.

Non semper posterius origine est prius perfectione.

At conuertamur ad Tertium fontem rationum pertinentem ad ordinem causarum, & id ipsum conspicuè inspiciemus. In Vniuersa causarũ serie semper prior dignitate & origine posteriori præfertur, vt in 8. Phys. asseritur & iure profectò, nam causæ secundæ & posteriores pendent ex primis, & sine eis non operantur: At Deus dicitur prima causa, Deo subijcitur natura, naturæ ars; quæ fiunt natura, fiunt a Deo & natura; quæ fiunt arte, pendent ex Deo, natura, & arte; quare ratione ordinis huius Natura præstat Arti. Et dùm dicitur, Posterius origine est perfectione prius: Respondendum est, id minimè esse verum in vniuerso ordine rerum, sed e contrario se habere; ex præstantioribus enim pendent viliora: Insuper; id non est verum in distincto genere rerum, vt dum substantia comparatur cum acciden te (substantia enim & origine & dignitate prior est accidente) Solùm ea sententia est vera in C ordine formarum & graduum perfectionis in eadem re generabili recipiendorum, dum præcedens patat pro subsequente. Insuper ratione rei, in qua Natura & ars versantur, etiam Natura præfertur arti: Deus enim nil pro subiecto exposcit: Natura solùm exposcit materiem, quæ penitus est potestate: Ars debilior, corporibus per Naturam completis eget; quæ corpora cum sint in attinentibus ad substantiam vltima perfectione prędita, solùm per artem accidẽtia nonnulla recipiunt.

Quartũ caput rationum.

Demum ad quartum & postremum rationum fontem conuersi, sumptum ex conditione operum vtriusque, luce clarius eandem veritatem inspiciemus. Natura efficit substantiam, ars accidentia tantum: Natura generat res serias, Metalla, Plantas, Iumenta, & hominem; ars, solùm imagines, & vmbras rerum: Natura generat mundi partes, seruat Mundum, cunctaque dirigit in Deum; Ars vilia quædam efficit, eaque proximè non in Deum, sed in hominem dirigit.

Quomodo Ars perficit opera Naturæ.

Et dum asseritur, Artem perficere opera Naturæ: Respõdendum est cum Porphyrio (referente Simplicio in secũdo Phy. 79.) Artem ea perficere nõ ut causam principem, sed vt instrumentum Naturæ, non secus ac seruus dicatur perficere opera domini: immo Arist. eo in loco (vt notauit Porphyrius) argumento a minori ad maius ostendit Naturam operari propter finem, quasi dicat: Si ars vilior operatur propter finem: longè magis Natura, quæ præstantior est, & exemplar est artis, operabitur propter finem: Insuper; Si ars nonnunquam supe- D rat naturam, vires addit naturæ, & vincit ea, a quibus per naturam vincimur; id prçsertim facit fundamento naturæ, vtens viribus naturæ: & comparatur tunc ars & natura simul cum sola natura; & vincit in his, quę exigui sunt momẽti, in magnis vincitur & superatur; Vires autem mensurari debẽt per maximum, quod possunt. Demum; si Ars hominem exornat, & modo aliquo perficit, parum refert; iam enim dictum est, Naturam cum arte iunctam præferri soli naturæ: at ea, quæ ars tribuit homini, accidentia sunt. Insuper: id, quod efferatos homines reddit ciuiles, non ars est; sed Prudentia, & ciuilis institutio.

Epilogus rationum. Galenus.

Vt igitur substantia præfertur accidẽti, causa prima secundæ, res seria eius vmbræ, Artifex suo instrumento; res, quæ semper est eadem, rei mutabili: ita natura præfertur arti. Propterea rectè Galenus sexto de morbis vulgaribus, com. 5. asseruit, arte qualibet potentiorem esse vim Naturæ.

An Ars

A

An Ars, aliqua saltem consideratione, præstet Natura. Cap. L X.

CVm apparuerit, Naturam absolutè præstare Arti, & simul solutæ sint omnes aduersæ rationes; considerandum tamen est, an aliqua saltem ratione Ars posit dici præstare Naturæ. Et dicendum censeo, Artem dupliciter considerari posse: Primò secundum vires proprias, & tanquam contradistinctam a natura; ac ita obscura & imbecilla penitus est: Secundò, ut naturam includens, eique aliquid superaddens; & quoniam id, quod addit, perfectionem adhibet, iure hac consideratione ars præferenda est Naturæ: Hæ namque duæ causæ se vicissim amplectuntur, mutuoque perficiunt; ita tamen, vt Ars includat Naturam, at non econtra. Natura itaque suis uiribus suaque propria conditione præstat; Ars verò non suis tantùm, sed cum alienis iuncta. Natura nonnunquam artificiosa denominatur: quod ei competit primò munere diuinæ Artis, quæ refulget in ea, & per eam sensibus nostris offer-

B tur: secundò per eminentiam & tanquam exemplar; in ea enim refulgent modo quodam eminenti cunctæ perfectiones, quæ mox explicantur in arte. At iam hactenus decursi sunt singuli habitus, quibus Humana Mens formosissima redditur; Quorum duo (Intelligentia nempe, & Sapientia) sunt tanquam oculi duo, supernā eius faciem perficientes; Alij verò duo (Ars scilicet & Prudentia) sunt aliud oculorum par, quod inferam Mentis faciem exornat: Horum media est Scientia, cum vtrisque mirabiliter iuncta; ea enim a superis recipit perfectionem, quam mox inferis fęcundissimè impertitur. Ex quo constat, ea esse cumulatè explicata, quæ humanam conditionem perficere valent. Nitendum itaque modò est, hominem supra hominis gradum eleuare; ad supera enim, non ad infera nobis parata est via; & cum natura humanum corpus ad cælestia direxerit, uitio nobis est adscribendum, si ob inertiam ac socordiam animum quoque ad diuina non eleuamus.

> Duo superni humanæ Mentis oculi.
>
> Duo alij ad inferam partem attinentes.
>
> Habitus medius.

C

Finis Quinti Gradus.

FRANCISCI PICCOLOMINEI SENENSIS,

PHILOSOPHIÆ DE MORIBVS GRADVS SEXTVS, DE VIRTVTE HEROICA.

De Nomine Herois. *Cap. I.*

HOMO, quaſi Cælestis Auis, in Terris collocatus, in cœlumque euolaturus; ob varios gradus, per quos aſcendere tenetur, minus & magis ſublimes, varijs quaſi pennis decurendis gradibus congruenter reſpõdentibus muniri debet; vt fælicisſimè curſum abſoluere, ſcopumque ſibi propoſitũ attingere valeat. Huiuſmodi ſalutares pennę, nil aliud ſunt, niſi Virtutes; quæ quò fuerint eminentiores, eò ad ſublimiora nos eleuant. In virtutum genere ea maximè fulget, eximiamque in animis ingenuis parit admirationem; quę Heroica dicitur, & hominẽ ſupra hominis conditionem eleuare nata eſt: de qua ego verba facturus, a nomine ordiar. Cenſuit Plato in Cratylo Heroes, ab ἔρωτος, A

Plato. hoc eſt ab Amore fuiſſe nuncupatos: ab Amore autem; vel quia finxere Veteres, eos oriri ex B mutuo amore Deorum & hominum; vel (vt Hierocles exiſtimauit) quia ſint Dæmones amore flagrantes, qui homines in Deorum amorem rapiant ac irritent. Poteſt etiam id nomen duci ab εἴρειν, quod eſt dicere (vt in eodem dialogo ſuſpicatus eſt Plato) nam facundi Rhetores, argutique ſophiſtæ, iudicati olim fuerunt Heroica proles, cæterorumque hominum duces ac

D. Auguſ. Principes. Nec defuere, qui a uoce ἥρα, hoc eſt Iunone dictos putarint; vt Diuus Auguſtinus in libro x. de Ciuitate Dei, cap. 21. Ratio eſt, quia Aer Iunoni dicatus eſt, in quo fingitur, Heroas cum Dęmonibus habitare. Nonnulli ab ἔρα, hoc eſt Terra, dictos cenſent; quaſi Terreni dæmones ſint. Hac de re proculdubio certi reddi non valemus; rationi tamen apprime conſentaneum cenſeo, inuentores huius nominis inſpexiſſe amorem, flagransque deſiderium honeſti & diuinæ conditionis; vehemens enim ille amor eſt ſpiritus hominem eleuans, Heroemq; C formans: a quocunque tamen nomen deducatur, parum refert; de hoc conſentiunt omnes,

Iāblichus. Noue gradus Numinum. Herois nomen denotare gradum & conditionem ſupra hominem collocatam. Quod ut latius explicetur, clariusque pateat, conſiderandum eſt, quòd Iamblichus in libro de Myſterijs Aegyptiorum, ſectione ſecunda, nouem ponit Numinum ordines: in primo ſtatuit inuiſibiles Deos, in ſecundo Deos Viſibiles, in tertio Archangelos, in quarto Angelos, in quinto Dæmones ſiue Genios, in ſexto Principatus, in ſeptimo Principes, in octauo Heroas, in nono Animas vita functas, a craſſo corpore ſolutas. Heroas itaque ſupra hominum animas collocauit, ad præ

Plato. Quinque aīaliū gradus. clara & diuina nos inuitantes. Plato in Epinomide, hoc eſt appendice Legum, Quinque numerat Animalium gradus: Animal igneum, hoc eſt cæleſte, Aethereum, Aereum, Aqueũ & Terreum; quorum tres medios ſæpe communi nomine Dæmones appellat: ibi tñ Aereũ & Aethereum animal tantùm, Dæmonis nomine nuncupat; Aqueum verò nũcupat Semideum, D

Opinio quorundā. Euerſio. quod cum a nobis inſpicitur, admirationem parit: & hoc (ex quorundam ſententia) eſt genus Heroum. Cui opinioni ſubſcribendum non cenſeo; quoniam Plato aliam Dæmonum, aliam Heroum ponit Generationem & conditionem. Hæroas oriri affirmat ex amore Deorum erga humanas mulieres, vel virorum erga Deas, ut patet ex Cratylo; Dæmonum autem in Timæo aliam ponit generationem.

Opinio propria. Propterea cenſerẽ ego, ex ſententia Platonis, Heroas eſſe, nõ eos, qui ſunt ſui natura Dęmones, & diſtribuũtur in æthereos, aereos, & aqueos; ſed eſſe Dęmones peregrinos, hoc eſt animas illuſtriũ Virorum vita functas, ſolutas a craſſo corpore, & ex au-

A reo hominum genere prodeuntes: de quibus loquẽs in Cratylo inquit. Scis ne, quos Heſiodus Heroas eſſe inquit? Her. Non. Socr. Neque etiam, quod aureum genus hominum ait in principio extitiſſe? Her. Hoc quidem noui. Soc. Ait enim ex hoc genere poſt præſentis vitæ fata fieri Dæmones ſanctos, terreſtres, optimos, malorum expulſores, & cuſtodes hominum. Her. Quid tum? nempe arbitror vocare illud aureum genus, non ex auro conſtitutum, ſed bonum atque præclarum: quod inde conijcio, quia genus noſtrum ferreum eſſe dicit, &c. Hos ego cenſeo Platonem nuncupaſſe Heroas, qui etiam dici poſſunt Dæmones aduenæ & peregrini; non autem Dæmones aqueos, qui ſui Natura ſint Dæmones. Hi a Iamblicho ſupra humanas animas conſtituuntur; quatenus ſunt animæ eorum hominum, qui ſupra humanam conditionem ſe extulerunt. Hinc a Marſilio Ficino, viro doctiſſimo, recedendum cenſeo: qui explicãs ſextam orationem conuiuij Platonis, cap. v. inquit, Heroas nuncupari tres Dæmonum ordines, qui tres Veneres comirantur; & in tres Mundi regiones ſunt diſtributi, in Ignem, Aerem puriorem, Aeremque craſsiorem; & in homines, qui ſuo temperamento eis proportione reſpondent, amoris aculeos iaculantur: hoc inquam approbandum non cenſeo: tum, quia Plato Heroas vult eſſe dictos; non quia amoris aculeos iaculentur, ſed quia ex amore partim humano partim Diuino ſunt orti: tum inſuper, quia Heroas ab illis, qui ſui natura ſint Dæmones,

Reijcitur ſententia Marſilij.

Epilogus.

B manifeſtè diſtinguit. Colligamus itaque, ex Poetarum commentis, Heroem eſſe Semideum, ex Deo & homine ortum: Ex opinione Platonis eſſe animam hominis illuſtri vita functam, ſolutam a craſſo corpore; vel hominem flagranti Virtutis amore ſupra humanam conditionem eleuatum.

Quid ex ſententia Ariſtotelis ſit Heros, Necnon oppoſitum eius. Cap. II.

VArij apud Poetas referuntur, qui effinguntur a Dijs duxiſſe genus, & Heroes ac Semidei nuncupantur; vt Pan, Hercules, Romulus, Aeneas, & alij: ita quoque Inſulæ a Plutarcho (ex Demetrij ſententia) referuntur, circa Britanniam multæ, a Græcis dictæ Sporades, quæ Geniornm & Heroum eſſe dicuntur. Sed quoniam hæc commenta ſunt Poetarum; propterea, qnid ueri (ex ſententia Ariſtotelis) ſub his fabularum inuolucris claudatur, explicandum ac euoluendum occurrit. Heroes ſunt illuſtres homines, qui per

C eximiam aliquam Virtutem, conditionem ſunt adepti ſuper humanam refulgentem; per quam uel præclaram ducunt Vitam, uel uita functi per ora hominum celeberrimè circunferuntur. Hi dicuntur ſupra hominis conditionem eleuari, quia (vt homini licet) ſe Dijs ſimiles præſtiterunt. Dicti ſunt ducere genus a Dijs: primò, ut denotetur abſque diuino afflatu non licere homini ad diuina eleuari: inſuper, ut pateat ex ſola eximia Diuinorum dilectione, quaſi exuperanti charitate, flagrantique deſiderio Boni & Honeſti, præclaras ac generoſas hominum actiones prodire. Indicatur autem huiuſmodi Amoris præſtantia per diuinam aliquam Naturam in Herois procreatione cum humana conſpirantem; illa enim præclara Heroum opera verè ortum ducunt ex diuina animæ noſtræ parte in humanis degente, quaſi ex Deo in ſe humanas omnes Appetitiones & Amores conuertente. Nuncupati autem ſunt Heroes filij uel Iouis, uel Apollinis, uel Veneris; quatenus eorum præclara facinora præ ſe tulerũt conditiones & munera vnius, uel alterius ex tiɛ̃hs Dijs: nam a Dijs uarijs munera prodire uaria finxit Antiquitas. Hos cenſeo denotaſſe Ariſtotelem 7. de Rep. cap. 12. dum dixit: Fana quoque per agrum eſſe debent, tum Dijs, tum etiam Heroibus diſtributa, &c. Generi heroum opponitur id genus efferatorum hominum, qui ob conſpicuam eorum depreſsionem ac deprauationem ex homine & fera finguntur orti; quales ſunt homines illi, qui perperam educati, deteriores euadunt feris; ut inquit Ariſtoteles in primo de Rep. Ac ut heroici uiri parentes proximi nil aliud ſunt, nisi Mens ad Diuina conuerſa, & uis ſentiendi appetendique purgata, & cum mente confor-

Cur Heroes dicantur ducere genus a Dijs.

Oppoſitũ Herois.

D mata; Ita parentes uiri efferati ſunt ſenſus & appetitio, quaſi fera ad ſola terrena propenſa, quæ ſibi rationem & Mentem penitus manciparunt: adeò ut accommodare dicere ualeamus, Heroas, efferatosque viros generare ſeipſos; cum per internas facultates, tanquam per parentes, formentur, ac producantur. Hinc ortum ducunt Minotauri, Licaones, virique cæteri immanes & efferati; qui ob uarietatem deprauationis ex uarijs feris finguntur orti: de quibus loquens Plato, imitatus Pythagoram dicebat, animas hominum migrare & uagari per corpora ferarum ac iumentorum. Homo enim cum ſit Paruus mundus, Magnique mundi Epilogus, Diuinorum & mortalium hymenæus; Protei imagine omnem formam recipere, omnemq; uitam uiuere ualet. Propterea Proclus in libro de Anima & Dæmone dixit. Quidnam admiraris, multos quidem per uitam eſſe lupos, multos porcos, plurimos autem alia quadam bruti ſpecie circunfuſos; cum Terrenus locus Circes ſit diuerſorium, animæque multæ ob immoderatã concupiſcentiam uenenoſis ineſcatæ ſint poculis? Illud potius admirare, ſi qui inter mortales

Proclus.

vſquam

Carpitur Plutarch°.

vsquam reperiantur huiusmodi potionibus non permulcti, non etiam irretiti. Constat itaque, quid herois, efferatique hominis nomine significetur; & qui sint veri parentes eorum, veraque fabulæ Allegoria. Ex quo constat heroem consensione omnium solam denotare præstantiam, & eminentem quandam hominis conditionem. Propterea errasse censeo Plutarchum, Virum doctissimum, in libro de Placitis Philosophorum primo, cap. 8. dicentem: Thales, Pythagoras, Plato, Stoici, esse aiunt Genios substantias anima præditas. Heroes quoque esse animas a corporibus separatas; bonos, si bonę; malos, si malę: Epicurus nihil horum admittit, &c. Hāc inquam sententiam eatenus veram non censeo, quatenus Heroas malos ex eorum opinione dari affirmat; cuncti enim putarunt heroas omnes bonos: ideo dixerunt oriri ex Deo, nuncuparunt eos semideos, ac illis opposuerunt efferatos deprauatosque homines; & præsertim Plato.

Quæ sit Heroica Virtutis Eminentia. *Cap. III.*

VT Clarior fulgeat Heroicæ Virtutis forma; & quid ea sit, ac quo pacto in nobis gignatur, exactius constet; altius repetito Principio ita dicamus. Quoniam homo, vt corpore, ita animo nudus in lucem venit; & solis a natura facultatibus, propensionibusque ad virtutes vel vitia donatus est, propterea in eius manibus ac facultate positum est, se ad libitum formare. In se autē formando hic trinus consideratur graduum ordo: Primò enim tanquam principium occurrit continentia & tolerantia, quibus incontinentia & mollities opponuntur. His tanquam medium succedit Virtus Moralis, cui Vitium aduersatur: Sequitur demum vt finis Virtus heroica, cui feritas opponitur siue immanitas. Continentia & eius oppositum, hominem vel rectè vel perperam parant & afficiunt. Virtus Moralis & Vitium, hominem Ciuilem vel formant vel deforment: Virtus Heroica & Feritas, hominem vel eleuant supra communem ciuilemque conditionem hominis, vel deprimunt ac depellunt. Incontinentia rectam rationem non sequitur, Vitium rationem deprauat, Feritas penitus eam reijcit ac labefactat: Incontinentia operatur contra prælectionem, Vitium cum deprauata prælectione, Feritas per impetum perturbationis omnem consultationem vel prælectionem excludens. At cum Heroica Virtus sit splendor quidam & eminentia, quænam ea eminentia sit, considerandum occurrit: propterea dicamus. Virtus est habitus animi nostri, actionum sibi congruētium principium: & quoniam actio omnis finem quærit, & gratia alicuius boni producitur; iure Virtus quoque in finem ordinata est, hominemque perficit, vt tendentem ad illum finem. Relata ad finem, duplici ratione eminere ac refulgere dicuntur; primò, quia proximius ad finem ducunt; secundò, quia ad finem eminentiorem perducunt, Virtus itaque heroica, cum sit fulgor & eminentia, altero horum modorum præstare debet. Si loqui volumus cum Theologis rectè sentientibus, cum quibus in parte consentiunt Platonici, facile est vtramque eminentiam explicare: cum enim ipsi duplicem nouerint vitam, ac finem postremum non in hac, sed in futura vita collocauerint (finis enim postremus vnicus esse debet) propterea inspicientes finem præsentis vitæ, qui vltimus non est; eas virtutes, quæ proximè ad illum perducūt, Ciuiles & morales appellant: quo fine fruuntur Christiani Ciues, dum piè & iustè suam Rempub. moderant & regunt: quæ virtutes, dum firmius, constantius, & splendidius finem hunc attingunt; facta cum obscurioribus comparatione, Heroicæ dici possunt. At dum homines, hoc proximo fine neglecto, solum inspiciunt futurum, & virtutibus formantur, vt altius ad illum solum finem perducunt: tunc Vera Heroica forma, propriaque eius eminentia refulgent. Quod etiam duplici ratione contingere potest, Primò, facta comparatione inter distincta Virtutum genera: cum enim ex vna parte inueniantur virtutes Theologicæ (Fides nempe, Spes, & Charitas) quas sequuntur Pietas, Religio, & Sanctitas; ex altera virtutes more acquisitæ; profectò Theologicæ, quia sine medio nos iungunt cum Deo, comparatæ cum moralibus, Heroicæ nūcupari merentur. Secundò considerari potest eminentia Heroica sine distinctione generum Virtutis, sed tantùm considerando Virtutes in more positas; nam illæ quoque a Charitate spiritum & formam recipiunt, & sine ea consistere nequeunt: propterea per eminentiorem Charitatem illæ quoque redduntur eminentiores, & neglecto fine humano & morali ad finem postremum nos ducere ac eleuare valent; seruantes medium, quod postremo fini maximè sit accommodatum. Hac ratione Virginitas est Heroica Temperantia, Mortalium negligentia est Heroica Magnanimitas. Sic igitur; tum Morales virtutes refulgentes in humanorum administratione; tum eædem, dum, neglectis humanis, ad sola diuina conspirant; tum demum Virtutes Theologicę cum cæteris comparatæ, iudicari possunt heroicę. Ita viri Martyres, & qui cæteris neglectis sequuti sunt Christum, re vera fuerunt heroes; re dico, non nomine: quia herois nomen inanem quandam Gentilium gloriam præseferre videtur, quam spreuerunt viri Sancti. Propterea Diuus Augustinus x. de Ciu. Dei inquit: Martyres nostri heroes nuncuparentur, si vsus Ecclesiastici sermonis id permitteret. Hæc cum vera sint, distinctius tamen condi-

Principiū, Mediū & Finis pro perfectione hominis.

Theologi.

Diuus Augustinus.

tiones

A tiones virtutũ explicaremus; si supra Morales virtutes collocaremus heroicas, quæ essent splendores Moralium: & supra Heroicas Diuinas; Spem scilicet, Fidem, & Charitatem, cum his quę eas sequuntur; Pietate, Religione, & Sanctitate: tamen quia hoc minus notum est Philosophis, & ego, præsuppositis decretis Theologorum, præsertim Aristotelem sequor; ideo distinctum Diuinarum virtutum gradum prætermittens, in Heroico terminum eleuationis constituo. Cum nostris Theologis eatenus consentiunt Platonici; quatenus ipsi quoque futuram vitam eminentioremque gloriam (saltem sub nube) inspexerunt, & vtramque virtutis eminentiam cognoscere valuerunt: quæ duæ eminentiæ rationes in vnam veniunt; quatenus pertinentia ad summum bonum huius vitæ, eatenus sunt magnifacienda, quatenus conducunt fini futuræ vitæ. At ex sententia Aristotelis secus se habet; ipse enim solam præsentem Vitam cognoscens, cæcus erga futuram, in hac sola homini summum bonum conuenire posse existimauit; & tantùm per relationem ad illud, censuit posse refulgere splendorem & eminentiam heroicæ Virtutis. Verum quia summum hoc hominis bonum in duos gradus est distributum, in gradum actionis, & gradum contemplationis; ideo, ratione huius duplicis finis, etiam dupliciter ex sententia Aristotelis seruari & refulgere potest heroica eminentia moralium virtutum. Primò

Opinio Aristotelis.

B enim inspiciendo summum Ciuile bonum: quicunque in Rep. rectè gubernanda summopere fulgent, & supra hominis conditionem morum integritate Iustitiaque sunt ornati, vel in Remp. illustre aliquod beneficium contulerunt: Horum Virtus, quia splendidius, proximius, & exactius finem Ciuilem attingit; comparata cum Virtute cæterorum Ciuium minus fulgentium, Heroica nuncupabitur. Altero modo rectius seruatur eminentia heroica, dum considerãtur Virtutes morales; vt conducunt pro summo bono in contemplatione posito, quod præfertur bono Ciuili: Nam Temperantia, Mansuetudo, Magnanimaque humanorum negligentia, in Viro contemplationi addicto eminentiorem moderationem exposcunt, splendidiusque fulgent, quàm in Viro Ciuili; ac ita comparatæ cum aliis Vitæ Ciuili congruentibus, Heroicæ dici merentur. Adeò vt demum colligere veleamus; Virtutes Naturales ex temperamẽto, & corpore prodire; Humanas ex consensione sensuum, & Mentis rectè ducentis; heroicas præsertim ex mente sensum & humilia negligente, magnifacienteque diuina.

Quarum Virtutum Heroica Virtus sit Splendor. *Cap. IIII.*

C Satis cumulatè ex dictis constare censeo, Heroem præseferre splendorem quendam & eminentiam Virtutis; at, cuius virtutis sit splendor, adhuc non constat: qua de re verba faciens, dico. Si propriè loqui volumus, heroica Virtus est splendor Moralium Virtutum; & earum præsertim, in quibus refulgere est difficilius; magis supra hominis vires collocatum, magisque Diuinam quandam facultatem exposcit. Quod apertè constare potest ex eius contrario, nempe ex Feritate; Feritas enim proculdubio ad mores pertinet. Idipsum ratione confirmatur: Nam heroes ex humana & Diuina natura sine condirione dicuntur orti; tales autem sunt illustres mores, qui ex recta ratione diuinitatem pręseferẽte, humanaque appetitione ei obtemperante, ortum ducunt: Propterea quicunque dicti sunt heroes, vel eminenti Fortitudine, vel Magnanimitate, vel Temperantia refulserunt. Ita apud Homerum strenui militum Duces; Agamemnon, Achilles, Hector, Aeneas, & similes, herois nomine celebrantur: Pariter Hercules, qui Iouis & Alcmenæ fingitur filius, & inter heroas summopere fulget, Fortitudine præsertim cæteris præstitit. Romulus fingitur filius Martis, quia forti bellicosoque Romanorum Generi principium dedit. Hinc finxit antiquitas heroas, cum viuentes, tum vita functos, semper versari inter homines; non alia ratione, nisi quia Moralibus & Ciuilibus Virtutibus refulserunt, ob quas per ora hominum splendidè circunferuntur. Iure igitur dictum est

Heroica Virtus est Splendor Moraliũ.

Hercules.

Romulus.

Heroica virtus propriè ad morales pertinet.

D heroicam Eminentiam ad morales Virtutes pertinere. Euenit tamen; vt secundo loco & minus propriè illi quoque, qui in aliqua Arte refulserunt, & in genus humanum insigne aliquod beneficium contulerunt, heroum nomine honestati fuerint: veluti Aesculapius, qui Apollinis fingitur filius, quia excelluit in Arte Medendi, Orpheus einsdem fingitur filius, Ob Musicam: Nam illustres quoque Artes inter diuinum & mortale mediare dicuntur; oriuntur enim ex diuinitate ingenii, & in re mortali versantur; & hoc præsertim Arti Medẽdi competit, ob eius præstantiam, vtilitatem, ac necessitatem. Et considerandum, quòd inuentores cum Artium tum Scientiarum, Dii potius quàm heroes finguntur; quatenus inuentio ex sola diuina Animæ parte prodit. Hinc Auctor Medicinæ dicitur Apollo; & Minerua (quæ fertur Dea Sapientiæ) ex solo Iouis capite, sine matrę orta fingitur. At excellere in disciplina & vsu artis, quia vsus in re mortali versatur, potius heroicum est quàm absolutè diuinum: propterea Aesculapio tribuitur. Viri autem Sapientis, qui scientia & contemplatione refulserunt, non heroes, sed Diuini potius dicti sunt. Sapientes enim nomen est altissimum (dixit Plato) & soli Deo conuenit; nec versatur sapientia in re mortali, sed in permanente & diuina; & homo per sapientiam scit

Extẽditur ad præclaros artifices.

Cur inuẽtores disciplinarũ dicãtur Du.

omnia

omnia, & redditur imago Dei: adeò vt conditio Sapientis præstet conditioni & gradui heroū. A
Errâre eos qui sapientiā dicunt heroicam contēplationem.
Nec dicuntur in aere habitare Sapientes (vt de Heroum genere dixit Plato) neque in Britanniæ insulis (vt retulit Plutarchus) sed dicuntur eleuari supra Cœlum (vt in Phædro idem Plato affirmauit) Propterea minus rectè (vt censeo) acutissimus Buridanus & alii, etiam in contemplatione reperiri putarunt heroicam virtutem, & dixerunt sapientiam esse heroicam contemplationem. Id autem esse falsum ex dictis patet: Nam si nonnunquam hominis alicuius Sapientia, vt ea Platonis vel Aristotelis, heroica dicitur; non propriè, sed similitudine tantùm ita nuncupatur: neque id fit per comparationem cum scientia, sed per comparationem cum sapientia alterius; quatenus sapientia eorum, communi hominum Sapientię præstat, & ad illam diuinorum accedere videtur.

In qua Virtute heroicus splendor maximè fulgeat. Fulgor heroicus ex vniuersa Iustitia.
Cum itaque Heroica Virtus sit splendor Ciuilium & Moralium virtutum; non iniuria Carmina illa, quibus præclara facinora illustrium virorum celebrari consueuerunt, Heroica nuncupabantur. Et quoniam in omni morali Virtute eminentia & fulgor locum habere potest, propterea in omni Virtute Morali heroica dignitas valet refulgere; Pręsertim tamen in virtute Vniuersa, quæ eadem est cum vniuersa Iustitia: idque ei congruit potius, ut est vniuersa Iustitia, quàm vt est vniuersa virtus; cum ea consideratio huic pręferatur, vt suo loco patuit, Ita Rhadamantus Rex Lycię, quia hac eminenti Iustitia refulsit, Heros, ac Iouis ex Europa filius fingitur: Minos quoque Rex Cretæ, qui primus Cretensibus leges dedit, B
ob eandem illustrem Iustitiam inter heroes celebratur. Similiter varii Italiæ Principes, qui sibi creditos Populos eximia charitate & Iustitia Regunt, se meritissimos heroas patefaciunt.

Dux Vrbini.
Inter quos sublimen ac Splendidissimum FRANCISCVM MARIAM Ducem Vrbini, omni ex parte meritissimum, tanquam salutare suorum Populorum Sydus, fulgere eminenter intueor; qui variis suorum Maiorum Heroicis radijs, ex Religione, ex militari Gloria, ex sublimique Iustitia micantibus, alios superaddens, in penetralibus Lycei & Academiæ accuratè versatur: vt Iustitiam cum Sapientia coniungens, eminentiorem, constantioremque illam reddat; simulque Heroico exemplo sui, Sapientiā illam Platonis illustret, tunc Populos fore fęlices, dum Principes Philosophiam colēt.

Ex Magnanimitate. Ex Fortitudine. Ex Sanctitate.
Mox verò (facta comparatione inter cæteras virtutes) in Magnanimitate, qua humilibus neglectis honoribus, solùm sublimes & serios quærimus; nec non in Fortitudine, quæ in re apprime ardua versatur, splendidissimè fulget: Propterea viri supra humanam Gloriam elati, viri strenui & fortes, viri, qui nullis fortunæ impulsibus succubuerunt; inter heroes ab Homero, aliisque viris sapientibus sunt celebrati. His tamen omnibus illi sunt præferendi; qui, victo Mundo, neglectisque mortalibus, sola Diuina quærunt & magnifaciunt. C

Quomodo Virtus Heroica se habeat ad Morales, quarum est Eminentia. Cap. V.

Prima dubitatio.
Virtutem Heroicam propriè ad Morales pertinere, earumque esse culmen, apicem, splendorem, ac supremā perfectionem, ex dictis satis apertè constare censeo: Verum, quomodo exuperantia hæc ad Morales Virtutes se habeat, adhuc minimè patet. Dubium enim primò est, num fortè Magnanimitas & Magnificentia censeri debeant Virtutes heroicę, cum hę quoquè sint eminentiæ Liberalitatis, & mediocris Honoris moderatę appetitionis.

Altera dubitatio.
Insuper dubium est, num Virtus heroica sit specie distincta a morali, vel solum gradu per maiorem & minorem perfectionem absque distinctione formæ.

Solutio primæ. Magnanimitas non est Virtus Heroica.
De prima difficultate dicendum censeo, Magnificentiam & Magnanimitatem minimè esse Virtutes absolutè heroicas. Ratio est; quoniam hæ sunt virtutes Morales, quæ & prędita & destitutæ heroico splendore inueniri possunt: non enim omnis Magnificentia, omnisque Magnanimitas heroica est; sed ea tantum, quæ, vel maximè fulget, uel ad finem eminentiorem eleuat. Facta tamen comparatione inter Magnificentiam ac Liberalitatem, similitudine tantum & proportione dicere valemus; Magnificentiam esse heroicam Liberalitatem, & Magnanimitatem esse D
Heroicam in appetendo Honore moderationem.

Solutio secundę difficultatis. Opinio D. Thomę. Ratio eius.
Altera difficultas (num scilicet virtus heroica specie distinguatur a Morali) obscurior est. Diuus Thomas in prima parte secundæ, quæstio. 54. Art. 3. eam esse specie distinctam affirmat. Ratio eius est, quoniam illæ virtutes dirigunt ad actiones distinctarum naturarum; virtus enim ciuilis & humana disponit nos ad actiones humanæ naturæ, heroica uero ad actiones congruentes gradui, & naturę eminentiori. Cum itaque virtutes distinguãtur fine, & fines sint distincti, putandum est etiam virtutes esse distinctas.

Confirmatio.
Confirmari potest eadem sententia per Magnificentiam, & Liberalitatem: quæ quamuis in eadem materie versentur, & solum differant magnitudine & paruitate; tamen ab Aristotele pro distinctis uirtutibus numerantur; ut etiam Magnanimitas, & moderata Honoris appetitio.

Alia ratio.
Præterea id ipsum satis aperte colligi posse videtur ex oppositis earum: Vitium enim, quod opponitur Morali Virtuti, est specie distinctum a Feritate, quæ heroicę aduersatur; & id patet: nam vt Fera se habet ad Hominem, ita Feritas ad Vitium; Fera, & Homo distinguuntur specie: Et confirmatur;

A confirmatur; quia in Feritate exploditur ratio, in Vitio peruertitur, vt in septimo Moralium
Nicomachiorum asseritur: & sub initio eiusdem libri inquit Philosophus, tria esse genera eo-
rum, quæ fugienda sunt; ac feritatem esse distinctum genus a Vitio affirmat. Hinc in distinctis
libris de Morali Virtute, & de Heroica verba facit. Ex aduerso nonnulli censent, huiusmodi vir- Opinio
tutes solùm per minus & magis perfectum distingui, non autem forma: quorum sententia cõ- ad e.ta.
firmari potest. Primò; quia frequenter euenit (vt dixi) quòd finis vtriusque Virtutis idem sit, Confirmatio prima.
vt dum ambæ referuntur ad summum bonum Ciuile; & tunc solùm differunt, quia Virtus
Heroica exactius, firmius, & splẽdidius finẽ attingit. Præterea eadẽ definitio videtur vtriusq; cõ- Altera.
petere; vtraque enim est habitus cum prælectione iunctus, in ea moderatione subiectæ sibi
perturbationis positus, quæ suo vitæ generi, suoque fini est accommodata. Et quamuis genus
vitæ & finis nonnunquam distinguantur, non propterea est necesse vt distinguatur forma Vir-
tutis, sed seruari potest eadem: vt patet de Temperantia Viri contemplationi dicati, & viri Ci-
uilis; quæ, quamuis ob distinctos fines distinctam exposcant moderationem, non propterea di
stinguuntur specie; ambæ enim seruant medium Geometricum, suo generi vitæ accommoda-
tum. Constat itaque in Virtute Heroica non variari essentiam virtutis Ciuilis, quæ est Geome-
B tricum medium; sed tantùm variari terminos rationis, ex quibus congruens Analogia desu-
mitur. Quod confirmatur exemplo. Nam viri, qui dicti sunt Heroes; non alia Fortitudinis, Ma- Confirmatio.
gnanimitatis, Iustitiæue forma resulserunt, ab ea, quæ inter Ciuiles numeratur. Res itaque du-
bia, & perplexa est. Pro cuius resolutione accipio primò cum Aristotele x. Metaphysicæ 25. di- Resolutio Primũ, qđ accipitur.
stingui specie dupliciter contingere; vel per interna principia ad essentiam pertinentia, ut Leo
ab Equo; vel per externa, ac per accidentia ad materiem spectantia, ut Aethiops a Scytha, Mas a
Fæmina. Accipio secundò, Virtutem Heroicam dupliciter vsurpari; uel pro virtute diuina di- Alterum.
uinitus infusa, vt nonnunquam apud Theologos vsurpatur; vel pro splendore humanarum Vir
tutum. His præassumptis tres profero assertiones. Prima est. Si nomine Heroicæ Virtutis in- Prima assertio.
telligimus Virtutes Diuinas & infusas, vtique ea est distincta specie ab humanis; nam definitio, Secunda.
modus acquirendi, & finis proximus, specie distinguuntur; & hoc est satis conspicuum. Alte-
ra est. Si virtus Heroica sumitur pro splendore humanarum virtutum, proculdubio semper di-
stinguuntur specie per externa & accidentia; distinctæ enim sunt conditiones, effectiones, &
accidentia earum, dum considerantur cum reduplicatione (vt Heroicæ nempe, & ut ciuiles)
Tertia assertio. Si virtus Moralis & Heroica diriguntur ad eundem finem, vel ad distinctos sed Tertia.
subordinatos, vt summum bonũ ciuile notum Philosophis se habet ad summum bonum in cõ
C templatione collocatum; hac quoque consideratione non distinguuntur specie intrinsecus &
per essentiam, sed tantùm per illustrius & minus illustre; quatenus distantius vel proximius,
clarius vel obscurius, vltimo fini sibi proposito conducunt: nam subordinati fines obtinẽt ra-
tionem vnius, cum in vnum postremum dirigantur. At si fines penitus fuerint distincti, & vnus
non dirigatur in alterum, vt summum bonum excogitatum in hac vita ab Aristotele se habet
ad summum bonum futuræ vitæ notum Theologis; ita proculdubio iudicari debent virtutes
specie distinctæ, Immo; vt virtus ciuilis formata a Peripatetico, est distincta specie (vt dixi) ab
Heroica Theologorum; ita virtus Heroica vnius a virtute Heroica alterius, & ciuilis a ciuili.
Quod patet: quia vnus munere supernæ reuelationis rectè sentit de vltimo fine, alter perperã;
& qui rectè sentit, rectè in se virtutem format, quod alter efficere non valet; propterea in se vm-
bram tantùm, & tenuem imaginem format, vera essentia destitutam; nam essentia virtutis in re-
cta eius conformatione cum fine vltimo & optimo posita est. Nomen autem virtutis de uera
forma eius & de imagine, nõ vniuocè, sed æquiuocè dicitur; cum vna tantùm re vera & abso
lutè sit propriè sumpta virtus. Propterea non est putandum veram virtutem ita esse va-
D riam, vt distincta sit species virtutum ad mores attinentium, Gentilium, ab ea Hebræo- Vna ẽ uera Virtus.
rum, ac illa Hebræorum ab ea Christianorum; sed vna est Vera virtus, recteque forma-
ta, cæteræ censeri debent vmbræ & imagines. Ex his patet solutio difficultatis. Patet Diluuntur
insuper, quomodo sit satisfaciendum rationibus vtriusque partis. Dum ostendebatur Vir- rõnes con
tutem Heroicam non distingui specie a Morali; id verum est, cum de ordinatis ad eun- tra distin-
dem finem, tum de ordinatis ad fines distinctos, at subordinatos; veluti apud Theologos ctionem.
nil debemus iudicare consentaneum Christiano ciui, christianæque Reipublicæ, quod
non sit consentaneum ultimo fini futuræ Vitæ hominis. At minimè id uerum est de re- Diluuntur
latis ad fines uarios non subordinatos. Rationes etiam pro parte Diui Thomæ diluuntur; nam rõnes pro
solum cogunt nos fateri, Virtutes relatas ad uarium uitæ genus distingui specie, distinctio- distinctio-
ne in accidentibus posita, non autem per essentiam. Dicebatur primò, debere distingui ne.
specie; quia congruunt gradui, naturæ, & conditioni distinctæ. Respondeo: Sunt distin-
ctæ conditiones, & gradus, at subordinati: & propterea semper recta constitutio petenda est
a postremo fine, sublimioreque gradu, in quem cominus uel eminus omnes uirtutes conspi-
rat. His accedit, quòd ea finium & conditionum hominis distinctio, externa est uirtuti; nec mu
tat essentiam eius, dum illi fines sibi consentiunt: nam semper seruatur verum medium Geo-
metri-

metricum, tempori & conditioni conueniens, ad vltimum finem perdncens. De instantia sumpta ex Magnificentia & Liberalitate, dico; eas distingui specie, distinctione supra non ab essentia, sed ab accidentibus; vt dixi se habere de heroica, & Morali peripateticorum. Quod patet, quia omnis Magnificus dicitur liberalis, vt affirmat Aristoteles. Verum, quia Ciuilia sunt satis popularia, nec semper exactum & exquisitum in eis seruare licet (vt nos monuit Aristoteles in procemio Moralium Nicomachiorum) propterea pro distinctis Virtutibus numerantur, vt etiam Virtus heroica explicatur seorsum, & tanquam distincta, a Ciuili. Rationi tertiæ sumptæ ex feritate & vitio, quæ eis opponuntur, & distinguuntur specie. Respondeo, cum Aristotele in primo Moralium Nicomachiorum asserente maiorem distinctionem conuenire Vitio quàm Virtuti; nam Vitium infinitum, Virtus finita est: & in quarto Topicorum tradens locum septimum inquit, non omni speciei ęgritudinis competere contrarium distinctum: in secundo etiã Topicorum tradens Locum 22. inquit, eidem plura posse esse contraria. Quanuis igitur feritas rationem excludat, Vitium non excludat, sed peruertat; tamen quia hoc habent commune, quòd destruunt rationem rectam, vtrique incommodo eadem specie rectæ rationis succurrimus. Et ea regula (quot modis dicitur vnum oppositorum, totidem dicitur & alterũ) vera est, non semper de absoluta rei distinctione ex essentia sumpta, sed saltem de distinctione rationis: vt enim eadem sanitas distinctis rationib. opponitur distinctis ægritudinib. ita eadem virtus varijs; ac ita quoque vni vnum erit contrarium, vt dicitur in primo lib. de Cælo.

Quomodo sit uerũ, tot modis dici vnum oppositorum, quot alterum.

In qua Animæ facultate collocata sit Virtus Heroica. *Cap. VI.*

Opinio prima.

VIrtutem Heroicam existimarunt nonnulli ad Intelligendi facultatem, siue ad Mentem pertinere; cum enim eminentissima sit, debet eminenti facultati competere: & præsertim, quia per fidem, spem, & charitatem constituitur, vel (vt alij dicunt) ad Sanctitatem redigitur; quæ virtutes ad mentem, & eius facultates, pertinere dicuntur. Hanc opinionem minimè veram censeo; quia Virtus Heroica (vt patuit) non est verè distincta specie a virtute Morali, sed tantum per magis & minus, illustrius & minus illustre; ad eandem autem facultatem pertinet humana perturbationum moderatio, & eius splendor. Cum itaque morales virtutes pertineant ad appetitum sentientis facultatis, & Virtus Heroica sit earũ splendor, est necesse, vt ad eundem appetitum pertineat. Id ipsum confirmatur considerando Feritatem, quæ Heroicæ Virtuti opponitur: nam Feritas proculdubio ad appetitum sentiendi pertinet, cum rationem excludat; contraria autem in eodem fieri nata sunt. Assero tamen; cum ratio & voluntas, tanquam duces, omnibus moralibus Virtutibus conducant; quòd præsertim fulgent, viresque suas ostendunt in formanda ac perficienda Virtute Heroica, ob præstantiam & eminentiam eius. Insuper dico, hoc esse verum, dum Heroicas Virtutes consideramus vt cõsentaneas fundamẽtis & principiis Aristotelis: nam si nomine heroicæ virtutis intelligeremus Virtutes Theologicas infusas, hæ proculdubio magis ad facultates Mentis pertinent, in eisque refulgent; quanuis apperitum quoque sensuum rectè componant. Loquens itaque de heroica Peripateticorum virtute, dico eam ad apperitum sentiendi pertinere: nec obsunt aduersæ rationes. Nam ratio sumpta ex præstantia solùm indicat eam maximè pendere ex ratione & voluntate, & ab ea præsertim vires & spiritum recipere: & iam dictum est, absolutã Sapientiam ad Mentem pertinentem, supra heroicam virtutẽ eleuari. Soluitur quoque altera ratio: quia, quanuis Virtus heroica a fide, spe, & charitate vires & spiritum recipiat, tamen ab eis distinguitur: & ideo non est necesse ut in eadem facultate reperiantur. At cum interpretum Aristotelis multi consentiant, uirtutem heroicam ad appetitum sensuum pertinere, asserunt tamen omnes eam solum competere appetitui irascendi, quia ad eum solum pertinet ratio ardui, in quo fulget heroicus splendor, quã sententiã minimè veram censeo. Primò; quia nõ facile & difficile sunt formę constituentes distincta obiecta facultatum, ut latissimè suo loco patefeci; facile enim & difficile in eadem facultate considerantur. Pręterea, heroica eminentia in omni virtute reperiri & seruari põt, quare etiam in Virtutibus Cupiditatis locum habet. Assero tñ præsertim in appetitu irascendi refulgere: quia eius obiectum est Honor, Gloria, & Victoria: ac insuper, ad eundem pertinent Fortitudo & Magnanimitas, in quibus heroica eminentia maximè fulget.

Aduersio.

Opinio propria.

Diluuntur aduersę rationes.

Reiicitur communis opinio.

An Virtus Heroica sit Euulsio Perturbationum. *Cap. VII.*

Eustratii sententia.

QVoniam patefecimus, Heroicam virtutem pertinere ad appetitum sensuum, & non ad alterum tantum, sed ad vtrunque; propterea iure quærendum est, quomodo ad appetitum pertineat: num ita, ut euellat penitus perturbationes eius, uel potius ut eas modo quodam heroico moderetur. Censuit Eustratius, quem alij nonnulli

sunt

A sunt sequuti, uirtutem heroicam esse absolutam euulsionem Perturbationum. Ratio est: quia vt homo supra hominis cōditiones eleuetur, necesse est ut cunctas humanas affectiones exuat; alioquin semper cum mortalibus erit complicatus, & nunquam humanis neglectis sola diuina magnifaciet. Hāc opinionem nec Peripateticam, nec veram existimo. Non Peripateticam; quia Aristoteles integram perturbationum euulsionem nobis non Virtuti, sed vitio ad scribit: cum autem morales virtutes sint moderationes, non euulsiones perturbationum: & virtus heroica ad eas pertineat, ea quoque non euulsio, sed moderatio erit; moderatio tamen eminentissima, uel ob eminentiorem conditionem virtutis, vel ob præstantiam finis eius, uel saltem erit moderatio vehementioris perturbationis feritatem constituentis. Eadem quoque sententia Theologis aduersatur, quoniam Theologi minimè commendant omnem perturbationum euulsionem. Nam Diuus Augustinus 14. de Ciuitate Dei, cap. 9. scriptum reliquit: Apud nos autem (iuxta scripturas sacras, sanamque doctrinam) Ciues sanctæ ciuitatis, in huius vitę peregrinatione secundum Deum viuentes, metuunt, cupiunt, dolent, gaudent, & quia rectus est amor eorum, has omnes affectiones rectas habent, &c. Non itaque euellendas censent Theologi omnes humanas perturbationes; nam si putarent eas toto genere esse prauas, non eas per me- *Eius euersio.* *Diuus Augustinus.*

B taphoram tribuerent Deo. Commendāt tamen Theologi, & cum eis Platonici, euulsiones earum perturbationum, quæ oriuntur ex dilectione rerum mortalium: huiusmodi est Virginitas, & omnium mundanorū Magnanima negligentia: de his intelligi debet sententia illa Euangelij (Qui diligit me, abneget semetipsum &c.) insuper & illa) Nisi granum frumenti cadens in Terram mortuum fuerit, nullum fructum afferet, &c. Hæc itaque sola euulsio commendatur, quæ oritur ex interitu dilectionis Mundi, pro ortu dilectionis Dei: quæ quanuis aliqua ex parte sit euulsio per relationem tamen ad principales circunstantias Heroica moderatio dici potest. Hæc ego de re, vt etiam de alijs nonnullis audiui in Illustri Animosorum Academia Heroicè loquentem, Reuerendissimū D. IOANNEM IACOBVM DIEDVM PRIMICERIVM PATAVINVM; & modo Episcopum Cremensem meritissimum, Iuuenem religione, ingenio, moribus, & doctrina insignem: quicum olim fuerit auditor meus, nunc est Dominus colendissimus. *Reuerendissimus Ioannes Iacobus Diedus.*

Vnde Ortum ducat Fulgor Heroicæ Virtutis. Cap. VIII.

C CVm apparuerit virtutem Heroicam esse splendōrem & eminentiam Moralium virtutum; iure optimo considerandum occurrit, quæ sint causæ, principia, & semina eius splendoris. Cui difficultati respondens dico, splendorem heroicum duplicis generis habere principia; Vnum est eorum, quæ ad internam eius essentiam pertinent, illamque constituunt; Alterum est externorum, & fortuitorum: Si primum genus inspicimus, tunc vel virtus dicitur heroica per relationem ad eundem finem virtutis ciuilis, vel per relationem ad finem vltimum & eminentiorem: Si per relationem ad eundem finem, tunc ortum ducit ex flagranti Amore honesti, & vehementi desiderio illius finis: Si vero heroica fuerit per eleuationem ad finem vlteriorem & sublimiorem, quæ magis propriè heroica dicitur; ea similiter oritur ex flagranti eius finis Amore, ex vehementique desiderio connexionis cum vltimo fine: quæ dilectione si mundum, & proximum quoque diligimus; solum id facimus per relationem ad Deum, & finem postremum. Hęc fœcunda & præclara dilectio nota Philosophis, congruenti ratione respondet Eminenti charitati Theologorum: hic est Spiritus, Semen, Vita, & forma Heroicæ dignitatis; sine qua nec esse, nec seruari valet. Propterea in gradu Moralium virtutum patefeci, Virtutem omnem esse rectè compositum Amorem. Si alterum genus principiorum consideramus, quod minus pertinet ad essentiam, Heroicæ virtutis, inuenimus eam fulgere posse, vel ob vehementem perturbationem, vel munere Naturæ, Fortunæ, & Assuetudinis. Vt pertinet ad vehementissimas perturbationes, scimus fulgere Fortitudinem, & Victoriam ex bello cum hoste robustissimo: Propterea si quis a Deorum cultu abhorreat, ad infames voluptates summopere sit procliuis (vt ad concubitum cum feris, cum Matre, cum Sorore; siue ad comedendos natos suos) dum tam vehementes & infames perturbationes prosternit, Heroicæ refulgebit. Insuper ex natura oriri potest fulgor; dum scilicet per naturam sumus faciles valdeque procliues ad honestum, hac actiones illustres; ad dilectionem Dei & proximi: nam tunc habitus ad sublimem finem dirigentes, facilius, illustrius, & firmius in nobis gignuntur. Fortuna quoque non leue momentum afferre potest, cum pro constituendo, tum pro patefaciendo Heroico splendore: Dum enim Regia dignitate nos ornat, instrumenta illustrium Virtutum nobis præbet, opportunitatesque uarias offert splendidè operandi; ac tunc si eius muneribus congruenter vtemur, Heroica Virtute facilè refulgebimus. In Viro enim Principe, vt deteriora magisque perniciosa sunt vitia, ita Virtutes sunt illustriores magisque salutares, cum sint exempla & duces vitæ populorum. Insuper; Fortunę bona sunt instrumenta Virtutum, & vitiorum; Virtus aūt instrumēto & viribus *Splendor Heroicus duplex.* *Fulgor ex vehementia perturbationis.* *Ex natura.* *Ex fortuna.*

D

viribus munita, longè illustrius fulget, quàm eis destituta. Praeterea; qui fortunam apprime aduersam, nedum cõstanter ferunt, sed animi robore superant, Heroicè fulgent: Hercules enim dictus est Heros, quia eximia quadam animi fortitudine, omnia aduersa quasi perniciosa Monstra superauit. Inquit Philosophus in primo Nicomachiorum. Qui incideret in calamitates Priami, fœlix nõ esset censendus. At nos rectius sentientes de fine postremo, dicere debemus. Si quis incideret in calamitates Priami, easque constanter ferret, ut Virum decet Heroicè fortem, Heroica fortitudine splendidissimè refulgeret. Homo enim, quamuis aduersam fortunã optare non debeat; tamen si in eam incidat, tenetur gratias referre Deo, qui opportunitatem ei obtulit, illustre fortitudinis specimen patefaciendi: Herois enim est ea vincere, quibus passim humana conditio succumbit; propterea solùm in magnis, siue secundis, siue aduersis fortunis refulget. Pari ratione; si ciui offertur occasio Patriam suam sibi subijciendi, ac Remp. inuadendi; Heroica Pietate & Iustitia fulgebit, si libertatem seruabit, ab eiusque Tyrannide se abstinebit: ita enim, neglecto proprio bono, commune prçeliget; &, neglecto fine proximo, postremum magnificiet. Insuper conducere potest Fortuna pro patefacienda, illustranda, æternitateque donanda Heroica Virtute; quatenus fœlici sorte contingere potest, vt a Praeclaro aliquo Poeta Heroum illustria facinora decantentur. Hac ratione Hector, Aeneas, Vlysses, Achilles, qui ab Homero & a Virgilio æternitate donati fuerunt, dici possunt fortunati: veluti Alexander Macedonum Rex, inuidia fortè motus, fortunatum nuncupauit Achillem; quia suarũ laudum tubam adeò praeclaram sortitus fuerat. Demum fulgere potest munere rectę disciplinæ, congruentis institutionis, probæque assuetudinis; ex his enim ortum ducunt Virtutes: propterea qui in his se accuratissimum præbuerit, in omni Virtutis genere facilè poterit refulgere. Neminem latere censeo, quot, & quàm perniciosa vitia ex falsis opinionibus prodeant, & prçsertim ex his, quæ ad Deum, vel ad animam nostram pertinent: vt ex illis, quod Deus non sit; & si est, quòd humana non curet; quòd hominum animæ sint mortales: ex quibus ut perniciosissima vitia quasi feræ prodeunt; ita ex earum oppositis formosissimæ virtutes, tanquam radij ea Sole, refulgere natæ sunt.

Ex egregia institutione. *Ex recta opinione.*

Heroicam Virtutem ex sententia Aristotelis non esse eandem cum Sanctitate, nec Feritatem cum Prophanitate. Cap. IX.

Reijcitur Opinio Suessani.

EX his, quæ hactenus declaraui, colligere valemus; minus rectè nonnullos, & eum eis Suessanum asseruisse, ex sententia Aristotelis Heroicam Virtutem eandem esse cum Sanctitatę ex Charitate prodeunte. Inquiunt enim eminẽtiam virtutis Heroicæ peten dã esse ex fine: nam dũ Virtus nos dirigit ad priuatum vel publicum bonũ, Humana dicitur: at si per charitatem, qui est flagrans Dei Amor, nos ad Deum eleuat vt Deo fruamur; ea eleuatio & sublimitas Heroicã parit Virtutem. At hi Theologorum decreta cum opinione Peripateticorum permiscentes, sententiam proferunt; quæ nec Theologis, nec Peripateticis est consentanea. Non Theologis, quoniam ex eorũm sententia nulla virtus sine charitate seruatur; ea enim; quæ seiuncta est a charitate, non est virtus; & ideo non distinctio charitatis a non charitate, sed distinctio graduum charitatis distinctionem virtutum constituit; neque tunc eminentia Heroicæ Virtutis debet dici charitas, sed solùm per eminentiorem charitatem formari. Eadem opinio non est Peripatetica: quoniam Aristoteles non nouit aliam vitam, alium finem, aliumue modum, quo Deo frueremur, siue cum Deo coniungeremur; nisi per moralem, & inspectricem fœlicitatem: propterea ex eius sententia nõn potest Virtus ad alium finem nisi ad alterum horum referri. Nec semper distinguitur Heroica virtus a Morali per finium distinctionem; sed nonnunquam per modum splendidiorem, quo idem finis attingitur. Quod manifestè constat, si memoria repetamus eorum Virtutes, qui omnium ore Heroes dicti fuerunt; vt Herculis, Hectoris, Achillis, Aeneæ, Romuli, & similium. Hi namque non per illam charitatis a non charitate differentiam Heroes dicti fuerunt, cũ solùm inspexerint Mundi gloriam, & eius desiderio incensi refulserint; Veluti etiam pari ratione Cato Vticēsis Heroica fortitudine celebratur fortis. His accedit, quòd; cum Aristoteles per sua decreta solam Vmbram, eamque satis tenuem, Sanctitatis, Religionis, Charitatisque nouerit; ut uera Theologorum Charitas omnem propriè sumptã virtutem format, ita ea Peripateticorum Charitatis vmbra in omnem virtutem ab Aristotele positam effunditur: adeò ut non differentia charitatis a non charitate Heroicam virtutem formet, sed exuperantia eius, omniumque ad formandam uirtutem conspirantium. Ex quo etiam constat, minus rectè eosdem Feritatem eandem cum Prophanitate asserere; est enim Feritas communior, tum Immanitate, tum Prophanitate. Hoc tamen

Feritas nõ est eadem cum prophanitate.

A tamen verum est, prophanitatem esse partem quandam, eamque deterrimam feritatis; vt etiam Sanctitas dicta est Diuina quædam portio Heroicæ virtutis; vel rectius (vt dixi) est gradus Diuinus, supra heroicum collocatus.

In Quo Hominum Gradu & Conditione, & num in Fæmina Heroica Virtus sit nata reperiri. Cap. X.

DIgnum consideratione est; cum Heroica virtus sit fulgor Moralium virtutum, nos eleuans supra humanam conditionem, mediosq; ferè constituens inter Deos & homines; num in omni hominum gradu & conditione locū habere valeat. Ex sñia Theologorum, pariter & Platonis, proculdubio in omni valet reperiri (dummodo sibimet homo non desit, & sumet non sit proditor) omnis.n. homo valet heroicè ad futuram vitam disponi, & omnis est capax infusarum Virtutum. Simili modo ex sententia Stoicorum vnusquisque valet formari vnaquaq; Virtutis forma; in qua summum bonum collocarūt, nec ei necessaria esse externa instrumenta iudicarunt. At ex sententia Aristotelis id minus contingit: cum.n. Heroica Virtus sit eminentia & splendor pro attingendo fine, non in futura, sed in præsenti vita; & egeat instrumentis, & conditionibus illustribus; solum in splendidè natis & educatis, illustrium instrumentorum facultate munitis, quorum actiones splendidiores sunt, locum habebit; vel saltem maximè: Propterea negat Magnificentiam posse omnib. competere. Hinc, qui herois nomine celebrantur, ex illustri genere prodierunt. Præsertim itaque fulget in Viro Principe, qui est commune & conspicuum populorum exemplum, in quo tanquam in sublimi & illustri sede omnia splendidissimè fulgent; & præsertim in eo locum habet, quia videtur inter Deum & populos medium sibi optare locum. Sic in Amplissima Vetustissimaq; Atestinorum Familia, inter tot maiorum suorum heroica Lumina, ALFONSVS. II. FERRARIAE DVX Serenissimè fulget; cuius omnis actio, consilium, & meditatio, supra Humanam conditionem heroicè extollitur, & ad Diuina aspirat. Fulgere etiam saltem secundo loco valet heroica virtus in Ciue, & præsertim in eo, qui in Vrbe libera degit; cum ei variæ possint offerri opportunitates erga Patriam, pro communi bono, pro cæterorum salute, fungendi munerib. Heroicę virtutis: & hoc præsertim competit illis, qui in Rep. Optimatum partem habent, in qua Virtus dominatur, & ducit. Demum modo quodam minus illustri in humilioribus hominum gradib. inspici potest. Et ratio est: quia in omni hominum gradu feritas locum habet; quare & heroica virtus, quę ei opponitur: omnis.n. homo, qui per virtutem operatur, refulgere, & supra hominis conditionem extolli valet. Ideo Historijs proditum est, plurimos Viros ignorabiles, humili loco & obscurè natos, munere suarum actionum euasisse illustres. Hoc admirabilius profectò est, & propterea rarius. Addo demum, virtutem heroicam etiam in Fęmina inspici posse, & nonnunquā refulsisse. Theologi hoc ostendunt exemplo Virginum, & Martyrum, quæ iubilantes ad Martyrium properarunt; inter quas, Diua Iustina, Patauinæ Vrbis splendor, summopere refulsit. Idipsum innuit in sua Rep. & in libris de Legib. manifestare Plato, dum affirmat fęminas ad eadē esse aptas & idoneas, ad quæ accommodati sunt viri: propterea Plutarchus librum cōstruxit de virtutib. Mulierum. Aristoteles obscurius id concedere videtur, cum fęminam statuat animal lęsum, & per naturam impotentius viro: Tamen quia ipse in fęmina quoq; considerauit fęritatem, & opposita in eodęm nata sunt fieri: insuper, quia etiam fęminæ valent feritatem emendare, & in functione munerum suarum virtutum viriliter fulgere; in eis quoque cum eodem philosopho virtutem heroicam seruare valemus: quarum exempla varia legi possunt apud Plutarchum in libro de Virtutib. Mulierum, & apud alios. Ita Iuditta Hebræa, Penthesilea Amazonū Regina, Camilla Regina Volscorum, Cleopatra Regina Aegypti, Artemisia Carię, & alię multæ, illustri aliquo facinore heroicam virtutem patefecerunt. His accedit, quòd Mulierum virtus censenda saltem erit heroica, facta inter virtutes mulierum comparatione: vt enim viri herois officium est, inter viros excellere; ita Mulieris, inter mulieres: quæ etiam in patefacienda heroica virtute virilitatem prętulerunt, & ob id viriles nuncupantur. Ideo Poetæ nedum viros, sed etiam fœminas nonnullas finxerunt a Deo duxisse Genus.

Marginalia: Theologi. Platonici. — Stoici. — Aristoteles. — Virtus heroica præsertim fulget in viro Principe. ALFONSVS SERENISS. DVX FERRA. — Secundo in ciue. — In aliis obscurè & tertio loco. — In fęmina minus quā in Viro locū habet. Theologi. Plato. Aristoteles.

Exempla nonnulla Heroicæ Virtutis Ex Amplissima Venetorum Republica deprompta. Cap. XI.

VT superuacaneum censeo, longeque a meo instituto remotum, Prisca Heroum exempla referre; cum ab Historicis, Illustribusque Poetis locupletissimè enarrata, & decantata

fuerint: ita ingratitudini mihi adscribendum fore existimaui, si nonnulla silentio obuoluerem; quæ ipsis ferè oculis, dum Patauii sub auspicio Venetorum publicè Philosophiam e prima sede docerem, splendidißimè refulgentia inspexi. Conuersus igitur in Amplissimam Venetorum Rempubli. inspicio, quòd, vt ea inter Respubli. ita eius Ciues inter cæteros Heroicè fulgent. Veluti ALOYSIVS MOCENICVS DVX REIPVBL. Singularis, omni Virtutum genere se Heroicè ornatum manifestauit: dum & in bello cum fœdifrago Turcarum Principe; & in varijs ingentibus partium suæ Vrbis incensionibus, inundationibus, varijsque infestißimis calamitatibus; & demum in omnium perniciosißima Lue, quæ deterrima contagione vniuersum Populum inuadens miserrimè innumeros prosternebat: ipse solo Virtutum suarum Clypeo munitus, rebus cæteris languentibus & penè iam fractis, intrepido animo semper mansit erectus; miraque erga Deum Pietate, Charitateque erga Populos, omnia congruenter in finem optimum direxit. In his Reipublicæ Procellis, aduersisque Ventis, quis inficiabitur Heroicè refulsisse SEBASTIANVM VENERIVM DVCEM VENETAE CLASSIS: qui mox iure optimo DVX Reipublicæ incredibili Senatorum consensione, Populorum lętitia, orbisque applausu electus fuit? Dum in medio innumerarum inimicarum Triremium collocatus, in Bello in quo agebatur de summa rerum, Vir octuagenarius intrepidum semper se præstitit; & in debili per naturam corpore, animum per virtutem Heroicam patefecit inuictum. Quis non mirabitur, virum illum Senio imbellem, præstanti tamen animi fortitudine, vnum pro multis imbellem bellicosißimè, ac impotentem potentißimè dimicasse? Non tunc corpus eius pugnabat, sed Virtus animi; non tremula manus, sed constans eius spiritus, vires patefaciebat: qui vnà cum voce vagabatur per exercitum, cæterorum animos excitabat, excitatosque compellebat ad Pugnam; adeò ut iure Heroica victoria inde refulserit. Varij tunc re vera Heroes se patefecerunt. Nam quis non verè Heroem, dilectione christianæ religionis, Pietateque erga patriam flagrantem, iudicabit AVGVSTINVM BARBADICVM? cuius consilio cum Naualis illa pugna in optimum finem fuisset deducta, ipse aduerso telo traiectus, iamque moriens dixit; libenter se terrenam cum cœlesti patria commutare, quia sua morte illustrem victoriam fœlicemque vitam suæ Patriæ derelinquebat. Verè tunc Priscum Epaminundam est imitatus: qui cum Lacedemonas vsque ad id tempus inuictos apud Leuctram & Mantineam secundis prealijs profligasset, traiectus hasta, spiritum efflans, an fusi hostes penitus forent, interrogauit; quod postquàm ex animi sententia audiuit: Non finis (inquit) commilitiones meę vitę, sed melius & altius initium aduenit; nunc enim vester Epaminundas nascitur, quia sic moritur. At hoc rationabilius recens hic Venetorum Epaminundas enunciare valuit, cum verę Religionis Spiritu repletus, consimilem sententiam protulit. In eodem quoque Nauali conflictu Heroicam sui Animi pręstantiam patefecit FANCISCVS DVODVS MAIORVM TRIREMIVM DVX INVICTVS: Qui primus aduentantes obsistentesque Hostes inuasit; magnoque Bellicorum Tormentorum strepitu eos deterrens, perterrefactos cogens deserere ordinem, magnamque eorum copiam profligans; Heroicæ Victoriæ latißimam uiam patefecit. A quo Illustres filij nedum non degenerant; sed tum Parentis Gloria incensi, tum Illustrißimi Senatoris DOMINICI DVODI eorum patrui consilio directi, tum insito in eorum animis honesti desiderio excitati, suorum maiorum splendoribus radios alios ex sapientia depromptos superaddunt: Nam PETRVS ET ANDREAS, prçter id quòd in iuuenili ætate senilem patefaciunt Prudentiam, libros etiam ediderunt, publicèque desensarunt; ille Peripateticarum de Anima disputationum, hic de Habitibus Mentis; acumen, elegantiam, & solidam eorum doctrinam cumulatißimè patefacientes. At cur singulatim Nobiles Venetos refero, qui in ea pugna dimicarunt? cum omnes se tales præstiterint, vt splendidißima exempla cæterorum censeri mereantur, qui erga Christianam religionem, & Patriam rectè cupiunt esse affecti. Quid dicam de multis integerrimis senatoribus: qui, compositis cum Principe Turcarum rebus, sperantes ſe iam tranquilla Pace posse frui, Patriam inspexerunt terribili Peste inuasam & circunuentam? Ac dum ea populum magis depopulabatur, dum in Vrbe Veneta singulis penè diebus mille homines miserè animam spirabant, dum iuuenes perterrefacti fugiebant, dum vniuersa Vrbs miserrimè languebat: ipsi tamen corpore seniores, animo robustiores, pietate erga Deum accensi, charitateque erga Patriam; in medio cæterorum soli videbantur viuere, in medio languentium soli videbantur bene ualere; cum cæteri essent perterriti, soli seruabantur intrepidi; & Heroica Charitate & Magnificentia; pro egentium salute, pro dilecti populi incolumitate, bona Publica munificentißimè erogabant: adeò ut in dubium vertatur, num in bello contra Turcas, vel pro liberanda Patria ab infestißima peste, plus pecuniarum consumpserint. In quo Heroico negocio IACOBVS SVPERANTIVS, ET PAVLVS THEVPOLVS, ambo Splendidißimi equites, ambo meritißimi diui Marci Procuratores, ambo illustribus cum priuati tum publici muneris functionibus Heroica dignitate fulgentes, summope re

Marginalia: Aloysius Mocenic' Dux. — Sebastian' Venerius Dux. — Augustin' Barbadic'. — Franciscus Duodus. — Dominic' Duodus. Petrus & Andreas Duodi, fratres. — Iacob. Superantius. Paulus Theupolus.

A re refulserũt. Adeò vt mirũ nõ sit, si PRAECLARVS STEPHANVS THEVPOLVS, HEROICI PATRVI excitatus & directus exẽplo, ad sola sublimia aspirat; & ætate iuuenis, iudicio senex, libros Academicarum contẽplationũ ediderit: in quibus (præter cetera) id præstitit, quod a nemine tentatum fuit; cũ Academicorũ seiuncta Placita cõiunxerit, ordineq; destituta in ordinẽ cõgruẽter redegerit, coràq; vniuerso Senatu publicè disputãs strenuissimè desensauerit: ob cuius merita a Serenissimo Senatu ei delegata est cura amplissimę Bibliothecę Venetæ, vt fœlici coniugio cum animo Sapientiæ amico cura librorum Sapientiæ iungeretur. Sed vt innumera ex se fulgentia Heroum sydera prætercam, eo sermonem claudã, qui perinde ac Sol inter cæteros fulget. Hic est AMPLISSIMVS AC SERENISSIMVS NICOLAVS DE PONTE. Quo Ponte tutissimus nobis se offert transitus ex inscitia ad Sapientiã, ex vitio ad Virtutẽ, ex vita priuata ad Publicam, ac demũ ex conditione ciuili ad Heroicam; ipse enim nedum tempore belli magnam in Senatu negociorũ partem mira Prudentia absoluit, verũ insuper mox tempore ingentis pestis se vnà Prudentissimum & intrepidum patefecit: eius Heroico exemplo vires Virtutis exactæ metiri valemus; cum solo Virtutis munere, sibimet, suæ familiæ, ac vniuersæ Patriæ vtilitatem, gloriam, & splendorem comparauerit; Propterea, vt Heroicæ Virtuti Heroica B tribueretur dignitas, ad Principatum suæ Reip. honorificentissimè est elatus.

Stephanus Theupolus.

Nicolaus de Ponte Dux Venetiarum.

Cauendum esse, ne Vitium nomine Virtutis Heroicæ Honestemus. Cap. XII.

Quoniam (vt latissimè patuit) Virtus Heroica est fulgor Virtutum Moralium, appetitui sensuum competens, ortum ducens ex præstanti Amore honesti, nosque supra humanam conditionem eleuans: Propterea est habitus preclarus, summopere optandus, præclaraq; laude dignissimus. At cauendum summopere est, ne vice virtutis Heroicę vitium commendemus, ac pro fulgore Heroico vitium populari voce formosum amplectamur. Et quoniã ordinata in finem per solam finis rectam constitutionem rectè formãtur; propterea, qui in decernendo, ac statuendo fine aberrant, vt ẽt in ordinatis ad illum delinquant necesse est. Prisci Romani in Populari Gloria & honore summum bonum constituentes, frequenter iudicati sunt Heroes, cum potius scelesti fuerint & vitiosi. Cato Vticensis minor, Pri- C mi pronepos, superato Pompeio a Cæsare, Gladio se interfecit; cuius audita Morte Cæsarem dixisse ferunt, & se Catonis inuidere Gloriæ, & suę Catonem inuidisse: Facinus hoc (vt Heroicũ) per ora populorum circunfertur; & re vera Heroica in eo refulsisset Fortitudo & Magnanimitas, si recta eius, & Stoicorum de summo hominis bono fuisset sententia. At quia ea falsa est, propterea id non virtus, sed scelus censeri debet: nec ea fuit fortitudo, sed mollicies, cum non valuerit Fortunæ inuasiones fortiter ferre; veluti etiam se molles patefaciunt, qui vel ob Amorem, vel ob aliud simile sibi manus inferunt: Nemo enim recta ratione valet sibi mortem consciscere. Splẽdidius Heroicam Virtutem vir ille patefecisset, si viuens, magno ac inuicto animo Cæsaris inanem gloriã labilemq; fortunam irrisisset, ac per functiones munerum cõstantiæ ad veriorem Gloriam aspirasset. Lucretia etiam, Cleopatra, & aliç, ob sibi traditam mortẽ Heroicè cõmẽdãtur, & vtiq; cõmendandæ essent, si vera fuisset popularis earum de postremo fine, summoq; bono sentẽtia: verũ cũ in eo errauerint, ẽt errarunt in ordinatis ad illũ. Hæ vmbram quandã virtutis horribili actione prętulerũt, cũ interim verã eius essentiã labefactarint. Errauit Lucretia primò, quia magis formidauit falsam infamiã ei a Sexto Tarquinio propositã, nisi eius desideria expleret, q̃ occultũ scelus: errauit secũdò; quia semetipsam interfecit: demũ erra- D uit; quia magis viuẽs actionibus probis, quàm mortua, valuisset scelus emendare. Aeneas ab Homero & Virgilio inter Heroas celebratur: quem tamen Lactantius lib. v. de iustitia impietatis crimine damnat; quia Turnum, nedum nõ repugnantem, uerum ẽt precantem interemit. Id tamen Aeneæ contigit, ob eandem causam; existimabat enim morte Turni se magis Pium erga Pallantem patefacere, quem Turnus interfecerat; nam putabat se quasi holocaustum immolare pro eo: Ideo cum primò motus precibus Turni decreuisset ei parcere, mox inspiciens Balteum & cingula Pallantis, iratus eum necauit inquiens.

Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, & pœnam scelerato ex sanguine sumit.

Ex eo igitur quod Aeneas ualde pius describitur erga suos, debuit per deprauatam eius religionem crudelior esse erga eos, qui suis iniuriam intulerunt. Errauit absolutè, perperam sentiens de summo bono, & fine vltimo; rectè fecit ex conditione, si recta fuisset deprauata eius Religio. Propterea, vt a calumnia hac Virgilium vendicemus, non eò confugendum est; vt cum doctissimo Episcopo Casertæ Antonio Bernardo Mirandulano dicamus, eos errores in Virgilio reperiri; quia libros suos non emendauerit, nec eis vltimam manum imposuerit, ac ob id præceperit eos comburi. Nam hoc ab eo mutandum non fuit, vt patuit. De Socrate

Definitio Virtutis Heroicę.

Multi uitiosi inter Herroes celebrantur.

Cato Vticensis.

Lucretia. Cleopatra.

Aeneas.

Reijcitur sententia Mirandulani.

etiam iure quis ambigere posset, an Laude uel uituperio potius fuerit dignus; qui Athenis mor- A
re damnatus, interrito animo poculum sumpsit, & libens venenum hausit: cuius Socraticę ua-
nitatis mox uarii Romanorum fuerunt imitatores. Verum Socrates magis excusatione est di-
gnus; quoniam ei iam destinata erat ea mors, & cogebatur diem obire: propterea, vt coactus &
constitutus in manibus alterius, id fecit; non secus ac sancti Martyres, qui iubilantes ad Marty-
rium properarunt: solum caruit Socrates exacta cognitione finis, & ideo abfuit ab eo illa
charitas & amor, qui formam ueram tribuit actionibus Heroicis. Immo Socrates frequen-
ter monuit, nemini licere sibi conscire mortem: addidit tamen, nisi necessitas compellat;
quæ additio recto iudicio rectaque interpretatione neget. Colligamus igitur: cum nemo
valeat esse re vera Heros, nisi rectè de postremo fine sentiat; & solus Christicola rectè de eo
sentiat; solum Christicolam re uera Heroem euadere posse.

De Feritate. *Cap. XIII.*

VT Heroicæ Virtutis pręstantia refulgeat, ut fructus gloriaque eius reddatur illustrior,
de Feritate ei opposita loquendum est; opposita enim se mutuò illustrant & patefa-
faciunt. Quemadmodum Virtus Heroica est fulgor moralium virtutum, supra hu-
manam conditionem nos eleuans; ita feritas est peruersio humanæ appetitionis, in- B

Definitio feritatis.

fra hominis cōditionem nos deprimens: insuper quemadmodum Virtus heroica ortum du-
cit ex flagranti dilectione uel eiusdem, uel distincti finis; ita Feritas ex auersione oritur ab eo fi-
ne, & propensione ad oppositum: adeò ut feritas sit humanę appetitionis in ferinam cōmuta-

Tres fauces feritatis.

tio, omnem rationis usum excludens, ex peruersione ueri amoris orta, per quam infra hominis
conditionem deprimimur. Cuius perniciosissimę ferę tria sunt, quasi Cerberi, infestissima capi
ta, tresque fauces humanę conditionis uoracissimę; Prophanitas nempe, Immanitas, & Tyran
nica impietas: Prophanitas nos à Diis auertit, Immanitas siue dira conditio nos charitate exuit
erga proximum, Tyrannis pietatem erga Patriam peruertit. Dantur & aliæ feritatis formæ, ad
singulas uirtutes pertinentes; hæ tamen sunt principales, ac cæteris efferatiores. Si itaque homi
num conditiones, nationesque uarias mente reuoluimus: inueniemus, sæpe ex naturæ depra-
uatione, aliquando ex morbo, non nunquā ex praua educatione uel assuetudine, homines adeò
exuere humanam naturam, tam longè recedere ab humana conditione; ut deteriores iumen- C
tis, ipsisque feris efferatiores euadant. Ita non defuerunt, nec desunt filij Terrę, hoc est Viri Ter
renis cogitationibus quasi interno spiritu ducti, qui cum Dijs pugnare uoluerunt, qui in Deos
omnia maledicta contulerunt, qui Templum Dianę Ephesiæ combusserunt, & hodie ea Chri-
sti diruunt & labefactant. Ita multi fuere Syllæ, Mezentii, Caligulę, Dominani, Atilæ, alijque si-
miles, insigni crudelitate notissimi. Sic legitur in Sacris literis, Nabucodonosor in belluam
fuisse commutatum, sub dio degisse, ex Terra alimentum recepisse: Insuper non desunt, qui nu
di ferarum more vitam ducunt, qui hominum crudis uescuntur carnibus, qui cum Matre, uel
sorore sine discrimine commiscentur, qui patriam produnt, qui aliorum calamitatibus lætan-
tur. Quæ cum uel magnitudine, uel modo ab humanis uitijs differant, & ad belluarum ferita-
tem proximè accedant, iure feritatis nomine designātur. Humanum est peccare: at humanam
Naturam, nedum exuere, sed omnino peruertere; omnem a se pietatem, charitatem, & religio
nem repellere, humanum non est, sed ferinum: dico ferinum; non quia huiusmodi scelus repe
riatur in feris, sed quia tunc homo ferarum more omne humanum exuit, soloque sensuum af-
fectu ducitur; Ferum enim id significat, quod diuinę hominis parti apprime est aduersum. Est
tamen tunc homo deterior omni bellua perniciosiorque omnia fera; & diabolica potius affe-
ctio quam ferina dici deberet, si Peripateticus loquendi modus id permitteret.
D

Num Feritas sit deterior Vitio. *Cap. XIIII.*

IN attinentibus ad Feritatem pulchra se offert dubitatio, dignaque consideratione; &

Quòd feritas si deterior morali uitio. Ratio prima.

est, num feritas sit deterior vitio, vel econtra: ac pro omni parte adsunt non spernen-
dæ rationes. Quòd Feritas sit deterior, primò patere potest ex suo contrario, nem-
pe ex Heroica Virtute: regula namque topica est, id esse deterius, quod præstantiori op-
ponitur: at feritas opponitur Habitui Heroico, qui est præstantior Virtute Ciuili, cui op-

Confirmatio ex auctoritate.

ponitur Vitium: quare feritas est deterior. Confirmatur id ipsum auctoritate Aristotelis, in
septimo Moralium Nicomachiorum, cap. primo, dicentis: Atqui eos homines, qui Vitio cæ-
teris antecellunt, turpi & infami nomine feros appellamus. Insuper, cap. v. addit, Omnis enim
modum superans Vitiositas, & Amentia, & timiditas, & intemperantia, & sæuitia, uel feri-
na est, uel morbosa &c. His uerbis apertè indicat Philosophus, feritatem deteriorem esse vitio.

Ex

A Ex aduerso Aristot. in eodem libro cap. VI. inquit. Est autem Feritas minus malum quidem Vitiositate, sed horribilius tamen; neque enim corruptum est in illis id quod est optimum, quomodo in homine; sed eo carent: simile igitur est, vt si inanimum cum animato conferatur, vtrum sit peius: Innocentior enim, minusque perniciosa semper improbitas eius est, quod principium non habet; Mens tamen principium est, &c. Cum itaque deterior sit deprauatio principij, quàm negatio vsus illius; Vitiositas, quæ est deprauatio, deterior esse videtur feritate, quæ vsum rationis excludit: veluti etiam homo Vitiosus, quatenus vitiosus, deterior est omni fera; vt vnà cum Platone enunciauit Aristoteles. Et ratio præsertim est, quia culpa præeligentis est: dum autem excluditur ratio, excluditur prælectio, & origo culpæ, at improbitatis. Idipsum patere potest exemplo hominum, qui vel natura, vel morbo efferati feruntur; ut qui in syluis nudi vagantur, crudis vescuntur carnibus, & ea efficiunt, quæ similia sunt operibus ferarum: cuius generis esse dicebantur illi, qui in insulis nuper repertis degebant, qui per inscitiam crassam errabant; quę vulgo simplicitas nuncupatur: quorũ error proculdubio leuior est, quàm vitium illud; quod vel per impotentiam, vel per deprauatam rationem, animique malignitatem patratur: ideo hoc a Theologis nuncupatur vitium aduersus Spiritum Sanctum.

Aristoteles. Pro parte aduersa.

B Res itaque est satis dubia. Vt autem resolutio eius appareat, considerandum est; feritatem nõ simplicem, sed multiplicem esse. Nam primò datur feritas ex morbo, humorumque deprauatione consurgens; qualis est ea mulierum vtero gerentium, quæ calcem, cinerem, terram & similia comedunt: quæ tamen minus propriè feritas dicitur, rectius nuncuparetur morbosa affectio. Propterea Aristoteles nonnunquam eam a feritate seiungit, vt in septimo Moralium Nicomachiorum, cap. V. inquiens. Quemadmodum igitur & improbitas, alia quidem absolutè dicitur improbitas, ea, quæ in hominem cadit; alia cum adiectione, quia improbitas ferina, aut morbosa, non absolutè &cæt. Insuper in eodem libro cap. VI. inquit. Quemadmodum initio a nobis dictum est, aliæ sunt affectiones humanæ & naturales, tum genere, tum magnitudine; aliæ ferinæ, aliæ ex corporis debilitationibus & morbis natæ &c. Separat his uerbis Aristoteles affectiones morbosas a ferinis: & re uera secerni debent; nec propriè possunt dici ferinæ, nisi cum adiectione hac, ex morbo; quales sunt etiam illi furores, qui ex temperamenti deprauatione prodeunt. Secundò datur feritas ex more vel assuetudine: quæ assuetudo; uel est communis vniuersæ nationi, vt qui nudi in syluis errant; vel magis propria singulorum, vt qui pilos sibi euellere, vngues corrodere, & similia facere consueuerunt; quæ etiam non absolutè feritas est, sed feritas ex assuetudine. Datur tertiò feritas ex deprauata quorundam populorum, vel saltem quorundam hominum Natura: quales sunt illi homines, qui re uera barbari & feri sunt, qui rationis vsu sunt destituti; & solo sensuum affectu, eoque deprauato ducuntur: hi magis propriè dicuntur feri. De his Aristoteles in septimo Moralium Nicomachiorũ,

Resolutio difficultatis. Multiplex feritas. Ex morbo

Ex assuetudine.

C cap. V. inquit. Voco autem ferinos habitus, qualis erat eius mulieris, quam dicunt grauidis mulieribus apertis ac perfectis pueros deuorare solitam; aut qualibus rebus efferatos quosdam circa Pontum populos delectari feruntur, alios scilicet crudis, alios humanis carnibus, alios liberos suos inter se mutuò in epulis dare &c. Datur demum feritas quę a vitio non distinguitur specie; sed tantum per magis & minus, quatenus est exuperantia vitij. Hæ quatuor feritates præsertim in duo capita rediguntur. Quorum vnum rationis vsum excludit, nisi omnino (id enim fortè non contingit) saltem magna ex parte. Alterum non excludit, sed maximè peruertit. Feritas pertinens ad primum caput, minus mala est vitio, & de hac loquitur Aristoteles in calce sexti capitis inquiens, quòd est minus mala, sed horribilior; & hoc ostendunt rationes pro hac parte relatæ. Feritas autem secundi generis vtique deterior est, & de hac non loquitur tũc Aristoteles, sed eã comprehendit sub vitio. Et rationi ostendenti propriè sumptam feritatem esse

Ex deprauatione Naturæ. Ex magnitudine uitij. Rediguntur feritates in duo capita.

D deteriorem, quia habitui præstantiori aduersatur. Respondeo oppositum esse duplex vnũ sumptum pro priuatione, alterum pro natura contraria maxime distante, feritas excludens vsum rationis opponitur per priuationem, vitium vero, vt vere contrarium, regula illa est vera de proprie contrario non de opposito per priuationem & negationem, nam feritas eatenus maximè distat a virtute Heroica, quatenus hęc est supra, illa infra humanam rationem; ideo vt hęc eminentiorem, ita illa humiliorem gradum naturę constituit: at non deteriorem, quia non opponitur rõni rectæ, ut recta est; quemadmodum opponitur vitium: ita leo humilior per naturam est improbo homine, at non deterior moribus, & de his se habet vt dę ignorantia negationis, & ignorantia prauę dispositionis, quę deterior est quauis ignorantia negationis, feritas enim remouens principium proportione respondet ignorantię, negationis. Ad confirmationem quia Feritas est quædam exuperantia antecellens, & modum superans: Dico: Est exuperantia vel ratione conditionis naturæ, & ita non deterior est, sed natura humilior; vel ratione deprauationis rectæ rationis, ac ita est deterior. Ex his conspicua est resolutio difficultatis, & rationum vtriusque partis dilutio.

Solutio ad uersæ rationis.

A

Quomodo per virtutem, & præsertim per Heroicam, Homo reddatur similis Deo. Cap. XV.

SAepe dictum est, Munus Virtutis esse hominem eleuare, illumque similem Deo reddere: quod cum omni virtuti tribuatur, præsertim competere dicitur Virtuti Heroicæ, vt cæteris humanis eminentiori. Hoc tamen dubium est: quia in Deo nullus est habitus, sed est essentia purissima; in qua vt nec perturbatio, ita neque moralis, neque Heroica vlla virtus locum habet. Cui difficultati vt satisfaciam, Accipio primò, Deum tripliciter posse considerari; primò in se; secundò per relationem ad creaturas, vt earum creator; tertiò per relationem ad easdem, vt eas dirigens & perficiens. Virtutes valent reddere hominem non Deũ, sed Deo similem (vt ei licet) quæ similitudo relata ad Deum, est obscurissima; relata autem ad conditionem moralium, est præclarissima & splendidissima. Virtutis officium est eleuare, perficit enim id cuius est Virtus, & opus eius: & quemadmodum quinque sunt Virtutis gradus, Naturalis, Moralis, Rationalis, Heroicus, & Diuinus; ita considerantur quinque gradus eleuationis hominis: per primum reddimur homines formosi, & sani; per secundum Viri probi, Ciues, & Principes; per tertium Sapientes: per quartum Heroes; per quintum Diuini: maiorem eleuationem nedum optare, verùm nec animo cõcipere valemus. Præclaræ igitur sunt Virtutis vires. At cauendum nobis maximè est a Vitio; id enim per totidem gradus nos ducit præcipites, & deprimit infra nihilum: nam Vitium naturæ aufert a nobis esse; Vitium morale aufert bene esse, reddens nos perniciosa monstra, & Tyrannos; Vitium rationis reddit nos Amentes; Feritas infra feras deprimit; Vitium aduersum diuinæ Virtuti, nos reddit diabolicos, deteriores nihilo; quia non deterrimum est non esse, sed pessimè esse. Virtus itaque eleuans hominem, iure illum reddere valet similem Deo, tamquam supremo termino eleuationis; idque valet efficere per singulas tres enumeratas considerationes eius. Nam primò; vt Deus in se consideratus, est omnia; ita homo per Virtutem rationalem, & præsertim per Sapientiam, dicitur fieri omnia: homo enim intelligens, per repræsentationem & imitationem spiritaliter & vnitissimè, fit ea quæ intelligit; ut patet ex tertio de anima, cont. 8. & 38. Insuper Deus in se cõsideratus est ipsa veritas, quæ veritas homini in parte competit per habitus inspectrices: Deus est ipsum bonum, homo autem per virtutes morales & Heroicas bonus redditur: Deus præstat mortalibus omnibus, & liber est, ita Sapientia in proœmio Metaphysicæ libera dicitur; & virtus Moralis est congruens ac rectus vsus humanæ Libertatis: demum Deus ita consideratus, est purissimus & simplicissimus actus. Pariter Virtus hominem a terrena sorde depurat, illumque reddit simplicem; cum homo ea præditus, neglecto corpore, solam viuat vitam Mentis. Ideo rectè dixit Plotinus Enea. prima, libro sexto, cap. sexto. Quemadmodum oraculum tradit antiquum; Temperantia, Fortitudo, Prudentia, & omnino Virtus omnis, est purificatio quædam; & quò eminentior fuerit virtus, eo exactius purificat. Secundò: si Deus refertur ad vniuersum, ut opifex eius est; ita Homo, cum per rationalem, tum per moralem virtutem, fit ei similis: per rationalem primò, hoc est per Artem; qua ad imitationem naturæ oĩa efficit, Format imagines Mundi, Domos ædificat, Vrbes condit: mox per Virtutem moralem format seipsum, componit familiam, format Resp. Iustitiam seruat. Ideo dixit Plato in Theętero; Nil Deo similius, quàm Iustissimus homo: & Seneca affirmauit, virum probum esse statuam Iouis; quod cum omni homini competere possit, præsertim conuenit Iusto Principi. Demum; si Deus consideratur vt imperans, dirigens, ac perficiens, homo per moralem virtutem illum æmulatur. Primò, quatenus seruat mandata eius, eique obtemperat: obedientia autem est gradus similitudinis, quia obtemperans cum imperante conformatur. Secundò, quatenus ad eius imitationem leges condit, homines regit, cæteris creaturis præest, ac proximo suo pro facultate prodest. Hac ratione Plato in sexto de Repub. dixit, hominem reddi Deo similem, quia diuina imitatur. Non itaque iniuria dictum est, hominem per Virtutem reddi similem Deo, & per varios virtutis gradus varios recipere gradus similitudinis. Ideo Aristot. in decimo Moralium Nicomachiorum dixit, Deum esse amicum sapienti, simile enim simili per naturam amicum est. Et cum hoc adumbratè dicantur facere humanæ Virtutes Philosophis notæ, eminentissimè demum & verè id facere natæ sunt virtutes Theologicæ; quæ diuino spiritu hominem replentes, Diuinam faciunt eum spirare, viuamque viuere vitam; sine qua cæteræ vitæ, viuæ mortes iudicari merentur: per hanc euadimus filij Dei, cohæredes autem Christi.

Marginal notes:

Qũo per virtutẽ hõ reddit similis Deo. Deus tripliciter consideratur.

B

Qũo Virtus reddat hominem similem Deo in se cõsidrato. Plotinus.

C

Qũo virtus reddat hominem similem Deo relato ad vniuersum ut opifex. Plato.

Qũo Virtus reddat hominem Deo similem ut pficienti.

D

A

An Homo pro vitanda Miseria, Vitio, vel Feritate, debeat aliquando praeligere Mortem: Et primò ostenditur, quod non. Cap. XVI.

IN attinentibus ad Mortem, quoniam videtur maximè omnium debere nos perterrefacere, maximè quoque Virtus Heroica refulgere nata est: propterea considerationi Virtutis Heroicæ summopere accommodata est ea quæstio, inter Philosophos frequenter agitata; vtrum liceat homini pro vitanda miseria, vitio, vel feritate, nonnunquam præligere Mortem. Ac pro omni parte extant Opiniones, afferuntur efficacissimæ Rationes, Auctoritatesque grauissimæ referuntur. Pro parte inficiantium id homini licere, hæ formari possunt potiores rationes: & primò ita argumentor. Nemo per naturam rectè Ratio prima.
B affectam expetit mortem, quare nemo rectà ductus ratione eam expetere debet. Assumptum patet; quoniam omnia naturæ propensione expetunt esse, & viuere; vt inductione patet in iumentis omnibus, & feris. Consequentia deducitur; quia natura rectè affecta nõ errat, cum dirigatur ab ipso bono; ideo recta ratio, ne erret, debet naturam sequi. Propterea Auer. 2. Phy. 31. inquit. Id, quod optatur ab agente per voluntatem, multoties videtur bonum; & re vera non est; quod verò expetitur ab agente per naturam, est verè bonum. Confirmatur; quia rectæ leges, quibus consentanea est recta ratio, ex naturæ fontibus hauriuntur. Præterea. Res effecta proportione respondet suæ causæ, & ex eminentiore causa res oritur eminentior. Ratio secunda. Esse manat ex Deo, a quo omnibus tributum est esse; nam solus sui essentia est quod est: cum autem Deus sit causa eminentissima, esse & essentia est aliquid eminentissimum; & cum Dus sit causa prima, ipsum esse est id primum quod efficitur; & propterea præferri debet omnibus quæ ipsi mox adueniunt: quare nunquam vt vitemus malum, debemus recta ratione expetere non esse. Præterea: esse hominis est substantia; bonum & malum, quę ei per virtutem & vitium adduntur, sunt accidentia: substantia præstat suis accidentibus: quare magis formidandum & vitandum id, quod destruit substantiam; quam id, quod destruit accidentia: mors substantiam destruit, vitium destruit accidens: quare magis formidanda est mors, quam vitium: Ratio tertia.
C & propterea nunquam pro vitando vitio, debemus recta ratione præligere mortem. Preterea. Si solum bene viuere esset bonum, malè viuere verò malum, tunc viuere absolutè nec bonum esset nec malum, sed indifferens: quod tamen esse falsum constat, cum omnia naturæ instinctu appetant viuere & esse; natura autem cum pendeat ex bono, solum ad bonum nos dirigit, ad idque reddit per naturam procliues: immo ob vitæ prestantiam generatio ducens ad esse & viuere, nuncupatur in secundo de anima opus maximè consentaneum Naturæ; non igitur deterrimum est male viuere, sed non esse penitus: quod patet exemplo inanimorum; deterius enim est aquæ corrumpi, quàm calefieri, uel congelari: & quãuis affectione sit prędita, quanuis siræ naturæ aduersa; semper tamen nititur seruare essentiam suam. Propterea Aristo. appellat mortem ultimum terribilium, & addit in 3. Moralium Nicomachiorum, cap. 6. Neque quicquam post obitum mortalibus bonum, uel malum videtur contingere posse. Et præsertim id ex falsa Aristotelis sententia dicendum esse uidetur; qui cum, præter hanc, aliam vitam non nouerit; non censuit per mortem fieri transitum ex vita misera in meliorem, sed in nõ esse penitus. Ex sententia quoque D. Augustini non apparet mortem debere præeligi: nam in libro de libero Arbitrio inquit: Considera quantum bonum est esse: nam melius est esse, & mi setum esse, quam non esse penitus; propterea & beati, & miseri, appetunt esse &c. Ita lege Ratio quarta. D. Augustinus. Plato.
D cautum est, ne quispiam sibi manus inferat: & Plato in Phædone inquit; Cum anima sit nobis a Diis in custodia tributa, nemo per vim eam extrudere debet. Quod En. prima, lib. 9. confirmauit Plotinus. Inde prodit sententia Philolai Pythagorçi dicentis. Ne diuidis in via lignum; hoc est, Ne animam secernas a corpore in vitę cursu. Plotinus. Philolaus.

Rationes pro Parte Aduersa, nempe quòd Praeligenda nonnunquam sit Mors. Cap. XVII.

MAgni profectò roboris visæ sunt rationes, quæ pro aduersa parte sunt relatæ: Philosophi tamen & Theologi, vnanimi consensione affirmant, teneri hominem recta ratione nonnunquam præligere mortem. Fundamentum principale ab Academicis prolatum & approbatum, est; quia bonum est eminentius ente, principium entis, & caput entis: Deus enim (vt nosciũt Theologi, & affirmauit Plato in Timęo) oĩa produxit, Rõ Academicorum.

 quia

quia bonus est,& nulla detinetur inuidia: & cum ens fluat a bono, similiter ad bonum, vt ad
finem,properat. Cum igitur bonum sit principium & finis entis, præferaturque enti; & ens A
sine bono, sit destitutum initio & fine; conspicuum est nos præsertim de ipso bono teneri
esse solicitos, & propterea maximè formidare debemus malum, idque nobis debet esse terri-
Ratio altera. bilius morte. Et confirmatur: quia, dum aliquid in proprium finem est ordinatum, assequi
illum finem est ei bonum, non assequi reddit rem illam inanem; esse in opposito est ei malum
& reiiciendum: Veluti dum Arma ferimus nostræ saluris gratia; si ea Arma parant nobis in-
teritum, melius esset ea abiicere; si oculus nobis Scandala parat, tenemur eruere illum: qua-
re etiam; si hæc vita nos in perniciem duceret, & cum opposito sui finis deberet esse coniun-
cta; expediret nobis,ut eam negligeremus,& honestam mortem turpi vitæ præponeremus.
Arist. Hoc affirmauit Aristote.tertio Moralium Nicomachiorum, cap.9. inquiens, honestam mor-
tem turpi saluti esse præferendam: & libro 3.cap.primo, asseruit esse quædam, ad quæ non li-
cet quenquam esse compulsum;sed potius oportere summa perpessum tormenta, mortem
Auerroes. obire. Ideo Auer.in proœmio lib.Phy.ait,Virum sapientem nonnunquam mortem præelige-
re,vt Socratem fecisse affirmant. Et Simplicius,in Epictetum inquit;Malumus non esse,quam
Simplici⁹ male esse: Philoponus in disputationibus contra Proclum ait; Melius est non esse, quàm sem
Philoponus. per esse contra naturam. Insuper Aristot.9.Moralium Nicomachiorum, cap.8.ait. Vir bo-
nus (si opus fuerit) mortem appetit: breui enim tempore summam mauult, quàm longo le- B
uem percipere voluptatem; & vnum annum bene & præclarè actum, multis quoquo modo
decursis potiorem ducet; vnumque officium præclarum & magnum, multis & paruis ante-
ponet:quod ijs profecto accidit,qui pro amicis, & pro patria, mortem non dubitant oppetere.
Consimilibus sententijs splendidè ornati sunt libri Academicorum; qui firmius & rationabi-
lius id dicere valuerunt, cum futuram ac meliorem vitam saltem sub nube inspexerint. Ideo
Plato. Plato in Apologia Socratis dixit,Mortem turpi saluti esse præferendam; nec difficile esse cum
in bello,tum in aliis euentis,vitare mortem,& victum se tradere; sed difficile esse vitare prauita
tem,quæ velocius currit quàm mors.Et Nono de Legibus affirmauit, Mortem vltimum non
esse,sed postrema magis esse inferorum supplicia.Et in eodem dialogo monuit,Lagislatorem
quos insanabiles esse senserit,vltimo supplicio debere puniendos decernere; non ignorantem
satius fore his,qui insanabiles sunt,mori,quam viuere.Et idipsum affirmauit in dialogo quarto
inquiens,non seruari ac esse debere magnifieri (vt vulgus putat) sed ut quandiu simus,optimi
simus.Et in Apologia; Haud rectè (inquid) o vir loqueris,si putas magnam aut vitę aut mortis C
habendam esse rationem homini, cuius uel parua quædam utilitas sit;ac non illud potius dun-
taxat considerandum,quoties aliquid agit,vtrum iusta agat an iniusta, bona vel mala; alioquin
ex hac ratione tua spernendi fuissent Semidei omnes, quotcunque apud Troiam occubuerũt.
Et ibi plura ad hoc pertinentia profert In Crito etiam ait:Cum deprauato corpore nobis mini
mè viuendum est, & longè minus cum deprauato animo. In Lachete.Multis conducit mori,
potius quam viuere.In Clitipho;Ei,qui nescit anima vti,præstat ut non viuat;& si viuit, ut viuat
seruus.In Gorgia quoque & alibi,sæpe id affirmat.Stoici frequenter id ipsum præcipiunt: & Se
neca Catonem commẽdat,quia seipsum uita priuauit.Zeno utebatur hac ratione;Nullum ma-
lum est gloriosum,mors sæpe est gloriosa,non igitur mala est.Mitto varia,quæ apud Senecam,
& alios Stoicos leguntur. Sed quoniam opinionis veterum Philosophorum mensura & re-
gula censeri debet sententia Theologorum; propterea perpendamus, an ipsi quoque id ipsum
affirment:& proculdubio nedũ ore, uerum opera quoque confirmant. Multi Martyres potius
mortis supplicio affici,quàm a recta uia declinare elegerunt;ideo in martyrio cum Deo gloria
bautur & exultabant.D.Paulus exclamabat.Cupio dissolui, & esse cum Christo; & cupiebat li-
berari a seruitute carnis.Et de his, qui in gratia non erant,id ipsum legitur; veluti de Iuda dici-
tur.Melius ei fuisset, si natus non fuisset homo ille. Insuper Ecclesiastes,cap.4. Et laudaui ma-
gis mortuos,quam viuentes;& fæliciorem vtroque iudicaui,qui nõdum natus est,nec vidit ma D
la,quę sub Sole fiunt. Et cap.6. De hoc ego pronuncio, quòd melior illo sit abortiuus;frustra
enim venit & pergit ad tenebras. Et Apocalypsis, cap.6. de damnatis legitur. Cupient mori,&
fugiet mors ab eis. Ex his itaque; ac ex innumeris aliis,quæ missa facio; conspicuum redditur,
nonnunquam recta ratione præeligendam esse mortem.

Explicantur nonnulla conducentia Resolutioni Difficultatis. Cap. XVII.

Primo accipiendũ. PRo exacta & clariore propositæ difficultatis resolutione accipienda & consideranda
sunt varia. Præsertim tamen accipiendum primò est, ordinata in finem recipere for-
mam & rectam rationem ex ipso fine: propterea, cum de hominis vltimo fine variæ
sint Veterum Philosophorum spẽs, cogimur ex eorum opinione, de ordinatis in illũ
varia

A varia enunciare: de quo postremo fine rectè sentiunt Theologi, cognoscentes hanc vitam esse viam ad futuram, in qua sola summo bono potiri valemus. Proximi illis sunt Academici, qui sub nube id ipsum nouerunt: longè distat Aristoteles; qui mentem cum nouerit æternam, eam tamen vilius est putasse vnam totius speciei, & propterea aliam vitam non nouit: deterrimè senserunt Epicurei, & illi, qui hominis animam pęnitus mortalem existimarunt: propterea mirum non est, si de ordinatis ad postremum finem non omnino consentiunt. Insuper considerandum est, quod; dum quæritur, vtrum melius sit non esse, quàm malè esse; per non esse duo intelligere valemus, vel non esse penitus, vel non esse pro hac vita, vt pereuntes dicuntur transire ad non esse. Tertiò accipiendum est, bonum esse multiplex: datur enim bonum Metaphysicum nuncupatum transcendens, quod conuertitur cum ente & vero; bonum Physicum, & est congruens affectio Naturæ rei; bonnm Morale & Heroicum, respiciens honestum præsentis vitæ; & demum bonum Diuinum futuræ vitæ. Bonum Metaphysicum est tenuissimum, cætera id exposcuut, & aliquid ei addunt; adeo vt secundum præstantiæ gradum obtineat bonum Physicum, tertium Morale, quartum Diuinum; posterior enim gradus est perfectio prioris. Quartò considerandum est, minus malum comparatum cum deteriore, obtinere locum boni, & pro eo bono esse optabile; ut nos monuit Arist. in quinto Moralium Nicomachiorum, cap. 1. & 3. Insuper bonum commune præferendum esse bono proprio; & quò fuerit B communius, eò esse eligibilius, nam maiorem charitatem includit; & hoc affirmat sæpe Plato, & post Platonem approbat Aristot. in procemio Moralium Nicomachiorum. pari quoque ratione, præclarum bonum, quamuis momentaneum, præferendum est bono exiguo & diuturno; vt nos monuit Arist. in 9. Moralium Nicomachiorum, cap. 8. cui simile est id, quod legitur in sacris literis; Dies unus in atrijs tuis domine, plusquam mille aliorum anni. Quintò loco accipiendum est, quòd, dum aliquid alterius gratia optamus, finem optare dicimur, non id quod perducit ad finem; & si etiam dicimur id optare, putandum est nos id optare per consequutionem & secundo loco, non primò & per se: vt laborans, in gratiam sanitatis, dicitur optare medicamentum; appetitus enim finem respicit: ita qui mortem expetunt, vt transitum ad vitam futuram; non mortem nisi ex euentu, sed futuram uitam optare dicuntur. Demum considerare debemus, quòd, non Mors præueniens est ea, quæ primò & absolutè vitam aufert; ea enim solùm aufert diuturnitatem vitæ; at natura ea est, quæ nos genuit mortales: propterea, cum uita nostra ex sui natura terminata sit, præferenda est uita breuis & honesta diuturnæ & uitiosæ; nam inquit Philosophus in primo Moralium Nicom. cap. 6. diuturnitatem non addere perfe- C ctionem naturæ rei, sed solam extensionem: Propterea Socrates ab Atheniensibus morti destinatus respondit, & Iudices a Natura eidem destinatos fuisse; ac si breue tempus expectassent, ipsemet per naturam hanc uitam cum morte commutassem.

Quattuor grad' opinionū de fine postremo.

Alterum, quod est praeaccipien..ni.

Tertium. Multiplex bonum.

Quartum.

Quintum.

Sextum.

Socrates.

Solutio Difficultatis, an Mors recta ratione nonnunquam sit praeligenda. Cap. XIX.

CVm varia assumpserim resolutioni difficultatis inseruientia, nunc vniuersam difficultatem quatuor assertionibus ita resoluendam censeo. Dico primò: Mors, ut malum & interitus, optabilis non est, quoniam optandum omne debet esse bonum; optari tamen potest gratia alterius: & est idem ac si dicamus; non optari per se, sed ex euentu; non optari ut finem, sed tamquam ordinatam in finem. At perpendamus, quænam ea sint, ob quæ Mors nonnunquam est præeligenda; nam tria potissimum esse uidentur: ne Virtus, uel uita ante honestè acta fędetur. Secundum, ut in memoria superstitum celebres seruemur, & per ora eorum circumferamur. Tertium, ut uitam alteram potiorem assequamur. Horum trium, D postremum tantùm magni ponderis esse videtur; Vita enim vna solùm per alteram potiorem, recta ratione negligenda videtur. Ex quo infero; eos tantùm, qui ad futuram potioremque vitam aspirant, recta ratione teneri præsentem nonnunquam libenter derelinquere: Vita enim hæc comparata cum illa (vt ex sententia Euripidis enunciauit Plato) mors est, & corpus hoc (ex Plotini sententia) ex animi sepultura: propterea per obitum corporis Anima in potiorem vitam dicitur emigrare. Qui inquiunt id esse faciendum, uel ne fędetur Virtus (vt dicebant Stoici) uel ob inanem quandam Gloriam (vt Romani) vel ne vita ante honestè acta turpi exitu denigretur, actioque vna improba multas probas labefactet (vt Peripatetici) Hi sententias ex se illustres proferunt, fundamento tamen satis leui inhærentes; & potius Naturæ quendam instinctum, Diuinumque contactum futuram vitam præsagientem patefaciunt, quàm rectam veræ illius Sententiæ rationem afferant. Ex his secundam elició assertionem, & est: Mortem non esse præeligendam ob ea, quæ attinent ad corporis voluptates, vel ad bona naturæ & fortunæ; non enim in his collocatum est summum hominis bonum. Ideo rectè Arist. in 3. Moralium Nicomachiorum, cap. 7. dixit; Molles eos esse, qui amoris gratia, vel paupertatis, sibi mortem

Prima assertio.

Ob quæ tenemur praelig[e]re morté.

Stoici. Romani. Peripatetici.

Secunda assertio.

consciscunt. Et cap.6.asserit, nec paupertatem esse horribilem aut pertimescendam, nec morbum, nec omnino quicquam præter culpam, ob ea quæ præstare nos possimus. Eandem sententiam etiam protulit Plato: Et Seneca Epist. 59. inquit; Imbecillus est & ignauus, qui propter dolorem moritur. Quare qui his de causis mortem præeligunt, id faciunt deprauata ratione. A

Tertia assertio.

Assero tertiò; Mortem nunquam expeti appetitu naturali, contradistincto ab appetitu sequente rationem, uel rectam, uel deprauatam: Ratio est; quia natura est aliquid materiatum, ad corpus pertinens; est enim vel materies, vel forma ex materie pendens; & propterea sempet appetit bonum corporis, & eius conseruationem. Hinc euenit, quòd iumenta & feræ; quæ naturam sequuntur, & per naturam operantur; nunquam mortem eligunt, sed pro viribus eam semper vitant: propterea etiam Natura, vt redderet animalia solùm ad esse procliuia, principio generationis eorum summam iunxit voluptatem, interitui verò dolorem immensum; Mors enim est maximum malorum corporis. Generatio optimum.

Instantia.

Est tamen instantia de equo, cuius mentionem fecit Arist. lib.9. de Historia animalium, cap.47. inquiens. Ferunt, Regis Scytharum fuisse equam egregiam, ex qua mares generosi omnes gignerentur; quorum vnus, qui præstantior iudicaretur, cupiente Rege vt pro futura prole cum matre iungeretur, id omnino recusauit: cum autem deinde opertam matrem inscius superuenisset, vbi a concubitu detectam matrem agnouit, fugam properauit, ac seipsum præcipitem tradens interemit. Hæc Arist. B

Solutio.

Verùm id ex Naturæ appetitu minimè putandum est contigisse; quoniam quod fit per naturam, est commune omnibus, vel pluribus; sed tantùm putandum est contigisse per propriam quandam eius indiuidui conditionem, casu quodam ei competentem. Neque censendum est tunc equum illum optasse mortem, quam non cognoscebat; sed solùm ægretulisse se id patrasse, quod suæ appetitioni aduersabatur, & in furiam irruentem casu perijsse.

Quarta assertio.

Quarta & postrema assertio est: Quòd, si fiat comparatio inter esse miserum & non esse penitus, ea duo possunt considerari dupliciter. Primò absolutè, ac ita deterius est non esse penitus. Ratio est; quia si absolutè melius esset non esse penitus, malè opifex illum procreasset; insuper, id non esse penitus, nil diuini boni includit, quod includitur in altero. Secundò considerari possunt cum relatione ad eum, cui ex proprio vitio competit malè esse; qua consideratione melius ei fuisset nō esse.

Explicatur sententia D. Augustini.

D. Augustinus inquit; Melius est esse, & miserum esse, quàm non esse penitus. Respondeo; Melius est esse absolutè, at non ei cui competit miseria: nam omnes expetunt esse absolutè, quod est participatio diuini boni, at non vt complicatum cum miseria; non enim viro illi infœlici, qui bono incluso in ipso esse, & talento sibi credito malè est vsus, melius est esse.

Non fuisset melius Iudá non esse.

Et accuratè considerandum est, quod de Iuda non dicitur; quòd melius fuisset, si natus non fuisset; C nam qui hoc diceret, opificem damnaret: sed dicitur, quòd melius fuisset illi, quatenus eo diuino munere malè est vsus; nam esse est bonum illis, qui rectè eo vtuntur, malè vtentibus non est bonum. Hinc Plato & Aristoteles inquiunt, humana ingenia, quò fuerint meliora, eò per cultum aduersum reddi deteriora: similiter multa inueniuntur absolutè bona, quæ tamen nobis bona non sunt.

Epilogus dictorum.

Ex his elicitur resolutio vniuersæ difficultatis: patet enim mortem ex se non esse optandam, sed gratia alterius: nec esse optandam pro vitandis Naturæ, vel Fortunæ malis; sed pro vitando malo animi, & assequendo potiore bono: nec expeti appetitu Naturæ, contradistincto ab eo, qui rationem sequitur. Insuper non esse, non debere iudicari minus malum ipso esse cum miseria iuncto absolutè; sed ei, qui perperam eo vtitur.

Præsagiū futuræ Vitæ. Fundamētū pro animæ imortalitate.

Ex qua resolutione etiam elicimus præsagium futuræ vitæ, & fundamentum pro animæ immortalitate: cum enim sine his leues apparuerint rationes omnes, quæ nobis suadent nonnunquam Mortem esse præeligendam; & tamen diuino quodam contactu nonnunquam homo, & solus homo id faciat; iure optimo colligere valemus, homini, eique soli, animam competere immortalem, ac potiorem quandam vitam esse paratam.

Diluuntur Rationes, quibus ostendebatur nunquam licere recta ratione præligere Mortem. Cap. XX. D

Solutio primæ instantiæ.

QVoniam aduersæ rationes despiciendæ non sunt, videntur enim magni roboris esse, propterea singulatim eas dissoluere tenemur. Dicebatur primò, per naturam nunquam eligi mortem, quare nec per rectam rationem. Hæc consequentia necessitate caret. Et ratio varietatis est, quia recta ratio supra naturam est collocata, inspiciens honestum, idque bonum corrigens, quod ad corpus pertinet; natura enim cum corpus constituat, solùm expetit bonum corporis, mors autem est maximum malorum corporis. Insuper, iumenta nec appetunt, nec cognoscunt honestum, ideo pro seruando honesto non tenentur eligere mortem. Ad confirmationem, quia Leges sumuntur ex natura. Respondeo, fundamenta & nonnullas Leges ex natura depromi: at ius ciuile & canonicum contrahunt recteque formant ius naturæ; naturam sequimur, quatenus ab ea suscipimus, semper id esse optandum

A dum, quod est melius. Altera ratio erat; quia esse manat ex Deo, & est id, quod Deo ut primæ causæ respondet. Cum itaque causa sit præstantissima, res effecta ei respondens præstantissima censeri debet. Respondeo. Et esse & bene esse pendet ex Deo, esse pendet ex eo sine nobis, bene esse autem non sine actionibus nostris; qui enim creauit nos sine nobis, non saluat nos sine nobis: esse est quid communissimum apprimeque necessarium, quod a superuenientibus perfectionibus præsupponitur; & tenemur summopere ipsum optare, dum fuerit simplex, at non dum fuerit permixtum cum non esse: nam malum & vitium est non ens, & recessus ab ente; vt Magnus Dionysius in lib. de diuinis nominibus, & cum eo Academici & Peripatetici affirmant: adeò vt satis accommodatè dicere valeamus, Vitium esse viuum interitum ipsius esse. Virtutem verò esse vitam eius. Tertia ratio sumebatur ex varietate substantiæ & accidentis. Mors enim destruit substantiam, Vitium accidens, &c. Soluitur hæc ratio per duo fundamenta. Primum est; quia per mortem non destruitur ea substantia, de cuius salute tenemur esse soliciti, & est substantia animæ; insuper non absolutè aufertur vita, sed diuturnitas eius, ut in præcedentibus patefeci. Alterum fundamentum solutionis est; quia, dum præeligimus mortem, id quod optamus, non est mors, & non esse, sed est hoc compositum bene esse; optamus enim vel animum viuere futuram vitam fęlicem (vt Theologi rectè sentiunt) vel conseruationem

Solutio secundæ. *Vitium est interitus entis. Virtus uero uita.* *Solutio tertię.*

B anteactæ honestæ vitæ; quia ex sententia Arist. 9. Moralium Nicomachiorum, vita breuis & honesta, præferenda est diuturnæ & vitiosæ. Si quis autem vitam duxisset per aliquod tempus honestam, mox facinus patraret, anteactam vitam fędaret ac deprauaret; ideo vt ea seruetur honesta, potius mors est eligenda; vt Romanorum multi pro populari gloria & diuturna fama id faciendum esse existimarunt. Quarta ratio erat; quia si solum bene viuere esset bonum, malè viuere malum, tunc viuere nec bonum nec malum esset; pari quoque ratione, ipsum esse nec bonum nec malum esset. Alexander in 4. Naturalium quæstionum, cap. 1. soluens hanc rationem ait, consequentiam esse inanem: quoniam facultas debet mensurari per verum finem, per rectũ vsum, & per id in quod præsertim ordinata est: viuere est ordinatum in bene viuere, vt nauigare in bene nauigare. At hæc solutio vniuersam difficultatem remouere non videtur: quoniam id, quod est capax oppositorum, ex se neutrum est, vt patet exemplo primæ materiei; & præsertim, quia esse est quid principale, non autem instrumentum solum. Propterea dicamus, esse & viuere, absolutè bona esse bono transcendente, quod cum ente conuertitur: neutra esse, dum referuntur ad bonum morale, & diuinum: pro quo censeri debent vtilia & necessaria, cum in illud sint ordinata; non autem formaliter eo bono bona. Exemplum sumptum ex

Solutio quartę. *Alexãder.*

C aqua; quia melius ei est, vt sit calida, quàm vt non sit penitus; dico nobis non obesse: quia iam patefeci, de attinentibus ad corpus & naturam secus se habere. Auctoritates quomodo intelligi debeant, ex dictis patet.

An Homo nonnunquam recta ratione debeat sibimet Mortem tradere. Cap. XXI.

Iure optimo quæret aliquis; cum mors nonnunquam vitæ sit præferenda, ac recta ratione præeligenda; num homini liceat, dum præeligenda est, eam sibi consciscere, & manus in se tanquam salutares inferre. Id enim esse faciendum apparet; cum nos semper teneamur id præeligere, quod est melius: nam si permittendum est, vt ab alio tanquam minus mala nobis tradatur; cur nos ipsi liberè & sponte eam nobis forti animo tradere non debemus? Platonici visi sunt nonnunquam id concessisse: quod indicauit Plato in Phædone inquiens; non decere quempiam ex custodia seipsum soluere, nec debere prius seipsum interficere, quàm Deus necessitatem aliquam ei imposuerit. Et Plotinus in libro de Beatitudine, cap. 7. inquit. Si vir sapiens ducatur captiuus, aderit soluendi facultas, si non detur ibi esse fęlicem; &

Platonici. *Plotinus.*

D in eorum arbitrio est, qui vincti sunt, se soluere, &c. Indicans posse rectè interficere semetipsum. Stoici longè clarius id affirmarunt: nam dicebat Seneca; quancunque venam nostri corporis esse viam ad libertatem; & Catonem, Lucretiam aliosque commendat, qui sibi manus intulerunt. Samonei (ex relatione Porphyrij in libro de abstinentia ab esu carnium) optimum censebant se interficere, ac animam e corporis compedibus & carcere soluere. Olympiodorus suasus auctoritate Socratis in Phædone; necnon ratione, quia Melius est viro laboranti incurabili vitio mori; censuit, nonnunquam licere sibi mortem tradere. Ex aduerso Macrobius oppositum affirmauit: qui enim id faceret, tum Principi, tum Naturæ, tum Deo aduersaretur. Ideo Philolaus Pythagoræus præcipiebat. Ne diuidas in via Lignum hoc est, in vitæ cursu non secernas animam a corpore. Cui sententiæ subscripsit Plotinus En. prima in lib. de eductione animæ a corpore. Aristoteles nunquam asseruit id esse faciendum: solum dixit nonnulla agenda non esse, sed potius oppetendam esse mortem: & quanuis vituperet eos, qui ob Amorem, vel paupertatem se interficiunt; non propterea eos commendat, qui alijs de causis id faciunt.

Stoici. *Samonei* *Arist.*

Solutio. faciunt. Dicamus igitur, non posse hominem recta ratione seipsum interficere. Ratio est; quia nos sumus serui Dei, serui non sunt sui iuris; ac vt seruo non licet se interficere ratione humani domini, longè minus homini licebit ratione Domini Diuini. Præterea docet Arist. in 3. Moralium Nicomachiorum, cap. 5. actiones semper esse collocatas in nostra facultate; & propterea nos in omni gradu, statu, & conditione, valemus rectè agere, & scelus nō patrare: quare de hoc solo esse soliciti debemus, ne scelus patremus; in hoc constantiam & fortitudinem tenemur patefacere, non in danda nobis morte: immo si collocati sub Tyranno cogeremur, vel scelus patrare magnum, vel permittere nos interfici; permittendum esset vt interficeremur: tamen si congruente fuga possemus vires Tyranni subterfugere, id recta ratione faciendum esset. At dicebatur: Si ea Mors est minus malum, & permittendum est ut ab alio nobis tradatur, cur non constanter nostris manibus id efficere debemus? Respondeo: Dum ab alio infertur, tunc patimur, & ea perpessio non est in nostra potestate; at per nosipsos id facere, in nostra potestate est: nos tenemur non patrare scelus, id positum est in nostra facultate; si id nolentes patrare interficimur, æquo animo tolerare debemus, quia violentia superamur. A

An Dimicans Singulari certamine, potius teneatur recta ratione permittere, vt interficiatur ab alio, quàm se victum tradere, & primò de Singulari Certamine. Cap. XXII. B

Apparuit nonnunquam Mortem esse præeligendam: at quæritur, num ab eo præeligenda sit, qui dimicans singulari certamine, ad id deducitur; vt cogatur, vel permittere interfici ab inimico, vel ei se victum tradere. Versatur frequenter hæc disputatio inter Iuuenes ingenuos, equites generosos, & uiros illustres: & uaria pro omni parte dicuntur; quæ, cum ob rationes, tum ob auctoritates, difficultatem reddunt apprime dubiam; adeo vt lis adhuc sit sub iudice. Ego rem arduam, multaque pro exacta sui explicatione exposcentem, quambreuissimè potero, elucidare conabor: Quod vt faciam; perpendam primò, an singulare certamen concedi debeat; Mox (eo concesso) quid sit agendum considerabo. Ausi sunt nonnulli asserere, ex sententia Aristotelis Viro Ciuili conuenire posse singulare certamen; nixi præsertim auctoritate eius in primo Rhet. cap. 12. concedentis de inimico vindictam esse assumendam; & nisi id fieret, varia sequi absurda. Et in quinto Nicomachiorū, cap. 5. dicentis: Ciues uel malum acceptum reponere conantur; quod si non liceat, Seruitus esse videtur iniuriam referre non posse, &c. Si igitur licet iniuriam referre, licebit etiam pro ea referenda dimicare singulari certamine. Ita Homerus (cuius Poema ex sententia Platonis est regula vitæ) varia instituit singularia certamina; vt inter Paridem & Agamemnonem, inter Hectorem & Aiacem, Similiter Virgilius, Ariostus, & alij. Nonnulli, inquiunt, Singulare certamē aduersari quidem Iuri Ciuili & Diuino, at non iuri naturæ; licet enim iure Naturæ vim vi repellere, & ob id singulari certamine dimicare. Qua de re quatuor profero assertiones: Prima est; Singulare certamen, ut communiter usurpatur, absolutè & per se est malum; est scelus, est barbarum aliquid & detestandum. Altera est. Singulare certamen per se aduersatur Legi Naturæ, Institutioni Morali, Legi ciuili & Diuinæ. Tertia est. Singulare certamen absolutè & per se consideratum, cum Principijs & fundamentis Aristotelis & Platonis summopere pugnat. Postrema assertio est. Singulare certamen cum absolutè & per se sit malum, cum conditione tamen & ex accidenti potest concedi. Prima assertio ostenditur. In singulari certamine ille, cui non licet alterum interficere, nititur illum interficere; quare errat: nemini enim priuato alium interficere consultò licet. Confirmatur. Quia dum homo per id, quod non est proprium hominis, dimicat de eo, quod est proprium hominis; & per id, quod non est legitimum testimonium alicuius rei, vult de ea re iudicium tradere; aberrar. At dimicans singulari certamine hoc facit; nam de honore, de ueritate, de actione proba, dimicat robore corporis; quod est commune feris, quod non est legitimum testimonium probitatis & honoris. Quare aberrat. Nam si in robur corporis inspicimus, Tauri erunt magis honore digni, quàm homines: & Rustici ac Baiuli, quàm Viri nobiles. Secunda assertio erat, Singulare certamen singulis Legum gradibus aduersari. Primò aduersatur legi Naturæ: cum enim Natura quærat esse & generationem, & apud Græcos a generatione sumpserit nomen, iure interitus ei maximè aduersatur; nil enim per naturam appetit interitum alterius. Confirmatur: quia Homo per naturam genitus est ad cœtum, ad societatem, ad salutem alterius. Et quanuis Naturæ lege pro nostri conseruatione liceat vim nobis illatam propellere; non ob id licet deinde nobis post eam occasionem dimicare cum eo, qui iniuriam intulit, vt illum interficiamus. Aduersatur Morali Institutioni: C D

Marginalia: Quòd singulare certamen, debeat concedi. — Homerus. — Alia opinio. — Opinio propria. — Quatuor assertiones. — Secūda assertio.

A stitutioni: primò; quia honor non est complicatus cum viribus corporis, nec ex eis pendet: se-
cundò; quia qui ab altero iniuria afficitur, non priuatur honore, vt agens de honore patefa-
ciam; & propterea non tenetur pro recuperando honore, niti illum lædere, vel interficere.
Quòd aduersetur Legi Ciuili & Diuinæ, conspicuum est; per neutram enim viro priuato li-
cet niti alterum interficere: per vtramque viri priuati considerantur, vt constituti sub alte-
rius imperio, tanquam non sui iuris; & propterea non in eorum est facultate, ad libitum de
sua, vel alterius vita disponere. Erat tertia assertio, Singulare certamen pugnare cum prin-
cipijs & fundamentis Aristotelis & Platonis. Quòd pugnet cum fundamentis Aristotelis; *Tertia assertio.*
patebit ex eo quod de honore declarabo: nam singulare certamen præsertim gratia honoris
exercebatur; at honor virtutes morales respicit, quæ non sequuntur vires corporis, nec viri-
bus corporis mensurantur. Ideo in tertio Moralium Nicomachiorum, capit. nono, dicit. Non
viros fortissimos esse maximè bellicosos; sed eos, qui plurimum valent virtutibus, optimeque
affecti sunt corpore; &c. Similiter aduersatur Platoni; tum quia de honore idem sensit, quod
Aristoteles; tum insuper, quia in eo dialogo, qui Crito inscribitur, dixit: Quamobrem nul-
lo modo iniuria alteri inferenda est; nec si iniuriam passus fueris, vlcisci debes (vt Vulgus pu-
tat) siquidem nullo modo inferenda est iniuria; mala autem inferre hominibus, non discre-
B pat ab Iniuria, cum id Legibus aduersetur, &c. Præterea 11. de Legibus lege sancit, ciuem ver-
bis iniuria affectum, non debere verbis illum offendere, sed modestè se excusare, & se a vitio
expurgare: nam (vt dixit Alexander) Regium est, cum bene feceris, mala audire. Insuper
Plato sæpe patefecit, iniuria lacessitum non priuari honore: & in libro de Regno asseruit, Re-
gem parum manibus ac reliquis membris pro Regni salute teneri valere. Intelligentia verò &
animi robore plurimum. At erat instantia; quia Aristot. concedit vindictam, quare & sin-
gulare certamen. Hic duo sunt consideranda. Primum, quia Aristot. cum Platone pugnare
videtur; Aristot. (vt dixi) vindictam concedit. Plato per verba ex Critone relata eam damnat. *Soluitur instantia.*
Alterum est, num si vindicta conceditur, debeat concedi singulare certamen. De prima dif-
ficultate dico, inter Platonem & Aristotelem nullam esse controuersiam. Negat Plato vin- *Plato cum*
dictam esse sumendam a semetipso, at non negat id debere fieri per Iudicem, Magistratus, & *Aristotele*
Principem: immo in Gorgia ostendit præsertim nos debere vti Rhetorica pro accusandis illis, *de vindi-*
qui errarunt, vt pœnas dando purgentur. Aristot. concessit petendam esse vindictam, at mo- *cta sumen*
do legitimo, seruando ea quæ ad Iustitiam pertinent: nam quemadmodum si quis a suo debi- *da conci-*
tore pecuniã exigere debet, non valet legitimè suis viribus violentia eam ab illo surripere; ita *liatur.*
C longè minus id valet iustè efficere, dum alio modo læsus fuerit: id enim est munus Dei, hu-
mani Iudicis, & Principis, ad quos pertinet custodia alieni & communis boni. Ex hoc con-
stat, minimè (eo concesso) colligi posse, concedendum esse singulare certamen. Postrema *Quarta as-*
assertio erat. Singulare certamen, cum per se & absolutè sit malum, ex euentu tamen & cum *sertio.*
conditione posse concedi, & considerari quid agendum. Quæ concessio potest esse duplex;
vel rectæ rationi consentanea; vel falso nixa fundamento, rectæque rationi aduersa. Rectæ *Supposi-*
rationi consentanea esset; dum versaretur inter duos Principes bellum, quod legitimum es- *tio rectæ*
set, vel ex parte vnius, vel ex parte vtriusque (quod an dari possit nec ne, nunc non conside- *rationi cõ*
ro) Præsupposito itaque legitimo bello inter duos Principes; quia vt totum ad totum, ita pars *sentanea.*
se habet ad partem, si inter Principes & duos exercitus bellum esset legitimum, etiam tale po-
terit esse inter singulos vtriusque exercitus; dum pugnarent ob communem belli causam, &
cum auctoritate & ordine principis. Propterea si pro vitando maiori malo, ut Regionum in-
censione, Vrbium depopulatione, Populorum Strage, & similibus, conuenirent aduersi Prin-
cipes; vt vel ipsimet, vel alij ab illis electi, singulari certamine litem vniuersam dirimerent,
ac ita publico bello finis imponeretur; vtique id fieri posset: quia sic non obtineret locum
certaminis singularis, sed publici; & præsupponitur fieri ob bellum Legitimum, cum aucto- *Supposi-*
ritate Principum, & conspicua maioris mali euitatione; minus enim malum comparatum *tio nixa fal*
cum maiori obtinet locum boni. Altera conditio falsò nixa fundamento esset, si concedere- *so funda-*
D mus summum bonum esse collocatum in honore & gloria; & quod honor & gloria prodi- *mento.*
rent ex præstantia in arte militari, & viribus & dexteritate corporis; adeò vt quilibet Vir inge-
nuus & liber, eius honoris teneretur esse acerrimus custos. Et ex his duobus præsertim cen- *Homerus.*
seo ego duxisse ortum singulare certamen, ac vtriusque apud veteres conspicua extant exem-
pla: & prætereundo Romanos, exemplum primi extat apud Homerum tertio Iliadis, vbi in-
stituitur singulare certamen inter Paridem & Menelaum, ut finis perniciosissimo bello im-
poneretur; hac lege, vt qui eorum vicisset, cum Helenæ, tum dotis eius remaneret sine lite
possessor, idque iure iurando firmarunt: Paris tamen ab Agamemnone victus, fœdus non ser-
uauit; & id bellum saltem ex parte Troianorum non erat Legitimum. Hac eadem conditio-
ne Pittacus Imperator exercitus Mitylenęorum, cum Phrynone Atheniensium Duce pro *Arioftus.*
agri Achillitidis possessione singulari certamine dimicauit, ut legitur apud Diogenem Laer-

tium

tium de vita Pittaci. Homerum imitatus est Ariostus; dum pro imponendo fine bello inter Agramantem & Carolum, ex una parte Renaldus, ex altera Rogerius electi fuere, vt hæ partes singulari certamine pro toto dimicarent. Exemplum alterius conditionis rationi aduersæ extat apud Homerum libro septimo Iliadis, vbi instituit singulare certamen pro gloria militaris disciplinæ inter Hectorem & Aiacem sorte ex nouem græcorum ducibus electum. Quem imitatus in parte est Ariostus, dum inter Rodomontem & Rogerium singulare certamen instituit, quo Rodomontes se iactabat ante occasum solis ostensurum Rogerium fuisse infidum & indignum honore; quasi uiribus corporis & militari arte id posset ostendi. Consimilis generis fuere singularia illa certamina, quæ usque ad nostra tempora præsertim apud varios Italiæ Principes frequentata fuerunt: dimicabatur enim; uel pro seruando ac recuperando proprio honore; vel ut occulta aliqua ueritas elucesceret, dum unus asseruisset alterum patrasse scelus aliquod, ille negasset; vel pro præstantia in Arte militari, & similibus: & propterea mos ille, inhumanus, falsis nixus fundamentis, ac perniciosus, iure reiectus ac damnatus fuit; ut lucidius patefaciam, dum loquar de honore: illi enim & de Honore, & de eo recuperando perperam sentiebant. A

B

Concesso Singulari Certamine, Num Dimicans teneatur permittere interfici, vel potius se victum tradere. Cap. XXIII.

CVm apparuerit, quid censeam de singulari certamine esse dicendum: præsupposito, quòd uel uno uel altero modo duo inter se dimicent eo certamine; si euenerit, quòd alter eorum, dum fecit omne quod valuit, ad id perducatur, ut cogatur uel permittere interfici, vel fateri se uictum ac se uictum tradere; quid horum ei præeligendum erit? Docent nos Plato & Aristoteles, dum interrogatio non est una & simplex, non esse dandam unam responsionem, sed diuisione esse utendum; hoc nobis modò accidit; interrogatio enim non est simplex, ob uarietatem singularis certaminis, & duplex genus conditionis eius. Nam si ea fuerit rectæ rationi consentanea, qualis erat prima; tenemur absolutè rectam sequi rationem; & id præeligere, quod ea præeligendum ostendit. Dum itaque decreto Principum duobus imponitur, ut rem uniuersam decernant: tunc dimicaturi tenentur exactè considerare, qua lege in arenam prodeant, quid sit honestum, & non honestum, quid suo Principi expediat quid non, & utile Principis ac honestum propriæ uitæ præferre: at cum id omne fecerint quod ualuerunt, si in discrimen alter eorum inciderit, ut cogatur uel se uictum tradere, uel permittere ut interficiatur; si neutrum eorum fuerit utile illis, pro quibus dimicat, sed æquè utrunque obsit; tunc absolutè, recta ductus ratione, potius se uictum tradere debet: hoc contentus, quòd sibimet non defuit, id præstitit quod præstare valuit; & nisi corporis, saltem animi fortitudinem, quæ uera est, patefecit. Permittere interfici sine ulla utilitate, uel honesti assecutione; temerarium est, naturæ & humanæ conditioni aduersum. Non fateri se corpore victum, dum re vera victus est, obstinatio falsa & perniciosa censeri debet. Hoc faciendum censeo, dum absolutè rectæ rationi subijcimur, quasi tunc dicamus: Vicit robur tui corporis robur corporis mei, & fortuna tua fortunam meam; at non Virtus animi tui uirtutem mei. Si quis tamen pro fidei Veritate pugnaret, potius permittere deberet interfici, quàm eam inficiari; ex eo enim quòd uerum inficiaretur, scelus magnum patraret. Verùm facta altera suppositione fera, barbara, & inhumana, quòd ex robore corporis Arteque militari prodeat uerus honor & gloria, & quòd in ea gloria summum bonum sit positum: tunc censeo oppositum esse faciendum, & potius permittendum ut interficiatur: quoniam sine honore, qui sit summum bonum, uita tenuenda est, & mors turpi saluti est præferenda. Ideo dixit Aristoteles in tertio Moralium Nicomachiorum, capit. nono, Virum fortem dedecus magis quàm mortem formidare debere, & mortem turpi saluti esse præferendam. Eo falso fundamento nixi Stoici, etiam sibimet nonnunquam debere uirum fortem consciscere mortem asserebant. Spartani, dum prodirent in prælium, in Clypeo gestabant inscriptum. Aut cum hoc, aut in hoc: Lacedæmonij præcipiebant, ne milites vnquam fe victos traderent. Propterea Seneca in libro de Beneficijs inquit. Cum inuictos esse Lacedæmonij suos Ciues magni æstimarent, ab his certaminibus eos remouerunt; in quibus uictorem facit, non iudex, non per se ipse exitus, sed uox cedentis, & tradere iubentis: Hoc, quod illi in Ciuibus suis custodiunt, Virtus ac bona uoluntas omnibus præstat, ne unquam uincantur; quam doquidem etiam inter superantia animus inuictus est: Ideo nemo tercentos Fabios uictos dicit, sed occisos; & Regulus captus est a Pœnis, non uictus, &c. Plato quoque in tertio de Republica

Distinctio.

C

D

Arist.

Stoici. Spartani. Lacedæmonij. Seneca.

A Republica dixit Viros, qui futuri sint liberi, teneri magis formidare seruitutem quàm mortem, & in bello honestam mortem turpi saluti esse præferendam. Et pulcherrima est ea auctoritas, quæ sumitur ex quinto de Republica; quo loci inquit Plato: Qui viuus ab hostibus captus fuerit, etiam gratis reddere uolentibus relinquendus est, ut præda quomodocunque libet utantur: Ac etiam in duodecimo de Legibus legem cōdidit aduersus eos, qui dimicantes turpem salutem honestæ morti prætulerunt. Ex his colligo, quòd, si permittitur singulare certamen; si qui superatur, conceditur seruus, & priuatus honore; si uir fortis potius mortem, quàm uitam infamem eligere debet; proculdubio in eo discrimine collocatus, falsis illis fundamentis pro veris assumptis; teneretur potius permittere interfici, quàm tradere se victum. Hæc est de huiusmodi difficultate opinio mea: Nec me latet, viros varios præclara sapientia insignes, secus sentire; at num rectè, alij iudicent. Varia possem de singulari certamine dicere; sit tamen mihi satis prima capita attigisse, ex quibus cætera deduci possunt:

B alia nonnulla patebunt ex declaratione Honoris.

Finis Sexti Gradus.

FRAN-

FRANCISCI PICCOLOMINEI SENENSIS,

VNIVERSÆ PHILOSOPHIÆ DE MORIBVS GRADVS SEPTIMVS,

DE FRVCTV QVODAM VIRTVTIS, EIVSQVE VSV, NEMPE DE AMICITIA.

Quotuplex sit Amicitia. Cap. I.

Amicitiæ nomen latè patet.

SERMO de Amicitia arctißimo neceßitudinis nodo cum sermone A
de Virtute iunctus est; Amicitia enim vel est Virtus, vel cum virtu-
te est copulata, vt sub initio octaui Moralium Nicomachiorum affir-
mat Philosophus: nam (vt suo loco patebit) ea est principalis qui-
dam Fructus virtutis, eiusque inter viros consimiles saluberrimus
vsus. Amicitiæ nomen latißimè patet, plurima ei competunt con-
sideratione digna, multi viri celebres exactißimè de ea sunt locuti:
ego tamen, ne sermo de Virtute sit conceisus, nonnulla maioris mo-
menti (& præsertim illa, quæ ei competunt, quatenus cum virtute
connectitur, ad eamque refertur) explicare conabor. Et quoniam B
amor & amicitia est multiplex, propterea ab eius distinctione, partiumque enumeratione or-
diar; vt appareat, quænam ea sit, de qua sumus verba facturi. Amoris & Amicitiæ duplex est
genus; vnum competit rebus per naturam, & sine cognitione; alterum ex cognitione ori-
tur, eamque sequitur. Amor primi generis ille est, de quo dicere consueuimus; Pluuiam
Amicam Plantis, Vlmum viti: talis est ea, quæ Physica Sympathia nuncupatur; necnon illa,
quæ ab Empedocle vnà cum lite inter principia generationis rerum numerabatur. Hæc ami-
citia cum virtute morali nullam habet connexionem; sed ex Dei prouidentia oritur, per na-
turas rerum effunditur, in eisque est inserta; propterea prætereunda est. Ex ea solum hoc eli-
cere valemus; nos per Dei prouidentiam vt per ducem omnium, ac per rerum Naturam vt C
per familiare exemplum, ad mutuam amicitiam excitari, dirigi, & hortari. Alterum amicitiæ
genus, quia cognitionem sequitur; & cognitionis tres sunt Principes gradus, Sensuum scili-
cet, Humanæ rationis, & Diuinarum Mentium; iure optimo in tres partes distribuitur: Pri-
mò enim ex Diuinarum mentium cognitione insurgit amicitia eminentißima, qua se mutuo
fęlicißimè amplectuntur, & per connexionem cum primo Principio beantur. Altera ex par-
te, ex infima cognitione, quæ sensuum est, oritur amicitia in sensuum appetente facultate col-
locata; qualis est ea ferarum, & iumentorum; in quibus, vt Virtutum, ita Amicitiæ vmbræ
nonnullæ tennes & obscuræ apparent. Demum ex medio cognitionis gradu (nempe ex huma
na ratione) consurgit genus amicitiæ medium, homini rerum omnium medio cōgruēs; in quo D
medio, derelictis extremis, nos præsertim versari debemus. Amicitia hominis propria, duplex
est; vel enim uersatur inter æquales, vel inter inæquales: quę duo genera distinctius in quatuor
resoluuntur; omnis enim humana amicitia, vel est inferioris erga superiorem, vel superioris er
ga inferiorem, vel inter ęquales, vel demum est amicitia & amor sui ipsius. Quorum quatuor
generum tria minus propriè amicitiæ nomine denotātur: nam ea sola re vera est amicitia, quę
inter ęquales versanir: cæteri sunt modi quidam & gradus amoris; qui rectius obseruantiæ, re-
uerentię, pietatis, obsequij, cōcordiæ, ac consimilibus vocibus, quàm amicitiæ merentur desi-
gnari. Amicitia enim pro fine respicit vitæ coniunctionem, animorum consensionem, actio-
numque

Duplex genus amoris.

Amor Physicus.

Empedocles.

Amor sequens cognitionem triplex est.

Amicitia eminens.

Amicitia humilis.

Media.

Amicitia humana duplex.

A numque conformitatem; quæ solùm æqualibus sunt nata conuenire. Vera itaque amicitia inter pares versatur, quæ etiam multiplex est; & distinctio a fine petenda est: de ratione finis est, vt bonum sit: bonum autem est triplex, honestum, vtile, iucundum: inde consurgit triplex amicitiæ genus, relatum ad triplicem finem. D. Aug. in lib. de amicitia hanc triplicem amicitiæ formam designauit. Carnalem ex voluptate ortam. Mundanam ex vtili, Spiritalem ex honesto. In fine honesto verè vtile & iucundum includitur. Vtile autem & iucundum seorsum ab honesto re uera consistere nequeunt: dum enim ab honesto seiunguntur, nedum non sunt verè bona; immo neque absolutè vtilia, neque sui natura iucunda, sed nobis tantùm ob deprauationem videntur talia. Et ratio est; quoniam (vt monet Arist. 9. Mora. Nic. cap. 4) virtus, & vir probus sunt mensura rerum: at ea, a quibus abest honestum, nunquam a viro probo recta eius ratione iucunda siue vtilia iudicabuntur. Ideo Plato in Hipparcho lucrum omne esse bonum demonstrauit: quoniã id, quod non est honestum, non est verè bonũ; si non verè bonum, non est verè vtile; si non verè utile, eius adeptio re uera lucrum nuncupari non meretur. Propterea colligo, triplicis amicitiæ formæ, quæ inter pares uersatur, eã solam iure optimo nuncupandã esse amicitiã, quæ ad verè bonum (quod honestum est) aspirat; & iure profectò: nos enim monet Arist. in 1. Physi. 74 sermonem absolutè prolatum, per se, & in sua potiore significatione esse intelligendum; & B sub initio quarti Meta. monuit: dum id de quo loquimur, est ab vno, sermonẽ præsertim & propriè instituendũ esse de primo: cum igitur ea sola verè amicitia censeri mereatur, quæ ad honestum, quod verè bonum est, tendit; iure de hac nos præsertim uerba faciemus. Pro cuius etiam exactiore notitia considerandum est, quòd formarum amicitiæ, quæ inter homines versatur; nonnullæ sunt Publicæ & ciuiles, quales sunt illæ, quæ fulgent in varijs Reipublicæ formis; aliæ sunt priuatæ, ad vitam priuatam pertinentes: & Hæ vel sunt Naturales, vel ex humana ratione ac prælectione prodeunt: ea, quæ uersatur inter parentes & natos, naturalis est; ea uerò quæ versatur inter pares, & ad honestum tendit, ex ratione & prælectione oritur.

Amicitia inter pares multiplex.

Arist.

Plato.

Quę sit uera amicitia.

Amicitia publica & priuata.

Amicitia priuata est Physica, vel ex prælectione orta.

Quid sint Amabile, Amor, Dilectio, Beneuolentia, Concordia, Amicus, Amicitia, & Desiderium. Cap. II.

VT distinctius appareat, quid sit Amicitia, explicandæ primò sunt voces omnes; quæ cum ea, vel eius nomine affinitatem habent. Primò occurrit Amabile, quod obiectũ & scopus est, cuius adeptio est finis cuius gratia amantis; amans enim ad id aspirat, ut C eo fruatur: amabile obtinet conditionem & formam boni, quod bonum dicitur esse ratio per quam aliquid amatur. Secundò repetitur φίλησιν græcè, latinè dilectio siue amatio; cum qua maximè conuenit amor, græcè ἔρως; ambo enim affectionem amantis erga rem amatam significant. Differunt tamen primò; quia dilectio propriè sumpta consideratur, quatenus est principium amicitiæ; amor verò ille dicitur, cuius principium est ea voluptas, quæ ex rei aspectu gignitur: Nam (vt inquit Arist. 9. Moralium Nic. cap. 5.) nemo amore capitur, qui non fuerit ante forma specieque delectatus; nec tamen is, qui specie delectatur, statim amat; sed tum; cum & absentem desiderat, & præsentem concupiscit, &c. Differunt secundò; quia amor magis significat formam affectionis, & quasi actum primum; dilectio verò actionem, & actum secundum: ideo Amor fingitur Deus, non autem dilectio: amor Dei verè est essentia & Deus, cum in Deo nil sit nisi Deus; amor autem noster affectio & accidens est. Insuper cum dilectione maximè conuenit Beneuolentia, græcè εὔνοια. Differt tamen primò; quia beneuolentia proprie illis solis conuenit quibus competit Voluntas, nam dicitur bona quædam voluntas; dilectio verò & amor, communes sunt amentis & feris: Insuper (ut inquit Arist. 9. Mora. Nic. cap. 5.) Bene- D uolentia non est amatio; quia neque contentionem, neque appetitionem iunctam habet, quæ duo amationem sequuntur. Insuper amatio cum vitæ consuetudine iuncta est, beneuolentia autem uel subitò conciliari potest, & ideo homines, qui amant, etiam sunt beneuoli, at non econtrario, nõ enim beneuoli quicquam laboris aut molestiæ subire uolunt pro illis, erga quos sunt beneuoli. Amicitia ab Amore & Amatione dicta est, tria tamen amationi superaddit. Primò constantiam & firmitatem: ideo inquit Arist. 8. Mora. Nico. cap. 5. Videtur autem amatio perturbationis similis esse. Amicitia uerò habitui: amatio enim etiam in res inanimas confertur; redamare autem cum prælectione coniunctum est, quod ab habitu proficiscitur. Secundò addit vicissitudinem; amicitia enim exposcit, ut amici mutuo se ament. Propterea inquit Aristot. 8. Mor. Nic. c. 2. Cum animæ expertibus non est amicitia, quia non potest adesse mutuus amor. Et Plato in Lyside inquit: Nisi uterque amet, neuter est amicus. Tertiò superaddit conspicuitatem & notitiam; non enim amatio debet esse occulta, ut adsit amicitia. Ideo Aristo. 8. Moral. Nico. capit. 2. inquit. Vt igitur sint amici, eos oportet se mutuò beneuolentia prosequi, velleque alterum alteri bona euenire; ita vt hoc vtrique perspectum sit, & cognitum &c. Ex notitia amicitiæ constat, quisnam censeri debeat amicus. Concordia est consensio, & conspiratio plu-

Amabile.

Amatio.

Amor.

Beneuolentia.

Amicitia.

Amicus.

Cõcordia.

rium ad vnum aliquid; & est latior quàm amicitia; vbi enim amicitia, ibi concordia est; at non econtra: optima tamen concordia ex amicitia consurgit, & est tanquam affectio & fructus eius. A

Desiderii quomodo se hēt ad amorem.

Demum adest desiderium siue appetitio, quæ arcto nodo cum amore iuncta est; adeò ut nonnulli (e quorum numero est Leo Hebræus in 3. dialogo de amore) putarint, in idem venire cū amore, & esse naturam & essentiam amoris. Hi definientes amorem dicunt, esse desiderium rei amabilis; quos tamen longè a vero recedere existimo: non enim amor est appetitio, siue desiderium; sed amorē appetitio sequitur, tanquam eius affectio: quod asseruit Arist. 9. Mora. Nic. cap. 5. inquiens; Beneuolentia non est amatio, quia neque contentionem neque appetitionem habet, quæ duo amationem sequuntur. Verùm hac de re cumulatè in gradu Perturbationum verba feci, propterea nunc illam prætereo.

Referuntur Variæ Amicitiæ Definitiones, & Propria traditur. Cap. III.

Plato.

PLato in Lyside agens de amicitia; cum primò considerasset sententiam Hesiodi asserentis, Amicitiam esse consensionem similium, necnon sententiam aduersam dicentium amicitiam esse consensionem dissimilium; demum suam proferens sententiam inquit, amorem ac amicitiam esse appetitionem eius, quod proprium & cognatum est, ex indigentia consurgentem. Quæ definitio nimium lata est, & ferè de omni amore dicitur; ac nonnulla includit, quæ dubia sunt; & præsertim, quia pro genere appetitionem accipit. B

Cicero.

Cicero in lib. de Amicitia dixit primò; amicitiam esse uoluntatum, studiorum, sententiarumque summam consensionem. Addidit secundò, eam esse omnium diuinarum, humanarumq; rerum cum beneuolentia & charitate summam consensionem. Explicauit Cicero potius amicitiæ fructus, quàm essentiam, & principia eam constituentia. Præterea minus rectè cum amicitia humana permiscet diuinam, & eam, quæ in toto vniuerso consideratur.

D. August.

D. August. in libro de amicitia (si eius est liber ille) dixit. Ego amicitiam nil aliud esse credo, quàm inter duos tantam uoluntatum societatem, ut nihil uelit unus quod alter nolit: & ea sit inter vtrosque in bonis malisque consensio; ut non spes, non sensus, non honor, non quicquam, quod alterius sit, alteri denegetur ad uouendum pro uoluntate, & ad utendum; ut vnusquisque, sicut erga se, ita afficiatur erga proximum in omni officio & obsequio, quod rependant inuicem, &c. Hæc est potius lata quædam amicitiæ explicatio & descriptio, quàm eius arte tradita definitio. Nos autem definitionem quærimus magis suis numeris absolutam, distinctiusque causas & principia eius explicantem.

Aliorum sententia.

Propterea alij inquiunt, amicitiam esse summum quendam tempore & consuetudine confirmatum amorem mutuum duorum, aut ad summum trium, amorum Virtutisque similitudine profectum. C Quæ definitio, cum fine careat, imperfecta esse videtur; & præsertim, quia non cuncta patefacit pertinentia ad amicitiam.

Definitio ex propria sententia tradita.

Prætermissis itaque definitionibus ab alijs traditis, hanc ego censeo esse propriam & perfectam humanæ Amicitiæ definitionem: Amicitia est proborum hominum mutuus, conspicuus, confirmatusque Amor, ex probitatis cognitione consurgens, ad vitæ honestæ coniunctionem perducens. Hæc definitio omnibus numeris absoluta videtur, & omne genus causæ includit, ut ex eius explicatione reddetur conspicuum.

Explicatio Definitionis Amicitiæ. Cap. IIII.

Forma Amicitiæ.

VT amicitia, eiusque definitio magis elucescat, per omne genus causarum eius progrediendum est. Explicatur primò forma, dum dicitur (mutuus, conspicuus, confirmatusque amor) nam amicitia hæc tria Amori superaddit, ut dictum est. Iure amicitia dicitur Amor mutuus: Amicus enim ad alterum refertur, nec ad aliud referri potest, nisi ad amicum. D Cum itaque amicus amico sit amicus, necesse est, ut adsit amor mutuus. Confirmatur, quia amicitia est summa coniunctio; non dicuntur animi maximè iungi, nisi adsit amor mutuus, Insuper, cum Amicitia sit uehemens confirmatusque Amor, non seruatur, nec crescit Amor, nisi alter quoque in amore respondeat.

Themistius.

Propterea rectè Themistius oratione sexta fabulam hanc refert, inquit enim Themim Deam dixisse Veneri. Amor, o Venus, uerus inquam ille ac sincerus, solus fortasse nasci potest, at solus ut crescat fieri non potest: Quare si Amorem uis adolescere, Anterota, hoc est Amorem alterum ei respondērem te procreare ac parere oportet. Erit autem hæc vtriusq; fratris natura, ut alter alterius incrementi sit causa; intuentes enim seipsos, pariter atque æqualiter crescent; & quicquid de uno diminutum fuerit, id de altero detrahetur, &c. Hæc itaque amicitiæ forma est, amor mutuus, conspicuus, & confirmatus: qua forma nulla alia profectò apud mortales conspici potest, quæ dulcior, grauior, ac splendidior sit. Et quoniam illustri formæ præstantissima quoque respondet ma-

teries

A teries & subiectum, propterea materiei loco addimus (proborum hominum) nil enim apud nos diuinius homine probo reperitur: & iure optimo profectò amicitia vitiis extinguitur, probitate seruatur; nam probitas purgat, purgata autem maximè sibi mutuò consentiunt. Probitas semper est sibi consimilis, sibi amica, suaque natura amabilis; improbitas contra est sibi dissimilis, sibimet aduersa, & odiosa alijs. Probitas nectit, improbitas soluit & dissipat. Probitas est fidelis, infida improbitas: Illa est grata Deo: Hęc ingrata Deo & hominibus, Propterea rectè dixit Seneca; Solus sapiens scit amare, solus sapiens est amicus. Et Plato in Lyside asseruit: Verum mihi videntur bonos dicere similes esse inuicem, & amicos; Improbos autem (vt sæpe de illis dicitur) nunquam uel sibi ipsis, uel inuicem similes esse; sed stolidos penitus, & instabiles, &c. Eadem sententia hac quoque ratione confirmatur: quia uera amicitia ueram dilectionem exposcit; uera dilectio ad uerè bonum tendit, rectumque iudicium exposcit; iudicium rectum, & uerè bonum, seorsum a uirtute & probitate consistere nequeunt; quare uera amicitia non ualet sine uirtute & probitate seruari. Addebatur tertiò id, quod pertinet ad causam efficientem, & dicebatur (ex probitatis cognitione consurgens) nam Amicitia & Amor pertinent ad facultatem appetendi; nō excitatur appetitio, nisi ex cognitione obiecti ut boni nobis, obiectum enim est bonum optabile: hoc bonum non nunquam est utile, ut in amicitia eorum, qui lucrū quærunt; nonnunquam iucundum, vt in amore cupidineo: At in uera amicitia est absolutè & verè bonum, quòd solum honestum est: huiusmodi est sola Virtus, actioque eius; per quam Viri absolutè probi redduntur & nuncupantur. Oritur Amicitia in rectè cōstitutis animis hunc in modum: Cum fuerimus uirtutum moralium formis decorati, rectoq; iudicio præditi; inspicientes in alterius animo per varias actiones eandem Virtutis formam, illam ut bonam nostroque habitui consimilem approbamus; commendamus, beneuolentiaque prosequimur; quæ beneuolentia crescens appetitionem parit obiecti, necnon desiderium conferendi beneficia in illud, ex quibus amatio siue dilectio constituitur. Et quoniam finem, qui est uitæ coniunctio, assequi nō ualemus, nisi alter quoque nos amet; propterea per congruentes uirtutum actiones nitimur efficere, ut idem ab altero de animo nostro iudicium fiat, ut eadem ratione ipse quoque incipiat nos amare; qui mutuus Amor actionibus uarijs, temporisque diuturnitate confirmatus, in amicitiam transit: adeò ut a cognitione honesti ad beneuolentiam, a beneuolentia ad amorem ab Amore ad Amicitiam, fiat progressio; cuius cursus beneuolentia est principium, Amor medium, Amicitia finis: Sic Amicitia per honesta principia, honestaque media, honestissimā perfectionem consequitur. Addebatur demum in definitione (ad uitæ honestæ coniunctionē perducens) Nam Amicitia amor est, amoris affectio & comes est desiderium; expetimus autē obiectum assequi, eoq; frui: cumulatissimè autem amici probitate fruimur, In uitæ cōiunctione per actiones ex uirtute, tanquam radios ex Sole, prodeuntes. Verùm, ut finis Amicitiæ reddatur magis conspicuus, accuratè considerandum est, quòd Pulchra est quæstio; quis nam sit finis Amoris, quem præsertim expetat amans. Epicurus id tribuit uoluptati: Alij inquiunt amantem optare; vt, cum amet, uice uersa ametur: Plato in cōuiuio vnà cum Diotima ait, amantem optare ex pulchro aliquid procreare pro sui æternitate: Cum Aristophane autem inquit, amantem expetere unitionem cum amato: Peripatetici dicerent, amantem optare id bonum, quod ex unitione in nos redundat. Adeò quòd Plato inquiens vnum esse caput boni, & locari supra bonum, diceret finem vltimum esse Ipsum unum: Aristoteles verò inquiens bonum esse de ratione finis, assereret finem ultimum esse bonum, non autem unum. Hæ relatæ sententiæ ita se habent; ut, quamuis inter se pugnare uideantur, omnes tamen (dum rectè considerantur) aliquid veri includant. Et pro notitia considerandum, in Amore uaria reperiri. Datur primò obiectum excitans: Datur secundò Amans aspirans ad illud obiectum: Consideratur tertiò finis cuius gratia ad illud aspirat; qui finis est multiplex: unus proximus, & est, ut redametur: alter posterior, & est unitio: tertius ultimus, & est id bonum, quod in nos ex unitione redundat. Ipsum unum (quod supremum ponitur a Platone) est terminus ultimus ascensionis amantis; bonum uerò approbatum, ex sententia Aristotelis est ea perfectio, quæ ex unitione cum uno in nos redundat: adeò quòd utraque sententia, distincta consideratione, uera est; & est perinde ac si diceremus, ex connexione cum essentia Solis luce perfundimur. Ex ea autem unitione, per quam perficimur, quasi ex maris & fœminæ connexione, prodit proles, uel animi, uel corporis, ratione uarietatis eorum quæ connectuntur; quæ proles non finis, sed fructus Amoris censeri debet: Gaudium demum est affectio prodiens ex perfectione per unitionem in nos redundante. Terminus itaque ultimus est unum & unitio cum eo, quod nos per bonum perficit: Et hoc denotatur in definitione per uitæ coniunctionem: cætera autem ab alijs pro fine sumpta, non ueri fines sunt; sed uel uiæ, uel fructus, uel affectiones eius. Hanc uitæ coniunctionem explicauit Aristotelis in nono, Moralium Nicomachiorum, capitulo quarto, inquiens, amicum se habere ad amicum, perinde ac erga seipsum; amicus enim est alter ipse: & quæ ualent efficere amici nostri, nos quoque dicimur posse efficere, vt asseritur in 3. Moralium Nicomachiorum, capitulo tertio, Propterea,

Materies. Cur amicitia probitatem exposcit.

Seneca. Plato.

Causa efficiens.

Ortus amicitiæ.

Finis Amicitiæ.

Opiniones variæ de Fine.

Conciliantur opiniones.

Arist.

qui numerum amicorum augent, suas augent facultates; & non secus, immo nonnunquam A magis morteum amici ægreferimus, quàm nostram; & mors nobis videtur dulcis, dum pro amici salute eam obimus. Eandem cum re amata connexionem expressit Plato per Fabulam Androgyni, primo diuisi, mox ope Amoris connexionem quærentis. In qua coniunctione Amor, & vnum, & quatuor eos reddere dicitur, qui duo sunt: eos reddit vnum, ob animorum & vitæ coniunctionem, ad quam aspirant; animi enim incorporei virtute purgati, arctissimè connectuntur: Eosdem reddit quatuor; quatenus in vtrisque, per cogitationes & actiones, viuit vterque: rectius tamen dicitur esse vnus, omni ex parte quadratus. Ex definitionis & causarum in ea sumptarum explicatione, lucidè constat præstantia, splendor, & dignitas Amicitiæ. Constat insuper, ad quam animi partem pertineat: nam attinet ad mentem, vt rectè indicantem honestum; ad voluntatem, tanquam optantem vltimum finem eius; ad rationem & prælectionem, tanquam per congruentia media dirigentem; ad facultates appetentes sensuum, vt ad partem in qua reperiuntur perturbationes, quarum moderationem amicitia exposcit: & facta comparatione inter duas appetitiones eius, præsertim & propriè ad appetitum irascendi pertinet, vt colligitur ex septimo de Rep. cap. 15; quia ad illum pertinet odium; ac insuper, quia ad eum pertinent attinentia ad honorem & desiderium honesti, quæ cum amicitia sunt complicata. B

Plato.

Ad quam Animę partem pertinet Amicitia.

An Amicitia ex Indigentia ortum ducat.

Cap. V.

Plato.

Cicero cōtra Platonem.

PLato in Lyside agens de Amicitia, propè calcem dialogi manifestat, Amicitiam ex indigentia oriri; & esse appetitionem eius, quod proprium & cognatum est; ex priuatione consurgentem. Idipsum latissimè patefecit in Conuiuio in oratione Socratis; vbi Peniam, hoc est indigentiam & paupertatem, asserit esse matrem Amoris. Cicero in libro de Amicitia, quamuis multa (vt sui moris est) ex Platone desumat; hanc tamen sententiam paruipendit, eamque ratione nititur euertere inquiens. Amicitiam si qui putant ab imbecillitate proficisci; ut sit, per quam quisque assequatur, quod desiderat; humilem sanè relinquunt & minimè generosum (vt ita dicam) ortum amicitiæ; quam ex inopia atque indigentia nasci volunt: quod si ita esset, vt quisque valetudinis minimum in se esse arbitraretur, ita ad amicitiam esset aptissimus; quod longè secus est: vt enim quisque sibi plurimum confidit, & vt quisque maximè virtute & sapientia ita munitus est, ut nullo egeat, suaque omnia in se C vno posita iudicet; ita in amicitijs expetendis colendisque maximè excellit. His verbis Cicero sententiam a Platone approbatam paruipendit, suamque referens inquit; a natura gigni sensum diligendi, & beneuolentiæ charitatem, facta significatione probitatis: Confirmansque hanc suam opinionem addit; quia si ob indigentiam amaremus amicum, tunc beneficia nostra fęneraremur, & lucri causa in amicum ea conferremus. His verbis & rationibus Ciceronis, viri grauissimi, dubia satis redditur sententia Platonis. At iniuria profectò Platonem carpit; & satis imperfectè patefacit, quomodo ex probitate Amicitia prodeat. Pro cuius notitia considerandum, quòd, cum Amicitia sit Amor; vt ad Amoris; ita ad Amicitiæ constitutionem duo concurrunt, copia & inopia, bonum & priuatio, siue optabile & appetitio. Copia & bonum dicitur Pater, inopia Mater; & iure profectò: Inopia enim, quæ priuatio est, ad Materiem pertinet, ad eamque redigitur, quæ tanquam mater esse dicitur; Copia vero est obiectum, quo tanquam pater appetitionem materiei explet: Priuatio dicitur occasio, & causa, sine qua Amor esse non potest; Abundantia est Principale principium. Plato exactissimè in Lyside & Conuiuio vtrunque esse Amoris & Amicitiæ principium patefecit, vt etiam Aristoteles in primo D Physicorum, octuagesimoprimo. Cicero negans Amicitiam oriri ex priuatione, id inficiatur quod uerissimum est: asserens oriri ex probitatis sensu, diminutè principium eius patefecit; tradens ei Patrem sine matre, & patrem quoque non pro omni parte exactè manifestans. Assero itaque Amicitiæ principia & parentes, cum indigentiam, tum copiam, & probitatem esse: & quia Amicitia conflatur (vt patuit) ex beneuolentia & appetitione, copia præsertim ad beneuolentiam pertinet, inopia ad appetitionem. Et considerandum, quòd in Amicitia duplex consideratur appetitio & indigentia, duplexque copia & abundantia. Potissima indigentia est ea, quæ respicit finem potissimum; nempe uitæ coniunctionem, qua primò caremus; ideo eam optamus, eaq; fruentes, expetimus illius conseruationem. Hoc affirmauit Aristoteles in 8. Moralium Nicomachiorum, cap. 5. inquiens: Nihil est enim tam amicorum proprium, quàm vitæ societas & communio; præsidia & adiumenta inopes desiderant, societatem vitæ etiam beati, quando quidem eos solos esse minimè conuenit, &c. Prima itaque est priuatio & appetitio finis & obiecti. Quam sequitur appetitio effundendi in alterum, eique communicandi bona nostra; per quam optamus in Amicum, & pro Amico beneficia conferre. Hinc dicimus

Opinio Ciceronis.

Reijcitur sententia Ciceronis.

Cur priuatio dicitur Mater, copia Pater Amicitiæ.

Propria explicatio.

Duplex indigentia.

Amorem

A Amorem in nobis ipsis terminum recipere; quia quanuis bonum amemus ut bonum, illud tamen demum pro nobis optamus: Amicitiam vero magis terminari in alio, nempe in amico; cui sim lis et ille Amor, quo Deus diligit Mundum: & id accidit, quia amicus est alter ipse, & Mundus est vmbra & imago Dei. Propterea indigentia amici, & imaginis nostræ, nostra dicitur; & ob id nos illa explere optamus. Vt duplex apparuit appetitio & inopia, ita duplex copia in amicitiæ constitutione refulget. Vna est obiecti, quo frui optamus. Altera est eius boni, quo nos, quasi semine fecundi, in alterum effundere, alterique impartiri quærimus; & iure profectò: nam de ratione boni est fæcunditas, & communicatio; hac ratione mares perfectione, bono, & semine fæcundi, in altero parere, fecundumque semen in alterum effundere per naturã optant. Vtraque copia in Amicitia refulget; per primam amicus alterum optat; per alteram bona cuncta, & animi, & corporis, & externa, cupit ei impartiri. Et quia hæc fecunditas in solo probo reperitur, ideo ille solus ualet esse Amicus. Hãc secundã fecunditatẽ exactissimè extrinsecus patefecit Deus: dum, quia Bonus, Mundum produxit; ac ita creaturas diligit, vt eas sua fecunditate perficiat. Et hanc ego censeo potissimam fuisse rationem: ob quam veteres, simul & Sapientes & Poetæ, quanuis plures finxerint Veneres, quæ a nonnullis quatuor enumerantur; præsertim tamen duas statuerunt, Cælestem vnam, alteram Humanam; Cœlestem dixerunt ex patre Cœlo sine matre ortam, ut indicarent originem illius eminentissimi Amoris, qui ex sola fecunditate sine interna indigentia Amantis prodit; qualis est Amor Diuinorum erga humana, qui solum exposcit spumam Maris, hoc est indigentiam ex parte mortalium recipientium.

Indigẽtia amici nostra dicit. Duplex copia.

Cur veteres finxere plures Veneres.

B Omnis itaque amor & amicitia iunctam habet priuationem aliquam; quę uel interna est appetenti, uel est externa & in imagine eius, uel est in aliquo ad amantem pertinente: cum enim omnis amor insitum habeat appetitum, & omnis appetitus exposcat priuationem, necesse etiam est ut omnis amor priuationem & Peniam exposcat. Amor Dei exposcit priuationem in Mundo, qui est eius externa imago; & in Mundi partibus, quæ sunt creaturæ Dei ad creatorem pertinentes: amicitia humana (de qua loquimur) primò exposcit priuationem finis amicitiæ in amante, secundò priuationem in amico consideratam, in quem cupimus beneficia conferre. Rectè itaque Plato asseruit, & minus rectè Cicero inficiatus est, amicitiam ex indigentia aliqua ortum ducere; cum necessariò indigentiam aliquam exposcat.

Epilogus dictorum.

Num Amicitia nobis Fato competat, vel potius Prælectione. Cap. VI.

C EX resolutione præcedentis difficultatis, altera emergit non minori consideratione digna; & est, num Fato, vel potius Prælectione amemus, nobisque comparemus amicos. Rationes se nobis offerunt pro omni parte. Quòd Prælectione id efficiamus, ostenditur: quoniam Amicitia vel est moralis Virtus, vel ex morali Virtute oritur; pertinentia autem ad virtutes morales, ex prę electione prodeũt. Ex aduerso, quòd Fato amemus, patet. Nam inquit Plato, quem sequitur Diuus Augustinus & Cicero, a natura gigni sensum diligendi, & beneuolentiæ Charitatem. Ideo dixit Plato in Lyside: Poetę (qui nobis tanquam Patres sunt ac duces) dicunt non malè, homines conciliatoris Dei ductu amicos fieri; ita.n. aiunt: Deus similem semper ducit ad similem, similes autem sunt viri probi; nam improbi nec sibi ipsis, nec alijs sunt similes. Insuper addit, Amicitiam esse appetitionem eius, quod propriũ & cognatum est, ac id, quod natura proprium est, necesse esse vt amemus. Hæc indicant nos fato amare: quæcunque enim Deo duce, instinctuque Naturæ efficimus, fato dicimur facere; cũ natura a fato, ex sententia Aristotelis, sola ratione distinguatur. Et pręsertim; quia id, quod necessario efficimus (vt nos amare similes dixit Plato) non pręelectione, sed fato facere dicimur.

Amicitiã oriri ex Prę̨electione. Oriri ex fato.

D Diluens hanc difficultatem dico: eorum, quæ nobis competunt, nonnulla competere fato, hoc est naturæ lege & ordine; alia pręelectione, quędam forte fortuna; nonnulla demum mixta esse, & ob varia a varijs ortum ducere. Huius postremi generis amicitiam esse censeo. Dum enim primò consideramus, quòd Natura ducimur & reddimur faciles ad amandum & appetendum id omne, quod nobis proprium, cognatum, bonumque est; ac insuper consideramus, quòd bonum sui natura est amabile, & quod homo est animal uarijs modis per naturam ad societatem natus: sic Fato, & Natura amare dicimur. Quatenus autem nosmetipsos quærimus ornare virtutibus, sine quibus amicitia consistere nequit, & reddere nos similes cæteris Viris probis; pręelectioni subiicitur; & pręsertim, quia sequi naturam ducem, in nostris manibus nostraque facultate est positum: ita Amor ex prælectione, nostraque libera uoluntate ortum ducit. Demum pro conciliãdo amore, firmandaque amicitia cum vno potius, quàm cum alio, plurimum confert Fortuna; quatenus nobis varias præbet opportunitates varios cognoscendi, cum varijs vitam degendi, variaque

Solutio.

Amicitiã ex varijs pendere.

Epilogus dictorũ. riaque Virtutis munera obeundi. Sic itaque Amor, & Amicitia; semina prima, communiaq; A
principia, a Natura recipiunt; a Fortuna occasiones, & instrumenta varia; a Prælectione de-
mum, & Assuetudine, formam, constantiam, & postremam absolutionem. Propterea rectè Di
D. August. uus Augustinus in libro de amicitia dixit. Primum Natura humanis Mentibus affectum ami-
citiæ impresit, quem auxit Experientia, & demum Legis auctoritas ordinauit.

An sit necesse, vt qui Amat, vice versa ab Amato Ametur. Cap. VII.

REquiritur pro constituenda amicitia reciprocus Amor: qua de re Pulchra oritur du
Qđ Amãs ametur. bitatio; an sit necesse, ut qui amat, a reamata ametur. Iure optimo suspicabitur quis-
piam id esse necessarium: quoniam (vt dictum est ex sentẽtia Platonis, Diui Augu-
stini, & Ciceronis) a natura gignitur sensus diligendi, & beneuolentiæ charitas, fa- B
cta significatione probitatis; id autem, quod ex Natura prodit, necessitatem modo quodam ha
bet adnexam. Et hoc in Lyside expresit Plato inquiens; Amicitiam esse appetitionem eius,
quod proprium & cognatum est; & quod natura proprium est, esse necesse vt amemus. Qua-
re, cum amans ob similitudinem ametur alium, est necesse vt ob eandem similitudinem vice ver-
sa ab altero ametur. Confirmatur ex Aristotele in 8. Moralium Nicomachiorum, cap. 8. asse-
rente, amari, & honore affici, simillima esse; & cum honore affici nobis sit gratissimum, pari-
ter amari gratissimum erit: propterea amamus rem, vt rem gratam nobis facientem, vt testem no
stræ Probitatis, vt nobis natura consimilem, vt eum in cuius animo sumus spiritaliter impresi,
non valemus non redamare. Et præsertim; quia non amare amantem, est genus iniustitiæ, cum
probitate summopere pugnans. Insuper est genus homicidij animæ, aliqua ex parte deterius
homicidio corporis: qui enim amat, in se mortuus est; & cum non ametur ab altero, non viuẽs
in eo, ab eo interfici dicitur. Demum; qui verè amat, seipsum tradit amato: a quo (dum tan
quam res sua iudicatur) non potest non amari; cum vnusquisque per naturam amet ea, quę sua
sunt. Ideo Dantes in Inferno, Cantu v. dixit; Amorem nemini permittere, ut, cum ametur, nõ
Rõnes aduersæ. amet: & Franciscus Petrarca, nullum cor asserit adeò durum, quod dilectione & seruitute nõ
molliatur. Ex aduerso, Experientia nos docet multos amare, & non amari; ac inde uariæ pro- C
deunt aduersus Amorem amantium querimoniæ. Et poetæ finxerunt, Amorem vti sagittis du
Primum quod accipitur. plicis generis; aureis scilicet & plumbeis, amorem & odium excitantibus. Pro difficultatis re-
solutione accipiendum primò est, Amorem esse multiplicem, & genus vnum Amoris longè
distingui ab altero. Datur enim Amor Lasciuus quærens iucundum, Amor quærens vtile, &
demum Amor quærens honestum. Prima duo genera dissimilitudinem magna ex parte ex-
poscunt, Tertium genus quærens honestum (de quo modò sermo est) in similitudine probi-
tatis vtriusque est collocatum. Si loquimur de Amore quærente utile uel iucundum, non est
necesse vt amans redametur; potest enim vnus alteri iucunditatem vel vtilitatem præbere, at
Dãtis sententia. non vice versa. Ideo sententia illa a Dante prolata, approbanda non est; quoniam tunc ei ser-
mo erat de amore lasciuo & impudico, de quo non est necesse vt amans ametur: Accidere.n.
potest; ut sagittæ vnius partis sint aureæ, hoc est, quòd res amata sit preciosa, dignaque ut ame-
tur; alterius verò sint plumbeæ, hoc est ut amans sit uilis, indignus ut ametur; veluti dum vnus
Alterum quod accipitur. præbet alteri utilitatem vel iucunditatem, & non econtra: hoc accidit, dum senex puellã amat.
Insuper accipiendum est; quòd amans nonnunquam verè alterum amat, vt dum probitatem
animi alterius diligit, nonnunquam non alterum, sed aliquid eius diligit; vt qui ob diuitias dili- D
Tertium quod accipitur. git Principem, & qui formosum corpus castæ puellę lasciuè amat. His demum addo, multa re-
periti, quæ per se sunt uera, ex euentu tamen redduntur falsa. His præassumptis, pro resolutio-
Resolutio per tres assertiones. ne tres profero assertiones. Prima est: Amans, & quærens utile uel iucundum, non necessariò
redamatur; nec qui amatur, tenetur redamare, quia eorum sępe non est par ratio; vnus enim est
Prima. alteri vtilis, uel iucundus, non econtra. Altera est: Amans non alium, sed aliquid eius, non te-
Secunda. netur redamare; ut casta puella non tenetur redamare lasciuum iuuenem. Nec Princeps illũ,
qui diuitias, & non Principem amat. Tertia est: Dum uir probus honestè amatur, tenetur reda-
Tertia. mare, ac vt Probus necessariò & per se alterũ amat; ex euentu tñ pôt secus cõtingere. Ratio hu
ius ex dictis colligitur. Nã qui ita amatur, honoratur & magni fit, ppterea per iustitiã tenetur par
pari retribuere; & cũ sit vir probus, probitas exposcit, vt qñ offertur occasio, id agamus quod ho
Cõclusio. nestũ est. Ex euentu tñ potest secus hrẽ; quamuis.n. qui honestè amat, vt honestè amet, redama
ri debeat; euenire tñ potest, ut ob alia ei iuncta non sit dignus amari. Si itaque omnis uerè alte-
rum amans, quatenus verè illum & non aliquid eius honestè amat, non pôt per se ab amato re-
Plato. ctè affecto non redamari. Ideo dixit Plato in Lyside: Vir probus (vt probus) non pôt alterum

sibi

A sibi probitate similem, quem talem noscat, a quo ametur, non vice versa amare. Nec propterea semper ex eo consurgit amicitia; quia non semper, ob vitæ, ætatis, consuetudinisque varietatē, locive distantiam, mutuus ille Amor in habitum conspicuum amicitiæ verti potest.

Quæritur, an Amicitia sit Virtus & eam esse Virtutem ostenditur. Cap. VIII.

VT clarior fulgeat, exactiusque appareat Natura & conditio Amicitiæ; considerare oportet, quomodo ad Virtutem moralem se habeat: num scilicet sit Virtus, vel affectio Virtutis, vel potius fructus quidam & vsus eius. Aristoteles sub initio octaui Moralium Nicomachiorum rem hanc sub dubio dereliquit: dixit enim Amicitiam, vel Virtutem quandam esse, vel cum Virtute coniunctam. Aspasius etiā eo in loco, ne doctior Præceptore videretur, se dubium manifestauit: dixit enim amicitiam posse dici vnam ex virtutibus, quatenus ea quoque in perturbationibus & actionibus versatur, ab eaque prodeūt actiones Virtuti consentaneæ: & addit, eam posse redigi ad Comitatem, quæ mediat inter Morosū, B & Adulatorem; vel esse medium quoddam inter modum superantem, & a modo deficientem Amorem. Insuper posse iudicari partem Iustitiæ. Ac demum iudicari posse non Virtutem, sed hominis probi affectionem propriam, & his de causis asserit etiam Aristotelem cum dubitatione fuisse loquutum. Insuper sub initio secundi Rhetoricorum videtur Philosophus amicitiam ad perturbationes redigere; inquit enim. De beneuolentia verò ac amicitia nunc, cum de perturbationibus animi verba facere aggrediamur, pariter dicamus; &c. Res itaq; dubia est. Propterea quidam aiunt, quidam negant eam esse Virtutem: & eorum, qui Virtutem eam esse affirmant; nonnulli ad comitatem, alij ad iustitiam eam redigi censent, quidam vt separatam quandam & principem virtutem eam enumerant. Quòd Amicitia sit Virtus, ita ostendi potest. Omnis animi nostri habitus, qui modum ponit inter nimium & parum, siue inter duas vitiosas animi perturbationes, debet censeri virtus: Amicitia est habitus, qui recta ratione modū ponit inter nimium & parum diligere, siue inter odium & exuperantem amorem: Amicitia itaque Virtus est. Confirmatur: quia congruenter amicum amare, in eumque conferre beneficia, est actio proba; cuius oppositum est actio improba: proba autem & improba actio, ex virtute & vitio prodeūt: quare; cum huiusmodi actiones ex amicitia, vel inimicitia prodeant, vt amicitia sit Virtus, & inimicitia ei opposita sit vitium, necesse est. Præterea: Ille moralis habitus, qui inter cæteros principatum obtinet, necessariò debet censeri virtus; nil enim in nobis est Virtute præstātius. At Amicitia inter cæteros habitus principatum obtinet. Debet itaque C censeri Virtus. Eam autem obtinere principatum, asseritur ab Aristotele in 8. Moralium Nicomachiorum, cap. 1. dicente. Videtur autem Amicitia etiam Ciuitates continere, maiorique, quàm Iustitia, latoribus Legum curæ esse: nam & concordiam, quæ amicitiæ simillima est, summopere expetunt; & seditionem ei inimicam omni studio eijciunt, atque exterminant. Et si Ciues inter se Amicitiam colant, nihil sit quamobrem Iustitiam desiderent; at si iusti sint, tamen amicitiæ accessionem requirant; & id, quod ex omnibus iuribus maximè iustum est (nempe Ciuile) ad amicitiam videtur pertinere, &c. Demum id ostenditur: quoniam ex sententia Aristotelis in primo Moralium Nicomachiorum tria sunt in animo nostro, facultates, perturbationes, habitus: Amicitia nōn est facultas, nec perturbatio; quæ duo nobis per naturam competunt, per quæ nec commendamur nec vituperamur: est itaque habitus: at omnis habitus vel virtus, vel vitium dicitur; Amicitia non est vitium: quare est virtus, per quam summopere commendamur, & summo bono cumulatè fruimur.

Aristot.

Aspasius.

Quòd Amicitia sit virtus. Rō prima.

Cōfirmatio.

Rō secunda.

Rō tertia.

D

Ostenditur Amicitiam non esse Virtutem, Cap. IX.

QVòd Amicitia Virtus non sit, satis firmis rationibus ostendi potest: & primò. Si Amicitia Virtus esset, ea proculdubio inter morales numerari deberet. At Aristoteles agens in primis libris Moralium Nicomachiorum de Virtutibus ad mores pertinentibus, easque exactè enumerans, amicitiam missam fecit, nec de ea vllum fecit verbum; sed de ea disseruit post Virtutum omnium, cum ad mores, tum ad rationem pertinentium, explicationem. Præterea: Virtus moralis nos æquè disponit erga omnes, non autem erga vnum quempiam aut alterum; nam per Virtutem æquè viros omnes probos diligimus, vt diligi debent. At per amicitiam solùm conformamur cum amico, & eum constanter diligimus. His accedit, quòd Virtutes morales adeò complicatæ sunt, vt vna sine cæteris constare nequeat: at siue amicitia valent morales virtutes seruari; si enim omnes alicuius viri probi perirent amici, vel si etiam in solitudine vitam duceret, non propterea desineret esse vir probus.

Rō prima.

Rō secunda.

Tertia.

Confirmatio. Rō quarta.

Confirmatur: uia Amicitia probitatem, & virturem moralem præsupponit; quare ea non A
est virtus moralis, alioquin præsupponeret seipsam. Præterea. Si amicitia esset uirtus mora-
lis, aut esset virtus distincta a cæteris, aut redigeretur ad Iustitiam (vt inquiunt nonnulli) vel
(vt alij) ad comitatem. Non primum; iam enim patuit numerus Virtutum moralium, qui-
bus omnis animi perturbatio componebatur, nec numerata inter eas fuit amicitia. Neque
potest redigi ad Iustitiam, quoniam Aristoteles, in octauo Moralium Nicomachiorum, ca-
pit. primo inquit, Amicitiam fuisse Legum latoribus maiori curę quàm Iustitiam, quæ sen-
tentia manifestè indicat, amicitiam non esse Iustitiam; & præsertim, quia Iustitia nos æquè af-
ficit erga omnes, amicitia ad vnum nos dirigit: Insuper Aristoteles, in octauo Moralium Ni-
comachiorum, capit. septimo, declarat, æqualitates secus in amicitia ac in rebus iustis seruari.
Neque etiam redigi potest ad Comitatem, quoniam Aristoteles in quarto Moralium Nico-
machiorum, cap. sexto, seiungens Comitatem ab amicitia, inquit. Eo autem differt ab amicitia,
quòd animi motu, Amorisque affectu in eos, quibus cum versatur, careat; non enim, eo quod

Buridan⁹.

vel amet, vel oderit, ita iudicat, &c. At respondet acutissimus Buridanus inquiens, Comitatem
includere profectò perturbationem aliquam (omnis enim Virtus moralis in perturbationi-
bus versatur) sed carere perturbatione siue affectione vehementi, qua non caret amicitia; & B
propterea esse eminentiam quandam Comitatis, perinde ac Magnificentiam Liberalitatis: &

Euersio.

addit, Aristótelem, in quarto Moralium Nicomachiorum, egisse de comitate vniuersè sum-
pta, mox in octauo de hac eminentia & exuperatione. Hæc euasio manifestissimè cum Ari-
stoteli, tum Rationi aduersatur. Aristoteli primò; qui absolutè inquit, Comitem operari si-
ne propria affectione erga aliquem, Amicum verò cum affectione: Insuper, Aristoteles emi-
nentias virtutum moralium numerauit inter virtutes morales, ac eas coniunctis capitibus ex-
plicauit: vt patet de Magnificentia, & Magnanimitate; quod de amicitia, & Comitate non fe-
cit. Aduersatur etiam Rationi. Quoniam essentia virtutis est habitus rectè formans perturba-
tionem aliquam; non autem est affectio, qua nos congruenter erga aliquem simus affecti: alio-
quin Verecundia & Misericordia virtutes essent, quòd tamen inficiatur Aristoteles: At amici-
tia affectio quædam est, nos congruenter erga aliquem disponens. Quare non debet cense-
ri Virtus. Præterea; si amicitia ad comitatem pertineret, vel clauderetur intra fines & ratio-

Aliorũ opinio.

nem comitatis, vel ne. Si primum, malè Aristoteles eam secerneret a comitate. Si secundum,
diminutè Aristoteles numerasset virtutes morales; nam prætermisisset hanc eminentiam non
inclusam intra terminos Comitatis. Recentiorum nonnulli viri docti inquiunt, Amicitiam C

Euersio.

partim sequi Virtutem, partim virtutem esse. Sui natura & conditione sequi virtutem, cum
cæteras virtutes presupponat; & sequi virtutem vt vmbram corpus: quatenus verò inter extre-
ma modum ponit, mediumque seruat; esse virturem, & esse partem Iustitiæ. Quæ senten-
tia approbanda non videtur. Primo, ea duo dicta inuicem pugnant; nam si Virtutem sequi-
tur, non potest dici uirtus. Insuper, ut medium seruat inter nimium amorem & paucum, non
potest redigi ad iustitiam: tum, quia per iustitiam non definito modo erga aliquem, sed consi-
militer erga omnes pro eorum meritis afficimur: tum insuper, quia Aristoteles ait Legum-
latores magis fuisse solicitos de amicitia quàm de Iustitia; quare amicitiam a Iustitia seiunctam
censet. Res itaque apprime dubia est.

Resolutio Difficultatis. *Cap: X.*

Opinio propria.

CVm dubitatio satis sit perplexa, & Aristoteles nil resolutè de ea protulerit; propterea
mirum non est, si uiri docti se ualde ancipites patefecerunt: Ego tamen (ut dicam
quod sentio) accipio primò, nomine amicitiæ me propriè sumptam amicitiam intelli
gere; quæ in præcedentibus definita, & explicata fuit. Quo præassumpto, de ea qua- D

Quator assertiones.

tuor profero assertiones: Prima est; Amicitia nec Virtus moralis est, nec pars eius. Altera
est; Amicitia est uirtuti similis, non secus ac Misericordia & Verecundia. Tertia est; Amicitia
est usus, ac fructus præstantissimus Virtutis. Postrema est; Cum amicitia cæteras Virtutes ex-
poscat, ab eisque modum recipiat; præsertim a Iustitia dirigitur, modumque recipit. Prima as-

Explicatio primæ assertionis.

sertio (nempe quòd amicitia non sit uirtus) ostensa est in precedente cap. Et confirmatur: quo-
niam Virtus omnis absolutè dicitur posita in nostra facultate, ac prelectione: amicitia non est
huiusmodi; pēdet enim ex amore alterius ergo nos, & perire potest nulla uirtute labefactata. In-
super: Virtutes nuncupantur, & sunt bona interna, bonaque animi: Amicitia inter externa
bona numeratur; inquit enim Aristoteles, nono Moral. Nicomachiorum, cap. 9. Sed absurdum
est omnia bona Beato tribuere, amicos non dare, quod omnium bonorum externorum ui-

Explicatio secundæ.

detur esse maximum, &cęt. Altera assertio; quòd Amicitia sit Virtuti similis, ut aliæ probæ
affectiones; satis ex se constat: est enim rectè formatus confirmatusque Amor, nil nisi hone-
stum quęrens, summo hominis bono non obscurè conducens: Iam suo loco patuit, Amorem

esse

A esse communem perturbationem; Amicitia est eius portio rectè formata & emendata, vt multæ probæ affectiones. Tertia assertio, quod Amicitia sit vsus & fructus Virtutis, etiam satis constat; nam virtutes præsupponit, & nemini competit, cui primò virtutes non insint: propterea iure Aristoteles, post omnium virtutum declarationem, de Amicitia, tãquam de eas exposcente, ac tanquam de earum vsu & fructu, verba fecit. Hanc veritatem nobis patefecit Stobæus in Sermone de Virtute, dum sententiam Aristotelis referens ait; Munus esse Virtutis, beneficijs dignos afficere, bonos Amicitia sibi conciliare, odisse malos &c. Rectè etiam Cicero in calce libri de Amicitia manifestauit eam a Virtute seiungi, inquiens. Vos autem hortor, vt ita Virtutem locetis, sine qua amicitia esse non potest; vt, ea excepta, nihil amicitia præstabilius putetis, &c. Addebatur postremò, Amicitiam præsertim a Iustitia formari & dirigi: quod cum ratione, tum auctoritate ostenditur. Ratione primò; quia Iustitiæ munus est, tribuere vnicuique quod suum est: propterea cum per vniuersum genus virtutum moralium dirigamur ad honestum, per comitatem omnib. nosmetipsos faciles præbeamus, per magnificentiam simus prodiues solùm ad bene merendum, quæ omnia amicitiæ conducunt, per Iustitiam tamen tenemur præsertim diligere virum probum, cuius probitatem nouimus, a quo diligimur, cui summopere sumus similes, per quem probæ nostræ actiones perficiuntur; summumque illud bonum absoluitur, quo in hac vita frui nobis datum est. Præterea: vt Iustitia respicit alium, & in
B mutua retributione, paritate, iure, & communitate versatur; ita quoque Amicitia. Propterea omnis Reipublicæ forma, quæ cum Iustitia iuncta est, etiam nuncupatur & esse dicitur Species Amicitiæ. Præterea inquit Aristoteles in octauo Moralium Nicomachiorum, cap. 9. Amari honoreque affici simillima esse. Quemadmodum itaque honorem ei tribuere, cui debemus, est officium Iustitiæ: ita amare virum probum; quem tum ob probitatem, tum ob amorem mutuum, mutuaque officia, amare tenemur; est munus Iustitiæ: & præsertim; quia amari est præstantius, quã affici honore, vt eodẽ in loco affirmat Philosophus. Id ipsum confirmatur auctoritate Aristotelis 8. Moralium Nicomachiorum, cap. 9. dicẽtis, Ius & Amicitiam in ijsdem versari, & in omni societate reperiri. Et in eodem octauo libro cap. primo, necnon XI. affirmat, Ius præstantissimum Amicitia, & Charitate contineri.

Explicatio tertiæ.

Stobæus.

Cicero.

Explicatio quartæ.

Quomodo Amicitia dici possit vniuersa virtus, & diluuntur Aduersæ Rationes. Cap. XI.

C

CVm Amicitia, de qua sermo est, non sit Virtus (vt latissimè patefeci) aliqua consideratione tamen dicere valemus, Amorem & Amicitiam esse vniuersam Virtutem: & id contingere potest dupliciter, primò per relationem ad obiectum, secundò per relationem ad facultates animę. Per relationem ad obiectum, quatenus vnaquęq; Virtus est congruens & moderata dilectio sui obiecti siue materiei in qua versatur, & eximia quędam dilectio honesti; vt patefeci, dum loquerer de Virtute morali. Secundò per relationem ad facultates animæ, quia (vt docet Plato sub initio secundi de Legibus) nil aliud est vniuersa Virtus, nisi interna quædam in animo nostro appetitionis sensuum cum ratione consensio: sic virtus omnis, auterna pax, consensio, & amicitia dici potest. Propriè tamen sumpta amicitia, non est Virtus, sed virtuti similis, & fructus eius: ideo Aristoteles sub initio octaui Moralium Nicomachiorum dixit, Amicitiam vel esse Virtutem, vel eum virtute coniunctam. Propriè virtus non est, sed similis ei; est cum Virtute coniuncta, quia eam præsupponit, eiusque est fructus & vsus: nam pro veritate dissolutiuæ, fat est partem vnam esse veram. His explicatis, reliquum mo
D dò est, ut rationes diluam, quibus ostendebatur, Amicitiam esse Virtutem. Dicebatur primò, eam esse virtutem; quia est habitus medium quærens, modumque ponens inter nimium & parum. Respondeo, Amicitiam non esse habitum modum illum imponentem, sed affectionem animi congruenter formatam, munere antecedentium Virtutum, & pręsertim Iustitiæ. Ea seruat medium, ratione circunstantiarum, at non ratione dilectionis obiecti. Vt igitur Misericordia & Verecundia sunt affectiones animi certo modo conformatæ, & confirmatæ, non autem sunt Virtutes; ita amicitia Virtus nõ est, sed animi affectio: & propterea pro eius genere Amor sumebatur. Confirmabatur Amicitiam esse virtutem, quia eius actio proba est: Dico, actionẽ illam probam prodire a proba commotione & affectione animi pręsupponente Virtutes morales. Addebatur, Amicitiam inter morales habitus principatum obtinere. Respõdeo (ut mox patefaciam) eam obtinere principatum, non tanquam causam & principium, sed tanquam vsum ac fructum Virtutum; Virtus enim est gratia actionis, & vsus: & Aristoteles non in Virtute, sed in actione & vsu eius, summum bonum collocauit. Postrema ratio ex dictis soluta est: Amicitia enim non est facultas, nec habitus, vt Virtus; sed affectio congruenter munere præcedentium Virtutum formata.

Quõ Amicitia possit dici vniuersa Virtus.

Diluuntur aduersæ rationes.

Quõ Amicitia seruat & non seruat mediũ.

An Amicitia sit Virtute Præstantior. Cap. XII. A

Quod Amicitia sit Virtute præstantior.

CVm Amicitia Virtus non sit, iure optimo quis dubitare poterit, num sit virtute præstantior. Aristoteles, in 8. Moralium Nicomachiorum, cap. primo visus est eam prætulisse virtuti, inquit enim; Videtur autem amicitia etiam Ciuitates continere, maiorique quàm Iustitia Latoribus Legum curę esse. Et post pauca. Et si Ciues inter se amicitiam colant, nihil sit, quamobrem Iustitiam desiderent; at si Iusti sint, tamen amicitiæ accessionem requirant, &c. Confirmatur; quia amicitia ad Charitatem pertinet, Charitas virtutum omnium spiritus & perfectio esse dicitur. Ideo iure optimo Pythagoræi amicitiam supra virtutes omnes obseruabant, colebant, eamque omnium virtutum vinculum appellabant (vt refert Simplicius in Epictetum) Et apud Scytas tantæ uenerationis amicitia semper fuit, vt Piladem & Orestem, ob mutuam eorum amicitiam, tanquam Deos sint uenerati, quamuis eorum fuerint inimici. Ex aduerso, Cicero in calce libri de Amicitia virtutem amicitiæ præposuit; dixit enim: Vos autem hortor, ut ita virtutem locetis, sine qua amicitia esse non potest; vt, ea excepta, nihil amicitia prçstabilius putetis. Confirmatur; quia uirtus omnium humanorum bonorum est Regina, & munere eius cætera sunt bona: at propter quod unumquodque, illud magis tale ést. Præterea Aristoteles amicitiam inter externa bona enumerat; bona autem externa cedunt bonis animi, & internis. Respondens dico perinde se habere de hac difficultate, ac de ea, per quam quæritur; num Fructus Plantæ, uel Planta Fructui sit præferrenda. Et dicendum est, unum alteri præferri; uel ratione propriæ facultatis, & eminentiæ; uel ratione actus, & formæ. Insuper; uel absolute & ratione propria; uel uirtute alterius. Virtus ratione facultatis, eminentiæ, & munere proprio præfertur: non enim pendet ex amicitia, sed amicitia ex ea: Amicitia autem prçstat ratione vltimi actus, formæ, & munere alterius. Dum Aristoteles dixit, amicitiam maiori curæ fuisse Legum latoribus; considerauit amicitiam, ut finem includentem oēm perfectionem virtutū; non secus ac si quis diceret, negligendam esse Plantam, si fructum sine ea possideremus; at si Plantam haberemus: adhuc quæreremus fructum: Cicero uero amicitiam considerauit, ut contradistinctam a Virtute; & per illa, quæ eius propria sunt. Ad Confirmationem, quia amicitia redigitur ad Charitatem; Respondeo, amicitiam pertinere ad Charitatem: at non ad eam, quæ est uirtus infusa, & præfertur Virtutibus moralibus; sed ad eam, quæ Virtutes morales comitatur & sequitur Insuper amicitia; ut non est uirtus, sed uirtutem præsupponit; ita non est charitas, sed eam præsupponit, in uirtute tanquam spiritum inclusam.

Quòd Amicitia cedat virtuti. Cicero. Confirmatio. B

Solutio difficultatis. C

An amicitia sit Bonum Externum; & num melius sit Diligi, quàm Honore affici. Cap. XIII.

Amicitiā esse bonū externum.

IVre optimo quispiam dubitare posset; num Amicitia inter externa, vel potius inter animī bona numeranda sit. Aristoteles vtrumque visus est iudicasse. Nonnunquam eam dixit bonum externum, vt 9. Moralium Nicomachiorum, cap. 9. inquiens: Absurdum est omnia bona beato tribuere, amicos non dare, quod omnium bonorum externorum videtur esse maximum, &c. Insuper in 8. Moralium Nicomachiorum, cap. 8. inquit, diligi non procul esse ab honorari; & amari, ac honore affici finitima esse: Cum autem honor sit bonum externum, etiam Amicitia videtur esse externum bonum, Ex aduerso, videtur bonum animi: tum quia vel virtus est, vel similis virtuti, vel fructus eius; virtus autem est bonum animi: tum insuper, quia ex prælectione pendet: tum demum, quia est affectio quædam animi. Respondens huic difficultati dico, Amicitiam partim inter externa, partim inter interna bona numerari posse; absolutè tamen debere dici bonum externum. Numeranda est amicitia inter bona interna; dum consideratur, vt ex virtute, ex nostraque prælectione pendet; & est affectio nos lætitia, animique tranquillitate perfundens: ex aduerso est bonum externum; ratione amici, in quem tendit, ex quo pendet, & ob quem a nobis demi potest: externus est amicus, a quo diligimur; interna est nostra prælectio, affectio, & gaudium inde consurgens. Ideo accuratè Aristoteles de amico dixit, quod maximum sit omnium externorum bonorū, & quod dilectio sit finitima honori. Est igitur Amicitia, ex parte externi quod diligitur & ex quo pendet, bonum externum cum interno complicatum; ex parte nostri qui amamus, bonum & affectio interna, ad externa tendens. Honor autem magis externum bonum censeri debet, est enim operatio honorantis magis externa quàm dilectio: honor tamen, vt actiō honorantis, est interna honoranti; pro meritis, est interna honorato pro signo, est bonum externum. At cum Amor sit finitimus honori, iure dubitare quis poterit; Num Amicitia

Esse bonū animi.

Solutio. D

Honor quoque est bonū partim externum, partim internum.

An honor sit prçstantior Amicitia.

præ-

A præferatur Honori, vel potius Honor Amicitię. Aristoteles in 8. Moralium Nicomachiorum, cap. 8. inquit, melius esse diligi, quàm honore affici; & rationem afferens inquit. Nos honorem appetere non propter se, at ex euentu; nempe quia signum est virtutis, vel quia speramus ab honorante posse nos beneficia recipere: at amari & diligi expetimus propter se, & amicitia propter se expetenda est &c. Ex aduerso inquit Aristoteles in quarto Morali. Nico. cap. 3. Honor externorum bonorum maximum est, quare præferendus videtur Amicitiæ. Confirmatur: quoniam qui honorat, etiam amare videtur; at non semper amans honorat: vt parens amat filium, non honorat, filius honorans patrem, etiam amat. Præterea Amicitia propriè versatur inter æquales, honor verò præsertim est inferioris erga superiorem: quare, qui nos Amore amicitiæ diligit, se parem facit; qui honorat, modo quodam se subijcit, ac ita magis patefacit præstantiam honorati. Hinc Deo eminentissimè conuenit honor, cui tamen amicitia æqualitatis repugnat. Respondens difficultati dico primo, Amicitiam & Amorem considerari dupliciter. Primò, vt finitima sunt honori, & modo aliquo ad honorem pertinent; in qua significatione Aristoteles in 4. Moralium Nicomachiorum, cap. 3. dixit, honorem externorum bonorum maximum esse, nam sub honore etiam dilectionem inclusit. Secundò considerantur, vt contra-B distincta ab honore; & tunc duas profero assertiones. Prima est. Amor absolutè sumptus præfertur Honori, Ratio est: quia Amor est, tanquam anima, spiritus, & Vita honoris; & Honor erga Deum præsertim a dilectione eius flagrantique charitate perfectionem recipit: similiter se habet de quouis Amore & honore, dum vnà connectuntur. Altera est. Amor æqualitatis, qualis est Amicitia, habet supra se honorem aliquem, veluti honorem erga Deum; at non propterea honor præfertur dilectioni eiusdem. Ex his elicitur conspicua resolutio difficultatis, & dilutio rationum: & constat, quomodo Amor magis ratione sui, Honor magis ob aliud optandus sit.

Aristoteles videtur se cum pugnare.

Solutio.

Prima assertio.

Secunda.

Quid sit Præstantius; num Amare, vel Amari. *Cap. XIIII.*

Quoniam apparuit, pro amicitiæ constitutione mutuum Amorem requiri; iure optimo dubitare quis poterit, quidnam præstantius sit, num Amare, vel potius Amari: Est profectò consideratio hæc digna animo nobili & ingenuo; & resolutio eius non est facilis, cum pro omni parte extent rationes & opiniones. Plato in Conuiuio aman-C tem præfert amato: nam in collaudatione Phædri inquit, Deos vehementius admirari, delectarique, ac maiora beneficia conferre; dum amatus amatorem tuetur & diligit, quàm dum amatorem amatum; diuinior enim est amator amato, cum diuino furore sit raptus: quamobrē Achillem magis, quàm Alcestem honorarunt; illum quippe mortuum ob amantem Patroclum in beatorum insulas transmiserunt, hanc autem solùm a mortuis suscitarunt, quæ ob amatum coniugem perierat. Confirmatur eadem sententia; quoniam amare est modo quodam honore afficere (ut patuit in præcedentibus) honor autem & laus, magis sunt honorantis & laudantis, quàm honorati; cum sint actiones quędam, quarum pręstantia in agente refulget: at amari nequaquam est agere. Præterea; qui vere amat (ut Socrates Phędrum diligebat) est Dux & regula eorum, quos amat, cum eos ad honesta dirigat: Dux autem ei præfertur, quod ducitur. Ex aduerso idem Plato per sua principia frequenter patefacit oppositum. Nam in Lyside ostendit, quòd; cùm amans sit appetens, & appetitio ex indigentia boni quod optatur prodeat; amans vt amans egenus esse dicitur, & ob id deterioris videtur esse conditionis. Insuper in Conuiuio matrem amoris ostendit esse Peniam, hoc est indigentiam; patrem verò Porum denotan-D tem copiam: Indigentia consideratur in amante; Porus & copia, in re quæ amatur: quare quod amatur amanti præfertur. Id ipsum existimat Aristoteles, & iurè profectò. Nam id, quod amatur, obtinet rationem obiecti, finis, & perfectionis; ideo bonū definitur, quòd sit id, quod omnia appetunt, ut patet ex procemio lib. Moral. Nicomach. Insuper in 1. lib. phy. conr. 81. optabile nuncupatur bonum, & diuinum; appetens vero dicitur bono carens, eoque priuatum. Præterea Deus, qui est summa perfectio, exactaque regula omnium perfectionum, in 12. Metaphysicę, conr. 36. dicitur mouere ut amabile & optabile, non ut amans & optans: immo; dum Deus consideratur ut amabile & se amans, qui primus est omnium amorum; proculdubio, ut amabile, prefertur sibimet, ut amans est. Cum res sit dubia, Varij dicunt Varia. Leo Hebręus dialogo 3. de amore absolutè asserit amatum dignitate preferri amanti; idque ostendit nonnullis rationibus, quarū uis includitur in eis, quę a me relatę fuerunt: Auctoritati Platonis respondens ait: amantem fuisse prelatum amato; a Phędro putante amorem esse Deum, & pulchrum, & in corde amantis collocatum; non a Socrate ex opinione Platonis, cum ex oratione Socratis denotetur amatum Poro designatum, esse pręstantiorem amante. Instantię sumptæ ex Achille & Aceste, respondet inquiens; Achillem maiori pręmio a Dijs fuisse donatum, non quia

Quòd Amans prefertur.

Quod pręferatur res amata.

Opinio Leonis Hebręi.

quia mortem obierit pro amante nobiliore, sed quia vt amatus minus tenebatur mori: & pro- A
pterea magis ex sua magnanimitate & liberalitate, quàm ex debito mortem obijt: amas autem
magis mori tenetur pro amato, a quo perficitur. Insuper; quia instantia est Deo, qui cum sit
præstantior creaturis, eas tamen diligit; ac etiam superiora diligunt inferiora, vt Princeps popu
lum. Respondet, de his quoque esse verum, rem amatam se habere perinde ac Deum aman-
tis; quia semper amans amore perficitur: nam si comparatur creatura superior cum inferiore,
superior amans inferiorem perficitur; quatenus qui munera largitur, actione liberalitatis perfi-
citur: insuper, quia amans creaturam inferiorem, eamque perficiens, perficit vniuersum; quæ
vniuersi perfectio est aliquid diuinum, & est id, quod ab eo amante amatur: adeò ut semper
res amata diuinitatis imaginem præseferat. Loquendo autem de Deo diligente creaturas, in-
quit, Deum dupliciter considerari: primò intrinsecus, ac ita non perficitur, nec perfici potest,
cum sit absoluta perfectio: secundò extrinsecus vt creator, qui lætatur (vt lætitia ei competere
potest) perfectione suæ creaturæ, ac insuper in eius imagine ac externa vmbra perficitur; sic cæ-
li enarrant gloriam eius; & hęc externa perfectio imaginis Dei est ea, quę optatur & amatur, &

Reijcitur opinio Leonis.

pręstantior est amante ut ad hæc externa relato. Hęc est sententia Viri docti & elegantis, quæ
tamen mihi multiplici ratione a vero alienissima videtur. Primò minus rectè sententiam Pla- B
tonis, & rationem Phædri explicare videtur. Inquit Phędrus amantem pręferri amato, quia di-
uino furore raptus est. Hoc non est alienum a sententia Platonis, sed ei maximè consentaneū.
Nam in Phædro in persona Socratis duas ponit furoris species, vt etiam in Conuiuio; diuini

Species furoris.

scilicet & humani: insuper diuini furoris quatuor numerat species, Vaticinum, Mysterium,
Poesim & Amorem; quem amandi furorem omnium optimum appellat, cum in vnum nos
eleuet, quod est supra essentiam. Quare ea ratio, qua amans a Phædro præfertur amato, ex sen-
tentia Platonis prolata est. Et confirmatur; quoniam sententia Platonis rectè a Plotino in libro
de Amore explicata, hoc nititur fundamento: quòd per pulchrum & bonum refulgens in re

Fundamētum sniç Platonis.

amabili excitetur in anima Amantis ratio ueri pulchri & boni, qua excitatione eleuetur ad
ideas eorum in Mente residentium, & per ideas ad vnum, quod est caput earum. Propterea
Academici explicantes ascensum animæ per Amorem, inquiunt; Amantes primò delectari
pulchro refulgente in corpore amati: Mox excitatos ac in se reuocatos, non amplius eam pul-
chri vmbram in corpore inspicere & maximi facere, sed rationem & ideam admirari; ac ita
eminentiori modo bonum & pulchrum possidere, quàm id faciat formosum corpus; & Amo
ris spiritu longè sublimius eleuari, quàm res amata sua corporea pulchritudine eleuata sit. Hoc

Altera rō.

itaque Platonico fundamēto dixit Phædrus, Amantem amato pręstare. Præterea asserere; sem- C
per Amatum pręferri amanti, quia Amans aliqua ratione per Amorem perficitur, ad rem non
facit, nec instituto eius inseruit. Cum enim comparatio fiat inter Deum diligentem & dilectas
Creaturas, uel inter diligentem Principem & dilectos populos: quanuis Deus per Amorem
aliqua ratione extrinsecus perficiatur, quatenus splendidior apparet eius externa imago; ob id
tamen Deus amans non dicitur vilior creatura amata, nec Princeps diligens suo dilecto popu-
lo, cum ex eis omnis perfectio in creaturas & populos redundet: veluti, qui munera alteri lar-
gitur, quanuis eo liberalitatis officio perficiatur: non propterea est imperfectior eo cui mune-

Rō alia.

ra tribuit, sed econtra. Præterea Plato in Conuiuio ex sententia Diotimę inquit, Amorem esse
desiderium immortalitatis: & non esse desiderium pulchri, sed generationis partusque in pul-
chro; quo partu amans seruatur immortalis. Hæc amantis fœcunditatem & præstantiam pate-

Rō alia.

faciunt; cuius id, quod amatur, solùm prębet occasionem. Prętereaamicus ob id alterum dili-
git, quia iudicat illum probum, & ex sibi interna uirtute cupit ei beneficia conferre: at Virtutē
diligere, cupereque beneficia conferre, est actio ex Iustitia & Virtute prodiens; & est conditio
præstantior, q̄ ea recipientis. Et p̄sertim; qa amicitia in eo potius est posita, ut diligamus, quàm
vt diligamur. His accedit, quòd uir ille elegans; dum rationem tradit, cur Achilles maiori mu-

Leo Hebręus aduersat Platoni.

nere fuerit honestatus; apertè aduersatur Platoni, qui ait; id propterea fuisse factum, quia amans D
est pręstantior amato. Propterea alij reperiuntur uiri docti, qui aiunt, Amicitiam honestam esse

Alia opinio.

triplicem; vel perficientis erga id quod perficitur, ut Dei erga creaturas, uel rei quę perficitur
erga perficientem, ut Creaturę erga Deum, uel uiri probi erga parem uirum probum. Si de pri
ma loquimur, conditio Amantis est prętantior. Si de secunda, pręstantior est ea amati. Si de ter
tia, quia mutuò se perficiunt, ęqualis sunt perfectionis; per conditionem tamen amantis præ-
stantior est, qui amat, dum amat, non ut inde perficiatur, sed ut perficiat impartiaturque mune-
ra: & præsertim, quia amare Virtutem est actio proba: At si loquimur de amore vtilis & iucun-
di, econtra se habere inquiunt; Nam quod amatur, vt amatur, præstantius est. Hęc opinio priori
pręferenda est, attamen ea quoque est dubia. Primò: quia uera non est, dum amatum prębet
amanti occasionem eleuationis ad supera; nam tunc amans non perficit amatum, & tamen est
eo pręstantius: & præsertim hoc considerari debet, quia (vt dixi) ob id pręsertim Plato aman-
tem prętulit amato. Prętere a falsum est dicere (loquendo de amicitia utilitatis) quòd semper
amans sit ignobilior; cum sępe dominus diligat seruum ob utilitatem, nec propterea sit vilior
seruo:

A sertio: ita diligitur nonnunquam famula gratia iucunditatis, quæ est vilior; immo mas amans
fœminam gratia iucunditatis, vilior non est ea, sed præstantior. Præterea: Quod amatur, ut ama
tur, mouet immobiliter, & ut finis, quemadmodum in tertio de anima asseritur; finis semper.
principatum obtinet; quare apparet amabile semper debere principatum obtinere: hoc autem
quomodo se habeat, per relatam opinionem non explicatur. Propterea difficultatem ita resol- Resolutio difficul. atis.
uendam censeo. Amor dupliciter consideratur. Primò absolutè, vt actio amantis, eiusque affe-
ctio; ac ita, si probus fuerit, est perfectio; si improbus, imperfectio Amantis. Secundo conside- Prima assertio.
ratur, facta comparatione inter præstantiam Amantis & rei amatæ; & tunc dicendum, quod
Amor (ut apparuit) ex duplici fonte oritur, ex copia nempe & inopia; ex quo hæc vniuersalis
assertio elicitur: Id, cui copia competit, est prestantius; cui inopia, ignobilius: & iurè; nam ea co- Secũda assertio.
pia, vel eius participatio, obtinet locum optabilis & finis. Ex qua communi assertione hæ par-
tes eliciuntur. Copia nonnunquam in solo Amante reperitur: vt Deus, quia bonus, cuncta
creat; & quia botius, amando perficit; ac ita Amans præfertur amato. Nonnunquam ea copia
rei dilectæ competit; & hoc potest contingere dupliciter. Vel quòd ei competat, vt vmbræ ex- Tertia.
citanti, siue materiei necessariæ pro adeptione finis; & tunc similiter amans est præstantior ama Quarta.
B to: veluti Socrates amans formosos iuuenes, spiritu interno Amoris eleuabatur ad verum
pulchrum & bonum modo in præcedentibus relato, ac ob illum spiritum & eleuationem
præstabat amato: similiter Vir fœcundus amans puellam, vt inde materiem recipiat, in qua
(pro formanda prole) semen & fœcunditatem effundat, dicitur ei præstare; quatenus in ea
coniunctione, pro adeptione finis, eminentiori modo Vir quàm fœmina concurrit; vir enim
ex interna copia suæ fœcunditatis diligit, fœmina verò ob inopiam; ideo dicitur in 1. physic.
81. vt fœmina marem, ita materies formam expetit. Vel ea fœcunditas est in re dilecta prin-
cipaliter & verè, ut dum creatura diligit creatorem; & tunc res dilecta præfertur. Vel demum Quinta.
ea fęcunditas est in vtrisque; & tunc ambo ratione fęcunditatis pręstant, ratione indigentiæ ce- Sexta.
dunt: & hoc euenit, dum Amici duo uirtute præditi mutuò se diligunt; in vtrisque enim
consideratur fęcunditas ex propria Virtute prodiens, & indigentia quædam communionis vi-
tæ & aliorum humanam imbecillitatem comitantium. Hæc sunt vera de omni Amore, tum
honesto tum vtili, tum delectabili. Ex quo constat resolutio difficultatis, ratio resolutionis, Cur Plato magis quã
& explicatio aduersarium rationum & auctoritatum: constat etiam ratio, cur Plato magis præ- Arist. pręferat Amã
ferat Amantem, quàm id fecerit Aristoteles. Plato enim considerauit Amantem, ut excita- tem.
tum ab umbra pulchri in materie fulgentis, & per furorem Amoris eleuatum ad essentiam
Pulchri; cum ex aduerso Aristoteles ueras censeat in Materie reperiri formas, & amoris furo-
C rem destitutum rationibus & ideis leuiorem iudicet. Demum constat, quomodo bonum & co
pia gradu eminentiore Amorem parit, quàm id faciat inopia; bonum enim ut bonum fęcun-
dum est, sinque natura communicabile: ideo expetens propagari, eminentissimum parit Amo
rem, qualis ille est, quo Deus diligit Mundum.

An Amicitia in eo præsertim sit posita ut Amemus, vel potius vt Amemur; & inter Quot versetur. Cap. XV.

DIctum est in pręcedentibus, & approbatum fuit ab Aristotele in 8. Moralium Nico-
ma. cap. 8. Amicitiam in eo potius esse positam, ut amemus, quam ut amemur; idque
iure optimo: Amicitia enim dilectio, actio, ac vsus quidam Virtutis est; & cum sit
actio amantis, iure in eius actione pręsertim est collocata. Id tamen videtur esse du- Instantia.
bium: quia in Amicitia & Amore principatum obtinet amabile; de cuius ratione est, ut ame-
D tur: quare in eo quod ametur præsertim posita esse videtur. Cui difficultati respondens dico,
sententiam Aristotelis ueram esse, nempe in eo præsertim Amicitiam esse positam, ut ame- Amicitiã in eo præsertim esse positam ut amem.
mus. Ratio est, quia Amicitia per amorem constituitur, Amor autem est actio amantis. Insu-
per; Amicitia est usus & officium Virtutis, usus Virtutis cum prælectione est iunctus, præe-
lectio agentis & amantis est: ideo Amici commendantur, quia congruenter diligunt, non quia
diliguntur. Demum in Amicitia duo considerantur: unum est dilectio, & approbatio pro-
bitatis amati: alterum est probitas & fęcunditas animi amantis, qua cupit officia & benefi-
cia efficta in amicum conferre; non secus ac Deus in rectè affectas creaturas, & Princeps in po-
pulum; in quo secundo collocatum est principale officium, & potior ratio amicitię. Hoc se-
cũdum manat ex amore diligentis, ex eo enim quòd amicũ diligimus, cupimus in eum benefi
cia conferre. Nec est difficile aduersæ rationi satisfacere. Dicebatur amabile obtinere princi- So'uit adnersa rō.
cipatum, de cuius ratione est vt ametur: Respondeo, & per instantiam, & per fiduciariã reproba
tionem. Per instantiã primò; q(ut dixi) dum Amor ex copia diligentis, eiusq; fęcundĩtate ma-
nat, exposcit in diligẽte maiorem perfectionem. Secundò p fiduciariam reprobationem dico.
Quantum obiectum sit præstantius, amicitia tamen non est officiũ obiecti, sed est muneris fun-
ctio:

ctio erga illud; quæ muneris functio amantis est: Insuper, in re amata consideratur præstantia obiecti; in amore amantis reperitur principatus constituentium formam amicitię, quæ amor A

De numero Amicorum.

quidam est. At quæritur, inter quot versari posit Amicitia, & quis debeat esse nnmerus amicorum. Pro solutione accipio Amicitiam esse duplicem, publicam & priuatam: Amicitia publica; qualis est ea Principis erga populos, & populorum interse; inter multos versatur, & in plurimis seruari potest: At amicitia priuata, quæ pares & probos exposcit, non inter multos, sed inter duos, vel tres ad summum, versari potest. Ideo dicitur (Qui multis cupit esse amicus, nemini est amicus) hęc enim Amicitia exposcit officiorum, actionum, affectionumque animi miram consensionem, eximiamque vniuersæ uitæ (ut nobis licet) communionem, quæ in multis seruari non possunt: & pręsertim, quia uiri probi, qui alterius potius quàm proprium

Cur amicitia uera sit inter paucos.

commodum quærunt, adeò sunt pauci, vt Phenici coruisque albis ęquari posint: His accedit, quòd non citò, sed tarde, post aceuratam considerationem, post longum usum & experientiā, Amicitia firmatur, hoc antem de multis facere non ualemus. Propterea iure a Plutarcho in libro de multitudine amicorum sententia illa Pythagorę commendatur (Ne multis manum

Plutarch.

inicias) hoc est ne multos tibi facias amicos. Ideo sententia illius ex aduerso damnanda est, qui dicere consueuit; se diem perdidisse, in quo Amicum aliquem sibi non comparasset; B Hoc de communi beneuolentia diei potest, non autem de uera Amicitia. Rectè itaque Ari-

Aristot.

stote. 9. Moralium Nicomachiorum, cap. x. dixit, Veram Amicitiam inter paucos, & freqnenter inter duos tantùm, nersari, ut Historiis comprobatum est, & iure profectò: Nam amicitia est quędam amoris exuperatio, quę in multis locum habere non potest: Insuper, cum expetat amicus indigētię amicorū succurrere, nec ualeat vnus priuatis opibus multis prodesse, iure nō ualet esse multis amicus: Demum; cum teneatur amicus cum fortuna amici conformari, si multos haberet amicos, cogeretur ob uariam eorum fortunam lætari, tristari, multisque aduersis affe-

Amicitia Publica.

ctionibus simul affici. Multitudo itaque amicorum, nec utilis, nec iucunda, nec priuatę uitę accommodata, censeri debet: Sola itaque Amicitia communis & publica, inter multos esse po-

Dubitatio.

test, priuata nequaquam. Verùm occurrit dubitatio: Cum detur Amicitia Publica; & ea pręsertim locum habeat in Repub. optimatum, cui Honestum & Virtus est curę; num in ea Ciues omnes inter se ualeant esse amici? Respondeo: In Rep. optimatum mutua amicitia saluberrima

Solutio.

est, & est ligamentum Ciuium tutissimum & foelicissimum, & si cuncti ciues essent probi, facillimè inter omnes seruari posset conformis gradui, ętati, & conditioni eorum: at frequenter accidit, quòd homines potius nomine quàm re & opera probi sint. Verùm pulchra occurrit dubitatio: cum detur Amicitia priuata, & publica; num priuata sit publicæ præferenda, vel vice ver-

Num Amicitia publica pręstet priuatę.

sa? Prætermissis variis, quæ pro omni parte dici possent, difficultati ita respondendum censeo. C Amicitiam Publicam præferri priuatæ, dupliciter contingere potest; uel extensione, uel intensione; Extensione constat publicam præferri, cum inter plures versetur; dubium est, an præferatur intensione. Respondeo: Dum Amicitia priuata comparatur cum publica, vel comparatur cum amicitia singulorum seorsum, uel cum amicitia eorum erga finem unum Reipu. quod est salus, & bonum publicum: prima cosinderatione Amicitia priuata præferenda est; quia est singulis iucundior, intimior, firmior, coniunctior, magisque a uitio seiuncta, quàm sit ea singulorū ciuium inter se: at consideratione secūda secus se habet; nam bonum publicum est optabilius, ideo salus Patrię preferenda est saluti vnius priuati Amici; Insuper hæc consimilior est Amicitiæ Diuinorum, & uinculo uniuersę Iustitiæ fælicissimè est colligata: Iurè itaque, dum ad publicum finem refertur, Amicitiæ priuatæ est præferenda.

An Amicitia Praferenda sit Affinitati, & Coniunctioni Sanguinis. Cap. XVI.

D

SEntentia fuit Hesiodi, considerata a Plutarcho in libro de fraterno amore

Aequalem fratri caueas fecisse sodalem.

Affinitati pręferēdā Amicitia.

Quæ sententia num uera sit non facile est uidere. Vera nanque videtur: quoniam nos naturam rectè ducentem tenemur sequi, quicunque enim naturam sequitur, Deum sequitur, a quo natura dirigitur: nos autem per Naturam cum fratre & consanguineis iuncti sumus, & instinctu naturæ coniunctos sanguine maximè diligimus, legeque naturæ tenemur eos pręferre cæteris, eis præsertim consulere ac opem ferre. Et confirmatur: quia officia & beneficia, quæ in consanguineos conferimus, in nosmetipsos redundant; cum conferantur in familiā, cuius nos partes sumus. Ex aduerso præferenda uidetur Amicitia: quoniam fratres natura ligat:

Pro parte Amicitiæ.

amicos uerò ligat Virtus, prælectio, liberaque uoluntas, quæ præferuntur naturæ, & arctius ligant quàm natura: fratres ligati sunt sanguine: amici virture, animique affectu, quo in mortalibus potentius ligamentum non reperitur: corpora semper sunt loco seiuncta; animi verò, etiam distantes, summopere iuncti esse possunt: iucundiorem cum nero amico ducimus

A mus uitam, quàm cum fratre: officia erga fratres ortum ducunt ex debito Naturæ, officia au-
tem erga amicum ducunt ortum ex uirtute,& propriis meritis eius. De hac difficultate duo di
cenda censeo. Primum est: Præsupposita meritorum paritate, proculdubio preferendi sunt illi, Solutio.
qui sanguine iuncti sunt. Ratio est conspicua; nam ea includunt, quæ competunt amicis, & ali-
quid ultra. At si cętera non sint paria; & tantum comparentur attinentia ad coniunctionem Prima assertio.
sanguinis seorsum a uirtute, cum attinentibus ad amicitiam, hoc est ad coniunctionem animo-
rum per uirtutem, seorsum a coniunctione sanguinis; dico, absolutè præferendam esse amici-
tiam, ut absolutè Virtus affinitati prefertur. Addo secundò, munera & officia esse duorum ge-
nerum. Nonnulla pertinent ad naturam, & respiciunt corporis uitæque conseruationem; &
hęc potius fratri, & consanguineis, quam amicis præbere tenemur: sic magis tenemur alere Secunda.
egenum fratrem, quam amicum, & magis tenemur esse soliciti de uita fratris, quam amici: hęc
enim ad corpus, sanguinem, & naturam pertinent, quibus magis cum consanguineis iuncti su
mus. Alia sunt officia & beneficia, quæ ad honorem, vitæque moralis conformationem perti-
nent; & in his tenemur Virtuti, & amicis virtute præditis principem locum tribuere: sua enim
singulis tribuenda sunt. His demum addere debemus, connexionem sanguinis esse amicitiam
B quandam naturalem; quę profectò est magis necessaria, quàm moralis: At moralis dignitate
naturali præfertur. Ex his conspicuam esse censeo resolutionem difficultatis, necnon dissolu-
tionem rationum vtriusque partis. At dignum est consideratione, num frater fratri uel alteri
sanguine iuncto ualeat hac morali Amicitia, de qua loquimur, esse coniunctus. Proculdubio di An inter fratres possit uersari amicitia moralis.
cendum censeo id, & contigisse, & contingere posse: nam frater fratri amicus est per naturam,
& domesticam assuetudinem; natura & assuetudo, non destruunt pertinentia ad mores & vir-
tutem, sed perficiunt: propterea contingere potest, vt duo, cum sint fratres, etiam ambo sint vir
tute præditi, consimili uitę genere iuncti, & nedum se mutuò diligentes tanquam fratres, ve-
rum insuper munere uirtutis & morum; ac ita amici erunt per naturam, per leges domesticas,
ac demum per propriam virtutem & pręlectionem. Quod confirmatur: quia fratrum odia
deterrima ac perniciosissima sunt, vt in 7. de Rep. docuit Aristoteles; propterea fraternus amor
& amicitia optima & saluberrima iudicari debent: nec vllam censeo reperiri in vniuerso posse
dulciorem, honestiorem, magisq; salutarem amicitiam ea, quæ inter duos virtute & uitę gene-
re iunctos fratres repetitur; ad q̃ ligandam Natura, Fortuna, & virtus fęlicissime cõspirant. Hoc
considerauit ac exoptauit Plato; dum in sua Rep. dixit, ita in ea debere ciues esse constitutos; vt
qui consimilis sunt ætatis, iudicent se esse fratres, seniores verò iudicentur communes paren- Plato.
C tes iuniorum: quæ communio, quid boni, qui due mali includat, suo loco patebit.

An Sibi Vnusquisque maximè debeat esse Amicus.
Cap. XVII.

APparuit fratres Amicitia, & ea quidem optima; iungi posse. Verum dubitabit ali-
quis; num ualeat homo sibimet esse amicus, & num semetipsum primò & maxi-
mè diligere teneatur. De hac difficultate uaria pro utraque parte dicuntur, quæ in-
ter se pugnant. Quòd enim vnusquisque se maximè teneatur amare, ostenditur pri- Teneri se quęq; maxime diligere.
mò. Quoniam homo pro facultate tenetur imitari Deum; in Deo autem idem est amans &
amatum; & maximè Deus seipsum amat; quare homo quoque seipsum primò & maximè
amare tenetur. Confirmatur: quoniam illum maximè tenemur amare, cui recta ratione Rõ prima.
summum bonum competere optamus: at summum bonum, quod est fœlicitas, ob quam na- Confirmatio.
ti sumus, nobismet primò & maximè competere optamus: quare nosmetipsos maximè tene-
mur amare; ueluti ẽt, non alios, sed nosmetipsos primò & maximè tenemur ornare virtutib. qua
D rum munere summum bonum consequimur. Insuper: Si amor conformitatem & similitudi- Alia ratio.
nẽ sequitur, vnusquisque est sibi apprime similis, cum in eodem similitudo eminenter includa
tur, ut elicitur ex primo de ortu & interitu, cap. de actione. Pręterea. Nos cætera magna ex par
te diligimus gratia nostri: quare amor nostri est finis & causa, vt cętera diligamus: regula au- Rõ tertia.
tem est, quòd propter quod vnumquodque, illud magis est. Insuper. Cum lege Naturę & Dei
teneamur amare proximum, quia vnusquisq; est sibi maximè proximus, maximè ea lege tene- Rõ quarta.
tur amare seipsum: & cum eadem lege teneatur amare proximum, tanquam seipsum; si tan-
quam seipsum, primò igitur se diligere tenetur. Insuper: quia Amicitię finis est consensio & vi- Rõ quinta.
tę vnitio, quibus vnusquisq; secum ualet & debet cumulatissimè frui, iure sibi tenetur maximè
esse amicus. Confirmatur; quia deprauatos homines frequenter damnamus & increpamus,
quia suis uiribus præposterè vtuntur, suorummet sunt proditores, sibi ipsis sunt aduersi: quod Confirmatio.
minimè efficeremus, nisi tenerentur sibi maximè esse amici. Inde euenit quòd, dum maxi-
mam dilectionem indicare cupimus, asserimus; non secus amare alium, ac nosmetipsos; Alia confirmatio.
& gratias perinde nobis esse gratas, dum conferunt in aliũ, ac si in nosmetipsos collatę fuissent.

Ex

Rônes ꝑ parte aduersa. Rô prima. Ex aduerso, minimè apparet debere hominem primò & maximè semetipsum diligere; quoniam inspicimus ex nimia sui dilectione ortum ducere omnia vitia. Ob id Plato in quinto de Legibus affirmauit, nimium sui ipsius Amorem omnium peccatorum omnibus semper esse causam; occæcatur quippe erga amatum qui amat. Ideo ex eo quòd nosmetipsos diligimus, nobis indulgemus, labores vitamus, voluptatem omniũ malorum escam sequimur, nobis omnia parcimus; cum tamen contra aliis multa parcere teneamur, nobis verò nihil. Hæc φιλαυτία hoc est sui dilectio, vt vitium damnatur. Et in Euangelio monemur, quòd, nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, nullum fructum afferet; & qui diligit animam suam in hoc mundo, in vita æterna perdet eam. Præterea: Qui primò & maximè seipsos diligunt, cætera minus amant & optant; ac propterea vt superbi cætera negligunt, se præferunt aliis, & se solos laudant & commendant. Insuper: Omne, quod amatur & optatur, eatenus amari debet, quatenus bonum est; quare vnumquodque, ut melius est, ita censeri debet optabilius & dignius amore. At Deus & Intelligentiæ sunt meliores nobis, & bonum commune præferendum est bono proprio. Quare Deum, Intelligentias, & bonum Reipublicæ flagrantius, quã nosmetipsos diligere & optare debemus. Ideo iure optimo commendantur illi; qui pro patria, pro sua Republica, pro Deo, diuitias ac proprium sanguinem effuderunt. Res itaque satis perplexa & dubia est, de qua a variis varia dicuntur. Sententia fuit Pythagoræ, vnumquemque teneri post Deum maximè reuereri seipsum. Aristoteles in 2. de Rep. cap. 3. commendauit amorem sui, at nimiam sui dilectionem vituperauit; dixit enim. Nec quidem sine causa erga se quisque habet amicitiam, quin potius hoc est naturale: nam licet amantẽ esse sui, iure vituperetur; id tamen non est seipsum amare, sed plusquam oportet amare, &c. Insuper de hac difficultate multa dicit 9. Moralium Nicomachiorum, cap. 8. & demum colligit, virum Probum debere amantem sui esse; ita enim honesta aget, & per honestas actiones se amatum perficiet: Improbum uerò non oportere sui amantem esse; nam sibi & proximo cuique nocebit, vitiosis animi sui perturbationibus obtemperans. Ex qua Aristotelis resolutione nõ cõspicuè constat, an dilectio sui reddat hominem probum uel improbum, neque an Vir probus primo & maximè se diligere debeat. Ideo hoc exactius est explicandum. A

Cõfirmatio.

Rô secunda.

Rô tertia.

Pythagoras. B

Aristot.

Resolutio difficultatis, An Homo debeat se primò & maximè diligere. Cap. XVIII.

Primum quod accipitur. C VT propositæ difficultatis clarior refulgeat resolutio, Accipio primò, Amicitiæ nomẽ dupliciter vsurpari: sumitur namque pro Amicitia uera in præcedentibus definita, quæ in vno seruari non potest: sumitur insuper latius pro quauis dilectione & consensione, in qua significatione potest homo sibi dici amicus, rectius tamen seipsũ amans diceretur. De qua latè sumpta Amicitia loquens dico, in homine duplicem esse cognoscentem, appetentemque facultatem; sensum scilicet & rationem: in quibus triplex potest cõsiderari consensio & amor. Vnus sensus, & appetitionis eius, sumet. Alter rationis, eiusque appetitionis, sumet; Tertius sensus, & rationis: & hic Tertius magis propriè Amor & Amicitia dici potest, cum versetur inter duo distincta. His tertiò addo, ex facultatibus enumeratis duplicem consurgere hominem; vnum externum ex corpore & sensu constitutum; alterum internum, ratione & Mente formatum: ille est vmbra & imago quædam, hic uerus est homo: ille est tanquam Materies constans ex vtrisque, hic tanquam forma: ille instrumentum & famulus, hic faber & dominus. Ille obnoxius est morti. Hic ex parte Mentis diuinus & immortalis. Hæc distinctio cum a Philosophis tum a Theologis, modo tamẽ uario approbatur: nam Theologi solum vitæ hominis, Philosophi etiam essentiæ animæ concedunt distinctionem. His præassumptis dico, sensuum cum ratione duplicem esse Amicitiã, duplicemque Inimicitiam. Vna Amicitia est, dum appetitiones sensuum cum recta ratione consentiunt, vt in viro probo: & hæc in nobis, ex sententia Pythagoræ, est felix Harmonia; ex sententia Stoicorum, est Pax omni pace salubrior; ex sententia Platonis in secundo dialogo de Legibus, est vniuersa hominis Virtus; ex sententia Aristotelis est fructus optimæ disciplinæ; ex sententia Theologorum, est interitus grani frumenti pro futura segete. Altera Amicitia est, dum sensus sibi rationem mancipat, & ratio sensum sequitur, idque solum iudicat bonum, quod sensui satisfacit; quod competit Viro vitioso: & hæc est deterrima consensio, perniciosa conspiratio, adulatio interna, ac assentatio quauis inimicitia deterior. Prima conspiratio est salubre Regnum. Hæc verò est Tyrannis infelicissima. Vt duæ sunt internæ consensiones, ita duæ sunt dissensiones pugnæ, & inimicitiæ, Incontinentia scilicet, & Continentia. Illa perniciosa, hæc salutaris. His explicatis, facile modo est difficultati satisfacere. Quæritur, an sui dilectio sit proba; & si est proba, num teneatur D

Alterũ qđ accipitur. T plex interna consensio & his.

Tertiũ qđ accipitur.

Sensus & rônis duplex amicitia.

Duę internæ dissensiones. Resolutio difficultatis.

A teneatur homo ſemetipſum maximè diligere. Reſpondens dico. Dilectio ſui eſt duplex: Vna, qua indulgemus externo homini: & hæc vulgo φιλαυτία ſiue ſui dilectio nuncupatur, qua incōtinentes ſe amant; quæ pernicioſa, & damnādā eſt. Altera, qua externus homo interno obtemperat, inferior ſubiicitur ſuperiori: & eſt conſtitutio partium animæ conſentanea naturæ: prima eſt dilectio cæca, hæc oculatiſsima: prima Tyrannica, hęc Regia. Et quia hæc ſola eſt re uera ſui dilectio, cum ſui bonum quærat; iure hanc aſſertionem elicio, Dilectionem ſui bonā eſſe. Cum autem homo debeat ſe verè diligere; quærebatur ſecundò, an debeat ſe primo & maximè diligere. Pro ſolutione accipio, ſe diligere dupliciter contingere poſſe; vel vt obiectum dilectionis; vel ut ſubiectum ſiue finem, cui obiectum & bonum quod optatur iungi debet. Homo vt obiectum primò & maximè debet diligere Deum, & eminētiora ſe a quibus pendet & perficitur, non autem ſe ipſum; nam obiectum vnumquodque tanti facere debemus, quātum ſui natura precioſum eſt. Sic itaque ut obiectū tenemur Deum toto corde diligere. At ſi quęritur, an debeat homo ſe maximè diligere ut ſubiectum, adhuc vtendum diſtinctione, & dicendum. Id, quod optatur, vel eſt bonum vtile vel iucundum, vel honeſtum. Si utile uel iucūdum, non debet homo ſemper ſe maximè diligere: non.n. ſemper ſibi maximè debet quærere incun-

Cōcluſio.

An debeat hō ſe maximè dilige.

Se diligere dupliciter.

Pro utili & iucūdo non ſemp hō dēt ſe maximè diligere.

B dum & vtile; nam homo rectè affectus præfert frequenter vtile vel iucundum Amici utilitati propriæ. Hoc aſſeruit Ariſt. 9. Mora. Nico. cap. 8. inquiens: Magnam igitur ſibi honeſtatem ſumunt atque eligunt viri probi, pecuniaſque libenter proiecerint ac profuderint, vt amici ampliores conſequantur; Amico enim pecunia, ipſi honeſtum quæritur, &c. Si autem loquimur de bono honeſto, & complicatis cū eo, Vel loquimur de Laude, Gloria, & Honore pro ſigno ſumptis; & hæc maximè Deo tribuenda ſunt; & nonnunquam potius amico ſunt derelinquenda, & viris ſublimioribus, quàm pro ſe eligenda. At ſi loquimur de bono honeſto pro meritis, quales ſunt Virtutes & actiones probæ, ita vnuſquiſque pro ſe primò & maximè hæc expetere debet; & hoc Amore, vt ad ſubiectum perficiendum relato, tenetur vnuſquiſque ſe maximè diligere, non Deum: quia Deus non eſt diligendus vt natus perfici, ſed ut obiectum cuncta perficiens: & quicunque Deum maximè venerantur & colunt, ex eo quod Deum colunt, maximè ſibi ipſis hac amicitia ſunt amici: cum ſe maximè perficiant, & in colente ſumma bona redundent. Ita ſeruatur vera ſententia D. Auguſtini in libro de Amicitia dicentis, Fundamentum verę Amicitiæ eſſe Amorem Dei. Similiter ſeruatur vera ſentētia Ariſtotelis in 9. Moralium Nicomach. aſſerentis. Nos teneri pro Amico pecuniam, pro nobiſmet honeſtum quærere. Ex his lucidiſsimè elicitur reſolutio vniuerſæ difficultatis.

Neque ſt pro attinē tib. ad honeſtum.

De quo ſt verum, qđ hō teneaſ ſe maximè diligere.

D. Aug.

Ariſt.

C

Duæ proponuntur ac diluuntur Difficultates, ad Sui Dilectionem pertinentes. Cap. XIX.

VAria poſſunt homini ſe diligenti occurrere, vel ſaltem ratione excogitari; quę illum adeò reddant ancipitem, vt, quam partem præeligere debeat, penitus ignoret. Veluti ſi nobis offeratur optio eligendi ſummum bonum, vel pro nobis, vel pro vniuerſa patria; dubium eſt, pro quo id præeligere teneamur. Inſuper: Si homo primò & maximè vt ſubiectum natum perfici debet ſe diligere; dubium eſt, an ob id debeat pro ſui perfectione expetere quemuis perfectionis gradum; veluti perfectionem competentem Intelligentiis cœli, vel etiam ipſimet Deo? Deo prima difficultate loquens, res pro omni parte videtur dubia. Quòd debeamus præeligere ſummum bonum patriæ, oſtenditur; quoniam bonū com-

Pulchra dubitatio.

Altera dubitatio.

Solutio primæ difficultatis.

D mune eſt maius, & præferendum eſt proprio; ita pro ſalute patrię vitam effundimus. Quòd teneamur pręeligere ſummum bonum proprium, colligitur ex dictis in præcedēte capite; vnuſquiſque enim ſe primò & maximè, vt natum perfici ſummo bono, tenetur diligere. Reſpondens itaque dico. Vnumquenque teneri primò & maximè optare ac præeligere ſummum bonum proprium: de hoc liberalis eſſe nemo poteſt, hoc pro facultate quærere & præeligere tenetur; & hoc, nedum ſummo bono vrbis, ſed totius quoque orbis præferri debet; vnuſquiſque enim tenetur maximè de ſua vltima & abſoluta perfectione eſſe ſolicitus: quid enim prodeſt homini, ſi totum Mundum lucretur, Anima verò eius detrimētum patiatur? Et dum inſtatur, quia bonum commune præferendum eſt bono proprio: Reſpondeo, præferendum eſſe abſolutè, at non ſemper ab eo, cui proprium competere debet; vnuſquiſque enim natus eſt, ut de ſuo ſummo bono maximè ſit ſolicitus; nec ut aliis concedamus vitam æternam, pro nobis præeligenda eſt damnatio: ſed tantum vera eſt ea ſententia, dum præeligentes bonum commune, actionem agimus pręclaram & bonam; per quam noſmetipſos perficimus, & ſummo bono reddimur digni: & propterea minimè ex noſtra ſententia inferendum eſt, non debere hominem pro patria diuitias effundere, mortemque obire; immo maximè id facere tenetur: qm̄, cum id agat, pro ſe eligit id, quod eſt optimum; nempe probitatem actionis, ex qua eius ſummum bonum conſurgit; vitam verò & diuitias, minora bona, pro patria effundit. Hinc inſpicimus,

X hæc

hæc duo inter se pugnare; vt aliquis salutem præeligat aliorum, & damnationem sui: nã præeligere salutem aliorum, est actio proba, ex qua non prodit nostra damnatio. Si autem id accidat A ex euentu, vt dum exemplo viri improbi corriguntur alii; tunc locum habet ea sententia (Nõ est efficiendum malum, vt inde prodeant bona.) Sed hæc derelinquenda sunt Theologis, quorum decretis me toto corde subiicio. Altera dubitatio erat, num homo recta ratione quamlibet perfectionem pro se optare debeat; vt eam separatarum Mentium, & Dei. Res est dubia; nam si homo maximè se diligere debet modo iam explicato, videtur etiã debere optare quẽlibet perfectionis gradum; adeò quod, si ei daretur facultas, vt euadere posset Deus, videt̃ quòd debeat id bonum sibi præeligere. Respondeo: Recta ratio solùm quærit id, quod suæ conditioni est accommodatum; quærere id, quod suæ conditioni non competit, non est diligere se; nã se diligere est quærere sui conseruationem & perfectionem, non autem in alienam suæ naturæ permutationem; & si homo id optaret, officio suo erga creatorem Deum non fungeretur: huiusmodi autem cogitationes; quæ naturæ rerum aduersantur, secum pugnant, pietatemque erga Deum euertunt; reiiciendæ, negligendæ, & despiciendæ sunt penitus: ac simul gratiæ referendæ sunt Deo, qui nos ex nihilo in gradum hominis eleuauit,

Solutio secundę difficultatis.

Quibus conueniat Amicitia. Cap. XX. B

In Amico primò requiritur virtus.

FOrma omnis, quæ in subiecto aliquo recipitur, quò fuerit præstantior, eò plures ac eminentiores conditiones exposcit: cum igitur Amicitia in mortalibus apprime fulgeat, & præclarissima forma sit; iure optimo varias ac præclaras exposcit conditiones. Nam primò, cum sequatur virtutem, in illis solis locum habet, in quibus virtus reperitur & fulget. Præter quam Virtutem aliæ quoque multæ requiruntur conditiones ad Naturam, Fortunam, Studiaque pertinentes; sine quibus Amicitia, vel omnino consistere nequit, vel obscura est penitus & tenebricosa. Exposcit preclara Amicitia Virum nobilem, nisi sanguine & splẽdore maiorum, salutem animo proprio; Versatur inter eos, qui Vrbes colunt, ciuilem, & ingenuam vitam ducunt; consimiles sunt ætate, studio, & moribus; nõ valde sunt egeni, nec nimiũ opulenti; non ambitiosi, non morosi, non inuidi, non leues, non suspiciosi; non senio consumpti, nec nimium iuuenes; non summopere suæ vtilitati, suæque commoditati addicti; sunt ad bene merendum procliues, potiusquam ad reposcendum: adeò vt eam sententiam probent.

Nobilitas. Ciuilitas. Parilitas ætatis, studiorum, et fortunę.

Extra Fortunam est quicquid donatur amicis.

Ac alteram.

Hoc habeo quodcumque dedi. C

Beneficentia enim maximè omnium ingenuos animos deuincit. Eis quoque congruenter cõpetit, qui non nimium prospera euehuntur fortuna, nec nimium aduersa premuntur; extrema enim amicitias sæpe dissoluunt, vt media seruant & confirmant: qui sunt memores beneficiorum receptorum, sunt tranquillo animo præditi, non ad iram nimium propensi: In eorum tẽperamento Principatum obtineat dulcis sanguis, qui tamen constantiam & moderationem recipiat a congruente portione bilis atræ, & contemperetur a dulci pituita. Quòd si eueniat, vt amicorum vnus sit per naturam impatiens & pronus ad iram, alter saltem debet esse mitis & lenis; vt eius lenitate alterius furor & celeritas contemperetur. Hoc docuit Homerus, qui Patroclum arrogantem Achilli leni, & Diomedem Stenelo amicitia iunxit; quorum alter iniurias obliuisci, alter vlcisci didicerat; vt accuratè oratione tertia considerauit Themistius adeò vt minimè sit necesse, omnes in omnibus semper esse similes. Insuper; qui verè & diu futuri sunt Amici, non soliciti nimium & faciles esse debent ad sibi parãdos amicos, nec multos quærant; qui enim citò sibi conciliat amicos, citò amicitiam dissoluit; & qui multos quærunt, neminem verè habent amicum. Ideo rectè dixit Plutarchus in libro de multitudine amicorum, copiam amicorum parere inopiam eorundem: ac id ipsum affirmauit Aristoteles in 9. Moralium, cap. 10. difficile enim est multos conciliare, ac in vnum redigere, cum vix idem homo D semper sibimet consentiat. Inter Principes amicitia rara est; nedum, quia inter paucos difficile est sibi consimilem moribus, studio, & propensione inuenire; verùm insuper, quia interna quadam de suo regno suspicione turbantur, summo flagrant desiderio regnandi, vehementique primarum dignitatum appetitione efferuntur: quibus de causis, nedum amicitiæ, verùm etiam conspirationes & fœdera Principum, frequenter sunt inconstantia & solubilia. Insuper eis quoque minimè datum est domesticè & liberè vnà versari, communemque vitam ducere, ut alijs. Propterea Principes nonnunquam cum sint procliues ad amicitiam, nec valeant propensionem suam cum alio Principe explere; priuatum aliquem ob sui Virtutem diligunt: & deposita per congruens tempus maiestate Regia, libenter eo priuatè familiariterque fruuntur; quasi amico pari, nisi dignitate fortunæ, talem affectionibus & oma-

Homerus.

Plutarch.

Inter Principes Amicitia rara & breuis magna ex parte est.

A ornamentis animi. Insuper Mares inter se veriore Amicitia ligantur, quàm fœminæ; cum virim agis in actionibus versentur, liberiores sint, & ornamentis animi accuratiorem dent operam: fieri tamen potest, vt saltem secundo loco amicitia inter fęminas versetur; ac etiam tertio (obscurior tamen) inter marem & fœminam: Vbi enim Virtus seruari potest; ibi amicitia hæc, de qua loquimur, locum habere valet. Demum: Si ad communes Rerumpub. formas conuertimur, & communes earum amicitias consideramus, inspiciemus in Republica optimatũ præsertim amicitiam fulgere; in ea enim Virtus Regnat. Ideo rectè Maximus Tyrius Sermone quarto asseruit, Rempub. optimatum plenã esse Amicitiæ, Remp. autem popularem esse adulationem meram. At plenior (vt censeo) esset sententia, si diceremus: Popularem esse diuersorium ambitionis, Tyrannidem adulationis; Regnum verò esse statum reuerentiæ, obseruantiæ, & pietatis; Remp. optimatum, sedem esse Amicitiæ.

Inter mares potius quàm inter fœminas Amicitia.

Amicitia etiam inter fęminas.

Per qua Amicitia dissoluatur. Cap. XXI.

B

EA; quæ intereunt ac dissoluuntur, vel per suum contrarium, vel per suarum conditionum euersionem pereunt: quare idipsum de amicitia euenire putandum est. Amicitiæ cum inimicitia tum adulatio aduersatur: inimicitia apertè, latenter adulatio: inimicitia intus & extra; at adulatio cum extra æmuletur amicitiam, intus ei insidias parat, doloque eam necat & eneruat: Ex inimicitia plurimæ prodire possunt vtilitates, vt Plutarchus cumulatissimè patefecit; ex adulatione nulla, detrimenta verò plurima. Quomodo adulator ad amicum se habeat, quàm magna inter adulationem & amicitiam sit differentia, tam latè & eleganter a Tyrio Maximo in quarto suo sermone explicatum fuit: vt superuacaneum censeam de eo loqui, & cumulatè dicta repetere: & pręsertim, quia apud Plutarchum id ipsum laritsimè legi potest. His itaque contrariis amicitia eneruatur & dissipatur; similiter quoque per euersionem conditionum, quæ pro ea requiruntur, euertitur & euanescit: & præsertim, dum in altero amicorum vitium aliquod manifestatur, quod prius latuerat; ac mutuæ virtutum & reciproci amoris actiones deflorescunt. Maximè etiam amicitias dissoluunt variæ ac necessariæ occasiones, quibus mutuus congressus, vitæque vnitio dissoluitur; veluti locorum

Inimicitia & adulatio.

Tyrius Maximus. Plutarchus.

C distantia, studiorum; vitęque generis permutatio, & similia, hæc enim sensim amicitiæ ligamẽta relaxant, & demum diluunt penitus. Ideo dixit Arist. 8. Moralium Nicomachiorum, cap. 5. Loca non dissoluere amicitiam absolutè, sed muneris functionem; at si diuturna fuerit absentia, amicitiæ quoque obliuionem efficere: Propterea dictum est, taciturnitatem amicitias quã plurimas dissoluere. Nos tamen, vt in parandis, ita in dimittendis amicis, nec faciles nec celeres esse debemus: & nisi cogat necessitas, probatam amicitiam tanquam rem sacram minimè violare debemus. Absentem, cuius probitatem nouimus, quem literis salutare valemus, ac virtutis quibusdam actionibus ei respondere, amare profectò possumus: at minimè vnà cum eo frui exactè valemus principali fructu amicitiæ, in communis vitæ & consuetudinis coniunctione collocato; & propterea vel cum eo amicitia non diu seruatur, vel non est singulis suis numeris absoluta. Cum amicitia sit maxima quædam vnitio, per quam dulcissime fruimur bonis animi alterius amici; ac eis fruamur ratione præsertim, visu, & auditu: hinc oritur, quod dementes, cæci, & surdi, non sunt nati exactissimè frui fructibus amicitiæ. Cæci, cum sint in perpetuis tenebris collocati, maximè socium quærunt & expetunt: vt euenit nobis videntibus, dum in tenebris sumus collocati: at non propterea veræ amicitiæ suauissimo fructu frui valent,

Amentes, Cęci, & Surdi non pfectè frui polsũt munere amicitiæ.

D ex mutuo aspectu consurgente. Id ipsum accidit surdis, qui per vocem animum patefacientem non valent bona animi alterius amici degustare. De viro demente res est conspicua. Propterea amici, ut ratione, ita sensibus bene valere debent. Fertur de Amore, quòd amantium iræ amoris sunt redintegratio. Quæ sententia est vera de ira ex leui causa orta. Insuper est vera præsertim de Amore lasciuo solam quærente uoluptatem in quo amore quærelarum & iræ variæ locum habent occasiones; a quibus indignationibus cum nos ea voluptate priuemur, quam summopere optamus, euenit vt mox ob indigentiam vehementius in eam feramur; dulciusque illa fruamur; non secus ac, dum aliquandiu detinemur ne aerem inspiremus, mox vehementius illum ducimus ac anhelamus. At in amore ad amicitiam pertinente non tot querelæ locum habent: solum hoc experimur; quòd, dum amici consuetudine per dies aliquot priuamur, mox dulcius ea fruimur; priuatio enim ea est, per quam possessio rerum nobis redditur dulcior & iucundior. Insuper; Vera quoque est sententia illa relata & approbata ab Aristotele in 7. de Repub. cap. 7. Fratrũ & amicorum dissensiones esse grauissimas, nec iniuria profectò; nam a quibus iuuari se beneficio oportere existimant, quosque iudicant teneri id efficere, ab eis tum lędi tum beneficio priuari summopere ægreferunt: & præsertim indignantur; dum ipsi vehementer amant, & vice versa se amari non percipiunt. Inde quoque

An Irę amãtiũ sint amoris redintegratio.

Amicorũ dissensiones difficiles.

ortum ducere putandum est; quòd, qui valde amant, mox valde odio prosequuntur; nam vehementer indignantur, & opposita in eodem iuxta sunt fieri. A

An Fœlix egeat Amicis. *Cap.* XXII.

Virum fęlice non egere Amicis.

HVmana conditio adeò impotens & imbecilla est, vt in omni gradu, statu, & conditione multis egeat; & præsertim Amicis, qui nobis ipso quoque igne & aqua magis sunt necessarij, vt Plutarchus in libro de discrimine amici, & adulatoris elegantissimè docuit. Est tamen dubitatio de viro fœlici omni ex parte perfecto, an amicis egeat necne.

Stoici.

Sententia est Stoicorum; ei, in quo Virtus insit, nihil deesse. Inquit Plato, & cum eo Aristoteles; summum bonum ex se esse satis, & nullo egere, Virumque fœlicem seipso esse contentum.

Plato. Arist. Boetius.

Addit Plato in Lyside disputans & dubitans, Bonus vt bonus, est sibi satis; qui sibi est satis, aliud non expetit, alioque non eget; quare non eget Amicis: Inquit Boetius Aristotelem sequens in tertio de consolatione Philosophica, Summum bonum eē statum omnium bonorum aggregatione perfectum. B Ex his colligimus, virum fęlicem externis bonis nō egere: & cum amici inter externa bona numerentur, non videtur fęlix egere amicis.

Virum fęlicem egere Amicis.

Ex aduerso, Virum fœlicem egere amicis, cum ratio, tum experientia docet. Fęlicitas enim in vsu virtutis est posita; & cum amicitia sit fructus ac vsus quidam Virtutis satis insignis, summopere viro fęlici vr̄ esse necessaria; alioquin careret perfecto Virtutis vsu. Propterea inter maximas Tyranni calamitates hęc numeratur vt amicis careat; calamitas aūt a viro fęlici longè abesse debet.

Alexandri Magni Responsio.

Et Alexandrū Macedonem interroganti cuidam, vbi Thesauros haberet, Amicos ostendisse ferunt. Præterea; Vir fœlix omni bono cumulatissimè fruitur. Qui aūt caret amicis, duplici rōne priuatus est bonis; primò, quia caret amicis, qui sunt maximū externorum bonorum; secundò, quia caret perfecto vsu cæterorum bonorum: principalis enim eorum vsus est amicis opē ferre ac benefacere. Præterea: quia esse est bonum, ideo vnusquisque per naturam expetit esse, tum improbus, tum probus; & magis probus, quàm improbus; vt docet Aristoteles nono Moraliū Nicomachiorum, cap. 9. Cum igitur esse sit bonum, a viro probo præsertim optabile; magis eē erit magis optabile: at amicus est alter ipse: quare vnà cum amico magis est, cum sit geminatio ipsius esse; & propterea magis optabitur. Vt igitur homo sit omni ex parte perfectus, amicis C eget; alioquin esset non integer Androgynus, sed scissus, & impotens homo: non animo, non manibus, non viribus maximè valeret; quia careret geminatione horum, quæ viro prædito amicis fœlicissimè competit. Præterea; Homo est animal Ciuile, natum viuere in cœtu & congressibus hominum, & præsertim amicorum: propterea, dum caret amicis, destitutus est postrema perfectione; ad quam per naturam rectè se habentem, non deprauatam, facilis est & procliuis. Colligamus itaque, Virum destitutum amicis, non cumulatè, nec omni ex parte esse fœlicem.

At pro clariore veritatis explicatione duo sunt accipienda, ex quibus tres elicientur assertiones.

Accipienda pro solutione.

Accipiendum primò, fœlicitatem humanam esse duplicem; ciuilem vnam, alteram in contemplatione collocatam, ex quibus tertia integra ac omni ex parte perfecta consurgit. Accipiendum secundò, amicitiam dupliciter vsurpari; cum pro amicitia, quæ solum vtile vel delectabile quęrit; tum pro ea, quæ exacta est, & nil quærit nisi honestum.

Prima assertio.

His assumptis, Prima assertio hæc sit: Vir fœlix non eget amicis primi generis; non enim iucundum & vtile ab honesto seiunctum quærit, sed solum honestum magnifacit: Hæc assertio approbatur etiam ab Arist. 9. Mor. Nicom. c. 9.

Secunda.

Altera assertio sit: Si loquimur de fœlicitate Ciuili, ea eget amicis; nō tanquam externo aliquo ab ea seiuncto, sed tanquam parte sui; non quidem principali, sed cum D ea iuncta & colligata: Nam quamuis amicus sit bonum externum, & fœlicitas sit bonum internum, sitque actio immanens, vt dicitur 9. Metaphysicę, cont. 16. tamen dilectio amici, & actio honesta respiciens amicum, est quid internum & portio quędam fœlicitatis: Non tamen dicitur pars principalis; quia non externus amicus, sed virtus probaque actio in constitutione summi boni principatum obtinent.

Tertia.

Tertia assertio sit: Loquendo de fœlicitate in contemplatione posita, ea eget amicis, non tanquam sui parte (non enim in morali actione est posita) sed tanquam connexo & consequente; non secus ac virtutes morales contemplationem sequi dicuntur.

Diluuntur aduersæ rationes.

Ex his facile colliguntur solutiones aduersarum rationum. Stoicis enim asserētibus Virum sapientem & probum nullo egere, respondendum est; virum probum non egere amicis pro formanda sua probitate, sed pro vsu eius. Præterea secus se habet de viro probo, & fœlici ex sententia Aristotelis; qui non in Virtute, sed in eius vsu summum bonum collocauit; ac se habeat ex sententia Stoicorum, qui in sola virtute id positum existimarunt. Sic itaq; ex Peripateticorū sententia fęlix non absolutè dicetur egere fructu amicitię; quoniam includitur in eius fęlicitate, vt dixi.

Seneca.

Seneca vnà cum Stoicis discrimen posuit inter egere, & ei opus esse; dixit enim, virum probum, & sapientem alio non egere, multa tamen ei opus esse: At ipse Stoicorum more, vt noui aliquid videatur dicere, verba mutat, non sententiam. Addebatur, summum bonum

ex

A ex se esse satis,& fœlicem seipso esse contentum. Respondeo, Fœlicitatem ciuilem seipsa esse contentam,quia vsum amicitiæ vt sui partem includit: Alteram esse satis intus, at non extra; esse satis pro attinentibus ad essentiam,at non pro connexis & sequentibus.

An in Aduersa, vel in Secunda Fortuna, magis egeamus Amicis. Cap. XXIII.

EX resolutione præcedentis difficultatis altera non leuior emergit,& est: cum & fœlices, & non fœlices, egeant amicis, num eis in secunda, vel potius in aduersa fortuna magis egeant? Quòd in aduersa eis magis egeant, ostenditur: Nam indigentia malum est ac priuatio, mala autem ex aduersitatibus, non ex prosperitatibus prodeunt. Ex aduerso, quòd magis eis egeamus in secunda fortuna, ostenditur: Nam in prosperitate minuitur Prudentia,quæ in aduersitate perficitur; & propterea in prosperitate, vt duce & consultore egemus amico. Præterea; Tunc magis amico egemus, dum per amicum magis perficitur amicitiæ munus: At cum amicitia in eo magis sit posita vt colamus quàm vt colamur, in fortuna prospera magis perficitur amicitiæ munus; quia absoluitur munus colendis; in aduersa verò eius qui colitur: iure igitur in prospera magis amicis egemus; tunc enim valemus maiora conferre in amicũ beneficia, eique magis prodesse, quod maximè optamus. Et confirmatur: quia (vt inquit Arist.9.Moraliũ Nicomachiorum, cap.9.) amici potius est beneficia dare quàm accipere, quod cum facere valeamus in prospera fortuna, in ea eminentiori modo egemus amicis. Aristoteles nono Moralium Nicomachiorum, capite vndecimo mouit hanc difficultatem, eamque diluens dixit; amicos in aduersa fortuna magis esse necessarios; in prospera verò maius afferre ornamentum, illustriusque conferre ad obeundum Virtutis & amicitiæ munus: Et iure profectò. Nam aduersa fortuna nos priuat necessarijs proseruanda vita, necnon instrumentis pro assequendo fine; ideo tunc amici magis dicuntur necessarij: In secunda autem fortuna conducit ad potiora; nam in pluribus seruare licet, potiora, minus absolutè esse necessaria: Tactus magis est necessarius, at visus est præstantior, vt patet ex calce tertij de anima. Artes magis sunt C necessariæ scientijs, cum tamen scientiæ dignitate præstent. Sic itaque in prospera fortuna modo illustriore conducit amicus, conducit enim pro prudentia; quia (vt inquit Seneca) Fortuna, quem fouet, stultum reddit; ideo tunc maximè egemus fideli & prudenti consultore: Insuper conducit, pro vsu secundæ fortunæ, pro obeundo virtutis munere, nec pro absoluendo principali officio amici; cuius maximè proprium est diligere, & opem ferre: Et demum conducit, vt fœlicitate cumulatè fruamur; nam inquit Arist.9.Moral. Nicom.cap.9. Nemo vellet in summa solitudine omnibus opibus abundare, & copijs. Colligamus itaque ex tradita distinctione, in aduersa fortuna nobis magis necessarios esse amicos, ac eis nos absolutè magis egere: at in prospera magis egere cum additione, hoc est ad præstantiora obeunda munera: Hinc oritur, quod in prospera fortuna promptè hilarique animo debemus vocare amicos, in aduersa verò tardè & lentè; Econtra tamen tenemur nos promptè & citò ad amicum infortunatum properare, lentè ad fortunatum: vt nono Moralium Nicomachiorum, cap. 11. nos monuit Arist. Traditæ Distinctioni alteram nos superaddere valemus: dum enim quæritur, an in aduersa, vel in secunda Fortuna magis egeamus amicis; respondendum censeo, egentem posse considerari dupliciter: vel vt hominem, vel vt amicum: Si consideratur vt homo, magis amico eget in aduersa fortuna; homo enim ob sui imbecillitatem, & fortunæ aduersitatem multis eget; at dum consideratur vt amicus, qui in eo præsertim est positus, vt amet, opemque ferat; ita in secunda fortuna magis dicetur egere. At instabatur: quia egere est malum mala ex prosperitate D non prodeunt. Respondeo: Egere amicis in fortunæ prosperitate, est indigentia pro distributione bonorum, quæ ex copia prodit; bona enim Fortunæ inseruiunt viro fœlici, tanquam instrumenta congruenter eroganda.

Quòd in aduersa fortuna magis egeamus amicis. Quòd in secunda. Arist. Altera distinctio. Soluitur aduersa ratio.

Difficultates aliæ ad rem eandem pertientes Proponuntur ac Diluuntur. Cap. XXIIII.

IN rebus varietati & inconstantiæ obnoxiis difficultates variæ pro omni parte probabiles facilè emergunt, vt de re proposita se habet. Nam quærere quispiam posset: cum fœlix egeat amicis; num magis illis egeat, dum est fœlix, vel ante summi boni adeptionem? Insuper; num homo secundam fortunam, dignitatisve gradum magis pro se, vel potius pro

Prima dubitatio.

Secunda. Tertia. amico optare debeat? Demum, num amicus certam mortem sibi præeligere debeat, ut ab ea liberet alterũ sibi amicũ: veluti legitur de Pylade & Oreste, quorũ vnus pro salute alterius mortem obire curabat. A Solutio primæ difficultatis. Solutio primæ difficultatis colligi debet ex dictis in præcedente capite; nã homo non fœlix eget amicis pro constitutione fœlicitatis, fœlix verò pro vsu & conseruatione; Vir enim fęlix, vt sit humana hac fęlicitate fęlix, iam amicos habet. Primo amici sunt magis necessarij absolute. Secundò pro obeundis illustrioribus munerum functionibus. Solutio secundæ. De secunda difficultate; num magis pro amico vel pro nobis optare teneamur fortunam prosperam, & gradus dignitatis. Dico pro eius solutione. Semper, dum inter duo fit comparatio, cætera pręsupponenda sunt paria. Nam si nos essemus diuites, & amicus egenus; proculdubio magis pro amico, quàm pro nobis optare teneremur prosperam fortunã: econtrario, si nos paupertate premeretur. Statutis itaque cæteris paribus, quid est dicendum? Respondeo. Id bonum quod optamus, si fuerit honestum, id pro nobis primò & maximè est optandum & præeligendum; cæterorum liberales esse possumus, at honesti nequaquam, vt monuit Arist. in Rhet. Si fuerit vtile, siue iucundum; vel ex eo quòd amico id derelinquimus, prodit ex nobis actio præclara, vel ne, Si ea prodit, utique vtile delinquendum amico, & præeligendũ est honestum ex eo prodiens; vt si Princeps nobis optionem tribueret, vel præeligendi munus aliquod pro nobis, vel derelinquendi illud amico; id amico derelinquere debemus. Si autem ea actio non prodit, sed solùm absolutè consideramus adeptionem boni fortunæ, vtique proprietatem pro nobis optare debemus; ita enim præclara liberalitate vsum illius fortunæ amico valebimus cõcedere. B Ideo Arist. in 8. Moralium Nicomachio. cap. 7. dixit: Amico ut homini maxima bona volet euenire, at fortasse non omnia; sibi enim maximè vult quisque bona euenire, &c. Tertia dubitatio obscurior est; non enim constat, num vitam amici nostræ præfetre, & certam mortem pro eius salute præeligere debeamus. Dicendum tamen censeo, ex varietate constitutionis vltimi finis, vario modo sentiendum esse. Nam si pro fine nobis leuiter statuimus solam quandam Mundi inanem gloriam, & vulgarem famam, vt Romanorum plurimi; vel cum Aristotele in hac sola vita summum bonum consideramus ex virtute prodiens ad illud bonum relata; vtique præclarum iudicabitur sua morte amicum seruare: ita apud Scythas Pylades, & Orestes venerabantur, & tanquam Dij colebantur. At si nobis verum finem constituimus, qui est æterna salus, quo fine cuncta metiri ac dirigere debemus; dicendum ęenseo, mortem esse duplicem; vnam corporis, alteram animi, quæ est æterna damnatio. Si occurrat, vt propria corporis morte seruemus amicum a morte animi; vtique id maximè faciendum esset. Hoc nos docuit Dominus noster, qui pro salute non corporum, sed nostrarum animarum mori uoluit. At loquẽdo de morte corporis, id minimè faciendum censeo: sed si Tyrannus decernat, vt duorum amicorum vnus moriatur; non debet vnus eorum sibimet sponte mortem præeligere, nec ẽt solicitus esse debet, pro sui salute, vt interficiatur alter; sed sine sui præelectione debet permittere, ut a Tyrã C no vel a ministris decernatur, quis mori debeat: ita tenetur amicus pro viribus & facultate honestè seruare vitam alterius amici. At certam & conspicuam sibi præeligere mortem, censeo non esse faciendum: id enim aduersatur naturæ, & rationi; nemo enim sine vrgente necessitate debet animam a corporis compedibus soluere. Si tamen eueniat, vt a Tyranno decernatur; quòd duorum carcere detentorum amicorum, alter eorum pro suæ uitæ salute necet alterũ; tunc minimè præeligere debemus, ut pro salute nostri alterum interficiamus: quia tunc pro salute corporis scelus patraremus; quod aduersaretur saluti animæ, de qua sola maximè tenemur esse soliciti.

An Amicis aliquid donare valeamus. Cap. XXV.

PVlchra occurrit dubitatio, num amicis aliquid donare ualeamus: nam opinari quis posset, id minimè posse contingere. Plato. Ratio est; quia inquit Plato in Lyside, amicos æquè esse diuites, quia amicorum omnia fortunæ bona communia sunt: at ea, quæ sunt D communia, donare non ualemus, sed tantùm propria. Stoici. Epicurei. Seneca. Confirmatur: quia Stoicorum & Epicureorum sententia fuit, sapientem seipso esse contentum, ac eius omnia esse, ut inquit Seneca Epist. 9. & Plato in Lyside dixit, sapientem nullo egere, nil optare, sibique satis esse: at ei; cuius omnia sunt, qui sibi est satis, qui nihilo eget, nilq; optat; dono aliqd dare minimè ualemus. Veri amici sunt uirtute præditi & sapientes: quare eorum omnia sunt, nulloq; egent. Nil itaque amicus amicó donare potest, tanquam amicó: nec alii ei aliquid donare ualent, tanquã Virtute prædito & sapienti. Posse dona amicis & sapientibus dari. Confirmatur; quia sapiens despicit Fortunæ bona, despicienti autẽ non sunt munera tribuenda. Insuper multi sapientes renuerunt oblata munera, ut Heraclitus, Diogenes, Plato, & alii; & iurè profectò. Nam qui munera accipit, alteri se subiicit, & uinculo ea rependendi ligatur: at sapiens libertatẽ quærit, & uerè dr̃ liber, Solutio. Ex aduerso, cũ Amicum Amico, tum cæteros uiris amicis & sapientibus, multa dare inspicimus; ac eos uariis uaria

recepisse

A recipisse munera compertum est. Vt appareat resolutio difficultatis, sententiæ nonnullæ breuibus primò sunt explicandæ. Dr sapientem sibi esse satis,& nullo egere; hoc referri debet,nō ad viuendū, sed ad beatè viuendum; nam ad viuendum multis eget; sed ad beatè viuendum, (si loquimur cum Stoicis) contentus est animo suo, & virtus ac sapientia est ei satis (Si verò loquimur cū Peripateticis) dicendū est; φ nullo eget,vt parte principali; sed multis eget,vt instrumentis. Ideo dixit Arist.in 1. Moralium Nicomach. absque bonis, quorum domina est Fortuna,non posse hominem esse fælicem.Insuper altera sententia; dum dr, Amicorum omnia esse communia; intelligi debet de bonis Fortunæ. Et ideo dixit Arist.in 1.Moralium Nicomach.φ ea,quæ facere possunt amici, nos quoque posse facere dicimur. Insuper hæc sententia est uera de vsu,at non de proprietate; Amicorum omnia fortunæ bona sunt communia,ut pertinet ad vsum:at per proprietatem sunt distincta. Tertia sententia est, sapientis omnia esse: quæ vera est primò munere vsus, nam (vt rectè dixit Plato,& approbauit Cicero in lib. de finibus) solus sapiens scit rebus omnibus vti: secundò est vera ex parte appetitionis; ipse.n.contentus suis bonis nil appetit: tertiò est uera ratione rectæ costitutionis animi; nam eius sunt omnia, quia sapientiæ auro eminenter fortunæ bona continente,verè diues est; cum.n. sapientiæ auro sit diues,supra fortunam elatus omnia superat; omnia vincit, omnia sibi subijcit,nec timet priuari auro in

B aerario mentis collocato. Ille uerè dominus est bonorum fortunæ; quia eis imperat,non se illis subijcit. Ideò rectè de auro dicitur, φ sit seruus diuitiarum,non autem eius sint diuitiæ. His demum addere debemus,non temere quælibet munera, nec a quocunque esse recipienda; nā nec superuacanea,nec a Tyrannis, nec a viris prauis ea recipere debemus. Iure itaque nonnunquam Sapientes ea renuerunt; at non semper,non necessaria, non a viris probis. Et ex his constat resolutio difficultatis, & dilutio aduersarum rationum.

Qūo amicorū oīa cōmunia.

Qūo amicorū oīa cōmunia.

Qūo sapiētis omnia sint.

An Amicus debeat Amico optare, ac pro eo quærere ea bona; quæ si consequatur, Aequalitas eorum euertitur.

Cap. XXVI.

C Vera Amicitia æqualitatem, ac amicorum vnitionem, eiusdemque vitæ generis communionem exposcit: propterea dubitat Aristoteles octauo Moralium Nicomachiorum,cap.7. velintne amicos amici bonis quàm maximis affici; verbi gratia, Deos esse. Rationes pro omni parte afferri possunt. Quòd.n.ea bona pro amicis optare debeamus, vt eos euadere Principes & Reges, ostenditur: quia amicus amicum diligit tanquam seipsum,at hoc pro se valet optare,quare etiam pro amico.Cōfirmatur; quia amicus verè amās, nulla detinetur inuidia; & cum uerè amet, verè ei bona optare debet.Ex aduerso,non vr id recta ratione optandum esse; quoniam nil expetit interitum sui: at expetens supernam amico dignitatem,expeteret inæqualitatem & interitum sui, vt amicus est. Præterea; Nil expetit iacturam sui boni, amicus est bonum alterius amici, quare amicus nunquam expetet amittere amicum: at si inæqualitatem expeteret,etiam expeteret amicitiæ interitum. Quid itaque dicendū est? Pro difficultatis exacta resolutione tria vidēda sunt. Primò; an Amicus alteri amico ea maiora bona expetere teneatur. Secundò; si amicus ea consequitur, an seruetur amicitia. Tertiò; an Rex ciui, & Deus homini possit dici amicus. Hæc enim tria in proposita difficultate includuntur. De primo loquens; Experientia nos docet,amicum optare alterum sibi amicum eminentissimos dignitatis gradus consequi, ac ob eorum adeptionem summopere lętari: & ratio pro hac parte relata idipsum confirmat. Quod etiam ostenditur: quia dignitatis gradus pro il-

D lis iure optantur optandique sunt, quos amamus, & dignos eis iudicamus; alioquin nos simul inuidos,& iniustos indicaremus: at tales maximè sunt amici. Verùm; cum pro amicis ea bona optemus,& (dum se offert occasio) opem feramus, ut ea consequantur; quæritur secundò, an post adeptionem seruetur amicitia. Proculdubio, si per ea bona non multum varietur genus vitæ, amicitia seruatur: at si summopere uariatur, vt dum ex viro priuato euadit Princeps, res est dubia; & Aristoteles videtur de re hac esse anceps, & modò vnum,modò alterum asserere. Inquit enim in octauo Moralium Nicomachiorum,cap.7. Si magna sit Virtus, aut vitij, aut copiæ,aut aliàs alicuius rei distantia, non iam sunt amici: idque in Dijs maximè apparet,omnibus enim bonis longè antecellunt: perspicuum idem est etiam in Regibus: nam ad eorum amicitiam ne aspirare quidem conantur ij, qui multò sunt inferiores, &c. Cum igitur non seruetur æqualitas,non videtur seruari posse amicitia. Ex aduerso videtur debere seruari; quia vnum bonum non destruit aliud, sed perficit: vt bonum fortunæ non destruit bona rectè compositi animi; qualis est vsus virtutis, & dilectio amici probi. Insuper inquit Aristoteles in eodem nuper relato capite. Quòd si pulchrè hoc dictum est, suo quemque amico bona optare illius causa; profectò maneat oportet, qualiscunque tandem ille sit, &c. His uerbis asserit Aristot. manere,

Pro amicis maxima bona esse optāda.

Pro parte aduersa.

Pro solutione tria explicāda.

An mutata fortuna pereat Amicitia. Arist.

Solutio. ac seruari amicitiam. Respondens itaque dico, seruari amicitiam duplici modo posse contingere; vel in eadem forma & constitutione, uel in gradu eminentiore: ueluti dicimus in superioribus seruari inferiora, ut triangulum in quadrato, nutriendi facultatem in ea sentiendi, ac mortalia in cęlo, & ita de multis. Assero igitur seruari amicitiam, quia adhuc alter amicus amabit illum, ut uirtute prædirum; ac seruari non in eadem forma, & constitutione: quia si uariatur genus uitæ, non similiter seruatur communio consuetudinis, & actionum paritas. Eleuatur itaque tunc amicitia ad gradum sublimiorem; ac perficitur, non autem destruitur: vertitur in Charitatem, obseruantiam, reuerentiam; & in amicitiam illam, quæ in excellentia consistit, qualis est ea ciuis erga Principem. Hinc constat, quòd nos Principem Legitimum & Probum tenemur amico æquali præferre, cum in eminentia amicitiam includat. Sic Aristo. cum modò asserat seruari amicitiam, minimè sibimet aduersatur; nam seruatur, at non sine aliqua permutatione. Quod autem seruetur, ex eo colligere ualemus; quoniam permutatio fortunæ experimentum est ueræ amicitiæ; dum enim seruatur, iudicamus illum uerè dilexisse; dum non seruatur, coniicimus eam potius fuisse adulationem, quàm amorem. Propterea rectè dicitur ab Ouidio. A

Donec eris fęlix, multos numerabis Amicos;
Tempora si fuerint nubila, solus eris. B

Et rursus.

Horrea formica nunquam ad inania tendunt.
Nullus ad amissas ibit amicus opes.

Manet itaque Vera amicitia, quæ honesto nititur: mutantur amicitiæ, quæ utile uel iucundũ quærunt, & quæ adulationes potius sunt sequentes fortunam, quàm amicitiæ. Tertiò considerandum proponebatur, an Rex ciui, & Deus creaturæ possit dici amicus. Aristoteles id negat octauo Moralium cap. 7. verbis supra relatis: at x. Moralium cap. 9. affirmat Sapientem a Deo diligi, maximè curari, & munera recipere. Solutio huius difficultatis colligitur ex dictis; nam inter eos est amicitia excellentiæ, non æqualitatis, quæ (ut dixi) amicitiæ æqualitatis præferenda est. Et longè rectius nos Dei lumine illustrati, hanc amicitiam inter hominem & Deum cognoscere valemus, quàm Philosophi; cum optimè cognoscamus hominem maximè teneri Deo, & ratione creationis, & ratione redemptionis, & ratione adoptionis in filios suos; ratione quorum, vt Deus nos eminentissimè diligit, ita nos flagrantissimè tenemur colere illum. Resolutis his difficultatibus, conspicua elucescit resolutio vniuersę dubitationis. Et quia ostendebatur, non posse amicum illustria bona pro amico optare; quia experet sui, vt amicus est, interitum. Soluitur hæc ratio. Primò; quia apparuit re uera amicitiam non destrui, sed perfici. Secundò: quia ab inferiori, cum aliqua sui destructione, potest per uniuersi naturam experi id quod est præstantius, ut ab elementis per naturam uniuersi expetitur productio mixti, quæ est cum aliquo interitu propriæ naturæ elementi: ita quoque a particulari aliquo amico; non per conditionem propriam eius, ut amicus est, sed ut homo probus absolutam perfectionem quærens, potest experi eminentior dignitas amici. Hoc significare voluit Aristote. in 8. Moralium cap. 7. inquiens; Verùm ei certe ut homini maxima bona cupiet euenire, &c. Indicans posse considerari, & ut amicum talem, & ut hominem probum meritis insignitum. C

An Rex Ciui Amicus

Explicatur locus in 8. moralium.

De Vtilitate Amicitiæ. *Cap. XXVII.*

QVàm Vberes, quàm Nobis dulces, quàm Mundo salutares sint Amicitiæ Fructus, tunc manifestissimè indicabimus; dum perpendemus, eminentissimum Amorem nil aliud esse, nisi quandam boni fęcunditatem; ac ex solo Dei omnipotentis Amore manasse uniuersum, ita fuisse perfectione donatum, cunctaque latenti quodam & admirabili amoris nodo fuisse ligata: adeo ut non iniuria Empedocles Amicitiam primum rerum Principium statuerit, & Hesiodus in Chao primò spirasse amorem affirmauerit. Et quoniam ea, quę oriuntur, sui Parentis imaginem & conditionem seruant; cum omnia ex Amore prodeant: iure optimo omnia, naturæ quodam instinctu, ad amorem, ad amicitiam, ad mutuam connexionem, sunt procliuia: qua connexione Mundum constituunt; cum mundus nil aliud sit, nisi rerum ordinata, Amoreque colligata compages. Insuper: quia Primum principium, ex cuius dilectione cuncta prodeunt, est primò simplex, est eminenter Virtus omnis, est ipsum unum; ideo cuncta per mutuum amorem connexionem quærunt, Virtute incendun tur, unum expetunt: & cum unum expetant, Deum ut parentem dicuntur expetere, in quo solo est pax & unitio seorsum ab omni lite & multitudine. Præterea: quoniam Naturæ rerum, quo sunt præstantiores, eò magis eleuantur, proximius accedunt ad suum principium, intimiusque cum eo connectuntur; cum Vir probus in hoc mortalium orbę cæteris prę̄ster, D

iure

A Iure optimo ille solus ueræ connexionis, legitimæque amicitiæ est particeps. Demum: quia connexio illa; quæ recta consultatione præeligitur, per uirtutem optatur, ac per instinctum naturæ quæritur; maximè libera est, minimeque solubilis: ideo amicitia cum his conditionibus sit prædita; ut nos maximè ligat, maximeque insolubilis est; ita maximè liberos nos derelinquit: nil enim in ea violentum est, cum a uirtute prodeat, quæ nostræ libertatis rectus est usus. Sic igitur amicorum animi, ligamento diuini boni in Virtute refulgentis, & in Deum nos conuertentis, iunctissimè & liberè colligantur. Hoc fœlici amoris nodo ligantur rectè institutæ familiæ, conciliantur Vrbes, complicantur Cœli, iunguntur Diuinæ mentes, componitur Mundus, & cuncta in Deum, ut in ipsum unum diriguntur. Ex qua connexione, ut cætera perficiuntur, ita Viri probi tam salubri gaudio perfunduntur, ut labores eorum reddantur grati, curæ suaues, dolores dulces, cæteraque omnia (quamuis multitudini hominum aduersa, & ingrata) redduntur gratissima, & saluberrima. Propterea rectè D. Augustinus dixit, utiliora esse vulnera amici, quàm voluntaria oscula inimici: & Diuus Chrysostomus affirmauit, eligibiliorem esse uitam hominis infortunati, cui tamen conueniant amici; quàm fortunati, & destituti amicis. Nam munere amicitiæ Aduersa fortuna lenitur, prospera perficitur, Virtus floret, imbecillitas minuitur, *Diuus Augustinus. D. Chrysostomus.*

B Naturæ detrimenta corriguntur, hominisque facultates in congruentem usum diriguntur. Nec iniuria Cicero affirmauit, quòd qui amicitiam de mundo tollit, Solem auferre uidetur: ut enim Sol suis radijs calefacit, purgat, & eleuat; ita Amicitia Virtutes animorum illustrans, diuino quodam calore animos incendit, incensos purgat, purgatos eleuat ac perficit. Plato inter cęteras amicitiæ affectiones hanc enumerat; ut amicum erga ea, quæ amici sunt, cęcum reddat: inquit enim (τυφλοῦται περὶ τὸ φιλούμενον τὸ φιλοῦν) Ita Amor pingitur cęcus. At considerādum, quòd Amor distincta ratione & cæcus, & oculatissimus dici potest: est cæcus erga propria commoda, oculatissimus erga commoda amici: Amor lasciuus est cæcus, cum sit cæca cupiditas ad perniciem ducens; Amor amicitiam pariens, Virtutem quærens, oculatissimus est: Insuper, Amor honestus est cæcus erga bona Naturæ & Externa, quæ uir sapiens negligit; oculatissimus erga bona animi: Demum est cæcus oculis corporis, ut indicetur negligendam esse corporis pulchritudinem; oculatissimus Mente, qua uerè pulchrum intuetur. Et longè differt Amor hic Amicitiam ligans, a lasciuo, leui, & voluptario Amore: hic purgat, ille inficit animum: hic perficit, ille peruertit: hic eleuat, ille deprimit: hic tranquillitatem, ille curas parit: hic ingenij aciem acuit, ille obtundit: hic uitam nostram rectè format, ille deformat: hic nos rectè dirigit, ille in *Cicero.* *Plato.* *Amor quomodo cæcus & oculatissimus.*

C perniciem ducit: hic constans est, ille leuis & uolubilis. Propterea rectè Themistius oratione tertia dixit. Amor, qui Amicitiæ est minister, Puerulus est; qui maiorem, quàm ætati suæ conueniat, grauitatem præsefert; aurea uincula manibus gestans; non alis, neque sagittis instructus, neque enim uolare desiderat; & quorum ipse est auctor operum, eorum nullum est cruentum, &c. Puerulus dicitur hic Amor, at rectius fortè uir diceretur grauis: Puer est ratione puritatis, grauis ratione prudentiæ: Puer, quia dulcis & gratus; Vir, quia robore est præditus: Puer, quia maximè feruet, & spe semper est refertus; Vir, quia possidet, & perfectione est præditus: Caret quidem alis leuitatis, at maximè præditus est alis eleuationis. De quo Amore vera censeri debet sententia Boetij in secundo de Consolatione, metro 8. *Themist.*

O fœlix hominum Genus,
Si vestros animos Amor,
Quo cęlum regitur, regat.

Iure igitur carum & gratum nobis esse debet Amicitiæ nomen, ab hoc Amore deductum: ac iure precioso numismate (vt dixit Plutarchus) comparatur; beneuolentia scilicet, & gratia cum Virtute coniuncta. In qua amicitia, non secus ac in summo bono, honestum, vtile, & iucundum arcto nodo sunt colligata: nam in fine refulget honestum, in

D vsu vtile, in consuetudine iucundum; nec fœlicior apud nos connexio excogitari potest.

Finis Septimi Gradus.

FRAN-

FRANCISCI PICCOLOMINEI SENENSIS,

VNIVERSÆ PHILOSOPHIÆ DE MORIBVS

GRADVS OCTAVVS,

DE INSTRVMENTIS VIRTVTVM, ET SVMMI BONI, QVAE NATVRAE ET FORTVNAE MVNERA DICVNTVR.

De Bono Vniuersè sumpto. Cap. I.

HOMO ob suæ Naturæ conditionem; ob præstantiam actionum eius, A
earumque varietatem; ob præstantiam summi boni, difficultatemq;
assequendi, & conseruandi illud: ne dum principalibus facultatibus
formatus, congruentibusque habitibus honestatus esse debet; ve-
rùm insuper cogitur instrumentis nonnullis esse munitus, quæ vitam
seruant, actiones perficiunt, conditionemque eius reddunt illustrio-
rem. Hæc ea sunt, quæ omnium ore munera Naturæ, & Fortunæ
nuncupantur. De quibus ego verba facturus, vt ordine aliquo pro-
grediar, agam primò de boni definitione; loquar secundò de eius di-
uisione; mox descendam ad earum partium declarationem, quæ no- B
(Academici de ordine bonorum.) stro instituto inseruire videntur. In bonorum Vniuerso genere Academici hunc ordinem
considerarunt. Primò statuerunt bonum Vniuersè sumptum; Mox bonum primum siue ca-
put boni. Tertiò ideam boni, cui succedit ratio & semen boni in Anima & Natura. Quartò
genus vmbræ boni in Materie refulgentis. Demum partes eius, quæ bona propria distincta-
(Peripatetici.) rum specierum esse dicunt. Peripatetici reijcientes ideas, gradum tertium a secundo non se-
iunxerunt; & illud esse voluerunt bonum primum & eminentissimum, cui bonum per for-
(Bonũ vniuersè sumptum.) mam propriam & participatum succederet. Ordiens a bono vniuersè sumpto, Varij vario mo-
do illud definiendum censent. Aristoteles frequenter commendat eam a veteribus traditam
(Aristoteles.) definitionem, quòd sit id quod omnia appetunt. Propterea sub initio primi Mora. Nicom. in- C
quir; Iccirco pulchrè bonum id esse dixerunt, quod omnia appetunt. Quæ definitio non debet
(Contra Eustratiũ.) iudicari definitio primi & supremi boni (vt Eustratius, & nonnulli existimarunt) sed boni vni-
(Prima definitio cõmunis boni.) uersè sumpti: nam Aristoteles profert eam definitionem; vt ostendat quòd omnis Ars, om-
nis habitus, omnis actio, & præelectio sunt gratia boni: at non omnia hæc sunt gratia primi &
supremi boni, sed proprij. Et confirmatur apertè per Aristotelem in 1. Moralium Eudemio-
rum dicentem. Omnia unum quoddam bonum appetere, non est uerum; sed unaquæque res
suum, propriumque bonum appetit. Confirmatur; quia unaquæque res per naturam expe-
tit id bonum, quod ualet assequi; hoc autem est bonum proprium. Ideo in primo Mora. Nic.
Aristoteles disputans contra Platonem ait. Si daretur Idea boni, inanis esset; quoniam quæri- D
tur id bonum, quod per actionem acquiritur. Ea itaque censeri debet definitio boni vniuersè
sumpti: quæ ita debet intelligi. Bonum est, quod omnia appetunt; hoc est. Bonum est ea re-
rum ratio & conditio, per quam omne quod expetitur, expeti dicitur. Hæc definitio approban-
da videtur, quoniam bonum obtinet rationem finis: inquit enim Philosophus 3. Metaphysic.
cont. 3. Omne, quod est bonum, sui natura finis est: & Auer. 2. Metaphysi. com. 8. Qui destruit
finem, destruit omne bonum. At finis est id, quod expetitur; quare bonum est id, quod expe-
(Seneca.) titur. Seneca Epist. 119. definitionem hanc ab Aristot. approbatam damnat, quia etiam mala
nonnunquàm

A nonnunquàm expetuntur. Plotinus quoque En.6.lib.7.cap.19. eandem paruipendit, & longè secus bonum esse definiendum nititur ostendere. Et cum multa dicant, nil aliud patefaciunt nisi hanc non esse definitionem absolutè exactam & perfectam; & iure profectò: cum enim bonum vniuersè sumptum non sit natura propriè vna, sed multis varietatibus obnoxia, & ab vno; propterea exactè definiri non potest: per id tamen, quòd sit ratio per quam res expetantur, ut per aliquid commune notius nobis, satis rectè circunscribitur: & quamuis nonnunquam etiam mala expetantur; id euenit, quia iudicantur a nobis bona. At perpendamus, num rectius definiri possit. Diogenes Stoicus dixit, bonum esse id, quod est natura absolutum: quam definitionem approbauit Cicero 3. de Finibus, necnon Seneca Epist. 119. Simplicius quoque in Epictetum cap. 51. eiusdem fuit sententiæ; dixit enim: Bonum est, quod secundùm Naturam cuiuslibet est, quatenus suam habet perfectionem. At hæc definitio approbanda non videtur, quia non est communis omni bono; non enim competit bono utili, & bono delectabili: & Stoici id consultò fecerunt, quia non putarunt hæc debere dici bona; quæ tamen a Peripateticis bona dicuntur, ut infra patebit. Plotinus En.6.lib.7.cap.19.ait, bonum esse participationem primi boni, quod ex se bonum est. Verùm per hoc non patet, quæ sit propria ratio boni; omnia enim sub Deo collocata sunt participatio quædam eius, quæ distincta consideratione distincto nomine designantur: propterea explicanda est propria ratio, per quam dicuntur bona. Insuper ea definitio primo bono non competit, vt conspicuum est. Plato in Lyside dixit, bonum esse id, quod sibi ipsi est satis: Quæ definitio non est vera de vniuerso genere bonorum, nam vtilia sibi satis minimè sunt. Alij dicunt, bonum esse id, quod non nisi bona producit & conseruat; insuper id, quod bona sequuntur, & res interimit bono contrarias. Quæ descriptiones, non quid sit, sed quid faciat bonum, patefaciunt. Dicendum censeo, bonum vniuersè sumptum; quia latissimum est, prioribus principijs caret, & re vera vnum non est; exacta definitione carere, & propterea solùm posse leuiter describi: ex varijs autem descriptionibus hanc præeligendam censeo. Bonum est perfectio nata expeti, uel gratia sui tantùm, vel gratia alterius, vel vtriusque. Hæc descriptio communissima est; competit enim omni generi, & gradui bonorum; & patefacit, quid sit de ratione boni, tum ex parte sui, tum ex parte eorum quæ referuntur ad illud. Nec est absurdum, ut in ea appareat quædam enumeratio; id enim fieri debet, dum definiuntur ea quæ sunt ab uno, cum re vera vna natura non sint a contentis distincta. At dubitatio est de prima materia: quæ, cum per se sit ens, per se est bona; & cum sui natura & essentia sit potestas, non potest dici perfectio. Respondeo: Materies rectius dicitur necessaria, quàm bona; quòd si quatenus ens dicitur bona, etiam quatenus entis gradus dicitur esse gradus perfectionis: & quamuis propriè non sit perfectio, conducit tamen perfectioni;
C quatenus recipit formam, & est pars compositi; ac ita pro alio optatur. Plotinus tamen materiem ex se malam existimabat, sed minus rectè.

Plotinus. — Diogenis definitio. — Plotini definitio. — Definitio a Platone tradita. — Propria sententia.

De Primo Bono, necnon de Bono Proprio rerum pendentium a Primo. Cap. II.

CUm patuerit, quid sit bonum Vniuersè sumptum: quia bonum non vniuocum genus est, sed commune ab uno; & primò de eo dicitur, quod Vniuersi parens & principium est; ideo, quid sit hoc Primum, & absolutè bonum, considerandum est. Plotinus En.6. lib.7. cap.19. inquit. Primum bonum esse illud, cuius participatione cætera bona sunt, & de quo non est quærendum propter quid bonum sit, cum in eo quid & propter quid in idem veniant. Insuper En.prima, lib.de Primo bono, cap.1. illud describens ait. Primum bonum esse id, quod non per aliud superadditum, sed seipso bonum est; ac insuper esse id, ad
D quod omnia referuntur, ipsum verò ad aliud non refertur; & propterea esse id, quod omnia appetunt. Ex Philebo Platonis hæc alia colligitur circunscriptio. Summum in uniuersa Natura, & absolutum bonum est id, quod est mensura cunctorum; cum enim ex eo cuncta pendeant, & sit caput omnium, iure optimo etiam cunctorum mensura dici debet. Aliæ quoque ex Academicis colligi possunt descriptiones analogicæ, sumpta analogia; vel a centro circuli, principio & fine cunctarum linearum ab eo ductarum, quod etiam est mensura circuli; uel a Sole, qui dicitur Visibilis filius inuisibilis boni. Quæ omnes descriptiones profectò ueræ sunt, & primo bono congruunt; sed non exactè eius naturam, & conditionem patefaciunt. Propterea dicendum puto, tres prælertim esse conditiones primi boni. Vt cuncta Virtute & eminentia contineat. Vt cunctorum sit principium. Vt cuncta perficiat. Ex his formandam censeo hūc in modum descriptionem. Primum bonum est suprema essentia, cuncta eminenter includens, ea mirabiliter producens, ac cumulatissimè pro vniuscuiusque conditione perficiens. Hæc est adumbratio quædam eminentissimæ trinitatis. Theologis nostris tantùm exactè nota; ac insuper ea tria penitùs se habent, ac Principium, medium, & finis vniuersæ perfectionis. At subtilis occurrit

Plotinus. — Plato. — Propria sententia. Tres primi boni conditiones.

occurrit dubitatio: quia si dempto fine demitur omne bonum (ut dixi in capite pręcedente) A res itaque solùm ut finis bona erit: quare, nec ut eminenter includens cętera, nec ut producens;

Dubitatio.

sed tantùm, ut optabile, & perficiens, poterit aliquid dici bonum. Respondeo, ea omnia ut optabilia includere conditionem finis. Insuper, aliud est requiri pro bono, & esse postremam ratio-

Solutio.

nem qua aliquid sit bonum; principium & medium requiruntur pro bono, verè autem forma boni finis est; ideo Mathematicus cum finem non consideret, non dicitur rationem boni includere. His de primo bono declaratis (prætermissa consideratione Ideæ boni, de qua alibi loquar) de bono proprio distinctarum specierum uniuersi uerba faciam. Plotinus En. prima lib.

De bono proprio. Plotinus.

7. cap. 1. (& est liber de primo bono) circunscribens bonum proprium inquit, esse actionē propriam. Naturęque consentaneam, nulla ex parte deficientem; siue esse conuersionem per appetitum & actionem ad uniuersi bonum. Verùm hęc descriptio solùm conuenit bono sumpto pro actu secundo, hoc est pro actione; non autem pro actu primo, qui forma est: at actio est bona, quia ex bona forma, bonoque principio pendet; & propterea forma & principium actionis, potius quàm actio, sumenda est pro genere proprij boni: & præsertim, quia Virtutum habitus etiam re uera boni sunt. Ob eandem causam approbandam non puto sententiam Linco-

Linconiensis.

niensis in primo Post. cap. 17. com. primo dicentis. Bonum uniuscuiusque esse complementum B secundæ perfectionis eius; nempe operationis, ad quam unaquæque res per se apta nata est, & propter quam nata est, &c. Quæ circunscriptio (vt patet) minimè competit vnicuique bono.

Opinio propria.

Propterea dicamus, bonum vniuscuiusque esse triplex: vel enim pertinet ad esse; ac ita vnumquodque, in quo gradu est ens, in eo est bonum: vel pertinet ad bene esse, & hoc vel est habitus, vt virtus, vel est actio ex virtute prodiens. Plotinus & Linconiensis, hoc solum tertium bonū circunscripserunt cæteris neglectis, quod non est faciendum: quorum trium bonorum difficile est dare definitionem vnam; cum non sint verè vnum, & natura vna, nisi vnitate ab vno:

Definitio proprij boni.

possumus tamen dicere; Proprium bonum est perfectio naturæ rei congruens, per quam primo bono participat, eleuatur ad illud, eique redditur pro sua conditione similis.

Diuisio Boni. *Cap. III.*

Duplex bonorum genus.

Bonorum (vt sententia est Platonis in Philebo) quędam sunt diuina, alia humana: quæ duo bonorum genera exactius deinde in quatuor gradus distribuuntur; datur enim bonum Morale, Physicum, Metaphysicum, Diuinum. Bonum Morale in Virtute morali, honestaque actione est collocatum: Bonum Physicum est perfectio rerum natu- C

Bonum hominis duplex: Verè, & apparens.

ra constantium, quę tunc maximè elucescit, dum simile valent generare: Bonum Metaphysicum est id, quod conuertitur cum eo quod est; & quo gradu res est, eo dicitur bona: Bonum Diuinum est id, quo diuinæ fruuntur mētes, & Dei munere in animas nostras infunditur. Sed

Verè bonū triplex rōne finis.

(pręteremissis cæteris bonis) loquens de eo solo bono, quod ad hominem pertinet, hoc duplex est; vel enim re vera est bonum; vel solùm apparet, cum re vera non sit. Quod verè bonum diuidi potest, primò inspiciendo finem; vel enim est bonum vtile, vel delectabile, vel honestum:

Secūda diuisio sumpta ex eo cui competunt.

quorum trium bonorum id solùm absolutè bonum censeri debet, quod est honestum; cętera ab honesto seiuncta, nec quidem re vera bona nuncupari merentur. Insuper diuiduntur humana bona, sumpta diuisione ab eo, cui competunt: nam quædam dicuntur bona animi, quędam corporis, alia externa. Diuiduntur tertiò, sumpta distinctione ab eo, ex quo pendent: nonnulla

Tertia diuisio sumpta ab eo à quo pēdēt.

enim dicuntur bona Fortunę, alia Naturę, quędam Animi; quæ absolutè nostra dicuntur, cum ex nostra pręelectione, nostroue studio prodeant. Demum diuidi possunt, diuisione sumpta ex conditione bonorum, & ex modo vario quo homini competunt: Ita Bonorum nōnulla extrin-

Quarta diuisio sumpta ex conditione bonorum.

secus adueniunt, alia in nobis sunt, & inhærere dicuntur. Si extrinsecus adueniūt: uel pertinēt D ad corpus, & tria sunt; nobilitas, bona proles, diuitiæ, ad quas redigitur bona fortuna: vel ad animum, & pariter sunt tria, Amici, bona existimatio, & honor. Eorum verò, quæ in nobis sunt, &

Bona extrinsecus aduenientia.

inhęrere dicuntur: quædam inhærent corpori, vt bona valetudo, pulchritudo; ad quam rediguntur magnitudo, vires, decertandi robur, & bona senectus: alia inhærēt animo, vt Virtutes. Hanc

Bona inhęrentia.

distinctionem in primo Rhetoricorum his verbis expressit Aristoteles inquiens. Hac enim ratione nullius rei ad bene beateque viuendum indigebit is, cui bona omnia, & quæ in eo sunt, &

Aristoteles.

quę extrinsecus adueniūt, affatim adfuerint; nā præter hæc nulla bona sunt: in ipso verò sunt ea, quę vel in animo sunt, vel in corpore, Extrinsecus adueniunt, vt nobilitas, amici, pecuniæ, honor: Opes etiam atque Fortunam adesse oportere censemus, sic enim fiet vita securissima, &c. Verùm cum varię dentur bonorum diuisiones, pręsertim instituto nostro ea inseruit, quę sum-

Diuisio ad rē faciēs.

pta est ab illis, ex quibus pendent; per quam bonorum nonnulla dicuntur Naturæ, alia Fortunę, quædam Nostra & Animi nostri: cui similis est distinctio tradita ab Aristotele in primo Moralium Nicomachiorum, cap. 8. in bona animi, corporis, & externa. Pro cuius distinctio-

Primò cōsiderandū.

nis notitia duo sunt consideranda. Primum est, quòd bonum ita diuisum minimè includit

diuinum

A diuinum bonum, sine medio, Dei munere nobis infusum: hoc enim Philosophis, & præsertim Peripateticis minimè notum est; nec instituto nostro inferuit, cum de humanis bonis verba faciamus. Considerandum secundò, quòd munera Naturæ etiam modo aliquo dicuntur esse munera Fortunæ. Nam Fortunæ bona tripliciter vsurpantur. Primò ualde latè pro cunctis bonis, quæ in nostris manibus non sunt posita, & varietati sunt obnoxia: in qua significatione dixit Aristoteles in secundo Rhet. Et præterea bonam quanque liberorum copiam, & quæ corporis bona sunt, fortunæ prosperitas affert. Secundò vsurpantur bona fortunæ valde angustè, pro diuitijs, & pertinentibus ad eas. Tertiò vsurpantur medio quodam modo, pro bonis externis varietati obnoxijs, contradistinctis ab illis, quæ uel animo, vel corpori inhærent; in qua significatione modò de illis verba facimus.

Secundò considerandum.

Fortunæ bona tripliciter vsurpantur.

Enumerantur Munera Animi, Naturæ, & Fortunæ. *Cap. IIII.*

B

Mvnera animi, quæ ferè omnium cōsensione bona sunt, censeri debent congruentes animi habitus, quibus animus tanquam formis ornatur; necnon munerum functiones, quæ ex huiusmodi habitibus prodeunt. Qui habitus duorum sunt generum, vel enim sunt morales pertinentes ad appetitum sensuum, vel rationales pertinentes ad mētem; de quibus suo loco cumulatè differui. Munera Naturæ, quę etiam bona corporis nuncupantur, ea sunt, quę per principia generationis nobis competūt; & in quatuor pręcipua redigūtur: in Sanitatem, ad quā bona senectus redigi pōt; in Robur, ad quod redigūtur vires decertandi; in Sensuum incolumitatem, viriumque animi congruentem dispositionem. Et demum in Pulchritudinem, ad quam & gratia, & congruens magnitudo redigitur. Quæ quatuor Naturæ bona nobis inhęrentia rectam quadam ratione quatuor Principalibus Virtutibus ad mores pertinentibus respondere videntur; Sensuum enim incolumitas Prudentiæ, Sanitas Institię, Robur Fortitudini, Pulchritudo Temperantię respondet. Munera Fortunæ ea dicuntur, quæ ab externis prodeunt causis, & multis uarietatibus sunt obnoxia: quæ duplicis sunt generis; vel enim pertinent ad corpus, vel ad animum. Si pertinent ad corpus, tria sunt; Nobilitas generis,
C bona proles, & diuitiæ. Si pertinent ad animum, pariter sunt tria; bona existimatio, honor siue gloria, & Amici. Munera tamen, quæ magis propriè tribuuntur Fortunæ, sunt diuitię; quæ uel sunt Naturales, vel Artificiosæ. Naturales a natura nobis pro vsu tribuuntur: quales sunt Plantæ, fructus Terræ, Iumenta, Prędia, & cætera huius generis; quæ Natura fecit communia cunctis, vsus autem diuisit. Diuitiæ Artificiosæ sunt duplices: vel enim efficiuntur arte, & vsui conducunt; quæ munere effectionis sunt ipsius Artificis: uel lege constant, vt serui, & numus. At hę profectò re uera diuitiæ non sunt, cum sui natura non sint tales; sed dempta Lege & conuentione, a qua vires sumpserunt, inanes remaneant; vt in primo de Rep. cap. vi. docuit Arist. Lege autem inuentus est numus (vt dicitur ab Aristot. in 7. Moralium Nicomachiorum, cap. 1.) pro facili adæquatione & commutatione rerum, est enim numus tanquam bonorum fortunæ communis mensura. An autem dentur serui per naturam, suo loco patebit. Hæc fortunæ munera nuncupantur & diuitię, & opes. Diuitię, ut ad nostrum vsum; Opes, ut ad auxilium opēq; alijs ferendam referuntur; magnificentięque inseruiunt, vt Cicero monuit in libro de Amicitia. Inter Bona fortunę numerātur etiam Regna, Principatus, similesque Ditiones: Ideo Ari-
D stot. in primo Rhet. dixit Diuitiarum partes sunt Pecunię, Prędiorum multitudo, Regionum possessiones, & pręterea Suppellectilium copia, & Pecudum, & Seruorum: quę res multitudine, & magnitudine, & pulchritudine excellant; & omnia secura, liberalia, & utilia sint &c. Dubitatio est de Nobilitate, & bona Prole, quę numerata sunt inter munera fortunæ; cum potius munera naturę esse videantur: pariter est dubitatio de Honore, & Gloria; quę videntur ad Virtutes, & ad animum pertinere. His breuibus respondens dico, bonorum nonnulla penitus esse, vel Fortunæ, vel Naturæ, uel Animi; alia uerò modo quodam communia, partim vnius, partim alterius. Et ordiens a Nobilitate dico, nobilitatem esse duplicem. Vnam, quæ ab Arist. definitur, quòd sit virtus generis, quæ quatenus pendet ex aliquo cęteruo, extrinsecus in nos redundat, ac generis esse dicitur; eatenus ab Aristotele inter externa bona, ad corpus tamen pertinentia, numeratur, vt patuit ex primo Rhetoricorum: est quidem maximè cum muneribus naturæ complicata; pręsertim dum consideratur, vt est uis quędam nobis per generationem inserta, per quam sumus procliues ad Virtutes, & apti sumus generare alios qui tales sint. Altera est nobilitas, cuius nos propria Virtute, Virtutisque illustribus actionibus sumus auctores; quę pēdet ex nostra pręelectione, & ad bona animi redigitur, ac a probitate sola ratione distinguitur. Proles bona pariter inter externa bona numeratur, cum nō sit nostri corporis bonum, nec per generationem nobis inhæreat, & multis externis egeat; est tamen cum Natura coniuncta, quia nos

Munera animi quæ bona.

Munera Naturæ Quatuor.

Quatuor bona naturæ respondent quatuor Virtutibus.

Munera fortunę.

Diuitiæ naturales.

Diuitię Artificiosę.

Numus.

Diuitię, Opes.

Dubitatio de Nobilitate & prole.

De honore & Gloria.

De bona prole.

nos per naturam sumus apti vel inepti ad generandum. Sunt igitur nobilitas generis, & bona proles, bona externa cum bonis naturę maximè complicata; & propterea modo quodam com- A munia. Gloria, fama, & honores, cum ab externo pendeant, & in manibus alterius sint collocata; adeò vt honor magis dicatur honorantis, quàm honorati; iure inter fortunæ munera numerantur, relata tamen ad bona animi. Ideo Aristoteles honorem nuncupauit maximum externorum bonorum; & Achilles ab Alexandro Macedonum Rege dictus fuit fortunatus, ob Gloriam ei ab Homero tributam.

De Gloria.

An Munera Naturæ, & Fortunæ censeri debeant Bona; Opinio Stoicorum. Cap. V.

HVmanorum bonorum tria relata sunt genera, bonum Animi, Naturæ, & Fortunæ; quorum generum solum primum re vera nostrum censeri meretur, cum id solum ex nostro labore pendeat, in nostrisque manibus sit positum. Et præsertim Virtutes morales huius generis sunt, quia per eas absolutè nominamur boni, & cum præ- B electione sunt complicatæ; de virtutibus autem rationis secus se habet: propterea Aristoteles in primo Rheto. numerauit bona animi. Virtutem moralem, & eius partes numerauit. Hæc ferè omnium consensione bonæ dicuntur. Dico ferè; quia Plotinus En. prima, lib. 8. capit. 13. has quoque non bonas, sed vtiles esse dixit; bonum enim censuit solam connexionem cum Deo, cui morales Virtutes inseruiunt. At absurdum profectò, & a recta ratione alienum esse videtur, non indicare bonum illud; quo formati absolutè dicimur boni, cuius ope omnia diriguntur in bonum, & in cuius usu summum hominis bonum est collocatum. Et quamuis non sint ipsum bonum, cuius participatione & imitatione cętera redduntur bona; tamen sunt imitatio eius, ut homini licet, & sunt bonum ad aliud bonum ordinatum; solum enim id, quod est bonum, gradum constituit eleuationis in bonum, vt solum verum est per se gradus eleuationis in verum. Sunt itaque bona animi re vera bona, sui natura bona, bona nostra, nostraque perfectio. Nec tamen me latet, sententiæ Plotini talem posse tradi interpretationem; vt solùm de uoce sit lis: inspexit enim tunc Plotinus bonum vltimum; & ordinata in illud, vt ad id perducunt, nuncupauit vtilia. De muneribus tamen Naturæ, & Fortunæ res magis est dubia. Nam Stoici, & cum eis Seneca, ac plurimi viri sapientes; ea, non bona, sed necessaria, indifferentia, communia, vtilia, & commoda, nuncuparunt: quod satis firmis ostenderunt rationibus; & primò. Id, quod viris bonis est bonum, malis est malum, ex se nec bonum nec malum est; C quod enim est ex se tale, vnicuique iunctum tale est. Munera Naturæ & Fortunæ Viro improbo mala sunt, & instrumenta Vitiorum, Viro probo sunt bona. Ex se itaque neutra sunt, & indifferentia; similiter eorum opposita, non mala, sed indifferentia censeri debent. Propterea Plato viro probo nil mali, improbo nil boni contingere posse affirmauit; quæcunque enim conueniunt improbo, in malum & perniciem diriguntur. Præterea inquit Boetius in secundo de Consolatione Philosophica, Prosa 5. & 6. De ratione boni est, ut eum cui competit bonum reddat, apud bonos cumulatius reperiatur, & possidenti non noceat. At homo per diuitias non redditur bonus, & apud homines improbos & iniustos diuitiæ cumulatiores reperiuntur, quæ etiam frequenter obsunt possidentibus. Non itaque bonæ censeri debent. Ideo Seneca in libro de paupertate dixit. Nemo dignus Deo est, nisi qui opes contemnit: hoc efficiunt diuitiæ, inflant animos, superbiam & arrogantiam pariunt, inuidiam contrahunt; eo vsque mentem alienant, vt fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet. Et Epist. 88. aduersus Peripateticos loquens, diuitias nedum non esse bonas, verùm potius esse malas ostendit. Propterea Epist. 20. inquit. Magnus est ille, qui in diuitijs pauper est; sed securior, qui caret diuitijs: nam diuitiæ D nedum non faciunt hominem bonum, verum neque diuitem, quia Auaritiam nō extinguunt. Veræ autem diuitiæ sunt composita paupertas in lege Naturæ, quæ sola Auaritiam extinguit; non enim qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est; tantum enim vnicuique deest, quantum cupit: propterea breuissima ad diuitias per contemptum diuitiarum via est. Et Epicurus dicere consueuit. Si ad Naturam viues, nunquam eris pauper; si ad opinionem, nunquam eris diues; exiguum enim natura desiderat, opinio immensum. Insuper diuitias non esse bonas, ostendebat Boetius secundo de Consolatione ex eo; quia tunc solùm nitent, dum eas effundimus, non autem dum accumulamus. Pręterea; quicunque diuitias coacernant ac magnifaciunt, multiplici ratione contra naturam operantur. Primò; quia Natura ea, quæ terrena sunt, & ex terra prodeunt, nostris pedibus subiecit; nos autem ea tanquam idola veneramur, & supra caput collocamus. Insuper; quia verę diuitię per naturam factę sunt communes, nos autem eas nitimur reddere nobis proprias, & commune omnibus egenibus pręter naturam ab eis auferimus. Prętere; quicunque in diuitijs accumulandis versantur, frequenter desiderio ducti possessoribus earum vim inferunt. Demum violentia vtuntur: quia tunc dicimur vim alicui

Sententia Plotini. Reijcitur sententia Plotini.

Dubitatio de Muneribus fortunæ. Opinio Stoicorū.

Boetius.

Seneca.

Epicurus.

Boetius.

Qui diuitias accumulant, pręter naturā operātur.

A alicui inferre, dum illud detinemus, ne suum finem attingat; veluti tunc grauibus vim inferimus, dum eis impedimento sumus ne tendant ad centrum: finis diuitiarum & pecuniæ est vsus & effusio; propterea, dum eas coacervamus, detinemus ne suum assequantur finem, & propterea vim eis inferimus. Hac præsertim de causa censeo ego Aristotelem in primo Moralium Nicomachiorum cap. 5. dixisse, summum bonum non esse collocatum in diuitijs; quia Vita pecunijs incumbens, *βίαιος τίς ἐστι*, id est modo quodam vim infert, siue violenta est: dicitur autem violenta varia ratione, vt patefeci, & præsertim postrema. Ex quo constat errare interpretes; dum verbum, quod varias habet significationes, in vnam, quam probant, contrahunt, quæ frequenter minus vera est; & viam claudunt legentibus inquirendi veritatem: quod in interpretandis illis verbis fecere nonnulli, qui dixere; Vita, quæ in pecuniæ quærendæ studio versatur, laboriosa est, minimeque (vt ita dicam) vitalis, &c. Hi profectò non interpretis, sed expositoris vtuntur munere; & (vt censeo) non veri expositoris, quia vox ea Aristotelis aliud potius significat. Non igitur Vita auari est consentanea naturæ, sed ei aduersa. Ideo Beatus Bernardus dixit. Solus error hominum facit, vt Aurum & Argentum iudicentur preciosa; cum re vera nil sint, præter terram rubeam vel albam. Sic eleganter Plutus diuitiarum Deus cæcus fingitur, cum ad tenebras & ad inferos sibi deuotos perducat; in quod regnum clausis labimur oculis, cum corporis, tum præsertim animi. Propterea rectè Ouidius primo Metamorphoseos.

Explicatur locus in primo Moralium Nicomachiorum.

Beat. Bernardus.

Pluto cur cęcus.

B

Itum est in viscera Terræ;
Quasque recondiderat, Stygijsque admouerat vmbris,
Effodiuntur opes, irritamenta malorum:
Iamque nocens ferrum, ferroque nocentius aurum
Prodierat; prodit bellum, quod pugnat vtroque;

Hæc confirmantur per regulam topicam ab Aristotele traditam. Vt simpliciter ad simpliciter, magis ad magis, maximè ad maximè. Quare si diuitiæ bonæ essent, cumulatiores essent meliores, copiosissimæ optimæ: quod esse falsum nedum experientia docet verùm Aristoteles quoque 10. Moralium Nicomachiorum affirmat, asserens; nimiam externorum munerum copiam fęlicitati obesse, & hominem a contemplatione auertere. Propterea apud Deum & separatas Mentes, in quibus cuncta bona eminentissimè fulgent, Munera Naturæ & Fortunæ locum non habent: Nam Fortuna, ut cæca & fallax, e cęlo cū suis muneribus extrusa est; & per materiem, tanquam per ianuam, in mortalem hunc orbem expulsa fuit. Hinc euenit quòd, dum Vitam hominum fęliciorem ætatemque Auream circunscribimus, qualis est ea puerorum & puriorum hominum, eam immunem ac liberam asserimus ab omni desiderio diuitiarum. Quam veritatem Plato quoque patefecit, & præsertim Episto. 3. inquiens: Conspexeram iam pridem, & nunc etiam perspicio; opes tam priuatorum quàm Principum, quò maiores sunt, eò magis insidiatores, & turpium noxiarumque voluptatum machinatores nutrire. Et in Euthydemo eandem, quam Stoici, videtur approbasse sententiam; dixit enim: Quoniā cætera munera bono vsu pro sunt, præpostero obsunt, & vsus rectus pendet ex Sapiētia & Prudentia; iure nil cæterorum bonum vel malum esse videtur, sed ea duo tantùm; eorum verò opposita, praua, &c. Quod in Menone etiam affirmauit inquiens. Omnia, quæ sunt circa animum, ipsa quidem ex se nec commoda nec incommoda sunt; iuncta autem prudentia aut imprudentia, statim aut vtilia, aut noxia fiunt. Non itaque iniuria Philosophi magis morigerati, diuitias, vel proiecerunt, vel neglexerunt. Ex muneribus etiam Naturæ quot mala, quot vitiorum cateruæ prodeant, facilè inspicere licet. Propterea sacræ virgines formam corporis spręuerunt, oculos sibi effoderunt. Et quid dico de Virginibus diuino lumine circumfusis? nonne Zenocrates insusit sibi virilia? Plato, vt vitium naturæ fręnaret impetum, in Academia docuit aeri parum salubri exposita? Sic nostri Theologi, quorum sententia statui debet regula cæterarum omnium opinionum, frequenter pauperes prædicant beatos, diuitias negligi præcipiunt munera naturæ castigari & domari iubent. Iure itaque Stoici rem inconstantem, turbantem hominum desideria, rem ex falsa opinione ortam, fomentum uitiorum, cuius possessio plenior sit apud uiros prauos, nec probum reddat possidentem, e bonorum serie excluserunt.

C

Plato.

Detrimenta prodeūtia ex muneribus Naturę.

D

Epilogus dictorum.

Fundamenta asserentium, Munera Naturæ & Fortunæ Bona esse. Cap. VI.

Homo, dum in his rerum umbris uersatur, quia ex contrarijs constat, nulla re rēpletur, desideria nunquam explet, nescit sæpe quid quærat, ac modò unum modò aliud optat: quod propterea ei competere putandum est; quia in rebus serijs, non in his umbris, summum eius bonum est collocatum. Propterea nonnulli ad sublimia conuersi. Naturę ac Fortunæ munera negligenda penitus censent. Alij in corpore m[illegible] [illegible] eis summum bonum collocarunt. Quidam demum inter hos medij, ea quidem censent bona, non

Error putantium in Naturę & Fortunę muneribus summum bonum esse collocatum.

non autem summum bonum. Quicunque censent uel in diuitijs, vel in Naturæ muneribus, A summum bonum esse collocatum; non rectè hominis conditionem naturamque iudicant, non percipiunt puritatem ac eminentiam suæ Mentis, cæci sunt erga seipsos, ac vt cæci sua orbitate se tradunt præcipites. Quomodo enim rei diuinæ & immortalis summum bonum censeri debet id, quod terrenum, inconstans, & mortale est? At horum sententiam, vt a viris sapien

Sententia Aristotelis.

tibus cumulatè explosam, negligere potius, quàm rationibus reijcere debemus. Perpendenda est opinio Aristotelis, qui Naturæ & Fortunæ munera negat esse summum bonum, asserit tamen ea inter bona esse numeranda; sunt enim bona vtilia, conducentia pro adeptione ac possessione vltimi finis. Ea autem debere censeri ac nuncupari bona, his præsertim rationibus

Rō prima.

ostenditur: & primò. Bonum non est vniuocum, nec natura verè vna; sed est ab vno, & ad vnū, non secus ac sanum. Ea autem, quæ sunt ab vno, huius sunt conditionis; vt cum primum eorum absolutè & sui conditione sit tale, cætera quoque sint talia per relationem ad illud & connexionem cum eo. Veluti cum sanitas (gratia exempli) sit geometrica humorum æquatio; tum pulsus, tum cibus, tum vrina, tum medicamenta dicuntur sana: quia vel sunt signa, vel causæ, vel instrumenta eius æqualitatis. Quare pari ratione connexa cum summo bono, instrumen- B

Ratio secunda.

ta eius, eique conducentia, aliqua ratione bona censeri debent. Præterea: quicunque ea, quæ pendent ex summo bono, adeptionique ac vsui summi boni conducunt, non iudicant esse bona; tum bonorum Opifici, tum Mundi plenitudini, tum ordinis absolutioni, tum demum benignitati Naturæ manifestissimè aduersantur: non enim tunc omnia cum bono connexa, ex eoque pendentia, essent boniformia; nimiumque angusta esset conditio boni, si vni soli naturę competeret; cum tamen sciamus, primum bonum esse fęcundissimum, latissimeque per munera in vniuersum effundi. Cum itaque Naturę & Fortunę munera, tanquam ex primo fonte, manent ex summo bono; est necesse, vt ea quoque seruent conditionem boni, & inter bo-

Rō tertia.

na numerentur. Pręterea: Si sola Virtus in humanis, & ea tantùm, quę a recta hominis ratio-

Stoici.

Rō quarta.

ne & pręelectione prodeunt, censenda essent bona; solus homo esset opifex boni, non Natura, non Deus: quod maximè videtur absurdum. Pręterea Stoici, cum negent hęc esse bona, sibi non constant, sed simul fatentur eadem bona esse; inquiunt enim esse necessaria, commoda, vtilia, præeligenda; verba mutant, non sententiam. Si sunt pręeligenda, omnis pręelectio rei bonę est. Si sunt vtilia, nil vtile est nisi bonum; eatenus enim vnumquodque nobis vtile est, quatenus est boni particeps. Propterea Plato in Hipparcho omne lucrum demonstrauit esse C bonum: lucrum enim est rei vtilis; vtile id solum est, quod est bonum. At pro Stoicorum par-

Seneca.

te respondet Seneca Epist. 88. inquiens. Alia est commodorum conditio, alia bonorum. Commodum est, quod plus vsus habet, quàm molestię. Bonum verò sincerum esse debet, & ab omni parte innoxium. Non est id bonum, quod plus prodest, sed quod solùm prodest. Propterea commodum, & ad animalia pertinet, & ad imperfectos homines, ac etiam ad stultos; bonum verò ad vnum sapientem, inuiolatum esse oportet, &c. Hęc cum dicat Seneca, ipse sibimet (Stoicorum more) fingit significationes vocum; non eas accipit ex communi vsu, nec sententias profert naturę rerum consentaneas. Non quęrimus modò bonum purum, bonumque summum, sed latè sumptum: & pręsertim; quia apud nos nil sincerum reperitur, omnia sunt permixta; & denominatio recipitur ab eo quod dominatur, ac a fine ad quem dirigitur. Propterea

Plato.

Plato minimè recusauit ea nonnunquam bona appellare: nam in Gorgia inquit. Optimum est bene valere. Secundò formosum esse. Tertiò diuitias possidere nulla fraude quęsitas. Et Marsilius in dialogum primum de Legibus inquit. Bonorum alia humana, alia diuina sunt, & ex diuinis humana pendent; humanorum autem primum est sanitas, secundum forma, tertium D

Epilogus.

vires, quartum diuitię; horum dux est Prudentia, &c. Colligamus itaque. Cum munera Naturę & Fortunę sint primò munera Dei, sint vtilia, commoda, pręeligenda, ordinata sui conditione in bonum, sint instrumenta animi & virtutum eius; iure optimo debere nuncupari, nedum vtilia & commoda, verùm insuper bona: & pręsertim; quia bonum & malum sunt tanquam genera communia & prima, sub quibus cuncta modo aliquo continentur.

Quomodo Munera Naturæ, & Fortunæ sint Bona Simpliciter. Cap. VII.

Munera fortunæ simpliciter bona.

APparuit recta ratione a Peripateticis munera Naturę & Fortunę sub bonorum genere fuisse posita: at, quomodo sint bona, adhuc conspicuè non constat. Aristoteles in quinto Moralium Nicomachiorum, capit. primo, loquens de muneribus Fortunę, ait; ea esse simpliciter & semper bona, huic verò vel illi non semper. Similiter in secundo Elenchorum eadem appellat simpliciter bona. Adeò vt indicet; bonorum quędam simpliciter, absolutè, suique natura esse bona; alia verò non absolutè, sed huic vel illi: vt etiam in secundo physicorum, cont. 74. asseruit, inquiens. Et quia melius est sic, non simpliciter, sed

naturę

A naturæ huius vel illius. Vt igitur ad institutum nostrum pertinet; Munera Naturæ & Fortunæ, sunt simpliciter, absolute, sui natura, & per se bona; viris tamen vitio inquinatis bona non sunt, ob eorum deprauationem: veluti etiam ægris nequaquam ea sunt sana, quæ sui natura sana sunt. Ex his elicitur explicatio sententiæ Aristotelis in 7. Metaphysicæ, cont. 10. dicentis: Vt in actionibus efficere debemus, ut per singulis bona ea reddantur illis bona, quæ simpliciter sunt bona; ita in cognitionibus, per nota nobis, ea, quæ sunt simpliciter nota, reddenda sunt nota nobis. Hunc locum obscurauit Auerroes, non illustrauit; ei tamen ob sui contextus deprauationem aliquid condonandum est. Sed mirum est de Francisco Vicomercato viro docto, qui in explicatione secundi contextus primi physic. inquit, Aristotelem per bonum proprium denotasse pœnas, quas damus ob delicta, purgationes, & similia; cum tamen Aristoteles alibi longè secus semetipsum declaret, vt patebit. His accedit, quòd pœnæ & purgationes non reddunt simpliciter bona, nobis bona, nisi ex euentu (vt conspicuum est) quatenus nos purgant, quam purgationem sequitur congruens animi vel corporis constitutio, quæ bonum nostrum est. Sententia itaque illa per nuper dicta explicanda est; nam simpliciter bona, sunt munera naturæ & fortunæ, quæ tamen viro vitioso perperam illis vtenti bona non sunt: ideo

Explicatur locus septimi Metaphysicæ.

Error Vicomercati.

Quæ sint bona simpliciter & nobis.

B enitendum, ut per ea, quæ sunt bona nobis; nempe per rectam consultationem, per Prudentiam, moralesque virtutes, quæ bona nostra sunt; ea quæ sunt simpliciter, bona, reddantur nobis bona: quod fit munere congruentis vsus. Ita Aristoteles semetipsum exposuit in 7. de Repub. capit. decimotertio, inquiens: Nam & illud est in libris de Moribus declaratum, virum probum eum esse, cui per virtutem bona sunt, quæ simpliciter sunt bona. At iure dubitare aliquis posset, quomodo munera Naturæ & Fortunę mereātur dici simpliciter bona: Id enim, quod simpliciter, absolutè, sui conditione, & per se est tale, vnicuique iunctum semper est tale; non itaque huiusmodi munera iudicari possunt per se bona, multis verò mala: Et præsertim; quia, dum aliquid per se vni competit, oppositum eius nec per se, nec ex accidenti ei potest competere: Si itaque muneribus illis per se competeret bonum, nullo pacto possent teddi mala; at ea malè vtentibus mala sunt. Respondens dico, simpliciter bonum dupliciter vsurpari. Vel pro primo, summo, & maximè bono; sic Deus est simpliciter bonus: in qua significatione bonum simpliciter contradistinguitur a bono in parte, & non est præsentis considerationis. Vsurpatur secundò pro eo, quod est bonum ex sui natura, contradistinctum ab eo, quod uni uel alteri bonum est: in qua significatione ab Aristotele munera naturæ, & fortunæ dicuntur bona simpliciter. De quibus loquens dico: hæc, cum sint bona simpliciter, semper hoc includere, vt sui natura bona sint, nec vnquam eis oppositum competere; opposita enim sunt bonum simpliciter, & malum simpliciter: ea, cum sint bona simpliciter, nunquam redduntur simpliciter mala: Bonum autem simpliciter, & malum alicui, non opponuntur; ideo possunt eidem competere; vnum ex propria conditione, alterum ratione alterius, nempe vtentis. Vt autem difficultatis resolutio, & dilutio aduersarum rationum clarior refulgeat, duo prænoscenda occurrunt. Vnum est; Virtutem & congruentem constitutionem, esse mensuram rerum, & cum natura rerum conformari: ideo dicebat Arist. in sexto Topicorum, capit. 3. ea, quæ sunt simpliciter nota, etiam viro sapienti esse primò nota: similiter hæc, quę sunt simpliciter bona, viro quoque probo bona sunt; non secus ac simpliciter salubria viro sano salubria sunt. Cum itaque Virtus congruensque hominis constitutio sit rerum mensura; qualia vi ro probo ea munera sunt, talia absolutè iudicari merentur. Accipiendum secundò, instrumēta, cum sint ordinata ad opus vt ad finem, suo fine definiri; vt monet Aristoteles in secundo de anima, 38. Qualis autem sit finis & opus, ex recto vsu elucescit: Talia itaque iudicari debent instru-

Pulchra dubitatio.

Solutio. Bonū simpliciter duplex.

Pro clariori explicatione duo prænoscēda.

Primum. Virtus mēsura rerū.

Secūdum instrumenta operā di iudicāda.

D menta, qualia sunt rectè utentibus; sic bonam & malam dicimus Lyram, quatenus rectè uel perperam uiro musico in ea arte versato inseruit. His Demum addendum est, munera Naturæ & Fortunæ nobis instrumenti loco inseruire: ideo talia absolutè censeri debere, qualia sunt uiro probo. Sententia fuit Platonis in Appendice Legum, Diuitias seorsum ab vsu nullas esse, etiam si cuncta in aurum conuertantur: Id ipsum affirmauit Aristoteles in primo Rhet. inquiens; Omnino diues magis in usu, quàm in possessione positus est. Ex his eliciuntur solutiones aduersarum rationum. Dicebatur primò; quod bonis bonum, malis malum, ex se neutrum esse. Solutio ex dictis patet: Nam vnunquodque est tale, quale respondet suæ rectæ mensuræ, & quale est rectè vtentibus: nam munera Naturę & Fortunę nil sunt eorum, quę utentes eis superaddunt; sunt tamen natura quędam iudicanda per usum rectum, rectamque mensuram. At pulchra occurrit dubitatio; quia si rectum usum inspicimus, cuncta erunt bona; nil enim est adeò malum, quod per congruentem vsum non dirigatur in bonum: Ideo cum Boetius, tum Plato enunciabant; uiro probo nil mali, niro improbo nil boni contingere posse. Cui difficultati respondens, dico primò; Boetium & Platonem minus rectè fuisse loquutos, nam & probis & improbis bona & mala simpliciter accidere possunt: ideo rectius legitur in Sacris literis, a viro iusto cuncta siue bona siue mala dirigi in bonum; aliud enim est aliquid dirigi in bonum, & esse bonum. Addo secundò, etiam sententiam Boetij & Platonis seruari posse;

Munera naturæ & fortunæ instrumenta sunt.

Plato.

Diluuntur aduersę rationes.

Pulchra dubitatio.

Solutio.

A Nam viro probo cuncta esse bona, dupliciter contingere ac intelligi potest. Vel per se & absolutè, ac ita id falsum est; non enim infortunia & deprauationes munerum naturæ, ei per se bona sunt; absolutè enim ea sunt mala, & impediunt varias munerum functiones eius. Vel id intelligitur ex euentu, munere vtentis, & quatenus ex eis sumitur occasio operandi per eminentiorem virtutem; veluti se habet de rectè instituto homine, cui cum Natura & Fortuna sit aduersa, occasionem accipit operandi per Virtutem Heroicam eminentiorem, qua supra humana erectus solis diuinis delectatur. Sic igitur cum viro probo tum improbo ea accidere possunt, quæ simpliciter & sui natura vel bona vel mala sunt; at ex euentu munere vtentis & mala in salutem, & bona in perniciē dirigi possunt. Addebatur insuper, improbos frequenter abundare huiusmodi muneribus, ac ea munera minimè hominem reddere Probum. Respondens dico, ea esse instrumenta, & ad vsum pertinere; & propterea reddere virum probum extrinsecus pro actu secundo, nō intrinsecus pro habitu. Quod si improbi eis abundant, id accidit; quia per fas & nefas huiusmodi muneribus abundare nituntur, & eorum adeptioni nauant operā: de probis secus se habet; probi enim nolunt vtile sine honesto, & nonnunquam pro maiori bono negligunt minus bonum, ac ea magnificè erogant. Demum; dum ostenditur Munera Naturę & B Fortunæ parere multa mala, compositam paupertatem esse saluberrimam: Respondeo, nō ea munera, sed deprauatum vsum mala parere; & ea summopere esse vtilia Vitæ Ciuili, negligenda tamen nonnunquam esse: non quia non sint absolutè bona; sed vt vitam eminentiorem viuamus, Heroicam conditionem sortiamur, & supra humana erecti intimius cum Deo connectamur. Homo itaque Ciuilis diuitias rectè paratas negligere non debet: quicunque enim eas negligit, filios, consanguineos, amicos, & egenos negligere dicitur; ac demum instrumēta Magnificentiæ, & Liberalitatis paruipendit: quod Vir Ciuilis minimè facere debet.

Hō ciuilis rectè paratas opes negligere nō debet.

Duo Dubia diluuntur, & consideratur, an Peripatetici cum Stoicis conciliari possint. Cap. VIII.

Prima dubitatio. EX his, quæ de Naturę & Fortunæ Muneribus dicta sunt, tria emergunt dubia. Primum est: quia ea munera, cum sint instrumenta & vtilia, solum in gratiam alterius optanda C sunt; & propterea non sunt fines, sed ordinata in finem: bonum autem in fine collocatum est, & dempto fine demitur omne bonum: cum igitur non obtineant rationem finis; non videntur posse obtinere conditionem boni. *Secunda.* Alterum est; vnde euenit, quòd solus homo, & non iumenta & feræ, dicitur diues, & pauper. *Tertia.* Demum considerandum est, an lis inter Peripateticos & Stoicos in sola uoce sit posita, uel etiam de sententia dissentiant. *Solutio primæ.* Vt pertinet ad primum, quomodo inquam ea possint dici bona, cum non sint finis; sententia enim Aristotelis in tertio Metaphysicę, cont. 9. omne quod ex se & sui natura est bonum, finem esse. Respondeo: Omne, quod optatur, obtinet modo quodam rationem finis & boni: id autem, quod optatur, triplex est; vel enim optatur solum gratia sui, vt finis vltimus; vel gratia sui & alterius, vt finis non vltimus; vel solum gratia alterius; vt id, quod utile dicitur. Ex quo constat, & finem, & bonum triplex esse posse. Insuper addo: Omne, quod est bonum, vel est finis vltimus, vel aliquid ordinatū in illum; cum enim bonum sit ab vno (vt dicitur in primo Moralium Nicomachiorum, cap. VI.) primo dicitur de fine vltimo, mox de cæteris ordinatis in illum; & propterea hac quoque ratione dempto fine demitur omne bonum, quatenus quæ uerè sunt bona, munere vltimi finis bona sunt. Et hæc de prima difficulta- D te. *Solutio secundæ difficultatis. Cur solus hō pauper & diues.* Quærebatur secundò, cur solus homo sit pauper & diues. Respōdeo, id primò oriri ex vsu: diuitiæ enim in vsu sunt positæ, vsus soli homini competit; vsus enim ex ratione & præelectione pendet, quæ soli homini conueniunt; ueluti etiam actio solius est hominis. Secundo id oritur ex indigentia & appetitione: homo enim multa noscens, multa appetit, ac maximè est per naturam egenus; ideo diuitiis eget pro usu & explēdis appetitionibus. Tertiò id euenit ratione vltimi finis: solus enim homo est natus in hac vita modo aliquo summū bonum assequi: pro quo assequendo, ac pro virtutum actionibus inseruiunt diuitiæ tanquam instrumenta. Solus igitur homo iure diues & fortunatus, pauper ac infortunatus, nuncupatur. *Pauperes in medio diuitiarū.* Ex his constat; quòd cum diuitiæ in vsu sint positæ, quicunque eis abundat, minimeq; vtitur, in medio diuitiarum egenus & pauper dici meretur: bonum est diuitiis bene vti, malum eis non uti, deterius eis perperā uti. *Solutio tertiæ.* Demum cōsideratione dignum est, num lis, quæ inter Stoicos & Peripateticos versatur, componi possit; adeo ut in solis uerbis sit posita, uel etiam de sententia dissentiant. Pro cuius difficultatis conspicua resolutione tres profero assertiones. *Prima assertio.* Prima sit. Inter Peripateticos, & Stoicos lis in solis uerbis est posita. Altera sit: Dum perpendimus institutum & scopum, vna ex parte Peripateticorum, ex altera Stoicorum; ea munera magis instituto Peripateticorum censeri debent bona, quam ex instituto & scopo Stoicorum. *Tertia.* Tertia sit:

Explicatio primę assertionis.

Rectius,

A Rectius,communiq́ne vsui loquendi congruĕtius loquūtur Peripatetici, quàm Stoici. Vt pertinet ad primam: Cum nomen boni (vt dixi) sit ab vno; & nomē ab vno dupliciter vsurpetur, nonnunquam pro primo quod significatur, nonnunquam verò pro vniuersa eius latitudine (vt colligitur ex quarto Metaphysicæ, necnon ex octauo) Peripatetici nomen boni sumpserūt pro vniuersa eius latitudine,Stoici verò pro solo primo & verè bono;& propterea illi affirmarunt,hi negarunt,Fortunæ & Naturæ munera esse bona. Ita Plato,& secum,& cum Stoicis cōciliatur: Plato enim (vt patet ex relatis in præcedĕntibus) nonnunquam ea munera nuncupauit bona,nonnunquam verò solam Sapientiam & Prudentiam bonam dixit; vtrumque profectò verum est ob variam boni significationem. Afferebam secundò, ob distinctionem instituti & scopi Peripateticorum & Stoicorum, magis a Peripateticis quàm a Stoicis ea munera debere nuncupari bona. Aristoteles enim instituit homines pro vita Ciuili, pro vsu Moralium Virtutum in Rep. in cætuq́ue hominum: in quo Vitæ genere magis fulgent, magisq́ue necessaria sunt huiusmodi munera; quàm in uita Monastica,seorsum a cætu hominum, ac in eo vitæ genere,quod maximè commendarunt Stoici. Ideo etiam Aristoteles in decimo Moralium Nicomachiorum, Viro addicto contemplationi ea munera minus necessaria asseruit. Similiter nostri Theologi hominem supra mortalia erigentes,& ad diuina dirigentes,ea munera minus B bona iudicarunt,ac nonnunquam esse negligenda monuerunt; ex fine enim sumenda est conditio, mensura,& forma ordinatorum in eum. Afferebatur Postremò,Peripateticos rectius loqui;nam vocibus debemus uti ut plures,& præsertim, dum conditioni rerum congruenter respondent: nec, vt noui aliquid, admirationeq́ue digni dicere videamur; nouæ formandæ sunt voces; siue communibus in distincta significatione vtendum. Cum itaque bonum sit ab vno, recta ratione omnibus ad summum bonum, postremumq́ue finem ex sui natura & conditione conspirantibus, tribui debet.

Plato & secū & cū Stoicis cōciliatur.

Explicatio secūdę assertionis.

Theologi.

Explicatio tertię assertionis.

An Bona Natura & Fortuna sint Necessaria pro Fœlicitate. Cap. IX.

Q Voniam Homo non est Mens sola secreta a corpore, sed Mens cum corpore iuncta, nec modò nobis sermo est de summo bono separatarum Mentium, sed de eo,quod homini mortalem hāc uitam viuenti natum est competere; & quia ratione corporis egemus multis,subijcimur varijs necessitatibus, collocatique sumus sub Regno Naturæ & Fortunæ. Propterea existimarunt nonnulli, in bonis Naturæ & Fortunæ, quasi in muneribus sui Principis, summum bonum esse collocatum; ac eundem esse virum fœlicē, virumq́ue fortunatum; indeque oriri affirmarunt,vt omnes homines instinctu quodam Naturæ ea munera magnificiant & optent. Nec iniuria profectò; nam diuitiæ sunt substantiæ,& ad salutem nostræ substantiæ ordinatæ sunt,cum Virtutes & actiones earum accidētia sint;substantiæ autem,omnium consensione, præstant & dominātur accidentibus. Verùm hi mersi in materiei sordibus,vitaque animæ & mentis destituti, in re conspicua manifestè hallucinantur: non enim instrumento,in re fluxili & inconstanti,in eo quod solùm ob imbecillitatem corporis est necessariū,summum bonum, firmum,constās,ad Mentemq́ue pertinens, locum habere potest. Nec alicuius momenti iudicanda est ratio,qua nituntur. Nos enim per corpus collocati sumus sub Regno Naturæ,& Fortunæ; at munere Animi his dominari, eisq́ue ut instrumentis vti nati sumus. Quòd si diuitiæ sunt substantię,Virtutes verò earumq́ue actiones accidentia, parum refert: solùm ex hoc colligimus,quòd,ut entia,& cōsideratione Metaphysica, diuitiæ vt substantiæ prçferuntur Virtutibus vt accidentia sunt: at consideratione Morali;per quā quęD rimus, non esse nouum, sed perfectionem compositi iam existentis, secus se habet.Nos enim cum per Mentem constituamur,ea præferre & magnifacere tenemur,quæ animam & Mentē perficiunt: Diuitiæ non mentem perficiunt, sed tantùm sunt externa instrumenta eius; virtus verò & actio proba mentem perficit; ideo hac consideratione Virtus est præferenda, & homo probus homini diuiti & improbo longè est anteponendus.Diuitias optare debent homines rectè instituti,tanquam necessarias,& tanquam instrumenta Virtutum. Propterea nonnulli ad soła superna conuersi,diuitias,& Naturæ Munera pro summo bono minimè esse necessaria putarunt. Verùm Peripatetici medios se inter eos constituerunt,& ea munera iudicant quidem bona,at non summum bonū,eaq; censent necessaria pro summo bono hominis uitam hanc uiuētis; nec iniuria profectò: conferunt.n.ea munera, primò pro assequenda, secundò pro illustranda,demum pro conseruanda humana fœlicitate. Quis.n.sibi consentiens, fœlicem inter mortales iudicabit illum,qui necessarijs egeat? Naturam in ortu non matrem, sed nouercam habuerit? Fortunā semper inspexerit aduersā? adeò ut nulla ei dies serena refulserit, nulla ex eo illustris actio prodire valuerit,nunquā secū & cum alijs ad votū vixerit? Cum.n.homo in Theatro

Statuentes summū bonū in diuitijs.

Euertitur eorū sńia.

Diluit rō.

Snia Peripateticorum.

Vtilitas munerum fortunæ.

Naturæ & Fortunæ sit collocatus, in concursuque vtriusque sit positus, & vitam viuat animo, A
& corpori communem, ac ratione corporis actionumque animi multis egeat: vt optimè se habeat, summoque huius Vitæ bono cumulatè fruatur; est necesse, vt fęlici cōspiratione in eo omnia connectantur, quæ splendori & perfectioni suæ vitæ conducere valent. Propterea rectè

Alexāder.

Alexander in secūdo suo libro de Anima, cap. 42. dixit, Virtutem esse perinde ac opificem fęlicitatis: & quia omnis artifex necessario eget instrumentis suis, nec sibi soli est satis, ideo ea quoque suis instrumentis ęgebit; huiusmodi sunt Naturæ & Fortunæ munera, quæ pro summo ciuili bono magis, pro contemplatione minus sunt necessaria: adeò vt quemadmodum oculus lumine destitutus marcescit otio, torpet faber sine instrumentis; ita virtus a Fortuna & Natura derelicta, redditur impotens. Propterea eleganter Euryphamus Pythagoræus (referente Stobæo) asseruit, hominis Vitam Lyræ perfectæ, numerisque omnibus absolutæ, esse similem: Lyra his tribus eget, constructione, concinitate, contrectatione; quibus respondent in viro fœlici facultas, habitus, & actio; quorum absolutio sine internis, externisque instrumentis seruari nō potest. Quam optimam constitutionem circumscribens Boetius dixit, eam esse cumulum omnium bonorum; & iure profectò: non enim summum mortalium bonum dici potest, nisi bo- B
num omne natum mortalibus competere includat. Propterea eleganter cecinit Pindarus.

Euryphamus.

Vita hominis Lyrę similis.

Beatus, qui simul opes & mentem possidet,

Et Horatius,

Quid voueat dulci nutricula maius alumno,
Quàm sapere, & fari vt possit, quę sentiat? & cui
Gratia, fama, valetudo, contingat abundè,
Et mundus victus, non deficiente crumena?

Et quoniam horum bonorum conspiratio vt est præclara, ita rara & ardua; iure paucissimi in Terris reperti sunt, qui valuerint dici fœlices,

Sententia Peripateticorum in dubium vertitur. *Cap. X.*

COnsentanea apprime sunt ea, quæ dixi communi & populari hominum sententiæ, fundamentisque Peripateticorum; at cum ratione, & veriore sentētia satis apertè pugna- C
re videntur. Propterea Stoici Fœlicitatem Peripateticam mollem & eneruatam nuncuparunt, ac nodum illum, necessariamque connexionem munerum Naturæ & Fortunæ cum summo hominis bono penitus renuerunt; nec iniuria profectò. Nam ea, quæ firma, constantia, stabiliaque sunt, cum rebus mutationi obnoxiis necessitudinis nodo ligata esse nō possunt; alioquin ea quoque inconstantia redderentur; firma & constans est fęlicitas; leuia & inconstantia sunt munera Naturæ, & Fortunæ. Præterea: Cum homo prælectionis & virtutis munere sit faber suæ sortis, suique postremi boni, & per naturam sit animal natum beari; etiam putandum est, ea sola esse necessaria pro summo eius bono, quę in eius manibus, eiusque facultate sunt posita: huiusmodi minimè sunt Naturæ, & Fortunæ Munera. Et confirmatur: quia si fęlicitas (vt censet Aristoteles) est actio proba, actioque præclara; quænam quæso a virtute hominis actio splendidior prodire potest, quàm Mentis supra corpus eleuatio, negligentia fortunæ, conculcatio munerum eius & Naturæ, ac vacuitas appetitionis eorum? Animo reuoluamus obsecro (si verum exactius inspicere cupimus) ea quæ gratia exempli ab Aristotele in primo Moralium Nicomachiorum, de Priamo referuntur, dum inquit, Si quis labatur in Priami calamitates, non erit fęlix. At quomodo non erit fęlix? Nam si rationi credimus, tunc maximè fęlix, Vrbisque Triumphator & Orbis extitisset: si in sola Virtute tanquam firma Anchora cō filiis, euentorum inconstantiam considerans; in infortuniis exultasset, filiorum interitum pa- D
tientissimè tulisset, diuitiarum iacturam paruipendisset, Terreni Regni euersionem irrisisset, & cum Biante exclamasset (Omnia bona mea mecum porto) ac insuper addisset: Etiam si animum a corpore dissoluetis, nil mei amittam. Cum Stoicis exclamasset: Nil perdidi, sed reddidi, deposita restitui, bona mea seruari. Nonne inquam si talem se præstitisset, Heroi cum Viri fælicis exemplum mundo dereliquisset? non ne præclarissimę Virtutis splendidissima tūc actio refulsisset? Immo Aristoteles Veritate coactus, sibique parum constans, idipsum nōnunquam affirmasse visus est: Nam in secundo libro de cura familiari inquit. Mulier precari debet, nequid aduersi accidat viro; & siquid mali ei accidat, putare debet hinc preclarā sibi laudē (si rectè se gesserit) prouenturā, secū ipsa repetens, quia nec Alceste tantā sibi gloriā cōparasset, nec Penelopes tot tantasq; laudes meruisset, si cū uiris uixissent fortunatis: Verū Admeti, Vlyssisq; aduersitates, eis memoriam ęternam parauerunt. Insuper in primo Moralium Nicomachiorum, cap. x. inquit: Tunc fulget fœlix, apparetque magis, cum sedatè ac moderatè quis multas & magnas perfert calamitates; non indolentia quadam, sed quod generoso, forti, magnoque sit ani-

Stoici.

Ratio prima aduersus sententiam Aristotelis.

Ratio secūda.

Ratio tertia.

Sententia Aristotelis de fortuna Priami in dubiū uertitur.

Aristoteles non videtur sibi cōstare.

A ſit animo prædіtus. Propterea Boetius in 2. de Conſolatione proſa.8. inquit: Plus reor homini- Boetius.
bus aduerſam, quàm proſperam prodeſſe fortunam. Et Seneca in libro de Vita Beata præclarè Seneca.
enunciauit. Summum bonum eſt animus fortuita deſpiciens, virtute lætus. Immo Horatius Horatius ſe
ſecum pugnaſſe viſus eſt, dum dixit. eſt pugna-

Et Mundus victus non deficiente crumena. re videtur.

Nam quomodo dicitur viciſſe mundum, ex pecunia, vili quadam mundi portione, pendet,?
quomodo ſibi vniuerſum ſubiecit, qui crumenæ alligatus timet, ne deſeratur ab ea? Niſi for-
taſſe quis dicat, Poetam per Victum mundum vnà cum Epicuro, de cuius grege in calce eiuſ-
dem Epiſtolæ ſe Porcum affirmat, denotaſſe cibum lautum & delicatum: at tunc in deteriora
labetur abſurda. Superioribus illud præterea accedit, quòd; cum fęlicitas ſit vſus & ſplendor
Virtutis, Virtusque in rebus arduis ſupraque vires vulgi collocatis refulgeat, arduumque ſit Hercules.
Mundum, Naturam, Fortunamque ſuperare; in ea profectò victoria ſplendidiſsimè virtus re-
fulgebit, & longè illuſtrius, quàm in facili vſu munerum Fortunæ. Propterea Tragici Poetæ,
vt ſpecimen huius ſolidioris fęlicitatis nobis patefacerent, Herculem induxerunt: qui vehe-
mentiſsimis cruciatibus preſſus, maximis infortunijs vexatus, cunctisque naturæ & externis
B bonis nudatus; Mundi tamen victor, Fortunæque triumphator, ita exultans terram desereret,
ſcanderetque cœlum.

Ite nunc fortes, ubi celſa magni
Duci: exempli uia: cur inertes
Terga nudatis? ſuperata tellus
Sydera donat.

Hoc ſi ſeruaſſet Priamus, nedum præcedentem fęlicitatem non obumbraſſet, verùm potius Alexander
eam reddidiſſet ſplendidiorem. Propterea Alexander ille Magnus, mundi debellator, a ſolo Magnus.
Diogene, eoque ferè nudo, ſe tunc ſuperatum affirmauit; dum ille vnus Alexandrum non for
midauit, eiusque diuitias ſublimi animo neglexit: & quanuis Alexandri fortuna fortunæ Dio-
genis præſtaret, Animus tamen Diogenis Animo Alexandri, quanuis magni, longè antecel-
luit. Hæc omnia confirmantur: quia ſi viro Probo nil mali poteſt accidere (vt in libris de Le-
gibus a Platone oſtenditur) ac in eo cuncta vertuntur in bonum; quomodo Vir probus & fœ-
lix, per fortunam aduerſam ſua fœlicitate priuabitur? quomodo ei mala eſſe poterit iactura di-
C uitiarum, præſertim cum fęlicitas ſit bonum ex ſe ſatis, alioque non egens? Verè itaque mulie-
bris ac effęminata eſt hæc Peripateticorum fęlicitas, cum Fortunæ ſuccumbat, Naturęque ſu- Socrates.
bijciatur; Virilis autem magis eſt ea Stoicorum. Propterea Socrates Athenienſium iudicio
morti deſtinatus, ludens venenum ſumpſit eoque ſumpto meditabatur fabulas, & amicos id
ægreferentes amicè irridebat. Plotinus quoque En. prima, lib. 4. cap. 7. aduerſus Peripateticam Plotinus.
fęlicitatem hæc profert. Inquiunt aduerſitates non quaslibet, ſed magnas mutare fęlicitatem:
at quidnam erit humanorum adeò magnum, quin ab eo deſpici queat; qui ad altiora his om-
nibus ſeſe extulit, neque ab inferioribus vllis vltra dependet? Plato quoque in Menexeno in- Plato.
quit. Enimuero vetus illud prouerbium (Nihil nimis) ſcitè dictum videtur: nam qui ita ſe cō-
parauit, vt ex eo pēdeāt omnia, quę ad fęlicitatē eius cōferant, aut quā proxime ad hoc accedat;
nec ex alijs pēdeat hominibus, q ſi vel bene vel malè agāt, hic ſua quoq; mutare cogatur; is opti
mè vitā inſtituit; Temperās, Fortis, Prudēs is eſt: hic, ſiue pecunias nāciſcatur ac filios, ſiue amit
tat, prouerbio ſemper parebit: nunquam.n. nimis aut lætitia exultabit, aut dolore eijcietur, &c.
Quæ poſtrema verba a Cicerone quinta Tuſculana ita latinitate donata ſunt: Obediet præce-
pto illi vereri; neq; enim lętabitur vnquā, neq; mærebit nimis, quòd ſemper in ſeipſo oēm ſpem
D reponet ſui &c. Cōſtat itaque, Virum fęlicem nō pendere vllo pacto ex Fortuna; & caput ſuū,
nedum ſupra regnū Fortunæ, verū quoque ſupra Cęlum extuliſſe: adeò vt a nubibus, & oppoſi
tis ventis amplius turbari nō poſsit; ſed tranquilla & ſecura pace fruatur, in ſua virtute cōfidat,
intrepidus viuat, & ſi quæ ei occurrant nata humanos vultus deterrere, tunc magis exultet.
Deumq; cōmēdet; non ſecus ac Martyres Chriſti fecerūt, qui ad eis oblata martyria ſpōte pro-
perabāt, properantesq; exultabant. Adeò ut iure optimo Lucianus, vir ſacetus & elegans, Ari- Lucianus.
ſtotelem irriſiſſe viſus ſit: dum Alexandrum Magnum apud inferos induxit aſſerentem, Ariſto
telem verſutum & callidum nixum fuiſſe ei perſuadere, munera fortunæ neceſſaria eſſe pro
ſummo hominis bono; vt auderet ea ab ipſo petere, ac bona fronte recipere. Ideo rectior vide
tur ſententia Metrodori, qui quanuis Epicureus fuerit & voluptarius, tamen veritate coactus Metrodo-
dixit: Occupaui te Fortuna, ac cepi; omnesque aditus tuos interclusi, ut ad me aſpirare non rus.
poſſes. Neque fortè hæc ſententia cum Epicuri Placitis pugnat, vt ſuſpicatus eſt Cicero quin- Sētētia Ci-
to Tuſculanarum: cum Epicurus in ea uoluptate ſummum bonum collocauerit, quæ ex pro- ceronis nō
ba actione conſurgit. His accedit, quòd Peripatetici Virtutem & ſummum bonum uocibus approba-
magnifacientes, reuera tamen conditionem utriusque apertiſsimè euertunt: Eſt virtus homi- tur.
nis potens & inuicta; hi uinci, eneruari, ac ſuperari aduerſis Fortunæ incurſionibus affir-
mant. Eſt ſummum hominis bonum conſtans, & firma tranquillitas; at qui in ſola ſua

Y 3 Virtute

Virtute non confidit, sed semper sperat vel timet ob fortunæ vel naturæ inconstantiam, ea tranquillitate frui non valet. Propterea satis dubia videtur sententia illa Horatij dicentis. A

Sententia Horatij in dubium reuocatur.

Sperat infestis, metuit secundis
Alteram sortem, bene temperatum,
Pectus, &c.

Rectius forte fuisset loquutus, si asseruisset: Pectus Sapientis, Virique probi rectè temperati, nec timere, nec sperare: sed cōtinenter frui tranquillo animo muneribus suarum virtutū, quæ mutationibus non subijciuntur: quicunque enim sperat & metuit, molestissimis perturbationibus agitatur; testes sunt illi, qui aulas Principum frequentant. Immo Arist. sibi constare non videtur; cum ex vna parte dicat, Virum fœlicem & probum, cubi instar, nunquam prosterni; ex altera asserat, ei esse necessaria munera Naturæ & Fortunæ, quæ leuia & inconstantia facilè prosternuntur. Colligendum itaque cum Stoicis esse videtur; Id, quod ad rectè, honestè, laudabiliter, & bene viuendum est satis, etiam esse satis ad fœlicitatem: Virtus huiusmodi est. Ea itaque sola ad fœlicitatem est satis. Cui sententiç Aristotelem quoque & Platonem subscripsisse, quinto Tusculanarum existimauit Cicero.

Aristot sibi constare non videtur.

ANNOTATIO.

Horatius assecla Epicuri, summum bonum circunscribens, in epist. ad Albium inquit. B

Quid vouent dulci, Nutricula maius alumno,
Quam sapere, & fari ut possit, quę sentiat, & cui
Gratia, fama, ualetudo contingat abunde,
Et Mundus victus, non deficiente crumena?

Huius postremi versus, duæ sunt expositiones, vna cōmunis, quod per Mundum victum, significet cibum mundum, & non sordidum, quam ego retuli; at dixi eam multa sequi absurda: absurdum.n. est in epulis summum bonum constituere, quarum satietate facile afficimur. Attuli ego alteram, satis probabilem expositionem, quòd denotauerit, summum bonum in eo esse positū, ut mundum uincamus, dicimur uincere mundum, si ea paruipendimus, & non miramur, quæ ab hominum multitudine maximi fiunt. Hanc colligo cum ex Horatio, tum ex sententia Epicureorum. ex Horatio primo, quia ad Numicium scribens inquit.

Nil admirari, propè res est vna Numici,
Solaque quæ possit facere & seruare beatum;
Hunc Solem, & stellas, & decedentia certis,
Tempora momentis, sunt qui formidine nulla,
Imbuti spectent, quid censes munera Terrę?
Quid maris, extremos Arabas ditantis, & Indos? C

Alia multa in ea Epist. profert Horatius, quibus affirmat, summum bonum in eo esse positum, vt non miremur ea, quæ viri populares maximi faciunt, & hoc est vincere mundum, negligere varia munera eius, dummodò nobis necessaria non desint: ne itaque in statuēdo summo bono Horatius sibi non constet, ita censeo probabiliter uerba ea posse exponi.

Id ipsum colligo ex sententia Epicuri, quem Horatius sequitur, Epicurus.n. in gaudio, & animi tranquillitate, summum bonum posuit, qua non fruimur, dum fortunam magnifacimus, ideo tenemur ex eius sententia, superuacanea negligere, ita tamen, vt primo nobis necessaria paremus. Hoc expresit Atheneus (referente Diog. Laertio) in laudem Epicuri, ita canens.

Quis furor ò ciues, vt vos ob uile Lucellum,
Rixas, & bellum, sollicitetis atrox?
Nam Natura opibus, facile est contenta pusillis,
Contenta nullis ambitio est opibus,
Hoc Epicurus ait, dulces quem nempe tamen,
Aut sueda tripodes, edocuere sacri, D

Vtraque itaque expositio est probabilis, vtranque ego, vt probabilem retuli; quæ sit verior, aliorum sit iudicium defendi.

Resolutio Difficultatis. Cap. XI.

Præclaræ profectò sunt Stoicorum sententiæ, splendidissimisque verborum apparatibus illustratæ, a rei tamen natura abhorrent, sensibus aduersantur, cumque eorum Principijs manifestissimè pugnant: Stoici enim nil supra corpus excogitarunt, hanc solam mortalem vitam nouerunt, in eaque sola vltimum hominis finem considerarunt; cui fini minimè sunt consentanea illa, quæ ei tribuunt. Approbandæ essent illæ sententiæ in ore Sanctorum Martyrum, ad supernam vitam properantium; deridendæ in eorum ore, qui sublimiorem vitā non sperant. Damnant Stoicorum asseclę Epicurum, quia assertiones eius cum suis principiis non consentiunt: at lōgè magis damnādi sunt ipsi, cum quærant

Stoici reijciuntur.

A rant cõditionem summi boni firmam & stabilem in mortalibus, vbi nil stabile inueniri potest;
& cum se corporeos omni ex parte iudicent, perfectionem quęrunt tantùm rei supra corpus
existenti congruentem, nec opera quidem ab ipsis iner mox approbatam. Propterea pro reso-
lutione tres profero assertiones: quę ex eo fonte manãt; quòd ordinata in finem, a suo fine mẽ Tres pro resolutione assertiones.
suram & conditionem recipiant. Erga finem autem tribus modis ualemus esse affecti; uel.n.
solùm inspicimus finem & summum bonum pręsentis Vitę, vel solùm futurę, vel vtriusque. Si
tantum inspicimus finem præsentis Vitę (quod faciunt Peripatetici, & Stoici, uario tamẽ mo-
do) inde prodit assertio prima, quę est. Rectè loquuntur, & statuto fini consentanea proferunt Prima assertio.
Peripatetici, asserentes pro summo hominis bono necessaria esse munera naturæ ac fortunæ;
Stoici autem id negantes, aberrant. Si solùm inspicimus bonum futuræ uitæ, piè, sanctè, & re-
ctè loquuntur viri Sancti; qui ad illud solum properantes, Fortunam negligunt & paruipẽdũt, Secũda assertio.
& vnà cum ea etiam naturæ bona: Stoici uerbis cum eis consentientes, suo fini, suisque Princi
piis aduersantur. Si demum inspicimus vtrumque finem, & bonum vtrique uitæ natum com-
petere (quod faciunt Platonici, & Theologi nostri) postrema prodit assertio, quę est: Viri ciui-
les Christianam vitam viuentes, munera Naturę & Fortunę bona censere debent, suoque gene
ri vitę necessaria; eatenus tamen, quatenus cum bono futurę uitę consentiunt, & recto usu iu- Tertia assertio.
staque possessione ad illud nobis viam parant. Ita dantur, & quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ
B sunt Dei Deo. Ex his satis apertè constare censeo resolutionem difficultatis, Assertionum veri-
tatem: & demum, quòd Peripatetici suo fini consentanea enunciant; nec secum pugnant, ut
Stoici. Nam, dum quærimus summum huius uitæ bonum, id inspicere tenemur, quod pręcla-
rissimum ac sibi omni ex parte est satis; in quo nil appareat, quod non sit ad votum, non sit ab-
solutè liberum, natum ex se pro hac uita optari ac pręeligi. At in tormentis, in infortuniis, in
vehementissimis cruciatibus, ac demum in Rota (vt aiunt Stoici) hæc nõ inueniuntur: ea nan
que tormenta non esse ad uotum, ex eo constat; quia si Stoici possent (a suis institutis non re-
cedentes) ea uitarent; & si libera eis concederetur eligendi optio, potius munere Virtutis fun-
gi eligerent eum secunda, quàm cum aduersa fortuna. Quare si aduersam fortunam modera-
tè ferunt, id non absolutè, sed pro eo tempore, eaque occasione sponte efficiunt; non secus ac,
imminente Naufragio, sponte dicuntur Nautæ exonerare nauem; & in lethali vulnere, sponte
conceditur chirurgo, vt pedem secet: non igitur ea est cõditio, quam absolutè optamus, & tan
quam summum huius vitæ bonum quærimus; nam cum summo bono nil iungi debet, quod
omni ex parte non satisfaciat, absoluteque liberum non sit. Et quanuis in aduersa fortuna vir
probus ea agat, quæ Virtuti sunt consentanea, in eiusque actione robur Virtutis splendidissimè
fulgeat; non propterea tunc perfecta fælicitate fruitur; nec eam uiuit uitam, quam absolutè, &
dempta omni conditione, viueret exoptaret. Sancti Martyres, dum in martyrio iubilabant, nõ
C id faciebant; quia in eo martyrio, eaque actione, iudicarent summum bonum esse collocatum;
sed quia erat eis uia ad summum bonum, non secus ac medicamenta amara deducunt in sani-
tatem. Pari ratione ludebat Socrates moriturus: At Stoici alterius uitæ ignari, recta ratione id
facere non ualent. Propterea approbanda videtur sententia Aristotelis septimo de Republi-
ca, cap. 13. dicentis. Cæterùm; licet vir probus paupertatem, morbumque, & cæteras cala- Arist.
mitates rectè magnoque animo ferat; fælicitas tamen in rebus oppositis sita est: nam & illud
est in libris de moribus declaratum, Virum probum esse, cui per Virtutem bona sunt, quæ sim
pliciter sunt bona, & cæt. At dicet fortasse aliquis: Esto, quòd homo in aduersa fortuna non sit Dubitatio
summè fælix; fortasse (si summum bonum latitudine est præditum) in parte saltem erit fęlxt
Cui respondendum primò est; sermonem illum aduersari Stoicis, qui in omni fortuna homi- Solutio.
nem asserunt æquè esse fælicem, dummodo æquè sit Virtute præditus; ut etiam post
Stoicos dixit Plotinus. Præterea: dum loquimur de summmo bono, id inspicimus, &
explicare nitimur, quod omni parte summum est; ut etiam fecit Aristoteles.
His accedit; quòd, si infortunia fælicitatem minuunt, inter mala erunt nu-
D meranda, non enim ualet minuere bonum, nisi id quod malum est: at
inquiunt Stoici solam Virtutem bonam, sola uitia mala. Demũ,
Si infortunia minuunt summum bonum, maxima infortu-
nia adeò minuent, ut id omnino in nihilum redigant.
Non itaq; rectè aiunt Stoici, effęminatam & mol
lem esse Peripateticorum fęlicitatem; nõ.n.
molles sunt uiri magnanimi, magnifici,
& fortes: rectius loquerentur, si di
cerent; hanc cum sensu, cum
ratione, cum natura cõ-
sentire; suam uerò
conditioni
mortali minimè esse ac-
commodatam.

Diluuntur Aduersæ Rationes; & ostenditur, Quid veri includat Sententia Stoicorum, Cap. XII. A

QVannis satis apertè ex dictis colligi posśit resolutio difficultatis, aduersarumque rationum dilutio; tamen, cumulatioris explicationis gratia; ac simul ut pateat, num veri aliquid protulerint Stoici, qui summa cura disciplinæ morali nauarunt operam; nonnulla quoque superaddenda censui. Lis vniuersa in hoc solo est posita: num, quatenus ad hominem pertinet, sola Virtus sit satis pro constitutione summi boni eius; vel præter virtutem aliud quoque sit necessarium, nempe munera naturæ & fortunæ: Qua de re his vtendum censeo distinctionibus.

Quomodo virtus pro constituẽdo summo bono sit & non sit satis.

Virtutem pro constituendo summo hominis bono esse satis, dupliciter intelligi potest; primò ex parte eius, quod firmum & constans est; secundo ex conditione cæterorum, quæ mutationi sunt obnoxia. Virtus est satis pro attinentibus ad primam conditionem, non ad alteram.

Prima distinctio.

Insuper, Virtus potest censeri satis; vel pro illis quæ ad nos pertinent, ac in nostra sunt facultate, vel inspiciendo omnia conspirantia quouis modo ad cumulatam constitutionem summi boni. Virtus est satis pro attinentibus ad prima, at non ad reliqua. B

Secũda distinctio.

Tertiò; Aliquid potest iudicari satis, vel pro fundamento summi boni, vel pro adnexis ac instrumentis eius; Virtus est satis prima, at non secunda consideratione.

Tertia distinctio.

Demum, virtus referri potest; vel ad summum bonum animi, vt æternus & immortalis est; vel ad summum bonum Viri Ciuilis, vt Ciuile est animal, vitamque ducit Ciuilem in cætu & congresśibus hominum. Virtus est satis prima, at non secunda consideratione.

Quarta.

Et quia Aristoteles summum hominis bonum in hac uita, & hoc secundo modo considerauit: propterea; quanuis absolutè soli nostri Theologi rectè senserint de summo hominis bono; tamen ipse quoque ea consideratione & suppositione, tum sibi, tum naturæ rei consentaneas sententias enunciauit. Instantiæ sumptæ a Socrate, ab Hercule, & ab alijs ad futuram uitam aspirantibus (ut conspicuum est) ad rem nõ faciunt: ideo Socrates moriturus, de immortalitate animæ, & uita futura disserebat.

Instantia.

At vrgent adhuc, qui partem Stoicorum tuentur, & inquiunt: Bene viuere, & fęlicẽ esse, idem sunt: Virtus est satis, vt bene viuamus: quare etiam, vt fęlices simus.

Bene viuere an idem cum summo bono.

Respondeo. Bene viuere dupliciter usurpatur. Vel ex voto, & cum prosperitate; & hoc est illud bene viuere absolutè, C quod idem est cum summo ciuili bono; pro quo sola virtus nõ est satis. Vel vsurpatur latè, pro eo quod est agere illa, quæ sunt consentanea virtuti, vel sponte penitus, vel pro oblata opportunitate; at hoc minimè est idem cum summo bono, omni ex parte perfecto. Stoici itaque hominem sensu priuant; &, cum in eo nil supra corpus considerent, illa ei pro summo bono tribuunt, quæ a corporis conditione prorsus sunt aliena.

Aduersus Ciceronẽ.

Similiter Cicero minus rectè in quinto Tusculanarum asseruit, Aristotelem & Platonem cum Stoicis consentire, quòd sola Virtus pro fęlicitate sit satis. Nam de Aristotele lucidisśimè constat, quòd ab eis dissentit: cum in primo Moralium Nicomachiorum ex instituto asseruerit, sine bonis, quorum domina est Natura & Fortuna, non posse hominem esse fęlicem. Et ea sententia, quòd in Rotam fœlicitas non ascendat: cui similem asserit Cicero protulisse Theophrastum, & propterea errasse; fuit etiam prolata ab Aristotele: nam in 7. Moralium Nicomachiorum, cap. 13. inquit. Nulla actio est perfecta, si impediatur; at fęlicitas actio est perfecta; quapropter fęlix eget bonis & corporis, & externis, ipsaque fortuna, ne impediatur: Qui autem aiunt eum, qui Rota torquetur, & magnis in calamitatibus est constitutus, fęlicem esse, dummodo sit bonus; nihil profectò dicunt, siue sua sponte, siue inuiti dicant &c. At Cicero, dum ea verba protulit, uel hæc non legerat, vel non considerauerat; veluti etiam falsò tribuit Platoni, quòd idem sentiat cum Stoicis: pugnant enim hæc inter se, dari plura bonorum genera, & solam Virtutem pro summo bono D esse satis, quod etiam Cicero confitetur. At ex Platonis sententia plura sunt bonorum genera, vt in Gorgia, in Philebo, & sæpe alibi legitur: Negat in Philebo solam sapientiam esse satis, & alia bona enumerat, Asserit in Gorgia, optimum esse bene ualere, secundo loco formosum esse, tertio diuitias posśidere nulla fraude comparatas. Hoc tamen verum est, quòd frequenter Plato de futura uita solicitus, mortalia penitus visus est neglexisse. Et quia de Priamo dicebatur, quòd, si patienter infortunia tulisset, præclarum suæ virtutis specimen edidisset; idque confirmabatur exemplo Penelopis, & Alcestis. Respondeo, posse hominem in aduersa fortuna patefacere vires suæ uirtutis; idque ut est apprimè arduum, ita præclarum est æternaque fama dignum: at nòn ob id dicimus, tunc Viros & mulieres illas fuisse fęlices; immo infortunatas, varijsque malis cruciatas. Vicerunt quidem fortunam, at non ob id uitam duxerunt ad uotum: neque eorum actio procul ab impedimentis omni ex parte & absolutè libera fuit, sed tantùm pro occasione, & tempore.

A

Ordo Bonorum Naturæ, & Fortunæ. *Cap. XIII.*

APparuit hactenus, Munera Naturæ & Fortunæ recta ratione ab Academicis & Peripateticis, nedum necessaria, verùm etiam bona nuncupari. Verùm quia ea sunt multa, dissimilia, nec æquè boni cognomine digna; propterea, quis inter ea statui debeat ordo, considerandnm occurrit. Dixit Plato in Gorgia, optimum esse bene valere, secundò formosum esse, tertiò diuitias possidere nulla fraude comparatas.

Plato de ordine Bonorum.

Verùm per hæc non apparet ordo inter omnia Naturæ & Fortunæ munera, quæ in præcedentibus numerata fuerunt. Insuper non considerauit tunc Plato Honorem, Gloriam, & Amicitiam; quæ cum sint bona externa, modo aliquo inter fortunæ munera numerantur, cum virtute tamen iuncta & complicata. Ideo ex primo de Legibus hæc latior colligitur distributio. Bona vel humana, vel diuina sunt. Humanorum primum est sanitas, secundum forma, tertium vires, quartum Diuitiæ. Harum Dux pariter & diuinorum est Prudentia, quæ animi est oculus; sequi-

B tur Temperantia, Iustitia, & Fortitudo. Sed adhuc cunctorum Naturæ & Fortunæ munerum non constat ordo, nec ordinis ratio. Propterea dicendum puto, ea munera cum in duos, tum in sex gradus distribui posse.

Bonorum duo gradus.

Primò rediguntur in duos, in bona corporis, & externa; siue in munera Naturæ, & Fortunæ. Et facta inter eos duos gradus comparatione, bona Naturæ; cum sint interna, magis necessaria, ex potiore causa pendentia, proximioraque nobis; præferenda censeo bonis fortunæ, vt etiam Natura Fortunæ præfertur: & præsertim; quia potiora fortunæ bona modo aliquo ex his pendent, & horũ gratia expetuntur, vt patebit.

Bona Naturę pręferuntur bonis fortunæ.

At quia hæc munera multa sunt, propterea exactius deinde in sex gradus distribui possunt.

Duorum graduum in sex distributio. Prima sanitas.

In quorum primo collocandam censeo Sanitatem; ad quam redigitur robur corporis, sensuum vigor, & congruens facultatum animæ per naturam constitutio: hæc enim omnia a natura recipimus, & cum sanitate (hoc est optima corporis constitutione) connexionem habent. Sanitatem præferendam esse diuitijs, hac pulchra ratione in secundo Priorum demonstrauit Aristoteles: cum enim sanitas paupertati iuncta, optabilior sit diuitijs iunctis cum ægritudine; absolutè sanitas diuitijs optabilior censeri debet. Secundum locum tribuendum puto Nobilitati. Tertium externo honori, gloriæ, famæ, & amicis. Quartum bonæ proli. Quintum formæ, gratiæ, & pulchritudini.

Secunda Nobilitas. Tertius Honor. Quarta bona proles. Quintus forma. Sexta diuitię.

C Postremum diuitijs. Cuius ordinis rationem tradens dico. Sanitatem obtinere principatum; quia corpus est proximum & intimum instrumentum animæ, & est pars animalis operantis: propterea oportet ita congruenter esse affectum, vt rectè valeat inseruire animę. Pręterea maximè Sanitas principatum obtinet: quia ad eam redegi sensuum incolumitatem, & congruentem facultatum animæ per naturam constitutionem; ex qua consurgit facilitas ad recipiendos virtutum habitus, & edendas actiones probas; quæ nobis pariunt honores, amicos, gloriam, & famam. Ideo Aristoteles in tertio Moralium Nicomachiorum, cap.5. approbabat eam sententiam: oportere hominem honesta facturum, ita a natura esse formatum; vt quasi aciem habeat, qua & rectè iudicare, & id quod verè bonum est, sumere atque optare possit: & hanc rectam constitutionem, naturæ beneficium appellabat, non secus ac etiam Plato. Iure itaque Sanitas sibi principalem inter ea munera vendicat locum, cui succedere dixit Nobilitatem, & iure profecto: nobilitas enim cum optima corporis constitutione summopere est coniuncta, & nuncupatur Virtus generis, includens virtutum semina; per eam enim ad virtutes præclarasq; actiones sumus procliues, & per eandem apti natura sumus prolem generare ad consimilia talem: adeò vt nobilitatem rectè cultam, & non degenerantem, sequantur interuentu virtutum honor, fama, gloria, & similia; nobilitas enim potius censeri debet principium horum, quàm vice versa. Sequebantur tertiò Honor, Gloria, Fama, & Amici; facta enim comparatio-

D ne inter bona externa, hoc maximum censeri debet: ideo inquit Arist. in quarto Moralium Nicomachiorum, cap.3. Iam dignitatis nomen ad externa bona refertur, Hoc autem maximum locare debemus, quod & Dijs immortalibus tribuimus; & ij omnes, qui dignitatem in Rep. consecuti sunt, expetunt; quod est denique rerum pulcherrimè gestarum pręmium. At honos tale quiddam est. Hoc enim est externorum bonorum maximum, &c. Quartum locum tribuebam Bonæ Proli, hęc enim inter externa bona numeratur: at non maximum est eorum; cedit enim honori, glorię, & similibus: vt enim melius est nomen bonum, quàm diuitię multę; ita melius est nomen bonum sequens virtutes animi, quàm bona proles sequens conditionem corporis. Quintum locum tribuebam Pulchritudini, & Gratię. Hoc quanuis sit bonum magis internum; tamen non adeò necessarium, nec adeò pręclarum est, vt cętera enumerata; & si quid includit magis necessarium, ad sanitatem redigitur: ad sanitatem enim pertinet definitus numerus, congruens magnitudo, & conformatio partium. Debent tamen pulchritudo & gratia pręferri diuitijs, cum sint intimiores, proximiusque cum actionibus probis complicatę; adeo vt diuitię, quas tam perditè multi sequuntur, obscutè nomen boni sortiantur, & inter

Diuitiæ vltimæ inter bona.

bona

bona vltimum dignitatis locum obtineant. At oritur dubitatio de Facundia nobis per naturam competente,& Eloquentia; quam inter bona numerauit Horatius, & ſtatim poſt Sapientiam illam poſuit,inquiens. A

Quid voueat dulci nutricula maius alumno
Quàm ſapere, & fari vt poſſit, quæ ſentiat? &c.

Reſpondens dico, Facundiam nobis per naturam competentem redigi ad ſanitatem latè ſumptam, & congruentem corporis & facultatum eius conſtitutionem; non ſecus ac ingenij perſpicacitatem,& ſimilia. Enumeratorum bonorum nonnulla reperiuntur,quæ quò fuerint maiora, eò magis ſunt optanda, & ſummum bonum magis illuſtrant; veluti Nobilitas, Honor, Gloria,Fama,Amicitia,Gratia: Nonnulla menſuram recipiunt a fine, & a proprio noſtro vitæ gradu,ſtatu,& conditione; vt Diuitiæ,Robur,& Valetudo; non enim putandum eſt,diuitiarum nullum ex natura rei eſſe terminum,vt perperam nonnulli exiſtimarunt: propria indigentia,naturæ,& conditioni noſtræ reſpondens,cenſeri debet congruens menſura diuitiarum; in homine præter naturam Auaritia oppreſſo,nullus earum terminus reperitur. Robur etiam Viri probi & fœlicis,non tale eſſe debet,quale eſt id Athletarum; ſed quale vſui virtutum eſt congruens: Nimium enim corporis robur,exuperanteſque vires,frequenter aduerſantur rationi, cum eáque pugnant; propterea nonnunquam corrigi, in ſeruitutemque redigi debent, ne rationem ſuo impetu euertant; quod nedum Viri ſancti,verùm etiam Philoſophi præceperunt; Academici enim, ut corporis laſciuiem corrigerent, impetumque frænarent, Academiam in loco minus ſalubri erexerunt. At cum varia ſint Naturæ & Fortunæ munera, de quibus hactenus vniuersè ſumus locuti, & nunc ſingulatim de illis teneamur verba facere: ego; varijs prætermiſſis, quæ minus inſtituto noſtro inſeruiunt, & quorum explicatio minus ad Moralem pertinet; de Nobilitate, Gloria, Fama,Honore, Pulchritudine,Gratia,& demum de ipſa Fortuna verba faciam. B

Enumeratorum bonorũ quędam menſuram expoſcunt.

De Nobilitate, An ſit. *Cap.* XIIII.

Sermo de Nobilitate Vtilis.

Sermo de nobilitate vtilis eſt adoleſcentibus,vt ad eam amplificandam propagandamque reddantur alacriores; gratus eſt ſenibus, qui nobilitatis ſemina ac formam in ſemetipſis fulgere inſpicientes, eiuſdem fructus lęto animo intuentur in natis; accommodatus eſt viris omnibus ingenuis, cum nobilitas & conditio Viri liberi & ingenui, fœlici nodo iuncta ſint; ac demum maximè eſt neceſſarius pro notitia attinentium ad hũc gradum octauũ. C De Nobilitate itaque loquuturus, qua potero breuitate,hæc explicare conabor. Conſiderabo Primò,an ſit; Secundò,quid ſit; Tertiò, quotuplex ſit; Quartò, a quibus principijs ortum ducat; & Demum,quos in hominum genere pariat fructus. A primo ordiens, non defuere viles nonnulli,Sophiſtæ potius quàm Philoſophi: qui Stoicorum, & præſertim Chryſippi Auctoritate fulti,nobilitatem ſpreuerunt; eamque ramenta, rem fictam, commentumque præpotentum ciuium aſſeruerunt. Natura enim (inquiunt) æqua parens eſt omnibus, nulli eſt nouerca, nemini viam ad virtutem claudit,omnes ad fœlicitatem gignit idoneos; non Scythia, aliave vlla regio animum lædit, non genus unum altero antiquius cenſeri debet. Si enim Mundus eſt æternus, omnes in eodem æternitatis curſu æquè locati ſumus; ſi habuit Principium (vt verè habuit) omnes ex ſemine vnius primi parentis ortum ducimus: inaniter itaque Ambitionis aura inflati nonnulli,de nobilitate gloriantur,ſeque tanquam nobiliores præferunt alijs. Rectè Seneca in libro de Beneficijs dixit. Nemo altero nobilior eſt, niſi cuius ingenium eſt præſtantius,& bonis artibus aptius. Et qui imagines in Atrio exponunt,ac nomina familiæ ſuæ, longo ordine, multiſque ſtemmatum alligata flexuris in parte prima ædium collocant; noti magis, quàm nobiles ſunt; vnus omnium Parens Mundus eſt. Et Euripides cecinit. Bonus vir mihi nobilis videtur; qui verò iuſtus non eſt,licet a patre meliore,quàm Iupiter ſit,genus ducar, ignobilis mihi videtur. Et alibi; Nulla nobilitas inter malos eſt, ſed inter bonos tantùm uiros. Ideo Socrates (referente Stobæo) interrogatus,quid eſſet nobilitas; Animæ & corporis bona temperies, reſpondit. Nullam itaque hi nobilitatis formam hominum generi conuenire cenſent, præter eam, quam vnuſquiſque proprijs vigilijs ac meritis ſibi parat; adeò vt vnuſquiſque ſuæ nobilitatis, ſuæque ignobilitatis ſit faber. At mirum profectò non eſt, ſi viles Sophiſtæ nobilitatem ſpernunt, ſi Stoici ſuo more Paradoxa proferunt, ſi in porticu educati nobilitatem non inſpiciunt; ſi Socrates genere vilis, & ad Vitia per naturam propenſus, eam ſolam commendauit nobilitatem, quam ſuo ſtudio & aſſuetudine ſibi parauit. Verùm ſi figent in eam parumper oculos, credentque rationi & experientiæ, lucidiſsimè inſpicient: vt in metallorum genere(quibus ſimillimos eſſe hominum animos,vnà cum antiquitate dicebat Plato) puriora nonnulla, alia impuriora inueniuntur; vt in plantis magna Surculorum, & ſeminum differentia reperitur; vt in iumentorũ grege magna lucet geniturę vis: ita in genere hominum, D

Euertētes Nobilitatem. — *Seneca.* — *Euripides.* — *Socrates.* — *Pro nobilitate.*

quod

A quod in attinentibus ad sobolem cæteris animantibus est simile, latissimum esse discrimen facultatis Parentum & Seminis in procreanda potiore vel deteriore prole; & eò maiorem in eo differentiam intuebuntur, quò a Duce Naturæ eminentiori modo curatur, & propensiones eius ad maiora aspirant. Preterea; Si rationi credimus, quis nõ inspicit, hæc omnia rationi summopere esse consentanea? cum propensiones, affectionesque animi magna ex parte temperamenta sequantur; Temperamenta, corporumque conformationes, ex Virtute qualitateue seminum prodeant; semina demum ex variis parentibus, vario affectionum animi genere prædi tis, varia distinctaque proficiscantur? Inde oritur; vt iure optimo nonnulli genere nobiles, alii ignobiles nuncupentur; nonnulli ingenui sint, alii sordidi; nonnulli mente valeant, alii mancipes sint penitus, quibus melius est seruire quàm regnare. Approbanda itaque est sententia Ari stotelis tertio de Rep. cap. octauo dicentis, Nobilitatem apud omnes in honore haberi, quia consentaneum est ex melioribus ortos esse meliores. Ideò rectè cecinit Horatius.

Fortes creantur fortibus; & bonis
Est in Iuuencis, est in equis patrum
Virtus; nec imbellem feroces
Progenerant Aquilæ columbam,

B Neque hoc (vt illi censent) Naturæ Legibus aduersatur; Natura enim, quæ necessaria sunt, fecit com munia: at ex varietate recipientis, propriorum principiorum, materieique proximæ; variæ prodeunt singulorum conditiones, & multiplicia hominum ingenia proficiscuntur. Nã si in natis Parentum, Auorum, Atauorumque, corporis signa sæpe seruantur; cur non est putandum, in animis quoque cum corpore complicatis, similes illis suorum maiorum propensiones, facilitates, & quasi igniculos esse reconditos? Quod si nonnunquam secus accidit, si Vir probus improbos vel ad improbitatem propensos parit filios, si in Scythia Anacharsis philosophus floruit, id nihil refert; quoniam nos id, quod frequenter euenit, cõsiderare debemus, non quod raro; Natura enim vt plurimum suas leges seruare cõsueuit. Et præsertim: quia nos non inficiamur educationem, disciplinam, assuetudinem, plurimum ad mores rectè instituendos, conformandosque habitus ualere; nec censemus mores necessariò sequi corporis tempe raturam; asserimus tamen Virtutum vitiorumque semina, nonnullis magis quàm aliis per naturam inserta (dum cætera fuerint paria) magnum afferre momentum pro habituum animi, qua si frugum, procreatione. Et hæc profectò vera censeri debent, siue æternus sit mundus, siue ab omnipotente Deo (vt constanter assero) fuit creatus. In hoc enim viuentium mortaliũ cursu, ob regionum, assuetudinum, generum vitæ, alimentorum, affectionum animi, & similiũ varietatem, variæ redditæ sint causæ proximæ; & propterea varia ex eis prodeunt effecta. Sileãt itaque Sophistæ, cedat Chrysippus, qui ueritate coactus in sententia persistere non valuit; sed C nonnunquam nobilitatem (referente Plutarcho) inter humana bona, vel saltem munera numerauit. *Chrysipp. sibi non constat.*

Quid, & Quotuplex sit Nobilitas. Cap. XV.

Vt variæ de nobilitate veterum philosophorum extitere sententiæ, ita variæ ab eis traditæ fuerunt definitiones. Nam interrogatus Simonides; quid sit nobilitas, quiue sint viri nobiles; respondit esse eos, qui ex maioribus longo tempore locupletib. nati fuerint. Epicharmus asseruit, Quisquis Natura procliuis ad bona fuerit, nobilis est, quanuis matre genitus Aethiope. Cecinit Euripides, nullam nobilitatem inter malos esse, sed inter bonos tantùm viros; adeò, ut non secus ac Socrates, nobilitatem a probitate non seiunxerit. Exactius Aristoteles in libris in Rep. in Rhetoricis, nec non in libro de Nobilitate (cuius va riæ sententiæ a Stobæo referuntur, cum liber ille perierit) Nobilitatis naturam & conditiones D patefecit. Dixit. n. eam esse Virtutem Generis, esse alicuius familiæ congruentem quandam facultatem procreandi Viros ingenuos, ad Virtutem faciles; multorum, & ad minus trinm, successione confirmatam. Ea enim virorum proborum series, quò fuerit numerosior, eò constan tiorem ac illustriorem reddit nobilitatem; in minimis tamen tribus inspici debet, tanquam in principio, medio & fine, & tanquam in numero perfectionem quandam præseferente. Constat itaque, varias a Variis fuisse traditas nobilitatis definitiones. Pro quarum cumulatiore notitia considerandum est, sex posse statui Nobilitatis gradus: datur. n. Nobilitas Diuina, competens homini beneficio virtutũ diuinarum desuper infusarum. Insuper Nobilitas Metaphysica quæ reciprocatur cum gradibus eorum quæ sunt. Tertiò Nobilitas inspectrix prodiens ex scientiis inspectricibus. Quartò Ciuilis, ortum ducens ex virtutibus in more positis. Quintò datur Nobilitas Physica, prodiens ex recta temperamenti corporis cõstitutione & demum Nobilitas Fortunæ. Ego tñ prætermissa hac cumulatiore distinctione, quatuor tñ considerabo Nobilitatis formas, nẽpe Diuinam, Moralẽ, Naturæ, & Fortunæ. Nobilitas Diuina est eleuatio gradus & naturæ

Definitio nobilitatis ex Simonide.
Ex Epicharmo.
Ex Euripide.
Ex Arist.
Quatuor gradus nobilitatis.
Nobilitas diuina.

turę rei ad Deũ,& accessio ad illũ, vt creaturis licet; cuius nobilitatis caput & princeps Deus est. A De hac Nobilitate vera est sententia Auerrois 2. cœli 63. dicentis. In corporibus cęlestibus id est nobilius, quod paucioribus actionibus consequitur suam perfectionem. Ac de eadem nobilitate loquens, dixit com. 64. Nobile perfectè est tantùm vnum, nempe Deus; cætera non appetunt sua actione, nisi reddi similia ei, quod perfectè nobile est. Et iure hæc vera nobilitas censen debet, cum sit optimum genus eorum quæ sunt.

Moralis.

Nobilitas Moralis ea censeri debet, quæ est congruens morum compositio, Virtutum habitibus confirmata; quæ etiam nobilitas animi dici potest. Hæc ex nostro studio & assuetudine pendet, est nobis propria, eius nos sumus auctores, & seorsum a nobilitate naturæ reperiri potest. De hac veræ sunt sententiæ Senecæ, Euripidis, & Socratis in præcedentibus relatæ; considerarunt hi postremam nobilitatis formam, fructumque eius, non semina & principia prima.

Nobilitas Naturæ.

Nobilitas Naturæ ea est, quam considerauit Aristoteles, quæ non in vno indiuiduo, sed in continuata serie plurium consideratur. Et quemadmodum Nobilitas moralis seruari potest sine hac, vt in Socrate, Aristippo, & similibus; ita vice versa hæc seruari potest sine morali. Nonnulli enim sunt natura nobiles, ad honestaque faciles & procliues; qui vel ob prauam educationem, vel ob aliud labuntur in vitia, nobilitatisque B morum expertes inspiciuntur: quibus, tanquam sterilibus plantis, tantum abest, vt nobilitas naturæ sit ornamento; quòd potius sit dedecori & Infamiæ, vel rectius illi sunt dedecori Nobilitati suæ familiæ: nec propterea perit nobilitas sui generis, quia adhuc seruat facultatem generandi alios, qui sint ad honesta procliues. Si autem eueniret, vt ex nobili genere filius oriretur ad vitia procliuis; in eo profectò non seruaretur nobilitas generis, sed desineret; desineret dico in eo, non tamen in vniuersa familia: vt enim vnus non parit nobilitatem Naturalem sui generis, ita nec vnus solus iam partam euertit & extinguit; in his enim, quæ ad Naturam pertinent, id seruare debemus, quod vt plurimum accidit.

Naturę nobilitas duplex.

Hæc Naturæ nobilitas duplex est; vna, quæ competit vni familiæ comparatæ cum altera, & dicitur Nobilitas priuata; altera est Regionum & Vrbium, quæ Publica nuncupatur. Hinc Plato, & cum eo Aristoteles, Atticæ Regionis nobilitatem miris laudibus extulerunt; & frequenter contigit, vt Regiones & Vrbes inter se de nobilitate litigarint. Et quemadmodum in nobili familia, quicunque ingenuis suis maioribus se reddunt similes, Generosi nuncupantur; qui Gloriam suorum maiorum propria virtute amplificant, nobilitatem familiæ augere & illustrare dicuntur: ita de Nobilitate Regionum, & Vrbium se habere putandum est. C

Virtus viri nobilis præstantior, ignobilis admirabilior.

Virtus in uiro per naturam Nobili pluris fieri debet, quàm in eo, qui per naturam est ignobilis; firmior enim in eo & constantior est, cum firmioribus radicibus hæreat, & cum Virtutibus suorum maiorum sit complicata. In viro tamen obscuro & humili est admirabilior, magis propria eius, maiorique cum difficultate formata.

Nobilitas fortunę.

Nobilitas demum Fortunæ est externa quædam nobilitatis imago, in bonis fortunæ refulgens. De hac vera est sententia Simonidis; qui dixit, Nobiles esse illos, qui ex maioribus longo tempore locupletibus orti sunt. Hæc est nobilitatis vmbra in nube diuitiarum apparens, quæ oculos vulgarium hominum obumbrat & illudit; diuitiæ enim cum Vitijs non pugnant, vera nobilitas maximè pugnat: Propterea rectè dicitur, Midæ diuitias non fuisse nobiliores, paupertate Socratis, uel Aristidis. Aristoteles tamen in Rhetoricis diuitias dixit partem nobilitatis: quod est uerum, quatenus constituunt nobilitatem popularem: ac insuper; quatenus sunt instrumenta, per quæ Virtutes parantur; & partæ, per actiones refulgent.

Exactior Declaratio Quatuor Graduum Nobilitatis.
Cap. XVI. D

QVicunque de Nobilitate verba faciunt, & varios eius gradus distinctè non cõsiderant; attinentia ad nobilitatem potius confundunt, quàm explicent: propterea; cum ab alijs explicati non fuerint, vt clariores reddantur; quid vnusquisque eorum sit, a quibus principijs prodeat, & quomodo ex cunctis absolutissima hominis nobilitas consurgat, accuratè & distinctè considerare tenemur.

Nobilitas Diuina.

Nobilitas Diuina proculdubio non accidens, sed substantia est; in separatis enim mentibus ex sententia Aristotelis nullum accidens reperitur.

Homo vltimus inter nobiles, quomodo diuinam nobilitatem ostendit.

Huius generis nobilium homo postremus est, qui munere Mentis cum diuinis affinitatis nodo est coniunctus, nobilitatisque eorum est particeps, quam tunc maximè patefacit, dum (neglectis mortalibus) ad diuina aspirat, eaque sola magnifacit. Propterea niti tenemur; maiores nostros, hoc est separatas Mentes, pro viribus æmulari; earum viuere vitam, ac ab eis non degenerare. Huius nobilitatis primus parens est Deus; quę eatenus extenditur, quatenus essentia a materie non pendens propagatur.

Nobilitas moralis.

Nobilitas Moralis est habitus more & assuetudine comparatus. Cuius nobilitatis principia sunt studium, cura, diligentia, recta consultatio, congruens pręelectio, assuetudoque proba; Forma est ipsemet virtutis habitus, proximaq; facultas rectè agendi; Splendores sunt eius actiones; Testimonium autem est Honor externus.

Nobilitas Naturæ.

Ad

A Ad hoc nobilitatis genus redigitur omnis habitus, omnisque perfectio; qua vir ingenuus, uel
rectè paratur, vel congruenter formatur, uel ingenuam aliquam artem exercet. Et hac ratione
habituum animi nostri quidam appellantur nobiles, quia virum nobilem parant, formant, uel
formatum decent; alij viles, sordidi, & ignobiles. Nobilitas Naturę in temperamento, rectaq;
corporis constitutione, tanquam in fundamento, posita est: dico (vt in fundamento) quia nobi-
litas potius est vis ac facultas ex temperamento prodiens, tanquam affectio quędam alicuius ge
neris hominum, per quam ad honesta ac ad similium procreationem sunt faciles, quàm re ve-
ra temperamentum: ideo rectius definitur, quòd sit vis quędam & facultas, quàm tempera-
mentum; nobilitas enim facultatem quandam ad ingenuas actiones relatam pręsefert: propte
rea ab Aristotele definiebatur, quòd esset virtus generis. Hoc tamen verum est; quòd affectio
propria, (vt opinor) sola ratione ab eo distinguitur, a quo manat, cuiusque est affectio. Tempe-
ramentum itaque huius nobilitatis est fundamentum. Quod temperamentum; quamuis sequa-
tur congruentem rationem, ac proportionem substantię elementorum; ex se tamen qualitas
est, pertinens ad tertiam speciem qualitatis, per Principia generationis nobis competens (quic
quid hac de re sentiat Galenus) Hanc Naturę nobilitatem ita definiendam iudico: Nobilitas est — *Definitio nobilitatis Naturæ.*
B virtus generis, ex temperamento multorum successione confirmato prodiens; per quam ad
ingenua sumus faciles, aptique sumus alios ad similia accommodatos procreare. Hęc nobili-
tas, munere seminum virtutis, etiam in infante seruatur; vt indicat Aristot. in sexto Moralium
Nicomachiorum, cap. 13. & a Græcis aptissimè εὐγένεια, hoc est bonum genus, bona Stirps, bo-
naque generationis propago nuncupatur, Nam (vt docet Porphyrius) Genus dicitur de conti- — *Porphyrius.*
nuata hominum generationis serie ab vno principio prodeuntium, quæ & proba & improba,
nobilis & ignobilis esse potest; per quam vires suas natura cumulatissimè patefacit. Demum
Nobilitas fortunæ in fortunæ manibus est collocata: & cũ pateat, quæ sint eius munera; etiam, — *Nobilitas fortunæ.*
quid sit Hæc nobilitas, conspicuum est. Ex hac quatuor graduum nobilitatis explicatione elici
potest solutio cuiusdam pulchræ difficultatis; & est, num Principes debeant dici nobiles; dixe- — *Dubitatio, an Principes sint nobiles.*
re enim nonnulli viri grauissimi eos esse illustres, non nobiles. Cui difficultati respondens dico,
Principes dupliciter posse considerari; primò, vt Principes Regno, & imperio aliquo prædi-
tos; secundò, vt tales Principes, his vel illis conditionibus affectos. Dum primò princeps consi-
deratur vt Princeps, ita nobilis est nobilitate quarti generis, nobilitate nempe Fortunæ; Oppi- — *Solutio.*
da enim, Vrbes, & Regna inter bona fortunæ numerantur; & inter nobiles hoc genere princi- — *Princeps vt Princeps, est nobilis fortuna.*
patum obtinet, maximèque fulget; ideo ea nobilitas Illustris Splendor, Sublimitas, Serenitas,
C & externa Maiestas dicitur. Si secundò Princeps consideratur vt talis Princeps, percurrendi
sunt singuli quatuor gradus; & considerandum, quomodo sint, vel non sint nobiles. Si loqui-
mur de Nobilitate Naturæ: princeps potest vel ex ignobili obscuroque genere eligi, & ille — *Princeps natura nobilis, & nõ nobilis.*
non erit hac nobilitate nobilis: vel potest eligi ex familia nobili inter cæteros fulgens, & hic
erit natura nobilis: vel talis est successione, ex Regia stirpe ortus, cuius maiores fuerunt princi-
pes; & tunc vtendum est distinctione. Nobilitas enim dupliciter vsurpatur; vel latè, pro qua-
uis bona propagine contradistincta a vili; vel pro gradu quodam medio inter vilem, & splen-
didum: in prima significatione principes sunt bene nati, bonæ stirpis, & nobiles: in secunda si-
gnificatione non sunt nobiles, & medij; sed fulgent, eminent, & ad sola sublimia per naturam
sunt faciles & procliues; ita dicimus eos, non nobiles, sed natura Illustres & sublimes esse. Si — *Principes more Heroes.*
Tertiò consideramus nobilitatem morum; dum principes re vera intus principis forma sunt
honestati, re vera etiam hac nobilitate sunt nobiles. Et quoniam eorum Virtutes maximè ful-
gent, Heroicæque sunt; ideo hac consideratione Principes potius Heroes, quàm nobiles di-
D cendi sunt: veluti econtra, si vitiosi fuerint; non nobiles, sed viles, feræ, & perniciosa monstra
censeri deberent. Demum, si de quarto Nobilitatis genere loquimur, quod ad Fortunam per- — *Principes & optimè & deterrimè fortunati.*
tinet: quamuis principes, vt principes Regnoque prædíti, sint fortunati, & hac nobilitate nobi-
les (vt dixi) tamen deinde vt tales Principes, & in vsu attinentium ad Imperium & Regnum,
fortunati valde, & valde infortunati esse possunt, ob imperij magnitudinem (vt cõspicuum est)
Et in his præsertim locum habet ea, quæ a Græcis εὐτυχία καὶ δυστυχία dicitur, quæ magnitudi- — *Ex conspiratione quatuor graduum exacta cõsurgit nobilitas.*
nem exposcit (vt asseritur in secundo Physicorum) Ex his constat; quomodo principes, & nobi
les, & non nobiles esse possint: his enim omnis ortum ducit ex confuso vsu, & varia significa-
tione vocum. At cum multi sint nobilitatis gradus; ille, qui magis propriè bonum genus dici-
tur, & ab Aristotele virtus generis nuncupatur, est nobilitas Naturæ. Putandum est tamen, ex
conspiratione singulorum exactissimam in homine nobilitatis formam consurgere; cuius se-
men & spiritus sit nobilitas Diuina, Materies nobilitas naturæ, Forma proxima nobilitas mo-
rum, Instrumenta & externus fulgor nobilitas fortunæ. Hæc, vt est formosissima, omnique ex
parte perfecta; ita rara in Mundo inspicitur, & in solis nonnullis Christianorum Principibus re-
fulget: quorum genera adeò sunt Illustria, totque multorum Heroum præclarissimis actioni- — *Nobilitas recipit magis & minus.*
bus honestata; vt, quasi proximi & salutares Soles, Christianam Remp. feruent, perficiant, ac il-
lustrent. Cum enim Nobilitatis principia, conspirantiaque ad eam, recipiant magis & minus;

Nobilitatem

Nobilitas Medicea familiæ. Nobilitatem quoque magis,& minus recipere putandum est. Ac(vt cæteras amplissimas ferè A
nissimasque Propagines silentio prætercam) quis non videt in hac quadrata nobilium ferè
MEDICEAM FAMILIAM sublimem ac splendidissimum sibi optare locum? Ea nanque
cum vetustissima,eaque fecundissima,a Deo,a Natura, a More,a Fortunaque suæ Nobilitatis
receperit semina; ex quibus innumeræ ac Generosissimæ Plantæ prodierunt, quæ temporum
cursu floruere,ac præclarissimas actiones,quasi saluberrimos fructus,edidere; demum in MAGNIS DVCIBVS, COSMO, FRANCISCO, ET FERDINANDO ad perfectam frugem,
summamque perfectionem redacta est; quæ adeò firmis radicibus hæret, vt sperare debeant
Viri probi,Dei beneficio diu seruandam incolumem. In hac Medicea Nobilitatis forma cuncta fulgent Magna,supraque humanam conditionem micantia: Siue enim beneficia inspicias,
quæ ea in Christianam Remp.contulit;siue connexionem eius cum Apostolica Sede; siue curam & illustres sumptus pro Literarum, Ingenuarum Artium, Studiosorumque hominum
propagatione;siue Splendorem Militaris disciplinæ;siue ornamenta Heroicæ Prudentiæ, Magnificentiæ,ac Magnanimitatis;siue demum usum perfectæ Iustitiæ:nil inuenies mediocre; nil
inspicies, quod humanam conditionem non superet; nil quod diuinitatem (ut homini licet)
non redoleat.Hoc itaque exactissimum Nobilitatis Exemplar, Sublimibus ingeniis inspiciendum,Animis illustribus meditandum, Viris Probis Magnifaciendum, patriæ meæ fidelissimæ
colendum,mihique demum summopere admirandum ac venerandum propono. B

Quæ deceant virum Nobilem, & num viuentibus infra hominem collocatis Nobilitas competat. Cap. XVII.

NObilitatem generi hominum competere, quidque ea sit,satis ex dictis constare censeo: at iure dubitare quis posset, num Iumentis, Feris,& Plantis nobilitatis nomen
conuenire possit. Cui difficultati respondens dico, varias fieri posse comparationes. Primo enim fieri potest comparatio inter varias hominum familias, variasq;
Variæ comparationes & inspicien in nobilitate. nationes; de qua in præcedentibus sum locutus. Secundò inter genus hominum, & genus
ferarum siue iumentorum: de qua comparatione dicendum est, genus hominum esse nobile,
genus verò ferarum vile & ignobile, cum Mentis sit expers. Tertiò comparari potest species
vna viuentis cum altera,vt iumenta cum feris,plantæ cum iumentis,plantæ cum plantis,iumenta cum iumentis, & feræ cum feris: de quibus si propriè loqui volumus, absolutè dicendum
est, cuncta expertia rationis expertia quoque esse nobilitatis: & Ratio est; quoniam nobilitas
est quid illustre & præclarum, quod seorsum a fundamento diuinitatis participe seruari nequit; nam est perfectio quædam, præclara autem perfectio eximio cuidam perfectibili debet C
respondere. Et confirmatur: quia nobilitas Virtuti est familiaris, Vitæ liberæ congruit, & ad
Solus homo nobilis. ingenuas,ac honestas actiones dirigit: Virtus, libertas, & honestum,homini,non iumentis &
feris competunt: solus itaque homo inter mortalia viuentia est nobilitatis particeps. At si latè
& minus propriè uti uolumus nomine nobilitatis,etiam ad alia extendi potest: & analogia,siue
rationis quadam similitudine, id viuens; quod est præstantius, quod magis imitatur ingenuas
quasdã actiones hominis,quod homini est familiarius, quod homini magis inseruit, pro actionibus magis ingenuis; nobilius dici potest: & ea nobilitas, quæ experibus rationis tribuitur,
præsertim redigitur ad gradum nobilitatis Naturæ. Verùm;cum nobilitas soli homini propriè
competat, eaque sit Virtus & facultas congruenter hominem afficiens; quæret iure aliquis,
Quæ virũ nobilẽ decent. quænam ea sint, quæ uirum nobilem decent? Cui breuibus respondens dico, nobilitatem esse
facultatem quandam assequendi propriam perfectionem: hominis perfectio est summum bonum; quod ab actione honesta, moralique virtute seiungi non potest: propterea ea decent virum nobilem, quæ ad summum hominis bonum perducunt, ab eoque minimè auertunt: huiusmodi sunt habitus illi omnes,siue functiones munerum eorum habituum; qui,vel vt instrumenta viro ingenuo inseruiunt,vel illum formant,vel formatum decent: de quibus cumulatè D
Dubitatio. disserui, dum de Virtutibus rationis verba facerem. At ex dictis non leuis oritur dubitatio, &
est:Si viro nobili non licet viles artes exercere, nec sine dedecore valet vilia & sordida efficere;
quid faciendum erit illi,qui cum sit genere nobilis,paupertate tamen adeò premitur, ut etiam
Solutio. pro parandis sibi necessarijs laborare cogatur? Respondeo,non deesse varia,quibus Vir pauper
& nobilis sine sui dedecore valeat operam nauare; & ea præsertim tria sunt: Vnum est, se deuouere Deo; & mundi fortunam negligere, cum ab ea ipse quoque neglectus sit. Alterum est,
se illustrium Principum ingenuę seruituti dicare. Postremum, Militiam, nobilem & ingenuam
Artem,profiteri. In quibus Vitæ generibus poterit Vir ingenuus & nobilis, nedum se nobilem
seruare,uerùm insuper nobilitatem suam amplificare & illustrare. Et re uera tenerentur Principes & Respublicę iuuenes ingenuos & nobiles, per fortunam paupertate pressos, publico
ære nutrire,& ad preclara dirigere:quod cum rarò fiat; inde oriri inspicimus,nobilitatem cum
paupertate iunctam non diu seruari,& facilè inquinari.

Fructus

A

Fructus Nobilitatis. Cap. XVIII.

VTilitas ex Nobilitate prodiēs, Vberrima, latissima, ac splēdidissima ex eo fulget; quia secum defert, nobisque præbet earum Virtutum semina, in quarum vsu summum hominis bonum est collocatum; adeò vt, nedum præclara, honesta, & iucunda sit hominum generi; verùm insuper apprime vtilis. Vir enim re & opera, non solo nomine nobilis, dum ad frugem semina suæ nobilitatis deduxerit: Primò est vtilis sibi ad vnam fęlicem, tranquillam, illustremque degendam: Mox est vtilis, nedum suæ familiæ, verùm insuper Patriæ; hi enim sunt, qui Pietate, Prudentia, Iustitia, animique Integritate, munera obeunt summorum magistratuum. Est demum vtilis Mundo: quoniam qui absolutè nobilis est; non in sola sua Vrbe, sed in vniuerso quoque orbe, tanquam proximum Sydus, sua nobilitate refulget; exemplo prodest; cunctisque Populis prudentia, consilio, verbis, & opera opitulatur. Ideo inspicimus, Viro Illustri, Viro nobili & generoso, cæteros instinctu quodam naturæ libenter parere: Adeò vt inter Pastores educatus Romulus, quia Martiam nobilitatem præseferebat, cæteros pastores obsequentes habuerit. Idipsum de Cyro, alijsque legitur. Vt enim Deo per naturam omnia obtemperant, vt Cęlo inseruiunt Elementa, ut homini iumenta obediunt, ut suum
B Regem sequuntur Apes; ita viro nobili, viroque ingenuo, minus nobiles subijci tenentur: Hi enim sunt, qui (ex sententia Aristotelis in primo de Rep.) tanquam natura principes, in vrbe ac in Mundo cæteris antecellunt. Seruatur conspicua & illæsa nobilitas in ordine vniuersi, A Deo per separatas Mentes vsque ad Cœlum: at inter homines obscurior, rarior, & inconstantior apparet. Fulget profectò nobilitas per functiones munerum singularum virtutum: præsertim tamen per eas, quæ publicæ sunt; quæ ad salutem suæ patriæ, ad conseruationem Reipublicæ, ad communem populorum vtilitatem conferunt. Hæc pręclara nobilitas arcto necessitudinis nodo cum libertate est iuncta: Nam si ad vniuersum conuertimur; inspiciemus Deum, vt eminentissimè liberum; ita eminentissimè nobilem; Et succedunt Angeli; qui participatione quadam, vt nobiles, ita liberi refulgent: Homo similiter nisi liberi Arbitrij esset particeps, non esset compos nobilitatis; & inter homines illi, qui in vrbibus, quasi paruis orbibus, sunt Legitimi Principes, præclarique Ciues, etiam vnà cum imperio maximè libertatem tuentur & seruant: & iure profectò. Cum enim virtus sit proles, & parens nobilitatis; virtus autem libera, & domina sit; viri quoque nobiles & ingenui, liberiores debent censeri cæteris, ingenuæque libertatis magis amatores, adeò vt nobilitas vnà cum libertate oriatur, crescat, & perficiatur; Virique nobiles, etiam sub Tyranno, etiam in carceribus detenti, liberi sint. Et cum adeò salutaris humano ge-
C neri sit nobilitas, iurè Aristoteles in 3. de Rep. cap. 8. dixit, nobilitatem apud omnes in honore haberi; eruditeque Plato affirmauit, Gloriam parentum magnum Thesaurum posteris esse: Nam (vt in Alcibiade legitur) consentaneum rationi est, in genere nobili, quàm in ignobili ingenia esse meliora: Rectè etiam Homerus, cæterique illustres poetæ; inter ea, quæ hominibus laudi tribuerunt, hoc tanquam eximium & insigne numerarunt; vt e nobili stirpe, præclarisque parentibus orti essent. Ac vt paucis cuncta perstringam; quæ nobilitatis merita patefaciunt: Nonne vnigenitus Dei filius, Dux nostrorum bonorum, & regula vitæ nostræ; qui pro illustranda veritate, aperiendaque nobis via ad superos, in Terram venit; quamuis pauper, quamuis humilis esse voluerit, ignobilis tamen genere esse noluit? sed ex genere illustri Abrahæ ortum sibi parauit: vt indicaret, nobilitatem a recte institutis hominibus amplectendam magnifaciendamque esse, & a cunctis pro facultate augendam ac illustrandam, quasi in terris diuinitatis imaginem & splendorem præseferentem.

Vbi seruetur illæsa nobilitas.

Nobilitas cum libertate iuncta.

D

Dubia nonnulla ad Nobilitatem Pertinentia. Cap. XIX.

ANimo ingenuo nobilitatem consideranti & perquirenti, varia occurrere possunt, quæ conditiones & naturam nobilitatis dubiam reddere valent. Quæret primò aliquis: Cum viri nobiles sint ad honesta & præclara ex se faciles, cur dicitur eos accuratiore egere educatione cęteris? & in Rebuspublicis præsertim cura adhibetur pro eorum recta institutione? cum cęteri minus ad honesta procliues, magis ea egere videantur? Respondeo, id ex varijs causis ortum ducere. Quarum vna est: quia viri nobiles illi sunt, de quibus præsertim sperare debemus; vt, quasi fęcundissimę plantę, vberrimos & pręclarissimos pariant fructus; propterea de illis maximè soliciti esse tenemur: de quibus id rectè seruatur (Nihil mutta facies dicesve minerua) laborandum enim est pro cultu fertilis, non autem sterilis agri. Altera ratio est: quoniam in Vrbe de illis pręsertim soliciti esse debemus, qui sunt partes potiores Reipublicę & ciuilitatis: huiusmodi sunt viri nobiles, qui & leges seruare, & magi-

Prima dubitatio.

Solutio. Cur nobiles accuratiore egeant educatione.

Prima ratio.

Secunda.

stratibus

Tertia.

stratibus preesse, & sui exemplo alios dirigere tenentur. His tertiò additur; quòd (vt monuit Plato, & confirmauit Aristoteles in primo de Rep.) iuuenes, quò magis ingenio valent, eò, si perperam educantur, deteriores euadunt cæteris. Et quemadmodum separatæ Mentes, si degenerant, euadunt Luciferi, Principes tenebrarum, inimici peruersoresque salutis humani generis: ita Iuuenes nobilitate illustres, in Vrbibus (dum perperam educantur, & dum degenerant) nedum nobilitatem peruertunt; verùm insuper machinantur perniciem suæ Reip. euadunt inimici ingenuæ libertatis, fiunt Tyranni populorum: quibus nil perniciosius excogitari potest; qui ab Vrbibus, quasi Luciferi a Cœlo, arcendi sunt. Iure itaque Plato in Alcibiade dixit, eos esse nobiles, qui bene nati, beneque educati fuerint. Et Persarum Lacedæmoniorumque A

Reges Persarum.

Reges, filios suos accuratissimè a Viris Sapientia, Iustitia, Fortitudine, Temperantiaque præstantibus educari curabant.

Altera dubitatio.

At altera oritur dubitatio; vnde eueniat, quòd familiæ nobiles dicantur antiquæ, & nobilitas cum antiquitate dicatur coniuncta: cum tamen etiam ignobiles, & viles æquè sint antiquæ; nec maior de vna, quàm de altera appareat ratio?

Solutio.

Respondeo, familias nobiliores etiam dici antiquiores; non munere generationis absolutè, sed ratione originis & conseruationis nobilitatis; quæ antiquitas iure nobilitatem illustrat, quoniam patefacit solidiorem firmioremque constantiam probitatis: & tribuitur antiquitas nobilitati, potius quàm B

Cur Nobilitati tribuatur antiquitas.

ignobilitati, quatuor præsertim ob causas.

Ratio prima.

Prima est; quia nobilitas cum virtute iuncta est, ignobilitas potius cum vitio: Virtus antiquissima dicitur, firma, & constans, quæ seruat se & alia; vt, vice versa, Vitia se & alia consumunt & euertunt: iure igitur primò, ob varietatem conditionis virtutis & vitij, antiquitas nobilitati tribuitur.

Ratio secunda.

Secundò id oritur ex constitutione vitæ: Viri enim nobiles; quia viuunt vitam virtutis, quæ propriè & verè vita nuncupatur; diu viuere, & antiquitate frui dicuntur; cum ex aduerso, vitijs coinquinati, & nunquam illustria agentes, nec quidem viuere dicantur: non enim viuere homini est nutriri, sed honesta agere; quæ vita in viro ignobili & vili non elucescit, sed extincta languet, & per vitia in viuam mortem est commutata.

Ratio tertia.

Tertia ratio ex eo sumitur; quia Viri nobiles Deo (vt homini licet) sunt similes, nec sine peculiari Deorum munere sunt tales; propterea finxit antiquitas, eos ab aliquo ex fictis Dijs duxisse genus: Cum igitur Dij sint antiquissimi, & nobiles affinitatis quadam necessitudine sint cum eis iuncti, iure antiquitatem sibi uendicāt.

Rō quarta.

Postrema ratio ex eo sumitur: quia familiæ nobiles, ratione suæ nobilitatis, in vnum primum principium rediguntur; id autem sumitur pro facultate præclarum, venerandum, & ab inuidia remotum: & quoniam semper honoranda vetustas; & antiquiora iudicantur diuiniora, illustriora, minusque inuidiæ exposita; iure seruatur Principium familiæ pro facultate antiquum, munere cuius familia nobilis etiam antiqua nuncupatur: huiusmodi autem principia in obscuris & ignobilibus minimè seruantur; non enim inspici possunt, cum non splendeant. C

Dubia alia ad Nobilitatem Pertinentia. Cap. XX.

An a matre ducatur nobilitas.

PVlchra est dubitatio, dignaque consideratione; num filij, ut a Patre, ita a Matre nobilitatem recipiant? ac; si concedatur ex vtroque principio, tanquam ex gemino fonte manare; dubium adhuc est, a quo abundantius fluat?

Aristoteles.

Sententia est Aristotelis in 5. Metaphysicæ, cont. 33. Genus tum de Patre, tum de Matre dici, & filios ab vtrisque recipere & ducere genus.

Ratio pro parte patris.

Et dicendum videtur, præsertim eos a patre nobilitatem recipere; quoniam ipse præstantiori modo ad eorum generationem concurrit, ab eo sumitur nomen familiæ, & munere patrum filij deinde iudicantur ac denominantur nobiles vel ignobiles: ideo frequenter in Rebuspublicis, si parens fuerit nobilis, mater ignobilis, nati inter nobiles numerantur, & nobilium muneribus honestantur; non autem vice versa, si ex matre nobili & patre ignobili nati fuerint. D

Ratio pro parte matris.

Ex aduerso: Cum nedum mas, verùm etiam fœmina, possit dici nobilis & ignobilis; ea quoque, si nobilis fuerit, impartiri videtur nobilitatem natis, & longè magis quam Pater. Ratio est; quia nobilitas est Virtus generis ex congruente temperamento prodiens, & propterea ad corpus præsertim pertinet: corpus autem hominis, eiusque temperamentum, ex matre ducitur; cum sola mater ex opinione Aristotelis materiem præbeat proli, & nedum materiem, verùm insuper alimentum. Præterea in eius utero concoquuntur & contemperantur omnia, quæ fetum constituunt; adeò vt etiam imaginationem matris sequantur sępe vestigia & signa conspicua eorum, quæ mater exoptauit in corpore nati.

Solutio.

Respondeo, nobilitatem ex vtrisque duci, presertim tamen ex patre. Ratio est: quoniam Parens sua genitura, tanquam instrumento, prolem format; fœmina verò ei pro materie tribuit sanguinem menstruum: cum autem Genitura sit ea, quæ congregat, alterat, terminat, & format; dum materiei dominatur, sibi similem & generosam constituit prolem, eique per coctionem congruens tribuit temperamentum; dum verò ei non dominatur, sed ob materiei aduersam conditionem nonnunquam vincitur, sequitur quasi monstrum non primò optatum, degeneratio quadam: ac prima

degeneratio

A degenerationum est, dum non ualens marem formare, fœminam format (vt docet Aristoteles in 4. de generatione animalium, cap. 3.) adeò ut mater tunc per pugnantem & aduersam materiem causa & occasio sit degenerationis. Rectè igitur dictum est nobilitatem præsertim a patre duci: Fœminę autem nobiles secundo loco nobilitati conducunt, & sunt causa sine qua non; sunt causa in genere materiei, quatenus materiem aptam vel inceptam præbent. Ex his conspicuum est, magnam esse adhibendam curam (vt monuit Plato) in eligenda Vxore; quęrendamque esse nobilitatem, morumque integritatem, non pecuniam; ne prodeant degenerationes, quę sunt monstra, pręter desiderium agentis, omni paupertate deteriora. At dubitatur insuper; quomodo nobilitas, quę proculdubio diuitijs sibi congruentibus eget, cum diuitijs iuncta seruari possit: cum uiri nobiles actionibus probis incumbant, artes sordidas non exerceant, sint liberales & magnifici; quorum officium est effundere, non congregare opes. Respondeo: Viri nobiles debent esse liberales, non prodigi; sumptus eorum non debet censum superare, ac ita seruantur diuites, & liberales. Sępe tamen accidit, ut uiri minus nobiles ditiores sint; & inde frequenter oritur degeneratio Regni optimatum, cum ditiores etiam nobiliores iudicentur. Insuper; dantur genera quędam Lucrorum, quę non sunt sordida, & decent Viros nobiles. His accedit, quod Viri re uera nobiles sunt tanquam Principes per naturam cęterorum ho-
B minum; & frequenter pręsunt Regnis, Vrbibus, Oppidis, Magistratibus: ac ob eorum probas actiones a Principibus, Rebusque Publicis muneribus donantur; vt congruenter fungi va-cant munere suo. Altera dubitatio. Solutio.

An Pro Vita rectè instituenda magis conferat Nobilitas, vel potius Congruens Educatio; Insuper an in Vrbe Tyrannide pressa Locum habeant Viri Nobiles. Cap. XXI.

Dubitare iure optimo posset aliquis; num pro vita rectè instituenda, congruenterque formando animo, magis Nobilitas conducat, uel potius congruens educatio & consuetudo; Vtrunque enim horum conducere, ex se conspicuum est. Refert Plutarchus in Libro Apophthegmatum, Lycurgum celebrem Legumlatorem, ut Ciues ex usitata victus ratione ad magis sobriam traduceret, duos produxisse catulos; alterum e domi desiderantibus ortum, alterum de Venaticis sustulisse; ac domesticum ab eo fuisse vena-
C tioni. Venaticum catulum voracitati assuefactum: cumque; vtroque ad id se proripiente, quod ei erat factum vsu familiare; ciuibus ostendisset, quantum ad meliora aut deteriora studia conferret educatio, dixisse. Proinde vos quoque Spartani videtis, nihil nobis illam vulgo celebratam nobilitatem, ductumque ab Hercule genus prodesse; nisi ea agamus, quibus ille omni alia humana gloria & celebritate maiorem sibi parauit, honesta per omnem uitam discentes, exercentesque. Hęc Plutarchus, quo exemplo indicauit magis necessariam esse bonam consuetudinem nobilitate. Veluti etiam Socrates exemplo sumet amicis suis suadere nitebatur. Quod confirmatur; quia Virtutes ob id dicuntur Morales; quia more & assuetudine comparantur. Ex aduerso Nobilitas potentior esse videtur, cum secum deferat principia & semina futurorum morum; propensio autem naturę uehementissima apparet: propterea legitur (Naturam expellas furca, tamen vltro recurrit) Respondens huic difficultati dico, congruentem consuetudinem proportione respondere cultui, nobilitatem seminibus. Semina sunt Principia priora: ex se potētiora, & prǽstātiora; Cultus est posterior, humilior, & tanq̄ instrumentū, necessariū tñ. Ideo nobilitas priori, potiori, eminētiori q; modo cōcurrit; assuetudo tñ est magis necessaria, magis in nostra facultate posita, ac proximius animū vitamq; nostrā formet. Exēplū
D Ex Lycurgo sumptū nil aliud patefacit, nisi maiorē ac proximiorē necessitatē, a qua ēt sumpta est Virtutū denominatio: Nitendum tñ pro facultate est vtrūq; cōnectere, quod seruabant Lacædemones: qui accuratè cōsiderabāt, ad quod Vitæ genus pueri essent faciliores, ac per naturā magis procliues; & dabāt operā, vt ei facultati incūberent, ad quā magis erant accōmodati: hys enim duobus cōspirantibus, absolutissimi in quauis facultate prodeūt fructus. At dubitatur insuper, num in Vrbe Tyrannide pressa viri nobiles locum habere valeant; Id enim non videtur posse contingere: tum; quia dictum est Nobilitatem cum liberrate esse iunctam, cum seruitute pugnare: tum insuper; quia condirio Tyranni est nobilitatem, ac viros eminenti animo præditos, deprimere, vel eos longè a se repellere. Respondeo: Dum quærimus locum viri nobilis; vel quærimus sedem propriam, magisque ei accommodatam; vel quamcunque, in qua modo aliquo seruari possit. Si sedem quærimus primam, eique accōmodatissimam; vtique dicendum est, Remp. optimatum eam esse, in qua viri nobiles tanquam in propria sede requiescant: Ratio est conspicua; quia in ea Virtus, Viaque ad eam ac propensio, præsertim quæritur, & maximè fit; ideo cuncta diriguntur ad colendam, amplificandam, perficiendamque nobilitatem

Prima dubitatio. Plutarch. Socrates. Solutio. Quid seruabant Lacedęmones. Altera dubitatio. Solutio. Propria sedes nobilium.

bilitatem. Secundo tamen loco Vir nobilis vbique est nobilis,& vbique nobilitatem sua m seruare ac patefacere valet; A nam sępe accidit,quod magis est Princeps qui seruit, quàm qui imperat: potest enim qui seruit,esse princeps Natura; qui verò imperat, esse natura seruus,fortuna Princeps. Euenit tamen; quòd, cum in Vrbe Tyrannide pressa seruiliter educentur omnes, per id seruile vitæ genus familiæ nobiles in viles & sordidas facilè permutentur. Exemplo nobis sunt Athenæ, & aliæ Persatum Lacedæmoniorumque Vrbes; quæ olim nobilitate florebant,illustribus fulgebant ingenijs; nunc autem infestissimis Tyrannis pressæ, omni nobilitatis splendore destitutæ,tenebricosæ languent. Propterea expedit nonnunquam viro nobili patriam suam, in qua nobilitatis formam non valeat (vt decet) conseruare, derelinquere, & locum sibi suisque posteris feliciorem parare; quod multis fortunatè contigisse compertum est:

Laus Principum Italiæ.

ac ita ea sententia seruabitur; Mundani ciues sumus; Et vbi bonum, ibi Patria est. Lætari tamen debet vniuersa Italia,immensasque Deo referre gratias; cum ab eo,præter tot ac tam præclara munera,hoc quoque demum fęlicissimè obtinuerit: vt ab immanibus his Tyrannorum feris libera, a Principibus regatur Legitimis, Iustissimis, honestique Amatoribus; adeò vt Viri nobiles in quauis Italiæ Vrbe sedem sibi accommodatam inuenire ac seruare fortunatissimè valeant.

B

Quæ Illustriorem Familijs præbeant Nobilitatem; Literæ, vel Arma; Actio, vel Contemplatio. Cap. XXII.

FRequenter inter Viros ingenuos & nobiles agitantur illæ duæ difficultates,num Arma vel Literæ, num actio vel Contemplatio illustriorem familijs præbeant nobilitatem; & pro omni parte rationes,auctoritates, exemplaque varia afferuntur: quæ ego hoc in loco missa facere decreui; præsertim, cum attinentia ad comparationem actionis &

Nec arma nec literæ nobilitatē pariunt.

contemplationis alibi a me sint cumulatissimè explicata. Breuibus igitur difficultati respondens,dico primò; nec Arma, nec Literas, nec Actionem,neque Contemplationem nobilitatem parere: Nobilitas enim est virtus generis, per naturam ac ortum nobis competens,non autem per actiones & munera Virtutum: propterea minus rectè frequenter proponuntur,& confusæ discutiuntur huiusmodi quæstiones; ea enim non pariunt nobilitatem, sed eam patefaciunt, illustrant, vltimamque perfectionem ei adhibent. Hoc igitur quærendum est, quid eorum magis patefaciat, illustremque reddat Nobilitatem. Insuper fieri debet comparatio, non C inter Arma, & Literas. Sed vna inter Arma, & Togam; hoc est inter duo actionum genera,

Pro solutione difficultatum.

quorum vnum militiæ,alterum administrationi Reip.dicatum est. Altera mox comparatio inter actionem vniuersè sumptam,& contemplationem versatur. Vtrisque tamen simul satisfaciens statuo primò hunc ordinem. Contemplatio absolutè præest actioni, administratio Reipublicæ præest ducibus Militiæ; adeò vt vera sit hæc sententia. Cedant Arma Togæ,Cedat Toga Contemplationi. Ratio ordinis est conspicua; nam munus contemplationis est inspicere verum, cognitio veri dirigit & componit actiones: Ars militaris, cum pro fine habeat pacem & incolumitatem Reipublicæ, ab illis dirigitur, illisque inseruit, qui Reipublicæ præsunt; ac si idem fungatur vtroque munere,tamen vt Princeps Reipub. imperat sibi, seque dirigit in attinentibus ad militiam. Ideo Plato,& cum eo Aristoteles, Artem militarem Ciuili subiecerunt, vt etiam Rhetoricam. Verùm cum hic sit ordo; vt tamen clarior elucescat, & varijs instantijs

Prima distinctio.

satisfacere valeamus,his distinctionibus vtendum est. Et primò; Dum fit comparatio inter conspirantia ad constitutionem alicuius, aliud est eorum vnum esse præclarius,aliud esse magis ne-

Secunda.

cessarium: actio magis est necessaria,contemplatio est præstantior & pręclarior. Insuper, Aliud est aliquid esse absolutè præstantius, & esse magis proprium alicuius. Contemplatio absolutè præstantior est,actio verò magis est propria nobilitatis; quia uiri nobilis est, præesse magistra- D tibus, & fungi muneribus suæ Reip. ac suæ patriæ communibus publicisque actionibus prod-

Tertia.

esse. Insuper viri populariter magis dicuntur nobiles, quia ad uirtutes morum faciles sint, quàm quia ingenio valeant,& apti sint contemplationi. Tertiò; Aliud est conducere alicui primò absolutè,aliud proximius: prius absolutè id facit contemplatio quam actio, & toga quam

Quarta.

arma; non autem proximius. Præterea: Aliud est id facere manifestius, & magis populariter;

Quinta.

& id facere prius,firmius,& eminentiori modo: Arma id possunt efficere manifestius & magis populariter quàm Toga,& hæc quàm contemplatio; at non firmius & eminentius. Demum. Aliud est aliquid efficere vt Principem, Ducem, propriaque facultate, & id efficere ut instrumentum,causam secundam,& Virtute alterius: Primum competit contemplationi comparatæ cum administratione Reipub.& huic comparatę cum Armis. Alterum competit Armis,& curę Reipub. Ex his eliciuntur solutiones omnium instantiarum, quę datę resolutioni aduersari uidentur. Assero tamen; nobilitatis formam,per conspirationem actionis & contemplationis,splendidissimam,omnique ex parte sibi respondentem,& firmam patefieri.

A

De Honore Differendum proponitur. *Cap.* XXIII.

Vtilitas considerationis Honoris.

Honor & Laus præclara & sublimi voce ad sui considerationem ac explicationem nos inuitant, & iure profectò; sunt enim cum hominis vita adeò complicata, vt nulla sit eius conditio, cui honoris cognitio non sit apprime vtilis: præsertim tamen viro nobili & ciuili est necessaria, vt congruenter erga illum afficiatur; ne inscitiæ caligine obumbratus, pro honore dedecus, proque fama infamiam amplectatur.

Sententia Platonis.

Sententia fuit Platonis in primo de Legibus; quòd Honor & Dedecus sunt Potio, quæ Ciues reddit contra hostes audaces, contra vitia timidos. Vt constet, quàm vtilis sit huiusmodi consideratio, & quam vim in omni hominum conditione habeat desiderium honoris; Animo accuratè reuoluendum est, septem humanæ Animæ, humanæque vitæ præsertim, considerati conditiones.

Septē conditiones humanæ vitę.

Primò enim consideratur hominis anima, quatenus cum hoc crasso corpore connectitur. Secundò, vt pugnantibus facultatibus est prędita. Tertiò, vt hominem, Animal absolutissimum, constituit. Quartò, vt periodum Mortalis vitę homo decurrit. Quintò, vt per ciuiles

B

Virtutes purgatur, & eleuatur. Sextò, vt inter contraria collocatus congruenter suis muneribus fungi tenetur. Septimò, vt contemplatione Mentis euolat ad Deum.

Septē Metaphorę.

Ex his conditionibus viri docti, & pręsertim Academici, occasionem sumpserunt septem pręsertim Metaphoris vitam hominis circunscribendi & patefaciendi.

Prima Metaphora.

Vt pertinet ad connexionem animę cum corpore, Metaphora formatur a Carcere sumpta. est enim anima in hoc corpore, quasi in tetro carcere, compedibus & varijs nodis deuincta, in eoque quasi ebria dormit; propterea eget stimulis, vt expergiscatur, se soluat, vertaturque ad Lucem: Stimuli sunt desideria Veri honoris, & Glorię.

Secunda Metaphora.

Vt verò pertinet ad pugnantes animę facultates, quę quasi membra varia hominem constituunt, sumpta est Metaphora a Monstris: fingitur enim homo a Platone, quasi Monstrum ex partibus distinctorum animalium constitutum, in qua Metaphora desiderium honoris vires suas conspicuas patefacit; niti enim debemus, ne in homine pars fera vorer humanam, sed vt humana mansuetam reddat feram, ex quo verus prodit hominis honor.

Tertia Metaphora.

Tertiò: Dum consideramus, quomodo ex attinentibus ad hominem homo consurgit vniuersi conditionem seruans; Metaphora formatur a Mundo sumpta, & Homo dicitur Mundus paruus, Epilogusque Mundi: in qua etiam Honor refulget; in eo enim verus hominis honor & laus est posita, vt pro facultate cum Magno Mundo conformetur.

Quarta Metaphora.

Quartò: Dum consideramus huic conflato ex anima & corpore pręfinitam esse vitę periodum, & teneri eam quasi sta-

C

dium sibi a natura pręscriptum, congruenter decurrere; formatur Metaphora a Naui sumpta, in Medio Maris collocata, portumque optante. Nam huius nauis Gubernator est humana ratio; Venti, Scopuli, & Vndę, sunt varia fortunę euenta; Remi sunt appetitiones affectionesq; Animi, quibus pro cursu fęlici & fortunato desiderium honoris & glorię magnam adhibeat vim; inspectio autem summi boni perinde se habet, ac inspectio Stelle Polum patefacientis.

Quinta Metaphora.

Quintò: Dum consideratur Anima, vt per morales virtutes purgari eleuarique debet; tunc congruenter ea Metaphora illi respondet, qua Plato in Phędro vsus est, sumpta a curru, auriga, & equis. Currus est vniuersa constitutio facultatum Animę nostrę cum corpore iunctę; Auriga est ratio; Equi sunt appetitiones & affectiones animi partim ad concupiscendi, partim ad irascendi facultatem pertinentes, quibus cum Voluntate ac Pręelectione iunctis, cibi & restaurationis loco, Nectar & Ambrosia in cœlo parata sunt; Stimuli autem & calcaria vrgentissima equorum, sunt desiderium veri honoris & timor infamię.

Sexta Metaphora.

Sextò: Dum homo consideratur, vt in Mundo litis inter contraria collocatus ex suo munere rectè fungi tenetur; dicimus hominem in hac Mundi Arena quasi Athletam fuisse collocatum, & teneri stre-

D

nuè dimicare. Insuper vtimur Metaphora ex Theatro deprompta, in quo Comici partes suas (vt eos decet) explere tenentur. Vtitur etiam Socrates Metaphora a Lyra sumpta, quę ut exactam edat harmoniam, Chordis congruente proportione iunctis prędita esse debet. Pro quibus omnibus rectè obeundis, desiderium honoris summopere est necessarium.

Septima Metaphora.

Demum. Si consideratur Anima, vt per Mentis contemplationem eleuari debet in Deum; septima cõsurgit Metaphora sumpta ab Alis, Pennis, Alarumque alimento: Mens enim sua contemplatione euolatura ad Deum, non amplius consideratur in curru cum perturbationibus iuncta, sed ab eo libera, Alis dicitur altissima petere. Alę sunt Voluntas, & contemplandi facultas. Pennę sunt vires earum, & pręsertim Ideę Mentis, Rationesque Animę ex sententia Platonis: Quę pennę in descensu Animę dicuntur cadere & frangi, quatenus Anima suimet suarumque rationum oblita, impotens recumbit in terris. Quę deinde per uiuas Aquas, hoc est per scientias ex uiuo fonte, hoc est Mente, manantes, dicuntur refici, ac in integrum restitui, quarum ope Anima euolat ad Deum, in eoque requiescit. In quo reditu desiderium sublimis honoris,

& Amor diuinę Gloriæ sunt, tanquam interni spiritus Alas & pennas concitantes & dirigentes. In omni itaque humanæ vitæ statu & conditione Honor & Gloria vires suas patefaciunt: iure igitur tenemur de cognitione eius esse soliciti: & præsertim, quia ob varietatem considerationis humanæ vitæ, & metaphorarum, varia consurgit honoris forma; Naturalis nempe, Humana, Mundana, Popularis, Ciuilis, Militaris, & Diuina. Vsurpatur autem Honor præsertim in duplici significatione. Primò pro meritis, per quæ homo absolutè Vir Honoratus dicitur. Secundò pro externo signo, & testimonio eorum. Honor in prima significatione elucescit ex declaratione Virtutum, probarumque actionum; ideo præsertim de honore in secunda significatione verba faciam. De quo loquuturus, ordiar ab eius definitione; vt mox de attinentibus ad partes & causas eius in definitionę sumptas, necnon dę eius affectionibus valeam distinctius verba facere. A

Septē honoris formę septē metaphoris respondentes. Honor dupliciter sumitur.

Definitio Externi Honoris, & Dubia nonnulla ex ea prodeuntia.
Cap. XXIIII.

HOnorem Academiei, & Peripatetici vario modo definierunt. Speusippus enim in Libro Platonicarum definitionum dixit, Honor est bonorum largitio propter Virtutis officium, æstimatio ac dignitas Virtute acquisita, figura Venerationis, conseruatio dignitatis. Ex his Variæ (vt conspicuum est) elici possunt Honoris circunscriptiones, in quibus immorari supervacaneum esset. Aristoteles duas præsertim honoris visus est dedisse definitiones; Nam in libris de Moribus dixit, esse præmium Virtutis: in Libro enim quarto Moralium Nicomachiorum, cap. 3. inquit. Honor dari pro præmio solet ob res pulcherrimas, ipse nanque est bonorum maximum, sed externorum. Et in lib. 8. eorundem Moralium asseruit. Virtutis & beneficentiæ præmium, honos est; indigentiæ verò, auxilium & lucrum. Hoc ita se habere in Rebuspub. constat, non enim is honoratur, qui nihil boni in Remp. contulit; id enim, quod est publicum, ei tribuitur, qui Beneficia in Remp. contulit; at honor publicum est, &c. Cicero etiam in Bruto Aristotelem sequutus dixit; Honor est præmium Virtutis, iudicio studioque ciuium delatum ad aliquem. In primo autem Rhetoricorum definitur Honor ab Aristotele, quòd sit signum opinionis εὐεργετικῆς: hoc est benefaciendi, siue conferendi in alios beneficia; ideo addit Philosophus. Iustè verò, maximeque honore afficiuntur ii, qui beneficia contulerunt. Veruntamen etiam ille solet Honorari, qui aliis benefaciendi facultatem habet; id autem beneficium honore dignum putatur, vel quòd ad salutem vitamque tuendam pertinet, vel ad opes, vel ad huiusmodi bonum aliquod, cuius non sit facilis adeptio &c. Ita ab Aristotele definitus est Honor. At perpendamus, quæ honoris causæ per huiusmodi definitiones explicatæ fuerint. Proculdubio per eas patet primò forma, quæ est; quòd sit signum, & præmium. Et cum dicatur (signum) includitur, simulque denotatur materies; quæ est res ea, quæ in signum virtutis alteri tribuitur, quæ non est aliquid definitum; nam multiplex esse potest, vt conspicuum est; ideo non potest in definitione honoris exactius explicari. Et quia signum est forma quædam communis, multis conueniens, ad aliud relata; propterea, vt magis propria reddatur, contrahitur per illud ad quod refertur, nempe per Virtutem: Virtus enim & homo virtute præditus, est huius cui honoris; honor nanque paratus est in grariam Virtutis, & tribuitur homini Virtute prædito munere Virtutis; finis autem honoris, qui dicitur finis cuius graria, est honestum, & vtile, quod inde consurgit: Honestum est tribuere vnicuique, quod suum est; & honestum est Virtutem significare, illustrare, præmioque afficere. Ex quo etiam insignes prodeunt vtilitates; quatenus qui honore afficitur, flagrantius Virtutem diligit; ac cæteri eius exemplo ad virtutes inuitantur, & excitantur. Causa efficiens ille esse dicitur, qui tale signum præbet. Non tamen vnusquisque huiusmodi signum congruenter præbere valet; sed ille solus, qui est rectus iudex actionum Virtutis, & in cuius manu sunt positæ res illæ, quæ signum congruens esse valent probitatis & Virtutis: Huiusmodi sunt viri probi, quorum Virtus est mensura rerum; & præsertim Principes, ac illi illustriores Ciues, qui Magistratibus præsunt. Cum enim munus horum sit præesse legibus, seruareque eas; maximè sunt apti iudicare, qui eas seruant, & qui in patriam beneficia conferunt: ac propterea ad eos præsertim pertinet, viros bene meritos honore afficere; & in eorum manibus res illæ sunt collocatæ, quæ illustrius Virtutem significare valent. Hinc honor ab Aristotele in octauo Moralium Nicomachiorum dicitur bonum publicum; ille enim præsertim honor est, qui est publicum virtutis signum. Ex his colligi potest exacta Honoris definitio, ex omni genere causæ conflata, quæ talis erit: Honor est præmium Virtutis; tributum a congruente eius iudice, viro probo; vt eius virtus refulgeat, cæterique eius exemplo ad Virtutem inuitentur. Aristoteles ea missa fecit, quæ vel communia sunt, vel conspicua; & id protulit, quod magis est proprium, & honoris

Definitio honoris. Ex Speusippo. Aristotel. B

Cicero.

C

Forma honoris.

Materies.

Finis.

Efficiens.

D

Exacta honoris definitio.

A & honoris formam patefacit. Ex his colligere valemus, virum improbum nec honorari, nec honorare posse; non honorari, quia caret Virtute; non honorare, quia deprauatum habet iudicium: adeò ut honor pro signo, exposcat honorem pro re significata, tum in honorante, tum in honorato; vario tamen modo,

Variæ proponuntur Difficultates, ex Definitione Honoris emergentes. *Cap.* XXV.

VT Natura honoris reddatur illustrior, & data definitio magis elucescat; nonnullæ difficultates, nec quidem leues, diluendæ sunt, quæ ex tradita honoris definitione emergunt. Primò enim dubitare quis poterit, quoniam Aristoteles non videtur sibi constare: tum quia, vt patuit, non semper eandem dedit Honoris definitionem: tum insuper, quia nonnunquam dicit honorem esse præmium virtutis, nonnunquam verò (vt in primo Moralium Nicomachiorum, capit. 12.) secernens laudem ab honore inquit; Virtuti quidem laudem propriè tribuimus, ab hac enim ad res honestas agendas idonei efficimur &c. B At si laus differt ab honore, & laus est Virtutis; honor, non Virtutis, sed alterius esse debet: alioquin a laude non secerneretur. Confirmatur: quia Virtus ad aliud, nempe ad actiones dirigitur; Laus est eorum, quæ diriguntur ad aliud; Honor verò ipsius finis, & eorum quæ gratia sui optanda sunt: Ideo honor conuenir propriè Deo, non autem Laus, nisi similitudine tantùm. Dubitatur secundò: Cum honor dicatur præmium vel signum Virtutis, cuiusnam Virtutis est signum? num Moralis, vel rationis? & cuius formæ virtutis magis propriè, & præsertim signum est? Aristoteles in Rhetoricis expressit voluntatem benefaciendi, at etiam ob alias virtutes homo redditur dignus honore. Demum dubitatur: quia Aristoteles in 8. libro Moralium Nicomachiorum dixit honorem esse bonum publicum, & ei esse tribuendum, qui beneficium in Remp. contulit; non autem ei, qui in Remp. nullum contulit beneficium. At si hoc esset verum, Viri probi ducentes vitam priuatam, nullo honore essent digni; quod falsum esse videtur. Insuper sequetur, quòd soli viri publicam personam gerentes, possent alios honore afficere, non autem viri priuati; cuius oppositum experientia nobis patefacit: immo populi rectè affecti & instituti, Principem suum summo honore afficiunt, & se mutuò congruenter honorant. Soluens primò hanc postremam difficultatem, ut cæteris leuiorem, dico, Aristotelem sub initio quarti Metaphysicæ nos monere; quòd, dum loquimur de communi ab C vno, præsertim & propriè de primo tenemur verba facere, quod est tanquam mensura cæterorum: ideo de honore agens; quod est commune, non vniuocum, sed ab vno; inspicit id, quod in honorum serie primum, & maximè proprium est. Datur honor tum publicus, tum priuatus; ille tamen qui publicus est, præsertim & primò censendus est honor; quia Princeps & Magistratus considerantur, ut recti iudices probarum actionum. Insuper; in eorum manibus præ ferrim ea sunt posita, quæ sunt accommodatissima signa Virtutum. Tertiò signa illa, cum sint publica, manifestiorem & illustriorem reddunt Virtutem. Demum Aristoteles considerauit illum illustriorem honorem, qui est signum beneficij collati in Remp. at honorem retribuere ob huiusmodi beneficia, munus est Viri publicam personam gerentis. Dubitatio autem cum hac complicata; quæ erat, quòd Vir priuatus beneficium non conferens in Remp. non esset dignus honore; soluitur per duo fundamenta. Primum est id, quod iam est explicatum; nempe quòd Aristoteles inspicit id, quod principale est: actio enim proba, publicum afferens beneficium; vt communior, & magis publica est; ita magis iudicatur bona, & digna honore. Alterum fundamentum est; quia Viri omnes probi dicuntur Reipublicæ prodesse, improbi obesse: priD mò, quia exemplo sui & præceptis dirigunt & hortantur cęteros ad probitatem: secundò, quia quamuis non semper sua opera & officio prosint; semper tamen, quia probi sunt, vt tales, necessario pro facultate sunt parati in quauis opportunitate (vt eos decet) suæ Patriæ prodesse.

Prima dubitatio.

Secunda dubitatio.

Tertia dubitatio.

Solutio tertiæ difficultatis

Omnes viri probi Reipublicæ conferunt.

Vt cæteræ Diluantur Difficultates; Discrimen ponitur inter Honorem, Laudem, Gloriam, Famam, Encomium, Reuerentiam, & similia. *Cap.* XXVI.

VT exactius valeamus cæteris difficultatibus satisfacere, Præaccipiendum est, honoris nomen dupliciter vsurpari. Nonnunquam enim latè, ac ita sub se multa vt partes continet; veluti Laudem, Gloriam, Famam, Encomia, Dilectionem, Reuerentiam, ac similia: hæc enim omnia sunt bona externa, in aliorum facultate collocata, cum Virtute coniuncta; quatenus eam, vel fructus eius, nata sunt indicare. In hac significatione Pla-

Honor dupliciter vsurpatur.

Plato. to in 5.de Legibus inquit: Primus honor conuenit Deo,ſecundus Animo, tertius Corpori; at A
Corpori ſola laus,non autem propriè ſumptus honor competere poteſt. Ita etiam in 3.de Le-
gibus dixit,primò honoranda eſſe animi bona, ſecundò corporis, tertiò externa. In eadem ſi-
gnificatione decantantur Laudes in honorem Dei. Vſurpatur Secundò honoris nomen pro-
priè,vt contradiſtinguitur a laude,& conſimilibus. Nos autem,dum de diſtinctione loquimur,
proprias vocum ſignificationes conſiderare tenemur. Vt igitur conſpicua reddatur multarum
vocum diſtinctio,quæ denotant externa ſigna bonorum animi,& coniunctorum cum illis; di-
ſtincta bonorum genera,quorum ſunt ſigna,conſiderare tenemur. Bonorum igitur; quæ cum
Virtute ſunt iuncta, ad eamque pertinent; quædam ſolùm optantur gratia ſui, alia ſolùm gra-
tia alterius, nonnulla & ſui & alterius. Solùm gratia ſui optatur honeſtum actionis probæ; &
Honor diuinus. ſummum bonum; qui poſtremus eſt finis, ad quem refertur Honor. Quod ſummum bonum
duplex eſt; vel diuinum, ac diuinarum Mentium; vel humanum. Si fuerit diuinum, ad illud
pertinet genus honoris, qui dicitur cultus diuinus, Veneratio, & μακαρισμὸς; quatenus diuinas
mentes Beatas prædicamus, vt in primo Moralium Nicomachiorum, capit.12.docet Philoſo-
Honor humanus, phus. Si fuerit bonum humanum, ad illud refertur honor ille, qui homini probo congruens
eſt; per quem homines fœlices honoris loco εὐδαιμονίζομεν, hoc eſt fœlices dicimus, & celebra-
mus: quos,ſi fuerint maiores,Pietate Reuerentiaque obſeruamus & colimus; ſi æquales,Ami B
citia,varijsque amicitiæ ſignis nobis deuincire conamur; ſi minores,flagranti dilectione,& con
gruentibus probarum actionum ſignis nitimur eleuare; Hæ nanque omnes ſunt ſpecies quæ-
dam honoris. Propterea inquit Ariſtoteles lib.8. Moralium Nicomachiorum, cap.8. Amari
autem, & honore affici (cuius rei plerique ſunt cupidiſsimi) finitima eſſe videntur &c. Dulce
enim valde eſt Amoris nomen,& ſummopere optabile. Altera ex parte ſi bona ſolùm referun-
Laus. tur ad aliud: vel ſolam conſideramus eorum poſſeſsionem,& Laus eis conuenit; veluti per cor-
poris dexteritatem,vtileſque animi habitus laudamur: vel conſideramus actiones, & vſum; cui
Encomiũ. Encomium conuenit, quod cum Laude ſummopere eſt iunctum. Si demum bonum partim
ſui, partim alterius gratia fuerit optabile; vt Moralium Virtutum habitus, qui nos intrinſecus
honeſtè formant, & honeſtas prlunt actiones: ei diſtincta ratione cum Honor, tum Laus con-
uenit. Hinc per habitus Artium ſolùm laudamur; per habitus verò Moralium Virtutum par
Gloria. tim laudamur,partim honoramur.Gloria præſertim ad Laudem redigitur; differt tamen,quia
magnitudinem expoſcit,ac in opinione communique hominum voce poſita eſt: de qua Ariſto
teles in primo Rhetoricorum inquit.Gloria,hoc eſt bona exiſtimatio (græcè εὐδοξία) eſt Virtu
te præditum ab omnibus exiſtimari: vel tale aliquid in ſe habere; quod omnes appetant, aut
multi,aut boni viri,aut Prudentes &c.Ita Gloria dicitur conſentiens approbatio, communisq;
opinio inſignis Probitatis,& meritorum alicuius: quæ ſeruari poteſt etiam ſine externo ſigno;
Plato. ſine quo nec Laus,nec Honor,re vera ſeruatur. Ideo Plato in Protagora dixit: Probamus iudi- C
cio ſine deceptione; laudamus verbis, plerunque falsò præter ſententiam. De eadem Gloria
Cicero. inquit Cicero in libro de officijs: Vix inuenitur; qui, laboribus ſuſceptis, periculiſque aditis,
Fama. non quaſi mercedem rerum geſtarum deſiderer Gloriam. Fama cum Gloria ſummopere iun-
cta eſt,& frequenter pro eodem vſurpatur: differt tamen; quia Fama magis eſt eorum, qui vi-
ta functi ſunt: quamuis nonnunquam ad uiuentes,abſentes tamen,extendatur; ut dum celebres
ſcientiarum profeſſores,Strenuique Militiæ duces,dicuntur fama ſuper Aethera noti: Gloria
autem etiam uiuentibus,& præſentibus conuenit. Inſuper Gloria ſolùm vſurpatur in partem
bonam,cum Fama nonnunquam etiam extendatur in malam: re vera tamen ea, quæ mala eſt,
ut publica Vox ſcelerum,Infamia potius quam Fama dici meretur. Hæ omnes voces in duo ca-
pita rediguntur,in Honorem, & Laudem; quatenus vel ſunt finis,vel ordinatorum in finem:
& hæc duo capita rediguntur in unum. Laus enim eſt ſpecies quædam latè ſumpti honoris.
Ideo Ariſt.in primo Rhetoricorum inter ſpecies Honoris numerauit Monumenta, uel carmi-
ne, uel ſoluta oratione conſcripta. Populariter autem commendationes omnes ore factæ, di-
Dubitatio. cuntur Laudes; Cætera verò Virtutis teſtimonia,Honores. Verùm oritur dubitatio; quia En- D
comium & Gloria,quæ ad Genus Laudis redacta ſunt,ad Honorem potius pertinere uidentur;
Solutio. Vt enim honor eſt ipſius finis,qui actio eſt; ita Encomium, & Gloria actionum eſſe videntur.
Reſpondeo; Gloriam eſſe cum actionum, tum habituum; Encomium autem actionum tan-
tum: & quamuis ambo in nonnullis cum Honore conueniant,differunt tamen triplici differen-
Triplex differẽtia. Gloria & Honoris. tia.Prima eſt: quia Encomiũm & Gloria extenduntur etiam ad opera Artium, & roboris cor-
poris; cum Honor ſit tantùm actionum a uirtute animi prodeuntium. Altera eſt: quia Enco-
mium & Gloria reſpiciunt actiones, ut actiones & vſus præclari ſunt; Honor verò, ut ſunt fi-
nis.Demum: Si Encomium & Gloria nonnunquam ad honores aliquos extenduntur, non ta-
men ſunt uniuerſum genus Honoris; ſed modus quidam, ac pars eius in voce poſita, quæ po-
pulariter dicitur Laus,

Diluitur

A

Diluitur Difficultas, quæ primò afferebatur contra Definitionem Honoris. Cap. XXVII.

EXplicatis vocibus, facile modò est dubia diluere, quæ ex definitione honoris oriebantur. Dicebatur primò, Aristotelem in danda honoris definitione, nec sibi constare, & falsa proferre: non sibi constare, quia varias tradit honoris definitiones. De hoc dico, eiusdem varias esse posse circunscriptiones, cum tamen absolutissima definitio vnica sit. Addo insuper, relatas definitiones summopere iunctas esse, parumque differre: dum enim dicimus honorem esse præmium virtutis, assignamus commune obiectum honoris; omnis enim animi Virtus digna est honore: dum verò dicimus honorem esse præmium opinionis benefaciendi, explicamus obiectum principale, siue principalem rationem, per quam homo redditur honore dignus. Rem autem ita se habere, constat ex 8. lib. Moralium Nicomachiorum, cap. 13. quo loci Aristoteles inquit: Virtutis, & Beneficentiæ præmium honos est; Indigentiæ vero auxilium, & lucrum &c. Cum Aristot. dicat, honorem esse præmium Virtutis & beneficentiæ, indicat præsertim beneficentiæ esse; & iure profectò: Honor enim præsertim inspicit beneficia collata in Rempublicam, vt in præcedentibus patuit: Insuper post recepta beneficia qui ea receperunt, etiam ex debito tenentur, signo aliquo honoris voluntatem probam tribuentis recognoscere: His accedit, quòd populi præsertim ad honorandum aliquem excitantur ab opinione beneficentiæ, quam maximi faciunt. Iure igitur Aristoteles in libris de Moribus retulit honorem ad genus Virtutis, tanquam ad obiectum adæquatum: in primo autem Rhetoricorum, ad opinionem benefaciendi, tanquam ad principale & maximè congruēs libris illis popularibus. At addebatur, Aristotelem falsa enunciare, quia honor non est præmium Virtutis: Virtus enim est habitus ordinatus ad actionem, vt ad finem; ipsius autem habitus laus est, non honor, vt docet Arist. 1. Mor. Nic. cap. 12. Respondens dico. Dum definitur honor ꝙ sit prēmium Virtutis; nomine honoris denotatur honor latè sumptus, cuius etiā Laus est pars; nomine autem Virtutis denotantur & virtus, & eius actiones: Fit autem mentio de Virtute triplici de causa: Prima est, vt explicetur honor latè sumptus: Secunda, quia Virtus facultate continet etiam actiones: Tertia; quia actio proba adeò est cum Virtute morali complicata, ut vir ea præditus non valeat (dum ei offertur occasio) non rectè agere: De ratione enim moralis virtutis est, vt per eam agamus, quando, quomodo, & quantum decet. Sic itaque honor insolubili nodo cum Virtute coniungitur: & propterea Romani templa Honoris & Virtutis ita iunxerunt; vt nemo ingredi posset in templum Honoris, nisi transiret per templum Virtutis.

Honoris variæ definitiones.

B

Cur honor præsertim fit premium beneficētiæ.

Diluitur altera dubitatio.

C

Diluitur Altera Dubitatio: quæ erat, An honor sit Præmium Virtutis Rationalis. Cap. XXVIII.

DVplex est genus Virtutum animæ, morale vnum, alterum rationis: Honorem esse præmium Virtutis moralis, ex se constat. Dubium est, an etiam sit præmium Virtutis rationalis; & præsertim scientiæ, sapientiæ, & intelligentiæ. Arist. aliquando vniuersè dicit, esse præmium Virtutis; aliquando autem id contrahit ad morales, & præsertim ad beneficentiam. Quòd autem moralium tantùm, & non rationalium sit præmium, ex eo constat. Quia eius est præmium, quo posito homini competit honor, & quo remoto non competit. At huiusmodi, est virtus moralis; omnis enim homo per Virtutem moralem est absolutè probus, & ob probitatem dignus est honore: dempta uirtute morali; quamuis adsit scientia, sapientia, & intelligentia; non amplius homo est dignus honore: tantum enim abest, quòd sapiens vitiosus dignus sit honore, ut potius maximè omnium dignus sit dedecore & vituperio. Insuper Aristot. in 1. Magnorum Morali. capit. 6. hoc apertissimè affirmauit inquiens; Nos laudari, dignosque laude reddi per virtutes morales; at non per eas, quæ ad rationem pertinent. Et confirmatur; quia honor est animi gratitudo, & præmium recepti beneficij: at benefacere est munus uirtutum moralium, non autem rationalium. Soluens difficultatem dico; honorem magis propriè, & proximius competere Virtuti morali, & actionibus eius; potiori verò modo, & tanquam priori principio, eminentioriq; bono, competere cōtemplationi. Hoc ostendo cum auctoritate, tum ratione. Primò auctoritate Aristotelis in proœmio primi de anima, cont. 1. dicentis, scientiam esse rem præclaram, & honore dignam; & vnam alteri præferri, cum ob pręstantiam rei consideratæ, tum ob exactum ac certum modum considerandi. Ex qua sententia duo colligimus: primò Virturē inspectricem esse honore dignam: secundò, eam eminentiori modo esse dignam honore, quàm sit Virtus moralis; cum ob pręstantiam rei, in qua versatur; tum ob acriuiam, hoc est exactum & certum considerandi genus. Confirmatur id ipsum clarius ex proœmio Metaphysicæ capit. 2. vbi hæc verba leguntur: Nec aliam, quàm

Quòd honor sit præmium solùm virtutum moralium.

D

Solutio difficultatis.

 huiuscemodi,

huiuscemodi, decet honorabiliorem putare; quæ enim diuinissima est, eadem etiam est honorabilissima, &c. Loquitur ibi Philosophus de humana sapientia, quæ Metaphysica dicitur, ac eam maximè omnium honore dignam affirmat. Confirmatur etiam ratione ex eodem loco deprompta: Ea virtus maximè est honore digna, quam maximè Deus habet, & quæ maximè in Diuinorum consideratione versatur: Huiusmodi est sapientia, vt conspicuum est. Insuper Honor finem ex se optandum respicit; & propterea, quò finis fuerit eminentior, eò præstantior ei competet honor: contemplatio autem est finis eminentior actione, ut alibi patefeci. Ita Plato in 5. de Legibus, & Aristoteles in primo Moralium Nicomachiorum, cap. 12. Deo aiunt primò competere honorem, Sic itaque priori modo, & tanquam priori ac eminentiori bono, honor competit Sapientiæ, & Scientiæ; Magis tamen propriè & proximius competit Virtuti morali: cuius rei duplex est ratio. Prima: quia Virtus moralis, quamuis non sit id primum, quod est honore dignum; est tamen id, sine quo vir sapiens non est honore dignus: causa enim principalis, & causa sine qua non, inter se distinguuntur; vt patet ex calce secundi phy. Altera ratio est, quia honor est ciuile præmium; & propterea proximè, & proprietate quadam, ad Ciuiles Virtutes refertur; quæ etiam proximius, & populariter magis, beneficia in Remp. conferunt: dico magis populariter, & proximius: quia contemplatio, tanquam dux, iudicando & dirigendo, vniuersæ Reip. conducit: Veritas enim (vt monet Plato in 5. de Legibus) tum Dijs, tum hominibus Dux est omnium Bonorum, & eminentia quadam in se continet Virtutes Morales. Constat itaque, distincta ratione hæc omnia vera esse; Honorem competere, & non competere; insuper primò, & non primò competere virtutibus rationis: competit primò, quia eminenter; non primò, quia non ita propriè.

Cur honor magis propriè referatur ad virtutem morum.

A B

Quatuor pulchræ Difficultates, quæ ex dictis prodeunt, Proponuntur, & Diluuntur. Cap. XXIX.

Ex his, quæ de Virtutū honore in præcedente capite dicta sunt, quatuor præsertim emergunt difficultates accurata consideratione dignæ. Prima est, quia Arist. in primo Mora. Nico. negat habitui conuenire honorem; cum enim habitus dirigatur ad sui muneris functionem, dicitur dignus laude, non honore: in Procemio autem de anima Scientiā, & in procemio Metaphy. Sapientiam, qui habitus sunt, dicit esse honore dignos. Altera dubitatio est, quia Arist. in 3. Rhet. inquit, Isocratem increpasse græcos, quia Sapientibus nullum victoriæ præmium proposuerunt: Et in libro Problematum particula 30. prob. 10. inquit id fuisse factum; primò, quia dimicantes Sapientia præstant, quorum cæteri nequeunt esse iudices; secundò, quia ex iudicio lites, & indignationes orirentur; tertiò, quia non inuenitur præmium, quod dignitati sapientiæ respondeat; Si itaque non datur sapientiæ præmium; quomodo dictum est, honorem esse præmium eius? Tertiò, diluendæ supersunt rationes, quibus ostendebatur honorem tantùm virtutis moralis esse præmium. Demum dubitatio est de Artibus, num debeant censeri honore dignæ. De prima difficultate; nonnulli explicantes procemium de anima inquiunt, differre scientiam a virtute morali: nam scientia non dirigitur ad opus; & propterea in se finem habet, & ex se est honore digna: virtus autem in more posita ordinatur ad actionem; ideo ea est digna laude, actio verò eius honore. Hæc sententia, & solutio, uera non est: quia; quamuis habitus scientiæ, & sapientiæ, solùm pro fine habeant iudicium veri; tamen de eis quoque hoc verum est, quòd habitus dirigitur ad actionem, & actus primus ad secundum: nā scientia habitus est; contemplatio verò & vsus eius, est actus secundus distinctus a primo, & finis primi; vt constat ex 2. de anima. Et hoc lucidissimè confirmatur per Arist. in 1. & in 10. Mora. Nic. quibus in locis loquens de summo bono manifestat, non in habitu, sed in actione esse positum; illudque definiens inquit, esse actionem ex virtute prodeuntem; quam definitionem vtriq; gradui fœlicitatis ait competere, vt patet præsertim ex quarto capite decimi de moribus: quare par est ratio de virtute morali, & rationali, quod habitus ad actionem dirigatur: hęc sola est differentia; quòd actio uirtutis rationalis est sola veri contemplatio, virtutis verò moralis est quid aliud ex prælectione prodiens. Propterea soluentes dicamus id ipsum, quod de virtute morali in præcedentibus dictum est; nempe quòd Aristoteles denotauit Virtutem cum sua postrema perfectione, quæ est actio & vsus eius, qui secunda perfectio nuncupatur. Insuper honor habitui competit, vt principio & origini; vsui verò, vt formæ, cui propriè respondet: Demum habitui seiuncto ab actione competit honor latè sumptus; iuncto vero cum actione competit propriè sumptus honor, quia postrema perfectione est præditus. Erat secunda dubitatio, quia Græci sapientibus nullum victoriæ prēmium proposuerunt; non itaque honor est præmium eius. Respondeo, non dari prēmium, quod æquetur Sapientiæ; dari tamen testimonium eius, quod vir Prudens & sapiens magnificat. Addo insuper, honorem non esse prēmium pugnę & victorię, quę ex disputatione prodit; non enim ei pugnę prēmium proponitur;

Quatuor difficultates proponuntur. Prima. Secunda. Tertia. Quarta. An sapiēs sit dignus honore. Opinio quorūdā. Euersio. Propria Solutio. An honor possit dici præmium sapientię.

C D

A ponitur; sed esse premium Sapientis, & Sapientiæ absolutè; omnes enim sapientiæ munere Sapientiæ, sunt honore digni. Tertio loco diluendæ erant rationes, quibus ostendebatur honorem non congruere Sapientiæ. Pro quarum solutione accipiendum primò est, Sapientiā in viro improbo destitutam esse sua postrema perfectione; probi enim mores sunt fructus Sapientiæ: qui, dum ex sapientia non prodeunt, indicant constitutionem hominis illius cum natura pugnare, sapientiæque esse aduersam; & propterea in eo absolutam Sapientiam non reperiri. Addendum secundò; definitiones, regulas, & sententias, debere accipi in potiore significatione: potior significatio est, ea, quæ per se dicitur, vt monet Aristot. in 1. Phy. 74. Sic itaque cõtemplatio, sui natura & ex se, digna semper est honore: si nonnunquam cum improbitate iungitur, id est ex euentu, neque tunc sapientia est sua perfectione prædita: & si quid in eo viro sapientiæ inest, ea sapientia ex se digna est honore; vit tamen ille perperam ea vtens, infamis iudicari debet. Propterea rectè Plato in sexto de Rep. Alexãder, Simplicius, Auerroes in procœmio libri Physicorum, manifestant Sapientiam ex euentu tantùm cum vitiis necti. Sic itaque moralis virtus est id, sine quo homo non est dignus honore, cum sit apprime necessaria ob rectum vsum cæterorum. Insuper addo, Sapientiæ non eum respondere Ciuilem & popularem honorem, qui Ciuibus ob præclaras actiones congruit; illum enim sapientes negligunt: sed cõgruere reuerentiam quandam, quæ est gradus honoris eminentior. Per hæc satisfacere valemus auctoritati Aristotelis sumptæ ex primo Magnorum Moralium cap. v1. Inficiatus est eo loci Aristoteles, Virtuti rationali honorem congruere; tum, quia considerabat minus propriè ei congruere, ut patefeci; tum insuper, quia loquebatur de honore magis vulgari & Populari. Erat postrema dubitatio de Artibus & Artificibus, an sint honore digni. Quod non, ostenditur; quia Artes utile quærunt, ad aliudque diriguntur, nempe ad efficiendum opus. Ex aduerso dicitur, Honora Medicum propter necesitatem. Ita lis vertitur inter Medicos, & Iurisperitos, qui sint magis honore digni. Respõdeo, Artes esse duplicis generis; nonnullas Sordidas, alias Ingenuas. Artes ingenuæ, ut Artes & ratione propria, non sunt dignæ honore: ut tamen iunctæ cũ probitate morum; quatenus proximè opem ferunt Prudentiæ & Sapientiæ, eatum vsum perficiunt, virumque ingenuum decent; aliqua ex parte dicuntur honote dignæ, ut Rhetorica, Logica, & Poetica: non tamen primò & propriè, sed tantùm ex se censeri debent dignæ laudæ: De cæteris Artibus loquens assero, eis nequaquam competere honorem, sed tantùm laudem. Propterea Artifices vt artifices non ualent de honore contendere, sed tantùm de laude. Et hęc C est ea Laus, quæ maximè ab honore secernitur; quæ congruit Artibus, Artificibus, Viribus corporis, copiæ bonorum fortunæ, & similibus; honor minimè competit. Et dum dicitur, Medicum esse honorandum: Respondeo, esse honorandum honote latè sumpto, includente etiam laudem. Insuper Ars medendi aliqua ex parte ingenua est. Præterea; cum addatur, esse honorandum ob necessitatem; apertè indicatur, non propriè & ex se esse honorandum, sed ob eius necessitatem. At dices. Si Artes & Artifices, non honore, sed laude digni sunt; num Artifices boni, qui tamen uitiis sint inquinati, debeant censeri digni laude? Respondeo, eos esse dignos Laude, cum reduplicatione artis, at non vt tales homines: nam periti Medici, preclari pictores, & statutarii; ut tales sunt, laude profectò extolli merentur; vt autem vitiosi; digni sunt infamia & dedecore: & hæc infamia ex vitio prodieos, obscurat omnem laudem ex præstantia Artis prodeuntem,

Diluuntur tertiò adversę rõnes.

Plato. Alexan. Simplici⁹.

Explicat locus ex primo magnorũ moralium.

An Arti competat honor.

Artifices non ualēt de honore contendere.

De Gradibus Honoris. *Cap.* XXX.

D Honor in indiuiduo nõ est positus; sed latitudine præditus est, quæ in gradus distribuitur. Assignari possunt gradus; primò, ex parte meritorum; secundò, ex parte conditionis eorum, quibus tribuitur; tertiò, ex parte eorum, quæ tribuuntur, & materies honoris dictæ sunt. Quæ tria congruente quadam ratione sibi mutuò respondere debent. Si inspicimus merita; tunc uarii Virtutum actionumque gradus, tanquam fines & scopi, nobis uarios patefacient gradus Honoris. Ita Sapientiæ inter humana bona Aristoteles in procœmio Metaphysicæ primum assignabat honoris gradũ. Absolutè tamẽ gradus primus respondet Virtuti Diuinæ, secundus Heroicæ vt cum Diuina iunctæ, tertius Humanæ sapientiæ, quartus Virtuti Morali. Si autem Heroica consideratur seiuncta a virtute diuinitus infusa, ut eã considerauit Aristoteles, ita sub humana sapientia collocatur. Si inspicimus conditionem eorum, quibus tribuuntur; ita Deo respondet primus gradus honoris, secundus separatis Mentibus, tertius homini. Et facta comparatione inter homines, primus competit Sapiẽti, & Heroi; mox Viro Ciuili. Insuper, eminentior gradus competit uiro publico, quàm priuato. Et facta comparatione inter uiros publicos, datur ordo inter Principes mundi, qui sæpe inter se de gradu dignitatis contendunt. Similiter datur ordo inter Magistratus, necnon inter uiros priuatos vel magis uel minus nobiles. Qui ordo nititur quodam modo fundamẽto Naturæ, & Virtutis, Vt

Grad⁹ honoris ex qb. sumuntur.

Grad⁹ ex meritis deprõpti.

Ex conditionib. eius, cui tri buuntur.

Vt enim in vniuersa Natura, ita inter homines, qui omnes naturæ gradus valent imitari, seruatur ordo. Quidam enim in Vrbe proportione respondent Deo in orbe. Alij separatis Mentib. ac ita de cæteris. Nititur etiam fundamento Virtutis: quia; vt in Vniuersa Natura gradus superiores eminentiori quadam Virtute refulgent ornati, quàm inferiores; ita putamus supremos Principes suprema inter homines esse virtute prǽditos, humiliores humiliore: ita tamen in gradibus Vniuersi constanter seruatur, in hominum autem genere secus se habet. Ideo rectè dicitur, quòd nonnunquam magis Princeps est Vir priuatus ornatus virtute Principis, quàm Princeps habitu virtutis destitutus. Sumebantur tertiò gradus ordinis ex materie honoris: quatenus signum virtutis & præmium collocatum erat, vel in Verbis; vel in gradu aliquo dignitatis, ut qui equites constituuntur, vel insignibus doctoris siue alterius dignitatis honestantur; vel demum collocatur in rebus, quæ in signum honoris a Principe, uel quouis alio tribuuntur. Hos gradus indicauit Aristoteles in primo Rhetoricorum inquiens. Honoris species sunt Immolationes, Monumenta vel carmina vel soluta oratione conscripta, Præmia certa, Luci, superiores in sedendo Loci, Sepulchra, Imagines, & publica Cibaria. Et quibus barbari vtuntur, Gradus Adorãtium, & Conspectus Euitationes; Munera, quæ apud singulas gentes in precio sunt, &c. Hi sunt gradus in materie honoris considerari. Honor in verbis positus, est magis viuus; in gradibus dignitatis & memoriæ, est constantior; in rebus dono tributis; vtilior. Plato in quinto de Legibus indicat, gradus honoris præsertim debere elici ex gradibus meritorum; ideo inquit. Honorandus certè est, qui nemini iniuriam facit. Qui verò nec alios id facere permittit, duplici honore, immo etiam magis est honorandus; ille enim vni, hic, multis hominibus comparatur, cum Principibus cæterorum iniuriam nunciet. Qui autem vnà etiam cum Magistratibus iniuriam vt potest vlciscitur, is magnus perfectusque in ciuitate Vir præconio prǽdicetur; nam virtute cunctis excellet. Eadem quoque Temperantiæ, & Prudentiæ Laus est. Et qui aliis bonis abundat, quæ in alios quoque effundi possunt; si cæteros participes efficit, tanquam vir summus est honorandus; qui autem id facere vellet quidem, sed non potest, secundo loco habendus est &c. Sic igitur gradus honoris considerari possunt in meritis, in gradibus eorum quibus tribuuntur, & demum in materie honorum: quæ etiam reddi possunt maiora & illustriora ex dignitate tribuentis, ex conditione loci, temporis, modi, consuetudinis, & similium; nam præclarum est laudari & honorari a viro laudato & honorato; præclarum est honorari publicè, spontè, cum applausu multorum & consensione.

Margin: Gradus in materia honoris. — Arist. — Plato. — A — B — C

Diluuntur Problemata varia ad Honorem Pertinentia. Cap. XXXI.

Quæritur, Num Pueris conueniat Honor. Dico; eis conuenire, non primò & propriè, sed secundo loco; non ob actiones iam editas, sed ob spem: inquit enim Aristoteles in primo Rhet. Iustè maximeque honore afficiuntur ij, qui iam beneficia contulerunt; & etiam ille solet honorari, qui aliis benefaciendi facultatem habet. Insuper in primo Moralium Nicomachiorum, inquit, puerum posse dici beatum spe: demum potest ei honor competere, si ex maioribus pendet, qui honore fuerint digni, tanquam viuæ imagini eorum. Puero itaque illustri, bona indole prædito, ob spem conuenit honor; qui est potius honor quidam popularis, quàm verus. At quæritur secundò, num Honor cõueniat defunctis. Apparet enim eis conuenire non posse: nam inquit Aristoteles in tertio Moralium Nicomachiorum, cap. 6. Mortem esse extremum omnium rerum; nihilque reliquum esse mortuo videri, neque bonum, neque malum &c. Si igitur mortuo nil boni conuenit, non poterit conuenire honor, qui inter bona numeratur. Præterea; In obitu ex sentẽtia Aristotelis 3. de anima, cont. 20. habitus animi euanescunt: euanescentе autem virtute, videntur etiam euanescere merita honoris, qui eius est signum. Ex aduerso Aristoteles in eodem 3. Moralium Nicomachiorum, cap. 6. inquit. Testantur, & comprobant hæc, quæ dicimus, honores ij; qui & in liberis Ciuitatibus & apud Reges eis, qui in bello ceciderunt, decernuntur &c. Insuper in primo Rhet. inter species gonoris enumerat sepulchra, & alia, quæ mortuis tribuuntur. Inquiunt nonnulli, defunctis conuenire famam & gloriam, non honorem; superstites enim sunt in memoria, & ore hominum. At censeo hos minus rectè sentire. Fama enim in uoce & ore hominum solũ est posita. Defunctis autem; præter famam, quæ est modus quidam latè sumpti honoris; etiã alia honoris loco tribuuntur, vt sepulchra, Statuæ, & eorum posteri magistratibus honestantur, publicoque nutriuntur ære. Insuper: Si honor illis conuenit, qui beneficia contulerunt; cum defuncti id fecerint, iure merentur honore affici; & illi præsertim, qui pro salute Patriæ diem vltimum obierunt: cum enim viuentes ob egregia opera, & illustrem mortem non valuerint honore affici; æquum est, ut post obitum eo afficiantur: & præsertim, quia tunc quoque aliqua ratione sunt superstites; vel in memoria hominum; vel in posteris & amicis (vt censet

Margin: An pueris conueniat honor. — An honor defunctis competat. — Opi. quorundam. — D

Aristo-

A Aristoteles) vel (vt veritas est) viuunt potiorem vitam: ideo iure optimo beatis & sanctis honores varij tribuuntur. Et dum instatur, quia mortuis nil boni vel mali conuenire potest: Dicendum est ex sententia Aristotelis, nil conuenire quod ipsi sentiant; conuenit tamē vt in memoria, in posteris, & amicis sunt superstites. Hinc Aristoteles in primo Moralium Nicomachiorum, cap. XI. ait, posterorum euenta aliqua ratione pertinere ad defunctos: Conuenit igitur eis honor, non ob præsentes; sed ob præteritas eorum virtutes, munerumq; functiones: & longè magis eis conuenit, dum vnà cum Theologis rectè sentientibus iudicamus, eos præstantiorem & fœliciorem viuere vitam. Hoc tamen verum est, quod fama magis est propria defunctorum, honor viuentium: at non ob id inficiari debemus, & honorem defunctis, & famam viuentibus cōuenire. Quæritur tertiò; cum honor sit bonum quoddam cum virtute cōplicatum, num sit bonum dignum laude, vel potius dignum honore? Prætermissis rationibus, quæ hinc inde possent afferri; dico breuibus, Honorem quatuor modis posse considerari; primò, pro meritis honorati; secundò, pro actione honorantis; tertiò, pro materie externa, quæ tribuitur; quartò, pro signo virtutis vt signum est. Si vsurpetur pro meritis honorati, hæ sunt virtutes, & earum actiones; quæ sunt bonum dignum externo honore, quod signum est. Si

Diluuntur rationes aduersæ.

An honor sit dignus Laude.

Honor quadrupliciter consideratur.

B vsurpetur in secunda significatione, nempe pro actione honorantis ex recta eius consultatione & prælectione prodiens; ita quoque est proba honorantis actio ex eius virtute prodiens, per quam redditur honore dignus. Si tertiò vsurpetur pro materie, quæ multiplex esse potest; vel quarto consideretur, vt signum est: sic ab honorato non est ex se optabilis, sed gratia alterius, quatenus inquam est testimoniū suæ Virtutis: qua consideratione ab Aristotele quarto Moralium Nicomachiorum, cap. 3. inter externa bona numeratur, quæ referuntur ad aliud, & in primo Moralium Nicomachiorum inquit. Præterea honorem ob id persequi videntur, vt credant se ipsos bonos esse. Quærunt itaque a Prudentibus, & ab illis a quibus cognoscuntur, & ob Virtutem, honore affici. Ita etiam in octauo Moralium Nicomachiorum amorem prætulit honori; quia Honor ob aliud, Amor etiam gratia sui optatur. Cum itaque hac consideratione dirigatur ad aliud, dicitur bonum laudabile. Quæritur quartò, num Viri praui valeant probos honore afficere. Dixit Plato in Theæteto: Nescienti, quid laudet aut vituperet, non est adhibenda fides; Huiusmodi est vir improbus. Soluens difficultatem dico, homines in quinque gradus esse distributos; vel enim sunt probi, vel continētes, vel incontinentes vel im-

An Viri praui valeant honorare.

Quinque conditiones hominum.

C probi, vel neutri, quales sunt pueri, qui proculdubio non verè valent honorare. Viri probi primò & propriè honorare valent. Probitas enim est iudex rectus sui, & aliorum. Ideo Plato in Lachete dixit; Optima hæc laus est, quæ tibi nunc a viris fide dignis tribuitur, qui in ijsdem laudandi & ipsi sunt &c. Viri continentes secundo loco. Tertio incontinentes; hi enim honorare valent, quatenus iudicium, & recta ratio in eis seruatur. Viri autem improbi nullo pacto honorare valent: primò; quia honorare est actio proba, improbus vt improbus nō edit actionem probam: secundò; quia in improbo iudicium honesti & veri boni deprauatum est. Quærere etiam iure optimo quis posset; cur, detecto capite, honoremus maiores nostros? Plutarchus Chęroneus problemate XI. dixit id seruari: quia honor & gloria sunt splendidum quidā, illustre, apertum, ac latè patens; propterea detegimus caput. Addere valemus, id fieri; quia honor est iudicium & signum virtutis, iudicamus proximè capite vt instrumento, & ideo caput detegimus. Insuper nuditas est signum humilitatis; ideo superam nostram partem detegentes, maximè nos humiles patefacimus: ac ob id etiam caput inclinamus. Non id facimus corde; quia non est membrum externum, quod pateat oculis: caput autem conspicuum est; & vel est membrum absolutè primum & præstantius, (vt censent Plato, & Galenus) vel maximè

D saltem pertinentia ad cor patefacit, cum cordeque est connexum, eminenti quodam modo ei inseruiens (vt censuit Aristoteles & Chrysippus) Demum quæritur, an teneamur honorem maximè expetere, de eo valde esse soliciti; & nonnunquam etiam, ne honore priuemur, mortem prçeligere? Et iure de hoc ambigere tenemur. Nam vna ex parte ad honorem omnes hortamur, inuitamur, animamur; desiderium honoris, & timor infamiæ, dicuntur calcaria ad sublimia nos excitantia: Ex aduerso, a Viris sanctis & prudentibus monemur honores negligere, eos vt fumos & caligines mentem obumbrantes repellere, & tanquam Syrenas Mentem seducentes vitare. Res itaque est perplexa & dubia. Cui respondens dico. Si loquimur de honore pro meritis, nos teneri summopere, & magis quàm vlla alia de re de eo esse solicitos; honor enim pro meritis, sunt probæ munerum Virtutis functiones: Si loquimur de honore pro signis, dico genus humanæ vitæ esse multiplex, & propterea vario modo erga illum nos debere esse affectos. Hinc dantur Virtutes duæ morales, per quas in appetendo vel magno vel mediocri honore nos rectè componimur. Nam si homo Vitam viuit Ciuilem, debet moderatè esse solicitus in eo appetendo & quærendo; vt elucescat sua probitas, per quam exemplo sit alijs, maiori auctoritate valeat leges suæ Reipub. seruare, magistratibus præesse, cæteraque munera probi viri obire. Dico tamen, quòd moderatè, & non maximè tenetur illum expetere; quoniam qui maximè honorem appetunt, dicuntur negligere honorem. Et ratio est; quoniam si

An teneamur honorem expetere.

Solutio.

Qui nimiū honorem appetunt, negligunt honorem.

honorem

honorem maximè appetunt, primo loco & gratia sui, non vt signum & gratia alterius, illum ap- A petunt: quod cum faciant, aberrant, conditionem eius peruertunt, & reddunt se indignos honore. Iure igitur dictum est; quòd, qui nimium honorem appetunt, honorem negligunt: veluti, vice versa, viri magnanimi cum populares negligant honores, se eminentioribus dignos reddunt. Quicunque autem solùm futuram inspiciunt vitam, diuinoque cultui se dicant; mundanam Gloriam, mortalesque honores, monentur vt fumos negligere; ne sint occasio, ut a fęliciore in Deum cursu auertantur. Verùm hi, cum honorem videantur negligere, Heroicè tamē de honore sunt soliciti; quia eminentiori honoris gradu, æternaq; Gloria se dignos reddūt.

Honorē negligentes maximè honorem quęrunt.

An honor sit magis Honorantis, quàm Honorati. Cap. XXXII.

Quòd honor magis sit honorati.

Est pulchra dubitatio, a uiroque ingenuo accuratè consideranda, an Honor sit magis Honorantis quàm Honorati; & iure profectò. Nam Aristoteles in primo Moralium Nicomachiorum, cap. v. ostendit, summum bonum non esse collocatum in honore; quia honor magis est honorantis, quàm honorati. Quæ sententia ideo dubia est. Quia præmium eius est, cui competit res, cuius est præmium: honor est præmium Virtutis; quæ non honorāti, sed honorato competit. Insuper: Eius est vnumquodque, cui tribuitur; honor honorato tribuitur. Confirmatur; quia eius est honor, qui honore honoratus denominatur: honoratus dicitur, non qui honorat; sed ille, in quem honor confertur. Præterea: Honor est operatio transiens; est enim operatio honorantis transiens in honoratum: operatio autem transiens, in recipiente, non in producente suscipitur; vt in tertio Physicorum loquens de motu patefacit Philosopus. Idipsum patet ex opposito. Nam Vituperium, dedecus, infamia, non largientis sed recipientis sunt; cuius etiam sunt vitia: oppositorum autem eadem est ratio. Ita honoris solicitos inspicimus esse Viros honoratos, non honorantes. Propterea Seneca Epistola 103. inquit. Si Laudem laudantis bonum esse dicitis, tam ridiculam rem profertis; quàm si affirmaretis meum esse, quòd alius bene valeat. Et aduerso tamen, nedum Aristoteles eam sententiam protulit, verùm etiam Seneca: inquit enim in ea 103. Epistola. Si laudare dignos honesta actio est: ita laudantis bonum est, cuius est actio; non nostrum, qui laudamur: vt iustitia etiam, per C quam redditur vnicuique quod suum est, præsertim viri iusti esse dicitur: & laus laudātium est bonum, virtute enim geritur, &c. Hinc honor & laus, in facultate sunt laudantis & honorantis. De hac difficultate inquiunt nonnulli, honorē re uera magis esse honorati: quoniam qui honoratur, præstantiori modo concurrit ad constitutionem honoris, quàm qui honorat, nam cōcurrit sua virtute, tanquam finis mouens honorantem ad honorandum illum: Aristoteles autem dixit honorem esse magis honorantis; quia eius est, vt subiecti, non ut principalis causæ. Hæc sententia approbanda non videtur: quoniam qui honoratur, concurrit ad constitutionē honoris tanquam finis, ac ita mouet honorantem ut finis: actio autem non dicitur esse ipsius finis, sed solùm gratia ipsius finis, vt exercitium est se exercētis, gratia sanitatis. Præterea honor, vt subiecti in quod confertur, non honorantis, sed honorati est: honorantis autem est, ut actio præeligentis; quæ actio absolutè, & præstantiori modo est agentis. Ideo inquiunt alii; formam & essentiā honoris; partim honorantis, partim honorati esse. Rationē afferunt; quia voluptas ex honore prodiens, in vtrisque reperitur: qui enim honoratur, lætatur; quia honor est signū suæ virtutis: honorans verò lætatur; quia agit quod debet, eiusque actio honesta est: mag is autem dicitur esse honorantis; quia nobilius est agere quàm pati. Hæc opinio viri profectò docti est, mihi tamen non satisfacit. Primò enim verum non censeo, naturam & essentiam honoris D in voluptate esse positam; si enim id esset, honor non esset bonum externū. Insuper, nō rectè ab Aristotele fuisset definitus; quia eius naturam & essentiam non explicasset. Præterea; Ea voluptas, non honor, sed affectio est, ex honore prodiens. Et confirmatur; quia nonnulli honorantur, qui tamen ob id non lætantur. Insuper: Si voluptatem inspicimus, ea frequenter maior est in honorato, cum sit signū Virtutis eius; & iucundius est cognoscere se dignum honore, quàm alterum iudicare talem. His accedit, quòd inani ratione ostendunt honorem magis esse honorantis, quia melius est agere quàm pati: nam si ob id diceretur magis honorantis, etiam motus magis esset motoris, quàm mobilis; cum tamen Aristot. asserat in tertio Physic. motum esse actum mobilis, & in mobili. Vt igitur secus difficultatem diluamus, vti debemus distinctione in præcedentibus tradita. Dicebatur enim honorem pro quatuor posse vsurpari, pro meritis, pro materie, pro signo ut signum est, & pro actione proba. Honor sumptus pro meritis, est Viri honorati, qui ab eo demi non potest: de quo dicimus, magis esse honoratum Virum dignum honore sedentem in loco postremo, quàm indignum occupantem locum primum: ac de eodem rectè dicitur, vnumquenque teneri sui honoris esse acerrimum defensorem; nec licere alicui vsum

Seneca.

Quòd honor sit honorantis.

Opi. quorundam.

Euersio.

Altera opinio.

Euersio eius.

Propria opinio.

A suum honorem cōcedere alteri, nec eius esse liberalem: insuper de eodem honore verum est, teneri vnumquemq; honorare seipsum, & nullam actionem probam esse sine huiusmodi pręmio; quem honorem nemo a nobis auferre ualet, nisi nos ipsi; & nemo valet illum nobis restituere, nisi nos ipsi qui abstulimus, & de hoc falsa est communis sententia asserentiū, neminē esse honoratum sine externo signo. Honor sumptus pro actione proba honorantis, est eius qui honorat; ob quam actionem ipse quoque redditur dignus honore. Honor verò sumptus pro materie & signo, mediat inter honorantem & honoratum: pēdet ex honorante, transit in honoratum: vnius est, ut tribuentis; alterius, vt recipientis; veluti de muneribus se habet: propriè tamen dicitur esse honorati; qualia sunt oīa, quæ transeunt a tribuente in recipiens. Cū quatrupliciter consideretur honor, dum Aristot. dixit honorem esse honorantis, considerauit illum vt honorantis actionem; & iure profectò: nam essentia honoris, non in externa materie est posita; sed præsertim in iudicio, affectu, ac præelectione honorantis: externa autem materies ex euētu necessaria est, pro signo & ostensione internę affectionis, iudicij, ac præelectionis. Hinc oritur, quòd Deum, qui corda respicit, sola corde, etiam sine externa materie, honorare ualemus. Est igitur honor, qui definitus fuit, re vera & propriè honorantis; cum sit eius actio, ex eius consilio ac præelectione prodiens, sit eius perfectio, sit iudicium eius, ac in eius potestate collocatus: dicitur autem bonum externum, non ex parte honorantis, sed honorati. Quæ dicta B sunt de Honore, etiam uera sunt de Laude; ac de opposito Vituperio, & Dedecore: in omnib, enim ea quatuor considerantur. Ex his eliciuntur solutiones omnes aduersarum rationum, vt conspicuum est: nam honor est præmium; non dum consideratur vt actio proba honorantis, ita enim est officium virtutis honorantis; sed præmium est, dum cōsideratur vt testimoniū relatum ad virtutem honorati: quod testimonium, ratione rei cuius est testimonium, honorati est; ac ita, vt honorato tribuitur, in eumque transit per materiem honoris, honorati esse dicitur. Et quāuis Honor, vt proba actio honorantis, dicatur esse honorātis; non tamen ille, sed alius in quem confertur, dicitur honoratus: quia homo non denominatur honoratus, iustificatus, iudicatus, laudatus, præmio donatus; ab actione & essentia Iustitiæ, Iudicij, Laudis, Honoris, & liberalitatis: sed quia est obiectum, scopus, & finis, in quem ea tendunt; cui tribuuntur; vel cuius iudicia sunt. Vt igitur Vir Iustus non dicitur Iustificatus, quanuis in eo sit essentia Iustitiæ: ita Honorans non dicitur Honoratus, quanuis in eo præsertim insit essentia Honoris.

Cur Deū sine externa materie honorare: magis ualemus quā homines.

Diluuntur aduersæ rationes.

Ex his, quæ de Honore hactenus dicta sunt, Nonnulla Colliguntur; ac Varij Populares Exploduntur Errores. Cap. XXXIII.

C

EX his, quæ cumulatè satis de honore hactenus declarauimus, dubia varia diluūtur, multæque deprauatæ consuetudines exploduntur. Constat enim primò, nos magis debere esse solicitos de tribuendo, quàm de recipiendo honore; honor enim magis est honorantis, quàm honorati: si ab alijs non honoramur, non propterea meritis honoris priuamur: at dum eos, quos honorare tenemur, nō honoramus; erramus, & reddimus nosmetipsos, vt minus iustos, ita indignos honore. Insuper etiam constat, quòd magis tenemur esse soliciti de non inferenda alijs iniuria, quàm de non recipienda; deterius enim est iniuriam inferre quàm ea affici: per primum reddimur praui, iniusti, indigni honore; per alterum solùm lędimur, non autem praui reddimur, & indigni honore. Sententia fuit Platonis in Gorgia, maximum omnium malorum esse inferre iniuriam, conditionique hominis maximè aduersum: homo enim iuuans reddit se similem Deo, iniuriam faciens se a Deo longè seiungit. Tertiò D ex declaratis colligimus; virum probum honore dignum, non posse ab alijs eo honore priuari; qui eius est internus & proprius, cuius tenetur esse solicitus, cuius non valet esse liberalis, per quem absolutè Vir honoratus iudicatur: priuari profectò ab aliis potest externo signo, meritis autem nequaquam; ea nanque in eius facultate sunt collocata. Ex quo quartò colligimus; quòd si eueniat, vt Vir probus iniuria aliqua afficiatur, cædatur, vulneretur, verbis vilipendatur; non propterea minus est honore dignus, quàm prius fuerit; immo, si cuncta patienter, ac ut decet, ferat, maiori honore est dignus: solùm priuari potest externis signis, non internis meritis, per quæ absolutè Vir honoratus iudicari debet: cum enim honor ad solam actionem probam, vituperium ad improbam & iniustam referatur, solùm lædi potest proprius honor per vitiosas actiones, non per iniuriæ receptionem. Ex quo constat, fatuam esse vulgarem sententiam; per quam illi, qui cæduntur, dicuntur amisisse honorem; & illum recuperasse, dum parem vel maiorem læsionem in alterum intulerint; immo oppositum dicere debemus, quòd semetipsos honore priuant, quia iniuriam inferunt: si n. inferunt iniuriā, in iniustitiā & scelus labuntur; per quod hoïes vitiosi, & verè infames redduntur.

Magis tenemur esse soliciti de tribuēdo quā de recipiēdo honore.

Magis tenemur esse soliciti de non inferenda, q̄ de nō recipiēda Iniuria.

Platonis sententia.

Nemo pōt alterū ppriè priuare honore.

Qui ab altero iniuria afficit, non priuatur honore, sed qui afficit.

Explodit popularis op nio.

tur. Solùm contingere posset; quòd qui læditur, fortè ab alijs iudicaretur iure lædi, & vera esse A
maledicta in eum prolata: ideo ei solùm laborandũ est pro patefacienda veritate, eique satis esse deber alijs notum reddere, se iniuria fuisse læsum & lacessitum. Insuper, ex recto iudicio, rectaque honoris cognitione constat; per vitiosos consanguineos, perque impudicas vxores, viri probi honorem non minui; nisi ipse erroris, & vitij præbuerit occasionem: Vir enim probus non tenetur rationem reddere, nisi eorum, quæ in illius facultate sunt posita: dominus est vnusquisque suarum actionum; ad quas cum solùm pertineat honor, iure optimo non per alterius, sed solùm per proprias actiones homo honore & vituperio dignus iudicari debet. Hoc tamen verum est, quòd per vitia & infortunia coniunctorum minui in parte & obumbrari potest summum bonum hominis hanc vitam viuentis; priuari autem ob id meritis Honoris nequaquam potest: Vnusquisque enim est Faber suorum meritorum honoris, vel infamiæ. Ex quo etiam apertè elicimus; non posse Principes, nec alios cuiusuis ordinis & conditionis homines, honorem de quo loquimur pro meritis sumptum auferre, tradere, vel restituere alijs, nec in componenda pace honor potest derelinqui in pectore Principis: non enim ex Principe pendent merita honoris subditorum, per quæ honorati vel infames iure dici debent. Solùm valent Principes mutare opiniones populorum, malè sentientium de honore alicuius, & iudicium tradere meritorum honoris: at non re vera hominem honore eo proprio afficere, vel priuare. B

Ex vitio vnius non minuitur honor alterius.

Principes non valent restituere vel auferre honorẽ.

Quæ præsertim in componendis Litibus ad Honorem pertinentibus Inspicienda & Consideranda sint. *Cap. XXXIIII.*

PAx & Concordia, sunt munera diuina & saluberrima; propterea vnusquisque rectè affectus summopere tenetur de illis esse solicitus: & quoniam magna ex parte lites prodeunt ex discrimine honoris, & vituperij; propterea pro illis componendis, præter ea quæ de honore dicta sunt, alia quoque accurratè sunt consideranda. Primò sciendum est, quòd aliud est Læsio, aliud Honoris Amissio: Læsio est latior, & potest nobis inferri, cum a nobis, tum ab alijs; honoris verò meritum soli nos a nobis valemus auferre: omnis amissio honoris est læsio, non econtra. Læsio, quæ nobis ab alio infertur, per Iustitiam corrigi debet. Ea læsio vel pertinet ad bonum vtile, vel delectabile, vel honestum. Si ad bonum vtile, vel delectabile, valemus illam sine virtutis læsione ac dedecore negligere; quam si negligere nolumus, debet ea per regulas Iustitiæ corrigi; qua de re dubitatio non est. At si pertinet ad bonum honestum, id a viro probo accuratè est considerandum, ne vlla ex parte in eo dedecoris vlla nota inuratur. Quod vt rectè fiat; animaduertendum est, quòd homo sex modis cõsiderari potest: primò, vt opus Naturæ: secundò, ut animi sui formator, suorumque morum institutor: tertiò, vt Ciuis Reipub. sub Principe collocatus: quartò, vt Princeps, uel in magistratu constitutus: quintò, ut Dei proles sub Deo Principe collocatus, ad eumque solum aspirans: Sextò, vt miles, Artique militari incumbens, Vt uariæ sunt hominis considerationes, ita uaria sunt eius officia. Si primò consideratur, ut opus Naturæ elaboratum: quia per Naturam recipit esse, & facultates se conseruandi; ideo per naturam tenetur se pro viribus tueri, uim ui repellere, læsionesque propulsare; & qui id non faciunt, aduersantur legi naturæ, ac ut naturæ proles aberrant: Hæc Lex communis est homini & feris, hanc sequitur hominum multitudo, ex hac regulas suæ uitæ recipiunt uiri uulgares, per hanc populari quadam consuetudine lites componuntur; & dantur regulæ pacis, quę longè distant a propria hominis conditione. D
At si secundò consideratur homo, ut liber, suorumque motum institutor; ita tenetur se ornare Virtute morali, actionesque edere consentaneas uirtuti, ad quas pertinet honor, præmium uirtutum moralium; ac ut talis contrahit, exactiusque format leges Naturæ; utque talis, nequaquam honore priuatur, si uim vi aliquando non repellit. Dum tertiò consideratur, vt Ciuis Reipublicæ, tenetur Leges eius seruare; ac vt talis, tunc honore priuatur, dum Leges illas non seruat. Quartò dum consideratur, vt Princeps; tunc honore priuatur, dum Leges rectè non condit, uel eis vt decet non præest. Quintò si consideratur, ut sub Dei regno constitutus, ad illumque solum aspirans; tunc neglectis alijs, solùm tenetur Deo piè subesse, eique soli obtemperare. Demum si consideratur, vt Artifex, & præsertim ut miles; tenetur suæ Artis instituta exactè seruare. Hinc prodeunt sex honoris ordines: primus naturæ, secundus morum, tertius Ciuilis, quartus Regius, quintus Diuinus, sextus Militaris. Homines uarij de vario honore sunt soliciti, ob varietatem vitæ quam viuunt; & læsiones ad varium honoris gradum pertinere possunt: hoc tamen commune est quinque primis, ut solus vnusquisque ualeat seipsum honore priuare. In componendis Litibus quatuor gradus tenemur considerare, ad quos redigũtur alij; Dei nempe, Morum ciuilium, Artis militaris & Naturæ. Si in solum Deum neglectis alijs aspiramus, ut faciunt sinceri Christicolæ, & rectè instituti Sacerdotes; tunc omnis læsio

Aliud læsio & honoris amissio. C

Læsio triplex.

Sex hominum conditiones. Vt sex conditiones, ita sex officia.

Sex honoris ordines.

Quatuor grad' præsertim considerandi.

A læsio mortalis sublimi animo est despicienda, nil tenemur odio prosequi nisi vitium, omnes homines, etiam nobis aduersos tenemur diligere; sola conscientia recti, infallibilique iudicio Dei, tenemur esse contenti: ac ita semper cum Deo nobiscum, & cum hominibus pace fruemur: quia nil externorum valet Diuinum hunc honorem nobis interturbare. At si homo consideretur, vt est compositum, natura constans, quod est commune omnibus hominibus; ita tenetur se ac suos pro facultate seruare, & quicunque id non facit, dicitur non seruasse ea quæ illum decent, & aduersari honori naturæ: & inde oritur cura, quam habemus de Læsionibus ad corpus pertinentibus, necnon de earum compositione. Et dum aliquis ita læditur, & vult se ab ea dedecoris nota liberare, non valet id propriè efficere per alterius solam summissionem & humilitatem; vel quia alter ab eo petat, vt illi parcat; vel quia se liberè in eius potestatem tradat: nam læsio sui honoris in hoc erat posita, quia læsus se vilem, impotentem, nec viribus ei æqualem patefecerat; a qua suspicionis nota, per alterius summissionem & humilitatem, non liberatur: suspicio erat de honore pertinente ad gradum naturæ; humilitas autem non ad naturæ, sed ad gradum moralem pertinet. Solùm propriè id facere potest: Vel ita vt appareat, se

B cum maiori inæqualitate siue armorum, siue sociorum, siue ætatis, ac similium fuisse læsum; æqualis enim æquali, & vnus vni tenetur respondere; quoniam (vt inquit Plato) nec Hercules contra duos. Vel ita vt constet, id fuisse factum in loco, vbi ei non licebat suis viribus vti; vel ob præsentiā Principis, vel quia locus erat sacer, vel ob alia huius generis: & nisi adsit aliquid horum, tunc non ualet se ita natura Potentem vt alterum patefacere, nisi ad aliquod naturæ certamen confugiat; nam de honore naturæ est lis. Certamina naturæ sunt sine Armis, per sola naturæ instrumenta; qualis est Lucta, Palæstra, pugilis pugna, & similia; his patefacimus vires & præstantiam naturæ: At dum id facimus, infra Ciuilem conditionem deprimimur, & in eo versamur, quod est commune iumentis & feris. Tertiò, si homo consideratur ut uir probus & Ciuilis, supra iumenta collocatus; tunc considerandus est honor in præcedentibus declaratus, quo tantùm per improbas nostras actiones priuari valemus, & ex eo desumendæ sunt regulæ pertinentium ad illum. Nam si lędimur, hoc solum viro probo debet esse satis, vt constet se iniuria læsum fuisse; ex eo enim statum ab infamia liberi iudicari debemus, & solus ille, qui lęsit, te vera remanet ignominia dignus; cum a iustitia recesserit. Vir probus, dum læsionem negligit, operatur per magnanimitatem; nam (ut inquit Arist.) uiri magnanimi est, iniurias magno animo ferre: Si uerò non iudicat eam esse negligendam, confugere debet ad iudicem pro ęmendatione delinquentis & salute legum: grata ei debet esse humilitas & summissio eius, qui læsit,

C quia sic lædens se a vitio purgat, & iniuria id se fecisse confitetur. Si demum homo consideratur, ut miles, & refertur ad rectè institutam Militiam; profectò bonus miles, & bonus uir, inter se opponi non dicuntur: At dum solùm consideratur ut miles; uel potius quasi Athleta; tunç priuatur honore militis, dum in Arte sua alteri succumbit, officiumque militis non præstat: & hic est ille vulgaris honor, qui singulari certamine decerni potest. Ita constat, quid agendum sit, dum consideramus distinctè gradus honoris. At quia homo non est quid simplex, sed mixtum, in quo omnes enumerati gradus inueniuntur: propterea niti debet, vt per attinentia ad gradum superiorem contrahat & formet inferiorem, per attinentia ad gradum moralem & Ciuilem formare debet attinentia ad gradum Naturæ; & per attinentia ad gradum diuini honoris, diuinæque Legis, debet formare attinentia ad mores, & naturam: & præsertim; quia inferiores sine superioribus sunt honores æquiuocè, non re uera honores; cum non respiciant propriè sumptam Virtutem, cuius honor dicitur præmium. Verùm; quia homines magna ex parte sequuntur naturam, & viuunt uitam sensuum communem feris, potiusquàm vitam propriam; inde confusio, abusus, & peruersio prodit attinentium ad honorem.

D Hęc, quæ dixi, tenentur facere Viri Ciuiles de uero honore soliciti, dum læsione aliqua afficiuntur. At quia non læduntur homines singuli sine læsione Legum, Principis, & Dei: propterea Principes de vniuerso bono soliciti, ita læsi, vt suo fungantur munere, tenentur singulorum læsiones per iustitiam æquare: & nisi id fiat a Principe Vrbis, saltem fiet a Iustissimo Principe Orbis, cuius infallibile iudicium nil subterfugere valet. Ex his, quę partim hoc in loco, partim in consideratione singularis certaminis dixi; varia colligere ualemus, satis humano generi vtilia. Colligo primò, singulare certamen, quod elapso tempore frequens erat pro recuperando uel seruando Morali & ciuili honore, esse ab hominis conditione summopere alienum, maximeque pugnans cum principijs & fundamentis Honoris. Colligo secūdò, quòd, cū quatuor in Vrbe præsertim reperiantur hominum conditiones; Sacerdotes nempe, Ciues, Custodes, & Serui; eis rectā ratione respondent ea quatuor, quę dixi de quatuor principalibus honoris cōsiderationibus; per quas omnia compoui, rectèque dirigi possunt. Tertiò elicere ualemus, vnde ortum duxerit ea deprauata singularis certaminis consuetudo; putandum enim est ex eo manasse, quia hominum multitudo magna ex parte destituta est virtute animi, ad quam pertinet verus honor: ideo vitam sensuum viuentes, solamque corporis virtutem cognoscentes, per eam falsò putarunt mensurari absolutam virtutem hominis; ac ita per inferiores gradus defor-

Homo vt ad solum Deum aspirans.

Homo vt natura constans.

Certamen Naturæ.

Homini probo læso quid agendum.

Vnde oriatur confusio attinentium ad honorem.

Nulla læsio sine adæquatione.

Primum quod colligitur.

Secundum.

deformarunt ſuperiores, cum contra teneātur per ſuperiores formare & corrigere inferiores. A Hi non ſecreuerunt virtutem militis, ut miles eſt, ab ea uiri moralis & Ciuilis; & ex eo, quòd quis melior eſſet miles, inferebant eſſe meliorem virum: & idipſum eis contigit, quod contingeret duobus pictoribus, qui inter ſe de præſtantia in arte Pingendi Armis contenderent; adeò vt qui alterum ſuperaret, melior Pictor iudicandus eſſet; quod maximè a ratione eſt alienum.

Paradoxũ

Vtrum ſingulare certamē optimum eſt.

At dicet quis: num abſolutè ſingulare certamen cenſeri debeat aliquid vtile, aliquid commendatione dignum, vel inutile penitus? Soluens, paradoxum profero apprime verum, & eſt. Verũ ſingulare certamen eſt aliquid vtile, approbandum, & ſummopere ſalutare. At quid eſt hoc verum ſingulare certamen? Proculdubio certamen attinet ad ea, quæ ſunt eiuſdem ordinis & gradus; & debet fieri per actionem propriam, & arma propria ad eum gradum pertinentia: ac ita, quò gradus fuerit eminentior, eò ſingulare certamen præclarius erit & vtilius. Sic corpora, quæ natura conſtant, inter ſe per naturam vtiliter pugnant, calido, frigido, & viribus corporis: Artifices inter ſe pugnant de attinentibus ad propriam Artem; dum vterque eorum, rectè efficiendo opus ſuum, nititur alterum ſuperare. Pugnat miles rectè vtens Arte ſua præclara & ingenua, dum non repugnans Legibus dimicat pro ſalute Patriæ & Principis ſui, ita ut nemini ſe patefaciat ſecundum: Pugnant diſcipuli, Scholares dicti; dum cura, ſtudio attentione, & re- B quiete cæteris pręſtare nituntur; ac ita uerè ſe dignos reddunt honore, quo ſe priuant tumultuoſi & negligĕntes. Pugnat vir Probus & Ciuilis armis ſuis, dum ſua virtute ciuili nititur eminere alijs: Dimicant Principes vt Principes, ac Armis & virtute Principis, inter ſe; dum ſeruando ius & æquum nituntur præſtare cæteris. Demum dimicāt viri religioſi proprio certamine, proprijsque armis; dum Obedientia, Pietate, & Charitate ſe nemini ſecundos reddere nituntur. Hoc eſt Verum ſingulare certamen, Naturæ conſentaneum, cætui hominum vtile, & Deo gratum; quo, nedum vnus cum vno, ſed vnus cum multis dimicare valet; & in victoria ſummum bonum illius gradus, & conditionis hominum eſt collocatum.

De Pulchro Opinio Platonis. *Cap.* XXXV.

INter Munera Naturæ & Bona corporis conſpirantia ad conſtitutionem ſummi boni hominis hanc vitam viuentis, etiam Pulchritudo enumeratur, quam comitatur Gratia; ideo C Viri Ciuilis officium eſt. Pertinentia quoque ad pulchritudinem & gratiam aliqua ſaltem in parte non ignorare: quæ conſideratio ſaltem munere rei, de qua eſt, non niſi pulchra & gratioſa eſſe poteſt. Et quoniam pulchritudo antecedit, ideo ab ea ordiar, mox de Gratia eius comite verba faciam. Plato vnum, bonum, & pulchrum, ita iuncta eſſe cenſuit, ut vnum ſine altero reperiri non poſſe exiſtimauerit. Deum dixit eſſe ipſum unum, ipſum bonum, ipſum pulchrum; hæc enim in Deo ſunt ipſemet Deus: unum eſt tanquam caput; bonum eſſentia, & finis; pulchrum eſt ſplendor inde fulgens: Deus, Vt Vnus, omnia dulciſsimè nectit; ut Bonus, cuncta procreat ac perficit; ut Pulcher, excitat, inuitat, & allicit. Pulchritudo, cum ſit ſplendor; admirationem excitat; ideo Deus, ut pulcher, admirationem, amorem, & deſiderium parit. Vt bonus, deſideria explet, Amoremque perficit. Vt unus, cuncta eminentiſsimè, quamuis apud nos pugnantia, fœliciſsimè ligat. Deus eſt ea eminentiſsima trinitas unius, boni, & pulchri, tanquam origo & principium: Mens uerò, & ſingulæ eius Ideæ, ſunt tales per propriam formam: Anima per rationes: Natura per Semina. Demum umbræ in Materie, per imitationem & participationem. Primum pulchrum abſolutè eſt ipſe Deus. Primum nobis eſt conflatum ex Materie & umbris; ideo nos per umbras excitamur ad uerè pulchrum, ad quod per gradus inter- D medios eleuamur. Euenit tamen frequenter, ut umbræ nos decipiant: quod præſertim illis accidit; qui uiuentes uitam ſenſuum, in umbris tanquam in ueris formis perſiſtunt, easque iudicant ſummum bonum, ac illas quaſi finem ultimum amplectuntur & colunt. Iurè eminentiatione factum eſt, ut ea tria inſolubili nodo ſint iuncta: cum enim pulchrum illud ſit, quod allicit & inuitat, unumquodq; inuitari debet ad ſuum bonum: id autem; quod eſt bonum, eſt ſimpliciſsimum, ab omni oppoſitione liberum, & ſummè unum: quæ cum ſoli competant Deo; iure & unum, & bonum, & pulchrum, ſunt eſſentia & natura eius. Inſuper: quoniam ea eminentiſsima trinitas eſt Principium omnium, & cætera ſunt proles eius; proles ſeruare debet Characterem ſui parētis, & præſeferre ſpecimen aliquod eius. Propterea unumquodque, quò pulchrius eſt, eò debet cenſeri melius, eòque exiſtimari debet Generoſior proles primi parentis; & quicunque pulchrum appetit, latenter nil appetit, niſi Deum, qui fons eſt pulchrorum omnium: ut ex aduerſo Materies deformitatis eſt origo, & quodam modo ipſamet deformitas. Præterea: Cum ipſum bonum & pulchrum, ſit ſpecies & forma ſuprema, ſiue formæ & ſpeciei origo; inde oritur, quod unumquodque, ut magis eſt pulchrum, ita formoſius & ſpecioſius dicitur, quaſi pulchritudo & ſpecies idem ſint: ac propterea; dum forma abſolutè dominatur, compoſitum conſurgit formoſum; deforme uerò, dum dominatur Materies; deformitas

Opinio Platonis. Deus ipſe, vnum, bonũ, & pulchrum.

Deceptio ex umbris prodiens.

Cur bonum, pulchrum & unum iuncta ſint.

Res pulchræ ſūt filij Generoſiores Dei.

Dum forma dñat, pulchritudo conſurgit.

enim

A enim est terra quædam imago mali; & recessus a forma. Percipitur pulchritudo corporis ex-
ternis sensibus, vera autem pulchritudo sola acie mentis iudicatur: propterea oportet, vt in nos
reuocemur, ac auocemur ab externis, si verè pulchrum inspicere optamus. Pulchritudinem ex
sententia Platonis ita definiendam censeo: Pulchritudo est vitalis fulgor ex ipso bono manãs,
per Ideas, Rationes, semina, & vmbras effusus, animo excitans vt per bonum in vnum redigan-
tur. Per hanc definitionem omnæ genus causæ elucescit. Summopere igitur Plato pulchrum
cum bono iunctum censuit: vt constat ex Menone, vbi omne bonum esse pulchrum affirma-
uit: ex Alcib. primo; vbi asseruit, quò aliquid bonum est, eo est pulchrum: ex Protagora, quo
loci dixit. Quod est sapientius, id est pulchrius. Propterea Lacedæmones hoc solum a Deo
deprecabantur, vt pulchra cum bonis eis tribueret. Sed pulchra oritur dubitatio. Cum pul-
chrum ita cum bono sit iũctum, num Pulchri & Boni ex sententia Platonis vna sit idea, vel po-
tius duæ distinctæ. De qua difficultate multa dicuntur ab Academicis, & variæ sunt eorum sen
tentiæ. Plato in Hippia fere similem mouit difficultatem; dubitauit enim, an pulchrum & bo-
num sint idem: & præsertim huic parti hærere videtur, vt idem sint. Cui difficultati breuibus re
spondens, dico primò: Boni, Pulchri, & Vnius non ita dari ideas, vt cæterorum, quæ sunt pro-

Definitio pulchritudinis.
Plato Pulchrum cũ bono iunxit.
Lacedæmones.
An pulchri & boni vna sit Idea.

B priæ Naturæ rerum. Vnum enim, Bonum, & Pulchrum, sunt conditiones communes princi-
pij & capitis idearum, & sunt tanquam spiritus & nerui, qui per omnes ideas effunduntur: quę-
libet enim Idea est vniformis, boniformis, & pulchriformis, vt, dum agam de Idea boni, mani-
festabo. Addo secũdò. Si latè vsurpetur Idea pro quauis distincta ratione rei, vt frequenter apud
Platonem vsurpatur, sic eorum quoque trinm dantur Ideæ, quæ & vna, & tres esse dicuntur:
vna quidem; quia eadem illorum est essentia, nec vna seorsum ab alia vnquam reperitur: tres
verò, quia earum distincta est ratio: ac ita consurgit trinus, & vnus Deus. Quòd ratio sit distin-
cta, patet: quia eorum distincta traditur definitio, & multa non appetunt pulchrum, cum tamẽ
omnia dicantur appetere bonum. Inanima corpora bonum appetunt, non pulchrum. Ex his
constat resolutio difficultatis. Constat insuper; quomodo bonum & pulchrum cunctarum re-
rum, in eo positum sit, vt Deo sint similes. Ex quo etiam conspicua ratio refulget; cur pulchrũ
tam vehemẽtem Amorem, affectionem, ac desiderium boni pariat. Cum enim sit fulgor sum-
mi boni, quod potentissimum est omnium, iure optimo id efficere valet: propterea quò crea-
tura est sublimior, exactiusque cognoscit, eò vehementius amat & appetit; & uehemens hic
amor signum est Animi rectè affecti. Nuncupatur pulchrum a Græcis καλόν. Ait Proclus in

Solutio.
Cur pulchrum uehementem excitet appetitũ boni.
Pulchrum vnde dictum.

C libro de Anima & Dæmone, ita fuisse dictum; uel ἀπὸ τοῦ καλεῖν quia prouocet & inuitet; vel
ἀπὸ τοῦ κηλεῖν, hoc est, quia permulcet iuuenentes: qua uoce significatur officium pulchri, quod
est inuitare & excitare: animus. n. per vmbras excitatus, ascendit per semina, rationes, & ideas
vsque ad fontem pulchri; in quo solo desiderium explet, & fœlicissimè requiescit.

De Pulchro Opinio Aristotelis. *Cap.* XXXVI.

ARistoteles de Pulchro loquens, longè secus ac Plato visus est sensisse; statuit enim bo
num, & vnum, latius & communius, quàm Pulchrum: propterea multa dicuntur
bona, quæ tamen pulchra non iudicantur. Cẽsuit de ratione Pulchri præsertim tria
esse; ordinem scilicet, commensurationem, & ὡρισμένον, hoc est definitam molem;
nam in 13. Metaphysicæ capite tertio, has ait esse præsertim species pulchri: verùm ita sunt
species, vt simul iunctæ verè pulchrum constituant. Pulchrum ad hæc se habet, tanquam affe-

Quæ Pulchrũ constituunt.

D ctio quædam, & splendor ex eis consurgens; ex ordine enim, commensuratione, siue recta ra-
tione, & congruentibus terminis, pulchritudo consurgit. Propterea inquit Arist. in x. Nicoma-
chiorum, cap. 4. pulchritudinem voluptati proportione respondere: vt enim ex actione con-
surgit voluptas, tanquam perfectio eius; ita ex ordine terminis, & commensuratione, pulchri-
tudo. Insuper in septimo Physicorum contex. decimoseptimo, Pulchritudo dicitur in relatio-
ne posita, non secus ac Sanitas, Robur, & quæ uis alia Virtus; & iurè profectò: ea enim ex par-
tium recta ratione consurgit, congruenteque ratione ei respondet, cui satisfacit, & a quo iu-
dicatur. Cum de ratione pulchri ea tria sint, quæ retuli; ac ea uel corporibus, vel rebus ad
corpus attinentibus congruant; iure his solis propriè & primò competit Pulchritudo: quæ si
transfertur ad alia, eis tantùm competit per metaphoram, & similitudine quadam. Percipitur
corporea Pulchritudo primò sensibus, & pręsertim visu, ac auditu. Vt pertinet ad Visum, ea
congruens ratio: ex qua pulchritudo consurgit, versari potest; vel inter varios colores; uel in-
ter magnitudines partium uarias, & figuras; vel demum inter omnia hæc, ut sibi mutuò recta
ratione respondent. Quatenus verò pertinet ad auditum, consideratur congruens ratio in-
ter acutum & graue. Quæ congruentes rationes, primò confusè per externos sensus perci-
piuntur, mox exactius per Phantasiam, exactissimè demum per rationem & mentem. Repe-

Cur pulchritudo dicatur posita in relatione.
Pulchritudo in corporib. sspicitur.

ritur ea congruens ratio & pulchritudo; primò conspicuè (vt dixi) in corporibus & vocibus, mox latenter in animo scientijs & virtute ornato: præsertim tamen Virtus sanitati, scientia pulchritudini corporis proportione respondet. Pulchritudo a congruente commensuratione, ordine, & terminis, sola ratione distinguitur; non secus ac propria affectio, ab eo cuius est affectio: propterea Pulchritudo aliquando dicitur congruens ratio partium, aliquãdo verò aliquid ex ea cõsurgens, vtrumque.n.rectè dici põt. Inquit Aristot, 13. Metaph. capite tertio, bonũ & pulchrum differre; bonum.n.semper in operatione, pulchrum autem et in immobilibus locum habet. Quæ sententia vera est, non de bono, quod cum ente conuertitur: sed de bono pro actu secundo, vel ad actum secundum relato; quod vel est finis actionis & motus, vel fini conducit, quale est bonum Morale & Physicum. Ex his varia ex sententia Aristotelis elicere valemus. Colligo primò: nullum simplex, vt simplex est, esse pulchrum; sed tantùm posse esse principium pulchri: non.n.in simplici ordo, & commensuratio reperitur. Colligo secundò, Pulchrum partim esse communius, partim minus commune bono: Communius dicitur 13. Metaphysicæ, cap. tertio; nam est communius bono ad actionem pertinẽte, & pro fine motus sumpto: Est tamen minus commune bono latè sumpto; nam simplicia bona sunt, non pulchra; & bonum cum ente conuertitur, non pulchrum. Ideo Aristoteles in primo Nicomachiorum disputans contra Ideam Boni ait, bonum in omni prædicamẽto reperiri; cum tamen pulchrum non in omni reperiatur: Insuper, Bonum principale est substantia; Pulchritudo autem partim qualitas, partim relatio dici potest. Definitur Pulchritudo a Peripateticis vario modo. Auerroes in septimo Physic. contex. 17. inquit; Pulchritudo est proportio inter membra media & extrema. Alij inquiunt, quòd est commensuratio partium inter se, & ad totum. At si est partium inter se, etiam est ad totum: insuper hæc etiam in corpore paruo locum habet, in quo ex sententia Aristotelis non reperitur pulchritudo. Censerem ego ex sententia Arist. 13. Metaphysicę ita esse definiendam; Pulchritudo est perfectio compositi, ex congruente ordine, mensura, & ratione partium consurgens. Cuius definitionis explicatio ex dictis satis est conspicua. Hanc censeo fuisse sententiam Aristotelis de pulchritudine. Plotinus pro Platone pugnans, Peripateticorum de Pulchro sententiam paruipendens, tribus præsertim rationibus eam euertere nititur, Primò; quia tunc nil simplex, sed tantùm composita essent pulchra: Secundò; quia partes non essent formosæ, sed solum totum, ac ita ex non formoso formosum fieret. Tertiò; quia frequenter, eadem seruata partium ratione, facies modò pulchra, modò non pulchra apparet. At hæc leuissima sunt. De primo dico, id non esse absurdum: nam fatentur Peripatetici, simplicia non dici pulchra; nisi per metaphoram & eminentiam, quatenus pura & præclara sunt. Similiter partes ut partes non sunt pulchræ, nisi obtineant rationem totius; vt oculus est pulcher, quia ex varijs constat: vt enim ex materie & forma non grauibus cõsurgit compositum graue, ita ex simplicibus carentibus commensuratione & pulchritudine totum pulchrum & commensuratum consurgit. Eadem facies nunquam ex non pulchra apparebit pulchra, nisi facta aliqua permutatione in partibus eius. Arist. Itaque sequens popularem & communem loquendi modum, pulchritudinem in compositis & corporibus considerauit: de qua Pulchritudine variæ sententiæ verę sunt; Veluti quòd sit breuis tyrannis, blanda deceptio, eburneum detrimentum, Regnum solicitum, Flos facilè cadens, Amica inimicitia, concors discordia, splendor fugax, dulcis sensuum laqueus, & similes. Insuper; Cum Pulchritudo in commensuratione & quodam Geometrico medio sit posita, ea commensuratio ob varietatem officii & cõditionis rei varia est: Propterea varia est pulchritudo Pueri, Viri, & Senis; Maris, & Fęminæ; Oculi, & Oris. Dum dicimus Pulchritudinem cum cæteris bonis cõspirare ad cõstitutionem vitę fęlicis, nõ denotatur Pulchritudo mollis & effeminata; sed ea, quæ Viro congruit, quæ indicium est animi præclari; per quam homo alijs redditur gratus, & ad actiones Virtutis accommodatus: de qua dicimus, primam & pręclaram formam dignam esse imperio, & in corpore obliquo animam rectam non reperiri. Et hæc de opinione Aristotelis: An autem cum Plato ne conciliari possit, tunc patebit, cum de Gratia verba fecero.

Qũo pulchritudo ad cõmensurationẽ se habeat. Cõsideratur locus 13. Metaphysicæ. | A | Colligitur primò. Secundò. | B | Definitio pulchritudinis. | Plotini instantiæ. Prima. Secunda. Tertia. Solutio primæ. | C | Solutio secundæ. Solutio tertię. Communes quædam sententiæ de qua pulchritudinẽ verę. | D

De Gratia, Quotuplex sit. *Cap. XXXVII.*

TAm sublime & gratum est Gratiæ nomen; vt non iniuria, quicquid in vniuerso dulce & preciosum reperitur, id Gratię nomine honestari summopere cupiat. Vsurpatur autẽ Nomen Gratię pręsertim tripliciter. Primò pro dilectione; at non quauis, sed ea, qua superior inferiorem diligit. Ita dicimus Viros probos esse in Gratia Dei, Populum in Gratia Principis, similiter de cęteris, non autem Dominum dilectum a seruo, diceremus esse in Gratia serui. Ratio est; quia superioris officium est gratias impartiri, non autem inferioris; & Gratia semper principatum seruat, & indicat. Vsurpatur secundò Gratiæ nomen, pro officiorũ vel beneficiorum retributione uel collatione: de qua Ansonius.

Gratia triplicĩter vsurpatur. Prima acceptio. Secunda.

Gratia,

A

Gratia, quę tarda est, ingrata est;
Quę fieri properat, Gratia grata magis.

Possumus autem conferre beneficia ac officia, vel in eos quibus debemus, a quibus primò beneficia recepimus, cui opponitur ingratitudo; & hæc nõ propriè gratia est, sed potius recompẽsatio, & debiti solutio. Vel secundò ea conferre possumus in eos, quibus minimè debemus; quod facere valemus ob duplicem finem, nempe: vel quia maius beneficium nos inde recepturos speramus, vt frequenter accidit; at hæc mercatura potius, quàm gratia iudicari debet: vel id facimus ex animi probitate, & fœcunditate, quia honestum est alteri opem ferre, & se gratum alijs dum opus fuerit, patefacere; quod Liberalitatis & Magnificentiæ est officium; & hæc propriè & præsertim digna est nomine Gratiæ. Ideò Paulus ad Romanos quarto, inquit. Ei, qui operatur, Merces imputatur secundum debitum, non secundùm Gratiam. Huiusmodi Gratiarum effusio. Primò & verè soli cõpetit Deo; quia ille solus alio non eget, ex alio non pendet, pro se ab alio nil sperat: propterea verè Gratiarum est Viuus fons; a quo primò manat Gratia gratis data, mox Gratia gratum faciens, siue Gratia operans, & cooperans; præueniens, & sequens; nam, dum homo comparatur cum Deo, Homini absolutè debitum conuenit, Deo autem Gratia. Competit secundò Gratiarum distributio Cœlo, & Naturæ. Tertiò Iustis, & Magnanimis Principibus. Demum alijs, semper seruans eminentiam ac præstantiam quandam largientis erga eum cui largitur. Sed conspicua satis in Aristot. apparet controuersia: nam in secundo Rhetoricorum inquit, retributionem beneficiorum re uera non esse Gratiam: Mox in quinto Moralium Nicomachiorum, cap. 5. inquit. Consueuisse Veteres Gratiarum Templum in propatulo Vrbis construere, ut fiat remuneratio; hoc enim Gratiæ proprium est, &c. Inquit itaque proprium gratiarum esse retributionem, quam tamen in Rhetoricis inficiatus est esse Gratiam. Propterea rectius fortè dixisset; si asseruisset, id fuisse factum, vt homines per veram Gratiam redderentur faciles ac prompti ad bene merendum. Valemus tamen pro Aristotele dicere; ab eo id fuisse pro causa assignatum, quod magis est necessariũ pro Iustitia & salute Reipublicæ; nisi enim fiat recompensatio, consurgit ingratitudo & iniustitia perniciosissima Vrbi, & visum fuisse gratiæ nomine latè. Tertiò vsurpatur Gratiæ nomen pro ea Venustate & lepore, qui cum Pulchritudine arcto necessitudinis nodo est colligatus: in qua significatione Gratiæ celebrantur Ancillæ Veneris. At cum Gratię nomen tria præsertim significet, pulchra est dubitatio; an sit Vox purè æquiuoca, vel potius ab vno, & ad vnum? Insuper, si est Vox ab vno, de quo prius, de quo posterius dicatur? Breuibus difficultati satisfaciens dicendum censeo, Gratiæ nomen (vt ea tria significat) minimè esse purè ęquiuocum;

D. Paulus.

Cui Gratia primò competit.

B

Aristot. vf sibi aduersari.

Defenditur Arist.

Tertia gratiæ acceptio.

An Gratia sit Nomẽ ęquiuocũ.

C

sed primò vni competere, mox inde transferri ad alia. Nam primò quidem Gratia de Munerum distributione dicitur, cui succedit Gratia de Lepore & Venustate dicta, tertio loco transfertur ad eam sumptam pro dilectione. Quod ex eo facilè constat: quia si in Deum Gratiarũ fontem conuertimur; primò consideramus ab eo munera manare, per quæ tenemur ei Gratias referre: secundò in rebus ab eo productis consideramus venustatem prodeuntem, vel ex Gratia gratis data, vel gratum faciente; quæ est, tanquam spiritus & vita, per quam res Deo & animis rectè affectis gratæ sunt: Inde postremò consurgit gratia sumpta pro dilectione; quæ gratia dicitur, quatenus conditiones rei dilectæ sunt gratæ diligenti. Primò itaque gratia dicitur de ea, quę officiorum & munerum est parens. Secundò, per munera rebus pulchris competentia, res pulchræ Gratiosæ dicuntur: ex qua Secunda Gratia oritur Tertia: ex eo enim quod res gratiosæ sunt, dicuntur esse in gratia diligentium. Ex his colligo; Gratiarum Choros tres esse, quemlibet esse trinum, ac ex eis tribus vnum absolutissimum & gratiosissimum cõsurgere: Ego tamen de ea Gratia teneor verba facere, quæ Pulchritudinem comitatur; hæc enim instituto nostro inseruit.

De quo Gratia primò dicat.

Varij Gratiarũ chori.

Quæ Gratia consideranda.

D

Quid sit Gratia. Cap. XXXVIII.

GRatia & Pulchritudo adeò mirabiliter connectuntur, tam suauiter animos demulcẽt, ac ita vehementer alliciunt; vt iudicium confundant, nec exactè iudicare permittant; an sint idem, vel potius inter se distinguantur. Academicorum plurimi Gratiam a Pulchritudine non secreuere. Propterea eamet, quæ in præcedentib. ex eorũ sententia de Pulchritudine dicta fuere, de Gratia quoque intelligi debent. Competit itaque Gratia, Deo per causam, Menti per formam, Animæ per rationem, Naturę per semina, Materiei per vmbras & participationẽ; adeò vt Pulchritudo & Gratia sint, tanquã radij & splendores Diuini Solis, in reb. varijs vario modo fulgentes: ppea dicebat Plato. Quicunq; gratiosum & pulchrũ aliqd admiratur & diligit, nõ id, sed Deum in eo fulgẽtem colit. Et cum sint idem, eadẽ quoq; definitione definiri debẽt, quæ in pcedẽtib. relata est. Hæc sentẽtia, vt pulchra, ita probabilis est; mihi tñ varijs de causis nõ satisfacit: sed magis mihi arridet opi. Arist. q gratiã a pulchritudine

An gratia a pulchritudine secernatur. Academici.

Cõtra Academicos.

Arist. videtur sibi adversari. secreuit: dixit enim in quarto Moralium Nicomachiorum, cap. 3. homines breuis staturæ venustos ac lepidos quidem esse, aptaque membrorum commensuratione præditos, sed minimè pulchros. A
Solutio. At instabit iure aliquis. Si in paruo seruatur congruens ratio,& ratio congruens est pulchritudo, quomodo itaque in paruo non seruatur pulchritudo? Respondeo. In paruo seruatur quidem ratio,& ordo partium inter se,at deest tertium ab Aristotele positum,& erat definitum siue terminatum,quod præter figuram, etiam congruentem magnitudinem significat.
Cõfirmatio distinctionis gratiæ a pulchritudine. Insuper eadem distinctio confirmatur: quia communi voce Iuuenes ac Puellas quasdam minimè formosas,dicimus cuncta agere cum lepore & gratia: nonnullas contra, quamuis formosas pulchras,cuncta dicimus ineptè, & sine gratia agere; solùm pulchras esse aspectu, destitutas tamen gratia,dum aliquid agunt.
Alia ratio. Præterea: Gratiæ nomen rebus inanimis,vel non competit, vel solùm per metaphoram; quibus tamen frequenter tribuitur nomen pulchri: nam Domum,vestes,suppellectilia, dicimus quidem pulchra, at non gratiosa.
Alia ratio. Præterea; Omnis forma prædita est aliqua affectione.Pulchritudo est speciosissima forma. Quare ei quoque affectio aliqua competere debet. Huiusmodi præsertim esse videtur Gratia, quæ tanquam affectio & comes sequitur; non quidem omnem, sed exactam & perfectam pulchritudinem; adeò vt pulchritudo antecedat,eam (dum perfecta fuerit) sequatur gratia. B
Confirmatio per Veteres Poetas. Hanc veritatem lucidè patefecerunt Veteres illi,qui simul & Poetæ,& Philosophi fuerunt; dum Gratias dixere,non Venerem, sed ancillas & pedissequas Veneris; affectiones enim congruenter nuncupantur ancillæ.
Quid sit Gratia. Cum itaque distinguantur,perpendamus intimius, quidnam Gratia sit,& quomodo ad Pulchritudinem se habeat.
Opinio prima. Inquiunt Nonnulli,Gratiam esse nescio quid diuini; quod occulta cęli uirtute in uno magis fulget,quàm in alio.
Euersio. At dum inquiunt, quod est nescio quid, & ab occulto pendens; statim fatentur se ignorare, quid proferant: & iure; nam per ea verba, quid Gratia sit, non manifestant. Insuper cęlo non tribuitur a Peripatetico Virtus occulta, præter lumen & motum.
Secunda opinio. Propterea alij viri docti dixere, quòd; cum Pulchritudo ex opinione Aristotelis sit posita in congruente partium corporis proportione, conuenienteque dispositione qualitatum; Gratia est qualitas consurgens ex ea figura,& dispositione.
Euersio. Quæ opinio etiam non est approbanda. Primò, quia sic Gratia etiam rebus inaminis conueniret. Præterea; tunc Gratia a Pulchritudine non secerneretur; ego autem iam patefeci, pulchritudinem ex ea commensuratione consurgere;inquit enim Aristoteles in decimo Nicomachiorum, cap. 4. Sed actionem absolunt voluptas, non vt ingenitus quidam habitus, sed tanquam finis accedens; veluti hominibus corroboratis iam, confirmatisque ætatibus, pulchritudo solet accedere &c. C
Tertia opinio. Propterea inquiunt alij, Gratiam esse id; quod consurgit ex pulchritudine, cum animi, tum corporis,simul iunctis.
Euersio. At hæc quoque sententia dubia est:primò; quia,quid sit res illa effecta, consurgens ex pulchritudine animi & corporis,non patefacit:secundò;quia nec anima seorsum, nec corpus seorsum pulchra sunt,sed compositum.
Propria opinio. Dicendum itaq; censeo, Gratiam solis viuentibus competere;nec illis quidem omnibus,nisi adumbratè,sed homini tantùm:Propterea Gratia cũ anima rationis compote affinitatem habet.
Quid Gratia. Ex quo colligo; Gratiam esse externum quendam rationis fulgorem,congruentemque dexteritatem in obeundis munerum functionibus, ex recta animi & corporis constitutione consurgentem, perfectamque pulchritudinem insequentem.
Colligitur primò. Ex qua definitione constat primò ratio;cur Gratia prẹsertim in gestibus,motibus,& actionibus refulgeat; & sępe specimen præseferat alicuius moralis uirtutis: Propterea dicimus, ancillas cum Gratia mouere oculos, virgines cum gratia ambulare,loqui,ridere,& similia agere; sunt enim gratiæ, tanquam sales actionum.
Secundò. Colligo secundò (dum Pulchritudo & Gratia inter se comparantur) Pulchritudinem magis obtinere conditionem materiei, magisque ad corpus pertinere; Gratiam uerò esse vitale aliquid, magis spiritale, magisque formam & principium actionis patefaciens. D
Tertiò. Colligo tertiò rationem, ob quam Gratia intimius vehementiusque animos allicit & rapit,quàm pulchritudo;id enim,quod pertinet ad formam,latentius, intimius,& potentius operatur.
Quartò. Colligo quartò rationem,ob quam Gratia soli homini uerè & propriè competat;ea enim est,quia solus homo actionis & rationis est particeps, cum qua gratia connectitur: & hinc oritur quòd suppellectilia, & alia multa dicimus pulchra: quæ cum ratione careant,propriè gratiosa non nuncupamus: ecõtrario uerò anulas quasdã actionibus accommodatas,quamuis deformes,dicimus gratia præditas.
Quintò. Colligo quintò, Gratiam partim esse, partim non esse affectionem propriam Pulchritudinis: Gratia enim non est communis affectio vniuersę pulchritudinis; sed solùm perfecta Gratia affectio quędam dicitur perfectæ pulchritudinis, & inter se connectuntur: pulchritudo non omni ex parte perfecta seruari potest sine gratia, similiter gratia non omni ex parte perfecta sine pulchritudine; at cum postrema perfectione unum non reperitur seorsum ab alio. Ego definiens inspexi Gratiam absolutissimam: ideo dixi;quòd sequatur Pulchritudinem: Definientes enim,præsertim id,quod perfectissimũ est, inspicere tenemur; quia id est mensura cæterorum.

A

An Aristoteles cum Platone conciliari posit, & dubia nonnulla ad Gratiam pertinentia diluuntur. *Cap. XXXIX.*

MAGNA inter Aristotelem & Platonem de Pulchritudine & Gratia apparuit controuersia: Aristoteles Gratiam a Pulchritudine seiungit, Plato coniungit: Aristoteles in simplici negat seruari pulchritudinem, Plato in re incorporea & simplici primò & maximè eam reperiri affirmat. At num modo aliquo possunt reddi concordes? Proculdubio, qui asserunt eos de omnibus consentire, a veritate dissentiunt; ordo enim ille idearum, rationum, & seminum, nō ita statuitur ab Aristotele, vt ab Academicis explicatur; & ideò, ratione huiusmodi Principiorum & modi productionis, re vera discrepant; abso-

Plato & Aristoteles pugnāt. Conciliū.

B lutè tamen de Pulchritudine & Gratia loquentes, potius vocibus & distincto considerationis genere, quàm de rei natura dissentiunt. Et pro notitia duo sunt consideranda. Primum est, quòd Plato suo philosophandi genere semper nixus est cuncta redigere in principia prima; & quia in principijs res effectæ eminenter insunt, ideo eis nomina re vera competere existimauit; sic in Mente Diuina verum hominem, verum Leonem, ac ita de cæteris, reperiri affirmauit: Aristo. præsertim causas proprias & proximas indagauit; & nomina, non causæ, sed formæ existenti in materie conuenire censuit, ut eis populariter tribuuntur: Ex hoc colligo, iure a Platone simplicia dici pulchra; non ab Aristotele; cum tamen etiam Aristoteles pulchritudinem a simplici prodire existimauerit. Accipiendum Secundò, pulchritudinis Vocem dupliciter vsurpari; vel pro ea iuncta cum sua affectione, vel pro ea a sua affectione seiuncta: in prima significatione pulchritudo Gratiam includit, in altera ab ea secernitur: Vt enim quæuis propria affectio est modo aliquo eadem cum suo fundamento, modo aliquo distincta; ita & gratia cum pulchritudine se habet. Platonici; qui res in sua idea considerarunt, in quibus minor est distinctio, & affectio redigitur ad ideam rei cuius est affectio, vt risibilitas ad ideam hominis; iure optimo Gratiam a Pulchritudine non secreuerunt: Arist. verò, quia vtranque con-

Mos Philosophandi Platonis.

Pulchritudo dupliciter vsurpatur.

C siderat vt formam in materie in qua clarior est distinctio; rectè vnum secreuit ab altero. Sic itaque consentiunt; cum maximè dissentire uideantur. At iure dubitabit aliquis: Cum Gratia adeò sit iuncta cum pulchritudine, vt vix secerni videatur; cur Pulchritudo & Venus dicitur vna, Gratiæ verò plures? Pro solutione & solutionis notitia considerandum primò est; Venerē nō vnā, sed modò duas, modò tres a Platonicis dici: quælibet tamen Venus plures habet Gratias asseclas & ancillas. Considerandum secundò, Gratias a nonnullis statui duas, & Lacedemonij duas coluere; sic Gratia Gratiam parit, vna tradit, altera recipit; Communiter tamē Gratię dicūtur tres, ac tres formantur inter se iunctæ; ita tamē, vt vna semper aspiciēti sit auersa. Nonnulli horas cum Gratijs confundētes, quatuor esse dicunt. Approbatior tamen sententia est, quòd sint tres: de quarum nominibus cum multa dicantur ab alijs, nil a me dicēdum censui, De earum cōditionibus hæc a Seneca in libro de Beneficijs enunciantur. Quid ille cōsertis manibus in se redeuntium chorus? ob hoc, quia ordo Beneficij per manum transeuntis nihilominus ad dantem reuertitur; & totius speciem perdit, si vsquam intercisus est; pulcherrimus, si cohæsit, & vices seruauit: Hilares & ridentes sunt, quia promerentium vultus hilares sunt; quales solent esse, & qui dant, & qui accipiunt beneficium: Iuuenes, quia non debet be-

Qñ pulchritudo vna, Gratiæ tres. Venus nō vna est Gratiæ, & duę, et tres & quatuor dicūtur. Seneca.

D neficiorum memoria senescere: Virgines, quia incorrupta sunt & sincera beneficia. Solutis tunicis dicuntur, quia nil alligati esse decet, nec astricti; Perlucidis autem, quia beneficia conspici uolunt. Hæc Seneca, quem sequuti sunt multi, uaria superaddentes. At in eo præsertim errare uidentur: quia cum Gratia vsurpetur tribus modis (vt patuit) cōditiones etiam, quæ gratiis tribuuntur, nō uno, sed tribus modis explicari debent: varia enim significant Gratiæ tres; dum considerantur ut ancillæ Veneris, & comites pulchritudinis: & dum considerantur pro munerum distributione, & retributione. A cæteris cōditiones gratiarum ad beneficiorum retributionem referuntur: cum tamen, dum referuntur ad Gratias ancillas Veneris, secus explicari debeant. Et iure dicimus vnam semper nobis esse auersam, quia apud nos nemo est omni ex parte beatus. At sit satis notasse, quid sit faciendum, nec diutius morabor in earum conditionum distincta explicatione. Insuper considerandum est, de Gratiarum Parentibus litem esse. Chrysippus dicit eas filias Iouis, & Eurinomes latè patentis patrimonij; Alij inquiunt esse filias Liberi, & Veneris; Nonnulli alios eis assignarunt parentes: Et putandum est id contigisse ex varia Grariarum significatione. Dum enim considerantur, ut referuntur ad Munera & Beneficia; rectè dicuntur filiæ Iouis, & diuitis Eurinomes: dum vsurpantur pro iunctis cum Pulchritudine; accommodatè statuuntur filiæ Liberi, &

Cōmunis error.

Cur Gratiarum una semper nobis auersa. Parentes Gratiarū.

Gratię quę nudæ, quę indutæ.

Veneris, vt consideranti redditur notum: & forte ob id quoque apud varios varijs denotantur A Nominibus. Similiter cum Gratiæ a nonnullis dicãtur nudæ, ab alijs indutæ candidis solutisq; vestibus, id censeo oriri ex uaria Gratiarum assumptione. Gratiæ sumptæ pro beneficijs, solutę & indutæ albis vestibus esse debent, ut explicauit Seneca: nam ex interno animo prodeunt: at sumptæ pro Ancillis Veneris, siue natis, nudæ rectius dicuntur; Gratia enim pulchritudinis comes, nuda, conspicua, & aperta est; inspicitur enim in externis corporis partibus. Propterea Horatius de hac loquens, forte minus rectè dixit.

Feruidus tecum puer & solutis Gratiæ Zonis.

Colligitur solutio. Quæ præstãtior: nũ Gratia, uel Pulchritudo. Dubitatio, Solutio. An Gratia vna valeat sine altera consistere.

Soluens modò propositam difficultatem, quærebatur, cum Venus sit una, cur Gratię dicuntur tres? Respondeo, Gratias denotare affectiones quasdam: At res potest esse vna, & affectiones plures. Quæres: Dum Gratia consideratur, ut distincta a Pulchritudine; quid censeri debet præstantius, num Pulchritudo, uel potius Gratia? Respondeo, Gratiam esse præferendam pulchritudini: primò, quia illam includit: secundò, magis præsefert formam & rationem (ut dixi) est enim tanquam spiritus & uita, apprime iuncta cum ratione. At est instantia, quia affectio & ancilla non præfertur suo subiecto, suæque dominæ. Respondeo, Gratiam non omnino esse affectionem pulchritudinis; quia non solam sequitur pulchritudinem, sed conditione propria magis est iuncta cum ratione: ideo solùm dicitur ancilla, quia perfecta Gratia perfectam pul- B chritudinem sequitur; re vera tamen ancilla non est, sed uita potius & spiritus præstantioris Pulchritudinis. At insuper quæres: cum Gratiæ sint tres insertæ & iunctæ, num una consistere ualeat sine cæteris? Respondeo, consistere quidem posse, at non perfectè: se habet enim perinde ac de uirtutibus; quæ si fuerint imperfectę, seiungi possunt; at ultima perfectione prędítæ, nequeunt secerni: & quia apud nos sua postrema perfectione præditæ non inueniuntur, ideo (ut dixi) semper una earum auersa pingitur. At cum Gratia præferatur pulchritudini, & magis inspicientium animos alliciat; cur ueteres Cupidinem finxere filium Veneris, & non Gratiarum? Dico hoc duplici de causa factum fuisse: primò, quia Venerem unà cum Gratijs considerarunt: secundò; quia Gratię rectius dicuntur laquei, sagittæ, & faces, quibus ligantur, uulnerantur, incenduntur que corda & animi, quàm parentes Amoris; intimius enim operantur: Ideo ab Homero inter uincula numerantur, quibus pulchritudo pro ligandis animis utitur. O dulcissimi laquei, qui tam suauiter deuinciunt, ut etiam a uictis diligantur & expetantur: propterea iure insolubiliter ligant; cum ligata, nedum solui non quęrant uerùm, summopere cupiant arctius ligari, in unumque redigi. Iure Gratię dicũtur ridere; in quouis enim C reperiantur, semper hilares se ostendunt; adeò ut in gratiosa puella concinnè cuncta faciente, cuncta ridere dicantur, etiam fletus ipse: & hoc est mirabile: quod, dum cum gratia in ea ridet fletus, ille fletus ita ridens nos flere uehementius cogit; cum econtrario fletus inconcinnus in nobis frequenter risum excitet & in iuuene rudi inepto & inconcinno, nedum cætera, sed risus quoque flere dicitur; cum ad omnia perinde se habeat, ac Asinus ad Lyram: de quo dicitur, quòd tenetur Gratijs sacrificare. At dignum consideratione est. In qua humani corporis parte magis refulgeat Gratia. Communis uox est, quod magis refulgeat in oculis; & oculi nũcupantur fenestræ animi; nosque ad amandum uehemẽtissimè alliciunt. Quam sententiã dubiam censeo. Et breuibus dico. Gratiam præsertim, ut in subiecto adæquato, in toto considerari; facta autem comparatione inter partes, ex lingua & ore Gratia magis uiua, magis hominis propria, & potentior prodit: nam sermo & cantus sunt proxima instrumenta rationis, quę internum animum lucidius patefaciunt: ideo cantus & sermo gratiosus admirationem in nobis parit, ad libitum nos deuincit, quò uult ducit, perturbationes componit. Propterea nõ iniuria Veteres Mercurium, eloquentię Deum, Gratiarum ducem asseruerunt: & Socrates apud Apuleium formoso adolescenti, & silenti, dixit; Si uis, ut te uideam, loquere. Gratia ex ore pro- D diens, est potentior, uirilior, & diuinior; prodiens ex oculis, lasciuior, & effęminatior; prodiens ex ore, est spiritalior: ex oculis, materiata magis. Percipitur Gratia auditu & uisu, qui sunt Principes ministri rationis; per alios sensus solùm adumbratè, & ex euentu; intrinsecus autẽ per rationem exactissimè dignoscitur. In Fęmina refulget magis Gratia materiata, lasciua, & externa; in uiro Virilis, spiritalior, & interna: & hæc, non illa requiritur pro constitutione summi boni hominis hanc uitam uiuentis. At de Gratia, & Pulchritudine satis.

Cur Veteres Amorẽ dixere filium Pulchritudinis, & non Gratiæ. Homerus. Laquei insolubiles qui sint. Gratię cur rident. Fletus ridet, & risus flet. In qua parte Gratia maximè fulgeat. Mercurius Gratiarũ dux. Quo sensu percipiatur Gratia. Nam Gratia in mare uel in fęmina magis fulgeat.

De Fortuna, Casu, & Sorte disputandum proponitur.
Cap. XL.

Fortuna cum rebus Ciuilibus iuncta. Arist.

FORTVNAM cum humanis actionibus arcto necessitudinis nodo esse colligatam, Ratio, Experientia, & Auctoritas latissimè patefaciunt. Propterea putarunt nõnulli, per peram tamen, summum hominis bonum a bona fortuna non distingui. Aristoteles in secundo Physi. agens de fortuna, cont. 58. dixit, fortunam in his uersari, quę ad actionem

A nem pertinent: ſignum autem eſt, quoniam Proſpeta fortuna aut eſt fęlicitas, aut propè. Quæ
ſententia vera eſt; quatenus fortunæ bona, vt patuit, ſunt inſtrumenta humanæ fœlicitatis. Plato.
Plato in quarto de legibus eam ſententiam approbauit: Deum quidem omnia, & Fortunam,
Opportunitatemque vnà cum Deo cuncta humana gubernare; Artem verò vt tertium ſequi:
Deus enim eſt commune & primum principium; Fortuna & Opportunitas, ſunt medium;
proximum principium eſt Ars, qua varia euenta pro facultate congruenter componuntur: pro
xima tamen & media Principia, non conſpirante primo, nil perficere valent: Non igitur iniu- Tenetur ci
ria tenetur Ciuilis Philoſophus de Fortuna notitiam habere. Et quamuis ſubtiliter de ea diſſe- uilis de
rere, ſit munus Phyſici, & Metaphyſici; ego tamen medio quodam modo de ea loquar: ſi enim fortuna no
nonnunquam terminos ciuilis diſciplinæ pertranſeo; id non quidem inſcius, ſed gratia plenio titiam ha-
ris explicationis efficio: quod præſertim mihi condonandum eſt: quia non principalis aucto- bere.
ris, ſed explicatoris potius ſententiarum Ariſtotelis vices gero. De Fortuna igitur, caſu, & ſor- De Fortu-
te loquuturus; quoniam non conſtat, quid nomine eorum ſignificetur & apud varios ea nomi na, Caſu,
na in varia ſignificatione vſurpantur; propterea perpendam primò, quid ſint; inde colligam, & Sorte,
an ſint; tertiò, quomodo diſtinguantur; quartò, ad quod genus cauſæ redigantur; quintò, qua- quę decla-
lia, & propter quid talia ſint; ſextò, problemata & dubia varia diluam; Demum, de remedijs randa.
B aduerſam Fortunam lenientibus verba faciam.

Quid ſint Caſus & Fortuna, ex Aliorum Opinione, Cap. X L.

EMpedocles, Democritus, Leucippus, & Epicurus, nil ſupra corpus excogitantes, ignari
Diuinæ Prouidentiæ, exiſtimantes materiem, & corpus eſſe vniuerſam naturam & eſ- Veteres
ſentiam rerum; Fortunam & Caſum nil aliud eſſe putarunt, niſi cęcam fortuitamque Philoſo-
eorum corporum concurſionem, quæ rerum materiem eſſe exiſtimarunt; vt Demo- phi.
critus concurſionem atomorum, Empedocles quatuor Elementorum; adeò vt fieri Natura,
fieri fato, & fieri caſu & fortuna, in prima rerum generatione apud eos non diſtinguerentur:
Naturam enim non propter finem, ſed temere & forte fortuna operari cenſebant; Ita fortuito
atomorum concurſu dicebat Democritus fieri mundos; Solùm ſecernebant fieri Natura a for
C tuna & caſu in ſingulorũ generatione, quæ mox a ſimili fierent, vt homo ab homine: hęc enim
non caſu & fortuna, ſed per principia propria & modos definitos gigni dicebant. Quorum ſen- Reijcitur
tentia reijcienda eſt: nedum; quia Primum principium, eiuſque Prouidentiam euertunt, per- Vetus opi
peramque exiſtimant materiem & corpus eſſe vniuerſam Naturam & eſſentiam rerum: Ve- nio.
rùm præſertim, quia pugnantia proferunt; nam dicere naturam nil agere propter finem, & aſ-
ſerere cuncta ab ea cæco caſu fieri, ſe mutuò deſtruunt. Si enim natura non operatur propter fi- Veteres ſe
nem, non poteſt a fine recedere, & errare; ille enim dicitur a ſcopo recedere, qui ſibi præfigit cũ pugnãt.
ſcopum. Quare ſi natura nõ ſibi præfigit ſcopũ, nõ põt errare; & propterea nõ põt forte fortuna Prima cõ-
aliquid efficere, cũ fortuna ſit receſſus a ſcopo. Ita quoque dicere naturam nil per ſe efficere, & trouerſia. Secunda.
eam operari forte fortuna & ex euentu, inter ſe pugnant; cum facere aliquid ex euentu, ſit re- Tertia.
cedere ab eo quod eſt per ſe. Inſuper, dicere Mundum forte fortuna eſſe factum, eſt dicere mũ
dum non eſſe mundum: quia forma mundi eſt ordo; quæ autem ſubijciuntur Fortunæ, deſtitu Quarta.
ta ſunt ordine. Præterea, Aſſerere opera Naturæ fieri forte fortuna, eſt dicere opera Naturæ nõ
eſſe opera Naturæ: quia opera naturæ, vel ſemper vel frequenter, eodem modo fiunt: opera Quinta.
fortunæ econtra, nec ſemper nec frequenter fiunt conſimiliter. Demum dicere, cœlum a ca-
D ſu, & a fortuna fieri, collocata ſub cœlo habere cauſas definitas & proprias; eſt idem ac dicere,
ſubiecta cęlo non ſubijci cęlo: in his enim, quæ ſubordinata ſui natura ſunt: ſi primum eſt ca-
ſu, vt cætera quoque fiant caſu neceſſe eſt. Ea itaque opinio non eget, ut ab alio euertatur, cum
ſemetipſam deſtruat: Non igitur caſus & fortuna ſunt cęcum euentum, ſequens materiæ ne-
ceſsitatem: nam ſi id eſſet; ſenium, diminutio, ægritudines, mortes, & ſimilia, quæ ex neceſſita-
te materiæ prodeunt, dicerentur fortuna fieri: quod nemo ſanæ mentis exiſtimat; neceſsitas Secunda
enim & fortuna apertiſsimè inter ſe pugnant. Propterea eſt altera opinio quorundam, qui opinio.
cenſent; Fortunam eſſe Deam quandam, Diuinamque poteſtatem, ordinantem, regentem, ac
diſtribuentem ea munera, quæ vulgo Fortunæ bona dicuntur. Hinc Fortunæ, vt Deæ, apud Ro
manos erecta fuere altaria & templa: de quibus varia apud Plinium legi poſſunt, & apud Plutar
chum, quæ miſſa facio. Hanc opinionem ſequutus Boetius in ſecundo de conſolatione proſa Quæ ſit la-
ſecunda dixit. Si conceditur Intelligentiis, ut ſuos vertant orbes; cur etiam Fortunæ conceden tens diui-
dum non eſt, vt ſuam rotam circumuoluat? Si non conquerimur de intelligentiis, cur con- na pote-
querimur de Fortuna; ſi ſuo fungens munere rotam ſibi deſtinatam conuertit; noſque in ſtas quæ
ea collocatos modò deprimit, modò eleuat? Verum cum Fortuna iudicetur Diuina quædam Fortuna di citur.

Potentia latens, & occulta; quænam sit hæc Potestas, non constat; & uarii uaria dicunt. A
Quidam inquiunt esse Dęmones humano generi præsidentes; qui latenter faciunt, vt ea nobis
eueniant, quæ forte fortuna euenire dicuntur: Cuius opinionis sunt Academici. Propterea di-
Plato. xit Plato in quarto de Legibus; Deum quidem omnia, & vnà cum Deo fortunam & occasio-
Proclus. nem cuncta gubernare: per Fortunam significans Dæmones medios, inter Deum & Pruden-
tiam hominis. Et Proclus, eximius inter Academicos, in suis commentariis in Timæum For-
tunam definiens dixit; esse Dæmonicam potestatem congregantem inuicem causas inter se di
stinctas: Quod etiam denotare voluit Speusippus in libro de Definitionibus Platonis inquiens,
Fortunam esse motum ab occulto in occultum, casu quodam fęlicis actionis causam. Platoni-
ci enim Deum statuunt supra mentem, supraque intelligibile: Menti tribuunt intelligibilia,
quæ sunt ideæ, & rerum species; & propterea ei competere aiunt cognitionem & prouidentiā
specierum: Dæmoni tribuunt cognitionem & curam singularium, in quibus locum habet ca-
sus & fortuna. Alij inquiunt esse intelligentiam quandam; non secus mortali Orbi Præsidentē,
ac Motores cœli præsunt orbibus cœli: & ideo non Dæmonem, sed Deam esse existimant;
quam nonnulli propitiam, alii experiuntur aduersam. Quidam demum altius eleuati, Fortunā
inquiunt esse Deum Verum, Deum Optimum Maximum, qui auctor est omnium bonorum
& cuius Prouidentiæ subijciuntur omnia. Hunc aiunt, ob varietatem munerum, variis denota-
ri nominibus: nam (vt dixit Seneca libro de beneficiis) tot Dei sunt nomina, quot eius mune- B
ra. Vt enim fruges largitur hominibus, dicitur Ceres; vt vinum, Bacchus; vt Eloquentiam,
Mercurius; vt Sapientiam, Minerua; similiter de cæteris: Pari ratione, ut modo nobis occulto
per media latentia distribuit Fortune munera, & causa est, vt præter institutum proximi agen-
Arist. tis multa eueniant, Fortunæ & casus nomine designatur. Hanc sententiam indicauit Arist. in
secundo Physicorum, cont. 47. inquiens: Sunt autem quidam, quibus videtur fortuna quidem
esse causa; inmanifesta autem humanæ menti; tanquam Diuinum quiddam, & δαιμονιώτερον,
An fortuna sit Dæmonica facultas. hoc est supra Dæmonicam facultatem collocatum &c. Hęc opinio, cum tres habeat partes, pro
omni est consideranda. Vt pertinet ad primam partem, quod sit dæmonica facultas, proculdu-
bio nec vera, nec Peripatetica est: Non Peripatetica, quoniam Arist. Dæmones non nouit; Et
fortunam declarans, nunquam de Dæmonibus mentionem fecit. Non vera; quia, cum den-
tur Dæmones, non ita dantur, vt aliquid faciant non distinctè præcognitum a Deo; nec cuncta
fortuita instrumento Dæmonum fiunt: & propterea; cum ipsi nō sint prima causa fortuitorū
euētorū, sed instrumenta tantùm; & causa nō omnium, sed quorundam; non ipsi fortunæ no-
mine sunt designandi, sed prima causa, cuius ordine cuncta perducuntur in finem. Et cum D.
Augustinus in quinto de ciuitate Dei inquit (Nos enim causas, quæ dicuntur fortuitæ; vnde &
fortuna nomen sumpsit; non dicimus esse nullas, sed latentes: easque tribuimus, vel veri Dei, C
D. Augustinus. vel quorumlibet spirituum voluntati) Proculdubio spiritus denotauit vt instrumenta, Deum
vt Principem causam: de vtrisque tamen fecit mentionem, quatenus fortuita sunt varia; & eue-
nire possunt, cum interuentu spirituum, tum sine eo. Vt pertinet ad alteram partem, nempe ꝙ
Fortuna sit vna intelligentiarum assistens mortali orbi, proculdubio ea longius à vero distat;
An fortuna sit una intelligentiarum. nil enim inconstans & inordinatū proximè pendet ex mēte aliqua abiuncta, quæ semper consi-
militer se habet. Si.n. daretur huiusmodi Mens; proculdubio ea esset Mens amens, Dea diuini-
tatis expers: & cū Natura, quæ infra eā collocatur, ordinē exactissimè seruet, absurdū est putare
illā operari sine ordine, cōtingenter, euertēdo ac permutādo principales ac constitutos prima-
rum causarū ordines. Præterea: Cum euēta fortuita sint varia, inter se pugnantia; ēt putandum
est, a causis variis & pugnantibus ortum ducere, non aūt ab eadem intelligētia, cui tale munus
demandatū sit. Quatenus verò pertinet ad tertiā partem: quæ erat, fortunā esse ipsummet Deū;
An fortuna sit Verus Deus. ut modis obscuris, & per latentia media, causa est eorum euentorum, quæ a nobis fortuita nun-
cupantur; ei enim verè cornu illud copiæ competit, quod fortunæ tribuitur, copiæ inquā vario-
rū munerū. Hæc opinio eatenus est vera, quatenus a Theologis nostris rectè profertur & expli-
catur. Nam euenta illa, quę dicuntur fortuita, ad duo referri possunt, ad Deum, & ad causas pro
ximas; relata ad Deum, non sunt fortuita; cuncta enim definita & certa sunt Deo: relata autem
ad causas proximas, quia eueniunt præter intentionē earum, fortuita sunt. Deus itaque eatenus D
potest dici Fortuna; quatenus ab eo omnia euenta, quæ relata ad nos sunt fortuita, tanquā a cau
sa prima proficiscuntur: nō propriè tamen dicitur fortuna; primò, quia fortunæ nomē aliquid
inconstans significat; secundò, quia per relationem ad eum illa euenta sunt prædefinita, non au
Deus non propriè dicitur fortuna. tem fortuita. Si eadem opinio consideretur per principia Platonica, concedi non potest: quia
Plato Deum constituit supra mentem, hoc est supra intelligibile, & intellectum: Menti, quæ
vel essentia, vel ratione ab eo distinguitur, tribuit ideas: quæ cum ex sententia Platonis tantum
sint specierum, non autem etiam singulorum (ut rectè censent Theologi) solùm poterit mens
Nec ex sententia Platonis. soluta a corpore per eas ideas species intelligere, easque curare; cognitio autem & cura singu-
larium, in quibus fortuna locum habet, ad Dæmones pertinet, & propterea apertè in quin-
to de legibus Deum a fortuna seiunxit, dum dixit; Deum, & post Deum fortunam & oc-
casionem

A casionem, omnia gubernare. Quòd si Plato in decimo de Legibus ostendit Deos scire, videre, audire, curareque omnia, quæ vel sensu, vel mente apprehendi possunt: Dicendum est, Deorum nomine vniuersum ordinem Dei, Mentis, & Animæ denotasse; in quo ternario Diuinitatem in suis epistolis includi asseruit. Demum si ea sententia consideretur consideratione Peripatetica, in parte vera, in parte falsa iudicari deberet. Primò vera; quatenus ex sententia Aristotelis Deus se solum cognoscit, cætera autem tantùm eminenter, non per proprias species; cum Deo nec indiuiduorum (vt Theologi) nec specierum (vt diuinæ menti Platonici) censeat Ideas conuenire; propterea quæcunque sunt indefinita, & fortuita ex parte nostri, etiam censet esse talia ex parte Dei, vt etiam Auer. 12. Metaphysi. 47. opinatus est: adeò vt Deus hac ratione Fortuna dici possit, quatenus præter institutum est causa prima fortuitorum euentorum. Altera ex parte ea sententia a Peripatetico concedenda non est: quia; quamuis fortuita euenta ex Deo pendeant; non tamen ille est causa contingentiæ, inconstantiæ, & varietatis eorum; hoc enim potius ortum ducit a causis sub Lunæ orbe positis, quæ ob impotentiam non seruant mensuras primarum causarum, vt dicitur in calce quarti de Generatione Animalium: adeò vt casus & fortuna potius a recessu a Deo, quàm propriè a Deo ortum ducere dicantur: & propterea non insulsè sors & fortuna dicuntur sorores spuriæ Parcatum, e cœlo detrusæ in hunc inconstantiæ orbem. Stoici tamen illi fuerunt, qui (referente Simplicio in secundo Physi. cont. 39.) fortunam dixere Deum, & ante Stoicos Græcorum nonnulli. Ex his, quæ dixi, varia colligere valemus, & præsertim; quòd Nostri Theologi (quorum sententiæ censeri debent regulæ cæterarum) ac insuper Platonici, & Peripatetici, hac de re non idem sentiunt; sed uarijs nixi fundamentis, varia dicunt. Ex quo constat, minus rectè sensisse Ciceronem; dum primo Tusculanarum asseruit, Aristotelem a Platone solis verbis, non sententia dissentire, & ex opinione vtriusque dixit dari animam mundi præditam vi sentiendi & perfecta ratione, quam Mentem, Sapientiam perfectam, Deumque appellent; procurantem cœlestia maximè, deinde in terris ea, quæ ad hominem pertinent: quam interdum nuncupent necessitatem & fatum, quasi immutabilem continuationem ordinis sempiterni; nonnunquam eandem nuncupent fortunam, quòd efficiat multa improuisa, nec opinata nobis, propter obscuritatem ignorationemque causarum. In his profectò plura sunt errata quàm verba. Primò falsum est (vt patuit) Aristotelem hac de re idem sentire cum Platone. Secundò minus rectè inquit, apud Platonem idem esse Animam Mundi, Mentem, & Deum; hęc enim tria ex sententia eius distincta sunt. Tertiò errat inquiens fortunam apud Platonem esse ipsummet Deum: constat enim Platonem in quinto de Legibus fortunam a Deo secreuisse, dum dixit; Deum, & post Deum fortunam & occasionem, omnia gubernare. Quartò perperam tribuit Aristoteli, quòd putauerit Deum esse animam mundi sensu & ratione præditam, ac eundem esse fortunam & fatum: hęc tam longè absunt a principijs Aristotelis, vt nil magis abesse valeat. Sed (prætermisso Cicerone, qui frequenter in referenda sententia Platonis & Aristotelis errat) De Ioanne Pico Mirandulano, viro genere, & ingenio illustri, magis in horum Scholis versato, mirari debemus: qui in quarto libro aduersus Astronomos, cap. 3. Sententias Theologorum, Platonis, & Aristotelis de fortuna in vnam redigit; cum maximè inter se distinguantur. Propterea est alia opinio quorundam, qui dicunt casum & fortunam non esse causas, sed esse subitum quendam inopinatumque euentum; adeò vt euentus ille, non autem aliqua causa, censeri debeat casus, siue fortuna. Propterea dixit Lactantius, Fortuna est subitus ac inopinatus euentus. Hæc opinio id veri includit, quòd frequenter casus & fortuna pro fortuito euentu vsurpantur; velut inuentio Thesauri dicitur bona fortuna fodientis. At quia res effecta ad suam causam refertur, ab eaque denominationem recipit; quæ si Diuina fuerit, a Deo manat; si Physica, a Natura; si Artificiosa, ab Arte: similiter est necesse, vt res Fortuita a Fortuna prodeat, adeò vt causa eius fortuna nuncupetur. Præterea: Cum fortuita ex euentu fiant; & quod est ex euentu, necessariò redigantur ad aliquid per se; est necesse, vt cuncta quoque fortuita ad aliquam per se causam redigantur, a qua contingenter prodeant: ita communi omnium consensione dicimus, multa fieri a casu, & a fortuna. Propterea opinantur Astronomorum plurimi, fortunam esse cœlestium corporum constitutionem, stellarum aspectum, ac stellæ in ortu hominis principatum; a quibus latenter homini ea tribuantur, quæ forte fortuna ei euenire dicantur. Hinc aspectuum quidam fœlices & fortunati, alij aduersi & infortunati ab eis dicuntur. Quorum sententia cum a Theologis, tum a Philosophis iure optimo explosa & reiecta sit; adeò vt superuacaneum censeam in ea diutius immorari, ne rem a multis exactissimè actam ego iterum obiter agere videar: num tamen aliquid veri ea includat, dum loquar de bona hominis fortuna, patefaciam.

Nec ex snia Arist.

Sors & fortuna, spuriæ sorores Parcarum.

Stoici.

B

Error Ciceronis.

C

Io. Pic. Mirandolan.

Alia opi.

Lactantius.

D

Astronomi.

Quid sit Fortuna & Casus, Opinio Aristotelis. Cap. XLII. A

Fortunæ nomẽ multipliciter vsurpat. & octo 'ci° significationes referuntur.

VT conspicua reddatur opinio Aristotelis, accipiendum primò est, Fortunæ nomen multipliciter vsurpari. Sumitur frequenter fortuna pro quauis adeptione bonorum fortunæ: in qua significatione omnes, qui ditantur, fortunati dicuntur. Insuper vsurpatur pro omni hominis statu & conditione, quæ permutationi & inconstantiæ est obnoxia: ita dicimus, quosdam esse humilis, alios mediocris, nonnullos sublimis fortunæ. Vsurpatur tertiò pro ipsismet fortunæ bonis: veluti dum dicimus, fortunas Socratis fuisse angustas, fortunas Darij fuisse amplissimas & latissimas. Vsurpatur quartò pro his, quę nobis impedimẽto sunt ad assequendum finem: veluti dicimus, Nauigantes a fortuna turbatos fuisse, & multa nobis fortunam facere. Quintò vsurpatur pro re effecta, ac etiam, nõ pro causa aliqua, sed pro variarum causarum concursu; qui contingenter fiat, nec expetatur a proxima causa: veluti dũ simul occurrit, vt in eodem loco homo vnus Thesaurum absconderit, alter verò voluerit terram fodere pro plantanda arbore; ille concursus, ex quo prodit inuẽtio Thesauri, fortuna nuncupatur. Sextò, (quoniam re vera nil fit sine prouidentia primæ causæ) vsurpatur fortuna pro causa prima, præordinante concursum proximarum causarum modo obscuro, & præter intentionem earum: in qua significatione multi causam occultam, & Deum dixere Fortunam. Septimò ex sententia Academicorum & Simplicij in secundo Physi.con.52. dicitur fortunæ nomen de quauis adeptione propriæ conditionis rerum, ex sua causa pendentium: ita dicimus Solis fortunam hanc esse, vt maximam lucem sortitus sit; Lunæ, vt sit opaca, nata illustrari; ac ita de cæteris. Demum vsurpatur fortuna pro causa, vel proxima, vel remota, præsertim tamẽ proxima; a qua præter institutum, ac extra semper & frequenter, aliquid producatur: in qua significatione de ea loquitur Aristoteles in secundo libro Physicorum, & nos verba facturi sumus: pro cuius exacta notitia; quoniam, quid res sit, præsertim ex distinctione colligitur, quatuor distinctiones præaccipiendæ sunt. Prima est. Eorum, quæ fiunt, quædam semper & necessariò fiunt; vt quotidie Sol oritur nobis, & occidit. Alia frequenter, vt opera inferioris naturę; frequẽter enim gignitur homo præditus cõgruente membrorum proportione & numero, nonnunquam tamen secus accidit. Nonnulla demum eueniunt nec semper, nec frequenter; ut fossionem terræ, nec semper nec frequenter sequitur inuentio Thesauri: Omnium consensione fortuna & casus, non in primo, nec in secundo distinctionis membro, sed in solo tertio locũ habent. Altera distinctio est. Eorum, quę fiunt, nonnulla temere & nullius finis gratia fiunt; vt frequenter paleas pilosque oscitanter nulliusque finis gratia euellimus scindimusque. Alia fiunt gratia finis; vt opera, quæ per se fiunt a Natura & ab Arte. In primo membro locum non habent casus & fortuna, sed in secundo tantùm. Et ratio est: quia casus & fortuna sunt aliquid ex euentu; id, quod est ex euentu, opponitur ei, quod est per se; opposita autem in eodem nata sunt fieri: Et confirmatur; quia quod est ex euentu, est recessus ab eo, quod est per se: recessus ab aliquo est posterius eo, nec seruari potest sine illo: quare casus & fortuna versantur in rebus natis fieri propter finem, & rediguntur ad causam operantem propter finem. Tertia distinctio est. Eorum, quę fiunt propter finem; nonnulla sine prælectione fiunt, vt quæ fiunt per naturam; alia fiunt cum prælectione, vt quæ fiunt ab homine, præcurrente consultatione. Hæc distinctio nobis inseruiet pro assignanda differentia inter casum & fortunam. Demum: Eorũ, quæ eueniunt; quædam, quanuis sint nata ab agente experi, tamen ex euentu sequuntur actionem agentis propter finem operantis; alia sequuntur per se, & exoptata ab eo: Casus, & Fortuna ad primum membrum pertinent. Hæ sunt quatuor distinctiones eorum quæ fiunt. Et quia effecta referuntur ad causas, & per effecta nobis notiora inuenimus causas, ideo putandum est easdem quatuor distinctiones causæ efficienti competere. Ex quibus colligimus communia casui & fortunæ: nam dicuntur esse causæ, quæ cum operentur propter finem, ex euentu, & per concursum externæ & latentis causæ aliquid efficiunt; quod nec semper, nec frequenter natũ est ab eis fieri: Veluti, si Alcibiades ambulãdi gratia ingrediatur Viridariũ aliquod, ac esuriens; cum viderit pomum, in quo eo inscio serpens venenum dereliquerit; comedat illud: si venenum recipit, & moritur; casu quadam & forte fortuna venenum recipisse, ac obijsse dicetur.

Explicatio sui Arist. Quatuor distinctio. Prima distinctio.

Secunda distinctio.

Tertia distinctio.

Quarta distinctio.

Quæ sint cõia casui & fortunæ.

An Casus & Fortuna sint, afferuntur Rationes pro vtraque parte. Cap. XLIII.

CVm apparuerit, quid casus & fortunæ nomine significetur; facile modò est considerare & declarare, num dentur, & in vniuerso locum habeant, nec ne. Vt tamen exactius id fiat, a dubitatione exordiar; dubitatio enim occasionem pręber accuratioris considerationis. Ap

paret

A paret casum & fortunam inania nomina esse,& in vniuerso locum non habere. Ratio prima ex Deo,eius cognitione,ac prouidentia sumitur.Nam Deo omnia sunt explorata & certa, ab eo cuncta in ordinem sunt redacta,nil subterfugit prouidentiam Dei: at præcognitio,præordinatio,& prouidentia,pugnant cum fortuna;& cum ea minimè seruantur: si igitur omnia sunt prædefinita,præcognita,& præordinata; nil erit in vniuerso a casu,vel a fortuna. Secunda ratio sumitur ex natura.Legitur in primo libro de Cœlo,cont.31.naturam nil facere frustra:& in secundo de cęlo,34.ac alibi, naturam de his,quæ fieri possunt, efficere id quod optimum est; & nil efficere vt contingit secundo cœli,45. quare nil facit casu; nam casus significat id, quod est frustra, & ex euentu, vt dicitur in secundo libro Physicorum. Tertiò id ostenditur ratione sumpta ex hominum præsagio. Nam Astronomi prædicunt,& Aruspices per Artes diuinatrices præcognoscunt ea effecta, quæ vulgò casu & forte fortuna facta dicuntur:non autem ea prædicere possent,nisi essent prædefinita,ac a definitis causis proficiscerentur: prædefinita autem,& a certis causis prodeuntia,nec casu,nec forte fortuna facta dicuntur. Ex aduerso Experientia,Ratio,& communis Vsus loquendi omnium, patefaciunt casum & fortunam aliquid

B esse & in vniuerso locum habere:omnes enim, cum ignari,tum sapientes, frequenter de casu & fortuna mentionem faciunt,de ea conqueruntur; multaque dicunt a casu vel a fortuna fieri; & iure optimo profectò. Cum enim multa fiant præter institutum agentis,per latentem concursum externæ alicuius causæ, & fiant extra semper & frequenter; eis competit definitio casus& fortunæ, & propterea ex casu & fortuna fieri dicuntur. Confirmatur ratione: Nam vniuersum,eo quia vniuersum est,includere debet omnes rerum & euentorum gradus: cum igitur dentur necessaria; & ea,quæ fiunt vt plurimum; debent etiam dari ea, quæ fiunt præter hæc. Insuper: Cum dentur definita & certa,etiam inueniri debent indefinita & incerta: cum adsint,quæ fiunt per institutum; debent adesse etiam ea, quæ fiunt præter institutum agentis: ac demum; cum detur materies,quæ est origo inconstantiæ,inordinationis, & contingentiæ; inueniri etiam debent indefinita,inconstantia,& contingentia nonnulla,quæ casu fiant & forte fortuna.Quod confirmatur exemplo Artis:quæ cum sit æmula naturæ, nonnulla facit contingenter,& per fortunam.

Quòd casus & fortuna non dentur. Rō prima. Rō secunda. Tertia rō. Dari casū & fortunā. Rō prima. Ratio secunda. Rō tertia.

C *An Casus & Fortuna sint, Opiniones variæ.* Cap. XLIIII.

QVONIAM de modo,quo res ex primis causis pendent,Variæ fuere veterum Philosophorum sententiæ; ideo etiam de casu & fortuna opiniones sunt Variæ: quarum duæ sunt extremæ,cæteræ mediant. Consentiunt primò omnes,multa fieri præter institutum proximæ causæ: differunt tamen. Quia Stoici censent cuncta fieri fato,per necessariam quandam seriem, insolubilemque catenam causarum: adeò vt illud quod per relationem ad proximam causam,quatenus modo occulto & præter opinionē eius euenit,dicitur fieri casu vel fortuna; id ipsum ob insolubilem causarum præcurrentium catenam,dicatur fieri necessario. Quorum sententia tum ab Alexandro,tum a Plotino, tum a nostris Theologis recta ratione reijcitur. Ex aduerso Democritus,Leucippus, Epicurus, Empedocles,fere omnia fieri cæco quodam casu arbitrati fuerunt,fortuitoque concursu eorum principiorum;quæ materiem, naturam,& essentiam rerum esse putarunt: hi enim mundo nullum præesse ducem putantes, cuncta fieri cæco casu dixere: quorum opinionem his carminibus

D Claudianus tetigit,inquiens.

Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem;
Curare superi terras,an nullus inesset
Rector,& incerto fluerent mortalia casu.

Quorum opinio iam in præcedentibus reiecta est. Inter hos mediant Theologi, Academici, & Peripatetici:qui cum consentiant, per relationem ad proximas causas multa fieri casu & fortuna,& afferant ea fieri per uariarum causarum concursionem; differunt tamen. quia nonnulli aiunt concursionem illam habere causam aliquam definitam eas connectentem; ad quā si res fortuita referatur, minimè dicitur esse fortuita, sed præcognita & prędefinita: quam causam Theologi rectè de omnibus sentientes,dicunt esse Deum; Academici esse Dæmones: nonnulli uerò inquiunt,concursum illum causarum omnino esse contingentem, a nullaque antecedente causa prædefinitum,prænotum,ac præordinatum;adeò ut res inde prodiens, absolutè,& per quamlibet relationem dicatur casu & fortuna facta. Huius opinionis ego censeo fuisse Aristotelem,quod apertè constat. Primò quia Dæmones mortalia curantes (ut faciunt Platonici) non ponit. Secundò,quia Deo negat competere ideas,uel indiuiduorum,uel specierum; sine quibus(ut rectè nouit Diuus Augustinus)nec singulorum prænotio, nec distincta cura Dei,seruari ualet. Ideo in secundo Physico. explicans pertinentia ad casum & fortunam;patefaciensque,quomodo uera sint multa, quæ a uarijs tribuuntur fortunę: nunquam de

Stoici. Democritus. Opi. Arist. media inter eam Theologorū & Democriti.

de prima cansa connectente & ordinante varias illas conincidentes causas mentionem fecit: A
quod tamen facere debuisset, cum multa ob eam præordinantem causam de fortuna dicãtur;
vt, ꝙ sit Dea, superet humanum captum, & similia. Præterea Aristoteles in secundo Magnorũ
Moralium, cap. 9. ait, distributionem bonorum fortunæ non esse tribuendam Deo; quia frequẽ
ter iniustè fit, ac ita indicaremus Deum esse malum iudicem. Insuper addit, fas nõ esse, vt Deus
curam habeat malorum. His apertè manifestat, Deum non esse causam præordinantem con-
cursum earum causarum, quem sequitur euentus fortuitus. Ideo Auerroes etiam in duodeci-
mo Metaphysicæ, 37. & alibi, negat Deo competere distinctam cognitionem & curam singula
rium. Constat igitur ex sententia Aristotelis res fortuitas & casu factas, absolutè & quauis cõ-

Opi. Arist. pperam a nonnullis explicata. Epilogus dictorum.

sideratione & relatione esse tales. Propterea colligo Diuum Thomam, Simplicium, & Philo-
ponum; qui in secundo Physico. inquiunt per relationem ad Deum nihil fieri casu, sed solùm
per relationem ad causas proximas; proferre quidem sententiam veram, at non Peripateticã:
vt etiam fecit Boetius in libro de Consolatione Philosophica, nec non Auicenna in primo
suæ Sufficientiæ, cap. 3. Colligamus itaque, ex sententia Aristotelis casum & fortunam absolu-
tè dari. Ex sententia autem Platonis & Theologorum dari in parte, non absolutè; hoc est per
relationem ad causas proximas, non ad primas. Si autem Aristoteles hoc putasset, absolutè ne B

Diluuntur rõnes euertentes casum & fortunam.

gasset dari casum; quia sæpe nos monet inspiciendam esse causam primam, & asserit in octauo
Phys. eam magis operari cæteris, & propterea ab ea sumendam esse denominationem. Ex his
constat, quomodo ea debeant intelligi, quæ casum & fortunam destruere videbantur. Ratio
sumpta ex præscientia, prouidentia, & cura Dei, opinioni Aristotelis non aduersatur; cum non

Diluitur ratio prima.

censeat fortuita curari a Deo: nec aduersatur Theologis; cum fateantur per relationem ad
Deum, vel ad Dæmones ministros (ut aiunt Platonici) nil esse a casu, uel a fortuna. Ratio sum-

Diluitur secunda.

pta ex natura, facilè diluitur: Natura nil facit frustra (inquiunt Theologi) quia cuncta in aliquẽ
finem sunt ordinata: Natura nil facit frustra (inquiunt Peripatetici) loquendo de attinentibus
ad species, nam in attinentibus ad indiuidua potest frustra aliquid efficere. Insuper nil facit fru-
stra per se, at ex euentu potest aliquid facere frustra. Tertia ratio sumpta ex Artibus diuinatri-

Diluitur tertia.

cibus diluitur; quia diuinatrices Artes magna ex parte sunt inanes: & si quid veri prædicunt,
uel id faciunt per notitiam principiorum naturæ; a quibus opera non fortuita, sed definita; nisi
semper, saltem ut plurimum manant: vel id faciunt contingenter, ex euentu, & valde raro, vt
dum fortuita prædicunt. Hinc magna ex parte diuinatores & Aruspices loquaces, leues, & fal-
laces inueniuntur: & qui multa dicunt, necesse est ut forte fortuna aliquid ueri enuncient; vt C
inquit Aristoteles in libro de Diuinatione per somnium.

Proponuntur & Diluuntur Duæ Difficultates, quæ ex dictis ortum ducunt. Cap. XLV.

Prima dubitatio.

DICTUM est ex sententia Aristotelis ea, quæ sunt casu & fortuna, absolutè esse talia; &
ad quamuis causam referantur, semper fieri casu. Hoc dubium videtur. Primò; quia
Aristoteles in secundo Physic. disputans contra Democritum putantem cœlos fa-
ctos casu, inquit in cont. 67. Quare; si quammaximè cœli causa est casus; necesse est
prius intellectum & naturam esse, & aliorum multorũ, & huius vniuersi causam; quia id, quod
est ex euentu, est posterius eo, quod est per se, & accidit ei. At ego pari ratione dicam, omnes
euentus fortuitos exposcere causam per se, a qua & illi & alij fluant. Confirmatur per contex-
tum 44. & 45. eiusdem libri, ex quibus colligit Auer. omne pendens ex re facta a casu fieri ca D
su: ita dicam ego; omne pendens ex eo, quod est per se, per relationem ad illud esse per se: at
omnia ex primis causis pendẽt, quæ essentialiter sunt ordinatæ, & per se operantur: cuncta igi-

Secũda dubitatio.

tur per relationem ad primas causas erunt per se. Altera dubitatio est: quia; si fortuita euenta,
ad quancũque causam referantur, semper censenda sunt talia; tũc & in cœlo, & in Deo locũ
habebit casus & fortuna, quod Aristoteles in secundo Physico. 45. maximè inficiatur. Conse-
quentia deducitur: quia casus & fortuna sunt causæ, quæ ex euentu rem producunt: at per di
cta ex sententia Aristotelis fortuita etiam a cœlo, & a Deo ex euentu prodeunt: quare & in
cœlo, & in Deo locum habebunt; immo in eis præsertim habebunt sedem, cum sint causę pri

Diluitur prima dubitatio.

mæ. De prima difficultate dico, ex ea ratione formata contra Democritum solùm colligi,
omne effectum fortuitum esse natum fieri per se; & omnem causam, quæ fortunæ nomine
denotatur, esse causam per se operantem, & expetentem aliquem finem. Propterea Democri
tus negans cœlos posse fieri per se, & non præesse causam per se operantem, non potuit dicere,
cœlos factos casu; & Aristoteles ei obijciẽs rectè argumentatur, inquiens. Si mundi sunt fa-
cti casu, igitur sunt nati fieri per se, & eorum causa est nata operari per se: vt enim patuit in præ
cedentibus; id, quod est ex euentu, accidit ei, quod est per se, nec seruatur sine eo. Et propterea
Aristo-

A Ariſtoteles in cont.51.& 61.ſecundi Phy. dixit fortunam eſſe præeligibilium, hoc eſt rerum,
quæ natæ ſint præeligi; & addebat, in habentibus intellectum ac præelectionem, ſignificans
eam attinere ad cauſam propter finem aliquem operantem. Propterea minus rectè ſenſiſſe
cenſeo clariſsimum Ludouicum Boccaferreum; qui dixit, non ſemper fortuitum euentum
debère eſſe natum præeligi, veluti dum prauus eſt. At errauit, quia ille quoque ab aliquo agē-
te eſt natus expeti; vt patefecit Philoſophus de percuſsione caſu facta a cadente lapide, quæ ma
lum aliquod eſt: ideo cont.63.dixit; Decidit lapis non percutiendi gratia, caſu igitur decidit,
quoniam cecidiſſe potuit proiectus ab aliquo percutiendi gratia. Ex his colligimus primò:
quòd qui inquiunt cuncta fieri cæco caſu, nil fieri caſu affirmant; & qui ad omnia fortunam
extendunt, in omnibus fortunam euertunt; ac demum, qui fortunam cunctis præferunt, for-
tunam e ſuo Regno repellunt, & in nihilum redigunt. Conſtat inſuper ſolutio inſtantiæ pri-
mæ ſumptæ ex cont.67. At addebatur pro confirmatione ſententia Auerrois in com.44. dicen-
tis: Quod pendet ex aliquo facto a caſu, eſt a caſu; pariter dicam, quod pendet ex aliqua per ſe
& definita cauſa, eſt per ſe. Reſpondeo primò; negando conſequentiam; quia a præſtantiore
poteſt manare ignobilius, ſed non vice verſa, facile enim eſt in deterius labi: ſic itaque poteſt
B dari lapſus ab eo, quod eſt per ſe, ad id, quod eſt ex euentu; at non vice verſa. Addo ſecundò,
id ſolum eſſe verum in cauſis adæquatis, hunc in modum: Quod pendet, tanquam ex cauſa adę
quata, a re facta caſu, non concurrente alia cauſa potiore & per ſe; eſt a caſu. Ita quod pēdet,
tanquam a cauſa adæquata, non concurrente extrinſecus aliqua cauſa ex euentu; ab ea prima
dicitur fieri per ſe: ex cauſa itaque per ſe, cū reduplicatione, nempe vt eſt cauſa per ſe; id quod
pendet, per ſe, & non ex euentu pendet. Altera erat dubitatio; quia ſic caſus & fortuna locum
habebunt in cœlo, & in Deo. Reſpondeo; Fortunam locum habere in primis cauſis, intelligi
poſſe dupliciter: primò, vt in re effecta: ſecundò, ut in cauſa. Vt in re effecta, nequaquam in eis
locum habet: nil enim in cœlo reperitur, quod ſit factum caſu vel fortuna: & Eclipſes, quæ ma-
ximè videntur fieri caſu vel fortuna, minimè ſunt caſu; quia habent cauſas proximas definitas
& certas, ex quibus definito & certo tempore neceſſariò pendent, ideo de illis eſt ſcientia, & de
finitè ab Aſtronomo prænoſcuntur. Caſus tamen & Fortuna locum habent in cęlo & in Deo,
vt in cauſa, quatenus ſunt cauſæ remotæ rerum fortuitarum: ſecus tamen ex ſententia Theolo
gorum, & ex ſententia Peripateticorum, vt patuit. Nam ex ſententia Peripateticorum etiam
ex primis cauſis fortuitæ res ex euentu prodeunt, & ideo ex ſententia eorum magis propriè di-
cemus, fortunam & caſum in primis cauſis locum habere: & hoc cenſeo denotaſſe Ariſtote-
C lem in ſecundo phy. dum in cont.55.dixit; Sunt enim aliæ aliis proximiores earum, quæ ex
euentu ſunt, cauſarum. Caſus itaque & Fortuna: vt in re effecta, ac etiam vt in cauſa proxima,
cum qua fiat concurſio externę cauſę; ſolùm habent locum in mundo mortali; vt tamē in cau
ſis remotis modo iam explicato, etiam in cęlo locum habere dicuntur. Conſidera tamen,
quòd fortuita & contingentia vniuersè ſumpta, non ſunt pręter intentionem primarum cau-
ſarum; ac ita fortuita & contingentia, nec fortuita nec contingentia ſunt: ſumpta tamen in par
te, ſunt fortuita.

Ludouic. Boccaferreus.

Solutio alterius difficultatis.

Quō ī cęlo & ī primis cauſis locum habeāt caſus & fortuna.

Quō fortuna non ſint fortuita.

An de Caſu & Fortuna ſit Scientia, & ad quam partem Philoſophiæ pertineant. Cap. XLV.

CVm apparuerit, quid nomine caſus & fortunę ſignificetur, & quomodo ſint; indicabit
aliquis nos inaniter laborare pro illis explicandis: quia ſcientia eſt eorum, quæ ſunt per
ſe, & eorum, quæ ſecus ſe habere nequeunt; cum quibus ea, quæ ſunt ex euentu, aper-
D tiſsimè pugnant. Propterea dico caſum & fortunam dupliciter conſiderari poſſe.
Primò pro diſtinctis fortuitis effectis, diſtinctisq; cauſis, a quibus ea proficiſcūtur: & quia hæc
ſunt incerta ac indefinita, de eis ſcientia eſſe non poteſt; veluti non datur ſcientia de modo, quo
ex euentu valeamus inuenire Theſaurum, vel aliud aliquid forte fortuna facere. Secundò con
ſiderari poſſunt per communia quædam, quæ omnibus cauſis ex euentu aliquid producentib.
competunt, eiſque per ſe & ſemper conueniunt, veluti quòd ſint cauſæ ex euentu, per latētem
& fortuitum concurſum externæ cauſæ aliquid extra ſemper & frequenter producentes: &
hac conſideratione de illis poteſt eſſe ſciētia; nam ei quoque, quod eſt ex euentu, nonnulla per
ſe competere poſſunt. Ideo ex hoc, & ex dictis in præcedente capite colligere valemus, veriſsi-
ma eſſe hæc Paradoxa; Fortuna non eſt a fortuna, nec Caſus a caſu: nam vniuersè ſumpta, cau
ſas habent certas & definitas. At dubium aliud occurrit. Si de caſu & fortuna poteſt eſſe ſcien-
tia, ea conſideratio ad quam Philoſophiæ partem pertinebit? Reſpondeo; eam varia ratione
ad Diuinum, ad Phyſicum, & ad Ciuilem Philoſophum pertinere. Attinet ad Diuinum per re-
lationem ad primas cauſas; vt pateat, quomodo cum diuina præſcientia, prouidentia, & præor-
dinatione ſeruari poſſit. Et quoniam diuina exactè cognoſcunt Theologi, Ariſtoteles autem
ſub

Quō de caſu & fortuna ſit ſcientia.

Quō de caſu & fortuna ſit ſcientia.

Conſideratio fortunę ad quē pertineat.

Quō ptineat ad Diuinum.

ſub nube tantum; ideo conſideratione diuina exactè a Theologo, obſcurè a Metaphyſico explicantur. Inſuper attinet ad diuinum ratione entis in quo verſatur, quod in per ſe & ex euentu diuidi poteſt; ſimiliter ratione cauſę vniuersè ſumptę, quę ſimiliter in per ſe, & ex accidenti diſtribuitur. Pertinet ſecundò ad Phyſicum per relationem ad cauſas proximiores, nam. eiuſdē eſt conſiderare oppoſita: cum autem per ſe, & ex accidenti ſint oppoſita, & pertineant partim ad naturam, partim ad mentem hominis, vt eſt principium humanarum actionum; & illę cauſę conſiderentur a Phyſico; iure caſus & fortuna ad Phyſicum pertinebunt: propterea rectè Ariſtoteles in ſecundo Phy. de illis cumulatiſsimè diſſeruit. Præſertim autem pertinent ad librum Phyſicorum: primo, quia de his ſolùm conſiderantur communia quædam (vt dixi) in communibus autem verſatur Ariſtoteles in lib. Phyſicorum: ſecundò, vt pateat per caſum & fortunam non augeri numerum quatuor generum cauſarum, de quo ibi loquitur; ſed redigi ad vnum eorum: tertiò; quia diſtinctio cauſæ in cauſam per ſe, & ex accidenti, eſt prima & cōmunis, libro communi congruens: quartò: quia nonnulli putarunt eſſe cauſas primas cum natura iunctas, a quibus cuncta manarent: quintò; quia non ſunt cauſæ alicuius definitæ ſpeciei corporis naturalis, ob quam in libro aliquo ſub communi contento debeant conſiderari, ideo in communi explicari debent. Demum pertinet modo aliquo ad Moralem: primò, ut fortuna connectitur cum humanis actionibus: ſecundò, vt proſpera fortuna connexionem aliquam habet cum fœlicitate; vt dicitur in primo Moralium Nicom. nec non in ſecūdo Phy. ideo etiā Ariſtoteles in ſecūdo Magnorum Moralium de proſpera fortuna verba fecit: demum; vt emēdanda dirigenda, & corrigenda per Prudentiam & morales virtutes.

A (margin, at "explicantur") — B (margin, at "in communi explicari")

Quomodo ad Phyſicum. (margin)

Quō ad ciuilem. (margin)

Quomodo Caſus, & Fortuna, & Sors, inter ſe diſtinguantur. *Cap. XLVII.*

CAſus, Fortuna, & Sors, quia ſummopere iuncta ſunt, ſibique mutuò apprimè familiaria; propterea frequenter confunduntur, & vnum pro altero vſurpatur: propriè tamen ſumpta inter ſe diſtinguuntur. Quorum diſtinctio vt appareat, conſiderandum primò eſt, caſum dupliciter vſurpari, & latè, & propriè. Si latè vſurpatur; eſt tanquam genus fortunæ, & propriè ſumpti caſus. At ſi accipitur propriè, nempe vt contra diſtinguitur a fortuna, tunc dicimus; fortunam attinere ad ſolum hominem agentē cum præelectione, dum præter Inſtitutum & ex euentu aliud aliquid attingit; caſum verò attinere ad cauſam agentem per naturam, intelligendo per naturam, etiam animam omnem infra humanam mentem collocatam: adeò vt caſus locum habeat in agente per naturam; ſiue expertæ cognitionis, veluti in elementis, mixtis inanimis, ac plantis; ſiue eius cōpote, vt in iumentis, feris, pueris ante vſum rationis, & amentibus. Diſtinctio hæc præſertim ex communi vſu loquendi deſumitur; poteſt tamen eius etiam aliqua ratio aſsignari, & eſt: quia ei competit genus, cui competunt ſpecies; eſſe bene & malè fortunatum, ſoli competit homini; quia bona & mala fortuna cum fœlicitate & miſeria connexionem habent, fœlicitas & miſeria ei oppoſita ſoli competunt homini ratione vtenti: quare aduerſa & proſpera fortuna, & genus earum, ſoli homini ratione vtenti propriè tribuuntur. Confirmatur: quia munera fortunæ inſtrumēta ſunt humanæ præelectionis, & inſeruiunt homini per habitus animi operanti; non autem inſeruiunt inanimis & feris. Confunduntur tamen frequenter (vt dixi) hæ voces; & quæ eueniunt caſu, dicuntur fieri fortuna, ac vice verſa. Hoc fecit Ariſtoteles in primo Rhetoricorum inquiens. Eſt autem Fortuna nonnullorum cauſa, quæ etiam ab artibus efficiuntur; ſed plerunque eorum cauſa eſt, quæ nulla Arte fieri poſſunt; vt eorum, quæ natura quidem fiunt, ſed etiam contra naturam fieri poſſunt; nā bonæ valetudinis Ars cauſa eſt, pulchritudinis autē & magnitudinis natura. Et poſt pauca: Fortuna cauſa eſt, vt ſi cæteri fratres deformes ſint, hic autem ſit formoſus &c. Apertè Ariſtoteles fortunam cum caſu confundit: propriè igitur fortuna ad ſolum hominem pertinet agentem per rationem, & in agendis locum habet. In rebus inanimis & feris locum habere poteſt fortuna dupliciter. Vel per metaphoram; vt Lapides, ex quibus Altaria conficiuntur, fortunati dicuntur; & equi Principum dicuntur fortunati, Aſelli autem pauperum & miſerorum hominum infortunati. Secundò in eis poteſt habere locum, non ut in cauſis efficientibus; ſed vt in re, circa quam homo aliquid forte fortuna faciat: ita fortuna locum habet in auro, dum homo forte fortuna inuenit Theſaurum. Et vtriſque his modis locum habere poteſt in puero & demente. Datur tamen etiam tertius modus, quo fortuna ad pueros & dementes pertinet; quatenus hi ex euentu valent aſſequi Munus aliquod fortunæ præter eorum intentionem, vel ab infortunio liberari. Cum caſu & fortuna affinitatem habet id, quod fruſtra dicitur; caſus enim græcè αὐτόματον, hoc eſt ipſum fruſtra nuncupatur. Ratio eſt; quia fruſtra id eſſe dicitur, quod cum in finem aliquem ſit ordinatum, finem illum non conſequitur, ſed eo fruſtratur;

C (margin, at "primò eſt, caſum") — D (margin, at "Eſt autem Fortuna")

Caſus dupliciter vſurpatur. (margin)

Caſus in quib. locū habeat. (margin)

Rō diſtinctionis. (margin)

In inanimis quō fortuna locum habeat. (margin)

Fruſtra. (margin)

A tur; vt frustra dicimus medicamentum nos recepisse, si nullum attulit iuuamentum. Huiusmodi quoque sunt illæ causæ, quæ ex euentu aliquid attingunt; attingentes enim aliquid ex euentu, ratione eius dicuntur recedere a principali scopo, ac modo aliquo dicuntur suo fine frustrari, vel ab eo recedere. Considerandum tamen, quòd; quanuis frustra, & latè sumptus casus, aliqua ex parte conueniant; differunt tamen multiplici differentia. Primò: quia frustra est aliquid communius; potest enim causa frustrari suo principali fine, & nil ex euentu attingere: dum verò aliquid ex euentu attingit; nisi absolutè, saltem per relationem ad illud dicitur recedere a fine, & eo frustrari. Secundò differunt; quia distincta ratione & frustra, & casus nuncupantur; dicitur frustra, vt recedit a principali fine; dicitur casus, vt aliquid præter intentionem attingit, & extrinsecus aliquid occurrit. Tertiò differunt; quia casus dicitur causa ipsa, quæ ex euentu aliquid producit, vel saltem concursus ille principalis causæ cum externa; veluti dicebat Arist. in 2. Physi tex. 61. cuius causa est extra: frustra verò non est ea causa, sed modus se habendi eius ad suum finem, vt scilicet suo fine frustratur. Nam causa ad finem se habere potest quatuor modis; vel nec illum, nec aliud attingit; ac ita est frustra sine casu: vel illum, & non aliud attingit; & tunc nec frustra, nec casus adest: vel finem non attingit, sed tantùm aliquid aliud; & tunc adest casus, & frustra, distincta ratione: vel demum attingit vtrunque; & tunc per relationem ad

Frustra & casus distinguuntur.

Differẽtia prima.

Secunda.

Tertia.

Causa ad finẽ quatuor modis se habere põt.

B proprium finem, nec est frustra, nec casus; per relationem verò ad illud aliud, quod vltra proprium finem attingit, est vtrunque. Demum cum casu & fortuna, & præsertim cum fortuna, summopere nectitur sors: vt doctè & eleganter in sexto libro de rerum causis declarauit nobilissimus iuuenis FRANCISCVS MAVROCENVS, CLARISSIMI PETRI FILIVS; Ingenij præstantia, scientiarum splendore, Morumque integritate Illustris, auditor olim meus accuratissimus, & vigilantissimus. Nectitur itaque valde sors cum fortuna; adeò vt frequenter pro eodem vsurpentur, & ambo simul in bonam & malam diuidantur: Dum tamen propriè accipiuntur, sors est latior quàm fortuna; omnis enim fortuna dicitur sors, at non vice versa. Nam dum aliquis operatur propter finem, quem difficile est assequi, si illum assequatur, ea dicetur; non Fortuna, quia non est præter institutum agentis: sed sors; vt in his, qui vulgo dicuntur Lotti o Venture; qui præmia consequitur, dicitur sortem habuisse. Ideo rectè Cicero in Verrem dixit: Ei venit in Mentem e lege Rupilia, Sortiri dicas oportere; educit ex vrna tres, &c. Pariter sortem habent qui ludunt, dum lucrantur; qui venantur, dum multas capiunt feras; qui quærunt preciosos lapillos, dum multos inueniunt: hæc non bona fortuna, nec opposita propriè dicitur mala fortuna, sed potius bona & mala sors; per quam bona, quæ expetit, faciliter, vel cum difficultate homo sortitur.

C *Ad Quod genus Causæ Fortuna & Casus redigantur, Cap. XLVIII.*

CVm patuerit fortunam & casum esse causas eorum, quæ ex euentu fiunt; & cum sint causæ ex euentu, accidere causis per se, ad easque redigi: iure optimo quærendum est, ad quod genus causæ redigantur. Pro cuius explicatione primò considerandum est, quòd re vera, nec fortuna, nec casus, sunt causa vna aliqua determinata; de qua dicere valeamus, hæc est illa causa, a qua euentus fortuiti eueniunt; nam si daretur huiusmodi causa, fortuna non amplius esset fortuna, sed definitum aliquid: at propriè casus & fortuna, sunt ille fortuitus principalis & externæ causæ concursus. Sed quoniam in eo concursu consideramus vnum principale, alterum ei occurrens, ad illud principale dicitur redigi casus & fortuna; id enim, quod est ex euentu, alicui per se & primò accidere debet. Illud primum non est forma; quia munus formæ est formare, & dare esse: in qua muneris functione minimè consideratur casus. Neque etiam est finis; quia casus & fortuna; cum sint frustratio, & recessus a fine; non

D possunt accidere fini, & ex eo pendere. Neque etiam est materies, ut Democritus, Leucippus, Epicurus, & Empedocles existimarunt; qui fieri impetu & necessitate materiei, fieri fato, fieri natura, & fieri forte fortuna, perperam confundebant, & in idem redigebant: materiei enim munus est subijci, substerni, recipere; non autem aliquid producere. Reliquum itaque est, vt ad causam efficientem redigantur. Quæ causa efficiens Principalis duplex est. Vel enim operatur cum ratione, & hæc est hominis mens; ad quam redigitur fortuna; quatenus ei accidit, dum agit propter finem, per latentem alicuius externi concursionem vt sit causa alicuius præter institutum. Vel huiusmodi causa efficiens est rationis expers, & tunc ad eam consimili ratione redigitur casus, Fortuna & Casus ita rediguntur ad Mentem & Naturam, vt sint idem cum eis, & distinguantur ratione: accidit enim menti, vt per externæ causæ concursum euadat fortuna; ita accidit naturæ, vt per externum aliquod casus fiat. Et quia id quod est per se, etiam est prius; propterea mens vt mens, & natura vt est natura, sunt priores & digniores seipsis, quatenus casus & fortuna euadunt. At suspicabitur aliquis fortunam & casum potius debere redigi ad ma-

Fortuna redigitur ad causam efficientẽ.

Quõ fortuna & casus ad Mẽtem & rationem se habeant.

reriem:

teriem: Ratio est quia materies est origo contingentiæ, inconstantiæ, & conditionis indefinitę, A [An redigã tur ad Materiem.] equorum genere sunt casus & fortuna. Cui obiectioni respõdens dico; Materiem esse tanquã ianuam, per quam fortuna & casus in hunc orbem ingrediuntur & esse causam, sine qua euentus fortuiti non producerentur: at minimè esse causam eos patientem & producentẽ, cũ [Solutio.] munus eius solũ sit recipere & pati. At pulchra occurrit dubitatio, quoniam re vera apparet [Dubitatio.] præsertim debere redigi ad materiem; quia ea dempta demitur, posita ponitur, tum casus tum fortuna: in cœlo.n. locum non habent, quia in eis materies mortalium nõ reperitur. Confirmatur: [Confirmatio.] quia inquit Aristoteles in quarto de Generatione animalium, Monstra ortum ducere a materie; hinc feminę, quia materiem proli præbent, sunt Monstri causę, non mares: at Monstra a natura casu, & præter intentionem fieri dicuntur: iure igitur fortuna & casus rediguntur ad materiem; cui ẽt similes sunt: vt enim fortuna, ita materies; cęca, inconstans, indefinita, ignotaq; esse dicitur. Huius difficultatis per iam dicta patet solutio: ex ea enim hoc solũ necessariò colligi- [Solutio.] tur, vt materies sit origo, ianua, & causa, sine qua nõ seruatur casus nec fortuna; nõ autem quod [An mõstra casu fiant.] ea sit ille princeps causa, cui accidit, vt aliquid ex euentu producat. Et de monstris loquens: cum dubitatio sit, an dicantur fieri casu vel ne, & opiniones sint pro omni parte: vtique asserendum censeo, ea simillima esse factis casu; non autem absolutè casu fieri, cum non includant B omnes eius conditiones. Simillima sunt his, quæ fiunt casu. Primò; quia nec semper, nec [Monstra sunt simillima his, quæ fiunt casu, non tamen casu fiunt.] frequenter fiunt. Secundò; quia (vt monstra) mala sunt, & præter intentionem ac legem naturæ: quamuis enim, vt substantiæ & composita Physica, quibus potiora per naturam ex ea materie fieri non poterant, sint bona; cum hac tamen reduplicatione (vt monstra) profectò mala sunt, & præter leges ac intentionem naturæ. Tertiò; quia talia sunt per concursum impedimenti, ob quod natura frustratur suo fine. Quartò; quia multa verè possunt casu & forte fortuna concurrere ad constitutionem proximi principij Monstri: Iure igitur dicuntur simillima factis casu. Non autem absolutè casu fiunt; quia dantur definitæ & certæ causæ Monstri, per quas de illis valemus assequi scientiam; & huiusmodi causas in quarto de Generatione Animalium patefecit Aristoteles: & hæ causæ, non verè extrinsecus occurrunt, sed internæ sunt; nam in materie ea impedimenta reperiuntur. Hanc censeo fuisse sententiam Aristotelis in secundo Phy. 64. dicentis; Monstra non fieri fortuna, sed magis casu: non ait absolute [Explicatur locus in 2. Phy.] fieri casu, sed addit (magis) indicans simillima esse factis casu; & ideo addit (Est autem & hoc alterum) hoc est monstra distinguuntur ab illis, quæ re vera casu fiunt: & differentiam addens inquit. Huius enim (nempe rei casu factæ) causa est extra, hoc est indefinita, & extrinsecus C occurrens: illius verò (nempe monstri) causa est intra; nempe materies, quæ est eius interna, & definita causa. Ita censeo locum illum explicandum: ex quo constat; quomodo Monstra expetantur, & non expetantur; sint, & non sint casu. Ac vt sint simillima casui, occasionem profectò sumunt a materie, sine qua non fierent; producuntur tamen ab efficiente, & Genitrice facultate, coacta per materiem id facere: ea enim, perinde ac optimus sutor, ex datis pellibus calciamentum conficit (vt ei licet) optimum. At de hoc satis, nolo enim cuncta exactè ad viuum resecare.

Qualis sit Fortuna, & cur sit talis. Cap. XLIX.

CVm Fortuna, ob modum operandi, & conditionem suorum euentorum, dissimilis, [Fortuna bona & mala.] varia, & multiformis appareat; iure optimo communi hominum voce varia ei tribuuntur. Diuiditur præsertim fortuna in bonam, & malam, ob varietatem eorum quæ eueniunt; ea enim vel sunt bona, vel mala. Insuper, Euenta bona vel mala, pos- D sunt esse talia dupliciter; vel enim parum, vel valde bona, siue mala sunt: Si parum, tunc absolutè eorum adeptio dicitur bona, vel mala fortuna: Si valde, & cũm magnitudine sint talia; tunc ab Aristotele in secundo Physicorum, cont. 56. nuncupatur εὐτυχία, & δυστυχία, hoc est prospera, & aduersa fortuna; in primo tamen Moralium Nicomachiorum capite, 11. εὐτυχίαν latius vsurpans, etiam parua fortunæ bona εὐτυχήματα appellat: verùm id facit per relationem ad fœlicitatem; per parua fortunæ bona significans ea, quæ in fœlicitate conspicuam varietatem efficere non valent. Est igitur ex sententia Peripateticorum fortuna, vel [Stoici. Theologi. Omnis fortuna bona, omnis Mala, oĩs Neutra, & quædã bona quædã mala.] bona, vel mala: quæ ex sententia Stoicorum neutra est; sed talis euadit, qualis est vsus eius: ex sententia autem Theologorum fortuna omnis, quamuis per relationem ad nos possit dici & bona, & mala, absolutè bona est; quia omnia præordinata sunt a Deo, & in bonum finem directa: demum fortuna omnis, vt inconstans, & solam imaginem boni præseferens, cum veris, & constantibus bonis comparata, mala dici potest: adeo vt (varia ratione) omnis fortuna bona, omnis mala, omnis neutra, & quædam bona, quædam mala dici possit. Diuisio in bonam ac malam, prosperam, & aduersam, magis congruit fortunæ, quàm casui: ideo Aristoteles in secundo Physicorum, de fortuna, non de casu, ea est vsus. Ratio est: quia fortuna

tuna

A tuna pertinet ad agens cum ratione; cui soli est natum competere summum bonum, & summum malum, miseria nempe & fœlicitas; non autem cæteris, in quibus versatur casus. Insuper, Fortuna nullius dicitur esse causa, cum ex aduerso sit causa multorum: nullius est causa ex sententia Aristotelis, quia nil per se efficit; cum tamen multorum sit causa ex euentu. Per fundamenta aũt Theologorum & Platonis dicere possumus; nil fieri absolutè casu & forte fortuna, sed solùm per relationem ad proximas causas. Demum. N.I fit a fortuna, si consideremus vulgarẽ imaginationem; quòd fortuna sit Dea quædam, quæ fortuitis euentis præsit: ea enim est quid inane, & commentum quoddam. Tertiò: Fortuna dicitur cæca, imprudens, temeraria; cum ex aduerso etiam oculatissima, prudentissima, & sapientissima dici possit. Est cęca primò, quia suis muneribus nos cæcos reddit; nam appetitu auri excæcati, et vitanda prosequimur. Ideo rectè Cicero in lib. de Amicitia dixit: Fortuna, vt medicus ignarus, multos excæcauit; non quòd ipsa cæca sit, sed eos cæcos plerunque efficit, quos complectitur. Et Seneca dixit; Fortuna, quem fouet, stultum reddit. Secundo talis dicitur ratione distributionis bonorum fortunæ: Cum.n. populari imaginatione Fortuna dicatur Dea distribuens inter homines munera sua; & ea distributio non videatur insta, cum sit inæqualis, & vt plurimum improbi sint opulentiores, iure dicitur cæca, iniusta, & temeraria. Tertiò, est talis ex opinione Aristotelis ob modum operandi; ea enim solùm ex euentu operatur, & ideo cæca & rationis expers denominatur: At si ad primã causam omnia dirigentẽ referatur, vtiq; est oculatissima, prudentissima, & sapientissima. Quartò: Fortuna dicitur Vaga, inconstans, instabilis, volubilis, incerta, lubrica, varia, & anceps; cum ex aduerso certa, constans, & immutabilis dici possit: & hæc varia consideratione sunt vera. Primò ea est mutabilis & inconstans, ratione conditionis suorum munerum, in quibus nil firmi & permanenns reperitur; vt conspicuum est: Secundò, ratione modi distributionis eorum, & modi operandi Fortunæ; ad quem modum præsertim cuncta retulit Aristoteles in secũdo Phys. cum.n. ex euentu res producat, vario modo, & inconstanter eas efficit. Ex aduerso aũt, est firma & cõstãs triplici cõsideratione. Primò, ratione infortunij, calamitatis, & malorum eius: nam facta cõparatione inter bona & mala eius, quia mala longè sunt plura, pluribusq; communia; ideo mala fortuna constantior, bona inconstantior iudicatur. Propterea rectè ab Alciato dictum fuit. Rebus in aduersis mala sors non fallitur; ast in faustis, nec precibus, nec locus est manui. Secundò est firma & constans, ratione conseruationis suæ conditionis, suæque mutabilitatis; est enim immutabiliter mutabilis: ideo rectè cecinit Ouidius.

Fortuna nullius & multorum causa.

Fortuna cęca & oculatissima.

Cicero.

Seneca.

B

Fortuna inconstãs & constans.

Ouidius.

C

Passibus ambiguis fortuna volubilis errat;
Et manet in nullo certa tenaxque loco;
Sed modò læta venit, vultus modò sumit acerbos,
Et tantùm constans in leuitate sua est.

Hoc etiam latius expressit Boetius in secundo de consolatione, prosa in prima, inquiens; Si putas erga te esse mutatam fortunam, erras; hi semper mores eius sunt, ea naturam seruanit erga te propriam, potius in sui mobilitate constantiam manifestauit. Interrogatus Apelles, cur sedentem pinxerit Fortunam: quoniam (inquit) stare non potest: at rectius cum Boetio respondere potuisset; quia in sua volubilitate sedet, & requiescit: nam ei, quod est non posse stare, nõ respondet sedere; sed potius constanter fluere. Tertiò, dicitur certa & constans per relationẽ ad primam causam ex sententia Theologorum, vt conspicuum est. Quintò: Fortuna dicitur occulta, latens, immanifesta humanæ menti: ex aduerso dicitur vulgaris, popularis, & manifestissima. Occulta est, ratione modi operandi; quia latenter operatur, per media occulta & ex euentu, de quibus non est scientia: Ac ita est latens ob sui imperfectionem. Secundò est latens, ob sui præstantiam; dum refertur ad principium primum, a quo cuncta manant: quod primum principium superat humanum captum. Ex aduerso est vulgaris, & notissima: quia in rebus versatur nobis familiaribus, & popularibus, & eius conditio, & inconstantia est manifestissima, & ore hominum continenter expressa: hinc Fortuna Dea quædam Vulgi, & populorum dicitur. Ex his quoque cõstat: quomodo Fortuna possit dici Inuidia, Insidiatrix, Locuples, Fallax, Fragilis, Velox, Omnipotens, Insolens, Impudens, Iocax, Audax, Sæuiens, Arrogans, & sic de cæteris.

Boetius.

Apelles.

Fortuna latens & manifesta.

D

De Idolo, & Figura Fortunæ. Cap. L.

Fortuna ex Pindari sententia est vna Parcarum, ac ea quidem sororũ maximè potens, & iure quidem; nam humanas sortes mira quadam potentia distribuere videtur: ab Homero tamen (ex relatione Pausaniæ) inter Oceani filias numeratur, fortè hac de causa; quia Oceanum Materiem significat, ex qua ortum ducit contingentia. Nec desunt, qui hanc Nemesin dicãt, quasi Deam Iustitiæ filiam & nunciã; cuius mentionem fecit Plato in quarto de Legibus: idque propterea factum censeo; quoniam ea, quæ forte fortuna euenire di-

Pindarus.

Homerus.

Nemesis.

cuntur, sunt abditæ exequutiones Diuini iudicij. Hæc fortuna; cum variam se se nobis offerat, varijsque vultibus nos inspiciat; a varijs per varia Epithera designatur, & modo vario effingitur ac formatur. Nonnulli ex Terra idolum eius conficiunt, cuius triplicem valemus assignare rationem. Prima est, vt pateat vilem esse conditionem eius; nam Terra omnium corporum infima est. Altera ratio, vt pateat eam facilè quasi in puluerem redigi. Tertia, quia munera fortunæ præsertim ex Terra prodeunt; vt Metalla, & preciosi lapilli. Seneca Vitream dixit, vt eam facilè frangi & perdi posse ostenderet: vel vt patefaceret, quòd, quemadmodum Vitrum non ex se fulget, sed munere radiorum Solis meantium per illud; ita Fortunæ bona, non ex se, sed munere Virtutis, dum eis rectè vtimur, splendent. Et addebat; quòd fortuna dum splendet, frangitur: & iure; fortuna enim, dum per vsum refulget, consumitur. Eam multi pingunt bifrontem, ac (vt dixit Magnus Albertus) partim nigram, partim albam; vel potius prædictam facie posteriore nigra, anteriore alba: vt denotent diuisionem eius in bonam & malam. Apud Scythas simulachrum eius sine pedibus formabatur: quod propterea factum censeo; quia munera fortunæ, cum ex se iaceant, alienis egent quasi pedibus; vt rectà meent, & suo fungantur munere. Fingitur fœmina, eique adduntur alæ, pro denotanda inconstantia & leuitate eius: propterea rectè dicitur.

Fortuna cur Terrea. | Cur vitrea. | Cur bifrons. | Cur caret pedibus. | Cur fœmina.

A

Quid leuius Vento? fulmen: Quid fulmine? fama:
Quid fama? mulier: Quid muliere? Nihil.

B

Ac ob eandem rationem Fortunæ imaginem, vel in Rota, vel in Rotundo lapide, siue stantem, siue sedentem, pingunt. Alij autem inter vndas Maris supra anguillam eam collocarunt, Vela varijs ventis dantem, vel in scopuli vertice Montisue cacumine. Nec defuere, qui eam serpenti imposuere; vt indicarent fortunam frequenter sibi hominum prudentiam subijcere. Nonnulli quoque in dorso currentis equi eam formarunt, quam fatum sequeretur, eique imminerer; Fato enim demum Fortuna succumbit. Cupido dicitur Fortunæ comes, quod fictum puto. Primò, quia Amoris desideria præsertim instrumento Auri explentur; ac ob idnonnulli aiunt, Sagittas Amoris aureas amorem parere. Secundò, quia fortunam vehemens sequitur hominum cupido; propterea dicitur.

Cupido comes.

Quid non mortalia pectora cogis, Auri sacra fames!

Apud Smyrnæos idolum fortunæ pingebatur, ita vt Polum capite fulciret, manuum altera sustineret Amaltheum Cornu: ideo Lactantius pictam apud Veteres testatur cum Gubernaculo siue Temone & cornu copiæ; nam eam considerabant, vt distributricem eorum munerum, quæ fortunæ dicuntur. Nonnulli eam pingunt rectè ornatam, alij incompositam, confusamque, ob varietatem conditionum eius. Nec desunt, qui ei tribuant Clypeum, vt patefaciant vires eius in bello. Alij fortunam eandem cum occasione finxere: ideo eam formarunt fronte crinitam, occipitio caluam, pedibus alatam, manu nouaculam gerentem, Pilæq; insistentem; ac ob id dicitur.

C

Audaces fortuna iuuat, timidosque repellit.

Nonnulli eam finxere velatam, alij cœcam & surdam, ac triumphare dixere, ductam a cæcis equis: ideo Ouidius.

Fortuna Arbitrijs cœlum dispensat vbique;
Illa rapit Iuuenes, sustulit illa senes;
Quaque ruit, furibunda ruit; totumque per orbem
Fulminat, & cæcis cæca triumphat equis.

Non defuere, qui Fortunæ assignarunt Rotam manu reuoluendam; per quam in orbem cóuerterentur homines hac conditione, vt in infima Rotę parte essent homines, eleuati ad culmen essent Asini, in locis medijs medio modo se haberent: indicantes hanc esse conditionem munerum fortunæ, vt homines rationis vsu priuent; nisi propria virtute se incolumes præseruent. Censerem ego non imperitè effingi posse idolum eius, ita vt in nube vmbra appareret varijs vultibus prædita, extrinsecus leuiter fulgens, in medio duarum vrnarum collocata, ex quibus dextra & sinistra manu sortes educeret: quorum omnium ratio ex dictis elici potest. Nullum reperitur fictorum Deorum idolum tam vario modo formatum, vt illud Fortunæ, & iure profectò; nullum enim est munus Deorum ita inconstans & varium, vt illud Fortunæ. Plinius libro 36. Naturalis Historiæ, cap. 22. inquit. Nerone Principe, in Cappadocia repertus est lapis duritia marmoris, candidus, atque translucens, etiam qua parte fuluæ inciderant venæ, ex argumento Phengites appellatus. Hoc construxerat ædem Fortunę, quam Seiam appellāt, a Seruio Rege sacratam, aurea domo complexus. Quare, etiam foribus apertis, interdiu claritas ibi diurna erat, haud alio quàm specularium modo; tanquam inclusa luce, non transmissa, & cæt. At de his satis; nimium enim essem prolixus; si cuncta, quæ fortunæ tribuuntur, vellem referre.

Propria pictura. | Plinius.

D

An

A

An Fortuna & Casus locum habeant in his, quæ æquè fieri, & non fieri possunt. Cap. LI.

CVM apparuerit, quid, & qualis sit Fortuna; in hac parte variæ & pulchræ difficultates occurrunt diluendæ, quæ satis dubiæ & obscuræ esse videntur: quarum vna hæc est. Asseruimus vnà cum Aristotele, casum & fortunam habere locum in his, quæ nata sunt fieri extra semper & frequenter: Verùm quia hæc sunt duplicia; vel enim rarò eueniunt; vel ita se habent, vt æquè euenire & non euenire possint: de his, quę rarò eueniunt, nulla est dubitatio; omnes fatentur, in eis casum & fortunam locum habere: dubitatio est de his, quæ æquè euenire & non euenire possunt, num in eis fortuna & casus locum habeant. Quæ dubitatio ortum ducit ex verbis Aristotelis: qui, ad quod membrum redigantur, non expressit; sed indefinitè dixit, in his versari, quæ fiunt extra semper & frequenter. De hac difficultate duæ sunt opiniones. Vna est Auerrois in secundo Phys. com. 48. dicentis, casum & fortunam solùm versari in his, quæ rarò fiunt. Fundamentum eius est; Quia casus & fortuna rediguntur ad causam efficientem; causa efficiens, quæ æquè se habeat ad opposita, non datur; quare casus & fortuna ad eam redigi non potest. Quòd non detur, ostenditur; quoniam si daretur, esset inanis; ab agente enim æquè opposita respiciente nulla prouenit actio, quia nulla est ratio, ob quam vnum potius quàm aliud producatur. Et confirmatur; quia potentia indifferens est potentia patiens, quæ solùm habet ortum a materie; potentia autem sequens formam, qualis est potentia agens, definita & determinata est ad vnum: Solùm igitur in his, quæ rarò eueniunt, locum habent casus & fortuna. Et addit Auerroes, hanc quoque fuisse sententiam Themistij. Insuper contra Auicennam ait, non esse dicendum; vt aliquid relatum ad vnum dicatur posse fieri vt plurimum, relatum ad aliud principium dicatur euenire rarò; vel relatum ad vnum sit necessarium, relatum ad aliud sit a casu, quia si hoc esset; non daretur necessarium, & contingens rarò, vel frequenter, ex natura rei sed solùm per relationē ad varia. Hanc sententiam Auer. minimè censeo veram. Primò. n. apertè aduersatur modo loquendi Aristotelis: qui in 2. Phy. semper ait casum & fortunam versari in his, quæ eueniunt extra semper & frequenter; non autem hoc contrahit ad ea, quæ fiunt rarò: & in calce primi de interpretatione, necnō in primo Priorum, ponit id quod est ad vtrumlibet, hoc est æquè se habens ad opposita: quare, cū solū excludat a casu & fortuna facta semper & frequenter, constat ꝙ concedit in his, quæ æquè ad opposita se habent, reperiri posse. Quòd si etiam facit mentionem Aristoteles de his, quæ rarò fiunt. Dicendum de eis fecisse mentionem, tanquam de illis, in quibus manifestius reperiuntur: vel (vt ait Simplicius) quoniam ea, quæ æquè fieri & nō fieri possunt, comparata cum factis semper vel frequenter, dicuntur fieri rarò. Confirmatur hæc sententia conspicuis exemplis: veluti si eueniat, vt aliquis Romam petens incidat in biuiū consimile penitus, nec maior ei se offerat ratio, quòd viam vnam eligat potius quàm alteram; si bonam eligat, dicitur, non ratione, sed forte fortuna elegisse bonam: ac (vt exemplum sit magis accommodatum) imaginemur, quòd eo inscio in vna earum viarum reperiantur fures, non in altera; si eam eligit, in qua fures non reperiuntur, dicetur forte fortuna vitasse sicarios & latrones. Ita quoque; Si aliquis sitiens videat duos consimiles fontes quorum vnus eo inscio vim habeat reddendi hominem Poetam, alter verò inebriandi; si de priore bibat, dicetur forte fortuna euasisse Poeta. Ita etiam communi hominum voce, in his, quæ æqualia sunt, dicimus vim habere fortunam: vt, dum singulari certamine duo æquè fortes dimicant, vel duo æque potentes exercitus inuicem pugnant, & dubijs pennis inter vtrunque Victoria volat; dicimus hunc vel illum fortuna euasisse superiorem: & Aristoteles communi loquendi modo plurimum tribuit. Innumera possem consimilia exempla referre. Insuper falsa est ea sententia Auerrois, quòd ab agente æquè respiciente varia non valeat prodire actio: nam contingere potest, vt simul duo obiecta æquè in homine excitent appetitionem sui; qui deinde si vnum eligat dimisso altero, ex euentu id eligere dicitur: vt se habet de ęquè sitiente & esuriente, cui æquè sit data facultas vtrumlibet primò recipere: similiter si famelico offerantur duo consimiles panes, eique tribuatur optio alterius eorum; si vnum vel alterum acciplat, contingenter, & non certa ratione, id sumpsisse dicetur: asserere autem quòd neutrum acciperet, sed potius fame periret (vt audent dicere nonnulli) deterius est quàm insanire, id enim nemo quamuis insanus efficeret. Ea igitur sententia (ab agente æquè respiciente opposita non producitur actio) vera quidem est per se, at ex euentu alterum oppositorum ab eo prodire potest; vt rectè asseruit Simplicius in secundo Phys. Et confirmatur: quia; si ab agēte id producitur, quod rarò fit; longè magis id produci poterit, quod æquè fieri & non fieri potest. Præterea: Quanuis causæ efficientes; ad quas redigitur casus, & fortuna; dum referuntur ad finem proprium, quem expetunt, sint definitæ & certę: dum tamen referuntur ad ea,

Prima dubitatio.

Opinio asserentium fortunā in his solùm versariq; eueniūt rarò.

Ratio.

Confirmatio.

Reijcit sententia Auerrois.

Confirmatur per exempla.

An ab agēte æquali prodeat actio.

B, C, D

quę præter institutum agentis eueniunt; ob varia,quæ uel æquè,vel rarò,uel frequenter ei oc- A
currere valent,possunt multipliciter se habere. Præterea; Fortuna pertinet ad causam operan-
tem cum prælectione, quæ causa (vt fatetur Auer.in 8.Phy. com.8.) valet opposita per se age-
re:quare inficiari non debemus, ab huiusmodi agente alterum oppositorum posse fieri. At re-

Solutio Auerrois. Euersio.

spondet Auerr.in 2.Phy.48.inquiens, vim appetentem esse uim motam & patientem. Verùm
hæc euasio non satisfacit: quia, quanuis ea facultas primò a fine & ab obiecto moueatur, ea
tamen deinde dicitur proximum principium efficiens; vt patet ex tertio de anima,49. & in
8.Phy.cont.8. inter causas efficientes ab Aristotele numeratur, cui contingere potest vt æquè
a variis appetibilibus inuitetur. Insuper; minus rectè Auerroes tribuit Themistio, quòd cen

Alius error Auerrois.

suerit fortunam in his solis uersari, quæ rarò fiunt;non enim hoc dicit Themistius;immo Græ
ci omnes affirmant in utrisque locum habere, ut etiam Auicenna primo suę sufficientiæ,c.13.
Præterea, dubia etiam est eius sententia, dum inquit; idem non posse censeri contingens,ac
indefinitum una consideratione,definitum uerò altera: nam ipsemet in 12.Metaphy.com.41.
motum cæli ait esse ex se contingentem, necessarium uerò ab alio. Similiter idem potest esse
necessarium ex conditione, absolutè uerò contingens: nam necessarium, & contingens,
quanuis absolutè sumpta distincta sint; dum tamen considerantur cum relatione, ob relatio-
nem ad varia,in idem uenire possunt. Fundamenta Auerrois per ea,quæ dixi,euersa & reiecta B

Colligitur primo.

sunt. Colligens itaque dico, casum & fortunam locum habere;nedum in his,quæ rarò fiunt;
verùm insuper in his etiam, quę æquè fieri & non fieri possunt. Addo secundò; casum &
fortunam præsertim fulgere, dum id fit, quod ualde rarò natum est fieri. Euenta enim for-
tuita recipiunt magis & minus, quatenus etiam magis uel minus possunt contingenter eueni-
re. Dico tertiò; fortunam magis, quàm casum,versari in his, quę æquè fieri & non fieri pos-

Tertiò.

sunt: Ratio est; quia fortuna ad mentem redigitur,quæ libera est; & magis ad opposita est pa-
rata; quàm natura, ad quam casus pertinet.

An Casus & Fortuna recipiant magis & minus.
Cap. LII.

IVre optimo dubitare poterit aliquis, num verum sit id,quod dixi; casum scilicet & fortu-
nam recipere magis & minus: cum enim casus & fortuna sint causæ indefinitæ ac ex euē-
tu; in infinito & eo, quod est ex euentu, nec ordo, nec magis & minus, seruari posse vi- C

Solutio. Quinq; modis fortuna recipit magis & minus. Prim' modus.

dentur. Cui difficultati respondens dico,in casu & fortuna posse inueniri magis & minus
quinque modis. Primò, ratione ordinis causarum per se,ex quibus ex euentu aliquid pendet;
quatenus earum causarum quædam sunt proximæ,alię remotę. Veluti si Alcibiades desiderio
belli ductus ad militiam se confert: electus autem Centurio, & missus ad expugnandum oppi-
dum aliquod,cupiens castra ponere,terram fodit; eam fodiens, Clypeum Achillis ibi abscon-
ditum forte fortuna inuenit: quæ inuentio pendet primò ex desiderio militiæ,mox ex deside
rio expugnandi oppidum,proximè demum ex desiderio castrorum: & hæ omnes causæ fortu
nę nomine designari possunt; quia in his, quæ sunt ex euentu,inuenitur prius & posterius, ut
affirmauit Philosophus in 2.Phy.cont.55.Sed dubium est, quænā earum causarum magis pro-
priè nomine fortunæ designetur.Simplicius eo in loco inquit, quòd proxima: nonnulli,quòd
remota; quoniam causa prior magis est causa.Respondendum censeo,causam priorem, abso-
lutè magis esse causam, & modo eminentiore: propriè uerò & rectius eam causam dici ca-
sum, cui aliquid extrinsecus occurrit; quæ,dum refertur ad euentum propriè fortuitum, pro-
xima est; & propterea, qui aiunt causam proximam magis esse fortunam uel casum, rectius D

Modus secundus.

sentiunt; nam externi concursio casum constituit. Secundò competit casui & fortunę magis
& minus,ob uarietatem modi operandi propter finem: Illud enim agens, quod lucidius pro-
pter finem operatur; dum aliquid ex euentu attingit, lucidius etiam casu uel fortuna id attin-
gere dicitur. Ratio est, quia fortuitus euentus est recessio a scopo & a fine, propterea ibi
magis fulget, ubi magis constat agens agere propter finem; lex enim est ea, quæ peccatum
decernit & patefacit, quatenus peccatum est recessio a lege; fortuita autem euenta sunt pec-
cata quædam, hoc est recessiones a fine: Hinc casus magis fulget in homine, & in eo distin-
cto nomine, nempe fortunæ designatur;secundo loco fulget in iumentis & feris;tertiò in plan

Tertius. Quartus. Quintus. An fortuna magis sit in viro Principe, uel priuato locū habeat.

tis; demum in inanimis. Tertiò; casus & fortuna recipiunt magis & minus ex eo,quòd rarius
& difficilius aliquid euenit: quò enim inopinatus euentus rarius est natus occurrere; eò ma-
gis, dum euenit, fortuna & casu euenire dicitur. Quartò ex magnitudine rei, quę euenit:
verùm hac consideratione non rectè magis fortuna, sed maior uel melior fortuna dicitur;
vt maior fortuna est, si fodiens inueniat magnam auri copiam, quàm si exiguam. Demum
possunt recipere magis & minus ex conditione agentium: & inde oritur dubitatio; an
Fortuna magis in Viro quàm in fœmina, magis in imprudente quàm in prudente, magis in

princi-

A Principe, quàm in viro priuato, locum habeat: & varia argutè & eleganter pro omni parte dici possent. Ego autem paucissimis me expediens de Principe & priuato, dico in Principe eminentiori modo fortunam refulgere, & in eo clarius suas vires patefacere: vires enim mensurantur per maximum quod possunt, vt in primo de cęlo ostendit Philosophus. Ita vires fortunæ manifestantur, dum dicitur.

Si fortuna volet, fies de Rhetore Consul:
Si volet hæc eadem, fies de Consule Rhetor.

Ita maxima dicitur fuisse fortuna Alexandri, Tamburlani, Darij, & similium; hoc tamen redigi potest ad id, quòd dixi de magnitudine fortuiti euentus. Si fiat comparatio inter Virum prudentem & imprudentem, dixit Aristot. in secundo libro Magnorum Moralium, cap. 9. Vbi mens plurima ac ratio, ibi fortuna minima; vbi plurima fortuna, ibi mens perexigua: quibus verbis patefacit, in imprudente magis vigere fortunam; & iure profectò: viri enim prudentis est præuidere & præcauere omnia, quæ ei euenire possunt; nec viri prudentis est dicere, hoc non putaueram. Considerandum tamen, quòd fortuna in vtrisque locum habet, non enim valet prudens cuncta exactè præuidere: At in viro imprudente fortuna est frequentior, eique familiarior, in prudente tamen magis suas vires patefacit; quia difficilius est, vt aliquid ei ex euentu accidat: & dum aliquid ei euenit casu vel fortuna, lucidior patet recessus a fine; cum magis constet finis, ob quem operatur: adeò vt in vtrisque, distincta ratione, magis & minus reperiri dicantur. Idipsum dicendum est, dum fit comparatio inter marem & fœminam; positis enim cæteris paribus, Vir est Prudentior quàm Fœmina, & propterea fortuna cum actionibus fœminæ magis permiscetur: adeoque est ei familiaris, ut fortuna fœmina, & fœmina fortuna dici mereatur; fœmina enim, non secus ac fortuna, est uolubilis, inconstans, temeraria, virtutique aduersa. In viro tamen fortuna magis suas vires ostendit; tum, quia magis agit; tum, quia versatur in illustrioribus; demum, quia distinctius operatur propter finem, & lucidior apparet recessus ab eo.

An fortuna in prudente vel in imprudente magis versetur.

B

An fortuna magis in mare, quàm in fœmina locũ habeat.

Cur Fortuna dicitur aduersa Virtuti, inimica Sapienti, Dementi verò amica. Cap. LIII.

C Ommunis fere omnium vox est, Fortunam cum Virtute pugnare, aduersam esse sapientiæ, viros probos deprimere, improbos extollere, insipientes fouere, curam habere de dementibus: cuius sententiæ ratio conspicua non est, & propterea varia a varijs de ea dicuntur. Inquiunt nonnulli iure id euenire: quia simile per naturam simili est amicum; fortuna est demens, insana, improba; iure igitur viros sibi consimiles amplectitur & fouet. At hoc minimè satisfacit: non enim, quia fortuna sit insana & improba, dementes & improbos fouet; sed potius vice versa, quia inspicimus ab ea euehi improbos, deprimi probos, nuncupamus illam insanam & improbam: & præsertim, quia non datur vlla definita causa, quæ fortunæ nomine designetur, cui re vera improbitas conuenire valeat; cum Fortuna sit concursio quædam variarum causarum. Astronomi, qui Sydereis Fatis omnia tribuunt, suo more confugiunt ad vires proprias Planetarum, aspectuum eorum & coniunctionum; & præsertim Saturni & Iouis. Sed inania dicunt; stellæ enim causæ communes sunt, quæ communiter cuncta fouent: quòd autem hic fit probus, ille improbus, hic pauper, ille diues, hic sapiens, ille insipiens; non stellis, quæ per naturam consimiliter in omnia operantur; corporaque, non animos suo lumine & motu formant; tribuendum est: sed causis magis proprijs, ac propinquioribus.

Opinio prima. Euersio.

Opinio Astronomorum. Euersio.

D Propterea pro resolutione tria videnda sunt; primò, an ea sententia sit vera; secundò, si in parte est uera, quæ sit ratio eius; tertiò, cur fortuna dicatur curare & custodire dementes. De primo dico, fortunam non esse aduersam Virtuti, sed ei maxime amicam. Ratio est: quia cunctis id absolutè tribuere debemus, quod eis per se conuenit; non autem id, quod eis conuenit ex euentu: fortunæ munera parata sunt, ut sint instrumenta Virtutis, ut uirtuti inseruiant: Finis autem, & ordinata in finem, apprime sibi sunt familiaria, summopereque inter se deuincta ac complicata. Insuper, solus sapiens & probus, re uera est diues & fortunatus; quia munera fortunæ, soli probo sunt bona, improbo mala sunt: ita uera est ea sententia a Stoicis & Academicis prolata, Solus sapiens est diues, solus probus est fortunatus, ut etiam solus probus a Platone dicitur potens. Ea igitur sententia, dum per se consideratur, falsa est. Dico secundò, eam sententiam esse ueram ex euentu, & in parte: quatenus magna ex parte accidit, vt Viri probi sint pauperes & humiles; improbi verò abundent fortunæ bonis, & ad gradus in Vrbe sublimiores eleuentur: cuius rei ratio multiplex est. Prima & præcipua sumitur ex genere vitæ. Cum enim viri probi & sapientes, sola animi bona magnifaciant, negligant autem bona corporis & fortunæ; iure optimo ex eorum negligentia oritur, ut illis careant: at si vir sapiens & prudens vellet diutius nauare operam, facilè & citò

Côsideranda pro resolutione.

Fortuna nõ aduersa, sed amica Virtuti.

Solus probus reuera fortunatus.

Quinq; assignantur rationes, ob quas fortuna dicitur aduersa Virtuti.

Ratio prima.

ditari posset; vt exemplo Thaletis in primo de Rep. patefecit Arist. Thales enim per astronomiam praeuidens futuram sterilitatem olei, patefecit se munere sapientiae facilè posse ditari: A
Viri igitur Sapientes ob negligentiam id habent; insipientes verò pertinentia ad corpus magnificientes, ob curam & diligentiam euadunt opulentissimi. Altera ratio est; quia ipsamet fortunae munera frequenter reddunt homines laborum inimicos, uoluptatum amicos: & propterea, non improbitas auget fortunae munera; sed econtra, ea improbitatem & inscitiam. Tertia ratio est; quia improbi per fas & nefas nituntur accumulare fortunae munera, quod vitant probi. Quarta: quia Viri probi cognoscentes diuitias in vsu debere esse positas, & tunc fulgere dum erogantur, eas iustè, ac(ut decet) distribuunt; ideo liberales non sunt diuites, nō alia ratione, nisi quia liberales sunt: E contrario auari & improbi potius accumulationi nauant operam; quia in copia, non in probo munerum fortunae vsu bonum eorum censent esse collocatum. Quinta ratio sumitur ex conditione quorundam Principum, ac eorum, qui numero & viribus dominantur: Magna enim ex parte viri ignari, qui plurimi sunt, Principatum obtinent, & propterea deprimunt & conculcant probos & sapientes; quos si eleuarent, semetipsos deprimerent: dum enim magnifacerent conditionem sapientis, conditionem propriam eis aduersam deprimerent, & vilipenderent. Insuper, id faciunt; quia simile suo simili delectatur & seruatur, ac etiam per naturam sibi simile formare nititur. Ex quo constat, quantum B
teneantur & debeant literarum studiosi varijs Europae Principibus, sapientibus simul & probis, qui pertinentia ad studia fouerunt & auxerunt; Et praesertim AMPLISSIMAE VENETORVM REIPVBL. necnon SPLENDIDISSIMAE MEDICEAE FAMILIAE: a quibus (vt caetera silentio praeteream) capta Constantinopoli misereque depopulata, Viri sapientes, rarioresque libri, qui incolumes ruinam Publicam euaserunt, in Italiam delati, eximia pietate, tanquam in sinu recepti, accuratè seruati, magnificeque aucti fuerunt. Hoc apertè testantur Cardinalis Bessario, Argyropolus, Trapezuntius, Theodorus Gaza, & alij, necnon libri multi ita seruati; qui mox tanquam fęcunda scientiarum semina per Italiam effusa, puriores literas parere valuerunt: in quo obeundo munere splendidissimè refulsit LEO DECIMVS, necnon LAVRENTIVS MEDICES; qui in ditanda, amplificandaque Bibliotheca accuratius quàm in accumulandis opibus insudauit. Ex his constat, quomodo uera sit ea sententia (Audaces mundo, fortunaeque bonis fruuntur) nam fortuna occasioni est consimilis & familiaris; crinita est in fronte, calua in occipitio: dum ea se nobis offert, audacter est arripienda; quod faciunt audaces: modesti autem frequenter sua modestia occasionum munere non vtuntur: cui similis etiam est sententia illa (Qui timidè petit, negare docet) Demum de tertio C
loquens, dicuntur dementes a fortuna curari ac seruari: id tamen non videtur contingere posse; quia dictum est fortunam versari in agente cum ratione & praelectione, quod amentibus non conuenit. Propterea dicendum est, per amentes; uel denotari eos, qui penitus sunt mentis inopes; vel uiros diminutae siue deprauatae mentis. Si intelligimus primos, proculdubio in eis non habet locum fortuna, vt in causa efficiente; sed tantùm, vt in patiente, & per metaphoram; quatenus eis accidit, vt a periculis liberentur, & fortunae bona assequantur: & dum hoc eis competit, putandum est ortum ducere, partim ex eorum temeritate, per quam redduntur audaces, cum non iudicent pericula; partim, quia cauent homines, ne viros amentes quasi innocentes laedant; partim demum, quia; dum ex periculis euadunt incolumes, & bona aliqua consequuntur; cum id non possit eorum prudentiae tribui, cuius sunt expertes, communi voce fortunae tribuitur; & mirum iudicatur, si accidit, vt bonum aliquod assequantur: propterea id populari voce celebratur; at magna ex parte secus se habet, frequenter enim Amentes etiam sunt miseri; infoelices, & calamitosi. Si verò per amentes eos intelligimus, quorum mens siue vsus mentis sit diminutus vel deprauatus; ex dictis in praecedentibus constat, quid sit dicendum. D

Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Laus Principum Europae. Cur audaces fortunati. An fortunę curę sint dementes.

Quid sit Difficilius, num in Prospera, vel in Aduersa Fortuna Modum seruare. *Cap.* LIIII.

DE Fortuna iure optimo ea opposita verè dicuntur, nempe quòd sit Ebria & Sobria, Superba & Humilis, Prudens & Imprudens: idq; oritur ex oppositis eius conditionibus: nonnunquam enim ad nimium, nonnunquā ad parum labitur: Si ad nimium; superba, ebria, & imprudens videtur: Si ad parum; humilis, sobria, & prudens: quatenus tales frequenter reddit homines quos amplectitur. Inde ortum ducunt duae quaestiones satis iunctae & complicatae; Vna est, an prospera fortuna magis obsit, quàm prosit; Altera verò, num difficilius sit in prospera, vel in aduersa fortuna modum seruare: de quibus varia

dicun-

A dicuntur. Ac distinctè de vtrisque verba faciens, primò; quòd prospera fortuna magis obsit q̃ prosit, aduersa verò econtrario; eleganter satis dicitur a Boetio in secundo de Consolatione, prosa octaua his verbis. Etenim plus reor hominibus aduersam, quàm prosperam prodesse fortunam: Illa enim semper specie fęlicitatis, cum uidetur blanda, mentitur; hęc semper vera, cum se instabilem mutatione demonstrat: Illa fallit, hęc instruit: Illa mendacium specie bonorum mentes fruentium ligat, hæc cognitionė fragilis fęlicitatis absoluit: Itaque illam videas ventosam, fluentem, sui semper ignaram; hanc sobriam, succinctamque, & ipsius aduersitatis exercitatione prudentem: Postremò fęlix a vero bono deuios blanditijs trahit; aduersa plerumque ad vera bona reducens, uelut vnco retrahit &c. Cum igitur prospera fortuna inflet animos, ad voluptates alliciat, a supernis reuocet, cum mundo hoc mortali nos liget, Prudentiam obtundat, & magis vitia & inscitiam quàm uirtutes & sapientiam nutriat; iure optimo magis obesse, quàm prodesse uidetur: Aduersa autem fortuna cum opposita pariat, videtur pręferenda; ac magis videtur prodesse, quàm obesse. Hinc Seneca in Prouerbijs dixit; Fortuna, quem fouet, stultum reddit: & in lib. de Consolatione filij Heliæ asseruit; Vnum habet bo-

Prosperā fortunam potius obesse.

Boetius.

Seneca.

B num assidua infælicitas, quòd illos indurat, quos vexat: Dicebat Pythagoras; tum maximè in mentibus hominum religionem versari, cum in miserijs sunt constituti. Cum igitur aduersa fortuna sit expurgatio animi a uitijs, & ad diuina conuersio; longè magis prodest quàm obsit, prosperæque fortunæ pręferenda uidetur. Quam sententiam comprobauit etiam Archytas Pythagoræus in lib. de Viro bono & beato (referente Stobæo sermone primo de virtute) inquiēs. Vt corpus quidem lædit tam defectus quàm excessus, maiores tamen morbos afferre solent excessus, & superfluitates quæ vocantur; sic & animam lædit tam prosperitatis, quàm calamitatis species, si intempestiuè ingruat: atqui languores grauiores afferre solet, quę dicitur apud omnes bona fortuna; quæ, instar vini, inebriat bonorum uirorum mentem, &c. Verùm ex aduerso putabit aliquis hæc potius dici in consolationē miserorum; & pro lenienda aduersa fortuna, quàm quia re vera ita se habeat: Iam enim apparuit, Munera fortunæ absolutè esse bona; & propterea absolutè, & per se prodesse quidem, non autem obesse putandum est. Soluens autem breuibus difficultatem dico, fortunam prosperam per se esse bonam, ex euentu malam; aduersam verò econtra, per se malam, ex euentu bonam: verùm contingit; quòd id, quod est ex euentu, frequentius & in pluribus reperiatur; quàm id, quod est per se. Hæc resolutio ex eo est conspicua; quia (vt suo loco patuit) munera fortunæ simpliciter sunt bona, & eorum opposi-

Pythagoras.

Archytas.

Magis obesse fortunam aduersam.

Solutio.

C ta mala; & propterea per se prosunt, opposita obsunt: verùm quia non prosunt sine recto vsu, qui paucis competit, ideo fortuna prospera magis obest quàm prosit: fortuna autem aduersa non ita obest; tum quia non offert instrumenta vitiorum, sed aufert; tum insuper, quia facilius est eam modestè ferre, quàm prosperam. At de hoc modò loquendum est; an sit difficilius in prospera, q̃ in aduersa fortuna, modū virtuti cōsentaneū seruare. Dixit Archytas Pythagoræus (referente Stobæo loco nuper relato) Non aduersam fortunam commodè ferre, ardua res est, sed prosperam fortunam: omnes enim, quandiu in miseria permanent, vt plurimum moderati modestique moribus esse videntur; potens enim est calamitas ad contrahendam & componendam animam &c. Et iure hoc dicitur: nā infortunia spiritus contrahunt, cogitationes componunt, in nosmetipsos nos reuocant; ac necessitate quadam, quasi flagello, nos ad uirtutem compellunt. Ideo dixit Arcesilaus, Paupertatem asperam esse, sed bonos parere filios: & Diogenes eam appellabat Sapientiam, quæ ex se addisceretur. Cum igitur nimium prospera fortuna opposita pariat, & nos incautos reddat; iure dicitur, difficilius esse in nimium prospera, quàm in nimium aduersa fortuna modum seruare. Ita quatuor numerantur Matres, quę cum

In qua fortuna sit difficilius modum seruare.

Archytas.

Arcesila⁹.

Diogenes.

Quatuor bona, quæ malum pariunt.

D bonæ sint, prauos pariunt filios: Prosperitas, quæ parit superbiam; Veritas odium, Securitas periculum, Familiaritas contemptum. Hoc tamen cum verum sit de Fortunæ bonis; non propterea est verum de Fiducia, & periculis vitæ. Inquit enim Aristoteles in 3. Moralium Nicomachiorum, cap. 9. Cum in fiducia metuque versetur fortitudo, non tamen peræque in vtroque, sed in rebus formidolosis magis cernitur: nam qui in his omni animi motu ac perturbatione vacat, quique in eis ita affectus est animo, vt debet; is fortior eo est, qui in ijs rebus, quę fiduciam afferunt, constantiam retinet; &c. Est igitur ea sententia uera de attinentibus ad fortunæ bona, & ad varias hominum calamitates: de periculis vitæ uera non est; quoniam ea se nobis offerunt sub forma maximi mali, valdeque aduersi naturæ, quod maximè natum est viuentium animos perterrefacere: & ideo extrema inter quæ fit comparatio, paria non sunt. Ex quo constat; pertinentia ad ciuilem scientiam non semper id exactum, constans, & inuariabile includere, quod mathematicis congruit; vt monuit frequenter Aristoteles.

Cur de periculis uitę secus se habeat.

Vnde oriatur, quòd Virorum nonnulli dicantur Fortunati, alij Infortunati; ac idem, vno tempore Fortunatus, altero Infortunatus. Cap. LV.

COmmuni Populorum voce, & ferè omnium consensione, homines nonnulli dicuntur bene fortunati, alij infortunati; insuper nonnulli per tempus aliquod Fortunati, per aliud Infortunati dicuntur; ac in uno actionis genere Fortunati, in altero Infortunati: Res hęc experientia cognoscitur: latet autem eius causa; propterea, quid sit, in quibus versetur, ex quibus principijs prodeat, quibusque hominum conditionibus hæc Fortunæ prosperitas competat, accuratè est indagandum: Qua de re uerba fecit Aristoteles cum in secundo Magnorum Moralium, cap. 9. tum in libro de bona Fortuna; Pariter Diuus Thomas 3. contra Gentiles, cap. 92. & alij viri docti. Explicans igitur primò, quid ea sit, dico, neminem reperiri, cui, dum agit, forte fortuna aliquid non accidat; ac multis etiam bona eueniunt, qui ob ea non denominantur absolutè bene fortunati. Sed vt homo bene Fortunatus denominetur, requiritur primò; vt adsit internus quidam ad opus illud impulsus, ac insuper confirmatio & continuatio per multa bona euenta: Requiritur insuper, vt huiusmodi bona euenta sequantur actiones suas sine vlla conspicua causa; nam si ex conspicua causa prodirent, non tribuerentur fortunæ. Versatur huiusmodi bona fortuna, cum in vitando malo, tum in assequendo bono; præsertim tamen in bono assequendo: quia euitatio mali liberat nos a calamitate, & ex euentu felicitati conducit; adeptio autem boni ex se reddit nos fœlices & Fortunatos. Insuper, versatur bona fortuna in assequendis bonis illis, quæ fortunę dicuntur; & pręsertim eis, quæ cum summo bono vel sunt, vel videntur esse complicata; vt in diuitijs, honore, gloria, victoria, & similibus: extenditur tamen nonnunquam ad omnem fortunatam finis adeptionem; veluti, dum Venatores, Piscatores, Nautæ, & similes, bene Fortunati dicuntur. Insuper, propriè dicuntur bene Fortunati; dum euentus boni non optantur, nec quęruntur ab eis, sed præter institutum eueniunt: extenditur tamen bonæ fortunæ nomen ad fęlicem bonorum fortunæ adeptionem, etiam dum ab agente quæruntur & expetuntur; vt militum duces Fortunati dicuntur, dum frequenter victoriam optatam consequuntur; Mercatores, dum ditantur; ludentes talorum vel cartarum ludo, dum lucrantur; & similes: Hi tamen Fortunati tunc dicuntur, dum finem modo quodam occulto, in eorum prudentia & arte non collocato, adipiscuntur; & hæc potius est sors quædam bona, quàm bona fortuna: Sors tamen frequenter cum Fortuna confunditur, vt iam dixi. Cum patuerit, quid bonæ fortunæ nomine denotetur; considerandum est, a quibus Principijs ortum ducat: in hoc enim præsertim dubitatio posita est. Astronomi suo more id tribuunt aspectibus, ascensionibus, dispositionibusque Stellarum: illę tamen non propriæ, sed communes sunt causæ; nec cognoscunt distinctè singulos homines, adeo ut hos & non alios fortunatos reddant; & per latentia media, quæ in eorum facultate non sunt, ad finem perducant. Academici id tribuunt Dęmonibus, qui hominum curę sunt destinati: & qui inuito Dæmone aliquid agere tentant, infortunati apparent; Fortunati autem, qui Dæmonem sequuntur ducem, quique vitam viuunt suo Dæmoni consentaneam; infortunati, qui cum eo pugnantem: vt Fortunati sunt milites, quibus præsunt Martiales Dæmones. Quę sententia etiam non est approbanda; vt iam in præcedentibus, dum de Fortuna vniuersè loquerer, patefeci. Theologi inquiunt Bonam fortunam esse peculiarem quandam Dei beneuolentiam, & gratiam gratis huic potius quàm alteri traditam: nam (vt inquit Diuus Thomas 3. contra Gentiles cap. 92.) Deus solus directè in hominis prælectionem operari valet, Angeli id facere valent per modum suadentis, Cęlum per modum disponentis: & per relationem ad omnes secundas causas potest aliquid forte fortuna euenire: non autem per relationem ad Deum, cui omnia sunt conspicua, & a quo cuncta sunt præordinata. Sententiam hanc, vt sacram, omnique ex parte veram amplecti debemus: at nunc quærimus, quænam hac de re fuerit sententia Aristotelis. Ioannes Picus in 3. contra Astronomos cap. 3. similem fere opinionem tribuit Aristoteli, ut etiam latius fecit Iauellus in Epitome de bona fortuna: inquit enim Bonam fortunam non esse a Deo in nobis existente, vt nauta in naui, ac nos ita ducente; sed esse a Deo obeunte vices causę secundę, ac animam nostram intrinsecus commouente & excitante ad hoc vel ad illud agendum, non secus ac formica intrinsecus per naturam commouetur ad colligenda grana: quę motio dicitur naturalis; quia non rationem vel aliam cognitionem sequitur, sed animam vt pendentem & commotam a Deo. Et quoniam bonum non mouet nisi ad bonum, ideo inde consurgit bona fortuna: & quoniam hanc commotionem sequuntur illi, qui maximè viuunt secundùm naturam; vt rudes, insipientes, imprudentes; ideo hi sunt bene fortunati, non autem sapientes & prudentes: hi nãque sua sapientia &

pruden-

Marginal notes: Quę de prospera fortuna sint declaranda. — Quid sit bona fortuna. — B — A quibus principijs pendeat. — Astronomi. — Academici. — C — Theologi. — D — Ioã. Picus.

A prudentia, quæ ætate valet, semetipsos gubernant. Eam igitur definiens inquit, Bona fortuna est naturalis impetus factus in anima, sine ratione, ad finem aliquem consequendum. In hac explicatione multa inueniuntur, quæ cum opinione Aristotelis conspicuè pugnãt: Primò statuit Deum particularia cognoscere: Insuper operari actionibus propriis in hunc potius quàm in alium, & operari in animam nostram sine secundis causis: Quæ omnia longè abesse censeo ab opinione Aristotelis. Præterea Aristoteles in primo Moralium Nicomachiorum negat fælicitatem nobis sine nobis competere, munere Dei: & in secundo Magnorum Moralium, cap. 9. agens de bona fortuna absolutè negat eam esse a Deo, quia indicaret se iudicem iniustum: non reiicit solùm, quòd sit a Deo tanquam a nauta existente in naui; sed absolutè ut a dirigente, ac ita mouente, quia esset iudex iniustus. Insuper: Si ea sententia uera esset, tunc ex opinione Aristotelis Sapientia & Prudentia homini obessent, eumque priuarent bona fortuna. Præterea: sequi internam commotionem est sequi temperamentum corporis: id autem magna ex parte ad malum & uitia inuitat; ideo, vt datur bona fortuna, ita datur mala, quæ est interna commotio: at ipse inquit, a bono solùm manare commotionem ad bonum. Demum: si id esset, tunc imprudentes omnes & dementes, quia se quuntur internos impetus, essent bene fortunati; nos B autem oppositum experientia cognoscimus, ut etiam in præcedentibus asserui.

Definitio.

Euersio prima.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

Quinta.

De Bona Fortuna, Opinio Aristotelis. *Cap. LVI.*

Bona Fortuna ex sententia Aristotelis nõ potest sine medio, & proximè manare a Deo vel a Cœlo; quia hæ solùm sunt causæ communes, nec distinctè hæc indiuidua cognoscunt: Et quamuis in primo Meteorum dicatur (Necesse hunc mortalem orbem supernis lationibus esse continuum, vt omnis virtus inde gubernetur) id tamen debet intelligi de his, quæ per naturam fiunt: ac insuper de gubernatione communi per instrumenta communia, pendente ex primis & communibus causis; quæ præstantiori modo quàm secundæ operari dicuntur, vt asseritur in octauo lib. Phy. Bona etiam Fortuna non manat a Dæmone, quia Dæmones non nouit Aristoteles: Necesse itaque est ut proximè prodeat, uel ex fortuito concursu alicuius externæ causæ, vel ex aliquo interno principio. Ex fortuito concursu externæ causæ nõ pendet, ut homo absolutè propriè sit fortunatus; sed tantùm accidit ut aliquan C do bonum aliquod contingenter assequatur, uel in malum aliquod dilabatur: quia tamen multitudo per exitum præcedentia iudicat; frequenter illos fortunatos uel infortunatos appellat; qui re vera tales non sunt, nisi ex euentu. Bona itaque fortuna propriè sumpta sequi debet internum aliquod: Ea autem, quæ nobis sunt interna, vel pertinent ad animam, vel ad corpus. Si ad animam, ea sunt potentiæ, perturbationes, & habitus; quorum nullum posse esse Bonam fortunam conspicuum est: Si ad corpus, in eo consideratur materies & temperamentum; Bona fortuna non sequitur materiem, quia munus eius est pati; Remanet itaque, ut proxime sequatur temperamentum intrinsecus excitans, & mouens animam ad unum potius agendum quàm aliud: quæ interna excitatio potest esse, & ad bonum, & ad malũ, ratione uarietatis temperamenti. Dum igitur intrinsecus sine ratione, & per naturam, anima excitatur ad id, ex quo prodeunt bona fortunæ: ea dicetur fortuna bona: si autem ad id, ex quo prodeunt opposita; erit fortuna mala. Erit itaque bona fortuna interna excitatio a proprio alicuius temperamento ad id agendum, ex quo prodeunt bona fortunæ: & est pars eius, quæ Andipathia & Sympathia Physica dicitur; sumens latenter originem ex communibus quibusdam qualitatibus, vel consimilibus, vel contrariis, & propterea admirationem excitantibus: quæ affectio dicitur nobis cõ D petere per naturam; quia pendet, non ex nostra ratione, sed ex principiis generationis; a Cælo autem & a Deo manat, vt a causis communibus: & dicitur natura quædam, non quidem communis totius speciei, sed propria alicuius indiuidui: natura inquam, hoc est conditio, affectio, & constitutio quædam per naturam propriam, huic uel illi conueniens; per quam dicimus nos id velle, ad id trahi, ad id duci, ignari causæ: Et quoniam ea, quæ naturam sequuntur, dicuntur sequi Deum, ex quo natura pendet; ideo hac ratione fortuna bona humanam sapientiam & prudentiam superat, & bene fortunatis non expedit consilium; & Ratio dicitur impedimento bonæ fortunæ, vtilis tamen fortunæ aduersæ; ac ita etiam consilia mulierum nõ præmeditata, præferuntur nonnunquam consiliis diuturna ratione premeditatis. Melius tamen est absolutè rationem sequi, & prudenter viuere, quam sequi internam commotionem temperamenti; quia ea frequenter ad malum dirigit: Hinc magna ex parte imprudentes sunt miseri, & infælices. Hac itaque consideratione cum Aristotele aliqua in parte seruare ualemus bonam fortunam. Cuius sententia ut clarior reddatur, considerandum est; Animam nostram uariis modis operari, & ad aliquid tendere posse: Vel enim operatur per rationem, & appetitum sequentem propriũ iudicium; & tunc consilio & ratione agere dicimur: Vel operatur per propriam suæ natura

Ex sententia Aristo bona fortuna non proximè manat a Deo. Nõ a cœlo. Non a Dæmone.

Varii modi opandi Animæ. Per rõnẽ. Per naturã uniuersæ speciei. Per Naturã propriã ex proprio temperamẽto pendentem. Per diuinã condõnẽ.

turæ commotionem,& internam excitationem,non sine cognitione factam; ita tamen, ut cōmotio per suam naturam dicatur ducens,cognitio autem instrumentum: Et hoc potest ei cōpetere; uel per Naturam communem uniuersæ speciei, sic omnis homo Natura scire desiderat;vel per conditionem sibi propriam & peculiarem. Et hoc habet uel tanquam Natura, & materiata forma,ex proprio temperamento propriaque materie pendens: ita bruta, nel magis, uel minus,ad somnia,uariasque animi perturbationes prona sunt: Vel hoc habet tanquam essentia quædam affinitatis connexione iuncta cum substantiis abiunctis, pendens tamen in sui muneris functione ex facultate corporis ut ex obiecto.Huiusmodi est Mens: quæ cum ex se sit diuina & immortalis,iuncta cum Phantasia,& præsertim cum ea uiri Atrabiliosi: quæ per conditionem Atræ bilis,per varia temperamenta, per uaria uitæ genera, variasque animi affectiones,multiplicia & multiformia ei offert Phantasmata; ualet, partim ex sui natura, quæ diuina est,partim ex conditione excitantium Phantasmatum , uaria admirabiliaque uel proferre uel agere: Inde,si ad agendum excitatur, consurgit bona uel mala fortuna; si ad prædicendum aliquid,Diuinatio & Prophetia; si ad sententiam aliquam proferendam, prodit uera enunciatio A
sine ulla euidenti ratione prolata. Ex his constat,quomodo sententiæ uariæ Aristotelis explicari debeant. Nam in capite de Diuinatione per Somnium inquit:Somnia non mittuntur a Deo B
quia etiam Iumenta & Feræ somniant; Dæmonica tamen sunt,quia Natura Dæmonica est : hoc est Dei ministra,latenter & admirabiliter operans, non Diuina. Et in septimo Moralium Nicomachiorum,cap.3.ait,Vexatos atra bile proferre carmina Empedoclis,& alia quæ non intelligunt.Quod etiam affirmauit in trigesima Particula Problemate primo:& Auer.12. Metaphysicæ, com. 18. dixit;homines multa prædicere , quæ non intelligunt : & in capite de Bona Fortuna Aristotel. inquit; de bona fortuna perinde se habere, ac de Lymphaticis: & in primo Physicor. 48. dixit, veteres Philosophos multa enunciasse,non ratione,sed rei ueritate coactos:& in primo de cęlo ,cont. 100. inquit, ætheris nomen diuinē enuneiatum fuisse: & in secundo de cęlo,cont.7. asserit,nobis competere de Diis diuinationem quādam; quam Iamblichus diuinum contactum nuncupabat,ratione eminentiorem:& in septimo Moralium Nicomachiorum,cap. 13. affirmauit; omnes homines sequi modo aliquo eandem uoluptatem , quia in omnibus Diuinum aliquid inest natura.Sic itaque Mens, cum sit Diuinitatis particeps, & a phantasmatum formis uariis excitetur; partim ob uarietatem excitantium, partim ex sui conditione quæ diuina est,ad uaria & mirabilia uel proferenda uel agenda intrinsecus nos excitat; q̄ uaria rōne & ad naturā corporis,& ad naturam Mentis,& Diuinam referri possunt;adeò vt ea opera,& Physica,& Dæmonica,& Diuina,dici possunt: a quorum distinctiore explicatione supersedendum censeo. Ex his Fundamenta bonę fortunę elicere ualemus, quę nobis per C
naturam ex sententia Aristotelis competunt;quę,cum leuia & inconstantia sint,ualde obscurè hominem bene fortunatū reddere ualent. Quare asseramus;bonam fortunam relatam ad Deum, esse peculiare Dei beneficium: ut autem ad nos pertinet; non in primis animi motibus, sed in accurata meditatione; non in negligentia; sed in diligentia; non in imprudentia,sed in sapientia & prudentia esse collocatam.Hęc sunt firma bonę fortunę fundamenta.

Potiora bonæ Fortunę Fundamenta.

Num Prudentia Fortunæ præstet, & Homo dici debeat Suæ Fortunæ Faber. Cap. LVII.

DVm Fortuna consideratur,ut aliquid pręordinatum a Deo; Prudentia uerò, ut ordo humanę rationis;proculdubio Fortuna dominatur Prudentię,eique pręstat. Verùm ex aduerso; dum Fortuna refertur ad proximas causas, & consideratur ut aliquid ex euentu,inconstans,natum nisi uitari,saltem corrigi,& in congruentem finem humana Prudentia dirigi; Fortuna Prudentię cedit, eique principatum derelinquit. Fortuna dominatur ex euentu,quatenus per Prudentiam non ualemus uitare omnes fortunę aduersos euentus.nec omnes pręuidere;nemo enim est adeò prudens, qui aliquando ab aduersa fortuna nō lędatur:Ex aduerso Prudentia pręstat per se; ualemus enim per eam cunctos fortunæ euentus componere,dirigere,& corrigere.Sic rectè dicitur; Virtutem esse sui natura dominam, eique parere cuncta;& Virtute duce,comite Fortuna,cuncta perfici, in congruentemque finem perduci;Firmat itaque uir Prudens uirtute sua Rotam fortunæ, quatenus per eius reuolutionem non commouetur. Sed pulchra se offert consideratio,num dicere valeamus, hominem esse fabrum suæ fortunę,& auctorem suę sortis:Cuius resolutio ex dictis in pręcedentibus satis conspicua elicitur;aliqua enim ratione dicimus hominem non esse fabrum suæ fortunæ, alia uerò esse fabrum & auctorem.Nam si nomine Fortunę ea intelligimus,quę nobis eueniunt, & extrinsecus nobis agentibus occurrunt; hæc non sunt collocata in nostra facultate,nec huius fortunę homo est faber.Insuper; si nomine Fortunæ intelligimus eam internam commotionem D

Qōo Fortuna. Qōo Prudentia Principatū obtineat.

An hō sit suæ Fortunæ Faber.

sequen-

A sequentem temperamentum, in capite de bona fortuna explicatam; eius quoque nos minimè sumus auctores, sed natura. At si nomine Fortunæ intelligimus conditionem & constitutionem animi nostri, nostræque vitæ in omni euentu compositionem, sic homo est suæ fortunæ faber: est enim in nostris manibus, nostraque facultate collocatum, affectiones animi nostri componere, & fortunæ euentis rectè vel perperam vti. Et propterea tripliciter consideratur homo: Vel enim supra fortunam erigitur, vt sapiens ac prudens, qui fortunam eneruat, prosternit, conculcat, cunctisque bonis priuat. Vel in fortunę Rota, vt viri ambitiosi; Viri, qui non euenta fortunæ sua prudentia componunt, sed eam sequuntur, ac ob fortunæ varietatem modò euehuntur, modò deprimuntur. Vel demum sunt infra fortunam collocati, vt homines mentis inopes. Hinc dicere valemus virum prudentem optimam semper sibi fabricare fortunam; &, cubi instar, impelli quidem a fortuna posse, nunquam tamē posterni: insipientem verò esse ludum fortunæ, & propterea modò erigi, modò deprimi: omnes tamē aliqua ratione dicuntur semper suæ fortunæ, hoc est suę internę constitutionis, fabri; quatenus ex eorum prælectione præcedentibusque actionibus pendet, vt tales sint, ac talia sibi fortunæ munera reddant. Et quanuis sit necessarium pro fortunanda fœlici fortuna, quæ sit omni ex parte quadrata, vt multa conspirent, præsertim tamen a Prudentia perficitur. Veluti in Alexandro Macedonum Rege vna conspirarunt, Celebre nomen Parentis, institutio eius ab Aristotele Philosophorum Principe, optima sui constitutio per naturam ad bella, suorum militum peritia, imbellis natura eorum populorum cum quibus dimicauit: præsertim tamen suam fortunā perfecit tolerantia laborum, iusta distributio pœnarum & præmij. Virtus demum & Prudentia propria, per quam omnia congruenter in finem dirigebat, sine qua euanescit cæterorum omnium quanuis optima conditio. Et hac ratione rectè dicitur.

Hō tripliciter consideratur.

Insipiens est Ludus fortunæ.

B Prudentia pficit Bonam fortunam.

Nullum numen abest, si sit Prudentia; sed te
Nos facimus Fortuna Deam, cæloque locamus.

Num omnis Fœlix sit fortunatus: & num minus sit Malum, nunquam Hominem Expertum fuisse Fortunam Prosperam; vel Expertum fuisse per aliquod tempus, mox ea Priuatum. Cap. LVIII.

C INter cætera, quæ a Iuuene ciuili Philosophiæ incumbente de Fortuna quæri possunt, hoc quoque negligendum non est; Num Fœlix omnis debeat censeri Fortunatus. Et cum varia pro omni parte dici possint, ego difficultatem tribus assertionibus explicandam cēseo. Quarum prima sit. Si nomine bonę fortunæ intelligimus bonam constitutionem cunctorum bonorum, quę nobis conueniunt, per Prudentiam formatam; vtique necesse est omnē felicem esse bene fortunatum. Secunda sit: Si nomine fortunæ intelligimus possessionem aliquam bonorum fortunæ, necesse est virum Ciuili fœlicitate preditum etiam esse fortunatum; sine bonis enim, quorum domina est fortuna, fieri nequit, ut homo sit fœlix, quemadmodum alibi patefeci. Postrema sit: Si nomine fortunæ intelligimus fortuitos euentus, vel commotionem illam internam nobis per naturam competentem, de qua agens de bona fortuna verba feci; in hac significatione vtilis quidem est bona fortuna, non tamen est necesse virum fœlicem esse bene fortunatum; non enim huiusmodi bona fortuna necessariam aliquam connexionem habet cum fœlicitate. His tamen addo, solum virum probum re uera esse bene fortunatum; quia munera fortunæ ei soli bona sunt, non autem improbo. Altera dubitatio est, de qua frequenter fit sermo: num minus malum sit, nunquam hominem expertum fuisse bonam fortunam; vel per aliquod tempus fortunæ bonis abundasse, mox eis fuisse priuatum. Communi consensione asseritur, primum esse minus malum: ideo inquit Seneca in libro de Animi Tranquillitate; Lętiores reliquit, quos Fortuna nunquam respexit, quàm quos deseruit: & Boetius de consolatione libro secundo, inquit. In omni aduersitate fortunæ infœlicissimum genus infortunij est, fuisse fœlicem. Cuius sentētiæ afferri potest ratio: quoniam possessio bonorum parit habitum, quo priuari maximè ægreferimus. Insuper possessio parit exactiorem cognitionem boni, cognitio autem exactio exactiorem parit appetitum. Ex aduerso, assuetudo sensum & appetitum, vel remouet, vel lenit; assueti enim viuere vitam humilem & simplicem, minus appetunt vitam opulentiorem: ueluti agricolæ, etsi sunt pauperes, tamen læti viuunt sua sorte contenti: non enim est miseria, carere, & non expetere; sed in appetitione miseria est collocata. Hæc tamen sententia dubia est: cum enim munera naturæ bona sint; si priuari bono est malum; priuari eo diutius, est deterius; quare priuari per totam uitam censeri debet deterrimū. Præterea: Si ea sententia esset uera; pariter melius esset nunquam fuisse, quàm esse cum hac conditione & lege, ut debeamus mori; quod non est dicendum. Præterea: Si comparentur inter se duo orbi, quorum unus sit captus oculis a natiuitate, alter in progressu

Prima assertio.

Secunda.

Tertia.

Solus probus uerè fortunat⁹.

An meli⁹ sit nunquā hominem fuisse expertū bonam fortunam.

D

Seneca.

Boetius.

Ratio.

progressu temporis: & quærimus a secundo, an gratum ei sit vidisse, proculdubio nulla ra- A
tione vellet non vidisse; quia saltem scit quid sit videre, valet per phantasmata seruata habere
scientiam de coloribus, & per aliquod tempus functus est eo gratissimo munere: si autem
quærimus ab altero, an cupiat saltem per harum videre, proculdubio maximè omnium id se
optare affirmaret, vt sciret quid sit uidere, & pertinentia ad visum cognosceret, quorum men-
tionem faciunt omnes: adeò vt ea communis sententia, nisi falsa, saltem apprime dubia iudica-
Solutio. ri debeat. Soluens igitur difficultatem, dum quæritur: an minus malum sit, nunquam hominē
fuisse expertum fortunam prosperam; vel potius fuisse expertum per aliquod tempus, mox
Prima distinctio, primaq; assertio. ea fuisse priuatum: vtendum censeo distinctione. Nam esse minus malum contingit duplici-
ter; vel absolutè, vel pro eo tempore, quo homo priuatus est fortunę bonis. Absolutè minus
malam censeo priuationem in parte, quàm in toto tempore; quia priuatio mala est, posses-
sio boni est bona: quare (absolutè loquendo) priuatio, quò est diuturnior & maior, eò est dete
rior. At si id consideretur, non absolutè, sed pro eo tempore quo homo priuatus est; & con-
sideramus, quæ priuatio tunc temporis sit molestior: dicendum puto, per se eam esse mole-
Altera distinctio & assertio. stiorem, quæ magis percipitur; nam maior cognitio & assuetudo maiorem parit appetitio-
nem, & talis est priuatio in parte temporis: & præsertim hoc accidit, dum prior possessio red-
dit hominem minus aptum ad tolerandam priuationem; vt se habet de priuatione diuitia-
rum. Addebam hanc priuationem in parte temporis esse molestiorem per se, quia ex euentu B
secus contingere potest: nam potest contingere, ut prior possessio longè maiores in eo, qui
possedit, relinquat vtilitates, quàm ei afferat detrimenta; vt censeo se habere de priuatione ali-
Tertia distinctio, & assertio. cuius sensus. Demum addo: Si homo rectè vsus est habitu, & secunda fortuna, melius ei est
illam aliquandiu possedisse; At si perperam ea est vsus, deterius censeri debet ac perniciosius.
Ex his eliciuntur solutiones rationum vtriusque partis.

Reme dia pro Negligenda, Componenda & Lenienda Aduersa Fortuna. *Cap. LIX.*

OMnis homo; & præsertim ille, qui Ciuilem ducit Vitam; quoniam in hoc mortalium
orbe quasi in Theatro Fortunę est collocatus, tenetur summopere illis armis esse
Fortuna & Prudentia inter se pugnant. Prudentiæ Arma præsertim ex quatuor desumuntur. munitus, quibus tela & ictus aduersæ fortunę pro facultate repelluntur: Hęc arma C
a nullo alio Habitu, prętterquam a Prudentia, elaborata recipere valemus. Hæc sunt
ea duo, quę inter se pro facultate pugnant, fortuna scilicet & prudentia; quorum vnum niti-
tur obtundere, eneruare, ac prosternere aliud: hæc lis est perennis, quia solum in parte apparet
victoria modò unius, modò alterius, absolutè autem nequaquam: ambo hæc in solo homine
locum habent, in eoq; solo inter se pugnant. Prudentia, quæ Dux est salutaris nostrę pugnę; ut
hostem prosternat, arma sua ex quatuor præsertim quasi officinis depromit: Primo, ex con-
ditione bonorum fortunæ: Secundò, ex conditione humanæ Naturæ: Tertio, ex conditione
Primū caput Armorum Prudentiæ. pręsentis uitę: Demum, ex conditione exoptatæ victoriæ, ac eius oppositi. Dum ad primum ar-
morum siue militiæ caput conuertimur, ad conditionem scilicet bonorum fortunæ; ex eo eli-
cimus, ab animo præclaro vilipendendam esse fortunam. Primò, quia preciosiora eius mu-
nera, vel terra sunt, uel ex terræ venis prodeunt; vt preciosi lapilli, & metalla: in uniuerso au-
tem nil terra uilius est: & propterea præferre nobis metalla & terrena, quæ natura pedibus no-
stris subiecit, conculcandaque dedit; est aduersari Deo, nobis, & Naturę. Insuper sunt inconstan
tia & fluxilia, in quibus nil firmi inuenire valemus; nec ea ex se sunt bona, sed sola eorum con-
sumptio siue vsus, qui vsus exiguo tempore nobis competit: dū enim sumus pueri, pauci sege-
mus, ac etiam dum senio premimur; maximè autem inseruiunt ætati mediæ, dum magis per- D
turbationibus animi ducimur: quo tempore magis obsunt, quàm prosint: potius sunt instru-
menta perturbationum sensus, quàm Virtutum; frequentius nos deuiant a uirtute, quàm ad
eam nos dirigant; potius nos reddunt erga diuina negligentes, quàm diligentes; & inimicos
Deo, quàm amicos. Perpendendum vnà cum Epictceto Stoico: in omni fortunæ euento,
siue prospero siue aduerso, duas nobis offerri ansas; vnam boni, alteram mali: si euentum ap-
Plutarch°. prehendimus per ansam boni, omne erit nobis bonum; si per ansam mali, omne erit malum.
Ideo monebat Plutarchus; etiam ex inimicis, qui maximè omnium quærunt nobis obesse,
varias vtilitates elici posse; adeò ut non in rebus re uera malum pręsertim sit positum, sed in no
bis: Si amittimus diuitias, minimè id malum censeri debet, dummodo simul exuamus auari-
tiam; Si amittimus dilectam puellam, cognoscemus non esse malum, dummodo simul repel-
lamus intemperantiam: Nihil enim in attinentibus ad fortunæ bona interest, uel non habea-
mus, vel non optemus; nitendum potius est, vt ea perdamus, quàm vt nos ea perdant. Ea mune
ra iure optimo nuncupantur Bona fortunæ; ut indicetur non esse nostra, & propterea nos eo-
rum non esse dominos, sed depositarios; nec ualemus ea amittere, sed restituere, Niti debemus
pro

A pro facultate aurum illud nobis parare, quod non ex terra effoditur, sed ex coelo deducitur, quo ditari expetebat Socrates; aurum nempe ignitum Sapientiæ, & Charitatis. Si dolor nos angit, non res dura censeri debet dolor, sed nos molles. Si timor mortis nos turbat, perpende; quòd ea lege in mundum venimus, vt moriamur; & si non ægreferimus nos ante centū annos non fuisse; cur ægreferre debemus, si post centum non erimus? Mors si censeri debet malum, id est commune & necessarium, & ex eo malo fortitudinis splendorem elicere ualemus: Paucorum annorum numerus adæquat omnes. Non valet Fortuna obesse, uel prodesse homini; nisi homo sibimet obsit, uel prosit. Non itaque magnificiēda, sed uilipendenda potius sunt fortunæ euenta. Propterea rectè cecinit Horatius.

Nil admirari propè res est vna Numici,
Solaque, quæ possit facere & seruare beatum.

Cum igitur uilia sint fortunæ munera; iure optimo non a uiris sapientibus quęruntur, sed a vulgaribus & imperitis; nec Deus separatæque mentes sibi ea seruarunt, sed excluserunt a coelo. Puri itaque animi ad coelum properantes, ea negligere tenentur.

B *Remedia nonnulla, ex Propria Hominis Conditione deprompta. Cap. LX.*

Firma satis apparuerunt arma ex conditione munerum fortunæ deprompta: at solidiora fortè ea erunt, quæ ex conditione hominis elicientur. Id, quod propriè hominem constituit; non corpus, sed Animus est; nec facultas eius mortalis, sed æterna; per quā a iumentis & feris secernitur, & affinitatis nodo cum separatis mentibus nectitur: ad quam cōuersi inspiciemus, conditionem mentis eam esse, vt præsit & dominetur mortalibus, nulli subijciatur nisi soli Deo: eiusque sedem non esse hanc mortalem, sed ęthercam; & propterea non de his, sed de illis teneri esse solicitam: nec ea esse magnificienda, quæ cum terrenis nos ligant; sed quæ soluunt nos ab eis, in coelumque euehunt. Putandum est ducem optimum vitæ nostræ esse Sapientiam, Prudentiam, & Probitatem; quibus si muniti fuerimus, nil mali poterit nobis contingere: omnia enim mala ex oppositis prodeunt. Insuper, omnia tunc pendebunt ex nobis; quicunque enim cupit omnia sibi subijcere, subijciat se rationi: ita patebit, C quòd sibi quisque est proximus Deus. Mens cum sit diuina & immortalis, sui natura supra fortunam collocata; non debet fortunam suspicere, sed despicere; non debet per fortunæ reuolutionem commutari, sed immota eam irridere; non debet perturbatos eius vultus expauescere, sed intrepida vilipendere: non debet per nubes, quas adducit, obscurari; sed eis supereminens nitidissima refulgere: nō.n. mortales hæ affectiones turbāt diuina, nisi diuina suā cōditionem exuant. Dum igitur homo ad interna, hoc est ad semetipsum confugiet, dum in Arcē Sapientiæ & Prudentiæ se receperit, Fortunæ incursiones paruipendere valebit; cum in Fortunæ manibus sola externa sint collocata, non interna. Si finem hominis inspicimus; ille nō humilis est, sed sublimis; quem attingere non valent fortunæ incursiones nisi elonginquo valde: non enim nati sumus, vt quasi pecudes his terræ fructibus vescamur; sed ut ingenio & arte a poculis Circes, Sirenarumque cantu incolumes præseruemur, & per diuinam facultatē mortali parti legem imponamus. Recordari & accuratè meditari tenemur, nos esse Chaum ab Anaxagora excogitatum; cui Mēs præest, a qua cuncta in ordinem redigi debent: quod nisi fiat, perniciosa confusione marcescimus. Meditari tenemur, nos esse mundum Litis ab Empedocle decantatum: cui nisi Mens, amicitiæ caput, internam pacem largiatur; perennis controuersia D competit. Insuper alta mente reuoluendum, nos dici, & esse paruos Mundos: quod ob hāc præsertim causam a Deo ordinatum esse censeo; vt moneamur perfectionem nostram in eo esse positam, vt cum magno mundo conformemur: in Magno Mundo præest sapientia Dei, ita in nobis dominari debet sapientia nostræ mentis: in mundo terrenna subijciuntur coelo, & ab eo diriguntur; ita in nobis terreni sensus a recta ratione duci, ac perfici debent: in mundo nil torpet ocio, & cuncta, cum pendeant ex bono, ad bonum aspirant; ita in nobis nitendū est, ut cuncta suo fungantur munere, & in unum finem, in quem suut ordinata, conspirent: in qua constitutione, ut mundus semper, ita nos aliquandiu foelicitate fruemur, nostrique opificis gloriam enarrabimus. Quòd si etiam corpoream ac materiatam hominis partem consideramus, eique tribuere uolumus quod suum est; inueniemus nudos in Regnum Fortunæ nos descendisse, & propterea nunquam minus eo nos possidere, quod nobiscum attulimus: si fortuna nos suis muneribus fouet, gratias ei referre tenemur: sin autem, minimè ualemus iure eam damnare; nec, tanquam ergā nos iniustam, ream ducere. His accedit, quòd; si munerum fortunæ per singulos homines in æquas partes diuisionem considerabimus; inueniemus nobis fortè maiorem competere portionem, ac ratio Arithmetica exposcat; & plures inspicientus nobis minus fortunatos, quàm fortunatiores. Insuper; si naturam sequimur, si desideria nostra cum

Hō est chaus Anaxagoræ.

Est Mundus litis Empedoclis.

Cur dicti sumus parui mundi.

cum indigentia naturæ conformamus, paucis egemus; si uidemur egere multis, id oritur ex A
nostrarum cupiditatum exuperantia, nimiaque accretione: nemo moritur; cui bonum aliquod fortunæ, vt redundans, non superfit. Caueamus itaque, ne ob deprauatam opinionem doleamus; in attinentibus enim ad fortunam tam miser est quisque, quàm credit: nec ea censeri debet miseria, in qua viri sapientes exultant; uera miseria uitium est, quod in omni fortunæ euentu uitare ualemus. Muniamus nosmetipsos Sapientia ac Prudentia; & conspicuè tunc indicabimus, fortunam ludo esse uiro sapienti; è contrario uerò insipientem esse ludum fortunæ.

Remedia ex Conditione Præsentis Vitæ, necnon ex Conditione Victoriæ. Cap. LXI.

Pindarus. Plotinus. Dubitauit Pindarus, an hæc vita re vera sit vita, vel potius mors; Academici verò constanter asseruerunt, eam esse mortem, non vitam; & Plotinus dixit, hoc quo claudimur corpus, dici σῶμα, quasi σῆμα & sepulchrum animæ. Si igitur ea est mors; non de B morte, sed de vita tenemur esse soliciti. Quòd si etiam modo aliquo est vita; ea proculdubio comparata cum futura, est vmbra, imago, & non sincera vita; nos autem non vmbram, sed solidam & veram vitam magnifacere tenemur: fortunæ munera, ut re uera non sunt bona, sed boni umbram præseferunt; ita non ueræ, sed imagini & umbræ uitæ conducunt. Iure itaque Plato in Axioco, Aristoteles in dialogo ad Eudemum, Seneca, & alij multi uiri sapientes (vt interim Theologos omnes silentio præteream) incommoda huius apparentis uitæ latisimè retulerunt, attinentiaque ad eam esse vilipendenda patefecerunt: descendimus nos in hanc uitæ umbram, tanquam Athletæ in arenam, dimicaturi cum fortuna, vt ex victoria coronam gloriæ in uita tranquillitatis consequamur: descendimus in tenebras, ut luce in mundo lucis fęlicius fruamur: descendimus tanquam Fortunæ scopi, & ille est cæteris præferendus, qui prudentius ualet, ne dum tela uitare, sed ea contundere, ac sibi salutaria reddere. Non itaq; nos turbent pertinentia ad imaginem hanc vitæ, ad uitam litis & tenebrarum, nec de breui hoc cursu simus soliciti; sed uitam ueram, sinceram, lucem, tranquillitatem mentis, & seculum æternum magnifaciamus. Quæramus portum, non dubiam nauigationem; quæramus patriam, non peregrinationem, & recessum ab ea; quæramus sanitatem & sobrietatem, non inebriantia pocula Circes; quæramus Medicum, non occasiones ægritudinis; Reuertamur celeres ad C principium nostrum, non longè vagemur ab eo, & fortunam ad opposita deducentem negligamus. Quod esse faciendum cumulatè indicabimus, si ad quartum præsidiorum caput conuertemur: dum enim considerabimus, quàm salutaris sit de fortuna victoria, quàm perniciosum sit ei succumbere; alacriores proculdubio, ac paratiores accingemur ad pugnam. Bella & pugnæ, quò sunt maiores, eò præclariorem pariunt victoriam; magna est pugna inter Fortunam, & Prudentiam; iure optimo præclarissima censeri debet uictoria: pugna est non de eo, quod parui refert, sed de summa rerum; agitur enim de summo hominis bono. Ex uictoria Prudentiæ summum consurgit Prudentis hominis bonum; ex uictoria Fortunæ prodit calamitas, & summum malum: In victoria Prudentiæ consideratur honestum, utile, & uerè delectabile; in opposito opposita inueniuntur. Superare fortunā re uera honestum est; quoniam id fieri non potest, nisi uirtutum ope, quarum actiones omnes sunt honestæ: & præsertim; quia dum superatur fortuna, dominatur Mens; dum fortuna succumbit, corpus subijcitur, animus & recta ratio dominatur & præest; in qua dispositione id totum, quod honestum dicitur, est collocatum. Insuper ex ea uictoria eximia utilitas consurgit; uictor enim corona gloriæ honestatur, D tranquillitatem consequitur, summoque bono fruitur: ex opposito prodeunt innumera damna. Nam qui fortunæ succumbit: si per secundos euentus nimium lætatur, per lætitiam imprudentior redditur, & minus cautus: si per aduersos nimium tristatur; querimoniæ non prosunt, lachrimæ turbant consilia, & nos prædam reddunt doloris. Recordari debemus; quòd fortunę succumbere, non uiri, sed effæminati animi est, non ingenui & nobilis, sed uilis, non sapientis, sed insipientis, non adulti, sed pueri. Dum enim animi magnitudine, tolerantia, & fortitudine, fortunam vicerimus, splendidissimè fulgebimus: ueluti splendidissimè refulsit Socrates, sibi paratam mortem hilari animo ferens: refulsit Epictetus, qui destitutus fortunæ muneribus tranquillam ducebat uitam: refulsit Anaxarchus, qui in mortario contusus exclamabat. Contunde quantum velis, Anaxarchum nunquam contundes. Tria sunt, quæ maximè optari solent, a nauta portus, a peregrino patria, a ferno liberras: Homo per mortem quæ maximum est malorum corporis, ex mari & fluctibus mundi in portum redit, ex dubia peregrinatione in patriam, ex carcere in libertatem prodit, demum nil reperitur, quod nos magis honore, gloria, & fama dignos reddat hac salutari Victoria. Quæ quàm sit iucunda, animoque ingenuo dulcis & grata, tantum abest ut possit exprimi uerbis, ut uix possit concipi mente: nil enim animo recte formato iucundius contingere potest, quàm sua prudentia vicisse fortunam: cæteræ uidentur tantum,

Plato. Seneca.

Quartum genus præsidiorum.

Tria, quæ maximè optantur.

A tùm, non autem re vera sunt voluptates, hæc verè & propriè voluptas est: cæteræ sunt iucundæ ob deprauationem hominis, hæc ex sui natura: cæteræ sunt permixtæ cum molestijs & doloribus, hæc pura & sincera est. Et quid iucundius ingenuo animo gloria, honore, & fama esse potest? Quid gloriosius, quàm in Regno fortunæ vicisse fortunam? in Sylua insidiarum fortunæ cepisse fortunam? in Theatro Fortunæ Fortunam duxisse captiuam? in Tyrannide fortunæ insanum Tyrannum iugulasse? Si enim iucundum nobis est, nolmet a Tyrannide sensuum, patriam a Tyrannide iniusti viri, liberasse: longè gratius esse debet, Mundum, communem patriam, a Tyrannide fortunæ (vt ad eum pertinet) reddidisse incolumem. O quàm præclara & gloriosa est eius hominis lætitia: in quo, cùm prostrata sint ómnia ad naturam & fortunam pertinentia, Animus tamen superest erectus, refulget inuictus; & inuitis cæteris, propria virtute sibi coronam & gloriam comparat. Colligamus itaque cum Platone, non esse optandum vt cuncta nobis succedant ad votum, sed vt desideria nostra rectæ subijciantur rationi: Colligamus cum Aristotele, non esse præsertim optanda munera fortunæ, sed summopere laborandum; vt per ea, quæ sunt nobis bona, ea, quæ sunt simpliciter bona, reddantur bona nobis. Addamus nos quoque, summopere enitendum esse, vt euadamus fures bonorum fortunæ: fures tunc dicimur, dùm bona alicuius ex eius manibus surripimus: enitendum est expoliare fortunam, & eius bona ex eius manibus auferre; quod fœlicissimè consequemur, dum ea in congruentem Virtutum vsum conuertemus: rectè enim dicitur, *Euadere debemus legitimi fures.*

B *Extra fortunam est, quicquid donatur amicis.*

Pariter non amplius est in fortunæ manibus positum, quod in virtutum vsus effunditur: & frequenter memoria repetendum est in omni cum fortuna certamine; quòd fortuna fortes metuit, ignauos perterrefacit, opes auferre potest, at non animum; homo a fortuna non vincitur, nisi ipse semetipsum ignauiter victum tradat. In hoc singulari Prudentiæ cum Fortuna certamine, nunquam debet prudens se victum Fortunæ tradere; sed potius acriter pugnando, Heroico animo vitam hanc mortalem, in qua ius aliquod fortuna habet, ei derelinquere; & immortalem cum sui gloria tranquillo animo amplecti, supraque fortunam exultando eleuari. *Singulare certamen fortunæ & Prudětiæ.*

C

Finis Octaui Gradus.

FRAN-

FRANCISCI PICCOLOMINEI SENENSIS, A

VNIVERSÆ PHILOSOPHIÆ DE MORIBVS

GRADVS NONVS, B

DE SVMMO BONO.

De fine Virtutum, nempe de Summo Bono. Cap. I.

Summum bonum.

Eudæmonia.

FOelicitatem interna quadam Naturæ commotione expetere profectò noui omnes, fœlicem verò in hoc mortalium orbe hactenus neminem noui: nam qui Vulgo fœlices fortunatiue dicuntur, tam longè a vera fœlicitate absunt, vt à Sapientib. infœlicissimi omnium iudicentur. Propterea non iniuria mirari, & ad Fœlicitatis indagationem excitari summopere debemus: vt cognoscentes, an vniuersum hoc hominis bonum sit, natumque sit a nobis acquiri; iudicemus, an ea animi nostri ad id propensio sit inanis: cognoscentes quid sit, C ordinata ad illud congruenter inueniamus, & disponamus: ac demũ percipiẽtes quale sit, magis indies ac magis ad eius indagationem dirigamur & animemur. Huius enim cognitio adeò homini est accommodata, & tam magnum ad vitam rectè instituendã affert momentum: vt ea destituti; nedum ignoremus, quò tendamus; verùm insuper nec rite homines, nec mentis compotes iudicari mereamur. Verùm quia, cum præstantia, tum vtilitas eius, adeò sunt conspicuæ, adeoque in hominum animis ac appetitionibus insertæ, vt nil clarius pro illis illustrandis dici posit; propterea (prætermissa earum explicatione) ope immensi boni, sine quo nil boni de eo dicere valemus, ad disputandum de summo bono accedam. Vos autem fœlices mentes, quæ seorsum a corporis vmbra essentiam boni assiduè inspicitis, dignemini animi oculum, summi boni filium, & propterea vobis affinitatis necessitudine coniunctum, ad sibi parati boni indagationem excitare, excitatum eleuare, eleuatumque ad communem parentem conuertere.

De Nominibus Summi Boni. Cap. II. D

SVmmum bonum, ob varias eius conditiones distinctasque relationes, varijs (Præsertim a Græcis) designatum fuit nominibus: quæ quanuis frequenter confundantur, habẽt tamen significationes distinctas & proprias. Commune eius nomen est τὸ ἀγαθὸν, ideo & bonum, & ipsum bonum, & summum bonum nuncupatur: cuius nominis ratio ex se conspicua est. Insuper nomine magis proprio εὐδαιμονία dicitur, propterea inquit Aristot. in 1. Mor. Nic. cap. 4. De nomine quidem igitur inter plurimos ferè conuenit; εὐδαιμονίαν enim & multitudo, & eruditi homines appellant, &c. Ratio huius nominis ex opinione Aristo. est; nedum, quia prudentia ducens ad summum bonum est vnicuique bonus Dæmon: verùm insuper, qm̃ ex eius sñia optimi Dæmones sunt separatæ mentes; vel conditio quædam eminens humanæ mentis, per quam ad diuina eleuatur, cuius perfectio εὐδαιμονία dr̃. Hoc dixit Aristo. in 2. Topicorum, loco 19. inquiẽs ex sñia Zenocratis, animam studiosam vnicuiq; esse Dæmonẽ. Propterea Porphyrius ex relatione Iamblichi in lib. de Mysterijs, sect. 9. cap. 8. existimauit Larẽ

siue

A ſiue Dæmonem eſſe ſupremam animi partem, nempe mentem; eumque beatum eſſe dixit, qui eam obtineret ſapientem: ex opinione verò Platonis dici poteſt εὐδαιμονία, quatenus Viros fęlices optimo regi & duci Dæmone exiſtimauit; ſępe enim apud Platonem de Demonibus hominum ducibus fit mentio. Tertium nomen ſummi boni eſt μακαρισμὸς, ſiue beatitudo, ita nuncupatum a lætitia eius comite: Priſci enim τὸν μακάριον, ideſt beatum ἀπὸ τοῦ μάλιστα χαίρειν, hoc eſt à maximè gaudendo deduxerunt; vt 7. Mora. Nico. cap. 11. aſſeruit Ariſt. Hæc duo nomina nuper relata Deo præſertim, ſecundo loco hominibus Deum ęmulantibus, conueniunt: ideo inquit Ariſt. in primo Moralium Nico. cap. 12. Deos μακαρίζομεν καὶ εὐδαιμονίζομεν, & homines maximè diuinos μακαρίζομεν: Magis propriè tamen Deo tribui videtur μακαρισμὸν, hominibus εὐδαιμονία, dum ſupra cōmunem naturam hominis eleuantur; Deus autem ſupra Dæmones collocatus eſt. Archytas Pythagoręus in libro de viro bono & beató (referente Stobæo ſermone primo) hunc ſtatuebat ordinem: primò dicebat virum probum conſtitui per Virtutem, cui competit laus; μακαρισμὸν dixit conſurgere ex copia bonorum fortunæ, quam εὐτυχίαν, dixit; ex machariſmo & probitate dixit conſtitui εὐδαιμονίαν: & propterea, demptis fortunæ & naturæ bonis, dixit ſeruari probitatem; at non machariſmum, neq; εὐδαιμονίαν. Sed eum mit-

Machariſmus.

B tamus. Quartum nomen eſt εὐτυχία, hoc eſt ſecunda & valde proſpera fortuna; cui aduerſatur δυστυχία, hoc eſt fortuna aduerſa: ideo Ariſt. in 2. phyſicorum cont. 58. inquit, εὐτυχίαν vel eandem eſſe cum fęlicitate, vel ei proximam. Ratio huius nominis eſt: vel quia nonnulli in copia bonorum fortunę ſummum bonum collocarunt: vel ſaltem ex ſententia Ariſt. quia ea ſunt inſtrumenta, ſine quibus homo non valet eſſe Fęlix: Vel demum quia (vt notauit Simplic. in 2. Phy. cont. 67.) vbi locum habet diſtinctio, participatio, & adeptio, ibi conſideratur etiam fortuna; quare adeptio ſummę perfectionis, ea ratione εὐτυχία dici poterit. Quintò fęlicitas dicitur εὐπραξία, hoc eſt proba actio; vt in 2. phy. 58. teſtatur Ariſt. Ratio eſt; quia in actionis probitate collocatum eſt ſummum bonum, vt in primo Moralium Nic. ſentit Ariſt. Sextò nuncupatur in primo Moralium Nicom. cap. 8. εὐζωία, quaſi vitæ rectitudo, & vita bene acta; Actio enim proba eſt vita hominis optima: Proprerea Plotinus En. prima lib. 4. cap. 3. ex eo, quia ſoli homini inter mortalia integra completaque vita conuenit, colligit ei ſoli competere fęlicitatē. Hęc ſunt nomina fęlicitatis potiora. Marſilius Ficinus, Vir apprime doctus, in Euthydæmi Argumento dixit; εὐδαιμονίαν ſignificare cognitionem boni, εὐτυχίαν adeptionem, εὐπραξίαν verò vſum: at ipſe nomina quædam principalia prætermittit; nec conſtat ratio, cur εὐδαιμονία cognitio

C nem potius quàm poſſeſsionem ſignificet,

Proſpera Fortuna.

Proba actio.

Optima vita.

Ficinus.

Diuiſio Fœlicitatis. *Cap. III.*

FOelicitas, quia mortalem omnem conditionem deſpicit, peranguſtè & obſcurè admodum in mortalibus inſpicitur, in ſua tamen ſede ſplendiſsima fulget: propterea nobis eam perquirentibus multiformem ſe offert. Primò enim naturæ ordine nobis occurrit fœlicitas Dei; qui ſolus ſui eſſentia eſt talis, & potius eſt ipſa beatitudo, quàm beatus: Vt enim inquit D. Auguſtinus 3. de Trinitate, cap. 10. Deus ſine qualitate bonus, ſine quantitate magnus eſt; non alio bono bonus, ſed omnis boni bonus. Hanc ſequitur fœlicitas ſeparatarū Mentium. At hæ non ſunt pręſentis conſiderationis, nam ſermo futurus eſt de ſummo hominis Bono: Quod adhuc dupliciter conſiderari poteſt; vel poſt mortem in alia Veriore vita; vel in hac, via potius, quàm vita. Inſuper, ſi in alia vita conſideratur, id conſiderari poteſt vel ex ſententia Academicorum; qui de ſummo bono, & miſeria defunctorum, varia leuiter finxerunt potius, quàm firmiter explicarint; vt ex Phędro, Phędone, Gorgia, 10. de Rep. alijsq; dia-

D logis conſpicuum eſt; in quibus ſi quid firmi reperitur, ex ſacris litteris depromptum eſt: vel conſtanter & certè id facere cupimus; & hoc cumulatè ſoli noſtri Theologi, munere diuinarū reuelationum, ſunt aſſecuti; quare ab eis id petendum eſt: Vel demum quæritur ſummum hominis bonum, natum ei competere; vt mortalem vitam ducit, huiusq; inferioris orbis eſt incola: quod eminentiorem gratiam non expoſcit, ſed viribus per naturam nobis competentibus natum eſt acquiri; vt de eo loquuti ſunt Peripatetici: de quo ſolo inſtitutum meum eſt verba facere. Quod ſummum bonum adhuc duplex eſt; vnum Ciuile in primo Moralium Nicomachiorum præſertim declaratum; alterum in Contemplatione poſitum, de quo in decimo Moralium agitur: ego de vtroque ex Peripateticorum ſententia verba faciam.

Fœlicitas Dei.

Separatarum Mentium.

Hominis fœlicitas duplex.

Fœlicitas huius vitæ.

An Homo in Hac Vita valeat eſſe Fœlix. *Cap IIII.*

MAgna & ſatis ardua eſt altercatio; an homo mortalem hanc viuens vitam, valeat eſſe fœlix: qua de re quatuor præſertim mihi occurrunt opiniones. Nonnulli in hac ſola vita nobis competere ſummum bonū exiſtimarunt; vt Epicurei, Stoici, & Peripatetici. Alij in alia tantum, vt Theologi; in hac enim vita, quaſi via, ſolam diſpoſi-

Quatuor opiniones.

tionem & ſpem ſummi boni poſſe viro probo competere affirmarunt: vt D. Paulus ad Romanos 8, Spe ſalui facti ſumus. Quæ congruens diſpoſitio nonnunquam fœlicitatis nomine denotatur, ſumpta denominatione a fine; & propterea dicitur fęlicitas, non abſolutè, ſed Viatoris; quaſi via ad eam, quæ præmium erit. Quidam in vtraque vita putarunt reperiri fœlicitatē, vt Plato in Epinomide, hoc eſt appēdice legum, viſus eſt exiſtimaſſe; qui tamē parum a noſtris Theologis diſſentit, ſolam enim fœlicitatis vmbram huic vitæ competere poſſe exiſtimauit; diſſentit tamen, quia etiam in hac vita cenſet poſſe homini competere per rationum ac idearum eſſentiā connexionē cum ipſo Deo. Alij demum nulli humanæ vitæ poſſe ſummū bonum cōpetere affirmarunt: nō futuræ, quia eam non nouerunt: non præſenti, quoniam turbatur varijs miſerijs & calamitatibus. Nonnulli itaque renuerunt, alij affirmarunt in hac vita poſſe homini ſummū bonum competere. Pro parte renuentium hæc ſe offerunt potiora fundamenta. Et primò: Vnumquodque eo in loco verſari inueniriq; debet, qui eius naturæ & conditioni eſt accommodatus; Mortalis hic orbis non eſt locus ſummo bono accommodatus; Non itaque in eo inueniri poteſt: Aſſumptum ex multis patere poteſt: Fęlicitas enim eſt. Diuinorum æternorumque affectio; hæc ſunt terrena & mortalia: ea eſt eximia tranquillitas, Lux ſincera, lętitia pura, Vita ex ſe ſatis, affectio ſolida & conſtans; hæc ſunt materies litis, vmbræ tenebricoſæ, voluptates cum dolore permixtæ, imago mortis, orbis demum ex fluxu ac inconſtantia quatuor Elementorum conflatus; in quo (vt monuit Plato) quaſi in Antro ſolæ volitant vmbræ rerum, quas nos nō aſſueti res ſerias inſpicere, veras formas eſſe exiſtimamus. Summum bonum exemptum eſt ac liberum a reuolutione fortunæ; hic mortalis Orbis in fortunæ manibus adeò eſt collocatus, ut inconſtantiſsimè ab ea turbetur & agitetur: Non enim fortuna & fœlicitas in eadem ſede morantur. His accedit: quod, dum humanam vitam cōſideramus; tot miſerijs obnoxiam, tot calamitatibus implicitam, tot perturbationibus agitatam inuenimus; vt facilius iudicemus, in tenebricoſa nocte Solem, quàm in ea ſummum bonum inſpici poſſe: Præterea Flētes hanc uitam auſpicamur; mox fallaci quadam vitæ Vmbra deluſi, certa morte nos deliraſſe monemur. Quod ſi accuratius iudicare exoptamus, memoria repetamus eorum vitas, qui in fęlicium ſerie fęliciores celebrantur; ita enim inſpiciemus, nil in eis præter inanem Auram, pręter umbram & fumum extitiſſe: firmas iudicabimus eorum miſerias; inconſtantia verò & lubrica, quę vmbram fœlicitatis prętulerunt. Similiter inueniemus; quò opulentiores ſunt homines, quò in eminentiores dignitatum gradus ſunt eleuati; eò grauioribus curis premi, magis timere, vitę eſſe cupidiores, magis mortem ęgreferre: adeò vt longiſsimè a tranquillitate, ſummi boni propria, uitam traducant. Inſuper; Si animantium conditiones perpendimus, nullius uitam infęliciorem inueniemus uita hominis: Iumenta & ferę ſolùm a pręſentibus corporis incōmodis infeſtantur: Homo; nedum corporis, ſed animi; nedum ſenſuum, ſed mentis; nedum pręſentibus, uerùm inſuper & pręteritis & futuris calamitatibus perturbatur. Adeò ut non inſipienter quidam conquereretur, quòd a mentis alienatione curatus fuiſſet; tunc enim ſolùm ab humana miſeria ſe fuiſſe ſolutum aſſeuerabat, dum Mentis non erat compos. Quod lucidiſsimè conſtat, dum primam noſtrę Vitæ ætatem mentis impotem cum alijs comparamus; ita enim fœlicem illam nobis cum Iumentis communem, alias hominis proprias miſerias nuncupare conſueuimus. Propterea refert Stobæus Sermone 96. dixiſſe Ariſtotelē: Quid enim eſt homo? Imbecillitatis exemplum, temporis ſpolium, fortunę ludicrum, iacturę imago, inuidiæ & calamitatis trutina; reliquum uerò pituita & bilis. Et Boetius in ſecundo de Conſolatione inquit: Quis eſt ille tam fœlix, qui cum dederit impotentiæ manus, ſtatum ſuum mutare non optet? ineſt enim in ſingulis, quod inexpertus ignores, expertus exhorreas. Ideò inquit Beatus Bernardus. Nunquam in honore ſine labore, nunquam in prælatione ſine tribulatione, nunquam in ſublimitate ſine uanitate, quis eſſe poteſt. Nam (ut rectè conſiderauit Plato in Phædone) in hoc mortalium orbe contraria ita ſunt iuncta, ut nequeat homo recipere unum ſine altero. Præterea, id ipſum hac alia uia, & ratione oſtendi poteſt: Fœlicitas dicitur ſoli menti competere, & homini, ut particeps eſt eius; Humana Mens uel ęterna eſt, uel mortalis: Si mortalis, profectò non eſt capax ſummi boni, quod æternorum & diuinorum eſt affectio: Si ęterna; quis adeò delirabit, ut ſummum bonum rei ęternę, in breui uitæ curſu, in actione mortali, in complicatione cum corpore egeno & fluxili, reperiri poſſe exiſtimet? Hanc ſententiam ea latiſsimè confirmant, quæ de humana miſeria exactiſsimè a uarijs fuere relata; & præſertim a Platone in Axioco; necnon a Plutarcho in eo libro, in quo vitam hominis brutorum vitis miſeriorem oſtendit. Præterea; perpendamus eius conditionem, in quo pręſertim Peripatetici cenſent ſummum bonum eſſe collocatum: inquiunt, id eſſe contemplationem. At quis eſt, quem lateat, quàm tenuis ſit humana ſcientia? quàm exiguū id, quod ſcimus, dū confertur cū his, quæ ignoramus? quàm leuibus opinionibus irretimur, quàm parū in noſtris vel alienis inuentis conquieſcamus? quàm ſemper noua quęramus, & nunquam addiſcendi deſiderium expleamus? quàm ſæpe cupiamus potius videri ſapientes (Sophiſtarum more) quàm eſſe? Adeo ut potius pręclara quædam ac illuſtris miſeria,

quàm

Marginal notes: Plato cum Theologis i parte cōſentit. — Homini vitā hanc uiuenti non cōpetere ſummū bonum. — Ratio prima. — Ratio ſecūda. — Ratio tertia. — Rō quarta. — Rō quinta. — Sententia Ariſtotelis. — Boetius. — B. Bernardus. — Plato. — Ratio ſexta. — Ratio ſeptima. — Rō octaua.

Marginal section letters: A, B, C, D

A quam ſeria fœlicitas; potius inanis, ambitioſaque occupatio, quàm vera tranquillitas, ea nuncupari mereatur. Firmius inſuper hæc omnia confirmantur, dum conſideramus, quàm leui ratione Ariſtoteles in primo Moralium Nicom. homini competere fœlicitatem conatus ſit patefacere: id enim ex eo colligebat; quia in humanis actionibus debet vltimum dari, quod ſui gratia optetur, cætera verò in gratiam eius; ne in infinitum in finibus detur progreſsio, ac ita inanis ſit appetitio noſtra. Hæc eſt oſtenſio Ariſtotelis, cuius leuitas ex eo patet; quia ſimiliter poſſemus oſtendere, Iumentis, feris, & lapidibus, fœlicitatem conuenire: nam eorum quoque appetitio non debet eſſe inanis; & finis vltimus eis debet eſſe deſtinatus, in quo requieſcat: quod ſeruari conſpicimus; cuncta enim per naturam in finem ſibi deſtinatum tendunt, vt grauia ad centrum, leuia ad locum ſupernum: quem finem frequentius conſequuntur, firmiuſque in eo hærent, quàm faciant in ſuo homines; minus enim a varijs incurſionibus appetitionibuſque turbantur ac dimouentur: Et ratio eſt, quia ſolus homo internam habet rationis & ſenſuum litem; per quam, dum ab externo non turbatur, ipſe intrinſecus ſemetipſum infeſtat & turbat. Præterea, fęlicitatem manifeſtiſsimè euertunt variæ de ſummo bono Philoſophorum ſententiæ, quæ ex dinumeratione Marci Varronis in ducentas octuaginta & octo multiplicatæ ſunt. Cum enim nil firmi in hoc mundo inueniant, in quo ſummum bonum collocent, & tamen interna quadam mentis diuinatione ad illud aſpirent, varij varia ſatis inania accipiunt: & frequenter ijdem, ſui erroris conſcij, vario modo affecti, ſententiam mutant; nec ſibi conſtant: ſed (vt fatetur Ariſtoteles) egeſtate preſſi in diuitijs, morbo grauati in ſanitate collocatum exiſtimant; adeò vt ſua opinionum inconſtantia inconſtãtiam ſummi boni in hoc mortalium orbe conſtantiſsimè manifeſtent. Demum, nulla circunfertur alicuius ſectæ Philoſophorum de ſummo bono ſententia, quæ in aliarum ſectarum ſcholis non damnetur ac reijciatur. Quare: ſi nemo opinionis ſuæ eſt congruens iudex; ac id eſt probabile, quod a pluribus ſapientibus approbatur; cum ſinguIę Philoſophorum de ſummo bono ſententiæ a cæteris ſectis, quæ ſunt iudices & plures & congruentiores, damnentur: iure colligere valemus, opiniones omnes Philoſophorum de ſummo bono eſſe inanes & falſas; nec alia de cauſa, niſi quia apud nos id quærunt, quod a nobis longiſsimè diſtat.

Ratio nona.

B

Ratio decima.

Ratio undecima.

Oſtenditur Homini, & ei ſoli inter mortalia, eſſe natum competere Summum Bonum. Cap. V.

C

SAtis firmæ, experientięque conſentaneæ, apparuerunt rationes illæ, quę a mortali hac vita ſummum bonum auferebant: firmiſsimis tamen rationibus hominem eſſe ſummi boni capacem, oſtendere valemus. Quarum prima ex quodam diuinitatis interno contactu, ex quadam mentis diuinatione, ex quadam communi per naturam hominum appetitione colligitur: Omnes enim homines rectè per naturam affecti, diuinantur, vaticinantur, communique conſenſione affirmant; hominem eſſe animal natum beari, finem hominis eſſe ſummum bonum: propterea in omni actione, omnique vitæ noſtræ gradu & conditione; id optamus, id quærimus, nullo alio replemur, in nullo requieſcimus; Quæ diuinatio, appetitio, inſtinctuſque naturæ nobiſcum ortus & educatus, inanis & redundans iudicari non debet; Deus enim & Natura nil faciunt fruſtra, primo cœli, & textu 32. Secundò idipſum colligere valemus ex natura & conditione humanæ mentis, ex qua hæc conſtruitur ratio: Homo, & ſolus homo, eſt mentis particeps: homo igitur, & homo ſolus, eſt natus beari. Conſpicuum eſt aſſumptum. Conſequentia deducitur accipiendo id, quod ab Ariſtotele decimo Moralium Nicom. cap. 8. aſſeritur; nempe vniuerſam Deorum vitam eſſe Beatam, & ſummum bonum eſſe affectionem Diuinarum mentium; cęteris autem eatenus competere, quatenus in eis refulget imago quędam actionis ſeparatarum mentium: cum autem homo Mente conueniat cum ſeparatis mentibus, & munere eiuſdem ualeat ratione aliqua Deo reddi ſimilis, æmulari actiones eius, & cum eo cognitione & uoluntate iungi; iure etiam munere Mentis valet aſſequi ſummum bonum. Quod etiam confirmatur: quia ſummum bonum eſt uita optima; & propterea ei natum eſt competere, cui conuenit principium optimę uitę: at homo eſt Mentis particeps, quæ principium eſt vitæ optimę: quare neceſſe eſt, ut etiam ſit particeps ſummi boni; Vita enim optima, ex optimo & ſupremo animę gradu pendet, huiuſmodi autem eſt ratio & mens. Propterea rectè Plotinus in libro de Fœlicitate affirmauit, perfectam ueramque vitam in mente vigere; cæteras verò imperfectas eſſe, uitęque imagines, & non uitas potius quàm uitas. Inſuper eadem ſententia confirmari poteſt rationibus ſumptis ex conditione ſummi boni: Summum enim bonum, quod rebus per participationem competit, nil eſt aliud; niſi eleuatio ſupra mortalem conditionem, & aſcenſus ad ſummum vniuerſi bonum, quod ſui eſſentia bonum eſt: at homo munere mentis hoc aſſequi ualet; natus enim eſt inordinatas affectiones componere, mortalia negligere, æterna ma-

Hominẽ eſſe capacẽ ſummi boni.

Ratio prima.

Ratio ſecunda.

D

Confirmatio.

Plotinus.

Rõ tertia.

gnifacere, & ad primum principium eleuari, ex quo sine medio pendet. Insuper, Summum bonum est iucundissimum; iucundissima pariter est honesta actio, quæ a ratione & mente proficiscitur; nec varij fortunæ euentus, rectè compositi animi valent turbare iucunditatem. Insuper vti valemus rationibus desumptis ex conditionibus hominis: Homo per mentem est proximus Dei filius, quare debet esse hæres bonorum eius; huiusmodi est summū bonum: Homo per rationem & mentem liber est, & solus naturæ lege in hoc mortalium orbe est natus imperare, cum sit particeps cognitionis honesti & rerum Diuinarum, ut in decimo Moralium Nicom. cap. 7. testatur Philosophus; libertas autem, imperium, & summum bonum, se consequuntur, & in eodem nata sunt fieri. Hinc patet ratio, cur solus homo, non iumenta, non feræ, Mundi ciuis nuncupari mereatur: solus enim homo est rationis & Mentis particeps, quam sequitur libertas, & libertatem sequitur imperandi facultas. Præterea: Cum homo sit paruus mundus; est necesse, vt in eo cuncta refulgeant, quæ in magno inueniuntur, quorum principale est summum bonum; & præsertim, quia paruus mundus est; nedum ob cōmunem rationem, quia partem habet omnium, quæ continentur in mundo; verùm præsertim, quia vitam omnem cum iumentorum, tum diuinam viuere valet; est autem necesse, ut in mundis omnibus cuncta inueniantur, modo tamen singulis accommodato; omnia enim sunt in Deo, sed modo Diuino; cuncta in cœlo, at modo cœlesti; cuncta pariter in homine, sed modo quodam humano: debet itaque in homine, paruo mundo, munere mentis Deo proportione respondentis, natum esse summum bonum inueniri. Præterea communis & approbata est regula, in his mortalibus opposita esse nata fieri in eodem: at homo solus (omnium consensione) in hoc mortalium orbe extremæ miseriæ est particeps, nam uitiosus omnium miserrimus iudicatur: quare similiter homo, & solus homo, est summi boni compos; non enim ad solam miseriam & calamitatem natus & educatus censeri debet. Iure igitur cum Aristotele in primo Moralium Nicom. & cum Platone in appendice legum, colligere valemus, hominem hanc vitam viuentem; rarò tamen, & summa cum difficultate; posse esse fœlicem.

[Margin: A — Rō quarta. — Solus homo est mūdi ciuis. — Rō quīta. — B — Rō sexta.]

Resolutio difficultatis. Cap. VI.

C

[Margin: Duo, q̄ ex dictis colliguntur.] EX hactenus dictis duo satis conspicua colligere valemus: Vnum est, quòd homo est natus assequi summum bonum: Alterum est, in hoc mortalium orbe summum bonum exactum, sincerum, omniquè ex parte perfectum (vt conuenit separatis Mentibus) inueniri non posse. Propterea nunc componens pugnantes partes, vniuersæque [Margin: Primum quod accipitur.] difficultati satisfaciens, duo accipio: Vnum est, vitam hanc mortalem dupliciter considerari posse; primò, vt viam ad futuram vitam: secundò in se, ut definitum quendam uitæ gradum: [Margin: Alterum.] Insuper accipiendum est, summum bonum esse duplex: vel absolutè sumptum omniquè ex parte perfectum; uel consideratum cum contractione, quatenus Menti cum re mortali com- [Margin: Prima assertio.] plicatæ competere potest. Ex his quatuor elicio assertiones. Prima est: In hac uita considerata vt via ad futuram, solùm spe, non absolutè est natum inueniri summum bonum. [Margin: Rō eius.] Ratio est: quia summum bonum; non in peregrinatione, sed in patria; non in cursu, sed in termino cursus, non in pugna, sed in uictoria reperitur: est enim corona, & præmium. Altera est; In hac mortali uita in se considerata, summum bonum absolutè perfectum (ut separatis [Margin: Secūda assertio.] mentibus competit) non est natum inueniri: Hoc ostendebant rationes in præcedentibus formatæ. Tertia assertio est: Homo hanc uitam uiuens, est natus assequi summum bonum; D [Margin: Tertia assertio.] non omni ex parte perfectum, sed quatenus menti cum re mortali complicatæ competere potest: quod non est summum bonum, dum comparatur cum summo bono futuræ vitæ; sed est summum bonum, quia est imitatio eius, & quatenus comparatur vita mentis & rectæ rationis cum ea cęterarum partium animæ. [Margin: Quarta assertio.] Postrema assertio est: Iumenta & feræ non sunt natæ assequi summum bonum, nec in prima, nec in secunda significatione sumptum: Ratio est; quia mente, ratione, perfectaque vita carent, cuius summum bonum est affectio. De hoc igitur summo bono in hac vita considerato, quid & quale sit, verba facere debemus. [Margin: Quō sint diluēdę aduersæ rationes.] Et rationes, quibus id euerti uidebatur, solùm ostendunt; id vix, cum difficultate, obscurum, nec omni ex parte perfectum inueniri posse; hic enim mortalis orbis non est sedes accommodata pro sincera & pura fęlicitate. Calamitates, incommoda, miseriæque omnes, quibus humana natura est obnoxia, patefaciunt Hominem esse participem summi boni, cum opposita in eodem nata sint fieri: non enim censendum est hominem, qui natura cunctis animantibus præstat, solùm sui diuinitate & præstantia miserias, non summum bonum esse natum assequi. Silenem iudicamus eorum celebrem vitam, qui inter fœlices numerantur, id accidit, uel quia illi potius ex vulgi quàm sapientum opinione fuere fœlices, nam (ex relatione

Aristotelis)

A Aristotelis) interrogatus Anaxagoras, quinam hominum fuere felices; eos minimè omnium fuisse fęlices respondit, qui dignitatibus elati, ab hominum multitudine fœlices iudicati fuere: vel fuit leuis, si cum summo alterius vitæ bono comparatur. Insuper; Si humana vita cum ea iumentorum comparata, videtur miserior: id oritur ex hominum deprauatione, ex præpostero vsu suarum facultatum; ac demum ex eo, quia solus homo est natus esse fęlix, & finem postremum assequi: ob id enim nunquam est sua sorte contentus, nunquam explet sua desideria, nunquam requiescit, quousque illum non fuerit assequutus; quem tamen in hac vita paucissimi, obscurè, & cum difficultate attingunt. Propterea vnà cum Platone in sexto de Legibus Aristoteles in primo de Republica, cap. 2. necnon in septimo Moralium Nicom. cap. 6. affirmat, hominem perperam educatum deteriorem esse omni fera. Ostensioni sumptę ex Mentis æternitate respondeo, humanam Mentem proculdubio immortalem esse: si enim morti esset obnoxia (vt Alexander, Epicurus, Galenus, & multi Stoicorum putarunt) non secus homo, ac iumenta, esset capax summi boni: cum verò immortalis diuinaque sit, vbicunque reperiatur, fulgere; & conditionem suam diuinam, vel clarius, vel obscurius, valet patefacere. Immo hæc humanæ Anaxagoræ sola.

B Mentis ad summum bonum facilitas, insertumque summi boni in ea desiderium, conspicuū est argumentum diuinitatis immortalitatisque eius. Neque etiam paruipendenda est ostensio; qua Aristoteles in procemio Moralium Nicomachiorum, nititur ostendere, homini natū esse cōpetere summū bonū, qui est finis vltimus solùm sui gratia optādus; ne in infinitum detur progressio, & inanis reddatur appetitio eius. Et dum instabatur; quia pari ratione licebit ostendere, iumenta & feras summi boni esse capaces: Respondeo, longè variam esse rationem de feris, & de homine. Feræ solùm instinctu naturæ in finem quēdam proximum ad corpus pertinentem diriguntur ac trahuntur: quem finem nec ipsæ sibi pręscribunt, nec frequenter cognoscunt; sed solùm media quædam percipiunt, quæ sensibus eorum se offerunt: hinc iumenta & ferę dicuntur operari per naturam, & ad vnum solum tendere. At homo propria voluntate in finem postremum tendit, propria ratione illum quærit; ac cuncta exactè cognoscit, in quę dirigitur: propterea nunquam requiescit, quousque postremum finem non inuenerit; in quem inspiciens, media cuncta in eum congruenter dirigere valet. Iumenta & feræ corpore, & appetitu sensuum in proximo quodam fine requiescunt; cum enim non sint natæ vltimum finem assequi, ideo neque illum cognoscunt, nec expetunt: hinc iumenta in hominem; homo in solum Deum, vt in finem absolutè vltimum dirigitur. Inconstantia autem & varietas opinionū Quæ sit vis rōnis Arist.

C de summo bono, non ex eo pendet, quia non detur; sed quia vix, & obscurè, in hoc orbe refulgeat: ac insuper, id pendet ex vario vitæ genere, varijsque hominum affectionibus; vt in primo Moralium Nico. monuit Aristoteles: at nos, non quid multi, sed quid sapientiores dicant, considerare debemus: Sapientes autem de hoc conuenere, quòd in bonis animi sit collocatū; & cuncti summum bonum considerarūt in quadam relatione ad primum, quod est ipsum bonum. Colligamus itaque, nil in mortalium orbe homine fęlicius, nilque eo infelicius inueniri: propterea Asclepius Atheniensis humanam naturam versipellem imagine Protei in Mysterijs congruenter significari affirmauit. Asclepi⁹.

Quomodo intelligi debeat Platonis Sententia, quòd Homo sit Ludus Deorum. Cap. VII.

D EX eo quod dictum est, hominem esse natum viuere vitam omnem; esse fœlicissimum omnium mortalium, infœlicissimum, ac medium; & in hoc mortalium orbe solam in eo vmbram & imaginem summi boni reperiri: se mihi offert occasio considerandi sententiam illam a Platone prolatam in primo & septimo dialogis de legibus, Hominem scilicet esse Ludum Deorum. Pro cuius explicatione accipiendum primò est, apud Platonem triplicem considerari hominem: primum in idea positum, secundum per mentem & rationem constitutum, tertium per sensus, & vmbram animæ. primus dicitur Idealis, secundus rationalis, postremus sensitiuus. In ea sententia nomine hominis non idea significatur; idea enim non homo, sed ipse homo, ab eo dicitur; sed intelligi debet homo, qui in hoc Mortalium orbe reperitur, ex anima præsertim & Mente constitutus: qui definitus ab eo fuit in Alcibiade primo; quòd sit Anima rationalis, Mentis particeps, corpore vtens. Insuper nomine Deorum in ea sententia, non intelligi debet solus is, qui verè & absolutè Deus est: ille enim ex sententia, nedum Theologorum, verùm insuper Aristotelis & Platonis, vnus est; immo est ipsum vnum, adeò vt ei maximè omniū aduersetur multitudo: sed nomine Deorum denotantur Mentes omnes, quæ vitam viuunt supra corpus collocatā. At videamus, quid sit Ludus. Aristoteles in lib. Rhetoricorum pollicitus est in Poeticis se de ridiculis loquuturū: at in poetica tam pauca dicit, vt ferè nil dicere videatur. Sed multis prætermissis, dico breuissimè, nomine ludi Platonem significasse iocū & rem ridiculam. Iocus est quædam deformitas, Triplex homo. Deus. Ludus.

cum nonitate & obſcænitate, ſine dolore & interitu eius in quo eſt, quæ in aſpiciente vel audiente admirationem quandam cum iucunditate parit; & frequenter in imitatione eſt poſitus: propterea propriè iocus ad homines pertinet, vt etiam imitatio, admiratio & riſus; extenditur tamen cum quadam ſimilitudine etiam ad iumenta & feras. Paratus eſt iocus, vt ad ſeria reddamur promptiores. Lycurgus (referente Plutarcho in eius vita) loco tanquam Deo ſtatuam erexit. Hæc, quæ dixi, confirmantur per ſententiam Platonis in decimo de R.P. dicentis: Imitatio eſt potius iocus quidam, quàm res ſeria. His præaſſumptis quæritur, cur Homo a Platone dicatur Ludus Deorum? Dixit Marſilius in primum dialogum de Legibus. Hominem fuiſſe a Dijs vel ludo, vel ſtudio quodam effectum, ſic intellige: Ludo quidem factum eſſe; ſi anima ſemper a cœleſtibus ad terrena, atque viciſſim quaſi ludendo tranſmigrans, nunquam immutabili apud Deum ſede quieſcat: factum verò ſtudio; ſi modo penes effectores Deos, effectoremque Deum animus quandoque ſit immobiliter permanſurus: vtram verò diſiunctionis huius partem eligere debeamus, affirmare hic Plato non audet; probabile tamen iudicat (vt hic, alibique ſignificat) hominem ſtudio potius, quàm ludo fuiſſe diuinitus conſtitutum. Proculdubio hæc explicatio approbanda non eſt: quoniam Plato in ſeptimo de Legibus hanc partem approbat, ut homo ſit ludo conſtitutus; non alteram. Inſuper addit; Hominem verò Dei ludo, ut ſupra diximus, eſſe fictum, eſt optimum ipſius hominis. Sic itaque Plato approbat hominem eſſe ludum: inſuper ait, id non imperfectioni, ſed perfectioni & præſtantiæ hominis eſſe tribuendum. Dixerunt alij, hominem dici Ludum Deorum: quia continenter, quaſi pila, varijs agitatur impulſionibus; modò ad ſublimia, modò ad infima depulſus. At ob hoc non deberet dici Ludus Deorum, ſed fortunæ potius; neque perfectioni eius eſſet tribuendum. Propterea dicamus, hominem dici Ludum Deorum; quia æmulatur Deos, & imitatur actiones eorum, cum quadam degeneratione & deformitate; & eius bonum in hoc eſt poſitum, vt Deos æmuletur. Aemulatur Primò munere participationis mentis: Secundò participatione ſummi boni, quod ei in hac uita (vt dixi) obſcurè competit. Tertiò per curam & prouidentiam in regendis populis, & adminiſtranda Republica. Quartò per ea, quæ Arte ab homine efficiuntur; Ars enim imitatur opera Naturæ, quæ naturæ opera primò & præſertim ſunt opera Dei. Quintò, quatenus homo per ſcientiam & intelligentiam fit omnia per imitationem, vt Deus eſt omnia per eminentiam; & hæc omnia cum magna quadam degeneratione, declinatione, ac deformitate competunt homini. Ex quo tria elicimus: Primò, quomodo homo ſit Ludus & iocus Deorum: Secundo, quomodo hoc cenſeri debeat optimum ipſius hominis; homo enim eatenus eſt bonus, quatenus Deum imitatur: Conſtat demum, cur iumenta & feræ non merentur dici ludi Deorum. Et ea Platonis ſententia eſt ſimilis illi, quæ legitur in Geneſi: Fecit Deus hominem ad imaginem, & ſimilitudinem ſuam. Simili quadam ratione poſſemus nos dicere Pygmæos eſſe Ludum hominis. Dici etiam poteſt homo Ludus, quatenus vitam omnem viuere valet, omniſque perſonæ imaginem valet ſuſcipere; ut dixit Euantes Perſarum ſapientiſsimus. Inſuper, quatenus eſt monſtrum quoddam hominis forma circuntectũ, ut dixit Plato. 9. de R. P. Verùm quod Plato ſignificare voluit, illud cenſeri debet, quod a me prius dictum fuit. Quod confirmatur per ea, quæ in Hippia ab eo proferunt; quo loci ſententiam illam commendat, quæ Heracliti fuit: quòd homo ſapientiſsimus, in attinentibus ad ſapientiam, ad formam, & ſimilia, comparatus cum Deo Simia apparet.

Marginal notes: Marſilius. — Euerſio. — Aliorum ſententia. — Euerſio. — Opinio propria. — Quõ Homo æmuletur Deũ. — Tria ex dictis eliciũtur. — A — B — C

Ad quam Scientiam pertineat Conſideratio Summi Boni. Cap. VIII.

CVm homo ratione aliqua ſit natus eſſe fœlix, declarandum occurrit, ad quam Philoſophiæ partem felicitatis conſideratio pertineat. Cui difficultati ſatiſfaciens dico, Vniuerſam Philoſophiam nil aliud eſſe, niſi methodum aſſequendi ſummum bonum: Quod ſummum bonum varia & diſtincta ratione in varijs eius partibus cõſideratur. Dum.n. conſideratur primò, ut finis hominis in noſtris actionibus collocatus, ad quẽ vniuerſa humanæ vitæ inſtitutio dirigenda eſt; hac ratione ad ciuilem Philoſophũ pertinet, qui eſt Architectus humanæ uitæ: cuius officium eſt omnes hominum gradus & conditiones perpendere, pertinentia ad humanas actiones componere, cunctaq; in ſummũ hominis bonum pro facultate dirigere. Sic Ariſtoteles in proœmio Moralium Nic. declarauit, hoc ſummum bonum ad ciuilem ſcientiam pertinere; & vſus eſt hac ratione: Id, quod eſt optimum, & finis poſtremus; ad eam ſcientiam pertinet, quæ eſt princeps & domina: Summum bonum eſt optimum, & ciuilis ſcientia eſt domina cæterarum: Quare ad ciuilem pertinet. Ciuilem eſſe dominam per id oſtendit: quia Artibus utitur; Legibuſque latis, quid agendum, & a quibus abſtinendum ſit, præſcribit; & quas in Repub. quiſque diſcere debeat, & quatenus, ea ſtatuit &c. Pertinet itaque ſummũ bonum hac conſideratione ad ciuilem ſcientiam: & accommodatiſsimè id fit, in prima parte, quæ

Marginal notes: Summi boni conſideratio pertinet ad ciuilem. — Ratio Ariſtotelis. — D

A te, quæ de moribus inscribitur; quia primò tenemur nobis finem proponere, ac circunscribere. Sic igitur summum bonum, ut est finis humanæ uitæ, ut est proba hominis actio; ut humana industria, studio, & assuetudine est acquirendum; vt ad illud cuncta certis legibus sunt dirigenda; ad Ciuilem Philosophum pertinet. Quatenus verò est affectio hominis, qui est species corporis Physici a Naturali Philosopho consideranda, ad Physicum pertinet: & præsertim a Physico id fieri debet; quoniam ad illum pertinet considerare interna principia motus, transmutationis, & actionis: corpus enim Physicum per internum principium motus perficitur, & circumscribitur: & anima hominis; vt iuncta corpori, & principium operationum hominis; est Physicæ considerationis. Ideo Aristoteles in tertio de Anima declarat; quomodo & intelligendi, & mouendi, & operandi sit principium. Ita vera est sententia Auerrois in primo de anima, com. secundo dicentis, Moralem recipere a scientia de anima ultimum finem hominis, quatenus est homo: Et nomine finis non significauit Auerroes cogitandi facultatem (vt nonnulli perperam exponunt) sed hoc summum bonum, de quo loquimur; cuius proxima principia in tertio de Anima explicantur. Demum pertinet consideratio summi boni ad primam B Philosophiam, quæ Metaphysica dicitur, duplici ratione. Primò: quia, quanuis vniuersa Philosophia sit methodus assequendi summum bonum, tamen ex humanis scientijs sola Metaphysica nos eleuat ad Deum, connectit cum eo; & nos compotes reddit eius summi boni, quod per naturam assequi valemus. Secundò ad Metaphysicum pertinet summum hominis bonum in contemplatione positum, quatenus comparatur cum summo bono diuinarum mentium; & ostenditur nobis exiguo tempore competere, intelligentijs verò semper, vt considerauit Aristoteles in duodecimo Metaphysicæ, cont. 39. Summi itaque boni consideratio, nedum pertinet ad Ciuilem, verùm etiam ad Physicum & Diuinum. Propterea Aristoteles decimo Moralium Nicoma. cap 8. inquit. Mentis autem summum bonum seiunctum est, de eo enim hactenus dictum firmam exactius & presius de eo differere, maioris negocij est; quàm id, quod nobis propositum est, expostulet. Insuper in primo Moralium Nico. cap. 13. quærens; num summum bonum disciplina, vel assuetudine, vel quouis alio modo acquiratur; inquit. Sed hoc forsan alterius considerationis magis proprium est.

Pertinet ad Physicum.

Quo perti net ad Metaphysicũ.

Difficultates nonnullæ, quæ ex dictis emergunt, Proponuntur, ac Diluuntur. Cap. IX.

C EX dictis in præcedente capite quatuor emergunt difficultates. Prima; quia dictum est, ciuilem scientiam esse principalem & dominam, ac cæteris omnibus leges tradere, terminosque præscribere, & propterea ad eam pertinere summi boni considerationem: at hoc verum non videtur; quia domina omnium est prima Philosophia, quæ dicitur Metaphysica: quare ob eam rationem ad Metaphysicam pertinebit. Altera dubitatio est: Si summum bonum ad Ciuilem pertinet; num ad eum pertineat vniuersum summum bonum, cum in actione, tum in contemplatione collocatum; vel tantùm illud, quod in actione est positum? Tertiò videtur dubium, quòd summum bonum modo aliquo pertineat ad Physicum; in nulla enim parte Naturalis Philosophiæ de illo agitur: immo in terno de Anima, cont. 36. sub dubio Aristoteles derelinquit; an Mens corpori iuncta separatas Mentes apprehendere valeat, in quarum apprehensione summum bonum collocatur. Demum inquit Aristoteles in primo de partibus animalium, humanam mentem non attinere ad Physicum: quare sum- D mum bonum, quod eius est affectio, minimè erit affectio corporis Physici, nec ad Physicum pertinebit. His difficultatibus respondens, de prima dico, disciplinam esse principalem & dominam, dupliciter contingere posse: vel absolutè, ac ita, non Ciuilis, sed Metaphysica domina est: uel in attinentibus ad rectum usum, ad facultatem imperandi, componendi, & dirigendi pertinentia ad humanas actiones; & hac consideratione Ciuilis est domina. Insuper imperare contingit dupliciter (vt docet Aristoteles in calce sexti Moralium Nicomachiorum) vel alicui, uel pro aliquo: alicui; vt dominus imperat seruo, & Princeps populis: pro aliquo; ut seruus imperat pro domino; medicus imperat, non sanitati, sed pro sanitate: ita inquit Aristoteles in calce sexti Moralium. Ciuilis Prudentia non imperat Sapientiæ, sed pro Sapientia; cuncta enim in Sapientiam, ut in finem dirigit; & considerat, quæ pro ea sint necessaria, a quo sit præeligenda, & quis dignitatis gradus ei conueniat: & quemadmodum in attinentibus ad actionem imperat & regnat Ciuilis prudentia; ita in attinentibus ad cognitionem tanquam dux imperat & dirigit contemplatio, ac sibi Ciuilem substernit, vel eam ut prolẽ parit. De secunda difficultate dico, ad Ciuilem pertinere, cum solam Moralem, tum vtranque fœlicitatem: Sola Moralis ad eum pertinet ratione adeptionis: Vtraque uerò ratione cognitionis, ordinis, proprietatum, & directionis: Quod distinctius declaro. Nam; dum consideramus Scientiam Ciuilem, vt suo fine contradistinctã a philosophia Inspectrice, & quatenus per

Prima dubitatio.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

Solutio primæ difficultatis. Disciplina potest esse princeps dupliciter. Imperare contingit dupliciter.

Solutio secundæ difficultatis.

eam finis proprius eius acquiri debet; ita proculdubio in sola fœlicitate Ciuili versatur, & dici- A
tur methodus acquirendi summum bonum Ciuile, vt Philosophia Theorica dicitur metho-
dus acquirendi summum bonum in contemplatione positum. At si secundò consideratur Ci-
uilis Scientia, vt tenetur communem hominis finem cognoscere; ex cuius prænotione elici-
tur ordo humanarum actionum, elicitur recta ratio condendi leges, & congruens dispositio
omnium ad Rempublic. pertinentium: proculdubio tenetur vniuersè cognoscere summum
hominis bonum, & distinctè iudicare partes eius, ordinem partium, conditiones, & dignitatem.
Insuper etiam id facere tenetur: quoniam summum bonum in actione, & illud in contempla-
tione positum, adeò iuncta sunt; vt gradus vnus sine altero, neque exactè seruari, neque perfe-
ctè cognosci possit. Hinc inspicimus Aristotelem in Ciuili scientia de utroque summo bono
uerba fecisse: nam in primo libro communem vtrique dedit definitionem; mox declaratis at-
tinentibus ad primum gradum, nempe ad summū bonum morale, in sexto libro de habitibus
Mentis verba fecit; & in decimo libro ex cōmuni definitione summi boni in primo libro tradi
ta elicit definitionem boni in contemplatione positi, cui etiam præsertim definitio illa commu
nis competit, ut suo loco patebit: vtraque enim est actio perfectæ virtutis; præsertim tamen ea,
quæ in contemplatione consistit. Et quoniam ciuilis (vt dixi) vtrumque gradum summi bo-
ni tenetur cognoscere: ideo Aristoteles in primo Moralium Nicomachiorum, cap. 5. enume-
rans varias de summo bono sententias, eam quoq; retulit illorum, qui in contemplatione sum- B
mum bonum collocarunt, & eam sententiam dixit posterius esse considerandam; idque serua-
uit in decimo libro, & in septimo libro cap. vndecimo Ciuilem nuncupat Architectum finis
humanæ vitæ: non autem talis esset, nisi vniuersè finem vltimum hominis teneretur cogno-
scere; hoc tamen uerum est, quod exactius summum bonum morale considerat, alterum verò
crassius & leuius. Hinc etiam in libris de R.P. Aristoteles instituit iuuenes, nedum ad mores, ve
rùm etiam ad scientias; manifestans quibus scientijs, quo ordine, & vsque ad quem terminum
teneantur incumbere. Ex his constat, non ex euentu penitus (vt est quorundam sententia)
Aristotelem de habitibus mentis, & de summo bono in contemplatione posito, uerba fecisse:
Solutio Et hæc de secunda difficultate. De tertia, quæ erat, quia Naturalis Philosophus nullibi de sum-
tertiæ dif- mo bono uidetur uerba fecisse: Respondeo, consueuisse Aristotelem in Naturali Philosophia
ficultatis. quæ ad species pertinent frequenter missa facere; & in principijs, ac communibus præsertim
versari, ex quorum explicatione pendet notitia contentorum sub eis; quibus principijs mox
utuntur disciplinæ, quæ magis ad singula descendunt. Insuper in tertio de anima declaratur,
quomodo Mens hominis valeat cuncta apprehendere, & quomodo sit principium agendi: ex
his pendet notitia summi boni, ut ad Physicum pertinet. Quòd si in cont. 36. sub dubio dereli- C
quit, an Mens hominis iuncta corpori valeat abiunctas Mentes intelligere; id parum refert: non
enim tunc dubitauit, an homo sit natus beari, sed de modo; quem modum, nisi apertè, latentec
saltem patefecit, ut suo loco declarabo. Ad id, quod postremo addebatur; quia Mens non perti-
net ad Physicum, quare nec summum bonum, quod est eius affectio; Respondeo: Mens, vt iun
cta corpori, & principium actionum hominis, ad Physicum pertinet; summum autem bonum,
quod in hac uita reperitur, ad hominem pertinet, est affectio hominis, & in actionibus proprijs
hominis est collocatum.

Manuducentia ad cognoscendum, quid sit Summum Bonum. Cap. X.

ABsolutis attinentibus ad quæstionem; an summum bonum sit, natumque sit ab homi
ne in hac uita acquiri; ad explicandam quæstionem, quid sit, progredi tenemur: ad D
quam vt paratiores accedamus, altius parumper exordiendum est. Cum inter vetu-
stiores, qui Sapientiæ fuerunt studiosi, varij floruerint; Pythagoras tamen & Socra-
tes, omnium ore summopere fuerunt celebrati: propterea, defuncto Socrate, cœperunt erigi
illæ Philosophorum Academiæ, quæ sectæ vulgo dicuntur; quarum plurimæ magna ex parte
Sectæ in Socratem imitari conatæ sunt: Quæ quidem sectæ quamuis numero sint multæ, tamen, si com
tria capi- prehensionem ut genus inspicimus, rectè a Sexto Empirico in tres ordines rediguntur; vel
ta.
Galenus. enim censent res a nobis posse comprehendi, vel negant, vel dubitant. Galenus in libro de Hi-
storia Philosophica, in quatuor gradus distribuendas censebat: in Dogmaticos asserentes, &
affirmantes; in Scepticos dubitantes; in Litigiosos contendentes; ac demum in Mixtos, qui
de nonnullis affirmabant, de alijs negabant posse nos assequi ueritatem. Quæ sectæ cum genere
Philosophandi distinctæ sint, præsertim tamen secernuntur fine, quatenus summum hominis
Variæ de bonum in re varia collocarunt: qua de re, nedum Sapientes a Sapientibus, verùm insuper sapien
sũmo bo- tes a vulgaribus, vulgaresque inter se, fuere discordes; ac insuper ijdem vario modo affecti, ua-
no senten-
tiæ. rias protulere sententias. Hinc nonnulli in honore & gloria, ut uiri ciuiles; alij in diuitijs & for-
tunæ

A tunæ bonis,ut uiri uulgares & auari, nonnulli in sanitate, ut laborantes; uel in forma & naturę bonis,vt fœminæ & viri effœminati; alij in voluptate,vt Epicurus & viri voluptarij; nonnulli in animi tranquillitate,vt viri solitarij; quidam in vita naturæ legibus consentanea, vt Diogenes Cinicus; nonnulli in habitu virtutis,vt Stoici; quidam in actione ex virtute prodeunte, vel in conspiratione omnium, vel multorum ex numeratis bonis: summum bonum collocarunt. Sed quoniam superuacaneum est leues quasdam opiniones perpendere,præsertim cum plurimæ ex dinumeratis iam sapientum consensione explosæ sint; propterea ego(cæteris neglectis) quatuor potiores,firmioribusque nixas fundamentis considerabo: Quarum vna fuit Stoicorū, & plurimorum Academicorum; qui in virtutibus animi summum bonum collocarunt: Altęra Peripateticorum; quòd non in Virtute,sed in actione ex virtute prodeunte; Tertia Epicuri, Eudoxi,& ex quorundam sententia etiam Aristotelis; quòd in voluptate animi ex proba actione prodeunte. Quarta adscribitur Platoni,quòd in idea boni positum sit, Et iure hæ quatuor opiniones perpendendæ sunt,cum cæterarum sint capita. Summum enim bonum vel in externis,vel in internis bonis necessariò collocatur: Si in externis, soli ideæ boni id competere posse videtur; cætera enim continenter variantur: Si in internis,Ea,quæ ad internam animi no- *Quatuor opiniones perpendēdæ.* *Quatuor capita opinionū de summobono.*

B stri compositionem conspirant, tria sunt; habitus Virtutum,actiones inde prodeuntes, & gaudium quod ex actione consurgit; ideo in vno horum est necesse, vt hominis hanc vitam viuentis summum bonum sit collocatum, Nam si requiritur conspiratio vel omniū trium, vel duorum; saltem considerandum est,quid sit illud principale,in quo essentia summi boni posita sit, Hæ sunt de summo bono Illustriores sententiæ,dignæ vt accuratissimè considerentur. Et quoniam omnis nostra cognitio a quibusdam consisis,nobisque notioribus ortum ducit; ordiar ego a communibus conditionibus & adumbrationibus,quæ omnium ferę consensione summo bono conueniunt: vt ex illis, quasi signis, & præcurrente cognitione, in notitiam summi boni perducamur. Nuncupatur summum bonum finis postremus, sui solùm gratia optabilis, bonum seipso contentum,ex se satis,vt in primo Mora. Nicom. cap.7. asseruit Aristoteles. Insuper dicitur esse optimum,pulcherrimum,iucundissimum,vitaque optima; vt idem Philosophus octauo capite eiusdem libri affirmauit: Dicitur insuper Vitæ commoditas,quæ ex se sit satis; status bonorum omnium,quæ nata sint nobis competere, conspiratione perfectus; salutaris animi tranquillitas,fœlix consensio partium animi, expurgatio, depuratio, ac exacta perfectio hominis. Affectio firma,constans,eximio honore digna; quæ summo labore acquiratur, *Cōmunes circunscriptiones summi boni.*

C nata tamen sit ab homine secundum naturam affecto acquiri & possideri: Dicitur optima animi valetudo; similitudoque hominis cum Deo,& separatis Mentibus. Ac demum (vt in primo Rhetoricorum docuit Aristoteles)summum bonum est vitæ prosperitas cum virtute iuncta; est possesio rerum,quibus vita contenta sit; est Vita secura,& iucundissima. Sic itaque Vir fœlix probitate animi,sanitate corporis,commoditateque cæterorum bonorum cunctis præstat; sibi est iucundus,cæteris vtilis; Mundo mortali decus, splendor, & ornamentum: adeò vt statua quædam Dei per metaphoram congruenter dici queat; nil enim sibi similius ad hæc mortalia conuersus Deus,viro fœlici inspicere valet.

Rationes prò parte Stoicorum, quòd Summum Bonum in Habitu Moralis Virtutis sit collocatum.

Cap. XI.

D DVM ex vna parte mente reuoluimus conditiones diplomata & priuilegia summi boni,ex altera ea Virtutum; facilè cum Stoicis in hac sententiam venimus, quod summum bonum in Virtute sit collocatum, Nec equidem iniuria. Summū enim bonum, consensione Sapientum,ad animum debet pertinere: in animo nil salutarius, nilque præclarius Virtute inueniri potest. Summum bonum id iudicari debet,ex quo pendet vniuersa nostra perfectio: Virtus est huiusmodi; Virtus enim perficit id cuius est Virtus,& opus eius. Summum bonum id statui debet,quod cum ex se sit bonum, cætera omnia bona reddit: huiusmodi est Virtus; Nam eius beneficio Munera Fortunæ & Naturæ reddun tur bona nobis, quæ seorsum a Virtute potius nobis obsunt quàm prosunt. Summum bonum id iudicari debet,quod (seiunctis cæteris omnibus) bonum reddit id cui conuenit; & eo seiuncto ab alijs, derelinquit illud boni expers: huiusmodi est Virtus; ex eo enim quòd homo est virtute præditus,etiam si ei cætera omnia desint, statim dicitur Vir probus; si autem ea absit,adsint cætera omnia, nequaquam bonus & probus nuncupabitur. Summum bonum est maximè potens, omnia vincens, omnia superans, omnia cum eo pugnantia repellens: huiusmodi est Virtus; ea enim sola muniti, Fortunam vincimus, Naturæ incommoda reijcimus; Munere Continentiæ Incontinentiam coercemus, Heroica Virtute Feritatem prosternimus, *Summum bonum in Virtute esse positū.* *Ratio prima.* *Ratio secūda.* *Rō tertia.* *Ratio quarta.* *Ratio quinta.*

Virtute

Virtute Morali necamus Vitium, habitu Scientiæ Ignorantiam profligamus: iure itaque dicitur, quòd Virtus dominatur & imperat, quòd Virtus nos reddit potentes: & Plato in Gorgia manifestauit, Viros iniustos & vitiosos impotentissimos esse omnium: nilque eorum agere, quæ volunt: Nam volunt bonum, tanquam communem finem appetitionis; at malum iudicantes esse bonum, malumque agentes, suo fine frustrantur. Insuper, Summum bonum debet esse firmum, & constans, apud nos autem nil Virtute firmius, & constantius reperitur: dum enim extrinsecus Fortunæ Venti nos agitant, dum intus dimicant Naturæ contrarietates ex quibus constamus, dum Amici nos deserunt, dum Principes huius Mundi nobis sunt aduersi; sola Virtus intus reuocata animum reddit tranquillum, sola nos intrepida comitatur: de qua id, quod de Musis cecinit Boetius, congruenter enunciare valemus. A

Ratio sexta.

Boetius.

Has saltem nullus potuit peruincere terror,
Ne nostrum comites prosequerentur iter.

Seneca.

Ratio septima.

Et Seneca Epistola 93. dicebat: Hoc aduersus Virtutes valent calamitates, damna, & iniuriæ, quod aduersus Solem valent nebulæ; immo minus, quia Virtus in calamitate refulget, & aduersitate perficitur. Præterea: Summum bonum huius est naturæ & conditionis; vt, quatenus summum bonum est, non possit non prodesse: at hoc Virtuti competit; præclarum enim Virtutis priuilegium est (vt in primo Rhetoricorum monuit Philosophus) quòd ea sola malè vti non valeamus: ac insuper, quod admirabilius est, ea sola (dum nobis se offert occasio) non valeamus non vti; de ratione enim virtutis moralis est, nedum vt agamus id quod oportet, verùm insuper quando oportet. Præterea: Summum bonum id iudicari debet, quod mensura, & regula est cæterorum bonorum, ac Deo pro facultate nos reddit similes: Huiusmodi est sola Virtus; ea enim (vt dixit Philosophus in decimo Moralium Nicomachiorum, capite quinto,) est mensura omnium, rectum enim iudex est sui & obliqui; ea sola nos maximè purgat, & purgatos euehit ad supera: Hinc Deus, tanquam amicum ac sibi similem, dicitur visitare virum probum, & sapientem. Insuper: Summum bonum debet esse natum acquiri (cum difficultate tamen) ab homine, vt homo est; nec debet necessariò pendere ex aliquo externo: Virtus est huiusmodi: cum enim humanæ actiones multis egeant, & a pluribus inopia instrumentorum perfici nequeant; sola virtus, quæ tanquam finis proposita est homini, nullo eget, & ab omni potest acquiri & possideri; & nisi homo sibi met desit, ac in Mundi bello succumbat inermis, valet virtute ornari. Demum: Summum hominis bonum dicitur esse iucundissimum, honestissimum, vtilissimum, semper consimile, Naturæ hominis consentaneum, ordinem statuens inter partes animæ, ac hominem reddens consimilem magno Mundo: Huiusmodi est sola Virtus. Non itaque iniuria Stoici in sola Virtute summum bonum collocarunt. Et Plotinus En. prima, lib. 4. cap. 15. Quærens; si duo fuerint sapientes, quorum vnus abundet fortuna, & naturæ commoditatibus, alter eis careat, num pariter sint Beati: Respondit; pariter fore Beatos, dummodo æquè fuerint Sapientes. B C

Ratio octaua.

Ratio nona.

Ratio decima.

Sententia Peripateticorum, & Rationes pro eius Confirmatione. Cap. XII.

Aristoteles: qui iudicio acri, ingenioque perspicacissimo præditus; in omni rerum consideratione, vel noua meditatur, vel aliena inuenta saltem dirigit, & perficit: agens in primo libro Moralium Nicomachiorum, de summo hominis bono, non censuit in sola Virtute esse collocatum; sed potius in actione, quæ ex Virtute prodit: pro qua firmanda opinione variæ possunt afferri rationes, vel ex eo depromptæ, vel a nobis excogitatæ. Et primò: In eo collocatur summum bonum, quo præsente homo dicitur fœlix, quo absente desinit esse fœlix: At virtus non est huiusmodi. Quod ostenditur primò: Quia fieri potest, vt homo Virtute præditus dormiat, vel nihil agat, in qua dispositione minimè erit fœlix; rectè enim dicitur, probum ab improbo, fœlicem a non fœlici in somnis non internosci, neque etiam dum nihil agunt: Et dum dicitur ab Aristotele non internosci; id intelligi debet, non internosci actu secundo; internosci tamen habitu, hoc est actu primo. Præterea eadem minor propositio ostenditur: quia homo Virtute præditus potest omni calamitatem genere premi, maximisque fortunæ, & naturæ aduersitatibus cruciari; qui ita constitutus, proculdubiò non se habet, vt absolutè optaret se habere, & propterea a nemine rectà ratione potest iudicari fœlix. Secundò id ipsum ostenditur: Quia summum bonum est finis postremus, solùm sui gratia optabilis; non laude, sed honore dignus: At Virtus non est huiusmodi, Virtus enim optatur in gratiam probarum actionum; nam id, cuius est actio, est gratia actionis, vt dicitur in secundo de cœlo, cont. 17. insuper cum sit habitus, numeratur inter digna laude, non honore; vt patuit in sermone de honore, & laude. Tertiò: Summum bonum ex sui conditione dicitur esse perfectum, & ex se satis; perfectum est id, cui non potest D

Summum bonum esse positum in actione.

Pro opinione Aristotelis. Ratio prima.

Ratio secunda.

Tertia.

A aliquid addi, vt asseritur primo cœli cont. 12. & 5. Metaphy. 21. At Virtus non est huiusmodi; ei enim, cum sit actus primus, potest addi secundus; hoc est cum sit habitus, perficitur per actionem; & cum includat potestatem, includit aliquid imperfecti, quod per actũ, hoc est per actionem remouetur. Ideo æterna, cum sint perfecta, nunquàm sunt potestate, sed semper operantur; potestas.n. cum priuationem iunctam habeat, vltima perfectione caret. Quartò: Summũ bonum (omnium cõsensione) vel in iucunditate est positum, vel iucunditatem quasi affectionem sibi iunctam habet; vt cum Plato in Philebo, tum Arist. x. Mora. Nic. affirmarũt: ac Iucunditas non ex habitu, sed ex actione consurgit; definitur.n. iucunditas in 10. Mora. Nicom. ꝙ sit perfectio operationis: cum itaq; iucunditas sit essentia, vel affectio summi boni; & ea ex actione prodeat, actionisq; sit perfectio; cõspicuum est summum bonum in actione collocari. Quintò: Inquirentes summum bonum, quo valet hõ in hac uita frui; profectò id optimum absolutissimumq; inquirimus, quod hõ valet assequi, quodq; oĩ ex parte sit perfectum: at non Virtus, sed sola actio ex ea prodiens est huiusmodi; Actio namq; proba Virtutem vt principium exposcit. Naturę & Fortunæ instra vt media includit, ac demum actionis formam tanquam vsum & postremam bonorum perfectionem superaddit; adeò vt in ea sola nil vlterius expeti possit, & **Tertia.** **Rõ quarta.** **Quinta.**

B qui ea perfectè fruitur, cum nullo alio suam conditionem permutaret: ea itaq; summum bonũ censeri debet. Quis.n. Regem non iudicabit sua perfectione postremaq; dignitate destitutum, si regnandi Artem optimè percalleat. Naturæ tñ vel Fortunæ iniuria, Regno priuetur, vel Regis munere fungi non valeat? Nos inquirimus summum hominis bonum; non extra naturæ fines collocati, sed in manibus Naturæ & Fortunæ positi; non in solitudine, sed in Vrbe hominumq; cætu viuentis; non solius animæ eius, sed totius compositi: ad quam vitam sine impedimento felicissimè degendam profectò sola Virtus non est satis. Ideo rectè dixit Theages; summum bonum debere vniuerso homini, non solis partibus conuenire: homo constat ex aĩa, & corpore: quare summum bonum consurgere debet ex conspiratione cunctorum conducentium perfectioni compositi. Sextò id ipsum ostenditur ratione sumpta ex scopo humani boni. In eo.n. summum bonum collocatur, per quod intimius cum Deo, nostri boni scopo & origine, nectimur: at hoc nobis competit per actionem, non per habitum; quod ex contemplatione patet, sapientiæ.n. habitus nos cum Deo interuentu contemplationis iungit. Hinc dicimus summum bonum intelligentiarum non in habitu & virtute aliqua, sed in contemplatione positum esse. Quod etiam auctoritate Platonis confirmatur; qui in Euthydemo siue litigioso af- **Theages.** **Rõ sexta.** **Plato.**

C firmat, possessionem sine vsum inanem esse: propterea colligit oportere eum, qui beatus futurus est, non solùm bona possidere, sed vti; nihil enim sola possessio iuuat: veluti etiam in operum constructionibus; si cuncta recto vsui inseruientia sint parata, eis tamen Artifex nõ vtatur, inania ea fore affirmat. Demum: Si summũ bonum in Virtute est positum; vel id ita se habet, quia Virtus producit vitam fœlicem; vel quia ipsamet Virtus sit fęlicitatis essentia. Si primum, igitur Virtus a fęlicitate, vt causa a te effecta se iungitur; nil enim seipsum efficere valet. Si alterum eligis, vtar ego ratione Alexandri in 2. de anima, cap. 43. Si ipsamet Virtus esset summum bonum; non liceret homini virtute prædito, recta ratione præeligere mortem, & vitam deserere; quia per eam præclarã actionem destrueretur habitus Virtutis: quare si habitus est præstãtior actione, pro præclara actione non esset negligendus & destruendus habitus: & tamen (inquiunt Stoici) debere hominem nonnunquam mortem præeligere, & eam sibi consciscere; quare, vt sibi consent, coguntur fateri, summum bonum in actione potius quàm in habitu esse collocatum. Et cum hoc sentiat Arist. aliqua ex parte cum nostris Theologis conformatur; qui inquiunt, in hoc vitæ curriu homini competere summum bonum pro meritis, non pro præmio: merita autem (vt ad nos pertinet) ex nostris probis actionibus prodeunt; sola enim fides **Septima.**

D non est satis, nisi sit formata & viua; est autem talis, dum eam comitantur opera; non enim sat est credere Deo, sed in Deum credere tenemur seruando mandata eius. Similiter summum bonum alterius vitæ, non in habitu virtutis; sed in contemplatione summi boni, quæ actio est; collocatur. Colligamus itaque cum Aristotele, quòd: quemadmodum in Ludis Olympicis non formosissimi coronantur, sed qui strenuè dimicãt; illi enim sunt, qui vincunt: ita in Terræ arena, non solo habitu præditi summi boni corona honestantur, sed qui præclara virtutum munera obeunt.

Dubia aduersus Sententiam Aristotelis. Cap. XIII.

NOn leuiora aduersus sentẽtiam Aristotelis emergunt dubia, quàm illa fuerint, quæ sententiæ Stoicorum aduersari videbantur; immò fortè validiora, ac maioris momenti. Primo enim adhuc extant rationes illæ, quæ pro parte Stoicorum fuerunt relatæ. Præterea instare quis posset: quoniam communi vsu nomine summi boni id intelligimus, quòd cum fuerimus adepti, semper nos comitetur, sit permanens, & auferri non **Prima instantia.** **Secunda.**

non posit: Actio non est huiusmodi, sed habitus: actio enim maximè ex alio pendet; & si desunt instrumenta naturæ & fortunæ, euertitur actio; nec id agimus, quod absolutè optamus. A

Tertia. Præterea: Si in actione summum bonum esset collocatum; facultas assequendi summum bonum, quæ hominis est propria affectio, non sequeretur naturam hominis, & flueret ex principijs internis eius; vt fluere debent affectiones propriæ: actio enim non adæquatè pendet ex internis principijs, sed varia externa exposcit: ex principijs autem humanæ speciei pendet facultas assequendi habitum Virtutis.

Quarta. Præterea: Si in actione collocaretur; iure viri egeni, virique per naturam insalubres, si non assequerentur summum bonum, possent suæ miseriç culpam in naturam vel in parentes reijcere; quatenus eorum culpa carent instrumentis actionum, in quibus summum bonum collocant Peripatetici: quod est falsum; quia vnusquisque est suæ miseriç, suæque fœlicitatis faber; & Natura solam virtutem omnino in nostris manibus collocasse videtur.

Quinta. Præterea: Si in actione summum bonum collocaretur, verè tunc fœlix, Chamęleontis instar, variis mutationibus subijceretur: homo enim frequenter ex ocio in negocium, ex somno in vigiliam, & vice versa permutatur; propterea modò erit, modò non erit fœlix. Immo ludo & commento erit similis, modò fulgebit, modò latebit; & dum fulgebit, modò illustrior, modò obscurior apparebit: actionum enim aliæ magis, aliæ minus sunt illustres; soli Virtutum habitus semper similes conseruantur.

Sexta. Præterea. Si summum bonum est Virtutis actio; vel est simul actio virtutum omnium, vel modò vnius, modò alterius: Non omnium simul, quia nō valet homo simul fungi munere omniū Virtutū: Si modò vnius, modò alterius, nūquā fruetur simul vniuerso & cōsimili bono, sed modò vna, modò altera eius parte; nec huiusmodi bonum in eo seruabitur, sed continenter transibit & euanescet. B

Septima. Præterea: Si summū bonum in actione est collocatum, cur dubitat Aristoteles in primo Moralium Nicomachiorum, an posterorum secundi vel aduersi euentus mutent summum bonum defuncti? nō enim tunc supersunt eius actiones.

Octaua. Præterea; Virtus est causa efficiens, facultate includens actiones: id autem esse, quod res habet in sua causa; dicitur eminentius & præstantius illo, quod habet in re effecta, & minus pendens: quare perfectio actionis, in Virtute modo quodam eminentiore continetur: immo actio est quid necessariò sequens Virtutem moralem; præditus enim morali Virtute, dum ei offertur occasio, non potest (nisi secum pugnet) non agere: quare pro summi boni constitutione Virtus est satis. Et præsertim; quia Virtus est, tanquam Pax; actio

Nona. verò vt bellum: & quemadmodū cæterorū bonorum aliquis est vsus, ita summi boni vsus optimus esse debet; quare actio rectius summi boni vsus, quàm summū bonum dici meretur. Hęc dubiam reddunt sententiam Aristotelis, & maximi sunt momenti. C

Resolutio Difficultatis. *Cap. XIIII.*

Frequenter Viri celebres; vel ob varium Philosophandi genus, vel ob distinctam eiusdem rei considerationē, modumue loquendi; sententias proferūt, quæ extrinsecus inter se pugnare videntur: intimius tamen inspectæ, nisi penitus, magna saltem ex parte consimiles inueniuntur. Hoc de proposita difficultate euenire existimo; de multis.n.

Stoici cū Peripateticis in parte cōciliātur. auctores earum opinionum conuenire videntur: Nam consentiunt primò, fundamentū summi boni esse Virtutem. Consentiunt secundò, Virtutem moralem, modo alibi declarato (dū se offert occasio) necessariò sequi actionem. Cum de his conueniant: quia summum bonū considerari potest dupliciter; vel pro habitu, vel pro actu; vel pro fundamento, vel pro consurgente ex fundamento; vel pro eo quod est consimile penitus, & nos sine varietate comitatur, vel pro eo quod alicui varietati est obnoxium; ac demum, vel pro re, vel pro vsu rei: Stoici, & cum eis Academicorum plurimi, habitum, fundamentum, & rem semper consimilem inspexere: Peripatetici verò actum, fructum, & vsum, tanquam postremam perfectionem, considerarunt. Insuper Stoici summum bonum considerarunt in vita priuata, potius solitaria quàm ciuili; Aristoteles verò in Vita Ciuili, in congressu, cœtuque hominum: Peripatetici sibi proposuerunt exactissimam summi boni perfectionem, consurgentem ex conspiratione bonorum animi, munerumque naturæ & fortunæ; adeò vt nil in eo desiderari posset, quod in hac vita ei valeat conuenire; Stoici tantùm id, quod principale est, considerarūt: Ac demum Peripatetici summum bonum considerarunt; quatenus caret omni impedimento, præditumque est propria affectione, quæ est lætitia & gaudium; hæc autem actionem ex habitu prodeuntem, non solum habitum sequitur. Sic itaque varia consideratione, & in sola Vir- D

Quo fœlicitas modo vario in varijs sit collocata. tute, & in actione, summum bonum considerari potest. Colligamus itaque, summum bonum, vt in fundamento, collocatum esse in Virtute; vt in forma ac postrema perfectione, in actione proba & perfecta; vt in affectione, in iucunditate ex actione perfecta prodeunte; vt in instrumentis, vel commodis (vt aiunt Stoici) vel necessariis (vt aiunt Peripatetici) in muneribus Naturæ & Fortunæ; ut in signo, in honore, & gloria; ut in fructu, in animi tranquillitate, vitaque

naturæ

A naturæ consentanea, vt in obiecto & fine vltimo nos beante in Deo optimo maximo. Ac demum, vt in cumulo omnium ad summum huius vitæ bonum confluentium, in conspiratione cunctorum bonorum. Ex his constat resolutio difficultatis: constat, quid veri includant rationes pro omni parte relatæ: constat demum, sententiam Peripateticorum magis esse consimilem communi vsui loquendi; sensibusque ac experientiæ magis respondere. Sed pulchra occurrit dubitatio. Cum ex sententia Aristotelis Fœlicitas dicatur actio, ad quod prædicamentū pertinebit? Inquit Scotus 4. senten. distinct. 49. quæst. 2. fœlicitatem non consistere in actione de genere actionis, quoniam ea non est simpliciter perfectio agentis, sed esse in actione æquiuoce sumpta; quoniam ex primo senten. distinct. 4. quæst. 3. intellectio non est propriè actio de genere actionis, sed forma absoluta, pendens tamen: non secus ac lumen, quod est qualitas, pendet ex Sole. At errat profectò, & aperte aduersatur Aristoteli, qui in decimo Moralium Nicomachiorum, cap. 3. inquit, neque actiones, neque fœlicitatem esse qualitatem: est itaq; actio de prædicamento actionis; est tamen actio perfecta, non imperfecta: est actio, cuius perfectio est tota simul; quoniam eius præcipua perfectio in prælectione est posita, vt dicitur in decimo Mora. non in externo opere: & est operatio immanens de perfectione agentis, vt dicitur in 9. B Metaphysicæ, cont. 17. non transiens: & falsò dicitur, quod actio, vt est de genere actionis, non sit perfectio agentis; cum sit actus secundus eius. At de his satis.

Nonnulla ad Voluptatis Notitiam Pertinentia. *Cap. XV.*

QVoniam interna quadam naturæ cōmotione, nil bonum optamus, nil amplectimur, nil magnificimus; quod nos Lætitia, Gaudio, & quadam iucunditate non afficiat: propterea ex Naturæ fontibus hæc dubitatio manat. Num essentia & natura sum mi boni in proba actione cōsistat, vel in gaudio, quod ex actione consurgit, vel in conflato ex vtrisque. Quæ consideratio cum sit de Voluptate, est iucunda; cum attineat ad summum bonum, est præclara; & cum viri celebres inter se dissentiant, est obscura, dignaque consideratione. Qua de re verba facturus Accipio: Gaudij, Voluptatis, Lætitiæ, ac Iucunditatis, proprias quasdam nonnullas esse significationes; vt in Protagora & Philebo denotauit Pla C to, & latius Platonici explicarunt: nonnunquam verò confundi, ac in eadem significatione vsurpari: sed quia de rebus, non de vocibus nobis proponitur sermo, vtar ego sine distinctione vocibus illis; præsertim cum constet, de qua voluptate verba faciamus: dubitatio enim est de illa, quæ ex proba actione consurgit. Accipio secundò, multiforme esse voluptatum genus; vt cum Plato in Philebo, tum Aristoteles in 7. & x. lib. Moralium Nicomachiorum, cum alatè manifestarunt: & potest ita in partes distribui. Quemadmodum Iucundum, ita Iucunditas ac Voluptas, vel est talis ex sui natura, vel ex euentu; vt in septimo Mora. capite quinto, & postremo asserit Aristoteles. Voluptas sui natura talis, ea est, quæ rectè constitutis animis & corporibus competit; congruens enim constitutio est iudex & mensura rerum omnium pertinentium ad illā. Et hæc, quæ sui natura voluptas dicitur, vel conuenit naturæ simplici, vel mixtæ: Simplici, vt Deo, separatisque Mentibus; quæ cum sint simplices, gradu tamen distincto, semper consimiliter eademque simplici voluptate fruuntur. Vel competit Naturæ mixtæ, vt iumentis, feris, & homini; quæ ex varijs sunt conflata, & rebus varijs delectantur. Et hæc, quæ sui natura est uoluptas, etiam dici potest voluptas pura; quia non ex deprauatione oritur, nec mixtum habet dolorem; cuius sit medela: & quanuis habeat iunctam priuationem obiecti afferentis de D lectationē; ea tamen priuatio sensum non turbat, nec dolore nos afficit. In huiusmodi puris, & sui natura voluptatibus, competentibus homini, ordo consideratur. Primum enim gradum sibi optat voluptas ex contemplatione consurgens: ideo Aristoteles in septimo Moralium Nicomachiorum, cap. 12. de hac sola mentionem facit inquiens, Sunt aliquæ doloris & cupiditatis expertes voluptates, quales sunt functiones muneris in contemplando occupatæ. Secundū sibi optant locum pertinentes ad actiones sensuum, & memoriam; & præsertim sensus visus, & auditus. Ideo Aristoteles x. Moralium Nicomachiorum, cap. 3. inquit, Sunt enim voluptates doloris expertes, tum Mathematicæ, tum earum, quæ in sensibus positæ sunt, ex, quæ ex odoratu percipiuntur, & quæ audiuntur, & spectacula; multæ etiam res memoria repetitæ, multæ denique speratæ, voluptatē afferunt &c. Similiter Plato in Philebo voluptates puras eas esse dicit, quæ & disciplinarum, & sensuum sunt, dum in iudicio versantur: & præsertim, dum simplicia apprehendunt; & ea, quæ ex se præclara, & pulchra sunt. His tertiò succedunt voluptates ex actione moralium virtutum prodeuntes; quæ ab Alexandro in 4. Naturalium Quæstionum, cap. 23. inter puras numerantur, necnon à Platone in Philebo. At dubium est, quomodo hæ dicantur puræ; cum virtutes morales versentur in perturbationibus, quæ ex dolore & voluptate sunt permixtæ. Inquit Alexander dici puras, quia cum pœnitentia non sunt permixtæ,

Gaudium. Voluptas. Lætitia. Iucunditas.

Genus voluptatum multiforme.

Diuisio Voluptatum.

Voluptas pura, & sui natura.

Grad⁹ varij voluptatū sui natura talium.

Plato.

Dubitatio

Alexander.

Euersio.

At hæc

At hæc ratio leuis est: quia similiter actiones viri per habitum vitij operantis, pœnitentiam nõ habent iunctam; cum censeat se bonum sequi. Propterea dicamus; eas dici voluptates sui natura, quia homini competunt rectè per naturam conformato; dici puras, quia non sunt medelæ alicuius doloris, nec prodeunt ex remotione contrarij molestiam afferentis. Similiter voluptatis ex recta corporis constitutione prodeuntes, inter veras & puras numerari possunt; quia ex deprauatione non prodeũt, nec cũ dolore sunt permixtæ. Ideo Plato in Philebo dixit. Alias verò voluptates veras ac puras, quas ipse narrasti, fermè nobis domesticas arbitrare; ac (præter istas) illas insuper, quę cum sanitate, & temperantia, cæterisque Virtutibus capiuntur &c. Hæ, quæ sunt puræ, & sui natura voluptates, hoc habent; vt nec nimium, nec immoderatum includant; vt monet Aristoteles in 7. Moralium Nicomachiorum, cap. vltimo. Insuper; cum hæ sint purę, & sui natura voluptates; iure optimo solæ censeri debent voluptates: illæ enim quæ ex deprauatione prodeunt; cum non sint sui natura voluptates, nec absolutè voluptates dici possunt. Ex quo quasi Paradoxum aliquod, verum tamen, enunciare valemus; & est. Voluptatẽ omnem esse bonam, voluptatem omnem esse amplectendam, maioremque voluptatem maiori studio esse quærendam. Ex aduerso; voluptas non pura, non vera, nec ex sui natura sed ex euentu, ea est, quæ ex deprauatione aliqua nobis competit; quæ deprauatio cum habeat iũctum dolorem, iure dicitur medela doloris. Ac si etiam ea deprauatio dolorem non afferat; voluptas tamen impura dicitur, nec sui natura talis, cum ex impuritate & deprauatione prodeat. Huiusmodi voluptas in variis est varia, ob varietates deprauationum. Deprauatio & indigentia, ex qua huiusmodi voluptates prodeũt, vel est animi, vel corporis. Animi, vt in viro uitioso. Deprauatio corporis, vel est per Naturam, vel ne. Si per Naturam, Vel competit vniuersæ speciei: sic Iumentis multa sunt Iucunda, quæ homini per naturam rectè constituto ingrata sunt; vt Genista capræ est dulcis, homini amara. Vel non competit vniuersæ speciei, sed nonnullis indiuiduis ob deprauationem proprij temperamenti eorum: vt accidit nonnullis hominibus per Naturam Atra bile vexatis, vel alia deprauatione per naturam affectis; qui ob id efferati dicuntur, & rebus delectantur, a quibus abhorrent rectè per naturam constituti homines. Vel ea deprauatio & indigentia, non ex ortu pendet, sed in progressu temporis vel ętatis producitur. Et hęc Vel oritur ex Principijs internis per Naturam operantibus; quales sunt voluptates ad cibum, potum, & venerem pertinentes: quæ sunt medelæ quædam, nec semper homini competunt, sed solùm dum eget; dum autem non eget, non amplius cibo & venere delectatur: propterea ab Aristotele in 7. Moralium Nicomachiorum, cap. 12. inter eas voluptates numerãtur, quę ex euentu, & non verè sunt voluptates. Vel deprauatio pendet ex morbo, siue assuetudine: ita multa placent febricitanti, hominique perperam assueto; quę sano, rectaque assuetudine educato sunt ingrata. Harum voluptatum; ratione varietatis modi, personarum, & finis; quędam bonę, aliæ malæ, nonnullæ neutræ dicuntur: insuper earum quędam sunt necessariæ, vt pertinentes ad Nutrimentum; aliæ non necessariæ, ut satis conspicuum est.

Solutio propria.

Plato.

Paradoxũ. Voluptas non pura.

A

B

C

De Quatuor Voluptatis Gradibus, & de quò sit Dubitatio. *Cap. XVI.*

CVm Variæ se nobis obtulerint Voluptatum formę, modo uario animis nostris blandientęs; ut appareat, de qua sit dubitatio, singulas in quatuor capita redigendas cẽseo. Cum enim uoluptas sequatur cognitionem, & ad facultatem appetendi propriè pertineat, quatuor excogitari possunt uoluptatum gradus. Quorum unus pertineat ad appetitum cupiendi. Alter ad appetitum irascendi. Tertius ad intellectum, qui per uoluntatem ac prælectionem agit. Quartus ad mentem, dum speculatur, contemplationique incumbit. Qui gradus ex sententia Aristotelis satis conspicui sunt. Plato tamen in nono de R. P. tres solos numerat; quorum duo pertineant ad appetitum cupiendi, & irascendi; tertius ad rationem, per quam discimus: & hanc nuncupat uoluptatem Philosophicam, uerissimam, suauissimam omnium, hominisque maximè propriam. Rectius tamen, & distinctius (ut dixi) in quatuor gradus distribuuntur. Dignum tamen consideratione est; quòd Plato, cum ab Aristotele, tum a seipso dissentire uidetur. Ab Aristotele tripliciter. Primò; quia ex Aristotelis sententia gradus, non tres, sed quatuor statui debent. Secundò; quia Aristoteles septimo Moralium Nicomachiorum, cap. postremo ait, Deo uoluptatem competere, ac una & simplici semper uoluptate potiri; Plato in Philebo id negat. Tertiò, Aristoteles Menti voluptatem tribuit, Plato id inficiatur; inquit enim in Philebo Socrates. Dictum est in cuiusque Vitę comparatione Virum contemplationi deditum nihil vlla ex parte vel gaudere vel angi. Et paucis interiectis: Absurdum omnino est dicere, Deum Gaudere, vel contra tristari. Insuper Plato secum hac de re pugnare videtur. Nã in Philebo primò negat in Mente & contemplatione locum habere gau-

Quatuor gradus uoluptatum.

Plato.

Lis Platonis, & cũ Aristo. & secum.

D

A re gaudium; mox in eodem dialogo ait, dari voluptates disciplinarum, quas præfert cæteris: & in nono de R. P. pro gradu voluptatum tertio & præstantissimo numerat voluptatem Philosophicam pertinentem ad partem, per quam discimus. Et quia ex solutione huius postremæ apparentis controuersiæ patebit, quid de cæteris sit dicendum; ab hac exordiar. Marsilius Ficinus Vir doctissimus in libro de voluptate capite primo inquit, Platonem Menti tribuere lætinam & gaudium, sensibus verò voluptatem: ac prima duo inter se differre putat, quòd omne gaudium laude sit dignum, lætitia verò partim laudanda, partim vituperanda sit; Lætitia enim est Mentis elatio quędam in possessione boni, quę potest terminos decori transire. Gaudium verò est ea iucunditas, quæ ex contemplatione, aut alio quopiam virtutum vsu suscipitur. Ex his elicitur solutio apparentis controuersiæ; nam Menti competit Gaudium, non voluptas. Quæ confirmari potest per Platonem in Protagora dicentem; Gaudio afficitur ille, qui discendo & contemplando ipsa intelligentia delectatur, Voluptate autem sensu corporis perfunditur. Hęc solutio apertè pugnat cum verbis, & principijs Platonis. Cum verbis primò: quia Plato tum in Philebo, tum nono de Rep. latè vtitur voluptatis nomine; & siue parti animæ rationis expertis, siue compoti eam tribuat, communi voluptatis nomine eam appellat. Pugnat cum Principijs: quia ex sententia Platonis in Philebo voluptas omnis, & Gaudium dicitur generatio quędam & motio, vel magna vel protinus facta; motio autem, ex sententia Platonis, nō menti, sed animæ primò competit. Insuper a Platone recessit; quia Plato Mentem ab Anima rationis cōpote distinctam censet, cum ipse in vnum redigat: volens enim Platonem reddere cum nostris Theologis pro facultate concordē, a semetipso reddidit discordem. Propterea dicamus, re vera Platonem ab Aristotele dissentire. Primò, quia Plato mentem ab anima rationis compote distinctam censuit, & supra animam collocauit. Secundò: quia Plato voluptatem dixit esse generationem & motum, ac animę motum tribuit; cum dicat, eam per rationem primò moueri: Aristoteles autem; nec Mentis essentiam iudicat ab ea animæ rationalis distingui; nec voluptatem dicit esse motum, vel ex motu necessariò oriri; nec Animæ primum motum tribuit, sed corpori. Hinc Deo & Menti tribuit Aristoteles voluptatem; cum eis competat actio, & voluptas sit perfectio actionis: Plato autem per sua Principia, nec Deo, nec Menti, sed animę sub mente positæ, primò voluptatem cōdonauit. Et propterea in tertia Epistola Diuinitatem dixit procul abesse a voluptate & dolore: ideo in mutuis salutationibus dicendū censuit, non gaudere, sed bene agere. Non me tamen latet de nonnullis horum litem potius in verbis, quàm in

Solutio.

Euersio.

B

Propria solutio.

C sententia esse positam. Absolutè tamen non omnino consentiunt. Nec propterea Plato secum pugnat: Voluptatem enim siue gaudium nunquam Menti tribuit, sed animæ rationis compoti, vel expertis; in qua cum prima generatio, tum primus motus, ex eius sententia locum habēt; Disciplinæ ex eius sententia non ad mentem pertinent, sed ad animam rationis compotem; ad quam etiam pertinere censuit obliuionem, & reminiscentiam. Similiter in Phædro Animę supra cœlum eleuatæ gaudium tribuit. Aristoteles tamen magis communem sequens loquendi vsum, & Deo, & Menti vitam tribuit iucundissimam & suauissimam; vt patet ex 12. Metaphysicæ, cont. 39. & ex decimo Moralium Nicom. cap. 8. Colligamus itaque, rectè quatuor status voluptatis Gradus; & eatenus voluptatē extendi, quatenus extenditur cognitio. Et cū gradus quatuor sint, in Viro Beato magna ex parte conspiratio omnium graduum reperitur: dico, magna ex parte; quia nonnunquam in actione proba cupiditas ratione proprij obiecti voluptate non afficitur, sed potius dolore: vt accidit viro Forti; qui ob recepta vulnera (vt pertinet ad cupiditatem) dolore afficitur, quanuis absolutè ob honestam actionem lætetur & gaudeat. Dum quærimus, an summum bonum in voluptate sit positum; de ea voluptate sermo est, quę & ad Practicum, & ad Theoricum intellectum pertinet; hoc est, de duobus supremis voluptatis gradibus ex virtutis actione prodeuntibus: de voluptate autem Animæ sentientis eatenus id intelligi debet, quatenus per Virtutis habitum appetitus sensuum rationem sequitur, & cum eius rectitudine libentissimè conformatur; quanuis attinentia ad proprium obiectum aliquando ei molestiam pręebeant.

In viro beato conspirāt oēs gradus voluptatis. De quo sit dubitatio.

D

Rationes, quòd Essentia Summi Boni in Voluptate sit posita. Cap. XVII.

His de voluptate & dolore vniuersè declaratis, quæritur modò: an essentia summi boni sit posita in ea Voluptate, quæ ex actione proba & honesta consurgit; vel potius in actione. Qua de re tres fuere Veterū principales opiniones. Nonnulli in voluptate id esse positum affirmant, etiam ex opinione Aristotelis. Alij in sola proba actione: quidam demum cum Platone in Philebo, in conflato ex vtrisque. Has tres opiniones tetigit Arist. in septimo libro de Rep. cap. 1. inquiens, Ipsa beata vita, siue in Gaudio posita est, siue in Virtute, siue in ambobus, &c. Pro parte Voluptatis hæc maioris momenti esse videntur, &

Opiniones tres.

Primò,

Summum boni esse positum in uoluptate. Prima rō. Primò. Quod per internam naturæ commotionem ab animalibus omnibus maximè expetitur, censeri debet finis, & summum bonum: Voluptas, omnium consensione & experientia, est huiusmodi: Quare ea summum bonum censeri debet. Confirmatur hæc ratio: quia bonum definitur, quòd sit id, quod omnia appetunt: quare summum bonum id censeri debet, qđ maximè ab omnibus optatur; definitio enim conuertitur cum eo, cuius est definitio. Plato. Plato in calce Philebi derisit hanc rationem, inquiens. Primum tamen Voluptati locum darent boues, equi, & bruta denique vniuersa; quia eius illecebris mancipata sunt: quibus plurimi fidem haud secus, quàm auibus augures habẽtes, voluptates ad bene viuendum potissimas omnium arbitrantur; ferarumque Amores locupletiores testes afferunt, quàm tot responsa rudium Phi Arist. cōtra Platonem. losophorum, &c. Aristoteles contra, fundamentum id maximi fecit, de quo in septimo Moralium Nicomachiorum cap. 13. dixit: Quòd omnes bestiæ atque homines persequantur uoluptatem, argumentum est eam quodam modo esse summum bonum; nam (vt inquit Hesiodus)

Fama autem haud dubiè, non funditus interit illa,
Quam multi celebrant populi, &c.

Insuper decimo Moralium Nicomachiorum cap. secundo, eandem Platonis sententiam carpens inquit. Iam verò, qui pertinaciter negant id esse bonum, quod omnia appetunt; vereor, ne nihil dicant: nam quod omnibus uidetur, id esse dicimus; nec qui hanc persuasionem labefactat, multò probabiliora certiorave dicturus est. Maximi itaque Arist. fecit rationem illam. Et quoniam instabat Plato per iumenta, feras, pueros, Virosque improbos; qui quamuis uoluptatem appetant, ea tamen mala est: Propterea in 7. Moral. Nicom. cap. 13. eam instantiam repellens inquit. Sed quoniam neque eadem natura optima, neque idem habitus optimus est, aut videtur; ne eandem quidem sequuntur omnes voluptatem, sed omnes tamen uoluptatem: fortasse verò etiam sequuntur, non eam quam putant, neque eam quam dixerint, sed eandem; in omnibus enim diuinum quiddam inest natura, &c. Insuper libro decimo cap. secundo eandem instantiam euertens, inquit. Nam si sola Mentis expertia uoluptatem expeterent, esset id aliquid, quod ab eis dicitur: sed si etiam ea, quæ sapiunt, & prudenter sentiunt; quid causæ est, cur audiendi sint? fortasse etiam in nitiosis naturale quiddam bonum inest, melius quã Secūda rō. ipsorum sit captus, quod bonum sibi accommodatum appetit; &c. Approbauit itaque Aristoteles rationem hanc ex rerum natura depromptam. Secunda ostensio ex dolore sumitur, ac ita formatur: Dolor, miseria, & pœna, est summum malum animalium omnium, a cunctis ex se fugiendum: quare Voluptas est summum bonum, a cunctis sui natura optandum. Consequentia deducitur, quia contrariorũ contrariæ sunt conditiones. At respondebant Nonnulli, e quo Speusippi responsio. rum numero etiam fuit Speusippus, dicentes consequentiam esse inanem; quoniam nonnunquam contrarium mali malum est; ut patet de Auaritia & Prodigalitate: Propterea Arist. cōtra Speusippũ. Aristoteles libro septimo Moralium Nicomachio. cap. 13. & lib. 10. cap. 2. eam solutionem damnans inquit. Dolor uoluptati opponitur; non ut exuperantia defectioni, sed ut malum & fugibile bono & appetibili: Nam si ambo mala essent, necessariò ambo essent fugienda: Sin neutrum esset malum; vel neutrum esset fugiendum, uel æquè utrunque: Nunc autem uidemus dolorem fugi, ut malum; uoluptatem expeti, ut bonum; quare vt bonum malo opponuntur inter Rō tertia. se. Tertia ratio ex conditionibus summi boni desumitur: Nam summum bonum propter se tantùm optatur (ut in primo Moralium Nicomachiorum ca. 7. asseritur) est enim bonum non laude sed honore dignum: huiusmodi autem est voluptas. Nam inquit Aristoteles 10. Moralium Nicomachiorum, cap. 2. Nemo ex altero quærit, cuius rei gratia uoluptate afficiatur. Et in primo libro, capite 12. inquit. Rectè videtur Eudoxus primas partes uoluptati tribuisse: nam eo, quòd, cum sit ipsa in numero bonorum, non laudetur; declarari putabat, eam rebus laudabilibus esse potiorem: talem autem esse Deum, & summum bonum; quæ hono- Rō quarta. rabilia, non laudabilia esse dicuntur. Quartò: Quod omnia bona auget, eaq; perficit tanquam finis postremò adueniens; est bonum communissimum, optimum, ex se optabile: Voluptas est Arist cōtra Platonem. huiusmodi; quare &c. Plato in Philebo dicebat, ex hac ostensione oppositum colligi, voluptatẽ scilicet non esse summum bonum; nam dicebat: De ratione summi boni est, vt nullius rei adiũctione fiat optabilius: Voluptas ex adiunctione sapientiæ redditur optabilior; Non itaque est Eudoxus. Quarta rō. summum bonum. Reijcit hanc Platonis sententiam Aristoteles decimo Moralium, cap. secundo, inquiens: Si ad id inspicimus, minimè inueniemus summum bonum; nam bonum omne alterius adiunctione redditur optabilius. His rationibus Eudoxus, Archytæ auditor, summum bonum in voluptate esse positum colligebat. Insuper aliis quoque rationibus idipsum ostendere valemus; & primò, perpendendo principale nomen summi boni, quod diuinis Mentibus tribuitur; dicitur enim μακάριος à maximè gaudendo, ut in 7. Moralium, c. vndecimo interpre Confirmatio. tatur Aristoteles. Cum itaque nomen communi quadam cōsensione sumatur a gaudio, & nomen rectè institutũ sumatur a natura rei, putandũ est in gaudio positam esse naturã & essentiã summi boni. Præterea quid aliud (communi hominũ cōsensione) Fœlicitatis noīe denotamus, nisi

A nisi eximiam voluptatem, lętitiam immensam, gaudiumque incomparabile? Secernamus cogitatione ab homine cęteris bonis cumulatissimè ornato solam Iucunditatem, proculdubio desinet esse fęlix; nil enim nobis reliqua prosunt bona, nisi iucunda sint: At si (vice versa) in homine, cæteris imaginatione secretis, eximiam iucunditatem ac animi gaudium consideramus; nonnę etiam in cumulo infortuniorum imaginabimur fęlicissimam ducere vitam? Nil expetit ille, qui eximia iucunditate perfusus est: Quare iucunditas ex se satis est pro optima uitæ constitutione. Præterea perpendamus ea, quæ ab Aristotele de natura & essentia Voluptatis dicuntur, per quæ eadem sententia satis conspicuè confirmatur. Inquit Aristoteles decimo Moralium Nicomachiorum, cap.4. Voluptatem perficere actionem, non ut habitus penitus insitus; sed ut finis quidam subsequens, & consurgens. Insuper addit, Voluptatem perficere actionem non ita ut sensile & sensus, cum bona sint, perficiunt actum sentiendi. Quemadmodum bona valetudo aliter causa est cur aliquis valeat, aliter medicus, &c. His uerbis patefacit Philosophus, voluptatem esse perfectionem actionis, esse finem consurgentem; & actionem perficere, non secus ac sanitas perficiat hominem sanum: quæ omnia indicant voluptatem esse formam, & essentiam summi boni. His accedit, quòd uoluptas in omnibus se fęlicitati similem patefacit: Fęlicitas est tota simul, ita Voluptas ex sententia Aristotelis decimo Moralium Nicomachiorum, cap.4. Voluptas, non secus ac fęlicitas, nec velox nec tarda dicitur, vt ca. 3. eiusdem libri patefecit Philosophus. Cum itaque Arist. commendauerit rationes Eudoxi

Alia cõfirmatio.
Ex auctoritate Arist.
Ex cõsimilitudine cum fęlicitate.

B pro parte uoluptatis; reiecerit solutiones, ac etiam rationes Platonis, & aliorum pugnantium aduersus voluptatem: apertè indicauit se huius fuisse sententiæ, essentiam summi boni in uoluptate esse positam. Nec obstat, quòd in primo Moralium Nicomachiorum definiens summum bonum dixerit, esse actionem ex uirtute prodeuntem: quoniam id potest intelligi p modum causæ; non secus ac dum dicimus, Eclypsim esse Terræ interpositionem. Insuper, cum voluptas sit actionis perfectio, potest etiam actio nuncupari; vt septimo Moralium Nicomachiorum cap.12. nuncupatur ab Aristotele, dum aduersus Platonem hæc verba profert. Quapropter non rectè inquiunt voluptatem ortum esse, qui sensu percipitur; sed dicendum fuit potius, esse actionem habitus cum natura consentientis; Et in locum eorum verborum (quæ sensu percipi posit) substituendum est, Non impeditam. Similiter decimo libro, cap. quinto inquit: Neque uerò si voluptas non est qualitas, iccirco non est in bonis numeranda; nam neque actiones probę sunt qualitates, neque fœlicitas, &c. Hoc idem quoque apertè constat de summo bono contemplationis: ut enim Ficinus inquit; Videre & speculari quærimus, ut gaudeamus, non econtrario; & gaudiũ plura includit quàm cognitio, nam cognitionem exposcit.

Reijcitur obiectio.

C Præterea, per gaudium Amori iunctum intimius cum obiecto nectimur, quàm per cognitionem; perfectio enim Amoris in unitione posita est: Et non qui videt; sed qui vult, & amat, eoque gaudet, dicitur bonus. Ac insuper; possessio boni, non in eo consistit, quòd bonum moueat facultatem cognoscentem; sed in eo quòd ea facultas in illud bonum reflectatur, in eo que effundatur: quę spiritalis conuersio & effusio, gaudium est. Demum: quia summum bonũ est requies; requiescit autem anima non in uisione, sed in Deo viso, quod Gaudium est; iure sũmum bonum in gaudio ex proba actione prodeunte positum dicitur. Et propterea non temere viri celebres essentiam summi boni in Gaudio esse positam putarunt, & primas summi boni partes gaudio tribuerunt; ut Ter maximus Mercurius, Theodorus, Democritus, Epicurus, Eudoxus, Origenes, Auicenna, Algazel, Marsilius Ficinus, alijque plurimi: nec defuere, qui eã putarint fuisse sententiam Aristotelis. Hos multi sequuti sunt: quorum nonnulli nomine uoluptatis, suaq. praua propensione decepti, ex gaudio honesto in corporis voluptates lapsi sunt; & inde contigit; vt opinio ex se honesta & naturæ consentanea, vilis, sordida, rationique aduersa a plurimis sit iudicata.

Multi summũ bonũ in gaudio collocarunt.

D

Rationes, quæ aduersus Voluptatem a Platone præsertim adductæ sunt, earumq́ Solutiones ab Aristotele traditæ.
Cap. XVIII.

Cynici adeò uoluptatem spreuerunt, vt satius duxerint insanire, quàm voluptate perfundi; Stoici etiam in eo, qui in Rota cruciatur, & in cumulo calamitatum fuerit constitutus, summum bonum seruari incolume existimarunt; Plato e primis bonorum sedibus, in Gorgia aduersus Calliclem disputans, & in Philebo, voluptatem expulit. Præcipuæ rationes, quę ex eo colliguntur, hæ sunt. Summum bonum ex se est satis, voluptas non est huiusmodi; nam, vt cumulatè fruamur voluptate, egemus memoria præteritorum bonorum; egemus Mente, Scientia, opinioneque recta, vt percipiamus nos gaudere; egemus ratione, ut prænoscamus nos in posterum debere lętari; non itaque voluptas est summum

Cynici.
Stoici.
Rationes quòd summũ bonũ nõ sit positũ in Voluptate.

 bonum.

Ratio prima. bonum. At hæc ratio leuis est: nam dicerem Volptarem egere allis, non vt perficientibus, sed A
Euersio. tanquam præordinatis ad eam, eique famulantibus; vt Princeps, & Virtus, alijs egent. Alte-
Secũda ratio. ra Platonis ostensio est, quia in rerum constitutione hic ordo seruatur: Præcurrit infinitum &
incommensuratum, Materies scilicet; accedit secundò mensura, terminus, ac formæ parti-
cipatio; ex quibus tertiò conflatur compositum; interuentu quarti, quod est efficiens & con
temperans: Perfectio compositi, non ex infinito, sed ex termino prodit. Redigamus hæc ad
institutum nostrum. In constitutione summi boni, Sapientia est mensura & terminus; Vo-
luptas est infinitum & interminatum, Plus enim & minus æquo lætari valemus: nectamus
modò rationem. Quod in rei constitutione seruat conditionem incommensurati ac inter-
minati, præcipuum iudicari non debet; Volnptas est huiusmodi; Non itaque est summum
Euersio. bonum. Hæc ratio efficacior est præcedente, diluitur tamen ab Aristotele decimo Moralium
Nicomachiorum, cap. 3. hac distinctione, Voluptatem esse interminatam, duplici modo in
telligere valemus; primò, ex parte nostræ participationis; secundò, ratione suæ naturæ: Si pri
mum inspicimus; etiam Sapientia, Prudentia, Iustitia, cæteræque Virtutes, quas prætulit Pla
to, interminatæ sunt; Iustiores enim, Sapientiores, ac Prudentiores, alij alijs dicuntur: Si a-
liud consideramus, profectò voluptas (vt cæteræ naturæ rerum) interminata non est, sed ter-
minata; vel loquamur de pura, vel de impura voluptate: dantur enim certæ causæ definitique B
termini voluptatis, non secus ac caloris & sanitatis, quos egredi per naturam voluptatis non
licet; & præsertim, quia rerum essentiæ sunt vt numeri. Sic ab Aristotele diluitur ratio Plato-
In dubiũ reuocat solutio Arist. nis. Verùm, si accuratè vim ostensionis consideramus, fortè non exactè soluta iudicabitur.
Conferebat Plato Voluptatem cum Sapientia, & perpendebat in eorum permixtione; a quo
congruens terminus, per quem id mixtum redderetur bonum, ortum duceret; & proculdu
bio mensura & rectum ad Virtutem pertinet, vt etiam Arist. decimo Moralium, cap. 5. nos do-
Alia solutio. cet inquiens, Virtutem ac Virum Probum Mensuram esse rerum. Propterea censerem re-
ctius posse dilui rationem illam Platonis per aliud fundamentum ex ipsomet Aristotele deprõ
ptum, & est; quòd voluptas sincera suique natura bona, toto etiam genere bona est: & in ea
nimium non habet locum, nam consurgit ex actione Virtutis: nec per sapientiam terminari
debet, quia in ea nimium non reperitur; sed quò fuerit maior, eò est melior: quare aliena mẽ
sura non eget: Hoc lucidissimè colligitur ex Aristotele in septimo Moralium Nicomachio-
Tertia rõ. rum, cap. 14. Tertia ratio, qua vtebatur Plato, desumitur ex Natura & conditione voluptatis:
Voluptas enim est quędam generatio, motus, & restitutio rei in suam naturam; Summum
bonum non est generatio & motus, sed est finis vltimus; non itaque summum bonum est vo-
Dilutio. luptas: Nam generatio & motus sunt viæ, summum bonum est finis; generatio & motus sunt C
conditionis imperfectę & inconstantis, summum bonum perfectum & constans est. Diluitur
hæc ratio ab Aristotele decimo Moralium, cap. 3. & ostenditur varijs rationibus, verum non
esse, quòd voluptas sit generatio & motus: Et 7. libro, cap. 12. legitur. Nec verò necesse
est aliud quicquam voluptate melius esse (vt aiunt nonnulli finem generationis meliorem es-
se generatione) non enim voluptates sunt ortus, nec omnes cum ortu sunt coniunctæ; sed
actiones potius, & finis: nec cum oriantur res aliquæ, sed cum aliquibus rebus vtimur, eue-
niunt: Neque omnium voluptatum finis quiddam ab illis diuersum est; sed earum, quæ ad
naturæ perfectionem perducunt, &c. Nimium a Scopo vagarer, si de attinentibus ad essen-
tiam & ortum voluptatum nunc agerem; id enim integrum volumen exposcit: Sat est (vt in-
stituto inseruit) patefacere nullam a Platone contra voluptatem fuisse formatam rationem,
Quarta ratio. quæ ab Arist. non fuerit considerata & soluta. Vtebatur insuper Plato hac rationę; Voluptas
cum Sapientia iuncta, est longè optabilior, quàm ipsamet seorsum a sapientia considerata: non
itaque ea sola est summum bonum; summo enim bono nil optabilius excogitari potest. Reiici-
Dilutio. tur ab Aristotele hæc ratio decimo Moralium Nicomachiorum, cap. secundo; quoniam hoc D
Quinta ratio. est commune vnicuique bono, vt ex coniunctione cum alio per se bono reddatur optabilius.
Insuper argumentabatur Plato aduersus Voluptates hunc in modum: Quotiescunque condi-
tionem alicuius considerare volumus, non exiguum, sed maximum eius considerare debe-
Dilutio. mus: at voluptates vehementissimæ vitiosis conueniunt; de Temperante autem dicitur, Nil
nimis: illæ vehementissimæ voluptates prauæ sunt: quare summum bonum in voluptate loca-
ri non debet. Diluitur hæc ratio primò per Platonem, qui mox in Philebo magis ex sententia
loquens inquit: Dum naturã voluptatis iudicare volumus; nõ uehementissimas, sed sinceras &
puras considerare debemus: Insuper diluitur per Aristotelẽ; qui monet considerandas esse eas,
quæ non ex euentu, sed sui natura sint uoluptates; Propterea addit 7. Moral. Nic. c. 13. Iam uerò
nil prohibet, si nonnullæ uoluptates malæ sunt, quo minus aliqua uoluptas sit summum bonũ;
quemadmodum scientia aliqua est optima, etiam si aliquæ sint malę: immo uerò fortasse etiã
necesse est; Siquidem uniuscuiusque habitus actiones liberæ sunt, & non impeditæ, siue om-
nium habituum actio beatitudo est, siue alicuius eorum; modo non sit impedita, eam ma-
ximè esse expetendam: at hoc est uoluptas: itaque erit aliqua uoluptas summum bo-
num,

A num,cum sint multæ(si fors ita ferat)absolutè malæ; atqne ob hanc causam vitam beatam iu-
cundam esse omnes existimant,& beatitudinem cum voluptate connectunt non iniuria: Nul-
la enim actio,si impeditur,perfecta esse potest:at beatitudo in perfectis rebus numeratur:Quo
circa & corporis,& externa bona,& fortunam quoque, ne hęc impediantur, desiderat beatus,
&c. Constat itaque, Aristotelem pro partibus Voluptatis satis acriter pugnasse,& accuratè so-
luisse rationes:quæ eam sententiam videbantur euertere,quòd uoluptas sit summum bonum; Plato.
adeò ut non iniuria nonnulli viri docti existimarint, ex sententia Aristotelis essentiam summi
boni in uoluptate esse positam. Plato ex serie bonorum uoluptatem non reiecit, sed concessit
dari voluptates probas,viroque fęlici congruentes;dixit tamen in Philebo,summum hominis Plato a ap
bonum nō in sola sapientia,nec in sola voluptate esse positum,sed in mixto ex utrisque:in qua parēte cō-
mixtione Sapientia principalem obtineat locum,cum sit mensura, & terminus; humiliorem tradictio-
verò uoluptas,cum seruet conditionem infiniti.Quòd si nonnunquam, ut in Gorgia, summū ne libera-
bonum in sola uirtute ait esse collocatum,id euenit, quia tunc considerat partem principalem tur.
quę se habet,vt forma constituens vniuersum summum bonum.

B

Resolutio Principalis Difficultatis, an Essentia Summi Boni in Voluptate sit posita. Cap. XIX.

VT demum de proposita,ac pro omni parte agitata difficultate dicam, quod sentio;
a Quinque profero assertiones; Quarum prima est; Summum hominis bonum sine
iucunditate & gaudio non reperitur: Altera est; Ea Iucunditas non est essentia sum Prima as-
mi boni,nec pars eius:Tertia est;Ea Iucunditas est comes, & affectio summi boni: sertio. Secunda.
Quarta; Quia affectio summopere est iuncta cum eo cuius est affectio: propterea Aristoteles Tertia.
Iucunditatem cum summo bono summopere coniunxisse visus est: Quinta & postrema; Mi- Quarta.
nus rectè loquutus est Plato,dum in Philebo dixit summum bonum in mixtione sapientiæ & Quinta.
C voluptatis esse positum;non enim rectè affectio dicitur misceri cum eo,cuius est affectio. Pri- Explica-
ma assertio satis est conspicua,& profertur a Platone in Philebo, & confirmatur ab Aristotele tur prima.
in septimo & decimo libris Moralium Nic.propterea a maximè lętando Beatitudo apud Græ
cos dicta fuit,vt alibi patuit:& errarunt Stoicorum illi, qui in indolentia summum bonum col
locarunt.Secunda assertio,quę erat Iucunditatem non esse esentiam summi boni,varijs ratio- Explica-
nibus ostēditur;nam hæc ea est,in qua est posita vis vniuersę difficultatis. Pro cuius ostensione tur sc̄da.
accipiendum est,vt inductione colligitur,Voluptatem non ob aliud paratam ordinatamq́. fuis
se: nisi,ut eius dulcedine inuitati,ad usum nostrarum facultatum redderemur alacriores; & la- Cur. para-
bores,qui ex usu prodeunt,lenirentur;ideo inspicimus, Naturam cum illis munerum functio ta volu-
nibus uehementissimam complicasse voluptatem, quę maximè ei sunt consentaneę; ut cum ptas.
vsu Veneris,& nutritionis. Nec putandum est, nutritionem & prolis generationem dirigi ad
voluptatem,sed vice versa uoluptatem ad eas.Par quoque ratio est de actione morali,& cōtem
platione:non enim honestè operamur,vt lætemur;sed contra lętamur, ut honestè operemur;
ac ut attentius, efficacius,diutius,constantiusq́. rectè agamus.Ideo rectè Alexander quarto Na
turalium Quęstionum,ca.26.ostendit;non honestum in gratiam uoluptatis, sed voluptatem in
gratiam honesti esse optandam;& ab honesto voluptatem recipere perfectionem & conditio
nem boni,non vice versa: Et quicunque uoluptatem sibi statuunt finem, naturam & conditio
D nem rerum peruertunt.Sic rectè Plato in Philebo patefecit, Voluptatem non finem esse, sed
ordinatam in finem;nec secus existimauit Aristoteles,vt mox patebit;& ideo,cum Vita & uo-
luptas sint coniuncta,rectè Plato in Philebo dixit uoluptatem esse paratam in gratiam uitæ, &
non econtra.Aristoteles tamen in decimo Moralium Nicom.in calce quarti cap. hac de re du
bitauit,inquiens;Vtrum autem propter voluptatem optemus viuere, an viuendi causa volupta
tem sequamur,omittamus in præsenti disputare:videntur.n.hæc inter se esse copulata, neque
alterum ab altero posse seiungi,&c.Verùm cum dubitauerit, prius tamen ueritatem protulit
inquiens;iure optari uoluptatem,cum perficiat Vitam,quæ cuique optabilis est.Ex his hęc for Rō prima.
matur ratio:Id:quod dirigitur ad aliud,& non est finis postremus; non debet censeri esēētia sū- Ratio secū
mi boni;Voluptas est huiusmodi;Quare &c. Secundo idipsum ostenditur; quia perfectio rei da.
perficiendæ respondere debet;summum bonum est animi perfectio;quare animo respondere
debet;consentanea animo sunt Verum & honestum,quare in Veri inspectione, honestique a-
deptione,non in uoluptate summum bonum locari debet. Pręterea; ea debet censeri esentia
summi boni,per quam homo redditur & denominatur bonus:at homo,non quia uoluptate af Tertia.
ficitur,sed quia honestè & rectè agit,bonus dicitur. Pręterea: dicere uoluptatem esse esētiam Quarta.
summi boni,est euertere naturam & conditionem voluptatis;nam uoluptate afficimur per ali
quid bonum;& quò magis uidebitur bonum,magis voluptate afficiemur:quare,si homo fęlix

summa lætitia est affectus, profectò ob summum bonum lætitia affectus est: quare necesse est, A
Quinta. vt aliud sit summum bonum, aliud lætitia ex possessione summi boni nobis competens. Insuper: In eo est posita essentia summi boni; quo posito, & seiunctis cœteris, seruatur summum bonum; & quo remoto, summum bonum euanescit: At posita iucunditate, & demptis cœteris, non ita se habet; nam si in ea esset positum summum bonum, fœlicissimi essent intemperantes & viri vitiosi, qui vehementissimis voluptatibus afficiuntur: Et nil obest, si dicatur eas non esse verè voluptates; quoniam qualescunque sint, non minus sunt gratæ & suaues vitiosis, quàm probæ probis. His accedit, quòd; si voluptates ab honesta actione habent, vt probæ & honestæ sint; non ex se, at munere alterius, bonæ erunt: essentia autem summi boni ex se debet esse talis, & ob eam cætera debent censeri bona: Quotiescunque enim duo ita se habent, vt munere vnius alterum sit bonum, & non vice versa; id quod est causa, vt alterum sit bonum, maximè bonum censeri debet: at non per voluptatem actio redditur proba, sed per actionem voluptas: non itaque in voluptate consistit essentia summi boni. Insuper, summum bonum dicitur esse honore dignum, vt in primo Moralium Nicomachiorum, cap. 12. declaratur: at non iucunditas, sed honesta actio reddit hominem dignum honore, vt ex se conspicuum est; immo nec Deum propterea honoramus, quia iucunditate immensa fruitur. Ex his itaque satis constare censeo, essentiam summi boni, non in voluptate; sed in actione ex virtute prodeunte, esse collocatam, per quam reddimur similes Deo: quæ similitudo frequenter nomine summi boni designatur.

Cófirmatio.

Alia ratio.

Aristotelem non putasse Essentiam Summi Boni in voluptate esse positam. Cap. XX. B

NOn defuere Viri docti, vt Episcopus Caserta, & alij; qui Aristoteli tribuerunt, quòd putauerit iucunditatem esse essentiam summi boni: quorum sententiam non esse veram, cum ex dictis in præcedente capite, tum ex nunc dicendis satis conspicuum reddi potest. Et primò; Si Arist. putasset iucunditatem esse essentiam summi boni, perperam in primo libro Moralium Nicom. indagasset ac assignasset definitionem eius: inquirens enim quid sit summum bonum hominis, patefacit singularum rerum perfectionem, & bonum in earum actione esse collocatum; ex quo colligit, summum hominis bonum in eius proba actione positum esse: idque definiens ait, esse actionem perfectæ virtuti consentaneam; non autem inquit esse voluptatem. At respondent, & inquiunt; definitionem illã non explicare formam, sed causam efficientem; & dicere, non quid, sed potius propter quid; non secus ac dũ dicimus, Iram esse appetitionem vindictæ, & Eclypsim esse interpositionem Terræ. Quæ solutio approbanda non est: quoniam, dum inquiritur quid sit res aliqua, præsertim ea definitio tradi debet, quæ formam & essentiam patefacit; & si altera traditur, quæ explicat causam externam, nunquam tamen ea prætermittitur, quæ essentiam & formam patefacit: at Aristoteles solùm dixit summum bonum esse actionem probam, nunquam dixit esse voluptatem. Præterea Arist. eo in loco perquirens & referens varias de summo bono sententias, nunquam eõ siderauit & protulit opiniones de causa efficiente; sed semper de natura, forma, & essentia summi boni. Insuper; eo in loco non considerat, sed negligit ac paruipẽdit eorum opinionẽ, qui in voluptate summum bonum collocarunt: quam tamen accuratè considerare, eamq; emendare debuisset, si in voluptate ipse quoque summum bonum collocatum existimasset. Insuper: Si Philosophus causam efficientem summi boni considerasset, non debuisset negare summum bonum in Virtute esse positum; cum Virtus sit principalis causa summi boni, & iucunditatis: iucunda enim est actio, quia per habitum operamur, vt ipsemet in primo eo libro patefecit. Præterea; Philosophus ostendens summum bonum in actione collocatum, semper principia accipit, quę vera sunt de natura & essentia, non de causa efficiente rei: nam in cap. 7. D primi lib. inquit. Quorumcunque actio aliqua vel opus est, eorum finis & perfectio in eorum actione siue opere posita est; hominis datur, ppria actio; quare in ea summũ hominis bonũ est collocatum: Maiorem ostendit inductione in Tibicine, Fabro, alijsque Artificibus. At dum de Artificibus dicimus, in opere esse collocatum finem & bonum eorum; non causam efficientẽ perfectionis, sed formam & naturam eius explicamus: quare; ne Philosophus per fallaciam æquiuocationis nos fallat; dicendum est in eadem significatione debere intelligi conclusionẽ, quam colligit inquiens, summum hominis bonum in actione esse positum. Quod confirmatur: quia in secundo libro de Cœlo, cont. 17. inquit Philosophus; id, cuius est opus, est gratia operis: at id, cuius gratia aliquid est, finis & bonum eius censeri debet, non causa efficiens. Præterea lucidissimè Philosophus suam sententiam patefecit in primo Magnorum Moraliũ, cap. 3. inquiens. Quæ porrò in anima definita sunt bona, trifariam distribuuntur; in Prudentiam, Virtutem, & Voluptatem: post hæc igitur, quod profitemur omnes, etiam finis videtur bonorum, idemque absolutissimum esse, felicitas; quod sanè fatemur esse in bene agendo, bene-

Aristotelẽ non collocasse summum bonum in voluptate.

Ratio prima.

Solutio.

Euersio.

A beneq́ue viuendo &c. Lucidiſsime his verbis teſtatur Philoſophus, ſummum bonum, non in voluptate; ſed in actione, vt diſtincta a voluptate, eſſe poſitum. Præterea in decimo de Moribus, cap.3. colligens explicata & dicta, luce clarius ſuam ſententiam patefacit inquiens. Multas denique ad tes ſtudium atque operam noſtram contulerimus, etiam ſi nullam voluptatem ſint allaturæ; Verbi gratia ad videndum, memoria tenendum, ſciendum, ad Virtutes denique comparandas: nec refert, quòd his neceſſariò ſuccedunt volnptates; hæc enim ſequeremur & expeteremus, etiam ſi nulla ex ijs proficiſceretnr voluptas: Non eſſe igitur bonum voluptatem, neque omnem eſſe expetendam; eſſeq́ue nonnullas per ſe optandas, vel ſpecie, vel ijs rebus ex quibus oriuntur, differentes, perſpicuum videtur &c. His verbis tam conſpicuè ſuam ſententiam Philoſophus patefecit, vt nil clarius pro ea dici poſsit: apertè enim aſſeruit Virtutes eſſe optandas ex ſe, non ob voluptatem; & voluptatem non eſſe ſummum bonum. Ideo in primo Moralium Nicomachiorum, cap. ſeptimo dixit, fœlicitatem ſolùm ſui gratia, nunquam gratia alterius optari; voluptatem verò, Mentem ſanam, & virtutem, cum propter ſe, tum gratia fœlicitatis optari. Ex his lucidiſsima conſtat ſecunda aſſertio in præcedentibus prolata: quòd ſcilicet iucunditas non ſit eſſenna, nec pars eſſentiæ ſummi boni; nec abſolutè, nec
B ex ſententia Ariſtotelis. Et propterea ſententiam Scoti quarto Sentent. diſt.49. quęſt.7. præferendam cenſeo opinioni Diui Thomæ: nam D. Thomas 4. Sentent. diſtin.48. Artic.1. quæſt.3. cenſuit gaudium eſſe de eſſentia ſummi boni, quod inficiatur Scotus.

Quomodo Voluptas ſit comes Summi Boni, & Explicatio Poſtremarum Aſſertionum. Cap. XXI.

Explicat Tertia aſſertio, q̃d voluptas ſit propria affectio ſũmi boni.

QVemadmodum cæterarum rerum; quæ ab alio prodeunt, & ſui integritatem ac perfectionem ſunt adeptę; dantur Principia, eſſentia, & affectiones: ita ſummo hominis bono hæc tria iure optimo competere debent. Proxima eius principia ſunt Virtutes; eſſentia & forma eſt actio ex virtute prodiens; affectiones eius ſunt Iucunditas; interna animi tranquillitas, conſtans quædam ſecuritas, & ſimilia: Hæc cum fluant ex eſſentia ſummi boni, & forma eius; recta ratione propriæ affectiones nuncupari merentur. Hoc ſæpe indicauit Philoſophus: nam libro decimo, cap. quarto inquit, Voluptatem ſimilem eſſe pulchritudini, quæ ex congruente partium corporis menſura & diſpoſitione conſurgit: Vt
C igitur pulchritudo non eſt optima corporis diſpoſitio; ſed eam ſequitur, tanquam comes, & affectio: ita voluptas non erit ſummum animi bonum, ſed affectio eius. Inſuper, cap. ſeptimo eiuſdem libri ait, Voluptatem putamus copulari & connecti debere cum ſummo bono: Si connectitur cum ſummo bono, non poteſt cenſeri ſummum bonum; & quia ſummum bonum neceſſariò comitatur, cenſeri debet affectio eius. Eandem ſententiam protulit lib. 8. de Repub. capite 3. inquiens: Fęlicitas eſt cum voluptate, quæ ex honeſtis actionibus oritur. Inſuper in primo libro Moralium Nicomachiorum, cap. 8. confirmans Ariſtoteles ſuam de ſummo bono ſententiam per nonnulla communia, quæ a Veteribus Philoſophis ſummo bono tribuebantur, inquit: Alij enim Virtutem, alij Prudentiam, alij Sapientiam quandam, beatitudinem eſſe exiſtimant; nonnulli hæc ipſa, aut horum aliquid, vnà cum voluptate, aut non ſine voluptate. Cum dicat (vnà cum voluptate) indicat ſententiam Platonis, qui in Philebo ex mixtione ſapientię & voluptatis dixit conſurgere ſummum bonum: cum addat (aut non ſine voluptate) indicat opinionem propriam, quòd voluptas ſit affectio ſummi boni, ſine qua ſummum bonum non reperitur. Et hoc confirmat inquiens in Fęlicitate hæc tria connecti; vt ſit
D optima, iucundiſſima, & formoſiſsima: non autem ſecerni, vt Deliaco Epigrammate ſecernebantur. Cum itaque fœlicitas dicatur iucundiſsima, iucunditas non eſt eius eſſentia; vt enim albedo non dicitur alba, ita nec iucunditas denominari poteſt iucunda: at affectio eius eſſe poteſt, ac ita per eam denominari & dici iucundiſsima. Et cum in eodem cap. dicat Philoſophus, Vitam viri probi & fœlicis honeſta agentis, non egere voluptate, tanquam appendice quadam; græcè ([illegible]) ſed habere in ſe voluptatem: non dicit vitam optimam eſſe voluptatem, ſed eam in ſe habere; vt homo in ſe habet facultatem ridendi, non autem eſt ea facultas. Eandem Veritatem nouit Alexander, fidus interpres Ariſtotelis: propterea 4. Naturalium quæſtionum, cap. 23. dixit, Voluptatem ab Ariſtotele dici actum & actionem, non quia ipſa propria ratione ſit actus; ſed quia in actione eſſe habet, nec poſsit abſq́ue ea fieri. Quocirca quemadmodum, quod actus ſit non impeditus, habet; ita habebit, quòd ſit fęlicitas: Actus autem eſt non impeditus, eò quòd talem ſequatur actionem: Quare & fœlicitas eſt, eò quòd fœlicitatem ſequatur, & ſit ſignum præſentiæ eius &c. Rectè itaque dictum eſt, voluptatem eſſe comitem & affectionem quandam principalem ſummi boni: eſt enim, tanquam flos & ſplendor ex eo conſurgens: per quem arctius, dulcius, ac intimius cum obiecto ſummi boni Vir fęlix connectitur. Ex his patet rõ quartæ aſſertionis, quæ erat; Cũ Voluptas ſit

Explicat loc⁹ ex primo Moralium Nicomachiorũ cap.8.

Alexãder.

Explicatio quartæ aſſertionis.

affectio summi boni, iure ab Arist. summopere iudicatur iuncta cum eo. Pro cuius explicatione considerandum est, in propria affectione duo considerari; primò facultatem, quasi actum primum; secundò actionem facultatis, quasi actum secundum: vt risibilitas, & ridere. Similiter de voluptate loquendo, in ea consideramus facultatem; hæc sequitur habitum Virtutis, per quem sumus nati cum voluptate agere: insuper consideratur actio, & actus, quo uoluptate perfundimur, qui sequitur actionem virtutis. Vt facultas cum habitu, ita actus voluptatis cum actione est summopere complicata; eodem enim habitu nati sumus operari honestè, & cum iucunditate, solùm distincta ratione: Similiter eadem actione reddimur fœlices, & iucundi. A

Dum propria affectio comparatur cum eo cuius est affectio, dubium est, an ab eo distinguatur, nec ne: Rationes, & Opiniones sunt pro omni parte.

Affectio cum sit facultas, non distinguitur ab eo cuius est affectio.

Mihi tamen semper ea opinio magis placuit, quæ etiam fuit Alexandri & Scoti, quòd non distinguantur nisi ratione: At quouis modo res se habeat, hoc nobis satis est; propriam affectionem omnium. consensione summopere esse iunctam cum eo, cuius est affectio. Inde oritur, quòd Arist. Voluptatem nonnunquã nuncupauit actionem, ut in præcedentibus retuli; nonnunquam ab ea secreuit, Veluti in 10. Nicomachiorum, c. 5. inquiens: Quanuis actio & uoluptas maximè sint complicata, non tamen idem sunt (absurdum enim fuerit) sunt itaque distincta &c. Iure Arist. ita loquitur; sunt enim fundamento idem, ratione distincta: & maior distinctio apparet, dum considerantur in actu secundo, quam in primo.

Explicatur postrema assertio.

Addebatur postremò, non rectè Platonem in Philebo dicere summum bonum consurgere ex mixtione sapientiæ & voluptatis: Ratio est; quia, dum ita loquimur, indicamus essentiam summi boni etiam in uoluptate esse positam; veluti si diceremus, B hominem consurgere ex ratione & risibilitate, quod quidem dicendum non est: homo enim per rationem constituitur; affectio deinde ex rei natura prodit, eamque sequitur. Assero tamen, litem de verbis potius quàm de sententia esse: Plato profectò minus rectè loquitur, quàm Aristoteles, idem tamen sentit; ambo enim re vera putant voluptatem esse affectionem summi boni.

Plato cum Arist. conciliatur.

Idque colligo Primò, quia in Philebo primas partes summi boni tribuit sapientiæ, postremas voluptati veræ, indicans esse affectionem eius: Secundò; quia in Gorgia & alibi, in sola sapientia dixit esse collocatum summum bonum, indicans solam essentiam eius. Propterea in Gorgia in persona Socratis inquit, se ignorare an Rex Macedonum & Persarum fœlices essent, quoniam cum illis non erat conuersatus; ideo ignorabat, quomodo iusti & eruditi essent; nam in his tota beatitudo est collocata, vt in Iniustitia & turpitudine vniuersa miseria. Ideo rectè Plotinus En. 6. lib. 7. cap. 27. asseruit, uoluptatem comitari adeptionem boni, bonum verò etiam absque uoluptate esse eligendum.

Cur Aristoteles Voluptatem veram commendauerit, & quomodo Diluantur Rationes pro parte Voluptatis. Cap. XXII. C

Dubitatio.

MIrari profectò quispiam poterit: Si Arist. in voluptate summum bonum non collocauit, Si in attinentibus ad connexionem uoluptatis cum summo bono solis verbis a Platone dissentit; cur tam strenuè pro uoluptate dimicauit? tam acriter dicta Platonis reiecit? tam accuratè rationes eius diluit? Cui admirationi satisfaciens dico:

Solutio.

Quãuis Plato uoluptatem cum summo bono coniunxerit; tamen nimium uidebatur partibus eius detrahere, nimium uilem diminutumq. actum illam statuebat, dum in generatione esse positã affirmabat. His accedit, quòd, qui Platoni successerũt, Xenocrates nẽpe & Speusippus, voluptatem penitus neglexisse visi sunt; ostẽsionesq. paruipendebant; quibus Eudoxus Gnidius, auditor cũ Archytæ Tarentini, tũ Platonis, vtebatur pro parte voluptatis. D Propterea Arist. Xenocratis condiscipuli æmulus, quia Platoni in Academia successit, nimiam illam seueritatem eius & Speusippi moderari volens, regulam seruauit, quam in primo Mora. Nic. seruandam præcepit; nempe, dum contortũ lignũ dirigere volumus, in oppositum esse flectendũ: hac itaque de causa Eudoxi ostẽsiones magnifecit, leuesque manifestauit solutiones, quibus æmuli utebantur; veluti etiam Plato coactus fuit ob eandem causam voluptatem ostendere vilem, quia cũ Philebo disputabat, qui voluptatem oẽm censebat bonam.

Quid ueri includant rõnes pro Voluptate formatæ.

Ex dictis etiã colligere valemus, quid ueri includant rationes, quibus ostendebatur in uoluptate summum bonum esse collocatum, ex eis. n. id solum colligitur, quòd vera voluptas sit, tãquam esca nos inuitans ad summum bonũ, dulcissimaq; affectio eius.

Diluitur rõ prima.

Nã, dum dicitur Voluptatẽ naturæ propensione maximè expeti, id patefacit; voluptatem esse bonũ quoddã cõmunissimũ, ad sensum & corpus maximè pertinẽs; non aũt esse summũ bonum hoĩs, natura. n. cum sit vel materies, vel forma ex materie pẽdens; ad ea nos reddit procliues, quę ad corpus ptinent, & uoluptatẽ cuncta appetunt, at non omnia eam maximè appetũt, immo p naturę legem magis optamus illud, cum quo complicata est uoluptas, veluti prolẽ, cõseruationẽ speciei, & indiuidui, actionẽq. honestã. Et hoc in loco naturæ

solertiam

A ſolertiam admirari licet; quæ ad vnum minus principale (nempe ad voluptatem) nos apertè reddidit procliues, vt ſimul latenter ad præſtantius nos dirigeret; idq; facit, quoniam finis eius minus cadit ſub ſenſum: ita apertè ad cibi & veneris Voluptates nos inuitat; vt latenter ad indiuidui humaniq; generis cõſeruationem, quę voluptati pręfertur, nos dirigat. Propterea homo rectè affectus, quod eſt principale, pręſertim expetere debet: quicunq; autem in ſola voluptate perſiſtit, verumq; finem negligit, iumentorum vitam viuere dicitur. Ratio Secũda ſumebatur ex dolore, qui pęna & malum eſſe dicitur. Cui reſpondens aſſero; dolorem eſſe vitandum, non tanquam ſummum malum, ſed tanquam ſummi mali affectionem; longè enim deterior eſt actio vitioſa, quàm dolor: immo dolor & pęna patrati ſceleris commẽdatur; & actio viri fortis, quamuis ſit cum dolore aliquo permixta, optima dicitur. Tertia ratio ſumpta ex conditionibus ſummi boni erat, ꝙ voluptas ſolùm ſui gratia optaretur; & eſſet honore, nõ laude digna. Cui rñdens dico; Voluptatẽ eſſe profectò ex ſe optandã, & apertè ſui gratia expeti; latẽter tñ, & ex principali inſtituto naturę, paratã eſſe ob aliud, vt patefeci: inſuper, ſępe dr̃ non expeti ob aliud; quia conſideratur vt iuncta cũ actione proba, eã includens, cumq; ea modo aliquo eadem; fœlix.n.

B coniugiũ probę actionis & iucunditatis, eſt Vita beata. Et dũ additur, ꝙ nõ laudatur: Reſpõdeo; laudẽ, & honorẽ, non voluptati, ſed ei cõpetere, ex quo voluptas prodit; vniuerſa.n. voluptatis probitas & improbitas, in actione poſita eſt, & ex ea cõſurgit; ideo ad eã honor, & dedecus pertinet: immo nõnunquã iuuenes cõmẽdamus, quia lętantur actionibus honeſtis; inde.n. ſpẽ recipimus, vt viri probi ſint euaſuri. Rõ quarta erat, quia Voluptas cętera bona auget & perficit, tanquã finis. Rñdeo, verã uoluptatẽ eſſe quidẽ bonã, at non ſummũ bonũ; & bonũ eius ex virtute, honeſtaq; actione manare: & perficere actionem; non vt finem, cuius gratia ſit honeſta actio; ſed vt affectionem vltimi finis, vt aliquid vltimò ſuperueniens, eique inſeruiens; tanquam flos quidam, & pulchritudo ex optima corporis diſpoſitione conſurgens, vt dixit Ariſt. at non pulchritudo, ſed ſanitas eſt ſummum bonum corporis: Voluptas perficit ſummũ bonum, nõ pro gradu eſſentiæ & intenſionis, ſed pro extẽſione & vſu eius. Et, quamuis apud Græcos nomen ſummi boni a gaudio deducatur, id parum refert: nam vel fuit deſumptum ex conſpicua affectione eius; vel qui id nomen formarunt, eius fuere ſententiæ. At ea auctoritas magni ponderis eſſe videtur, quæ ſumebatur ex decimo Moralium Nicomachiorum, cap. 4. quo loci dicebar Philoſophus; voluptatem perficere ſummum bonum, vt ſanitatem hominem ſanum. Reſponſio tãmen ſuſcipitur ex eodem loco, & verbis Philoſophi; cum dicat, voluptatem per-

C ficere actionem, non vt habitus penitus inſitus, ſed vt finis ſubſequens & conſurgens: indicat enim non eſſe eſſentiam ſummi boni, ſed eam ſequi: & non reſpondere facultati ſentiendi & ſenſibili, hoc eſt efficienti & obiecto; ſed formæ: quia eſt quædam forma, non quidẽ dans eſſe ſummo bono, ſed ei ſuperueniens; ut affectio, cum diſtinguatur ratione, ſuperuenit ei, cuius eſt affectio. Similiter etiam diluuntur rationes, quæ ex Ficino colliguntur: falſum enim eſt, nos optare uiuendi & ſpeculandi actionem, ut gaudeamus; & non uice uerſa: immo oppoſitum eſt dicendum, ut conſpicuum eſt ex dictis in præcedentibus. Et dum additur, Gaudium plura includere: Reſpondeo; includere plura, non inſeruientia ſibi, eique ut fini ſubordinata, ſed ex quibus pendeat: ita autem homo plura præſupponit quàm Deus, & accidens quàm ſubſtantia. Dicebatur, uirum bonum per gaudium magis & intimius connecti cum obiecto, quàm per cognitionem; & non qui uidet, ſed qui uult, amat, eoque gaudet, dicitur bonus; & ob id ſummum bonum dicitur pertinere ad uim appetendi, eamq; explere, ad quam pertinet uoluptas. Reſpondeo; gaudium non eſſe id, per quod nectimur cum obiecto; ſed id, quod ex connexione conſurgit; & ideo non ſummum bonum, ſed affectio dicitur: bonus au-

D tem dicitur, qui intelligit ſummum bonum, & agit ei conſentanea; ita enim per imitationem cognitionis, & actionis fit illud: pertinet autem modo aliquo (ut ſuo loco patebit) ſummum bonum etiam ad facultatem appetendi; quatenus ad eam quoque pertinet, cum actio, tum affectio eam ſequens. Dicebatur inſuper: nos frui bono, non per cognitionem, ſed per conuerſionem facultatis cognoſcentis in obiectum, effuſionemque in illud. Reſpondeo ſummum bonum in ea connexione eſſe poſitum, connectimur per actionem: ea effuſio, & gaudium eſt id, quod ſequitur adeptionem ſummi boni. Ita etiam requies in re uiſa, ac tranquillitas, qua perfunditur Vir beatus, cenſeri debet affectio fœlicitatis: ut enim fęlicitas eſt ſummum bonum, ita eius affectio eſt incomparabile gaudium, ſummaque lętitia; qua iubilant uiri beati, iubilant Angeli, & Archangeli; Magnificantes Deum, cui Honor & Gloria.

Naturę ſolertia.

Diluitur ratio ſecũda.

Diluitur tertia.

Diluitur quarta.

Diluitur rõ ex nomine ſumpta.

Explicat locus decimi Moralium.

Diluuntur rões alię.

Opinio Platonis de Summo Bono. *Cap. XXIII.*

QVoniam opinio Platonis de ſummo bono a uarijs uario modo refertur; eique nonnulla tribuuntur, quæ ſummopere ab illius ſententia diſcrepant: ac inſuper; quoniam de Idea boni ab eo excogitata, uel approbata, ab Ariſtotele uerò reiecta,

Opinio Platonis. sumus verba facturi: Propterea vtile duxi, quid de summo bono senserit Plato, primò patefacere. Censuit Plato in Timæo, quem in parte sequutus est etiam Origenes; ab æterno per Diuinam Mentem, Animæque ideam manasse a Deo Animas rationis compotes: quæ ratio ne varietatis stellarum eas primò recipientium, primorumque corporum, certo numero essent definitæ; absolutè tamen, & ratione suæ essentiæ a materie non pendentis, quæ ideæ respondet, vna, & non plures, nec seiunctæ essent (quanuis de hoc sint variæ Academicorum sententiæ) easque censuit cunctarum rerum rationibus esse decoratas; per quas, dum solutæ sunt a crasso corpore, cuncta cognoscerent; ac ita per varias stellas fuisse effusas: in quibus quidem stellis propriam haberent sedem, stellam in orbem verterent, & fœlicem vitam ducerent. Verùm quia mediæ cuiusdam sunt conditionis generationisque in se includunt semina, & procliues sunt ad formanda perficiendaque mortalia corpora, inferioresque vitas edendas; propterea (dum opus fuerit) descendunt ad ea formanda corpora, quę præsertim fauore suæ stellæ constructa & elaborata fuerunt: vt, cum rectè hoc suo munere fuerint functæ, fœlicius in suā sedem reuertantur; & summo bono, tanquam sibi magis proprio, suoque labore & peregrinatione comparato, fęlicius fruantur. Et cum ex stella dicantur descendere, non ob id stella ea remanet expers animæ, ut nec lucis remanet expers quanuis in mortalem orbem radios effundat. In hac peregrinatione, ratione descensus, ratione cursus mortalis vitæ, & demum ratione reditus in Patriam, varia ei conueniunt. Nam primò ob descensum consideramus in anima casum alarum; hoc est instinctuum, vitiumque eius remissionem, quibus ad superna aspirat: & sunt interna commotio ad verum, & bonum. Consideramus in connexione eius cum corpore, soporem, & obliuionem eorum, quę nouerat. Ob cursum autem mortalis vitæ conuenit animæ, vel deuiare & labi, vel rectè progredi per viam sublimem & Regiam; in quo cursu; ut primò a somno expergiscatur, reminiscatur, per congruentesque gradus reuertatur in Patriā; eget recta quadam excitatione a sensilibus facta; & ab illis pręsertim, quæ sunt tanquam radij veri boni, verique pulchri: vt expergefacta per gradus Prudentię, Scientiæ, & Sapientię, necnō munere rationum, & idearum; cum ipso vno connectatur. Pro quo ascensu & reditu necessarię sunt duæ alæ, pennarumque recuperatio, quæ in descensu ceciderant: Ala dextra & Princeps, est facultas intelligendi & iudicandi; cuius pennæ sunt interna commotio instinctusque ad verum, quæ per Sapientiæ salutares aquas reficiuntur: Ala sinistra est facultas, quæ est principium agendi, & uoluntas; Pennę sunt desiderium honesti, instinctusque ad bonum, quæ per aquas Prudentiæ a fonte Sapientiæ manantes reficiuntur. Ita alæ in Phędro, bono, pulchro, & sapientia nutriri dicuntur: quæ hac salutari aqua inspersæ, nutritæ, formatæ, & auctæ, ad veri & boni originem animam eleuant. In quo fortunato eleuationis cursu, per accommodatam Metaphoram nedum considerātur Alæ; verùm insuper Currus Animæ, Auriga, Equi, Habenæ, & Calcaria. Hæc quanuis longè secus a multis explicentur, ego ita interpretanda censeo. Currus est æthereum Animę vehiculum, vt ex Phędro colligitur: Auriga est recta ratio per sapientiam formata, quam comitatur Prudentia: Caput aurigæ, Mens est: Equi sunt appetitiones, quorum vnus bonus & albus est, alter malus & niger: Equus bonus; qui stimulis non eget, sed sola adhortatione, rationeque regitur; est vis irascendi cum ratione iuncta, ab opinioneque boni ducta, quæ vis rationis dicitur custos; Equus malus, nigroque colore perfusus; est cupiditas ad lasciuiem, libidinem, corporisque voluptates propensa. Hos equos expressit Plato in Phędro inquiens; in singulis hominibus duas esse dominantes ac ducentes Ideas, quas sequimur quocunque ducunt; Vna est, insita nobis voluptatum cupido; Altera, acquisita opinio optimum experens, quæ frequenter inter se pugnant; & hi quoque nonnunquam duo nobis inserti destinatique Dęmones nuncupantur. Stimuli interni & calcaria, sunt veri & honesti desideria; externi autem, pręmium & honor; Frena verò & interna, & externa, sunt odium vitij, timorque infamię & pœnarum. Et quoniam sine Deorum afflatu ad sublimia eleuari non valemus; propterea huic fœlici eleuationi tria Numina preesse dicuntur, Mercurius, Venus, & Phębus. Nam conuertitur anima ad superna, vel visu pulchritudinis radios inspiciens; cui pręest Venus: vel auditu consonantiam vocum percipiens, per quam rationes animę excitantur, ad ideasque reuocantur; cui consonantię preest Phębus: vel ratione recta per Sapientiam formata; cui pręest Mercurius. Hoc cursu descendere dicuntur animę per Cancrum, quod est domicilium Lunę generationis Antistitis; quatenus descendunt per internam propensionem ad generationem: Ascendere verò dicuntur per Capricornum: quod, pręter id quod signum eleuationis est, etiam est Domicilium Saturni, contemplationem & Sapientiam pręseferentis. Demum, ob finem eleuationis & cursus parata fingitur in dorso Cęli Mensa, parateque sunt ei dapes. Dapes pro Animarum conuiuio paratę, sunt intuitus ipsius ueri, ipsum unum, ipsum bonum, ipsumque pulchrum: cum quibus anima iuncta, vere in unum redigitur, uereque bona & pulchra redditur; nec in alio summum nostrum bonum potest esse positum, quàm in reditu

Margin notes:

Quę cōpetunt aīæ p descēsum in Terrā. Quæ ei cōpetunt per cursū mortalis uitæ.

Quę ei cōpetunt per ascensum.

Dij q pręsunt Eleuationi.

Per quę signa descēdat & ascēdat anima.

A reditu ad ipsum bonū, a quo manauimus; ab eo enim solo ualemus recipere bene esse, a quo re cepimus esse. Necti potest Anima cum ipso bono & vno, etiam dum iuncta corpori mortalē vivit vitam, at non liberè & conspicuè, sed obscurè & cum impedimentis; nec tempore lon go, sed exiguo, Ideo valde pauci, illique imperfectè, in hac uita summo bono fruuntur, vt in Epinomide asseritur. In alia verò vita exactius, liberius, intimius, & diuturnius cum summo bo no anima connectitur. Dicitur Anima in curru eleuari ad cœlum; currus enim est æthereum vehiculum, quod ad consimile corpus redit: at per alas dicitur euolare supra cœlum, & ad ip sum vnum extolli. Anima enim ex conditione propria, stellæ sibi destinatæ iuncta, vel supra dorsum cœli posita, vnà cum cœlo in orbem vertitur, stellamque sibi creditam in orbem re uoluit; insertam enim habet motionis originem, propensionemque ad corpus. At munere Mentis, supra tempus, motum, cœlumque extollitur; & in solo vno indiuiduè & sine medio requiescit, quod continenter intuetur: cum animæ id faciant per tempus, & modo aliquo cū tempore, cum distinctione quadam; & interuentu Mentis, cuius sunt participes. Et cum Ani ma per Mentem ea quæ verè sunt inspexerit, ideas nempe, & idearum caput; subiens rursus intra cœlum, domum reuertitur, hoc est ad stellam sibi comparem redit: ad quam reuersa, Au

B riga ad præsepe sistens equos, tribuit eis Ambrosiam, mox Nectar potandum: hoc est, ex hu iusmodi contemplatione & adeptione summi boni consurgit, tanquam cibus Ambrosiæ no mine designatus, expletio appetitionum eius; mox nectar, quasi potus, superinfunditur; quato nus anima per reditum in suam naturam, congruentemque dispositionem, incomparabili gau dio perfunditur. Quæ duo recta ratione respondent Lacti & Melli, quibus ex relatione Moy sis saturauit Deus dilectum populum suum. Et ex his elicere debemus explicationem sententiæ Orphei, a Platone in secūdo de Republica relatæ, a Musæoque approbatæ, Ebrietatem esse præ mium iustitię; denotauit enim ebrietatem in animi gaudio collocatam. Cui simile Propheti cum illud, Inebriabot ab vbertate domus tuæ. Hęc propriè & præsertim Diis, hoc est cœlorum animis competunt; quę supra cœlum ad Diuinum conuiuium eleuantur. Secundo loco fœli cioribus animis: Reliquę verò Animæ vel id non assequuntur; vel vix & obscurè; & propte rea potius inanibus replentur opinionibus, quàm alantur vera sciētia. Ex his, quæ a Platone par tim in Philebo, partim in Phędro dicta fuere, varia colligere valemus. Colligo primò: huma nam fęlicitatem non duplicem esse (vt asserere videtur Aristoteles) sed vnam, eamque in con nexione cum summo bono esse positam; cætera autem esse dispositiones pro ea, vel utiles, vel necessarias. Colligo secundò; eam potius in altera, quàm in hac vita animę competere. Ter

Asa vivēs mortalem vitam pōt necti cum Deo

Primum ad colligitur.

C tiò colligo: fœlicitatem; ut in obiecto beante; in summo bono, ipsoque vno esse collocatam: vt in medio, per quod cum eo nectimur; in ideis Mentis, quas anima per rationes intuetur: ut in dispositione ad nos pertinente; in Sapientia, quam comitatur Prudentia: ut in affectione ex ea consurgente; in Lætitia, & Gaudio. Colligo quartò; Fœlicitatem pertinere, cum ad facultatē contemplandi, tum ad eam appetendi: primo tamen & præsertim ad eam contēplandi, ad quā Sapientia pertinet; cui Plato in Philebo primas tribuit summi boni partes: secundo autem lo co ad facultatem appetendi, ad quam pertinet gaudium; cui Plato in eodem Philebo posterio res partes tribuit: & in Phędro in reditu animæ intra cœlum ad domum suam, dixit; ani mam tribuere equis, hoc est appetitionibus, ambrosiam & nectar: & dicitur tribui ab anima; quia ex contemplatione animæ, & nutritione alarum eius, redundat deinde gaudium in facul tates appetentes. Propterea miror de Marsilio Ficino in Platone satis versato, quòd in Episto lis suis oppositum asseruerit ac confirmauerit. Insuper colligimus, Mentem supra animam col locatam, cōtinenter, lucidius, & sine tempore intelligere ea quæ verè intelligibilia sunt (ideas nempe) summoque bono frui; Animam verò nec semper, nec sine tempore, nec tam conspi cuè. Ex his censeo, magna ex parte notam reddi sententiam Platonis de summo hominis bo

Secundū. Tertium.

Quartum.

D no: de qua etiam in progressu distinctius alia nonnulla patefaciam, ab animo ingenuo summo pere exoptanda.

De Idea Boni. Cap. XXIIII.

Onsiderationi de summo hominis bono iunctam esse censuit Aristoteles disputatio nem de Idea boni, ac propterea in primo Nicomachiorum de ea cumulatissimè ad uersus Platonem verba fecit: vt igitur pateat, quæ fuerit sententia Platonis, & an iure ab Arist. fuerit reiecta, & num Plato a calumnia vendicari possit; nonnulla de Idea Boni mihi explicanda proposui. Reperitur apud Platonem hæc eminentissima trinitas, ipsum vnum, ipsum bonum, ipsum pulchrum; quæ tria secundum essentiam idem sunt, sola ratione distinguuntur: nam Vnum est supra bonum, & tanquam caput boni; bonum est ratio, per quā cuncta manant ab vno, & ad vnum tendunt; ex bono refulget pulchrum: Vnum est, tanquam principium & fons emanationis; bonum, vt medium; pulchrum, vt finis: in reditu & conuer sione

Idea boni, Eminentissima trinitas a Plato ne posita.

Sna Platonis in 7. d Rep. fione econtra, per pulchrum eleuantur res ad bonum, ac inde ipso vno perficiuntur. De ipso bono, boniqúe idea, frequenter mentionem fecit Plato; latius tamen in sexto, & septimo de Republica suam sententiam patefecit: inquit enim in septimo de Republica. Arbitror in ordine ipso intelligibili boni ipsius Ideam supremā existere, vixque videri: si autē visa fuerit, asserē dum eam omnibus omnium rectorum atque bonorum causam esse; cum ipsa in loco visibili lumen creauerit, luminisque auctorem; in ipso verò intelligibili regnet ipsa, veritatemque, & Mentem protulerit. quam nosse necesse sit omnem, quicunque sana mente quicquam vel priuatè, vel publicè est acturus; &cæt. Insuper addit in eodem dialogo. Qui boni ideam ratione definire non potest, a cæteris eam distinguens secundum substantiam, non secundùm opinionem arguens & refellens; hic bonum non dicetur cognoscere. Consimilem in sexto dialogo his penè verbis proferens sententiam, inquit. Boni idea est maxima disciplina, qua quidem & iusta & alia si vtantur, vtilia & conducibilia fiunt: atque hoc me dicere fermè velle scito; & id præterea, quòd ipsam non vt satis est cognoscimus. Si verò eam nesciimus, & sine ea cætera quammaximè nouerimus, scito nullam ex eis in nos vtilitatem redundare; veluti neque prodesset nobis quicquam, quod sine bono possideremus. Insuper in Alcibiade secundo inquit: Videtur sanè cæterarum omnium scientiarum possessio, nisi quis scientiam optimi nactus fuerit, rarò quidem prodesse, obesse plerunque &c. Hæc a Platone de boni idea, cognitionisque eius vtilitate, dicta fuerunt; aduersus quæ vehementer inuehitur, acriterque disputat Aristoteles in primo Nicomachiorum: qua de re vt pro facultate iudicium aliquod afferre valeamus; B

Quæ de sē tentia Platonis ppē dēda sint. tenemur primò explicare sententiam Platonis; secundò tenemur perpendere, quę ab Aristotele ei obijciuntur; tertiò, an valeamus Platonem a calumnia vendicare; demum, an valeamus litem & controuersiam componere. Vt pertinet ad primum, non apertè constat, quid Plato per ideam boni significauerit: nam (vt instituto nostro inseruit) ideæ nomen apud Platonem tripliciter vsurpatur; pro eminentia, pro forma, & pro similitudine. Pro eminentia vsurpa-

Idea apud Platonem tripliciter vsurpatur. tur, dum Deus dicitur idea omnium: vt enim vnitas virtute includit omnes numeros; ita Deus, qui est ipsum vnum, eminentia & virtute includit omnes ideas, quasi rerum numeros: & præsertim vnius, boni, & pulchri; quæ eius sunt propria, & sunt origines cęterarum. Idea pro forma sumitur, dum consideratur in mente, vt vna contradistinguitur ab altera. Idea pro similitudine vsurpatur, dum omne, quod vniuersè concipitur animo, idea nuncupatur: in qua significatione ait Plato in Phedro, duas in vnoquoque nostrum ideas esse dominantes atque ducentes, quas sequimur, quocunque ducunt; innata scilicet voluptatum cupido, & acquisita opinio, per quam optimum expetimus, &c. Hæ nanque sunt veluti duæ quædam communes formæ nos ducentes. In eadem significatione ideam boni sumpsisse censeo Platonem in Philebo, dum dixit; in concordi mixtione sapientiæ & voluptatis licere nobis perdiscere, quid & in homine & in vniuerso suapte natura bonum sit, quæue ipsius idea existat &c. Cum igitur tres sint C ideæ significationes; dum est disputatio de idea boni; non vsurpatur idea in tertia significatione, pro quauis communi notione animo concepta; sed dubium est, an in prima vel in secunda significatione vsurpetur. Inquiunt nonnulli Platonis interpretes, vsurpari apud Platonem lo

Nō cōpetunt Menti Ideæ boni, pulchri & vni*, vt cæterorū, distinctæ. Rō prima. cis supra relatis idæ nomen in secunda significatione; pro forma boni ad Mentem pertinente, contradistincta ab idea pulchri, cæterisque ideis; in Mente enim continentur ideæ omnium: ac ideo dicitur a Platone in loco intelligibili regnare, intelligibilia autem sunt ideę mentis. Hanc sententiam nulla ratione approbandam censeo; apertè enim pugnat cum verbis Platonis, eum principijs eius, ac cum conditione idearum: nam, si rem accuratè perpendimus, inuenimus; non ita in Mente inueniri posse horum trium, vnius scilicet, boni, & pulchri, ideas, formas distinctas, vt inueniuntur cæterorum. Ratio est: quia id, quod includitur in vnaquaque idea, non dicitur idea a cæteris distincta: bonum, vnum, & pulchrum in singulis ideis, tanquā semina & perfectio earum, includuntur; omnis enim Idea dicitur vniformis, boniformis, & pulchriformis: non igitur boni, pulchri, & vnius inueniuntur in Mente distinctæ ideæ; sed so- D

Confirmatio. lùm censeri debent communes quędam singularum idearum proprietates, ex ipso vno, bono, & pulchro distincta mensura cum Ideis manantes. Confirmatur: quoniam qui sunt illius opinionis, primò statuunt bonum simpliciter, nempe Deū auctorem communem omnium bonorum & pulchrorum: mox bonum ideale, quod solùm asserunt esse principium quarundam nō primarum, sed consequentium perfectionum, munere quarum res eis participantes reddūtur bonæ. At hęc boni multiplicatio redundans esse videtur: nam, si primum commune est causa

Altera rō. omnium bonorum; similiter erit causa eorum, per quæ res perficiuntur, & bonę dicuntur:

Tertia rō. primum enim bonum, nō tantùm partis, sed vniuersi boni debet censeri parens; nec unius potius, q̄ alterius. Pręterea: una idea non est principiū alterius ideæ, cū ideę sint originales formæ æque primæ: at bonum & unum, cunctarum idearum principia sunt; omnis enim idea, cum boni, tum unius rationem includit. Insuper: Plato loquens de idea boni in septimo de Repub. dixit, eam omnibus omnium rectorum atque bonorum causam esse; cum ipsa in loco uisibili lumen creauerit, & luminis auctorem; in ipso uerò intelligibili regnet ipsa, ueritatemque & mentem

A mentem protulerit &c. Hęc de solo Deo, non de vlla idearum ad mentem pertinentium vera sunt: Mundus enim intelligibilis est Mens, cui pręest Deus, vt caput & princeps: & non idea vlla parit Mentem & veritatem, sed potius ecōtrario Mens in Deum conuersa concipit ideas; quę veritas, scientia, & sapientia nuncupantur, Veritas in se, Scientia per relationem ad animā, Sapientia verò mentis. Ideo rectè Plotinus En, 6, libro 7. dixit Mentem sibi comparasse spectacula boniformia (nempe ideas) cum primùm ipsam boni Naturam contemplaretur: Insuper inquit; Mentem conuersam per actum vitalem in bonum, fieri boniformem; & ob formā suam multiplicabilem, vnum boni donum in formas plurimas deriuasse &c. Præterea: Ideæ ad Mentem pertinentes sunt definitarum specierum, quę in alias species nō distribuuntur; sunt enim vltimę & completę formę rerum. At idea boni non sic se habet; extēditur enim per omne genus, & omnium bonorum est causa. Colligamus itaque in Mente (ex sententia Platonis) non dari ideam boni contradistinctam ab alijs Ideis; sed per ideam boni denotasse bonū supremum, ac immensam diuinitatis foecunditatem, initium, & finem omnium. Quod, ex Plotini Numenijque sententia, non est proximus Mundi opifex; sed Artificis Mundi, Mentis scilicet, Pater, cunctorumque finis. Hæc cum sit eminentissima forma ac formarum forma,

Mens in Deum cōuersa concipit Ideas Plotinus.

Rō quarta.

Non dari ideam Boni, contradistinctam ab alijs Ideis.

B non iniuria eminens idea nuncupari potest; & dicitur Sol diuinus, cuius filius est Mens, Sol intelligibilis; ac eorum externa imago, quę sensibus offertur, est Sol Visibilis: cognitio eius superni boni, est regula omnium rectarum actionum; eatenus enim actiones nostræ bonæ sunt, quatenus cum legibus summi boni conformantur. Nec dicitur a Platone ea cognitio vtilis ad efficienda opera Artium, sed ad rectè obeunda ea munera, per quę homines deinde probi vel improbi denominantur; ideo dicimus (Qui Deum non cognoscit, in tenebris oppositis diuino Soli ambulat) Cognoscunt id summum bonum satis conspicuè illi, qui inter homines diiudicantur foelices; cæteri verò vel non cognoscunt, vel sub nube & obscurè. Et siquis quęrat, num vnius, pulchri, & boni modo aliquo concedi possint distinctæ ideæ; breuibus (prętermissa opinionum & rationum relatione) dico: eorum dari in anima nostra distinctas notiones; in Mente verò non reperiri eorum proprias ideas, sed distinctas singularum idearum proprietates ac perfectiones, quę in Deo ipso vno exactissimè in vnum veniunt, & solùm distincto nostro cognoscendi modo vt distinctæ considerantur. Sic eorum sunt & non sunt ideæ, sunt distinctę & non sunt distinctę; vt etiam patefeci, dum de pulchro disserui.

C

Rationes Aristotelis aduersus sententiam Platonis de Idea Boni. Cap. XXV.

ARistoteles in secundo Moralium Nicomachiorum, varijs rationibus nititur hanc de Idea boni sententiam euertere; eamque inutilem, rationi aduersam, cum Natura Ideæ pugnantem, nititur ostendere. Nam idea, (consensione eorum, qui ideas statuunt) cum sit forma & essentia vna, minimè est eorum, quibus competit ordo, & per prius & posterius distribuūtur; insuper eadem ratione non est eorum, quę sunt distincti generis: at Bonum, cum ordine pręditum est, tum ad distincta pertinet pręedicamenta: non igitur eius datur vna idea; bonum enim per omne quod est, effunditur, & in omni pręedicamento locum habet. Prętere a: cum idea sit forma, essentia, & veritas vna; ad vnam scientiam pertinet: at boni plurimę sunt Artes & scientiæ; singulæ enim Artes, singulæque scientię, bonum sibi

Arist. contra Platonem.

Rō prima.

Rō secunda.

D proprium perquirunt & explicant. Insuper: Cum Plato genus idearum nuncupet αὐτοέκαστον, hoc est ipsum quicque; singulatim verò ideam hominis ipsum hominem, ideam boni ipsum bonum; quid significat per ipsum vniuscuiusque naturę rerum? Vel enim (gratia exempli) idea hominis est eadem cum homine, vel distincta. Si eadem, cur distincta voce denotantur ipse homo, & homo? Distincta non videntur posse indicari; quia vtriusque eadem est ratio & definitio, quare eadem est essentia & natura. Nec dicere quispiam potest quòd differant; eo quia idea hominis sit ęterna, homo uerò mortalis: quoniam uarietas temporis non est causa uarietatis naturæ, sed potius ecōtrario; quia enim natura est uaria, ideo rés vna ęterna, altera mortalis est: at ea, quorum una est definitio, non possunt esse distinctę naturę: inanis itaque est ipse homo, ipsumque bonum, seorsum positum a singulis. Propterea rectius uisi sunt sensisse Pythagorei, quos secutus est Speusippus, qui unum & numeros proportione respondentes ideis, in bonorum ordinem, non autem ut aliquid a sensilib. separatum posuerunt: ut in tertio Physicorum, cont. 25. eandem sententiam repetit & explicat Aristoteles. At dicet fortasse aliquis, non uniuersè bonorum omnium dari ideam unam; sed eorum tantùm, quæ per se bona sunt. Quę euasio inanis est, quoniam quęram ego. Quid est hoc, quod per se bonum est? uel enim est sola idea boni: uel sunt ea omnia, quę a nobis quęruntur & optantur; ut sapere, uidere, honores, Prudētia, uoluptates honestę, & cætera huius generis. Si primum eligis, inanis tunc erit

Rō tertia.

Euasio.

Reiectio.

idea

idea boni; dabitur enim idea boni per se, cui nullum in tebus respondebit per se bonnm, & a A
nullo participabitur: quod aduersatur cōditioni ideæ; idea enim dicitur exemplar rerum, quo
cætera participant. Si asseris etiam alia dari per se bona, vt illa quæ nuper relata fuernnt; cōtra.
Rō quarta. Eorum non est natura, forma, & definitio vna; quare nec vna potest esse idea. Præterea: esto
(per fiduciariam reprobationem) quòd detur ea idea boni, ac bonum id seiunctum a singulis,
quod vniuersale ante multa appellant; id profecto redundans ac superuacaneum erit: qm̄, dū
agimus de summo hominis bono, id bonnm quærimus; qnod natum sit a nobis acquiri, in no
bis fieri, a nobisque possideri: at id bonum seiunctum & separatum non est huiusmodi; cum
enim sit sui natura seiunctum, nunquam cum aliquo iunctum inueniri poterit. At dicet fortè
aliquis, id bonum hanc prębere vtilitatem; vt, cum a nobis cognoscatur, nos rectè dirigat pro
adeptione & vsu eorum bonorum, quæ a nobis acquiruntur & possidentur; nō secus ac cogni-
rio scopi nos rectè per media ducit, & dirigit ad illum. At hæc quoque solutio ab Arist. euerti-
tur ratione, & experientia. Ratione; quia nos rectè dirigit & ducit cognitio proprij finis pro-
prijque boni, non vniuersi & communis. Experiennia verò; quia compertum est Artifices om
nes, cum bonum aliquod quærant, nequaquam sibi proponere vel uti cognitione eius cōmu-
nis & separati boni: qua cum careant, eamque non quærant, exactissimè tamen Artes possidēt,
finemque suum assequuntur. Et tātum abest, vt medicus id separatum bonum quærat; ut nec
de separata quoque valetudine, quę est finis sibi propinquior & familiarior, sit solicitus: sed de B
sanitate tantùm in homine existente; non quidem in homine communi, sed in singulis, nam
singulos curat. His itaque rationibus Aristoteles Ideam summi boni a Platone excogitatam, tū
naturæ aduersam, tum inutilem, tum inanibus nixam fundamentis, nititur patefacere.

Num Plato a relatis calumnijs vendicari possit; & quomodo Aristoteles ab eo dissentiat vel cum eo consentiat. Cap. XXVI.

MAgnæ apparuere Virtutis rationes illæ, qnæ ab Aristotele aduersus Ideam excogita-
tæ ac formatę fuere: adeò ut ob eas Latini interpretes Platonem, ut delirantem; &
Ideam boni, ut commentum aliquod, negligant & despiciant. Verùm si liberi esse C
volumus, & ingenuè id, quod sentimus, cupimus enunciare: proculdubio satis leues
Cōsideratio Ideæ boni, de qua loquebatur Plato, non est eiusdē. (vt censeo) rationes illæ apparebunt; eaque de idea boni disputatio, minimè ad institutū Arist.
pertinere, illique loco accommodata esse iudicabitur. Cum enim summum bonum vsurpari
possit & pro obiecto, & pro affectione ac perfectione, quæ in nobis recipitur, eo loci Aristote-
les non obiectum externum quærebat, sed internam affectionem & perfectionem. Idea boni
ponitur a Platone tāquam externum obiectum, & propterea ea disputatio de Idea boni nequa
quaqnam instituto Aristotelis inseruiebat: nam de summo bono pro interna nostra perfectio-
ne sumpto, verba fecit Plato in Phædro præsertim, & in Philebo; & asseruit positum esse in Sa
pientia, quàm comitatur Prudentia, & sequitur Actio, ex quibus consurgit gaudium; hoc erat
id summum bonum, quod respondebat summo bono considerato ab Aristotele in primo Ni
Rōnes Aristot. perpendūtur. com. ideo hanc sententiam discutere tunc tenebatur, non illam de Idea boni. Præterea; Ra-
tiones ab eo formatæ, nec ad rem facere, nec ideæ boni officere, vlla ex parte uidentur; Nam
rationes illæ pręsupponunt, Platonem ita Ideam boni statuisse; ut hominis, leonis, & similium
specierum in mente dari affirmat: at iam latissimè patuit in præcedente cap. Ideam boni, pul-
chri, & vnius, esse eminentioris generis sublimiorisq. ordinis, ac pertinere ad principium: nam
per ideas omnes tanquam spiritus, nerui, & communes perfectiones effunduntur. Quare si bo D
na participata sunt distinctæ rationis, distinctę definitionis proprię, distincti ordinis, distincti-
que generis; parum refert: prima enim & communia principia meant per omnia, ac per omnia
(cum quadam tamen varietate) effunduntur; seruando solum similitudinem quandam com-
munem, non propriam: veluti etiam ipsemet Aristoteles veritate coactus in eodem capite
cōmunē dedit per se boni definitionem inquiens; per se bona ea esse, quęcunque uel sola, & a
cęteris seiuncta sequimur; quale est sapere, videre, & nonnullæ voluptates &c. Sic itaque ratio-
ne eius communis, una est ipsius boni definitio, vnaque scientia, quanuis distinctarum specie-
rum distinctæ sint. Preterea, adhuc ostensiones illæ aliud præsupponunt a ueritate alienum: præ
supponunt asseruisse Platonem, cognitionem ideę boni conducere singulis Artibus pro asse-
quendo proprio fine, quod minimè a Platone dictum fuit: solùm asseruit Plato conducere a-
ctionibus humanis; significans propriè sumptas actiones, per quas probi uel improbi denomi-
namur; Artibus autem conducit, ut rectè Artifex eis utatur, uelut dum dicimus, debere medi
cum esse pium; non quidem ut proprium finem assequatur. Quod autem per cognitionem
diuini

A diuini & summi boni dirigantur, recteque conformentur humanæ actiones, nemo est qui dubitet: cum enim nobis sit pro fine propositum, vt conformemur cum voluntate Dei, illiq; reddamur similes; proculdubio destituti eius cognitione, nescimus quò tendimus, ambulamus in tenebris; & quasi destituti cognitione borealis Poli, hanc nostram vitæ nauigationem fortunatè absoluere non valemus: vt mira consensione Theologi nostri patefaciunt. Ex his constat, satis leuia esse, quæ ab Aristotele Socrati & Platoni obijciuntur. Sed condonemus aliquid exactæ eruditioni, eminentique ingenio Aristotelis: & dicamus id ab eo fuisse factum; ob affinitatem summi boni pro obiecto, ac pro interna nostra perfectione sumpti: Insuper, id fuisse factum, ne quispiam malè accipiens sententiam Platonis erraret: demum, vt se excusaret, quia ideam & separatum quoddam bonum non primò proposuerat & declarauerat. Perpendamus demum, an re vera dissentiat a Platone; vel potius in solis verbis, distinctuque considerationis modo vniuersa controuersia sit posita. Quàm longè a vero recedant illi, qui censent Aristotelem cum Platone de omnibus consentire, conciliarique posse; alibi abundè patefeci. Vt autē præsenti instituto inseruit, dico Aristotelem, nec ideas concedere ad Mētem pertinentes, nec Mentem primam a Deo secreuisse, vt faciunt principales Platonici; nec nouisse bonum alterius vitæ ad hominem, vel ad eius animam pertinens; nec putasse animam interuentu mentis, ac ope rationum & idearum, eleuari ad summum bonum, & connecti cum eo: sed connexionem longè secus fieri censuisse, vt suo loco patebit: de his proculdubio adeò dissentiunt, vt nul B li concilio derelinquatur locus. Consentiunt tamen: quia ambo primum principium vnum statuunt, illudque summum bonum affirmant; ac esse censent externum scopum, & obiectū summi nostri boni, cui nitendum nobis est pro facultate reddi similes: eius tamen incomparabilem fœcunditatem per omnia natā effundi & propagari, Plato appellat nomine ideæ boni; quo nomine Aristoteles vtendum non censuit. Quod Plato censuerit, summum illud bonum esse obiectum & scopum humanę fęlicitatis, immo formam vltimam postremamque perfectionem; ex dictis in præcedentibus conspicuum est. Quòd autem etiam Aristoteles id fateri cogatur, patet primò ex 7. libro Moralium Nicomachiorum, cap. 13. vbi hęc protulit verba: Fortasse verò etiam omnia sequuntur, non eam quam putant voluptatem, neque eam quam dixerint, sed eandem, in omnibus enim diuinum quiddam inest natura, &c. Indicauit Aristoteles, omnia per naturam conspirare & tendere ad idem commune bonum. Insuper clarius id colligitur ex lib. 10. cap. 8. quo loci inquit Philosophus. Qui muneribus fungitur menti cōsentaneis, & hanc colit, estque optimè animo affectus, eum probabile est Deo carissimū esse: Nam si Dij immortales curam habent aliquam rerum humanarum, quemadmodum verisi- C mile est; illud quoque probabile fuerit, eos re omnium optima, sibique maximè cognata delectari (hæc autem Mens fuerit) vsque, qui hanc maximè diligunt, & plurimi faciunt, præmia persoluere &c. Cum vir sapiens & fœlix dicatur amicus Deo, ac ab eo pręmia recipere; hoc alia ratione non euenit, nisi quia est obiectum, quod in omni nostra actione quærimus. Quod lucidius confirmatur per dicta in 12. Metaph. cont. 39. vbi affectio optima, quæ separatis mentibus semper competit, dicitur nobis per aliquod tempus conuenire; ea autem est connexio cum summo bono. Ita in cont. 52. indicauit bonum in vniuerso reperiri, & separatum, & in ordine rerum: bonum autem, quod est in ordine rerum, ad bonum primum & separatū dirigitur; ex quo etiam pendet. Constat itaque (vt ad sententiam Ideæ summi boni pertinet) Platonem cum Theologis apertissimè conuenire: Aristotelem autem ab eo verbis potius, quàm sententia dissentire.

An Arist. dissētiat a Platone. Quo dissē tiunt.

Quo consentiunt.

Definitio Humanæ Felicitatis ex sententia Aristotelis. *Cap.* XXVII.

D CVm in pręcedentibus varia sint explicata ad communem notitiam essentiæ summi boni pertinentia; vt ad propria quædam descendere valeamus, definitionem eius tenemur referre ac perpendere: ita enim nobis offeretur occasio; primò considerandi partes eius; mox per diuisionem descendendi ad distinctam, cum practicæ, tum theoricæ Beatitudinis considerationem. Aristoteles in primo Nicomachiorum, cap. 7. definiēs summum hominis bonum dixit, esse Actionem animi secundum Virtutem optimam ac perfectissimam in Vita perfecta. Quæ definitio ex dictis in præcedentibus facile colligitur, Iam.n. ostensum est, summum hominis bonum in actione recta hominisque propria esse positum, esse Vitam optimam; esse perfectum aliquid, quod ex se sit satis; solùm sui gratia optari, ei cætera inseruire: quæ omnia, vnà cum alijs consensione omnium summo bono competentibus, proculdubio actioni ex virtute optima prodeunti conueniunt. In hac definitione primò forma & essentia summi boni explicatur; mox declaratur efficiens, materies, & finis cui; alia causa nec explicari debet, nec potest; finis enim cuius gratia, assignari non debet; quia summum bonum

Definitio summi boni.

Quæ causæ explicētur.

bonum solùm sui gratia optatur, non autem gratia alterius. Dum itaque inquit Aristoteles, A
quòd summum hominis bonum est actio; ea actio censeri debet tanquam proxima forma sū-
mi boni, quæ nos intrinsecus perficit, contradistincta ab habitu & ab ocio: quæ tamen relata ad
summum bonum futuræ uitæ, solùm esset præparatio. Propterea dixit Plotinus, virtutes non
esse bonas, sed vtiles; hoc est, non esse summum bonum, sed nos parare & eleuare ad illud.
Quòd autem actio non debeat intelligi per modum causę; adeò vt ea dicatur summum bonū,
quatenus est causa gaudij, in quo sit posita essentia summi boni iam cumulatè in pręcedenti-
bus patefeci. Addebatur in definitione, quòd esset actio animi: vt distingueretur ab actionibus
corporis, & indicaretur summum bonum inter bona animi, quæ præclarissima sunt, esse enu-
merandum; per animum denotans vel ex se, vel per aliud rationis compotem: & hæc est causa
efficiens. Nam causa efficiens actionis (vt ad rem pertinet) triplex est; Animus, Homo, Virtus:
Animus est principale principium agendi; Virtus est ratio rectitudinis, per quam actio dicitur
recta, quod indicatur ab Aristotele, cum dicat (secundùm Virtutem) quę particula additur, vt
contradistinguatur ab actionibus, vel vitio, vel sine habitu virtutis elaboratis; Homo demum
Virtute pręditus est principium integrum, completum, & adęquatum. Negat nonnunquam
Aristoteles, ut in primo de anima, cont. 65. animam agere; nam asserit, non animam, sed homi- B
nem per animam sentire & intelligere; & actiones asserit esse compositorum, & indiuiduo-
rum: at tunc considerat agens totum & adęquatum, non principale principium; hoc autem in
loco considerat principale principium, primò actionis, mox rectitudinis, ut etiam, dum in ter-
tio de anima, cont. primo inquit. De particula animę, qua anima intelligit, & in cont. quarto
ait intellectum intelligere cuncta, &c. Insuper: Cum summum bonum dicatur actio ex Virtu-
te prodiens, eaq́. sit non transiens, sed immanens; denotatur materies, quæ est & Anima, & Ho
mo cuius est perfectio: & cum hæc non sit propriè materies, vt ea generationis, etiam est finis
cui, ut conspicuum est. Demum, ut constet perfectio eius formę, addit; Secundùm virtutem
optimam in ętate perfecta.

Quid significet Aristoteles per Virtutem Optimam, & Perfe-ctissimam. Cap. XXVIII. C

CVM Aristoteles dicat summum hominis Bonum esse actionem animi secundùm vir
tutem perfectam; quid Voce perfectæ Virtutis significet, non leuis est dubitatio: &
viri Docti varia dicunt. Nonnulli inquiunt per Virtutem perfectam denotari Pru-
dentiam; sine qua nulla Virtus consistere valet, quæ virtutibus omnibus in more po-
sitis medium circunscribit, ac in earum definitione ponitur: Quæ sententia vera non est. Pri-
mò: quia summum bonum finis est; Prudentia, non finem, sed ordinata in finem respicit, in
illisque versatur. Præterea: Actiones Probæ non dicuntur esse actiones Prudentiæ, nisi tan-
quam remoti principij; proximè autem prodeunt ex proprio aliquo virtutis habitu, vt ex Tē-
perantia, Iustitia, & similibus. Et confirmatur; quia prælectionem sequuntur, ab eaque præ
sertim conditionem recipiunt. at Prudentia non constituit prælectionem; nec munere eius
propriè præligimus id, quod præeligendum est; sed munere virtutum, quæ in more collocā
tur: Neque etiam per Prudentiam viri probi denominamur; probitas enim ex habitu & vir-
tute in more posita consurgit. Propterea alij probabilius inquiunt, nomine perfectissimæ Vir D
tutis significari Iustitiam: quæ virtutum in more positarum est Princeps, ac intra suos fines
Virtutes cæteras circumplectitur: & propterea Virtus vniuersa, Virtusq́; perfecta ab Aristo-
tele in quinto Moralium Nicom. dicitur; ceterę enim cum ad eam se habeant tanquam par-
tes, conditionem quandam imperfecti seruant. Proculdubio hęc opinio verior est priore, ab
solutè tamen vera censeri non debet; quoniam Aristoteles in primo Moralium tradens eam
summi boni definitionem, illam tradit vt communem omni fęlicitati, siue in actione, siue in
contemplatione positæ: Quod patet ratione; quia primò communis finis proponendus, & ex
plicandus fuit: Patet auctoritate; quia Aristoteles in decimo Nicom. cap. 6. & 7. loquuturus
de summo bono in contemplatione posito, accipit definitionem supra relatam, & ab eo in pri
mo libro traditam, ac ex ea definitione elicit summum bonum in contemplatione positum;
inquit enim in cap. 7. Quòd si fœlicitas est actio secundùm Virtutem, probabile est eam esse
secundùm præstantissimam Virtutem; atque hæc eius fuerit, quod in homine est optimum,
&c. ac ita deinde manifestat hanc Virtutem optimam pertinere ad mentem, & definitionem
illam, præsertim & propriè competere fœlicitati in contemplatione positæ: quod facere nec
debuisset, nec valuisset; si definiens summum bonum, per uirtutem absolutissimam ac perfe-
ctissimam significasset Iustitiam. Hæc ratio (ut censeo) nedum suadet; verùm cogit, & di-
lui non

Per virtutē pfectā non denotari Prudētiam.

Non denotari Iustitiā vniuersam.

A Iul non poteſt. Simili ratione euertitur opinio quorundam, qui cenſent nomine virtutis perfectæ denotari omnem Virtutem habitu confirmatam; ſiue ſit principium agendi, ſiue efficiendi, ſiue contemplandi; de ratione enim cum habitus, tum virtutis, perfectio eſt. Et cum Ariſtoteles dicat (ſi plures ſint virtutes perfectæ, vt re vera ſunt plures, fœlicitas eſt actio ſecundùm perfectiſsimam) hanc aiunt eſſe Virtutem ciuilem ſiue moralem, & propterea aiunt Ariſtotelem in prooemio Moralium Nicom. ciuilem ſcientiam omnibus prætuliſſe. Confirmant hanc ſuam ſententiam per verba quædam Metopi Pythagoræi; quæ profectò nullius ſunt roboris, propterea miſſa facio. Hæc inquam ſententia ſimili, qua prior, euertitur ratione; quia ſic ea definitio ſoli felicitati ciuili competeret, non ei, quæ in contẽplatione eſt poſita: quod apertè (vt patuit) Ariſtoteli aduerſatur. Præterea: Si ea ſententia eſſet vera, falſum eſſet; quòd Virtus abſolutè perfecta, omniumque perfectiſsima, eſſet Virtus Mentis, per quam contemplamur: cum tamen Ariſtoteles decimo libro, cap. 7. huic principatum tribuat, varijsque rationibus confirmet.

Tertia opinio euertitur.

Quare (prætermiſſis aliorum opinionibus) pro explicatione eius partis definitionis tria dico. Vnum eſt; quòd ea eſt definitio, non ſummi boni ciuilis, ſed ſummi boni vniuersè ſumpti; & contrahi poteſt ad vtranque partem ſummi boni. Alterum eſt: quòd ea definitio primò, præſertim, & abſolutè, competit ſummo bono in contemplatione poſito; ſecundo loco ſummo

Opinio ppria.
Prima aſſertio.
Secunda.
Tertia.

B bono ciuili. His addo, in communi definitione virtutem perfectiſsimam non eſſe contrahendã ad ſolam virtutem ciuilem, vel ad ſolam ſapientiam Mentis; ſed indefinitè eſſe ſumendam, vt prolata fuit ab Ariſtotele; & qui ſecus faciunt, quod facere videntur omnes; a vero, & ab Ariſtotele recedunt. Prima aſſertio ex eo eſt conſpicua: quia Ariſtoteles (vt patuit) in decimo Moralium Nicom. cap. 7. patefecit, eam definitionem competere; nedum ſummo bono ciuili, verũ præſertim ſummo bono contemplationis: ideo, data ea communi definitione in primo libro, declarauit Ariſtoteles deinde; nedum Virtutes morales vſque ad ſextum librum, verùm etiã Virtutes ad Rationem & Mentem pertinentes in ſexto libro.

Prima aſſertio declaratur.

Ita quoque conſpicua eſt ſecunda aſſertio, quòd ea definitio primò & præſertim competat ſummo bono in contemplatione poſito; & iure profectò: Dum enim definitur id quod eſt ab vno, definitio ei debet præſertim competere, quod primum eſt; ſecundo loco alijs: Summum bonum eſt ab vno, & primum eſt illud, quod in contemplatione eſt poſitum; vt conſtat ex decimo Moralium: Ei igitur primò competere debet definitio, ſecundo autem loco ſummo bono Morali.

Declaratio ſecũdæ Aſſertionis.

Nam fœlicitas eſt actio prodiens ex Virtute perfecta: Virtus dici poteſt perfecta; vel abſolutè, & huiuſmodi eſt Sapientia; vel in genere Moralium, & huiuſmodi eſt Iuſtitia Vniuerſa. Ambæ ſunt Virtutes perfectæ,

Sapiẽtia & Vniuerſa Iuſtitia verè ſunt virtutes perfectæ.

C nedum, quia ſint habitus completi; quod Artibus competere poteſt: verùm inſuper, quia ſunt totum quoddam, non obtinens rationem partis; ſunt habitus poſtremi, ad vlteriorem Virtutẽ non ordinati; & demum, quia nos cum poſtremo fine, nempe cum honeſto & vero, proximè nectunt. Ideo Ariſtoteles nomen perfectæ Virtutis, nedum Sapientiæ conuenire aſſeruit in decimo Moralium Nicom. verùm etiam Vniuerſæ Iuſtitiæ; vt conſtat ex quinto libro, c. primo, quo loci inquit; Vniuerſa igitur Iuſtitia Virtus eſt illa quidem perfecta; non tamen ſimpliciter, neque abſolutè, ſed ſi ad alterum referatur. Et poſt pauca. Ac perfectiſsima Virtus eſt, quia perfectę Virtutis eſt vſus: Ideo autem eſt perfecta; quia qui ea prȩditus eſt, etiam cum alijs & erga alios, non ſecum ſolùm, Virtute vti poteſt &c. Inſuper in eodem cap. addit Philoſophus; Quocirca vno modo Iura appellamus ea; quę vitam beatam, eiuſque partes, ciuili ſocietate conciliare & conſeruare poſſunt; &c. Sic aſſerit Philoſophus, Iuſtitiam Vniuerſalem parere ſummum bonum. Ex quo conſtat, cum Iuſtitiam Vniuerſalem, tum Sapientiam (vario tamen modo) eſſe Virtutem perfectam; abſolutè tamen perfectam eſſe ſapientiam: & definitionem ſummi boni, primò & præſertim competere Bono in Contemplatione poſito; ſecundò verò, Bono Morali.

Explicatio tertiæ aſſertionis.

Ex his elicitur demum poſtrema aſſertio, quòd ſcilicet in communi definitione ſummi bo-
D ni Virtus perfecta non ſit contrahenda ad aliquod definitum Genus Virtutis; alioquin ea definitio non competeret vtriq; gradui ſummi boni. Dum igitur Ariſtoteles in primo Moralium Nicom. cap. 7. inquit (Summum bonum eſt actio animi ſecundùm Virtutem) nomine Virtutis intelligere debemus eam, quæ hominis propria eſt; cui natum eſt competere, vt ſit verè perfecta, vereque valeat perficere hominem; qualis eſt Ciuilis, & Inſpectrix: ea eſt perfectio appetitus ſenſuum, hæc uerò Mentis. Ex harum numero non ſunt Artes; cum ſolùm ſint utiles, directæ ad aliud; & in earum uſu non ſit poſita perfectio, & finis hominis. Et cum addit (ac ſi plures Virtutes ſint, ſecundùm optimam & perfectiſsimam) per hæc uerba patefacit Philoſophus, quod; cum Virtus, quæ hominem perficit, ſit duplex, Ciuilis, & Inſpectrix: quãuis actio utriuſq; ſit actio Virtutis perfectæ, & modo aliquo ſit ſummum bonum; dum tñ inter utraſque fit comparatio, abſolutè optima eſt Sapientia, & in eius uſu ſummum bonum abſolutè ſtatui dẽt: ea.n. abſolute eſt finis poſtremus, vt conſtat ex decimo lib. Moralium, cap. 7. ac ita ſummum bonum eſt unum, gradus uerò eius ſunt duo; & utriſque ordine quodam competit definitio.

Quid intelligere debeamus per Vitam Perfectam. Cap. XXIX.

DIcebat Philoſophus, ſummum bonum eſſe actionem animi ſecundum virtutem abſolutiſſimam ac perfectiſsimam; præterea, in vita perfecta. Quæ autem ſit hæc vitæ perfectio, non facilè conſtat. In x. Moralium, capite 8. inquit. Si igitur ita eſt, perfecta ſanè fuerit hæc animæ beatitudo, ſi perfectam vitæ longitudinem adepta ſit; nihil enim eorum, quæ ſunt beatitudinis, inchoatum & imperfectum eſt &c. In primo autem lib. cap. 7. inquit. Vt enim vna hirundo ver non efficit, nec dies vnus; ſic neque dies vnus, neq; exiguum tempus, efficit fœlicem & beatum. Ex his elici poteſt explicatio Vitæ perfectæ. Proculdubio per vitam perfectam non valemus intelligere totum vitę curſum; quia pueri & adoleſcentes, nedum nō valent eſſe fœlices, verùm etiam non ſunt idonei auditores ciuilis ſcientię. Ideo inquit Ariſtoteles 12. Metaphyſicæ, cont. 39. vitam optimam Dijs competere quidē ſemper, nobis autem exiguo tempore. Epiſcopus Caſerta lib. 40. Euerſionis ſingularis certaminis (relatis, & reiectis aliorum expoſitionibus) inquit, per vitam perfectam duo denotari: per Vitā denotari tempus lōgum, quatenus vita longo tempore menſuratur: per id quod additur, perfectam, ſignificari abundantem omnibus bonis, cum naturæ, tum fortunæ; ſine his enim non valet homo eſſe fęlix: & propterea per definitionem hæc munera patefieri debēt, alioquin definitio imperfecta eſſet: & quia per nullam aliam particulam denotantur; ideo cogimur aſſerere, denotari per hanc poſtremam, ſine quibus vita non poteſt iudicari ſua perfectione prædita. Affert pro confirmatione nonnulla verba Philoſophi, quæ re uera parum ei conducunt; & potius oppoſitum, quàm propoſitum eius patefaciunt. Nam proculdubio eius explicatio cum a vero, tum a recto loquendi modo lōgè abeſt. Quod facilè patere poteſt: nedum perpendēdo exempla ſumpta ab hirundine, & a die vno ſereno, ver non conſtituente; quę ab eo potius peruertuntur, quàm explicentur: verùm inſuper conſiderando verba, quę retuli ex x. Moralium, cap. 7. apertè enim ibi Philoſophus ſuam ſentētiam patefacit, cum dicat (perfecta ſanè erit hęc animæ beatitudo, ſi longæ vitę perfectionem adepta fuerit) id enim, quod in libro primo dixerat vitam perfectam, in eo decimo nuncupat longæ vitæ perfectionem, adeò vt ſemetipſum lucidiſsimè explicet; non autem id refert ad copiam bonorum Naturæ, & Fortunæ. Pręterea; nec Vita propriè ſignificat tempus longum; nec perfectio, quę eſt vox communis multorum, propriè ſignificat copiam munerum naturæ & fortunę, niſi per aliquid contrahatur. Nec per vitam ad id poteſt contrahi, quoniam ea non eſt propria vitę affectio; propriè enim vita diuiditur in longam & breuem, perfectam & imperfectam. Demum (cęteris prætermiſsis) ex primo Magnorum Moralium, cap. 4. lucidiſsimè elicimus euerſionem eius ſententiæ, & veram illius particulę expoſitionem. Inquit enim Philoſophus. Cum igitur fœlicitas ſit bonum perfectum ac finis, nos latere nō debet, id in ętate perfecta eſſe; non enim in puero (quia nec puer dici fęlix poteſt) ſed viro, is namque perfectus; & ne quidem in tempore imperfecto, ſed perfecto: perfectum fuerit vtique tempus, quandiu homo viuere potuerit; rectè namque a multis dicitur, fœlicem in longiſsimo vitę tempore eſſe iudicandum; vt opus ſit perfectum eſſe, & in tempore perfecto, & in homine &cæt. Ex his luce clarius elicitur, quid ſignificauerit Ariſtoteles per vitam perfectam; denotauit enim perfectionem, cum ex parte ætatis, tum maximè ex parte temporis: vltima enim perfectio nil diminuti includere valet. Expoſcit perfectionem ætatis, quę puero non competit: tunc ętas eſt perfecta ex parte generationis corporis, dum valet ſimile procreare: ex parte verò generationis filiorum animi, dum ratio efficax eſt, iudicium conſtans & acre, habitus firmi & permanentes; adeò ut actiones, quaſi natos, ſplendidiſsimas edere valeat. Expoſcit perfectionem temporis, quia vnicuique per naturam deſtinatus eſt terminus vitę ſuæ: debet homo fœlix finem ſibi per naturam pręfixum ſine impedimento attingere, & debet ante finem per aliquot annos cum Virtutis habitu vitam duxiſſe, multasque ac pręclaras actiones edidiſſe. Hæc denotantur ab Ariſtotele per Vitam perfectam: Vita enim eſt permanſio animę in corpore, & actio ex ea prodiens; cuius perfectio in duobus nuper enumeratis collocata eſt, quę duo ab Ariſtotele in primo Magnorum Moralium lucidiſsimè explicantur. Et pro notitia conſiderandum, varias ab Ariſtotele dari perfecti definitiones; nam in quarto Meteororum inquit, perfectum eſſe, quod ſimile generat; inſuper decimo Metaphyſicę, cont. 13. perfectum eſt, cui nil poteſt addi; pręterea ſecundo cœli, 23. perfectum eſt illud, extra quod nil eorum accipi poteſt, quę ipſius ſunt. Quæ deſcriptiones ſatis apertè competunt perfectioni vitę nuper a me explicatæ. Nam ætati perfectæ nil perfectionis addi poteſt: vitæ attingenti finem per naturam ei pręfixum, nil per naturam addi poteſt: & demum, quia ex fine pręſertim pendet perfectio, in uita a me explicata abſolutio finis optimè elucęſcit. Requiritur ea temporis & ætatis perfectio, primò pro uiro fœlici;

vt duo

Opi. Epi Caſertæ.

Reiicitur eius opinio.

Perfectio uitæ rōne ætatis.

Rōne temporis.

Variæ perfecti definitiones.

Cur requiratur ea perfectio.

B

C

D

A vt diu summo bono, ac eius comite gaudio fruatur: dico diu, vt homini licet: nam; si refera-
tur ad vitam, summumque bonum diuinarum Mentium; illæ semper, nos exiguo tempore vi
uimus fœlices, vt dicitur in 12. Meta. 39. Insuper requiritur, vt Mundo refulgeat: & præsertim
requiritur finis vitę optimus, quoniam ille maximè seruatur memoria hominum, & ab eo prę
sertim denominatur vita perfecta vel imperfecta, misera vel fœlix: non tamen ita requiritur
pro summo bono extensio temporis, vt ratione extensionis ea sit intensior, nam, secundum in-
tensionem, summum bonum in indiuiduo temporis est positum: tempore crescit secundum
extensionem, non intensionem, considerando summum bonum post adeptionem eius. Ve-
rùm obijciet aliquis: Si hęc vera sunt, primò definitio summi boni erit diminuta; quia non in- Dubitatio prima.
cludet copiam munerum Naturę, & Fortunæ. Secundò, homo fœlix non poterit reddi non fę
lix, etiam si labatur in calamitates Priami: quia non est fœlix, nisi finem vltimum uitę attingat: Secunda.
quare viuens non poterit priuari summo bono, quia adhuc non est illud assecutus. Tertiò; Tertia.
tunc vera erit sententia Solonis, neminem ante finem vitę posse dici fœlicem: quam tamen in
primo Moralium Nicom. reijcit Aristoteles. De prima difficultate duo dico. Primò, quòd in- Solutio
strumenta non necessariò ponuntur in definitione operis producti ab illis; sed sat est, vt ponan primæ.
B tur Principia principalia. Dico secundò, ea includi & denotari; dum dicitur, summum bonum
esse actionem perfectisimę virtutis: nam; dum absolutè loquimur de his, quæ sunt ab vno; præ
sertim primum denotatur: actio ex perfecta virtute prodiens est ab vno: principalis ea est, quę 3
caret omni impedimento; & nedum pro oblata opportunitate, sed absolutè ex libera pręele-
ctione pendet; hæc non fit sine instrumentis Naturę, & Fortunę: inquit enim Aristoteles, cap.
8. primi libri. Nefas est nanque, aut certè difficile, eum, cui nullę suppetunt facultates, res agere
præclaras. Propterea cum hęc actio significetur, iure dictum est ea instrumenta includi & de-
notari; summum enim bonum est actio omni ex parte perfecta. Exactiùs autem explicari de-
bent in definitione viri fœlicis; quia est, non sola forma, sed concretum aliquod instrumentis
vtens: propterea Aristoteles lib. 1. cap. 10. cuncta latius explicans inquit. Quid igitur obstat
eum fœlicem dicere, qui secundùm Virtutem perfectam operatur, bonisque externis vt satis
est abundat, non ad quodlibet tempus, sed per totam uitam? An eodem etiam addere debe-
mus; & sit ita victurus, & mortem in vitæ conuenienter obiturus? &c. De secunda & tertia dif
cultate; quia tunc homo non posset priuari summo bono, nec esset fœlix ante exitum vitæ; di-
C co, esse fœlicem contingere dupliciter; vel absolutè; vel pro tunc, ac pro tempore determina-
to: Homo, dum viuit, est fęlix pro tunc, at non absolutè; & vt est fœlix, ita potest fęlicitate pri-
uari: At Aristoteles considerans & definiens summum bonum, seruat id, quod in cæteris ser-
uare consueuit; inspicit enim optimum & absolutissimum: vt loquens de demonstratione, de
oratore, & similibus, fecit.

An Homo ante obitum posit ex sententia Aristotelis dici Fœlix.

Cap. XXX.

DVM loquimur de summo bono, non futuræ, sed præsentis Vitę, de quo verba fecit
Aristoteles, pulchra occurrit dubitatio, quam tetigi in præcedente capite: an homo
ante vltimum suę uitę finem valeat denominari fœlix; qua de re verba facit Aristote
les in primo Moralium Nicom. cap. 10. Et iure dubitare debemus; quoniam ex vna
D parte Viri docti affirmant, neminem ante finem posse dici beatum: de Theologis nostris non Theologi.
est dubitatio; quia rectè nouerunt, solum post obitum, & in futura uita posse hominem sum-
C mo bono frui. Ex sapientibus autem Mundi dixit Solon Atheniensium legislator, vnusque e Solon.
septem Græcię sapientibus, neminem ante diem vltimum debere dici beatum, quod opera
Cræsus patefecit: qui cum primò fortunę aura elatus Solonis sententiam illam irrisisset; de-
mum captus, Pyręque ut combureretur miserè impositus, ter exclamans Solonem commen
dauit: quam sententiam varij deinde approbarunt. Inquit Euripides in Andromacha: Nunquā Euripides.
beatum appellaueris quenquam hominum, priusquam videris uitę extremum; quomodo e ui Sophocles
ta migrauerit. Et Sophocles in Tyndaro inquit. Nunquam oportet fœlicem existumare fortē Dionysi°.
fortunati viri, priusquàm e uita migrauerit. Et Dionysius Tyrannus in Læda ait; Nullus vn-
quam hominem mortalem beatum iudicet, antequam bene defunctum viderit; mortuum e-
nim laudare tutum est. Similiter Simonides inquit: Homo existens, nunquam dixerit id Simonides.
quod futurum sit; fit enim citius, quàm Muscæ, mutatio conditionis uitæ hominis. Dixit So-
phocles: Nondum appellato magnum, antequàm defunctum videris. Herodotus libro primo
affirmauit: Nondum beatum te appello, priusquàm bene uita defunctum te audiero. Consimi Herodot°
lium sententiarum fundamentum est inconstantia & varietas Fortunæ, necnon munerum
Naturæ; sine quibus homo uitam hanc fœlicem ducere non ualet. Et confirmatur: quia Ratio.

si fęlicitas præsertim exposcit finem vitæ fortunatum, naturęque consentaneum; de hoc nemo valet, dum uiuit, esse certus: si quis enim diu fęlix fortunatusque uixisset, & mortem miseram, calamitosam, ęrumnisque uarijs circunfusam obijsset; fœlicitatem suam non mediocriter obscurasset. Ex aduerso Stoici, qui Fortunæ & Naturæ nulla ratione subijci existimarunt summum hominis bonum, iure asseruerunt etiam in uitę cursu posse hominem iudicari fœlicem. Præterea rationi consentaneum minimè uidetur; ut, dum adest affectio, Subiectum per eam non denominetur; dum uerò abest, denominetur: nā econtrario de omnibus se habere, inductione est conspicuum: dum calor est in aqua, denominatur calida; dum marcescit calor, non amplius calida dicitur; quare simili ratione homo tunc debet denominari fęlix, dum summo bono fruitur; non autem, dum eo priuatur. Præterea: inter conditiones summi boni hęc vna est, ut sit firmum & constans, & nullum aliud bonum eo constantius nobis competere posit: at per cętera bona, dum adsunt, homo denominatur: quarę longè magis, dum fruitur summo bono, meretur dici fęlix. Et confirmatur: quia tunc homo uel miser, uel neuter, uel fęlix est; non miser, non neuter, ut patet; quare est fœlix. Præterea: Summum bonum minimè debet esse in Naturæ uel Fortunæ manibus collocatum, sed in recta animi constitutione ac præelectione; numeratur enim inter bona animi: Si enim Fortunæ subijceretur, eamque sequeretur; continenter homo ex misero in beatum, & ex beato in miserum commutaretur. Quid itaque dicendum est? Soluens difficultatem dico primò, pro summo bono requiri tempus quoddam satis diuturnum; primò pro adeptione, secundò pro extensione, tertiò pro usu, quartò pro confirmatione; demum, ut illustrius mundo refulgeat; non autem requiri pro intensione. Addo secundò, hominem denominari fœlicem duplici modo: primò absolutè, ac ita ante finem nemo absolutè potest dici fœlix, nisi cum hac additione; quòd ita viuat, & mortem ei vitæ congruentem obeat: secundò pro tunc, proque aliquo definito tempore; ac ita profectò contingit. Demum addo; quòd aliud est, hominem esse fœlicem, & tutò denominari posse fuisse fœlicem: in exitu vitæ desinit homo (vt ad illum pertinet) esse felix; valent tamen tunc qui supersunt, certò iudicare, & tutò asserere, eum fuisse fęlicem: in qua significatione vulgo dicitur, Vitam fine, Diem Vespere laudari. Ita patet, sententiam Solonis duplici consideratione esse veram: Primò, cum Platone & Theologis considerando summū bonum futuræ vitæ; quo nemo fruitur, dum hanc vitam viuit: Secundò, cum Aristotele considerando summum bonum præsentis vitæ; quatenus nemo absolutè & tutò iudicari & denominari potest fęlix dum viuit, quamuis pro eo tempore fęlix sit. Ex his eliciuntur solutiones rationum vtriusq; partis. Nam summum huius vitæ bonum, est complicatum cū Natura & Fortuna per instrumenta eius: nec propterea ita variatur summum bonum, vt variatur fortuna; quia essentia eius posita est in actione proba, non in prosperitate fortunæ: exigua fortunæ permutatio non labefactat fęlicitatem: at si maxima esset; posset hominem non quidem reddere infęlicem (solus enim homo potest seipsum miserum & infęlicem reddere) sed priuare fęlicitate; quia non ad votum, ac, vt absolutè optaret, valeret actiones præclaras edere. Dum summum bonum dicitur firmum, constans, & immutabile; id est verùm: primò, quia denotat difficultatem: secundò, facta comparatione cum cæteris humanis bonis, quæ sunt inconstantiora: tertiò, quia in miseriam sibi contrariam non conuertitur.

Pro parte aduersa Stoici.

Solutio.

An in Hominis Obitu aboleatur etiam Summum Bonum eius. Cap. XXXI.

Quoniā sermo nobis est de summo hominis bono hanc vitam viuentis, propterea oritur hæc dubitatio; an per obitum viri fęlicis aboleatur summum eius bonum. Ex sententia cum Platonis tum Theologorum dicimus, id nedum non aboleri, sed perfici; summum enim bonum huius vitæ eatenus est bonum, quatenus nos ducit ad sūmum bonum futuræ vitæ: Verùm, ex sententia Aristotelis quid sit dicendum, magis est dubium. Ex una parte apparet, quòd seruari debeat. Primò: quia nisi seruaretur, tunc Vir fęlix per nullam oblatam occasionem deberet, recta ductus ratione mortem prælegere; alioquin præligeret interitum summi boni. Præterea sententia est Aristotelis in primo Moralium Nicomach. cap. 11. quòd; cum Vir fęlix diem vltimum obierit; ea, quæ posteris & amicis eius accidunt, si magna fuerint, ualent uel illustrare uel obscuram reddere fęlicitatem defuncti: at hoc facere non possent, nisi ea seruaretur; non enim id, quod non est, lædi potest. Ex aduerso, quòd summum bonum euanescat, patet primò: Quia 12. Metaph. cōt. 39. ait, summum bonum nobis exiguo tempore competere; ac in tertio de anima cont. 20. ait, in obitu scientiā aboleri, quia autma sine phantasia nihil intelligit. Confirmatur: quia ex primo de anima cont. 65. non anima intelligit, sed homo; non anima agit, sed homo: quare, pereunte homine, habitus eiusque actio, in qua summum bonum est positum, necessariò euanescunt: dicitur tamen

Per obitū non aboleri summū bonum.

Per obitū aboleri.

A men feruari duplici modo: primò, munere memoriæ, & communis vocis hominum: fecundò, ratione instrumentorum & externarum quarundam partium summi boni, vel saltem comitantium summum bonum; quales sunt filij, cognati, amici, opes Magnifici sumptus, cetera; preclara opera. Hæc adeò sunt connexa cum summo bono, vt videantur esse modo aliquo partes eius: ideo posteris semper offerunt modo aliquo illud; ad quæ conuersi, ratione varietatis fortunæ, modò fulgere, modò obscurari inquiunt fœlicitatem defuncti. Et propterea inspicimus; uiros Prudentes testamentis & codicillis disponere, ordinare, & mandare, quid post obitum de bonis suis sit faciendum, tanquam de attinentibus ad eos: & qui more Diogenis & Socratis negligunt penitus illa, quæ ad corpus, ad funera, ad sepulchra, cæteraque huiusmodi pertinent; ciuilem fœlicitatem negligunt, & communibus populorum opinionibus aduersantur; quas tamen ciuilis homo negligere non debet. Colligamus itaque, in obitu viri fœlicis (ex sententia Aristotelis) aboleri essentiam summi boni; seruari solùm memoriam, comitantia nonnulla, instrumenta, & opera quædam externa. At instabatur, quia sic nunquam licebit virum fœlicem rectâ ductum ratione præeligere mortem. Respondeo, hoc minimè sequi; quoniam potius ei mors est præeligenda, quàm scelus aliquod magnum patrandum: quia si scelus patraret, maximè euerteret summum bonum, quatenus illud in miseriã conuerteret; si autem præclara morte præclarum ei finem imponeret, ea præclara actione summum bonum (vt ei licet) illustraret. Altera instantia erat: quia, si summum bonum periret; ea, quæ posteris accidunt, non pertinerent ad defunctum; nec eius summum bonum illustrarent, vel obscurarent. Respondeo: Dum quæritur, an posterorum fortunæ pertineant ad defunctum; dicendum cum Aristotele est, partim pertinere, partim minimè: Non pertinent, vt sentiantur ab eo, neq; vt varietur essentia summi boni eius; adeò vt, cum fuerit fœlix, dicere valeamus eum esse redditum infœlicem: Sed pertinent ob ea, quæ supersunt, qui sunt tanquam radij & splendores eius; ratione quorum dicimus, vel illustrari, vel obscurari fœlicitatem defuncti. Et loquendo de Euentis, quæ vel illustrare vel obumbrare valeant fœlicitatem, statui debet in eis hic ordo: vt primò & maximè id facere valeant, quæ ei viuenti accidunt: secundò, quæ eo superstite eueniunt filijs & amicis eius: tertiò, quæ eo defuncto eueniunt posteris & amicis; dico Amicis, non quia tunc sint, sed quia fuerunt amici; Amicorum enim vno pereunte alter non amplius est amicus, non enim seruatur reciprocus amor: ac ita cum defunctis nõ seruatur ciuilis amicitia; sed amor, memoria, & cura attinentiũ ad eos.

Colligitur solutio.

B Diluit aduersa 16.

Ordo aduersorũ euentuum.

C

De Diuisione & Gradibus Summi Boni. Cap. XXXII.

QVoniam summum illud bonum; quod in manibus nostris est positum, nobisque competit, dum hanc vitam viuimus; in vsu humanæ Virtutis est collocatum: Propterea ex diuisione, cum Virtutis, tum vsus, ortum ducit diuisio summi boni, distributioq; eius in gradus. Virtus hominis propria & perfecta duplex est: vna est vniuersa ciuilis Virtus, cuius finis est actio: altera est sapientia, includens intelligentiam & scientiam. Hoc duplex perfectæ virtutis genus, respondet duplici facultati Animæ & Mentis, & constituit duplex Philosophiæ genus, duplicemque gradum summi boni. Primò respondet duplici facultati animæ & mentis, contemplanti nempe & agenti; quarum prima speculatur diuina, altera ad eorum imitationem moderatur humana: Insuper sapientia respondet facultati iudicanti, vniuersa verò moralis virtus facultati appetenti; Vna explet desiderium veri, altera boni. Insuper constituit duplex genus Philosophiæ: humanarum enim disciplinarum illæ solæ sunt dignæ nomine Philosophiæ, quarum finis ex se optabilis est, & in quarum vsu summum bonum collocatur; Philosophia enim ad summum bonum tanquam ad scopũ directa est. Propterea etiam ex duplici perfectæ virtutis genere respondente duplici generi Philosophiæ consurgit duplex gradus summi boni; unus in præclara actione Virtutis ciuilis, alter in contemplatione collocatus: Vterque gradus eleuat ad optimum sui generis, & nos in suo genere postrema perfectione perficit: dum enim ad actionem conuertimur, nil præclarius actione ex uniuersa uirtute prodeunte; dum ad contemplationem, nil sublimius usu sapientiæ excogitare ualemus. Hi duo gradus adeò sunt connexi & complicati, ut unus sine altero perfectè consistere nequeat: mutuò enim se perficiunt, & ex uno in alterum præclari quidam & salutares spiritus effunduntur: Sapientia enim Prudentiam parit, actionesque dirigit: Vice uersa Moralis Virtus, nedum implet mandata Sapientiæ; uerùm insuper cum moderetur perturbationes, parat pro sapientia, eique famulatur: adeò ut ex utrisque hominis beatitudo omni ex parte perfecta cunctisque numeris absoluta consurgat, & principes omnes humanæ animæ facultates sua postrema perfectione donentur. Formæ autem summi boni, & tres, & duæ, & una, dici possunt: tres, considerando & partes & totum seorsum; duæ, considerando solas partes ex quibus consurgit; una demum, ut ex eis conflata. Propterea de-

Duplex perfectæ virtutis genus.

Duplex virtus perfecta respondet duplici facultati Mentis, agenti & contemplanti.

Iudicanti & appetenti.

Duplici parti Philosophiæ.

D Duplici gradui summi boni.

Formæ summi boni tres, duæ, & una.

 finitio

finitio summi boni,& vna,& duplex,& triplex,esse potest. Vna,si dicimus; Summum hominis bonum est actio animi ex perfecta virtute prodiens in vita perfecta: Duæ,si dicimus; Summum Ciuilis Vitæ bonum est actio ex perfecta ciuili virtute prodiens in vita perfecta: Summum Vitæ Inspectricis bonum est cõtemplatio ex sapientia prodiens in uita perfecta. His addere valemus tertiam asserendo; Summum vniuersæ humanæ vite bonum est actio animi ex perfecta ciuili Virtute,perfectaque sapientia prodiens in uita perfecta,vt homo omni ex parte optimam viuat vitam. Ex his conspicuè constat; quomodo explicari debeat summi boni definitio vniuersè & confusè in primo Nicomachiorum prolata, in decimo autem distinctius explicata. A

Soluitur instantia Plotini.

Insuper elicitur solutio cuiusdam communis obiectionis; quam multi afferunt, & presertim Plotinus,aduersus Aristotelem: inquiunt enim malè ab Aristotele asignari duplex summum hominis bonum; cum summum in omni genere debeat esse vnum, optima non posint esse plura, & finis postremus pariter vnicus esse debear. Cum enim statuantur duo, ea non possunt esse æqualia; alioqnin non differrent inter se; quare vnum erit altero melius: Si vnum melius, id solum erit summum bonum. Solutio ex dictis est conspicua: nam distincti generis vitę distinctus debet esse proprius vltimus finis: Insuper, facta comparatione inter illos, finis absolutè vltimus est contemplatio; se habens ad alterum, ut pax ad bellum: Demum ex utrisque vnum absolutum summum bonum consurgit; per quod singulis modis, quibus homini licet, Deo reddimur similes, & cum eo pro facultate connectimur. B

Dubitatio

At ex dictis pulchra oritur dubitatio. Si ex Virtute oritur summum bonum; cum detur quadruplex Virtutum Gradus, Ciuilis, Heroicus, Rationalis, & Diuinus; etiam deberent dari, non duo soli, sed quatuor summi boni gradus.

Solutio.

Cui difficultati respondens, de virtute diuina dico, ex sententia Aristot. eam non dari vt distinctam ab alijs: cum autem detur ex sententia Theologorum, etiam datur summum bonum alterius uitæ te uera diuinum, ad quod per huiusmodi virtutes perducimur. De Virtute Heroica dico, redigi ad moralem: similiter & summum bonum ex ea prodiens.

Quomodo per Definitam Fœlicitatem Nectatur Homo cum Deo, Opinio Platonis. Cap. XXXIII.

REgula est Sapientum consensione approbata, in omni genere dari vnum primum, quod est mensura cæterorum illius generis; & in his, quę propriè sunt ab vno, id, quod primum est, esse, causam cęterorum. C Cum autem bonum sit commune ab vno, & primum omnium consensione sit Deus, cogimur fateri cætera bona, per participationem & munere eius esse bona, & ab eo regulam & mensuram recipere: quod cum verum sit de omnibus, pręsertim de summo hominis bono verum censeri debet; cum inter mortalia homo solus re uera summi boni dicatur capax. At quomodo id contingat,

Platonis opinio.

quomodo definita fœlicitas se habeat ad Deum, mensuretur ab eo, nos iungat cum eo; non facile est cognoscere. Plato censuit hominẽ per duo cum Deo felicissimè necti, per affectũ & per cognitionẽ. Nectitur per affectũ; quatenus paratur p virtutes Ciuiles, & Purgatrices: quib. formatus perficitur per Virtutes animi purgati,& pręsertim per pietatem, religionem, & sanctitatem; quarum ope cum Deo per affectum fęlicissimè nectitur: Ideo in Epinomide dixit, Maiorem Virtutem Religione pietateque in Deum nullam in humano genere inueniri.

Connexio p affectũ siue per charitatẽ,

Hæc connexio per affectum, siue per exuperantem dilectionem maxima est: quatenus omnia ita iuncta, connexionem illam maximè expetunt, ad eamque conspirant: nil tunc vult animus, nisi Deum; nil amat, nil quęrit, nisi Deum; & propterea in eo solo cumulatissimè requiescit: quo cum fruitur, cunctis eminentissimè fruitur.

Connexio per cognitionem.

Alia connexio est per cognitionem, quę in parte antecedit: non enim maximè diligitur nisi id quod pręcognoscitur. D Vt exactè appareat cõnexio per cognitionẽ, gradus descensus rerũ sunt explicandi. Nam, ut summũ bonũ est connexio cum Deo, ita miseria est recessus ab eo.

Gradus descensus & ascensus.

Regula est ex se nota; tot esse gradus ascensus, quot sunt gradus descensus. In Descensu consideratur hic ordo: Deus cunctis supereminet: sub quo reperitur Mens non participata, quę est tanquam fons Mentis, tanquam Sol ex se lucens, non portio superioris Mentis, nec in alio tãquam portio recepta; propterea vna est: Sub qua continentur Mentes participatæ; quę sunt participatio eius, & in distinctis animis tanquã partes recipiuntur: Sub hac Mente est anima rationalis, de qua dicitur; φ hõ est anima rationalis, Mentis particeps, corpore vtens. Mentes participatæ, ut iunctæ cum prima mente, nõ distinguuntur inter se; in ea enim in unum ueniũt, ut radij in Sole: ut uerò iunctæ cum anima rationali distinguũtur, nõ secus ac radij Solis effusi per aerẽ: ideo uisibilis Sol dicitur eius imago; & tot sunt eius participationes, quot animæ rationales: quæ animę rationales quamuis essentia sint iunctę, sunt tamen distinctę per corpora, non secus ac lumen per media perspicua; adeò ut animæ a corporibus, Mentes participatę ab animis distinctionẽ recipiant, ex potiorũ

Acade-

A Academicorũ ſententia. Sub anima rationali reperiuntur animæ expertes rationis; quæ a Iamblicho animationes potius ab anima rationali fluentes, quàm veræ animæ nuncupãtur: Anima eſt Natura, Sub Natura Materies. Deus ſupra Ideas eminet, Idearumque eſt caput: In mente cum non participata, tum participata, ideæ reſulgent; vel non participatæ, uel participatæ: In anima rationali inſunt propriæ rationes: In irrationali vmbræ quędam, & imagines earum. Ratio differt ab Idea: quia Idea eſt uera rei forma, indiuiduè includens & repręſentans id quod res eſt: ratio eſt quoddam idolum formę, repræſentans rem cum comparatione quadam, diſcurſu, & diſtinctione. In Natura inueniuntur ſemina, per quæ Natura fœcunda redditur, & cuncta ualet generare: In Materie demum apparent vmbrę, & participationes, ſiue imitationes formarum, per naturæ ſemina ei competentes. Sic intelligi debet ſententia Platonis in ſeptimo de R. P. dicentis; nos in hoc mortalium orbe non ſecus ac in ſpecu eſſe collocatos, & ſolas inſpicere rerum umbras, quas ob aſſuetudinem exiſtimamus verè eſſe. Per enumeratos gradus res a Deo deſcendunt, ac in eum reuertuntur: deſcendentes labuntur, ac inclinant ad non eſſe; aſcendentes perficiuntur, & tendunt ad id quod uerè eſt. Hoc ſepteno graduum numero Vniuerſi Theatrum conſtituitur; qui gra- *Ratio differt ab Idea.*

B dus per vmbras, ſemina, rationes, & ideas, quaſi per internos ſpiritus & neruos, inſolubili nodo colligantur: ac inde refulget ordo partium Mundi, connexio earum; fundamentum diſtinctorum generum furoris, & diuinationum: ac demum ratio mutuę conſenſionis, & diſſenſionis rerum; quæ ratio cum nos lateat, maximam in nobis excitat admirationem. Euenit inſuper & hoc, vt omnia in omnibus modo eis conſentaneo inſint: cuncta ſunt in Materie per umbras, cuncta in Natura per ſemina, cuncta in Anima per rationes, cuncta in Mente per ideas, ac demum cuncta in Deo eminentiſsimè; adeò vt vnuſquiſque gradus vniuerſum dici mereatur, cum vniuerſa includat: In quo Graduum ordine Anima (ut ex dictis conſtat) medium ſibi locum vendicat; propterea iure & in biuio, & in orizonte, & in confinio æternitatis & temporis, immobilitatis & motus, dicitur collocata. Deus eſt tanquam immobile centrum; Mens circulus immobilis, proximè centrum ambiens; Anima circulus ex ſe mobilis; cæteri ſunt circuli; qui mouentur ab alio. Deus eſt ſupra ens, entiſque principium: Mens eſt id quod verè eſt; ideç enim ſunt formæ, & eſſentiæ rerum: In anima, tanquam media, id quòd eſt cum non ente complicatur; vt uergit ad ſupera, participat conditionem entis; *Omnia in oibus reperiuntur.*

C vt ad infera, non entis; magis tamen ei competit eſſe, quàm non eſſe: Natura & participationes idearum non uerè entia ſunt, & potius ſunt non entia quàm entia, potius umbræ quàm formę: Materies infra ens, & verè non ens nuncupatur; eſſentia enim & eſſe ad formas pertinet, infra quas materies collocatur. Inſuper, ea quę ſunt ſupra animam, cum uerè ſint; ſemper ſunt, & nunquam fiunt; Anima media eſt, & fit ſemper. Corporata nunquam ſunt, fiunt tamen ſemper: Materies demum nec eſſe, nec fieri dicitur; neque propterea nihil eſt penitus, nam eſt exemplar diuinitatis expers. Cum autem Gradus rerum ita ſint conſtituti; Anima delapſa ad infera, ut ad ſupera eleuetur per hos gradus aſcendere debet: quod facere non valet; niſi primò, quaſi dormiens, per ſenſus a ſenſilibus excitetur: ſenſilia ſunt umbrę; ideo primò ob imbecillitatem aciei animi vmbras cogimur inſpicere, ut mox in lucem conuerti valeamus. Qui cenſent umbras has eſſe ueras rerum formas, umbris deluſi, falſis quoque opinionibus irretiuntur; e quorum numero ſunt Sophiſtę, qui omnia ſe ſcire putant, cum nihil ſciant; ideo in non ente verſari dicuntur; quos Socrates redarguebat. Propterea nitendum eſt eleuari per animæ rationes ſupra vmbras & ſemina, & iudicare ea non uerè eſſe: in quo gradu Socrates ſe conſtitutum aſſerebat, dum dicebat (Hoc vnum ſcio, quòd nihil ſcio) Quaſi diceret; hoc conſpicuè cognoſco, quòd hæ ſunt umbrę, non veræ formæ re- *Q̃uo anima eleuetur.* *Sophiſtarũ cõditio.* *Conditio Socratis.*

D rum: ex qua animaduerſione prodeunt in nobis opiniones verę. Quod ſi exactius anima in ſuis rationibus verſetur, conſurgit latè ſumpta ſcientia: At demum, ſi per rationes eleuatur ad ideas, cum eiſque nectitur; redditur uerè ſcientiæ, ſapientię, & intelligentię particeps: Et quoniam idearum caput eſt ipſum vnum, quod eſt ipſum bonum, & ipſum pulchrum; iure tunc anima cum vno, bono, & pulchro connectitur. Et quia anima per hanc eleuationem proximè per rationes connectitur cum ideis, & mente; quę rationes ſunt eſſentia animæ, non accidens eius: ideo per eſſentiam, non per accidens aliquod fit ea connexio. De qua loquens Plato in ſexto de R. P. inquit, hominem ſapientię ſtudioſum nunquam quieſcere, quouſque propriam cuiuſque Naturam ſua animi vi non attigerit: quia cum adhęſerit, ſeque ei quod uerè eſt, miſcuerit, atque inde re uera intelligentiam, veritatemque genuerit; cognoſcet utique uerum, uereque uiuet, atque aletur. *Scientia.* *Sapientia & intelligẽtia.*

Quæ competant Animæ per connexionem cum Superis ex sententia Platonis. Cap. XXXIIII. A

Munera & affectiones uiri beati nequeunt exprimi.

EA munera, quæ ex connexione cum superis in nos redundant, a Viro quidē beato cognosci possunt; exprimi verò pro eorum meritis, nec ab alio, nec a uiro quidem beato, vlla ratione possunt: nitendum est tamen (ut nobis licet) ea leuiter & extrinsecus adumbrare. Dum anima super se extollitur, iam accidentia deserit, in sola versatur essentia: & propterea; quamuis dispositio ad summum bonum, & gaudium redundans, possint esse accidentia: summum tamen bonum solùm est essentia, & substantia: Nectitur tunc anima cum mente: Et quia mens est essentia prima, Vita prima, Vita Beata, & beatitudo, Vita æterna, & æternitas: propterea, dum Anima Mente formatur; quatenus Mens est essentia, anima recipit verè esse, negligens non esse & vmbras; quatenus Mens est vita prima, Anima redditur Veræ vitæ cōpos; de qua rectè dicitur, Da Mihi mentem & viuam; Quatenus est Vita beata & Beatitudo, redditur anima fœlix: Et quoniam illius vitæ actus simul totus essentiæ attigitur, & ea essentia cū ipso vno connectitur; ideo Anima tunc vnà cum vita æternitate fruitur: Insuper quia Mens est lux vera & veritas, ideo tunc anima in pura Luce veritatis supra caligines omnes versatur; B vnoque simplici actu, ad Mentis instar, cuncta intuetur: Et demum; quia Mens est vniformis, boniformis, pulchriformis; Anima cum ipso pulchro, bono, & vno nectitur; ac ita formosissima, optima, indiuiduaque redditur. Sic itaque Animæ fęlicitas est essentialis eius actus, per rationes cum ideis iunctas directus in bonum; ex quo cōsurgit in facultate cognoscente Veritas, in uoluntate Gaudium. Ex aduerso, Miseria animæ est labi ad non esse, misceri cum generatione, ligari cum compedibus corporis, versarique in vmbris: Ac vt ex reditu in suum principiū, qui est reditus in suam naturam, consurgit immēsa requies & gaudium; ita ex recessu ab eo prodit Inconstantia & dolor. Et quoniam, ut dictum est, in singulis gradibus cuncta insunt modo eis consentaneo; propterea hoc quoque summum bonum in singulis modo aliquo refulget:

Summum bonū in singulis uniuersi gradibus refulget.

In Deo reperitur ut in prima causa, in Mente per formam, in Anima per participationem Mentis, in cæteris per imaginem & vmbram. Nam quia in prima mente essentia, vita, intelligentia, beatitudo, & æternitas inueniuntur; ideo in Elementis (gratia exempli) consideratur vmbra essentiæ, quæ est substantia & forma eorum; consideratur vmbra uitę; & est actus suæ formę, dū mouentur vel alterantur: consideratur vmbra intelligentię, quatenus per suam formam ordinem in vniuerso nāciscuntur & seruant; ordo enim est intelligentiæ munus; consideratur beatitudinis vmbra, quæ est sui loci possessio; demum loco ęternitatis, eis conuenit tempus; Sic omnia Gloriam Dei patefaciunt; quia cuncta eatenus summo bono participāt, quatenus capere valent. Et hęc de opinione Platonis; redeamus ad Aristotelem. C

Quomodo Vir Fœlix ex opinione Aristotelis ad Deum se habeat. Cap. XXXV.

ARistoteles agens de summo hominis bono, id solum considerauit; quod hominis est proprium, ex viribus eius pendet, in eoque recipitur; & quia huiusmodi erat actio ex Virtute prodiens; ideo in ea summum bonum collocabat, & duplicem eius statuebat gradum. Verùm quia hoc nostrum bonum ad mensuram omnium bonorum debet referri; propterea, dum ad Deum refertur, nil aliud iudicare valemus; nisi quòd sit connexio cū Deo, affectio nos parās ad recipienda munera Dei, nosque reddens similes Deo. Et quemadmodum ex sententia Platonis homo nectebatur cum Deo per affectum & cognitionem, similiter ex sentētia Aristotelis summū bonū morale nos iūgit Deo p affectū; summū verò Bonū in contēplatione positū nos iūgit per cognitionem; adeò vt de hoc cōsentire dicātur. Per hoc D

Hō p summū bonū redditur similis Deo

summum bonum homo redditur similis Deo; siquidem quia purificatur, extollitur supra corpora, vera fruitur libertate, affectu & cognitione Deū amplectitur, eoq. hac rōne formatur; verum insuper; qa per Gradū Ciuilis boni reddit bonus, seruat leges Naturę & Dei, & id solùm vult & pręeligit qđ bonū est; p gradū verò cōtēplationis & sapiētię fit oīa; esse autem oīa, & velle id solum quod bonum est, maximè propriū est Dei. Missum facio id quod dr̄ a multis, & rectè dr̄; φ homo fęlix ad imitationem Dei intuetur Diuina, & moderatur humana; ideo tūc homo, quamuis corpore sit in terris, animo tamē in cęlo viuit; quia ibi ęst cor, vbi Thesaurus; ibi amans, ubi id quod amat; nam amans in amatum affectione conuertitur: Sic dr̄ homo visitari a

Sapiēs quō ex snīa Aristotelis uisitetur a Deo.

Deo: quia tunc in homine similitudine & participatione quadam ea inueniuntur, quę eminentissimè conueniūt Deo; & cum Sapiēs erga Deum rectè sit affectus, fęliciter ēt munera Dei recipit. Satis itaque est cōspicuum, quomodo per affectum homo connectatur cum Deo: at quomodo id ei conueniat per cōtemplationem, apprime est obscurum. Missam facio eorum sen-

te nuam;

A tentiam; qui censent, ex opinione Aristotelis in quauis contemplatione causarum, & quolibet gradu scientiæ inueniri gradum summi boni: adeò vt Physicus, dum Physica consideratione versatur in contemplatione rerum Physicarum, summo bono fruatur: similiter Mathematicus: quod vt a vero, ita ab opinione Aristotelis longè abest: inquit enim Arist. in primo, & in decimo Moralium (vt in præcedentibus apparuit) summum bonum esse actionem ex virtute perfecta prodeuntem, & si plures sint, ex præstantiore & perfectiore: at in genere habituum contemplationi inseruientium, non Physica, nec Mathematica sunt huiusmodi; sed sola Sapientia, vt etiam asseritur in proœmio Metaphysicæ: Sapientia autem præstantiam & perfectionem includit per cognitionem primarum causarum, & præsertim Dei: Quare illa cõtemplatio, quæ nos ad Deum non eleuat, neque cum eo nos iungit, minimè summum bonũ censeri meretur: Ideo Philosophia contemplationi incumbens dicta est Theorica, hoc est diuinorum inspectrix; nomen sumens ab eo, in quo eius finis, & summum hominis bonum est collocatum. At; cum in separatorum, & Dei præsertim cognitione sit positum summum bonum; ardua est quęstio: quomodo liceat nobis hanc vitam viuentibus, & cum corpore iun-
B ctis, substantias primas a corpore solutas intelligere. Hanc difficultatem Arist. in tertio de anima, cont. 36. sub dubio reliquit: dixit enim: Vtrum autem contingat aliquid separatorum intelligere, ipsum existentem non separatum a magnitudine, an non; considerandum est posterius &c. Et quoniam hac de re variæ sunt opiniones; non inutile erit potiores earum referre, ac perpendere. Ordiar autem ab Opinione Auerrois.

Opinio quorundã negligit.

Quid senserit Auerroes & Auicenna de modo, quo noster intellectus, dum fuerit perfectus, intelligat Substantias Abiunctas. *Cap. XXXVI.*

AVerroes Cordubensis; Vir acri iudicio preditus, & Aristoteli adeò addictus, vt frequenter illum suæ religioni prætulerit; loquens de modo, quo noster intellectus sua postrema perfectione donatus intelligat abiuncta, quanuis satis sit obscurus, ta-
C men hoc sensisse visus est. Supra Vim imaginandi, quam ipse Cogitatiuam nuncupauit, competunt homini ex Peripateticorum sententia duæ differentiæ animæ; quarum vnam Intellectum potestate, alteram Intellectum agentem appellant: quas nonnulli statuunt re & substantia inter se distinctas, alij sola ratione. Intellectus potestate, perinde se habet ad Intelligibilia, ac materies corporum ad materiatas formas; adeò vt ex se expers sit omnium, & valeat intelligendo fieri omnia: Intellectus agens se habet perinde ac lumen, & tanquam habitus, ac perfectio intellectus potestate; & ad eum ex sententia Auerrois ferè consimiliter se habet, ac ex sententia Academicorum Mens participata ad animam rationalem. Intellectus potestate, auxilio phantasmatum vt obiecti, & Intellectus agentis vt illustrantis, recipit communes rerum notiones; ac ita per inspectrices scientias dicitur fieri omnia, potestatemque suam in habitum conuertere: cum autem potestatem abiecerit, quod facit munere intellectus agentis, paratus per scientias inspectrices, adipiscitur intellectum agentem; eoque formatur & perficitur, non secus ac perspicuum perficiatur lumine: & inde consurgit intellectus, qui ab Auerroe nuncupatur adeptus; qui nil aliud est, nisi adeptio intellectus agentis: in qua adeptione non amplius intellectus nóster intelligit intellectione per phantasmata, distincta ab essentia eius; sed intelligit per essentiam agentis: & quemadmodum, quando erat in habitu, per habitum ex phantasmatis pendentem erat omnia; ita, dum noster intellectus potestate ade-
D ptus est agentem, est omnia per essentiam agentis; & ideo dicitur Deo similis, quia Dei proprium est esse omnia, vt inquit Auer. in tertio de anima 36. in qua adeptione dicitur intelligere omnia per essentiam agentis: nam intelligit inferiora; quia in forma superiori eminenter includuntur inferiores, vt declaratur in tertia disputatione contra Algazelem, in solutione 18. dubij: intelligit superiora; vel per essentiam superiorum; vel per essentiam propriam, vt est participatio superiorum. Quòd si dicitur in tertio de anima: Intellectus agens nil intelligit eorum, quæ sunt hic: Id debet intelligi de cognitione secundum propriam formam, quæ nobis solùm competit auxilio phantasmatum. Et considerandum, quòd intellectus agens iungitur nobis primò per naturam in principio nostræ vitę, secundò per actionem eius: quæ secunda copulatio est duplex; vel enim fit per operationem imperfectam pendentem ex phantasmatis, vel per operationem perfectam: & in hac postrema copulatione collocatum est summũ hominis bonum; tunc enim pendebimus ex eo ex quo pẽdet cœlum, & vniuersa natura (vt inquit Auer. 12. Metaphysicę, cont. 38.) Nam in rebus abiunctis cõnexio & vnitio est longè intimior, quàm in materiatis; non enim vel duricies corporum, uel distãtia dimẽsionũ, uel pugna formarũ, vel varietas propensionis, perfectæ unitioni aduersantur. Considé-

Intellect. potestate, & agens.

Instantia diluitur.

Copulatio intellectus agentis.

Abiuncta intimè cõnectũtur.

Ordo ex sententia Auerrois.

ratur itaque ex sentẽtia Auerrois hic ordo: primò intellectus potestate in puero imperfectus A
est: secundò perficitur per habitum scientiarum: tertiò consurgit adeptio, qua possibilis nudatus potestate, agentem adipiscitur, eoque perficitur: quartò consideratur actus intelligendi eius per essentiam intellectus agentis; per quem intelligendi actum inferiora in eminentia, & tanquam per causam intelligit, superiora vero, quia per actum intelligẽdi, qui essentia est eius, vel superiorum intelligentiarum (de hoc.n. opiniones sunt variæ) semper est iunctus cum illis; adeò vt tunc ex eis, & præsertim ex prima intelligentia pendere, ab eisq; formari, & perfici dicatur: quę perfectio est summum hominis bonum, fęlicitas, & optima vita. Et quoniam ea intellectio est essentia; vel superioris ac primæ intelligentiæ formantis inferiorem, vel intellectus agentis, vt est participatio primæ: hinc oritur, quòd summum hominis bonum non est accidens, sed substantia; & substantia quidem prima, vel eius participatio; quæ sola est finis vltimus, explens desideria nostra, ac nos summo bono perficiens; Sic nomen hominis dictũ de fęlici & non fęlici, æquiuocũ est, vt asseritur in procemio primi Physicorũ, homo.n. fęlix per formã supremã accepit esse. Hæc est opinio Auerrois, vt colligitur ex 12. Metaphysicę com. 17, nono Metap. 22. tertio de anima 19. 20. & præsertim 36. insuper ex Epistola de connexione intellectus nobiscũ. De hac conclusione, q noster intellectus humanq corpori iunctus valeat B

Quõ Auerrois cõueniat & dissentiat ab alijs.

apprehendere per essentiam separatas Mentes, varij cõuenere: & pręsertim Iamblichus, Simplicius, & Themistius; qui inquiunt id fieri per ideas, more Academicorum: Insuper Auicenna, Algazel, Auẽpaces; qui inquiunt id fieri per cõnexionẽ ordinis intelligentiarũ. Differt Auerroes a Simplicio, Themistio, & Iãblicho; qa non censet id fieri per medias rationes, & ideas (id.n.

Opinio Auicennæ & Algazelis.

Platonicũ est) Differt ab Auicenna & Algazele: q̃m hi sub Deo ac prima intelligeutia decẽ subordinatas constituebant intelligẽtias, quarũ vltimã sub intelligentia Lunę positã, mũdo mortali pśidentẽ, nuncupabãt Colcodeã, ac daticẽ formarũ, & intellectũ agentẽ. Dicebant.n. (referẽte Auerroe disputatione tertia, dubio 13.) a Deo proximè & sine medio manare intelligentiam primã, penitus abiunctã, nulli corpori addictã, nulliq; assistentẽ, nec orbẽ mouentẽ: ab hac dicebant prodire intelligentiã primi Mobilis, ei assistentẽ, idq; mouentẽ vt finẽ; insuper animã eiusdẽ primi mobilis, efficientẽ motũ; & tertio corpus primi mobilis: vt.n. prima intelligentia intelligit Deũ, producit intelligentiã sibi succedentẽ; vt intelligit se, producit animã, & per animã corpus: ac ita de cæteris se hęc existimabant; adeo q vnaqueq; produceret intelligentiã sibi succedentẽ, animã, & corpus sequentis orbis, vsq; ad Lunam: Intelligentia aũt Lunæ producit C

Comparatur opinio Auicennæ cũ ea Academicorum.

intelligentiã vltimã, quę est Intellectus agens, & Colcodea; assistens Plenitudini Lunæ, hoc est, mortali orbi, quo repletur orbis lunę, & terminus infimus mundi est. Hæc opinio aliquid simile includit opinioni Academicorũ. Vt.n. Academici primò ponunt Deũ, mox Mentẽ non participatã, tertiò Mentẽ participatã, quartò Animã: ita & Algazel & Auicenna, his constitutis, dicebant nostrũ intellectũ potestate connecti cũ agente, ab eo perfici, & in eo cõsistere summum bonũ eius; intellectũ agentẽ cõnecti cũ intelligẽtia Lunæ, & sũmũ bonũ eius esse intelligentiã Lunę, nã in eo est positũ summũ bonũ rei, a quo res ipsa habet esse; & quia intelligentia inferior a superiori sibi proxima habet vt sit, tãquã a causa ppria & adæquata, nõ tanquã a concausa primę causæ; idèo in ea est positũ summũ bonũ eius. Auerroes aũt censet, non superiorẽ

Quõ Auerroes differt ab Auempace.

& proximã intelligentiã, sed Deũ esse summũ bonũ omniũ intelligentiarũ; qa a Deo oẽs prodeunt. Differt demũ Auerroes ab Auẽpace (vt patet ex tertio de anima, com. 36.), quia Auerroes statuebat hũc ordinẽ: primò cõsiderabat intellectũ potestate, imperfectũ; secundò eũ perfectũ per scientiarũ habitus; tertio connexionẽ cũ intellectu agente; quartò cognitionẽ eius, & cæterarũ per essentiã, in quo postremo collocabat summum bonum: Auempaces verò quartum gradum præferebat tertio; apprehensionem.n. agentis, & aliorum per illum, dicebat esse causam connexionis, in qua summum bonum censebat esse positum. Conuenerunt itaq; hi om- D
nes; quatenus asseruerunt, intellectum corpori iunctum posse per essentiam apprehẽdere substantias separatas, ac ita beari.

Rationes & Fundamenta asserentium, Intellectum Corpori Iunctum posse per essentias apprehendere Substantias Separatas.
Cap. XXXVII.

Prima rõ Auerrois.

QVicunq; ex sententia Aristotelis existimarunt licere homini per essentiã apprehẽdere seiũctas mentes, iungiq; cũ eis; varijs sunt vsi rõnibus. Auerroes secũdo Metaph. com. t. vtit hac rõne inquiens: Si impossibile esset intelligere abstracta, frustra natura aliqd egisset; fecisset.n. id, quod sui natura est intelligibile, nõ intellectũ ab alio

Explicatio.

&c. Vis huius rõnis in hoc posita esse vr; quia vel referẽ genus separatarũ Mentiũ ad collocata in mũdo mortali, vel cõsideraſ absolutè, vt includit humanã mẽtẽ, tãquã infimã intelligẽtiarũ:

A Si cõsiderat̃ prima cõsideratione, id genus ẽ natũ pficere, & participari ab hoc mũdo mortali; & ideo, nisi ab humana mẽte participaretur, hac ex parte esset frustra. Si cõsideratur altero modo; si humana mens non copulatur cum intelligentia Lunę, & eam non intelligit, neque intelligentia Lunæ intelliget eam Mercurij, ac ita de cæteris; nam eorum, quæ sunt eiusdem ordinis, par ratio est; quare sic dabitur aliquid intelligibile, non intellectum ab alio. Altera ratio sumitur ex 12. Metaphysicæ trigesimo octauo, quam ita formandam censeo: Quod sui natura mouet aliquid sub ratione amati & optabilis, est natum ab eo assequi, & cum eo iungi: Intellectus agens sui natura mouet nos ad eius adeptionem, tanquam amatum & optabilẽ: Ideo est natus a nobis assequi, & nobiscum iungi; in qua connexione modo iam explicato est positum summũ bonum. Vis huius rationis in eo est posita, ne frustretur desiderium nobis natura insitũ, quo optamus cum diuinis necti. Tertia ratio est: Nulla forma priuatur sua principali operatione per id, quod ei natura competit: At connexio intellectus potestate cum homine, ei natura cõpetit; & apprehensio separatarum mentium est principalis eius operatio, ut Mens quædam est: Quare per connexionem cum homine non debet ea priuari. Themistius in tertio de anima, in paraphrasi 36. contextus id ipsum ostendit argumento a minori ad maius hunc in modum; Ea

Secunda ratio.

Vis rõnis.

Tertia rõ.

Themisti.

Quarta ratio.

B mens, quæ formas materiatas intelligit secernendo eas a materie, longè magis erit apta apprehendere formas ex se a materie solutas: huiusmodi est humana mens: ea itaque est nata apprehẽdere formas ex se a materie solutas. Hanc rationem Themistij perpendens Auerroes in tertio de anima, 36. ait, vim includere non absolutè, sed præsupposita nostræ mentis æternitate. Simplicius in tertio de anima, com. 17. 19. 20. 36. eiusdẽ est opinionis, eamque confirmat ratione, & auctoritate. Ratione sumpta ex conditione animæ, ea enim est naturæ & conditionis mediæ: & propterea; cum Mens ea superior continenter apprehendat seiunctas essentias, formę materiatæ nunquam; Anima media medio quodammodo se habens, eas non quidem semper, sed aliquando apprehendit, cum eisque nectitur. Insuper vtitur Auctoritate Aristotelis in 12. Metaphysicę, 39. dicentis; dispositionem & uitam optimam, Deo competere semper, nobis autem exiguo tempore: concedit itaque nobis Aristoteles id genus summi boni, quod Deo competit semper; intelligens nomine Dei omnes substantias abiunctas: at eis competit per actum intelligendi, qui essentia est: quare consimiliter competeret animę nostrę. Auempaces in libris, & de cõnexione intellectus nobiscum, & de Anima, (referente Auerroe in tertio de anima, 36.) duabus

C prętertim utebatur rationibus. Prima erat. Quod est natum apprehẽdere naturam & essentiam non aptam multiplicari, est natum apprehendere & recipere separatas substantias: Noster Intellectus est huiusmodi: Quare &c. Insuper, Intellectus, qui est natus apprehendere & recipere essentiam rei simplicem, valet apprehendere substantias separatas, & connecti cum eis; Noster intellectus est natus apprehendere essentiam rei simplicem: Quare &c. Maiores propositiones ex se conspicuæ sunt: Minores ostenduntur. Considerabat Auempaces naturam & conditionem intelligibilium, ex quibus in nobis consurgit intellectus ille, qui dicitur speculatiuus; hæc intelligibilia, ut intelligibilia, profecto sunt aliquid factum & genitum in nobis per eductionem ex phantasmatis; omne factum, ne sit pura priuatio, habet essentiam; Noster autẽ intellectus sui natura aptus est seiungere essentiam ab eo, quod illam habet; quare natus est ex intelligibilibus in nobis genitis abiungere essentiam eorum, & id quod sunt; hęc essentia quę ex eis abiungitur, profecto simplex est, & non apta multiplicari; Non multiplicabilis, quia multitudo intelligibilis, uelut lapidis in Socrate & Platone, oritur ex distinctione phantasmatum; intelligibile autem ut intelligibile, cum sit vniuersale, non habet phãtasma. Insuper ea essentia est simplex; quia, dum ex illis intelligibilibus, quatenus intelligibilia sunt, fit abstractio; uel quod ab

Auempaces.
Rõ prima.
Ratio secunda.

D strahitur, est simplex essentia, & hoc volo; uel nec est essentia, nec eam habet, at tunc esset pura priuatio; vel est aliquid habens essentiã, quod dici non potest: quia noster intellectus ex omni habente essentiam est natus eam abiungere, quare; vel dabitur progressio in infinitum, quod in ordinatis per se non conceditur; vel est deueniendum ad simplicem essentiam: & quia, dum infinitum est rescindendum, id faciendum est in principio; ideo colligendum est quod ea essentia, quæ ex intellectu speculatiuo abiungitur, sit vna, simplex, & non apta multiplicari. Insuper id ipsum potest ostendi alijs rationibus, & primò. Si non daretur ea connexio per essentiam cum separatis Mentibus & Deo, tunc summum bonum hominis collocatum esset in habitu, & actione scientiarum pendente ex phantasmatis: quod si esset, hæc sequerentur absurda. Primò, Summum bonum esset non substantia, sed accidens; Præterea, Summum bonum non esset finis vltimus; non enim accidens est finis ultimus, sed solum Deus; Insuper, non esset solum sui gratia optabilis; nam actio est gratia alterius, ut dicitur in principio primi Moralium Nicomac. omnis enim actio est gratia boni; Præterea, non expleret omnia nostra desideria, in solo enim Deo requiescimus, quem si apprehendimus solum ope Phantasmatum, exoptamus apprehendere per essentiam, & cum eo per essentiam necti; Præterea summum bonum posset obliuioni tradi, scientiarum enim obliuio esse potest. Præterea nemo vnquam explet desiderium addiscendi; & in humanis scientijs pauca reperiuntur certa, plurima sunt dubia; certi

Asserũtur aliæ rõnes qbus ostẽditur necessitas cõnexionis cũ Deo p essentiam.

sunt

sunt labores, curæ sunt necessariæ; adeò vt potius in eis refulgeat hominis imbecillitas & miseria, quàm summum bonum. Præterea; Summum hominis bonum debet esse actus vnus: at contemplatio per scientias non vnus, sed multiplex est; debet esse optimus, summo honore dignus, summam afferens delectationem; at actus ex habitu scientiarum prodiens, non est huiusmodi: talis solùm est actus, quo Deum apprehendimus; & cum eo, vel sine medio, vel medio aliquo per essentiam connectimur; & hoc est id, quod maximè expetimus. Huiusmodi rationes sumuntur ex conditionibus summi boni: Quæ confirmatur per attinentia ad Mentem nostram, necnon ad naturam separatarum formarum. Noster enim intellectus (vt dicitur in tertio de anima, cont. 7.) a vehementi intelligibili non læditur, vt sensus a vehementi sensili; sed potius perficitur, & aptior ad intelligendum redditur: ex quo hæc deducitur ratio. Ea facultas, quæ per obiectum non debilitatur, sed a vehementi perficitur; valet quoduis obiectum apprehendere, & quouis modo natum sit apprehendi cognoscere: at noster intellectus non debilitatur: quare valet obiectum quouis modo apprehendere: sed substantiæ abiunctæ sunt natæ apprehendi per essentiam: igitur etiam hoc modo valet noster intellectus apprehendere eas. Præterea: Id, quod est commune omnibus formis abiunctis, non debet remoueri a nostro intellectu; cum sit forma ex materie non prodiens, vt neque etiam cæteræ cœli intelligentiæ: At commune est cæteris formis abiunctis, vt dicitur in 12. Metaphysicæ, per essentiam intelligere: Quare id minimè a nostro intellectu remouendum est: Quod si remoueretur; simul ostenderetur, quòd non esset capax summi boni. Hæ sunt rationes, auctoritates, ac firmiora fundamenta, quibus nititur eorum opinio: qui ex sententia Aristotelis inquiunt, intellectum corpori iunctum posse per essentiam apprehendere separatas formas; & summum bonum esse collocatum, vel in connexione cum proxima intelligentia, vel cum prima.

Cõfirmatio per attinẽtia ad Mentem.

Quid senserit Aristoteles de Connexione cum substantijs Abiunctis, & Essentia Summi Boni. Cap. XXXVIII.

Philosophorum multi, cæci erga futurã vitam; quærentes in hoc breui vitæ curriculo summum bonum, quod re vera inueniri non potest: ducti ex vna parte per internũ naturæ instinctum, ac quasi diuinationem quandam ad id confitendũ, quòd nobis paratum sit, idq; sit Diuinum aliquod; ex altera viam pro fine, & cursum pro termino considerantes, verumq; modum non inuenientes; varia coacti sunt dicere: quæ commenta, deliria, ac ineptiæ potius, quàm sententiæ absolutè veræ iudicari merentur. Aristoteles, vir acri iudicio præditus; quanuis futuræ vitæ fuerit ignarus, nil tamen præsenti vitæ tribuit, quod ei competere non valeat: connexionemque illam per essentiam cum separatis Mentibus, experientiæ, rationique aduersam: nedum non posuit, verùm nec excogitauit quidem: & propterea essentiam summi boni; quod in nobis reciperetur, ac ad nos pertineret; in actione collocauit ex habitu Virtutis ac scientiarum prodeunte, non in substantia abiuncta, quæ nobiscum per essentiam tanquam forma necteretur: Quod, cum ex alijs, tum ex his præsertim patere potest; Et primò Aristoteles in primo Nicomachiorum, capite sexto cum reiecisset ideam boni, in cuius adeptione Plato summum bonum collocauit, addit: Nam etsi aliquod est vnũ bonum, quod communiter de multis dicatur, aut quod sit ab alijs seiunctum, & ipsum per se; id nimirum nec in actionem humanam cadere, nec ab homine comparari potest &c. His verbis apertè fatetur Philosophus id bonum, quod a nobis est seiunctum, nec comparari nec posideri a nobis posse: & par est ratio de idea boni, ac de alia quatuis abiuncta intelligentia. Insuper; Aristoteles in eodem primo Nicomachiorum vniuersè summum hominis bonum definiens, ostendit & asserit, esse actionem ab eius virtute prodeuntem; & propterea Virtutem declarat, cum ad mores, tum ad rationem pertinentes: de illa per essentiam connexione, ne vnum quidem facit verbum. Nec quispiam subterfugiens dicere potest etiam connexionem illam per essentiam esse actionem; hoc inquam dici nõ potest: Quoniam ea definitio summi boni (vt patuit) est communis bono morali, & bono in contemplatione posito; actio moralis accidens est, quare & ea, quæ ad contemplationem pertinet: alioquin vsus fuisset pro genere nomine æquiuoco. Præterea Arist. declarans, quæ sit ea virtus contemplationi addicta, inquit; esse sapientiam, quam statuit habitum intellectus, non autem connexionem per essentiam. At inquiunt, definitionem illam debere intelligi per modum causæ, & præparationis: habitus enim Theorici (ex sententia Auerrois) non sunt summum bonum; sed proxima dispositio ad illud, & modo aliquo causa eius. At hoc penitus est absurdum, & penitus euertit rationes & sententiam Aristotelis: ipse enim in primo Nicom. digrediens per cætera animalia, manifestat de omnibus hoc esse verum, vt propria vniuscuiusque actio sit eius perfectio; & hoc est verum, non quia sit dispositio, sed quia sit essentia & forma perfectionis: cum aũt ex eo colligat, in hominis actione esse collocatũ sũmũ bonum

Nõ cõpetere homini connexione cũ separatis mentibus p essentiã.

Pulchra auctoritas.

Confirmatio.

Euasio.
Euersio.

Alia cõfirmatio.
Euasio.

Reiectio.

A bonum eius; ne peccet per fallaciam æquiuocationis, in eadem significatione debet accipi
perfectio in conclusione, in qua accipiebatur in principijs. Præterea, tunc Aristoteles solam
præparationem ad summum bonum, minimè autem eius essentiam patefecisset. Insuper, A-
rist. in sexto Moralium Nicomachiorum, cap. 12. lucidißimè euasionem illam euertit, suam- Alia cōfirmatio efficax.
que sententiam patefacit inquiens. Deinde efficiunt illæ quidem, veruntamen non vt valetu-
dinem Medicina; sed vt valetudo, sic sapientia vitam beatam: nam cum sit pars vniuersæ vir-
tutis; eo quod inest vt habitus, & quod suo munere fungitur, Beatum facit &c. Apertè his
verbis asserit Aristoteles, in Sapientia eiusq; actione ita collocatum esse summum bonum, vt
in sanitate bona corporis valetudo. Præterea; ea in Physicis statuere debemus, quæ sensibus Alia rō.
experientiæque sunt consentanea: at nemo vnquam nec in se est expertus, nec in alio reperit
cognouit; nedum exactam, verùm nec adumbratam quidem connexionem illam per essen-
tiam: multi reperti sunt viri docti, nemo tamen apparuit modo aliquo particeps eius conne-
xionis per essentiam: & Aristoteles, qui ex sententia Auerrois postrema perfectione fuit orna
tus, semper asseruit hominem per Phantasmata intelligere: & phantasmata perinde se habere
B ad intellectum ac sensilia ad sensum. At inquiunt Phantasiam, vel præcurrere ad excitandum, Euasio.
vel sequi actum illum intelligendi per essentiam; non autem quòd tunc Phantasmata se ha-
beant vt obiectum. Verùm hoc aduersatur Aristoteli, qui ait, Phantasmata perinde se habe- Euersio.
re ad intellectum, ac sensilia ad sensum; vt patet ex tertio de anima, 30. 39. & locis alijs. Præterea Alia rō.
Ea operatio, quæ est per essentiam; non hominis, sed animæ solùm est; non compositi, sed
mentis: At Arist. in primo de anima 65. negat Mentem intelligere, sed hominem per eam.
Insuper: cum non sit per Phantasmata, non erit talis; vt homo ea fruatur, illam aduertat, ac ob
eam afficiatur gaudio. Præterea in primo de partibus animalium, cap. 5. inquit, nos leuiter at-
tingere diuina, quia parum sub sensum cadunt; indicans eatenus a nobis cognosci, quatenus
refulgent in sensilibus, & per eorum Phantasmata nobis offeruntur. Præterea via & terminus Alia rō.
dicuntur esse eiusdem generis, vt ipsemet Auerroes affirmat 5. Physicorum, com. 9. quare non
debet statui pro via ea cognitio, quæ est per habitus scientiarum, pro termino uerò illa, quæ
est per essentiam. His accedit, quòd Auerroes tertio de anima, 18. loquens de ideis inquit; Auerroes, secum pugnat.
Si darentur uniuersalia separata a materie, frustra daretur intellectus agens: mox uerò de fœ-
licitate hac loquens ait, separata intelligi per intellectum agentem; quare pro cognitione se-
paratorum, siue per Phantasmata, siue per essentiam, semper est necessarius intellectus agēs:
C & ideo sibimet non constat. Præterea inquit Auerroes 12. Metaphysi. 17. quòd, si intellectus
denudetur in hominis perfectione a potentia, necesse est ut destruatur in eo hæc actio, quæ
est alia ab illo: & tunc, aut non intelligemus omnino per hunc intellectum, aut intelligemus
secundùm quòd actio eius est substantia eius; & impoßibile est ut in aliqua hora non intelliga-
mus per ipsum &c. At quis est, qui uiuat, & continenter intelligat? quis est, qui expers sit
actus intelligendi per Phantasmata, & per habitum scientiarum, dum eo est præditus? Colli- Cōclusio dictorum.
gamus itaque, homini hanc uitam uiuenti minimè competere actum illum intelligendi per
essentiam: insuper, summum bonum non esse collocatum in habitu uirtutis & actione, tan-
quam in præparatione; sed tanquam in forma, & essentia: demum actum intelligendi uiri fœ-
licis, & non fœlicis, non distingui genere, nec continenter uiro fœlici competere; ut perpe-
ram censuit Auerroes, & qui eum sequuti sunt.

Diluuntur Rationes, quibus ostendebatur Summum Bonum Hominis in hac vita esse Deum, vel Intelligentiam aliquam nobiscum per essentiam, & tanquam formam iunctam. Cap. XXXIX.

D

VT diluantur aduersæ rationes; statuendum primò est, id summum bonum, quod
homini hanc uitam uiuenti ex sententia Aristotelis natum est competere; non esse
summum bonum absolutè; sed quatenus rei mortali per imitationem quandam na
tum est conuenire: adeò ut, quemadmodum ex sententia Platonis homo est ludus
Deorum, ita hoc summum bonum eius sit ludus summi boni Deorum; cum sit solùm imita-
tio, adumbratioque eius, cum magna degeneratione. Et propterea; dum argumentabatur
Auerroes, quòd tunc natura fecisset aliquod per se natum intelligi, quod non intelligeretur
ab aliquo; Respondeo, Rationem illam esse inanem triplici de causa. Primò: quia si alicuius Diluitur prima rō Auerrois
ponderis esset, hoc solum ostenderet; quod noster intellectus ex se, ut una Intelligentiarum
est, ualet ex Philosophorum sententia connecti cum alijs, & intelligere per essentiam: at mo
do nos loquimur de summo bono hominis, & de actu intelligendi compositi; modus autem
operandi respondet modo essendi: cum mens in nobis sit complicata cum Phantasia, non ua-

let nisi

let nisi cum ea, uel per eam intelligere; & unius naturæ, uno modo se habentis, unus est operandi modus. A Addo secundò: genus intelligentiarum esse natum perficere, & participari ab aliquo existente in corpore; at non per essentiam, sed per Phantasmata, ut lucet in Phantasmate operum: per essentiam autem solùm a mente uiuente uitam separatam, est natum participari. Tertiò, leuem absolutè existimo rationem illam; quia eam connexionem intelligentiarum per essentiam; adeò vt superior sit forma inferioris, per cuius essentiam inferior eam apprehendat; commentum quoddam esse iudico: intelligunt enim se per simplicem mentis intuitum, vt rectè censent Theologi; non autem modo illo, quem excogitarunt nonnulli Philosophorum.

Diluitur secunda rō. Altera ratio sumebatur ex desiderio nobis per naturam insito, quo optamus cum diuinis iungi. Cui respondens dico; separatas formas, vt sunt fines, ita esse natas a nobis attingi: at non ita sunt fines mentis nostræ complicatæ cum corpore, vt sint natæ apprehendi per essentiam; sed solùm eo intelligendi genere, quo cætera a nobis intelliguntur; nempe per Phantasmata, ac vt lucent in eis. Insuper: Mens, & homo per naturam affectus; id solum expetit, quod suæ naturæ est consentaneum: actus intelligendi, & connexio cum obiecto per essentiam; non est modus consentaneus Menti, vt iunctæ corpori: quare, B dum id expetit, perinde se habet ac dum expetit sibi ea competere, quæ competunt Deo; quæ desideria inania sunt, & præter naturam.

Diluitur tertia. Tertia ratio erat; quia nulla forma priuatur sua principali actione per id, quod illi per naturam competit. Cui respondens dico: Si ea ratio vim habet, ex ea colligetur, intellectum corpori iunctum semper & continenter intelligere diuinas Mentes; nam seiunctus a corpore, eas continenter intelligit, quare & coniunctus: quod tamen nec illi quidem esse verum affirmant. Propterea dico: Vel intellectui in se, vt vna intelligentiarum est, competit intelligere separata per essentiam; vel ne: Si non competit, ratio nulla est, quia per coniunctionem non priuabitur ea: Si competit, & per coniunctionem ea non priuatur; tunc ei solùm competet, vt vna intelligentiarum est, non autem vt corpori iunctæ, adeò vt a composito participetur: veluti non priuatur nauta facultate intelligendi, dum est in naui; at quia non pendet ex naui, non redditur communis ei: Similiter, cum Intelligentia Saturni intelligat Deum per essentiam; tamen, quia ad actum illum intelligendi non confert orbis, ideo conflatum ex orbe & intelligentia non dicitur intelligere; quamuis ea connexio ei per naturam competat.

Diluitur quarta. Quarta ratio sumebatur ex Themistio, & erat: Si Mens hominis apprehendit res materiatas secernendo eas a materie, longè magis poterit res C sui natura seiunctas a materie intelligere. Respondeo, id non sequi tribus de causis. Primò: quia Mens hominis, dum cętera intelligit secernendo a materie; minimè id facit, vel per sui, vel per eorum essentiam; sed per Phantasmata, & notiones. Secundò: quia proprium est humanæ Mentis, vt complicatæ cum corpore, ac vt particulæ animæ; intelligere perpendentia ex facultate aliqua corporis, & ex suo toto; hoc est, per Phantasmata, & vim imaginandi: & præsertim, quia Themistius censebat id fieri per ideas humanæ mentis, quas frequenter reiecit Aristoteles, & in tertio de anima, contex. 6. non actu, sed potestate tantùm, dixit humanam Mentem esse locum formarum. Tertiò; quia dum progredimur a formis materiatis, seiunctis per intellectum; ad formas sui natura seiunctas; progredimur ex vno genere seiunctionis ad aliud: in primo considerantur notiones ab intellectu ex Phantasmatis collectæ; in altero considerantur formæ seorsum a materie subsistentes: & esset ac si diceremus; Sensus (ex sententia Aristotelis in secundo de anima) est facultas susceptrix formarum sine materie, ideo maximè est receptrix formarum sui natura abiunctarum.

Diluuntur rōnes Simplicij. Fundamenta Simplicii etiam satis facilè euertuntur: Inquit, Anima est conditionis mediæ; Concedo, id enim aliqua consideratione verum est: Infert, igitur aliquando per essentiam nectitur cum supernis; Nego hoc sequi. Media enim eius conditio in hoc est posita, quòd; cum formę materiatæ nullo modo intelligant; formæ penitus abiunctæ superiora intelligant conspicuè, indiuiduè, & per essentiam; D Anima rationalis eas apprehendit modo medio, nempe obscurè, cum discursu, cum diuisione, ac ut lucent in Phantasmate operum. Addebatur confirmatio ex Aristotele sumpta 12. Metaphysicæ, 39. qua vtebatur etiam Themistius. Inquit eo loci Philosophus, constitutionem optimam Deo competere semper, homini verò exiguo tempore; adeò quòd non in genere intelligendi, & summi boni, sed in tempore videbatur ponere distinctionem. Et confirmatur; quia

Explicatur auctoritas Arist. Aristoteles decimo Nicomachiorum asserit, per id genus summi boni, quod in contemplatione est positum, eleuari hominem supra terminos hominis: at minimè supra eos eleuaretur, si solùm per Phantasmata & communes notiones intelligeret. Solutionem recipio ex ipsomet Aristotele decimo Nicomachiorum, cap. 8. dicente: Diis enim immortalibus omnis uita Beata est; hominibus autem, quatenus simulachrum aliquod huiusmodi actionis inest, &c. Non itaque in solo tempore distinctionem statuit, sed præsertim: quia homini tantùm competit ὁμοίωμα, hoc est imago & simulachrum quoddam diuinæ contemplationis, per quam dicimur eleuari supra terminos hominis: quia (vt in eodem capite asseritur) qui Mente viuunt, non versantur in vita ciuili, in congressu hominum, in humanis perturbationibus, quæ res hu-

manæ

A manæ dicuntur;sed ad diuina eleuantur. De duabus ostensionibus ex Auempace desumptis, dico primò:per eas non ostendi connexionem,& actionem intelligendi per essentiam; sed tantùm,quòd valeamus separatas formas intelligere, quod ego non inficior. Mens nanque hominis, cum essentiam rei non aptam multiplicari,tum essentiam rei simplicem est nata apprehendere;at non per essentiam, adeò vt actus intelligendi sit essentia, vel intelligentis, vel eius quod intelligitur:actus enim intelligendi humanæ animæ,est actus secundus, qui distinguitur a primo:vt patet ex secundo de Anima: solùm itaque intelligit per notiones ex Phantasmatis collectas; nec fortè aliud Auempaces significare voluit:alioquin peccasset per fallaciam æquiuocationis:transisset enim communibus notionibus collectis, ex Phantasmatis ad essentiam separatarum formarum: quibus competit distinctum genus abstractionis, distinctumque genus naturę simplicis non aptę multiplicari. Insuper: Dum Auempaces considerat intelligibile,quod constituit intellectum inspectricem, sub ea conditione qua est intelligibile; quęro, vel considerat secundam notionem,vel primam:Si secundam,peccat per fallaciam æquiuocationis,progrediens ex conditione secundę notionis ad aliam primæ: Si denotat rem primæ notionis,vel denotat intelligibile sub ratione propria, vel sub ratione quadam communi omnibus intelligibilibus. B Si sub ratione propria, vt dum ab homine abstrahitur animal, ab animali corpus animatum,vsque ad supremum prædicatum;id profectò fit ope Phantasmatum, ex quibus vel sine medio,vel medijs alijs notionibus supremæ notiones eliciuntur; & sunt vniuersalia distincti generis a separatis Mentibus: Si uerò denotat intelligibile solùm sub ratione communi,vt intelligibile;profectò sub ea communi ratione nō est natura vna in omnibus eadem, sed est aliquid ab vno,quod in contentis sub eo varium est;& propterea ei vna simplex essentia non respondet,sed solùm distinctè cognoscitur ex notitia contentorum sub eo:dum verò apprehenditur seorsum ab eis,solùm confusè cognoscitur.

Diluuntur rōnes Auēpaces.

Diluuntur Aliæ Rationes, Explicanturq́; varia Loca; ex quibus videtur posse Colligi necessariò ponendam esse eam connexionem per essentiam. Cap. XL.

C

SOlutis communioribus rationibus, quibus ostendebatur summum hominis bonū hanc vitam viuentis(ex opinione Aristotelis)in connexione per essentiam cum abiūctis Mentibus esse positum;aliæ magis propriæ,magisque ex sensibus,experientia, reique natura depromptę, diluendæ supersunt; Nam si oppositum affirmaremus, varia videbantur sequi absurda. Quorum primum erat,quòd summum bonum hominis,quod substantia est,esset accidens;& propterea iure magis laborandum nobis esset pro pecunia paranda,quę substantia est;quàm pro assequendo hoc summo bono,quod est accidens;substantia enim est prętantior accidente,& finis eius:ita vera esset ea sententia,O ciues ciues,quærenda pecunia primùm est, Virtus post nummos. Respondeo:Conspirantia ad rei perfectionem:vel pertinent ad id vt sit, vel vt bene sit;Vt res sit,habet a sua forma;ac ita perfectio substantię est substantia; vt autem bene sit,non habet a substantia,non enim vna substantia completa est perfectio alterius;sed id habet ab accidentibus,& hoc est commune cunctis mortalibus;quare,si summum bonum est virtus & actio proba,id non est absurdum:nam id est bonum nostrum, natum nos perficere, non D alienum;aurum est bonum fortunę, & alienum. Et pro exacta solutione vti debemus duabus his distinctionibus. Prima est. Summum bonum tripliciter vsurpatur: pro obiecto;& hoc est Deus,qui est essentia prima; pro eo, quod nos nectit cum obiecto, eique pro facultate reddit similes;& hoc est accidens,actio nempe,& virtus; tertiò, pro coniuncto ex perfectione proxima, & eo quod perficitur; & hic est homo virtute preditus,virtuteque vtens; hoc enim in terris est absolutissimum,finisque cæterorum, homo scilicet virtute vtens. Altera distinctio est. Summum bonum duplex est;vel absolutè vt ens,ac ita substantia est præstantior accidente:vel vt substantiam humanam perficiens,cum Deoque nectens;& hoc non est munus auri, sed Virtutis. Ita vera apparet sententia Auerrois in quinto Metaphysicę,com.19. dicentis: Bonum & malum non dicūtur absolutè pro maiori parte,nisi de accidentibus prodeuntibus ex formis animalium:& Linconiēsis vir acri iudicio pditus,in primo Post.ca.17.inquit.Bonum vniuscuiusque est absolutio secundæ perfectionis eius. Colligamus itaq; qd Summū bonū pro vltimo scopo,est Deus;qui est essentia prima:Sūmū bonum pro bono nostro nos pficientę, nectēteq; cū scopo,est accidens:Summum bonum pro cōiuncto ex perfectione, & eo quod perficitur, est coniūctum ex substantia & accidēte prodeūte ex uirtute eius. At instabatur adhuc:qa oīs actio est gratia alterius,& dirigit̄ ad bonū. Rn̄deo:Id bonū, cuius gratia optat̄ actio, in ipsamet actione includit̄;& est id rectum & honestū,qđ reperitur in ea:Ideo Aristoteles in eodē capite dixit: finem

Diluitur prima rō ducens ad absurdū.

Prima distinctio.

Scda distinctio.

Auerroes.

Lincōniensis.

Epilogus.

Alia instātia diluitur.

finem operantis nonnunquam esse actionem, nonnunquam opus, quod remanet elaboratum. A
Addebatur; solum Deum, non autem huiusmodi actionem, explere omnia nostra desideria. Respondeo: Deus explet, vt obiectū; actiones autem probæ explent vt id, quod nos nectit cum obiecto, eique reddit similes. Insuper d.cebatur, quod sic summum bonum posset obliuione deleri. Respondeo; confirmatos habitus tam difficilè remoueri, vt immobiles & firmissimi dicantur: quia tamen egemus multis; propterea absurdum nō est, si ob grauissimam ęgritudinem priuatur homo summo bono in contemplatione posito. Addebatur insuper: ualde leuem, tenebricosam, inconstātemque esse humanam scientiam, studiumque eius esse cum labore, cum molestia, nunquam expleri desiderium sciendi; adeò ut potius miseria, quàm uerè bonū censeri mereatur. Respondeo: Cum nos simus lumine fidei illustrati; comparantes sapientiam humanam cum diuina, inuentionesque hominum cum Diuinis reuelationibus, verè ualemus illam paruipendere, & diuinis reuelationibus constantissimè adhærere: At; dum inter se cōparamus ea, quæ in nostra sunt facultate, nostroque labore sunt parta; nil eminentius, nil sublimius, nil diuinius assequi valemus ipsa sapientia, & contemplatione ex ea prodeunte: inquirimus modò id præstantissimum; quod nostra cura, studio, labore, & assuetudine attingere ualemus. Et propterea rectè Lucretius, quamuis voluptatem sibi fecerit Deam, in principio libri secundi ita cecinit. B

Sed nil dulcius est, bene quam munita tenere
Edita doctrina Sapientum templa serena;
Despicere vnde queas alios, passimque videre
Errare, atque viam palantis quærere vitæ.
Certare ingenio, contendere nobilitate: &c.

Dicebatur insuper, summum hominis bonum debere esse actum vnum. Respōdeo Loquendo de essentia summi boni; non est necesse ut sit actus vnus numero, sed genere: vnus est ratione essentiæ animæ, & ratione obiecti; at non ratione eorum, per quæ nectimur & conformamur cum obiecto; ea sunt plura, vt partes ex quibus vna integra & absolutissima perfectio consurgit. Afferebatur ratio sumpta ex conditione nostræ Mentis; quæ a vehementi intelligibili non læditur, sed perficitur. Respondeo, id propterea accidere; quia non vtitur instrumento corporeo, nec ex materie pendet: at non ex eo debemus inferre, quòd per essentiam apprehendat separatas mentes; sed solùm, quòd eas apprehendere valeat eo intelligendi genere, quod sibi vt iuncto corpori cōgruens est. Postrema ratio sumebatur ex conditione separatarū formarum; singulis enim commune est, vt per essentiam intelligant: quare id de humana mente negare non debemus; & præsertim, quia Arist. in tertio de anima cont. 15. inquit: In his enim, quæ sunt sine materie, idem est quod intelligit & quod intelligitur; sciētia nanque Inspectrix & scibile idem est: Et in cont. 19. inquit; quòd intellectus agens est sui essentia actio, & quòd idem est scientia actu & scibile: Quibus verbis videtur indicare, intellectum posse intelligere per essentiam; & præsertim, quia intellectus intelligens seipsum id facit per essentiam; quare similiter, dū intelligit superiores intelligētias. Hæc exactè discutere, pertinet ad tertiū de anima: nūc lucidè, & breuibus dico: rationem hanc, si alicuius est momenti, solùm ostendere; intellectum absoluiè, vt vna intelligentiarum est, apprehendere superiores Mentes per essentiam; non autem vt corpori iungitur, & nos per illū operamur. His accedit; quòd magna est varietas naturæ & conditionis humanæ mentis, & abiunctarum penitus: non enim illæ sunt particulæ animæ, actus instrumentarij corporis, intelligētes ope Phantasmatum. Ad confirmationem sumptam ex tertio de anima dico: Considerat Aristotoles, quomodo intellectus se intelligat, & simul sit intelligens & intelligibile, ideo inquit: Et ipse intellectus est intelligibilis, vt ipsa intelligibilia, quæ sunt obiecta eius. Ratio est: quia in his, quæ sunt sine materie, hoc est, dum fit secretio a materie, idem est quod intelligit & quod intelligitur; hoc est, intelligens, cùm primò sit potestate, mox per actum intelligendi fit ipsum intelligibile: Nam scientia speculatiua, hoc est actus intelligendi, & ipsum scibile, idem est: scientia enim speculatiua est scibile per repręsentationem: & per hoc indicat, non dari species intelligibiles distinctas ab actu intelligēdi. Hic itaque est modus, quo intellectus se intelligit: nam intelligendo alia, fit alia: & ea intelligens, actu quodam reflexo intelligit se, quatenus cognoscit se esse naturam natam fieri omnia. Hoc dixit Arist. in 12. Metaphysicæ cont. 39. inquiens: Seipsum intelligit intellectus, assumendo intelligibilia; intelligibilis autem fit, attingens & intelligens: quare idem est intellectus & intelligibile: &c. Et ideo in tertio de anima cont. 8. dixit: intellectum se intelligere, cum fuerit singula factus. Dum autem in cont. decimo nono, inquit, quòd intellectus agens est sui essentia actio. Dico, per hoc non denotari, quòd actus intelligendi sit eius essentia: sed solùm manifestari id, quod illi competit, ut contradistinguitur ab intellectu potestate: cuius Natura in cont. quinto hæc sola dicebatur, ut sit potestate; Similiter econtrario de agente hoc verum est, quòd hæc sit natura & conditio eius, ut agat; & quatenus ex parte eius, semper agit; Ideo vel ratione sui, uel relatus ad humanam speciem, non

Explicantur varia verba 3. de anima.

C

D

aliquando

A aliquando quidem intelligit, aliquando non intelligit; ſed hoc nobis competit ob phantaſiam, ſine qua nil intelligimus.

An Mens Humana nobis iuncta valeat intelligere, Quid ſint Separatæ Mentes. Cap. XLI.

Opi. prima.

Secunda.

Explicat locus tertij de anima 36.

DVm ſermo eſt de modo, quo Mens humana valet apprehendere ſeparatas Mentes; quatuor occurrunt principales opiniones; Vna eſt Academicorum. Altera eſt Auerrois, ad quam in parte redigitur opinio Auicennæ: Hi conſentiunt, humanam Mentem ita per eſſentiam abiuncta poſſe intelligere, vt actus intelligendi ſit eſſentia intelligentis. Quæ duæ opiniones ſunt reiectæ, quas eſſe falſas vnanimiter affirmant Scotus, B & D. Thomas. At; cũ non ita per eſſentiam intelligantur, ſed per Phantaſmata; quæritur nũc, an hoc modo intelligendi, valeamus apprehendere eſſentiam ſeparatorum, vt valemus apprehendere eſſentiam rerum materiatarum. In hac ſignificatione cenſeo debere intelligi difficultatem motam, ac ſub dubio derelictam in tertio de anima 36. quo loci inquit Philoſophus. Omnino autem Mens, quę actu eſt, res ipſę eſt; Num autem contingat aliquid ſeparatorum intelligere, ipſam exiſtentem non ſeparatam a magnitudine, necne, conſiderandum eſt poſterius, &c. Dubitat Ariſt. de eo intelligendi modo, quo Mens per Phantaſmata intelligit materiata, & fit ea: intelligit autem eliciens notiones ex Phantaſmatis, repręſentantes eſſentiam rei. De hac difficultate duę ſunt principes opiniones, vna Diui Thomæ, altera Scoti. Cenſet D. Thomas, hominem hanc vitam viuentem non poſſe intelligere eſſentiam ſeparatarũ Mẽtium, vt patet ex tertio contra Gentiles, cap. 45. concedit enim eas cognoſci; nõ per ſe, ſed per aliud cognitum; non perfectè, ſed imperfectè; ac ita non quid ſint, ſed quòd ſint: quod etiam cap. 49. & 52. confirmat, oſtendens nullam creatam ſubſtantiam poſſe ſua virtute eleuari ad videndam Dei eſſentiam. Cum enim cognitio reſpondeat naturæ & conditioni cognoſcentis; C ſi modus, quo res cognoſcenda exiſtit, excedat modum & conditionem cognoſcentis, oportet etiam, quòd cognitio eius ſit ſupra naturam cognoſcentis: Ideo infert, cap. 49. nos per opera cognoſcere Deum, quòd ſit, quòd cauſa ſit cæterorum, quodque cæteris præſtet; & hoc ait eſſe maximum, quod nos in hac vita aſſequi valemus. Ex aduerſo Scotus primo Senten. diſt. 3. quęſtio. 3. in Quolibetis, quæſt. 14. Artic. 2. & 4. Sent. diſtinct. 41. quęſtio. 11. ait, fundamentum illud Diui Thomæ eſſę inane; & aſſerit, nos etiam in hac vita poſſę apprehendere eſſentiam ſeparatorum, & quid ſint. Pro opinione prima varia poſſunt afferri; nam ſæpiſsimè affirmat Ariſtoteles, nos ſeparatas formas leuiſsimè & obſcuriſsimè poſſe attingere; vt patet ex principio ſecundi Metaphyſicæ, ubi mentem noſtram ad eas ſe habere affirmat, perinde ac oculum noctuæ ad lumen Solis. Inſuper nono Metaphyſicę cont. 22. inquit; In eo quod actu eſt, & quid eſt, non eſt decipi; ſed aut intelligere, aut nõ. Ex quo elicitur; quę oĩno ſunt ſimplicia, aut penitus cognoſci, aut penitus ignorari; cũ aũt a nobis abiunctę formæ nõ penitus & exactè cognoſcantur, oĩno erunt ignotæ, loquẽdo de attinentib. ad quid ſint. Præterea; Noſter intellectus corpori iunctus, ſolũm intelligit per Phantaſmata; ſeparatorum non ſunt Phantaſmata, ſed tantùm rerum materiatarũ; & propterea ſolùm ad eſſentiam rei materiatæ nos poſſunt perducere. Hinc obiectum intellectus dicitur eſſentia, & id quod eſt, rei materiatę. Prętereạ; D Intelligens & recipiens debet eſſe denudatum natura rei quę recipitur, ex tertio de anima cõt. 4. cum igitur humana mens ſit forma abiuncta, non valet eſſentiam abiũctę formę recipere. Demum, abiunctas formas cognoſcimus per cœli motum: motus pateſacit eas eſſe, non quid ſint; ex eo enim, quòd eſt res effecta, colligimus eſſe cauſam, at non quid ſit; non enim poſterius explicat, quid ſit aliquid prius. Ex aduerſo; Si eą ſententia eſſet uera, minimè valuiſſet Ariſtot. ſummum bonum ponere in contemplatione; non enim beamur cognoſcentes ſubſtantias abſtractas eſſe, ſed quid ſint; nam cognoſcentes quòd ſint, maximè excitatur appetitio cognoſcendi quid ſint. Præterea, dum dicimus aliquid ad vnam uel ad alteram ſcientiam pertinere, conſideramus, non id quod pertinet ad externa, & quòd ſit; ſed quod attinet ad quid ſit, & eſſentiam; nam quòd ſeparatæ ſubſtantiæ ſint, & cęlum moueant, etiam Phyſicus cognoſcere valet; vt patet ex octauo Phyſico. cum tamen Ariſtot. ſecundo Phyſico. 71. & 73. contextibus dicat motores illos immobiles, non ad Phyſicum, ſed ad diuinum pertinere. Prętereą noſter intellectus cognoſcit ſe, cognoſcendo quid ſit; & hoc ait Ariſtot. in primo de partibus animalium pertinere ad diuinum: quare etiam valet cognoſcere quid ſint ſubſtantiæ ſeparatæ, cum ipſe ſit ex genere earum. Confirmatur, quia ſi ea ſententia eſſet uera, periret Metaphyſica.

Opi. tertia D. Tho.

Opi. quarta, & eſt Scoti.

Prima Rõ pro opinione D. Thomæ.

Rõ ſecunda.

Rõ tertia.

Rõ quarta.

Pro parte aduerſa.

Rõ prima.

Rõ ſecunda.

Rõ tertia.

Rõ quarta.

A

ca. Inquit Aristot. sexto Metaphysicæ cont. tertio: Si non darentur substantiæ abiunctæ, Physica esset Prima Philosophia; substantiæ itaque abiunctæ constituunt Metaphysicam: at scire, non est cognoscere rem esse, sed quid sit: si igitur nō possemus cognoscere quid sint substantię abiunctę; Metaphysica non esset scientia, nec pars Philosophię: cum tamen ab Aristotele dicatur nedum scientia, sed sapientia; & nedum prima Philosophia, uerùm etiam absolutè Philosophia.

Rō quinta.

Præterea Aristot. frequenter affirmauit, a Metaphysico cognosci, quid sint substantiæ abiunctæ: Nam in secundo physic. cont. 26. inquit; Quomodo autem se habeat separata forma, & quid sit, Philosophiæ primæ munus est determinare: Et sub initio decimi tertij Metaphysicæ inquit: Cum hæc consideratio sit, num præter sensiles substantias aliqua sit immobilis & ęterna, nec ne; & si sit, quænam sit, &c. Insuper, in proœmio de anima definitiones separatorum ad diuinum pertinere affirmauit; definitiones autem explicant non rem esse, sed quid sit. Insuper, de separatis formis cognoscimus; quòd sint substantiæ completæ, ex se subsistentes, simplices, puri actus, sui essentia actio, sint fines: hæc, non quòd sint tantùm, sed quid sint, patefaciunt. His accedit: quòd ex sententia Aristor. (falsa tamen) Intelligentiæ mouent pro uiribus, & quadam naturæ necessitate, ac pro facultate impartiuntur munera sua; adeò ut ęternus motus, eiusque uelocitas, æquetur uirtuti earum: ex quo hæc deducitur ratio. Ea forma, cuius affectio sub sensum cadens æquatur uiribus eius, a nobis cognosci potest; nedum quòd sit, uerùm insuper quid sit: at separatæ formæ relatæ ad æternum motum, ex sententia Aristot. ita se habent: quare &c.

B

Rō sexta.

Hinc inspicimus, quòd Aristot. in 12. Metaphysicæ, ostenso per æternitatem motus quòd dentur formæ abiunctæ, non in eo requieuit; sed ulterius progreditur, & patefacit pertinentia ad cognitionem, ad ordinem, ad prouidentiam: quæ nobis patefaciunt, non quod sint, sed quid sint; huiusmodi formę; nec plura profectò de materiatis formis Arist. explicauit: ita patefecit, esse actus simplices, sui essentia actiones, materiei expertes, & similia.

Resolutio difficultatis.

Pro resolutione huius difficultatis tres profero assertiones.

Assertio prima.

Prima est: Mens vt particula animi, & iuncta corpori; non ualet ita per essentiam apprehendere separatas formas, ut actus intelligendi sit idem cū essentia eius: & hęc in præcedentibus aduersus Academicos, Auerroem, Auicennam, & Algazelem ostensa est.

Secūda assertio.

Altera est: Intellectus corpori iunctus, ob modum intelligendi eius per phantasmata; non ualet exactè & exquisitè apprehendere essentiam separatarum formarum, ut apprehendit eam formarum materiatarum: Ratio affertur ab Aristotele in primo de partibus animalium, capite 5. quia parum sub sensum cadunt, & nos solùm intelligimus per Phantasmata ex sensilibus collecta; & hoc ostendunt rationes pro parte D. Thomæ relatæ.

C

Tertia assertio.

Tertia assertio est: Intellectus corpori iunctus, ualet confusè, obscurè, & imperfectè attingere pertinentia ad essentiam separatarum mentium: Ratio est; quia nisi Menti hoc competeret, non daretur Metaphysica, ut iam deduxi: Et confirmatur; quia essentia formarum solùm per opera potest attingi; cum autem adsint opera indicantia per Phantasmata essentiam separatarum formarum, necesse est fateri, ut etiam eam attingere ualeamus.

Primum quod elicitur.

Ex his elicio primò resolutionem propositæ difficultatis:

Secūdum, Resolutio an, pro noscēdo Deo egeamus superno lumine.

Elicio secundò resolutionem alterius difficultatis, quæ agitatur inter Theologos Scolasticos, num pro noscendis attinentibus ad Deū egeamus superno lumine; nam eo egemus; & non egemus: egemus, ut noscamus distinctè, exactè, & certè; non egemus, ut noscamus confusè, more Philosophorum: insuper egemus; non ratione naturæ intellectus; quæ est nata omnia apprehendere; sed ratione mediorum & modi offerendi, non enim per phantasmata ea ualet exactè apprehendere.

Tertium quod elicitur.

Colligo tertiò, litem inter Scotum & D. Thomam in uerbis potius quàm in sententia esse positam; dum enim de rebus loquimur, quæ sunt ancipitis conditionis, vtrumque oppositorum affirmare ualemus: Veluti Aristoteles Affixa lapidibus, & animalia & nō animalia, & stirpes ac nō stirpes appellauit; & animalia imperfecta modò asseruit, modò inficiatus est esse prædita phātasia & gustatu.

D

Aenigma Academicorum.

His ac similibus congruenter aptatur Aenigma illud a Platone prolatū; quod, quia est pulchrum, refertur: Vir non uir, Videns non uidens, luce non luce, percussit non percussit, lapide non lapide, Auem non Auem, in Arbore non in arbore; Hoc est: Hermaphroditus Luscus diluculo leuiter percussit pumice noctuam in Arbusto existentem. Sic itaque de re proposita se habet: cùm enim essentia abiunctorum leuiter tantùm & obscurè apprehendatur; dicitur apprehendi, & non apprehendi, sine contradictione.

Diluitur aduersa ratio.

Rationes, quæ nostræ resolutioni aduersari uidentur, facilè diluuntur.

Primum quod accipitur.

Nam ea præsertim nobis uidetur obesse, quæ elicitur ex nono Metaphysicæ uigesimo secundo, dicebatur enim, simpliciter simplex uel attingi, uel nescita uel penitus cognosci, uel penitus ignorari. Cui respondens accipio primò, dum Arist. eo loci illam sententiam profert; pariter dum sub initio secundi Metaphysicæ ait se habere humanam Mentem ad ea, quæ sui natura sunt manifestissima, perinde ac oculum noctuæ ad lumen Solis: minimè loqui de sola cognitione separatarum Mentium, (ut est multorum opinio) nam uniuersè loquitur de apprehensione ueri, & essentiæ rerum, quæ sunt sui

natura

A natura primę & ſimplices, a nobis autem uel attinguntur uel ne; ut etiam dicitur tertio de Anima vigeſimoſexto. Addo ſecundò pro ſolutione: quòd; quanuis verum, & eſſentiæ rerum, cum difficultate noſcantur; in ea tamen difficultate reperiuntur gradus ob varietatem Phantaſmarum repræſentantium. Et dum dicitur, quod ſunt indiuiſibiles, & vel attinguntur, uel ne. Reſpondeo, eſſentiam rerum dupliciter conſiderari poſſe. Primò ex parte ſui, ex parte humanæ Mentis; ac demum ex parte ultimæ differentiæ, quæ ab Ariſtot. ſeptimo Metaphyſicæ quadrageſimotertio, dicitur tota rei eſſentia: ratione horum indiuidua eſt, & indiuiſibiliter attingitur. Secundò conſideratur ex parte repræſentantium uel obſcurius, vel clarius; ac inſuper ex parte noſtri modi explicandi per differentias varias, quæ clarius uel obſcurius eſſentiam rei circunſcribunt; ac demum ex parte prauæ diſpoſitionis, quæ in nobis requiritur pro eſſentiæ appræhenſione: ratione quorum competunt nobis ſucceſsio, gradus, & diſtinctio: adeò quòd eſſentiæ uel attinguntur, uel ne; at non ob id, uel non attinguntur omnino, vel exactè attinguntur: hoc enim neque dicitur ab Ariſtot. nec uerum eſt: ſolùm Ariſtot. inquit. In eo quod actu eſt, & quid eſt (hoc eſt in appræhenſione eſſentiæ rerum) non eſt decipi, ſed aut intelligere aut non, &c. Per hæc aſſerit Philoſophus, & confirmat in tertio de Anima vigeſimoſexto, eſſentias rerum B vel attingi, vel ne, cum ſint indiuiduæ; at cum attingantur, poſſunt & leuiter & exactè attingi: ut uiſibile in ſpeculo, quanuis indiuiduè agat, poteſt & conſpicuè & obſcurè recipi: ſimiliter viſilia in oculis noſtris. Non igitur Ariſtot. in eis locis loquitur de ſola abſtractorum cognitione, ſed vniuersè de cognitione eſſentiæ rerum, ut conſpicuum eſt perpendendo verba eius: inſuper, non elicitur ex eius ſententia (vt patuit) ſimplicia, & eſſentias rerum, uel exactè noſci, uel ignorari penitus. Et quanuis Ariſtot. in tertio de Anima trigeſimoſexto, uiſus ſit propoſuiſſe, & non ſoluiſſe difficultatem, an Mens humana corpori iuncta ualeat appræhendere ſeparatas formas; eam tamen latenter diluit, dum in contex. trigeſimonono, vniuersè affirmat, nil a nobis intelligi niſi per Phantaſmata: ita ſeparatæ formæ intelliguntur, vt lucent in Phantaſmatis motus, & manantium ab eis; ſed noſcuntur adumbratè, leuiter, & obſcurè.

Alterum.

Eſſentia & verum dupliciter cõſideratur.

Colliguntur dicta.

Explicatur locus tertij de anima.

Ad Quam Animæ Partem pertineat Summum Bonum. *Cap.* XLII.

C CVm hactenus cumulatè ſatis explicata ſint attinentia ad duplex quæſtionis genus. An ſcilicet ſit, & quid ſit ſummum bonum: reliquum modò eſt, ut perpendamus; ad quā animæ partem pertineat, & quale ſit, ac dubia nonnulla ad id pertinentia diluamus.

Plato ſummum bonum animo potius quàm compoſito tribuebat, quia conſiderabat illud in connexione animi per mentem & ideas cum ipſo uno bonorum fonte. Ariſt. verò inquiens ſummum bonum eſſe actionem; cum actionem tribuat, non animæ, ut adæquato agenti, ſed compoſito; ideo hominem beari, hominemque eſſe natum beari affirmauit. At cū ſummum bonum conueniat homini, ut adæquato ſubiecto; homoque ex uarijs conſtet: ideo conſiderandum eſt, quæ ſit pars illa; cui primò competit, & per quam præſertim competit compoſito. Cum homo conſtet ex anima & corpore, partem illam non eſſe corpus conſpicuum eſt; partes autem animæ uariæ ſunt: de nutriente dubium non eſt, conſtat enim ſummum bonum ad eam non pertinere: dubitatio eſt de appetitu ſenſuum, ad quem pertinent uirtutes morales; de Voluntate, & de Mente. At loquendo de appetitu ſenſuum: quanuis in eo ſint habitus uirtutum moralium, & ſit proximum principium actionis: tamen non eſt principium primum, non D eſt princeps & dominus; ſed inſeruit rationi, dirigitur a ratione & voluntate; non eſt ex ſe rationis particeps, ſed ſolùm natus eſt obtemperare rationi: propterea non eſt putandum ſummum bonum præſertim ad illum pertinere; dico prçſertim, quia modo aliquo ſummum bonum etiā ad appetitum ſenſuum extenditur, tanquam ad miniſtrum conſpirantem & libentiſsimè inſeruientem rectæ rationi. Remanet itaque dubitatio de Mente, & Voluntate: quæ profectò leuis non eſt, & Viri docti inter ſe diſſentiunt. Scotus, & cum eo alij multi, principatum tribuunt Voluntati, ad eamque præſertim ſummum bonum attinere affirmant: Diuus Thomas diſtin. 49. quarti, quæſt. 1. alijque cum eo, id tribuunt Menti: Ricardus cenſet, ſine medio ſummum bonū cōpetere vtriſq;: ſine medio enim frui ualemus Deo Mente, & Voluntate. Pro opinione prima eſt nedum Scotus, uerùm etiam illi, qui eſſentiam ſummi boni in uoluptate collocauerunt; uoluptas enim ſiue gaudium pertinet ad uoluntatem: eſt inſuper doctiſsimus Ficinus in ſecundo Epiſtolarum ſcribens ad Laurentium Medicem. Potiora horum fundamenta hæc ſunt. Cum beatitudo ſit ſummus actus ſummæ potētiæ circa obiectum ſummum; & obiectum ſummum ultra quod nihil eſt, ſit Deus; proculdubio beatitudo erit actus ſummus ſummæ potentiæ animæ erga Deum: Actus animæ erga Deum duo ſunt, uidere illum per intellectum, eoque co-

Plato potius animo, Ariſt. potius homini ſummum bonū tribuebat.

Summum bonū non cōpetit facultati nutrienti.

Quomodo pertineat ad appetitū ſenſuum.

Opiniones tres, Scoti, D. Thomæ, Ricardi.

Summum bonū præſertim pertinere ad voluntatē.

ca. Inquit Aristot. sexto Metaphysicæ cont. tertio: Si non darentur substantiæ abiunctæ, Physica esset Prima Philosophia; substantiæ itaque abiunctæ constituunt Metaphysicam: at scire, non est cognoscere rem esse, sed quid sit: si igitur nō possemus cognoscere quid sint substantię abiunctę; Metaphysica non esset scientia, nec pars Philosophię: cum tamen ab Aristotele dicatur nedum scientia, sed sapientia; & nedum prima Philosophia, uerùm etiam absolutè Philosophia. Præterea Aristot. frequenter affirmauit, a Metaphysico cognosci, quid sint substantiæ abiunctæ: Nam in secundo physic. cont. 26. inquit; Quomodo autem se habeat separata forma, & quid sit, Philosophiæ primæ munus est determinare: Et sub initio decimi tertij Metaphysicæ inquit: Cum hæc consideratio sit, num præter sensiles substantias aliqua sit immobilis & ęterna, nec ne; & si sit, quænam sit, &c. Insuper, in proęmio de anima definitiones separatorum ad diuinum pertinere affirmauit; definitiones autem explicant non rem esse, sed quid sit. Insuper, de separatis formis cognoscimus; quòd sint substantiæ completæ, ex se subsistentes, simplices, puri actus, sui essentia actio, sint fines: hæc, non quòd sint tantùm, sed quid sint, patefaciunt. His accedit: quòd ex sententia Aristot. (falsa tamen) Intelligentiæ mouent pro uiribus, & quadam naturæ necessitate, ac pro facultate impartiuntur munera sua; adeò ut ęternus motus, eiusque uelocitas, æquetur uirtuti earum: ex quo hæc deducitur ratio. Ea forma, cuius affectio sub sensum cadens æquatur uiribus eius, a nobis cognosci potest; nedum quòd sit, uerùm insuper quid sit: at separatæ formæ relatæ ad æternum motum, ex sententia Aristot. ita se habent: quare &c. Hinc inspicimus, quòd Aristot. in 12. Metaphysicæ, ostenso per æternitatem motus quòd dentur formæ abiunctæ, non in eo requiescit; sed ulterius progreditur, & patefacit pertinentia ad cognitionem, ad ordinem, ad prouidentiam: quæ nobis patefaciunt, non quòd sint, sed quid sint, huiusmodi formę; nec plura profectò de materiatis formis Arist. explicanit: ita patefecit, esse actus simplices, sui essentia actiones, materiei expertes, & similia. Pro resolutione huius difficultatis tres profero assertiones. Prima est: Mens vt particula animi, & iuncta corpori, non ualet ita per essentiam apprehendere separatas formas, ut actus intelligendi sit idem cū essentia eius: & hęc in præcedentibus aduersus Academicos, Auerroem, Auicennam, & Algazelem ostensa est. Altera est: Intellectus corpori iunctus, ob modum intelligendi eius per phantasmata, non ualet exactè & exquisitè apprehendere essentiam separatarum formarum, ut apprehendit eam formarum materiatarum: Ratio affertur ab Aristotele in primo de partibus animalium, capite 5. quia parum sub sensum cadunt, & nos solùm intelligimus per Phantasmata ex sensilibus collecta; & hoc ostendunt rationes pro parte D. Thomæ relatæ. Tertia assertio est: Intellectus corpori iunctus, ualet confusè, obscurè, & imperfectè attingere pertinentia ad essentiam separatarum mentium: Ratio est; quia nisi Menti hoc competeret, non daretur Metaphysica, ut iam deduxi: Et confirmatur; quia essentia formarum solùm per opera potest attingi; cum autem adsint opera indicantia per Phantasmata essentiam separatarum formarum, necesse est fateri, ut etiam eam attingere ualeamus. Ex his elicio primò resolutionem propositæ difficultatis. Elicio secundò resolutionem alterius difficultatis, quæ agitatur inter Theologos Scolasticos, num pro noscendis attinentibus ad Deū egeamus superno lumine; nam eo egemus; & non egemus: egemus, ut noscamus distinctè, exactè, & certè; non egemus, ut noscamus confusè, more Philosophorum: insuper egemus, non ratione naturæ intellectus; quæ est nata omnia apprehendere; sed ratione mediorum & modi offerendi, non enim per phantasmata ea ualet exactè apprehendere. Colligo tertiò, litem inter Scotum & D. Thomam in uerbis potius quàm in sententia esse positam; dum enim de rebus loquimur, quæ sunt ancipitis conditionis, vtrumque oppositorum affirmare ualemus: Veluti Aristoteles Affixa lapidibus, & animalia & nō animalia, & stirpes ac nō stirpes appellauit; & animalia imperfecta modò asseruit, modò inficiatus est esse prædita phātasia & gustatu. His ac similibus congruenter aptatur Aenigma illud a Platone prolatū; quod, quia est pulchrum, refertur: Vir non uir, Videns non uidens, luce non luce, percussit non percussit, lapide non lapide, Auem non Auem, in Arbore non in arbore; Hoc est: Hermaphroditus Luscus diluculo leuiter percussit pumice noctuam in Arbusto existentem. Sic itaque de re proposita se habet: cum enim essentia abiunctorum leuiter tantùm & obscurè apprehendatur; dicitur apprehendi, & non apprehendi, sine contradictione. Rationes, quæ nostræ resolutioni aduersari uidebantur, facilè diluuntur. Nam ea præsertim nobis uidetur obesse, quæ elicitur ex nono Metaphysicæ uigesimo secundo, dicebatur enim, simpliciter simplex uel attingi, uel nequaquam, ac ita uel penitus cognosci, uel penitus ignorari. Cui respondens accipio primò, dum Arist. eo loci illam sententiam profert; pariter dum sub initio secundi Metaphysicæ ait se habere humanam Mentem ad ea, quæ sui natura sunt manifestissima, perinde ac oculum noctuæ ad lumen Solis; minimè loqui de sola cognitione separatarum Mentium, (ut est multorum opinio) nam uniuersè loquitur de apprehensione ueri, & essentiæ rerum, quæ sunt sui natura

Margin notes: A; Rō quinta.; B; Rō sexta.; Resolutio difficultatis.; Assertio prima.; Secūda assertio.; C; Tertia assertio.; Primum quod elicitur.; Secūdum; Resolutio an, pro noscēdo Deo egeamus superno lumine.; Tertium, quod elicitur.; D; Aenigma Academicorum.; Diluitur aduersa ratio.; Primum quod accipitur.

A natura primę & simplices, a nobis autem uel attinguntur uel ne; ut etiam dicitur tertio de Anima vigesimosexto. Addo secundò pro solutione: quòd; quanuis verum, & essentiæ rerum, cum difficultate noscantur; in ea tamen difficultate reperiuntur gradus ob varietatem Phantasmatum repræsentantium. Et dum dicitur, quòd sunt indiuisibiles, & vel attinguntur, uel ne. Respondeo, essentiam rerum dupliciter considerari posse. Primò ex parte sui, ex parte humanæ Mentis; ac demum ex parte ultimæ differentiæ, quæ ab Aristot. septimo Metaphysicæ quadragesimotertio, dicitur tota rei essentia: ratione horum indiuidua est, & indiuisibiliter attingitur. Secundò consideratur ex parte repræsentantium uel obscurius, vel clarius; ac insuper ex parte nostri modi explicandi per differentias varias, quæ clarius uel obscurius essentiam rei circunscribunt; ac demum ex parte præuiæ dispositionis, quæ in nobis requiritur pro essentiæ appræhensione: ratione quorum competunt nobis successio, gradus, & distinctio: adeò quòd essentiæ uel attinguntur, uel ne; at non ob id, uel non attinguntur omnino, vel exactè attinguntur: hoc enim neque dicitur ab Aristot. nec uerum est: solùm Aristot. inquit. Iu eo quod actu est, & quid est (hoc est in appræhensione essentiæ rerum) non est decipi, sed aut intelligere aut non, &c. Per hæc asserit Philosophus, & confirmat in tertio de Anima vigesimosexto, essentias rerum

Alterum.

Essentia & verum dupliciter cõsideratur.

B vel attingi, vel ne, cum sint indiuiduæ; at cum attingantur, possunt & leuiter & exactè attingi: ut uisibile in speculo, quanuis indiuiduè agat, potest & conspicuè & obscurè recipi: similiter visilia in oculis nostris. Non igitur Aristot. in eis locis loquitur de sola abstractorum cognitione, sed vniuersè de cognitione essentiæ rerum, ut conspicuum est perpendendo verba eius: insuper, non elicitur ex eius sententia (vt patuit) simplicia, & essentias rerum, uel exactè nosci, uel ignorari penitus. Et quanuis Aristot. in tertio de Anima trigesimosexto, uisus sit proposuisse, & non soluisse difficultatem, an Mens humana corpori iuncta ualeat appræhendere separatas formas; eam tamen latenter diluit, dum in contex. trigesimonono, vniuersè affirmat, nil a nobis intelligi nisi per Phantasmata: ita separatæ formæ intelliguntur, vt lucent in Phantasmatis motus, & manantium ab eis; sed noscuntur adumbratè, leuiter, & obscurè.

Colliguntur dicta.

Explicatur locus tertij de anima.

Ad Quam Animæ Partem pertineat Summum Bonum.
Cap. XLII.

C CVm hactenus cumulatè satis explicata sint attinentia ad duplex quæstionis genus. An scilicet sit, & quid sit summum bonum: reliquum modò est, ut perpendamus; ad quã animæ partem pertineat, & quale sit, ac dubia nonnulla ad id pertinentia diluamus. Plato summum bonum animo potius quàm composito tribuebat, quia considerabat illud in connexione animi per mentem & ideas cum ipso uno bonorum fonte. Arist. verò inquiens summum bonum esse actionem; cum actionem tribuat, non animæ, ut adæquato agenti, sed composito; ideo hominem beari, hominemque esse natum beari affirmauit. At cũ summum bonum conueniat homini, ut adæquato subiecto; homoque ex uarijs constet: ideo considerandum est, quæ sit pars illa; cui primò competit, & per quam præsertim competit composito. Cum homo constet ex anima & corpore, partem illam non esse corpus conspicuum est; partes autem animæ uariæ sunt: de nutriente dubium non est, constat enim summum bonum ad eam non pertinere: dubitatio est de appetitu sensuum, ad quem pertinent uirtutes morales; de Voluntate, & de Mente. At loquendo de appetitu sensuum: quanuis in eo sint habitus uirtutum moralium, & sit proximum principium actionis: tamen non est principium primum, non

Plato potius animo, Arist. potius homini summum bonũ tribuebat.

Summum bonũ non cõpetit facultati nutrienti.

D est princeps & dominus; sed inseruit rationi, dirigitur a ratione & voluntate; non est ex se rationis particeps, sed solùm natus est obtemperare rationi: propterea non est putandum summum bonum præsertim ad illum pertinere; dico pręsertim, quia modo aliquo summum bonum etiã ad appetitum sensuum extenditur, tanquam ad ministrum conspirantem & libentissimè inseruientem rectæ rationi. Remanet itaque dubitatio de Mente, & Voluntate: quæ profectò leuis non est, & Viri docti inter se dissentiunt. Scotus, & cum eo alij multi, principatum tribuunt Voluntati, ad eamque præsertim summum bonum attinere affirmant: Diuus Thomas distin. 49. quarti, quæst. 1. alijque cum eo, id tribuunt Menti: Ricardus censet, sine medio summum bonũ cõpetere vtrisq;: sine medio enim frui ualemus Deo Mente, & Voluntate. Pro opinione prima est nedum Scotus, uerùm etiam illi, qui essentiam summi boni in uoluptate collocauerunt; uoluptas enim siue gaudium pertinet ad uoluntatem: est insuper doctissimus Ficinus in secundo Epistolarum scribens ad Laurentium Medicem. Potiora horum fundamenta hæc sunt. Cum beatitudo sit summus actus summæ potẽtiæ circa obiectum summum; & obiectum summum ultra quod nihil est, sit Deus; proculdubio beatitudo erit actus summus summæ potentiæ animæ erga Deum: Actus animæ erga Deum duo sunt, uidere illum per intellectum, eoque co-

Quomodo pertineat ad appetitũ sensuum.

Opiniones tres, Scoti, D. Thomæ, Ricardi.

Summum bonũ præsertim pertinere ad voluntatẽ.

Nos magis mereri amando, quã intelligendo.

gnito gaudere per uoluntatem. Gaudium in huiusmodi fęlicitate præstantius est uisione. Nam A
præmium respondere debet meritis; nos autē longè magis meremur amando, quàm indagan
do Deum. Quod ostēditur. Primò; quia Nemo in hac uita uerè cognoscit Deū; multi illum ue-
rè amant, ut qui cętera propter Deum spernūt. Secundò; ut deterius est odisse Deū quàm igno
rare, ita melius est amare quàm intelligere. Tertiò; cognitione Dei ualemus malè uti, amore
eius nequaquã. Quartò; qui Deum inspicit, nil ob hoc Deo tribuit; qui illū amat, & se, & cūcta
quæ possidet, ei tribuit. Quintò; indagando Deū longo uix tandem tempore proficimus, aman
do breuissimo plurimū. Sextò; quia amor intimius nectit, ac in unū redigit; cognitio secretio-
nem seruat cognoscentis, & cogniti. Insuper; Amando Deum nedum maiore afficimur uolu-
ptate, uerùm insuper meliores reddimur; non autē uidendo. Præterea; uidere quærimus, ut gau
deamus, nō uice uersa. Et uoluntas determinata est ad bonū, intellectus est indifferēs. Præterea,
Anima nō in se habet summum bonum, sed extra se illud quęrit; uolūtas ad illud sui natura ten
dit, & quærit illud ut uerè est; Intellectus in seipso illud modo quodam per imaginationem ei
oblatū, non ut uerè est, scrutatur. Intellectus, si esset sine uolūtate, nullo frueretur bono; uolun-
tatis cōditio est frui, & quò aliquis ardētius amat, eò beatior redditur. Insuper: ut sensus nō frui-
tur suo bono, quia ab eo moueatur; sed quia in illud se reflectat, cōuertat, ac effundat; quæ spiri- B
talis cōuersio & effusio uoluptas est: ita Deo fruimur, nō quia Deus se monstrat Menti, sed quia
mens amando per uoluntatē se conuertit in Deum. Ita in die cōmunis iudicij etiam damnandi
uidebunt Deum, nec ob id beati erunt. Colligunt itaque: quia bonū Deus est, & esse beatū est
Deo frui; cum eo fruamur per uoluntatē, summum bonum ad uoluntatē pertinebit. Hæc sunt
potiora fundamenta huius opinionis; & re uera, ut sunt sapientissimorū uirorum, ita sunt maxi
mi ponderis. Eam tamē esse ueram minimè censeo; quod breuibus ratione, & auctoritate pate-

Rationes aduersę. Ratio.

faciam. Auctoritate primò. Nam Plato in Philebo primas summi boni partes sapientiæ tribuit,
& negat eas competere uoluptati, ut suo loco latissimè patefeci; quare primas partes nō uolun-
tati, sed intellectui tribuit. Præterea in Phædro inquit. Anima contenta ueritatis contēplatione
nutritur, & gaudet. Et post pauca. Subiens rursus intra cęlū domum reuertitur; cum autem re-
dierit, auriga ad præsepe sistens equos, offert illis ambrosiã, & post ipsam nectar potandum &c.
His uerbis apertissimè Plato principatū tribuit intellectui & cognitioni ueri, uolūtati uerò &
gaudio secundū locum; & in reditu intra cęlū, non in elatione eius supra cęlū: anima.n.elata su-
pra cęlū inspicit id, quod verè est. Præterea Plato per ideas censet animã beari, & necti cū Deo; C

Arist.

ideç non ad uolūtatem, sed ad Mentē pertinent. Eiusdē opinionis fuit Arist. ipse.n. in 10. Mora.
Nic. summum bonū in contemplatione esse positum affirmat, & asserit esse actionem ex uirtu-
te omnium perfectissima prodeuntē, quam dicit esse Sapiētiam; ut patet ex sexto Moralium in
calce: & ego iam patefeci, ex opinione Arist. primas summi boni partes nō esse tribuendas Gau

Ratio.

dio. Demum id patet ratione. Nam (vt alibi patefeci) dum comparatur Mens cum Voluntate,
Menti principatus conuenit; in ea primò & præsertim cōsideratur libertas, vel origo eius. Insu-
per id omne bonum, quod uoluntati cōuenit, ortum ducit a mēte, a cognitione, & recta ratio-
ne; adeò vt eminenter ea omnia munera, quæ tribuuntur uoluntati, competant menti, ex ea du
cantur & fluant. Ideo in homine secundùm naturam affecto, dum mens bene valet, etiã uolun
tas rectè se habet; & si eueniat secus, putandum est hominē illum præter naturã esse affectum,
in quo summū bonum non habet locum. Hinc oritur; q̄, cui competit summum bonum con-
templationis, etiam competit summum bonū morale, ut rectè existimauit Porphyrius in libro

Distinctiones.

primo de Abstinentia ab esu carnium: at non uice uersa. Vt de hac difficultate dicam quod sen
tio, utēdum puto distinctionibus, & primò. Vel loquimur de summo bono futuræ uitæ, uel præ
sentis. Si de summo bono præsentis Vitæ; uel illud consideramus, ut præparationē ad futurum, D
uel tanquã finem postremum, ut illud considerauit Aristoteles: Demū, si illud cōsideramus ut
finem postremum, vel consideramus gradum summi boni in actione collocatum, uel gradum

Conclusio prima. Rō eius.

positum in contemplatione. His præassumptis quinq; profero conclusiones. Prima est: Summū
bonum quouis modo consideratum, ad utranque pertinet facultatem, cognoscentem uempe,
& appetentem. Ratio est; quia per utranque aspiramus ad obiectum, nectimur cum eo, illoq;

Secunda conclusio. Ratio.

fruimur; modo tamen uario: & de hoc consentiunt omnes, lis tantùm est de Principatu. De
quo loquens, secundam profero conclusionem, & est. Si loquimur de summo bono futuræ ui-
tæ, illud primò & præsertim ad Mentem pertinet; id enim est positum in Dei intuitu, & Visio
Dei erit Merces, & cum Mens (ut suo loco patuit) sit facultas præstantior, iure optimo exactis-
simum summum bonum primò & præserum ad eam debet pertinere. At si loquimur de sum-
mo bono præsentis vitæ, illudque consideramus ut uiam & præparationem ad futurum, ita

Tertia conclusio. Ratio.

summum bonum magis pertinebit ad appetitum & uoluntatem: & hæc sit tertia conclusio,
quæ ostenditur: quoniam in hoc uitæ cursu nobis maximè necessaria est actio proba; per eam
enim paramur, & digni reddimur: actio autem ad appetitum proximè pertinet, & eius perfe-
ctio in prælectione, quæ ad uoluntatem redigitur, est collocata, ut sæpe monet Arist. & vbi
Charitas & Amor, ibi Deus est. Similiter etiam si consideramus summum bonum præsentis

Vitæ

A Vitæ vnà cum Arist.non pro via,sed pro fine; & consideramus gradum moralem;quarta consurgit conclusio, & est. Summum bonum morale præsertim in uoluntaté & appetitu est positum. Quæ conclusio patet ex ostensione præcedentis; mores enim ad appetitum propriè pertinent;appetitionum principes sunt Prælectio,& Voluntas. Ideo Arist.in 5.Mora.Nic.definiens vniuersam Iustitiam, quæ intra suos terminos omnem Virtutem includit; dixit esse habitum, quo volumus,possumus,& agimus iusta: & in 3. de anima appetitum dixit propriè principium esse actionum. At si loquimur de summo bono præsentis Vitæ in contemplatione posito,considerato cum Arist.tanquam fine;consurgit conclusio quinta,& est.Summum bonum primò,& præsertim ad Intellectum pertinet.Ratio est conspicua;nam contemplatio ad intellectum,non ad Voluntatem pertinet.At quoniam absolutissimum bonum præsentis uitæ,ex sententia Aristotelis, ex vtroque gradu consurgit; ideo his addere valemus conclusionem sextam, & erit. Summum bonum præsentis vitæ ob duos eius gradus ad duplicem facultatem propriè pertinet,ad intellectum per inspectionem,ad appetitum per actionem. Demum;quia præsertim summum bonum est,uel cum Theologis illud futuræ Vitæ, uel cum Aristotele contemplatio præsentis uitæ;ideo colligo eos rectius loqui, qui summum bonum potius ad Intellectum, quàm ad Voluntatem pertinere affirmant.Ex his elicitur resolutio difficultatis:& constat,de his mini-
B mè sine distinctione esse agendum:constat demum, quomodo pro adeptione summi boni facultates omnes conspirant;cunctæ (vt eis conuenit) fruuntur Scopo: Mens est dux, Voluntas comes. Appetitus sensuum famulus.At duæ supersunt diluendæ difficultates. Prima est:quia;si uoluntas sequitur cognitionem Mentis, & id volumus, quod Mens iudicat bonum; apparet etiam summum bonum morale primò ad Mentem siue intellectum pertinere. Respondeo; ad illum attinere primò,ratione originis, at non proprietatis: nam dum consideratur in intellectu, non transit gradum cognitionis; transit autem ad actionem per Voluntatem & prælectionem:ideo Arist.10.Moralium capite octauo,perfectionem actionis in prælectione esse positam affirmauit.Altera dubitatio attinens ad bonum futuræ Vitæ est; quia in Die postremi iudicij, etiam damnandi uidebunt Deum, nec ob eam visionem erunt fœlices. Respondeo cum Magistro Sententiarum lib.4. dist.48. Deum in forma serui tunc nobis se oblaturum, ut impij expauescant; illi enim humanitatem videbunt cùm terrore, & sine gaudio. Diuinitatem autem soli iusti videbunt,quam visionem comitatur gaudium.

Conclusio quarta.
Ratio.
Ratio.
Conclusio sexta.
Verius est absolutè dicere, sūmum bonum præsertim ad intellectū pertinere.
Prima dubitatio.
Solutio.
Secunda dubitatio.
Solutio.

An Summum Hominis Bonum recipiat Magis & Minus.
C
Cap. XLIII.

INter cætera, quæ de summo bono quæruntur, hoc dignum consideratione occurrit; an sit præditum gradibus, & recipiat magis & minus. Qua de re dum ambigimus, non quærimus; an recipiat magis & minus secundum tempus, adeò ut magis & minus diuturnum esse valeat; neque etiam secundum extensionem per homines, adeò ut modò plures modò pauciores reperiantur uiri beati;constat enim his modis summum bonum posse recipere magis & minus:dubitatio est de gradibus perfectionis formę,adeò ut unus altero posit dici fęliciot,& idem homo modò magis modò minus sit fęlix:qua de re uarij uaria dicunt.Plotinus Enneade prima lib.5. per totum librū ostendit fęlicitatem tempore non recipere accretionem;idipsum existimarunt Stoici: quod confirmari potest. Quia id,quod sui conditione est Sūmum,non potest recipere accretionē nec diminutionem;Summum.n.in indiuiduo est positū, ut etiam perfectū;at fęlicitas est huiusmodi,est.n.summum & maximū bonum: quare nō ualet crescere,uel minui.Præterea:Si summū bonum minuitur,& crescit; uel id ei competit ratione uirtutis,ex qua prodit;vel ratione tēporis;uel ratione instrumentorū: non ratione uirtutis;quia
D Virtus,ex qua prodit,debet esse perfectissima;in gradu supremo non seruatur latitudo: non ratione temporis,quia inquit Arist.in 1.Mor.disputans cōtra ideam boni; nec quia diuturnius,id esse magis bonū:non ratione instrumentorum;quia uirtus & forma non uariatur per instrumēta,quæ sunt extra essentiam rei. Ex aduerso Arist.in 1.Mor. Nic.cap.10.inquit:Magna fortunæ beneficia,& multa, vitam beatiorem reddunt; nam & ornamento suapte natura solent esse, & usus eorū pulcher & bonus efficitur:contraria uerò uitam beata in angustias redigunt & labefactant.Idq; confirmatur;quia summū bonum est actio ex uirtute prodiens:at Virtus(ut suo loco patuit)recipit magis & minus;actio quoq; ob uarias opportunitates & instrumēta potest magis & minus fulgere, & esse ad uotū. De hac difficultate multa a Plot.in libro de summo bono dicuntur.Quibus prætermissis,difficultati breuibus satisfaciens dico. Summum bonum considerari posse;uel ex parte externi obiecti, absolute considerari ac ita nec magis nec minus recipit; uel ex parte nostri,ut id obiectum est natum a nobis imitari,participari, & nobiscum iungi. Et tunc uel consideratur pro summo,quod nobis cōpetere potest; & hoc quoq; cū sit summū,est indiuiduū:uel consideratur,ut latitudine est præditū;& in uarijs uario modo,ac in eodē, modò

Summum bonum nō recipi per gradus.
Ratio prima.
Ratio secūda.
Summum bonum su scipere magis & minus.

exactius modò diminutius recipitur; & hac ratione recipit magis & minus: Id ipsum Aristote- A
les in prædicamento qualitatis dixit de Virtutibus, & in octauo Metaphysicæ, cont. 10. de essen-
tia rerum; quæ ex se nec magis nec minus recipiunr, sed solùm vt recipiuntur in alio. Consi-
derandum etiam; summum bonum magis ex sententia Arist. recipere magis & minus, quàm
ex sententia Platonis & eorum, qui illud considerant in connexione per essentiam; ut ex se sa-
ris est conspicuum. Ideo illi magis negant id recipere magis & minus; ueluti etiam summum
bonum separatarum mentium nec magis nec minus recipit, dum in eadem intelligentia consi-
deratur. At summum bonum consideratum ab Arist. quia solùm est umbra & imago summi
boni, & cum rebus uariabilibus est complicatum; proculdubio & illustrius & obscurius esse
Sũma Dictorum. potest. Resolutio itaque difficultatis hæc est: summum bonum ita sumptum, ut illud considera
uit Aristoteles, potest recipere magis & minus; tum facta comparatione inter uarios homines
Tres hominũ gradus. fęlices; tum in eodem homine, distincto tempore. Nam uniuersa hominũ latitudo in tres prin-
cipes gradus est distributa; in infima sunt uiri infęlices, in suprema fęlices, in media neutri; & sin-
Duo fundaméta pro solutione difficultatum. guli gradus latitudine sunt præditi, medius tamen latissimus est. Et dum instabatur; quia de ra-
tione fęlicitatis est, ut sit summum bonum, finis ultimus, a perfectissima uirtute prodiens; in
qua locum non habet latitudo aliqua. Respondeo per duo fundamenta. Primum est; quòd, dũ
definimus summum bonum, inspicimus id summum & optimum, quod inueniri excogitari- B
ue possit; id enim est mensura uniuersæ latitudinis: & hac consideratione non recipit magis &
Primum. minus. Alterum fundamentum est; quòd uniuersa latitudo, intra quam seruatur fœlicitas, com
Secundũ. parata cum alijs gradibus, obtinet locum optimi & summi: facta tamen comparatione inter
partes eius, secus se habet; una enim obscurior, altera illustrior esse potest. Hoc tamen uerum
est, quòd in latitudine fęlicitatis omnes uiuunt sua sorte contenti: singuli enim, quod intelli-
gunt de ipso bono, id amant; quod amant, id appetunt; quod appetunt, cunctis animi faculta-
tibus possident: qua possessione plenissimè explentur, eximioque gaudio perfunduntur; quo
perfusi iubilant magnificantes Deum.

An Homo valeat esse Fœlix, & non percipere se esse Fœlicem. Cap. XLIIII.

Qũòd dentur homines suę fęlicitatis inscij. SAepe Populari quadam voce, ac communi vsu loquendi, dum uarias hominum condi-
tiones consideramus, contineuimus dicere, nonnullos esse fęlices, non tamen id cogno-
scere, neque sua fęlicitate frui: adeò ut iure optimo suspicari ualeamus, dari posse homi- C
nes fęlices, qui suæ fęlicitatis non sint conscij. Quod etiam potest confirmari ratio-
Confirmatio. ne; quoniam natura rei non sequitur nostram cognitionem, sed uice uersa cognitio nostra
sequitur naturam rei: & cum res nata cognosci sit prior, ac prius seruari possit sine posteriori,
colligere valemus seruari posse fęlicitatem sine eius animaduersione: veluti in prædicamento
relationis asseruit Philosophus, cum sensilia tum scibilia priora esse sensu & scientia, ac sine
Plotinus. his seruari posse. Huius sententiæ fuit Plotinus in libro de Beatitudine, cap. 9. vbi aduersus Peri-
pateticos loquens inquit. At si Virtute præditus (aiunt) neque tamen id sentiens, neque per
Virtutem agens; quomodo igitur erit fœlix? At si non sentiat se esse sanum, nihilominus sanus
erit. Rursum si non aduertat se esse pulchrum, non minus erit pulcher: si autem sapientem
se esse non sentiat, minus ne erit sapiens? His addit cap. 10. Sapientiam, eiusque actionem in
essentia consistere; nec per somnum deperdi, nec dum non animaduertitur: nam animaduer-
Pars aduersa approbatur. sio fit per reflexionem, reflexio reddit actiones debiliores. Hæc sententia profectò approban-
da non videtur. Primò; quia (vt patuit) fœlicitas in actione est collocata, actio non latet agen-
tem: & præsertim, quia actionis præstantia in prælectione posita est, prælectio autem præ- D
eligenti est conspicua. Insuper, fœlicitatem comitatur gaudium: at non perfunditur gaudio,
nec animo requiescit, qui non animaduertit se esse fœlicem. Præterea, in fœlicitate nil dimi-
nutum inueniri debet: at maximè diminuta esset eius uiri conditio, qui esset fœlix, & non per-
Seneca. ciperet se esse fœlicem; ita enim etiam lapis posset esse fęlix. Propterea rectius Seneca Epistola
9. dixit: Miser est, qui se beatum non iudicat, licet Mundo imperet: non est beatus, qui se beatũ
non esse putat; Veluti etiam non est diues, qui se esse diuitem non agnoscit. Propterea soluens
difficultatem dico, hominem posse esse fęlicem tribus modis; primò prædestinatione, ut ho-
mo uiuens hanc uitam prædestinatus ad fęlicitatem futuræ; secundò habitu, ut fęlix dormiens;
Solutio difficultatis. tertiò actu. Si consideretur primo & secundo modo, assero hominem posse esse fęlicem, &
non animaduertere se esse talem. Si verò consideretur actu, tunc dico. Si consideramus sum-
mum bonum, ut id cõsiderarunt Platonici, & Auerroes; potest homo esse fęlix actu, & nõ per-
cipere se esse talem; quia seruatur ea connexio per essentiam cum intellectu agente, uel cum
Deo, & actus eius, etiam sine nostra animaduersione. Propterea Plotinus consentanea protulit
fundamentis suis. At si id consideramus, ut patefeci vsurpari debere apud Arist. secus se habet:

ideo

A ideo Arist.in 1.lib.Nicomachiorum, cap.5.necnon in 10.cap.6.dixit,in somnis probum ab improbo, fęlicem a non fęlici non internosci;.& ob id inficiabatur, summum bonum in habitu Virtutis esse collocatum.His accedit,quòd ignorare, quid sit vel non sit summum bonum, & quæ ad seipsum pertinent,quidque agat vel non agat,potius est viri insipientis,quàm sapientis, & fęlicis. At cum pro summo bono requiratur animaduersio, iure optimo dubitabit aliquis, num sit collocatum in eo quod intelligimus, & rectè agimus; vel in eo potius, quod animaduertimus nos intelligere, & rectè agere. Resolutio huius difficultatis ex resolutione alterius pendet, eius scilicet,num summum bonum sit collocatum in actione,vel in gaudio: si enim in gaudio esset collocatum, id gaudium ex animaduersione consurgit; propterea summum bonum in eo actu reflexo erit positum,quo cognoscimus nos possidere,& assecutos esse. At quia patefeci,quòd gaudium est comes,& non essentia; ideo asserendum est,summum bonum absolutè in actione perfecta esse positum: actionem tamen perfectam comitatur animaduersio, & ita comitatur,vt sit pars perfectionis eius; non enim sine animaduersione esset omni ex parte perfecta,ex qua animaduersione præsertim consurgit gaudium: Aristoteles autem per actionem,quam dixit summum bonum, significauit actionem perfectam,quæ non est sine animaduersione.

Dubitatio.

B Considerandum tamen; quòd animaduertere possumus nostram actionem,uel eadem facultate,uel distincta: si id fiat distincta facultate,vt dum sensu communi percipimus nos sentire; proculdubio actio prima, eiusque animaduersio,distinctæ sunt actiones: si uerò id fiat eadem facultate, vt dum intellectu percipimus nos intelligere; tunc est dubitatio, num id fiat eadem,uel distincta actione. Si distincta,in eis daretur progresio in infinitum; quia pariter distincta actione perciperemus nos intelligere quòd intelligimus, & sic in infinitum. Si eadem, tunc non daretur unum sine altero; at nos percipimus quòd separantur, sępe apertis oculis videmus,& non animaduertimus nos videre. Auicenna putabat id fieri actione distincta; & concedebat in eis progressum in infinitum,quia potestate est. Auerroes disputatione sexta in solutione quinti dubij censet id fieri,non distincta,sed eadem actione: quæ sententia consimilior est opinioni Arist.& experiētiæ: dum enim cognoscimus nos uidere; eadem prima uidendi actione uidemus,& cognoscimus nos uidere: nec ulterior datur progresio; quia unicus est actus uidendi,quo etiam nos uidere percipimus: solùm superadditur distincta quædam relatio,& perfectio prioris; non actio distincta. Ideo Arist.in 2.de anima,cont.136.inquit. Dum rescindendū

Quomodo cognito,& eius animaduersio distinguantur,& quomodo nō.

Auicēna.

Auerroes.

C est infinitum,id faciendum est in principio. Et addit, actum sentiendi esse sensile actu, actumq; intelligendi esse intelligibile actu: ideo; dum exactè percipimus sensile actu, uel intelligibile actu; etiā percipimus nos sentire,& intelligere; & id est de perfectione actionis; perfectio enim actionis non est sine lætitia, nec lætitia sine animaduersione: & dum videmus,& non animaduertimus nos uidere, imperfectè uidemus. At dicet aliquis. Si actio esset una; non possemus dicere, ego uideo me uidere: quia hoc dicentes, indicamus nouam actionem relatam ad primū uidendi actum. Respondeo: Si quis dicit, ego uideo me uidere, quæram ego, quo uides te uidere? proculdubio non poterit dicere, se id animaduertere, nisi per primum uidēdi actum; primus enim actus est uisile actu,& uisus actu: ideo uidentes uisile actu, indicamus actum uisus; solùm superaddimus relationem distinctam, ob cuius distinctionem dicimur uidere quòd uidemus: Ideo Arist.in 2.de anima dixit, externos sensus sentire quòd sentiant, cum tamen in eis duo distincti actus non inueniantur. Sed de his exactius in libris de anima. Ex dictis conspicua est resolutio difficultatis,& solutio aduersarum rationum. Dum vulgo dicitur, aliquem esse fęlicem, & non percipere se esse fœlicem; non propriè usurpatur nomen fœlicitatis, sed populariter, pro copia bonorum fortunæ uel naturæ. Addebatur, rem cognoscendam esse priorem cognitione,& seruari posse sine cognitione. Respondeo, id esse uerum, quotiescunque ea cognitio non est de ratione rei: at de actione, in qua est posita fœlicitas, secus se habet; ea enim animaduersio est de ratione perfectionis actionis,& summi boni.

Dubitatio.

D

Qui Gradus Summi Boni Constantior ac Firmior sit, num pertinens ad Actionem, vel potius pertinens ad Contemplationem.

Cap. XLV.

SVmmum hominis bonum firmissimum est & constantissimum omnium bonorum, quæ homini competere possunt: propterea comparatur homo fœlix cum corpore cubo, quod impelli potest, non autem prosterni; semper enim manet erectum: At non adeò firmum & constans est, ut alicui permutationi non sit obnoxium; propterea duo emergunt dubia: vnū est, qui gradus summi boni firmior & constantior sit: alterum uerò; num Vir fęlix in miserum,& uice uersa, miser in fęlicem uerti posit. De prima difficultate Arist. modò vnam, modò alteram partem approbare uidetur. Nam in 1. Moral. Nic.cap.10. fęlicitatem

Prima dubitatio.

Secunda.

Quòd bonū morale firmius.

 moralem

moralem firmiorem videtur asserere; inquit enim. Nulla in re humana tanta inest firmitudo, A
quanta in ijs actionibus, quæ ex Virtute prodeunt; nam hæ scientijs ipsis stabiliores, ac diutur-
niores esse videntur: atque harum ipsarum vt quæque plurimi est, ita diutissimè permanet,
propterea quòd in eis maximè & assiduè ætatem agunt beati; quæ videtur esse causa, cur nulla
Arist. non videtur sibi constare. vnquam obliuione deleantur, &c. Apertissimè Arist. actiones morales firmiores esse scientijs
æstimat. In decimo autem libro cap. 7. oppositum videtur asserere; comparans enim sapiētiam
& contemplationem cum morali bono, inquit: Præterea enim contemplatio maximè assidua
est; nam res assiduè contemplari, magis quàm quiduis agere possumus: Et post pauca id confir-
mans inquit: Sapiens dum speculatur, non eget alio; vt verò fungatur munere Virtutum mo-
Rationes pro vtraque parte. ralium, alio eget. Rationes etiam sunt pro omni parte. Summum bonum morale videtur fir-
mius: quia Virtutes morales sunt magis in nostra potestate, assuetudine & more comparantur;
& dum nobis se offert occasio, nisi virtutis conditioni aduersemur, non possumus non agere:
Insuper, continenter Vir probus sua probitate utitur; & nisi extrinsecus operetur, intus saltem
perturbationes componit, ac ex omni sibi oblata opportunitate honestum elicit. Ex aduerso
contemplatio videtur constantior: quoniam magis est eleuata supra fluxum rerum, minus est
collocata in manibus fortunæ, minus eget muneribus eius, in rebus firmioribus versatur; & ad
firmiorem animæ partem pertinet, nempe ad mentem, supra sensus eleuatam, & ad supera con
Solutio. uersam. De hac difficultate dicendum censeo, hos duos summi boni gradus dupliciter conside- B
rari posse: Primò, ex parte rei, in qua versantur; ac ita nemini dubium est contemplationē in re
firmiore uersari, cū uersetur in cognitione eorū, quæ semper eodem modo se habent. Secūdò
considerari posse per relationem ad nos, quibus competunt: & tunc dicendum censeo, uel lo-
quimur de habitu, uel de actione. Si de actione, actio moralis est duplex; interna una, altera ex-
terna. Si loquimur de interna, ea est constantior; quia per moralem uirtutem continenter intus
parati sumus ad agendum vt decet, dum offertur occasio; at non sic se habet de contemplatio-
ne. Si loquimur de externa, de hac uerum est quòd egemus alio: ac ita minus assiduè valemus
agere, quàm contemplari. Per hoc diluitur contradictio in Aristotele. Loquendo etiam de ha
bitu dico, moralem esse firmiorem: primò, ob internas actiones magis assiduas; secundò; quia
assuetudine, non disciplina acquiritur; & ob id minus obliuioni subijcitur: tertiò, quia est habi-
tus magis necessarius; & homo non potest assequi summum bonum contemplationis, nisi or-
natus sit summo bono morali. Ex his patet solutio rationum vtriusque partis.

An Vir Fœlix valeat euadere Miser; &, vice versa, Miser Fœlix. Cap. XLVI. C

Quærebatur, vtrum fœlix possit reddi miser, & vice versa. Qua de re si populorum vo-
ci præbemus fidem, vtique dicendum est, id contingere posse; cum frequenter For-
tuna eos euehat, quos primò depresserat, eosque deprimat, quos primò sublimes
extulerat: cuius permutationis innumera nobis Roma præbere valet exempla.
Idque ratione confirmatur; quia contraria sunt nata inuicem permutari, & idem contrario-
rum est capax. Insuper: Si conuertimur ad gradum contemplationis, inspiciemus ignarum
ignorantia prauæ affectionis, posse euadere sapientem, & contra sapientem labi in phrænesim,
delirare, omniumque obliuisci; quemadmodum ob pestem contigisse Thucydides & Lucre-
tius cecinerunt. Id ipsum de fœlicitate morali ostendi potest; nam deterius est bono priua-
ri, quàm nunquam id possidere: & propterea miserior esse videtur, qui ex gradu fœlici in Pria-
mi labitur calamitates, quàm qui in easdem labitur ex gradu non fœlici. Insuper: Cum homo
per aduersos fortunæ flatus possit reddi non fœlix, vt in primo de Moribus conceditur; & qui
non est fœlix & mediat, valeat in vtrunque extremum permutari; conspicuum est, quòd etiam
miser reddi poterit. Hinc Aristoteles in postprædicamentis concedit habitus, quamuis cum D
Plato. difficultate & tarde, posse tamen inter se permutari: Plato etiam in Protagora affirmat, Vi-
Arist. rum bonum posse reddi prauum, & vice versa. Ex aduerso Aristot. in primo Moralium Ni-
comachiorum, cap. 10. inquit. Quod si ita est, qui beatus sit, miser esse nullo modo potest; non
tamen beatus sit quidem, si in Priami calamitates incidat &c. Insuper addit: Sic neque tali-
bus fortunæ casibus perfunctus, rursus breui tempore fieri poterit Beatus; sed si fiet, longo &
iusto temporis interuallo fiet, magnarum & honestarum rerum interea compos effectus, &c.
Censet igitur Aristot. beatum posse quidem reddi non beatum, miserum verò nequaquam; ac
contra, Virum fœlicitate priuatum posse illam recuperare. Soluens dicendum censeo, hominē
mediū ad vtranq; partem paratū, posse vtranq; recipere, at contractum habitum permutare dif-
Solutio. ficillimum esse: Permutatio autem vel debet fieri virtute diuina, vel humana: De diuina; per
quā Paulus ex persecutore redditus est miles domini & vas electionis, alijq; multi peccatores
viri sancti euaserunt; ego non loquor, nec de ea est dubitatio. Ambigimus de mutatione hu-
manis

A manis viribus facta, & de fęlicitate præsentis vitæ a Peripateticis explicata. De qua loquens dico, fęlicitatem esse duplicem; popularem vnam; alteram magis propriè sumptam, & in præcedentibus declaratam: Si de Vulgari loquimur, quæ in fortunæ gradibus est collocata; non est dubium, hominem modò per fortunam euehi, modò deprimi; cuius rei innumera extant tragica exempla, & de ea non ambigimus: At si loquimur de fœlicitate Peripateticorum, dicendum censeo, eam ex extremo in extremum commutationem fieri non posse; & nullo exemplo id contigisse cognoscimus. Et primò de fœlicitate in contemplatione posita id satis constat: Non enim homo sapiens, cui omnia (vt homini licet) sint aperta, adeò mutari potest, vt contrario habitu deformetur: ægritudines obliuionem pariunt, at non inducunt habitum deprauatæ ignorantiæ: Similiter dum contractus est habitus deprauatæ ignorantiæ, non potest deleri, & sapientiæ habitus induci; qui etiam in animo rectè affecto cum difficultate formatur: Et præsertim; quia adultorum, & senum ignorantia firmissima est. Ideo dixit D. Hieronymus, difficile esse senum mutare sententiam: nam opinionem, quam susceperunt, aut nunquam, aut omnium ægerrimè deserunt; illamque eò pertinacius defendunt, ne vulgo indoctiores, & leues videantur. Idipsum de fœlicitate morali dicendum est: & præsertim, quia ostensum est eam esse firmiorem. Contingere profectò potest, vt fœlix priuetur fortu-
B næ muneribus: sed vt euadat vitiosus, & adeò insipiat, vt habitum vitiorum induat; nec excogitare quidem valemus: non enim Prudentia, & virtutes, tam leues tamque imbecillæ sunt, vt in contrarium habitum verti possint; adeò vt, quod primò vir ille fœlix iudicauit bonum & honestum, mox malum & turpe censeat. Ex his patet resolutio difficultatis. Vnum tamen explicandum superest, quid nempe sit difficilius; num virum fœlicem exuere fœlicitatis ornamentum, vel virum miserum reddi non miserum: nam pro omni parte extant rationes. Quòd sit difficilius virum fœlicem euadere non fœlicem, ostenditur; nam fœlicitas est bonum omnium humanorum bonorum maxime firmum: Præterea, possessor eius summopere nititur id seruare, miser econtra nititur pro facultate a miseria liberari. Ex aduerso, quòd difficilius sit miserum reddi non miserum, ostenditur: Quia difficilius est ascendere, quàm labi: Insuper Aristoteles in 2. Phy. cont. 56. de prospera fortuna dixit, quòd incerta, & inconstans sit; quia inconstantior est, quàm aduersa: Præterea Plato in Protagora explicans sententiam Simonidis dixit; Res autem ita se habet, vt fieri bonum possibile sit, difficile tamen; seruari autem bonum, penitus impossibile. Soluens dubitationem dico: Vel difficultas consideratur ex parte conditionis rei permutandæ; vel ex parte nostri, in quibus, & per quos debet fieri permutatio: Si consideratur
C ex parte conditionis rei permutandæ; quia malum est latius, nobis per sensus familiarius, viaq; ad illud multiplicior, & facilior; ideo hac consideratione facilius est labi, difficilius eleuari: ex parte autem nostri secus se habet; facilius enim esse videtur, vt miser a miseria liberetur. Ratio est: quia nemo est adeò deprauatus, qui in parte non sit conscius sui erroris; nemo est adeò uitijs inquinatus, qui non persentiat detrimenta, quibus per uitia afficitur, & propterea aliqua ex parte non appetat liberari a uitio: homo enim uitiosus nec sibi, nec alijs est amicus; nil enim in se habet, quod amari debeat; & propterea suæ conditionis non contentus, semper conqueritur, semper mutationem expetit: contra autem se habet de uiro probo, & fœlici: qui cum sit sua sorte contentus, nil aliud quærit, nisi suæ sortis conseruationem; & ideo minor ratione eius est nata fieri permutatio. His accedit; quòd uitæ progressus, & senium, conducunt mutationi in melius: tunc enim homines minus ad uoluptatem, malorum escam, redduntur procliues; adeò ut senes, nisi uitium deserant, deserantur ab eo, & hoc innumera nobis patefaciunt exempla, in longe pluribus enim legitur mutationem factam ex malo in bonum, quam uice uersa. Ex his constat resolutio difficultatis, & dilutio rationum utriusque partis.

Solutio difficultatis.

D. Hieronymus.

Altera dubitatio. Quod difficilius, nũ exuere habitũ summi boni, vel illum summi mali.

Solutio.

D

An gradus vnus Summi Boni valeat sine reliquo Seruari. Cap. XLVII.

DVo constituti sunt gradus summi boni, unus ad actionem, alter ad contemplationem pertinens: de quibus hoc consideratione dignum occurrit, an unus seorsum ab altero seruari possit: Quòd ciuile bonum seruari ualeat sine bono contemplationis, ostenditur Primò: quia est gradus Prior, ordinatus ad alterum: gradus origine prior ualet sine posteriore seruari. Quod Patet inductione: nam in Reipubl. administratione innumeri reperti sunt uiri Magnifici, uiri Prudentes, Senatores integerrimi; in quibus nil desiderari posse uidetur, quod ad uirum ciuilem pertineat: qui tamen contemplationi nunquam nauarunt operam, sed solo rerum usu, congruenteque assuetudine tales euaserunt. Confirmatur; quia contemplatio, & actio distrahunt animum ad opposita: contemplatio eleuat ad diuina, actio ad humana cõuertit; & propterea potius se mutuò impediũt, q̃ perficiãt.

Ciuile bonũ seruari sine contemplatione.

Contemplationi seruari sine bono ciuili. Vice versa gradum contemplationis posse a ciuili seiungi ostenditur: Nam in primo libro de Repub. vir in solitudine collocatus, contemplationi incumbens, Deus dicitur; at in solitudine non fruitur ciuili bono. Insuper in sexto Moralium Nicom. cap. 7. Anaxagoras, Thales, & similes Philosophi, Sapientes quidem, at non Prudentes dicti sunt. Similiter Plato frequenter asserit, virum contemplationi incumbentem, minimè esse aptum ad actiones ciuiles, & in eis se irrisione dignum patefacere: & iure; nam ciuilia negligit, eisque non est assuetus. Auerroes etiam in procemio lib. Physicorum patefecit posse contingere, vt aliquis sit sapiens, & malus; & iure: nam (vt in primo Rhetoricorum ostenditur) sola virtute morali non valemus malè vti, sapientia autem malè vti valemus; & propterea idem potest esse sapiens, & vitiosus. A

Aristoteles. Plato. Auerroes.

Solutio difficultatis. Diluens difficultatem dico: Si loquimur de summo bono hominis hanc vitam viuentis, consideratione Theologorum, vt ordinatur ad proximum & futurum bonum, asserendum est; summum bonum morale posse seruari sine contemplatione ex habitu scientiarum prodeunte, at non contra: Si autem loquimur de summo bono Peripateticorum, vnus gradus sine altero exactè seruari & consistere nequit. Bonum morale sine contemplatione non potest esse perfectum: quia Prudentia & Moralis virtus a Sapientia recipit principia, & sine ea firma & constans esse non valet. Insuper non valet ciuilis cuncta rectè disponere, leges condere, & de illis rectè iudicare; nisi conditiones rerum, dignitatem earum, merita, hominisque perfectionem exactè cognoscat; quod sine sapientia assequi non valet. Altera ex parte, Gradus summi boni in contemplatione positi necessariò exposcit gradum moralem, ut Porphyrius in libro primo de Abstinentia ab esu carnium patefecit: idque necessarium est Primò, vt rectè habitu contemplationis vtamur. Secundò, ratione purgationis; nam (vt in 7. Phys. cont. 20. asserit Aristoteles,) Qui scientias vult assequi, perturbationes animi componere tenetur: quod etiam in sexto dialogo de Repub. cumulatissimè Plato patefecit. Tertiò, ratione perfectionis actionis: vir enim intemperatus, uel ambitiosus, uel auarus, nunquam perfectè in contemplatione versabitur; sed continenter a uarijs perturbationibus distrahetur. Quartò, ratione gaudij summum bonum comitantis: Vir enim uitiosus minimè (dum fungitur munere contemplationis) gaudebit quantum, quando, & quomodo oportet. Quintò, ob fructus, & signa: congruens enim animi compositio est fructus contemplationis, & signum habitus rectè formati. accedit, quòd (vt inquit Aristoteles in 3. Moraliũ Nicomachiorum, cap. 1.) omnis uitiosus est ignarus: quare sapiens, vt sapiens, non ualet esse uitiosus. Iure itaque Aristoteles in 7. de Repub. cap. 3. inquit: Vix Deus ipse rectè se haberet, & Mundus totus, si, præter proprias actiones suas, nullis externis actionibus fungerentur. Colligamus, itaque gradum unum summi boni sine altero consistere non posse: & ratio est; quia summum bonum exposcit uirtutem perfectam; at nec Prudentia sine Sapientia, nec Sapientia sine Prudentia omni ex parte perfecta est. Contingere tamen potest, ut homo unus magis uni gradui, q̃ alter alteri sit addictus: idque oritur, uel ex facilitate suæ naturæ, vel ex uarijs opportunitatibus, instrumentis, & assuetudinibus. Et facta comparatione inter duos summi boni gradus, magis gradus moralis seruari potest (imperfectè tamen) sine contemplatione, quàm contra; compositio enim morum est magis necessaria. Ideo Aristoteles in 7. de Repub. cap. 15. inquit, primò componendum esse appetitum, mox rationē. B C

Felicitas ciuilis nō est perfecta sine contemplatione, nec vice versa. Porphyrius. Ratio prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta.

Diluuntur aduersæ rationes. Rationes aduersæ per ea, quæ dicta sunt, facilè diluuntur. Ostendebatur gradum moralem posse consistere sine altero, quia est origine prior. Respondeo, illum esse priorem origine secundum esse imperfectum, at secundum eius postremam perfectionem esse posteriorem; quoniā principia & constantiam recipit a contemplatione, ut dixi. Confirmabatur exemplo multorũ ciuium. Respondeo, eos esse morales sine postrema perfectione; esse morales modo quodam Practico, non Theorico; & propterea nō perfectè in primo summi boni gradu esse collocatos. Addebatur tertiò, eos gradus animum ad opposita distrahere. Respondeo, ea non esse uerè opposita, sed subordinata: Ciuilis purgat, & parat pro contemplatione; Contēplatio dat principia, & perfectionem ciuili: adeò vt distincta ratione mutuò se perficiant, & unũ sit prius altero; & potest homo distincto tempore vtriq; nauare operā, & uni magis quàm alteri esse addictus, ac insuper simul fungi munere vtriusq;: dum enim uir probus speculatur, simul paratus est (quando oportuerit) fungi muneribus aliarum uirtutum; ac simul fungitur munere Temperantiæ, Fortitudinis, Mansuetudinis, & Contemplationis: immo, dum contemplatur, se parat ad actionem; contemplatur enim diuina, ut ad eorum imitationem componat humana. Pro parte aduersa ostendebatur, contemplationis gradum seruari sine reliquo; quia in solitudine incumbēs contemplationi non agit. Respondeo, falsum esse quòd non agat: primò, non morabitur in solitudine; nisi iudicet melius sibi esse solitariam ducere uitam, quàm ciuilem: & eam uiuens uitam, operatur per temperantiam, per magnanimitatem, & per similes uirtutes; ut conspicuum est. At erat instantia de Thalete, Anaxagora, & similibus; qui fuere sapientes, non prudentes. Hanc difficultatem in præcedentibus dissolui: Nunc breuibus repeto, eos fuisse sapiētes, & prudentes uera Prudentia; per quā, neglectis uilioribus, sola diuina & preciosa magnifaciebant; & hæc prudentia est illa, quæ summum bonum perficit: non autem erant Prudentes Prudentia D

popolari,

A populari, quæ versatur in cura bonorum vtilium. Insuper, non erant prudentes pro vsu ciuilium administrationum, vt neque etiam Diogenes, & Stoici; qui de solo morali bono fuere soliciti, & propterea inepti erant ad propria quædam officia Reipublicæ: at (vt dixi) non est hæc ea Prudentia; quæ gradum primum summmi boni constituit, & necessaria est pro secundo & supremo gradu. Addebatur postremò, ex sententia Auerrois Sapientiam cum prauitate posse iungi. Respondeo: Sapientia perfecta & absolnta (vt docuit Plato in sexto de Repub.) seruari non potest, nisi in animo purgato & rectè affecto, in quo parit summum bonum: at in animo perperã affecto solũ obscurè & imperfectè reperiri potest; & ideo in eo non pariet fructum summi boni, quod nil nisi perfectũ exposcit. Potest homo esse solers, acutus, argutus disputator, philologus, multa intelligere; at non uerè esse Sapiens, nisi animo bene ualeat: Ideo illi, de quibus loquebatur Auerroes; potius erant Philologi, quàm Philosophi; potius Sophistæ, quàm Sapientes: non enim ut decet speculatur, qui cuncta non redigit in Deum, & cum Deo non conformatur; quod uiro improbo competere non potest.

B *Comparatio Summi Boni Theologorum cum eo, quod explicatum fuit ab Aristotele.* *Cap. XLVIII.*

RЕctum (communi hominum consensione) est Mediũ, Regula, & Mensura omnium obliquitatum: Propterea, cum summum bonum solis Theologis munere diuinę reuelationis exactè sit notum, cum eo comparari debent cæterorum sententiæ; & eatenus approbandæ sunt, quatenus cum eo consentiunt. Summum bonum a Peripateticis explicatum, considerari potest consideratione quadam communi, & propria. Consideratum consideratione communi nempe ut est actio ex perfecta uirtute prodiens, profectò magnifieri & approbari debet: nam proculdubio, dum hanc uitam uiuimus, nil in nostra facultate reperitur; quod sit præclarius, nobisque salutarius actione proba: in hac omnem nostram curam & diligentiam collocare, huc omnes uirium nostrarum neruos dirigere ac intendere tenemur. At si deinde nonnulla propria considerẽtur, magna eget ea opinio emendatio-

Quid recti dicant Peripatetici.

C ne & directione. Dum enim primo ea actio proba consideratur, ut finis ultimus ad alium finem non ordinatus; emendari profectò debet: eatenus enim ea actio approbanda, magnique facienda est, quatenus alteri fini conducit ultimo & præstantissimo. Insuper: cum huiusmodi summum bonum ex Virtute prodeat; Virtus autem in medio sit collocata, quod decernitur & constituitur per Prudentiam, cum relatione ad finem ultimum: propterea; quia finis a Peripatetico non in futura, sed in hac uita constituitur, cogitur de medio frequenter minus rectè sentire, & id iudicare medium, quod re uera non est: Quare per rectam ultimi finis cognitionẽ emendari debet omnis obliquitas, quæ in medio a Peripatetico cõstituto reperitur. Ex his oritur, ꝙ: quãuis summũ bonũ a Peripatetico excogitatũ, exposcat ætatẽ & vitã pfectã, nec ualeat pueris, seruis & pauperibus cõpetere: summũ bonũ rectè sumptũ, nec eas exposcit cõditiones, & omni ętati & gradui hominũ aliqua rõne ualet conuenire. Demũ, id summum bonũ, quod a Peripatetico explicatur, non extenditur ad corpus, nec munus aliquod corpori impartitur: Summum autem bonum solidum & sincerum, quanuis in hac vita potius aduersetur corpori quàm prosit, in futura tamen corpori quoq; salutare est: per illud enim redditur corpus immune a perpessione; redditur tenue & purum, adeò ut possit per alia corpora meare; redditur aptissimum ad motum, adeò ut sine auxilio pedũ ad sublimia ualeat eleuari; demum

Quæ sint corrigenda.

Primo emẽdari debet ratione finis.

Secundo ratione mediorum.

Tertio ratione connexorum.

Summum bonũ Peripateticum conducit corporis.

D redditur perspicuum, & lucidum. His accedit: quòd summum bonum a Peripatetico explicatum, non est proprium Dei munus, sed fructus censeri debet Philosophiæ; ac homini per naturam competere natum est munere studii, curæ, diligentię, & laborum suorum: Cum ex aduerso uera Fælicitas exposcat Gratiam gratum facientem; sit munus Dei, nobis tributum, non tamen sine nobis. Dum hoc summum Perepateticorum bonum ita directum reformatumque fuerit, uere poterimus dicere: quòd non amplius umbra, sed uera essentia; non inane aliquid, sed solidum; non tenebræ, sed lumen erit: & uere indicabimus eas tres affectiones in eo connecti, quæ (ut inquit Arist. in primo magnorum Moralium, nec non in primo Nicomachiorum) perperam Deliaco carmine secernebantur: Nam in Insula Delo, Templo Apollinis inscriptũ legebatur: Pulcherrimum est id, quod maximè est iustum; Optimum est bene ualere; Iucundissimum uero assequi, quod quisque expetit, &c. Quibus Carminibus Polcherrimum, Optimum, & Iucundissimum subiecto secernebantur; cum tamen secreta non sint, sed eidem conueniant, nempe fęlicitati: in ea nanque sola ea tria in gradu supremo conspirant. Pro quorum explicatione tria declaranda occurrunt: primò, quomodo inuicem se habeant ea tria: secundò, utrum subiecto secernantur: tertiò, quomodo fęlicitati cõpetant. De quibus expeditè loquens dico, considerari primo bonum, tanquam Solem, Fontem, & Principium, ex quo secũdo manat pulchrum, tanquam splendor, riuus, & medium; consurgit tertio suaue, quasi fructus: Dum consi-

Quomodo optimum, pulcherrimum, & iucũdissimũ, se habeant ad summũ bonum.

consideratur ut bonum, parit admirationem, ut pulchrum parit Amorem, ut suaue, desideria [A]

An subiecto secernātur.

explet: ut Pulchrum, respondet Menti; vt suaue, Voluntati; vt bonum, vtrique. Cum pateat, quomodo inuicem se habeant; quæritur, num subiecto secernantur: qua de re Aristoteles sibi

Aristoteles non uidetur sibi cōstare.

non videtur constare. Nam in primo Magnorum Moralium, & lucidius in primo Eudemiorum inquit, subiecto non secerni; & propterea Epigramma Templo Apollinis inscriptū damnat, quo ea subiecto secerni asserebatur.

Plato.

Plato etiam in Alcibiade primo, omne turpe, qua turpe, esse malum; & omne pulchrum, qua pulchrum, esse bonum affirmat: & iure profectò; nam pulchri principium bonum est: ita etiam ex vtriusque Philosophi sententia nil re uera, suique natura est suaue, quod nō sit bonum.

Ex aduerso

Ex aduerso Aristoteles 13. Metaphysicę. cap. 3. pulchrum & bonum etiam subiecto differre affirmat, inquit enim: Pulchrum & Bonum differunt; bonum enim in actione est, pulchrum uerò etiam in immobilibus reperitur; Pulchri nanque principales species sunt, ordo, commensuratio, & definitum &c. Sic itaque Philosophus pulchrum seruari sine bono affirmat; & in mathematicis reperiri ait pulchrum, non bonum: Ratio est; quia bonum seruat rationem finis; finis exposcit actionem & motum, a quibus abstrahit Mathematicus.

Solutio difficultatis.

Pro solutione apparentis controuersiæ dico: Ea tria, uel sumuntur cum excellentia & suprema perfectione, uel sumuntur latius pro quauis forma eorum: Si latè & cum diminutione usurpantur, possunt re & subiecto seiungi: At si sumuntur pro eorum exacta per- [B] fectione, profecto sola ratione, non subiecto secernuntur; & hac consideratione in his mortalibus soli fælicitati conueniunt; ea nanque sola apud nos optima, pulcherrima, & iucundissima est: Ideo rectè Aristoteles illud Epigramma damnauit: nam in eo cum superlatiuo profetūtur, optimum, pulcherrimum, & iucundissimum; quæ cum superlatiuo sumpta minimè secerni dicuntur. Propterea errant nonnulli interpretes, ut Lambinus, & alii; qui Latinum reddentes illud Epigramma, superlatiuis non utuntur: nam consonantię nominum incumbentes, sententiam euertunt, ac falsam reddunt. At perpendamus, quomodo ea tria fęlicitati congruant.

Error quorundam interpretum Summum bonū quomodo optimum.

Primò ea optima est; cum sit summum bonum, & finis postremus eorum, quę in nostra facultate posita sunt; insuper est optima, munere obiecti, qui Deus est. Secundò est pulcherrima, pulchritudine quidem non ad corpus, sed ad animum pertinente; sola enim uirtus, & proba actio, formosum reddunt animum: Nam si pulchritudo ex partium ratione, proportioneque consurgit, hæc fælicitati conueniunt; cum includat miram quandam consensionem, ordinem, obedientiam, moderationem, proportionemque partium, perturbationum, & actionum animi: Si etiam Pulchritudo est splendor ex simplici & præstanti forma prodiens; nulla in humanis est forma uirtute, probaque actione illustrior:

Quomodo pulcherrimum.

Insuper si Pulchritudo ex bono pendet, boniq; splendor est, huiusmodi sunt functiones munerum uirtutis; quæ, tanquam ex Sole radii, ex uir- [C] tute prodeuntes, uitam hominis, familias, Rempub. & uniuersum hunc orbem splendidissimè illustrant. Sententia fuit Ciceronis; quòd si virtus oculis corporis inspiceretur, admirabiles in nobis procrearet affectus. Similem sententiam protulit, Seneca Epistola 116. inquiens: Non est ornamentum uirile cōcinnitas; Si nobis boni viri liceret animum inspicere, o quàm pulchram faciem, quàm sanctam, quàm magnificè, lucideque fulgentem eam intueremur. At cur opus est, ut corporeis oculis inspiciatur? cū inspici ualeat oculo mentis, præstātiore mille oculis corporis: & propterea in eo, qui mētis acie nō est captus, affectus parit; nedum admirabiles, uerùm qui nec explicari nec mente quidem concipi queant.

Quomodo iucundissimū.

Tertiò iucundissima est fælicitas: cum enim sit bonum ex se satis; in eaque reperiatur, quicquid a nobis experi possit; iure animus ob eā incomparabili gaudio perfunditur, & in ea cumulatissimè requiescit. Demum: quia bonum triplex est, honestum, vtile, & delectabile; fęlicitas, ut optima, honesta est; ut pulcherrima, animos ad se alliciens, utilis est; ut iucundissima, ueram & sinceram delectationem præbet, omneque desiderium uiri probi explet.

[D]

De Miseria, siue Summo Hominis Malo. Cap. XLIX.

Quòd sit agendū de miseria.

REprehendebat Aristot. in secundo de Anima Veteres Philosophos, quia de scientia disseruerunt, de ignorantia uerò nullum secere uerbum: quæ tamen nobis familiarissima est; & plurimum temporis nobiscum moratur: At longè magis nos damnandi essemus; si de summo bono loquentes, miseriam & calamitatem silētio præteriremus; cum nobis sit familiarior, ac in eam frequenter labamur præcipites. Immo (ut Homerus 19. Iliadis asserit, & confirmat Plato in Conuiuio) Ate, idest calamitatis Dea, mollis est, mollesque pedes habet; & nunquam pauimenta calcat, sed per capita hominum incedit: Verba Homeri hæc sunt.

Homerus.

Antiqua Iouis filia Ate, quæ omnes lædit;
Perniciosa, cuius molles sunt pedes: non enim per pauimenta
Ambulat, sed per uirorum capita incedit, lædens eos; &c.

Iure

A Iure igitur de humana miseria tenemur differere. Miseriæ, & calamitatis nomine eam intelligi volo, quæ fœlicitati opponitur: & cum simus loquuti de summo bono, non futuræ, sed præsentis vitæ; similiter de sola miseria præsentis vitæ tenemur verba facere. Miseriam dari, humanoque generi familiarissimam esse, multi experiuntur, apertoque ore fatentur: quid autem ea sit, facilè constare potest ex summi boni declaratione; contrariorum enim eadem est disciplina. Iam declaratum est fœlicitatem non esse positam in bonis fortunæ, vel naturæ; propterea miseria, & calamitas ei opposita, non in aduersa fortuna, neque in aduersa valetudine locum habet: si quis enim strenuè cum Fortuna dimicet, & aduersam valetudinem patienter ferat; fœlicis potius, quàm infœlicis conditiones seruabit. Cum itaque fœlicitas sit bonum animi, sit actio proba ex perfecta virtute prodiens in vita perfecta; Miseria ei contraria, censeri debet actio improba ex perfecto vitio prodiens in ætate perfecta. Hoc affirmauit Aristoteles primo Nicomachiorum, cap. 10. inquiens, actiones virtutis esse Beatitudinis dominas, contrarij verò dominas esse contrarias actiones: Et lib. 9. cap. 4. asseruit, improbum vehementer esse miserum, & nec alijs, nec sibi esse amicum; nil enim in se habet amabile. Plato etiam 9. de Repub. hanc veritatem confirmans rectè dixit, hominem illum debere censeri misertimum, qui maximè est iniquus. Insuper: vt duplex est fœlicitas, ciuilis vna, altera

B in contemplatione posita; ita duplex est infœlicitas, vna ex vitio, altera ex perfecta ignoratione prodiens: quæ perfecta ignorantia; non negationis est, qualis est ea puerorum; sed deprauatæ affectionis: & quemadmodum contemplationis fœlicitas per sapientiam nos eleuat ad Deum, ac Dei gloriam nobis pate facit; ita hæc ignorantia prauæ affectionis, quæ miseros nos reddit, ea præsertim est, per quam de Deo perperam sentimus, quod vniuersæ nostræ deprauationis est Principium. Insuper, vt ex duplici gradu fœlicitatis absolutissima consurgebat fœlicitas, ita ex duplici gradu miseriæ miseria consurgit deterrima, & infestissima. Thebanorum Sapientes satis accommodata metaphora ignorantiæ conditionem patefecerunt: Finxerunt Sphingem præseferentem ignorantiam, enigmata proponentem cum qua hac lege dimicaturi erant homines; ut, nisi enigmata soluerent, ab ea perderentur. Vitii uerò imaginem uiri eruditi formarunt, manu una ensem, altera coronam gestantem: vt qui uitium superarent, corona honestarentur; qui ei succumberent, ense usque ad intima cordis transfigerentur. Hæc indicant, ex ignorantia & vitio humanam Miseriam prodire. Cum igitur quatuor ea sint, quæ homini summopere sunt aduersa; Incontinentia, Vitium, Feritas, & Ignorantia; nitendum pro facultate est; non ut euadamus diuites, non vt incommoda naturæ vitemus; sed ut Herculem imitati, armati Continentia, Virtute ciuili, Heroica, & Sapientia, ea quasi mon-

C stra prosternamus; & eas animi pestes, deformitates, & impotentias, longè a nobis repellamus: animo meditantes sententiam illam a Platone in Minoe prolatam; Sacratissimum omnium esse virum probum, prophanissimum verò improbum: Vir enim prauus, ratione uitij & deprauationis, magis a Deo distat, quàm Iumentum & fera: hæc enim per solam negationem a Deo recedunt; non per contrarium habitum, & aduersam animi constitutionem, per quam ab eo recedit deprauatus homo.

Quid miseriæ nomine denotatur.

Miseriam dari constat.

Quid sit miseria.

Aristoteles.

Plato.

Thebanorum Sapiētes.

Quatuor peruertentia hoiem.

Vir prauus rōne morū magis distat a Deo, quā fera.

Quodnam sit Vitium Perfectum, ex quo prodit Miseria Hominis. Cap. L.

QVemadmodum Virtutis Gradus, & Genera, uaria sunt; ita quoque multa esse uitiorum genera necesse est: Quinque statuebantur Virtutum principales gradus, unus Naturæ, secundus Morum, tertius Heroum, quartus Rationis, postremus Diuinæ Virtutis: Quinque similiter statui debent gradus Vitiorum: Monstra & Aegritu-

D dines, sunt Vitia Naturæ: Auaritia, & Intemperantia, Vitia Morum: Feritas infra hominem deprimens: Inscitia & Imprudentia, Vitia rationis demum recessus a Religione, Pietate, & Charitate, sunt vitia cum diuina conditione pugnantia. Omne uitium ut uitium, est recessus a lege, ab ordine, a recto, a perfectione, & ab eo quod absolutè & verè est: At nos de vitio Naturæ, & de eo, quod cum diuina virtute pugnat, non tenemur uerba facere; non enim aduersantur ei summo bono, de quo sumus locuti: Ignorantia etiam, cum ex se satis sit conspicua, prætereunda est: & de solo vitio morali, deque eo quod Heroicæ virtuti opponitur, quod multiplex est, ut nostro instituto inseruit, est agendum. Virtus est habitus perficiens id cuius est Virtus, & operam eius: similiter uitium est habitus deprauans id cuius est uitium, & eius operam: Virtus in medio est posita: Vitium a medio declinat. Medium a uirtute seruandum, dupliciter potest statui & definiri: uel exquisitissimè, & hoc fit per decem præcepta, & leges Domini: quas qui deserit, in uitium labitur, & reus mortis euadit: uel id fit per hominis Prudentiam, & rectā eius rationem, naturæ & conditioni rerū consentaneā: Philosophi primum medii circunscriptionem non inspicientes, alteram sunt secuti, quæ in hominis facul-

Quinque gradus virtutum.

Quinque gradus vitiorum

Omne vitium est recessus a lege.

De quo vitio sit agēdum.

facultate & uiribus est posita: Erit itaque morale uitiũ habitus appetitionis sensuum,cum præ- A
Definitio vitij. electione iunctus,in nimium uel parum declinans. Et quoniam in Rebuspub.tale medium lege definitur; & in sola Repub. rectè instituta rectè decernitur, In aliis perperam: ideo euenire potest,ut id quod per relationem ad perperam formatas leges est uitium,absolutè sit Virtus;& econtrario,ut Virtus sit Vitium. Insuper: quemadmodum moralis Virtus duplex est,una vniuersa,altera in parte sumpta; & vniuersa dicebatur Virtus perfecta:ita etiam vitium est duplex, uniuersum,& in parte;Vitium in parte est,vt Auaritia,Intemperantia,& similia; Vitium vni-
An dari possit vitium uniuersum. uersum uniuersæ uirtuti est contrarium,& nuncupatur Vitium perfectum,ex quo miseria manat. At dubium est, num dari posit Vitium uniuersum; apparet enim id minimè posse dari; Nam Virtus uniuersa dari potest,quia partes eius inter se non pugnant;sed mirâ harmonia,miraque consensione iunctæ sunt,& mutuò se perficiunt:Vitia secus se habent;ea nanque nedum explodunt Virtutem, sed inter se etiam acerrimè pugnant,seque mutuò destruunt & euertũt: Timiditas cum Audacia, Auaritia cum Prodigalitate, seruari non potest;& propterea non uidetur posse dari Vitium uniuersum,Vitiumque perfectum, Ideo Aristoteles 4. Moralium Nicomachiorum dixit,non posse in eodem reperiri vitium secundum omnes conditiones virtuti aduersas; nam malũ & seipsum perdit.Cõfirmatur:quia uitium ut uitium est malum,malum B
vt malum est non ens,& propterea sine fundamento boni consistere nequit. Ideo dixit Auerroes in 2. Posteriorum.28. Aegritudo non potest corpori competere sine aliqua sanitate,qua
Dionysi°. tanquam fundamento nitatur: Plotinus En.3.lib.2. cap.5. asserit; Omnino uerò malum existimare debemus boni defectum: Et magnus Dionysius in libro de diuinis nominibus enunciauit;Malum esse priuationem, defectũ,infirmitatem, inconcinitatẽ,errorem,incõmensurationẽ;Destitutũ scopo,pulchritudine,uita,intellectu,ratione,perfectione fundamẽto,causa; interminatũ,sterile,iners,imbecillum,confusum,dissimile,infinitum, tenebricosum,essentia carẽs; nullo modo,nusquam,& nihil existens: Quare in uniuerso non potest dari summum malum,
Malum duplex. nil boni includens, vt datur summum bonum ab omni malo secretum. Quomodo itaque dictum est miseriam a perfecto uitio manare? Vt difficultati satisfaciam, accipio primò,Malum esse duplex;unum Metaphysicum,alterum Morale,uel Physicum. Primum absolutè non est; ut inane,infinitum actu,& similia. Alterum uerò adhuc dupliciter considerari potest: Primò absolutè,vt est qualitas uel operatio aliqua;& hac cõsideratione est aliquid; & quatenus est,di- C
Quomodo malũ non sit. citur bonum: Secundò consideratur,ut est recessus a lege,a medio,a recto,a commensuratione,& demum ab eo quod bonum est;& hac consideratione dicitur simul non ens, & malum; recessus enim est destructio,& non ens. Hoc patet exẽplo febris: nam calor eius, vt qualitas,est ens & bona;ut recessus a temperamento,est destructio,non ens,& malum:quod,vt non ens &
Epictetus. malum,a nullo optatur;si autem optatur, solum ei competit,ut ens & bonum est. Propterea rectè in Enchiridio dixit Epictetus Stoicus: Quemadmodum sagittariis non ideo signum figitur,vt non attingatur; ita neque mali natura in mundo producitur. Malum itaque vt malum, non est: at cum non sit,est huius conditionis,ut semper dicatur assistere,nitique bono;ut dixit Auerroes in a. Post. & affirmauit Simplicius in Epictetum capite 51. Et huiusmodi est vitium,
Quomodo uitium sit perfectum. & miseria.Ex his patet,quomodo vitium reperiatur,ac simul non sit; superest videndum,quomodo dici posit perfectum:quod ei competit duplici consideratione.Primò,quatenus est habitus;ut enim uirtus omnis,dum habitu firmata est,in suo genere dicitur perfecta; ac per eam
Modus primus. Vir probus denominatur; ita singula vitia habitu confirmata, dicuntur perfecta, ac per ea homo dicitur improbus:in qua significatione Aristoteles in calce quinti Nicomachiorũ ait, dari uitia perfecta,& imperfecta;at hoc minus ad rem facit. Ideo secũdò uitium dicitur uniuersum
Modus alter. & perfectum, oppositum uniuersæ & perfectæ virtuti, quatenus uitia omnia iuncta quodam D
modo & complicata sunt: quod quomodo contingat, considerandum,uitia esse huius conditionis;vt simul & maximè inter se pugnare dicantur. Inter se pugnant,quatenus sunt duo ex-
Vitia maximè iuncta, & maximè seiũcta. trema maxime distantia; vt Prodigalitas,& Auaritia: Iuncta autem sunt tripliciter; primò per principium, secundò per medium, tertiò per finem. Per principium: quia; vt Prudentia est principium virtutum omnium, cunctarumque semina includit; ita Imprudentia vitiorum; omnis enim vitiosus est Imprudens. Secundò per medium sunt iuncta; quia omne vitium est
Vitia tripliciter iũcta. recessus a medio,euersio medii,obliquitas, & inobedientia. Demum nectuntur fine: Vt enim virtus omnis ducit ad honestum, & summum bonum; ita vitium omne peruertit Naturam, aduersatur honesto, & parit summum malum. Hac consideratione dum uitium comparatur cum uirtute:ut virtus omnis est forma; & quatenus forma, est continens, & modo quodam exuperans (ut constat ex primo Physic.cont.49.& 55.)ita vitium omne est defectio,diminutio, & priuatio.Sic itaque vitia cõnexa sunt,& qui in vno delinquit,omnium præsumitur reus: per quod uis enim vitium euertitur virtus; & charitas, commune ligamentum ac spiritus, extinguitur. Ex his constat, quomodo detur vitium vniuersum, quod uniuersæ uirtuti opponitur; ac id ipsum dici potest uitium perfectum, & absolutissimũ: cum tamen nomen perfecti congruentius uirtuti tribuatur;vitiũ verò absolute sit deformitas,deprauatio,& imperfectio.

Quomo

A ## *Quomodo Vitio competat Dextrum & Sinistrum, quomodo competat Causa, & cui Animæ parti competat.* Cap. LI.

PHilon Hebræus, de quo ob ingenij fœlicitatem dictum est (aut Plato Philonizat, aut Philon Platonizat) considerabat in uitijs dextrum, & sinistrum: exuperantiam enim nuncupabat dextrum, defectionem sinistrum, Virtutem autem asserebat esse uiam Regiam & mediam: At rectius fortasse alia consideratione uitium omne sinistrum, uirtus uerò dextrum dici meretur: non enim nomen dextri præstantiam significantis, rectè congruit vitio. Vt itaque uirtus est extremum præstantius, Dextra dicitur: dum uerò consideramus uniuersam latitudinem, cuius extrema sunt recessus, & vitia, ita virtus est media; & adeò media, vt de ea paradoxum illud enunciare valeamus, Medium est plus quàm totum; quatenus medium solum vniuersæ latitudini præstat. At cum ostensum sit Vitium, quatenus vitium, esse priuationem & defectionem: iure quæritur, an ei competat causa efficiens. Breuibus dico; ei competere causam non per se, sed ex euentu; non verè efficientem, sed potius

Vitium est sinistrum.

Medium plus, quàm totum.

An Vitio competat causa efficiens.

B deficientem: Non ei competit efficiens per se; quia non optatur, vt malum, sed sub forma apparentis boni: Eius causa non verè est efficiens, sed deficiens; quia malum patrat per impotentiam, & deprauationem eius. Ideo rectè Magnus ille Dionysius Areopagita in libro de Diuinis nominibus dicebat; Vitium carere efficiente, essentia, & fine. Et quemadmodum agens de Virtute patefeci, Virtutem Vniuersam esse sui, & aliorum rectè compositum Amorem: ita de Vitio dicendum censeo, Vitium omne esse amorem sui, & aliorum mensura carentem; qui rectius odium, quàm Amor dici meretur. Vt pateat Natura, & causa Vitij; perpendendi sunt gradus omnes, qui considerantur in actione, partim interna, partim externa, quos alibi cumulatius explicaui: vt verò instituto nostro inseruit, considerantur hi sex gradus. Primò nobis se offert Thesaurus alienus, qui absolutè cognoscitur: Secundò iudicatur, vt bonus nobis, nostræque vitæ accommodatus: Tertiò consultamus, an illum surripere debeamus: Quartò sententiam enunciamus, esse surripiendum; cui consensum præbemus: Quintò sequitur prælectio: & Demum concurrentia ad externam actionem. Natura vitij præsertim in eo quarto gradu posita est, quatenus sententiæ assentimus; quæ est euersio recti, auersioque a lege; & nisi impediremur, id præligeremus, facinusque patraremus:

Vitium est deprauatus Amor.

Sex Gradus in actione considerati.

C externa autem actio est vltima absolutio Vitij, eiusque confirmatio. At cum declarata sit natura, & conditio Vitij; considerandum occurrit, in qua Animę parte præsertim locum habeat. Qua de re breuibus, & lucidè agens, Putandum censeo perinde se habere de Vitio, ac suo loco de Virtute se habere patefeci: Vt itaque Virtus uaria consideratione ad varias pertinet facultates, ita Vitium se habet. Potest Vitium quatuor modis considerari: Primò, ut habitus assuetudine comparatus, perturbationem aliquam præpostere formans, habitui Virtutis oppositus; & ita ad appetitum sensuum pertinet: Secundò potest considerari ex parte principalis dirigentis ad actionem improbam; & hoc cum sit deprauata voluntas, peruersaque ratio, hac consideratione ad Voluntatem, & Rationem pertinebit: Tertiò potest considerari ex parte instigantium, & nos inuitantium ad vitia; ac ita ad sensus præsertim pertinere putandum est: Demum considerari potest inspiciendo consensum, & prælectionem, in quibus præsertim est posita essentia Vitij; & quia hic est consensus practicus, & sit conspirante ratione per sententiam, & appetitu sensuum per amplexionem; ideo hac quarta consideratione pertinet ad conspirationem rationis, & appetitus sensuum: adeò vt modo vario facultates omnes delinquant, & reddantur dignę pœna.

In qua Animæ parte sit Vitium.

Vitiũ quadrupliciter consideratur.

D

De Distinctione, & Numero Vitiorum. Cap. LII.

QVanuis Vitiorum & scelerum infinitus sit numerus, eorum tamen certa quędam, & definita sunt capita. Pro quorum inuentione accipiendum est primò; errata ab hominę fieri posse, uel non sponte, uel sponte: Si non sponte fiant; non indicant hominem improbum, nec prodeunt ex vitio; Si fiunt sponte, hæc sunt duplicia; nonnulla fiunt ira, & perturbatione, sine præcurrente consultatione, & prælectione; alia fiunt cum consultatione, & prælectione. Ex his tribus capitibus tria prodeunt genera errorũ relata ab Aristotele in primo Rhetoricorum, necnon in quinto Moralium Nicomachiorum, cap. 8. errata enim, vel non fiunt sponte, uel fiunt perturbatione aliqua, uel consultatione, & prælectione. Ad primum caput rediguntur errata per ignorationem circunstantiarum; quæ ignorantia duplex esse potest; Vel enim est præter rationem, ut res quę ignoratur, ita se habeat, & tunc siquid mali eueniat, dicitur infortunium; veluti siquis lapidem proijciat in fluuium,

Tria Genera improbarũ actionum.

Primum genus.

fluuium, & sub aqua Piscator lateat, quem interficiat, dicitur mala fortuna illum interfecisse; A
id enim fit per concursum externi latentis, quem ibi reperiri pręter rationem est: Vel ea igno-
rantia non est pręter rationem, sed fit aliqnid inconsideratè, & sine malitia; ut si quis incon-
sideratè aquam in uiam proiiciat, per quam multi transire consueuerunt: & pertrànseuntem,
Secũdum. quem non uiderat, madefaciat. Hoc itaque est primum genus improbæ actionis. Alterum
Tertium. est, dum aliquid fit sine consultatione; vt Ira, vel cupiditate aliqua. Tertium, dum fit co-
gnitione, prælectione; & (vt addit Aristoteles quinto Nicomachiorum, cap. nono,) contra
voluntatem recipientis. Primus error maximè dignus est excusatione, & nonnunquam mi-
sericordia; Secundus minus; Tertius minimè: per prima duo genera homo non denomina-
tur Vitiosus, & improbus, sed per tertium; patrat enim vitium vitiosè. Vt autem pateat, hoc
tertium Genus quotuplex sit; operæprecium est considerare omne Vitij Genus semper ali-
Omne Vi- quid euertere, alicui aduersari, & contra aliquid esse. Et quanuis omne Vitij Genus contra
tiũ aliqd se, & contra Deum, esse dicatur; quia per illud homo se bono priuat, a Deoque recedit: pro-
euertit. prietate tamen quadam potest Vitium esse, vel contra se, vel contra priuatum proximum, vel
Quinque contra Patriam, vel contra Naturam, vel contra Deum: Ex quo prodeunt quinque gradus
gradus Vi- Vitiorum, vel minus, vel magis perniciosi; Qui omnes gradus deinde in varia capita distri-
tiorum.
Tot Vitio- buuntur. De quibus capitibus loquens dico: tot esse Vitiorum Genera, quot sunt genera
rum gene- Mediorum, Mandatorum, Legum, & Virtutum; Vitium enim omne est recessus a medio, B
ra, quot quod Lege, Virtute, Mandato, rectaque Ratione decernitur: Ideo, dum cum Theologis
Virtutes. Decem Dei præcepta consideramus, inde Peccatorum decem genera manare inspicimus;
& ea septem, quæ mortalia peccata nuncupantur, sunt præsertim occasiones recedendi a Le-
ge, & mandatis Dei: Dum verò cum Aristotele consideramus numerum Virtutum Mora-
lium, quæ sunt tanquam prima præcepta Moralia; tot Vitiorum genera manare inspicimus,
quot sunt morales Virtutes: nam quanuis Virtus in medio duorum Vitiorum sit posita; ea ta-
men extrema per hoc nectuntur, quòd sunt recessus ab vno medio. Insuper: vt Morales Vir-
tutes in capita quædam redigebantur, & in eis considerabantur Virtutes Ciuiles, & Heroicæ;
ita de Vino ad feritatem quoque extenso se habere putandum est. Insuper vt Virtutum quin-
que considerantur gradus; datur enim Virtus Physica, moralis, Rationis, Heroica, & Diui-
na, ita quinque sunt genera Vitiorum his opposita; At cum capita Vitiorum sint definita, &
certa; modi tamen eorum sunt innumeri, cum modis innumeris valeamus deserere medium:
Dubita- Ideo iure dixit Pythagoras, Virtutem definitam esse, Vitium esse infinitum. Verùm dubita-
tio. re quis posset: Cum regula sit, quot modis dicitur vnum oppositorum, tot dici, & alterum;
Solutio. quomodo de Virtute & Vitio secus se habere dictum est? Pro solutione dico duo. Primum
est, Regulam esse veram inspiciendo Genera, & prima capita, non modos singulos; Ideo C
Aristoteles in quarto Topicorum loco septimo inquit: Instantia est de sanitate, & ægritu-
dine; absolutè enim sanitas ægritudini est contraria; aliqua autem ægritudo, cum sit species
ægritudinis, nulli est contraria; vt Febris, Lippitudo, & similes. Addo secundò, id esse ve-
rum; non secundum rei formam absolutè sumptam, sed saltem secundum distinctam ratio-
nem, & considerationem; eadem nanque sanitas, distinctis rationibus, distinctis ęgritudini-
bus opponitur: Similiter de Virtute, & Vitio se habere putandum est. Vitium accommo-
Vitiũ Cer- data Metaphora Trifauci Cerbero dicitur simile: pręditum enim est tribus quasi faucibus;
bero desi- quibus Vorat se, virtutem, & medium vtriusque: Vorat principium, medium, & finem no-
gnatum. stræ perfectionis: Euertit præterita, præsentia, & futura Bona: Labefactat Honestum, Vti-
le, & verè Iucundum: Turbat bona Naturæ, Fortunæ, & Animi: peruertit Voluntatem,
Cupiditatem, & Rationem; Labefactat Actionem, Prælectionem, & Consultationem:
Extenuat Fidem, Spem, & Charitatem: Explodit Religionem, Pietatem, & Sanctitatem.
Propterea putandum est Viro vitioso optimum esse dare pœnas delictorum suorum; adeò vt
Malum pœnæ bonum sit, a bonoque prodeat; & vnusquisque vitio inquinatus eximias ei gra-
tias referre tenetur, a quo corrigitur; &, dum opus fuerit, etiam apud Iudicem accusatur: D
nam si sanati corpore gratias referunt Medico, longè magis id facere tenentur illi, qui curan-
Plato. tur animo; cum de hac sanitate solicitiores esse teneamur. Ideo rectè Plato in Gorgia asse-
rebat, optimum esse viro improbo puniri; Munere enim pœnæ purgatur a labe præteriti sce-
leris, & emendatur pro futuro bono: Ideo monebat, nos debere præsertim vti Rhetorica
Dubita- pro accusandis amicis, & consanguineis. At quæritur: Si Viro Vitioso bonum est dare pœ-
tio.
Solutio. nas, cur id pro facultate vitatur? Respondeo id ex duplici causa ortum ducere: Prima est;
quia sunt praui, sequuntur sensum, diligunt voluptates sensuum, quibus pœnæ aduersantur:
Altera est; quia, ut Honor est signum Virtutis, ita Pœna Vitij: & quanuis homines sint Vi-
tiosi, semper tamen & pro facultate Infamiæ notam, & præsertim publicam, uitant: impro-
bitatis enim nomen displicet cunctis.

Difficul-

A

Difficultates aliæ ad Vitia, & Miseriam pertinentes. *Cap.* *LIII.*

QVoniam Miseria, & Vitium arctissimo nodo iuncta sunt; propterea mirum non est, si pertinentia ad vtrunque summopere permiscentur. Quæritur: Cum Ignorantia & Vitium sint homini maximè familiaria, & ab vtrisque magna cum difficultate liberetur; quid eorum ei est familiarius; & a quo facilius valet liberari? Varia pro omni parte dici possent; quibus prætermissis, & breuibus difficultati respondens, dico primò. Dum Vitium cum Ignorantia comparatur, & quætitur quid sit deterius; resolutio elici debet ex dictis in comparatione Prudentię, & Sapientię. Dum secundò quærltur, quid sit familiarius homini, & a quo facilius liberetur; dicendum censeo, igorantiam duplici consideratione posse cum Vitio comparari; primo ex parte originis, secundo ex parte propensionis. Secundum originem, nobis est familiarior ignorantia; quia cum ea orimur, & non
B exposcit vitium; sed præsupponitur ab eo: secundum vero propensionem, Vitium est familiarius; nam ad illud maximè sumus procliues. Ex quo constat solutio alterius difficultatis, a quo scilicet facilius liberemur; nam ratione propensionis difficilius liberamur a Vitio, absolutè tamen ab eo liberamur facilius: tum quia magis est positum in nostra facultate, quàm ignorantia: tum insuper, quia ab vniuerso Vitiorum genere valet homo liberari, non autem ab uniuerso genere ignorantiæ; cum nemo detur qui sciat omnia, & reperiantur homines nullo vitij habitu fœdati: dico, vitij habitu; quia absolutè sine peccato nemo apud nos repetitur. At alia adhuc occurrit pulchra dubitatio, & est: Cum Vitio opponatur, & Virtus, & Vitium; vt Auaritiæ Prodigalitas, & Liberalitas: quidnam ei magis aduersatur? Respondens dico, oppositionem eorum dupliciter posse considerari; Primò, secundum extensionem latitudinis rei, in qua reperiuntur; Secundò, penes genera Virtutis, & Vitij: Prima consideratione, quia extrema maximè distant, duo uitia maximè opponuntur. Altera verò; quia ambo extrema uitia in unum ueniunt, & ambo uitii nomine denotantur, quod est Ge-
C nus oppositum Virtuti; cum Virtute maximè pugnant. Harum duarum oppositionum hæc secunda est maior: quia primo erat distinctio per differentias sub eodem genere positas, hęc verò est seiunctio toto genere; Virtus enim & vitium, quasi bonum & malum, proximo genere secernuntur: Et pręsertim Vitium cum Virtute magis pugnat; quia secernuntur proprio fine, rectitudine, & obliquitate rationis, & pręelectionis; quod duobus oppositis Vitiis non competit. Hinc censeo, facilius Auarum transire in prodigum, quàm in liberalem; quia difficilius est mutare genus, & propensionem in finem, quàm solam differentiam proximam. De Vitijs rectè dicitur, quòd firmissima sunt, & in eis nil firmi reperitur. Sunt firmissima, nedum quia sunt habitus, uerùm insuper ob commune Genus: facilius enim Vitium vnum vertitur in aliud, quàm in Virtutem: Demum sunt firmissima; quia eorum radix est appetitus sensuum, nobis apprimè familiaris. Ex aduerso; ratione materiei, varietatis appetitionum, & modorum errandi, nil firmi in eis reperitur. At hoc insuper dignum consideratione occurrit: num omne Vitium puniatur; uel dentur Vitia, quorũ delinquentes non luant pœnas. Hac de re quid sentiant Theologi, nõ dubitamus; cõstat enim diuina reuelatione, nos uel in hac, uel in alia uita pęnas daturos, & recepturos pręmia: Dubiũ est, qd de hoc senserint Philosophi. Cui difficultati respondens dico: Veritatem in humana Mente per naturam insitã coegisse etiam Philosophos
D (quanuis futuræ uitæ ignaros) ad confitendam hanc Veritatem; nullum Vitium sine pœna, nullamque bonam actionem sine præmio reperiri. Quæ pœnæ, & præmia in quatuor gradus distribuuntur: in primo est ipsamet proba, & improba actio; in secundo propria conscientia: in tertio timor, & spes: in quarto honor, & dedecus. Vt pertinet ad primum, scelus ipsum profectò est maximum animi supplicium: ideo Seneca Epist. 93. dixit. Prima illa, & maxima peccantium est pœna, peccasse: nec vllum scelus (licet illud Fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur, ac vindicet) impunitum est: quoniam sceleris in scelere supplicium est: nullum enim detrimentum maius excogitari potest, quàm quod animo infertur a Vitio. Ideo Plato in Gorgia dicebat. Minus miserabilis est, qui iniustè occiditur, quàm qui iniustè interficit. Vt secundo pertinet ad propriam conscientiam: conspicuum est, nil animo molestius conscientia scelerum: nilque dulcius conscientia probarum actionum, & innocentiæ scelerum: nam innocentia unicum dicitur uitæ solamen, ideo rectè cecinit Horatius.

Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.
Roscia (dic sodes) melior Lex, an puerorum
Nenia, quę rectè Regnum facientibus offert?

Nam hoc inductione cognoscere licet, quòd: quanuis homo facilè labatur in uitia, quanuis magnus sit improborum numerus: paucissimi tamen adeò sunt uitiosi, ut uitium suum non animad-

Quid homini familiarius; ignorãtia, vel Vitiũ.

An Vitiũ magis sit cõtrarium Vitio, vel Virtuti.

Magis Vitiũ opponitur Virtuti, quam Vitio.

Facilior est trãsitus vnius Vitii in aliud, q̃ in Virtutẽ.

Vitia firmissima, & nil firmi habent.

An vitium omne puniatur.

Quatuor gradus pęnarum.

Primus.

Secundus.

animaduertant: qui autem proprij Vitij sunt conscij, incontinentes impotentesque dici merentur: hi autem, proprij Vitij conscientia, continenter intus semetipsos cruciant, damnant, ac uexant. Ideo approbandam censeo sententiam Platonis in Phædone: homines apprime probos uel improbos, paucissimos esse: medios uerò plurimos. Et rectè Aristoteles 9. Moral. Nicomachiorum, cap. 4. dixit: Improbi pœnitentia sunt referti, & ne erga se quidem amicè affecti sunt: cum nil in se habeant, quod sit amabile. Ar ueniamus ad tertium suppliciorum, & remunerationis gradum; in eo numerabantur spes Gloriæ, & timor pœnæ: de quibus dicebat Seneca, Epistola 98. Multos fortuna liberat pœna, metu neminem: & Euripides (referente, ac approbante Platone) asserebat; dulcem spem sequi, & continenter fouere animum viri probi, timorem uerò assidue angere animum uiri improbi. Hos gradus sequitur quartus: in quo uaria se offerunt externa supplicia, publicæque infamiæ, quibus affecti uiuam dicuntur uiuere Mortem; ut ex aduerso præmia, honor, & gloria tribuuntur probis. Præclara itaque est ea sententia; nos teneri quidem multa alijs parcere, nobis uerò nihil. Huiusmodi igitur est Vitium, ex quo Miseria oritur: ex parente autem adeò infami, naturæque aduerso, nil oriri potest; nisi infame, detestandum, & arcendum. At pulchra oritur dubitatio, quia Miseria non uidetur mala: Inquit Aristoteles in tertio Topicorum loco 25. nil prohibere, vt non bona sint eligibiliora bonis; ut Fœlicitatem, & aliud quid, quod non est bonum, Iustitia, & Fortitudine, &c. Ait itaque Aristoteles Fœlicitatem non esse bonam: si ea non est bona, nec miseria ei opposita mala erit. Præterea, fœlicitas iunctam habet iucunditatem, & gaudium, quare miseria ei contraria comitem habere deberet dolorem: quod non uidetur uerum; improbi enim ob suam improbitatem improbis actionibus delectantur. Tertiò, adhuc ambigere poterit aliquis, quinam infœlicior, & miserior iudicari debeat; num Vir improbus, & diues, uel potius improbus, & pauper? Demum consideratione dignum est; in quo hominum gradu, ætate, sexu, & conditione, primò, & maximè miseria locum habeat. His difficultatibus satisfaciens, de prima dico: Aristotelem asserere fœlicitatem non esse bonam, quia non est bona per denominationem, sed est ipsum bonum; ut albedo minimè dicitur alba: similiter miseria non est mala, sed ipsum malum, dum propriè loquimur. Altera dubitatio erat: Cum oppositorum oppositæ sint conditiones, & fœlicitati sit iuncta iucunditas, cur miseriæ non iungitur dolor? deprauatorum enim hominum vehementissimæ sunt voluptates; vt cum Plato in Philebo, tum Aristoteles decimo Nicomachiorum affirmat. Respondeo; Miseriæ per se iunctum esse dolorem, ex euentu autem voluptatem: Ei autem præsertim iunctus est dolor, his de causis. Primò: quia Voluptates viti improbi non veræ sunt voluptates, sed ei tantùm videntur ob deprauationem; & hæ sunt oppositæ veris proborum voluptatibus. Præterea: Illæ semper iunctum habent dolorem, nedum quia sunt medelæ dolorum: verùm insuper, quia miseri nunquam sua desideria explent. Tertiò, actiones improborum comitatur dolor animi, & conscientiæ; Quartò dolor pœnæ, dum à Principe puniuntur. Sic, ex sententia Peripateticorum, & Stoicorum, miseriæ proprius est dolor; & nullum est Vitium sine pœna. At quia huiusinodi pœnæ, & præmia, non sunt satis: ideo recta ratione cogimur, nedum cum Theologis, verum etiam cum Platone fateri; miseriæ, & improbitati paratas esse pœnas, doloremque vehementissimum apud inferos: vt apud superos Probis paratum est præmium, & gaudium immensum. Quærebatur tertiò, quinam censeri debeat miserior; num improbus abundans Fortunæ, & Naturæ muneribus, vel potius improbus his destitutus. Vulgares homines hunc secundum infœliciorem iudicant, & primum frequenter nuncupant fœlicem: at si rationi credimus, oppositum confiteri tenemur. Miseria hominis in improba actione est collocata; actio improba Vitio, & instrumentis absoluitur: in Viro improbo, destituto Muneribus Naturæ, & Fortunæ, improbitas, & Vitium instrumento carent; quibus prædita sunt in improbo fortunato. Quemadmodum igitur Probitatis, & Potestatis fœlicissima est coniunctio; ita improbitatis, & uirium est deterrima: Hæc a Platone nuncupatur iniustitia habens Arma; quæ, ut Gladius in manu furentis, non obesse non potest: & in Philebo ignorantia potentum, robustorumque hominum, hostilis, & deterrima dicitur; ignorantia uerò impotentum leuia affert detrimenta. Colligamus igitur; Monstrum humani generis deterrimum, perniciosissimum, & infœlicissimum esse, hominem Vitijs inquinatum, instrumentisque præditum: Erquia Lex quærit bonum, tum singulorum, tum commune; cum melius sit uiro improbo carere Viribus, & instrumentis, frequenter legum decreto eis priuatur, non secus, ac febriens decreto Medici priuatur Vino. Propterea Aristoteles in quinto Moralium, cap. 9. dicebat, in improbis ius distributionis bonorum non habere locum: quia hominibus insanabilibus, & omni uitiorum genere contaminatis, nulla bonorum distribuendorum, vel commutandorum particula vtilis est; sed omnia nocent.

Margin notes: Plato. — Aristoteles. — Tertius gradus. — Seneca. — Quartus. — Præclara sententia. — Prima dubitatio. — Secunda. — Tertia. — Quarta. — Solutio primæ difficultatis. — Solutio secundæ. — Miseriæ quomodo voluptas, & dolor iuncta sint. — Solutio tertiæ difficultatis. — Miserior est Diues improbus, quàm improbus Pauper. — Iniustitia habens Arma. — Monstrum deterrimum.

A B C D

In

A

In quo Hominum Gradus, & Conditione Miseria præsertim locum habet. Cap. LIIII.

In quo præsertim Miseria Locū habet.

CVm solutæ fuerint reliquæ difficultates, Postrema superest diluenda: quæ erat; in quo sexu, ætate, gradu, & conditione Miseria Præsertim locum habeat. Dico primò (facta comparatione inter marem, & fœminam) Perfectum Vitium, summumque malum, magis in Viro, quam in fœmina locum habere. Ratio est; quoniam contraria in eodem nata sunt fieri: propterea, vt Vir ad fœlicitatem est aptior; ita perperam educatus, deterrimus & infœlicissimus euadit: nam qui magis valent ingenio, vt meliores, ita deteriores euadere possunt; quemadmodum a Platone primò, mox ab Aristotele in primo de Republica, capite secundo, dictum fuit. Fœminæ facilius succumbunt perturbationibus, a voluptate, & dolore facilè superantur, & in quasdam feritates ex temperamento humorumque deprauatione prodeuntes facilè labuntur; B ideo frequentiores in eis inspiciuntur miseriæ: At cum homines sint natura calidiores, acutioribus, & vehementioribus ducuntur affectibus; & ratione acuminis ingenij, virium, & maioris licentiæ, actiones patrant deteriores magisque perniciosas.

Dubitatio.

Verùm huic sententiç aduersari ea videntur, quæ dicuntur ab Aristotele, nono de Historia Animalium, capite primo: quo loci asseritur.. Mulier misericors magis, & ad lachrymas propensior, quàm Vir est: inuida item magis est, & querula, & maledicentior, & mordacior; præterea anxia, & desperans magis, quàm mas; atque impudentior, & mendacior: quin etiam facilior decipi, meminisseque aptior.

Sententia Aristotelis de fœmina.

Sententia Platonis.

Et Plato in sexto de Legibus inquit. Occultius, atque versutius est natura, propter imbecillitatem, fœminarum Genus, quàm marium, atque ita minus ordinari Legibus potest: & si inordinatum derelinquitur, non est solùm (ut uideri posset) dimidium humanarum rerum; sed quantò natura sua ineptius est ad uirtutem, quàm viri, tantò excedit ut plus quàm duplum esse uideatur. Aristoteles in secundo de R. P. capite septimo, dixit medietatem ciuitatis esse neglectam, si Genus fœminarum neglectum fuerit.

Solutio.

Respondens dico primò, hæc accidere; quia fœminæ occasionem viris præbent, vt magis delinquant. Addo secundò, sententias illas id con- C firmare, quod dixi; fœminas scilicet per extensionem, & numerum, uiros per intensionem, & gradum esse improbiores, & miseriores. Ratio autem, quòd fœminæ difficilius subiiciuntur Legibus, præsertim triplex est: Prima, quia sunt obstinatiores: Secunda, quia aptissimæ sunt ad decipiendos Viros: Tertia, quia perinde ac pueri sunt leuiores.

Cur fœminæ difficilius subijciantur Legibus.

Vir Publicus Miserior priuato.

Altera potest fieri comparatio inter uarios gradus, & conditiones Virorum: quæ cum fiat, dicendum censeo; Virum Publicum, ac deprauatum. Miseriorem esse priuato, Probum verò esse fœliciorem. Ratio est: quia Principes sunt exempla cæterorum; sunt capita, & Principia, quæ facultate cætera continent; in magna licentia sunt constituti, prædiri sunt instrumentis, a nemine corrigi possunt; ac demum, cum sint præpositi populis, maximè tenentur esse probi: quod cum non seruent, deterrimi, & Miserrimi judicari debent.

Plato.

Ex quo constat, Tyrannum, & deterrimum, & miserrimum esse omnium: quod eleganter patefecit Plato propè calcem Gorgiæ inquiens. Arbitror autem in eorum numero, qui solum exempla tradunt, plurimos esse Tyrannos, Reges, Principes Vrbium, qui ob peccandi licentiam grauissima, profanissimaque scelera patrant: Testis est nobis Homerus; qui Reges, & Potentes inducit apud inferos omni tempore cruciatos, vt Tan- D talum, Sisyphum, & Titium: Thersitem verò, & si quis alius priuatè fuit malus, nullus unquam uelut insanabilem magnis fecit pœnis torqueri; quippe cum licentiam, vt arbitror, non habuerit. Eandem sententiam frequenter confirmauit Plato, a quo minimè recessit Aristoteles: sed in secundo de Republica, capite quinto dixit; Honor maximè debetur, non ei qui furem occiderit, sed qui Tyrannum: Et in primo Nicomachiorum, capite quinto asseruit.

Aristoteles.

Multitudo, seruorum persimilis, pecudum vitam sequi videtur; & causa est; quia plures eorum, qui potestate, & imperio valent, ijsdem libidinibus, quibus Sardanapalus, constricti tenentur. Ideo Seneca in libro de Clementia dixit: Multa contra Principes Lux est. Et Cicero tertio de Legibus inquit: Nec enim tantum mali est peccare Principes) quanquam est magnum hoc per seipsum malum) quantum illud, quòd permulti etiam imitatores Principum existunt; nam licet uidere, si licet replicare memoriam temporum, qualescunque summi ciuitatis uiri fuerint, talem fuisse ciuitatem; &c.

Seneca.

Cicero.

Dubitatio.

Solutio.

At dubitatio occurrit de peccatis Sacerdotum; qui cum versentur in re præstantiore, deteriora videntur cæteris. Respondeo; dum comparantur Vitia viri publici, & priuati, seruandam semper esse æqualitatem cæterorum: Proculdubio peccata

contra Deum deteriora sunt, feritatemque constituunt Heroicæ Virtuti aduersam: At A
quemadmodum in Vita ciuili reperitur Vir Publicus, & priuatus; ita in Religiosa.
Episcopi enim & Pontifices, sunt communes custodes salutis animarum: qui
vt, dum probi sunt, præstant cęteris; ita improbi cæteris subiiciuntur:
immo apud Aegyptios idem erat Princeps, & Sacerdos. Tertiò: si
Tertia comparatio. seruus comparetur cum domino, Vitium in seruo magis locum habet secundum extensionem; at secundum intensionem contra se habet, vt ex dictis constat. Demum: si consideramus ętates; in ętate iuuentutis, & consistentiæ, maximè vigent Vitia. Hæc sub nube, & adumbratè inspiciunt Philosophi: At exultemus nos, Gloriamque Deo tribuamus; qui Lumine Dei Viui ab inscitiæ tenebris liberati, nitidissimam Veritatem intueri valemus. B

Finis Noni Gradus.

C

D

FRAN-

FRANCISCI PICCOLOMINEI SENENSIS,

VNIVERSÆ PHILOSOPHIÆ DE MORIBVS

GRADVS DECIMVS,

DE VIRTVTE PER VRBES, ET RESPVBLICAS EFFVNDENDA, SVMMOQVE BONO PROPAGANDO.

Institutum Manifestatur, & quæ sunt declaranda Proponuntur. Cap. I.

A DEVS; cuius exemplo nos ipsos, Familias, & Respublicas dirigere,
formare, ac perficere tenemur; cum sit summum Bonum, ipsum
Bonum, semperque Bonum; non vnius tantùm Mundi partis bo- Cõuersi in
num est, sed singularum; nec vna sola temporis portione, sed tem- Deũ cũcta
pore uniuerso: & iure profectò. Cum enim bonum omne sui na- rectè cõpo
tura, & conditione sit fœcundum, aptumque communicari: quò nimus.
eminentius est bonum, eò est fœcundius; & propterea eò latius,
vberius, ac diutius effundi natum est. Quod etiam in proprio ho- Bonũ sui
B minis bono seruari facile est inspicere: Cum enim peculiare homi- naturâ fœ-
nis bonum sit Virtus, eiusque actio; iure optimo hæc, tanquam su- cundum.
blimis scopus, vitæ singulorum hominum est proposita; vt neruis enixè omnibus, non ab
vno, sed a cunctis expeteretur, ac pro facultate attingeretur. Hunc communem scopum qui-
cunque celeri suæ vitæ cursu fortunatè attingunt, gloriari possunt; se non frustra genitos, au-
ctos, educatosque fuisse: quicunque verò ab eo declinant, in oppositumque dilabuntur; de
seipsis, deque sua socordia, & ignauia conquerantur: nam de eis verè dici potest, quòd fru-
stra viderunt Lucem, cum lapsi sint in tenebras; frustra muniti sunt facultatibus, cum eis per-
C peram sint vsi; frustra laborarunt, cum pro sola euersione, & pernicie insudauerint; pro quo
non mercede, sed pœna se reddidere dignos. Nitendum igitur pro facultate est; vt sum- Quid ab
mum hoc hominum bonum, hic Sol virtutis, vniuersum humanum Orbem pro facultate hoĩe maxi
illustret, Diemque in eo splendidissimum pariat: Non enim bonum sui effusione minuitur; mè optan-
sed crescit potius, suarumque partium mutua conspiratione perficitur. Vt autem modus elu- dum.
cescat, quo summum bonum in Vrbes, & Familias effunditur, effusumque seruatur; Ani-
mo repetendum est, Virtutem hominis in more positam, recta institutione, congruente-
que assuetudine in hominum animis imprimi: quæ recta institutio ordine congruente, defi-
nitisque regulis debet esse prædita; ne inconstanter, & temere nos ducat. Regulæ huius re-
D ctæ institutionis, sunt Leges humanæ Vitæ: Lex, cum ex se sit mortua, & muta, Magistra-
tus exposcit; a quibus spiritus, vires, vitamque recipiat. Magistratus formam Reipublicæ,
vel includit, vel sequitur: Reipubl. autem forma in ciuibus recipi debet, qui præditi sint vir-
tute; per quam Reipublicæ formam seruent, congruenterque Magistratibus præsint. Pre-
pterea, vt hæc omnia ordine aliquo percurramus, tenemur primò considerare Materiem
Reipublicæ (ciues nempe) & perpendere; an uiri probi, ciuisque probi eadem sit virtus; & Quæ &
an homines oẽs censeri debeant liberi, vel dentur per naturam serui: Perpendenda erunt dein- quot sint
de pertinentia ad varias Rerumpublicarum formas: Tertiò descẽdendum erit ad Magistratus: explicãda

Quartò occurret agendum de Legibus: Demum, quia pro his omnibus necessaria est congruens iuuenum institutio; de ea uerba faciam, capitaque prima eius tradam; nam de his omnibus disputans, in communibus tantum uersabor, communia enim facultate, & virtute cætera continent; ea autem, quæ potius ad Iuris Prudentes pertinent, eis explicanda derelinquam. A

An Boni Viri, Boni Ciuis, Boniq; Principis, eadem sit Virtus; & Ostenditur, quòd non. Cap. II.

QVoniam (consensione omnium) Virtus ea est, quæ Homines, Ciues, & Principes intus format, extraque illustrat; propterea primò iure optimo quæritur, an horum eadem sit Virtus, uel potius uaria, & distincta: qua de re variæ pro omni parte afferuntur rationes, quæ Mentem reddunt ancipitem, & dubiam. Quòd enim eorum distincta sit Virtus, primò ostenditur: quia varij reperti sunt uiri probi, ut Anaxagoras, Empedocles, Thales Milesius, & similes uiri Sapientes; qui tamen Populorum ore non fuere boni ciues: de quibus Aristoteles in sexto Moralium Nicomachiorum, cap. 7. loquens ait, eos minimè fuisse Prudentes; sine Prudentia autem, nec Princeps probus, nec probus Ciuis esse potest. Idipsum confirmans Plato in Theæteto dixit, Philosophos ad res agendas non esse aptos, ac in ciuilibus actionibus se deridendos patefacere. Philosophi igitur contemplationi incumbentes, non sunt boni Ciues, cum tamen viri probi esse valeant. Insuper homines in solitudine educati (veluti etiam uiri religiosi) uitam solitariam ducentes, euadere profectò possunt uiri probi; at probi ciues nequaquam, cum non sint assueti publicis munerum functionibus: Propterea Aristot. in quinto Moralium Nicomachiorum, cap. 2. inquit: Aliud enim fortassis est virum bonum esse, aliud ciuem bonum. Insuper; illæ Virtutes, quarum unam facilius assequi valemus, quàm alteram, manifestissime secernuntur: at uiri probi, Ciuisque probi uirtutes ita se habent; quod ostenditur: Nam uir probus Virtute formatur, qua rectè suas animi affectiones componit, & intus ac erga se congruenter afficitur; Ciuis uerò probus rectè formatur per Iustitiam vniuersam, qua rectè se habet erga alios: At inquit Aristoteles in quinto Moralium Nicomachiorum, cap. 2. longè difficilius esse congruenter se habere erga alios, quàm erga seipsum: Propterea commendatur sententia Biantis, qui dixit; Magistratus uirum ostendit. Præterea Aristoteles sub initio primi de R. P. sententiam illam damnat, quam visus fuerat approbasse Plato: Gubernatoris Ciuitatis scilicet, Regis, Patrisfamilias, & Domini, eandem esse virtutem; & tantùm maiori minorique multitudine, & numero, non autem forma, & interna conditione distinguisat profectò si eorum eadem esset uirtus; similiter ciuis probi, virique probi, non distincta, sed eadem uirtus esset. Insuper Aristoteles in eodem primo de R. P. cap. 7. Socratem arguit, existimantem viri, & mulieris eandem esse uirtutem; nititurque patefacere, Iustitiam, Fortitudinem, Temperantiamque eorum esse distinctam: cum enim Virtus sit perfectio eius, cuius est Virtus; propterea rerum differentium, distinctæque uitæ, distinctam esse uirtutem necesse est. His accedit, quòd in terris Respublica omni ex parte rectè formata minimè reperitur: Cum autem Probus Ciuis præsentem suæ Reipublicæ statum teneatur diligere, eum pro facultate seruare, Legibusque eius obedire; frequenter cogitur ea agere, quæ cum absoluta probitate pugnant; Exigunt frequenter ciues per decreta Reipubl. pecuniam a Pupillis, & Egenis: necant homines: iudicant per ea, quę testibus probata sunt; quamuis nonnunquam sciant rem secus se habere: quæ vir probus minimè ageret: & inde oritur; quòd homo per virtutem viri probi, absolutè dicitur probus; per uirtutem autem probi ciuis, non absolutè vir probus, sed cum additione (ciuis) nuncupatur. Prętérea: Virtutes proborum virorum inter se minimè distinguuntur; sed quales sunt uirtutes vnius, tales esse debent alterius: quare si uirtutes ciuium essent eædem cum Virtutibus viri probi; quia quæcunque sunt eadem vni tertio, sunt eadem inter se; necesse esset virtutes ciuium inter se non distingui; quod esse falsum patet: tum quia ciues distinctarum Vrbium, variarumque Reipublicæ formarum, ob uarias leges uariis uirtutibus sunt præditi: tum insuper, quia in eadem Vrbe inueniuntur Ciues distinctę conditionis, & uirtutis; nonnulli enim sunt apti ad imperandum, alii ad parendum, nonnulli ad consulendum, alii ad exequendum, hi fœliciter funguntur munere Legationum, illi iustissimè Magistratibus præsunt, nonnulli pro militari expeditione maximè ualent, alii ad hanc inepti in sola suę Reipublicę pace, & ocio refulgent. Constat itaque probos Ciues inter se esse distinctos, & propterea a probo viro differre. Quod demum confirmatur; quia bonus Ciuis propterea dicitur talis, quia paret Legibus suę Reipublicę: obedientia autem etiam sine uirtute seruari potest, cum ea non sit uirtus, sed uia potius ad Virtutem, & habitum eius: quare potest Ciuis esse Probus sine habitu uirtutis moralis, sine qua uir absolutè probus minimè esse ualet.

Viri, & Ciuis Probi virtutē est distincta. Ratio prima. — Plato. — Ratio secunda. — Ratio tertia. — Ratio quarta. — Ratio quinta. — Ratio sexta. — Ratio septima. — Ratio octaua.

B C D

Quòd

A *Quòd eadem Viri Probi, Ciuisq; Probi sit Virtus.* Cap. III.

VIrtutes Principum, Ciuium, Proborumque virorum extrinsecus consideratæ, satis dissimiles, & sæpe inter se pugnantes esse uidentur: at intus inspectę, nedum coniunctæ, sed eædem inueniuntur; & iure profectò: omnes enim enumeratæ hominum perfectiones ex eadem virtutis forma, quasi ex eodem fonte, prodeunt, sola ratione distincta.

Viri, & ciuis probi eandē esse Virtutem.

Formatur enim, & constituitur Vir probus per Virtutem moralem vniuersam, quæ uirtus perfecta dicitur: constituitur Princeps, & Ciuis probus, per vniuersam Iustitiam; quę (vt suo loco patuit) sola ratione ab vniuersa uirtute secernitur: cum itaque eadem formentur virtute, eadem eorum est principalis forma, essentia, & conditio; sola ratione distincta, & per ea quæ extra essentiam sunt posita.

Ratio prima.

Quod confirmatur: quia Vir probus moralium Virtutum habitu est ornatus, Ciuis probus constanter Legibus obtemperare tenetur, Princeps probus Legum est acerrimus custos: & quia Leges ex uirtute prodeunt, ad eamque dirigunt; ideo nemo constanter eas seruare ualet, ac ut decet erga eas esse affectus, nisi uirtutis uniuersæ habitu sit ornatus. Eadem itaque Virtus est radix, fundamentum, & forma, tum Ciuis, tum Viri, tumque

Ratio secunda.

B Principis probi. Præterea id ipsum ostenditur perpendendo conditionem Prudentiæ: quæ, vt probi Viri, ita probi Principis, & Ciuis Dux (omnium consensione) statuitur. Non valet homo esse, vel probus Princeps, vel probus Ciuis, nisi sit prudens; nec valet esse prudens, nisi morali virtute sit ornatus, vt in sexto Moralium Nicomachiorum ostenditur. Cum itaque Prudentia sit regula, & dux Probi Viri, Ciuis, & Principis, iure horum eandem esse uirtutem censendum est.

Ratio tertia.

Præterea, si ad finem, & scopum cōuertimur, eandem veritatem inspiciemus: Omnes enim eundem petunt scopum, ad eundem postremum finem conspirant: idque constanter quærunt, quod uerè utile, uereq; honestum est. Cum itaq; Prudentia, uniuersa Virtus, vniuersa Iustitia, Lex, & Honestum, sibi mutuò respondeant, iuncta sint, unumq; sine altero consistere nequeat; iure uirtutem eorum esse eandem putandum est, sola ratione, externisq; nonnullis conditionibus distinctam.

Ratio quarta.

Propterea rectè in Ciuili scientia primò Virtus, summumque hominis bonum, tanquam communis forma, communisq; finis, proponuntur ac declarantur; mox ad constitutionem Legum, Ciuium, & Principum descenditur: Virtus.n. moralis ea forma est, quæ primò intus Virum probum format; mox ad externa conuersa, eum reddit probum Ciuem, probumque Principem. Ideo negauit Plato illis tribuendam esse Reip. curam, in quorum animis Respublica inueniretur malè composita:

Confirmatio.

Interna autē animi nostri Respublica, solùm morali uirtute
C formatur. Ob id ipsum etiā Plato in quarto de R.P. tribus Ciuitatis muneribus, quęstuario scilicet, auxiliario, & consulatui, tres animi facultates respondere asseruit, irascendi, cupiendi, & ratiocinandi: ex quo constat, externam ciuilitatem internæ probitati debere esse conformem.

Interna Animi Respublica.

Resolutio Difficultatis. Cap. IIII.

VT propositæ difficultatis cónspicua refulgeat resolutio, & dubia omnia facilè diluantur, accipiendum primò est: nomine Ciuis, non omnes debere intelligi, qui in Vrbe degunt; sed eos tātùm, quibus ad Publicam administrationem datur aditus, ut in sua Rep. docet Aristoteles: Qui nuncupantur Ciues; non quia Medici, uel Musici sint; sed quia Publicis Muneribus funguntur, Leges seruāt, Magistratibus pręsunt, Rempublicamq; administrant: De Medico.n. Musico, & similibus, nemini dubium est; ex eo, quòd bonus est Medicus, bonusve Musicus, nemini licere inferre quòd absolutè sint viri probi.

Pro resolutione accipitur primò.

Accipiendū secundò, accurateq; cōsiderandū, hoīem posse duobus modis iudicari Ciuē; primò totius orbis; secū-
D dò suę propriæ Vrbis, & Reipublicę. Ideo Socrates interrogatus, cuias esset; nō Atheniensem, sed Mūdi Ciuē se esse respōdit: Cuius princeps est unus Deus: cui adstāt Angeli: sequūtur mox uiri sapiētes, & probi, qui sinceras, incorruptasq; Leges in Dei operibus intuētur: succedūt cæteri hosum gradus, & cōditiones; qui eatenus sunt Mundi Ciues, quatenus sunt rōnis cōpotes, uoluntate liberi, nati obtemperare Principi Deo, & ad eius imitationem cæteris præesse, ac imperare. Si conditiones perpendimus Ciuium totius orbis; proculdubio singuli homines cuiuslibet gradus, dici possunt Mundi, uel probi, uel improbi Ciues, dummodo ratione utantur: Præsertim tamen Viri Sapientes, & Prudentes, probi Mundi ciues dici merentur: Hi sunt Ciues Ciuitatis Dei; in qua uir probus, & Ciuis probus inter se non secernuntur, eademque uirtute formantur; quæ est animi a uitiis expurgatio, conformatio cum uoluntate Principis Dei, Legumque eius conseruatio. At si consideramus non uniuersi, sed singularum Vrbium Ciues; hi adhuc duplices esse possunt: uel enim considerantur, vt ciues Reipubl. mente conceptæ, quæ omni ex parte recta sit: vel considerantur, vt ciues suæ

Alterum quod accipitur.

Ciues ciuitatis Dei.

Patriæ,suæque Reipublicæ in terris, ac inter homines formatæ. Prima consideratione Virtus A
Viri probi, Ciuisque probi eadem est; optima enim Respublica cum Republica Dei conformatur,perfectaque virtute perficitur:cuius Princeps est Prudentia;Forma est Virtus Vniuersa, quæ est eadem cum uniuersa Iustitia,Regulæ sunt Leges ex virtute prodeuntes, ad uirtutemq; ducentes;Scopus est honestum,& summum bonum; Finis ac institutum probi viri, probiq; ciuis,est Scopum attingere: At huiusmodi Respubl. nusquam a recto declinans, solùm sub Principe Deo,non autem sub humano Principe est apta reperiri. Propterea Plato 9.de R.P.cum optimam (vt sibi uidebatur) Remp.formasset,dixit:eam in Terris nusquam reperiri, sed fortè in cœlo eius constare conspicuum exemplar,ei qui intueri uoluerit;& seipsum ad illud,cum intuitus fuerit,instituere,&c.Altera ex parte si consideramus Ciues in ea Republica,quę inter homines formata est; Vir absolutè bonus, & Ciuis bonus, minimè omni ex parte sunt idem, nec eadem penitus est eorum Virtus: Quoniam in Terris Respublica exactissimè recta, qualis est ea Dei, minimè reperitur; non enim humana imbecillitas illius exquisitissimæ formæ est capax; nonnullæ tamen proximius ad eam accedunt, aliæ distant longius: In qua serie Amplissima

Plato.

Venetorum Respubl. (vt humanæ conditioni licet) maximè fulget, maximeque ad exactè rectum accedit;adeò ut mirum non sit,si tandiu (Dei beneficio, probatissimorumq; Senatorum Prudentia) a seruitutis iugo incolumis sit seruata, vetustissimaq; libertate splendidissimè fulgeat.Addo tamen:quòd; quemadmodum imperium omni ex parte perfectum, quale est illud B
Dei,inter homines non reperitur:ita homo adeò bonus,ut nunquam erret,in terris non inspicitur: & in re dubia, tutius est, ut homo se corrigat per approbata in ciuili congressu virorum Prudentium consensione:quàm ut ipse Leges, & Instituta suę Reipu. audeat leuiter damnare: Adeò vt dicere valeamus:in Rep.ut hominibus licet rectè formata,uirum ut homini licet probum,Ciuemque probum eundem esse,eademque Virtute formari: In imperio autem,ac ciuili administratione apertè deprauata,perperamque formata,uirum bonum a Ciue bono differre, distinctamque esse utriusque uirtutem: Ex his elicere ualemus: quæ uniuersa uirtus cum uniuersa Iustitia re eadem sit,& sola distinguatur ratione:& quæ minimè: nã omnis iustitia respon

Respubl. Veneta.

det alicui uirtuti,omnisque uirtus Iustitiam habet sibi respondentem:Virtuti uiri absolutè probi respondet extra Iustitia vniuersa absolutè perfecta ac uice uersa: Virtuti autem,non uiri probi absolutè,sed probi ciuis: respondet extra iustitia, non absolutè perfecta; sed eius ciuis in sua vrbe perfecti. Ex quo constat;dari frequenter iustitiam, quæ sit iniustitia: ac etiam dari iniustitiam,quæ iustitia sit:nam ea Iustitia,qua prędita est bonus Ciuis,in deprauata Republica absolutè est iniustitia;& frequẽter Iustitia Viri absolutè probi,in huiusmodi Republica iniustitia est. C
Accipiendũ tertiò est:q aliud est loqui de principali virtute viri probi, Ciuisque probi;& loqui de officijs eius, congruenteque ad varia obeunda munera constitutione: quamuis enim uirtus sit eadem, non tamen omnes æquè ad omnia officia sunt apti: officia enim (præter Virtutem communem) facultates quasdam,ac constitutiones proprias exposcunt, uel a natura,uel a fortuna,uel ab usu & consuetudine prodeuntes; quæ non æquè competunt omnibus.His addendum est, quòd: dum dicimus, in rectè formata Republ, Virtutem viri probi, & ciuis probi esse eandem; id debet intelligi de Principali fundamento,ex quo diducuntur regulæ accommodatę varijs officijs, & conditionibus ciuium: ex quorum uarietate regulæ quoque propriæ redduntur uariç,cum tamen uirtus,ex qua prodeunt,eadem sit: Nam usus Ciuilis aliquid probitati superaddit;exposcit enim; nedum ut homo intus per uirtutem rectè formetur, absoluteque probus sit;uerùm insuper,ut ordines Reipublicę cognoscat,in eisque sit uersatus. Ex quo oritur, quòd multi sunt uiri probi, qui ad ciuilia negocia non sunt accommodati: Hi sunt ciues probi: qui uiuentes,& operantes per uirtutem, etiam seruant Leges suę Reipublicæ, & ea ornati sunt uirtute, ex qua Leges suę Reipubl. prodierunt: inepti tamen sunt ad uaria ciuium officia; quales illi sunt, qui contemplationi se totos tradunt, & externa Reipubl. officia negligunt. Ex quo etiam constat ratio; cur difficilius sit esse probum ciuem, quàm probum ui- D

Virtus, & Iustitia sẽp sibi mutuò respondent.

Dari Institiã, quę sit iniustitia; & Iniustitiã, quæ sit iustitia.

Tertiũ qđ accipitur.

rum: ciuis enim probus (ut per habitum, & constanter seruet Leges) exposcit uirtutem uiri probi, & aliquid ultra: His demum accedit, quòd: quamuis utriusque eadem possit esse uirtus: nonnulla tamen efficere tenetur homo, vt probus ciuis in magistratu constitutus, publicamque personam gerens; quæ, ut uir probus, & priuatus, facere non debet. In magistratu enim constitutus, inspiciens commune bonum, auctoritate Regia iure plectit reos, tormentis eos cruciat; quod uir priuatus, proprium quęrens bonum, facere non debet: quamuis enim ambo quærant honestum, quod decet, & uerè est utile; non tamen omne unicuique hominum gradui, & conditioni æquè est honestum: Sic uaria, uarios decent, nec eadem omnium sunt officia. At redigamus in pauca ea, quæ latius pro explicatione protulimus; Constat primò,in deprauata Ciuili administratione uirum probum a Ciue probo differre,distinctamq; esse utriusq; uirtutem: Constat secundò,in rectè Instituto imperio uirtutem utriusque esse eandem: Et quoniam absolutè, omnique ex parte, solum Dei imperium est exquisitissimè rectum: ideo absolutè in sola Ciuitate Dei idẽ est uir probus, & ciuis

Cur sit difficilius, eẽ probũ ciuem, quã virum probum.

Epilogus. Cõclusio prima. Conclusio secunda.

probus:

A probus: Vt autem homini licet, in ea Republica, quæ pro hominum facultate recta est, Vir probus, & Ciuis probus idem sunt. Additur quartò; eos non distingui pro fundamento, distingui pro relatione: esse idem pro principali Virtute, communi forma, primisque vitæ regulis; Distingui per officia propria, ac nonnulla, quæ proprias conditiones consequuntur. Ex his constat, quid veri includant rationes vtriusque partis.

Conclusio tertia. Conclusio quarta.

Dubia Quatuor ex dictis emergentia Proponuntur, & Diluuntur. Cap. V.

EX tradita difficultatis resolutione, dubia quatuor digna accurata consideratione emergunt. Primum est; quia; si vera est ea resolutio; vera etiam erit sententia Platonis in Politico prolata; & in libro de philosophia approbata, ab Aristotele verò sub initio libri de Republ. reiecta; quòd Regis, Gubernatoris, Patrisfamilias, & Domini eadem sit ratio, eademque virtus. Altera est: Cum formæ Ciuilis imperij variæ sint, de qua B earum præsertim contingere potest, vt idem sit uir probus, & Ciuis probus? Tertia dubitatio est; an Iuuenum & Senum, Viri & Vxoris, eadem sit virtus. Demum dubitatur. Si uiro alicui probo contigerit, vt in Republ. perperam formata natus educatusque sit, quid ei faciendum est? debet ne Rempubl. & patriam suam deprauatam, quam emendare non ualeat, deserere, magistratusque renuere; uel potius in ea esse bonus ciuis, absolute autem uitiosam traducere uitam? De prima difficultate dico, inter Platonem, & Aristotelem (ut ad rem hanc pertinet) de voce potius, quàm de sententia esse litem. Plato in libro de Philosophia; inspiciens fundamentum, principalemque Virtutem, a qua manat congruens conformatio Viri, Principis, Ciuis, Gubernatoris, & Patrisfamilias; rectè dixit, eandem eorum esse rationem, tantùm differre numero eorum quibus præsunt: omnes enim, munere eiusdem principalis uirtutis, cætera congruenter disponunt. Aristoteles uerò considerans officia uaria, propriasque institutiones, & regulas distinctis gradibus accommodatas, rectè dixit eos inter se differre: nam conueniunt intus, differunt extra: iuncti sunt communi, & prima uirtute; distin-C cti sunt per ea, quę ex principali Virtute prodeunt, distinctisque hominum gradibus, & conditionibus aptantur. Et hoc lucidè ab Aristotele in tertio de Republ. confirmatur, dicente; Cum sit necessarium, ut eadem sit uirtus boni uiri, & Ciuis optimę Ciuitatis; patet, quod eodem modo, & per eadem fit uir bonus; & eadem ferè disciplina, idemque mores reddunt studiosum uirum, qui constituunt Ciuilem, & Regium. His accedit, quòd; dum Plato in libro de Philosophia dixit, Artem Regiam, Tyrannicam, Ciuilem, Domini erga seruos, Domesticam, Iustitiam, atque Prudentiam, esse eandem; id fecit disputans, & dubitans, non quòd omnino id approbauerit: hoc unum indicare uolens; quòd communi quadam latè sumpta Prudentia, & Iustitia, cuncti formantur, & constituuntur: Re vera tamen ea Tyranni, nec Prudentia, nec Iustitia est, vt alibi Plato latissimè patefecit. Et hęc de prima difficultate. Pro resolutione secundæ accipiendum primò illud est, quod in tertio de Repub. cap.6. ab Aristotele asseritur: nempe quòd, quanuis in omni recta Reipublicæ institutione de Virtute, & Vitio potissima ratio sit habenda, in sola tamen optimatum Republica Virtus Ciuium Principatum obtinet: ideo non iniuria in quarto de Rep. cap.7. affirmat; in sola optimatum Republica, in qua a uiris absolutè probis Respublica administratur, eundem omnino esse uirum probum, & Ciuem probum; in cæteris autem bonos esse ad suam gubernandi formam. Verum, ut solutio hu-D ius difficultatis clarior appareat, considerandum est; in optimatum Republica, ut etiam in omni alia, inueniri Ciues, qui imperent, & qui pareant: Et quanuis ad bonum Ciuem utrumque pertineat, & in vtraque muneris functione bonus vir, bonusque Ciuis re sint idem; præsertim tamen illa eadem uirtus in imperando elucescit: Prudentiæ enim munus est dirigere, & imperare, cum sit recta agendorum ratio: per Prudentiam autem Virtus utriusque constituitur. At si loquimur de Regno, & Principatu unius, in eo minus propriè locum habent Ciues: propterea propriè de Principe, & Rege ambigere possumus; an idem sit Princeps bonus, & Vir bonus: qua de re iam sumus locuti. Modo tamen aliquo de his quoque, qui Principi obediunt, dicere possumus; uiri probi, uirique iusto Principi obtemperantis, eandem esse uirtutem: De his enim vera est ea sententia, quod seruire est regnare; cum id agant, quod recta ratione præeligunt, & volunt: in Regno enim, non secus ac in Republica optimatum, Virtus dominatur; ut in tertio de Rep. cap.2. docet Aristoteles. Demum si de tertio rectæ administrationis genere loquimur, de Populari nempe subiecta Legibus; in huiusmodi imperio non idem iudicatur ab Aristotele vir bonus, & Ciuis bonus; & iure. Nam Ciuis in ea Republica; non per absolutam Virtutem constituitur, ut in ea optimatum; sed per fortunam, vel popularem electionem: ac intus formatur nō per Leges ex absoluta virtute prodeūtes, sed illi administrationi congruentes: quæ non Virtuti principatū tribuunt, vt illæ optimatum. Assero tñ in huiusmodi

Prima dubitatio. Secunda. Tertia. Quarta. Solutio primę difficultatis. Plato, & Arist. conciliantur. Solutio secundæ difficultatis.

quoque Republica; non quidem per se & absolutè, sed in parte & ex euentu, quatenus absolutè recti est particeps; Ciuem probum, & Virum probum connecti: Absolutè vero hoc soli imperio optimatum competere, cum quo Regnum conuenit, ut optimè docuit Aristoteles. A

Diluitur tertia dubitatio. Arist. cum Platone in parte conciliatur. Erat tertia dubitatio; an Maris, & Fœminæ, Iuuenis, & Senis, eadem sit Virtus: de qua Aristoteles a Platone dissentire videtur. Plato enim in Menone Gorgiam damnat diuidentem uirtutem distinctione sexus, & ætatis: & in quinto de Republica nullum ait inter eos, qui Ciuitatem custodiunt, officium uiri proprium, & non mulieris. Aristoteles verò in primo de Republica inquit: Palàm est, neque eandem esse viri, & mulieris Temperantiam, neque Fortitudinem, neque Iustitiam, ut Socrates putabat; alia enim est fortitudo ad imperandum, alia ad obtemperandum: similis est in alijs differentia. Hęc dubitatio per ea dissoluitur, & controuersia per ea componitur, quę dicta sunt pro solutione primę difficultatis: Nam aliud est considerare virtutem in se, absolutè, & vniuersè; quod pręsertim faciebat Plato, qui semper ad ideam pro facultate eleuabatur; & considerare conditiones proprias, & officia distinctorum. Fortitudo, Iustitia, & similes, dum primo modo considerantur, eædem sunt; altera verò consideratione distinguuntur, varia enim sunt officia maris, & fœminæ. Ratio autem huius varietatis est, quia Virtus est medium Geometricum: quod genere idem est; iuxta autem uariis, ob circunstantiarum varietatem redditur varium; adeò ut simul idem sit, & uarium. Aristoteles Platonem damnat, quia etiam officia censebat esse eadem; qua de re, an Plato defendi possit, in progressu patebit. B

Diluitur quarta dubitatio. Querebatur postremò, quid teneatur facere uir probus in deprauata Republica constitutus. Respondens dico, non unicuique licere leuiter de recta Legum suæ Reipublicæ institutione iudicium tradere, sed valde maturè, & prudenter id esse faciendum: & præsertim, quia declinatio a Virtute potest esse exigua, & nulla Reip. mutatio caret periculo; ideo frequenter tenetur potius eam patienter ferre, quàm in discrimen deterioris conditionis Rempubl. deducere: nam (vt inquit Aristoteles in secundo Moralium Nicomachiorum) qui paululum aliquid decorum egreditur, non est in uitio. Si tamen declinatio magna, & conspicua fuerit, Virtutisque euersio animo perniciosa; tunc, si patriæ opem ferre non ualet, abstinendum ei est a ciuili administratione; ac, si opus fuerit, exulandum est potius, quàm virium, & scelus aliquod conspicuum patrandi: & in huiusmodi occasionibus maximè refulget uirtus uiri Prudentis in iudicando, & decernendo, quid pro quo sit agendum, a quo abstinendum, quid pręeligendum, uel tenuendum. In ualde nanque deprauata Republica boni Ciues sunt uiri improbi; & propterea in ea melius est, ut simus Ciues improbi, quàm probi; ut simus digni pœnis eius legibus præscriptis, quàm pręmio; ut afficiamur dedecore, quàm externo eius honore; & demum, ut simus exules, quàm in magistratu constituti. C

Melius aliquádo est, vt simus Ciues improbi.

De Materie Reipublicæ; & Quæritur, an dentur Homines Natura Serui. Cap. VI.

Materies Rerump. QVemadmodum cęterorum omnium, uel Natura, vel Arte, ex materie & forma constantium; ita Rerumpublicarum quatuor causarum genera considerare valemus: ex quarum notitia quęcunque ex eis prodeunt, exactissimè elucescunt. Materies Rerumpublicarum sunt singuli homines in vrbibus degentes; propriè tamen & proximè sunt Ciues, in quibus Reipublicę forma recipi nata est: Hi eatenus sunt materies, quatenus Rationis, Consultationis, Libertatis, & Prudentię sunt compotes; horum enim beneficio valent imitari Deum pręesse, dirigere, & gubernare. Hinc oritur, quòd solus homo Mundi ciuis nuncupari meretur, cum solus earum conditionum sit particeps; non Iumenta, non Ferę. Pro constitutione autem Reipublicę: primò ex singulis hominibus, & præsertim ex conspiratione Maris & Fœminæ, Patris & filiorum, Domini & serui, prodeunt familiæ: mox ex familijs Pagi, Oppida, Vrbes, & Respublicæ constituuntur. Homines autem, ex quorum cætu Familiæ, & Respublicæ prodeunt, diuidi præsertim solent in dominos, & seruos: ideo iure quærendum primò occurrit; an dentur homines natura Serui, naturaque Domini. Nam quòd dentur natura Serui, absurdum summopere videtur; cum Natura sit æqua cunctorum Parens, nulli nouerca: insuper, cum omnis homo per naturam consultandi facultate, libertateque arbitrij sit præditus: Propterea iure optimo asserere videntur nonnulli: Seruitutem ex hominum deprauatione, ex violentia, affectioneque præter naturam ortum ducere. Ex aduerso: distributionem in seruos, & dominos ex naturæ seminibus ortum ducere, naturæq; cōgruere, ex eo patet: Quia Iumēta per Naturam seruiunt homini, Corpus Animæ, Appetitus Rationi, Homo deinum omnipotenti Deo: Insuper: Cum ex Naturæ Principijs corpora varia, distinctæq; propensiones liberorum, & seruorum prodeant: etiam putandum est distinctionē eorum, Naturæ esse consentaneam. Quod experientia patet: quædā.n. hominum conditiones, natio- D

Solus homo Mundi Ciuis.

An dentur hoíes Natura Serui.

Rationes vtriusque partis.

A nationesque nonnullę inueniuntur; quibus longè melius est duci, quàm ducere; inseruire, quàm regnare; & propterea natura serue iudicari merentur. Vt autem huius difficultatis conspicua refulgeat resolutio, assero primò hominem cum tribus posse comparari, & ad tria referri: Primò enim comparari potest cum Deo; in qua relatione omnis homo est Natura seruus, & adeò seruus, vt in eo positum sit summum bonum eius; quicunque enim seruat mandata Dei, Deoque (vt tenetur) inseruit, optimè est affectus: Secundò potest referri ad iumenta, & feras, in qua relatione est natura dominus; est enim finis cæterorum, cæterisque præesse natus est: Tertiò potest humana natura in se considerari, & comparatio fieri inter nationes distinctas, conditionesq; singulorum varias; quæ consideratio instituto nostro magis inseruit, maioremque difficultatem includit. Pro cuius lucida resolutione tres profero enunciationes. Prima est: Hominem omnem (vt pertinet ad communem conditionem uniuersæ humanæ speciei) liberum esse, quatenus omnis arbitrij libertate præditus est. Altera est: Hominem omnem (vt pertinet ad principia speciei, & communis naturæ) equè esse aptum imperare, obtemperare, pręesse, ac subijci: Ratio est, quia Principia speciei ęquè communia sunt cunctis, & ęquè singulis competunt. Postrema est: Ob varias indiuiduorum conditiones, & temperamenta, nonnullos hominum esse aptos ad imperandum, alios ad seruiendum; nonnulli

Pro resolutione. Triplex cõparatio. Tres assertiones. Prima. Secunda. Tertia.

B enim ingenio, & prudentia valent, alii corpore; quidam a vehementibus perturbationibus ducuntur, alij eis magis sunt apti congruente ratione modum imponere: Quę varietas ex natura ortum ducit; non quidem ex natura propriè sumpta, communi vniuersæ speciei; sed ex natura, hoc est ex conditione, temperamento, & principiis singulorum propriis, per generationem eis competentibus. Illi igitur, qui ex proprij temperamenti deprauatione non sunt apti, nec se nec alios regere, per naturam indiuiduorum dici possunt serui; cum eis melius sit duci, quàm ducere; inseruire, quàm regnare: ueluti etiam de pueris, & dementibus dicere valemus, quod ętate, vel morbo serui modo aliquo sint. Sic itaque vnà cum Platone, Aristotele, rectaque ratione dicere ualemus; hominum quosdam esse natura seruos, alios dominos: & facta etiam inter eos comparatione, quosdam magis, alios minus esse liberos uel seruos. Ac ut exactius refulgeat veritas, accuratè considerandum est; homines quatuor modis seruos, uel dominos & liberos dici posse. Natura scilicet, Moribus, Fortuna, & Conuento siue Pacto. Serui Natura illi sunt, quos declaraui: ad quos redigi modo aliquo possunt serui ætate, & serui morbo. Domini moribus sunt uiri probi, Virtutibus honestati; Virtus enim libera, domina, & Princeps est; propterea Viri Virtute ornati, primò sibi ipsis superant, seipsos vincunt, perturbationibusque dominantur, ac ita deinde alijs præesse apti sunt. Vitiosi contra, cum sint serui suarum

Conclusio dictorum. Hõ quatuor modis seruus. Serui Natura. Serui Moribus.

C rum perturbationum, ab eisque capti ducantur, non sunt apti præesse alijs; ideo serui moribus censeri debent. Hoc indicauit Diogenes, dum Alexandro dixit; se dominari illis perturbationibus, quibus Alexander inseruiebat. Congruenter etiam Plato nono de Repub. affirmauit, hominem illum indicandum esse seruum; in quo pars animi deterior, cæteris non dominaretur, sed seruiret. Hinc dicimus; duplicem dari seruitutem; internam unam, alteram externam; unam animi, alteram corporis. Domini fortuna, sunt diuites, comparati cum egenis; & Principes illi, qui uel sorte aliqua, uel successione potius, quàm meritis tales euaserunt. Inde accidit nonnunquam; ut uirtute domini, sint fortuna serui; & uice uersa. Ad genus hoc tertium ea quoque seruitus redigitur, quæ uel ex bello, uel ex uiolentia aliqua ortum ducit. Demum datur seruitus ex pacto, conuento, & mercede: cuius uarij sunt modi, quorum nonnulli sunt iusti & approbandi, alij iniusti & reijciendi a Ciuili imperio; in quibus distinctius explicandis immorandum non censeo, cum satis sint conspicui. Ex his constar primò, quomodo dentur, uel non dentur natura serui. Constat secundò, non omni ex parte ueram esse sententiam Philonis Iudęi: dum in libro de uita contemplatiua dixit, Seruitutem cum natura summopere pugnare; ea enim liberos omnes genuit, sed Auaritia Legum Naturæ contemptrix

Diogenes. Plato. Serui fortuna. Serui ex pacto. Epilogus. Sententia Philonis reijcitur.

D seruitutem induxit. Rectius autem sensit Plato, qui in tertio de Legibus septem hos imperij obedientiæque ordines ex naturæ fontibus manasse patefecit: primò enim per naturam genitores imperant natis; secundò uiri nobiles & generosi præsunt ignobilibus; tertiò seniores iunioribus; quartò domini seruis; quintò potentiores imbecillioribus; sexto Prudentes, ac Sapientes imprudentibus, & ignaris; septimo ille, quem Sors extollit, præferendus cæteris uidetur. Putandum est enim quòd, quem Sors extulerit, Deus extulerit; Constans tamen horum omnium graduum fundamentum illud est, quod sexto loco est enumeratum. Similiter etiam in secundo de Repub. rectè dixit. Ciuitatem fecit indigentia nostra; in qua non similes, sed differentes inuicem, singulosque ad singula opera promptos, natura produci necesse est. Et in tertio de Legibus asseruit. Cum Deus formaret homines; quicunque ad imperandum idonei sunt, aurum in eorum generatione ipsis admiscuit, propterea honoratissimi sunt; illis autem, qui ad auxiliandum, argentum indidit; ferrum denique, & æs agricolis, cęterisque opificibus, &c. Indicans Naturam harum uarietatum inseruisse semina. Huiusmodi itaque homines, varijs distinctisque conditionibus præditi; & illi præsertim, qui ad imperandum sunt apti;

Plato. Septẽ obedientiæ gradus.

Tres gradus hominum. apti; sunt materies Familiarum, Pagorum, Publicarumque administrationum. Quæ materies A in tres principales gradus distribuitur. Vt enim in homine reperitur Cupiditas, Irascendi facultas, & Ratio: ita in Vrbe, quasi magno homine, inueniuntur Agricolæ & Artifices, cupiditati & lucro respondentes; Milites & Custodes, respondentes facultati irascendi; & demum qui ducunt, ac regunt, rationem præseferentes. Quibus gradum quartum addere valemus; & Gradus quartus. sunt Sacerdotes, Menti & voluntati optimum quærenti respondentes.

Varia Publicarum Administrationum Formæ.
Cap. VII.

Ordo formarum. QVemadmodum Forma Mundi est ordo Partium conspirantium ad eius constitutionem; Natura rerum est ordo; & præter ordinem id ipsum est, quòd Præter Naturam; Prouidentia Mundum regens, est ordo eminentissimus per omnia effusus: Ita Ciuile imperium censeri debet ordo; ex Principali magistratu, tanquam ex corde prodiens; & in Vrbem vniuersam, tanquam in sequentia membra diffusus. Et quoniam ex B uarietate conditionis eorum qui ordinant, & eorum qui ordini subijciuntur, necnon ex varietate proximorum finium, & cohærentium, ordines prodeunt varij; inde oritur, quòd Ciuilium quoque gubernationum variæ & distinctæ inspiciuntur formæ; quarum nonnullæ sunt simpliciores, aliæ mixtæ magis, & ex simplicibus complicatæ. Et quia rerum cunctarum apud nos existentium inueniuntur primò semina quædam, & quasi primæ radices, ex quibus cętera Semina Rerump. prodeunt: Ideo Ciuilis quoque administrationis principia prima, & tanquam semina considerantur; quæ ex sententia Platonis in tertio de Legibus sunt Principatus unius, & Principa-Opinio Platonis. tus populi. Verba Platonis hæc sunt. Audite modò: Duæ gubernationum Ciuilium quasi matres quædam sunt; ex quibus si quis si quis alias dixerit originem ducere, rectè vtique dicet: quarum alteram Principatum vnius, alteram Populi appellare decet; Alterius quoque summum tenere Persarum gentem; alterius nos putandum est: cæteræ uerò formæ omnes, Opinio Arist. hinc (vt dixi) variæ componuntur. Hæc Plato. Aristoteles autem in quarto de Repub. cap. 3. similem opinionem referens inquit: Maximè vero duæ uidentur esse: quemadmodum de C Ventis dici solet, alios esse Boreales, alios Australes, cęteros autem Ventos horum esse exuperantias; ita etiam Respublicas duas esse. Popularem scilicet, & paucorum potentiam. Et post pauca. Sed certè uerius ac melius est, ut nos diuisimus; duarum, uel unius rectè constitutæ, cæteras esse transgresiones, &c. Adeò quòd Aristot. vnicum statuit caput, vnicumque Principium; optimè scilicet constitutum imperium, in quo Virtus dominatur; cæteras cen-Conciliũ. set nuncupandas esse transgressiones. Videtur itaque Aristoteles cum Platone (suo more) pugnare: at vtriusque profectò sententia, distincta tamen consideratione, uera est. Vel enim inspicimus vniuersè compositionem omnem Ciuilium administrationum, ac ita rectè loquitur Plato: in omni enim rerum compositione, primò inueniuntur duo extrema, mox cętera ex eis consurgunt; variaque sunt, quatenus ad unum uel ad alterum magis inclinant: ut constat de colorum, saporum, odorum, harmoniarumque constitutione, necnon cæterorum consimilium. Vel consideramus primum perfectione; quod sit Caput, Regula, & Mensura perfectionis uniuersæ latitudinis; a quo cętera magis, uel minus recedant: ac ita rectè locutus est Aristoteles; qui optimum considerauit; cætera dixit esse declinationes ab eo. Distincta itaque consideratione Ciuilium administrationum uaria statui possunt Principia; ac ea sunt partim unum, partim duo. Ex quibus principijs prodeunt tres simpliciores formæ; quarum quæuis D Sex simplices Imperij formæ. in duas distribuitur, in probam, & improbam. Imperium enim uel est apud unum, uel apud paucos, uel apud multos. Si apud unum: dum fuerit legitimum, a uirtute directum, ad populorumque salutem ordinatum; Regium est: oppositum Tyrannicum. Si apud paucos: dum fuerint Virtute præditi, & cum Virtute, ac pro virtute imperent; dicitur Aristocratia, siue optimorum Imperium: dum uerò qui præsunt, uirtute caruerint, eamque neglexerint, proprijs cupiditatibus indulgentes, paucorum potestatem constituunt. Si demum imperium fuerit apud multos: uel est cum legibus rectè formatis; & dicitur Imperium, ac respublica popularis, cum Legibus: Vel rectis legibus non subijcitur, & dicitur Popularis sine Legibus. Hæ sunt sex simpliciores formæ, quæ inter se uel facilius, uel difficilius commutari possunt; quæ distinctius in progressu declarabuntur. Harum tres sunt probæ, non quidem æquè, sed ordine aliquo; & de hoc conueniunt, quòd communem utilitatem quærunt & magnifaciunt: Aduersæ uerò omnes, suis affectionibus indulgent, deque propria utilitate sunt solicitæ; & propterea improbæ sunt.

Et

A

Ex quo sumenda sit Rerumpublicarum Distinctio. Cap. VIII.

COnspicua satis est distinctio trium generum Publicæ Administrationis: at unde ea petenda sit, & ex quibus principijs primò & per se prodeat; non ita est conspicuum. Plato in libro de Regno nisus est a numero distinctionem sumpsisse; dixit enim Publicam administrationem, vel esse vnius, vel paucorum, uel multorum. Si unius; est Regnum, & Tyrannis. Si paucorum; uel est optimorum, uel deprauatorum. Si multitudinis, ea a ueteribus non diuidebatur, sed nomine communi dicebatur Popularis: a Platone autem diuiditur; quia uel est cum Legibus, vel sine illis. Sic itaque Plato a numero imperantium uisus est distinctionem sumpsisse: quem ego in præcedente Capite, ob conspicuitatem distinctionis, sequutus sum. Aristot. tamen in tertio de Repub. cap. 5. hanc sententiam damnat; & non a numero, sed a regentium conditione, & fine, petendam esse distinctionem

Opinio Platonis.

Opinio Arist.

B affirmat: & iure profecto. Numerus enim in Reipub. forma est aliquid ex euentu, & præter essentiam ordinis; id autem, ex quo præsertim oritur ordinis uarietas, est finis, & conditio gubernantium aspirantium ad finem. Et hoc redditur conspicuum: quia si illi, qui Rempub. administrant, fuerint Pauperes, ignobiles, & pauci; ob & conditionem imperantium, status ille popularis nuncupabitur. Accidit tamen magna ex parte, ut pauperes, & ignobiles multi sint; ideo eorum administratio popularis, & multorum nuncupatur. Similiter si illi, qui præsunt, fuerint nobiliores uel diuites: quamuis fuerint plures, quàm qui obtemperant; tamen eorum imperium nuncupatur Respublica optimatum, uel paucorum potestas: non enim, quia pauci sunt qui imperant, dicitur optimatum, uel paucorum; sed quia, ut plurimum, nobiles & diuites pauciores sunt. Non itaque distinctio primò & præsertim a numero petenda est; sed a fine, & conditione hominum conspirantium ad finem. Nam vel quæritur utile & bonum proprium, & ea est deprauatio; uel quæritur bonum commune. Et hoc uel quæritur ab uno uiro probo, & Principe; & est Regnum: uel a uarijs nobilibus uirtute præditis, qui magna ex parte pauci sunt; & dicitur imperium optimatum: uel quæritur a pauperibus & vilibus Lege directis, qui (ut plurimum) sunt multi; & dicitur status Popularis. Finis optimatum & Regis, est honestum, honor, gloria, & quæ cum uirtute sunt iuncta. Finis imperij

C popularis, est ea, quæ libertas ab eis dicitur; quæ, dum est sine Legibus, est potius perniciosa Licentia, quàm re uera libertas. Finis potestatis paucorum, sunt diuitiæ & utile proprium. Finis Tyranni est expletio propriarum cupiditatum. Sic itaque Aristoteles a Platone dissentit, & recta ratione sententiam eius euertere videtur: at si rem accuratè perpendimus, inueniemus; quòd ut Aristoteles rectè sentit, ita Plato non longè a uero recedit. Petenda quidem primò distinctio est a fine, & a conditione conspirantium in finem, neque hoc latuit Platonem; optimè enim ipse quoque singulos fontes nouit, ex quibus differentiæ hauriri possunt: dixit enim in eodem libro de Regno; Respublicas inter se distingui, uno, paucis, multis, paupertate, diuitijs, violentia, uoluntate, legibus, & arbitrio. Adeò ut dicere ualeamus diuisionem ex uarijs peti posse, quos omnes modos nouit Plato: eorum autem modorum nonnullos esse primos, & principales; alios externos, notiores, & magis populares: Aristoteles principalem, internum, & per se considerauit; Plato popularem, & externum: adeò ut re uera nulla de sententia sit Lis. Possunt autem hæ simplices Imperij formæ ita circumscribi: Regnum est imperium legitimum unius, honestum, communeque bonum Populorum ei liberè obtemperantium quærentis: Tyrannis est imperium illegitimum unius,

Fines variorum imperiorum.

Dissensio Platonis & Arist. & consensio.

Descriptiones imperiorum.

D uiolentia populis imperantis, de proprio bono soliciti: Optimorum Respublica est imperium nobilium uirtute insignium, qui ut plurimum sunt pauci, commune honestum, ita uirtute quærentium: Paucorum potestas est imperium diuitum, qui magna ex parte sunt pauci, proprium commodum & utile quærentium. Status popularis subiectus legibus, est imperium Populi & egenorum, libertatem, communemque utilitatem legitimè quærentium; hi autem, ut plurimum, multi sunt: Status popularis sine legibus est imperium egenorum, licentiam propriumque utile quærentium. Hæc sunt simplicia & prima Ciuilis administrationis capita, multis uarietatibus obnoxia; quæ uel ex auctoritate, uel ex modo electionis, uel ex numero; uel ex maiori & minori nobilitate, diuitiarumque copia, & inopia, ortum ducunt: a quibus distinctius explicandis supersedendum censui, cum solùm prima capita mihi explicanda proposuerim.

Regnum quid.

Quid Tyrannis.

Quid imperium optimorum.

Quid potestas paucorum.

Quid status popularis.

De Formis Ciuilis Imperij, quæ ex Mixtione Sex enumeratarum prodeunt: Cap. IX.

QVoniam Ciuilia Imperia ex congressu, publicaque hominum conspiratione consur-
gunt; quorum affectiones sunt variæ, sententiæ distinctæ, propensiones frequenter
pugnantes: inde oritur, ut Ciuilium gubernationum formæ, uel rarò, uel nunquam,
sinceræ & puræ inspiciantur; nomen autem ab eo recipiunt, quod in eis præsertim
fulget & dominatur. Accidit tamen, ut nonnunquam permixtio adeò sit conspicua, ut proprio
quodam, distinctoque nomine designari mereatur. Permixtionum nonnullæ modo aliquo
sunt naturæ consentaneæ, quæ seruari possunt: aliæ penitus naturæ aduersæ; quæ, nisi ab alie-
Mistiones potiores. nis, a semetipsis intrinsecus confunduntur, & disperduntur. Naturæ consentaneæ illæ sunt, qua-
rum fines non inuicem pugnant, sed sibi mutuò consentiunt: at illæ, quarum fines & propen-
siones inter se pugnant, sunt potius confusiones & internæ dissensiones, quàm re uera imperia
Ciuilia; & se habent perinde, ac Monstrum præter naturam affectum, cuius pars una uoret al-
teram. Cum etiam ciuilia Imperia inuicem misceri posint; ea permixtio & complicatio po-
Mixtio ex duobus, vel ex pluribus. test esse, uel ex duobus tantùm, uel ex pluribus. Si fuerit ex duobus; cum simplicia imperia sint B
sex, ex eis prodire possunt quindecim connexiones, ut unicuique accuratè rem consideranti
potest esse notum. Si autem connexio fuerit ex tribus, uel etiam ex pluribus; plura prodeunt
Quindecim connexiones. mixta, ut conspicuum est: ego potiora enumerabo; nam ex notitia simplicium cętera reddun-
tur nota, quæ ex eorum complicatione prodire ualent. Principalis & saluberrima est ea mix-
Prima mixtio. tio, quæ ex Regno & Optimatum potestate consurgit: in qua plures viri probi, insigni Virtute
decorati, uno communi Principe, quasi capite, iuncti, fęlicissimè Rempub. gubernant. In qua
Reipublicæ forma fulget Regia dignitas, cum qua optimorum Ciuium Virtus ita conspirat,
ut sint tanquam multi Reges vno duce iuncti: ob quorum conspirationem in finem hone-
stum, Regia dignitas in Tyrannidem labi, ac degenerare non ualet: Ciues enim optimi, Regia
Virtute honestati, Reges sunt, etiam si priuatam viuant uitam; cum probi Regis, probique Ci-
Plato. uis eadem sit principalis Virtus. Hanc septimam Reipub. formam eam esse censeo, quam Plato
in tertio de Legibus inter bonas quartam numerauit, minus rectè (ut puto) a Ficino explica-
tam: in libro verò de Regno, numeratis omnibus, dixit esse septimam. Et in vtrisque locis eam
cęteris longè præstare affirmat: cum enim ex duabus potioribus sit conflata; includit vtriusque
Respu. Veneta. facultatem & præstantiam; nec nisi honesta, & salutaris esse potest. Hanc in Amplissima Vene- C
Quorundã opinio reijcitur. torum Vrbe cunctis numeris absolutam, splendidissimeque fulgentem inspicere nobis datum
est. Nec suspicari quispiam debet (ut uiros quosdam eruditissimos putasse noui) Venetorum
Remp. mixtam esse ex omnibus tribus rectis administrationibus, portionemque obtinere om-
nium: inquiunt enim eam, Munere Principis, obtinere partem Regiæ; Munere maiorum Se-
natorum, Principaliumque magistratuum, quibus Seniores tantùm præsunt; obtinere partem
Optimatum; Munere demum numerosæ conspirationis pro publico consilio, obtinere por-
tionem popularis: adeò ut ob hos tres gradus, & unus, & pauci, & multi præsint; & propterea
ex tribus rectis administrationibus sit mixta. Hæc sententia per ea, quæ in præcedente capite di-
cta sunt, satis apertè reijcitur: cumulatè enim, cum auctoritate Aristotelis, tum ratione, osten-
sum est; ueram & principalem distinctionem, non ex numero petendam esse, sed ex fine com-
muni, & conditione conspirantium in finem: nam uiri nobiles (etiam si multi sint) minimè
constituunt Popularem administrationem: in Republica autem Venetorum non minus no-
biles illi sunt, qui numeroso congressu ad comitia siue commune consilium conspirant; quàm
sint seniores, qui grauioribus Magistratibus præsunt: nec finis eorum est distinctus, cum om-
nes quærant commune bonum honestum. Est itaque Respublica illa, præsertim optimatum, D
in qua tamen refulget congruenter splendor Regiæ dignitatis. Et quamuis in multorum pro-
borum Ciuium conspiratione nonnulli inueniantur, qui minus probi sint; non propterea euer-
titur imperium optimatum: quandoquidem inspicere debemus maiorem partem, per quam
cuncta suffragijs in Magistratibus decernuntur, & diriguntur. Hinc etiam oritur, quòd; cum
Imperium, quod est penes unum, ex unius tantùm mutatione uarietur; Imperium tamen,
quod est penes multos, non mutat formam; nisi pars maior permutetur. Congruenter igitur
Secunda mixtio. Imperium Regium cum eo optimatum complicatur; ambo enim Virtutem magnificiunt,
honestum quærunt, communem populorum utilitatem inspiciunt. Et quoniam, dum datur
unum oppositorum, datur & alterum; propterea, ut datur connexio Imperij Regij & optima-
tum, ita inueniri potest tanquam octaua forma connexio Tyrannidis & potestatis paucorum;
hæ nanque non penitus, sed in parte solùm inter se pugnant, propterea modo aliquo simul ser-
uari possunt: ut accidit, dum inter paucos potentes, ad libitum, ac pro suo commodo imperan-
tes, unus tanquam caput cæteris præstat, cęterosque ducit: & sunt tanquam multi Tyranni,
vno

A vno capite prædíti soliciti de proprio commodo, suisque cupiditatibus indulgentes; quasi Hydra uarijs faucibus prædita, Vrbi & orbi perniciosissima, quæ nonnunquam in Vrbibus inspecta fuit. Exempla tamen libenter silentio obuoluo. Tertiò necti potest Imperium Optimatum cum Populari subiecto Legibus: ueluti, dum Viri nobiles & probi, cum Populo iuncti, Remp. gubernant; regnantes pro uirtute, libertate, & commodo uniuersi Populi: ut enim nectuntur Reipublicæ formæ, ita nectuntur earum fines; & qui imperant, partem tradunt utrique fini, modò in unum, modò in alterum inclinantes, ob uarietatem conditionis imperantium. Hanc mixtionem expresit Aristo. in quarto de repub. cap. 7. Cui ea tanquam quarta connexio opponitur, in qua paucorum potestas cum imperio populari sine legibus nectitur: & id contingere potest, dum vnà cum Populo conspirant opulentiores nonnulli, quærentes commoda partim propria, partim Populi: quæ connexio varias habet internas pugnas; & propterea huiusmodi Respublica est tanquam nauis aduersis uentis continenter agitata, quæ diu incolumis seruari nequit. Quinta mixtio ea statui potest, quæ ex Regia & populari subiecta legibus constat: quod accideret, si imperio Populi caput præesset; & vnà conspirantes imperarent, partim pro Virtute, si caput seruaturum est conditionem Regis, partim pro libertate Populi.

Tertia mixtio. *Quarta mixtio.* *Quinta mixtio.*

B At huiusmodi Regia forma circunfusa a Populi tenebricosis affectibus, parum refulget, citoque obumbrata delitescit; parum enim populi in cura Virtutis perseuerant, est enim tanquam Monstrum humano capite præditum. Eius opposita est ea mixtio, quæ constat ex Tyrannide & populari sine Legibus: quod accideret, si cum populo imperaret Tyrannus aliquis, tanquam dissoluti populi caput; & partim quærerent vtile proprium populi, partim Tyranni, præsertim tamen Tyranni: quæ potius est confusio & pugna, quàm Ciuilis conspiratio: non enim egeni diu substinent, vt maior commodi pars in Tyrannum redundet; nec Tyrannus, quòd eam recipiat Populus. Hæ sunt sex connexiones ex duplici genere Imperij: quæ cum sint, uel ex ambabus partibus probis, uel ex ambabus improbis; modo aliquo in unum finem conspirant, & inueniri facilè possunt: sequuntur aliæ nouem; quæ cum sint ex proba & improba parte, inconstantes sunt penitus & pugnantes, & propterea negligendæ: hæ autem sunt Regni cum Tyrannide, Optimatum cum Potestate Paucorum, Popularis Reipublicæ subiectæ Legibus cum ea sine Legibus, Regni cum Paucorum Potestate, Regni cum Populari sine

Sexta mixtio. *Nouē aliæ mixtiones.*

C Legibus, Tyrannidis cum imperio Optimatum, Tyrannidis cum populari imperio subiecto Legibus, Imperij Optimatum cum Populari sine Legibus, & demum potestatis paucorum cum imperio populari subiecto Legibus. Excogitari deinde possunt mixtiones ex pluribus, quàm ex duabus formis: quarum duæ inueniuntur minus pugnantes; & sunt, uel conspiratio trium probarum administrationum, vel conspiratio trium improbarum. Prima esset: si populus, Virique nobiliores virtute præditi, Ducem haberent, cum quo Rempub. gubernarent, quærentes Virtutem, Diuitias, & commoda populi, unicuique partem dantes. Inquit Arist. in quarto de Rep. Carthaginenses in sua Rep. hæc tria inspexisse; Lacedæmones verò solam Virtutem, & populum: Nomen autem recipitur ab eo, quod dominatur. Talis mixtio reperiretur in Vrbe Venetorum, si Populo daretur facultas, vt partem haberet in publicis comitijs. Ei opposita est mixtio trium improbarum. Cęteræ autem mixtiones, quas excogitare valemus, uel trium, uel quatuor, uel quinque, uel sex omnium formarum; sunt Probarum administrationum cum improbis, pugnantes penitus, & inconstantes. Colligens itaque dico: maximè conspirare posse formas probas cum probis: minus improbas cum improbis; malum enim nedum destruit bonum, verùm etiam seipsum, cum sibi ipsi quoque sit aduersum; minimè demum probas cum improbis. Accidere tamen potest, ut etiam hæ nonnunquam inter se misceantur:

Mixtiones ex pluribus quam ex duabus. *Duæ mixtiones minus pugnantes.* *Prima.* *Secunda.* *Epilogus.*

D Veluti Regium imperium cum Tyrannide diceretur mixtum, dum Rex non omni ex parte seruaret conditiones Regis, sed nonnunquam in Tyrannidem inclinaret. Hinc dicere de nonnullis consueuimus, actiones quasdam eorum esse Regias, alias Tyrannicas. Similiter Imperium optimatum mixtum esset cum eo paucorum; dum qui præsunt, partim probi, partim improbi essent; & modò pro uirtute, modò pro suis commodis iudicarent & imperarent. Gubernationes quoque populares, quarum una Leges seruat, altera ad libitum iudicat, mixtæ modo aliquo essent; si in parte legibus subijcerentur, in parte uerò suæ cupiditati indulgerent. Et idipsum de alijs excogitare ualemus. Propterea Plato 9. de Repub. dixit, tot esse Respublicas, quot mores hominum: ac de consimilibus pugnantibus mixtionibus duo Paradoxa uerissima quidem proferre ualemus: quorum unum est, Nil æqualitate esse inæqualius: alterum uerò, Nil unione esse seiunctius. Et iure profectò: niti enim æquare uiros inæquales, maxima inæqualitas est: similiter dum aduersi animi ad opposita aspirantes, iuncti sunt, maximè inter se pugnant; & propterea maximè sunt seiuncti. Insuper seruare in omni transgressione licet; quòd nomē boni adeò est gratum omnibus, ut etiam imperia improba nomen proborum sibi pro facultate usurpent: Tyrannus nititur se honestare nomine Regis: Popularis omnis administratio se esse legitimam affirmat. Imperium paucorum ait se esse optimatum: quæritur nomen probi, at negliguntur officia. Et hæc de mixtione satis.

Quomodo oppositæ misceantur. *Plato.* *Duo Paradoxa.* *Nomē boni placet cunctis, at non officium.*

Quomodo

Quomodo in Distinctis Republicæ Formis vario modo seruetur Iustitia; & quæ earum præsertim Respublica, præsertimq; libera censeri debeat. Cap. X.

A

Nonnunquã Iustitia est iniustitia.

NVllam Reip.formam sine Iustitia cõsistere posse, consentiunt profectò omnes; ideo in omni Reipublicæ administratione, quicunque magistratibus præsunt, fatentur suum officium esse seruare Iustitiam: Accidit tamen; ut in aliquo imperio ea, quæ Iustitia dicitur, Iniustitia potius quàm Iustitia censeri mereatur. Cum enim Iustitia in commutatione, & distributione sit posita: de commutatione nemini dubium est, in omni Ciuili administratione seruandum esse medium Arithmeticum, quod est medium absolutum æquè distans ab extremis; semper enim tantum alteri retribuendum est, quantum ab eo recepimus: in distributione verò præmiorum, dignitatum, & similium, seruandum est mediũ Geometricum, collocatum in æqualitate & similitudine rationum; adeò ut præmia multis danda, pari ratione meritis eorum respondeant. Verùm in iudicandis, æstimandisque meritis uariæ Imperij formæ inter se differentiunt. In Republica enim Optimatum maximi fit virtus, & merita ex Virtute prodeunt. In Paucorum potestate diuitiæ. In Populari quæritur ea, quæ ab illis Libertas dicitur; cuius omnes æquè se esse benemeritos profitentur. Cum itaque Ius in distributione positum (consensione omnium) pro cuiusque dignitate & meritis esse debeat; quæ merita in uarijs Imperijs, varia magnificentibus, vario modo æstimantur; iure optimo in varijs Imperijs Iusta distributio uaria apparet: & in hoc posita est perfectio & præstantia Reipublicæ; vt vnumquodque in ea tanti fiat, quanti re uera, & ex natura tei fieri debet. At hoc dignum consideratione est. Cum Ciuilis administrationis formæ sint variæ, quæ earum præsertim digna est nomine Reipublicæ? Insuper, quæ earum præsertim Libera censenda est? Aristoteles in quarto de Repub.cap.8.inquit: præsertim nomine Generis, nomineque Reipublicæ esse honestandam illam, quæ mixta est ex paucorum potestate & populari; hoc est, in qua & diuites, & egeni imperant; hæc enim ea est, quæ vulgo libertas nuncupatur: cum æque in ea suo tempore imperent illi omnes, qui Ciues nuncupantur; siue sint diuites, siue egeni; siue nobiles, siue ignobiles: & hanc equalitatem Rempublicam & Libertatem appellant, quam Populi tanti faciunt, ut pro ea mori gloriosum existiment. At si rectæ rationi credimus, eam solam tenemur iudicare Libertatem, quæ iusta & honesta sit; per quam Deo, rectæque rationi subijcimur, perturbationibusque dominamur: quicunque enim perturbationes sequitur; quot perturbationibus, tot Tyrannis subijcitur. Propterea rectè Philon Iudæus librum construxit, in quo latissimè patefecit; illum solum, qui uirtuti studet, re uera esse liberum. Seneca quoque præclara sententia fuit; Veram libertatem eam esse, qua homo nulli rei præterquam Deo seruit: & iure profectò; tunc enim homo verè est liber, dum uilioribus dominatur, & cum superis nectitur, quæ sui essentia libera sunt. Plato quoque & in Gorgia, & frequenter alibi, ostendit; improbos omnes, cum seruos, tum impotentissimos esse. Ex quo colligere ualemus, eã ab Aristotele prolatam præsertim esse libertatem, & Rempublicam quandam maximè popularem: re uera autem libertatem illustriorem in eo Imperio maximè fulgere, quod maximè est honestum, maximeque a Virtute & pro Virtute dirigitur; Virtus enim est uerus usus nostræ libertatis, naturæque terum summopere est accommodata. Et cum ea sit vera Libertas, ea quoque uerè Respublica censeri meretur: id enim re uera & maximè est bonum, quod est commune & publicum, quod a uirtute quæritur; bonum autem proprium cum publico pugnans, nec quidem absolutè bonum iudicari debet. Ex quo colligere ualemus; Regnum, Imperium Optimatum, Mixtumque ex eis, primò & præsertim esse Rempublicam, & ingenua libertate frui. Ideo rectè Plato, & cum eo Aristoteles in quarto de Repub.cap.8.nec non Stoicus Seneca, affirmarunt; Tyrannum maximè esse seruum, maximeque impotentem, & eius administrationem minimè omnium Reipublicæ nomine dignam.

B

In quo sit posita præstantia Rerumpublicarum.

Quæ præsertim sit Respublica & Libera.

Arist.

C

Ratio recta.

Philon Iudæus.

Seneca.

Plato.

D

Quæ Publicarum Administrationum Præstantissima censeri mereatur. Cap. XI.

Respublica optima unica est.

OPtima Respublica, Naturæque omni ex parte consentanea, proculdubio unica censeri debet, eademque apud omnes; cæteræ autem iudicandæ sunt recessus, & declinationes ab ea, ut in 5.Mor.Nic.cap.7.testatur Philosophus. At qualis inter uarias ea sit, quæ cæteris præstet, non facile est uidere; tres enim de præstantia & dignitate contendunt, Regia, Optimatum, & Mixta ex eis; quarum quælibet rationibus, & experientia sibi principem

A cipem locum optare nititur. Primò enim Regiam esse optimam, ex eo colligere ualemus: quia consensione omnium gubernatio Mundi sub Principe Deo optima est; ea autem est Regia, est Monarchia sub Monarcha Deo optimo maximo. Ideo Philosophus in calce duodecimi Metaphysicæ inquit. Ea, quæ sunt, nolunt malè gubernari, nec bona est multitudo Principum; unus igitur Princeps. Plato quoq; in libro de Regno inquit. Vnius imperium, bonis iunctum constitutionibus (quas Leges vocamus) sex illarum omnium optima est. Tyrannis autem deterrima. Et iure Regis dignitas præfertur cęteris: cum sit maximè cōsentanea Naturæ, quæ singulis vni cum tradit Principium; vt membris cor, corpori animam, animæ mentem: cum sit ordini congruens. Imperium enim ordo est, de cuius ratione est relatio ad unum primum: cum dignitatē & facultatem in uno iunctam habeat, non effusam in multis: cum sit Potentior; vis enim iuncta uehementior est, quàm seiuncta: cum sit liberior, expeditior, resolutior, secretior, maiorem pariat admiratione: & populi libentius uni maximè fulgenti, quàm multis obediant; populi enim Regem, quasi Mortalem Deum, admirantur, & colunt. Inde factum est, ut in Ciuilium administrationum congressibus Reges (approbata consuetudine) præferantur cæteris. De qua Regia præstantia libri extant copiosissimi, & ornatissimi. At non ob id imperium Optimatum ei cedere uidetur: huiusmodi enim Imperium est conspiratio multorum, quasi Regū; quod non uidet unus, uidet alter; quod unus præstare nō ualet, alter præstat; Virtutem, quam solā magnificat, latiorē includit: Ciues suos ad Virtutē uehementius inuitat, exactiusq; dirigit; cum iuuenes iudicent, solā Virtutem eis parare viā ad magistratus & gradus dignitatis. His accedit, ꝙ Naturæ & conditioni Ciuiū aduersari videtur; vt qui meritis non cedunt, nec uirtute minus fulgent, dignitatis gradu & Imperio subijciantur: Natura nos gignit liberos, non hominem unum constituit nobis Principē; sed eos vult Regnare, qui facultatem Regnandi sibi uirtute parant. Insuper (vt monet Arist. in 3. de Repub. cap. 11.) Plures uiri Probi ad imperiū conspirantes, exquisitius cuncta cognoscunt, rectius deliberant; minus a recto per præmia distrahuntur, minus ducuntur a perturbationibus; deq; eorum congressu perinde se habet, ac dū ex multis, modicis cōstituitur solenne conuiuiū: Non itaq; iniuria Arist. eo loci imperio optimatū primum dignitatis locum condonare videtur. Quod cōfirmatur: quoniā ex obitu Regis conspicua Populis offertur occasio perniciosi tumultus, eminēt pericula permutationis Imperij, nonnunquā etiam desunt hæredes; qui si adsunt, frequenter sunt pueri, inexperti, secretorumq; non cōscij: quibus discriminibus imperium optimatum non est obnoxiū. Demum vtriq; præferendum uidetur Imperiū mixtum ex Regio, & Optimatum: hoc.n. ornatum est dignitate vtriusq;, munitum est utriusq; uirtute; immuneq; est a periculis uarijs, quibus ea Imperia seiuncta sunt obnoxia: propterea iure optimo utilius, honestius, diuturniusq; esse uidetur. Princeps.n. unus, qui in ea mixtione refulget, ciues probos nectit, & ornat: altera ex parte ciues probi, prudētia, consilio, & opera, complent attinentia ad imperiū; detinentq;, ne Princeps in Tyrannū labatur. Propterea Plato (ut dixi) quanuis, facta cōparatione inter simplices, Regiā administrationē prætulerit; absolutè tamē mixtionem hāc apprimè salutarē affirmauit. Et cum hæc tria Imperia magno apparatu, rationūq; copiis inter se de præstantia pugnent; Imperium quoque Populare cum suis Legibus insurgit, & cū libertatē quærat, nulli permittit subijci: sed præstantiā suam ex eo ostēdit, quia Natura libertatē voluit esse hominis propriā; singulos.n. genuit liberos: quare Imperiū populare cum Legibus, libertatē quęrens, maximè uidetur naturę hominis consentaneū. Et cōfirmatur: quoniā, dum populus uniuersus imperat, non pars, sed cuncti de salute Imperij sunt maximè solliciti; cum omnes sint partes eius; quæ per naturā quærunt salutem totius. Vt lucidè & expeditè difficultatem diluamus, nonnullæ distinctiones proponendæ & perpendendæ sunt. Prima est: Aliud est, Imperium esse absolutè dignius ac præstantius, & esse humano generi accommodatius: multa inueniuntur absolutè præstantiora, quæ nonnullis minimè cōgruunt: motus in orbem absolutè est præstantior cæteris lationibus, at non propterea homini accōmodatior. Insuper; Imperiū esse humano generi accommodatius, dupliciter cōngruere potest: uel ratione eorum, quæ pertinent ad naturam & essentiam uniuersi humani generis: uel ratione propriarum conditionum, distinctorum hominum, distinctarumque nationum. His assumptis, quatuor profero assertiones. Prima est: Imperium Regium est absolutè dignius, & nobilius. Altera est: Humano generi, ex parte conditionum communium cunctis, Imperium Populare cum Legibus est maximè accommodatum. Tertia est: Consideratis hominibus cum conditionibus proprijs Imperio conducentibus, quæ ex distinctione Virtutis a non uirtute prodeunt; Imperium Optimatum maximè eis congruit, apprimeque est salutare; & præsertim, dum dignitate aliqua Regia iunctū & honestatum est. Postrema est: Varijs conditionibus hominum, & nationibus, varia imperia sunt accommodata. Veritas primæ assertionis est conspicua: quoniam Imperium Regium est imitatio Imperij Dei, & dignitatem omnem in uno iunctam habet; per quam unitionem caput Imperij redditur præstantius, & admirabilius. Neque existimandum est imperiū Mundi sub Principe Deo, mixtum esse ex Regio & optimatum, ut nonnulli asseruerunt; idque comprobarunt; quia secretæ Mentes & Angeli, Cælestes Ciues, unà cum Deo Mundum gubernant.

Pro dignitate Regię Formæ. Arist.

Plato.

Pro dignitate Imperij optimatum.

Arist.

Pro dignitate Imperij mixti.

Plato.

Pro Imperio populari.

Pro resolutione. Prima distinctio.

Secūda distinctio.

Quatuor assertiones.

Primæ assertionis explicatio.

Imperium Mundi nō est mixtū.

Mundo so lum Imperium Regium congruit.

gubernant. At errant; quia Angeli facultatem omnem a Deo recipiunt, nec suo consilio vnà cum Deo Mundum regunt, sed absolutè & penitus pro Mundi administratione diriguntur a Deo; De Imperio autem optimatum iuncto cum Regio secus se habet: nec debuit Mundus alio quàm Imperio absolutè Regio gubernari, ob eminẽtissimam Principis Dei præstantiam, qua non ita unus homo ualet præstare cęteris. De hoc vniuersi Regno periculũ non est, ut Monarca in Tyrannum transeat, cũ sit ipsum bonum; neq; vt ob æqualitatem Virtutis negligatur a cęteris; uel ut per impotentiam, laborem, & inscitiã minus rectè cuncta disponat; uel ut per Regis interitum Imperium dilabatur: quibus omnibus hominum genus est obnoxium. Erat secũda assertio; Humano generi, per conditiones cunctis communes, Imperium Populare cum legibus maximè congruere. Ratio est: quoniã, dum consideramus communia cũctis, nulla adest uarietas; ob quam pars una, potius quàm altera, præesse, uel subijci debeat; & præsertim, quia per communia uniuerso humano generi quilibet homo est aptus imperare & regere. At quia homo solis communibus conditionibus præditus, nudatus conditionibus proprijs, per quas uarij inter se distinguuntur; non in Vrbibus reperitur, sed sola concipitur Mente; propterea ea Præstantia leuis, & inanis censeri debet. Ideo erat Tertia assertio: quòd, dum homines consideramus distinctis conditionibus præditos; & illis præsertim, quæ ex Virtute & non uirtute prodeunt. Imperium optimatum maximè eis congruit: Virtus enim ea est, quæ hominem reddit aptum ad imperandum; & propterea saluberrimum est imperium illud, in quo uiri uirtute præditi imperant alijs. Hoc est iustum munere Virtutis Imperantium, utile subditis; qui cum uirtute careant, melius est ut regantur ab illis: honestum, cum uirtus maximi fiat, & pertinentia ad illam: splendidissimum, cum Virtus fulgeat; & præsertim tale est, dum Regia aliqua forma in eo refulget. At quoniam uariarum Gentium & Populorum conditiones sunt uariæ, nec omnes æquè sunt capaces huius præstantijs formæ; ac insuper nonnullæ nationes magis sunt aptæ ad parendum, aliæ ad imperandum, nonnullæ mixtæ. Propterea addebatur quartò, Varijs hominum nationibus & conditionibus Imperia uaria esse accommodata; ac ita ex uarietate conditionis hominum, uarietateque officiorum & temporum, uaria prodierunt Imperia: Sic inspicimus tempore belli Regium Imperium maximè fulgere; cum uires sint unitiores, resoluno in occasionibus celerior, obedientia maior: tempore autem pacis fulgere maximè Imperium Optimatum. Et quotiescunque Imperij forma conditioni Populorum quasi materiei congruẽter respondet, diu Imperium seruatur incolume; ut uice uersa facilè mutatur, dum forma materiei non congruit. Veluti etiam illæ Respublicæ citò dilabuntur, quarum Ciues ob propriæ utilitatis desiderium, ob Animi inconstantiam, ob cupiditatem Imperandi, ob insitum quoddam ciuile dissidium, rectam Reipublicæ formam recipere non ualent; quarum mutatio in melius generatio potius quàm interitus censeri debet.

Explicatio secũdæ assertionis. — Explicatio tertiæ assertionis. — Explicatio quartæ assertionis. — Quæ imperia citò dilabantur.

A — B — C

De Origine Formarum Reipublicæ. Cap. XII.

Opinio Arist. — Opinio Platonis. — Inaniter de mundi æternitate nituntur nõnulli Aristotelẽ cũ Platone cõciliare.

DE cursis attinentibus ad Materiem, & Formam Publicæ administrationis; cum de efficiente sit agendum, ab eius origine principiũ petam. Si historias Ecclesiæ sequimur, quibus constantem fidem debemus adhibere, cumq; eis historias nectimus variorum hominum successione & diligentia seruatas; satis distinctè & certè de uariorum Regnorum, distinctarumq; Rerumpublicarum origine prius, ueritatem enunciare ualemus; Lucidè enim cognoscemus principium creationis Mundi, successionem temporum, originẽ, cursum, & Periodum uariorum Regnorum. At si cum Philosophis loquimur superno lumine destitutis, solis proprij ingenij viribus per signa & coniecturas ueritatem indagantibus, res erit obscurior: ita enim cum Arist. a uero declinante iudicabimus, Mundum fuisse semper; ut in primo libro de cęlo se demonstrasse existimauit: Cum Platone dicemus Mundum, uel fuisse semper, uel incomprehensibili ante nos tempore principium recepisse. Plato enim in attinentibus ad hominum pietatem, Deique cultum, semper se certum patefecit; ideo, quòd Mũdus a Deo sit productus, a Deo curetur & gubernetur, ubiq; constanter asserit: De illis autem, quæ pro pietate, & cultu Dei indifferentia sunt, semper se dubium patefecit; nec quidem iniuria: Nam Plato vnà cum suo Socrate hoc se profitebatur scire, quòd nihil sciret, & propterea de tempore originis Mundi frequenter se ancipitem indicauit; ueluti in sexto de Legibus inquiens. Scire omnes oportet hominum generationem, uel nullum unquam prorsus initium habuisse, neque terminum habituram; sed fuisse omnino semper, & fore: aut si cępit, inextimabili ante nos temporis magnitudine incepisse. Insuper in decimo de Legibus similiter se ancipitem indicans dixit: Si quouis modo cuncta simul steterint (vt plurimi audent dicere) quem motum potissimum primum in ipsis fieri asseremus? inquit (vt plurimi audent dicere) quasi asserat hic de re se nil decernere audere. Ex quo constat, Platonis asseclas leuiter inter se differere, inaniterque hac de re dissentire; an Plato Mundum, ut Arist. cẽsuerit æternum, nec ne. Perperam etiam Simplicius nititur Arist. cum Platone conciliare; nam Plato id esse problema dialecticum, pro omni parte probabile,

D

A probabile, asseruit; Arist. uerò constanter censuit Mundum fuisse semper. Quòd si in primo Topicorum asseruit, id esse Problema dialecticum; profectò id dixit, more suo afferēdo exempla ex opinione aliorum, nempe Platonis: Insuper est Problema dialecticum ob difficultatem; Arist. enim considerans ea, quæ de Mundi æternitate a ueteribus dicta fuerunt, qui ob difficultatem uaria senserunt, nec uerum ualuerunt ostendere, dixit esse Problema dialecticum: Ipse tamen censuit se difficultatem superasse, ostendisseque æternitatē; ut constat ex octauo Physicorum, & primo de Cœlo; quanuis re uera id non præstiterit. De hoc tamen Plato & Arist. consenserunt; quòd principium Mundi, uel non datur, uel nobis est ignorum, cum longissimè a nobis distet. Propterea loquentes de origine formarum Reipublicę, tria eorum consensione enunciare ualemus: Primum est; Respublicas a Deo duxisse ortum, & a Deo modo uario nobis fuisse patefactas: Alterū est; Homines per naturā, internāque cōmotionē, instituisse ac formasse Respublicas: Tertiū est, Primas Respublicas, primosq; eorū institutores, uel non dari, uel nobis nō esse notos; sed redintegratores, restauratoresq; earū, solū conspicuos, literisque seruatos fuisse. Quæ tria quō debeāt intelligi, modò nitar explicare. Asseritur primò, Deū

Explicatur Locus primi Topicorum.

De quo Plato & Arist. consentiunt.

Tres assertiones.

B nobis imperiorū formas patefecisse, ac ita eorū fuisse auctorē: quod non vno, sed tribus modis contigisse putandū est. Primò enim in Deū conuersi; qui eminenti Prouidētia, incōparabiliq; Iustitia, cū sit unus, Mundū totū regit; ueri & primi Regni formā inspicimus: in quo creaturę cūctę; & illæ præsertim, quæ Mentis sunt cōpotes; pro earū perfectione regūtur. Secūdò cōuersi ad mētes corpore solutas, Geometrica æqualitate cælestē Rēpublicā gubernantes, cæliq; orbes reuoluentes; primā optimatū formā intuemur: Quanuis.n. (ut dixi) mundi gubernatio absolutè sit Regia, & nō mixta; eaque Intelligentiarū, quia ex Deo omnino pendēt, non sit absolutè Respublica optimatū: seiūcta tn̄ ea cōsideratione, q ex Deo omnino pendeant eminēter nobis Imperiū optimatū patefaciūt. Si cōuertimur ad Mundū Mortalē, & una cū Platone consideramus, quō a Dęmonico populo proximè regatur, uel (ut rectè aiūt Thelogi) a postremo Choro Angelorū; secreta per imaginandi facultatē ea consideratione, q a supernis causis dirigantur, exēplar Popularis Reipublicæ inspiciemus. Demum, si connexionē ordinēque cūctorū magnā Mundi Vrbē constituentiū intuemur singularū rectarū administrationū admirabilē conspirationē inspiciemus. Hic itaq; est modus primus, quo Mūdi Monarca Imperiorum formas homini patefecit. Secundò; Si humanū genus cū eo Iumentorū & Ferarū cōparamus,

Explicatur prima assertio.

A Deo manarūt imperia.

Modus primus.

Modus secundus.

C inueniemus hominē per naturā Regē & Principē cæterorū: ita.n. homo formatus est, ut dn̄ari cæteris posset; & cū Deus creaturas cæteras formasset creandū dixit esse eum, qui dn̄ari illis posset. Habet.n. homo diuini aliquod, per quod cæteris natura præstat; ab eisque formidatur adeò, ut paruus Aethiops magnū ducat Camellū funiculo alligatū, & Agricola debilis feroces Tauros iugo subiiciat. Tertio: Si uaria brutorum animalium genera consideramus, inueniemus, in eorū nonnullis per naturā Regni formā esse impressā; & præsertim in Formicis, Gruibus, & Apibus, suū Regē sequētibus. Vario igitur modo Princeps Mundi humano generi formas Publici Imperii patefecit; & propterea Rerumpublicarum formator & auctor, iure optimo prædicari & celebrari meretur. Dicebatur secundò, homines per internam Naturæ excitationem formasse Respublicas. Homo.n. sui natura & conditione est Ciuile animal ad societates aptū, per rectā rationē ad Ciuilē uitā congruēter est paratū; ac ob uarias eius indigentias, nedū monetur excitaturq;, uerùm modo aliquo cōpellitur ad Ciuilē uitā degendā: Ideo Sententia fuit Platonis in Gorgia; Ius naturæ exposcere, ut qui melior prudentiorque sit, imperet ac dominetur: Quam sententiam Aristot. quoque in Repub. approbauit. Et hoc præter cætera mirabile est, quòd Deus (ut hominem ad publicas administrationes aptiorem, magisque

Modus tertius.

Explicatio secūdę assertiōis.

Plato.

Arist.

D procliuem redderet) semina & formas Imperii, in eius animo indidit & impressit: Mens enim per Naturam est Rex cæterarum animæ facultatum: Ea una cum Ratione & Voluntate, optimatum seruat Imperium: Appetitiones sensuum uariæ, Popularem administrationem indicant: Ex quarum facultatum congruente, uel aduersa conspiratione, mixtorum imperiorum formæ elucescunt. Præterea (ut Plato nono de Repub. considerauit) in hominis anima, per Dei Prouidentiam, conspicuæ elucescunt partes illæ, quæ Publicam administrationem constituunt: Tres sunt partes, ex quibus Ciuile imperium consurgit; quarum Vna cognoscit, iudicat, & dirigit; Altera suo robore ciuitatem custodit, propulsatque iniurias; Tertia quæstui dans operam, necessaria parat, ut nil Cætui hominum desit: Tria hæc in hominis anima exactissimè inueniuntur; Mens enim & recta ratio ducit: Vis irascendi propulsat iniurias, ac pro ratione pugnat; Cupiditas auara, incumbens quæstui, necessaria quærit. Insuper; non cum minori admiratione in enumeratis tribus animæ partibus uires, & fines trium Principalium administrationum inueniuntur: Rex enim quærit honestum, & commune bonum; quod competit Menti: Respublica Optimatum de honore & gloria est solicita, & pro honore ac Virtute pugnat; quod facultati irascendi congruit: Populus magna ex parte quærit utile, & iucundum, quod proprium est facultatis cupiendi. Præterea: ut uarii homines voluptatibus ducuntur

Respublica in animo homini impressa.

Tres partes Ciuilis Imperii.

varijs; quidam cognitionem veri, vsumque Virtutis magnifaciunt; alij honores, multi diui- A
tias: inde ad varias Reipublicæ formas finibus illis respondentes sunt accommodati, ad eas
que intrinsecus excitantur & commouentur. Demum, Natura hominum nonnullos format
aptos ad imperandum, alios ad parendum: quod seruari inspicimus, comparando, tum va-
rios populos & nationes inter se, tum gradus varios eiusdem nationis: Ex imperantium au-
Plato. tem & parentium conspiratione publicæ prodeunt Gubernationes. Sic Prudenter Plato in ter
tio de Republica dixit: Cum Deus formaret homines; quicunque ad imperandum idonei apti
que sunt, aurum in eorum generatione ipsis permiscuit, ideo honoratissimi sunt; illis autem,
qui ad auxiliandum, argentum indidit; ferrum denique & æs Agricolis, alijsque opificibus. Si
militer Aristoteles in primo de Repub. cap. 9. & 12. dixit, Hominem Virtute in Vrbe præful-
Arist. gentem esse Natura Regem. Rectè igitur dictum est; Hominem, Deo Naturaque duce, &
per internam excitationem, Publicas administrationes formasse. Tertia superest explicanda
assertio, de qua proximo capite verba faciam.

B

De Ordine Redintegrationis Publicarum Administrationum.
Cap. XIII.

CVm Philosophi proprij ingenii viribus primam ac veram Mundi originem inuenire
non valuerint, nec ad primos Artium Scientiarumve inuentores valuerint eleuari; in
stauratores earum considerarunt, quos tanquam inuentores magnifecerunt & cele-
brarunt: vt vnà cum Platone in tertio de Legibus, Arist. in primo de cęlo, & in pri-
Instauratores Imperiorum ex suis, Plat. mo Meteororum affirmauit. Si igitur humana coniectura instauratos Rerumpublicarum in-
dagare cepimus; Platonem in tertio de Legibus imitati, ita dicemus. Quoniam per populares
morbos, & præsertim per inundationes, deleta aliquando fuit hominum multitudo, diruteç-
que Vrbes; adeò vt valde pauci, illique in Montibus seruati sint: putandum est, eos extinise
tanquam semina futurarum gentium; & nisi eos, saltem eorum natos & nepotes, Disciplina-
rum & Artium penitus fuisse ignaros: in quo humani generis nouo Principio & redintegra-
tione iudicare cogimur, Parentes vnà cum natis & nepotibus necessitate coactos in antris de-
guisse, & natu maiores, (ita ducente natura) obtinuisse Principatum; quorum voluntas, & mo
Origo Regni. res, vicem legum obtinerent: Indeque existimandum est ortam fuisse Primam Ciuilitatis for C
mam, eamque Regiam, cum Imperium fuerit penes unum. Mox aucto Nepotum Pronepo
tumque numero, simulque audaciores multitudine & assuetudine redditos, minusq; formi-
dantes impetus & incursiones ferarum: putandum est ad radices montium ausos fuisse descen
dere, familiasq; varias simul congregasse; Securitatis verò ac salutis gratia, sepibus nonnullis ac
vallis meniorum loco fuisse vsos; ac ita in unã quasi maguã domũ uel pagũ cõgregatos, inuicẽ
que distinctarũ familiarũ instituta uaria conferentes, censendũ est ex eis potiora elegisse, illisq;
uice Legum fuisse usos. In quo secundo gradu, secundoque administrationis genere, imaginẽ
Imperium optimatum. Imperij optimatum refulgere inspicimus; Seniores enim uariarũ familiarum cõgregati, quasi
multi Reges coniuncti, optimorum Ciuium Imperium constituunt: Qui deinde aucti nume-
ro, usuque rerum redditi audaciores; iam per cãpos (ut ratio monet) ceperunt uagari, terram-
que colere, ut ex ea alimenta reciperent. In huius secundi gradus explicatione longè a uero (ni
Error Ficini. fallor) recessit doctissimus Ficinus, cum putauerit esse tertium, & non Imperium pro Imperio
numerauit; ut etiam apertè errauit in explicãda quarta Ciuilitatis forma a Platone eo loci re-
lata, ut quiuis accuratè locum considerans poterit iudicare: censuit enim formam quartam es-
se conspirationem plurium Regnorum, uel Rerumpublicarum. At plurium imperiorũ con-
spiratio minimè una Ciuilis administratio censeri debet, sed multarum connexio: nec debet iu D
dicari optima, cum conspirationes uariorum Imperiorum citò dissoluantur; Plato autem eam
dicit optimam. Hinc in tertio de Legibus referens conspirationem trium Regum Argorum,
Messenum, & Lacedæmonum; eam minimè censet formam unam publicæ administrationis,
nec diuturnam, cum dicat eorum Ciuitates fuisse dissolutas. At de his obiter: sit satis hoc notas
se; ut qui eum legunt, cautiores reddantur: redeamus ad id, unde recessimus. Tertio; adhuc ma
gis aucto Ciuium numero, securiores peritioresque redditi, Artibus nonnullis magis necessa-
Imperium Populare. rijs muniti, per campos effusi, in eis ausi sunt Vrbes condere: in quibus ob numerum maio-
rem, communeque desiderium regnandi, populare Imperium fuisse ortum censendum est.
Homerus. Quæ tres formę doctè & eleganter ab Homero exemplis fuerunt illustratę: Prima, exemplo
Cyclopum in Montium antris degentium: Secunda, exemplo eorum, qui incolebant radi-
Strabo. ces Montis Idæ: Tertia, exemplo Sacrorum Meniorum Ilij. Strabo libro 13. hos a Platone
enumeratos redintegrationis gradus rectè retulit: Errauit tñ addens, ultra tertium dari posse &
quartum, & quintum: Nam si primus fuit in Montibus, secundus in radicibus Mõtiũ, tertius in
Cãpis; quartus esse potuit in locis Mari ꝓpinquiorib⁹, postremus mari finitimus, & ĩ Insulis. At

uir hic

A vir hic doctiſsimus ordinem locorum tantùm conſiderauit, cum Plato præſertim inſpexerit originem varietatum imperii ſimplicis rectè formati, quod triplex tantùm eſſe poteſt: & præſertim; quia, dum conſiderantur homines vt effuſi per campos, iam conſiderantur vt poſtrema ſecuritate præditi; ex quibus popularis adminiſtratio conſurgit. His Plato in eodem dialogo quartam addit formam; quę non ſimplex, ſed mixta eſt; inquiens: Nunc uerò quarta hæc nobis Ciuitas uenit; aut ſi vultis, quartum hoc hominum genus, quod & quandoque alicubi habitabit, & nunc habitat &c. Indicans formam illam Reipublicę, cuius condebat Leges; quæ mixta erat, non ſimplex; ut lucidè conſtat ex tertio Dialogo de Legibus, quo loci inquit: Neceſſe eſt autem & Principatus unius, & Principatus populi, participem fore Ciuitatem; ſi Libertas in ea atque Amicitia cum Prudentia futura ſit, &c. Similiter in ſexto de Legibus dixit, Rempublicam debere eſſe mediam inter Vnius & Populi poteſtatem. Ex his conſtat: quomodo Plato, partim Naturam conditionemque hominum conſiderans, partim occaſiones quæ ei oblatæ ſunt, originis Imperiorum ordinem patefecit. Ariſtoteles uerò in tertio de Repub. cap. 11. rationem aliam huius Originis ac redintegrationis tradidit: dixit enim, ab initio cōſtitutum

Opinio Ariſt.

B fuiſſe Regem, quia difficile erat uiros plures præſtanti Virtute fulgentes reperiri; præſertim, quia tunc Ciuitates paruæ forent; Præterea, ob beneficia accepta Regem creauere, quod opus eſt bonorum uirorum: Sed cum poſtea contingeret, ut plures pari Virtute ornati reperirentur; non amplius tolerarunt Regem, ſed commune quoddam quærentes, Reſpublicas conſtituere: Cum uerò deteriores facti lucrum ſibi quærerent, ex gubernatione Reipublicæ paucorum potentiam ortam fuiſſe cenſendum eſt; honorabant.n. diuitias, ex his uerò in Tyrannides tranſierunt, ex Tyrannidibus rurſus ad Plebem: cum.n. in pauciores redacti ob cupiditatem quæſtus multitudinem corroborauerint, tandem inſurgens multitudo in popularem ſtatum Ciuitatē redegit: factis inſuper maioribus Ciuitatibus non facile eſt aliam, quàm Popularem Regnandi formam remanere. Hæc Ariſt. qui uarias ab illis Platonis conſiderauit occaſiones: & putandū eſt; uel temporibus uariis, uel in diſtinctis Vrbibus, utrunque contingere potuiſſe. Valemus & tertiò nos originis ordinem huuc in modum excogitare: Cum enim per Naturam nonnulli gignantur homines maximè apti ad imperandum, ducendum, & regnandum (ut experientia nos docet) putandum eſt homines primò diſperſos ac diſsipatos, per aliquem ſimilem, inſtinctu quodam propriæ naturæ fuiſſe coniunctos & congregatos; cui cum cęteri ad parendum faciliores ſponte & liberè pareant, Regnum conſtituunt. Et quoniam homines primò diſperſi ma

Terti⁹ modus redintegrationis.

C gna ex parte erant Paſtores, nomenque Paſtoris apud eos erat celebre, ideo & per originem & per metaphoram Rex quoq; Paſtor dicebatur; ueluti apud Homerum Agamemnon dictus eſt Paſtor, ut etiam retulit Ariſtoteles lib. 8. Moralium Nicomachiorum, cap. 10. Hoc nos docent Hiſtoriæ contigiſſe Cyro, qui inter Paſtores nutritus euaſit Rex Męedorum; necnon Tamburlano, qui eadem uia ad Imperium Scytharum aſcendit. Mox primo Rege defuncto; perſpecta utilitate, quæ ex eo in cæteros redundauit; putandum eſt ſucceſſorem, uel uno, uel alio modo fuiſſe electum. Et quoniam conditiones Regis, tanquam uiri omni ex parte perfecti, uariæ, sūt, quæ raro omnes in eodem inueniuntur: propterea facilè contingere potuit, ut; cum Rex nouerit ſe non poſſe cuncta præſtare, quæ ad Regem pertinent; ſibi ſocios aſciuerit, ex quibus unum quaſi corpus conſurgit, cuncta perficere ualens, quæ non ualet unus: & inde prodit forma Optimatum, conſpirante ad eam uirtute multorum, deſiderioque honoris, & imperij. Ex Republica Optimatum in Popularem facilis eſt lapſus: tum, quia pauci per filios & nepotes in multos tranſeunt egenos; tum, ob hominum regnandi deſiderium, multitudiniſque uires. Ex quibus omnibus redintegrationis modis apertè conſtat, ueram eſſe ſententiam illam Ariſtotelis; Publica omnia Imperia ex regno manaſſe, ac eſſe quaſdam ab eo de generationes. Hos omnes redintegrationis modos putandum eſt in uariis Terræ partibus locum habuiſſe: non enim ordi-

Cur Reges dicant Paſtores.

Publica Imperia ex Regno manarunt.

D nes illi neceſſarii ſunt: ſed ob uarias occaſiones, conditioneſque hominum putandum eſt in uariis Vrbibus fuiſſe uarios. At Pulchra oritur dubitatio: nam eſt ſententia Sapientum, a Cicerone approbata: Philoſophiam eam fuiſſe, quæ diſsipatos homines congregauit, Imperiaque formauit: quomodo itaque nunc, Philoſophia ſilentio obuoluta, modos alios originis patefecimus? Cui difficultati reſpondens dico: Sententiam illam Ciceronis, minimè ueram eſſe de prima illa rudi hominum congregatione, Naturę potius inſtinctu quàm Arte & Philoſophia elaborata: ſed de abſoluta, perfecta, rectèq. ordinata Republica: Vt enim inquit Ariſt. ſub initio primi Rhetoricorum: dum aliquid poteſt fieri Natura & Arte, longè rectius fit Arte quàm Natura tantùm. Philoſophia igitur rudioribus hominum congregationibus, inchoatiſque Imperijs poſtremam manum adhibuit, errores remouens; rectè formata firmans, exactiſsimiſq. Legibus perficiens: Perinde enim de imperijs ſe habuiſſe putandum eſt, ac alibi aſſerui contigiſſe de Artibus: quę, quamuis dicantur filię Philoſophię, ante Philoſophiam tamen prodierunt in lucem.

Dubitatio.

Solutio.

A

De Fine, Cuius Gratia formatæ sunt Respublicæ. Cap. XIIII.

Finis Imperii.
Diuisio boni.
Finis Reip. duplex.

DEcursis ceteris Imperiorum causis; vt eorum considerationi congruentem finem imponamus, superest, vt conuertamur in finem, & de eo verba faciamus. Finis Publici Imperii, vt est preclarus & illustris, ita satis est conspicuus. De ratione & essentia Finis est bonum; Quod bonum diuiditur in honestum, utile, & iucundum; In bonum animi, corporis, & externum; In bonum proprium, & commune; In bonum sui, & aliorum; In bonum Naturę, Humanum, & Diuinum. Hęc omnia bonorum genera mirabiliter iuncta, in fine Publici Imperii splendidissimè fulgent: Finis enim Reipublicę duplex est; vnus proximus, & est, vt congruenter gignamur, nutriamur, seruemurq; incolumes; alter postremus, & est ut bene simus. Quatenus pertinet ad primum: munere Ciuilis Imperij, degentes in Vrbibus; nedum ab inimicorum insidiosis inuasionibus, ferarumque incursionibus liberamur; uerùm insuper bonis cunctis, pro mortali hac uita opportunis, uel necessariis, cumulatissimè abundamus: Nam homo animalium omnium maximè est egenus, & propterea Ciuile est animal; vt per multorum communem conspirationem, indigentiis mederi, & ex impotentissimo potentissimus reddi ualeat: ita naturę instinctus, ratio, & necessitas, coegere homines; ut congregarentur in Vrbibus. Vt uerò pertinet ad finem postremum, neminem latet, finem ultimum hominis esse summum bonum in usu Virtutis collocatum; hoc in cœtu, & congressibus hominum cumulatissimè fruimur: Rectè.n. formatę Respublicę a Virtute prodeunt, in usumq; uirtutum diriguntur; usus autem uirtutis, quò est communior & magis publicus, eò potior censeri debet: Ita cœlum est tanquam commune Imperium Angelorum, in cuius administratione summo bono fœlicissimè fruuntur: Orbis Mortalium est communis Vrbs simplicium corporum, in quorum congruente ordine bonum eorum est collocatum. Duplicem hunc finem Aristoteles in primo de R.P. cap. 2. patefecit inquiens: Ciuitas cuncta includit quæ sunt satis constituta ut uiuamus, existens autem bene uiuendi gratia: Et in primo de cura familiari dixit; Ciuitas est multitudo domorum, agris & pecunia ut satis est abundās, ut bene uiuamus &c. Vtilis profectò his, qui congregantur, est una Domus, & Antrum; utilior Pagus, adhuc utilior Vrbs, ut demum utilissimus est uniuersus Orbis: qui est quasi communis Ciuitas Deorum & hominum, cuius magnæ ciuitatis Vrbes particulares sunt imagines quædam & adumbrationes. De ratione summi boni præsertim est, ut sit unum; ideo cuncta eatenus summo bono fruuntur, quatenus in uerè unum conspirant, in quo nectuntur & colligantur: in unum conspirant homines in propria Domo, mox magis in Pago, adhuc magis in Vrbe: & demum maximè; dum supra Terrenas Vrbes eleuati, in Dei Ciuitatem ascensi, cum Deo uerè & eminentissimè uno felicissimè connectuntur, eoque unitissimè fruuntur. Ideo in Vrbibus Præclara eriguntur Templa, ut moneantur ciues eorum unitionem ad id uerè unū debere dirigi: Et Vrbes illæ, in quibus uera Religio negligitur, uero fine sunt destitutæ, & nō nisi æquiuocè merentur censeri Vrbes; nam Vrbes sunt, tanquam parui orbes ad Principem magni orbis nos eleuantes, ad imaginem Cælestis Ciuitatis conformandæ: adeò ut de Vrbibus secus conformatis id congruenter dicere ualemus, quòd frustra earum ciues pro salute sui Imperii uigilant, cum id non custodiatur a Deo. Mira itaque & incomparabilis est utilitas, quæ ex unitione Ciuium in rectè instituto Imperio consurgit: munere enim eius, Corpus rectè seruatur, & bene ualet Animus; insuper eiusdem unitionis beneficio, fruimur honesto in probis actionibus insito; fruimur iucundo ex congressu & familiari usu consanguineorum & amicorum prodeunte; fruimur utili ex uarietate officiorum & Artium consurgente; & demum fruimur munere facultatum omnium & virium: Beneficio enim Reipublicæ homines singuli, qui seiuncti impotentes sunt & debiles, in vnum veniunt, vnumque quasi magnum, & potentem hominem constituunt; qui ex se sibi est satis, cuncta vincit, mortalibus dominatur, Terræ & Mari imperat; pars parti, singulę toti, totumque singulis partibus mirabiliter prodest; in quo naturalis andipathiæ, & sympathiæ, siue consensionis & dissensionis vis splendidissimè fulget. Hic est verè potens Colossus, verè robustus Gigans, oculatissimus Argo, & demum vera forma perfecti Androgyni a Platone in Conuiuio celebrati.

Aristoteles.

B

C

D

De Magistratibus, & primò de eorum Necessitate, ex Fine sumpta: Cap XV.

CIuitas, quasi corpus quoddam omni ex parte perfectum congruente ratione humano corpori respondet: vt enim in hominum corpore membra inueniuntur varia, officia distincta, munera inter se ordinata, nonnulla magis, alia minus principalia; ita tamen, vt omn

A omnia ad unũ primum, sine quo ordo non seruaretur, referantur ad unũque postremum finem dirigantur: simili modo in Vrbe & vniuersa publica administratione, magistratus uarij inueniri debent, ex uno Principali magistratu pendentes, in unumque communem finem directi; qui finis est salus, uita, perfectio, & conseruatio Reipublicæ, communisque boni. Nam forma Reipublicæ, non secus ac forma totius Mundi, in ordine est collocata: ordo Publici imperii in Primo Magistratu ut in origine uiget, a quo tanquam a corde in cæteros effunditur, ab eo uires auctoritatemque recipiens: Dempto ex Vrbe magistratuum ordine, non amplius in ea uiget Ciuilis administratio; sed ordinata series in Chaum uertitur, & ciuilis congregatio in tumultuosam confusionem: Ablatis magistratibus, Leges, quæ sunt uita & salus Reipublicæ, vt mutæ silent, vt inanimes languent, vt extinctæ delitescunt; Magistratus enim est Lex loquens, est mandatum auctoritate & robore munitum, est Imperium iudicio & interpretatione suæ sententiæ præditum; quod nedum imperat, uerùm insuper curat, vt mandata seruentur. Et cum Leges apprime sint communes, nec singula valeant præuidere; deque cunctis decernere, quæ hominibus euentura sunt. Magistratus earum defectui subueniunt, singulis euentis a Legislatore non prouisis consulunt; & iudicio a principio B fineque Legum directo, cuncta cogruenter disponunt. Hinc oritur Aequitas, speciosissima Magistratuum proles; quæ est splendor Prudentiæ, absolutioque Iustitiæ; sine qua Leges rigidæ nimium, nimiumque seueræ iudicandæ essent. Formandi itaque magna cura sunt Magistratus; nedum vt Respublica sit, verùm insuper vt bene sit, diuque seruetur.

Forma Reipublicæ.

Magistratus quid.

Aequitas.

Quid sit Magistratus, & quæ eius Forma.
Cap. XVI.

Magistratus (distincta consideratione) & facultas, & Imperium, & officium dici potest, rectius tamen officium dicitur; cum facultas sit nomen nimium commune, & Imperium de vniuersa Reipublicæ forma congruentius dicatur: propterea C Magistratum definiendum censeo; vt sit officium vni Ciui vel pluribus cõpetens, formæ Reip. accomodatũ, pro constitutione & cõseruatione Publici imperii, eiusque fine assequendo. Hoc officium esse potest, vel principale ex alio non pendens, & huiusmodi est Magistratus primus; in quo primo uiget forma Reipublicæ; qui in Varia Imperii forma est varius: Nam in Regno est ipsummet officium Regis; in Imperio optimatum est prima proborum ciuium conspiratio, ex qua auctoritas manat in alios; in populari est communis Populi congregatio, publicumque eorum consilium. Et considerandum, quòd Magistratus dupliciter vsurpatur: nonnunquam latè, ut includit etiam Principatum Imperii; in qua significatione tradita est eius definitio: nonnunquam verò vsurpatur, vt a principatu distinguitur, & ex alio pendet; ueluti dum dicimus, congregari comitia pro creandis magistratibus: Nunc itaq; Magistratus & officiũ latius vsurpatur; ideo diuiditur in Principale iam explicatum; & non principale, sed ex alio pendens, ab alioque auctoritatẽ recipiens. Officium principale sibi primò finem statuit vniuersum Imperii bonum, ad idque cuncta pro facultate dirigit: cætera officia distinctis partibus & medijs sunt destinata; actionibusque uariis præsunt, vel magis, uel minus præstantibus, ac necessariis. Magistratus primus Leges condit, uel conditis auctoritatem D præbet, uniuersamque Legum conseruationem curat; cæteri uerò pertinentia ad partes perficiunt: ex quorum omnium conspiratione vniuersa consurgit Reipublicæ forma, uel recta, uel deprauata; quatenus conspirantia, uel rectè, uel perperam sunt constituta. Et quoniam Imperiorum uerum caput, optimusque custos est Deus; ideo prima Imperii cura esse debet de cultu Dei, rectaque religione; ex hac enim cæteræ curæ formam, spiritum, facultatemque recipiunt. Propterea iure optimo apud Aegyptios idem erat magnus Rex, magnus Sapiens, magnusque Sacerdos; nec licebat cuipiam sine sacerdotio, hoc est sine recta religione, imperare. Forma Magistratuum est duplex, una externa, altera interna: Forma externa est numerus ciuium, circumscriptio moræ siue conseruationis, gradus dignitatis, & similia: Forma autem interna est auctoritas, facultas, officium proprium cum Lege & Iustitia coniunctum: Forma externa ad internam dirigitur, de qua præsertim tenemur esse soliciti. Distinctio primorum Magistratuum, primò & præsertim sumitur ex distinctione ultimi finis uariorum Imperiorum: distinctio uerò cæterorum Magistratuum, sumitur ex fine proximo proprii officii, relato ad finem postremum.

Definitio Magistratus.

Magistratus dupliciter vsurpatur.

Magistratus primus.

Forma Magistratuũ duplex.

De Materie Magistratuum; hoc est de Ciuium Conditione, quibus Magistratus congruunt; & de Materie, in qua versari debent. *Cap. XVII.*

Materies Magistratuum.

OMnis forma materiem exposcit sibi recta ratione respondentem: quare ea magistratuum, cum sit forma præclarissima, materiem expostulat insignem, congruenterque paratam; vt in ea primò exactissimò recipiatur, mox recepta splendidissimè fulgeat. Huiusmodi materies sunt rectè educati, atque instituti Iuuenes; nemini enim (vt monebat Plato) confidenda est Reipublicæ administratio, in cuius animo informis perturbataque Respublica inuenitur. Vt autem Ciues ad obeunda magistratuum munera parati sint, tria requiruntur: primò, vt sciant administrare: secundò, vt velint: tertiò, vt possint. Pro scientia necessaria est exacta cognitio finis Reipublicæ, in quem cuncta dirigi debent; insuper exacta cognitio mediorum pro assequendo fine; quæ media rectè formatæ Leges nobis distinctè patefaciunt, propriaque Prudentia comprobat. Ideo iure optimo Philon Iudæus in libro de Creatione Principis asseruit; teneri Principem manu propria compendium Legum scribere, vt eas sibi familiarissimas reddat: Idipsum vnusquisque seruare deberet, qui magistratus formam congruenter cuperet suscipere. Vnà autem cum notitia Legum requiritur Prudentia propria; quia ea est mediorum indagatrix, duxque tutissimus humanarum actionum: quæ cum homini sine rerum vsu competere non valeat, ideo Aristoteles in septimo de R. P. cap. 14. sententiam illam approbauit; oportere rectè imperaturum, primò obtemperasse, ac sub imperiò fuisse constitutum. Summopère etiam vtilis, ne dicam necessaria, censeri debet cognitio vniuersæ Philosophiæ Ciuilis: si enim pro cura corporis solùm in medico perito confidimus; cur pro conseruatione Reipublicæ confidemus in eo, qui ciuili habitu sit destitutus? Propterea rectè Plato in sexto de R.P. ciues monuit, non prius in Vrbibus vllam fore populorum requietem, quàm in ipsis Philosophi dominentur: hi nanque sunt qui sciunt; sine scientia autem nil boni, nisi forte fortuna, efficere valemus. Dicebam, pro suscipiendo Magistratum requiri secundò, vt velit conseruationem & salutem suæ Reipublicæ; & iure quidem: ut enim sine flagranti desiderio finis de ordinatis ad illum minimè soliciti sumus; ita sine dilectione suæ Reipublicæ, & desiderio conseruationis eius, non constanter fungitur eius munere sibi crediti Magistratus: Et quoniam finem rectum optamus, constantesque erga illum reddimur per uirtutes in more positas; ideo tenetur ciuis, ut pro meritis magistratu præsit, moralibus uirtutibus, & præsertim Iustitia, esse ornatus. Ita commendandam censeo sententiam illam a Persarum sapientibus enunciatam: Neminem esse dignum magistratu, qui non sit melior cunctis, qui magistratui subijciuntur. Sciant itaque primò, uelintque secundò ciuis rectè administrare Rempublicam, ut iure optimo ei tertiò regnandi & imperandi facultas tribuatur: Quæ tertia conditio & facultas in duobus est posita, primò in auctoritate, secundò in idoneitate: Auctoritas uel est propria, ex alio non pendens; huiusmodi est ea primi magistratus; uel pendet ex alio; qualis est illa cæterorum magistratuum. Pertinentia autem ad uires, adhuc sunt duplicia: uel enim sunt Publica; ut ministri & custodes; uel propria: Ob propriarum uirium inopiam, ciues uel non assueti, uel multis implicitii curis, uel nimia paupertate, corporisve impotentia pressi, non ualent congruenter fungi munere magistratuum. Ex his conspicua redduntur eorum capita, quæ præsertim requiruntur pro ea materie & subiecto parando, in quo Magistratuum forma est recipienda. Reperitur deinde, præter hanc, alia magistratuum materies; & sunt res illæ, in quibus magistratus uersantur; quæ sunt materies externa, & materies circa quam uersari dicuntur: Magistratuum enim nonnulli curant diuina, alij humana: Curantes humana, uel curant attinentia ad bellum, uel ad pacem: Et horum nonnulli iura dant alijs, præmiaque & pœnas decernunt; alij utilia, uel necessaria pro uictu, proque alijs indigentijs curant: Et frequenter accommodatus uni magistratui, non est accommodatus alteri. Ideo tenentur illi, quorum officium est magistratus eligere, cum officia rerum, tum merita eligendorum ciuium exactè cognoscere; ne Aedificatori officium pingendi, Pictori uero officium ædificandi imponant.

(Margin notes: Tria requiruntur, vt ciues apti sint ad magistratus. Primò requirit scientia. Philon Iudæus. — B — Secundò requirit uoluntas. — C — Persarum sapientes. Tertiò requiritur facultas. Alia magistratuū materies. — D)

De Modis creandi Magistratus. *Cap XVIII.*

Septē modi creandi magistratus.

VArij profectò sint modi, quibus excogitare ualemus creari posse magistratus; Principales tamen sunt septem, quorum tres sunt simplices, quatuor uero ex eis mixti: Simplices sunt, ut eligantur uel sorte, uel uoluntate Principis siue uotis eligentium,

uel

A vel succeſsione: Mixti ſunt, vt eligantur, vel ſorte & votis, vel ſorte & ſucceſsione, vel votis & ſucceſsione, vel demum ſucceſsione, ſorte, & votis; vt dum ex aliqua familia eligendus eſſet magiſtratus, & id fieret ſorte votis approbanda. His ſeptem modis tres addere valemus: quorũ vnus eſt, vt ſibi quiſpiam magiſtratum propria pecunia paret; alter, ut uiolentia illum uſurpet; tertius, ut proprijs actionibus & uirtute illum conſequatur; ueluti ſi Lege ſancitum eſſet, ut qui inſigne aliquod facinus patrat, magiſtratu aliquo ſit honeſtandus: ac ita decem conſurgunt modi, prætermiſſa mixtione ad hos tres poſtremos modos tanquam minus principales pertinenre. Quòd in Magiſtratuum electione Fortunæ quoque aliquid condonetur, non eſt a ratione omnino alienum: nam ſi Deus uniuerſi Princeps & caſui & fortunæ in Regno ſuo aliquid concedit; homines quoq; imitati Deũ, in cura ſuæ Reipublicæ id ipſum efficere ualent: dum tamen id faciunt, tenentur (ut fieri inſpicimus in uniuerſo) non potiora, ſed leuiora ei tribuere; ac ea, de quibus parum refert, ut uno uel altero modo eueniant: ac ea quoque ita ſunt Fortunæ credenda, ut ſi aliquid detrimenti afferant; id uel præcedente Prouidentia dirigi, uel ſequente Prudentia emendari & corrigi poſſit. Vtile autem eſt Fortunæ aliquid condonare, quatuor ob

Tres alii modi.

Fortunæ aliquid cõdonandũ.

B cauſas: Prima eſt, ut ab eligendis magiſtratus minus ambiantur: Secunda, quia inter eos, qui eligi poſſunt, nonnunquam uarietas non eſt conſpicua: Tertia, ut electores minus ſe odio ſubiiciant: Quarta, quia fortuita euenta iudicia Dei eſſe uidentur. Fortuna in Regno anguſtum habet locum, ob prouidentiam Regiam, cui cuncta ſubiiciuntur: in Imperio optimatum, latiorem: latiſsimum autem in Populari, ob communem, quam maximi faciunt & profitentur, æqualitatem. Cum autem uarii ſint modi, quibus eligi poſſunt magiſtratus; ille tamen cæteris eſt præferendus, qui conſultatione & præelectione fit a uiris prudentibus auctoritate præditis; quibus cum pertinentia ad officia magiſtratuum, tum conditiones & partes præeligendorum Ciuium, ſint conſpicuæ & exploratæ. Quæ præelectio rite abſoluitur; dum electores a perturbationibus, & ab odio præſertim ac amore, immunes, officia tradunt meritis: conſpicueque iudicant; non ei magiſtratum eſſe tribuendum, qui cum ſit intemperans, gubernare ſe neſciat; nec ei confidendum eſſe Reipublicæ ordinem & tranquillitatem, in cuius animo Reſpublica inueniatur tumultuoſa, ſecumque pugnans: nec ei demandanda eſſe Iuſtitiæ officia, ex quo conſpicua prodeunt Iniuſtitiæ maleficia. Hæc cum in omnium magiſtratuum electione ſeruanda ſint; præſertim tamen in electione Principis, primique magiſtratus con-

C ſtitutione ſeruari debent: id enim eſt cæterorum caput; quo perperam affecto, vt cætera malè ſe habeant neceſſe eſt. Propterea hoc ſplendidiſsimus literis animo electorum inſcribendum, altaque mente reuoluendum eſt; quòd qui Principali magiſtratui aliquem præponit indignum, Ciuilem format idolatriam, cum Populis non uerum Principem pro uero proponat colendum: quicunque enim præſunt, non robore præſertim, ſed uirtute cæteris præſtare debent; ne Populus ſit Ingens Cyclops, oculo captus. Magni momenti eſt uirtus Principis, adeò ut iure optimo dicatur, terribiliorem eſſe Ceruorum exercitum Leone Duce, quàm Leonum agmen ducente Ceruo.

An expediat, vt Magiſtratus dentur per definitum tempus, vel vſque in finem vitæ; Inſuper, an Lex Magiſtratui, vel Magiſtratus debeat præeſſe Legi.

Cap. XIX.

D DVM finem proximum, propriumq; officium ſingulorum magiſtratuum inſpicimus; procul dubio melius iudicamus, ut ciues uſq; in finem uitæ ei magiſtratui præſint, quàm per breue & definitum tempus: ita enim magiſtratuum officia, non frequenter a ciuibus inexpertis, ſed a uetſatis ac peritioribus abſoluerentur: propterea Ariſtoteles ſub initio ſecundi de R.P. dixit, melius fore, ſi ijdem ſemper magiſtratum gererent; modò id fieri poſſet. Verum; ſi uniuerſum Reipublicæ ordinem, merita Ciuium, finemque poſtremum Imperij conſideramus; ſecus iudicabimus: alia enim ætas alium gradum magiſtratus expoſcit, minor uel maior. Prudentia magiſtratui præeſſe debet maioris uel minoris momenti, & ciuibus æqualium meritorum non eſt claudenda uia ad gradus dignitatis æquales. Expedit tamen, ut magiſtratus primus; qui eſt fundamentum & firmamentum vniuerſi Imperii, a quo ut a corde uirtus effunditur in alios; minus cæteris uarietur, firmuſque uel totus uel pars pro facultate ſeruetur: ex eius enim conſpicua permutatione, magna in uniuerſam Rempub. permutatio redundat; mutato enim principio, facilè mutantur ea quæ ex principio pendent. Hinc in uniuerſo orbe, ad cuius imitationem urbes gubernare tenemur, Principiũ primũ eſt immobile penitus; de quo Ariſtoteles in 8. Phy. 52. enunciauit, manente principio neceſſe eſt manere omne, quod cõtinuatur cũ eo: ideo motus eius dicitur motus uniuerſi, menſu

Magiſtratus prim' minus cęteris varietur.

Confirmatio.

ra, regula, & spiritus cæterorum motuum, quasi sequentium magistratuum. Similiter etiam nō est inutile, vt magistratus nonnulli aliquando per vniuersam uitam tribuantur; quod Pruden- A tiæ formantium, seruantiumque Rempublicam est derelinquendum. At id accurata consideratione est dignum, de quo Aristoteles in tertio de Rep. verba fecit: num expediat in rectè formata Republica, vt magistratus subiiciantur Legibus, eisque inseruiant: vel vice versa, vt Legibus præsint & dominentur. Rationes occurrunt pro omni parte.

An Magistratus præsit Legi, vel uice uersa.

Rōes pro parte magistratus.

Quòd enim dominari debeant Magistratus, ex eo ostenditur; quia Magistratus obtinet locum Prudentiæ; Prudentia est Principium, Parens, & Domina Legum; non Lex Prudentiæ. Confirmatur: quia, si vir Prudens rebus omnibus semper esset præsens, uel si uiri omnes Probi & Prudentes essent, inanes essent Leges: similiter, nisi Leges conditæ a prudentibus ciuibus seruarentur, inutiliter conditæ essent: semper itaque Vir prudens Legibus præstare ac præesse uidetur. Præterea; Si Lex dominaretur, periret æquitas; quæ est absolutio iustitiæ, per quam non adamussim scriptæ Leges seruantur. Quod confirmatur; quia in vniuerso; quod est exemplar optimorum Imperiorum; Deus Princeps optimus Legibus Prouidentiæ, Fati, & Naturæ præest & dominatur, non autē subiicitur. Propterea populari uoce dicitur, Regem esse supra Leges: & Aristoteles in tertio de R.P. cap. 12. enunciauit; uerum Regem absoluta potestate præditum; cuncta ad libitum, & ex B sua uoluntate gerere; & iure optimo profectò; conditor enim Legum Legibus præest, condere autem Leges officium est Regium. His accedit; quòd (ut testatur Aristoteles in quinto Moralium Nicomachiorum cap. 4.) Iudex est ius loquens, potens, & viuum; Lex ius mutum, mortuum, & impotens: at loquens, potens, & uiuum, defuncto, impotenti, & muto præesse debet.

Rōnes pro parte Legis.

Ex aduerso tamen Legi uidetur Principatus competere; quoniam Lex est ordo Iustitiæ a perturbationibus seiunctus, qui ordo in homine cum uariis perturbationibus est complicatus, a quibus facilè obumbrari turbarique potest. Ideo Aristoteles in quinto Moralium Nicomachiorum, cap. 6. dixit: Itaque hominem non sinimus imperare, sed rationem. Et in tertio de R.P. cap. 12. ait: Regia illa potestas absolutissima, qua Rex cuncta sua uoluntate gubernat, uidetur quibusdam non esse consentanea Naturæ, cum Ciuitas ex similibus constet: Quæ similitudo seruatur, dum omnes communibus Legibus subiiciuntur. Insuper addit: Qui legem præesse iubent, uidentur iubere Deum præesse, & Leges; qui autem hominem iubet præesse, adiungit & bestiam; libido quippe talis est, quæ obliquos reddit etiam viros optimos in potestate constitutos. Insuper; Lex accurata experientia, longo rerum vsu, multorumque virorum prudentium consensione formatur & firmatur: propterea in eam minus videtur irrepere posse errorem, quàm in uirum vnum huiusmodi conditionibus destitutum. C

Plato.

Plato modò Legem, modò virum Prudentem præponere uidetur. Legem quidem in quarto de Legibus inquiens: Interitum paratum illi Ciuitati video, in qua non Lex magistratibus, sed Legibus magistratus præsunt; salutem verò illi, in qua Lex seruientibus magistratibus dominatur: Id ipsum fecit in Gorgia Pindari sententiam approbans: asserentis Legem omnium esse Reginam mortalium, & immortalium; & in Epistola septima dixit; Ciuitatem non hominibus, sed Legibus debere subiici. Ex aduerso uirum Prudentem in libro de Regno præferre uidetur inquiens. Vir sapiens & bonus, gubernabit semper ita populorum salutem inspiciens, ut Nautarum nauisque salutem inspicit Nauta: nam ille, non scriptis, sed Arte, quasi Lege quadam, nautas seruat: similiter vir ille verè Ciuilis, & apud eos qui ita dominari ualent, recta est rerum ciuilium administratio, vim Artis Legibus potiorem adhibens; &c.

Aristoteles Platoni aduersat.

Sic itaque Plato sibi constare non uidetur. Et Aristoteles sententiam hanc Platonis nuper relatam in tertio de R.P. cap. 12. arguit, inquiens: non perinde se habere de publica administratione, ac se habeat de Artibus, quarum exemplo utitur Plato.

Resolutio difficultatis.

Res itaque uidetur apprime perplexa, & dubia. Pro cuius resolutione primò dicendum censeo; aliud esse loqui de Rege, & D Magistratu Principali, & loqui de cæteris ex primo pendentibus. Nam si de his loquimur; asserendum proculdubio est, eos debere subiici Legibus, tenerique seruare Leges; cum enim subiiciantur capiti auctorique Legum, etiam Legibus subiici debent; & ea conditione a primo conditi constitutique sunt, ut constitutis sibique præfixis Legibus obtemperent. Quòd si eis liceret Leges mutare: dum id efficerent, cuncta confunderent, a principalique magistratu recederent; in cuius potestate est, uel leges condere, uel conditis authoritatem tribuere; Ideo Arist. in Ciuili Imperio formandum censuit magistratum Conseruatorum; cui iunctum esset officium seruandi, & custodiendi Leges.

Qōo Rex subiiciat, & nō subiiciat Legi.

At si loquimur de Rege, Principalique magistratu; dicendum est Legem esse duplicem, diuinam unam, alteram humanam. Si de Diuina loquimur, proculdubio Rex, ut subiicitur Deo, ita subiicitur Legi eius: cui nisi subiiceretur, non esset Rex. Si loquimur de humana, dico Regem dupliciter considerari posse: primò, ut hominem appetitu sensuum præditum, cum perturbationibus iunctum, aptum ab eis duci; ac ita teneri obtemperare, & subiici Legibus: secundò considerari posse per se, cùm reduplicatione (vt Regem) hoc est ut præditum suprema auctoritate; ut formatum forma Regia, quæ est Iustitia, & Prudentia Nomothetica, hoc est condendarum Legum;

qua

A qua consideratione est habitus Legis, est Lex viua, Lex Loquens; Lex cum ratione, interpretatione, & æquitate iuncta; quæ proculdubio præest Legi scriptæ. Sic itaque Rex per se præest Legi, ex euentu subijcitur. Et si quis esset Rex solutus penitus ab humanis perturbationibus, ille absolutè diceretur præesse Legibus; at huiusmodi est solus Deus: Rex verò iunctus cum humanis perturbationibus, cõsideratus vt complicatus cum eis, tenetur subijci Legibus a sua forma Regia prodeuntibus; quibus præest, dum consideratur vt Rex Regia forma honestatus. Si quis autem reperiretur, qui nomine tantùm esset Rex, destitutus autem esset interna Regia forma; ille absolutè teneretur subijci Legibus. Ex his elicitur primò resolutio difficultatis, & est; quòd Rex per se præest, ex euentu subijcitur humanis Legibus. Quod significare voluit Aristoteles in quinto Moralium Nicomachiorum inquiens; nõ hominem, sed rationem debere dominari: per hominem denotans obnoxium perturbationibus; per rationem verò Prudentiam ferendarum Legum, & formam Regiam. Elicitur secundò, Platonem non secum pugnare; nam vtrunque est verum: & Magistratus subesse Legibus; & Prudentiam Nomotheticam, quę est Regia ratio & forma, eis præesse. Colligo tertiò, Aristotelem re vera cum Platone non pugnare: nam hominem perturbationibus obnoxium debere subijci; & Prudentiam, facultatemque regiam, quæ est Lex eminens, debere pręesse; vterque nouit, & affirmauit. Col- Primũ qđ elicitur. Alterũ qđ elicitur. Tertiũ qđ colligitur. Quartum.

B ligo quartò: quanuis Regia dignitas ex se scriptæ Legi præsit; absolutè tamen tutius esse dicere, debere subesse Legibus, quàm pręesse. Cuius rei triplex causa assignari potest. Prima est; quia magistratus non primi, vt non primi sunt, omnino debent subesse. Altera est; quia in Tertiis Regia forma seiuncta a perturbationibus, vel omni ex parte dominans eis, minimè reperitur: Tertia; quia dum homo iustus præest, adhuc dicitur Lex pręesse: cum homo eatenus sit absolutè iustus, quatenus Legi diuinæ subijcitur, eamque seruat. Ideo rectè Cicero in lib. de Officijs dixit: Est igitur proprium munus Magistratus intelligere, se gerere personam Ciuitatis, debereque eius dignitatem & decus substinere, seruare Leges, iura describere, eaque fidei suæ commissa meminisse; &c. Colligo quintò; Cum magistratus subijciantur Legibus, non propterea ęquitatem euerti. Ratio est: quia æquitas refulget; dum Lex vniuersè loquens, de nonnullis particularibus, quę indefinita & incerta sunt, nec distinctè sub Lege comprehendi possunt, nihil decernit: nam tunc iudex sua æquitate defectui Legis occurrit, non euertens Legem, sed perficiens: idque facit habitu Prudentiæ & Iustitiæ, hoc est, recta Legis ratione inspiciens finem Legislatoris, in eumque recta suę Prudentię ratione cũcta dirigens. Et in non- Cicero. Quintum quod colligitur.

C nullis Publicis administrationibus Magistratus constituitur, cuius officium sit iudicare ea, de quibus Lex prouidere non potest; ut in tertio de R. P. cap. 12. testatur Aristoteles: id tamẽ pręsertim censeri debet officium primi magistratus; quia eius quoque officium est, per formam Regiam, & Nomotheticam Prudentiam Leges condere; vel conditas approbare, pręeligere, & perficere. Ita constat, quàm rectè Aristoteles in tertio de Republ. cap. 7. dixit; nihil adeò, ut Leges rectè positas debere dominari: Illum autem, qui Reipublicæ pręest (siue vnus sit, siue plures) debere in his potestatem habere, in quibus Leges expresse cauere non possunt; eò quia facile non sit, communi sermone singulos casus comprehendere. Quod etiam cap. 12. approbauit. Et id ipsum latius expressit Plato in lib. de Regno inquiens, multa in Ciuili scientia derelinqui sub iudicio Prudentis Iudicis; non enim Lex singula distinctè valet decernere: & præsertim, quia ea similis est viro pertinaci, & imperito; propterea æquitas necessaria est. Arist. Plato.

An ex Magistratu Lucrum elici debeat; & melius sit, vt qui Præsunt sint Diuites, vel vt sint Pauperes.

D

Cap. XX.

Qvàm sit arduum magistratui rectè pręesse, sẽtẽtia illa Biantis ab Arist. in 5. Mora. Nico. approbata satis conspicuè patefacit, Magistratus virum ostendit: apprimè. n. difficile est se erga alios prębere ut decet, eum varia sint, quę hominem a iusto auocare & distorquere valeant; & pręsertim auri sacra fames. Ex quo due prodeunt difficultates: quarum Vna est; an expediat ex magistratu vtile, & emolumentum aliquod elicere: Altera verò; num melius sit, vt qui pręsunt, diuitijs abundent, uel potius ut eis careant. A prima ordiens, Dixit Aristoteles in quinto de R. P. cap. 8. Maximè illud in omni de Republica cum Legibus, tum omni alia cura & diligentia, constituendum est, ne ex magistratibus lucra prouenirent: quod maximè in Paucorum gubernatione seruandum est; ita enim leuius ferunt Populi, ut a Republica excludantur; quinimmo gaudent, quòd sua agere non impediuntur. Insuper in secundo de R. P. cap. 9. dixit; Carthaginenses, nedum optimos, sed & ditissimos putasse magistratibus esse præficiendos: quasi fieri nequeat, ut qui egenus sit, bene magistratum gerat, aut requietem optet: Et in eodem capite addit; Prauum est, maximos magistratus esse venales, Sententia Biantis. An liceat ex magistratu lucrum elicere. Rõ, q nõ liceat.

Plato videtur cũ Aristotele pugnare.

venales. Plato ex aduerso in primo de R.P. nedum asserit, sed ostẽdere nititur, magistratui præmium esse constituendum: idque triplex esse affirmat. Pecuniam, Honorem, & Pœnam. (A) Ratio, qua utitur, hæc est: Omnis cura dirigitur ad aliud, cuius est cura: omnis magistratus est cura & custodia quædam, vt conspicuum est: quare dirigitur ad illud aliud, cuius est cura & custodia: at nemo uolens, neglecto suo bono, solùm laborat in gratiam boni alterius: nemo igitur volẽs magistratui præest: ideo, ut libenter id faciat, præmium aliquod est ei constituendum, in quo bonum proprium ex custodia prodiens sit positum. Quod confirmat; quia Artes & curæ omnes duplici modo considerãtur: primò vt sunt definitæ quædam facultates, relatæ ad finem proprium: secundò, vt communi aliquo genere iũctæ sunt; quatenus nempe sunt mercenariæ, & mercedem ex suo labore suscipiunt. Prima consideratione nulla Ars, nullusque Magistratus sibi utilitatem parat; sed Medicus Laboranti, Pastor Armento, Princeps Populo, & sic de cæteris: Vtiles sunt Artes, & Magistratus Artifici, Viroque in Magistratu constituto; quatenus inde merces in eos redundat: Merces itaque statuenda est, vt illis muneribus sua uoluntate fungantur. Sic itaque nulla Ars ex se ac ob finem proprium est utilis Artifici, nullus Principatus Principi; & nemo volens ob proprium Imperii finem recipit Imperium, sed solum ob finem communem, qui Merces est: quare Merces paranda est Magistratibus. (B) Hæc est sententia

Sententia Platonis in dubiũ uertitur.

Platonis, satis similis Paradoxis Stoicorum: Quæ satis dubia est; tum, quia curam omnem, Imperium, & Magistratum statuit mercenarium; tum insuper, quia non uidetur exactè rationes & fines explicare, ob quos tenentur ciues magistratibus præesse: nam præter enumeratos addere ualemus, ciues debere magistratibus præesse ex debito; nã patriæ, vt cõmuni parenti, summopere debent; ideo tenentur, ob beneficia quæ recipiũt, munera rependere & ei pro facultate prodesse. Insuper; cũ id faciãt per propriũ magistratuũ finẽ, non sunt utiles solùm aliis, sed sibi quoque: cum enim rectè funguntur munere magistratuum; seruantes Rempublicam seruant amicos, consanguineos, propriam familiam, & semetipsos, qui sunt partes & membra Reipublicæ. Pro difficultatis itaque resolutione dicendum censeo, actionem omnem & effectionem esse

Resolutio difficultatis.

gratia boni, nedum alterius, sed etiam sui: immo Deus cum Mundum creauerit, quia bonus; creans Mundum, seruat conditionem boni, & propterea suimet, qui est ipsum bonum, & finis omnium. Insuper, operari in gratiam sui boni contingit tripliciter: uel primò; ut qui dant operam literis, primò quærunt suimet perfectionem: uel secundò; vt ædificator qui ædificãs lucratur: uel primò & secundò simul; quod competere censeo ciuibus, qui magistratibus præsunt. Cum enim id faciant, primò per finem proprium sui officii & magistratus, redduntur sui boni (C) participes; tum quia debita soluũt, tum, quia ea est actio honesta, quæ est perfectio agentis; tum demum, quia amici, consanguinei, & ipsimet sunt pars eius, quod curatur & conseruatur: de Artibus autem, deque earum operibus secus se habet. Insuper; qui præsunt magistratibus, secundo loco sibi sunt utiles ob præmium & lucrum, quod inde hauriunt; quod præmium in rectè instituta Republica est duplex: vnum principale; & est honor, qui dicitur præmium proba-

Tertiũ premiũ a Platone additum.

rum actionum: alterum secundo loco, & ex euentu optandum, ob humanas indigentias & imbecillitate; quod in pecunia positum est. Præmium primum maximè est proprium Regni, & Imperii optimatum; alterum magis congruit populari administrationi. Plato addit tertiũ premiũ, idq; asserit esse pęnã magna enim pęna est subiici deterioribus: Propterea ciues probi ad magistratus accedunt, illisque præsunt, vt ab hac pœna liberentur. At si accuratè rem perpendimus, hoc redigitur ad utilitatem ex proprio fine in nos redundantem; quatenus nempe nos sumus pars eius, quod custoditur & curatur. Constat itaque, Magistratus & primo & secundo loco vtiles esse illis, qui præsunt: & addo ciues, dum Magistratibus pręsunt, maximè teneri id facere ob bonum, quod primò in fine proprio magistratuum includitur. Loquendo autem de bono, quod secundò loco in eos redundat; in magistratu Principali solùm pro pręmio honor, & honestum resulgere debet: In humilioribus autem magistratibus; ex quibus uel non consur- (D) git honor vel satis obscurus, labor verò, impensæ, & detrimenta suæ utilitatis sunt conspicua; vice honoris, & recompensationis proprii damni, non est absurdum, vt vtile aliquid pro præmio designetur: Lucrum tamen non debet esse magnum, vt ob id ditescant; sed labori, & detrimento propriæ vtilitatis congruenter respondens. Idque præmium non ita debet in eos redundare, qui magistratibus præsunt; quia in officio, vel ex officio mercaturam faciant; sed quia per Principalem magistratum eis designatum, ac definitum, sit. Ex his colligo primò resolutio-

Quæ colligantur ex dictis.

nem principalis difficultatis: colligo secundo, sententiã Platonis modo aliquo defendi posse. Nam cum statuat magistratus omnes mercenarios: dicendum id esse verũ sumpta mercede latè, pro mercede ingenua; uel nõ ingenua, ingenui enim magistratus de ingenua mercede sunt soliciti. Et cum dicat, magistratus non esse utiles per finem proprium eorum; dico id esse verum per se, falsum verò ex euentu: est verum per se, quia magistratus dicitur alterius cura: est falsum ex euentu; quia accidit, ut ipse illius alterius sit pars, ac simul debitum suũ soluar, beneficiumque ei rependat, cui tenetur & debet: demum id honestum, quod in actione proba includitur, non est proprium actionis fungentium munere magistratuum, sed est com-

m une

A mune omnibus actionibus probis. Quòd autem Plato censuerit eos, qui magistratibus præsunt, teneri despicere pecuniam, in duodecimo libro de Legibus patefecit; præcipiens illis, qui patriæ ministrant, vt munera non reciperent. Colligo demum, Aristotelem cum Platone re vera minimè pugnare; non enim inficiatus est Aristoteles, Magistratui, mercedis loco, probitatem actionis honoremque congruere: solùm inficiatus est, ei congruere lucrum bonorū fortunæ, ne in mercaturam conuerteretur: idque fecit loquens de Republica optimatum, nō de Populari. Ideo in secundo de R.P. cap. nono enunciauit; Magistratum esse sine mercede, & sine electione, quæ sorte fit, Republicæ optimatum est tribuendum, & similiilli: Indicans in Populari magis concedi posse; Et demum inspexit Aristoteles magistratum primum, non eos, qui primo subijciuntur. Et hęc pro resolutione primæ difficultatis. Erat altera dubitatio, qua quærebatur: an opulentiores, vel egeni, sint magis apti ad rectè obeunda munera magistratuum. Quam expeditè & lucidè soluens dico, & nimium diuites, & nimium egenos parum esse aptos; opum enim copia negligentiam, contemptionem, arrogantiamque parit; inopia uerò est calcar & stimulus conuertendi bona communia in propria: fortuna moderata aptissima est: hoc tamen uerum est, quòd varijs magistratibus varij fortunę gradus sunt accōmodati. Et id præsertim est seruandum, proborumque Ciuium mente accuratè reuoluendum, quod Plato in septimo de R.P. pręcepit: teneri Ciues, qui congruenter Magistratibus preesse cupiunt, diuites esse bonorum animi; & abundare Iustitię, Sapientiæ, Charitatis, & Pietatis igniro auro; quo sibi, & alijs veram salutem parent; tenerique ex aduerso esse pauperes spiritu, hoc est, fortunę bona non magnifacere, nec ea nimium expetere; nam (vt Aristoteles in quarto de Rep. cap. 12. enunciauit) Diuitum cupiditates plus habendi, magis Rempublicam destruunt, quàm quæ multitudinis: sunt enim cupiditates uiribus præditę. Et de his hactenus.

Aristoteles & Plato cōciliātur.

An Diuites uel Aegeni sint apti ad magistratus.

B

Vnū maximè utile.

An Vir Probus debeat Magistratus Quærere, vel Renuere; & num Expediat, vt idem distinctis Magistratibus Præsit. Cap. XXI.

C

MAgna inter celebres Philosophos extitit controuersia, an viri Probi de Magistratuū adeptione teneantur esse soliciti, vel eos negligere potius & renuere debeant. Sententia fuit Platonis in primo de R.P. Si bonorum Virorum extaret Ciuitas, in ea (ut arbitror) haud aliter non imperandi gratia pugnaretur, quàm nunc certetur imperandi cupiditate. Pręcipiebat Pythagoras a fabis abstinendum; hoc est, a Reipublicę administratione, quæ animos inanibus replet flatibus: mos enim ueterum fuit, per suffragia fabis lata magistratus creare. Dixit Epicurus (referente Seneca in libro de uita beata) Non accedat ad Rempublicam sapiens, nisi aliquid interuenerit. Zenon asseruit: Accedet sapiens ad Rempublicam, nisi aliquid impedierit. Quicunque magistratus ambiunt; se uel ambitiosos, uel auaros, uel regnandi cupidos patefaciunt; qui eos negligunt, uel inepti, uel superbi iudicantur: adeò ut, quid sit faciendum, minimè constet. Qua de re paucis agens dico, homines erga magistratus aliquo trium modorum posse esse affectos; vel enim supra humanos magistratus eleuantur, ut qui neglecto Terreno Regno quęrunt Regnum cœli: & de his non est sermo: uel sunt infra magistratus, & merita magistratuum constituti: & hi tenentur magistratibus libenter subijci, & obedire; uel sunt viri Ciuiles & probi, medio quodam modo se habentes. De quibus loquens dico; modos quærendi, sibique magistratus parandi, uarios esse: quorum nōnulli commendatione, alij vituperio sunt digni. Modus omni ex parte legitimus, naturæque consentaneus, ille censeri debet, quo quispiam uirtute propriam se dignum magistratu reddit & patefacit; Qui enim se officio dignum viris iustis ostendit, honestissimè magistratum quęrit: & illi (si iusti fuerint) non ualent ei magistratum non tribuere. Hac uia & ratione vnusquisque in sua Vrbe magistratum ambire, & accuratè quęrere tenetur; quem si non obtinebit, nō propterea sua dignitate priuabitur; qua contentus esse debet: merita enim Regia longè præferenda sunt Regno. Hi tenentur (quotiescunque eis offertur occasio) prodesse Patriæ, eique pro facultate opem ferre; Hoc enim moralis uirtutis officium est, ut agat: nedum id quod decet, uerùm insuper quotiescunque opus fuerit: nec precibus, ambitiosisque petitionibus Ciues de magistratu soliciti esse debent; sed, dum legitimè fuerint pręelecti, tunc alacri animo ad magistratum accedere, legesque rectè institutas iusto & æquo animo pro facultate seruare tenentur. At quæritur: num expediat, ut distinctis magistratibus distincti Ciues præsint; uel potius utile sit, ut ijdem varijs intersint, distinctorumque magistratuum muneribus fungantur.

Sententia Platonis.

Sententia Pythagoræ.

Epicurus.

Zenon.

Hō ad magistratus tribus modis se hēt.

D

Modus Legitimus quęrendi Magistratum.

An idē debeat præesse uarijs magistratib⁹.

Sententia

Sententia Auct.

Sententia est Aristotelis in secundo de Republ. cap. 9. Prauum videri posse plures magistratus ab vno homine geri, quod honori tribuebatur apud Carthaginenses; vnicum enim ab vno optimè perficitur opus: hoc autem ut fieret, prouidendum fuit a Legumlatore; neque cogendum eundem tibicinem esse, atque sutorem. Quod confirmatur; quia sic Naturam imitabimur, quę distinctis operibus distincta principia & instrumenta destinauit: Natura enim (vt inquit Aristoteles sub initio primi de Repub.) non ob inopiam vnum facit gratia duorum, sed vnum dirigit ad vnum. His accedit, quòd multitudo magistratuum; in aptis ad eos magistratus, odium parit; in eo verò, qui varijs pręest, parit negligentiam: homo enim uariis implicitus curis, nec sibi, nec alijs omni ex parte satisfacere ualet. Ex aduerso: cum magistratus sint quasi chordę variæ, ex quarum conspiratione harmonia vna consurgere debet; videtur summopere vtile pro vnitione & conspiratione seruãda, vt vnus pluribus intersit: ita enim; quod fit in vno magistratu, non ignoratur in altero; nec magistratus vnus aduersatur alteri; & media cuncta fęlicius in vnum finem diriguntur. His accedit, quòd frequenter magistratus sunt multi, Ciues autem apti ad eos gerendos ualde pauci.

Resolutio difficultatis.

Huic difficultati per communia Magistratuum ciuiumque capita respondens dico, formarum Reipublicæ & magistratuum varios cum gradus tum conditiones reperiri; ob quam varietatem nil proferri potest, quod in cunctis æquè seruari debeat: Dantur enim Imperia, in quibus multi reperiuntur ciues; dantur alia, in quibus pauci inueniuntur, qui ad magistratus sint apti: Insuper dantur Magistratus valde distincti, qui distinctas exposcunt hominum conditiones; dantur alij satis similes: Præterea inueniuntur nonnulli Magistratus leues, qui exiguam præsidentibus curam prębent; dantur alij grauiores maioris curæ, qui totum exposcunt hominem. Per hęc & similia decernere valemus; cum expediat, uel non expediat, ut idem pluribus præsit; hæc enim in Republica pro facultate seruanda sunt: primò, ut Imperium sit iunctum: secundo, ut officia varia congruentibus membris tribuantur: tertiò, vt munerum functiones non superent facultates ciuium: quartò cauẽdum, ne membrum vllum sit ociosum, & enitendum, vt mẽbra cuncta pro tempore & occasione vnà conspirent, & solicita sint dę salute totius. Inspiciendo hos scopos, & facilè cuncta diriguntur & componuntur ad solutionem præsentis difficultatis pertinentia.

Quatuor I Repub. seruanda.

Sententia, & Communia nonnulla Praecepta, inseruientia illis, qui rite Magistratibus praeesse cupiunt. Cap. XXII.

Magistratus est Templum Iustitię; & dum dico Iustitiæ, omnipotentis Dei Templũ denoto: omne enim eatenus est Iustum, quatenus cum eius voluntate conformatur. Quicunque hoc templum ingreditur, sacra facturus Deo; non in suis viribus confidere debet, sed a Deo tenetur auxilium petere: ita tamen, vt interim non vt iners recumbat; sed tanquam strenuus miles, sibi creditis a Deo viribus, vel sua cura sibi paratis, vtatur. Cum Magistratus sit Ara Dei, Vir quilibet in eo collocatus putare debet; nedum populorum oculos omnes in eum esse conuersos, verùm præsertim Dei: qui, vt communis omnibus, personas publicas maximè inspicit; quem nil latere potest; & in eius manibus uera magistratuum præmia, extremęque pęnæ sunt cõstitutæ. Proba facinora, delictaq; Magistratuũ, eò sunt maiora; quò sunt communia multis, & exempla multorum. Vir in Magistratu cõstitutus, gerit personam publicam: quare indicari debet in terris pręclarissima statua, insignisque imago Dei; & propterea pro facultate tenetur in munerum functionibus se similem præstare Deo: Est tanquam pater cõis; ideo tenetur cęteros vt filios diligere & dirigere. Est dispensator pro iure Publicorum bonorum; ideo cauere debet, ne aliquid ex eis vsurpet, in propriumque vsum conuertat. Est curæ, & bono alterius destinatus; ideo propriæ vtilitati bonum alterius tenetur præferre: Est regula, & exemplar cęterorum; ideo iudicare debet rectum, & decorum (quod græcè πρέπον dicitur, sibi maximè congruere: Est instrumentum, & membrum Reipublicæ; ideo salutem eius propriæ saluti tenetur pręferre; nõ secus ac manus saluti propriæ vniuersi corporis salutem anteponit. Est Lex, Ius, & Aequitas viua; ideo vitam corũ tenetur ducere, eorumque actiones edere. Et demum compertum debet esse illis, qui Magistratui præsunt; neminem rectè alios regere posse, qui non primò rectè se regat; Inexpugnabileque munimentum Publici Imperij, esse amorem Ciuium; & longè melius benignitate & præmijs, quàm nimia seueritate & pęnis, uiros ingenuo gubernari. Insuper; Ciues in Magistratibus constituti cauere debent, ne in se nimium confidere, & plusquam decet sibi arrogare videantur; adeò vt dicere audeant: Si uado, quis stat? Si sto, quis uadit? id enim in animis cæterorum odium parit. Expedit etiam, ut magistratibus iuuenum semper uir aliquis Senex & Prudens assistat, ac censeant omnia eorum decreta conspicua esse magistratui primo; id enim

Nõ in suis virib. confidendum.

Magistratus est Ara Dei.

Delicta magistratuũ sunt perniciosissima.

Iuuenibus Senex assistat.

vt

A (vt Aristoteles in septimo de R.P. capite duodecimo monuit) reuerentiam in Iuuenibus parit, ingenuoque pudore eos afficit, detinens, ne ob perturbationes in iniustitiam dilabantur: Quòd si Senex non assistat, sciant tamen semper præesse Deum; nam (vt Seneca Epistola vndecima monuit) magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis assistat. Hoc in gubernantium corde conspicuè inscriptum esse debet: nullam esse hominum tam sublimem potestatem, ut in eam cadere non possit iniuria; & neminem adeò esse potentem, ut aliquando non egeat alio. Dum Magistratus iudicant, scire debent, eos quoque ab alio iudicari: neque enim uel ascensu in cœlum, uel descensu in infernum, diuinum iudicium uitare ualemus. Præcipua conditio eorum est, qui in Magistratu sunt constituti; non secus Prudentia & Iustitia præstare subditis, ac Senes præstent Pueris; nec fugere eos debet, malorum maximum esse Iniustitiam, bonorum uerò Iustitiam; quam colere, & venerari tenentur omnes: præsertim tamen illi, qui magistratibus præsunt; quorum ornamentum maximum est salus Patriæ.

B

De Legibus, Quid & Quotuplex sit Lex.
Cap. XXIII.

MOEnia Vrbis, non Rempublicam, sed sedem quandam externam Reipublicæ constituunt: Ciues sunt proxima Reipublicæ materies: Magistratuum ordo & conditio, & præsertim constitutio primi magistratus, est forma Reipublicæ; Leges sunt anima & spiritus, ex quarum usu uita Reipublicæ consurgit: Si Leges rectè institutæ, rectèque formatæ fuerint, ex eis uita optima Reipublicæ procedit; deterrima verò, si secus se habuerint: Vt igitur Respublica bene valeat, optimamque uitam uiuat; maximè tenentur Ciues de Legibus esse soliciti, De Lege itaque verba facturus, perpendam primò, quid, & quotuplex sit: considerabo secundò, qualis sit: demum, a quo producatur, & cuius gratia parata sit. Lex; quæ a legendo dicta est, eo quòd ex multis quæ fieri possunt consultatione & consensione aliqua lecta sit; a Græcis nuncupata est νόμος: vel ἀπὸ τοῦ νέμειν, hoc est a tribuendo; per eam *Quatuor de Legib. declarâda.*
C enim tribuitur vnicuique, quod suum est: vel a mente, quæ græcè νόος & νοῦς dicitur; quatenus a Diuina mente prodiens, per humanam mentem in Vrbes manat, & congruenter Mens Vrbium nuncupatur: Ideo Plato 12. de Legibus inquit, Legem obtinere nomen simile nomini Mentis. Hęc definitur a Cicerone, quòd sit certa ratio e mente Diuina manans, quæ recta suadeat, prohibeatque contraria. At dum Lex per Diuinam mentem definitur, per nimium remota & communia definiri videtur. Aristoteles in decimo Moralium Nicomachiorum, capite postremo, eam breuibus definiens inquit: Legem esse λόγον, hoc est rationem, a Prudentia & Mente profectam. Dicere etiam possemus, eam esse præceptionem Principis subditos a malo auertentem, eosque in bonum dirigentem: Ac insuper, esse constitutionem commune totius Ciuitatis bonum procurantem. Hæ tamen circunscriptiones non omne genus causæ patefaciunt. Vt itaque genus omne causæ elucescat, ita dicendum censeo; Lex est ordo, rectam gubernandi rationem includens, ex Prudentia prodiens, subiecta Legi per congruẽtia, media in finem optimum dirigens; pœnam transgredientibus, obtemperantibus præmium decernens. Lex omnis ordo est: ordo autem ab uno principio ducitur, in vnumque tendit finem. Hic ordo quadruplex esse potest: uel enim consideratur in Diuina Mente, vel in Fato, uel in Natura, vel demum in Humana Ratione; Ex ordine Diuinæ mentis prodeunt Leges Proui- *Lex vnde dicta. Definitio Legis. Lex omnis est ordo. Ordo quadruplex.*
D dentiæ, ex secundo Leges Fati, ex tertio Leges Naturæ, ex quarto Leges Humanæ Rationis; Qui ordinum gradus ita se habent, vt posterior ex priore pendeat; ab eoque conditionem recti, vltimamque absolutionem recipiat. Leges Naturæ & Fati, sola ratione inter se distinguuntur; vt etiam ex Peripateticorum sententia sola ratione Fatum a Natura seiungitur; Nam fatũ illud Stoicorum, verè fatuum, necessitatem rebus imponens; ut inane eorum commentum; negligendum censeo. Ordo autem Naturę & Fati, nil aliud est, nisi dispositio rebus natura constantibus Dei prouidentia inserta. Ordo demum humanę rationis, ad operationem pertinẽs, duplex est: vel. n. dirigit effectiones, & construit Artem; ea. n. recta ratio, qua artificiosa efficiuntur, est Lex Artis: vel dirigit actiones, & sunt Leges Ciuiles; quæ præsertis sunt considerationis. Hæ Leges non de illis sunt, quæ secus se hẽre nequeunt; sed solùm sunt de rebus, quę humanæ libertati subijciuntur, & varietati sunt obnoxię: Insuper non sunt de fine (finis enim ut certus a lege præsupponitur) sed de ordinatis in finem; & iure profectò; cum enim Lex sit ordo, omnis ordo in definitum finem perducit. Dùm quatuor enumerati legum gradus inter se comparantur; dicendum est Legem Prouidentiæ esse Legem Legum; & Legem, quę sit origo, fons, & radix cunctarum Legum: Legem fati esse, tanquam promulgationem Legis Prouidentiæ: Legem Naturæ esse participationem primæ Legis, expletionem eius, & formam Legis in materie *Lex de quibus sit. Quatuor graduũ Legis mutua cõparatio.*

terie fulgentem: Legem humanam & Ciuilem, esse imitationem & adumbrationem præce- A
dentium; & eatenus constantem rectamque esse, quatenus cęteris est similis. Lex Prouidentię est Deo coęterna, ex Dei Sapientia & Voluntate prodiens: Lex Fati in secundis causis consideratur directis a prima, ex eaque pendentibus: Lex Naturæ vnà cum forma & conditionib. rerum natura constantium, in materie refulget: Lex demum Ciuilis ex humana Sapientia & Prudentia prodit, quibus homo speculatur diuina & moderatur humana. Quicunque harum Legum originem, progressum, & connexionem considerat, conspicuè cognoscit; quomodo qui Legibus inseruit, inseruiat Deo. Ex sententia Platonis Lex prima in Ideis niget. Secunda in rationibus animæ Mundi, Tertia in seminibus Naturę, Postrema in notionibus humanę rationis: At Aristoteles, nec ideas Menti, nec animæ insitas rationes tribuit. Demum quia Lex iuri respondet, idque tanquam sui animam includit; ideo ex diuisionibus Iuris, in gradu Virtutum explicatis, uarię Legis diuisiones elici possunt: ut tamen ad rem nostram pertinet, diuiditur Lex ab Aristotele in primo Rhetoricorum; in communem respondentem iuri gentium, & propriam: Quę propria, vel est communis uniuersæ ciuitati, uel est priuata quorundam. Et quælibet uel scripta, uel non scripta esse potest; non enim scriptio constituit Legem, sed ratio B
& uoluntas Legislatoris, Populo quouis modo proposita & patefacta.

Snia Platonis.

An Lex omnis sit Iusta, & num liceat Mutare Leges.
Cap. XXIIII.

An Lex oīs sit bona & Iusta.

Solutio difficultatis.

CVm apparuerit quid, & quotuplex sit Lex: vt aliqua ex parte etiam constet qualis sit, quęritur primò; an Lex omnis sit bona & Iusta, vel dentur etiam Leges, quæ prauæ & Iniustę sint. Et iure hoc in dubium vertitur: cum ex vna parte appareat Legem omnem debere esse iustam; quatenus Lex omnis ex bono prodit, ex Sapientia nempè & Prudentia; in bonumque dirigit, in conseruationem scilicet ordinis Reipublicæ, adeptionem finis eius, & vsum virtutum: nam inquit Aristoteles in quinto Moralium Nicomachio. Leges pręcipiunt attinentia ad uirtutem omnem; & qui Leges seruat, dicitur uirtutum omnium seruare pręcepta. Altera ex parte multi conquerūtur de Legibus; Leges quasdam dicūt Barbaras, Feras, Iniustas. Quod confirmatur, quia frequenter Leges variarum nationum inter C
se pugnant; Iustum autem non pugnat cum Iusto, nec bonum cum bono. Vniuersa hæc Lis, vt etiam alię nonnullæ, ex uaria Legis assumptione ortum ducit. In Lege enim uaria considerantur; quorum nonnulla ei extrinsecus & proximè competunt; veluti quòd sit Publica præceptio, prodiens ex uoluntate & decreto Principis: alia ei intimius competūt, & per remotiora principia; veluti quòd ducatur ex diuina Mente, congruat Diuinę Prouidentię, sit consentanea mandatis Dei, æmuletur naturæ ordines, & ad id bonum dirigat, quòd uerè & sui natura bonum sit. Primum est positum in facultate Principis, alterum nequaquam: primum est forma quędam Popularis, & externa; alterum est forma principalis, internaque eius essentia. Leges, quæ solùm pręditæ sunt forma prima, æquiuocè tantùm dicuntur Leges; non secus ac lapidea statua dicitur homo: quæ uerò altera sunt pręditę; absolutè, uerè, suique natura sunt Leges, etiam si non adsit approbatio & mandatum Principis: ex utraque tamen forma absolutissima Lex consurgit. Propterea rectè Plato in Minoe enunciauit, eam solam esse Legem Regiam, quæ recta sit, non rectam verò non esse Legem. Ex his tria elicio. Colligo primò resolutionem propositæ difficultatis: & est, omnem re uera & sui natura Legem, esse rectam, bonam, & iustam; Legem uerò æquiuocè dictam, nequaquam. Qui hanc secundam Legem seruat, dicitur seruare ius; non absolutè, sed in deprauata Reipublica: Qui uerò primam, absolutè ius, Legem, & Legitimum seruare dicitur; cum hæc sola sit absolutè Lex; altera uerò po- D
tius sit edictum, decretum, institutum, mandatumque Principis. Colligo secundò solutionē eius communis difficultatis; qua quæritur, an Leges sint eędem apud omnes: nam cōspicuū est, Leges solùm externa illa forma præditas uarias esse; uaria enim sunt uariorum Principum instituta, & decreta: Leges uerò absolutas interna Legis forma constitutas, esse easdem; hę nanque respondent Legibus Diuinę Prouidentię, munere quarum omnes dicimur Ciues Mūdi, & Ciues ciuitatis Dei: Et dum hę Leges dicuntur eędem apud omnes; id intelligi debet, nō absolutè penitus, sed secundùm analogiam: ob uarias enim conditiones Regionum, Gentiū, occasionum, & consuetudinum, uarios uaria decent; cum tamen semper seruari debeat congruens, & recta Legis ratio. Demum colligo solutionem alterius difficultatis, quam diluendā proposui; num scilicet liceat Principi mutare Leges. Sententia fuit Platonis in libro de Regno: nisi Patrię Leges, ob uaria quę occurrunt, mutari possent, uaria in Rempublicam redundare detrimenta; & deteriora adhuc, si imperitis ad libitum eas permutare liceret. Quod exēplo Artium confirmauit; si quis enim non habitu Artis, sed per scriptas Artis Leges artificio-

Plato.

Tria ex dictis eliciūtur. Primum.

Alterū qd elicitur.

An Leges sint eędē apud omnes.

Tertiū qd elicitur.

An liceat mutare Leges.

sa opera

A sa opera construeret, frequenter erraret. Id ipsum confirmatur; quia Leges, cum Imperiis, tum his quæ eueniunt, aptandæ sunt; quæ cum uarietati sint obnoxia, iure etiam Leges censeri debent obnoxiæ mutationi. Id ipsum confirmatur: quia primi homines conditores Legum, rudiores erant, Legesque formarunt inchoatas & rudes; quæ non secus ac Artes, progressu temporum postrema perfectione fuerunt donandæ, quod sine mutatione fieri non potest. Aristoteles in secundo de R.P. cap. 6. mouit hanc difficultatem; & cum proomni parte fuisset argumentatus, nonnullaque aduersus Platonem (ut sui moris est) protulisset, addidissetque exemplum a Platone ex artibus sumptum ad rem non facere, quia Legum & Artium distincta est ratio; demum difficultatem sub dubio prætermittit, & præter cetera hæc verba scripta reliquit. Alio autem modo considerantibus cauendum summopere uidetur a Legum mutatione; cum enim utilitas inde exigua consurgat, assuetudo mutandi Leges improbanda videtur; propterea constat errata quædam esse toleranda, cum Legumlatorum, tum Magistratuum; non enim tantum utilitatis mutatio afferet, quantum oberit assuetudo non parendi superioribus: Exemplum ab Artibus sumptum (quo utebatur Plato) mendax est, non enim simile est mutare Artem, & Legem; Lex enim nullam vim habet, ut ipsi pareatur, nisi ex more; mos autem non fit, nisi longo temporis cursu; quare faciliter mutare Leges, nouasq. B condere, est uim Legis infirmam reddere, &c. Res itaque dubia uidetur; at ex superius dictis conspicua elicitur solutio. Nam dico, mutari quidem decreta & instituta Principum, at non absolutas Leges. Insuper addo; Leges veras & absolutas: ex uarietate temporum & occasionum mutari quidem extrinsecus, quatenus seruata analogia congruenter rebus varijs aptantur; at non mutari intrinsecus in attinentibus ad rationem rectam. Demum dico; conformationem illam Legum cum occasionum uarietate, re vera non mutationem, sed conseruationem earum esse. Quæ etiam externa mutatio non leuiter fieri debet, sed urgente necessitate; non citò, sed longa præcurrente consultatione; non a quouis, sed a primo Reipublicæ Magistratu: Propterea rectè Plato in primo de Legibus asserebat; Legem hanc esse optimam, ut iuuenes non perpendant, an Leges rectè vel perperam sint institutæ; Et in sexto de Legibus scriptum reliquit, Custodes Legum in loco sanctissimo debere congregari: Insuper addidit; nunquam mutandam esse Legem, nisi omnes consenserint. Qua de re inter Aristotelem & Platonem re uera nulla est Lis. Exemplum, quod Plato sumpsit ab Artibus, ab Aristotele neglectum; nisi penitus, in parte saltem simile est: quatenus scilicet Artes quoque proprijs Legibus subij C ciuntur; quę pro rerum varietate; quibus aptantur, mutandæ sunt; quarum recta ratio non secus in animo Artificis debet esse inserta, ac in animo viri Prudentis inserta sit recta ratio Ciuilium Legum.

Aristoteles.

Solutio difficultatis.

Quo mutandę Leges.

An Lege sanciri expediat, vt Vxores & Nati in Republica rectè instituta communes sint.
Cap. XXV.

CElebris vulgataque est ea sententia Platonis in libris de Republica, in optimè instituto Imperio & vxores, & natos ita debere esse communes; ut eiusdem ętatis iuuenes iudicent se esse fratres; natu maiores censeant esse patres; minores verò, filios; & iure id faciendum uidetur; ita enim ciues communia tanquam propria magis curabunt, arctio D ri amoris & charitatis nodo erunt deuincti, minus de proprijs erunt solliciti, alacrius ac promptius aduersa repellent, accuratius parabunt utilia, Imperium reddetur firmius, minusque mutationi obnoxium. Insuper, Natura & Deus sui exemplo hoc nobis suadere videntur: Natura enim est æqua Parens omnium, Deus est Pater communis; dum ad Naturam & Deum referimur, omnes sumus fratres. Placuit Deo, hoc communi fratris nomine nos deuincire: Iure itaque optimo Plato, imitatus Deum, Naturamque sequutus, in optima Republica idipsū esse seruandum censuit. Nec Plato huius sententiæ primus auctor fuit; sed longè prius id seruarunt Massagetæ Populi, vt Halicarnasseus Historicus testatur; seruarunt etiam Sapientes Persarum, Brachmanes dicti; hi enim communibus Vxoribus (referēte Ariano) vtebantur: Garamantes in confinibus Aphricę (ex relatione Pomponij) omnia habebant communia; Mitto alios per historias notos. Ex aduerso Aristoteles in secundo de R.P. varijs rationibus, quasi tormentis, sententiam hanc euertit; Theologi eam reijciunt, & damnant: Trapezuntius ob hoc hortabatur negligendum, despiciendumq; esse, Platonem; & iure profectò. Ita enim Matrimonij sacer nodus diluetur, fratrum & filiorum proprius amor minuetur, natorum & parentum charitas extinguetur, cura rerum languebit; minuitur enim dilectio & cura, dum res ex propria transit in communem; ac ita demum homo non secernetur a feris; immo deterioris erit conditionis

Ostēditur Vxores debere esse cōmunes.

Ostēditur oppositū.

Ii 4

ditionis; quia feræ, saltem per congruens tempus, proprios natos cognoscunt & curant. A

Pro resolutione accipitur primò. Pro resolutione huius difficultatis accipio primò, bonum esse duplex; absolutè, & alicui: distinctio est Aristotelis in secundo phy.74.& in septimo Moralium Nicomachiorum, cap. 12. veluti habere quatuor pedes est,bonum,nō absolutè; sed equo & cani, homini nequaquā. Accipio secundò, Platonem & Aristotelem vario modo consueuisse res considerare: Plato eleuabatur ad ideas rerum; inspiciebat rerum conditionem secretam, seiunctamque cæteris, ac vt refulget in primis causis: Aristoteles cōtra,neglectis ideis,per sensus Philosophabatur, resque materiatas considerabat, iunctas cum affectionibus suis,vt in materie existunt & subsistūt.

Alterū qd accipitur. Tertiū assumptum. Accipio tertiò: dum de re aliqua verba facimus, expedit vt nobis scopum proponamus sublimem, reique formam exactissimam pro facultate adumbremus; ut, quò proximius nobis licet,accedamus ad eam, illamque attingamus. Demum accipio, optimam in Republica esse

Quartum. coniunctionem & vnitionem; ex ea enim prodeunt omnia bona,vt ex opposito mala: propterea pro facultate nitendum est, vt (quatenus licet) membra cuncta insolubili nodo connectantur. His præassumptis,tres profero assertiones. Prima est: Communio Vxorum & Na B

Prima assertio. torum, absolutè, & seorsum a propriis hominum conditionibus considerata, bona quidem est; ac in Vniuerso,sub primo parēte, & per relationem ad communes causas, iure seruari debet; inde enim partium Mundi insolubilior connexio, intimiorque consensio consurgit: At in hominum genere Ciuilem,& Christianam vitam uiuente,esse quid perniciosum, detestandum,& reijciendū. Ratio uarietatis est. Quia in vniuerso Deus,Intelligentiæ,& Cœlū, sunt causę communes,& communes parentes cunctorum; Nos autem non communes, sed proprij distinctorum indiuiduorum Parentes sumus; Ideo, vt illi se habent ad vniuersas rerū species,ita nos erga indiuidua ad nos pertinentia tenemur esse affecti. His accedit, quòd ea, quæ

Secūda assertio. in coniunctis cum materie sunt seiuncta,in abiunctis sunt iuncta & complicata. Altera assertio est: Plato consentanea protulit suo modo considerandi, proprioque philosophandi generi; ac rectè sensit, quatenus cuncta secreuit ab hominum hanc vitam uiuentium conditionib. Insuper rectè sensit, quatenus sibi pro scopo vnitionem consensionemque partium proposuit; ut illam,quatenus nobis liceret, assequeremur: demum rectè sensit; quia Rempublicam formanit a Philosopho gubernandam,qui ad imitationem cœlestium moderaretur humana. Aristoteles uerò rectius sensit; quia more suo ea cuncta considerauit, ut complicata cum hominum conditionibus Ciuilem hanc vitam uiuentium. Communio itaque & cōiunctio proborum uirorum,absolutè commendanda est; ea tamen natorum & vxorum in Republica rectè instituta, ob proprias hominum conditiones,damnanda & detestanda est: ex ea enim,præter cętera absurda, hæc quoque prodirent, ut fratres cum sororibus possent permisceri; quod C

Plato; ferinum,& non humanum est: Insuper; nati non magis proprios, quàm alienos parentes colerent,& uenerarentur; quod & ciuili, & naturali, & diuinæ Legi aduersatur. Propterea Plato: dum Ideam suæ Reipublicę ad materiem & hominum conditionem retulit, inspiciens rei difficultatem, obque aduersas hominum conditiones, conspicuam discrepantiam: in quinto Libro suæ Reipublicæ dixit; multa declarari,noni ut effici possint,sed ut ad ea pro uiribus accedamus. Et in sexto libro addidit; assequi formam suę Reipublicæ difficile quidem esse,non tamen impossibile: Demum in calce non de Repub.hæc uerba protulit. Ciuitas,quam nos cō didimus, modò in uerbis tantùm reperitur; in Terris verò (ut arbitror) nusquam extat: at fortè in cœlo illius extat exemplar,conspicuum ei,qui & intueri voluerit, & seipsum ad illud (cum intuitus fuerit) instituere; &c. Hinc Leges condens,formamque Reipublicę cum hominum conditione coniungens; non amplius uxores & natos seruauit communes, sed rectà ratione secreuit. Quod autem hæc uera sint, ex eo colligere ualemus; quia in quinto de Legibus affirmauit,scopum optimę Reipublicę esse vnitionem & communionem,quem pro facultate niti debemus attingere: indicans vnitionem & communionem sui natura esse bonā, quanuis nonnullorum nonnunquam nobis bona non sit. Ideo Matrimonia,ut rem sacram,ordinauit: prudenterque monuit,Vxores sine dote eligendas & ducendas esse; ut non auri, sed nobilitatis & uirtutum pręualeret ratio; & puellę accuratius niterentur,sed congruentib. mo D

Tertia assertio. ribus ornare,ut a nobilioribus eligerentur. Tertia assertio est: Arist.& Platonem solùm discrepare uerbis,ob distinctum considerandi & philosophandi genus; non autem absolutè de sententia pugnare.

De Origine Legum. Cap. XXVI.

Origo Legis ad quatuor referri potest. Prima Legum initia esse æterna.

IAm cumulatè satis (ut instituto meo inseruire censui) quid, & qualis sit Lex, manifestaui: superest modò,ut de Origine,& Fine eius aliquid dicam. Origo Legis ad quatuor potest referri: Primò ad initia, & semina eius: Secundò ad disciplinam; ad quam pertinet considerare rectam rationem Legum,per quam condendæ sunt Leges. Tertiò ad tempus, in quo a Legumlatoribus Leges fuerunt conditę: Quartò ad ipsosmet Legumlatores. Si

A res. Si de initiis & seminibus loquimur, prima & eminentissima Legum initia sunt coæterna Deo; immo sunt ipsemet Deus, prodeunt enim Leges ex sapientia & uoluntate Dei: cum enim Deus sit ipsum bonum; est regula, ordo, & mensura cunctorum bonorum. Hæ Leges primò intrinsecus in essentia Dei considerantur; quatenus ab æterno futura cuncta prædefiniuit ac prædestinauit; extrinsecus autem apparere, & eminenter promulgari cæperunt, dum Mundus manauit ex eo: tunc enim præpotentissima Lex apparuit, dum ipse dixit, & facta sunt; ipse mandauit, & creata sunt; dum Legem præscripsit aquis cęterisque elementis, ne egrederentur fines suos. Hæc Legum initia & semina effunduntur deinde in Naturam & secundas causas, ex quibus humana mens rationem rectam suarum Legum deprompsit. Prima itaque initia & semina considerantur in Deo, secundò in Fato, tertiò in Natura, quartò in humana mente & ratione. At perpendamus secundò, quo uirtutis habitu humana ratio Leges condat, ut constet origo ad disciplinam pertinens. Profectò, consensione omnium, condere Leges officium est Ciuilis disciplinæ: nam Prudentia, quæ re eadem est cum Ciuili Scientia, tanquam partem principalem (vt alibi patuit) includit facultatem Nomotheticam, hoc est rectam rationem condendi Leges: Quæ recta ratio a Platone, non in libro de Legibus, sed in dialogis de Regno, & de Republica; & ab Aristotele, non in Politicis, sed in libris Moralium

Quo uirtutis habitu formetur Lex.

B Nicomachiorum traditur & explicatur: & iure profectò. Cum enim Lex sit ordo, ex uno principio manans, per congruentia media in finem dirigens: pro recta ratione condendi Leges requiritur, ut finem noscamus; iudicemus media, per quæ attinguntur; necnon ut principium possideamus, a quo cuncta diriguntur: Finis est summum bonum, nam pro eius adeptione & conseruatione conducuntur Leges: Media, per quæ finem attingimus, sunt morales uirtutes: Principium cuncta dirigens est Prudētia: Hæc autem omnia in libris de moribus exactissimè ab Aristotele explicantur. In Lege duo præsertim considerantur; unum est ordo, & rectum; alterum est facultas eius. Primum a recta Prudentiæ ratione indagatur, & statuitur: Alterum pendet ex uoluntate & mandato Principis, necnon ex consuetudine, ut dixit Aristoteles; quæ in attinentibus ad actiones magnam habet uim. Eiusdem Nomotheticæ Prudentiæ secundo loco officium est iudicare, quæ forma Reipublicæ sit præstantior, Cui nationi quæ Imperij forma sit accommodata, qui magistratus & leges formatæ Reipublicæ congruant. Quæ omnia ut in Lucem prodeant, & Leges rectè condantur, dixit Plato duo accuratè esse consideranda: Vnum est Regio; hoc est conditiones attinentes ad eam Terræ partem, in qua Vrbs est collocata: Alterum est conditio hominum, qui legibus subijci debent. Aristoteles in secundo de R.

Duo, quæ in Lege cōsiderātur.

Plato.

Aristoteles Platonē carpit.

C P. cap. 4. Platonem carpens ait, eum esse diminutum, & illis duobus addendum esse tertium; considerationem scilicet vicinorum locorum, vicinarumque Vrbium: at facile est Platonem a calumnia uendicare; uicina enim loca ad inspectionem regionis rediguntur. Expedit demum summopere, ut excitemur & dirigamur ad rectè condendas Leges, perpendere Leges ab alijs latas, ut monuit Aristoteles in calce decimi Moralium Nicomachiorum: facile enim est inuentis addere. Ex libris itaque de Moribus eliciuntur Præcipua attinentia ad rectam rationem condendi Leges: in Politicis verò considerantur minus principalia, & munere eius rectæ rationis in Politicis conduntur Leges. Demum ut de tertio & quarto capite originis Legum loquar (de tempore nempe, & conditoribus Legum) Si nomine Legis fundamentum primum ordinis & recti, Legemque originem omnium Legum intelligimus; proculdubio ea est coæterna Deo, & unà cum Natura in Lucem prodijt: At si Legem humanam intelligimus, & consideramus tempus, quo inter homines primum uersari cæpit; putandum est fuisse illud, dum primò Parentes natis suis uitæ præcepta dederunt; ut dum primò in Montium cauernis, uel per syluas dispersi uitam ducebant. Si uerò consideramus tempus, quo ab hominibus formatæ, scriptæ, & à Principe promulgatæ fuerunt; tunc id ipsum de eis est dicendum, quod in

De Tempore, & Legum latoribus.

D præcedentibus de origine Rerumpublicarum dictum fuit. Si enim Mundus fuisset semper (vt perperam censuit Aristoteles) primi conditores Legum assignari non possent, sed tantùm earum redintegratores: uel non primarum Legum absolutè, sed propriarum alicuius definitæ Reipublicæ conditores primi possent referri, ueluti inquit Aristoteles in calce secundi libri de Rep. Qua consideratione dicimus Licurgum condidisse Leges Lacedæmonijs, Draconem & Solonem Atheniensibus, Zaleucum Locris occidentalibus; Charondam Carthaginensibus conciuibus suis, necnon alijs Vrbibus, Italiæ & Siciliæ confinibus Philolaum Corinthium Thebanis, Zoroastrum Bactrianis Persisque, Mercurium Termaximum Aegyptijs, Minoem Cretensibus, Moysem Iudæis, Zamolxim Scythis, Numam Pompilium Romanis, Platonem Magnesijs, Mahometum Arabibus, & sic de cæteris. Aiunt nonnulli (refereute Aristotele) Onomacritum Locrum fuisse primum ferendarum Legum peritum. Constat itaque, quomodo ex sententia Aristotelis dentur, & non dentur primi Legum conditores; & id ipsum dicendum est ex sententia Platonis: Qui tamen re uera fuerint primi legum conditores, ex historijs Ecclesiasticis petendum est.

Cur Leges in Deos, & in quos Deos tanquam in earum Auctores referuntur. Cap. XXVII.

Lex i Deũ ob quatuor causas refertur. Prima. Secunda. Tertia.

QVoniam Lex est vera, & recta gubernandi ratio; in qua Sapientia, Prudentia, Voluntas, & Potentia, ut principales facultates includuntur; quæ in solo Deo eminentissimè iuncta sunt: iure optimo (ut Plato in Principio librorum de Legibus affirmauit) omnium consensione inuentio Legum uel proximè, uel per media in Deum referenda est. Id autem ob quatuor potissimum rationes rectè fit. Primò ob absolutam ueritatem; re uera enim rectum, & bonum Legis a Deo manat. Secundò ob auctoritatem, & obedientiam: ita enim Lex proponitur Populis maiori auctoritate munita, & Populi libentius ei obtemperant; cum nemo renuat obtemperare Deo, nemoque sanæ Mentis de eius Iustitia dubitet. Tertiò: quia omnia, quæ a Sapientia, Prudentia, Potentia, liberaque Voluntate prodeunt, a Deo manare dicuntur; cum hæc omnia homini competant, vt est quasi terrenus, & mortalis Deus, similis Deo altissimo, & immortali, & quatenus affinitatis necessitudine cum eo iungitur. B

Quarta.

Quartò id præsertim fit ob uarias Legum conditiones, principiaque uaria, ex quibus Leges prodeunt, uariis ex fictis Dijs respondentia. Nam manat Lex a Sapientia, hæc Mineruæ tribuitur; ideo Draco, & Solon Leges suas a Minerua prodiisse affirmant: Et quia Sapientia iunctam habet Contemplationem, quæ Saturno congruit; ideo Charondas Carthaginensibus Leges tradens, eas retulit in Saturnum. Insuper exposcit Lex Regiam potestatem, quæ Ioui tribuitur; ideo Minos Leges suas in Iouem retulit. Tertiò exposcit Ius, & Iustitiam, tanquam formam, & animam; Iustitia autem est Sol Mundi, & per Solem a Platone frequenter denotatur; Ideo Plato nedum in Iouem, sed etiam in Apollinem suas Leges retulit. Exposcit quartò Lex, ut potenti eloquentia proponatur, suadeaturque Populis; Eloquentiæ Deus fingitur Mercurius; propterea Mercurius ter maximus Leges, quas Aegyptijs condidit, a Mercurio traditas affirmauit. Re vera tamen hæc omnia munera, & præsertim libera uoluntas bonum quærens, a vero Deo manant: qui ob varia Beneficia, distinctaq; media, per quæ ea in humanum genus effundit, variis denotatur nominibus; in quem Moyses

An Lex ex Hominis ratione prodeat.

superno lumine illustratus leges retulit. Ex dictis etiam satis facilè elici potest solutio communis eius, uulgatæque difficultatis: qua quæritur; num Lex humana ex hominis uoluntate, & consultatione prodeat; uel potius ex Naturæ fontibus deducatur. Nomine enim Legis tria intelligere ualemus; Primo rectum, quod est de eius ratione; Secundò semina, propensionem, facilitatemque eam condendi; Tertiò externam earum promulgationem: Rectum a Deo manat, in naturamque propagatur: Facultas, & facilitas eam colligendi, condendi, & promulgandi, nobis per Deum, & Naturam inserta sunt: At demum ab habitu Ciuilis scientiæ, a gradu dignitatis, a ratione, ac præelectione habemus ut eam formare, ac promulgare ualeamus. Constantia, & Firmitas a Deo & Natura manant; Varietates, obliquitatesque C

Fortuna.

omnes, ex hominis imbecillitate prodeunt: Fortuna quoque externæ varietatis Legum non leues præbet occasiones, ob uarias enim opportunitates a uariis uariarum Vrbium uariæ formantur Leges: omnes tamen, ut rectæ sint, seruare debent congruentem rationem erga po-

Plato.

stremum finem. Ita rectè in quarto de Legibus dixit Plato: Deum, Fortunam, Opportunitatem, & demum Artem, condere Leges.

Finis Legum, & quadam earum Capita. Cap. XXVIII.

D

SI vir Sapiens & Prudens, ubique singulis, & semper esset præsens: uel si homines omnes essent iusti, & probi; superuacaneum profecto esset condere Leges: Propria enim Virtus uniuscuique Lex recta est, & Viro Probo Lex Deus est: improbò uerò libido.

Cur condendæ Leges.

At quia Prudentia, & Probitas, ut sunt præclara, ita sunt rara: Vitia uerò in uisceribus hominum insita, mersaque sunt: propterea condendæ sunt Leges. Primò: ut Ciuibus omnibus ea uiuendi forma proponatur, per quam congruenter se parent, recteque erga alios disponantur: ex quo summum singulorum bonum consurget: Leges enim a Virtute prodeunt; nilque aliud quærunt, nisi conseruationem Virtutis, in cuius usu positum est summum bonũ. Secundò id factum est: ut qui Amore Virtutis nolunt a Vitio se abstinere, id faciant formidine pœnæ. Vt autem Lex finem suum fœlicissimè assequatur, tenetur cunctis bonis illum tribuere gradũ, qui eis congruit: tenetur .n. fortunæ bona (tanquã instrumenta) ad ea corporis dirigere, & ea corporis ad bona animi: adeò ut solam Virtutem sibi constans fundamentum statuat, quę ut scopum inspicit Deũ. Et qm̃ ex Virtute prodit Animi puritas, hominis tranquillitas, & Dei cultus: iõ iure Plato in Legũ appẽdice dixit, hunc esse finẽ Legũ; ut Dei cultu, & uitę puritate,

A dixit,hunc eſſe finẽ Legũ;ut Dei cultu,& uitę puritate,optimũ ac pulcherrimũ vitæ exitum cõſequamur:In libris aũt de Legibus affirmauit, perniciosſius eſſe in condendis Legibus errare, q̃ hominem interficere;eiuſmodi nanq; error, multorum per multa ſecula interficit animos. Et quoniam ſingulorum prima capita pauca ſunt;cætera, quæ ex capitibus prodeunt, ſunt innumera;hoc præſertim in Legibus inſpicere licet:Nam primum caput omnium rectarum Legum hoc eſſe cenſeo;ut unumquodq; tanti faciamus,quanti ſui natura fieri debet:Cui ſimile eſt;ut unumquodque ita diligamus, ut ſui natura & conditione diligi debet. Ex hoc primo & communiſsimo fonte duo prima præcepta,dueq; primę Leges prodeunt; iunctæ tamẽ, ſibiq; affines:Quarum una in nos redundat,dum conuertimur ad ſupera; & eſt, ut Deum toto corde diligamus:Et qm̃ in Deo omnes ſumus fratres,& frater eſt alter ego;ideo in conuerſione ad cęteros homines hæc ſecunda Lex oritur,ut alios perinde ac nos ipſos diligamus. Hæc eſt Charitas:q̃,tanquam regula & fecundiſsimus ſpiritus, mox uarias Naturæ Leges format & illuſtrat, quæ a Iuriſprudentibus diſtinctè & accuratè ſeruantur:Veluti,Honeſtè uiuas:Patriæ, Magiſtratibus,& Parentibus obtemperes;Neminem lædas;Suum unicuique tribuas:Rebus communiter utere,ut fieri licet;Tolle nocentes e medio pro ſalute publica; Rerum dominia, proprietates,poſſeſsiones,& uſum diſtingue,quibus communiter uti non licet; & aliæ ſimiles: Quas ſe-
B quuntur deinde Leges Ciuiles, quæ ultimo loco per Diuinas exactiſsimè reformantur; in his Vtriuſq; Iuris Viri Prudentes accuratè uerſantur.Ego autem eas, ut ad me non pertinentes, ſilentio obuoluens; illas tantùm Leges perpendam, quas in rebus procreandis Natura ſeruat: quarum exacta cognitio;nedum utilis, immo apprime neceſſaria cenſeri debet,pro rectè iudicandis operibus Naturę:ac inſuper Ciuili Philoſopho ſummopere conducit;cum ſint tanquã fontes, ex quibus humanę leges deducuntur. Has itaque ego a cæteris paſsim neglectas, nitar ad uſum ingenuorum Iuuenum in duodecim principales redigere.

Finis Legum. Primũ caput rectiorũ legum. Prima duo præcepta. Lex Naturę. Lex Ciuilis. Diuina.

Duodecim Leges, quas præſertim Natura ſeruat in procreandis rebus, earumq; Explicatio. Cap. XXIX.

VTuntur humani Principes, ut rectè ſua Regna gubernent, congruentibus Legibus: Quod præſertim in Regno Naturæ ſeruari putandum eſt; ea enim Deum ſequens
C ducem,ex eius Prouidentia Leges haurit,quas in ſuorum operum productione exactiſsimè ſeruat. Has Leges naturę interpretes familiariſsimas ſibi reddere debent; ut in foro amicorum Sapientię conſtituti,operum Naturæ peritos ſe præbeant iudices, præceptaque colligant pro recta ſui ceterorumque inſtitutione.

Natura, cum prodeat ex bono, ſeruans Characterem boni, cuncta bene in bonum dirigit.

Lex prima a Natura ſeruata.

Similis ſententia profertur ab Ariſtotele in 8.Phy.48.& 56. his penè uerbis; Quod eſt melius, ſemper arbitramur in Natura eſſe,ſi poſsibile eſt: Id ipſum aſſeritur ſecundo Cœli 34. & alibi: Propterea Natura Bona, Pia, & Sapiens nuncupatur.

Explicatio eius.

Natura intrinſecus, per inſtrumenta opportuna, & non redundantia operatur.

Lex ſecunda.

Ars ęmulatur pro facultate Naturam:at non eſt principium internum,ut Natura,ſed externũ: Inſtrumentiſque Natura utitur, ita adamuſsim rei reſpondentibus, ut nil addi nilque minui poſsit:Ideo Intima, Artificioſa,& Sagaciſsima dicitur.

Explicatio.

Natura vnà cum facultate largitur inſtrumenta, & vice verſa.

Lex tertia.

Non tribuit facultatem uidendi ſine oculis, nec ob inopiam vnum efficit gratia plurium, ſed unum præſertim gratia unius, ut dicitur ab Ariſtotele in primo de Repub.cap.1.Inſtrumenta-
D que dirigit in officium: non autem ex inſtrumento forte fortuna facto officium elicit; ut perperam Epicurus,& Empedocles iudicarunt. Hinc Conſultrix, Officioſa, Prouida, & ſibi ſatis eſſe dicitur.

Explicatio.

Natura uniuerſum complet gradibus ſingulis, adeò ut nulla ex parte inane aliquid derelinquat.

Lex quarta.

Vt in Loco,ita in rerum ſerie nil inane reperitur; Sic Mundus eſt uniuerſum, hoc eſt omnia in unum uerſa:inſuper dicitur omne,omnia,& perfectum, primo cęli cont.3. A Platone in Timęo ſpecierum plenitudo nuncupatur. Hac ratione Natura Diues, Parens fęcunda, & omnipara nuncupatur.

Explicatio.

Operatur Natura, quandiu poteſt, & quantum poteſt.

Lex quinta.

Natura nunquam ocio torpet;nec minuit opus,ſi ualet id efficere maius:Hinc dicitur iunctam habere neceſsitatem;& cum continenter operi ſit intenta, nunquam ſterilis, nunquam effęta remanet.Ideo Sedula, Vigilantiſsima, Liberalis,& Munificentiſsima celebratur.

Explicatio.

Geometrica æqualitate ſuſſuum unicuique tribuit.

Lex ſexta.

Legitur in primo Moralium Nicomachiorum, cap. 9. Natura cuncta efficit quàm optime poteſt, vnicuique largiens eam perfectionem, quæ conditioni illius eſt conſentanea; non enim formica in ſuo genere minus eſt pfecta,q̃ Elephans in ſuo:ppterea,quaſi Beatorũ Animę, oĩa

Explicatio.

degunt sua sorte contenta: cuncta suo ternario perficit; Principio, medio, & fine; Essentia, potentia, & operatione. Ideo nulli Nouerca, sed æqua Parens & Iustissima nuncupatur. A

Morti suos natos destinat; hac tamen conditione, vt ex interitu perennem conseruationem eliciant.

Lex septima. Explicatio. Orta omnia lege Naturæ intereunt, vt constat ex primo de Cœlo: at quia vnius interitus est ortus alterius, ex primo de ortu & interitu; idque prodit ex conditione materiei, a qua etiam manat interitus; ideo vnde mors oritur, inde Vita resurgit: & quoniam non valet seruare indiuidua, seruat speciem. Propterea legitur in secundo de Anima, opus maximè consentaneum Naturæ esse sui similis procreationem; quod opus solis perfectis competit: vtque cuncta illud maximè expeterent, ortui summam lætitiam, interitui summam tristitiam iungi curauit. Propterea Natura Genitrix, Longæua, & Perennis celebratur.

Lex octaua. *Cuncta pro facultate ligauit.*

Explicatio. In operibus Naturæ conspicua amicitiæ, & obedientiæ exempla refulgent; Nam in vniuerso, nedum similia, verùm dissimilia quoque & contraria mirum in modum iuncta sunt: Contraria iuncta sunt Genere, subiecto, & permixtione; cætera adhuc intimius sunt complicata. Inde oritur rerum Naturalis Sympathia, & Andipathia: ita omnia iuncta in commune bonum conspirant, & Regio quodam Imperio imperant supera, infera obtemperant; & ad Cœli motum, quasi supernæ Lyræ sonum, cuncta lætissimè sibi proprias choreas ducuntur. Ideo Læta, Amica, Regia, Maga, Potens, & Obtemperans nuncupatur. B

Lex nona. *Contrariorum æquatione, congruenteque ratione, consonantiam rerum parit.*

Explicatio. Principia rerum a Philosopho in primo phy. statuuntur contraria; Nec vnum contrarium in natura reperitur, quin reperiatur & alterum, vt dicitur in secundo de cœlo: Vni, non plura, sed vnum tantùm statuit Natura contrarium: Ita contrariorum vires modo quodam æquantur; & ex eorum permixtione rerum formæ variæ, quasi variæ consonantiæ, prodeunt, ex quibus con surgit vniuersi perfectio: & ob id Natura Temperans, Grata, & Consonans denominatur.

Lex decima. *Terminum quærit renuens infinitum.*

Explicatio. Natura est forma, & materies: Forma est terminus, Materies est indefinitum quid, & potestas: Iure itaque Natura infinitum actu formæ aduersum, cum in numero, tum in continuo renuit; infinitum verò potestate, materiei consentaneum permittit: Ideò dicimr in 8. phy, 45. in ijs, quæ natura sunt, oportet finitum esse; & cum infinitum actu renuat, id facit quam primùm potest. Ita proprios rebus terminos præscribens, Definita, Terminata, & Certa nuncupatur. C

Lex vndecima. *Natura, dum operatur, non laborat, sed vires recipit.*

Explicatio. Non est Natura similis Artifici, qui operans laborat; sed dum operatur, mirabiliter reficitur & crescit: cum enim in suum finem tendat, reficitur eo, & perficitur. Ita grauia, quò magis descendunt, eo feruntur velocius; & ignis comburens, suas vires auget: Propterea Facilis, Festinans, Potens, semperque Virens denominatur.

Lex duodecima. *Natura vbique, & semper, eadem est.*

Explicatio. In Duodecima quasi Naturæ tabula hanc legem inscriptam intueor; nam legitur in 8. phy. 63. Naturale est similiter se habere in omnib. Natura in varijs Mundi partibus eadem est; nec secus nostris, quàm priscis temporibus, Physica corpora constituit: cum enim sit forma una, consimilis, ab eius Prouidentia directa, qui consimiliter se habet; iure semper & vbique est consimilis; ac infallibili certitudine ueteres leges seruans, incorrupta manet, nec usquam præscriptum transit: sola frugalis, & sobria in omnibus est. Ideo Consimilis, sibi Constans, Vera, Certa, & Fidelis celebratur.

De Vtilitate Rectæ Institutionis Iuuenum. Cap. XXX. D

Decursis cæteris capitibus, reliquum est, ut aliquid de recta Iuuenum institutione dicamus; & iure optimo profectò: Nam (ut una cum Platone monet Aristoteles quarto, quinto, & sexto, de Rep.) inanes sunt rectè conditę leges, nisi in Vrbe iuuenes rectè instituantur; ideo hæc prima Reipublicæ cura esse debet: Ita Plutarchus elegantissimum construxit librum de liberis rectè educandis; & in Repub. Lacedæmoniorum exacta cura rectę institutioni adhibebatur; & in uariis Rebuspublicis Magistratus condebantur, quibus recta tantùm iuuenum institutio curę esset. Ideo Plato sub initio dialogi de Sapientia dixit, nil esse diuinius, de quo quis consulere queat, quàm de recta sui, suorumque institutione. Filii Regum Persarum (referente eodem Platone in Alcibiade primo) mira quadam cura, diligentia, & arte instituebantur: ac cęteris silentio obuolutis, cum deuenerant ad annum ętatis decimũ quartũ, curæ commendabantur Regiorum Pedagogorum; qui ex omnibus Persis eligebantur, & quatuor erant; vnus Sapientissimus, alter Iustissimus, tertius Temperatissimus, quartus Fortissimus: Quorum primus Magiam Zoroastri, quæ diuinus est cultus, doceret. Secundus

Plutarch.

Filii Regum Persarum.

moneret,

A moneret, vt in tota vita esset verax: Tertius, ne vlla cupiditate superaretur, liberéque viuere assuesceret; ac esset re vera Rex imperans, iisque præsertim, quæ in eo sunt: Quartus denique impauidum illum ac intrepidum redderet; ne quando quippiam metuens, seruus fieret. Necessitas rectę institutionis ex eo præsertim redditur conspicua; quia homo in hanc lucem, vt corpore, ita animo nudus venit: & cum sit animo nudus, est natus recipere habitus omnes, omniaque fieri; præsertim tamen est ad mala procliuis, in quæ facilis est lapsus: propterea accuratè cauendum, ne in ea labatur; accuratè curandum, vt Virtutis habitum induat. Est enim homo (Prothei instar) natus recipere formas omnes: Et hic Mundus est diuersorium Circes; in quo recta institutione cauendum, ne veneficis poculis in iumenta commutemur: est Mare variis tempestatibus, aduersisq; ventis agitatum; propterea rectè nantes, niti debemus ad Portum properare, ne incursu mergamur. Est mare hoc variis Syrenis refertum, quæ aures demulcentes a recto cursu nos decipiendo diuertunt. Est Terrenus hic orbis Arena Fortunæ, in quam cum ea dimicaturi descendimus: & nisi assuescamus eius tela prudenter repellere, in-

Necessitas institutionis.

B uasiones cauerę, vt viles prosternimur, Captiuique ab ea triumphante non sine magna nostri pernicie & infamia circumducimur. Venimus in hanc lucem multiplici ratione serui: at congruentę educatione reddimur liberi, reddimur domini, reddimur nostri; quo salutarius bonum assequi non ualemus: qui enim sui ęst dominus; & qui se sibi subiicit, omnia subiicit; quod est Imperium maximè legitimum. Vtilis est congruens educatio etiam Fetis, ut Lycurgus exemplo uariæ educationis catulorum Populo patefecit: At homini, nedum utilis, sed apprime necessaria est. Propterea Plato in 4. de Repub. dixit, Ciues, non de legibus teneri maximè esse solicitos (boni enim eis non egent, mali non obtemperant) sed de recta Iuuenum institutione; & iure profectò: Hęc enim est salus Reipublicę, cultus Plantarum eius, radix Regnorum, Sanitas Magistratuum, expurgatio Vrbium, incolumitas rectarum Administrationum, conseruatioque Nobilitatis. Ideo dixit Socrates, oportere; vel non gignere filios; uel, si eos genuerimus, de recta eorum institutione maximè esse solicitos: Inaniter enim colitur Terra, iaciuntur semina, seruntur Plantæ; si demum ortæ, sine cura & cultu pereunt, & peruertuntur. Quod lucidissimè patet exemplo earum Insularum, quę nuper nauigationibus repertæ sunt: in quibus homines seorsum a recta institutione educati, omni fera efferatiores sūt inuenti; mox uerò recta institutione, rectè sunt compositi & conformati.

Socrates.

C

Quid sit, & Quibus competat Recta Institutio: *Cap.* XXXI.

Mira rectæ institutionis utilitatis splendidissimè refulsit: quid autem ea sit, & quibus comperat, nunc breuibus est explicandum. Recta institutionis forma (quæ eadem & disciplinarum disciplina, Vera prædia, Vitæque magistra dici potest) quanuis ad alia extendatur; præsertim tamen & propriè est congruens morum Iuuentutis conformatio, a recta prudentiæ ratione per assuetudinem accommodataque præcepta prodiens, ad honestam fęlicemque uitam perducens. Ex hac circunscriptione omne genus causæ elucescit: & quoniam causæ eius omnes præclaræ & illustres sunt, iure optimo institutionis formam præclarissimam iudicare debemus; ea enim contra se habet, ac opera Artificiosa: hæc fundamentis hærent in loco infimo collocatis: fundamentum autem rectæ institutionis maximè omnium est sublime, est enim Deus: de quo rectè dicitur, Initium Sapientiæ est timor Dei. Hæc recta institutio, Primò refulget in Mundo sub Principe Deo, cuius exemplo om-

Descriptio rectæ institutionis.

D nes congruenter institui monemur. Inserta est Secundò in singulorum animis: quatenus vnusquisque ex Mente & Ratione quasi diuino Pędagogo, nec non facultate appetente quasi disciplinabili puero conflatus est: Continenter in nobis Ratio sensum corrigit; appetitum cohibet, ad honestaque inuitat: sensus eatenus rectè se habet, quatenus suo duci, suoque præceptori obtemperat. Hanc institutionis formam soli homini Natura fecit internam, non feris, non seiunctis Mentibus: solus enim homo ex parte diuina & mortali, ex sensuque & ratione constat; Institutio autem ex parte diuina manat, & in mortalem tendit. Exit Tertiò institutionis forma in domos & familias, in quibus Parentes Prudentiores domestica disciplina filios erudiunt. Extenditur Quartò in Vrbes & Respublicas: quæ ob id præsertim, rectius vel deterius institutæ iudicantur, quatenus magis vel minus in recta Iuuentutis institutione se accuratas ostendunt. Hęc recta institutio, cum sit officium Prudentiæ, iure optimo ad Ciuilem scientiam pertinet: ea enim a libris de Moribus fęcundissima semina, constantesque radices recipit; a libris verò de Republica recipit præcepta propria; quæ non secus ac Leges, a Virtute manant, in Virtutemque perducunt. Conuenit disciplina & institutio modo quodam vniuerso generi animalium memoria prædito, nonnullis clarius, aliis obscurius; Exactissimè autem congruit homini, hō enim maximè est natus obedire rationi: Iumenta solùm subiiciuntur rationi

Ad quā disciplinā recta institutio pertinet.

alienæ, nempe hominis, a quo instituuntur; singuli autem homines, cum suæmet rationi, tum A
rationi alterius nati sunt obtemperare: Facta mox inter Nationes comparatione, Itali maximè omnium egent recta institutione. Cæteræ enim Nationes moribus quibusdam proprijs, sibi Natura modo quodam insertis, præditæ inspiciuntur; Soli Itali, tanquam extremarum nationum medij, nil sibi proprium habere uidentur: sed ad omnia faciles, habitus omnes ne dum indumentorum corporis, uerùm etiam formarum animi recipere apti sunt: & quia maximè ualent Ingenio; ideo inter eos optimi, & deterrimi inueniuntur. Alexander cum expugnasset Persas, dixit, se uelle eos rectè instituere: respondit Aristoteles, id fieri non posse, nisi etiam Persarum reformaretur Cœlum; indicans nationum mores magna ex parte sequi cœlorum constitutiones. Si deinde inter uarios hominum gradus fiat comparatio, Nobiles magis sunt apti rectè institui; cum ad uirtutes, earumque usum magis sint accommodati. Insuper facta comparatione inter Ingenuos & Nobiles, eis præsertim accommodata est recta institutio, qui sunt Ciues Reipublicę Optimatum; in ea enim Virtus obtinet principatum, ad quam Iuuenes per rectam institutionem diriguntur: & præsertim, quia in ea Republica Ingenui Iuuenes alacri animo Sapientiæ, Prudentię, Eloquentięque nauant operam; cum iudicent, se per eiusmodi ornamenta ad Rempublicam administrandam reddi aptissimos. Facta insuper comparatione B
inter ętates, proculdubio pueritiæ & adolescentię maximè congruit; ea enim est ætas nuda, recens, mollis, facilè nata recipere & seruare primas formas: nam (ut Poeta cecinit.)

Quo semel est imbuta recens, seruabit odorem
Testa diu &c,

Italis accō modatissima recta institutio.

Pulchra Aristotelis sententia.

Facta comparatione inter sexus, & Mas, & Fęmina recta institutione egent: Fœmina magis ea eget ob imbecillitatem suę conditionis, facilemque in errores lapsum; Mas ob animi sui ad maiora facilitatem: est enim mas præditus animo elatiore, fœmina humiliore: mas more est acrior, fœmina pertinacior: mas in opinione est constantior, fęmina leuior: mas recta institutione ad sublimiora natus est euehi, fęmina sine recta institutione facilius est nata labi. De his Plato in 6. de Legibus inquit, Genus fęminarum occultius & uersutius natura est ob imbecillitatem, atque ita minus ordinari natum est: Idcirco cessit Legislator, neque rectè prætermisit; hoc enim neglecto multa intereunt, quæ longè melius se haberent, quàm nunc se habeant, si fuisset Legibus ordinatum. Aristoteles quoque in secundo de Repub. cap. 7. latissimè manifestauit, apprime necessariam esse rectam institutionem fęminei sexus. Quod quàm sit difficile, Lycurgus est expertus; qui cum eas rectæ institutioni subijcere uoluisset, nec ualuisset, se a suo instituto abstinuit; est enim materies minus apta rectè formari, quàm mas. Colligamus itaque primò, rectam institutionem maximè necessariam esse homini; ut Ciui Mundi sub Principe Deo constituto, ad uitamque æternam ordinato: Secundò Filiis Regum & Principum, C
qui sublimi dignitate sunt honestandi: Tertiò Nobili Iuuentuti præsertim in Republica optimatum constitutæ. Ideo iure optimo Amplissima Venetorum Respublica, ut in ceteris omnibus, ita in attinentibus ad rectam institutionem maximè fulget, seque accuratissimam pate facit: quæ non contenta tot præclaris ordinibus, salutaribus disciplinis, congruentibusq; assuetudinibus; quibus nobiles adolescentes in Vrbe sua instituuntur, formantur, & diriguntur: etiam pro uniuersa Iuuenum totius Orbis institutione & conformatione, Academiam Patauii, orc omnium celebratissimam, antiquitus erectam; mira cura, magnificisque impensis, ne dum seruare, uerùm insuper in dies amplificare & exornare nititur: ac pro eligendis, accersendisque ex vniuersa Europa viris in singulis ingenuis disciplinis illustribus, Senatores pręferr, Prudentia, Iudicio, Sapientia, Auctoritateque insignes; nomine, & fama, in uniuerso orbe notissimos & celebratissimos.

An Mas & Fœmina ad Eadem, Eodemq; modo institui debeant. D
Cap. XXXII.

APud Lacedæmones (referente Aristotele in secundo de Repub. cap. 7.) multa eadē in Magistratibus a Viris & mulieribus administrabantur. Plato in quinto de Rep. inquit; nullum esse inter eos, qui Ciuitatem curant, officium mulieris proprium, quà mulier est; aut Viri proprium quà Vir: omnium enim operum natura compos est Fœmina, omniumque Vir; in omnibus autem imbecillior est fœmina. Huic ait Magistratus debere esse vtrisque communes: quod mox latius iubet & præcipit in septimo de Legibus, asserens, eadem ab vtrisque debere exerceri; ac si id munus remoueretur a fœminis, Ciuitas ex dupla redderetur dimidia, & ex quadrata altera parte longior: Ideo institutiones ad Arma, Magistratus, & cætera, iussit esse communes. Et circa Pontum tempore suo retulit innumera mulierum Millia, cum Pedestrem, tum Equestrem militiam strenuè exercuisse, quas Sauromaticas appellabant. Aristoteles contra censet quidem puellas accuratè

Plato.

Arist.

esse

A esse instituendas; non tamen ad eadem, sed ad propria & distincta officia esse dirigendas, ut etiam per naturam distincta quadam conditione sunt praeditę. Et procul dubio ea confusio mulierum & uirorum in ciuili congressu, in Magistratibus, in bello, longè maius detrimẽtum nata est afferre quàm emolumentum: cum enim sint natura imprudentiores, minusque cautae, a Magistratibus sunt secernendae: cum sint animo effeminatae, corpore satis imbelles, naturaque timide, in bello confusionis & fugę conspicuas praeberent occasiones; permixtę cum viris in actionibus grauioribus, animos, actiones, cogitationesque eorum redderent effeminatas. Nam si occlusę domi, in humilibusque operibus occupatę, vix detinentur; ne in lasciuiẽ, intemperantiam, furiasq; ruant, ac secum ad idipsum iuuenes perditè trahant: quid eueniret, si liberè vnà cum Viris in consimilibus exercerentur? Nimium potens est cupidinis ardor, propterea esca ab huiusmodi igne pro facultate arcenda est. Dicamus itaque illud met, quod in praecedentibus de Vxorum communitate dictum est, Platonem multa considerasse in Idea, & seorsum a proprijs hominum conditionibus, sibique celestem quendam & diuinum scopũ proposuisse; propterea multa dixisse, quae vera quidem sunt in separatis ab humanis conditioni B bus: in coniunctis autem cum eis falsa, inutilia, & perniciosa inueniuntur. Hinc expedit: ut curaturus Corpora, Animos, & Vrbes, uersatus sit; nedum in idearum, communiumque contemplatione; uerùm maximè in vsu rerum, in euentis, propriorumque munerum functionibus. Plato sibi proposuit vnitionem in vniuerso optimam, vtilitatem ex omni parte pro facultate eliciendam, perfectionem singulorum absolutè maximam: quos scopos inspiciens, multa dixit absolutè uera & bona; At iuncta cum hominum conditionibus, parteq; eorum fera, nec bona nec vtilia inueniuntur; non enim simpliciter bona, sunt vnicuique bona. Colligamus itaque, & Fęminas, & Mares, accuratè esse instituendos: non quidem communibus, sed proprijs distinctisque educationibus, eorum naturae & conditioni accommodatis.

Quae sint ea, quae Recta Institutione sunt Corrigenda, & per quae Rectè instituantur. Cap. XXXIII.

Tria in homine reperiuntur, quae recta educatione & institutione corrigi, recteq; formari debent; Corpus, Appetitus, & Ratio; Corpus, vt instrumentum: Appetitus, vt executor; Rõ, vt Dux: Quorũ recta institutio ex tribus petenda est; ex Natura, Assuetudine, congrueteq; Disciplina: Natura propriè format pertinentia ad corpus, Assuetudo appetitum corrigit, Disciplina format rõnem. Munus naturae, cum propriè pertineat ad corpus, illudq; perficiat, extenditur tamẽ ad appetitum & rõnem, quatenus in corpore rectè composito appetitus & rõ magna ex parte rectè composita inueniuntur. Similiter disciplina, cum propriè & praesertim rõnem formet, extenditur tamen etiam ad alia: vtilitas nanq; eius redũdat in appetitum & corpus; nam peruerso Duce, necesse est cuncta peruerti quę ducem sequũtur: & praesertim, quia dantur disciplinae Morales & Gymnasticę, quae, quãuis ut doctrinae & disciplinę ad rõnem pertineant; ob ea tñ in quibus uersant, & corpus, & appetitum rectè formare ualẽt. Assuetudo quoq; cum propriè ptineat ad appetitũ; ob conexionẽ tñ, & conspirationẽ ad eadẽ actiones, tum corpori, tum rõni ferr opem: Sedandae sunt Animi perturbationes, ut corpus bene ualeat, & Mens tranquillè fungatur munere suo. Haec sunt tria, quę pro recta hominis institutione & formatione a Philosophis considerantur: Quibus quartum maioris momenti, eminentiorisque uirtutis addere debemus; & est supernum Lumen, supernaq; gratia; quorũ notitia destituti Philosophi, postremam hois perfectionem cognoscere non ualuerunt: Superna reuelatione, superne perficitur humana ratio; infusione autem gratię gratum facientẽ, praesertim facultas appetens. At quartum hoc perfectionis genus Theologis derelinquens, de caeteris per capita aliquid dicam. Corpus a Natura primò formatur; ab Arte aũt, varia, quae ad illud pertinent, corriguntur, & perficiuntur. Nã primò rectè curanda sunt pertinentia ad generatio nem; ut ex nobili semine, ex legitimaq; connexione, proles prodeat generosa; Quae producta congruenter est educanda, Voce, Motu, Cibo, Aereq; accommodatis; ut corpus cosurgat aptissimum ad Virtutes, Probosque mores. Quãuis.n. mores non necessariò sequantur corporis tẽperaturã; frequẽter tñ ei maxumè sunt cõsentanei, & sine ea postremã pfectionẽ assequi cumulatè non ualent. Adhibendae mox sunt Artes Gymnasticę; quarũ principes sunt Saltatio & Lucta, ut in septimo de Legibus eleganter docuit Plato. His accedunt Ludi nonnulli ingenui; & praesertim Ludus paruae pilae, a Gal. summopere commendatus. Venationum quoq; nonnulla genera, recta ratione approbantur; inter quas ea principatum obtinet, quę ferarum est, & quadrupedum animalium; quę diurna, libera, & fortis sit: Aucupium sibi secundum locum uendicat: & praesertim id, quod aperto volantium Marte, vel arcu perficitur: Piscatio nil vel parum ingenui habet, ut Plato nos monuit; nec propterea ob uarias opportunitates dãnatur natandi peritia. His omnibus eatenus dãda est opera, quatenus grauiora studia nõ pturbãt: & bonę corpo-

Tria corrigenda.

C

D

Rectè formanda.

tis va-

ris ualetudini, Membrorum flexioni, corporis agilitati, robori, dexteritatique conducunt: A
in quibus id omne uitandum; quod ignauum, seruile, & sordidum est; vel cum fraude, &
dolo factum fuerit: Et demum corpus ita parandum est; ut felicissimè ualeat animo inge-
nuo inseruire, pro tuenda patria, fungendisque Virtutum muneribus. A corpore ad ap-
Instituentia Appetituum. petitum transeuntes, hunc eò accuratius corrigere formareque tenemur; quo proximius,
intimius, & potentius ad agendū concurrit: Hunc ad extrema facile labentē, more & assue-
tudine coercere, moderari, ad mediumque pro facultate redigere tenemur. Magistra huius
institutionis est ciuilis Philosophia; quæ prudentiam formans, singulis appetitionibus Leges
præscribit. Difficile profectò est domare Tauros, fræno equos subiicere; at difficilius
est iuuenum rectè componere appetitiones: Ferociores sunt illi; hi verò multiformiores,
acutiores, magisque pertinaces. Dux huius rectæ institutionis est opinio recta, instrumen-
ta verò præmium & pœna: his vtimur, dum frænare cupimus feras; Verberibus enim, & ci-
bo præsertim, eas cicures mansuetasque reddimus: id ipsum facimus in puerorum insti-
Democritus. tutione. Propterea rectè Democritus dixit, pœnam & præmium esse communes Rerum-
publicarum Dæmones, quibus populi Legibus subiiciuntur. His accedunt in adultioribus
Timor infamiæ, & desiderium honoris: quæ sunt ingenui Iuuenis propria; & in Animo
nobili sunt Calcaria acutissima, sine quibus nemo ad sublimia eleuatur. Ea duo prima sunt B
instrumenta communia, hæc propria ingenuorum animorum: ea sunt instrumenta externa,
hæc interna: a pœna sperat homo se posse liberari, ab infamia nequaquam. Insuper; ex cæ-
Musica, & Astronomia. teris disciplinis Musica, & Astronomia, non parum conferunt pro recta appetitionum con-
formatione: Ratio est; quia duo sunt sensus cum animo summopere iuncti, rectæ nostræ
institutioni præsertim destinati, ad quos etiam propriè pertinet imitatio; Visus scilicet, &
auditus. Visui conducit Astronomia; per quam cœlestia intuentes, ad eorum imitatio-
nem internas animi appetitiones rectè componimus: Propterea in Timæo dixit Plato,
homini tributos esse oculos; ut inspiciens regulatissimos cœli motus, congruentem mo-
dum suis appetitionibus imponeret. Musica respondet auditui: quæ ob rationes & pro-
portiones, ex quibus constat, miram habet cum anima rationis compote Antipathiam,
& Sympathiam; vt unusquisque in seipso manifestissimè experitur. Propterea: vt visus &
auditus, germani sunt sensus, nostræ institutioni inseruientes; ita duæ illæ disciplinæ eis
proportione respondentes, Germanæ a Veteribus denominatæ fuerunt: Et quemadmo-
dum disciplinæ illæ duæ, pro recta appetitionum conformatione inseruiunt; ita cætera C
visui & auditui respondentia, id ipsum faciunt: Veluti in attinentibus ad auditum, Fa-
bulæ, Historiæ, Poetarumque Sententiæ; Probitati, Honestati, Iustitiæque consentaneæ:
In attinentibus ad visum, Picturæ, Statuæ, Sculpturæque; id solum præferentes, quod de-
cet, & honestum est: Propterea non iniuria a Veteribus Pictura & Sculptura inter Artes
Ingenuas numeratæ fuerunt; non quidem, ut in earum efficiendis operibus Vir ingenuus
laboret, sed ut rectas operum rationes ex natura depromptas rectè iudicet, ad earumque
imitationem perturbationes componat: Nam (ut in libro de Philosophia nos rectè monet
Plato) Artes, quæ ingenuos decent uiros, Intelligentiæ ratione, non manuum mini-
Instituentia Mentis. sterio perficiuntur. Dæmum humana Ratio, quæ cæterarum facultatum Dux est & Prin-
ceps, accuratissimè instituenda & formanda est: Id fit per disciplinas, quæ rationales dicun-
tur, de quibus suo loco disserui. Quæ (ut meo Instituto inseruiunt) in tres hos gradus distri-
buuntur: Ingenuarum enim disciplinarum, Nonnullæ animum ingenui iuuenis parant,
Aliæ virum ingenuum formant, Nonnullæ dæmum iam formatum decent. Parant discipli-
næ illæ, quæ organicæ dictæ sunt; ut Grammatica, Logica, Rhetorica, & similes: Formant
Virum ingenuum partes Philosophiæ, in quarum vsu summum hominis bonum est collo- D
*Pythagoras. catum: Formatum decent nonnullæ Artes nobiles & ingenuæ, usus que earum de quibus ali-
bi uerba feci. Ex his constat, quàm salutare censeri debeat Symbolum illud Pythagoræ, dum
dixit: Qui congruenter animum a perturbationibus purgare studet, salem adhibeat, cantuque
ad Lyram utatur: Sal Sapientiam indicat, quæ cum Prudentiæ recta ratione iuncta, salutarem
in appetitionibus consonantiam parit. Demum rectæ institutionis cura ei est demandanda,
qui auctoritate ualeat, Virtutis habitu sciat, bonisque moribus præditus velit: ut auctoritate,
Clarissimus Aloysius Pisaurius. uerbis, & exemplo, firmius & potentius instituere ualeat. Talem in Republica Venetorum
se per multos annos patefecit nunquā satis Laudatus Aloysius Pisaurius, Philoso-
phiæ in Amplissima sua patria præfectus; Familiæ nobilitate, Morum integritate, Sapientiæ-
que splendor illustris; olim auditor meus, nunc Dominus colendissimus: Propterea mi-
rum non est, si ex tam fœcundo semine tot ac tam Generosæ Plantæ pro amplificanda Repu-
blica prodiere. Ita refulsit Philosophiam uerè esse Vitę magistram, ingenuorumque iuuenum
Parentem & formatricem.

A

Sexdecim Capita, ex quibus Precepta deducuntur Recta Iuuenum Institutioni inseruientia. *Cap.* XXXIIII.

QVemadmodum singularum Artium dantur regulæ quædam conducentes pro finis
adeptione, ita & præsertim in præclara hac rectè instituendi ratione eas inueniri pu-
tandum est: quarum hic statui debet scopus, ut earum ope sensuum aperitus, quasi Scopus rectæ institutionis.
lasciuiens puer, coerceatur, rectęq; rationi subijciatur; adeò ut ingenui iuuenes,
cum in ocio, tum in negocio, congruenter se habeant. Regulę autem & præcepta numero sunt
multa, capita verò pauciora; quæ ego in sexdecim redegi, eaq́ne distinctè & laconicè referam;
ut in iuuenum animis facilius imprimantur, exactiusque seruentur memoria.

Caput Primū a scopo sumitur. Nam recordari tenemur nos a summo bono, & pro summo Caput primū rectæ instōnis a Scopo sūptum.
bono natos, formatosq; esse, ac ita nostro uitæ cursui scopum sublimem & illustrem propone
B mus: cuius præstantiam intuentes illum amabimus, amātes expetemus, expetentes media opti
ma ad illum ducentia præeligemus, præeligentesque fęlicissimè assequemur.

Alterum caput a primo Parente petendum est; Nam meditari vnusquisque dēt se esse pro- Cap. secundū a primo parente.
lem Dei, & teneri eum pro uiribus æmulari, ut proles Generosa iudicetur: Considerare debet,
Parentem hunc in sublimi esse collocatum: ut recordetur sibi ascendendum, non descenden-
dum esse: & propterea cauendum, ne a uili metallo, ab inani Gloria, a desiderioq; carnis depri-
matur; quod Auaris, Ambitiosis, Intemperanisq; competit. Recordari debet, se pręsertim esse,
non corpus, sed Mentem, hoc est perfectum quoddam in imperfecto, maximum in minimo,
æternum in mortali: ac ita ei, quod maximum, perfectum, æternumq́ue est, sui impenū tribuet,
nec a vilium desiderio mancipabitur.

Caput Tertium ad conditiones pertinet Virtutis, & Vitij; Nam recta ratione vnusquisq; sibi Cap. tertiū a cōditione Virtutis
suadere, constanterq; credere tenetur; Virtutem esse formosissimam, saluberrimam, Naturæ
& Deo consentaneam, proximumq́ue parentem cunctorum nostrorum bonorum, natā nos
gratos reddere Deo, amabiles Mundo, vtiles nobis & alijs; Vitio verò opposita conuenire: & iu
re profectò: cum enim simus libertate donati, in cuius recto vsu summum bonum, in pręposte
C ro malum est positum; ex sola Virtute ille, hic ex Vitio perniciosissimè manat.

Caput quartum in cognitione sui positum est. Nam alta mente reuoluendum, accurateq́ue Cap. quartū a sui cognitione.
præclarum illud Apollinis responsum est perpendendum: qui; dum a Cræso Lydorum Rege
interrogatus, quid ei esset faciendum, vt fęlix uiueret; si nosceret seipsum, respondit: & iure qui
dem. Nam qui se noscit, percipit se non corpus, sed Mentem præsertim esse; ac suum officium
esse Diuina colere, mortaliaque sibi subijcere, in quo optima sui institutio est collocata: Et præ
sertim id assequetur, quia nemo mentem noscit, nisi primò cætera nouerit, Mens enim dū sin
gula fuerit facta, valet se noscere; cognitio autem naturæ rerum, est actionum cunctarum opti-
mus Dux.

Huic simile est caput depromptum ex præstantia animi nostri: Nam liber est animus, non Cap. quintū a conditioneheis.
itaque se perturbationibus subijciat; est ab interitu immunis, non magnifaciat mortalia; est in
corporeus, eleuetur supra corpus; est simplex & purus, ne se terrena fece inficiat; est formosus,
nō se per uitia deformet; est Dei proles, ęmuletur ut generosa parentem; est particeps rationis,
eam rectè formatam sequatur, non deui ante sensus.

Quintum caput ex hominis conditionibus sumitur; Nam recordari homo debet, se esse Epi
logum Mundi, Mūdumq; paruum, vt moneatur teneri cum Magno Mūdo conformari, in qua
D conformatione exacta hominis perfectio hanc vitam viuentis est collocata. In Magno Mūdo
præest Deus, cui omnia inseruiunt: nitendum similiter est; ut in nobis Mens, quæ Diuinitatis
est particeps, cum Deo iuncta, absolutum imperium obtineat. Cauere debemus, nę in hoc no-
stro paruo Mundo Terra præsit Cęlo, ne Dominus ducatur seruus; ne continenter Sol eius
Terrenę partis opaca conditione eclypsetur, ne in eo sit Nox continua, ne suis perturbationi-
bus redeat in Chaum; ne sit Mundus Litis, sed Amicitię; & summopere cauēdum, ne filij Ter
ræ eius, hoc est inanes cogitationes ex corpore prodeuntes, in immensum crescant; sed proles
animi curanda & perficienda est; Et recordari vnusquisque debet, se esse præditum potentibus
Alis, graui pondere alligatis; ideo ei nitendum esse pro uiribus eleuare pondus, ne ab eo depres
sus mergatur in vndis; Cōsiderare tenemur, quòd; si extra formati sumus corpore recti, ut cor-
poreum Solem intueamur; niti monemur, non depressa sed erecta Mente, Deum Mentis So-
lem inspicere.

Caput Sextum ex conditionibus huius Mundi petendum est; Nam qui rectè cupit institui: Cap. sextū a condōnibus Mūdi.
considerare tenetur, quàm vilia ea sint, quæ sensus nostros oblectant; & statuere sibi debet, se
in hunc Mundum, quasi in Arenam, cum Natura, Fortuna, Aduersisq. Animi cogitationibus
pugnaturum descendisse: exemploque Herculis teneri aduersa Vitiorum Monstra Animi ro-

bore

bore domare: in qua pugna agitur de ſumma rerũ, pernicioſum eſt ſuccumbere, ſaluberri- A
mum vincere; nec ſatis eſt non ſuperari, ſed inſuper ſuperare nitendum eſt: cum ſemel vice-
ris, adhue tibi eſſe pugnandum, & vincendum perſuadeas; vt quaſi in medio hoſtium collo-
catus, ſemper te pugnę paratum præbeas.

Cap. ſeptimum a duce externo. Septimum caput ab externo duce petendum eſt. Meditari vnuſquiſque debet; ſibi diuina
Prudentia, tanquam duces externos, deſtinatos fuiſſe oculos; vt moneremur, pro facultate
nitendum nobis eſſe cum oculis conformari. Oculi libenter intuentur cœlum, vt id pro ſe-
de optemus; intuentur cœlorum motus, vt ad eorum imitationem motus animi compona-
mus; ſunt lucldi, quærunt lucem, a tenebriſque abhorrent: ita nos tenemur, Virtute fulge-
re, expetere Lucem veritatis, Tenebras vitiorum, & ignorantiæ vitare. Oculis obeſt opaca
conditio Terræ: ita nos monemur, ſi lucem recipere cupimus, Terrena deſpicere. Oculus
nunquam videndo expletur, actio eius eſt ſpiritalis, & ſine tempore: ſimiliter nitendum no-
bis eſt, vitam viuere ſpiritalem, eleuari ſupra tempus, probaque actione nunquam ſaturari.
Oculi ſunt tanquam parua animalia, vt nos animalia maiora eis reddamur ſimiles; nil vident
ſine Luce ſuperna: ita mens noſtra deſtituta ſuperno lumine, in tenebris errat.

Cap. octauũ a ſeducente. Caput octauum ab eo, quod nos ſeducit, petendum eſt. Tenentur ingenui iuuenes hoc ſi- B
bi in animo figere, continenterque meditari; nil eis aduerſius, rectaque cum inſtitutione pu-
gnantius, voluptate corporis reperiri: Hęc eſt formoſa Helena, quæ Troianos in perniciem
deduxit; de qua ab Homero dictum eſt, Extra vndam & fumum longè compelle carinam:
Hæc eſt coqua nobis Eua, quæ ſeducta a Serpente, partem noſtram virilem nunquam tentare
deſinit: Hæc oculos delectat aſpectu, ſenſuſque cæteros leniendo demulcet, internam verò
Animi conditionem peruertit, & perdit. Quicunque inſanam voluptatem amplectitur, Vi-
tiorum omnium ſe prædam facit, euadit intemperans, mollis, fœdifragus, imprudens, pro-
phanus, inconſtans, ſemper egens, ſordidus, ſeruilis, & demum omni pernicioſo Monſtro
pernicioſior: Ideo ſapiente viro digna fuit Scipionis ſententia, dum dixit; magis ei eſſe for-
midandum, qui a voluptatum turba circundatur, quàm qui ab exercitu hoſtium: Iure ita-
que circunciſione vti monemur, non quidem ea corporis, Aegyptiorum Iudęorumque mo-
re, ſed Animi.

Cap. nonũ ab inſtrumento. Caput nonum ex inſtrumento probarum actionum peti poteſt: Nam vnuſquiſque ſibi ſua-
dere debet, nil præclarum a nobis ſine labore effici poſſe, laboremque iuueni eſſe apprime ſa- C
lutarem; eſt enim ſeminum Virtutis cultor optimus, Vitiorum verò aptiſſimus expulſor,
Propterea enunciant Academici, Deum pro inertibus non pugnare: & Ariſtot. interrogatus,
vbi vigerent Virtutes; in laborum ſtudioſis animis, reſpondit. Ideo; dum via virtutis nobis vi-
detur ardua, pugnaque cum Vitio difficilis; conſiderandum eſt, genus omne vitæ iun-
ctas ſibi habere moleſtias proprias: ideo ea via progrediendum eſt; quę non ad perniciem, ſed
ad ſalutem; non ad Naufragium, ſed ad portum; non præcipites, ſed ſublimes nos ducit: Ita
percipiemus; quòd non ardua eſt via Virtutis, ſed nos molles: non aſpera pugna, ſed nos ſe-
gnes; non amari labores, ſed guſtatus noſter eſt aduerſa bile deprauatus.

Decimum cap. a communi regula directionum. Decimum caput ſumendum eſt ex communi regula directionum. Dum enim nos ipſos
componere, Animique perturbationes moderari optamus; imitari tenemur eos, qui ligna
contorta dirigunt: Animus enim in oppoſitum eius flecti debet; quod vel eſt Vitium ſui na-
tura deterius, vel nobis ob corporis temperamentum eſt familiarius. Inſuper imitari debe-
mus accuratum Statuarium; qui continenter in ſtatuam a ſe perficiendam conuerſus, modò
aliquid detrahit, modò addit, modò emendat: ita nos in nos ipſos conuerſi, id ipſum facere
tenemur; vt noſtram hanc ſtatuam, ad Dei imaginem factam, cum ſuo exemplari pro facul- D
tate conformemus.

Cap. vndecimũ a cõditione huius Vitæ. Vndecimum Caput ex conditione huius vitę peti poteſt. Quicunque enim Vitam hãc rectè
inſtituere cupit, conditionem eius accuratè tenetur perpendere; dum enim hoc fecerit, iudi-
cabit hęc, quę ſenſus oblectant, eſſe vmbras eorum, quæ verè ſunt: ideo per vmbras excitabi-
tur ad res ſerias: iudicabitque hanc vitam eſſe, non finem; ſed viam, curſum, & peregrinatio-
nem: propterea de vera patria erit ſolicitus, & de vita, quæ vera & æterna eſt; non de ea, quę
eſt breuis & inanis, & non vita potius, quàm vita. Ita cum Heraclito exclamabit, In fuga re-
quiem, in Morte uitam reperiri: & Pythagoræ obtemperabit præcipienti; Cor ne comedas,
hoc eſt curis huius Mundi ne conſumas cor tuum: Curę enim rerum mortalium, ita cor
urunt, ut illæ diuinarum reficiunt, ac recreant.

Cap. duodecimũ a pernicie Ocij. Duodecimum caput ex ocij pernicie ſumitur: Nam uile ocium, quod aditum tradit per-
nicioſis cogitationibus, longè a nobis eſt repellendum. Dico ocium vile, quia ocium con-
templationis omni externo negotio eſt præferendum: Ideo ſapienti viro requieſcere ab exter-
nis negotijs, ſaluberrimum eſt, inſipienti uerò pernicioſiſsimum; cum ea tantùm meditari
ualeat, quæ ei ſenſus offerunt, ea autem ſunt irritamenta Vitiorum.

Cap. deci- Caput Decimumtertium ex debito, & ingratitudine peti poteſt: Nam qui rectè cupit in-
ſtitui,